AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU

Smail Čekić

Knjiga I

SMAIL ČEKIĆ

AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU

- PLANIRANJE, PRIPREMA, IZVOĐENJE -

Sarajevo, 2004.

IZDAVAČI:
Institut za istraživanje zločina protiv
čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo
KULT/B, Sarajevo

ZA IZDAVAČA:
Prof. dr Ismet Dizdarević

UREDNIK I REDAKTOR:
Prof. mr Muharem Kreso

RECENZENTI:
Prof. dr Mustafa Imamović
Prof. dr Norman Cigar
Prof. dr Nijaz Duraković
Prof. mr Muharem Kreso

NASLOVNA STRANA:
KULT/B, Sarajevo

LEKTOR I KOREKTOR:
Azra Fišer

REGISTRI:
Azra Fišer

DTP:
Meldijana Arnaut

ŠTAMPA:
Štamparija Fojnica, Fojnica

ZA ŠTAMPARIJU:
Šahzija Buljina

TIRAŽ:
1.000

AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU

- PLANIRANJE, PRIPREMA, IZVOĐENJE -

S A D R Ž A J

UVODNE NAPOMENE 9

K N J I G A P R V A

I

UDAR NA USTAVNI KONCEPT ODBRANE SFRJ

1. Ustavno određenje Oružanih snaga SFRJ 17
2. Razbijanje ustavnog koncepta odbrane SFRJ 34
3. Ilegalni "Štab Vrhovne komande" 71
4. Smanjenje Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine 87
5. Razoružanje Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine 117
6. Od antifašističke do velikosrpske vojske 148

II

SRPSKI VELIKODRŽAVNI PROJEKAT I PLANIRANJE ZLOČINA

1. Obnova i eskalacija Velikosrpskog pokreta 175
2. Metodi, mehanizmi i postupci planiranja i pripremanja zločina ... 194

III

VELIKOSRPSKI POKRET I PREDSJEDNIŠTVO SFRJ DO MARTA 1991.

1. Predsjedništvo SFRJ i njemu paralelna neformalna grupa 233
2. Neuspjeh uvođenja vanrednog stanja i dogovorenog vojnog udara marta 1991. 272

IV

OMEĐAVANJE GRANICA VELIKE SRBIJE

1. Ratni plan "RAM" 325
2. Realizacija ratnog plana "RAM" 373
3. Neuspjeh mobilizacije i njena nadoknada 449

V

KONSTITUISANJE VELIKOSRPSKE PETE KOLONE U BOSNI I HERCEGOVINI

1. Petokolonaška aktivnost i organizovana destrukcija vlasti u Bosni i Hercegovini 477
2. Krizni štabovi srpskog naroda - organi okupacione vlasti 523
3. Velikosrpski strateški ciljevi u Bosni i Hercegovini 547

VI

NEPOSREDNE PRIPREME ZA AGRESIJU

1. Naoružavanje pete kolone 577
2. Objedinjavanje komandovanja na okupiranim teritorijama 659
3. Zauzimanje polaznih pozicija 695

K NJ I G A D R U G A

VII

ORUŽANE FORMACIJE VELIKOSRPSKOG AGRESORA I NJIHOVA LOGISTIKA

1. "Jugoslovenska narodna armija" / Vojska Jugoslavije 765
2. Dobrovoljci i dobrovoljačke jedinice JNA 795

3. Oružane formacije Srpske demokratske stranke
Bosne i Hercegovine 802
4. "Vojska Srpske Republike BiH" 836
5. Ostale oružane formacije i grupe iz Srbije,
Crne Gore i Hrvatske 871
6. Oružane formacije Saveza komunista
– Pokreta za Jugoslaviju 899
7. Strani plaćenici 901
8. Logistička podrška i pojačanja u živoj sili 906

VIII

UKLJUČIVANJE REPUBLIKE HRVATSKE U AGRESIJU NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU

1. Hrvatska nacionalistička ideologija 935
2. Dogovori u Karađorđevu i Gracu 942
3. Velikohrvatska peta kolona u Bosni i Hercegovini 950
4. Zauzimanje dijela Republike Bosne i Hercegovine 972
a) Prikrivena agresija (novembar 1991. – januar 1993.) 973
b) Otvorena agresija (januar 1993. – januar 1994.) 1018
5. Logističko obezbjeđenje kolaboracionističkih
jedinica Hrvatske vojske 1075

Z A K LJ U Č A K

Z A K LJ U Č A K 1119
I Z V O R I I L I T E R A T U R A 1139
S K R A Ć E N I C E 1161
R E G I S T R I
- Registar ličnih imena 1173
- Registar geografskih naziva 1237
- Registar relevantnih državnih, vojnih i ostalih pojmova .. 1287

UVODNE NAPOMENE

Kroz svoju dosadašnju historiju Bosna i njeno stanovništvo, posebno Bošnjaci, bili su **raspeti između krupnih ideoloških i političkih podjela** na Balkanu i evropskom kontinentu. Bosna je bila na granici između Zapadnog i Istočnog rimskog carstva (između Rima i Bizanta), zatim između istočnog i zapadnog kršćanstva, kao i kasnije između Habsburgsškog i Osmanskog carstva.

U srednjem vijeku protiv Bosne, koja kao država postoji najkasnije od sredine X stoljeća, i njene autohtone Crkve bosanske organizovani su brojni krstaški ratovi i osvajački pohodi. Bosna je kao ugledno kraljevstvo uspješno branila svoju državnu samostalnost sve do sredine XV stoljeća. Oslabljena tim ratovima i unutrašnjim sukobima, te pod sve jačim udarom Osmanlija, a bez ikakve pomoći od strane kršćanskog Zapada, koja je očekivana poslije pokrštavanja kralja Stjepana Tomaša i krunisanja papskom krunom Stjepana Tomaševića, Bosna je 1463. konačno pala pod osmansku vlast.

Kao isturena osmanska provincija Bosna je služila kao polazište za dalja osmanska osvajanja prema srednjoj Evropi. Nakon poraza Osmanlija u Bečkom ratu (1683.-1689.), Bosna postaje granična osmanska provincija izložena stalnim napadima Austrije i Venecije. U tim ratovima, koji su trajali tokom čitavog XVIII stoljeća, Bosna je vlastitim snagama uspjela da se odbrani, pri čemu je, pored ostalog, 1737. izvojevala ključnu pobjedu pod Banja Lukom.

U XIX i XX stoljeću oko Bosne se sukobljavaju Srbija (sa istoka) i Hrvatska (sa zapada), dok su Bošnjaci stiješnjeni u sredini. Historijski gledano, od kraja osmanske vlasti, 1878. godine, pa sve do danas, Bosna je **glavno poprište suprotstavljenih srpskih i hrvatskih velikodržavnih interesa**. Naime, riječ je o zahtjevima koji su dio širih srpskih i hrvatskih hegemonističkih aspiracija na Bosnu i Bošnjake, sa ciljem da se Bosna zauzme i podijeli, a muslimani biološki i duhovno zatru.

Osvajačke aspiracije genocidnog karaktera istočnih i zapadnih susjeda na Bosnu i Bošnjake odražavaju se i prisutne su i u djelima jednog broja srpskih i hrvatskih historičara i političara. Srpska i hrvatska nacionalistička historiografija i politika **negira** postojanje Bosne kao države i **osporava** historiju Bošnjaka, njihovu kulturu, jezik, vjeru, tradiciju. Osporavajući prošlost muslimana Bošnjaka, predstavnici takve historiografije i politike **krivotvore i njihovo etničko porijeklo, njihov identitet i nacionalni status**.

Na toj osnovi nacionalističke ideologije i velikodržavnih projekata u dosadašnjoj historiji nad Bosnom i Bošnjacima izvršeni su brojni zločini, posebno u XX stoljeću. Njihovi korijeni, uzroci, ciljevi, razmjere i posljedice još uvijek nisu u cjelosti istraženi, posebno kada je riječ o zločinima na kraju XX stoljeća.

Posljednjih godina se u svijetu vode brojne rasprave i objavljuju knjige o raspadu SFRJ i sukobima u toku i nakon njene disolucije. Takva nastojanja imaju za cilj da se pruži odgovor na pitanje uzroka propasti zajedničke jugoslovenske države, pa, između ostalog, i da se utvrdi karakter sukoba u Bosni i Hercegovini.

U pogledu karaktera sukoba u Bosni, prisutne su, uglavnom, dvije teze:

a) **da je na Bosnu i Hercegovinu izvršena agresija i nad Bošnjacima počinjen genocid** i

b) **da je riječ o građanskom ratu, unutrašnjem sukobu između tri strane, plemenskoj i historijskoj mržnji među jugoslovenskim narodima i neprekidnoj etničkoj i vjerskoj borbi**. Pri tome se umjesto genocida koristi eufemizam "**etničko čišćenje**".

Više godina istražujući te probleme, sabrali smo brojna dokumenta, podatke, činjenice, informacije, saznanja i druge dokaze, koji jasno ukazuju na porijeklo, uzroke, ciljeve i karakter sukoba na teritoriji SFRJ, a posebno u Bosni i Hercegovini, što nas je opredijelilo za izradu ove Studije. S obzirom na stanje i stepen dostupnosti, prije svega, relevantne arhivske građe, fokusirali smo se na **planiranje**, **pripremu i izvođenje agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu**, što je predmet, cilj i sadržaj ove Studije. Aspekti i razmjere genocida i drugih oblika zločina i dalje ostaju otvoreni za istraživanje.

Studija je, uglavnom, rađena na osnovu relevantnih neobjavljenih dokumenata država agresorâ, do kojih smo u dosadašnjem istraživanju došli. Pored toga, značajne izvore podataka našli smo i u brojnim radovima memoarskog karaktera neposrednih učesnika događaja, zvaničnim izvještajima organa Ujedinjenih nacija, izvještajima nevladinih organizacija, podacima organa i ustanova Republike Bosne i Hercegovine, medijskim izvještajima, objavljenim radovima naučnog i stručnog karaktera i dr. Rezultati istraživanja potkrijepljeni su veoma obimnim naučnim aparatom.

Studija nema pretenzije da potpuno rekonstruiše događaje na zapadnom Balkanu sa kraja XX stoljeća. S obzirom na njen karakter i nedostupnost odgovarajuće dokumentacije, izostala je šira rekonstrukcija ratnih operacija i borbenih dejstava.

U Studiji je prisutan veliki broj različitih pojmova i subjekata različitog karaktera i nivoa, što je, pored ostalog, uslovljeno prirodom raspoložive dokumentacione osnove. To je razlog što su registri tako obimni i što obuhvataju veliki broj ličnih imena, geografskih naziva, te državnih, vojnih i ostalih relevantnih pojmova.

S obzirom na razmatrani problem i obiman sadržaj, izlaganja su, radi lakše upotrebe, podijeljena u dvije knjige. Bez obzira na to, Studija je koncipirana kao cjelina, pri čemu je sadržaj proporcionalan angažovanju država u agresiji. Sadržaj obje knjige se nalazi na njihovom početku, a izvori i literatura, te skraćenice i registri, na kraju Studije.

AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU

- PLANIRANJE, PRIPREMA, IZVOĐENJE -

KNJIGA PRVA

I

UDAR NA USTAVNI KONCEPT ODBRANE SFRJ

1. **Ustavno određenje Oružanih snaga SFRJ**

Radni ljudi i građani i narodi i narodnosti Jugoslavije su, prema Ustavu SFRJ od 1974, u cilju izgradnje svoje samoupravne socijalističke zajednice, dosljednog sprovođenja politike mira, "**a protiv agresije, rata i agresivnih pritisaka bilo koje vrste**", te "**odlučni da svim raspoloživim snagama i sredstvima, oružanom borbom i drugim oblicima opštenarodnog otpora, štite i brane svoju slobodu, nezavisnost, suverenitet, teritorijalnu cjelokupnost i socijalistički samoupravni poredak Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije**", organizovali i izgrađivali opštenarodnu odbranu "**kao nerazdvojni dio socijalističkog samoupravnog društvenog uređenja**". Pri tome su bili "**svjesni da je odbrambena sposobnost društva i pripremljenost zemlje za odbranu veća, a mogućnost od agresije manja, ukoliko je razvijenija opštenarodna odbrana kao oblik i sadržina odbrambene organizovanosti društvene zajednice**".[1]

Opštenarodna odbrana u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji je, prema tom Ustavu, predstavljala "**jedinstveni sistem organizovanja, pripremanja i učešća Federacije, republika, autonomnih pokrajina, opština, organizacija udruženog rada, mjesnih zajednica, samoupravnih interesnih zajednica i drugih samoupravnih organizacija i zajednica, društveno-političkih i drugih društvenih organizacija, radnih ljudi i građana u oružanoj borbi i svim drugim oblicima otpora i u vršenju drugih zadataka od interesa za odbranu zemlje**". U opštenarodnoj odbrani oružana borba je predstavljala odlučujući oblik suprotstavljanja agresiji.[2]

---

[1] **USTAV SFRJ, USTAVI SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA I POKRAJINA** (u daljem tekstu: **USTAV SFRJ…**), Beograd 1974, str. 9.

[2] Isto.

Oružane snage Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije su, prema **Ustavu SFRJ**, činile jedinstvenu cjelinu i sastojale su se od "**Jugoslovenske narodne armije, kao zajedničke oružane sile svih naroda i narodnosti i svih radnih ljudi i građana, i od Teritorijalne odbrane kao najvišeg oblika organizovanog oružanog opštenarodnog otpora**". Oružane snage SFRJ "**štite nezavisnost, suverenitet, teritorijalnu cjelokupnost**" i Ustavom "**utvrđeno društveno uređenje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije**". Pripadnik Oružanih snaga SFRJ je bio "**svaki građanin koji sa oružjem ili na drugi način učestvuje u otporu protiv napadača**".[3]

Vojna obaveza građana je bila opšta. "**Neprikosnoveno je i neotuđivo pravo i dužnost naroda i narodnosti Jugoslavije, radnih ljudi i građana da štite i brane nezavisnost, suverenitet, teritorijalnu cjelokupnost i Ustavom SFRJ utvrđeno društveno uređenje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije**". Niko nije imao "**pravo da prizna ili potpiše kapitulaciju, niti da prihvati ili prizna okupaciju Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije ili pojedinog njenog dijela**". Niko nije imao pravo "**da spriječi građane Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije da se bore protiv neprijatelja**" **koji bi napao zemlju**. Takvi akti su bili **protivustavni i kažnjavani su kao izdaja zemlje**, **koja je kvalifikovana kao** "**najteži zločin prema narodu**" **i kažnjavano je kao teško krivično djelo**.[4]

Prava i dužnosti Federacije i njenih organa, kao i opština, pokrajina i republika, u oblasti narodne odbrane utvrđena su navedenim Ustavom. Pravo i dužnost opština, autonomnih pokrajina i republika, odnosno drugih društveno-političkih zajednica je, bilo da, "**u skladu sa sistemom narodne odbrane, svaka na svojoj teritoriji uređuje i organizuje narodnu odbranu i da rukovodi teritorijalnom odbranom, civilnom zaštitom i drugim pripremama za odbranu zemlje, a u slučaju napada na zemlju - organizuje opštenarodni otpor i njime rukovodi**". Organizacije udruženog rada i druge samoupravne organizacije i zajednice vršile su "**pravo i dužnost odbrane zemlje u skladu sa zakonom, planovima i odlukama**

[3] Isto, str. 53.

[4] Isto, str. 52-53.

društveno-političkih zajednica, obezbeđuju sredstva za narodnu odbranu i vrše druge zadatke od interesa za narodnu odbranu”.[5]

Ustavom se “**u pogledu sastava starješinskog kadra i postavljenja na više komandne i rukovodeće položaje u Jugoslovenskoj narodnoj armiji primjenjuje načelo što srazmjernije zastupljenosti republika i atuonomnih pokrajina**”.[6]

U **Oružanim snagama SFRJ** “**obezbjeđuje se, u skladu sa Ustavom SFRJ, ravnopravnost jezika i pisama naroda i narodnosti Jugoslavije**”. **U komandovanju i vojnoj obuci u Jugoslovenskoj narodnoj armiji mogao se, u skladu sa saveznim zakonom, upotrebljavati jedan od jezika naroda Jugoslavije, a u njenim dijelovima – jezici naroda i narodnosti**.[7]

Federacija je preko saveznih organa, pored ostalog, uređivala “**osnove sistema narodne odbrane**” i starala se “**o njegovom sprovođenju**”….; utvrđivala “**osnove planova i pripremnih mjera za odbranu zemlje**”; proglašavala mobilizaciju; uređivala rukovođenje i komandovanje Oružanim snagama SFRJ i ostvarivala vrhovno komandovanje oružanim snagama; uređivala i organizovala Jugoslovensku narodnu armiju i rukovodila i komandovala njome i dr.[8]

Najviši organ rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama SFRJ u ratu i miru bilo je, po Ustavu SFRJ, **Predsjedništvo SFRJ**. To je predsjedništvo, pred ostalog, **postavljalo, unapređivalo i razrješavalo generale i admirale, kao i druge vojne starješine koje je savezni zakon određivao, te postavljao i razrješavao predsjednike, sudije i sudije-porotnike vojnih sudova i vojne tužioce**.[9]

Predsjedništvo SFRJ je, **u ostvarivanju opštenarodne odbrane, utvrđivalo osnove planova i pripremnih mjera za odbranu zemlje, davalo** “**smjernice za preduzimanje mjera priprema i mobilisanja izvora i snaga zemlje za odbranu i za usklađivanje planova i**

---

[5] Isto, str. 52.

[6] Isto, str. 53.

[7] Isto.

[8] Isto, str. 61-62.

[9] Isto, str. 70.

mjera društveno-političkih zajednica, organizacija udruženog rada i drugih samoupravnih organizacija i zajednica", utvrđivalo "**postojanje neposredne ratne opasnosti**", naređivalo "**opštu i djelimičnu mobilizaciju i, ukoliko Skupština SFRJ nije bila u mogućnosti da se sastane, proglašavalo ratno stanje**".

U slučaju rata Predsjedništvo SFRJ je utvrđivalo plan upotrebe Oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, te naređivalo njihovu upotrebu u miru.

Predsjedništvo SFRJ je moglo **određene poslove rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama** prenijeti na saveznog sekretara za narodnu odbranu, koji je odgovarao Predsjedništvu SFRJ za poslove koji su na njega preneseni.

Radi praćenja sprovođenja utvrđene politike rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Predsjedništvo SFRJ je moglo uputiti svoje delegate kod Saveznog sekretarijata za narodu odbranu i kod drugih viših komandi Oružanih snaga SFRJ.[10]

Predsjednišvo SFRJ je, "**po svojoj inicijativi ili na prijedlog Saveznog izvršnog vijeća za vrijeme ratnog stanja ili u slučaju neposredne ratne opasnosti**" donosilo uredbe sa zakonskom snagom o pitanjima iz nadležnosti Skupštine SFRJ. Predsjedništvo SFRJ "**podnosi ove uredbe na potvrdu Skupštini SFRJ čim ona bude u mogućnosti da se sastane**".

Uredbom sa zakonskom snagom, donesenom za vrijeme ratnog stanja, moglo se **izuzetno**, "**dok to stanje traje i ako to zahtijevaju interesi odbrane zemlje, obustaviti pojedine odredbe ovog ustava koje se odnose na donošenje zakona, drugih propisa i opštih akata i preduzimanja mjera od strane saveznih organa na osnovu saglasnosti nadležnih organa republika i autonomih pokrajina, na pojedine slobode, prava i dužnosti čovjeka i građanina i prava samoupravnih organizacija i zajednica ili na sastav i ovlašćenja izvršnih i upravnih organa**".[11]

---

[10] Isto, str. 71.

[11] Isto.

Predsjednik/Predsjedništvo Republike je bio/bilo Vrhovni komandant Oružanih snaga SFRJ. On/ono je, kao Vrhovni komandant Oružanih snaga SFRJ, rukovodio/lo i utvrđivao/lo osnove planova i pripremnih mjera za odbranu zemlje, utvrđivao/lo Plan upotrebe Oružanih snaga SFRJ za slučaj rata i naređivao/lo upotrebu Oružanih snaga u miru i dr.[12]

Osnovno obilježje sadržaja Ustava SFRJ **o narodnoj odbrani** bilo je u tome što je izražavao organizovanost i podruštvljavanje odbrane u cjelini i Teritorijalne odbrane kao njenog veoma bitnog dijela i što je svojim odredbama utemeljivao postojeći cjeloviti koncept svih subjekata društva kao neposrednih nosilaca djelatnosti i na opštem planu narodne odbrane, kao i na planu organizovanja i pripremanja Teritorijalne odbrane.[13]

U ustavima socijalističkih republika i autonomnih pokrajina, statutima opština, mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada, koji su, poslije proglašenja Ustava SFRJ, usvojeni, definisano je sve što se odnosilo na razvoj Teritorijalne odbrane. Za sve društveno-političke zajednice, organizacije udruženog rada i sve druge subjekte društva utvrđena su prava, dužnosti, obaveze i odgovornosti vezane za organizciju, pripremanje, obučavanje, opremanje i naoružavanje jedinica, štabova i službi Teritorijalne odbrane.[14]

---

[12] Isto, str. 74-75.

[13] M. Inđić, **TERITORIJALNA ODBRANA BOSNE I HERCEGOVINE**, Sarajevo 1989, str. 144.

[14] **USTAV SFRJ…**, str. 146-147, 239-241, 344-345, 439-440, 541-543, 636-637, 731-732 i 822-823; M. Inđić, nav. dj., str. 145.

Teritorijalna odbrana u Republici Bosni i Hercegovini je, po Ustavu Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, proglašenom 25. februara 1974, "**najširi oblik organizovanog opštenarodnog oružanog otpora i sastavni dio jedinstvenih oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.**

Teritorijalna odbrana se organizuje u Republici i opštini kao jedinstven sistem.

U pogledu sastava starješinskog kadra u Teritorijalnoj odbrani primjenjuje se načelo što srazmjernije zastupljenosti naroda i narodnosti u Republici.

Ako se organizuju jedinice teritorijalne odbrane od pripadnika narodnosti, u komandovanju i obuci upotrebljavaće se jezik te narodnosti" (**USTAV SFRJ…**, str. 174).

Tako je u Bosni i Hercegovini prvi put u potpunosti, pored ostalog, i ustavno konstituisana Teritorijalna odbrana i data sigurna ustavna osnova za njen dalji razvoj.

Zakonom o narodnoj odbrani od 1974. (usvojen na sjednici Savezne skupštine 26. aprila) razrađena je, na osnovu Ustava, koncepcija opštenarodne odbrane kao jedinstvena platforma pripremanja, organizovanja i učešća cjelokupnog stanovništva i društvenih snaga u odbrani zemlje, a posebno prava i dužnosti radnih ljudi i građana, organizacija udruženog rada i ostalih činilaca društva, a posebno Federacije i njenih građana, u pripremi i odbrani zemlje. U Zakonu su normativno razrađeni mjesto, organizacija i upotreba Oružanih snaga na osnovi jedinstvenog sistema organizovanja i priprema, upotrebe, rukovođenja i komandovanja, popune i mobilizacije, pripravnosti i materijalnog obezbjeđenja Oružanih snaga. Tim su zakonom, pored JNA (njeno određenje, organizacija, sastav i dr.), normativno razrađena sva pitanja Teritorijalne odbrane na osnovu jedinstvenog sistema opštenarodne odbrane - organizacija, pripremanje, upotreba, rukovođenje, komandovanje, popuna, mobilizacija, pripravnost i materijalno obezbjeđenje jedinica, štabova i službi Teritorijalne odbrane.[15]

Rukovođenje i komandovanje u Teritorijalnoj odbrani ostvarivali su starješine štabova i starješine jedinica i ustanova Teritorijalne odbrane, u skladu sa zakonom i ovlaštenjima koje je na njih prenosio Vrhovni komandant Oružanih snaga. Za organizovanje i pripremanje Teritorijalne odbrane starješina štaba Teritorijalne odbrane odgovarao je organu društveno-političke zajednice koji je obrazovao štab i starješini pretpostavljenog štaba Teritorijalne odbrane, a za borbenu gotovost i upotrebu jedinica-starješina štaba Teritorijalne odbrane uže društveno-političke zajednice odgovarao je starješina štaba Teritorijalne odbrane šire društveno-političke zajednice.[16]

Za organizovanje i pripremanje jedinica i ustanova Teritorijalne odbrane organizacija udruženog rada, starješina jedinica i ustanove odgovarale su organima upravljanja tih organizacija, kao i pretpostavljenom starješini Teritorijalne odbrane, a za borbenu gotovost i upotrebu jedinica i ustanova nadležnom starješini opštinskog, odnosno pretpostavljenom štabu Teritorijalne odbrane.[17] Kada je jedinica

---

[15] **ZAKON O NARODNOJ ODBRANI**, Beograd 1974, str. 5, 13-17.

[16] Isto, str.19. Time je precizno ustanovljena njihova odgovornost po vertikali - pretpostaljenom štabu Teritorijalne odbrane i po horizontali – skupštini društveno-političke zajednice koja ih je formirala (M. Inđić, nav. dj., str. 146).

[17] Isto.

ili ustanova Teritorijalne odbrane izvršavla zadatke obezbjeđenja i odbrane svoje radne organizacije, starješina Teritorijalne jedinice bio je odgovoran organu upravljanja te organizacije.[18]

Štabovi teritorijalne odbrane usklađivali su na svojoj teritoriji planove i borbena dejstva teritorijalne odbrane sa planovima i borbenim dejstvima Jugoslovenske narodne armije, kao i sa planovima i dejstvima teritorijalne odbrane susjedne društveno-političke zajednice. Jedinice i ustanove Jugoslovenske narodne armije i jedinice i ustanove teritorijalne odbrane, "koje učestvuju u izvršavanju zajedničkog borbenog zadatka, potčinjavaju se starješini koji rukovodi izvršavanjem tog zadataka". Na teritoriji "privremeno zaposjednutoj od neprijatelja štabovi teritorijalne odbrane rukovode i komanduju i jedinicama i ustanovama Jugoslovenske narodne armije, ako posebnom naredbom nije drukčije određeno".[19]

Republički i pokrajinski štabovi teritorijalne odbrane bili su obavezni da sarađuju sa Saveznim sekretarijatom za narodnu odbranu u sprovođenju akata Vrhovnog komandanta Oružanih snaga, i u poslovima pripremanja prijedloga tih akata i obezbjeđivanja potrebnih podataka i stručnih i drugih analiza neophodnih za odluke i akte koje je donosio Vrhovni komandant. Republički i pokrajinski štabovi teritorijalne odbrane obezbjeđivali su potrebne podatke i stručne i druge analize neophodne za rad Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu. U poslovima rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama za koje ga je ovlastio Vrhovni komandant Oružanih snaga i u poslovima izvršavanja akata i mjera Vrhovnog komandanta, koja su se

---

[18] Isto. Sve socijalističke republike, osim Socijalističke Republike Srbije, donijele su na vrijeme svoje zakone o narodnoj odbrani i u njima precizirali ono što je propisano novim zakonom o narodnoj odbrani SFRJ, vodeći računa o svim specifičnostima socijalističkih republika. Time je ostvaren jedinstven prilaz u organizovanju i pripremanju Teritorijalne odbrane u zemlji, osim Socijalističke Republike Srbije. Usaglašavanje stavova o narodnoj odbrani na nivou Republike Srbije i njenih pokrajina trajalo je deset godina. Tek 1984. godine, nakon što su usaglašeni stavovi, donesen je i Zakon o narodnoj odbrani Srbije. Time je otklonjeno nenormalno stanje u vezi sa organizacijom i nadležnostima u Teritorijalnoj odbrani na cijeloj teritoriji Socijalističke Republike Srbije, što je bilo bitno i za cijelu zemlju (M. Inđić, nav. dj., str. 146).

[19] Isto, str. 20.

odnosila na organizovanje, pripremanje, rukovođenje i komandovanje teritorijalnom odbranom, Savezni sekretar za narodnu odbranu mogao je izdavati naređenja, obavezne instrukcije i druge akte starješinama štabova teritorijalne odbrane.[20]

Zakonom o opštenarodnoj odbrani od 1982. uređena su, **osnovna prava i dužnosti radnih ljudi i građana, osnovnih i drugih organizacija udruženog rada, mjesnih zajednica i drugih samoupravnih organizacija i zajednica, društveno-političkih i drugih društvenih organizacija u odbrani nezavisnosti, suvereniteta, teritorijalne cjelokupnosti i Ustavom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije utvrđenog društvenog uređenja i ostvarivanju sistema opštenarodne odbrane, te osnove sistema opštenarodne odbrane, rukovođenje i komandovanje Oružanim snagama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, kao i osnove organizovanja i pripremanja Oružanih snaga i druge osnove značajne za jedinstveno organizovanje i ostvarivanje sistema opštenarodne odbrane**.[21]

Opštenarodna odbrana je predstavljala jedinstven sistem organizovanja, pripremanja i aktivnog učešća radnih ljudi i građana, samoupravnih organizacija i zajednica, društveno-političkih zajednica u odvraćanju i sprječavanju agresije i drugih opasnosti za zemlju, u oružanoj borbi i drugim oblicima opštenarodnog otpora i u izvršavanju drugih zadataka radi odbrane nezavisnosti, suvereniteta, teritorijalne cjelokupnosti i Ustavom SFRJ utvrđenog društvenog uređenja.[22]

U poglavlju IX (ORUŽANE SNAGE) pomenutog zakona utvrđene su zajedničke odredbe kojima su obuhvaćeni Jugoslovenska narodna armija, Teritorijalna odbrana, rukovođenje i komandovanje Oružanim snagama, popuna, mobilizacija i pripravnost, materijalno obezbjeđenje Oružanih snaga i druga pitanja.[23] Teritorijalna odbrana

---

[20] Isto.

[21] **ZAKON O OPŠTENARODNOJ ODBRANI**, u : M. Lepušina, ZBIRKA PROPOPISA IZ OBLASTI OPŠTENARODNE ODBRANE sa objašnjenjima, drugo, izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Sarajevo 1989, str. 341.

[22] Isto.

[23] Isto, str. 370-381.

je, po tom zakonu, predstavljala "**najširi oblik organizovanog oružanog opštenarodnog otpora i sastavni dio jedinstvenih oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije**", koja se **organizovala u osnovnoj i drugoj organizaciji udruženog rada, mjesnoj zajednici, opštini, autonomnoj pokrajini, republici i drugim društveno-političkim zajednicama; obuhvatala je sve naoružane sastave koji nisu bili dio JNA i milicije; sastojala se od jedinica, ustanova, štabova i drugih oblika organizovanja radnih ljudi i građana za opštenarodni oružani otpor**. Tim su zakonom date jedinstvene osnove i u vezi sa rukovođenjem i komandovanjem Oružanim snagama. Tako su rukovođenje i komandovanje u Teritorijalnoj odbrani ostvarilivali komandanti Teritorijalne odbrane i starješine jedinica i ustanova Teritorijalne odbrane u skladu sa zakonom. Takođe je bilo predviđeno da rukovođenje Teritorijalnom odbranom ostvaruju i komiteti za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu u situacijama kada je na osnovu odluke Predsjedništva SFRJ preduzimao mjere u vezi sa upotrebom pojedinih dijelova Teritorijalne odbrane. U tim je situacijama komandant Teritorijalne odbrane postupao po odluci Komiteta za ONO i DSZ. Komandanti Teritorijalne odbrane republika odgovarali su za svoj rad, borbenu gotovost, upotrebu jedinica i ustanova i rukovođenje i komandovanje Predsjedništvu SFRJ.[24]

---

[24] Isto, str. 372-375. Opštine, gradske i regionalne zajednice koje su bile obrazovane kao društveno-političke zajednice, autonomne pokrajine, obrazovale su **komitete za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu**, kao svoja koordinaciona i operativno–politička tijela, "**radi: usmjeravanja, koordiniranja mjera i aktivnosti u ostvarivanju jedinstvenih ciljeva i zadataka opštenarodne odbrane i društvene samozaštite; operativno-političkog praćenja i procjenjivanja situacije od značaja za odbranu i bezbjednost zemlje; podsticanja aktivnosti organa samoupravnih organizacija i zajednica, društveno-političkih i drugih društvenih organizacija i društveno-političkih zajednica u ostvarivanju opštenarodne odbrane i društvene samozaštite; blagovremenog i efikasnog djelovanja jedinstvenog odbrambeno-samozaštitnog sistema u pripremama i akcijama i obezbjeđenja ostvarivanja ustavom utvrđene uloge i odgovornosti Saveza komunista za zaštitu socijalističke revolucije i socijalističkih samoupravnih društvenih odnosa**" (**ZAKON O OPŠTENARODNOJ ODBRANI**, str. 361).

Komiteti za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu su nastali iz potrebe što boljeg usmjeravanja razvoja i funkcionisanja odbrambenog i zaštitnog sistema, posebno u vanrednim uslovima i situacijama u miru i ratu, posebno na

U "**STRATEGIJI ORUŽANE BORBE**" iz 1983. i "**STRATEGIJI OPŠTENARODNE ODBRANE I DRUŠTVENE SAMOZAŠTITE SFRJ**" iz 1987. definisani su namjena, osnovni zadaci, organizacija, rukovođenje i komandovanje Oružanim snagama SFRJ. Prema tim dokumentima Oružane snage SFRJ su predstavljale **jedinstvenu oružanu silu radničke k1ase i svih radnih ljudi i građana, naroda i narodnosti Jugoslavije i poseban subjekt opštenarodne odbrane i društvene samozaštite**. One su bile **okosnica i integralni deo sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite i osnovni nosilac oružane borbe u opštenarodnom odbrambenom ratu**. Bile su **organizovane, namijenjene, opremljene i osposobljene za vođenje oružane borbe u svim uslovima opštenarodnog odbrambenog rata, kao i za određene zadatke društvene samozaštite u miru, vanrednim prilikama i u ratu**".[25]

Oružane snage SFRJ su, **zajedno sa drugim snagama opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, obezbjeđivale i štitile aktuelne i historijske interese svih naroda i narodnosti i svih radnih ljudi i građana socijalističke samoupravne i nesvrstane Jugoslavije**, te imale **narodni, socijalistički, revolucionarni, odbrambeni i opštejugos1ovenski karakter**.[26]

---

privremeno zaposjednutoj teritoriji. Oni su doprinosili potpunijem i dosljednijem provođenju obaveza i ostvarivanju prava koja su imali društveni subjekti u oblasti opštenarodne odbrane i ostvarivanju vodeće uloge SKJ u opštenarodnoj odbrani (M. Inđić, nav. dj., str. 204-205).

Komiteti za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu su, prema "**STRATEGIJI OPŠTENARODNE ODBRANE I DRUŠTVENE SAMOZAŠTITE SFRJ**" iz 1987, imali poseban značaj za uspješno funkcionisanje opštenarodne odbrane i društvene samozaštite. Oni su obrazovani u opštinama, gradskim, regionalnim i mjesnim zajednicama, organizacijama udruženog rada i drugim samoupravnim organizacijama i zajednicama. O obrazovanju komiteta za opštenarodnu odbranu, imenovanju njihovih članova, sastavu, osnovnim zadacima, pravima i dužnostima i drugo vidi "**STRATEGIJU OPŠTENARODNE ODBRANE I DRUŠTVENE SAMOZAŠTITE SFRJ**, Beograd 1987, str. 79-81.

[25] **STRATEGIJA ORUŽANE BORBE**, Beograd 1983, str. 111; **STRATEGIJA OPŠTENARODNE ODBRANE I DRUŠTVENE SAMOZAŠTITE SFRJ** (u daljem tekstu: **STRATEGIJA ONO I DSZ...**), Beograd 1987, str. 54.

[26] Isto.

Dvije ravnopravne komponente činile su Oružane snage SFRJ : **Jugoslovenska narodna armija** i **Teritorijalna odbrana**. **Jugoslavenska narodna armija je bila zajednička oružana sila svih naroda i narodnosti i svih radnih ljudi i građana Jugoslavije**, a Teritorijalna odbrana **najširi oblik organizovanja radnih ljudi i građana za oružanu borbu i obavljanje određenih zadataka društvene samozaštite i najširi ob1ik za pružanje oružanog opštenarodnog otpora**.[27]

Jugoslovenska narodna armija i Teritorijalna odbrana su bili **dijelovi jedinstvenih oružanih snaga. Osnove tog jedinstva su činili: društveno-politički sistem socijalističkog samoupravljanja i federativno uređenje; karakter oružanih snaga; nedeljivost jugoslovenskog prostora kao jedinstvenog odbrambeno-zaštitnog područja; jedinstven cilj i objekat odbrane i zaštite; jedinstvena doktrina oružane borbe; jedinstvene osnove sistema materijalnog i zdravstvenog obezbeđnja; jedinstven sistem rukovođenja i komandovanja; i jedinstveno vrhovno rukovodstvo i komandovanje**.[28]

Oružane snage SFRJ bile su namijenjene "**da štite slobodu, nezavisnost, suverenitet, teritorijalnu celokupnost i Ustavom utvrđeno društveno uređenje, zatim da štite i brane Jugoslaviju kao društveno-političku i državnu zajednicu ravnopravnih naroda i narodnosti, njenu teritorijalnu celokupnost, socijalistički samoupravni društveno-politički sistem i nezavisnu i nesvrstanu spoljnu politiku. Zaštita i odbrana tih vrijednosti bio je zadatak i obaveza svih subjekata društva, a Oružane snage, kao osnovni nosilac oružane borbe, imale su u tome odlučujuću ulogu**".[29]

Oružane snage SFRJ bile su "**namijenjene i osposobljene za vođenje oružane borbe na cjelokupnom i jedinstvenom jugoslovenskom ratištu: na kopnu, moru i u vazdušnom prostoru; na frontu, privremeno zaposjednutoj teritoriji i u vlastitoj pozadini, primjenom frontalnog, partizanskog i kombinovanog oblika oružane borbe. One se osposobljavane da uspješno vode oružanu borbu u**

---

[27] **STRATEGIJA ORUŽANE BORBE**, Beograd 1983, str. 111-112; **STRATEGIJA ONO I DSZ**, Beograd 1987, str. 54-55.

[28] Isto.

[29] **STRATEGIJA ORUŽANE BORBE**, str. 112; **STRATEGIJA ONO I DSZ**, str. 55.

uslovima konvencionalnog i nuklearnog rata. Takva spremnost i sposobnost obezbjeđivala je uspješno suprotstavljanje svim vrstama oružane agresije na SFRJ, pri svakom odnosu snaga i u ratu različitog trajanja".[30]

Oružane snage SFRJ su organizovane, opremane i obučavane za uspješno vođenje oružane borbe i obavljanje drugih zadataka u skladu sa njihovom doktrinarnom ulogom, namjenom i zadacima u miru, vanrednim prilikama i u ratu.[31]

Jugoslovenska narodna armija, **kao zajednička oružana sila i udarni dio jedinstvenih oružanih snaga, bila je okosnica odbrambenog sistema SFRJ i sa Teritorijalnom odbranom je činila oslonac drugim snagama opštenarodne odbrane i društvene samozaštite u obavljanju njihovih odbrambenih i samozaštitnih zadataka. Bila je namijenjena za vođenje oružane borbe na cjelokupnom jugoslovenskom ratištu u svim uslovima agresije na SFRJ. U miru, Jugoslovenska narodna armija je bila bitan kohezioni faktor Jugoslavije i značajna brana svim snagama i pojavama usmerenim na slabljenje jedinstva Jugoslavije**.[32]

Teritorijalna odbrana je bila **organizovana na cjelokupnoj teritoriji i akvatoriji Jugoslavije na jedinstvenim osnovama u skladu sa potrebama i planovima odbrane i zaštite i specifičnim uslovima svakog dijela teritorije SFRJ. Borbena dejstva je trebalo da izvodi u sadejstvu sa snagama Jugoslovenske narodne armije i samostalno, oslanjajući se na društveno-političke zajednice, mjesne zajednice, organizacije udruženog rada i druge strukture društva. Osnovu uspjeha Teritorijalne odbrane, kao i Oružanih snaga u cjelini, činio je oslonac na stanovništvo i njegovu podršku**.[33]

---

30 **STRATEGIJA ORUŽANE BORBE**, str. 112-113; **STRATEGIJA ONO I DSZ**, str. 55.

31 **STRATEGIJA ORUŽANE BORBE**, str. 113; **STRATEGIJA ONO I DSZ**, str. 56.

32 **STRATEGIJA ORUŽANE BORBE**, str. 113-114; **STRATEGIJA ONO I DSZ**, str. 56.

33 **STRATEGIJA ORUŽANE BORBE**, str. 120; **STRATEGIJA ONO I DSZ**, str. 57.

Teritorijalna odbrana je **omogućavala i masovno učešće stanovništva u oružanoj borbi, istovremeno vođenje oružane borbe na svim dijelovima jugoslovenskog ratišta na kojima bi se našle snage agresora, posebno na privremeno zaposednutoj teritoriji, borbenu kontrolu i obezbjeđenje cjelokupne teritorije SFRJ. Borbenom aktivnošću Oružanih snaga u cjelini, posebno Teritorijalne odbrane, postojali su nepohodni uslovi za neprekidno funkcionisanje jugoslovenskog društveno-političkog sistema na cjelokupnoj teritoriji i u svim uslovima rata**.[34]

Operativna i dobro naoružana JNA je bila **federalna komponenta**, a Teritorijalna odbrana **republička**, slabije naoružana i slabije pokretljivosti, predviđena da bude sveobuhvatni oslonac JNA. U međusobnim su odnosima obje komponente bile ravnopravne, a u ratnim uslovima trebale su se nadopunjavati po koncepciji opštenarodnog oružanog otpora. Za upotrebu JNA bilo je nadležno Predsjedništvo SFRJ, a Teritorijalna odbrana je u miru bila u nadležnosti republičkih i pokrajinskih rukovodstava. Takvom ravnopravnom organizacijom dvije komponente Oružanih snaga, zasnovanih na Ustavu iz 1974, sprječavana je centralizacija Jugoslavije, prije svega, premoć najbrojnijeg naroda nad ostalim.[35]

Rukovođenje i komandovanje Oružanim snagama SFRJ bilo je dio **jedinstvenog sistema rukovođenja opštenarodnom odbranom i društvenom zaštitom i opredijeljeno socijalističkim samoupravnim društveno-političkim sistemom, koncepcijom opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, doktrinom oružane borbe i organizacijom Oružanih snaga**.[36]

---

[34] **STRATEGIJA ORUŽANE BORBE**, str. 120-121; **STRATEGIJA ONO I DSZ**, str. 57-58.

[35] **STRATEGIJA ORUŽANE BORBE**, str. 135-139; **STRATEGIJA ONO I DSZ**, str. 58-60; D. Marijan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA U AGRESIJI NA REPUBLIKU HRVATSKU 1990. - 1992. GODINE** (u daljem tekstu: **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA...**), *Časopis za suvremenu povijest*, br. 2, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2001, str. 290; S. Biserko, **OD JNA DO SRPSKE VOJSKE**, u: **RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. - 1999**, Zbornik saopštenja i diskusije sa Okruglog stola , Beograd, 7.-9. novembar 2001, Beograd 2002, str. 218.

[36] **STRATEGIJA ONO I DSZ**, str. 81; I. Radaković, **BESMISLENA YU RATOVANJA**, Beograd 1997, str. 17-18; M. Inđić, **TERITORIJALNA ODBRANA BOSNE I HERCEGOVINE**, Sarajevo 1989, str. 146-147.

U organizacijskom i funkcionalnom pogledu sistem rukovođenja i komandovanja u Oružanim snagama SFRJ obuhvatao je : - funkcije **Predsjedništva SFRJ - Vrhovne komande, kao najvišeg organa rukovođenja i komandovanja oružanim snagama u miru i ratu**; - djelatnost **Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu u funkciji štapskog organa Predsjedništva SFRJ - Vrhovne komande**; - aktivnosti **komiteta za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu**; **-** funkcije **komandi, štabova i ustanova Oružanih snaga svih nivoa rukovođenja i komandovanja** i **njihovu organizacijsko-formacijsku strukturu**; kao i - saradnju **komandi i štabova Oružanih snaga sa rukovodstvima društveno-političkih zajednica, društveno-političkih organizacija, organizacija udruženog rada i drugih struktura društva**.[37]

Sistem rukovođenja i komandovanja bio je organizovan po nivoima - **na strategijskom**, **strategijsko-operativnom**, **operativnom i taktičkom nivou**.[38]

Predsjedništvo SFRJ bilo je organ rukovođenja opštenarodnom odbranom i društvenom samozaštitom i **najviši organ rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama SFRJ u miru i ratu. Ono je donosilo smjernice, direktive, pravila, odluke, naredbe i druge akte.**

---

37 **STRATEGIJA ORUŽANE BORBE**, Beograd 1983, str. 139-142; **STRATEGIJA ONO I DSZ**, Beograd 1987, str. 81.

38 **STRATEGIJA ORUŽANE BORBE**, str. 143-145; **STRATEGIJA ONO I DSZ**, str. 81-82.

Strategijski nivo obuhvatao je rukovođenje i komandovanje oružanim snagama SFRJ u miru i ratu i rukovođenje i komandovanje strategijskim grupacijama na vojištima. Na tom nivou rukovođenje i komandovanje ostvaruje Predsedništvo SFRJ, odnosno Vrhovna komanda preko odgovarajućih strategijskih komandi na vojištima ili preko komandi strategijsko-operativnih jedinica JNA i štabova Teritorijalne odbrane socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina. Strategijske komande na vojištima objedinjuju rukovođenje i komandovanje celokupnim oružanim snagama na vojištu preko komandi strategijsko-operativnih jedinica i sastava i odgovarajućih štabova TO" (Isto, str. 82).

Strategijsko-operativni nivo obuhvatao je "rukovođenje i komandovanje strategijsko-operativnim jedinicama i grupacijama JNA i snagama TO socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina". **Operativni nivo** obuhvatao je "rukovođenje i komandovanje operativnim jedinicama i sastavima". **Taktički nivo** obuhvatao je rukovođenje i komandovanje taktičkim jedinicama Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane" (Isto).

Predsjednik Predsjedništva SFRJ je, u ime Predsjedništva, ostvarivao komandovanje Oružanim snagama u skladu sa Ustavom SFRJ, saveznim zakonom i odlukama i stavovima Predsjedništva SFRJ.[39]

Predsjedništvo SFRJ je, pored ostalog, **imenovalo i razrješavalo dužnosti, na prijedlog nadležnog republičkog, odnosno pokrajinskog organa, komandanta Teritorijalne odbrane republike, odnosno komandanta Teritorijalne odbrane pokrajine**.[40]

Funkciju najvišeg organa rukovođenja i komandovanja Oružnim snagama SFRJ u ratu Predsjedništvo SFRJ je obavljalo u svojstvu Vrhovne komande Oružanih snaga SFRJ. Štapske poslove Vrhovne komande u ratu je obavljao Savezni sekretarijat za narodnu odbranu.[41]

---

[39] **STRATEGIJA ORUŽANE BORBE**, Beograd 1983, str. 144-145; **STRATEGIJA ONO I DSZ**, Beograd 1987, str. 74 i 81-82. Predsjedništvo SFRJ je, prema **STRATEGIJI ORUŽANE BORBE** iz 1983, utvrđivalo sistem rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama u skladu sa Ustavom i Zakonom o opštenarodnoj odbrani SFRJ; utvrđivalo osnove planova razvoja Oružanih snaga i plan razvoja Jugoslovenske narodne armije; utvrđivalo osnove organizacije Oružanih snaga i organizaciju i formaciju Jugoslovenske narodne armije; pratilo sprovođenje utvrđene politike rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama, utvrđivalo plan upotrebe Oružanih snaga u slučaju rata i naređivalo upotrebu Oružanih snaga u miru; davalo smjernice za preduzimanje mjera priprema i mobilisanja Oružanih snaga i smjernice za usklađivanje priprema i priprema i planova Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane; propisivalo mjere pripravnosti Oružanih snaga u slučaju neposredne ratne opasnosti i u drugim vanrednim prilikama i naređivalo njihovo sprovođenje i stavljanje Oružanih snaga ili dijela Oružanih snaga u stanje pripravnosti; utvrđivalo osnove naoružavanja i opremanja Oružanih snaga; utvrđivalo vojnoteritorijalnu podjelu zemlje; donosilo osnovna pravila i druge akte koji su se odnosili na strategiju oružane borbe, mobilizaciju, razvoj i upotrebu Oružanih snaga; donosilo propise o obuci Oružanih snaga i vojnoj disciplini i druge propise predviđene saveznim zakonom; imenovalo i razrješavalo dužnosti, na prijedlog nadležnog republičkog, odnosno pokrajinskog organa, komandanta Teritorijalne odbrane republike, odnosno komandanta Teritorijalne odbrane autonomne pokrajine; vršilo i druge poslove rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama, na osnovu i u okviru Ustava SFRJ i saveznih zakona (**STRATEGIJA ORUŽANE BORBE**, Beograd 1983, str. 144).

[40] **STRATEGIJA ORUŽANE BORBE**, Beograd 1983, str. 144. Ta odredba ne postoji u **STRATEGIJI ONO I DSZ** iz 1987.

[41] **STRATEGIJA ORUŽANE BORBE**, Beograd 1983, str. 144-145; **STRATEGIJA ONO I DSZ**, Beograd 1987, str. 74 i 81-82.

Kao najvišem organu rukovođenja i komandovanja, Predsjedništvu SFRJ neposredno su bili potčinjeni: savezni sekretar za narodnu odbranu, komandanti armija, Ratnog vazduhoplovstva i protivvazduštne odbrane, Ratne mornarice i obalske odbrane, samostalnih korpusa i komandanti štabova Teritorijalne odbrane socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina, kao i komandanti privremenih strategijskih grupacija (ukoliko bi bile formirane).[42]

Prema **STRATEGIJI ORUŽANE BORBE** iz 1983. Predsjedništvo SFRJ je moglo, odlukom o upotrebi Oružanih snaga, predvidjeti određena prava i obaveze komiteta za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu u pogledu upotrebe dijelova Teritorijalne odbrane. Kad je komitet za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu, na osnovu odluke Predsjedništva SFRJ, preduzeo mjere u vezi sa upotrebom pojedinih dijelova Teritorijalne odbrane, komandant Teritorijalne odbrane, postupao je po odluci komiteta.[43]

Određene poslove rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama Predsjedništvo SFRJ je moglo prenijeti na saveznog sekretara za narodnu odbranu, koji je odgovarao Predsjedništvu SFRJ za poslove koje je na njega prenosio taj organ.[44]

---

[42] **STRATEGIJA ORUŽANE BORBE**, Beograd 1983, str. 145. **U STRATEGIJI ONO I DSZ** iz 1987. te odredbe nisu postojale, što pokazuje da je decentralizacija rukovođenja i komandovanja bila u toku.

[43] **STRATEGIJA ORUŽANE BORBE**, Beograd 1983, str. 145. Ta prava i obaveze komiteta za ONO i DSZ, prema **STRATEGIJI OPŠTENARODNE ODBRANE I DRUŠTVENE SAMOZAŠTITE** iz 1987, nisu predviđene (**STRATEGIJA ONO I DSZ**, Beograd 1987, str. 79-81).

[44] **STRATEGIJA ORUŽANE BORBE**, Beograd 1983, str. 146. Za izvršavanje akata Predsjedništva SFRJ iz oblasti rukovođenja i komandovanja i izvršavanje poslova rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama koje je na njega prenijelo Predsjedništvo SFRJ, savezni sekretar za narodnu odbranu je mogao donositi pravila, naređenja, uputstva i druge akte. Savezni sekretar za narodnu odbranu je rukovođenje i komandovanje Oružanim snagama ostvarivao u skladu sa ovlaštenjima koje je na njega, na osnovu Ustava SFRJ, prenosilo Predsjedništvo SFRJ i u skladu sa saveznim zakonom. Saveznog sekretara za narodu odbranu, u slučaju njegove odsutnosti ili spriječenosti, u navedenim poslovima zamjenjivao je načelnik Generalštaba Jugoslovenske narodne armije (Isto, str. 145-146).

Rukovođenje i komandovanje u Jugoslovenskoj narodnoj armiji ostvarivali su u skladu sa saveznim zakonom, starješine jedinica i ustanova Jugoslovenske narodne armije, a **u Teritorijalnoj odbrani komandanti Teritorijalne odbrane i starješine jedinica i ustanova Teritorijalne odbrane**.[45]

Komandanti Teritorijalne odbrane i starješine jedinica i ustanova Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane odgovarali su pretpostavljenim vojnim starješinama za svoj rad, borbenu gotovost, upotrebu jedinica i ustanova i rukovođenje i komandovanje, u skladu sa sistemom rukovođenja i komandovanja u Oružanim snagama i u okviru svojih ovlaštenja. Za te su poslove komandanti Teritorijalne odbrane socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina u isto vrijeme **odgovarali Predsjedništvu SFRJ** i nadležnim organima društveno-političke zajednice u republici, pokrajini, opštini, a u mjesnim zajednicama i organizacijama udruženog rada – organima upravljanja tih organizacija, odnosno odgovarajućem organu mjesne zajednice.[46]

Saveznom sekretaru za narodnu odbranu su bili odgovorni komandanti armija, Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane, Ratne mornarice i obalske odbrane i samostalnih korpusa, kao i privremenih strategijskih grupacija i operativnih sastava u obavljanju onih poslova iz oblasti rukovođenja i komandovanja koji su mu zakonom i drugim propisima stavljeni u nadležnost, kao i poslova koje je na njega prenosilo Predsjedništvo SFRJ. **Savezni sekretar za narodnu odbranu neposredno je naređivao komandantima republičkih i pokrajinskih štabova Teritorijalne odbrane samo u okviru poslova koje je na njega prenosilo Predsjedništvo SFRJ**.[47]

---

[45] Isto. Ta odredba nije stajala u **STRATEGIJI ONO I DSZ** iz 1987.

[46] Isto. Ni te odredbe nisu stajale u **STRATEGIJI ONO I DSZ** iz 1987.

[47] Isto, str. 146-147. Ni ta odredba nije stajala u **STRATEGIJI ONO I DSZ** iz 1987.

2. **Razbijanje ustavnog koncepta odbrane SFRJ**

Svim ustavima i zakonima DFJ, FNRJ i SFRJ, uključujući i Ustav SFRJ iz 1974, Oružane snage zemlje bile su namijenjene za odbranu od spoljnjeg agresora. U **ZAKONU O NARODNOJ ODBRANI** iz 1974. i prvom izdanju **STRATEGIJE ORUŽANE BORBE** iz 1976. uloga Oružanih snaga SFRJ opredijeljena je samo za slučaj agresije.[48]

ZAKONOM O OPŠTENARODNOJ ODBRANI iz 1982. i drugim izdanjem **STRATEGIJE ORUŽANE BORBE** iz 1983. Oružane snage su bile organizovane, namijenjene, opremljene i osposobljene za vođenje oružane borbe na cijelom jugoslovenskom ratištu u uslovima bilo koje agresije na SFRJ. Teritorijalna odbrana je, **u slučaju neposredne ratne opasnosti ili u drugim vanrednim prilikama**, a na osnovu odluke Predsjedništva SFRJ, mogla vršiti i poslove održavanja javnog reda i mira i druge zadatke društvene samozaštite.[49]

---

[48] **ZAKON O NARODNOJ ODBRANI**, Beograd 1974, str. 11-20; I. Radaković, nav. dj., str. 68. Tim je zakonom potvrđeno: mirnodopsko stanje, ratni uslovi, ugroženost mira i bezbjednosti u svijetu, neposredna ratna opasnost ili izvršena agresija (**ZAKON O NARODNOJ ODBRANI**, str. 11-20).

[49] **ZAKON O OPŠTENARODNOJ ODBRANI** (1982.), u: M. Lepušina, ZBIRKA PROPISA IZ OBLASTI OPŠTENARODNE ODBRANE SA OBJAŠNJENJIMA, Sarajevo 1989, str. 341-342 i 372-373; **STRATEGIJA ORUŽANE BORBE**, Beograd 1983, str. 112-124; I. Radaković, nav. dj., str. 68; D. Marijan, **ORUŽANE SNAGE SFRJ U IZVANREDNIM PRILIKAMA** (u daljem tekstu: **ORUŽANE SNAGE SFRJ...**), *Časopis sa suvremenu povijest*, br. 2, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2002, str. 341-342 i 355-356.

ZAKONOM O OPŠTENARODNOJ ODBRANI iz 1982. i **STRATEGIJOM ORUŽANE BORBE** iz 1983. predviđena su tri stanja: **ratno**, **neposredna ratna opasnost** i **vanredne prilike** (Isto).

Navedena dva dokumenta prvi put pominju **vanredne prilike**. Taj se pojam u SFRJ službeno pojavio osamdesetih godina XX stoljeća, neposredno poslije smrti vrhovnog komandanta (Josipa Broza), i predstavljao je osnovu za uvođenje vanrednog stanja u dijelu ili na cjelokupnoj teritoriji SFRJ.[50]

U **STRATEGIJI OPŠTENARODNE ODBRANE I DRUŠTVENE SAMOZAŠTITE SFRJ** iz 1987. Oružane snage su bile opredijeljene i za upotrebu u **vanrednim prilikama**, što je značilo i u unutrašnjem životu zemlje".[51]

Vojno rukovodstvo je, nakon usvajanja **STRATEGIJE OPŠTENARODNE ODBRANE I DRUŠTVENE SAMOZAŠTITE SFRJ**, 1988. donijelo **PRIRUČNIK ZA RAD KOMANDI, ŠTABOVA I JEDINICA ORUŽANIH SNAGA SFRJ U VANREDNIM PRILIKAMA**, kojim je utvrđena aktivnost Oružanih snaga u vanrednim prilikama. Zadatak Oružanih snaga je bio da štiti ustavom SFRJ utvrđeno društveno uređenje od "**kontrarevolucionarnog djelovanja snaga spoljnjeg i unutrašnjeg neprijatelja**".[52]

Velikosrpske snage kojima je smetala Teritorijalna odbrana i koncept opštenarodne odbrane izvele su navedenu evoluciju uloge Oružanih snaga SFRJ, nastojeći da je u cjelini podrede isključivo

---

[50] Isto.

[51] **STRATEGIJA OPŠTENARODNE ODBRANE I DRUŠTVENE SAMOZAŠTITE SFRJ**, Beograd 1987, str. 55-72 i 132-151; I. Radaković, nav. dj., str. 68; D. Marijan, nav. dj., str. 339-340. Po tom je dokumentu jedno čitavo poglavlje ("**IV VANREDNE PRILIKE**") tretiralo to pitanje: vanredne prilike izazvane subverzivnim djelovanjem unutrašnjeg i spoljnjeg neprijatelja na SFRJ; vanredne prilike izazvane neposrednom opasnošću od oružane agresije na SFRJ; uloga i zadaci subjekata društveno-političkog sistema u vanrednim prilikama; uloga i zadaci civilne zaštite u vanrednim prilikama; uloga i zadaci sistema osmatranja i obavještavanja u vanrednim prilikama; angažovanje oružanih snaga u vanrednim prilikama i planovi za vanredne prilike.

[52] D. Marijan, nav. dj., str. 356-360. Tim su dokumentom obrađeni osnovni aspekti upotrebe Oružanih snaga SFRJ, od procjene stanja i planiranja jedinica u vanrednim prilikama, njihovu borbenu spremnost za vanredne prilike, upotrebu u vanrednim prilikama, rukovođenje i komandovanje, upotrebu vatrenog oružja i saradnju sa ostalim subjektima opštenarodne odbrane i društvene samozaštite (Isto).

rukovodstvu Jugoslovenske narodne armije i republikama oduzmu ustavno pravo na rukovođenje.[53]

Vojno rukovodstvo se tako uključilo u pripreme koje su rezultirale katastrofom, bez obzira koliko je i samo bilo svjesno te činjenice. Osnovna motivacija bile su nacionalističke i karijerističke pobude, a suština u njenoj transformaciji iz instrumenta odbrane zemlje od spoljnje agresije u instrument za suzbijanje unutrašnjih "nemira", koji su bili neminovna posljedica narušavanja Ustava iz 1974. i garantovane ravnopravnosti naroda i narodnosti.

Polazeći od ocjene da su upravo oni izuzetno odgovorni za Jugoslaviju u političko-državnom smislu, opredjeljenja vojnog rukovodstva, poslije smrti vrhovnog komandanta, Josipa Broza, bila su usmjerena ka unitarizmu. Uz to je rukovodstvo SR Srbije, još od PLAVE KNJIGE, stalno tvrdilo da je Ustavom iz 1974. oštećen "većinski" – srpski narod, te da se Ustav mora promijeniti redukcijom "konfederalnih" elemenata. Njihov ideal je bila unitarna Jugoslavija, pa prema tome, i jaka JNA koja će je braniti, bez obzira što je njeno najuže rukovodstvo (Tito, Kardelj i dr.) konstatovalo još krajem šezdesetih godina XX stoljeća da se u takvoj (unitarnoj) organizaciji ne može održati. Stoga se vojno rukovodstvo zalagalo za povratak na model kakav je postojao krajem četrdesetih i u pedesetim godinama XX stoljeća, zatim za poništenje Ustava iz 1974. i dr. To je rukovodstvo upravo u Ustavu 1974. i "**vidjelo osnovu za razbijanje Jugoslavije**".[54]

---

[53] I. Radaković, nav. dj., str. 68.

[54] M. Špegelj, **PRVA FAZA RATA 1990. - 1992.: PRIPREME JNA ZA AGRESIJU I HRVATSKI ODBRAMBENI PLANOVI** (u daljem tekstu: **PRVA FAZA RATA...**), u: RAT U HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI 1991. - 1995, Zagreb-Sarajevo 1999, str. 39 i 41; V. Kadijević, **MOJE VIĐENJE RASPADA – VOJSKA BEZ DRŽAVE**, Beograd 1993, str. 108; N. Pašić - R. Ratković - B. Špadijer, **PLAVA KNIGA**, Beograd 1977.

Vojno rukovodstvo (admiral Branko Mamula, generali Stevan Mirković, Petar Gračanin, Veljko Kadijević, admiral Stane Brovet, general Blagoje Adžić i drugi) je čvrsto zastupalo stav da su Tito i Kardelj teško pogriješili uvođenjem Ustava iz 1974. Za njih je bilo kakva decentralizacija značila propast Jugoslavije. General Mirković je tvrdio kako pojava Gorbačova i njegove **perestrojke** i **glasnosti** u SSSR-u označava smrt svjetskih socijalističkih ideja, da je Gorbačov "**grobar socijalizma**" i "**nas može sve upropastiti**". General Kadijević je procjenjivao kako je Jugoslaviju moguće spasiti samo obnovom društveno-ekonomskog modela pedesetih godina XX stoljeća (M. Špegelj, **SJEĆANJA VOJNIKA**, Zagreb 2001, str. 96).

Shvatajući to, rukovodstvo zemlje je nizom mjera (dvokomponentne Oružane snage i Ustav iz 1974.) nastojalo da to spriječi i time stvorilo uslove za njen dalji opstanak, što je naišlo na protivljenje velikosrpskih i proruskih snaga koje su u karijerističkim ambicijama vojnog rukovodstva vidjele moćnog i dobrog saveznika. To je posebno došlo do izražaja u osamdesetim godinama, poslije Titove smrti, kada je, oslonjeno na moćni vojnoindustrijski kompleks i politički sve samostalnije, vojno rukovodstvo pokrenulo zahtjev za promjenu Ustava iz 1974, otpočelo sa polemikama o promjeni koncepcije opštenarodne odbrane i lansiralo parolu da je JNA "**sedma republika**", iz čega su izvlačili pravo na svoju posebnu odgovornost za sudbinu Jugoslavije.[55]

Godine 1982. za saveznog sekretara narodne odbrane te su snage dovele admirala **Branka Mamulu**, koji je u šest godina svog mandata, "reorganizacijom" Oružanih snaga SFRJ, bitno izmijenio doktrinu opštenarodne odbrane i sve učinio da JNA postane samostalni faktor i da iz sistema rukovođenja i komandovanja oružanim snagama izbaci republička rukovodstva.

Vojno rukovodstvo je, poslije izvršenih analiza komandno-štabne ratne vježbe "**Sloga '83.**" pred skupom najviših rukovodilaca zemlje i Oružanih snaga, izvuklo zaključak "**da je neophodno unaprijediti cjelokupan sistem ONO za djelovanje u složenim uslovima napada spolja i unutarnjih nemira u zemlji**". S obzirom na to da se, prema Mamuli, radilo "**o svježim iskustvima nacionalističke pobune na Kosovu i već drugoj godini produbljene socijalne krize, nije bilo teško prihvatiti opći zaključak**". Međutim, mnogo je teže, po njemu, "**išlo s promjenama koje je bilo potrebno**

---

[55] M. Špegelj, **PRVA FAZA RATA**..., str. 39-41, te intervjui jednog broja generala JNA, vojnih teoretičara, historičara i drugih javnih radnika, objavljenih u knjizi: F. Ademović, **JNA BEZNAĐE ZLA**, Sarajevo 1997. U vojnom rukovodstvu su poslije Titove smrti započele polemike i aktivnosti za određene promjene u koncepciji narodne odbrane, posebno kada je na čelo SSNO-a došao admiral Branko Mamula. Međutim, najviše promjena se dogodilo kada je Mamulu zamijenio Kadijević. U suštini, Mamula, Kadijević, Gračanin i Čanadi su se zauzimali za centralizovanje odbrambene doktrine i za reorganizaciju odbrambenih snaga (I. Radaković, nav. dj., str. 59).

Vojno rukovodstvo, na čelu sa admiralom Mamulom, zauzelo je stav "**da će JNA, ukoliko dođe do eskalacije krize i opasnosti opstanka, preuzeti kontrolu nad zemljom**" (B. Mamula, **SLUČAJ JUGOSLAVIJA**, Podgorica 2000, str. 69).

učiniti u oružanim snagama da bi se postiglo jedinstveno komandovanje i iz njega isključila republička rukovodstva".[56]

Kao operativna komponenta Oružanih snaga SFRJ na tradiciji Narodnooslobodilačkog rata, JNA je do 1988./89. bila organizovana u armijske oblasti: **Prva armijska oblast** sa sjedištem u Beogradu; **Druga armijska oblast** sa sjedištem u Nišu; **Treća armijska oblast** sa sjedištem u Skoplju; **Peta armijska oblast** sa sjedištem u Zagrebu; **Sedma armijska oblast** sa sjedištem u Sarajevu; **Deveta armijska oblast** sa sjedištem u Ljubljani i **Vojno pomorska oblast** sa sjedištem u Splitu. Pored navedenih armijskih oblasti, postojala su i dva samostalna korpusa na direktnoj vezi SSNO-a i to: **2. korpus** sa sjedištem u Titogradu i **52. korpus** sa sjedištem u Prištini. Pored navedenih armijskih oblasti i korpusa u sastavu JNA su postojale i **komande vidova : RV i PVO** sa sjedištem u Beogradu – Zemunu i **Komanda Ratne mornarice i ratne riječne flotile** sa sjedištem u Beogradu.[57]

---

[56] B. Mamula, nav. dj., str. 59-61. Taj je problem, po Mamuli, "**suviše duboko zadirao u ustavni sistem zemlje i bilo je preambiciozno da na zaključcima jedne štabske vježbe nametnemo saveznim i republičkim rukovodstvima novi sistem rukovođenja i komandovanja oružanim snagama**". S tim u vezi, Mamula piše: "**Bit će nam potrebno tri godine da bismo uspjeli, ali ni tada do kraja**" (Isto).

[57] I. Radaković, nav. dj., str. 36; R. Dizdarević, **IZDAJA VOJNOG VRHA**, u: F. Ademović, **JNA BEZNAĐE ZLA**, Sarajevo 1997, str. 148. Sedma armijska oblast je obuhvatala skoro cijelu Bosnu i Hercegovinu, te dijelove sjeverne i južne Hrvatske.

Ta se organizacija JNA "**na strategijsko-operativnom nivou**", po generalu Kadijeviću, "**uglavnom, poklapala sa administrativnim granicama republika i pokrajina, tako da svaka republika i pokrajina ima 'svoju' armiju ili armije, a Crna Gora i pokrajine 'svoje' korpuse**", pri čemu su "**komandanti tih armija, odnosno korpusa, uglavnom bili straješine iz tih republika, odnosno pokrajina...**" (V. Kadijević, nav. dj., str. 75). Zbog toga je to trebalo ukinuti.

General Ilija Radaković smatra da nije tačna Kadijevićeva tvrdnja o tome kako se dotadašnja organizacija JNA "**poklapala sa administrarivnim granicama republika i pokrajina**". S tim u vezi, on navodi da su Prva i Druga armija (beogradska i niška), osim nekoliko garnizona na jugu Srbije pokrivale teritoriju Srbije sa Kosovom i Vojvodinom, a Titogradski korpus teritoriju Crne Gore; Treća armija (Skopje), pored Makedonije, držala je i dio južne Srbije; Peta armija (Zagreb) pokrivala je dio Slovenije (pravac Trst-Rijeka); Sedma armija (Sarajevo), pored Bosne, dio hrvatske (istočnu Slavoniju do linije Našice - Slavonski Brod - Vinkovačku depresiju). Deveta armija (Ljubljana) je na teritoriji Slovenije. Vojno-pomorska oblast "pokrivala" je cijelu akvatoriju i dio kopnene teritorije četiri republike. RV i PVO locirane su na cijeloj teritoriji. Na teritoriji Hrvatske preklapale su se zagrebačka armija i još tri operativno-strategijske organizacije – grupacije (I. Radaković, nav. dj., str. 36).

Skoro sve armije su tada nosile tradiciju ratnih armija (Slovenija je 1968. godine dobila ljubljansku – Devetu armiju, sa tradicijom Devetog slovenačkog korpusa). Komande armija su rukovodile divizijama i brigadama sa tradicijom iz NOB-a.[58]

JNA i TO su postepeno prikriveno osposobljavane za rješavanje krizne situacije u zemlji (unutrašnji sukobi). U dvije godine formirani su tzv. gotovi bataljoni (ukupno 12, odnosno 15) spremni odmah da stupe u borbu. Uz to su bataljoni vojne policije (ukupno 19, po dva u svakoj armiji i 3 u SSNO-u) brojčano ojačani, bolje naoružani i opremljeni. Od pitomaca vojnih škola i akademija organizovani su i obučavani četni i bataljonski sastavi za dejstvo u protivdesantnoj odbrani i kriznim situacijama. Organizovan je brz vazdušni transport i ubrzano su građeni pomorsko-desantni čamci i brodovi za intervencije duž obale i na ostrvima. Helikopterima su, uz vatrenu pripremu i podršku, uvježbavani taktički desanti. Počela je i proizvodnja i nabavka posebne policijske opreme i borbenih sredstava za ulične borbe kako bi se kontrolisali iskrsli nemiri. Proširen je i modernizovan Centar za diverzantsku i protivdiverzantsku obuku kroz koji je godišnje prolazilo stotine starješina, vojnika na ugovorenom roku i rezervnih vojnih obveznika.[59]

Veći broj vojnih starješina je Teritorijalnu odbranu prihvatio i smatrao je pravim rješenjem, tim prije, jer je iza te koncepcije stajao predsjednik i vrhovni komandant Oružanih snaga SFRJ, Josip Broz Tito. Mnogi su učestvovali u izgradnji, obuci i opremanju Teritorijalne odbrane. Međutim, u dijelu vojnog rukovodstva postojao je otpor prema Teritorijalnoj odbrani i njenom razvoju. Taj manji, ali dosta uticajan, dio vojnog rukovodstva je bio protiv Teritorijalne odbrane, stalno praveći smetnje, s tim što se u početku nije smio javno deklarisati. On je nastojao da Teritorijalnu odbranu podredi sebi (tj. JNA), da bi je izuzeo ispod

---

58 I. Radaković, nav. dj., str. 36.

59 B. Mamula, nav. dj., str. 91; D. Marijan, nav. dj., str. 360.-361. Najspornije je, po Mamuli, "**išlo s doktrinom, posebno taktičkom upotrebom navedenih i svih drugih sastava**". S tim u vezi, on piše kako se "**radilo o oportunizmu – da se otvoreno ne pokaže da se spremamo na unutrašnje sukobe. Tada to nitko nije htio razumjeti. Živjelo se u uvjerenju da unutrašnji sukobi širih razmjera, pogotovu građanski rat, u kojima bi morala sudjelovati JNA naprosto nisu mogući. Baš naprotiv, naišli bismo na osudu Armije, koja, kao da se priprema za vrlo sumnjive zadatke. JNA se sve vrijeme sumnjičila, a u drugoj polovini '80-tih direktno i napadala, da je pobjegla ispod kontrole društva i da svojim neustavnim ponašanjem prijeti**" (Isto).

uticaja republika i pokrajina. Tako je komandovanje Teritorijalnom odbranom bilo prioritetno rješenje koje je vojno rukovodstvo tražilo.[60]

Kod saveznih sekretara za narodnu odbranu (od Ljubičića do Kadijevića) i jednog broja generala u SSNO-u i Generalštabu, bilo je podozrenja prema Teritorijalnoj odbrani - komponenti oružanih snaga pod rukovodstvom nadležnih organa republika i autonomnih pokrajina u pogledu njenog pripremanja i prava na upotrebu u eventualnom ratu.[61]

Polazeći od zahtjeva za neposredno komandovanje Teritorijalnom odbranom, admiral Branko Mamula[62] je tvrdio da je u koncept odbrane

---

[60] R. Dizdarević, **IZDAJA VOJNOG VRHA**, str. 152; Isti, **OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE**, Sarajevo 2000, str. 413; B. Mamula, nav. dj., str. 60-61. Govoreći o tome, Raif Dizdarević navodi da je bilo pokušaja iz Generalštaba JNA da se bez znanja Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine, jedinice TO Bosne i Hercegovine angažuju na Kosovu (o tome vidi: R. Dizdarević, **OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE**, str. 413-414, nap. 15).

[61] I. Dolničar, **ZAČETNICI RATNE TRAGEDIJE**, u: F. Ademović, nav. dj., str. 269. Kod generala Ljubičića je, po ocjeni generala S. Potočara bilo "**nekakve ljubomore u vezi sa uspješnim razvojem Teritorijalne odbrane, a dolaskom Mamule i Kadijevića je armijski vrh počeo raditi na smanjivanju samostalnosti Teritorijalne odbrane**" (I. Radaković, nav. dj., str. 67).

Admiral Branko Mamula i general Veljko Kadijević imali su negativno mišljenje o Teritorijalnoj odbrani, smatrajući tu komponentu Oružanih snaga SFRJ opasnošću za zajedničku državu.

[62] Admiral flote Branko Mamula rođen je 1921. u Slavskom Polju, opština Vrgin Most. Učesnik je NOR-a 1941.-1945. i nosilac Partizanske spomenice 1941. Vršio je najveće vojne dužnosti u Oružanim snagam SFRJ.

Admiral Mamula je 1979, nakon službe komandanta Vojnopomorske oblasti 1970.-1979, imenovan za načelnika Generalštaba JNA. Tada je ministar odbrane bio general Nikola Ljubičić. Na taj su način dvije najviše komandne funkcije u JNA bile u rukama iste nacionalnosti (obojica Srbi), čime je prvi put prekršen "**nepisan zakon prema kojem dvije najviše komandne funkcije u JNA ne smiju biti u rukama iste nacionalnosti**". Mamula je 1982. imenovan za ministra odbrane (saveznog sekretara za narodnu odbranu – 15. maj 1982. – 15. maj 1988.) u vrijeme kada se počelo špekulisati o ulozi JNA u jugoslovenskoj krizi. S tim u vezi, on je smatrao da "**JNA ne može ostati isključivo unutar kasarni, već da mora izaći na političku scenu**", te da je JNA prvorazredni politički faktor. Negiranje političke uloge JNA je, po njemu "**na historijskom iskustvu sasvim neprihvatljivo**" (B. Mamula, nav. dj., str. 48-53; S. Biserko, **OD JUGOSLOVENSKE NARODNE ARMIJE DO SRPSKE VOJSKE**, u: RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. - 1999, Zbornik saopštenja i diskusije sa Okruglog stola, Beograd 7.-9. novembar 2001, Beograd 2000, str. 219, nap. 7).

bila "**ugrađena ideja nacionalne-republičke vojske, Teritorijalne odbrane**". S tim u vezi, on navodi kako se na iskustvima Hrvatske (1971.) i Kosova (1981.) vidjelo da, "**u slučaju ozbiljne unutarnje krize TO može biti upotrebljena protiv zajedničke države i njezine vojske**". Stoga se "**kao neposredan zadatak**", po njemu, nametalo "**potčinjvanje jedinstvenoj komandi oružanih snaga na svim razinama, a ne jedino Vrhovnoj komandi**". To je, po Mamuli, "**značilo isključiti republička rukovodstva iz sistema komandovanja oružanim snagama i oružanom borbom**".[63]

Formiranje dvije ravnopravne komponente oružanih snaga – Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane značilo je, po ocjeni saveznog sekretara za narodnu odbranu, generala Veljka Kadijevića, "**da se na najautoritativniji način praktički cijepa jedinstvo oružanih snaga**". Polazeći od tako pogrešne ocjene, koja je navodno sadržana u Ustavu iz 1974, general Kadijević tvrdi kako "**Teritorijalna odbrana postaje vojska republičkih i pokrajinskih država**".[64]

---

[63] B. Mamula, nav. dj., str. 55 i 60-61. S tim u vezi, Mamula piše: "**Četiri jedinstva strategije odbrane: jedinstvo ratišta, oružanih snaga, oružane borbe i svih vrsta otpora i jedinstvo komandovanja, nisu mogla biti sporna**" (Isto).

Admiral Branko Mamula je, zbog radikalizacije situacije u zemlji i posebno poslije demonstracija na Kosovu 1981, uporno zahtijevao reorganizaciju JNA i TO zbog njihove pripreme za moguće eventualne nemire i sukobe, kao i promjenu Ustava iz 1974. (S. Biserko, nav. dj., str. 218-219).

[64] V. Kadijević, nav. dj., str. 73 i 76. S tim u vezi, Kadijević dalje razvija svoju "tezu" u stilu naučne fantastike: "**Posle takve krupne strategijske pobjede koncepta razbijanja oružanih snaga, razbijačima Jugoslavije je ostalo da svoje aktivnosti dalje skoncentrišu na razbijanje same JNA, što oni vrlo organizovano, uporno i dosljedno čine**" (Isto).

Oružane snage SFRJ su se, po Kadijeviću, sastojale "**od tzv. dvije ravnopravne komponente – JNA i Teritorijalne odbrane - u kojima je Teritorijalna odbrana po broju i veća od JNA, a po riješenjima predstavlja začetak budućih republičkih vojski**" (Isto, str. 63). On na više mjesta iznosi nedokazanu tvrdnju da Teritorijalna odbrana nije bila ravnopravna komponenta JNA – jedinstvenih oružanih snaga (ona je, po Kadijeviću, "**tobože ravnopravna komponenta...**"), već "**praktično republička vojska secesionističkih republika**" (Isto, str. 162).

U republičkim rukovodstvima nije se razmišljalo o uvođenju nacionalne armije i paravojnih formacija. Teritorijalna odbrana se razvijala u sastavu odbrambenog sistema u Jugoslaviji (I. Radaković, nav. dj., str. 67-68).

Ustav iz 1974. je, po Kadijeviću, "**u najvažnijem elementu funkcionisanja vojske – komandovanju i rukovođenju**", učinio "**krupan udar na jedinstvo oružanih snaga**", jer je dao pravo republikama i pokrajinama "**da rukovode Teritorijalnom odbranom, a štabove Teritorijalne odbrane stavio u dvojnu potčinjenost – pretpostavljenim komandama oružanih snaga i istovremeno rukovodstvima republika, pokrajina i opština**".[65]

I koncepciju ONO i neadekvatnu organizaciju oružanih snaga Kadijević je označio među uzrocima raspada SFRJ. Glavni razlog za takvu organizaciju i nepripremljenost OS SFRJ on je našao u izgradnji JNA i TO po koncepciji opštenarodne odbrane. Oružane snage su se, po njemu, "**cijeli posleratni period pripremale za rat po koncepciji opštenarodne odbrane, koja je sušta suprotnost uslovima i načinu upotrebe do koje je zaista došlo**", što je bio "**ogroman hendikep**" za njihovu efikasnu upotrebu.[66]

U dokazivanju "tvrdnje" po kojoj je koncepcija ONO bila činilac raspada države i uzrok neadekvatne organizacije i nepripremljenosti Oružanih snaga SFRJ general Kadijević koristi "argumente" koji se ne mogu održati. Jedan od takvih je i njegova konstatacija da se razvoj Oružanih snaga Jugoslavije u periodu od polovine šezdesetih godina, "**pa do početka konačnog raspada SFRJ**", **odvijao kroz sukob dvije linije - "jedne koju je zastupala većina armijskih starješina i koja je htjela da Oružane snage Jugoslavije budu jedinstvena vojska jugoslovenske države, da se modernizuju u svakom pogledu u skladu sa opštim kretanjima u svijetu i našim realnim mogućnostima**", i druge "**koja je dolazila iz društva i čiji su glavni**

---

65 Isto. Takvo je rješenje, po njemu, predstavljalo "**izvanrednu podlogu za paralisanje komadovanja, pa i više od toga. I to se rješenje u praksi pokazalo kao dobro odabran potez u funkciji razbijanja i slabljenja oružanih snaga u svakom pogledu i posebno kao vješt manevar za nacionalistički orijentisane starješine u oružanim snagama**" (Isto). Očigledno da je riječ o Kadijevićevoj obmani. Sva normativna akta su regulisala dvojnu odgovornost republičkih i pokrajinskih štabova Teritorijalne odbrane – republičkim i pokrajinskim rukovodstvima i vrhovnom komandantu – Predsjedništvu SFRJ, kao najvišem organu rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama SFRJ.

66 V. Kadijević, nav. dj., str. 95; I. Radaković, nav. dj., str. 26.

nosioci bili Kardelj i Bakarić sa ponekim pripadnicima armijske sredine, čiji je osnovni motiv bio da se proces razgradnje federalne države prenese potpuno i na vojsku". Navodna Kardeljeva teorija o naoružanom narodu i milicijskom tipu organizacije oružanih snaga bila je, po njemu, osnova i najširi teorijski okvir takvog koncepta.[67] Takvog je karaktera i njegova konstatacija da se Tito (šef države, vrhovni komandant Oružanih snaga) u svojim stavovima o izgradnji jugoslovenskih oružanih snaga stalno "**kolebao**" između te dvije koncepcije, da bi se, "**kako je vrijeme odmicalo, sve više priklanjao Karedeljevoj ideji ustrojstva oružanih snaga i doktrini njihove upotrebe**".[68]

---

[67] V. Kadijević, nav. dj., str. 71-72; I. Radaković, nav. dj., str. 26.

Kadijević oštro napada "Kardeljevu koncepciju" o vojsci, smatrajući da je njen "**dobar dio**" "**ušao u Ustav iz 1974. godine i u odgovarajuće zakone o odbrani i oružanim snagama kao i u armijsku praksu sa pogubnim posljedicama za sudbinu oružanih snaga, uostalom kao i po sudbinu zemlje u cjelini**". S tim u vezi, general piše: "**Teorijsku osnovu Kardeljeve koncepcije činila je kvazi-teorija o naoružanom narodu. Osnovna poruka te teorije u Kardeljevom izdanju je bila da samoupravnom socijalističkom društvu ne odgovara tip vojske kao što je JNA, da je prevaziđen ostatak stajaćih profesionalnih vojski, ostatak birokratskog centralističkog državnog uređenja i da nju treba zamijeniti naoružanim narodom**" V. Kadijević, nav. dj., str. 71-72; I. Radaković, nav. dj., str. 17). I pored toga što ništa slično nije postojalo u Kardeljevim radovima, Kadijeviću ne smeta da "zaključi": "**Jedino što je bilo važno jeste da se razbije JNA iz istih onih razloga iz kojih je razbijena i federalna jugoslovenska država**" (Isto).

Koncept naoružanog naroda, opštenarodne odbrane, podruštvljavanje odbrane i sl. su, po Kadijeviću, Kardeljeva izmišljotina i "**kvazi teorija**". Ukazujući na "najznačajnije segmente" te koncepcije, sadržane u Ustavu iz 1974. Kadijević piše: "**Na prvom mestu to je generalna teza o takozvanom podruštvljavanju odbrane, prema kojoj poslove odbrane treba da vode ne neka stručna tijela, još manje vojske, već cijelo društvo**" (Isto).

Kadijevićeva tvrdnja da prema Ustavu **poslove odbrane treba da vodi "cijelo društvo"** je, po generalu Radakoviću, proizvoljna i "**logički nakazna konstrukcija koja u dokumentu na koji se poziva nema potvrde**", jer je odbrana u SFRJ, prema Ustavu, "**jedinstven sistem organizovanja, pripremanja...**". Međutim, to nije smetalo Kadijeviću da iz jedne konstrukcije lako i "**logično**' izvlači i drugu laž: "**U praksi to je značilo uvođenje samoupravne anarhije i u poslove odbrane u celini, pa i u čisto vojno stručne poslove**" (V. Kadijević, nav. dj., str. 72-73; I. Radaković, nav. dj., str. 18).

[68] V. Kadijević, nav. dj., str. 71-72.

Kadijevićev stav o dvije dijametralno suprotstavljene koncepcije u politici razvoja i izgradnje jugoslovenskih oružanih snaga više se zasnivao na preuveličavanju obima i značaja određenih razlika koje su se u razvoju oružanih snaga pojavljivale, posebno u procesu teorijskog osmišljavanja i operacionalizacije u domenu vojne organizacije Društva i ustrojstva oružanih snaga. Iako je u različitim fazama bilo i drugačijih mišljenja o ustrojstvu i razvoju Oružanih snaga, ipak, u najvažnijim zakonskim normativnim aktima (**Ustav SFRJ**, **Zakon o narodnoj odbrani**, **Zakon o opštenarodnoj odbrani**, **Strategija oružane borbe**, **Strategija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ** i dr.) nije bilo ni govora o milicijskom tipu vojne organizacije, pa ni kad je u pitanju prostorna struktura TO, kao najširi oblik vojnog organizovanja. U tim su dokumentima oružane snage definisane kao jedinstvena oružana sila, organizovana po savremenim principima i kriterijima i u skladu sa zahtjevima koncepcije i doktrine, potrebama i objektivnim mogućnostima zemlje.[69]

Apsurdna je i Kadijevićeva tvrdnja o Titovom "**kolebanju**" i "**priklanjanju**" nekoj Kardeljevoj koncepciji ustrojstva i razvoja jugoslovenskih oružanih snaga, tim prije, jer je dobro poznato da se Broz kontinuirano zalagao za jedinstvene i moderno organizovane Oružane snage, a posebno za savremeno opremljenu JNA. Takva je optužba protiv Tita još čudnija ako se ima u vidu da je Kadijević podržavao Titov koncept razvoja OS SFRJ, ocjenjujući ga kao primjer stvaralačke primjene Marksove teorije o naoružanom narodu na konkretne jugoslovenske uslove i potrebe.[70]

---

[69] **STRATEGIJA ORUŽANE BORBE**, Beograd 1983, str. 111-156; **STRATEGIJA OPŠTENARODNE ODBRANE I DRUŠTVENE SAMOZAŠTITE SFRJ**, Beograd 1987, str. 54-60; I. Radaković, nav. dj., str. 26-27.

[70] I. Radaković, nav. dj., str. 27. Tako je u članku "**Marksizam i vojno organizovanje za odbranu**", polemišući sa nekim neadekvatnim interpretacijama Marksove teorije o naoružanom narodu i mogućnosti njene primjene na jugoslovensku stvarnost, Kadijević zastupao tezu da je jugoslovensko rješenje, oživotvoreno u koncepciji ONO i na njoj zasnovanoj vojnoj organizaciji, najdosljednija stvaralačka primjena Marksove teorije, pri čemu je Titov doprinos bio odlučujući. Tito je, po njemu, "**očigledno pitanju izgradnje oružanih snaga prilazio stvaralački i služeći se marksističkom metodom, rješenja pronalazio u skladu sa postojećom praksom... Realizacija ideje o naoružanom narodu i u savremenim uslovima nije vezana za primjenu samo jednog vojnog sistema bilo da se radi o milicijskom tipu vojne**

Odluka o dvokomponentnom ustrojstvu jugoslovenskih oružanih snaga proizilazila je iz ustavnog uređenja zemlje i koncepcije odbrane, tradicije, karaktera i načina vođenja rata, koji bi se eventualno mogao voditi na jugoslovenskom ratištu, sa osloncem na demografske, ekonomske i druge mogućnosti zemlje i na druge činioce jugoslovenske stvarnosti, zbog čega je bila i prihvaćena kao optimalan odgovor na agresiju i ugrožavanje sigurnosti zemlje. Za prihvatanje takve strukture oružanih snaga značajan uticaj imala su bogata iskustva i saznanja iz NOB-a 1941.-1945, te iz nekih drugih ratova (Kina, Vijetnam, Alžir), kao i onih država (Švedska, Švajcarska) koje su se u politici razvoja i struktuiranja svojih snaga orijentisale na slična rješenja.[71]

---

organizacije, ili regularnoj armiji... JNA i TO su dva osnovna oblika organizovanja radnih ljudi, naroda i narodnosti Jugoslavije za borbu. To su konkretni oblici primjene Marksove ideje o naoružanom narodu na današnjem stepenu razvitka našeg socijalističkog društva i u okviru postojećih međunarodnih odnosa" – piše Kadijević, i zaključuje da je "**osnovna linija razvoja cjeline OS ostala još uvijek sačuvana, zahvaljujući, prije svega, Titu i njegovim uvijek jasnim stavovima o tom sudbonosnom pitanju naše odbrane**" (Isto, str. 27-28).

[71] I. Radaković, nav. dj., str. 28. Kritika dvokomponentne strukture, odnosno TO kao dijela OS SFRJ, kod Kadijevića je, tvrdi general Radaković, imala drugu konotaciju i predstavljala pokušaj da se u nekim objektivnim razvojnim i organizacijskim slabostima oružanih snaga pronađe opravdanje za njihovu neprimjerenu upotrebu u nastaloj kriznoj situaciji, za podršku unitarističkoj Jugoslaviji i ratu (Isto). Ta je kritika koncepta dvokomponentne strukture Oružanih snaga, po Radakoviću, zanimljiva i kad se razmatra sa stanovišta ranijih teorijskih gledanja i zalaganja Kadijevića u nekim radovima u kojima je podržavao takvo rješenje. U radu MARKSIZAM I VOJNO ORGANIZOVANJE ZA ODBRANU, on (Kadijević), između ostalog, piše: "**Bitni faktori, ako ne i jedini koji opredeljuju oblik organizacije oružanih snaga jesu karakter i osobito oblik oružane borbe. Koncepcija opštenarodne odbrane je utvrdila da se mi pripremamo za sva tri oblika oružane borbe, kombinovani, frontalni i partizanski, s tim što kombinovani oblik, prema našoj doktrini, zauzima dominantno mesto. Primena kombinovanog oblika oružane borbe pretpostavlja postojanje dveju komponenti oružanih snaga, jedne, namenjene za vođenje dejstava pretežno na frontu, i druge, osposobljene za vođenje borbe u pozadini neprijateljevih snaga koje deluju na frontu, uz sposobnost prelaženja manjih ili većih delova jedne u drugu komponentu**". Upoređenjem onoga što je o dvokomponentnoj strukturi oružanih snaga Kadijević pisao ranije, sa onim što je napisao u svojoj knjizi **MOJE VIĐENJE RASPADA – VOJSKA BEZ DRŽAVE**, general Radaković s pravom postavlja pitanje - koje je od ta dva dijametralno suprotna stanovišta – njegovo istinsko ubjeđenje? (Isto, str. 28-29).

Poslije Titove smrti u vojnom rukovodstvu su sve više jačala dogmatska shvatanja, kojima je pripadao i Kadijević, a koja su "**dovela zemlju do krvavog zapleta**" upravo u vrijeme kada je vojno rukovodstvo ostalo bez partizanskih kadrova i korištenja njihovog neposrednog iskustva iz Drugog svjetskog rata i poslije njega.[72]

Neargumentovana je i Kadijevićeva tvrdnja po kojoj je neadekvatna organizacija sistema rukovođenja i komandovanja bila "**dobro odabran potez u funkciji razbijanja oružanih snaga u svakom pogledu i posebno kao vješt manevar za nacionalistički orijentisane starešine u oružanim snagama**".[73] Tim prije, jer postojeći sistem nije bio ni u organizacijskom ni u tehničkom pogledu prepreka i limitirajući faktor uspješnog komandovanja na bilo kom nivou vojne organizacije Oružanih snaga.[74]

Kadijević je kritici izložio i rješenje o vojno-teritorijalnoj podjeli jugoslovenskog prostora, a naročito navodno podudaranje armijskih i republičkih administrativnih granica, što je, po njemu, imalo "**vrlo jasan cilj - da definitivno razbiju JNA kao jedinstvenu oružanu silu savezne države i već u njenim okvirima praktično stvore vojske republičkih, odnosno pokrajinskih država**".[75] Njegova nekorektnost nije samo u tome što jednom strategijskom i vojnostručnom rješenju pripisuje neprimjerene političke kvalifikacije, već i u tome što netačno interpretira i navodi neke značajne materijalne činjenice. Kadijeviću je bilo dobro poznato da se u traženju najcjelishodnijeg rješenja za vojno--teritorijalnu podjelu jugoslovenskog prostora, odnosno pri određivanju armijskih granica, moralo polaziti od složenog kriterija, pri čemu su operativno-strategijski zahtjevi i potrebe odlučujući. Površna analiza zona odgovornosti (armijskih granica) pokazuje da su se, pri njihovom utvrđivanju, pored operativno-strategijskih, morali uvažavati i drugi

---

[72] Isto, str. 29. Vojno rukovodstvo je poslije Titove smrti doktrinu kombinovanog frontalno-partizanskog rata i, s tim u vezi, odgovarajuću strukturu oružanih snaga, proglasilo zabludom i svjesnom prevarom. Time je izvršena radikalna revizija strategije zemlje, posebno Titove zamisli o odbrani (Dž. Šarac, **SUROVA STRATEGIJA NASILJA**, u: F. Ademović, nav. dj., str. 121).

[73] V. Kadijević, nav. dj., str. 73; I. Radaković, nav. dj., str. 29-30.

[74] I. Radaković, nav. dj., str. 29-30.

[75] V. Kadijević, nav. dj., str. 76; I. Radaković, nav. dj., str. 30.

činioci (geografske karakteristike, političko-administrativna podjela, ekonomski i demografski potencijali, tradicija i dr.), što je bilo očigledno po konkretnim rješenjima koja su bila na snazi prije ukidanja armija.[76]

Nije tačno da su komandanti armijskih oblasti i korpusa, koji su pokrivali teritoriju jedne republike, po pravilu bili starješine iz te republike, iako je ta pojava u ranijem periodu bila dosta karakteristična. To se vidi iz činjenice da prije, a posebno neposredno pred izvođenje agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, nijedan komandant oblasti nije bio iz republike čiju je teritoriju pokrivala "njegova" armija ili su mnogi zamijenjeni zbog navodnog nepovjerenja. Posljednji komandant 9. (ljubljanske) armije bio je Srbin (Svetozar Višnjić), 5. (zagrebačke) vojne oblasti Života Avramović (Srbin, a prije njega Konrad Kolšek – Slovenac), 7. (sarajevske) armije Hrvat (Anton Lukežić, prije rasformiranja, odnosno Milutin Kukanjac - Srbin, nakon ponovnog formiranja). Komandant 3. (skopske) oblasti bio je Života Avramović. Komandant 1. (beogradske) oblasti bio je Makedonac (Aleksandar Spirkovski), komandant Vojno-pomorske oblasti Srbin (Mile Kandić), a komandant ratnog vazduhoplovstva i PVO Hrvat (Zvonko Jurjević).[77]

Označavajući koncepciju ONO i organizaciju Oružanih snaga SFRJ među uzrocima raspada SFRJ, Kadijević je Teritorijalnu odbranu nazvao **podvalom**, u kojoj je vidio i neprijatelja, jer se iz nje, po njemu, **formiraju "vojske republičkih i pokrajinskih država"**. U intervjuu zagrebačkom nedeljniku "*Danas*" decembra 1990, koga je 6. decembra prenijela i "*Narodna armija*", on je izjavio: "**Teritorijalna odbrana, takva kakva je stvorena krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina, objektivno je velika podvala**" koja se, nakon sloma političkog koncepta u kome je izgrađena, pokazala "**kao baza i okosnica republičkih armija**".[78]

---

[76] I. Radaković, nav. dj., str. 30.

[77] Isto.

[78] *Narodna armija*, br. 2682, Beograd, 6. decembar 1990, str. 9; I. Radaković, nav. dj., str. 28; I. Dolničar, nav. dj., str. 269; I. Radaković, **KADIJEVIĆ SKRIVA ISTINU**, u: F. Ademović, nav. dj., str. 215; M. Špegelj, **SJEĆANJA VOJNIKA**, str. 190; D. Marijan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA...**, str. 295; V. Kadijević, nav. dj., str. 73 i 76; R. Dizdarević, **IZDAJA VOJNOG VRHA**, str. 51; Isti, **OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE**, str. 412. To je, po D. Marijanu, bio napad na Brozovu "**ostavšinu, onu istu čijim se čuvarom JNA predstavljala u javnosti**".

Poslije kritike koncepcije ONO i nekih, po Kadijeviću, neprimjerenih rješenja u organizaciji, sistemu rukovođenja i komandovanja, kadrovskoj politici i finansiranju, savezni sekretar za narodnu odbranu i načelnik ilegalnog Štaba Vrhovne komande elaborirao je mjere koje je preduzelo najviše vojno rukovodstvo, a kojima je, kako kaže, "**trebalo ublažiti negativno razarajuće dejstvo koncepta oružanih snaga sadržanog u Ustavu**".[79]

Vojno rukovodstvo je nastojalo da u donošenju i provođenju planiranih mjera zaobiđe i izigra važeće ustavne i druge zakonske odredbe, odnosno, kako to, ironično navodi Kadijević, "**da se odgovarajućim stručnim rješenjima doskoči i maksimalno neutrališu ona rješenja koja su proizilazila iz postojećeg ustavnog koncepta**".[80] Cilj odluka koje je "**inicirala JNA iz oblasti organizacije oružanih snaga, komandovanja i rukovođenja**" je bio "**da se ublaže negativne posljedice ustavnih rješenja u ovoj oblasti**".[81] Te su mjere i odluke, uglavnom, posmatrane sa političkog i vojno-stručnog aspekta, bile ishitrene, kontraverzne i kontraproduktivne, posebno u složenoj unutrašnjoj političkoj situaciji.[82]

Kadijević do tada, piše general Radaković, nije tako mislio. U odgovoru na pitanje zašto je on tada i kasnije smatrao da je TO podvala, Radaković navodi da se Kadijević za takav stav možda opredijelio "**i naknadno, iz pragmatičnih razloga, u vrijeme kada su na izborima u nekim republikama pobijedili protivnici političkog vrha Srbije i armijskog vrha, a koji su na osnovu Ustava i političke pozicije dobili najveći dio snaga svoje Teritorijalne odbrane i kada se armijski i dio jugoslovenskog vrha svrstao iza aktuelne politike Srbije i bio lišen koncepcije i tog dijela oružanih snaga (u Sloveniji, Hrvatskoj i dijelom u Bosni i Hercegovini)**" – I. Radaković, nav. dj., str. 215-216.

79 V. Kadijević, nav. dj., str. 77; I. Radaković, nav. dj., str. 31-32.

80 Isto.

81 V. Kadijević, nav. dj., str. 100.

82 I. Radaković, nav. dj., str. 31. Nastojanje vojnog rukovodstva da republikama oduzme pravo na rukovođenje Teritorijalnom odbranom (i potčini je JNA) admiral Mamula "stručno" objašnjava na sljedeći način: "**U republikama nije bilo spremnosti da se odreknu svoje vojske. Upravo se to smatralo velikim dostignućem nacionalne – državne suverenosti republika. Tražilo se da TO bude naoružana kao i JNA, modernom i teškom ratnom tehnikom. TO je brojno bila veća od ratne JNA. Bili smo već stigli do rasprave da li u TO organizirati divizijske i korpusne sastave. Dakle, do**

Vojno rukovodstvo je tvrdilo da je neophodno uvesti strategijske nivoe komandovanja i rukovođenja, odnosno komandne instance na nivou vojišta.[83] U tom su cilju i izložili pravce mogućih rješenja. Na tom je zadatku Generalštab radio više od dvije godine.[83a] Konačne odluke su donesene početkom 1987, što znači prije Osme sjednice CK SK Srbije. Vojnom rukovodstvu je trebalo više od godinu dana da

---

potpuno dviju uporednih vojski. Nama su se postavljala oba aspekta – politički i vojni – komandovanja i rukovođenja oružanim snagama.... Načelna potčinjenost TO Vrhovnoj komandi nije ništa značila, najmanje je osiguravala jedinstveno komandovanje svim oružanim snagama zemlje. Na strategijskom i operativnom nivou organizirala se suradnja i sadejstvo, a na taktičkom nivou – potčinjavanje teritorijalnih jedinica, ako dejstvuju u zoni odgovornosti taktičkih sastava JNA. Štabovi TO ni tada se nisu potčinjavali komandama JNA. Da su anđeli, komandati dviju uporednih struktura vojski na istom prostoru, ne bi mogli benevolentno, pravovremeno i uspješno organizirati suradnju u ratnim uvjetima kod stalnih promjena borbene situacije, popuštati jedan drugome i prepuštati komandovanje. Uza sve to, zakonom o ONO i strategijom oružane borbe koje je usvojila Skupština odnosno Predsjedništvo SFRJ bilo je predviđeno da snagama na privremeno zauzetom teritoriju (PZT), a to je u radikalnoj ratnoj varijanti mogao biti veći dio države, komanduju štabovi TO potčinjeni republikama, a preko ovih Vrhovnoj komandi – Predsjedništvu" (B. Mamula, nav. dj., str. 32).

[83] B. Mamula, nav. dj., str. 64. Vojišta su se, po Mamuli, "**vrlo lako uočavala, kako u geostratetigijskom pogledu, tako i po grupiranju snaga jednog i drugog bloka na pravcima koji su vodili u našu zemlju ili preko naše zemlje k dubljim ciljevima na evropskom, sredozemnom i blisko-istočnom ratištu**" (Isto). Imajući u vidu činjenicu da to nije tako, očigledno admiral pokušava prikriti da se priklonio jednom (Varšavskom paktu) bloku.

[83a] Isto; D. Marijan, nav. dj., str. 293-294. Planovi za reorganizaciju komandovanja u OS SFRJ su, po Mamuli, "**dugo razrađivani**" ("**to je trajalo tri-četiri godine**") – Intervju Branka Mamule, *Slobodna Bosna*, Sarajevo, br. 186, 8. juni 2000, str. 23.

U rasprave o prijedlogu nove organizacije JNA, koju je predložio admiral Branko Mamula sa svojom ekipom, a protiv koje je bio general Nikola Ljubičić, u toku 1986. uključio se i Ivan Stambolić. On je, na Mamulin prijedlog o reorganizaciji JNA, razgovarao sa admiralovim kolegijem u Generalštabu JNA. Tom je prilikom pažljivo saslušao "**veoma stručna i ubedljiva obrazloženja**", kao i odgovore na neke njegove nedoumice u vezi sa Teritorijalnom odbranom i novom organizacijom same Armije. Nakon toga je Ivan Stambolić pozvao na sastanak (kod njega) Ljubičića i nekoliko generala iz Srbije, pri čemu su mu "**uverljivije delovali razlozi i prednosti reorganizacije**" JNA (I. Stambolić, nav. dj., str. 168).

uvjeri Predsjedništvo SFRJ, predsjedništva republika i pokrajina, rukovodstvo CK SKJ – posebno Popitovu komisiju za opštenarodnu odbranu, Vojni savjet i Savjet narodne odbrane, penzionisane generale s važnih ratnih i poslijeratnih funkcija da im pomognu "**da se razjasne i prihvate nove strukture R i K** /rukovođenje i komandovanje – prim. S. Č./ **i reorganizacije oružanih snaga (korpusne i brigadne organizacije umjesto divizijske)**", te i u drugim "**važnim poslovima**" koji su bili pred njima.[84]

Program promjena u strukturi rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama SFRJ pripreman je i razmatran duže (počeo je 1982.), pri čemu su ispoljene ozbiljne razlike[85] i na sve strane izražavana otvorena sumnja u "prave" namjere i ciljeve vojnog

---

[84] Isto. Odluka o reorganizaciji komandovanja u Oružanim snagama SFRJ, po Mamuli, je donesena "**uz saglasnot većine, što govori da je još početkom 1987. g, većina bila opredijeljena za očuvanje Jugoslavije, zajedničke domovine. Već krajem 1987. g. takvu odluku ne bi više bilo moguće ishoditi**" (B. Mamula, nav. dj., str. 67-68).

[85] R. Dizdarević, **OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE**, str. 400; Intervju Branka Mamule, *Slobodna Bosna*, Sarajevo, br. 186, 8. juni 2000, str. 23; I. Dolničar, nav. dj., str. 269; V. Kadijević, nav. dj., str. 78; I. Radaković, nav. dj., str. 4-5. O tome su generala Radakovića konsultovali (i poslije njegovog penzionisanja) članovi tadašnjeg Predsjedništva SFRJ (Nikola Ljubičić, Raif Dizdarević, Veselin Đuranović, Josip Vrhovec i Stane Dolanc), i to na njihovu inicijativu. Lazaru Mojsovu su, takođe, njegova gledanja bila poznata i posebno izložena u Domu garde, na skupu aktivnih i dijela penzionisanih generala. Svi su oni jedno vrijeme bili rezervisani, manje ili više su sumnjali ili čak bili protiv predstojeće reorganizacije oružanih snaga. Neki od njih su pojedine prijedloge kvalifikovali i kao "**reviziju koncepcije opštenarodne odbrane**", ali su reorganizaciju na kraju odobrili (I. Radaković, nav. dj., str. 4-5).

General Radaković je bio protiv takve reorganizacije Oružanih snaga i, s tim u vezi, protiv ukidanja armija i divizija, a za manje i jeftinije oružane snage – JNA i TO (Isto).

Tako stanovište je zastupao i general Stane Potočar. On je o reorganizaciji oružanih snaga SFRJ, posebno o obimu ratne JNA i oružanih snaga, imao zapaženu diskusiju na sastanku vojnog rukovodstva, sa predsjednikom Predsjedništva SFRJ i penzionisanih vojnih starješina na visokim vojno-političkim dužnostima od 1976. - 1986, održanom od 17. - 20. maja 1986. u Domu garde – Topčider. Sastankom su rukovodili admiral Branko Mamula, savezni sekretar za narodnu odbranu, i general-pukovnik Zorko Čanadi, načelnik Generalštaba JNA (Isto, str. 219).

rukovodstva.[86] Protagonista i predlagač tih promjena bio je admiral Mamula, uz podršku većine u vojnom rukovodstvu. Protiv toga je bio Nikola Ljubičić, kao i mnogi istaknuti vojni rukovodioci, koji su već bili u penziji, te neki aktivni admirali (P. Šimić). Od republika, Slovenija se žestoko opirala toj koncepciji i bila je jedina koja se usprotivila ukidanju Ljubljanske armijske oblasti. Međutim, to nije naišlo na podršku kod drugih republika. Sve su republike, uz neke manje primjedbe, disciplinovano prihvatile takvu reorganizaciju oružanih snaga.[87] Rukovodstvo Bosne i Hercegovine je tu reorganizaciju prihvatilo, što je, zaista, bilo čudno, jer sjedište Prve vojne oblasti nije bilo u Sarajevu, nego u Beogradu, gdje je bila prevelika koncentracija komandi, jedinica i ustanova JNA.[88]

---

[86] B. Mamula, nav. dj., str. 59-72. S tim u vezi, Mamula piše: "**Jugoslovenski etnički problemi su se zgušnjavali, a zemlja prolazila kroz duboku ekonomsku i društvenu krizu. Nisu nas razumjeli čak ni oni, od kojih smo to ponajprije i ponajviše očekivali. Pronalazili su se različiti motivi da nas zaustave, sve do pitanja osobne zavisti". To je Mamula ilustrirao "prepiskom između generala Nikole Ljubičića člana Predsjedništva SFRJ, najkompetentnijeg u Predsjedništvu za vojna pitanja i mene, kao ministra odbrane, iz septembra 1986., kada se novo rješenje organizacije oružanih snaga bilo već našlo i objašnjavalo strukturama vodećih ljudi u Federaciji i republikama**" (Isto, str. 64-65).

[87] Isto. S tim u vezi, Raif Dizdarević piše: "**U jednoj raspravi 1988. godine, Franc Popit je rekao da su svoje protivljenje Slovenci pismeno saopštili tadašnjem državnom vrhu Jugoslavije. Smatrali su da je ukidanje armijske oblasti u Ljubljani znak nepovjerenja prema Sloveniji – u svođenju Ljubljane na nivo sjedišta korpusa nalazili su potvrdu tog svog mišljenja. Njihovi prigovori nisu prihvaćeni, iako nisu bili neosnovani. Branko Mamula mi je u jednom razgovoru o razlozima reorganizacije rekao da je jedan od motiva ukidanja armijskih oblasti bio i taj što su im sjedišta bila u centrima republika, pa su bile izložene pritiscima i uticajima rukovodstava republika i njihovim zahtjevima da komandanti armija budu generali iz tih republika. To mi je u jednom razgovoru doslovno ponovio i Kadijević. Mamula nije krio da im je bilo posebno stalo da ukinu baš Ljubljansku armijsku oblast**" (R. Dizdarević, **OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE**, str. 400).

[88] Raif Dizdarević, **OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE**, str. 401. Raif Dizdarević je tim promjenama bio začuđen. Pitajući Mamulu i kasnije Kadijevića za razloge, dobio je odgovor da je na takvim rješenjima uporno insistirao Ljubičić, kada je odlučivano o reorganizaciji. Bio je to, rekli su mu "**tadašnji čelni ljudi armijskog vrha, ustupak Nikoli Ljubičiću, a odluka je bila konačna i nepromijenjena jer je dio široke reorganizacije koja se već realizuje**" (Isto).

Novom organizacijom rukovođenja i komandovanja oružanim snagama vojno rukovodstvo je htjelo navodno da riješi "**osnovni problem**", koji je, pored "**svih vojno-strategijskih argumenata**", koji su "**relativno uvjerljivi 1982. g. jako oslabili 1985. g. i kasnije**", bio društveno-političke naravi. Naime, vojno-strategijsko grupisanje se, navodno u okolnostima jačanja nacionalizma, "**ne bi smjelo poklapati s republičkim granicama**". U tom je cilju, vojno rukovodstvo već ranije donijelo "**internu odluku da komandanti armija u armijama čije su se zone odgovornosti poklapale s granicama republika ne bi smjeli biti iz odnosnih republika, a oni i komandanti TO republika – osim u iznimnom slučaju – ne bi smjeli biti iste nacionalnosti**". Stoga je novom organizacijom rukovođenja i komandovanja republičke i pokrajinske štabove Teritorijalne odbrane trebalo potčiniti komandama vojišta.[89]

Vojno rukovodstvo je, "**uz sva popuštanja vojno-strategijskih suprotnosti u Evropi i smanjenja opasnosti od vanjskog napada na zemlju**", ustrajavalo na promjenama u organizaciji i rukovođenju Oružanim snagama SFRJ. Ono je imalo namjeru "**stvoriti jedinstvenu oružanu silu, ostajući pri koncepciji opštenarodne odbrane**", što je navodno bio krajnji cilj njihovog plana. I pored toga što su većina u JNA "osjećali" "**potrebu za dobro i široko organizovanom teritorijalnom odbranom i kao vojnom organizacijom i kao pokretom najšireg organiziranja naroda u općenarodnom odbrambenom ratu**", oni su "**kao stručni ljudi**" "**uočili**" "**ozbiljne slabosti TO kao paralelnog vojnog sistema i organizacije, s vlastitim sistemom komandovanja i rukovođenja, pozadinskim i drugim službama**". Dvije se vojske, po njima, "**na istom ratištu i u istoj oružanoj borbi pod dvije uporedne komande nisu mogle održati**".[90]

U cilju "**racionalizacije**" i "**modernizacije**" oružanih snaga,[91] te navodno postizanja veće manevarske sposobnosti i efikasnog

---

[89] Isto, str. 65.

[90] Isto, str. 68. To je, po Mamuli, "**u političkim prilikama u koje smo ulazili s kraja 80-tih bila neposredna opasnost za očuvanje zemlje, njezinog ustavnog poretka, državnog i teritorijalnog integriteta**" (Isto). Međutim, to je u suštini značilo otvoreni udar na ustavni koncept odbrane SFRJ.

[91] Nova je organizacija, po ocjeni B. Mamule, "otvorila mogućnosti za racionalizaciju i modernizaciju oružanih snaga". Taj je proces, po njemu, "**započeo sa smanjivanjem veoma brojnih ratnih oružanih snaga od blizu 2,5 miliona ljudi**". Te

rukovođenja, favorizujući organizovanje u korpuse, vojno rukovodstvo je 1988. iniciralo raspravu i izglasavanje amandmana na Ustav.[92] Iste

su snage početkom 1987. smanjene za 15%. "**U mirnodopskoj JNA predviđeno je da se vojnički sastav od 230.000 svede na 180.000, što je bilo smanjenje više od 20%. Vrijeme služenja vojnog roka skraćeno je na godinu dana, a počelo se i s uvođenjem nekoliko hiljada profesionalnih vojnika. Izdaci za izdržavanje i opremanje vojske smanjeni su početkom '80-ih s 5,8% na 4,5% nacionalnog dohotka. Zbog stalnog godišnjeg pada vrijednosti dinara nekoliko se godina dobivalo manje od 4%. Naučno-istraživački rad u svim područjima modernizacije oružanih snaga visoko je vrednovan, kadrovski i financijski osiguran. Od oko 2-4% početkom '80-ih ova su izdvajanja krajem osamdesetih porasla na 8 do 10% ukupnog vojnog budžeta. Osuvremenjen je sistem obuke trupnog sastava, komandi i štabova. Školski sistem se reformirao i prilagodio suvremenim zahtjevima obrazovanja kadrova i proširenim osnovama kadrovske popune. Doškolovanjem podoficira u oficirskim školama i akademijama kao i dopunskim vojnim obrazovanjem rezervnih oficira i njihovim prijemom u aktivnu službu nastojali smo popraviti nacionalnu strukturu starješinskog sastava koja je bila izrazito nepovoljna za kadar slovenske, hrvatske i albanske narodnosti**" (B. Mamula, nav. dj., str. 68).

Krajem 1987. donesena je odluka o ukidanju vojnih okruga i odsjeka i prijenos mobilizacijskih poslova na društveno-političke zajednice. Taj proces njihovog ukidanja počeo je, po Mamuli, "**mnogo ranije i opiti su trajali desetak godina. Savjet narodne odbrane postavio je zadatak Ministarstvu odbrane da se riješi anahronizma vojnih okruga, koje su ukinule skoro sve vojske. U pogoršanim političkim uvjetima u zemlji činilo nam se rizičnim ispuštati iz ruku poslove mobilizacije, pa smo odugovlačili. Prihvatio sam da napravimo ustupak 'podruštvljavanja' mobilizacije kada smo zauzeli stanovište, da će JNA, ukoliko dođe do eskalacije krize i opasnosti opstanka, preuzeti kontrolu nad zemljom. U tom slučaju bilo je svejedno da li mobilizaciju oružanih snaga sprovode društveno-politički organi ili vojni okruzi i odsjeci. Međutim, kada je JNA odustala od navedenog stava, dolazi do ozbiljnih problema. Slovenija odbija slati regrute i vojne obveznike. Pokušaj s ponovnim uspostavljanjem vojno-teritorijalne organizacije u Sloveniji nije uspio**" (Isto, str. 68-69).

Ministar odbrane i načelnik Generalštaba generali Kadijević i Adžić uputili su Mamuli zamjerke, da nije "**smio dozvoliti ukidanje vojnih okruga**". Admiral je prihvatio da se JNA našla pred većim problemima mobilizacije nego da su postojali vojni okruzi i odsjeci, ali nije vjerovao "**da bi se s mobilizacijom u Sloveniji i drugim republikama uspjelo, uz sve vojno-teritorijalne organe**". Problem je, po njemu, bio političkog, a ne vojno-administrativnog karaktera. "**Otvarali su se mnogi novi problemi osuvremenjivanja oružanih snaga i aktualizirali davno poznati**" (Isto, str. 69).

92 M. Špegelj, **PRVA FAZA RATA...**, str. 41-47; Isti, **SJEĆANJA VOJNIKA**, str. 150; S. Biserko, nav. dj., str. 219; I. Radaković, nav. dj., str. 36-37; Intervju Branka Mamule, *Slobodna Bosna*, Sarajevo, 8. juni 2000, str. 23.

je godine proturena i usvojena izmjena Zakona o opštenarodnoj odbrani.[93] Suština tih promjena, čiji je protagonista i predlagač bio admiral Mamula, je bila u uklanjanju dvokomponentnog sistema oružanih snaga (JNA i TO), utvrđenog Ustavom iz 1974, u cilju obezvrijeđivanja i poništavanja koncepcije ONO i pod svoju kontrolu stavljanje svih vojnih efektiva u zemlji, u sklopu strategije faktičkog preuzimanja vlasti, odnosno uspostavljanju političke kontrole nad njom. Bitan uslov za to je bilo **oduzimanje republikama prava na rukovođenju Teritorijalnom odbranom**.[94]

Odluke su donesene uz mnogo vještih lobiranja vojnog rukovodstva, jer "**tada već ništa nije prolazilo bez pripremljene podrške**".[95] Tim su promjenama ukinute armije (armijske oblasti) kopnene vojske, čija su sjedišta bila u republičkim centrima (osim Crne Gore) i većina divizija,[96] te formirane vojne oblasti, pri čemu su na ratištu SFRJ od šest armija uspostavljena četiri vojišta (tri kopnenih snaga i jedno pomorsko). To su :

Ustavne promjene 1988. nisu zadovoljile JNA, koja je sebe doživljavala kao jedinu instituciju ili snagu koja drži Jugoslaviju na okupu, jer bitni amandmani za jačanje federalne države nisu prihvaćeni. Novim ustavom bile bi ukinute autonomije Vojvodini i Kosovu, kako su bile definisane Ustavom iz 1974. (S. Biserko, nav. dj., str. 219).

93 Isto. JNA je, na inicijativu Branka Mamule, "**uz oprez i najrazličitija lobiranja**" vojnog rukovodstva, nametnula potrebu o izmjeni Zakona o narodnoj odbrani SFRJ, što je poslije dvije godine prihvaćeno (Isto).

Mamula je, na otpor Predsjedništva SFRJ za izmjenu Zakona o narodnoj odbrani SFRJ, reagovao na sljedeći način: "**Ovo nam je bila dobra pouka da svaka kasnija preispitivanja koncepta, strategije i planova odbrane moraju ostati interna. Njihovu verifikaciju u Predsjedništvu morali smo tražiti uz oprez i zajednička lobiranja**" (B. Mamula, nav. dj., str. 51; S. Biserko, nav. dj., str. 219). To je istovremeno, po ocjeni S. Biserka, ukazivalo i na stepen osamostaljivanja JNA (S. Biserko, nav. dj., str. 219).

94 Isto.

95 B. Mamula, nav. dj., str. 64.

96 M. Špegelj, **PRVA FAZA RATA...**, str. 41-47; Isti, **SJEĆANJA VOJNIKA**, str. 91; R. Dizdarević, **IZDAJA VOJNOG VRHA**, str. 148; I. Radaković, nav. dj., str. 36; S. Biserko, nav. dj., str. 219; B. Mamula, nav. dj., str. 48.

- **Sjeverozapadno**, sa sjedištem u Zagrebu – Peta vojna oblast;
- **Jadransko-pomorsko**, sa komandom u Splitu – Vojnopomorska oblast;
- **Centralno**, sa sjedištem u Beogradu – Prva vojna oblast;

Admiral Mamula za reorganizaciju komandovanja u Oružanim snagama SFRJ navodi dva neubjedljiva razloga: **strategijske** i **političke** prirode. Strategijski su, po njemu, "**proistekli iz očekivane agresije na zemlju, ako do nje dođe**", u cilju "**suprostavljanja napadu velikih grupacija po dubini**". Stoga je vojno rukovodstvo smatralo "**da treba bivšu beogradsku armiju i sarajevsku armiju vezati pod jednu komandu vojišta, koja bi u miru imala komandno mjesto u Beogradu, a u ratu u Bosni, na jednom od komandnih mjesta koja su za tu armiju izgrađivana**" (*Slobodna Bosna*, Sarajevo, br. 186, 8. juni 2000, str. 23, Intervju Branka Mamule). Te je razloge Mamula obrazložio na sljedeći način: "**Unutar i jednog i drugog bloka dogodile su se promjene u načinu grupisanja snaga i doktrini oružane borbe koju su oni mogli da nametnu. Tehnologije su mu davale mogućnosti da borbena dejstva vode na mnogo sofisticiraniji, brži, obuhvatniji način. Recimo u grupaciji sa sjevera, s područja Mađarske, mogla se izvesti prva operacija koja bi zahvatila čak i Sarajevo. Dakle, to je duboki domet snaga, vazdušno-desantnih i vazdušno-jurišnih, brzi prodori armijskih grupacija, novog prenosa taktičkih jedinica, desanata, koji su se u jednom skoku mogli pojaviti u dubini do 100 kilometara, da bi u drugom prešle prepreke kao što je Sava i dohvatili se širokog desantskog prostora kao što je prostor Sarajeva. To je tražilo odgovarajuće naše grupisanje, koje nije moglo biti više plitko. Da bi se sav taj prostor vezao pod jednu komandu koja može na tom prostoru uspješno voditi odbrana, trebalo je taj prostor uvezati pod istu komandu, počev od onih u graničnom pojasu, do svih snaga po dubini. To je bio osnovni razlog. Stvar je suviše stručna i vrlo je složeno pitanje. Sama činjenica da smo radili nekoliko godina na tome govori koliko je složeno. Ipak bih sveo odgovor da je razlog strategijskog grupisanja mogućnost suprostavljanja napadu velikih grupacija po dubini**" (Isto).

Drugi razlog za pomenutu reorganizaciju je, po Mamuli, bio "**u političko-društvenom smislu, čija je osnova bila potpuno suprotna zamisao – da se nijedan nacionalizam ne može osloniti na Armiju**" (Isto).

Admiral Branko Mamula je Raifu Dizdareviću u jednom razgovoru o razlozima ukidanja armijskih oblasti naveo i taj što su im sjedišta bila u centrima republika, gdje su bila izložena pritiscima i uticajima rukovodstava republika i njihovim zahtjevima da komandanti armija budu generali iz tih republika. To je Dizdareviću doslovno ponovio i general Kadijević. Pri tome admiral Mamula nije krio da im je posebno stalo da ukinu upravo Ljubljansku armijsku oblast (R. Dizdarević, nav. dj., str. 149).

- **Jugoistočno**, sa sjedištem u Skoplju – Treća vojna oblast.[97]

Sjeverozapadno vojište, čija je Komanda otpočela s radom u Zagrebu 25. decembra 1988, formirano je spajanjem 5. (zagrebačke) i 9. (ljubljanske) armije i obuhvatalo je Sloveniju, sjeverozapadnu Hrvatsku, dio Istre s Gorskim kotarom, Liku, Kordun i Baniju, te Prekounje iz Bosne i Hercegovine. Na tom su prostoru 1988. formirana četiri korpusa. U Sloveniji su, ukidanjem 9. armije, formirana dva korpusa: 14. sa sjedištem u Ljubljani i 31. u Mariboru. Sjeverni dio Istre i Hrvatskog primorja bilo je područje 13. korpusa, sa sjedištem u Rijeci. Sjeverozapadna Hrvatska je bila područje 32. korpusa, sa sjedištem u Varaždinu. Veći dio Korduna bilo je područje 6. proleterske pješadijske divizije, sa sjedištem u Karlovcu. Zagreb s okolinom činio je posebnu Komandu odbrane grada Zagreba. Vazduhoplovnu podršku 5. vojnoj oblasti pružao je 5. korpus Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane, sa sjedištem u Zagrebu. Ostali veći dio teritorije Hrvatske bio je podijeljen između 1. vojne oblasti i Vojnopomorske oblasti. **Prva vojna oblast sa sjedištem u Beogradu imala je u nadležnosti Slavoniju**, preko 17. korpusa koji je imao sjedište u Tuzli.[98]

Vojnopomorska oblast sa sjedištem u Splitu uglavnom je zadržala postojeću organizaciju, flotu i tri vojnopomorska sektora, dok

---

[97] M. Špegelj, **PRVA FAZA RATA…**, str. 47; R. Dizdarević, nav. dj., str. 148; S. Potočar, **UROTA GENERALŠTABA PROTIV NARODA**, u: F. Ademović, nav. dj., str. 105; I. Radaković, nav. dj., str. 36-37.

Tako su, umjesto armija i divizija, konstituisani korpusi (17) i drukčije zacrtana armijska područja.

Na promjeni Zakona o narodnoj odbrani SFRJ i ukidanju armija naročito je bio angažovan general-pukovnik Milan Daljević. Zastupao je tezu da se "**armije u republičkim centrima moraju ukinuti i zbog toga da se ne bi slizale s tamošnjim vođstvima**", čime je, po Špegelju, "**otkrio tajnu rasprava koje su se vodile u vojnom vrhu**". I general Kadijević potvrđuje kako je vojno rukovodstvo u toj reorganizaciji komandovanja i ustrojstva strategijskih i operativno-strategijskih grupacija JNA i TO, koja je izvršena 1987.-1988, "bitnim" uspjehom smatrao činjenicu da je teritorijalna podjela novih vojišta "**potpuno zanemarivala administrativne granice republika i pokrajina**" (M. Špegelj, nav. dj., str. 44; V. Kadijević, nav. dj., str. 77).

[98] I. Radaković, nav. dj., str. 36-37, 59 i 76; D. Marijan, nav. dj., str. 293-294.

je novina bilo uključenja u nju novoformiranog 9. korpusa. Vojnopomorska oblast je bila nadležna za jadransku obalu i dio sjeverne Dalmacije i dio Bosne i Hercegovine. Sjeverna Dalmacija činila je zonu 9. korpusa sa sjedištem u Kninu, 5. vojnopomorski sektor sa sjedištem u Puli bio je nadležan za sjeverni dio jadranske obale, 8. sa sjedištem u Šibeniku za srednji i 9. sa sjedištem u Kumboru u Boki kotorskoj za južni dio jadranske obale".[99]

Centralno vojište je formirano spajanjem Prve (Beograd) i Sedme (Sarajevo) armije, čije su snage stavljene pod komandu vojišta, sa sjedištem u Beogradu. Zapadna granica vojišta je bila: Našice, Slavonski Brod, Sava - Una i bosansko-hrvatska granica od Bosanskog Grahova do Crne Gore. Tako je vojište držalo najveći dio Srbije, cijelu Bosnu i Hercegovinu (bez Ljute Krajine, odnosno Prekounja, i opština Neum i Trebinje) i Slavoniju.[100]

Jugoistočno vojište ukinulo je Drugu (Niš) i Treću (Skoplje) armiju, te samostalni korpus u Podgorici, i "pokrivalo" prostor Makedonije, dio južne Srbije, Kosovo i Crnu Goru.[101]

Teritorijalna podjela novih vojišta potpuno je zanemarila granice republika i pokrajina i odgovarala je projektovanim granicama Velike Srbije. To se najbolje moglo vidjeti na primjeru Centralnog i Jugoistočnog vojišta, koja su obuhvatala Srbiju, Makedoniju, Kosovo, Crnu Goru, cijelu Bosnu i Hercegovinu i istočnu i zapadnu Slavoniju. Pored toga, u Kninu je, pod izgovorom operativno-strategijskih razloga, formiran 9. korpus (Kninski korpus), koji je činio najjaču snagu kopnene vojske Jadransko-pomorskog vojišta i približno pokrivao "srpske krajine" u Hrvatskoj i dijelom u Bosni i Hercegovini. Zapadne granice tog vojišta i Kninskog korpusa su bile približno jednake granicama zamišljene Velike Srbije: Karlobag – Ogulin – Karlovac – Virovitica.[102]

---

[99] Isto.

[100] I. Radaković, nav. dj., str. 36-37. S tim u vezi, general Radaković piše: "**Koliko je to imalo veze sa novom organizacijom Jugoslavije – u najmanju ruku je indikativno**" (Isto).

[101] Isto.

[102] M. Špegelj, nav. dj., str. 44-45; S. Halilović, **LUKAVA STRATEGIJA**, Sarajevo 1997, str. 69-70; S. Biserko, nav. dj., str. 219; D. Domazet-Lešo, **KAKO JE**

Republika Bosna i Hercegovina je podijeljena na prostor koji je, uglavnom, pripao **Centralnom vojištu** (Beograd). Područje južno od

---

PRIPREMANA AGRESIJA NA HRVATSKU ILI PREOBLIKOVANJE JNA U SRPSKU IMPERIJALNU SILU, Hrvatski vojnik, kolovoz 1997, str. 10; I. Radaković, nav. dj., str. 36-37.

Tom je reorganizacijom određena zapadna granica Velike Srbije na liniji: Karlobag – Karlovac - Virovitica. Određivanje te granice na toj liniji pratila je, po kontra-admiralu Domazetu, nova područna podjela na sljedeći način :

"**1. VO + 3. VO + 2/3 VPO = 'Velika Srbija'**" (D. Domazet, nav. dj., str. 10).

Taj "pseudomatematički izraz u strategijskom smislu" značio je, po Domazetu, "kako Hrvatskoj oteti vode Dunava i dvije trećine Jadrana" (Isto).

Slovenija, u kojoj su ostali samo korpusi, se jedino usprotivila ukidanju Ljubljanske armijske oblasti koja je nosila tradicije 9. slovenačkog korpusa, i 14. proleterske divizije "*Boris Kidrič*" i podređivanju vojištu u Zagrebu (u toj reorganizaciji nisu zadržane ni numeracije 7. i 9. slovenačkog korpusa iz NOR-a). Oni su svoje neslaganje i u pisanoj formi saopštili Predsjedništvu SFRJ. Smatrali su da je ukidanje Armijske oblasti u Ljubljani znak nepovjerenja prema Sloveniji – svođenjem Ljubljane na nivo sjedišta korpusa. Međutim, njihovi prigovori nisu prihvaćeni (R. Dizdarević, nav. dj., str. 149; S. Potočar, nav. dj., str. 105; I. Radaković, nav. dj., str. 76).

Predstavnici Slovenije, posebno slovenački generali (o tome su raspravljali i sa Kadijevićem), su se opirali i odlučno bili protiv takve reorganizacije, ocjenjujući predstojeće promjene kao napad na jednakopravnost i samostalnost republika, potpunu reviziju postojeće odbrambene koncepcije i podređivanje Teritorijalne odbrane armijskom rukovodstvu. Slovenačko rukovodstvo i Popit, kao član Predsjedništva Slovenije, se tome neposredno opirao. Tadašnji predsjedavajući Predsjedništva SFRJ, Lazar Mojsov je od Slovenaca tražio da se slože sa uvođenjem komandi vojišta, a armijski vrh je, što se tiče odbrambenih pitanja, počeo da igra glavnu ulogu i Predsjedništvo SFRJ je malo-pomalo prestajalo da bude pravi i potpuni komandant oružanih snaga Jugoslavije (I. Radaković, nav. dj., str. 59 i 67-68).

Tom je reorganizacijom ukinuta i Sarajevska armijska oblast. Začuđen što sjedište Prve oblasti nije u Sarajevu, Raif Dizdarević je pitao admirala Mamulu, a odvojeno kasnije i generala Kadijevića, zašto je odlučeno da sjedište te oblasti bude u Beogradu, a ne u Sarajevu. Obojica su mu odgovorili da je na takvom rješenju uporno insistirao general Ljubičić kada je prihvaćena nova organizacija. S tim u vezi, oni su rekli Dizdareviću da je ta odluka konačna i nepromjenjiva, jer je navodno dio cjelovitog rješenja koje se tada već uveliko realizovalo (R. Dizdarević, nav. dj., str. 150). Međutim, Mamula je u jednom razgovoru od sredine 2000. izjavio: "Smatrali smo da treba bivšu beogradsku armiju i sarajevsku armiju vezati pod jednu komandu vojišta, koja bi u miru imala komandno mjesto u Beogradu, a u ratu u Bosni, na jednom od komandnih mjesta koja su za tu armiju izgrađivana" (Intervju Branka Mamule, *Slobodna Bosna*, Sarajevo, br. 186, 8. juni 2000, str. 23.).

linije Metković – Trebinje (opštine Neum i Trebinje) pripalo je **Vojno pomorskom vojištu** (Split), a Prekounje **Sjeverozapadnom vojištu** (Zagreb). U okviru tih promjena ukinute su divizije, a formirani korpusi. Tako je na centralnom dijelu Bosne i Hercegovine formiran **4. korpus** (sarajevski), a sjeverna Bosna i Hercegovina i dio SR Hrvatske (Slavonija do Požeške kotline i Baranja) pripali su teritorijalnoj nadležnosti **5. korpusa** (banjalučki) i **17. korpusa** (tuzlanski).[103]

Ukidanje armija i najvećeg broja divizija, kao i formiranje vojišta (vojnih oblasti) sa korpusima i druge promjene koje su iz toga proizilazile, nije provjeravano i u praksi nije do kraja ni provedeno. Međutim, te mjere su nametnute i izazvale su od početka oštre reakcije u relevantnim armijskim krugovima i u nekim republikama. Ni jedna od mjera iz tog kompleksa nije ocjenjivana kao racionalna, a posebno primjerena aktuelnoj situaciji u društvu i Oružanim snagama. Suština brojnih i oštrih primjedbi i zamjerki takvom rješenju svodila se na ocjenu da takvo rješenje očigledno **nije bilo diktirano nekim operativno-strategijskim potrebama** i razlozima, već, prvenstveno, **određenim političkim planovima i ciljevima**. Njihovo je provođenje trebalo, prije svega, da maksimalno suzi, ako ne i onemogući, uticaj republičkih državnih i političkih rukovodstava na politiku razvoja Oružanih snaga SFRJ, koncept organizovanja, pripremanja i upotrebe, pa i kad je u pitanju TO kao njihova značajna komponenta i integralni dio, u odnosu na koju su, po Ustavu i drugim propisima, republike imale

---

Admiral Branko Mamula tvrdi "**da to nema nikakve veze sa velikosrpskim nacionalizmom**". S tim u vezi, on piše : "**Povezati, recimo, Vojvodinu koja je višenacionalna, isključiti Srbiju, osim Beograda i dijela Šumadije (veći dio Srbije i Kosova, kao i cijela Makedonija pripadao je drugoj armiji sa sjedištem u Skoplju), dio Hrvatske od Papuka na istok i čitavu Bosnu u kojoj žive Srbi, Hrvati i Muslimani, ta višenacionalnost oblasti govori da to nema nikakve veze sa velikosrpskim nacionalizmom**" (Intervju Branka Mamule, *Slobodna Bosna,* Sarajevo, br. 186, 8. juni 2000, str. 23). Iako navodi da je program promjena u strukturi komandovanja počeo 1982, a "**nacionalizam u Srbiji otvorenije 1986...**" (Isto), Mamula izgleda zaboravlja da je on vodio i završavao reorganizaciju rukovođenja i komandovanja u Oružanim snagama SFRJ upravo i u vrijeme kada je na čelo Velikosrpskog pokreta već bio ustoličen vožd Milošević.

[103] Z. Suljević, **VOJNA STRATEGIJA UOČI AGRESIJE NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU** (rukopis), Ministarstvo odbrane Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1999, str. 36.

značajne ingerencije. I površan osvrt na kompleks tih mjera upućuje na zaključak da upravo zbog toga što su bile diktirane prvenstveno političkim ciljevima (militantni hegemonizam) i potrebama te mjere, u vojno-stručnom smislu, nisu mogle biti optimalne niti racionalne.[104]

Nova vojno-teritorijalna podjela (izvršena 1988./89.) imala je ozbiljnih nedostataka i kad su u pitanju veličina, granice i druge karakteristike novoformiranih vojišta. To se najbolje moglo vidjeti na primjeru **Centralnog vojišta**, čije je sjedište bilo u Beogradu, a koje je obuhvatalo najveći dio teritorije Srbije, gotovo cjelokupnu teritoriju Bosne i Hercegovine i dio teritorije Hrvatske. Ako se to posmatra sa operativno-strategijskog (kao prioritetnog) stanovišta, zaista je teško pronaći racionalne razloge za njegovo prihvatanje, posebno ako su se imala u vidu ranija rješenja koja su se odnosila na uređenje teritorije, komandovanje, saradnju sa organima vlasti i dr. Ukidanje armija, kao najviših operativno-strategijskih grupacija kopnene vojske, bilo je problematično i neracionalno rješenje, ne samo zbog nekih tradicionalnih i historijskih razloga (armije su postojale u srpskoj vojsci, u vojsci Kraljevine Jugoslavije, u NOV i POJ i u JNA u poslijeratnom periodu), već i zato što su armije, s obzirom na sastav i jačinu, strategijski raspored na jugoslovenskom prostoru, karakter i pripremljenost teritorije koju su pokrivale i druge faktore, bile za jugoslovenske uslove racionalnije i cjelishodnije organizacijsko i operativno-strategijsko rješenje.[105]

---

104 I. Radaković, nav. dj., str. 32.

105 Isto. Veliki je nedostatak bio što su Slovenija i Bosna i Hercegovina ostale bez operativno-strategijskih komandi armija. Vojnom rukovodstvu je, posebno Mamuli i Kadijeviću, tvrdi general Potočar, bilo najviše stalo da ukine IX (Ljubljansku) armiju. U centru Jugoslavije – Sarajevu je, u svim varijantama organizacije komandovanja, trebalo imati komandu armije. U centralnom dijelu zemlje nužno je bilo postojanje jakih snaga i jake komande, iz više razloga, a posebno što je centralne dijelove Jugoslavije trebalo najupornije braniti, a gdje bi se na teritoriji Bosne i Hercegovine mogli naći i dijelovi drugih armija (I. Radaković, nav. dj., str. 218-220).

Ta i druga upozorenja koja su iznosili generali Stane Potočar, Mirković, Atanasovski, Špegelj, Lukežić, Pozderac, Jerkič i Petrič, zatim komandanti armija i republičkih štabova TO praksa poslije 1987. nije uvažila (Isto).

Po koncepciji vođenja opštenarodnog odbrambenog rata bolje su rješenje komande armija nego komande vojišta, preko kojih se postizalo jedinstvo oružane borbe, naročito u početnom periodu rata, a da se u toku daljih dejstava, u slučaju prelaska na kombinovani oblik oružane borbe, ostane kod dotadašnjih sistemskih, pravnih i teorijskih rješenja, to jest da komande armija objedinjavaju sva borbena

Komande vojišta su, u toj reorganizaciji, po komandnoj liniji potčinjene direktno – saveznom sekretaru za narodnu odbranu, odnosno njegovom Generalštabu. Štabovi Teritorijalne odbrane republika i pokrajina su u operativnom pogledu potčinjeni komandama vojišta, umjesto Vrhovnoj komandi (Predsjedništvu SFRJ), a štabovi zona Teritorijalne odbrane komandama korpusa JNA, što je suština reorganizacije o podređivanju Teritorijalne odbrane vojnom vrhu, odnosno JNA. Izmijenjen je i dotadašnji stav da snagama na privremeno zauzetim teritorijama obavezno komanduju štabovi Teritorijalne odbrane, jer je navodno bio u suprotnosti "**s bitnim principom nove organizacije komandovanja da komande vojišta komanduju svim snagama na vojištu, bez obzira da li su ga dijelom (čak i većim dijelom) zaposjele agresorske snage**". Tako su republikama oduzeta ustavna prava u ingerenciji i nadležnostima prema Teritorijalnoj odbrani (pravo na rukovođenje Teritorijalnom odbranom). To je značilo isključivanje republičkih rukovodstava iz sistema rukovođenja i komandovanja oružanim snagama i oružanom borbom.[106] Time je

---

dejstva u zahvatu tzv. fronta, a republički štabovi Teritorijalne odbrane na privremeno zauzetoj teritoriji. Vrhovna komanda bi te dvije cjeline koordinirala i usmjeravala (I. Radaković, nav. dj., str. 217).

[106] M. Špegelj, nav. dj., str. 45; S. Potočar, nav. dj., str. 105; V. Kadijević, nav. dj., str. 77; B. Mamula, nav. dj., str. 61-65; I. Dolničar, nav. dj., str. 269; D. Marijan, nav. dj., str. 291.

Odluka o pretpočinjavanju štabova Teritorijalne odbrane republika novoformiranim komandama vojnih oblasti – vojištima, a štabova zona TO komandama korpusa je, po generalu Radakoviću, "**jedan segment globalnog rješenja reorganizacije komandovanja na operativno-strategijskom nivou**", čime su isključena republička i pokrajinska rukovodstva iz politike razvoja, pripreme i materijalno-tehničkog obezbjeđenja oružanih snaga. Očigledno da su u pitanju bili, prije svega, razlozi političke prirode, a ne neke urgentne operativno-strategijske potrebe. To se moglo vidjeti i iz činjenice da je problem objedinjavanja snaga na određenom vojištu, njihova upotreba i komandovanje već bio na korektan način razriješen (osamdesetih godina) i stoga nije bilo nikakve potrebe da se takva odluka donosi (I. Radaković, nav. dj., str. 32-33).

Bosna i Hercegovina se, imajući najbrojniju, najjaču i najorganizovaniju Teritorijalnu odbranu u SFRJ, takvim težnjama suprostavljala – političko i državno rukovodstvo je bilo jedinstveno u tom stavu. U tim je razgovorima, u svojstvu predsjednika Predsjedništva i Savjeta za opštenarodnu odbranu Republike Bosne i Hercegovine, učestvovao i Raif Dizdarević. S tim u vezi, on tvrdi da su se podređivanju Teritorijalne odbrane Armiji suprostavljale i druge republike. Svi su, po njemu, "**istrajavali na** /ustavnom – prim. S. Č./ **rješenju da odgovornost za izgradnju i**

potpuno razbijen ustavni koncept odbrane SFRJ i narušen sistem rukovođenja i komandovanja oružanim snagama, u čemu je čitava prevara, a što je bilo u skladu sa Kadijevićevom tvrdnjom o Teritorijalnoj odbrani "**kao velikoj podvali**".[107]

Ta je koncepcijski krajnje unitaristička reorganizacija izazvala veliko nezadovoljstvo u republikama. Najviše otpora toj su reorganizaciji pružale Slovenija (koja je išla "pod" Zagreb) i Bosna i Hercegovina (koja je išla "pod" Beograd), čije su autonomije podređene drugim republikama (Slovenija i Hrvatska su, po Mamuli, "**izgubile komande armija**"). Velike prigovore iskazali su Kosovo i Crna Gora, koji su potčinjeni Skoplju. Crna Gora nije imala armiju, ali je samostalni korpus u Titogradu bio u sličnom statusu. Njegovo potčinjavanje komandi vojišta u Skoplju, a ne u Beogradu, naišlo je na otpor.[108]

Stavljanje štabova Teritorijalne odbrane republika i pokrajina i zonskih štabova (ne samo u operativnom pogledu) pod komande vojišta i korpusa bili su glavni razlozi otpora republika. Bitno je narušen ustavni položaj republika. Nosioci otpora (naročito u Sloveniji i Bosni) su reorganizaciju JNA smatrali revizijom koncepcije opštenarodne

---

rukovođenje ovom odbranom imaju republike i pokrajine. Smatrali smo da se jedinstvo Oružanih snaga obezbjeđuje koordinacijom, a u ratu jedinstvenim rukovođenjem" (R. Dizdarević, nav. dj., str. 152; S. Potočar, nav. dj., str. 110).

[107] S. Biserko, nav. dj., str. 219-220; I. Dolničar, nav. dj., str. 269. Takva su rješenja, po Kadijeviću, "**bar donekle, narušila već uhodanu kontrolu republika i pokrajina nad njihovom teritorijalnom odbranom i dosta su umanjila već legalizovani njihov uticaj na JNA. Zato su se Slovenci žestoko opirali takvom rješenju i to do mjere da je ono konačno i donijeto bez njihove saglasnosti**" (V. Kadijević, nav. dj., str. 78). Ta je Kadijevićeva tvrdnja protivrječna, što, po Domazetu, "**dokazuje u kojoj je mjeri vojni establišment bio samostalan politički čimbenik i sam svjesno rušio glavna načela JNA o oružanoj sili svih naroda i narodnosti i pretvarajući se tako planski u imperijalnu srpsku vojnu silu mnogo prije no što će doći do raspada Jugoslavije**" (Isto).

[108] I. Radaković, nav. dj., str. 36-37 i 67-68; I. Dolničar, nav. dj., str. 269; S. Biserko, nav. dj., str. 219-220; B. Mamula, nav. dj., str. 64. SSNO je, po generalu Potočaru, iskoristio ekonomsku i društvenu krizu da bi se u koncepciji opštenarodne odbrane vratile neke stvari unazad, devalvirala uloga Teritorijalne odbrane, likvidirao partizanski ešalon, ukinule armije i divizije i ostavile dvije republike (Slovenija i Bosna i Hercegovina) bez operativno-strategijskih komandi. Data je prednost avijaciji nad protiv-vazdušnom odbranom i prednost krupnim sistemima naoružanja, te je narušena i tradicija iz NOR-a (I. Radaković, nav. dj., str. 220).

odbrane u oblasti komandovanja i organizacije jedinica. Reagovanja na tu reorganizaciju bila su opravdana, jer su mnogi smatrali, uključujući veliki broj generala, da ona u suštini razbija jedinstvo oružanih snaga i destabilizuje odnose između saveznog centra i republika.[109]

U toku 1988, posebno u drugoj polovini godine, vršene su pripreme za potpuni prelazak na nove organizacijsko-formacijske promjene, sa krupnim personalnim promjenama.[110]

Vojno rukovodstvo je 1988. preimenovalo Generalštab JNA u Generalštab Oružanih snaga SFRJ, sa ciljem da Generalštab postane štabno nadređen svim štabovima Oružanih snaga SFRJ, a ne samo štabovima JNA, koja je bila samo jedna komponenta Oružanih snaga SFRJ. Na taj su način štabovi Teritorijalne odbrane u republikama i pokrajinama stavljeni u štabnu potčinjenost novom Generalštabu Oružanih snaga SFRJ.[111] Tom prevarom republike su lišene svojstva subjekta odbrane i izgubile pravo da vlastitim sredstvima brane suverenitet.

---

[109] Isto.

[110] R. Dizdarević, **OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE**, str. 400. Navedene organizacijsko-formacijske promjene stupile su na snagu 1. januara 1989. Umjesto admirala Branka Mamule, koji je inicirao i vodio te promjene i 15. maja 1988. otišao u penziju, na dužnost saveznog sekretara za narodnu odbranu je, na Mamulin prijedlog, došao njegov zamjenik - general Veljko Kadijević, koji je završio te promjene, a na mjesto zamjenika admiral Stane Brovet (Isto). General Blagoje Adžić je, na prijedlog generala Kadijevića maja 1989. izabran za načelnika Generalštaba OS SFRJ (Isto; Isti, **IZDAJA VOJNOG VRHA...**, str. 147-148).

General armije Veljko Kadijević, rođen je 21. novembra 1925. u Imotskom (Hrvatska). Tokom službe obavljao je niz važnih rukovodnih funkcija u OS SFRJ. Na dužnosti saveznog sekretara za narodnu odbranu bio je od 15. maja 1988. - 6. januara 1992, kada je zbog navodnih zdravstvenih problema podnio ostavku na taj položaj. Odlukom "krnjeg" Predsjedništva SFRJ od 25. februara 1992. penzionisan je sa velikom grupom generala JNA. Ni ovi generali se više nisu uklapali u koncept "skraćene" Jugoslavije, odnosno Velike Srbije.

Za postavljenje generala Kadijevića i Adžića na najviše dužnosti u JNA lično je Mamula snosio punu odgovornost (B. Mamula, nav. dj., str. 153).

[111] M. Špegelj, **PRVA FAZA RATA...**, str. 42-43; Isti, **SJEĆANJA VOJNIKA**, str. 178. Tu je odluku o preimenovanju Generalštaba JNA u Generalštab Oružanih snaga SFRJ samovoljno donio admiral Branko Mamula, u svojstvu saveznog sekretara za narodnu odbranu.

Donesena je i sprovedena odluka o rasformiranju TO Kosova (oko 60.000 ljudi), zato što je, po Kadijeviću, bila pretežno sastavljena navodno od "**separatističkih snaga**". Nakon toga "**počelo se sa stvaranjem mnogo manje teritorijalne odbrane Kosova i od jugoslovenski orijentisanih ljudi**" (7.000 ljudi, dok su ostali izbrisani iz spiskova TO).[112]

Rasformiranje i reorganizaciju TO Kosova, kao jedna od "značajnih" mjera koju je donijelo najviše državno i vojno rukovodstvo, treba posmatrati u kontekstu politike koja je vođena prema toj pokrajini, odnosno u povezanosti sa drugim mjerama i postupcima koji su proizilazili iz takve politike, a ne samo kao neko primarno vojno-stručno rješenje. I uz pretpostavku da se TO Kosova u jednoj nepovoljnoj situaciji mogla koristiti i za međunacionalne sukobe, način na koji je ta odluka provedena, a posebno obrazloženja koja je iznio Kadijević, s pravom izazivaju sumnju u opravdanost njenog ukidanja. Koliko su te sumnje i nedoumice bile opravdane, vidi se i iz njegovog obrazloženja u kome se navodi da se "**nakon njenog rasformiranja počelo sa stvaranjem mnogo manje teritorijalne odbrane Kosova i od jugoslovenski orijentisanih ljudi**",[113] čime je i sam na jasan način ukazao na pravi smisao i cilj njenog donošenja. Kadijeviću nije smetala TO kao oblik vojne organizacije (koju je prethodno napadao i osporavao), samo pod uslovom da je sačinjavaju "**jugoslovenski orijentisani ljudi**" i da se njena funkcija i djelovanje uklapaju u jedan, već smišljen koncept tzv. transformacije postojećih oružanih snaga i njihove maksimalne političke instrumentalizacije.[114]

---

[112] Isto; M. Špegelj, **PRVA FAZA RATA...**, str. 45; S. Biserko, nav. dj., str. 218, nap. 4; B. Mamula, nav. dj., str. 36 i 41.

Vojno rukovodstvo, na čelu sa admiralom Mamulom, je rasformiralo TO Kosova, gdje je, uz vojne obveznike angažovane u TO (60.000), bilo još i 250.000 neraspoređenih. U tom je cilju general Asim Hodžić (načelnik Uprave TO u Generalštabu) s grupom starješina na Kosovu proučavao stanje i predložio da se TO svede ukupno na 7.000 obveznika, a svi drugi da se brišu iz spiskova TO (B. Mamula, nav. dj., str. 41).

Kosovo je, po Mamuli, "**dovelo u pitanje koncept teritorijalne odbrane u višenacionalnoj zajednici kod međusobno posvađanih nacionalnih skupina**". Stoga su krenuli "**k praktičnom rješavanju problema**", tako što su Teritorijalnu odbranu Kosova "**doista rasformirali**". Da bi "**zadržali privid TO Kosova**" zadržali su "**štabove i svega nekoliko hiljada provjerenog sastava**" (Isto, str. 42).

[113] V. Kadijević, nav. dj., str. 78; I. Radaković, nav. dj., str. 33.

[114] I. Radaković, nav. dj., str. 33. Kadijevićev izraz "jugoslovenski" orijentisani ljudi general Radaković prevodi riječju – unitaristički orijentisani ljudi.

Pored toga, vojno rukovodstvo je internim planom izvlačenja vojnih obveznika s Kosova u slučaju ratne opasnosti rasteretilo "**najznačajniji dio jugoistočnog vojišta mase ljudi u čije ponašanje**" nisu bili sigurni. Pokriće za taj dio njihovog plana s Kosova imali su u sličnom izvlačenju demografskog viška obveznika iz Vojvodine i Slavonije u dubinu državne teritorije – u Bosnu i Srbiju.[115] I to je bio jedan od bitnih udara na ustavni koncept Oružanih snaga SFRJ.

Rasformirani su komiteti za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu, čime je, po Kadijeviću, "**otklonjena jedna opasnost koja je unosila pometnju u rukovođenju opštenarodnom odbranom i komandovanju oružanim snagama**".[116]

Rasformiranje armija i uvođenje korpusa i reorganizacija komandovanja u Oružanim snagama SFRJ nije bila nikakva vojno-strateška niti organizacijska potreba, već je riječ, uglavnom, o razlozima političke prirode.[117] Cilj je bio da se razbije dotadašnji ustavni koncept odbrane SFRJ. Sve je stavljeno u funkciju centralizacije u neutralizaciji i ukidanju Teritorijalne odbrane, što je popraćeno i određenim kadrovskim rješenjima. Dominacija srpskog kadra bila je više nego očigledna. Najveći broj ključnih mjesta, držali

---

115 B. Mamula, nav. dj., str. 42. Ni ti planovi "**nisu prošli u razgovorima u Novom Sadu i Zagrebu, međutim, oni su za nas bili logični i mi smo ih operacionalizirali**", piše admiral Mamula (Isto).

116 V. Kadijević, nav. dj., str. 78. Formiranjem komiteta za opštenarodnu odbranu i društvnu samozaštitu, u praksi je, po Kadijeviću, "**izvršen još jedan krupan udar na jedinstvo komandovanja oružanim snagama**". To, zaista, nije bilo tako, kao što nikako ne stoje ni Kadijevićeva "**naklapanja**" o razlozima njihovog formiranja i komplikacije u sistemu rukovođenja i komandovanja: "**Stvarni motivi njihovog formiranja su bili da preko njih SKJ preuzme rukovođenje svim poslovima odbrane, uključujući i kontrolu i komandovanje oružanim snagama. Formalno i javno objašnjavanje njegovoga formiranja je bilo nešto sasvim drugo. Zato je došlo do velike pometnje u ovoj sferi, do sukoba nadležnosti sa ostalim institucijama sistema odbrane i zaštite i daljnjeg komplikovanja, već i onako komplikovanog sistema rukovođenja i komandovanja, pa time i do povećanja stepena njegove nefunkcionalnosti**" (Isto, str. 74).

117 S. Biserko, nav. dj., str. 220; R. Dizdarević, **OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE**, str. 400-401; S. Potočar, nav. dj., str. 213. S tim u vezi Dizdarević piše: "**..., razlozi reorganizacije nisu bili samo ili isključivo vojnostrateški, oni su bili i politički; sa mogućim dalekosežnim posljedicama**"(Isto).

su Srbi, kao što su: Života Avramović, Milutin Kukanjac, Mile Kandić, Nikola Uzelac, Savo Janković i dr.[118]

Struktura i brojno stanje OS SFRJ nakon 1988. je bilo slijedeće :

JNA je brojala: u miru 180.000 ljudi (15%), a u ratu 1.200.000 ljudi (85%);

TO je brojala: u miru oko 1.000 ljudi (2%), a u ratu oko 1.200.000 (98%).[119]

Kopnena vojska (KoV) JNA je imala sljedeći sastav: 17 korpusa JNA; jednu gardijsku diviziju (1. gardijska divizija - Beograd) i jednu padobransku brigadu (63. padobranska brigada - Niš) kao samostalne jedinice Generalštaba; 2.100 tenkova; 1.000 oklopnih transportera; 8.000 artiljerijskih oruđa i 1.300 protivoklopnih raketnih oruđa.[120]

Jugoslovenska ratna mornarica (JRM) je imala sljedeći sastav: jednu brigadu torpednih čamaca (14 komada), jednu brigadu raketnih čamca i raketnih topovnjača (16 komada), jednu brigadu patrolnih brodova (4 komada), jedan divizion minolovaca (9 komada), jednu brigadu podmornica (11 komada), jedan odred pomorskih diverzanata i tri brigade mornaričke pješadije.[121]

Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana (RV i PVO) je imala sljedeći sastav: tri korpusa - 5. korpus RV i PVO (Zagreb), 1. korpus RV i PVO (Beograd) i 3. korpus RV i PVO (Niš); vazduhoplovna sredstva: 512 borbenih i 104 transportna aviona, 152 helikoptera; 118 ostalih tipova aviona, te 5.100 protivavionskih topova i 2.800 protivavionskih raketa različitog tipa i kalibra (malog, srednjeg i velikog dometa).[122]

---

[118] I. Radaković, nav. dj., str. 67-68; S. Biserko, nav. dj., str. 220.

[119] **RAT U HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI 1991.-1995,** uredili Branka Magaš i Ivo Žanić, Zagreb-Sarajevo 1999, Karta br. 2: **Struktura i brojnost Oružanih snaga SFRJ u miru i ratu**. Tako su Oružane snage SFRJ u ratu brojale (s naprezanjem): 2.400.000, od čega oko 550.000 u proizvodnji i logistici, a ostatak u borbenim jedinicama.

[120] Isto.

[121] Isto.

[122] Isto.

Izmjenama zakona o vojnoj obavezi i opštenarodnoj odbrani, u proljeće 1991, nadležnosti društveno-političkih zajednica su još više sužene. Njihovu funkciju su preuzeli novoformirani vojnoteritorijalni organi (vojni okruzi i vojni odsjeci). Iz sistema pripremanja i ostvarivanja opštenarodne odbrane isključene su društveno-političke organizacije i radnici, a Teritorijalna odbrana je svedena na "**namjenski dio oružanih snaga**".

ZAKONOM O IZMJENAMA I DOPUNAMA ZAKONA O VOJNOJ OBAVEZI od 26. aprila 1991.[123] sve poslove u vezi sa vojnom obavezom nadležnih organa u republici i autonomnoj pokrajini preuzeli su novi vojnoteritorijalni organi. Za ostvarivanje vojne obaveze bili su, umjesto organizacija udruženog rada, mjesnih zajednica, drugih samoupravnih organizacija i zajednica, društveno-političkih i društvenih organizacija, društveno-političkih zajednica i njihovih organa, odgovorni "**vojnoteritorijalni organi, preduzeća, mjesne zajednice i druge organizacije i zajednice**".[124]

Vojnoteritorijalni organi koje je određivao savezni sekretar za narodnu odbranu su, umjesto nadležnih organa u republici i autonomnoj pokrajini, obezbjeđivali "**provođenje vojne obaveze na teritoriji za koju je obrazovan, usklađuje njeno izvršavanje sa izvršavanjem drugih prava i dužnosti u oblasti opštenarodne odbrane na toj teritoriji i, u vezi s tim, preduzima potrebne mjere i sarađuje s nadležnim organima društveno-političke zajednice**". Nadležni vojnoteritorijalni organ je, pored navedenih poslova, umjesto nadležnog opštinskog organa, vodio vojnu evidenciju vojnih obveznika

---

123 **ZAKON O IZMJENAMA I DOPUNAMA ZAKONA O VOJNOJ OBAVEZI**, "*Službeni list SFRJ*", br. 30, 26. april 1991, str. 357-358. Predsjedništvo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije je, na osnovu člana 315. tačke 3. Ustava Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, 26. aprila 1991. izdalo UKAZ O PROGLAŠENJU ZAKONA O IZMJENAMA I DOPUNAMA ZAKONA O VOJNOJ OBAVEZI, koga je usvojila Skupština SFRJ na sjednici Saveznog vijeća 26. aprila 1991. Ukaz su 26. aprila 1991. svojeručno potpisali dr Borisav Jović (predsjednik Predsjedništva SFRJ) i dr Slobodan Gligorijević (predsjednik Skupštine SFRJ). Podzakonskim aktom je utvrđeno da se do juna 1991. izvrše pripremne radnje i primjena tog zakona (Kazivanje Nihada Halilbegovića, sekretara Sekretarijata za narodnu odbranu Grada Sarajeva, dato autoru).

124 Isto, str. 357.

i obavljao druge poslove u vezi sa vođenjem vojne evidencije propisane tim zakonom.[125]

Vojnoteritorijalni organ je, umjesto nadležnih organa u republici i autonomnoj pokrajini, izvršavao planove popune oružanih snaga. Sve regrutne obaveze (pregledi, ispitivanja) su vršene na zahtjeve nadležnog vojnoteritorijalnog organa (a do tada na zahtjev nadležnog organa u republici i autonomnoj pokrajini). Regrutovanje su vršile regrutne komisije koje je obrazovao nadležni vojnoteritorijalni organ, umjesto nadležnog organa u republici i autonomnoj pokrajini. Regrute za pitomce škola za rezervne oficire birala je komisija koju je obrazovao nadležni vojnoteritorijalni organ, umjesto nadležnog organa u republici i pokrajini.[126]

Odgađanje služenja vojnog roka, organizovanje i izvođenje vojnih vježbi, putovanje u inostranstvo i boravak vojnih obveznika u inostranstvu, pozivanje i evidencija vojnih obveznika, postupak izvršenja vojne obaveze i druge aktivnosti vršili su nadležni vojnoteritorijalni organi, umjesto nadležnih organa u republici i pokrajini.[127]

ZAKONOM O IZMJENAMA I DOPUNAMA ZAKONA O OPŠTENARODNOJ ODBRANI od 15. maja 1991.[128] isključene su, uglavnom, mjesne zajednice iz sistema pripremanja i ostvarivanja opštenarodne odbrane i društvene samozaštite,[129] čime je ograničeno učešće širih subjekata u pripremanju za rat i neposrednu ratnu opasnost.

---

125 Isto.

126 Isto.

127 Isto, str. 357-358.

128 **ZAKON O IZMJENAMA I DOPUNAMA ZAKONA O OPŠTENARODNOJ ODBRANI**, "*Službeni list SFRJ*", br. 35, 17. maj 1991, str. 592-596. Predsjedništvo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije je, na osnovu člana 315. tačke 3. Ustava Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, 15. maja 1991. izdalo UKAZ O PROGLAŠENJU ZAKONA O IZMJENAMA I DOPUNAMA ZAKONA O OPŠTENARODNOJ ODBRANI**,** Istoga su dana dr Slobodan Gligorijević (predsjednik Skupštine SFRJ) i dr Borisav Jović (predsjednik Predsjedništva SFRJ) potpisali UKAZ O PROGLAŠENJU ZAKONA O IZMJENAMA I DOPUNAMA ZAKONA O OPŠTENARODNOJ ODBRANI (iz 1982.) – Isto.

129 Isto, str. 593.

To ukazuje i na razloge ukidanja jedinica Teritorijalne odbrane u mjesnim zajednicama, što je onemogućavalo organizovanje masovnog otpora stanovništva u slučaju rata.

Savezi i udruženja rezervnih vojnih starješina, kao i organizacije u oblasti tehničke, fizičke kulture i sporta, te druge organizacije i njihove aktivnosti u vezi sa zadacima opštenarodne odbrane i društvene samozaštite su isključeni.[130] To se posebno odnosilo na zabranu angažovanja svih njihovih članova za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu, što je značilo isključivanje svih organizacija koje su bitno mogle doprinijeti odbrani zemlje.

Radnici su u suštini isključeni iz sistema opštenarodne odbrane.[131] Takođe su isključene društveno-političke i druge društvene organizacije i udruženja građana u sprovođenju priprema za svoje aktivnosti u ratu, u slučaju neposredne ratne opasnosti i drugim vanrednim prilikama, kao i njihovi drugi zadaci iz oblasti opštenarodne odbrane i društvene samozaštite.[132]

Iz oblasti opštenarodne odbrane i društvne samozaštite isključeni su Savez komunista, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, Savez socijalističke omladine Jugoslavije i druge društveno-političke organizacije i udruženja,[133] kao i komiteti za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu.[134]

Ovlaštenja Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu u vršenju inspekcijskih poslova u oblasti opštenarodne odbrane ("u sprovođenju saveznih zakona i drugih saveznih propisa i planova i mjera organa i organizacija Federacije…") su proširena i **obavljanjem poslova vojne obaveze**.[135] Iz Vojnog savjeta su isključeni komandanti Teritorijalne odbrane republika i autonomnih pokrajina,[136] što je

---

130 Isto.

131 Isto.

132 Isto.

133 Isto, str. 593-594.

134 Isto.

135 Isto.

136 Isto.

značilo da je vojska preuzela sve kompetencije rukovođenja i komandovanja opštenarodnom odbranom i društvenom samozaštitom.

Teritorijalna odbrana je, od najšireg oblika organizovanog oružanog opštenarodnog otpora, definirana kao "**namjenski dio oružanih snaga**". Isključeno je organizovanje Teritorijalne odbrane u osnovnoj i drugoj organizaciji udruženog rada (preduzeća) i mjesnoj zajednici.[137]

Komandanta Teritorijalne odbrane republike i autonomne pokrajine imenovalo je i razrješavalo Predsjedništvo SFRJ ("kao najviši organ rukovođenja i komandovanja oružanim snagama"), "**nakon pribavljenog mišljenja predsjednika, odnosno predsjedništva republike**".[138] Time je sužen prostor za šire konsultacije i isključen dotadašnji prijedlog nadležnog republičkog, odnosno pokrajinskog organa Teritorijalne odbrane. Komandante Teritorijalne odbrane opština i drugih društveno-političkih zajednica u republici, odnosno autonomnoj pokrajini, postavljao je komandant teritorijalne odbrane republike/pokrajine,[139] bez konsultacija sa višim strukturama.

137 Isto.

138 Isto.

139 Isto.

3. **Ilegalni Štab Vrhovne komande**

Nakon što je poslije smrti vrhovnog komandanta (Josipa Broza Tita) postalo samostalan faktor izvan okvira nadzora civilnih struktura vlasti, vojno rukovodstvo je iznosilo svoje ocjene i procjene aktuelne situacije u zemlji i stanju u vojsci ("**.... ocjene... o najvažnijim događajima i prelomnim momentima...**), kao i svoja viđenja problema koji su iz takve situacije i stanja proizilazili za odbranu zemlje. Na taj se način to rukovodstvo miješalo u politički život zemlje i nametalo donošenje političkih odluka o "budućnosti" Jugoslavije, jer je bilo u potpunosti politizirano. Te su procjene, posebno tumačenja generala Kadijevića, o zbivanjima u jugoslovenskom društvu i oružanim snagama bile subjektivne, dogmatske i jednostrane.[140]

Sistem socijalističkog samoupravljanja i organizacija države SFRJ su, po Kadijeviću, bili u funkciji razbijanja SFRJ. Socijalističko samoupravljanje je za Kadijevića "**tzv. samoupravljanje, koje je, između ostaloga, imalo više utopijskih ideja nego što ih je imao poznati utopista Robert Oven**", a koje je, po njemu, pored ostalog, predstavljalo pogodno tlo "**za stvaranje nacionalnih država, odnosno kao ekonomske pripreme i pretpostavke raspada SFRJ**".[141]

---

[140] V. Kadijević, nav. dj, str. 35-36, 148 i dr.; I. Radaković, nav. dj., str. 2 i 68; B. Jović, **POSLEDNJI DANI SFRJ**, drugo izdanje, Kragujevac 1996, str. 286 i druge; D. Marijan, **ORUŽANE SNAGE SFRJ...**, str. 354. Admiral Branko Mamula i generali Veljko Kadijević i Blagoje Adžić su, po ocjeni generala S. Potočara, bili obični zagriženici (I. Radaković, nav. dj., str. 68).

[141] V. Kadijević, nav. dj., str. 53-71 i 158. "**Praktična posljedica toga sistema**", koji je "**formalno izgledao kao antipod realsocijalizmu istočnoevropskoga tipa**", bila je, po Kadijeviću, "**samo povećana anarhičnost, progon u privredi sposobnih ljudi kao**

Kardeljev koncept Jugoslavije, koga Kadijević naziva i konceptom raspada Jugoslavije, usvojen šezdesetih godina XX stoljeća, bio je, po njemu, katastrofalan. Ta odluka, da se odustane od politike koja je pobijedila u oslobodilačkom ratu i "**okupila narode Jugoslavije u jednu državu i obezbijedila takvoj Jugoslaviji najveći apsolutni i relativni progres u njenoj dosadašnjoj istoriji**" je, po Kadijeviću, "**svakako najpogrešnija i najpogubnija od svih u životu druge Jugoslavije**". Tu je odluku, po njemu, donio Tito. On je, po Kadijeviću, kao vođa SKJ i šef države, prihvatio i "**koncept razgradnje federalne države**",[142] što nije tačno.

Za vojno rukovodstvo, a posebno generala Kadijevića, Ustav iz 1974. je, "**predstavljao ustavno-pravni osnov**" za razbijanje Jugoslavije, čija je "**dosljedna primjena neminovno i zakonito**" vodila zemlju u raspad. Cilj tog ustava je, po njemu, bio da stvori "**ustavno-pravne osnove za razbijanje Jugoslavije**" i onemogući efikasno funkcionisanje federalne države.[143]

Ustav SFRJ iz 1974, "**kao i državno, političko i ekonomsko ustrojstvo zemlje na njemu zasnovano**", dao je, po Kadijeviću, "**najznačajniji doprinos**", "**daljem procesu raspadanja SFRJ**". U državnom uređenju "**najkrupnije greške koje su najviše pomogle raspadu Jugoslavije**" bile su, po Kadijeviću, vezane "**za razgradnju i potpunu paralizu federalne države**". S tim u vezi, "**izuzetno mjesto u negativnom smislu**", tvrdi Kadijević, "**imala je iskonstruisana institucija Predsjedništva SFRJ kao šefa države sa nadležnostima i mogućnostima, tačnije nemogućnostima, njihove realizacije koje su faktički ostavile državu bez državnog rukovodstva**".[144]

---

tehnomenadžera i antisamoupravljača, rascjepkanost privrede sa najvećim stepenom autarhičnosti, što je sve predstavljalo pogodno tlo za stvaranje nacionalnih ekonomija kao ekonomske pretpostavke za stvaranje nacionalnih država, odnosno kao ekonomske pripreme i pretpostavke raspada SFRJ" (Isto, str. 158).

[142] Isto, str. 53-71.

[143] Isto, str. 65-68 i 108, nap. 6.

[144] Isto, str. 158. Toj ordinarnoj gluposti Kadijević je dodao i "**najordinarnije gluposti o odumiranju države i preuzimanju njenih funkcija od strane nekakvih samoupravnih asocijacija", kojima se "slika o bijedi jugoslovenske feredralne države u koju su je njeni tvorci uvalili, kompletira**" (Isto).

Za jugoslovensku vojsku, koja je bila "**suočena sa mnogo ozbiljnih i teških problema**", po Kadijeviću, "**najveći problem je bio**" "**u nepostojanju prave države koja bi svoj dio posla u ratu vodila, i pravog vrhovnog komandanta u licu Predsedništva SFRJ**". Tim prije, jer su "**pojedini članovi**" Predsjedništva navodno "**neprijateljski djelovali prema Jugoslaviji i prema JNA**", a što je, između ostalog, "**onemogućavalo normalno komandovanje**".[145]

"**Greškama**" u politici o nacionalnom pitanju, učinjenim početkom šezdesetih godina XX stoljeća, započet je, po Kadijeviću, "**raspad druge Jugoslavije**".[146]

U raspadu Jugoslavije značajnu ulogu su, po Kadijeviću, odigrali i sljedeći procesi: uređenje višepartijskog sistema, uticaj velikih sila, posebno SAD i Njemačke, "**raspad bipolarne strukture svijeta**",

---

[145] Isto, str. 94-95 i 164-165. General Kadijević piše o JNA kao "**vojsci bez države**", u kojoj je dugo ostao i napredovao. On je u toj vojsci, koja je, "**najprije ustavno-pravno Ustavom iz 1974. godine i odgovarajućim zakonima, a zatim i stvarno postala vojska bez svoje države**", od 1974, kada je po njemu JNA postala "vojska bez države", pa do 1992. (to znači za 18 godina) unapređivan u najviše činove i na kraju, učestvovao i komandovao snagama za "odbranu" od razbijanja SFRJ, koje, kako on kaže, nije ni bilo? Po njemu su SFRJ i JNA razarale nepremostive krize već 30 godina (čak od 1962.), pri čemu je sam raspad SFRJ i JNA trajao 18 godina. I u takvoj situaciji on je vodio "**vojsku bez države**"? (V. Kadijević, nav. dj., str. 5, 76 i 94-95).

Sistem vlasti federalne države, "**bez pravih i jasnih ustavnih ovlašćenja, karizme ličnosti i potrebne efikasnosti federalnih institucija**", po admiralu Mamuli, "**jedva da je postojao**". I po njemu je vojska, "**u kritičnom periodu**", kada je "**upravljanje zemljom preuzelo kolektivno državno rukovodstvo**", ostala "**bez vrhovnog komandanta**". Za njega je "**kolektivni vrhovni komandant**" "**od tridesetak osoba**" "**kreatura s kojom su se, poslije Titovog odlaska, srele JNA i oružane snage**" (B. Mamula, nav. dj., str. 14; D. Marijan, nav. dj., str. 354, nap. 25).

[146] Isto, str. 157-158. Te su navodne greške, piše Kadijević,: "**cio razvoj usmjerile ka sputavanju i gušenju zajedničkih interesa jugoslovenskih naroda, a podsticanju i razvijanju samo nacionalnih, neminovno vodile zaoštravanju međusobnih odnosa do sukobljavanja svih vrsta. To je stvorilo idealan ambijent za rađanje nacionalnih, a ne jugoslovenskih politika i njihovih lidera i tako je točak zamajac svakim novim značajnijim događajem dobivao veliko ubrzanje u pravcu sukoba i rascjepa**" (Isto, str. 158).

"**teritorijalne pretenzije nekih susjednih zemalja na dijelove jugoslovenske teritorije**"; aktivnosti Zapada, predvođenog SAD u rušenju sistema u socijalističkim zemljama i dr.[147]

Govoreći o faktorima koji su imali primat u razbijanju SFRJ, Kadijević daje prednost "**unutrašnjem faktoru**", iako su "**imala oba u međusobnoj povezanosti i uslovljenosti**". S tim u vezi, on tvrdi da "**bez jakog, čak odlučujućega djelovanja spoljnih faktora, razvoj događaja u Jugoslaviji sigurno ne bi išao onako kako je išao. Ako ništa drugo, izdvajanje pojedinih naroda iz Jugoslavije išlo bi uz mnogo veće poštovanje legalnoga puta, te prema tome i sa mnogo manje krvi, možda sasvim bez ozbiljnijeg prolivanja krvi**".[148]

Takva Kadijevićeva ocjena "**o značaju i međuzavisnosti uticaja unutrašnjih i spoljnih činilaca na razbijanje SFRJ**", imala je, po njemu, "**opštu vrednost**" i odnosila se "**na cjelinu procesa po sadržaju i vremenu trajanja**". Međutim, **karakterizirajući taj opšti stav na tok događaja u završnoj fazi razbijanja Jugoslavije**, Kadijević tvrdi da je "**strani faktor preuzeo odlučujuću ulogu u upravljanju jugoslovenskom krizom, određujući sadržaj i načine razbijanja SFRJ, nakon početka raspada SSSR-a, kada je postalo jasno da SSSR više ne kontroliše ni procese unutar sebe, a pogotovu ne može uticati na procese u sferama njegovih do juče vitalnih spoljnih interesa**".[149]

Takve izmišljene, tvrde i naglašeno negativne procjene, posebno generala Kadijevića, proizilazile su iz konstatacije da se u Jugoslaviji vodi specijalni rat, da "**upravljanje zbivanjima u Jugoslaviji dominantno preuzima strani faktor**", da se radi o kontrarevoluciji, političkoj krizi koja se zaoštravala i sve više širila, i koja će, "**putem krvavog građanskog rata**", "**neminovno**" dovesti do raspada Jugoslavije, pri čemu je insistirano na promjeni ustavne uloge državnog Predsjedništva, jer su se, po vojnom rukovodstvu, uzroci nalazili u promašajima u sistemu. S tim u vezi, tvrdili su da je suština

147 Isto, 159-161.

148 Isto, str. 161.

149 Isto.

svih tih problema u rukovođenju državom, jer navodno Jugoslavija nije imala federalne institucije državnog rukovođenja. Ponavljali su mišljenje da na nivou Federacije ne postoji nijedan organ rukovođenja državom i da je potrebna promjena uloge i ovlašćenja državnog Predsjedništva Jugoslavije za nove uslove i da ono jedino može da preuzme ulogu izvođenja zemlje iz krize. To je značilo da državni vrh izađe iz ustavnih okvira i nadležnosti. Suština takvog načina mišljenja i sugerisanja bila je unitaristička.[150] Nemoguće je da na te stavove nisu uticale njegove veze sa određenim faktorima u SSSR-u, posebno zavjereničkom grupom Jazova.

Vojno rukovodstvo je, "**osjećajući**" opasnost "**od građanskog rata i rasparčavanja Jugoslavije**", sve više i detaljnije "**razrađivalo**" ulogu JNA u suzbijanju "**unutrašnjeg neprijatelja**". Ocjenjivalo je da je "**narušavanje ustavnog poretka masovno, da zemlji preti haos i građanski rat**", zalažući se za "**dosledno**" osiguranje ustavnog poretka primjenom Ustava SFRJ i preduzimanjem mjera "**prema svima koji se toga ne pridržavaju...**".[151]

---

[150] R. Dizdarević, **IZDAJA VOJNOG VRHA**, str. 156 i 163; Isti, **OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE**, str. 401-409; V. Kadijević, nav. dj., str. 35-36; I. Radaković, nav. dj., str. 36 i 60. To je, po R. Dizdareviću, u Predsjedništvu bilo "**politički i apsolutno neprihvatljivo, a i nerealno...**".

Jugoslovenska država je, "**kada se analiziraju nadležnosti Predsjedništva SFRJ, način odlučivanja, odnosno zaključivanja, odnosno preporučivanja, izbor članova Predsjedništva i njihova verifikacija, odgovornost kolektivna i pojedinačna**", po Kadijeviću, "**potpuno jasno**" "**faktički ostavljena bez šefa države, dakle, bez rukovodstva**". Taj se "**nedostatak državnog uređenja**", po njemu, pokazao "**ključnim**". "**Uviđajući to**", vojno rukovodstvo je, u pripremi ustavnih promjena 1988, a "**suočeno sa krizom u zemlji koja je već tada skoro potpuno razorila društveno i još više državno tkivo Jugoslavije**", "**upozoravalo**" "**upravo na tu opasnost**" i predlagalo "**ustavne promjene vezane za nadležnosti i funkcionisanje Predsjedništva SFRJ**". Prvi put su odbijeni "**sa blagim prijekorom**" da oni to dobro ne razumiju. Predlažući drugi put te promjene i to Ustavnoj komisiji i Predsjedništvu SFRJ, ponovo su odbijeni, "**sa neskrivenom kvalifikacijom**" tog prijedloga "**kao unitarističkog**" (V. Kadijević, nav. dj., str. 65-66).

[151] B. Jović, nav. dj., str. 116-118, 132-133, 236-239, 247, 265-269, 276-278, 286-294 i dr.

Radikalno smanjenje spoljne opasnosti[152] i negativni unutrašnji razvoj stavljao je sve više u prvi plan **ustavnu** ulogu Oružanih snaga u odbrani Ustavom utvrđenog društvenog sistema. To je značilo veće okretanje vojnog rukovodstva unutrašnjem stanju u zemlji nego spoljnim aspektima sigurnosti i usavršavanja odbrane od spoljnih opasnosti, što je, posebno za budućnost, sadržavalo ozbiljne opasnosti.[153]

"Mamulina doktrina" (izgrađena 1982.-1988.) se u spoljnim odnosima oslanjala na konzervativne snage SSSR-a, a u unutrašnjim na JNA da ona preuzme ulogu arbitra u preuređenju države. Godine 1985. argumenti jačanja JNA zbog spoljne opasnosti počeli su slabiti (susret Gorbačov - Regan), jer je nestajala opasnost "**napada na Jugoslaviju s radikalnim ciljem**",[154] i "jedinstvene" Oružane snage SFRJ su sve više usmjeravane za gušenje unutrašnjih zahtjeva. Sve je rađeno tako da se ne vidi da se JNA sprema za unutrašnje sukobe.

Kriza i nesigurnost finansiranja vojske uticala je na opšte raspoloženje u vojnom rukovodstvu, što je dovelo do osjećanja

---

[152] R. Dizdarević, **IZDAJA VOJNOG VRHA**, str. 55. Zbog geostrateškog prostora Jugoslavije u dugom je periodu za tu zemlju postojala realna opasnost spolja, posebno u blokovskom sudaranju, usljed čega je stalno jačala svoju odbrambenu sposobnost. Sa procesom popuštanja zategnutosti između blokova, te nastojanjem i jačanjem procesa pregovaranja i sporazumijevanja Istoka i Zapada, strateški značaj jugoslovenskog prostora je opadao, čime je i interes za Jugoslaviju, sa tog aspekta, bio na silaznoj liniji (Isto).

[153] B. Jović, nav. dj., str. 406-407; R. Dizdarević, **IZDAJA VOJNOG VRHA**, str. 55. JNA je sistematski pripremana "za unutrašnje zahvate u pojedinim republikama". Autorima tajnih planova i scenaristima tih nastojanja išlo je na ruku to što su za pokrovitelje jedno vrijeme imali čelne ljude Predsjedništva SFRJ (S. Potočar, nav. dj., str. 105-106).

[154] B. Mamula, nav. dj., str. 65. S tim u vezi, admiral Mamula piše: "**Dvije supersile počele su razgovore o razoružanju, smanjenju napetosti i izgradnji međusobnog povjerenja. Godine 1985. dolazi do prvog susreta Gorbačov - Regan u Rejkjaviku. Počela je rasprava o uklanjanju raketa srednjeg i malog dometa u Evropi i smanjenju konvencionalnih snaga i naoružanja vojnih blokova. Otvoren je problem smanjenja ukupnih nuklearnih potencijala suprotstavljenih snaga. Rat među blokovima gubio je na aktualnosti**" (Isto).

JNA je i u prvoj polovini 1991. djelovala u skladu sa "Mamulinom doktrinom" (S. Biserko, nav. dj., str. 219, nap. 7).

materijalne nesigurnosti vojske, a time i do osjećanja da JNA nema jednak oslonac u svima u Jugoslaviji.[155]

Vojno rukovodstvo je 1989. čvrsto stalo na velikosrpsku nacionalističku politiku rukovodstva Srbije i lično Slobodana Miloševića.[156] To je

---

[155] B. Jović, nav. dj., str. 408.

[156] R. Dizdarević, **IZDAJA VOJNOG VRHA**, str. 157 i 162; V. Žarković, **ZAOKRUŽENJE SRPSKIH ZEMALJA**, u : F. Ademović, nav. dj., str. 56; S. Potočar, **UROTA GENERALŠTABA PROTIV NARODA**, u : F. Ademović, nav. dj., str. 105-106; A. Lukežić, **KRVAVA BESPUĆA JNA**, u : F. Ademović, nav. dj., str. 70; B. Mamula, nav. dj., str. 159-160.

General Kadijević je otišao s jačim – s Miloševićem koji mu je izgledao najjači. Savezni sekretar je u Miloševićevom režimu vidio jačeg, **priklonio mu se i prihvatio velikosrpski koncept**. Na tom je konceptu, po Mamuli, "**potrošio JNA**", koja je, nakon što su je napustili Slovenci, Hrvati, Bošnjaci i ostali – "**zaista postala velikosrpska**" (*Slobodna Bosna*, br. 186, 8. juni 2000, str. 25, Intervju Branka Mamule).

Kadijević, tvrdi Mamula, "**u kritično vrijeme 1991.**", "**spreman stiže do tačke na kojoj bi trebao prelomiti i preuzeti rizik**", odustaje. Po Mamulinoj ocjeni, u pitanju su bila tri faktora koja su djelovala uporedo: Kadijević nije bio general odluke nego izvršenja, nije vjerovao u sposobnost JNA da izvrši njegovu odluku i nije smatrao da JNA treba u Jugoslaviji zadržavati narode koji to nisu željeli. Govoreći o tome, admiral Mamula s pravom tvrdi da JNA "**nije trebala nikoga zadržavati niti tjerati iz Jugoslavije. Njena ustavna uloga je bila vrlo jasna – da odbrani teritorijalni integritet i ustavni poredak zemlje dok se jugoslavenski narodi drugačije ne dogovore. Nije moglo biti govora o tome da Milošević ili netko drugi pomoću JNA prekraja Jugoslaviju i stvara novu državnu konstrukciju, kako bi svi Srbi živjeli u jednoj državi. A prihvaćeno je upravo to**" (B. Mamula, nav. dj., str. 159).

S obzirom na to da su, po Mamuli, Kadijević i vodeći generali oko njega (Adžić, Šimić, Brovet i drugi) bili čvrsto opredijeljeni za jedinstvenu Jugoslaviju, postavlja se više pitanja, među kojima i sljedeće: **čime** se **vojni vrh** (i general Kadijević lično) **rukovodio da napusti jugoslovensku političku opciju i prihvati velikosrpsku?** U traženju odgovora na to pitanje Mamula tvrdi da realna procjena stanja u zemlji i raspoloženje u JNA vojni vrh nisu na to mogla navesti. Stoga je rukovodstvo JNA moralo imati svoju procjenu i upravljati se prema njoj – "**jedino i isključivo prema njoj**", tvrdi Mamula. "**A pitanje, da li bi ih ona dovela do sukoba s Predsjedništvom, rukovodstvima republika i drugim institucijama Federacije i republika, nije smjelo poroditi strah i onemogućiti Armiju da izvršava svoje ustavne obaveze**". Kadijeviću je, po Mamuli, bilo poznato da je vojni vrh za takvu situaciju imao rješenje i plan. "**On ga je prihvatio, dalje razradio i ažurirao. Ništa se novo nije dogodilo što nismo bili predvidjeli. A kako nesigurni i ustrašeni po pravilu traže da se sklone pod skut jačega, a jači je izgledao Milošević i probuđeni srpski nacionalizam, Kadijević se odlučio.**" To se, po Mamulinim procjenama, dogodilo 1989. (Isto, str. 159-160).

rukovodstvo, i lično general Kadijević, bilo u podređenom položaju prema Miloševiću.[157]

U skladu sa srpskim velikodržavnim projektom, vojno rukovodstvo se zalagalo "**za brzo stvaranje nove Jugoslavije**".[158] Glavni motiv za takav njihov stav, po Kadijeviću, "**nije bio samo u potrebi da JNA ima svoju državu**", već navodno, "**prije svega, u uvjerenju da ima naroda u Jugoslaviji koji zaista žele da žive u zajedničkoj državi**".[159] Kadijević pri tom namjerno brka pravo naroda i pravo konstitutivnih elemenata Federacije.

Prihvatajući velikosrpski nacionalizam i neposredno se stavljajući u njegovu službu, vojno rukovodstvo je razbijalo zajedničku jugoslovensku državu i istovremeno se zalagalo za "**brzo stvaranje nove Jugoslavije**" samo od dva, bolje rečeno jednog - srpskog naroda, jer je za nosioce Velikosrpskog pokreta Crna Gora sastavni dio Srbije, a Crnogorci - Srbi. Taj je generalni politički cilj vojno rukovodstvo prikrilo floskulom "**da ima naroda u Jugoslaviji koji žele da žive u zajedničkoj državi**".[160] Zbog toga se vojno rukovodstvo borilo za formiranje takve države – "**nove Jugoslavije od naroda koji to žele**"[161] i "**u odsudnom trenutku jugoslovenske drame**" stalo na stranu velikosrpskog nacionalizma, te za njegov račun i njegove nacionalističke politike o "**zaokruženju srpskih zemalja**", prihvatilo osvajački rat kao sredstvo vojnog rješavanja jugoslovenske krize i upotrijebilo moćno oružje JNA za rušenje sela i gradova po Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.[162]

---

[157] V. Žarković, nav. dj., str. 56; I. Radaković, nav. dj., str. 2; B. Mamula, nav. dj., str. 170.

[158] V. Kadijević, nav. dj., str. 90. Iznoseći takvu tvrdnju, general Kadijević navodi da je to činjeno, jer je "**s razvojem događaja**" navodno "**sve više nestajala jugoslovenska država**".

[159] Isto.

[160] Isto. Taj cilj general Kadijević je formulisao tvrdnjom: "**..., pa zato takvu državu treba i stvoriti**" (Isto).

[161] Isto, str. 134. Uz taj generalni politički cilj Kadijević formalno navodi i "**pravedan i miran razlaz sa onim narodima koji ne žele da ostanu u Jugoslaviji**" (Isto). To je, nažalost, bila prazna fraza.

[162] V. Žarković, nav. dj., str. 56; I. Radaković, nav. dj., str. 2; B. Mamula, nav. dj., str. 170.

Vojska je sve više izmicala ispod kontrole Vrhovne komande, postavljajući se iznad Predsjedništva SFRJ. Rukovodstvo Velikosrpskog pokreta omogućilo joj je da proglasi neustavni organ – **Štab Vrhovne komande**. To je bilo posebno očigledno avgusta 1990, kada je u Kninu vojska MIG-ovima spriječila intervenciju MUP-a Republike Hrvatske protiv kninske četničke oružane pobune i poslije nasilne vojne intevencije u Pakracu, početkom marta 1991, kada je MUP u Pakracu pokušao izvršiti svoje ustavne i zakonske obaveze. Tada je u Pakracu vojska intervenisala u sjeni vojnog udara – po naređenju predsjednika Jovića.[163]

General Kadijević (savezni sekretar za narodnu odbranu - ministar vojni) sve je dalje bio od svog predsjednika (A. Markovića), a Štab Vrhovne komande sve dalje od Vrhovne komande Oružanih snaga SFRJ (Predsjedništva SFRJ), odnosno "sve vidljivije pod skutima" Slobodana Miloševića.[164]

Na više mjesta u svojoj knjizi general Kadijević naglašeno govori o ulozi i učincima Štaba Vrhovne komande kao nosioca procjena. Tako, na primjer, piše da prema procjenama Štaba Vrhovne komande krajem 1989. "**upravljanje zbivanjima u Jugoslaviji dominantno preuzima strani faktor**", te da je "**pune dvije godine prije toga** (tj. od 1987. -

---

U vojnom rukovodstvu se 1989./1990. kod pojedinaca pojavilo nezadovoljstvo što se odlučnije ne pruža otpor velikosrpskom nacionalzimu i Miloševićevoj agresivnoj politici koja je razbijala Jugoslaviju. Najodređeniji u toj kritici, koja je upućivana generalu Kadijeviću, bili su admiral Petar Šimić i general-pukovnik Simeon Bunčić (R. Dizdarević, **IZDAJA VOJNOG VRHA**, str. 161).

Admiral Šimić je bio nekoliko godina predsjednik Komiteta SKJ u JNA, kao i u vrijeme dok je Raif Dizdarević bio u Predsjedništvu. Šimić je, po Dizdareviću, bio politički najzrelija ličnost u tadašnjem vojnom rukovodstvu, sa snažnim moralnim i političkim integritetom. Zbog položaja koji je zauzimao i političkih kvaliteta, on je, po Dizdareviću, bio snažna brana prodoru bilo kakvih, posebno velikosrpskih uticaja na vojno rukovodstvo i nepomirljiv prema nacionalističkim pojavama u JNA. S tim u vezi, Dizdarević piše kako je on davao snažan lični pečat djelovanju SK u JNA, u kojoj je uživao nesumnjiv ugled. Nažalost, admiral Šimić je, nakon jednog sastanka vojnog rukovodstva kod Kadijevića 1990. doživio smrtonosan moždani udar (Isto, str. 161-162).

163 S. Mesić, **KAKO JE SRUŠENA JUGOSLAVIJA :** POLITIČKI MEMOARI, Zagreb 1994, str. 23; I. Radaković, nav. dj., str. 68.

164 S. Mesić, nav. dj., str. 26.

prim. S. Č.), **Štab Vrhovne komande ukazivao da se to vrijeme velikom brzinom približava**". Pored toga, Štab Vrhovne komande je, po Kadijeviću, "**dokazivao**" "**da je, ako se ne krene drugim putem koji smo predlagali..., raspad Jugoslavije neminovan, kao i to da taj raspad u ovakvim unutrašnjim i međunarodnim okolnostima, može biti samo putem krvavoga građanskog rata, čije dimenzije i posljedice niko nije u stanju predvidjeti**".[165]

Vojno rukovodstvo je, u vezi sa pitanjima uticaja stranog faktora na zbivanja u Jugoslaviji, ocijenilo "**da strani faktor objektivno preuzima odlučujuću ulogu u upravljanju jugoslovenskom krizom**". Raspadom Varšavskog ugovora i SSSR-a promijenjen je strategijski značaj jugoslovenskog prostora. Ishod borbe za jugoslovensku državu, odnosno borbe protiv nje, direktno je, po procjenama vojnog rukovodstva, zavisio i od sudbine sovjetske države.[166]

Štab Vrhovne komande OS SFRJ je, po Kadijeviću, "**redovno je pratio i procjenivao sve faktore – spoljnje i unutrašnje – od kojih je zavisila bezbjednost zemlje, a sve krupne odluke, od razvojnih do planova upotrebe, koje su iz tih procjena proizilazile, predlagao Predsjedništvu SFRJ kao Vrhovnom komandantu Oružanih snaga**". To je Štab Vrhovne komande, od 15. maja 1988. do 6. januara 1992, u vrijeme kada je Kadijević bio na dužnosti saveznog sekretara za narodnu odbranu i istovremeno načelnik Štaba Vrhovne komande, "**činio stalno bez obzira da li je Predsjedništvo SFRJ radilo u punom ili, po raznim osnovama, smanjenom sastavu**".[167]

Konstatacija generala Kadijevića da je Štab Vrhovne komande dok je on bio načelnik tog štaba, Predsjedništvu SFRJ, kao Vrhovnom komandantu OS SFRJ, "**stalno, bez obzira da li je Predsjedništvo SFRJ radilo u punom ili, po raznim osnovama, smanjenom sastavu**", redovno predlagao mjere i "**sve krupne odluke**...", nije tačna. Tim prije, jer on u svojoj knjizi, pored navedene konstatacije, tvrdi da je Štab Vrhovne komande imao "**dvojnu komunikaciju**" sa Predsjedništvom

---

165 V. Kadijević, nav. dj., str. 35-36.

166 Isto, str. 29, 31 i 36.

167 Isto, str. 6.

SFRJ.[168] Dio prijedloga je iznosio pred cijelim Predsjedništvom, a dio samo pred onim članovima koji su "**radili za Jugoslaviju**",[169] odnosno za fašističku tvorevinu – Veliku Srbiju. To je bila "četvorka" Slobodana Miloševića, na čelu sa Jovićem. I ta činjenica potvrđuje da je riječ o ilegalnom organu, koji je bio u neposrednoj službi Velikosrpskog pokreta, a ne u službi Predsjedništva SFRJ, što, između ostalog, znači da to nije bio organ Predsjedništva.

Očigledno je da Kadijević u istoj knjizi demantuje sebe, negirajući svoje ocjene i zaključke, i ujedno otkriva sve zakulisne radnje i planirane aktivnosti koje je pod izgovorom "očuvanja " Jugoslavije, izvodilo rukovodstvo Velikosrpskog pokreta, napadajući "pojedine" članove Predsjedništva SFRJ, kao i narode, kako su navodno aktivno radili "**na razbijanju Jugoslavije**", pri čemu su sebe prikazivali za jedine branioce zajedničke države ("**... koji su radili za Jugoslaviju**").

Štab Vrhovne komande je, između ostalog, predložio rasformiranje i razoružanje "paravojnih" formacija u Jugoslaviji i zavođenje vanrednog stanja u zemlji, izveo vojni napad na Sloveniju, zatim nakon toga (poraza) smatrao "**da je jedino rješenje da JNA napusti Sloveniju**",[170] te sačinio

---

168 Isto, str. 120, nap. 7. Takvu je komunikaciju Štab Vrhovne komande, po Kadijeviću, "**morao imati i imao je**" navodno "**zbog poznatog stanja u Predsjedništvu SFRJ, u to vrijeme** /sredina 1991. - prim. S. Č./, **posebno činjenice da su pojedini njegovi članovi aktivno radili na razbijanju Jugoslavije i bili veliki neprijatelji JNA**" (Isto). O tome vidi i: B . Jović, nav. dj., str. 94.

169 Isto. To je, navodi Kadijević, bila "**izuzetno složena situacija za vojsku**". Međutim, "**drugog izbora nismo imali**", zaključuje načelnik ilegalnog Štaba Vrhovne komande.

170 V. Kadijević, nav. dj., str. 119-120 i 149-150. U cilju napuštanja Slovenije, Štab Vrhovne komande je, "**u datoj jugoslovenskoj i međunarodnoj situaciji**", razmotrio tri varijante ("**prethodno vojnički poraziti vojne formacije Slovenije, a potom napustiti Sloveniju**"; "**bez dovođenja novih snaga kopnene vojske, upotrebom svih raspoloživih snaga ratnog vazduhoplovstva, vatrene i manevarske moći snaga kopnene vojske koje su se već nalazile u Sloveniji, naneti neprihvatljive gubitke infrastrukturi Slovenije...**" i "**postići političke ciljeve kombinovanom upotrebom političkih sredstava i prijetnjom upotrebe svih raspoloživih sredstava JNA...**"). Procjenjujući "**dobre i loše strane sve tri varijante dalje upotrebe JNA u Sloveniji**", Štab Vrhovne komande se opredijelio za prvu, s tim što je drugu varijantu isključio. S obzirom da, po Kadijeviću, "**neki članovi**

plan dislokacije komandi, jedinica i ustanova JNA iz Slovenije,[171] planirao i pripremio jedinstvenu operaciju protiv Hrvatske, plan RAM i dr.[172]

Štab Vrhovne komande je, u fazi rata nakon što je dr Branko Kostić izveo državni udar u Predsjedništvu SFRJ (3. oktobra 1991.), "**u nekoliko navrata predlagao da se što prije ide na stvaranje nove jugoslovenske države**",[173] na cijelom jugoslovenskom prostoru vršio "**dalju transformaciju JNA u vojsku buduće Jugoslavije**"[174] i prihvatio i upotrijebio JNA u postizanju "**generalnog političkog cilja – stvaranja nove Jugoslavije.....**".[175]

Predsjedništva nisu prihvatili prvu varijantu.....", ostalo se "**pri trećoj varijanti**". Stoga su se, po njemu, "**dalje političke i vojne aktivnosti odvijale u suštini u skladu sa takvom odlukom**", tako da je Predsjedništvo SFRJ 18. jula 1991. donijelo odluku o napuštanju JNA iz Slovenije (V. Kadijević, nav. dj., str. 120-121).

171 V. Kadijević, nav. dj., str. 121-122.

172 Isto, str. 121-122. Cilj te operacije je, po Kadijeviću, bio "**da riješi sve zadatke koje je JNA imala u Hrvatskoj i istovremeno omogući dalju nesmetanu i potpunu realizaciju plana dislokacije JNA iz Slovenije...**" (Isto).

173 Isto, str. 131. Pri tome se Štab Vrhovne komande, po načelniku Kadijeviću, "**nije rukovodio samo procjenom da ni jedna vojska, pa ni JNA, ne mogu uspješno voditi i dobiti rat bez jasno definisane države za koju se vojska bori i koja na pravi način, kako savremeni rat traži, podržava svoju vojsku, već se rukovodio, u prvom redu, procjenom da i na političkom planu treba preći u kontraofanzivu na način što ćemo razbijačima stare Jugoslavije suprotstaviti novu Jugoslaviju sastavljenu od naroda koji hoće da nastave zajednički život u njoj i koji neće dati da se takva Jugoslavija razbije**" (Isto). U tom se cilju general Kadijević dva puta i u pisanoj formi obratio "**četveročlanom Predsjedništvu**" (22. oktobra i 7. novembra 1991.), iznoseći određene prijedloge, sa "procjenama" i "uvjerenjima" (Isto, str. 131-133).

U obrazloženju njegovog obraćanja navedenom organu od 7. novembra 1991. Kadijević je ocijenio "**da je nastupio posljednji čas za odluku**". Zato je predložio "**da Predsjdništvo SFRJ, kao i odgovarajuća legitimna tijela naroda koji su se opredjelili da nastave zajednički život u novoj Jugoslaviji, odmah stave u funkciju sve institucije jugoslovenske države, proglase ratno stanje i opštu mobilizaciju...**" (Isto, str. 133).

Iako "**odluke u tom pogledu nije bilo u toj fazi rata**", kao što je general Kadijević predlagao, ipak je, po njemu, "**određena vizija nove Jugoslavije bila dosta izvjesna i ona je činila bitnu političku komponentu ciljeva, zamisli i planova upotrebe JNA**" (Isto).

174 Isto, str. 134.

175 Isto.

Govoreći o Štabu Vrhovne komande, potrebno je pružiti odgovor na više pitanja, kao što su: kakav je to organ, na osnovu čega je i kada formiran, kako je djelovao, ko ga sačinjavao i dr. Da li je krajem 1989. ili u martu 1991. sazrela ideja o Štabu Vrhovne komande kao surogatu vrhovnog komandanta, kada je vojno rukovodstvo zaključilo da Predsjedništvo SFRJ ne može funkcionisati kao Vrhovna komanda Oružanih snaga? Kada je i po čijoj odluci ili sugestiji Kadijević sebe stavio u centar zbivanja?[176]

Franjo Tuđman je, u vezi sa samoovlaštenjima vojnog rukovodstva, 21. marta 1991, na proširenoj sjednici Predsjedništva SFRJ protestvovao i tražio odgovor, navodeći da, i po Ustavu, "Štab vrhovne komande ne postoji, postoji Sekretarijat za narodnu odbranu koji ima i Generalštab. Štab vrhovne komande se formira u ratnom stanju. Tko je odlučio da je ratno stanje ili pak izvanredno i da se mobilizira Štab vrhovne komande...".[177] I Mesić je insistirao da se odgovori na osnovu kojeg propisa je ("Ustava ili zakona") formiran Štab Vrhovne komande, pri čemu se Jović isčuđavao: "Da li neko zna da odgovori na ovo pitanje? Verujte, ja ne znam kojim je to propisom ustanovljeno. Može se ispitati i to reći Predsedništvu".[178] Međutim, odgovor nikad nije dobijen.[179]

Na osnovu dokumenata tog Štaba Vrhovne komande može se zaključiti da je to **najviše stručno i profesionalno tijelo u oblasti rukovođenja i komandovanja oružanim snagama**.[180] Štab Vrhovne komande nije postojao kao institucija u miru, već se po šemi rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama SFRJ javljao (formirao) samo u ratu i za vrijeme ratnog stanja, pri čemu je štabske poslove Vrhovne komande u ratu obavljao Savezni sekretarijat za narodnu odbranu. Stoga nije moguće utvrditi na osnovu kojeg propisa je taj organ formiran. Iz toga proizilazi da nije formiran ni po kakvom propisu.

---

176 I. Radaković, nav. dj., str. 35-36.

177 S. Mesić, nav. dj., str. 26.

178 Isto.

179 Isto.

180 K. Rotim, **ODBRANA HERCEG-BOSNE**, Široki Brijeg 1997, knj, 1, str. 81-83.

I vrijeme nastanka Štaba Vrhovne komande je teško utvrditi. General Ilija Radaković tvrdi da je general Kadijević od 1988. ili 1989. bio načelnik Štaba Vrhovne komande.[181] General Anton Tus navodi da je to tijelo formirano u decembru 1990.[182] Na osnovu dokumenata Republičkog štaba Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine pouzdano se može zaključiti da je taj organ postojao i djelovao i u aprilu 1990.[183]

Na osnovu izvoda iz dnevnika Borisava Jovića može se utvrditi da je Štab Vrhovne komande djelovao i aprila 1990.[184] Pored toga, Jović pruža podatke da se o tom organu sa sigurnošću može govoriti od marta 1991.[185]

Na osnovu "viđenja" generala Kadijevića očigledno je da je Štab Vrhovne komande "djelovao" i krajem 1989, kada je vršio "procjene"

---

[181] I. Radaković, nav. dj., str. 190-191.

[182] A. Tus, **RAT U SLOVENIJI I HRVATSKOJ DO SARAJEVSKOG PRIMIRJA**, u : RAT U HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI 1991. - 1995, Zagreb-Sarajevo 1999, str. 68; D. Marijan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA...**, nav. dj., str. 295.

[183] AIIZ, 2-2442. Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Pov. Br. 04/490-1, 21. mart 1991, Sarajevo – Okružnom štabu Teritorijalne odbrane Tuzla, Informacija o aktuelnim događajima. Tako se u Informaciji Republičkog štaba Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine za mjesec april 1990, pored ostalog, navodi da je Štab Vrhovne komande u aprilu 1990. upoznao Predsjedništvo SFRJ "**sa svojom procjenom stanja u zemlji i predložio mjere radi otklanjanja neposredne opasnosti za opstanak Jugoslavije kao države, što je prihvaćeno na Predsjedništvu, ali se to nije sprovodilo, pa se stanje još više usložnjavalo i sve su bili neizvjesniji pravci i načini izlaska iz takve situacije**" (Isto).

[184] B. Jović, nav. dj., str. 286. Govoreći o sjednici Vrhovne komande Oružanih snaga SFRJ (Predsjedništvo SFRJ) 12. marta 1991, a u vezi sa uvodnim izlaganjem generala Kadijevića, Jović navodi da je Kadijević, između ostalog, rekao: "**...Štab Vrhovne komande je aprila prošle godine** /tj. aprila 1990. – prim. S. Č./ **upoznao Predsedništvo SFRJ sa svojom procenom stanja u zemlji i predložio mere radi otklanjanja neposrednih opasnosti za opstanak SFRJ kao države. Naši predlozi su, tada, prihvaćeni, ali, nažalost, nisu ostvareni. Upravo zato Jugoslavija se našla u vrtlogu anarhije, raspada i na početku građanskog rata...**" (Isto).

[185] Isto, str. 286-311.

o zbivanjima u Jugoslaviji.[186] Govoreći o tome, Kadijević navodi da je ”**pune dvije godine prije toga**” (tj. od kraja 1989.) Štab Vrhovne komande ”**ukazivao**”…,[187] što se može zaključiti da je taj organ postojao još od (kraja) 1987.

Očigledno da je Štab Vrhovne komande postojao još prije 1988, tj. u vrijeme kada je na dužnosti saveznog sekretara za narodnu odbranu bio admiral Mamula.[188] Tada je načelnik tog štaba bio Mamula, a njegovi članovi: generali Kadijević, zamjenik saveznog sekretara, i Stevan Mirković, načelnik Generalštaba JNA, te drugi.[189]

General Kadijević savezni sekretar za narodnu odbranu, je u periodu od 15. maja 1988. do 6. januara 1992. bio načelnik Štaba Vrhovne komande Oružanih snaga SFRJ. Članove tog štaba, pored načelnika, činilo je najuže vojno rukovodstvo: admiral Stane Brovet (zamjenik saveznog sekretara za narodnu odbranu), general Blagoje Adžić (načelnik Generalštaba Oružanih snaga SFRJ), te generali Ćušić, Čubra i Obradović.[190]

Imajući u vidu činjenicu da se Štab Vrhovne komande mogao formirati samo u ratnom stanju, gdje je **štapske poslove Vrhovne komande u ratu obavljao Savezni sekretarijat za narodnu odbranu**,[191] te da je taj organ djelovao od kraja 1987. ili sa sigurnošću od 15. maja 1988, moguće je zaključiti da je u SFRJ, za vojno rukovodstvo, od tada postojalo ratno stanje. Međutim, ratno stanje nije proglašeno. Očigledno, prevara je bila u pitanju.

---

186 V. Kadijević, nav. dj., str. 35-36.

187 Isto.

188 Isto, str. 36.

189 I. Radaković, nav. dj., str. 35-36 i 190-191. O tome admiral Mamula ništa ne govori.

190 V. Kadijević, nav. dj., str. 5-6; B. Jović, nav. dj., str. 286-311. General Kadijević je vješto izbjegao da govori o tome ko je činio Štab Vrhovne komande, kakav je bio suštinski odnos između Vrhovne komande i Štaba Vrhovne komande i drugim sličnim pitanjima.

191 **STRATEGIJA OPŠTENARODNE ODBRANE I DRUŠTVENE SAMOZAŠTITE SFRJ**, str. 82.

Rukovodstvo Velikosrpskog pokreta, na čelu sa Miloševićem, koji je ujedno bio i vrhovni komandant, ilegalno je formiralo neustavni Štab Vrhovne komande i dalo mu, u skladu sa ciljevima tog pokreta, široka ovlaštenja, kao što je i uvođenje vanrednog stanja i vojnog udara. To je Predsjedništvu SFRJ prijetilo svo vrijeme Jovićevog predsjednikovanja, a posebno 25. januara i početkom marta 1991. JNA je djelimično izašla iz kasarni i neke njene akcije su često bile van kontrole ustavne vlasti (kninsko Kosovo Polje, Plitvice, Pakrac i Borovo Selo). Borisav Jović je 15. maja 1991. ugasio svoja ustavna ovlaštenja šefa države i sve prenio na ilegalni Štab Vrhovne komande, koji je od tada mjesec i po dana, praktično vladao Jugoslavijom – državom bez šefa. Mesićevo ustoličenje obavljeno je tek kada je taj državni udar formalno učvršćen dolaskom Sejde Bajramovića sa Kosova, Jugoslava Kostića iz Vojvodine i pristankom Hrvatske.[192]

[192] I. Radaković, nav. dj., str. 48 i 190-191.

4. **Smanjenje Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine**

Formiranje i razvoj Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine praktično je počelo 1969, formiranjem **Glavnog štaba narodne odbrane SR Bosne i Hercegovine**. Poslije formiranja republičkih – zonskih i opštinskih štabova Teritorijalne odbrane ubrzan je razvoj Teritorijalne odbrane u SR Bosni i Hercegovini. U svim društveno-političkim zajednicama, organizacijama udruženog rada i mjesnim zajednicama formirani su ratni sastavi Teritorijalne odbrane.[193]

---

[193] Milan Inđić, nav. dj., Sarajevo 1998, str. 87-89.

Do 1949. Teritorijalna odbrana kao komponenta Oružanih snaga nije postojala, osim nešto infrastrukture partizanskih odreda u sastavu JNA. Iskustvo napada Informbiroa i SSSR-a na suverenitet Jugoslavije (1948.) prisililo je rukovodstvo Jugoslavije i lično predsjednika Tita na vraćanje iskustvima iz Narodnooslobodilačkog rata, a invazija zemalja članica Varšavskog ugovora na Čehoslovačku (1968.) da se i praktično pristupi njenoj izgradnji kao komponente isprobane u Drugom svjetskom ratu i drugim zemljama Evrope (Švajcarska, Švedska).

Za takav razvoj i rast Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine najzaslužniji je general Franjo Herljević, koji je bio i prvi komandant Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine (Isto).

Združene jedinice (partizanske brigade i odredi) Teritorijalne odbrane formirane su na području jedne ili više opština, a ostale u radnoj organizaciji, mjesnoj zajednici i opštini. Teritorijalna odbrana se sastojala od štabova, jedinica i ustanova. Štabovi Teritorijalne odbrane postojali su u miru, dok su jedinice i ustanove organizovane i pripremane u miru, a aktivirane u slučaju rata ili neposredne ratne opasnosti i drugih opasnosti za zemlju, kao i za vrijeme vježbi u miru. Svaka društveno-politička zajednica organizovala je odgovarajući štab Teritorijalne odbrane : republički, okružni (u zajednici opština), gradski (u gradskoj zajednici opština) i opštinski.

U jedinicama Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine je 1969. bilo 89.181, Crnoj Gori 49.000, Hrvatskoj 67.571, Makedoniji 77.153, Sloveniji 31.284 i Srbiji sa pokrajinama 105.000 pripadnika. Bosna i Hercegovina je tada imala 117 štabova narodne odbrane, 469 jedinica i 120 formiranih omladinskih odreda (Makedonija 58, a ostale republike i pokrajine nisu imale takvih formacija).[194]

Godinu dana kasnije jedinice Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine su brojale 138.024 (naoružanih 75.836), u Crnoj Gori 38.874 (naoružanih 21.850), Hrvatskoj 114.912 (naoružanih 114.000), Makedoniji 67.548 (naoružanih 41.374), Sloveniji 51.563 (naoružanih 36.818) i Srbiji s pokrajinama 280.533 (naoružanih 172.464). Procenat ulaganja u Teritorijalnu odbranu od nacionalnog dohotka u Bosni i Hercegovini bio je 0,67, u Crnoj Gori 0,54, Hrvatskoj 0,54, Makedoniji 0,52, Sloveniji 0,32 i Srbiji sa pokrajinama 0,60 posto. Najkrupnije formacije (brigade) i u izrazito najvećem broju bile su u Bosni i Hercegovini, veoma mali broj u Crnoj Gori i Srbiji, u pukovskim formacijama. Ostale republike i pokrajine nisu imale pukovskih i brigadnih formacija.[195]

Do kraja 1980. formirana je adekvatna vojna organizacija jedinica i štabova Teritorijalne odbrane, počev od mjesne zajednice i osnovne organizacije udruženog rada, preko opštine do Republike, koja je pokrivala cjelokupnu teritoriju Bosne i Hercegovine. Tada je Bosna i Hercegovina imala preko 320.000 pripadnika Teritorijalne

---

Jedinice Teritorijalne odbrane formirane su prema namjeni u različite formacijske sastave. U osnovi su postojale dvije vrste jedinica : **taktičke**, namijenjene za borbena dejstva na užem prostoru opštine, i **taktičko-združene**, namijenjene za borbena dejstva na široj teritoriji zone ili bojišta.

U sastavu Teritorijalne odbrane su, pored jedinica sastavljenih, uglavnom, od pješadije, formirane i odgovarajuće jedinice rodova i službi, radi vatrene podrške, inžinjerijskog i drugih obezbjeđenja borbenih dejstava, održavanja veze i sl. Za pozadinsko obezbjeđenje (logistiku) u Teritorijalnoj odbrani formirane su jedinice i ustanove (odjeljenja, vodovi, čete, skladišta i baze – H. Efendić, nav. dj., str. 88-89).

194 M. Inđić, nav. dj., str. 88.

195 Isto. Najkrupnije formacije i u izrazito velikom broju u odnosu na druge republike bile su u Bosni i Hercegovini, kao i najveći postotak ulaganja u Teritorijalnu odbranu iz nacionalnog dohotka, iako je Bosna i Hercegovina bila nerazvijena republika (Isto).

odbrane, među kojima su najbrojnije bile pješadijske, artiljerijske i diverzantsko-izviđačke jedinice, pri čemu su bili zastupljeni svi rodovi vojske i službi. U tom su periodu u sastav Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine uvedene i vazduhoplovne jedinice, sa 33 vazduhoplova.[196]

Teritorijalna odbrana je bila procentualno najbrojnija u Bosni i Hercegovini i povećavan je do 1981, kada je imala preko 400.000 obveznika, svrstanih u 9.868 raznih formacijskih sastava, među kojima je bilo veoma mnogo samostalnih grupa, odjeljenja i vodova u formacijama jedinica ONO i DSZ.[197] To je, pored prilježnosti republičkog rukovodstva u izvršavanju zadataka Vrhovne komande u oblasti odbrane, objašnjavano i činjenicom da je Bosna i Hercegovina bila bastion odbrane Jugoslavije, pa je partizanska komponenta bila i brojnija. Kritički rečeno to je dijelom bio i proizvod eksperimenta Opštenarodne odbrane i društvene samozaštite. Zbog toga je u periodu od 1981. do 1985. prema sopstvenim potrebama taj debalans znatno smanjen i Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine smanjena na 310.530 formacijskih mjesta i na 5.082 ratne jedinice. Njihova popunjenost je i tada (31. decembar 1985.) bila preko 100% (313.990).[198] To je bio maksimum Teritorijalne odbrane, jer od tada smanjenje Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine ima karakter prisile, odnosno naređenja odozgo, koje nije bilo u skladu sa političkim odlukama, Ustavom i Zakonom.

Broj pripadnika Teritorijalne odbrane u Bosni i Hercegovini dostizao je 1987. blizu 7,30 posto u odnosu na broj stanovnika u Republici, dok je na Kosovu taj postotak iznosio oko 3,20, Sloveniji 3,50, Hrvatskoj nešto više od 3,50, Srbiji blizu 5,5, Crnoj Gori preko 5,5, a u Vojvodini i Makedoniji po oko 6 posto od broja stanovnika. Pored najvećeg procenta koji je tada imala SR Bosna i Hercegovina u Teritorijalnoj odbrani u odnosu na broj stanovnika u zemlji, postojao je i veliki broj različitih varijanti i tipova jedinica, komandi i štabova.[199]

---

196 Isto, str. 192-193; H. Efendić, nav. dj., str. 90.

197 M. Inđić, nav. dj., str. 208.

198 H. Efendić, nav. dj., str. 91.

199 M. Inđić, nav. dj., str. 220-221.

Snažna i dobro organizovana Teritorijalna odbrana ne samo SR Bosne i Hercegovine nije odgovarala velikosrpskim i unitarističkim snagama. Pet godina nakon smrti vrhovnog komandanta i predsjednika Tita, vojno rukovodstvo je izvršilo radikalnu reviziju Oružanih snaga SFRJ. U tom su cilju preduzete aktivnosti i na ukidanju Teritorijalne odbrane. Taj je proces vršen **procentualnim smanjenjem učešća stanovništva na rasporedu u jedinicama i štabovima Teritorijalne odbrane, ukidanjem znatnog broja štabova i jedinica**, **reorganizacijom štabova i jedinica u niže varijante, preuzimanjem naoružanja od Teritorijalne odbrane i njegovim stavljanjem pod kontrolu JNA i manipulacijom sa kadrovima**.[200]

Smanjenje Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine (mirnodopskih i ratnih jedinica i štabova) otpočelo je 1986. i u vršeno je u kontinuitetu do izvođenja agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Te je godine brojno stanje Teritorijalne odbrane (297.983) smanjeno za 5,6%, a broj ratnih jedinica (4.220) za 17%. Naredne godine brojno stanje Teritorijalne odbrane (292.024) je smanjeno za 5,5%, a ratnih jedinica (4.221) za 16,9%. Te je godine mirnodopski sastav Teritorijalne odbrane smanjen za 663 radna mjesta ili 32%, a ratnog sastava za 89.243 pripadnika Teritorijalne odbrane ili za 30,4% od postojećeg brojnog stanja. Na taj je način procenat zastupljenosti stanovništva u Teritorijalnoj odbrani Bosne i Hercegovine, sa 7,23% sveden na jugoslovenski prosjek od 5%.[201]

Brojno stanje Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine je 1988. (202.693) smanjeno za 35,2%, a ratnih jedinica (3.440) za 32,3%. Naredne je godine brojno stanje (198.368) smanjeno za 36,1%, a ratnih jedinica (3.453) za 32,1%. Smanjenje brojnog stanja Teritorijalne odbrane i ratnih jedinica je drastično smanjeno u toku 1990.: za 55,8 (138.031) i 59,7% (2.050). Naredne je godine to smanjenje još drastičnije povećano za 72,2% (86.164) i za 82,9 (867) ratne jedinice.[202]

---

200 H. Efendić, nav. dj., str. 90-91.

201 Isto, str. 91-92.

202 Isto, str. 91.

Ukupno smanjenje Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine 1988. iznosilo je oko 30% (29,8%) ili sa 293.603 na 206.213 pripadnika Teritorijalne odbrane. Najveće smanjenje je izvršeno u opštinama i okruzima gdje su većinsko stanovništvo bili Bošnjaci i Hrvati. Tako je Teritorijalna odbrana u Gradskom štabu Sarajevo smanjena za 44,5% ili sa 40.447 na 22.426 pripadnika; Livnu za 43,9% ili sa 8.489 na 4.766; Goraždu za 42,5% ili sa 11.181 na 6.433; Sarajevu za 42,3% ili sa 16.585 na 9.568; Zenici za 35,3% ili sa 36.519 na 23.610 i Mostaru za 33,4% ili sa 31.772 na 20.573. Tako je Teritorijalna odbrana u Sarajevu, Livnu i Goraždu u prvom smanjenju praktično prepolovljena. U okruzima Banja Luka i Doboj Teritorijalna odbrana je umanjena za svega 10.746 pripadnika (Banja Luka za 16% ili za 7.496 (sa 46.950 na 39.454) i Doboj za 13% ili 3.250 (sa 24.744 na 21.494).[203]

[203] Isto, str. 93-94. To se najbolje može vidjeti na osnovu **Plana smanjenja Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine po okruzima za 1988. godinu**.

PLAN SMANJENJA TERITORIJALNE ODBRANE SR BOSNE I HERCEGOVINE PO OKRUZIMA ZA 1988. GODINU

Okrug	Brojno stanje	Smanjenje na broj vojnih obveznika	Smanjenje u procentima
Banja Luka	46.950	39.454	16
Mostar	31.772	20.573	33,4
Sarajevo	16.585	9.568	42,3
Tuzla	59.772	44.585	26,4
Zenica	36.519	23.610	35,3
Bihać	17.145	13.340	22,2
Doboj	24.744	21.494	13,1
Goražde	11.181	6.433	42,5
Livno	8.489	4.766	43,9
Gradski štab Sarajevo	40.447	22.426	44,5
SVEGA	293.603	206.213	30,0

(Isto, str. 93).

Vojno rukovodstvo je sredinom 1989. izradilo Naređenje, te Metodologiju i kriterije za dogradnju organizacije Teritorijalne odbrane (DRŽAVNA TAJNA) Oružanih snaga SFRJ za period 1990. - 1995. (Plan "Jedinstvo-2"), sa ciljem da, organizacijsko-formacijskim promjenama, brojnu veličinu Teritorijalne odbrane svede na 3-4% od ukupnog broja stanovnika. To je smanjenje brojnog stanja ljudstva trebalo ostvariti smanjenjem broja i brojnog stanja partizanskih brigada, ukidanjem većeg broja rejonskih štabova, štabova Teritorijalne odbrane u mjesnim zajednicama i organizacijama udruženog rada, jednog broja regionalnih štabova Teritorijalne odbrane i smanjenjem broja i brojnog stanja jedinica prostorne strukture.[204]

U periodu od 1988. - 1990. Teritorijalna odbrana SR Bosne i Hercegovine je stalno radikalno smanjivana. Republički štab Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine je, uglavnom, na osnovu Zaključaka i zadataka SSNO – Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, "**a u cilju sprovođenja blagovremenih i organizovanih priprema za realizaciju vezanih za reorganizaciju Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine i svođenje njene brojne veličine na oko 3% angažovanih stanovnika Republike, po planu 'Jedinstvo–III'"** (srednjoročni plan razvoja za period 1991. - 1995.)", u toku 1990. i 1991, posebno u drugoj polovini 1990, izdao više naređenja planova i "objašnjenja", koja su predstavljala strogo povjerljivu vojnu tajnu (VOJNA TAJNA STROGO POVJERLJIVO). Tako je general Miloš Bajčetić (komandant Republičkog štaba Teritorijalne odbrane) 28. septembra 1990. okružnim štabovima Teritorijalne odbrane izdao naređenje (Str. pov. broj 05/5-5), kojim je regulisao pripreme za reorganizaciju Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine po planu "**Jedinstvo–III**", "**u cilju dogradnje i usavršavanja njene organizacijsko-formacijske strukture i brojnog smanjenja ljudstva sa 4,8 na oko 3% ...**". Tom je "**reorganizacijom**"

---

[204] AIIZ, inv. br. 2-2492, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, Zamjenik načelnika Generalštaba za Teritorijalnu odbranu, D. T. Br. 629-1, 7. avgust 1989. – Republičkom štabu Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine; H. Efendić, nav, dj. str. 94.

Radikalno i brzo smanjenje Teritorijalne odbrane posebno je izraženo od dolaska generala Veljka Kadijevića za saveznog sekretara za narodnu odbranu i njegovog priklanjanja Slobodanu Miloševiću, te njegovo slušanje admirala Branka Mamule, koji je i dalje držao konce u rukama.

trebalo obuhvatiti sve mirnodopske i ratne štabove, jedinice i ustanove manevarske i prostorne strukture Teritorijalne odbrane.[205]

Formacijsko brojno stanje ljudstva ratnih jedinica Teritorijalne odbrane trebalo je, "**u sklopu planirane reorganizacije**" Teritorijalne odbrane, svesti na prosjek od oko 3% angažovanih stanovnika društveno-političkih zajednica, sa mogućim procentom po opštinama od 2,4% do 3,5%, s tim da se za Okrug, odnosno za Grad Sarajevo, obezbijedi procenat od oko 3%.[206]

Brojno smanjenje Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine na oko 3% angažovanih stanovnika društveno-političkih zajednica trebalo je izvršiti realizacijom organizacijsko-formacijskih promjena (formiranja i rasformiranja ratnih jedinica Teritorijalne odbrane) planiranih u Srednjeročnom planu razvoja Teritorijalne

---

[205] AIIZ, inv. br. 2-2503, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. br. 05/5-5, 28. septembar 1990. – Okružnom štabu Teritorijalne odbrane; H. Efendić, nav. dj., str. 94-95. Sa pripremama i reorganizacijom Teritorijalne odbrane trebalo je otpočeti 1. oktobra 1990, a završiti najkasnije do 1. jula 1994. Pri tome je Republički štab Teritorijalne odbrane odredio broj i vrstu, odnosno tip manevarskih i prostornih ratnih jedinica "**koje se formiraju na nivou Republike, okruga i opština. Broj, vrstu i tip, odnosno varijantu prostornih štabova i jedinica TO formiranih na nivou MZ i OOUR-a,** /mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada – prim. S. Č./ **odredиće neposredno opštinski štabovi TO, zavisno od potreba i dozvoljenog broja angažovanih v/o** /vojnih obveznika – prim. S. Č./ **u svim sastavima**" (Isto).

Obrazloženje za tu reorganizaciju je prikriveno smišljeno dobro sročenim formulacijama iza kojih je bilo teško prozreti zločinačke namjere nosilaca Velikosrpskog pokreta ("**radi stvaranja povoljnijih uslova za potpuniju i kvalitetniju popunu, brži tempo opremanja, modernizaciju obuke i kvalitetnije obučavanje ratnih jedinica, u skladu sa mogućnostima finansiranja DPZ (Republike i opština)**".

Tu je "dogradnju" i "usavršavanje" organizacijsko-formacijske strukture Teritorijalne odbrane trebalo navodno izvršiti u skladu sa doktrinarnim materijalima i zahtjevima koncepcije opštenarodne odbrane, Smjernicama SSNO-a, Generalštaba Oružanih snaga, kriterijima Srednjeročnog razvoja Teritorijalne odbrane za period 1991. - 1995, zauzetim stavovima i saglasnostima načelnika Generalštaba Oružanih snaga i Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine, te stečenim saznanjima i iskustvima iz razvoja Teritorijalne odbrane. Takav način reorganizacije i usavršavanja Teritorijalne odbrane u potpunosti je odstupao od koncepcije po kojoj je Teritorijalna odbrana stvarana i razvijana (Isto).

[206] Isto.

odbrane SR Bosne i Hercegovine za period 1991. - 1995. Pri tome je trebalo voditi računa da se na nivou Republike Bosne i Hercegovine zadrži naređeni odnos između manevarske i prostorne strukture Teritorijalne odbrane od 20:80 procenata.[207]

Navedenu je "reorganizaciju" i **brojno smanjenje Teritorijalne odbrane** trebalo realizovati na sljedeći način :

a) **mirnodopske okružne štabove Teritorijalne odbrane preformirati po novim formacijama, a Gradski štab Teritorijalne odbrane Sarajevo i opštinske štabove Teritorijalne odbrane po novim okvirnim (ličnim) formacijama**;[208]

b) **u sastav okružnih štabova Teritorijalne odbrane Banja Luka, Mostar, Tuzla i Gradski štab Teritorijalne odbrane Sarajevo ulazi po jedna baterija lakih raketnih bacača 128 mm**;[209]

c) **Republički štab Teritorijalne odbrane izradiće nove ratne formacije za 7 (sedam) novih komandi za odbranu gradova iz nadležnosti Teritorijalne odbrane, koje je trebalo formirati u Banja Luci, Prijedoru, Bihaću, Doboju, Mostaru, Tuzli i Zenici**;[210]

d) **novu Odluku o razvrstavanju ratnih opštinskih štabova Teritorijalne odbrane u varijante, na osnovu broja angažovanih**

---

207 Isto.

208 Isto. Izrada mirnodopskih formacija za pomenute štabove Teritorijalne odbrane je tada bila u toku. Njihovo preformiranje je trebalo izvršiti "**u rokovima koji će biti regulisani posebnim naređenjem RŠTO /**Republički štab Teritorijalne odbrane – prim. S. Č./ **za preformiranje mirnodobskih štabova Teritorijalne odbrane**" (Isto).

209 Isto. Organ za pozadinu Republičkog štaba Teritorijalne odbrane bio je zadužen da reguliše koji će opštinski štabovi Teritorijalne odbrane (iz sastava ranije formiranih partizanskih brigada Teritorijalne odbrane – tipa II) popuniti navedene okružne štabove Teritorijalne odbrane. Rasformiranje okružnih štabova Teritorijalne odbrane Goražde i Livno "**biće regulisano posebnim naređenjem**" (Isto).

210 Isto. Pomenute opštinske štabove Teritorijalne odbrane trebalo je preformirati po novim formacijama, s tim što je u njihov sastav trebalo uračunati i po jednu bateriju lakih raketnih bacača 128 mm iz sastava ranijih partizanskih brigada Teritorijalne odbrane tipa II. Organ pozadine Republičkog štaba Teritorijalne odbrane bio je dužan da reguliše pitanje koje će baterije lakih raketnih bacača -128 mm opštinski štabovi Teritorijalne odbrane predati (Isto).

vojnih obveznika u ratnim granicama Teritorijalne odbrane, Republički štab će sačiniti;[211]

e) **manevarsku strukturu Teritorijalne odbrane, rasformiranjem devet partizanskih brigada Teritorijalne odbrane, smanjiti za oko 34%,**[212] **a obezbijediti narastanje manevarske strukture Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine u ratu za 25% njene nove brojne veličine**;[213]

f) **smanjenje brojnog stanja pripadnika Teritorijalne odbrane u ratnim jedinicama Teritorijalne odbrane prostorne strukture, formiranim na nivou društveno-političkih zajednica, izvršiti preformiranjem pojedinih sastava, posebno odreda Teritorijalne odbrane iz višeg u niži tip i rasformiranjem jednog broja tih jednica**;[214]

---

[211] Isto. Jedan broj opštinskih štabova Teritorijalne odbrane je, po novoj Odluci, trebalo preformulirati iz više u nižu varijantu. Preformiranje štabova, kao i rokovi realizacije zadataka "**biće regulisani posebnim naređenjem za preformiranje OpŠTO**" /opštinskih štabova Teritorijalne odbrane – prim. S. Č./ - Isto.

[212] Isto. Smanjenje manevarske strukture Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine trebalo je realizovati rasformiranjem sljedećih devet partizanskih brigada Teritorijalne odbrane: dvije iz Okruga Banja Luka, tri iz Okruga Tuzla, tri iz Gradskog štaba Teritorijalne odbrane Sarajevo i jednu iz Okruga Zenica. Rasformiranje partizanskih brigada, vrijeme realizacije zadataka, kao i organizacijski sastav partizanskih brigada Teritorijalne odbrane "**koje se ne rasformiraju biće regulisano posebnim naređenjem**" (Isto).

[213] Isto. Od ljudstva, naoružanja i drugih materijalnih sredstava partizanskih brigada Teritorijalne odbrane koje se rasformiraju trebalo je obezbijediti da postojeće partizanske brigade Teritorijalne odbrane (koje se ne rasformiraju) mogu u ratu ili po posebnom naređenju narasti za još po jedan bataljon (Isto).

[214] Isto. To je trebalo realizovati na sljedeći način :

a) **preformiranjem**: 8 odreda Teritorijalne odbrane – tipa I u odrede Teritorijalne odbrane – tip II; 2 odreda Teritorijalne odbrane – tipa I u odred Teritorijalne odbrane – tip III; 17 odreda Teritorijalne odbrane – tip II u odred Teritorijalne odbrane – tip III; **prerastanjem** 3 odreda Teritorijalne odbrane tipa II u odred Teritorijalne odbrane tipa I; te **rasformiranjem**: 12 odreda Teritorijalne odbrane tipa III; i 2 protivdesantna odreda i pontonirsku četu Teritorijalne odbrane Gračanica. Koji će odredi Teritorijalne odbrane biti preformirani, odnosno rasformirani, kao i rokove realizacije zadataka, "**odrediće RŠTO posebnim naređenjem o organizacijsko-formacijskim promjenama Teritorijalne odbrane**" (Isto);

g) **brojno stanje vojnih obveznika angažovanih u ratnim jedinicama Teritorijalne odbrane, formiranim na nivou mjesnih zajednica i oranizacija udruženog rada, smanjiti za oko 55% tadašnjeg brojnog stanja tih jedinica**;[215]

h) **nastaviti rad na pripremama za dalju dogradnju pozadinskog sistema u Teritorijalnoj odbrani SR Bosne i Hercegovine**.[216]

Za ratne jedinice Teritorijalne odbrane manevarske i prostorne strukture, određene za narastanje snaga Teritorijalne odbrane u ratu za oko 25% nove brojne veličine Teritorijalne odbrane, predviđeno je **vođenje kartoteke** u sekretarijatima za narodnu odbranu opština, pri čemu je naoružanje i druga materijalna sredstva za iste trebalo čuvati u skladištima ratnih rezervi, gdje su i do tada čuvane.[217]

---

b) **narastanjem** ratnih jedinica Teritorijalne odbrane prostorne strukture formirane na nivou društveno-političkih zajednica za 25% njene nove veličine. To je trebalo obezbijediti tako da odredi Teritorijalne odbrane u ratu ili po posebnom naređenju mogu preći iz nižeg u viši tip (tip III u tip II, odnosno tip II u tip I), a da odred Teritorijalne odbrane tipa I u svoj sastav može primiti još 1-2 čete. S tim u vezi, trebalo je osigurati da svi rasformirani odredi Teritorijalne odbrane tipa III mogu biti ponovo formirani (Isto).

[215] Isto. To je trebalo realizovati rasformiranjem pješadijsko-streljačkih sastava tih jedinica (rejonskih štabova Teritorijalne odbrane, četa, vodova i odjeljenja), odnosno preformiranje tih jedinica iz višeg u niže sastave. Pri tome je trebalo formirati manji broj jedinica, ali krupnijeg sastava, s tim da ukupan broj angažovanih vojnih obveznika po opštinama ne pređe dozvoljeni broj i procenat. Specijalne jedinice Teritorijalne odbrane, formirane na nivou mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada (riječno-jezerske, planinske, smučarske i sl.), nije trebalo rasformirati. Sva preformiranja trebalo je izvršiti po postojećim ratnim formacijama, a sa realizacijom organizacijsko-formacijskih promjena (rasformiranja i preformiranja) ratnih jedinica Teritorijalne odbrane mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada trebalo je "**otpočeti odmah, a završiti najkasnije do 31. decembra 1990. godine**". Do 31. januara 1991. trebalo je Republičkom štabu Teritorijalne odbrane dostaviti izvještaj o realizaciji tog zadatka, sa odlukama i podacima o preformiranju ili rasformiranju ratnih jedinica, "**kako bi se blagovremeno mogle unijeti izmjene u Pregledu mobilizacijskog razvoja Teritorijalne odbrane Republike**". Za ta preformiranja to je naređenje bilo izvršno (Isto).

[216] Isto. U tom je cilju, preraspodjelom naoružanja i opreme rasformiranih sastava Teritorijalne odbrane stvorena mogućnost da se što prije formiraju pozadinske baze Teritorijalne odbrane Okruga (Gradski štab Teritorijalne odbrane). To je formiranje trebalo regulisati posebnim naređenjem Republičkog štaba Teritorijalne odbrane, uključujući i regulisanje vremena realizacije tog zadatka (Isto).

[217] Isto. Te ratne jedinice nije trebalo uvoditi u Pregled mobilizacijskog razvoja Teritorijalne odbrane Republike, niti u izvještajima o popuni Teritorijalne odbrane. Sa

Sa realizacijom organizacijsko-formacijskih promjena trebalo je, po navedenom naređenju, vršiti i izradu novog Pregleda mobilizacijskog razvoja Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine. Prijedloge za izmjenu pojedinih elemenata razvoja, u skladu sa odredbama PRAMOS-a, Republički štab je bio u obavezi da ih blagovremeno dostavlja potčinjenim štabovima Teritorijalne odbrane.[218]

Analizirajući navedeno naređenje, očigledno je da se radi o **prevari**, koja je imala za cilj - ukidanje Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine (a ne samo njeno smanjenje). Tako je, primjera radi, odnos prostorne i manevarske strukture i narastanja Teritorijalne odbrane u slučaju rata označavao prevaru. Suština je bila u tome da se oduzmu laki raketni bacači 128 mm i minobacači 120 mm za potrebe novih komandi za odbranu gradova, koje je trebalo formirati u Banja Luci, Prijedoru, Bihaću, Doboju, Mostaru, Tuzli i Zenici. I način realizacije smanjenja brojnog stanja vojnih obveznika angažovanih u ratnim jedinicama Teritorijalne odbrane formiranim na nivou mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada (rasformiranjem pješadijsko-streljačkih sastava tih jedinica, odnosno preformiranjem tih jedinica iz višeg u niže sastave) to potvrđuje. Pored toga, i dio naređenja koji reguliše da sa ratnim jedinicama Teritorijalne odbrane manevarske i prostorne strukture, određene za narastanje snaga Teritorijalne odbrane u ratu za oko 25% nove brojne veličine, **nije trebalo planirati niti izvoditi obuku**, dovoljno govori o prevari. Tim prije, jer je ta obuka zabranjena 1991.[219]

Strogo povjerljivim Naređenjem (VOJNA TAJNA) od 1. oktobra 1990. general Miloš Bajčetić je regulisao rasformiranje devet partizanskih brigada Teritorijalne odbrane u ratu i njihove komande za razvoj u miru i ukidanje mobilizacijskog razvoja,[220] te promjene u

---

tim jedinicama, nije trebalo planirati niti izvoditi obuku, osim za starješine komandnih jedinica, s kojima je predviđeno planiranje i izvođenje primjenjene forme obuke starješina.

Detaljnija objašnjenja vezana za vođenje svih jedinica Teritorijalne odbrane određenih za narastanje snaga Teritorijalne odbrane u ratu trebalo je regulisati posebnim naređenjem Republičkog štaba Teritorijalne odbrane i planom narastanja, "**koje treba izraditi i dostaviti potčinjenim štabovima Teritorijalne odbrane najkasnije do 30. 10. 1990. godine**" (Isto).

218 Isto.

219 Isto; H. Efendić, nav. dj. str. 94-95.

220 AIIZ, inv. br. 2-2504, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/5-6, 1. oktobar 1990. – Okružnom (Gradskom)

mobilizacijskom razvoju partizanskih brigada Teritorijalne odbrane koje nisu rasformirane ("**koje se ne rasformiraju**") i snage za narastanje manevarske strukture Teritorijalne odbrane.[221]

Republički štab Teritorijalne odbrane je, u skladu sa smanjenjem Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine na 3%, krajem oktobra 1990. izvršio i detaljnu "analizu" organizacije mirnodopskog sastava Teritorijalne odbrane, tj. štabova Teritorijalne odbrane. S tim u vezi, zaključeno je da bi se štabovi Teritorijalne odbrane mogli smanjiti za određeni broj formacijskih mjesta, a da se ne naruši sistem rukovođenja i komandovanja Teritorijalne odbrane i njegova efikasnost u izgradnji borbene gotovosti. To bi se navodno postiglo kroz bolju sistematizaciju radnih mjesta i spajanja poslova dva i više radnih mjesta kod kojih je došlo do smanjenja obima poslova zbog brojnog smanjenja Teritorijalne odbrane.[222]

Brojno stanje Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine, i pored navedenih organizacijsko-formacijskih programa za njenu reorganizaciju po planu "Jedinstvo-III", ni do kraja oktobra 1990. nije svedeno na 3% angažovanih stanovnika Republike.[223]

štabu Teritorijalne odbrane. To su sljedeće brigade :

- 7. krajiška partizanska brigada TO - Banja Luka;
- 15. krajiška partizanska brigada TO - Banja Luka;
- 1. tuzlanska partizanska brigada TO - Tuzla;
- 2. tuzlanska partizanska brigada TO - Tuzla;
- 25. istočno-bosanska partizanska brigada TO – Lukavac;
- 13. srednjobosanska partizanska brigada TO – Bugojno;
- 4. sarajevska partizanska brigada TO – Ilidža;
- 5. sarajevska partizanska brigada TO – Novo Sarajevo;
- 6. sarajevska partizanska brigada TO – Vogošća.

221 Isto.

222 AIIZ, inv. br. 2-2505, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Broj: Pov. br. 05/12-1, 23. oktobar 1990. – Predsjedništvu SR Bosne i Hercegovine.

223 Isto. U Obrazloženju novih mirnodopskih formacija štabova Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine i komandi za razvoj partizanskih brigada Teritorijalne odbrane, od 23. oktobra 1990, upućenom Predsjedništvu SR Bosne i Hercegovine, general Miloš Bajčetić navodi da će Teritorijalna odbrana biti svedena na 3% do kraja 1991.

Naređenjem Str. pov. br. 05/5-7, od 23. oktobra 1990, general Miloš Bajčetić je, u cilju realizacije zadataka vezanih za reorganizaciju Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine i svođenje njene brojne veličine na oko 3% angažovanih stanovnika Republike po planu "Jedinstvo-III", regulisao rasformiranje i preformiranje odreda Teritorijalne odbrane iz višeg u niži tip.[224]

Naređenjem Republičkog štaba Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine, od 24. oktobra 1990, učinjen je, pored ostalog, pokušaj pretpočinjavanja baterija lakih raketnih bacača 128 mm i minobacača 120 mm, koje su ostale kao "višak" poslije ukidanja partizanskih brigada Teritorijalne odbrane. Međutim, to naređenje u potpunosti nije realizovano, jer neki štabovi, jedinice i ustanove, kao na primjer, Gradski štab Teritorijalne odbrane Sarajevo, nisu predali oruđa sa municijom.[225]

---

[224] AIIZ, inv. br. 2-2506, SR Bosne i Hercegovine, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. br. 05/5-7, 23. oktobar 1991. – Okružnom štabu Teritorijalne odbrane. Tim je naređenjem predviđeno **rasformiranje** 12 odreda Teritorijalne odbrane (tip III: Šipovo, Bosansko Grahovo, Goražde, Kalinovik, Kupres, Gacko, Konjic, Ljubinje, Neum, Han Pijesak, Kreševo i Trnovo) i 2 protivdesantna odreda Teritorijalne odbrane (tip I i tip II: Ilidža i Mostar); **preformiranje** 17 odreda Teritorijalne odbrane (tip II u odrede Teritorijalne odbrane tip III: Bosanski Novi, Skender Vakuf, Srbac, Bihać, Foča, Višegrad, Čapljina, Grude, Lištica, Ljubuški, Mostar, Prozor, Stolac, Kiseljak, Vitez, Žepče i Hadžići); **preformiranje** 8 odreda Teritorijalne odbrane (tip I u odrede Teritorijalne odbrane tip II: Bijeljina, Brčko, Zenica, Centar Sarajevo, Novi Grad Sarajevo, Novo Sarajevo, Stari Grad Sarajevo i Travnik); **preformiranje** 3 odreda Teritorijalne odbrane (tip II u odrede Teritorijalne odbrane tip I: Lukavac, Tuzla i Visoko); **preformiranje** Odreda Teritorijalne odbrane tip I Trebinje u Odred Teritorijalne odbrane tip III; **preformiranje** Odreda Teritorijalne odbrane tip III Ilidža u Odred Teritorijalne odbrane tip II (Isto).

Rasformiranje i preformiranje odreda Teritorijalne odbrane iz višeg u niži tip je, po tom naređenju, navodno bilo neposredno vezano za Plan narastanja Teritorijalne odbrane za 25% u ratu. Tu je aktivnost trebalo otpočeti 1. januara 1991. i završiti je najkasnije do 30. juna iste godine (Isto).

[225] AIIZ, inv. br. 2-2507, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. br. 06-1-79-123, 24. oktobar 1990. – Okružnom – Gradskom štabu Teritorijalne odbrane; H. Efendić, nav. dj., str. 95-96. S tim u vezi, Hasan Efendić piše: "**S obzirom da su ta oruđa platile društveno-političke zajednice svojim sredstvima, mi iz Teritorijalne odbrane Sarajeva nismo htjeli dati naše oružje, a da nam se ne plati njihova vrijednost. Pošto RŠ** /Republički štab Teritorijalne odbrane – prim. S. Č./ **nije bio spreman da nam to plati,**

Sredinom novembra 1990. general Miloš Bajčetić je naredio preformiranje Samostalnog lakog artiljerijskog diviziona PVO 40 mm M.1 Sarajevo i lake artiljerijske baterije PVO 40 mm Vogošća – u Laki artiljerijsko-raketni divizion protivvazdušne odbrane 40 mm M. 1 i "Strela – 2 M".[226]

General Miloš Bajčetić je, naređenjem Str. pov. br. 05/12-4, 10. decembra 1990. regulisao formiranje, popunu i finasiranje komandi za razvoj partizanskih brigada Teritorijalne odbrane.[227]

Realizaciji smanjenja Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine pristupljeno je na osnovu odluka Predsjedništva SFRJ i SR Bosne i Hercegovine, te zaključaka i zadataka SSNO-a - Generalštaba Oružanih snaga SFRJ. Organizacijsko-formacijskim promjenama znatno je brojno smanjena Teritorijalna odbrana SR Bosne i Hercegovine, a time i veliki broj vojnih obveznika kojima je po tom osnovu ukinut ratni raspored. Imajući to u vidu, Republički štab Teritorijalne odbrane SR Bosne i

---

mi oruđa sa municijom nismo dali niti smo postupili po naređenju. Interesantno je da prema nama nisu preduzete nikakve sankcije, nego je promijenjeno naređenje. Do formiranja komandi odbrane gradova nije uopšte došlo zbog izvršene agresije na Sloveniju i Hrvatsku od strane onih koji su i naređivali ukidanje Teritorijalne odbrane i činili razne mahinacije sa 'viškovima' naoružanja" (H. Efendić, nav. dj., str. 95-96).

226 AIIZ, inv. br. 2-2510, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj: 0515-4, 15. novembar 1990. – Gradskom štabu Teritorijalne odbrane Sarajevo.

Komandant Gradskog štaba Teritorijalne odbrane Sarajevo, pukovnik Hasan Efendić, obavijestio je 15. marta 1991. Republički štab Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine o realizaciji preformiranja Samostalnog lakog artiljerijskog diviziona PVO 40 mm Ml i lake artiljerijske baterije PVO 40 mm Sarajevo-Vogošća. Popuna sa ljudstvom lakog artiljerijskog – raketnog diviziona PVO 40 mm M i "Strela – 2M" je izvršena sa 571 vojnim obveznikom (ili 98%) i motornim vozilima sa 71 (ili 84%). Do 15. marta 1991. regulisano je i pozadinsko obezbjeđenje (AIIZ, inv. br. 2-2525, Socijalistička Republika Bosne i Hercegovine, Skupština Grada Sarajeva, Gradski štab Teritorijalne odbrane zborišta, Str. pov. br. 05/1123-3, 15. mart 1991. – Republičkom štabu Teritorijalne odbrane Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine Sarajevo.

227 AIIZ, inv. br. 2-2511, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. br. 05/12-4, 10. decembar 1990. – Okružnom štabu Teritorijalne odbrane Banja Luka i drugima.

Hercegovine je predložio da se ljudstvo iz rasformiranih sastava Teritorijalne odbrane predvidi za narastanje Teritorijalne odbrane u ratu do 25%. Sa tim prijedlogom je upoznat savezni sekretar za narodnu odbranu, kao i Savjet za Teritorijalnu odbranu SR Bosne i Hercegovine. Prijedlog je bio prihvaćen, te se pristupilo njegovoj konkretizaciji (Republički štab Teritorijalne odbrane je sačinio konkretan plan narastanja Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine u ratu po nižim organizacijsko-formacijskim sastavima). Međutim, prilikom realizacije te zamisli, naišlo se na poteškoće, jer ta materija nije bila regulisana zakonom i PRAMOS-om. Zbog toga se Republički štab Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine obratio SSNO-u - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - III Upravi za pomoć u razrješenju tog problema.[228]

Savezni sekretarijat za narodnu odbranu (III Uprava, Str. pov. broj 840-2), je 9. aprila 1991. dao mišljenje da takvo narastanje Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine u ratu za 25% nema uporišta u zakonu i PRAMOS-u, te da, s obzirom na organizacijsko-formacijske promjene i brojno smanjenje Teritorijalne odbrane, nema ni potrebe za njegovim regulisanjem. Brojno stanje Teritorijalne odbrane je, po vojnom rukovodstvu, trebalo da iznosi od oko 45.000 (1%) do 67.500 (1,5% stanovništva).[229] Tim je mišljenjem vojno rukovodstvo posebno naglasilo da u tadašnjoj situaciji "**nije konstruktivno razmatranje narastanja Teritorijalne odbrane u ratu, obzirom da nisu razrešena bitna pitanja organizacije OS SFRJ u budućem ustrojstvu Jugoslavije**".[230]

---

[228] AIIZ, inv. br. 2-2529, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Broj: Str. pov. br. 05/506-3, 15. april 1991. – Gradskom štabu Teritorijalne odbrane Sarajevo i svim okružnim štabovima Teritorijalne odbrane.

[229] AIIZ, inv. br. 2-2528, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, III Uprava, Str. pov. br. 840-2, taj., 9. april 1991. - Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republičkom štabu Teritorijalne odbrane; Isto, inv. br. 2-2529, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/506-3, 15. april 1991. – Gradskom štabu Teritorijalne odbrane Sarajevo i svim Okružnim štabovima Teritorijalne odbrane.

[230] AIIZ, inv. br. 2-2528, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, III Uprava, Str. pov. br. 840-2, taj., 9. april 1991. – Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republičkom štabu Teritorijalne odbrane.

General Miloš Bajčetić je, u skladu sa navedenim mišljenjem, 15. aprila 1991. sve radnje na poslovima narastanja Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine u ratu za 25% obustavio, sa napomenom da sa vojnim obveznicima, kartotekom, vojnom opremom i mobilizacijskim planovima jedinica predviđenih za narastanje, treba postupiti "**kao sa jedinicama koje se ukidaju**".[231]

U Teritorijalnoj odbrani Bosne i Hercegovine je u toku 1991, prema planu "Jedinstvo", a na osnovu zaključaka, zadataka i smjernica, dobivenih od SSNO-a i izvršene analize ostvarenih organizacijsko-formacijskih promjena sastava i jedinica Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine, sačinjen prijedlog nove organizacijsko-formacijske strukture Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine i njenog daljeg **smanjenja na ispod 2% od broja stanovnika Republike**. Tim je prijedlogom, između ostalog, predviđeno u ratu rasformiranje svih štabova i jedinica Teritorijalne odbrane u mjesnim zajednicama i organizacijama udruženog rada (društvenim preduzećima), čije je ukidanje ocijenjeno kao "**najznačajnija planirana organizacijsko-formacijska promjena u Teritorijalnoj odbrani SR Bosne i Hercegovine**" u toku 1991.[232]

U cilju realizacije zadataka vezanih za reorganizaciju i brojno smanjenje Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine, komandant Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine je 19. juna 1991. izdao naređenje (Str. pov. br. 05/5-7), kojim je regulisao način i vrijeme rasformiranja štabova i jedinica Teritorijalne odbrane SR Bosne i

---

231 AIIZ, inv. br. 2-2529, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/506-3, 15. april 1991. – Gradskom štabu Teritorijalne odbrane Sarajevo i svim Okružnim štabovima Teritorijalne odbrane.

232 AIIZ, inv. br: 2-2535 /Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane/ – Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ za Teritorijalnu odbranu; Isto, inv. br. 2-2536 /Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane…/ Informacija o stanju i nekim problemima u TO SR BiH; Isto, inv. br. 2-25361, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, 6. decembar 1991. – Predsjedništvu SR Bosne i Hercegovine; Isto, inv. br. 2-2538, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/1518-1, 13. decembar 1991. – Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ; H. Efendić, nav. dj., str. 96-97.

Hercegovine u mjesnim zajednicama i organizacijama udruženog rada, sa rokom izvršenja 1. novembra 1991. Naređenjem komandanta Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine od 9. jula 1991. predviđeno je rasformiranje tri i organizaciono-mobilizacijske promjene u ostalim partizanskim brigadama Teritorijalne odbrane.[233]

Prema pomentim naređenjima, po kome su izvedene najznačajnije planirane organizacijsko-formacijske promjene Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine, trebalo je ukinuti 1.157 štabova i jedinica Teritorijalne odbrane mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada, sa ukupno 41.553 vojna obveznika, što je bilo 57% u odnosu na ukupan broj štabova, jedinica i ustanova Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine, i tri partizanske brigade (čime bi broj manevarskih jedinica bio smanjen za 18% u odnosu na predhodno stanje).[234]

Prilikom izrade prijedloga organizacijsko-formacijskih promjena i daljeg smanjenja Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine utvrđen je **ratni** i **mirnodopski sastav Teritorijalne odbrane Republike**. Svaka društveno-politička zajednioca (opština) u Republici "**formira ratni opštinski štab, protivdiverzantsku jedinicu, pozadinsku bazu i jedinicu veze**". Prostornu strukturu Teritorijalne odbrane trebalo je "**značajno smanjiti ukidanjem svih štabova i jedinica formiranih u mjesnim zajednicama i društvenim preduzećima, a broj manevarskih jedinica smanjiti proporcionalno u odnosu na prostornu strukturu, rasformiranjem 3 partizanske brigade Teritorijalne odbrane**".[235]

---

[233] AIIZ, inv. br. 2-2535 /Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane/ – Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ za Teritorijalnu odbranu; Isto, inv. br. 2-2536 /Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane…/, Informacija o stanju i nekim problemima u TO SR BiH; Isto, inv. br. 2536-1, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, 6. decembar 1991. – Predsjedništvu SR Bosne i Hercegovine.

[234] Isto.

[235] AIIZ, inv. br. 2-2538, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/1518-1, 13. decembar 1991. – Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, Zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ; H. Efendić, nav. dj., str. 96.

U **mirnodopskom sastavu** Teritorijalne odbrane predviđeno je :

- zadržavanje postojećih organizacija okružnih i Gradskog štaba teritorijalne odbrane Sarajevo (pet okružnih štabova Teritorijalne odbrane I varijante: Banja Luka, Mostar, Tuzla, Zenica, Sarajevo i Gradski štab teritorijalne odbrane Sarajevo, sa 120 zaposlenih, i tri okružna štaba II varijante: Doboj, Bihać i Livno, sa 48 zaposlena;

- zadržavanje 14 komandi za razvoj partizanskih brigada Teritorijalne odbrane, sa ukupno 48 zaposlenih lica;

- zadržavanje u svim opštinama opštinskih štabova Teritorijalne odbrane u tri varijante, sa ukupno 616 formacijskih mjesta (po okvirnim formacijama Republičkog štaba Teritorijalne odbrane).[236]

Po tako izvršenim organizacijsko-formacijskim promjenama ukupan broj štabova, jedinica i ustanova Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine trebalo je smanjiti sa 2.036 na 698 (ili 66% manje), a broj vojnih obveznika sa 131.627 na 80.596 ili na 61% manje u odnosu na formacijsko stanje na dan 1. januara 1991. Teritorijalnu odbranu SR Bosne i Hercegovine je, u odnosu na broj stanovnika, trebalo smanjiti sa 3,2% na 1,8%. U ukupnoj strukturi Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine, postojeći odnos prostorna-manevarska 20:80 posto, trebalo je promijeniti u korist manevarske strukture 27:73 posto.[237]

Sadržinu i dinamiku izvršenja organizacijsko-formacijskih promjena **ratnog sastava Teritorijalne odbrane SR Bosne i**

---

[236] Isto. Takvu organizacijsko-formacijsku strukturu Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine je zatekla agresija na Republiku (H. Efendić, nav. dj., str. 97).

[237] AIIZ, inv. br. 2-2538, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/1518-1, 13. decembar 1991. – Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, Zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ; Isto, inv. br. 2-920, Republički štab Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine, Sarajevo 23. decembar 1991, Platforma za razgovor Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine sa saveznim sekretarom za narodnu odbranu. U Teritorijalnoj odbrani SR Bosne i Hercegovine je po formacijskom stanju na dan 1. januara 1991. bilo ukupno 2.036 štabova, jedinica i ustanova, sa 131.627 vojnih obveznika (AIIZ, inv. br. 2-2536 /Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane/, Informacija o stanju i nekim problemima u Teritorijalnoj odbrani SR Bosne i Hercegovine).

Hercegovine regulisao je komandant Teritorijalne odbrane Republike, u skladu sa utvrđenim planovima i naređenjima :

1. **Formiranje jedanaest baterija lakih raketnih bacača 128 mm M-71**.

Te su baterije formirane do 15. juna 1991. kao ratne jedinice pri sljedećim okružnim i opštinskim štabovima Teritorijalne odbrane :

- Okružni štab Teritorijalne odbrane Banja Luka – 3 (pri Okružnom štabu Teritorijalne odbrane i Opštinskom štabu Teritorijalne odbrane Banja Luka po jedna i jedna pri Opštinskom štabu Teritorijalne odbrane Prijedor);

- Okružni štab Teritorijalne odbrane Bihać – 1 (pri Opštinskom štabu Teritorijalne odbrane Bihać);

- Okružni štab Teritorijalne odbrane Doboj – 1 (pri Opštinskom štabu Teritorijalne odbrane Doboj);

- Okružni štab Teritorijalne odbrane Mostar – 2 (pri Okružnom štabu Teritorijalne odbrane i pri Opštinskom štabu Teritorijalne odbrane Mostar po jedna);

- Okružni štab Teritorijalne odbrane Tuzla – 2 (pri Okružnom štabu Teritorijalne odbrane i pri Opštinskom štabu Teritorijalne odbrane Tuzla po jedna);

- Okružni štab Teritorijalne odbrane Zenica – 1 (pri Opštinskom štabu Teritorijalne odbrane);

- Okružni štab Teritorijalne odbrane Sarajevo – 1 (pri Opštinskom štabu Teritorijalne odbrane Novo Sarajevo).[238]

---

238 AIIZ, inv. br. 2-2538, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/1518-1, 13. decembar 1991. – Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, Zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ.

Te ratne jedinice su bile formirane u sastavu partizanskih brigada Teritorijalne odbrane, predhodnim organizacijsko-formacijskim promjenama vezane su za opštinske štabove Teritorijalne odbrane koje su formirale, te (u međuvremenu rasformirane) partizanske brigade Teritorijalne odbrane (Isto).

2.- **Ukidanje pontonirskih i inžinjerijskih mostovnih četa TO**.

Realizacijom tog naređenja (5. juli 1991.), ukinuto je 5 pontonirskih četa (pri opštinskim štabovima Teritorijalne odbrane Laktaši, Bosanska Krupa, Čapljina, Gračanica i Zvornik), sa ukupno 795 vojna obveznika, i 2 inžinjerijsko-mostovne čete (pri opštinskim štabovima Teritorijalne odbrane Teslić i Konjic), sa ukupno 156 vojna obveznika.[239]

3.- **Formiranje tri pionirske čete TO**.

Te su pionirske čete formirane pri opštinskim štabovima Teritorijalne odbrane Bosanska Gradiška, Bosanska Dubica i Višegrad, sa ukupno 288 vojnih obveznika.[240]

4.- **Rasformiranje štabova i jedinica TO u MZ i OUR-ima (društvenim preduzećima)**.

Tim je naređenjem predviđeno ukidanje 164 štaba i 993 jedinice (ukupno 1.157 štabova i jedinica), što je bilo 57% od ukupnog broja štabova, jedinica i ustanova Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine. Po isteku roka za izvršenje (1. novembar 1991.) u Teritorijalnoj odbrani Republike je ostalo 382 štaba i jedinice Teritorijalne odbrane u mjesnim zajednicama i organizacijama udruženog rada (društvenim preduzećima) koji nisu, po različitim osnovama rasformirani (najveći je broj bio na području Okruga Banja Luka – 234). To je bilo 33% manje u odnosu na planirano.[241]

Izvršenom novom organizacijsko-formacijskom promjenom pojačan je, po generalu Vukosavljeviću (komandantu Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine), sastav okružnih i opštinskih štabova Teritorijalne odbrane za ukupno 660 vojna obveznika, te izvršene pripreme za realizaciju zadataka na formiranju komandi za odbranu gradova, u čiji je sastav trebalo da uđu te ratne jedinice, formirane pri opštinskim štabovima Teritorijalne odbrane (Bihać, Prijedor, Banja Luka, Doboj, Mostar, Tuzla i Zenica) – Isto.

[239] Isto.

[240] Isto. Ukidanjem pontonirskih i inžinjerijsko-mostovnih četa i formiranjem pionirskih četa Teritorijale odbrane "usklađena je struktura i namjena inžinjerijskih jedinica sa ukupnim promjenama sastava i jednica Teritorijalne odbrane i ujedno smanjen njihov brojni sastav" (Isto).

[241] Isto; AIIZ, inv. br. 2536-1, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, 6. decembar 1991. – Predsjedništvu SR Bosne i

U realizaciji te, u 1991. godini, očigledno najkrupnije organizacijsko--formacijske promjene, Republički štab Teritorijalne odbrane se susreo sa najviše poteškoća, odstupanja i otvorenih suprotstavljanja. Jedan broj opština je odbijao izvršenje tog naređenja, pozivajući se na preporuku Ministarstva za narodnu odbranu SR Bosne i Hercegovine da se od tih jedinica formiraju opštinske jedinice Teritorijalne odbrane, što je Republički štab Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine kvalifikovao kao formiranje paravojne organizacije Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine. O tome je Republički štab Teritorijalne odbrane 8. oktobra obavijestio Savezni sekretarijat za narodnu odbranu.[242]

U vezi sa realizacijom naređenja o ukidanju svih štabova i jedinica Teritorijalne odbrane mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada stanje u okruzima je u prvoj polovini decembra 1991. bilo sljedeće :

- U **Okrugu Bihać** bilo je 70 štabova i jedinica Teritorijalne odbrane mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada. Dvije opštine, Titov Drvar i Bosanski Petrovac, sa ukupno 12 štabova i jedinica Teritorijalne odbrane mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada, odbile su izvršiti naređenje, a u dvije opštine to je djelimično realizovano (na opštini Bosanska Krupa nije rasformirana 1 jedinica Teritorijalne odbrane mjesnih zajednica - četa Teritorijalne odbrane Mjesne zajednice Bužim);

- U **Okrugu Livno** bila su 24 štaba i jedinice Teritorijalne odbrane mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada. Od toga, nisu ukinute samo dvije jedinice (u opštini Glamoč - četa Teritorijalne odbrane mjesne zajednice i Samostalno smučarsko odjeljenje Teritorijalne odbrane), za koje je traženo "prevođenje" u opštinske jedinice Teritorijalne odbrane;

- U **Okrugu Mostar**, gdje su bila 194 štaba i jedinice Teritorijalne odbrane mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada, u šest opština odbijeno je izvršenje naređenja i zatraženo "prevođenje"

Hercegovine. Taj podatak, po generalu Hasanu Efendiću, nije tačan. S tim u vezi, on tvrdi kako su mnogi štabovi Teritorijalne odbrane obavijestili Republički štab da su ukinuli štabove i jedinice u mjesnim zajednicama i organizacijama udruženog rada, a to, ipak, nisu uradili. Govoreći o tome, on navodi kako to nije urađeno u Gradu Sarajevu. Neki opštinski štabovi su, po njemu, formirali nove jedinice, kao na primjer: Goražde, Jajce, Bihać i drugi. Opštine u kojima su Srbi bili u većini nisu ukidale štabove i jedinice teritorijalne odbrane, već su formirale nove jedinice (H. Efendić, nav. dj., str. 98).

[242] Isto.

tih štabova i jedinica u opštinske jedinice (opštine: Grude, Čitluk, Ljubuški, Široki Brijeg, Neum i Prozor, sa ukupno 72 štaba i jedinice Teritorijalne odbrane);

- U **Okrugu Sarajevo**, gdje je bilo 86 štabova i jedinica Teritorijalne odbrane mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada, u 5 opština (Breza, Fojnica, Kiseljak, Kreševo i Visoko) nije izvršeno naređenje i vršeno je "prevođenje" tih štabova i jedinica u opštinske, dok je u jednoj opštini (Olovo) realizacija naređenja uslovljena drugim zahtjevom (promjena tipa odreda Teritorijalne odbrane). Tako je 41 štab i jedinica Teritorijalne odbrane mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada, bio ukupno nerasformiran;

- U **Okrugu Tuzla**, gdje je bilo 212 štabova i jedinica Teritorijalne odbrane mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada, naređenje nije realizovano u opštini Banovići (traženo je "prevođenje" tih jedinica u opštinske), te je u tom okrugu bilo 9 ukupno nerasformiranih štabova i jedinica. U toku realizacije tih naređenja problema je bilo znatno više, s tim što su razriješeni (u opštinama Orašje, Gračanica, Kladanj).

- U **Okrugu Zenica**, gdje je bilo 66 štabova i jedinica Teritorijalne odbrane mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada, u dvije opštine (Žepče i Vitez) nije realizovano naređenje i istovremeno je zatraženo "prevođenje" tih jedinica u opštinske jedinice Teritorijalne odbrane (ukupno 11 ratnih jedinica Teritorijalne odbrane).

- U **okruzima: Goražde, Livno i Gradu Sarajevo** ukinuto je ukupno 276 štabova i jedinica Teritorijalne odbrane mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada.[243]

U prvoj polovini decembra 1991. u Teritorijalnoj odbrani SR Bosne i Hercegovine, izuzevši Okrug Banja Luka, bilo je ukupno 148 jedinica Teritorijalne odbrane mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada (društvenih preduzeća), koje nisu rasformirane, te ih, s obzirom na izdato naređenje i iskazane zahtjeve u vezi sa njima, Republički štab tretirao kao paravojne formacije. Za Okrug Banja Luka komandant Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine naredio je izmjenu i dopunu navedenog naređenja o rasformiranju svih štabova i jedinica Teritorijalne odbrane mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada (akt str. pov. broj 05/5-9 od 30. avgusta 1991.), a na osnovu zahtjeva

243 Isto.

Okružnog štaba Teritorijalne odbrane Banja Luka, procjene aktuelnih društvenih i političkih kretanja i organizacijsko-formacijske osposobljenosti Teritorijalne odbrane tog okruga "u novim uvjetima". Po toj izmjeni i dopuni, obustavljeno je rasformiranje štabova i jedinica Teritorijalne odbrane mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada (prethodno su te jednice i štabovi u cjelini ukinuti u 3 opštine: Ključ, Sanski Most i Šipovo, što je ukupno iznosilo 43 štaba i jednice Teritorijalne odbrane), a ukupan broj štabova i jedinica Teritorijalne odbrane mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada je povećan sa prethodnih 229 na 234 štaba i jedinice. Promijenjena je i struktura, pa su, uglavnom štabovi i jedinice organizacije udruženog rada preformirane u jedinice mjesnih zajednica (u svega 3 opštine zadržane su ratne jedinice Teritorijalne odbrane u organizacijama udruženog rada, tj. preduzećima).[244]

5.- **Rasformiranje i organizacijsko-formacijske promjene u ostalim partizanskim brigadama Teritorijalne odbrane**.

Cilj tog naređenja je bio - smanjenje broja partizanskih brigada Teritorijalne odbrane, sa 17 na ukupno 14 (tj. rasforimranje tri), i "ujednačavanje odnosa jedinica manevarske i prostorne strukture, te adekvatniju pokrivenost teritorije" novim rasporedom tih ratnih jedinica. Tako su (rok izvršenja bio je 15. decembra 1991.) ukinute: 11. hercegovačka (Mostar), 1. posavska (Brčko) i 12. srednjobosanska (Zenica) partizanska brigada. Time je broj vojnih obveznika smanjen za 4.497. Izvršeno je i **preformiranje**: 8. krajiške (Bihać), 14. hercegovačke (Konjic), 3. tuzlanske (Tuzla), 11. srednjobosanske (Zenica) i partizanske brigade teritorijalne odbrane "Veljko Lukić-Kurjak" (Bijeljina).[245]

U vezi sa tom organizacijsko-formacijskom promjenom pojavilo se nekoliko problema :

---

244 Isto; AIIZ, inv. br. 2-2535 /Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane/ – Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ za Teritorijalnu odbranu; Isto, inv. br. 2-2536 /Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane/, Informacija o stanju i nekim problemima u TO SR BiH; Isto, inv. br. 2-2536-1, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, 6. decembar 1991. – Predsjedništvu SR Bosne i Hercegovine.

245 AIIZ, inv. br. 2538, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/1518-1, 13. decembar 1991. – Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu - Generalštab Oružanih snaga SFRJ, zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ.

- nije izvršeno preformiranje 10. hercegovačke partizanske brigade teritorijalne odbrane (Mostar), jer zbog odbijanja opština Čapljina, Ljubuški i Široki Brijeg da naređenje realizuju, nije formiran – preformiran 3. bataljon;

- nije urađen i realizovan plan popune, jer je Sekretarijat za narodnu odbranu SO Mostar, pozivajući se na odluku vlade SR Bosne i Hercegovine, iste vratio, tvrdeći da za to nije nadležan.[246]

Uz sve organizacijsko-formacijske promjene ratnog sastava Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine, naređeno je i preformiranje-formiranje lakih artiljerijskih diviziona PVO 20/3 mm i "Strela-2M" u opštinskom štabu Teritorijalne odbrane Tuzla (rok za izvršenje bio je 15. mart 1992.), u čiji sastav je trebalo da uđu 3 postojeće baterije PVO (dvije iz Lukavca i jedna iz Tuzle), te izvršeno ukidanje obavještajnih centara Republičkog štaba Teritorijalne odbrane, polazeći od zahtjeva SSNO Generalštaba oružanih snaga – II Uprava (telegram, str. pov. broj 936-1, od 27. augusta 1991.).[247]

Planirane organizacijsko-formacijske promjene **mirnodopskog sastava Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine** u 1991. odnosile su se isključivo na sastav opštinskih štabova Teritorijalne odbrane. Shodno utvrđenoj dinamici, u junu te godine u Republičkom štabu Teritorijalne odbrane je sačinjen prijedlog novih okvirnih mirnodopskih formacija opštinskih štabova Teritorijalne odbrane I, II i III varijante. Predloženim okvirnim formacijama opštinskih štabova Teritorijalne odbrane I, II i III varijante broj formacijskih mjesta trebalo je da iznosi 616, dok je po tadašnjim (tj. u prvoj polovini decembra 1991.) okvirnim formacijama on iznosio 1.149, čime bi se smanjila 533 formacijska mjesta ili 46%.[248]

---

246 Isto; AIIZ, inv. br. 2-2536 /Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane/, Informacija o stanju i nekim problemima u TO SR BiH.

247 Isto.

248 Isto; AIIZ, inv. br. 2-2538, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/1518-1, 13. decembar 1991. – Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu - Generalštab Oružanih snaga SFRJ, zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ.

To smanjenje posmatrano po varijantama štabova trebalo je da izgleda :

- Opštinskih štabova Teritorijalne odbrane I varijante tada je bilo 26, u kojima je po okvirnim mirnodopskim formacijama sljedovalo po 14 lica, dok je po tom prijedlogu trebalo biti 27 štabova po 8 lica, što je smanjenje u I varijanti trebalo da iznosi 148 lica;[249]

- Opštinskih štabova Teritorijalne odbrane II varijante tada je bilo 51, u kojima je po okvirnim mirnodopskim formacijama sljedovalo po 11 lica, dok je po tom prijedlogu trebalo biti 36 štabova po 6 lica, što je smanjenje u II varijanti trebalo da iznosi 345 lica.[250]

- Opštinskih štabova Teritorijalne odbrane III vrijante tada je bilo 32, u kojima je po okvirnim mirnodopskim formacijama sljedovalo po 7 lica, dok je po tom prijedlogu trebalo biti 46 štabova po 4 lica, što je smanjenje u III varijanti trebalo da iznosi 40 lica.[251]

Na taj način "**bi i dalje**" u Teritorijalnoj odbrani SR Bosne i Hercegovine bilo ukupno 109 štabova Teritorijalne odbrane.[252]

---

249 Isto.

250 Isto.

251 Isto.

252 Isto. Navedenim smanjenjem broja formacijskih mjesta stvarani su, po generalu Vukosavljeviću, "**bolji uslovi za dalje poboljšanje popune štabova pomjeranjem lica sa ukinutih formacijskih mjesta na ona koja nisu popunjena. Većina opštinskih štabova Teritorijalne odbrane nije popunjena 100% po konačnim mirnodopskim formacijama koje usvaja skupština DPZ** /društveno političkih zajednica – prim. S. Č./, **što je imalo uticaja na izradu prijedloga tih formacija u smislu znatnog procenta smanjenja broja formacijskih mjesta**" (Isto).

Taj je prijedlog dat u Predsjedništvo SR Bosne i Hercegovine na razmatranje, i krajem druge sedmice decembra 1991. Republički štab Teritorijalne odbrane je očekivao njegovo verifikovanje. "**U međuvremenu je bilo dosta pokušaja od strane novih organa vlasti u opštinama da prije njihovog usvajanja i dostavljanja opštinskim štabovima Teritorijalne odbrane pristupe brojnom smanjenju i izmjeni strukture mirnodopskog sastava opštinskih štabova Teritorijalne odbrane, kao i zahtjeva za promjenu varijanti**" (Isto).

Mirnodopska popuna štabova Teritorijalne odbrane izvršena je sa 80%, te je Republički štab Teritorijalne odbrane sa brojčanom popunom bio zadovoljan, tim više što su očekivali organizacijsko-formacijske promjene. Za njih je predstavljao problem popune radnih mjesta visoke stručne spreme. Od ukupnog broja radnih mjesta i visoke stručne spreme samo 40% radnika je imalo istu (Isto).

U toku realizacije pomenutnih naređenja naišlo se na otpore, poteškoće i probleme, koji su "**u dobroj mjeri**" uticali na brojno smanjenje, status i dalji razvoj Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine. Jedan broj opština je otvoreno odbio da izvrši navedena naređenja Republičkog štaba Teritorijalne odbrane. Naime, po preporuci Ministarstva za narodnu odbranu SR Bosne i Hercegovine od 6. septembra 1991. skupštinama opština trebalo je formirati jedinice Teritorijalne odbrane na nivou opština (prevođenje štabova i jedinica Teritorijalne odbrane mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada u opštinske jedinice), što je direktno uticalo na neprovođenje naređenja o ukidanju svih štabova i jedinica Teritorijalne odbrane mjesnih zajednica i organizacijama udruženog rada. To je usporavalo dinamiku rasformiranja štabova i jedinica Teritorijalne odbrane mjesnih zajednica i organizacijama udruženog rada.[253]

---

253 AIIZ, inv. br. 2-2535 /Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane/ – Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu - zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ za Teritorijalnu odbranu; Isto, inv. br. 2-2536 /Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane…/, Informacija o stanju i nekim problemima u TO SR BiH; Isto, inv. br. 2-2538, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/1518-1, 13. decembar 1991. – Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ; Isto, inv. br. 2-2536-1, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, 6. decembar 1991. – Predsjedništvu SR Bosne i Hercegovine.

Tako je ponašanje Ministarstva za narodnu odbranu SR Bosne i Hercegovine Republički štab Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine okvalifikovao kao pokušaj "**stvaranja paravojne organizacije TO SR BiH**" (Isto; AIIZ, inv. br. 2-2536-1, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, 6. decembar 1991. – Predsjedništvu SR Bosne i Hercegovine).

Najznačajniji problemi s kojima se Republički štab Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine krajem 1991. susreo u realizaciji planiranih organizacijsko-formacijskih promjena štabova i jedinica Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine svodili su se, po ocjeni Republičkog štaba Teritorijalne odbrane, "**na dva globalna problema :**

- nedovoljna saradnja i miješanje nenadležnosti, posebno izraženo u ponašanju i djelovanju Ministarstva za NO;

- dvojnost rada za NO (dio vojno-evidencionih dokumenata preuzeli su vojno-teritorijalni organi, a dio dokumentacije zadržan je u SSNO, što znatno otežava rad štabova Teritorijalne odbrane)" (AIIZ, inv. br. 2-2536 /Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane/, Informacija o

Do 23. decembra 1991. nije rasformirano 158 štabova i jedinica, zbog čega ih je Republički štab Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine tretirao kao paravojne formacije. To su one jedinice, za koje je Ministarstvo za narodnu odbranu SR Bosne i Hercegovine dalo objašnjenje da se "prevedu" u opštinske jedinice Teritorijalne odbrane (riječ je o štabovima i jedinicama Teritorijalne odbrane, mjesnim zajednicama i organizacijama udruženog rada u opštinama: Bosanska Krupa, Titov Drvar, Bosanski Petrovac, Glamoč, Grude, Čitluk, Ljubuški, Široki Brijeg, Neum, Prozor, Breza, Fojnica, Kiseljak, Krešovo, Visoko, Olovo, Sokolac, Banovići, Žepče i Vitez).[254]

I sistem rukovođenja i komandovanja na relaciji okružni štabovi Teritorijalne odbrane – opštinski štabovi Teritorijalne odbrane je krajem decembra 1991. u pojedinim regionima bio narušen, pa čak i prekinut, "**što je stvaralo nepremostive prepreke u obavljanju postavljenih zadataka**". Tako su, na primjer, u Okružnom štabu Teritorijalne odbrane Mostar već duže vrijeme opštinski štabovi Teritorijalne odbrane Čitluk, Grude, Ličtica, Ljubuški, Neum, Posušje i Prozor, gdje je Hrvatska demokratska zajednica imala vlast, odbijali "**svaku saradnju i praktično su se samoinicijativno isključili iz sistema rukovođenja i komandovanja Teritorijalne odbrane, pa samim tim i iz sistema rukovođenja i komandovanja u OS**" /Oružanim snagama – prim. S. Č./. Pored toga, Okružni štab Teritorijalne odbrane Mostar, takođe, nije mogao "**do kraja ispoljiti uticaj na rad opštinskih štabova Teritorijalne odbrane Gacko, Nevesinje i Bileća**", gdje je Srpska demokratska stranka bila na vlasti, pri čemu "**poseban slučaj čini Opštinski štab Teritorijalne odbrane Trebinje, gdje je od opštinskih struktura vlasti uzurpirano pravo rukovođenja i komandovanja Teritorijalnom odbranom**".[255]

---

stanju i nekim problemima u TO SR BiH; Isto, inv. br. 2-2538, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/1518-1, 13. decembar 1991. – Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ).

254 AIIZ, inv. br. 2-2538, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. broj 05/1518-1, 13. decembar 1991. – Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, zamjeniku načelnika GŠ OS SFRJ; H. Efendić, nav. dj., str. 96-97.

255 Isto. Aktuelna politička zbivanja u Bosni i Hercegovini (od kraja septembra 1991.) imala su odraza i na stanje Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine, posebno

U nekim su opštinama planski vršeni razni materijalni i drugi pritisci na zaposleni kadar u štabovima Teritorijalne odbrane. Pojedini opštinski organi vlasti prijetili su donošenjem odluke o ukidanju opštinskih štabova Teritorijalne odbrane, a u pojedinim opštinama je vršeno samovoljno smjenjivanje i postavljanje komandanata opštinskih štabova Teritorijalne odbrane, što je bilo u nadležnosti komandanta Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine. Bilo je nastojanja "**da se vrbovanjem rezervnih starješina i vojnih obveznika iz sastava Teritorijalne odbrane, uz glasine o ukidanju Teritorijalne odbrane, ubrzano razbijaju" jedinice teritorijalne odbrane na "račun stvaranja paravojnih oružanih sastava**".[256]

U toku 1991. bio je izražen i problem postavljanja komandanata opštinskih štabova teritorijalne odbrane. U toj godini su na zahtjev vladajućih stranaka u 62 opštine postavljeni novi komandanati opštinskih štabova Teritorijalne odbrane.[257]

Republički štab Teritorijalne odbrane je na jednom dijelu Bosne i Hercegovine nerasformirane jedinice i štabove proglašavao paravojnim, a u opštinama sa većinskim srpskim stanovništvom, kao što je, primjera radi, regija Banja Luka, obustavljao rasformiranje štabova i jedinica Teritorijalne odbrane, mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada i formirao nove, koje nisu tretirane paravojnim, već poželjnim.[258] U

---

borbenu gotovost. Ozbiljno je, pored ostalog, narušeno jedinstvo rukovođenja i komandovanja, što je imalo za cilj razbijanje Teritorijalne odbrane kao sastavnog dijela Oružanih snaga SFRJ. Taj proces razbijanja Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine je tada bio u toku, čime je sistem rukovođenja i komandovanja bio paralisan, posebno na nivou Republičkog štaba i svih deset okružnih štabova (AIIZ, inv. br. 2-2537, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. br. 01/1144-1, 1. oktobar 1991, INFORMACIJA).

256 Isto.

257 Isto. U toku 1991. je, piše general Hasan Efendić, bila "**velika jagma oko mjesta komandanta opštinskih štabova Teritorijalne odbrane od strane vladajućih stranaka. Tako su samo u toku te godine postavljena 62 komandanta TO opština na zahtjev vladajućih stranaka. Posebno velike pritiske vršio je SDS preko generala Vukosavljevića. Rezultat je bio da od 14 komandanata partizanskih brigada Teritorijalne odbrane svega dvojica nisu bili Srbi i starješine JNA**" (H. Efendić, nav. dj., str. 100).

258 H. Efendić, nav. dj., str. 98-99.

tim je opštinama, u skladu sa ratnim ciljevima Velikosrpskog pokreta, posebno krajem 1991. i početkom 1992, vršeno i "prevođenje" srpskih obveznika Teritorijalne odbrane u "dobrovoljce" JNA i formiranje i mobilisanje oružanih formacija Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, srpska Teritorijalna odbrana i milicija.[259]

Rad štabova Teritorijalne odbrane je znatno otežavalo i usložnjavalo što su dio vojno-evidencionih dokumenata preuzeli ili oteli vojno-teritorijalni organi,[260] a značajan dio te dokumentacije je zadržan u sekretarijatima za narodnu odbranu. Mnogi štabovi nisu bili spremni da vojnu evidenciju svojih obveznika, posebno regruta, stave na raspolaganje vojno-teritorijalnim organima, odnosno predaju komandama JNA.[261]

Teritorijalne odbrana je, prema raspoloživim podacima, 31. decembra 1991. brojala 86.184 pripadnika (37.223 Bošnjaka, 29.276 Srba, 14.326 Hrvata i 5.339 Ostalih).[262] Međutim, Teritorijalna odbrana SR Bosne i Hercegovine je postojala samo u onim opštinama, koje nisu bile zahvaćene "srpskim autonomnim oblastima" i "hrvatskim zajednicama".

Teritorijalna odbrana SR Bosne i Hercegovine je krajem 1991. i početkom 1992. bila praktično razbijena na tri dijela :

a) **Srpska teritorijalna odbrana**, koju je JNA, uz učešće Srpske demokratske stranke, organizovala, obučila, opremila i mobilisala (jedan broj štabova i jedinica iz Okruga Banja Luka učestvovao je i u borbenim dejstvima protiv Republike Hrvatske);

b) **Hrvatska teritorijalna odbrana**, koju je, uz učešće Hrvatske demokratske zajednice, organizovala, opremila, obučila i mobilisala Hrvatska vojska;

---

259 Vidi str. 795-835 ovog rada.

260 H. Efendić, nav. dj., str. 99. Vojno-teritorijalni organi (vojni okruzi i opštinski sekretarijati za opštenarodnu odbranu) bili su potčinjeni Republičkom sekretarijatu za narodnu odbranu. Njihovi su osnovni zadaci bili regrutacija i mobilizacija pripadnika Oružanih snaga i civilne zaštite (Isto, str. 99, napomena 20).

261 Isto, str. 99-100.

262 Isto, str. 97-100.

c) **legalna Teritorijalna odbrana** koja se, uglavnom, zadržala u opštinama gdje su Bošnjaci bili u većini i gdje je očuvan veći broj štabova i jedinica u smanjenom sastavu. Ona je, za razliku od tzv. srpske i hrvatske, činila kičmu organizovanog otpora agresiji, zajedno sa jedinicama MUP-a, Patriotskom ligom, Zelenim beretkama i drugim samoorganizovanim grupama građana.[263]

Istovremeno sa smanjenjem i pokušajem ukidanja Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine vršene su i kadrovske promjene, čistke, podvale i manipulacije, gdje su dominirali kadrovi srpske nacionalnosti. Oni su, prihvatili velikosrpsku nacionalističku ideologiju, politiku i praksu, zatim su angažovani na formiranju srpskih oružanih formacija, učvršćivanju postojećih, iz sistema rukovođenja i komandovanja Teritorijalne odbrane Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine samoisključenih, jedinica i štabova u opštinama sa većinskim srpskim stanovništvom, te naoružavali, opremali i obučavali srpsko stanovništvo za agresiju i druge oblike zločina.[264]

O stvarnim namjerama govori i činjenica da je Republički štab Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine, na osnovu telegrama (Str. pov. br. 931-1), od 27. avgusta 1991, a bez znanja Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine, ukinuo i teritorijalno-izviđačku službu Teritorijalne odbrane i kompletnu dokumentaciju odnio na Pale.[265]

---

263 Isto.

264 Isto, str. 108-113.

265 Isto, str. 99. Teritorijalna odbrana SR Bosne i Hercegovine je imala razvijen sistem teritorijalno-izviđačke službe, kojom je cijela Republika bila pokrivena sa obavještajnim centrima, punktovima i osmatračnicama. Većina tih centara je bila obezbijeđena sredstvima veze i priborima za osmatranje. Sa raspoloživim ljudstvom redovno je izvođena obuka (Isto).

5. **Razoružanje Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine**

Velikosrpski pokret je, nakon isključivanja republičkih rukovodstava iz sistema rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama SFRJ (oduzimanje prava republikama da rukovode Teritorijalnom odbranom), a radi realizacije svojih ratnih ciljeva, procijenio da mora paralisati i razoružati Teritorijalnu odbranu svih republika (izuzev Srbije i Crne Gore, te dijela Bosne i Hercegovine, gdje su Srbi većinsko stanovništvo). U tom je cilju trebalo oduzeti naoružanje Teritorijalnoj odbrani i staviti ga u vojne magacine i pod kontrolu JNA.

Organizacijsko-formacijskim promjenama u Teritorijalnoj odbrani SFRJ 1988. - 1989. (ukinut je i preformiran jedan broj jedinica Teritorijalne odbrane i znatno brojno smanjena Teritorijalna odbrana), rukovodstvo Velikosrpskog pokreta je proizvelo pojavu viška naoružanja i druge vojne opreme. Na taj se način kod štabova Teritorijalne odbrane pojavio "višak" velikih količina naoružanja, a naročito pušaka 7,9 mm, puškomitraljeza trofejnog porijekla i minobacača 82 mm, koje je "trebalo oduzeti". Republički štab Teritorijalne odbrane je, u cilju oduzimanja "viška" naoružanja i druge vojne opreme Teritorijalnoj odbrani Bosne i Hercegovine, ocijenio da je "višak" naoružanja kod štabova Teritorijalne odbrane navodno zauzimao skladišni prostor, koji je kod većine štabova bio nedovoljan, i 5. januara 1990. se obratio Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, sa zahtjevom da preduzme mjere da se **što prije izvrši oduzimanje viška naoružanja i municije**.[266]

---

[266] AIIZ, inv. br. 2-2495, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Pov. br. 06/2-51-45, 5. januar 1990. – Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu; Isto, inv. br. 2-2499, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, zamjenik načelnika Generalštaba za TO,

U toku 1988./1989. godini u Teritorijalnoj odbrani SR Bosne i Hercegovine povučene su sljedeće količine viškova naoružanja :

- automat 11,43 mm	890 komada
- karabin 7,62 mm	6.803 komada
- puška 7,62 mm (s)	30 komada
- puška 7,9 mm M2y	146 komada
- puška 7,9 mm M 24/47	11.715 komada
- puška 7,9 mm M 24/52	3.148 komada
- puška 7,9 mm M 98 (n)	7.872 komada
- puška 7,9 mm M 98/48	2.661 komada.[267]

Iz Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine u 1990. trebalo je povući sljedeće količine "viškova" naoružanja :

- karabin 7,62 mm	111 komada
- puška 7,9 mm M 24/47	470 komada
- puška 7,9 mm M 24/52	537 komada
- puška 7,9 mm M 98(n)	522 komada
- puška 7,9 mm M 98/48	31.105 komada

Pov. br, 831-15/89, 1. februar 1990. – Republičkom štabu Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine; Isto, inv. br. 2-2503, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. br. 05/5-5, 28. septembar 1990. – Okružnom štabu Teritorijalne odbrane; Isto, inv. br. 2-2504, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. br. 05/5-6, 1. oktobar 1990. – Okružnom (Gradskom) štabu Teritorijalne odbrane; Isto, inv. br. 2-2505, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Pov. br. 05/12-1, 23. oktobar 1990. – Predsjedništvu SR Bosne i Hercegovine; Isto, inv. br. 2-2507, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. br. 06/1-79-123, 24. oktobar 1990. – Okružnom/Gradskom štabu Teritorijalne odbrane; Isto, inv. br. 2-2532, Teritorijalna odbrana Sarajevo, Str. pov. br. 06/386-2, 10. maj 1991. – Republičkom štabu Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine Sarajevo.

Višak naoružanja i druge vojne opreme je, prema ocjeni Republičkog štaba Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine, predstavljao navodno "**ozbiljan problem jedinicama i štabovima Teritorijalne odbrane u pogledu smještaja, čuvanja i održavanja**" (Isto).

[267] AIIZ, inv. br. 2-2495, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Pov. br. 06/2-51-45, 5. januar 1990. – Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu.

- puškomitraljez 7,62 mm M 26DP	508 komada
- puškomitraljez 7,9 mm M 34	402 komada
- puškomitraljez 7,9 mm M 42	134 komada
- puškomitraljez 7,9 mm M 26(č)	136 komada
- puškomitraljez 7,9 mm M 30(č)	13 komada
- puškomitraljez 7,9 mm M 37(č)	702 komada
- mitraljez 7,9 mm M 42	14 komada
- mitraljez 7,62 mm (a)	61 komada
- minobacač 82 mm (i)	8 komada
- minobacač 82 mm M 37	58 komada
- minobacač 82 mm (n)	22 komada
- minobacač 82 mm M 31/46	12 komada
- minobacač 82 mm M 41	2 komada
- protivavionski top 20/1 M 38 (n)	6 komada
- protivavionski top 20/1 M 30/38	6 komada
- protivavionski top 20/2 M 38/51	8 komada
- puška 7,9 mm	13.580 komada
- ručni bacač M 57	525 komada
- minobacač 82 mm M 38/(s)	6 komada
- bestrzajni top 75 mm M 20	60 komada
- mitraljez 8 mm "Breda"	4 komada
- bacač raketni M 20	9 komada
- automat 9 mm "Sten"	150 komada
- metak 7,62 mm (s)	1,754.000 komada
- metak 7,62 mm (a)	150.000 komada
- metak 75 mm (a)	2.800 komada
- metak 20 mm (n)	15.000 komada.[268]

Savezni sekretarijat za narodnu odbranu je, imajući u vidu pojavu "viška" naoružanja i druge vojne opreme, do koje je došlo usljed "krupnih

[268] Isto.

organizacijsko-formacijskih promena", 1. februara 1990. izdao naređenje (VOJNA TAJNA POVERLJIVO) svim republičkim i pokrajinskim štabovima teritorijalne odbrane **o povlačenju, odnosno oduzimanju, viškova naoružanja iz Teritorijalne odbrane**. Tim je naređenjem preciziran način i mjesto povlačenja naoružanja i municije iz jedinica i štabova teritorijalne odbrane,[269] zatim vrijeme prikupljanja[270] i plan povlačenja tehničko-materijalnih sredstava po republikama i pokrajinama. Pri tome je Republički štab Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine trebao najviše da povuče tehničko-materijalnih sredstava u odnosu na ostale republike i pokrajine, a najmanje Srbija.[271]

Samo Gradski štab Teritorijalne odbrane Sarajevo je, poslije izvršene reorganizacije ratnih jedinica Teritorijalne odbrane, raspolagao sa sljedećim viškom naoružanja i vojne opreme :

- pištolj 7,65 mm	800 komada
- pištolj 7,9 mm	5.411 komada

---

269 AIIZ, inv. br. 2-2499, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, zamjenik načelnika Generalštaba za TO, Pov. br, 831-15/89, 1. februar 1990. – Republičkom štabu Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine. S tim u vezi, naređeno je "**da se iz jedinica i štabova Teritorijalne odbrane SR i SAP** /socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina – prim. S. Č./ **povuku u Pozadinsku bazu JNA sve količine naoružanja i municije, koje pretiču po formaciji, odnosno koje su prijavljene kao višak**", "**sem naoružanja kojeg su ŠTO** /štabovi teritorijalne odbrane – prim. S. Č./ **zadržali u rezervi**".

Naoružanje i municiju "**će preuzeti Pozadinske baze JNA u zatečenom stanju…**" (Isto).

270 Isto. Prikupljanje naoružanja trebalo je završiti do kraja aprila 1990.

271 Isto. Tako je, primjera radi, od ukupnog broja pušaka 7,9 mm M 98/48 koje je planom SSNO-a trebalo povući (53.938) iz Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine je trebalo povući 30.594, a iz Srbije nijednu. Ručnih bacača M 57 trebalo je ukupno povući 525, pri čemu je sve trebalo povući iz Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine, a iz Teritorijalne odbrane drugih republika – nijedan.

Predislokacijom naoružanja i municije Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine u skladišni prostor JNA i svi Planovi mobilizacije su prerađeni (AIIZ, inv. br. 2-24975, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. br. 06/1-79-26, 6. juni 1990. – Komandama org. mobilizacije Republičkog štaba TO; Isto, inv. br. 2-2498, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. br. 06/1-79-27, 6. juni 1990. – Okružnom – Gradskom štabu Teritorijalne odbrane).

- puška 7,62 mm (PAP)	850 komada
- automat 7,62 mm	2.367 komada
- puškomitraljez 7,62 mm	700 komada
- puškomitraljez 7,9 mm	139 komada
- mitraljez 7,9 mm	24 komada
- pištolj signalni	50 komada
- lansirni metak "Strela"	9 komada
- protivavionski top 20/1	12 komada
- minobacač 60 mm	36 komada
- minobacač 82 mm	36 komada
- bestrzajni top	40 komada
- ručni bacač M 57	380 komada
- puška snajperska	100 komada
- metak 7,62 mm	1,333.530 komada
- metak 7,65 mm	100.620 komada
- metak 7,62 mm za automatsku pušku, poluautomatsku pušku i puškomitraljez	3,241,750 komada
- metak 7,9 mm	1,757.160 komada
- fišeklije, dvodjelne	6.341 komada.[272]

Vojno rukovodstvo, a posebno Kadijević, je smatralo da Teritorijalnu odbranu treba "**maksimalno paralisati u onim dijelovima zemlje gdje bi ona mogla poslužiti kao baza za stvaranje vojske secesionističkih republika, odnosno secesionističkih snaga**".[273]

---

[272] AIIZ, inv. br. 2-2532, Teritorijalna odbrana Sarajevo, Str. pov. br. 06/386-2, 10. maj 1991. - Republičkom štabu Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine Sarajevo.

[273] V. Kadijević, nav. dj., str. 94; S. Biserko, nav. dj., str. 222.

Maksimalno paralisanje Teritorijalne odbrane u zapadnom dijelu Jugoslavije je, po Kadijeviću, predstavljalo jednu od "**bitnih opredjeljenja**" osnovne zamisli "**upotrebe oružanih snaga**" (V. Kadijević, nav. dj., str. 93-94).

Masovno naoružavanje naroda, "**pre svega preko naoružavanja Teritorijalne odbrane, ponegdje i davanjem oružja na ruke ili što bliže ljudima zbog navodne potrebe za brzom mobilizacijom**", po generalu Kadijeviću, je praktično značilo "**naoružavanje republičkih vojski na način koji će biti najteže kontrolisati od strane JNA**", a što je, "**istovremeno, to bila priprema republičke vojske za njeno suprostavljanje eventualnoj intervenciji JNA**".[274]

Nosioci Velikosrpskog pokreta, posebno vojno rukovodstvo, su preko **dijela starješina u Teritorijalnoj odbrani** nastojali da tu komponentu oružanih snaga **maksimalno drže van kontrole "secesionističkih" političkih rukovodstava**. U tome su "**djelimično uspjevali svugdje više nego u Sloveniji**". Pri tome su Teritorijalnu odbranu "**srpskih dijelova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini upotrebili u dejstvima zajedno sa JNA**".[275]

JNA je "**osnovne izvore nabavke oružja**" u Jugoslaviji "**stavila pod svoju kontrolu tako što je oružje teritorijalne odbrane preuzela**", odnosno nezakonito oduzela, "**a nabavku iz domaće industrije naoružanja kontrolisala**".[276]

Odluka o razoružanju Teritorijalne odbrane donesena je 14. maja 1990, dan uoči redovne smjene predsjednika Predsjedništva SFRJ, jer su nosioci Velikosrpskog pokreta čekali da istekne mandat Janezu Drnovšeku, koji je do 15. maja bio predsjednik Predsjedništva SFRJ, pošto su dobro znali da on to ne bi prihvatio. Tako je načelnik Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, general Blagoje Adžić, 14. maja 1990. izdao **Naređenje**, Str. pov. broj 19-1, o "**preuzimanju i obezbjeđenju naoružanja i municije subjekata ONO i DSZ u skladištima JNA**".[277] Sljedećeg

---

[274] V. Kadijević, nav. dj., str. 73.

[275] V. Kadijević, nav. dj., str. 94; R. Dizdarević, nav. dj., str. 151. U SFRJ su, po generalu Kadijeviću, postojale secesionističke republike, secesionistička politička rukovodstva, secesionističke snage, secesionistički dijelovi zemlje i čak "**pripadnici secesionističkih naroda**" (V. Kadijević, nav., dj., str. 94-95).

[276] V. Kadijević, nav. dj., str. 111.

[277] AIIZ, inv. br. 2-917, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, 06/1 Broj: DT 06/-1-79, Sarajevo, 13. septembar 1990. - Predsjedništvu SR BiH; R. Dizdarević, nav. dj., str. 151; Isti, **OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE**, str. 412.

je dana Komanda 1. vojne oblasti, u skladu sa navedenim naređenjem generala Adžića, **a u cilju navodno "sigurnijeg smještaja i čuvanja naoružanja i municije Teritorijalne odbrane**", izdala Naređenje (Str. pov. br. 1-90), četvrtom (4.), petom (5.), dvanaestom (12.) sedamnaestom (17.), dvadeset četvrtom (24.) i trideset sedmom (37.) korpusu o **preuzimanju, smještaju i čuvanju** "**kompletnog naoružanja i municije od teritorijalne odbrane, u magacinima JNA**".[278]

Tim je naređenjem general-pukovnik Aleksandar Spirkovski, komandant 1. vojne oblasti, precizirao način organizacije **preuzimanja, smještaja i čuvanja naoružanja i municije od teritorijalne odbrane u magacine JNA** i vrijeme realizacije (do 21. maja, tj. za 6 dana), kao i vrijeme podnošenja izvještaja o realizaciji naređenja (do 1. juna, tj. za 15 dana), s napomenom da se "**za nejasna pitanja**" korpusi obraćaju "**odgovarajućim organima**" 1. vojne oblasti.[279]

Navedene mjere su imale za cilj potpuno razoružanje Teritorijalne odbrane Slovenije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Ti su ciljevi perfidno prikriveni formulacijom o "**smještaju i čuvanju**" kompletnog naoružanja i municije Teritorijalne odbrane u magacinima JNA. Očigledno se radilo o prevari, koja je posebno izražena u konstataciji da će "**izuzimanje naoružanja i municije od strane štabova i jedinica teritorijalne odbrane za izvođenje planiranih aktivnosti**" odobravati Komanda 1. vojne oblasti, "**na predlog komandi korpusa**", koje će "**posebnim uputstvima**" regulisati "**način ulaska, održavanja i čuvanja, kao i postupka pri izuzimanju i vraćanju naoružanja i municije u magacine**". Time je, pored ostalog, ponovo potvrđeno oduzimanje nadležnosti i potpunu eliminaciju Teritorijalne odbrane iz sistema rukovođenja i komandovanja.[280]

Odluka o oduzimanju oružja Teritorijalnoj odbrani i njegovo stavljanje pod kontrolu JNA bila je, po ocjeni generala Kadijevića, "**jedna od najznačajnijih mjera paralisanja pogubnog ustavnog koncepta o oružanim snagama**". Protiv te odluke su, piše Kadijević, "**mnogi ustali, osobito Slovenci**" (Isto, str. 78), ali, bez ikakva uspjeha.

278 AIIZ, inv. br. 2-916, Komanda 1. Vojne oblasti, Str. pov. br. 1-90, 15. maj 1990. – 4. korpusu i drugima. To je naređenje objavio Hasan Efendić u knjizi: KO JE BRANIO BOSNU, Sarajevo 1998, str. 102-103.

279 Isto.

280 Isto.

Velikosrpski pokret je, dva dana nakon što je Borisav Jović došao na čelo Predsjedništva SFRJ, preduzimao mjere "**da se u Sloveniji i Hrvatskoj oduzme oružje iz civilnih magacina TO i da se prenese u vojne magacine**", kako ne bi dozvolili "**da oružje Teritorijalne odbrane zloupotrebe u eventualnim sukobima ili za nasilno otcepljenje**". U svom dnevniku Jović za 17. maj piše sljedeće: "**Praktično smo ih razoružali. Formalno, ovo je uradio načelnik Generalštaba, ali faktički po našem** (rukovodstvo Velikosrpskog pokreta - prim S. Č.) **nalogu. Slovenci i Hrvati su oštro reagovali, ali nemaju kud**".[281]

Sljedećeg dana Milan Kučan je telefonom zvao Borisava Jovića, koji se nalazio na vikendu u Nikšiću (kod Kragujevca), i žalio se "**na oduzimanje oružja**". Tom mu je prilikom Kučan rekao"**da se narod suprostavlja, da može biti žrtava**", **da je zbog toga zakazao sjednicu Predsjedništva Slovenije** i tražio razgovor, pri čemu su se dogovorili da se čuju "**u ponedeljak ujutro**" i dogovore susret.[282]

Dvadeset prvog maja 1990. kod Jovića su stigli Kučan i Drnovšek da razgovaraju "**o oduzimanju oružja slovenačkoj TO**". Na strani Velikosrpskog pokreta, pored Jovića, tom su sastanku prisustvovali Veljko Kadijević i Anton Stari, generalni sekretar Predsjedništva SFRJ. "**Kučan je govorio naširoko: nisu bili obavešteni ni od koga. Oružje je prvo preneto, pa su onda saznali. Ne znaju suštinu, razloge i cilj. Oni to shvataju kao razoružanje. Smatraju da je time ugrožen suverenitet Republike. Objašnjenje Gneralštaba smatra nedovoljnim. Misli da u Ustavu nema pokrića za takvu meru. Oružje su oni kupovali. Oni su odgovorni za vođenje TO, a tako se sa njim postupa, da im se i ne kaže, a uzme se oružje. Veruje da je u pitanju**

---

281 B. Jović, nav. dj., str. 146.

282 Isto. Jović je na Kučanovo pitanje **da li mogu da se nađu da razgovaraju o oduzimanju oružja** odgovorio :

Kako da ne, kažem mu ja. Da se javi u ponedeljak ujutro pa da ugovorimo susret. Inače, kažem mu, čuo sam preko radija za tu akciju, ne znam o čemu se radi, ali preporučujem da ne dolaze u sukob s armijom, da predaju oružje, a u ponedeljak ćemo sve korigovati ako treba.

Iako je glumio neobaviještenog predsjednika ("**... ne znam o čemu se radi...,**), za Jovića je bilo važno da Slovenci "**predaju oružje**", pa će, ukoliko bude potrebno, za dan-dva "**sve korigovati**" (Isto).

politička intervencija, a to je ugrožavanje njihovih suverenih prava. Možda je neposredni uzrok tome klima koja je nastala u Sloveniji posle (mog) inauguracionog govora i kritika tog govora u Sloveniji i Hrvatskoj. Političko stanje u Sloveniji zbog uzimanja oružja, vrlo je teško, nije siguran kako se može sanirati".[283]

Kučan je tada tražio :

" - **da budu tačno informisani o čemu se radi**,

- **da im se vrati oružje, a oni će osigurati uslove čuvanja**,

- **da se smeni komandant TO za Sloveniju**,

- **da se vidi kako smanjiti političke tenzije**".[284]

Objašnjenje generala Kadijevića nije zadovoljilo Kučana, iz više razloga, prije svega, lažno je "objasnio" da je ta "**mera preduzeta u celoj zemlji, a ne samo u Sloveniji**" i ujedno iznio, pored neargumentovanih, i lažne razloge za njeno preduzimanje.[285]

"**Sva teritorijalna odbrana**" je, po Kadijeviću, **razoružana "prije nego što su počeli oružani sukobi u Jugoslaviji"**.[286] I ta konstatacija govori o laži i podvalama, prije svega, Predsjedništvu SFRJ.

Oduzimanje oružja Teritorijalnoj odbrani **izvršeno je bez odobrenja Predsjedništva SFRJ** i bilo je u suprotnosti službenom

---

[283] Isto, str. 147.

[284] Isto.

[285] Isto. O tome je Jović zapisao sljedeće: "**Veljko je objasnio da je mera preduzeta u celoj zemlji, a ne samo u Sloveniji zato što su magacini slabo obezbeđeni, a međunacionalna i uopšte politička situacija se naglo pogoršala; da je to isključiva nadležnost vojske (čuvanje oružja i rukovanje njime); da to nije stvar Republike i da one (republike) žele da se mešaju u vojna pitanja, a na to nemaju pravo. Ako obezbede dobre uslove zaštite, može se razmotriti i vraćanje oružja, ali to podrazumeva bar jednu naoružanu jedinicu, a ne jednog stražara, koja će u slučaju napada da odbije otimanje oružja. Sve njihove nadležnosti ostaju, uključujući i korišćenje oružja iz vojnih magacina za obuku, vežbe, i dr.**

Naravno, Kučan nije bio zadovoljan" (Isto).

[286] V. Kadijević, nav. dj., str. 94.

konceptu opštenarodne odbrane i odnosu prema Teritorijalnoj odbrani kao sa JNA ravnopravnoj komponenti oružanih snaga.[287] Donošenje takve odluke nije imalo nikakva pokrića u Ustavu SFRJ. To je, pored ostalog, značilo ugrožavanje suverenih prava republika. Tim prije, jer je naoružanje i municija bilo vlasništvo republika i autonomnih pokrajina, a ne JNA.

General Kadijević je taj postupak pravdao tvrdnjom da je oružje isključivo u nadležnosti vojske, a ne republika, koje na to, po njemu, nisu imale pravo. Republike je umirivao da postoji mogućnost da se oružje vrati, ako osiguraju "**dobre uslove zaštite**".[288]

Provođenje odluke o oduzimanju oružja od Teritorijalne odbrane (maja 1990.) izazvalo je ozbiljnu sumnju u njen pravi smisao i cilj, i to ne samo kod republičkih rukovodstava i štabova Teritorijalne odbrane, već i kod većine objektivnih i nepristrasnih ljudi, uključujući i najveći broj starješina JNA. Oružje nije oduzeto Teritorijalnoj odbrani Srbije i Crne Gore, osim u opštinama sa većinskim muslimanskim stanovništvom (kao, na primjer, u Plavu). Ta je odluka najviše pogodila Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, a nije oduzet ni dio oružja

---

[287] D. Marijan, nav. dj., str. 293. Jović u svom dnevniku za 21. maj 1990, pored ostalog, navodi da je Predsjedništvo SFRJ donijelo odluku "da se svim republičkim teritorijalnim odbranama oduzme oružje i stavi pod kontrolu JNA" (B. Jović, nav. dj., str. 146). To nije tačno, jer takvu odluku Predsjedništvo SFRJ nikada nije donijelo, što potvrđuje i sam Jović. Naime, on u svom dnevniku za 17. maj, govoreći o preduzimanju mjera "da se u Sloveniji i Hrvatskoj oduzme oružje iz civilnih magacina TO i da se prenese u vojne magacine", decidno navodi da je razoružanje TO Slovenije i Hrvatske formalno uradio načelnik Generalštaba, general Adžić, a "faktički po našem nalogu", tj. nalogu rukovodstva Velikosrpskog pokreta (Isto).

Raif Dizdarević tvrdi da je Predsjedništvo SFRJ 23. maja 1990, dakle naknadno, donijelo odluku "**da se oruđe i oružje TO izuzima iz teritorijalne odbrane, radi bolje zaštite i čuvanja i prebacuje u vojne magacine**" (R. Dizdarević, **OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE**, str. 413; Isti, **IZDAJA VOJNOG VRHA**, str. 151). To isto tvrde i Anton Lukežić (A. Lukežić, **KRVAVA BESPUĆA JNA**, u : F. Ademović, nav. dj., str. 77) i Hasan Efendić (H. Efendić, nav. dj., str. 102).

Raspoloživi izvori ukazuju da takvu odluku nije donijelo Predsjedništvo SFRJ, već rukovodstvo Velikosrpskog pokreta, a formalno general Adžić, načelnik Generalštaba – 14. maja 1990.

[288] B. Jović, nav. dj., str. 147.

(1/3) teritorijalne odbrane Slovenije i mnogim jedinicama teritorijalne odbrane zapadne Hercegovine.[289]

U provođenju te mjere došlo je do jedne ne samo indikativne, već i zabrinjavajuće pojave, odnosno do različitog odnosa prema jedinicama TO u republikama, pa i primjene etničkog kao osnovnog kriterijuma u njenoj realizaciji. Praksa je pokazala da je oružje oduzimano samo od nesrpskih jedinica Teritorijalne odbrane (Kosovo, Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina), što je izazvalo proteste, ozbiljan otpor, pa i oružano suprotstavljanje. Pored toga, neke su jedinice Teritorijalne odbrane u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, srpskog sastava, dobijale u toku provođenja te mjere i dodatne količine naoružanja, kao i to da je velika količina oružja i vojne opreme podijeljena i onim građanima srpske nacionalnosti koji i nisu bili vojni obveznici. To je oružje, zajedno sa onim što je JNA planski ostavljala prilikom povlačenja iz nekih republika, poslužilo ne samo za formiranje vojski novoformiranih srpskih kolaboracionističkih paradržava (Republike Srpske Krajine i Republike Srpske), već i brojnih srpskih paravojnih oružanih formacija.[290]

Oduzimanje oružja Teritorijalne odbrane istovremeno su pratile organizacijsko-formacijske promjene u 1. i 5. vojnoj, te Vojnopomorskoj

---

289 I. Radaković, str. 33. Srbija i Crna Gora su, u vrijeme kada je vojno rukovodstvo razoružavalo Teritorijalnu odbranu Bosne i Hercegovine, vršilo ubrzanu modernizaciju cjelokupnog ešalona Teritorijalne odbrane i milicije, pri čemu je posebna pažnja usmjerena u nabavci haubica i dalekometne artiljerije (H. Efendić, nav. dj., str. 101).

JNA je, navodi D. Marijan, 23. maja 1990, nekoliko dana prije nego je HDZ preuzela vlast u Republici Hrvatskoj, oduzela oružje Teritorijalne odbrane Hrvatske i "**pohranila**" ga u svoja skladišta (D. Marijan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA...**, str. 292).

Razoružanje republičkih teritorijalnih odbrana (izvedeno svuda osim u Srbiji i Crnoj Gori) se, po generalu Radakoviću, može smatrati čistim vojnim udarom. "**JNA, kao okosnica i dio oružanih snaga SFRJ, razoružava drugu ravnopravnu komponentu! Da li se to može nazvati i pripremom za otvorenu vojnu akciju na dvije republike? Svakako da može**", tvrdi Radaković.

Razoružanje TO Slovenije je samo djelimično uspjelo u toj republici (I. Dolničar, **ZAČETNICI RATNE TRAGEDIJE**, u: F. Ademović, nav. dj., str. 269). Naime, u Sloveniji je po I. Veselinoviću, oduzeto oko 70 odsto naoružanja TO, dok je u Srbiji ostavljeno u skladištima TO, uključujući i Vojvodinu (I. Veselinović, **JNA U MINULOM RATU**, u : F. Ademović, nav. dj., str. 233).

290 I. Radaković, nav. dj., str. 33-34.

oblasti. U 1. vojnoj oblasti 10. motorizovana brigada u Mostaru prevedena je iz "B" u "A" klasifikaciju, u kojem je najznačajniji čin bila ugradnja oklopnog i mehanizovanog bataljona u njen sastav po "A" klasifikaciji.[291] U Banja Luci je 329. oklopna brigada preformirana iz "B" u "A" klasifikaciju, s tim što su u njen sastav ugrađeni Oklopni i Mehanizovani bataljon (Oklopni je smješten u Benkovcu, a Mehanizovani u Kninu).[292]

Najveće promjene izvršene su u 5. vojnoj oblasti. Krajem juna 1990. ukinuta je 6. proleterska pješadijska divizija, kao i Komanda odbrane grada Zagreba. Šire područje Zagreba s Kordunom i Banijom ušlo je u sastav novoformiranog 10. korpusa. Ustrojavanje 10. korpusa sa sjedištem u Zagrebu bilo je "izvan redovnih aktivnosti u organizacijsko-formacijskim promjenama po planu "JEDINSTVO - 2 i 3". Novoformiranom korpusu pridodane su iz sastava 32. korpusa 140. motorizirana brigada "A" klasifikacije. Iz "B" u "A" klasifikaciju prevedena je i 4. oklopna brigada locirana u Jastrebarskom i Karlovcu te podređena zapovjedništvu 10. korpusa. Stvaranjem 10. korpusa razdijeljena je JNA od Teritorijalne odbrane grada Zagreba. U 32. korpusu, 265. mehanizirana brigada iz Bjelovara i Koprivnice prevedena iz "B" u "A" klasifikaciju. U 13. korpusu 13. proleterska motorizirana brigada u Ilirskoj Bistrici i Rijeci je prevedena iz "B" u "A" klasifikaciju. Promjene su bile i u Sloveniji, gdje je u 14. korpusu 1. oklopna brigada u Vrhniki, također, prevedena iz "B" u "A" klasifikaciju. S tim je promjenama u preustrojenim jedinicama znatno pojačana vatrena i udarna moć, a povećana im je pokretljivost izvan komunikacija. Iz "B" u "A" klasifikaciju prevedene su i prištabske jedinice Komande 5. vojne oblasti, 580. mješovita protuoklopna artiljerijska brigada u Virovitici i Križevcima.[293]

---

[291] D. Marijan, nav. dj., str. 293, nap. 19; D. Marijan, **ORUŽANE SNAGE SFRJ...**, str. 361, nap. 52. Jedinice "A" klasifikacije imale su od 60 do 100%, "B" od 15 – 60% i "R" do 15% popunjenosti po ratnoj organizaciji i formaciji jedinica. Jedinice "A" klasifikacije su imale kadrovsku osnovu od vojnika na redovnom služenju vojnog roka. Takve su jedinice, po jugoslovenskoj doktrini upotrebe i planovima mobilizacijskog razvoja, vrlo brzo postizale ratnu formaciju i bile su spremne za brzu upotrebu (Isto).

[292] Isti, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA...**, str. 293.

[293] Isto, str. 293-294. Većina navedenih jedinica je, prema istraživanjima D. Marijana, "do izbijanja otvorenog sukoba u ljeto 1991. djelovala na stvaranju onog što je promidžba JNA zvala 'tampon zonama', dok je stvarno bilo riječ o sprečavanju rada legalnih tijela Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske" (Isto, str. 294).

Vojno rukovodstvo je, s preklasifikacijom u "A" jedinice u 5. vojnoj oblasti nastojalo prevazići nedostatak u ljudstvu na područjima gdje su Hrvati bili u većini, oslanjajući se na regrute iz drugih dijelova Jugoslavije. Insistiranje na oklopnim i mehanizovanim sastavima je bilo sasvim logično, jer su u opremljeni sredstvima ratne tehnike, koja je u pogledu rukovanja bila zahtjevna, a u borbenom pogledu najdjelotvornija.[294]

Iako Borisav Jović u svom dnevniku od 17. maja ne spominje mjere da se i u Bosni i Hercegovini, kao u Sloveniji i Hrvatskoj, "**oduzme oružje iz civilnih magacina TO i da se prenese u vojne magacine**","**predislociranje naoružanja i municije**" Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine izvršeno je, na osnovu (formalno) naređenja načelnika Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, Str. pov. broj 19-1 (od 14. maja 1990.), **od 18. do 23. maja 1990, osim za regiju Bihać i Banjaluka, gdje je završeno 13. juna 1990**.[295] Ta se akcija "**odnosila na naoružanje i municiju Teritorijalne odbrane, a za ostale subjekte prema želji i izričitom zahtjevu**", pri čemu je izostavljeno naoružanje i municija ratnih jedinica Teritorijalne odbrane koje su formirale radne organizacije.[296]

---

294 Isto, str. 294. S tim u vezi, D. Marijan navodi da je oslonac na takve jedinice bio u skladu sa povoljnim učincima koje su imali na Kosovu početkom i krajem osamdesetih godina (Isto). Govoreći o tome, on citira B. Jovića, kome je 8. juna 1990. general Kadijević rekao: "da su doneli odluku o formiranju posebnih motorizovanih korpusa /tijela – prim. S. Č./ u regionima Zagreba, Knina, Banjaluke i Hercegovine, koji će biti sposobni, po potrebi, da budu u funkciji kao na Kosovu" (B. Jović, nav. dj., str. 152; D. Marijan, nav. dj., str. 294, nap. 22).

295 AIIZ, inv. br. 2-917, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, DT 06/1-79, Sarajevo, 13. septembar 1990. – Predsjedništvu SR BiH, Informacija o akciji sigurnijeg obezbjeđenja naoružanja i municije TO SR BiH.

Obavještavajući o tome Predsjedništvo SR Bosne i Hercegovine, general-pukovnik Miloš Bajčetić, komandant Republičkog štaba Teritorijalne odbrane, između ostalog, navodi: "**Cilj preduzetih mjera od OS** /oružanih snaga – prim. S. Č./ **jeste obezbjeđenje boljeg i uslovnijeg skladištenja /naoružanja i vojne opreme Oružanih snaga** – prim. S. Č./, **kao i bezbjednijeg čuvanja**" (Isto).

JNA je, tvrdi general Ilija Radaković, "čuvala" naoružanje i vojnu opremu Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine za oko 130.000-150.000 vojnika (I. Radaković, nav. dj., str. 127).

296 Isto.

Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine razoružana je u proljeće 1990, prije višestranačkih izbora i bez vidljivog protivljenja, pri čemu je prihvaćeno obrazloženje da će njeno naoružanje biti bolje čuvano u skladištima JNA (predsjednik Predsjedništva bio je Obrad Piljak, komandant Teritorijalne odbrane Miloš Bajčetić, a republički sekretar za narodnu odbranu Muharem Fetahagić).[297]

Teritorijalna odbrana SR Bosne i Hercegovine je do 16. maja 1990. čuvala – skladištila naoružanje i vojnu opremu na 653 mjesta,[298] što je zavisilo od sticaja okolnosti i potreba razvoja TO. Situacija je bila vrlo različita po okruzima tako da se naoružanje i vojna oprema čuvala u okruzima: Doboj - 20, Tuzla -128, Banjaluka -134, Bihać - 32, Sarajevo -14, Gradski štab TO Sarajevo-117, Livno -19, Zenica - 31, Goražde -22 i Mostar -136 mjesta.[299]

Na tim mjestima, van lokacija JNA (uslovno nazvanim skladištima), u kasama, kontejnerima, podrumima, pomoćnim prostorijama, skloništima, itd, u vlasništvu radnih organizacija, Sekretarijata za unutrašnje poslove, škola, društveno-političkih organizacija i društveno-političkih zajednica, kao i u kombinovanim objektima štabova Teritorijalne odbrane, čuvano je 165.860 cijevi različitog naoružanja i 58.894.000 komada municije raznog kalibra do 14,5 mm.[300]

Skladišni prostor u kome je čuvano naoružanje i vojna oprema Teritorijalne odbrane sa aspekta smještaja i uslovnosti čuvanja, po

---

297 Teritorijalna odbrana SR Bosne i Hercegovine je, po ocjeni S. Potočara, prilikom akcije razoružavanja, odmah pokleknula – predala je oružje šutke i ništa nije uradila da nadomjesti propušteno, što je veoma uspješno učinila Slovenija, sa manevarskom strukturom narodne zaštite (S. Potočar, **UROTA GENERALŠTABA PROTIV NARODA**, u: F. Ademović, nav. dj., str. 110).

298 AIIZ, inv. br. 2-917. Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Broj DT 06/1, 13. septembar 1990. – Predsjedništvu SR BiH. Broj objekata koje je tada koristila Teritorijalna odbrana bio je veći za 50 u vlasništvu JNA, a koje je koristilo 90 opštinskih štabova Teritorijalne odbrane za smještaj municije preko 14,5 mm.

299 Isto.

300 Isto. Ta ukupna količina naoružanja i municije Teritorijalne odbrane je do 16. maja 1990. bila van objekata JNA, i kasnije je bila još veća.

ocjeni Republičkog štaba Teritorijalne odbrane, nije zadovoljavao. Ukupno je Teritorijalna odbrana izgradila ili adaptirala svega 156 objekata-magacina u kome se moglo uslovno čuvati naoružanje i vojna oprema. Pored tog prostora uslovan je bio i skladišni prostor JNA koji je koristila Teritorijalna odbrana pod zakup (50 magacina) i sa izuzecima dio prostora radnih organizacija. Međutim, preko 50% korištenog skladišnog prostora je bilo neuslovno sa aspekta smještaja, a skoro 30% djelimično uslovno.[301]

---

301 Isto. Naoružanje i municija štabova Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine je "čuvano" (1991.) u sljedećim skladištima JNA :

1) **Okrug Banja Luka**: Skladište "Trn" Banja Luka (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Banja Luka); Kasarna "Mali logor" Banja Luka (Okružni štab Teritorijalne odbrane Banja Luka); "Krčmarice" - Banja Luka (opštinski štabovi Teritorijalne odbrane Bosanska Gradiška i Banja Luka – samo municija); Kasarna "Kozara" Banja Luka (opštinski štabovi: Srbac, Čelinac, Kotor Varoš, Laktaši, Prnjavor i Skender Vakuf); "Palančište" Prijedor (opštinski štabovi: Bosanska Dubica, Bosanski Novi, Prijedor – u kasarni naoružanje - i Sanski Most); "Stara Kula" - Mrkonjić Grad (opštinski štabovi: Mrkonjić Grad, Ključ i Šipovo) i skladište Jajce (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Jajce);

2) **Okrug Bihać**: Kasarna "Grmeč" – Bihać (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Bihać i Okružni štab Teritorijalne odbrane Bihać); "Golubić" – Knin (opštinski štabovi Teritorijalne odbrane Bosansko Grahovo i Titov Drvar); "Svodna" – Bosanski Novi (opštinski štabovi Bosanska Krupa, Cazin i Velika Kladuša); "Ripač" (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Bosanski Petrovac);

3) **Okrug Doboj**: "Rabić" – Derventa (opštinski štabovi: Bosanski Brod, Bosanski Šamac, Derventa, Modriča i Odžak); "Bare" – Doboj (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Doboj); "Donje Ševarlije" – Doboj (Okružni štab Teritorijalne odbrane Doboj); "Gornje Ševarlije" – Doboj (opštinski štabovi: Maglaj, Teslić i Tešanj);

4) **Okrug Goražde**: Skladište "Ustikolina" – Foča (opštinski štabovi Teritorijalne odbrane: Čajniče, Foča i Goražde, te Okružni štab Teritorijalne odbrane); Kasarna "Kalinovik" – Kalinovik (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Kalinovik); Skladište "Rudo" – Rudo (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Rudo) i Skladište "Višegrad" – Višegrad (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Višegrad);

5) **Okrug Livno**: Skladište "Doljani" – Donji Vakuf (Okružni štab Livno i opštinski štabovi Teritorijalne odbrane: Livno, Duvno, Glamoč i Kupres);

6) **Okrug Mostar**: Skladište "Duži" – Trebinje (opštinski štabovi Teritorijalne odbrane: Bileća, Ljubinje i Trebinje); "Tasovčići" - Čapljina (opštinski štabovi Teritorijalne odbrane: Čapljina i Neum); "Gabela" - Čapljina (opštinski štabovi Teritorijalne odbrane: Čitluk, Ljubuški, Neum, Nevesinje, Posušje, Stolac i Bileća); "Bačevići" – Mostar (opštinski štabovi Teritorijalne odbrane: Gacko, Grude i Ličtica); "Ljuta" – Konjic (opštinski

Poslije preduzetih mjera najveći dio naoružanja i municije prikupljeno je na 48 lokacija JNA. Na tim je lokacijama 20 opštinskih

---

štabovi Teritorijalne odbrane: Jablanica, Konjic i Prozor); "Jasenice" – Mostar (Okružni štab Teritorijalne odbrane Mostar i Opštinski štab Teritorijalne odbrane Mostar); "Južni logor" – Mostar (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Mostar – naoružanje);

7) **Okrug Sarajevo**: Skladište "Semizovac" – Semizovac (Okružni štab Teritorijalne odbrane Sarajevo); "Ilijaš" – Ilijaš (opštinski štabovi: Breza, Fojnica, Kreševo i Vareš); Kasarna "Han Pijesak" – Han Pijesak (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Han Pijesak); Kasarna "Kiseljak" – Kiseljak (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Kiseljak); "Koran" – Pale (opštinski štabovi Teritorijalne odbrane: Olovo i Sokolac); Kasarna Visoko (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Visoko); "Višegrad" – Višegrad (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Višegrad);

8) **Okrug Tuzla**: Skladište "Ljubače" (opštinski štabovi Teritorijalne odbrane: Banovići, Kalesija, Kladanj i Živinice); Kasarna "Bijeljina" – Bijeljina (opštinski štabovi Teritorijalne odbrane: Bijeljina i Ugljevik); "Kozlovac" – Tuzla (opštinski štabovi Teritorijalne odbrane: Bratunac, Lukavac, Srebrenica, Srebrenik, Šekovići, Tuzla i Zvornik); "Krepšić" – Brčko (opštinski štabovi Teritorijalne odbrane: Brčko, Gradačac, Lopare i Orašje); "Donje Ševarlije" – Doboj (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Gračanica); "Gornje Ševarlije" – Doboj (Opštinski štab Teritorijalne odbrane – Lukavac – municija); Kasarna "Husinska buna" – Tuzla (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Vlasenica); "Mali Zvornik" – Zvornik (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Zvornik); Kasarna "Han Pijesak" – Han Pijesak (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Zvornik);

9) **Okrug Zenica**: Skladište "Doljani" – Donji Vakuf (opštinski štabovi Teritorijalne odbrane: Bugojno, Donji Vakuf i Gornji Vakuf); "Kaonik" – Busovača (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Busovača); "Ilijaš" – Ilijaš (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Kakanj); Kasarna "Travnik" – Travnik (opštinski štabovi Teritorijalne odbrane Novi Travnik i Vitez); "Slimena" – Travnik (opštinski štabovi Teritorijalne odbrane: Travnik, Zavidovići i Žepče); Kasarna "Josip Jovanović" – Zenica (Okružni štab Teritorijalne odbrane Zenica i Opštinski štab Teritorijalne odbrane Zenica);

10) **Gradski štab Teritorijalne odbrane Sarajevo**: Skladište "Faletići" – Sarajevo (Republički štab Teritorijalne odbrane i opštinski štabovi Teritorijalne odbrane: Centar, Stari Grad i Novi Grad); "Hadžići" – Hadžići (Gradski štab Teritorijalne odbrane Sarajevo i opštinski štabovi Teritorijalne odbrane: Hadžići i Ilidža); "Ilijaš" – Ilijaš (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Ilijaš); "Toplik" – Lukavica (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Novo Sarajevo); "Krupanjska Rijeka" – Pazarić (opštinski štabovi Teritorijalne odbrane: Novo Sarajevo, Trnovo i Vogošća); "Koran" – Pale (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Pale) i "Semizovac" – Semizovac (Opštinski štab Teritorijalne odbrane Vogošća) – AIIZ, inv. br. 2-2512, PREGLED skladišta JNA u kojima se čuva naoružanje i municija štabova Teritorijalne odbrane Okruga Banja Luka; Isto, inv. br. 2-2513, PREGLED skladišta JNA u kojima se čuva naoružanje i municija štabova teritorijalne odbrane Okruga Bihać i Okruga Doboj; Isto, inv. br. 2-2514, PREGLED skladišta JNA u kojima

štabova i Republički štab Teritorijalne odbrane imalo 32 magacina u vlasništvu Teritorijalne odbrane, gdje se status nije mijenjao. Na lokacije JNA 45 opštinskih štabova teritorijalne odbrane, svi okružni štabovi teritorijalne odbrane i Republički štab teritorijalne odbrane predislociralo je kompletno naoružanje i municiju. Međutim, u 64 opštinska štaba teritorijalne odbrane koji su razvijali 452 ratne jedinice i 120 štabova teritorijalne odbrane, čuvano je van lokacija JNA 20.789 cijevi i 2.476.338 komada metaka i ostalog ubojnog materijala na 442 mjesta – magacina i štaba Teritorijalne odbrane. Ta su sredstva pripadala ratnim jedinicama Teritorijalne odbrane koje su razvijale radne organizacije jačine od odjeljenja do partizanske brigade, a štabovi Teritorijalne odbrane zadržali su dio naoružanja koje je služilo za samozaštitu lica i štabova teritorijalne odbrane.[302]

Problem obezbjeđenja, osim objekata JNA, bio je još teži i nesigurniji. U Teritorijalnoj odbrani SR Bosne i Hercegovine desile su se prije 1987. dvije provalne krađe i devet krađa iz magacina, radnih organizacija i školskih centara. Ukradeno je 13 pušaka, od kojih 7 do 13. septembra 1990. nije pronađeno (5 pušaka iz Školskog centra Breza i 2 iz organa pozadine Mostar), i jedna količina municije. I dalje su uslovi obezbjeđenja bili nedovoljni i nepotpuni, pri čemu "mogućnost kontrole mala, a snage za intervencije ograničenih mogućnosti".[303]

U cjelokupnom sistemu bilo je nedostataka u čuvanju naoružanja i vojne opreme Teritorijalne odbrane, jer se obezbjeđenje svodilo na

---

se čuva naoružanje i municija štabova Teritorijalne odbrane Oruga Goražde i Okruga Livno; Isto, inv. br. 2-2515, PREGLED skladišta JNA u kojima se čuva naoružanje i municija štabova Teritorijalne odbrane Oruga Mostar; Isto, inv. br. 2-2516, PREGLED skladišta JNA u kojima se čuva naoružanje i municija štabova Teritorijalne odbrane Oruga Tuzla; Isto, inv. br. 2-2517, PREGLED skladišta JNA u kojima se čuva naoružanje i municija štabova Teritorijalne odbrane GrŠTO /Gradski štab Teritorijalne odbrane Sarajevo – prim. S. Č./; Isto, inv. br. 2-2518, PREGLED skladišta JNA u kojima se čuva naoružanje i municija RJ /ratnih jedinica – prim. S. Č./ Teritorijalne odbrane Okruga Zenica; Isto, inv. br. 2-2519, PREGLED skladišta JNA u kojima se čuva naoružanje i municija štabova Teritorijalne odbrane Okruga Sarajevo.

302 Isto. Time problem smještaja nije bio cjelovito riješen. U prvoj polovini septembra 1990. u toku je bio proces vraćanja viškova dobijenih iz JNA. Do tada je vraćeno preko 70.000 cijevi, a kasnije je vraćeno još 34.000 cijevi.

303 Isto.

portira, čuvara, dežurnog milicionara i periodičnog obilaska. Samo su radne organizacije namjenske proizvodnje i neke veće radne organizacije imale obezbjeđenje koje je zadovoljavalo.[304]

Nijedan objekat nije imao propisno obezbjeđenje po Pravilu službe Oružanih snaga. Samo je u 20 garnizona postojala mogućnost intervencije jedinica JNA. Tehničkoj zaštiti je bila posvećena pažnja, ali zbog nedostaka finansijskih sredstava samo je 60 magacina Teritorijalne odbrane i radnih organizacija bilo zaštićeno, što je bilo ispod 10% od broja magacina.[305]

Republički sekretarijat za narodnu odbranu je, polazeći od svojih nadležnosti utvrđenih zakonom i drugim propisima, sagledavao stanje nabavljenog naoružanja, municije i druge vojne opreme za potrebe Izvršnog vijeća Skupštine SR Bosne i Hercegovine, republičkih organa i upravnih organizacija, kao i za odgovarajuće opštinske državne organe za njihov rad u ratu. Podaci su prikupljeni na osnovu odgovarajućih izvještaja dobijenih od stručnih službi za poslove ONO u tim organima i organizacijama. Na sličan su način i organi društveno političkih organizacija Republike, Skupštine SR

---

304 Isto.

305 Isto. Imajući u vidu da je Teritorijalna odbrana komponenta Oružanih snaga, da oružje mora imati jedinstven tretman, da svi štabovi Teritorijalne odbrane moraju ostaviti dio naoružanja (pištolje i puške) za zaštitu lica, dokumenata, ratnih zastava, planova i objekata Teritorijalne odbrane, u radnim organizacijama je do 13. septembra 1990. ipak je ostalo mnogo oružja i municije koje se, uglavnom, čuvalo pod lošijim uslovima nego ona koja su bila u magacinima štabova Teritorijalne odbrane. Polazeći od toga, Republički štab Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine je 13. septembra 1990. Predsjedništvu SR BiH predložio sljedeće mjere :

"**1. Sve preostalo naoružanje i municiju, kad JNA obezbijedi uslove čuvanja, prikupiti i time obazbijediti jedinstveno čuvanje i smještaj za TO.**

Posebnim kriterijumom komandanta TO SRBiH regulisati koliko naoružanja i municije ostaviti ŠTO /štabovi Teritorijalne odbrane – prim. S. Č./ **za obezbjeđenje planova i objekata TO.**

2. Prikupiti podatke i stavove RO /radne organizacije – prim. S. Č./ **i izvršnih organa DPZ** /društveno-političke zajednice – prim. S. Č./ **i do kraja 1990. godine riješiti problem NVO** /naoružanje i vojna oprema – prim. S. Č./ **rasformiranih ratnih jedinica u RO i viškova nastalih smanjenjem ovih jedinica. Predlažemo da se ovi viškovi iz RO predaju ŠTO bez nakande**" (Isto).

Bosne i Hercegovine i Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine donijeli odgovarajuće zaključke. Nabavljeno je nekoliko hiljada cijevi i nešto municije, što se vidi iz slijedećih podataka :

- za potrebe republičkih organa nabavljeno je 1 puškomitraljez, 5 pušaka 7,9 mm, 77 poluautomatskih pušaka, 210 automatskih pušaka, 5 automata i 765 pištolja;

- za potrebe okružnih organa 105 pištolja i

- za potrebe opštinskih organa: 592 puške 7,9 mm, 281 poluautomatskih pušaka, 419 automatskih pušaka i 4283 pištolja.[306]

Nabavljanje naoružanja, municije i druge opreme za potrebe organa društveno političkih organizacija Republike i opština vršeno je po posebnom postupku i Republičkom štabu Teritorijalne odbrane do 13. septembra 1990. nisu bile poznate količine istog, a takođe ni način njihovog čuvanja.[307]

Lično naoružanje i dva borbena kompleta municije za funkcionere čuvano je kod njih u odgovarajućim metalnim kasama, a za sve ostale radnike na ratnom rasporedu kod rukovaoca u službenim prostorijama. Izuzetak je bio što su automatske puške, ručni bacači, signalni pištolji za potrebe republičkih organa čuvani zajednički kod Službe za zajedničke poslove republičkih organa uprave, što je predstavljalo ozbiljan problem i nije bilo u skladu sa propisanim kriterijima.[308]

Naoružanje i druga vojna oprema za potrebe opštinskih državnih organa u većini slučajeva je čuvana na propisan način u skladištima Teritorijalne odbrane.[309]

---

306 Isto.

307 Isto.

308 Isto.

309 Isto. Republički štab Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine, i "**pored svih nastojanja**", do 13. septembra 1991. nije mogao ostvariti cjelovit uvid u stanje zaštite i čuvanja nabavljenog naoružanja za potrebe organa društveno-političkih organizacija, pri čemu se nije isključivala "**mogućnost povreda propisanih kriterija za njihovo čuvanje**". S obzirom na "**ispoljenu problematiku u vezi sa uslovima čuvanja naoružanja i druge vojne opreme**", Republički štab je tada Predsjedništvu SR BiH predložio sljedeće mjere :

Nakon što je u toku 1989. u **organima za unutrašnje poslove u SR Bosni i Hercegovini** izvršena reorganizacija i **smanjen ukupan broj rezervnog sastava milicije**, došlo je do znatnog poboljšanja opremljenosti pripadnika MUP-a naoružanjem i drugim materijalno-tehničkim sredstvima. Tako je 13. septembra 1990. ukupan rezervni sastav milicije bio opremljen sa 26.439 automatskih pušaka, 9.386 poluautomatskih pušaka, 2.980 puškomitraljeza, 119 snajperskih pušaka, 205 ručnih bacača sa odgovarajućim borbenim kompletima municije, 12.682 pištolja i 113 automatskih pištolja sa borbenim kompletima municije, te 20.618 ručnih bombi, 5.205 tromblonskih mina, kao i 1.919 mina za ručni bacač.[310] U odnosu na ukupan broj rezervnih sastava milicije, u skladu sa odredbama *Normi utroška i nepovratnih gubitaka sredstava, naoružanja i vojne opreme* za prvih 90 dana rata, planirana je i obezbijeđena rezerva od 2.600 komada poluautomatskih pušaka, 1.600 ručnih bombi, 300 tromblonskih mina i 200 mina za ručni bacač. Organima za unutrašnje poslove, u odnosu na ukupan broj sistematizovanih radnih mjesta po ratnoj organizaciji, tada je nedostajalo 22.066 pištolja sa borbenim kompletima municije.[311]

Organi za unutrašnje poslove su, pored iskazane rezerve, tada raspolagali sljedećom količinom viška naoružanja i minsko-eksplozivnih

---

"**1. Naoružanje nabavljeno za potrebe organa na nivou Republike izuzeti i smjestit u vojno skladište Hadžići, a za potrebe okružnih organa u magacine ratne rezerve okružnih štabova TO.**

2. Da se naoružanje, municija i druga vojna oprema nabavlja za potrebe organa DPO Republike izuzme i prenese u RŠTO, a od organa DPO organa i opština, okružnim, odnosno opštinskim ŠTO. Primopredaju izvršiti na osnovu uredne dokumentacije, o čemu sačiniti poseban zapisnik.

3. Da se zaduži odgovarajući rukovaoc u službi za zajedničke poslove republičkih organa uprave radi ustrojavanja ažurne evidencije i čuvanja naoružanja, municije i opreme datog na čuvanje u vojni magacin Hadžići.

4. Zadužuju se odgovarajući opštinski organi koji do sada nisu obezbijedili uslove za propisno čuvanje naoružanja, municije i druge opreme da to učine na sličan način kao i što se predlaže za republičke organe.

5. S obzirom da je bilo prakse davanja na poklon ili zaduženog naoružanja prilikom prelaska na drugu dužnost, odnosno prilikom odlaska funkcionera u penziju, što nije u skladu sa propisima, potrebno je to naoružanje povući, evidentirati i dati na čuvanje službi za zajedničke poslove" (Isto).

310 Isto.

311 Isto.

sredstava: 2.821 poluautomatskih pušaka M-59/66 7,62 mm, 43 ručna bacača M-57, 8 snajperskih pušaka M-76 7,9 mm i poluautomatskih pušaka 7,62 mm, 5.631 ručnu bombu, 2.819 tromblonskih mina (kumulativnih i trenutnih), 483 mina za ručni bacač, 5.098 pušaka M-48 7,9 mm, 1.114 automata M56 M49/57 7,62 mm, 539 puškomitraljeza M-53 7,9 mm i 14 snajpera M-69 7,9 mm.[312]

Naoružanje i municija rezervnog sastava milicije se, uglavnom, čuvalo u vlastitim magacinskim prostorijama, prostorijama teritorijalne odbrane ili JNA i bilo je obezbijeđeno na odgovarajući način. U saradnji sa nadležnim vojnim ustanovama, organi za unutrašnje poslove su redovno obezbjeđivali vršenje neophodnih kontrolno-tehničkih pregleda naoružanja i municije. Kroz sagledavanje informacija o izvršenim pregledima, čija je izrada u prvoj polovini septembra bila u toku, ostvarivan je uvid u stanje naoružanja i druge opreme, te preduzimane potrebne mjere na otklanjanju uočenih slabosti i unapređenju stanja uskladištenosti i obezbjeđenja naoružanja i drugih materijalno-tehničkih sredstava.[313]

Republički sekretarijat za unutrašnje poslove je, na osnovu prijedloga Koordinacionog odbora SR Bosne i Hercegovine od 26. oktobra 1976. iz uvoza za potrebe opštinskih komiteta Saveza komunista obezbijedio 4.367 komada automata *Hekler Koh* MP5 A3 9 mm i 873.400 komada metaka kalibra 9 mm.[314]

Pored toga, taj je Sekretarijat, na osnovu zahtjeva pojedinih republičkih institucija i subjekata, uz naknadu, isporučio 90 komada automata *Hekler Koh* MP5 A3 9 mm i 18.000 komada metaka 9 mm/d i to: Predsjedništvu SR Bosne i Hercegovine 8 komada, Izvršnom vijeću SR Bosne i Hercegovine 35 komada, CK Bosne i Hercegovine 19 komada, Skupštini SR Bosne i Hercegovine 10 komada, RK SSRN 6 komada, Republičkom vijeću SS 6 komada, SUBNOR-a Bosne i

---

312 Isto.

313 Isto.

314 Isto. Republički štab Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine je kasnije uspio da JNA zamijeni automate 9 mm *Hekler Koh* sa automatskim puškama 7,62 mm (2.157 komada).

Hercegovine 1 komad, RK SSO Bosne i Hercegovine 1 komad i RO PTT Sarajevo 4 komada.[315]

Prema prikupljenim podacima Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove u SR Bosni i Hercegovini je 31. decembra 1989. bilo ukupno registrovano 342.131 komada vatrenog i vazdušnog oružja i to: 312.488 komada kod **fizičkih lica**, 19.403 kod **organa**, **organizacija i preduzeća** i 10.240 komada kod **streljačkih organizacija**. S tim u vezi, potrebno je istaći da od 312.488 komada oružja koliko je registrovano kod fizičkih lica 126.088 je činilo lovačko oružje, a 171.038 pištolji i revolveri.[316]

U toku 1989. stanicama javne bezbjednosti u Republici fizička lica su podnijela 58.639 zahtjeva za izdavanje odobrenja za nabavku oružja, organi, organizacije i preduzeća 361 zahtjev i streljačke organizacije 135 zahtjeva. Rješavajući te zahtjeve, stanice javne bezbjednosti izdale su rješenja kojima je odobrena nabavka oružja fizičkim licima 25.883 komada, organima, organizacijama i zajednicama 348 komada i streljačkim organizacijama 135 komada.[317]

Pored Teritorijalne odbrane, Sekretarijata za unutrašnje poslove – milicije i Sekretarijata za narodnu odbranu, postojali su i drugi subjekti ONO i DSZ koji su raspolagali sa naoružanjem i municijom. Imajući to u vidu, Republički štab Teritorijalne odbrane se obratio rukovodstvima organizacija za koje je utvrdio da su do 1976. nabavljali i kod SUP-a evidentirali naoružanje. Republički SUP je utvrdio da su postojale nepravilnosti u odnosu i korištenju naoružanja, te do 13. septembra 1990. nije mogao pružiti tačne podatke o stvarnom stanju. Zbog toga se Republički štab Teritorijalne odbrane obratio predsjedništvima Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine, Socijalističkog saveza radnog naroda, Saveza socijalističke omladine, Streljačkog saveza, Saveza lovačkih društava, Smučarskog saveza, Planinarskog saveza i Vijeća samostalnih sindikata. Do 10. septembra 1990. samo su 4 DPO-DO dostavili podatke i to nepotpune.[318]

---

315 Isto.

316 Isto.

317 Isto. Broj zahtjeva za izdavanje odobrenja za nabavljanje oružja u 1990. godini znatno je bio povećan u odnosu na 1989. godinu.

318 Isto.

Preuzimanje naoružanja i municije od Teritorijalne odbrane ”**na čuvanje u organizaciji JNA**” je “**uspješno**” realizovano do 17. jula 1990. u svim opštinskim štabovima. U nekim je društveno-političkim zajednicama bilo nepovoljnog reagovanja, pa i slanja telegrama Skupštini i Predsjedništvu SR Bosne i Hercegovine i komandantu Teritorijalne odbrane (Lištica, Ljubuški), kao i organizovanog suprostavljanja takvoj odluci (miting u Posušju u organizaciji Inicijativnog odbora HDZ-a u tom mjestu). Bilo je zamjerki i prigovora u još nekim opštinama od strane organa vlasti, pri čemu je bio karakterističan slučaj napadanja, nazivanja pogrdnim nazivima i omalovažavanjem komandanta Opštinskog štaba TO Posušje i uopšte Teritorijalne odbrane.[319]

Preuzimanje, smještaj i čuvanje naoružanja i municije TO Bosne i Hercegovine vršeno je u magacinima JNA, koji su, uglavnom, bili locirani na područjima sa većinskim srpskim stanovništvom, koje je istovremeno neposredno učestvovalo u njihovom “obezbjeđivanju”, ili na graničnim područjima prema Srbiji i Crnoj Gori.[320] Pri tome su magacini, pored unutrašnje straže, osiguravani minskim poljima, što je nezabilježeno u miru, zatim protivavionskim topovima i protivavionskim mitraljezima. Lokalno srpsko stanovništvo je korišteno za spoljno osiguranje magacina, oko kojih su na brzinu, naknadno, izgrađeni putevi za brzo i nesmetano izvlačenje naoružanja, municije i opreme, tj. podjelu mobilisanom srpskom stanovništvu.[321]

Republički štab Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine je, Naređenjem Str. pov. br. 06/5-5, 28. septembra 1990. regulisao način i vrijeme realizacije zadataka kod svih ratnih jedinica Teritorijalne odbrane koje su podlijegale organizacijsko-formacijskim promjenama

---

319 AIIZ, inv. br. 2-2420, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Tritorijalne odbrane, Str. pov. br. 04/1157-2, 18. juli 1990. – Okružnom–Gradskom štabu Teritorijalne odbrane.

320 H. Efendić, nav. dj., str. 104. Na takvu, po Efendiću, zabrinjavajuću i uznemiravajuću praksu neke društveno-političke zajednice su oštro, ali bezuspješno reagovale. Na blage primjedbe iz političkog rukovodstva SR Bosne i Hercegovine, eksplicitno je, po njemu, iz Beograda odgovarano da se ne smije dozvoliti “**formiranje i eventualna nacionalistička zloupotreba delova TO u republičke vojske nekih secesionističkih snaga**” (Isto).

321 Isto.

u naredenom srednjeročnom planu.[322] U cilju realizacije zadataka pozadinskog obezbjeđenja poslova i postupaka sa naoružanjem i drugom opremom ratnih jedinica Teritorijalne odbrane koje je trebalo rasformirati, odnosno preformirati, komandant Republičkog štaba je 24. oktobra 1990. izdao Naređenje, Str. pov. br. 06/1-79-123, kojim je utvrđen postupak sa naoružanjem i vojnom opremom, te drugim materijalnim sredstvima ratnih jedinica Teritorijalne odbrane kod organizacijsko-formacijskih promjena i regulisan način i vrijeme realizacije zadataka kod ratnih jedinica Teritorijalne odbrane, koje su podlijegale tim promjenama.[323]

U svim štabovima Teritorijalne odbrane je, u skladu sa navedenim i drugim aktima, izvršena "preraspodjela" viškova naoružanja i vojne opreme, te drugih materijalnih sredstava, shodno organizacijsko-formacijskim promjenama i prioritetima popune ratnih jedinica. Takođe je izvršeno pozadinsko obezbjeđenje (popuna naoružanjem i vojnom opremom) novih ratnih jedinica u okviru 25% narastanja Teritorijalne odbrane u ratu.[324]

Predsjedništvo SR Bosne i Hercegovine je 19. oktobra 1990. donijelo novu odluku o povlačenju naoružanja i opreme u vojne magacine.[325] Četiri dana kasnije (23. oktobra) Republički štab Teritorijalne odbrane

---

[322] AIIZ, inv. br. 2-2507, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. br. 06/1-79-123, 24. oktobra 1990. – Okružnom/Gradskom štabu Teritorijalne odbrane Sarajevo; Isto, inv. br. 2-2509, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. br. 02/8-145-1, 22. novembar 1990. – Okružnom/Gradskom štabu Teritorijalne odbrane Sarajevo.

[323] Isto.

[324] AIIZ, inv. br. 2-2520, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Okružni štab Teritorijalne odbrane Doboj, Str. pov. br. 06/482-3, Doboj, 30. januara 1991. – Republičkom štabu Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine, Sarajevo; Isto, inv. br. 2-2522, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Okružni štab Teritorijalne odbrane Livno, Str. pov. br. 06/1-81-4, 20. februara 1991. – Republičkom štabu Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine Sarajevo; Isto, inv. br. 2-2523, Skupština opštine Mostar, Opštinski štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. br. 06-77-2/91, Mostar, 28. februara 1991. – Okružnom štabu Teritorijalne odbrane Mostar; Isto, inv. br. 2-2524, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Okružni štab Teritorijalne odbrane Tuzla, Str. pov. br. 06/1-189-37/90, Tuzla, 14. marta 1991. Republičkom štabu Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine Sarajevo.

[325] H. Efendić, nav. dj., str. 104.

je, u skladu sa navedenim zaključkom Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine, "**kao i nastalim organizacijsko-formacijskim promjenama u jedinicama i štabovima Teritorijalne odbrane, a u skladu sa koncepcijom ONO i DSZ, za smanjenje Teritorijalne odbrane i bezbjedonosnog čuvanja NVO**" (naoružanja i vojne opreme – prim. S. Č.). ponovo izdao naređenje okružnim i Gradskom štabu Teritorijalne odbrane o prikupljanju i predaji "**preostalog naoružanja u magacine JNA**". Tim je strogo povjerljivim dokumentom, koji je nosio i oznaku VOJNA TAJNA, general-potpukovnik Miloš Bajčetić, komandant Republičkog štaba Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine, utvrdio način i vrijeme izuzimanja i prikupljanja "**cjelokupnog naoružanja (sem oruđa preko 12,74), municije i MES** (minsko-eksplozivna sredstva – prim. S. Č.) **od društvenih i javnih preduzeća i ostalih subjekata ONO i DSZ**".[326]

---

[326] AIIZ, inv. br. 2-918, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. 06/1-79-121, Sarajevo, 23. oktobar 1990. – Okružnom – Gradskom štabu Teritorijalne odbrane; H. Efendić, nav. dj., str. 104-106.

Okružni štabovi TO i Gradski štab TO su, po tom naređenju, bili dužni da, preko opštinskih štabova TO, organizovano izvrše izuzimanje i prikupljanje cjelokupnog naoružanja, izuzev oruđa preko 12,74 mm, zatim municije i minsko-eksplozivnih sredstava do 10. novembra 1990. Opštinski štabovi TO su bili dužni da prikupe "**sve količine naoružanja, municije i MES** /minsko-eksplozivna sredstva – prim. S. Č./ **u zaštićene objekte koji se obezbjeđuju čuvarskom službom, s tim da društvena preduzeća i ostali subjekti ONO i DSZ naoružanje prevezu sopstvenim transportnim sredstvima do mjesta – lokacije objekta koje odredi OpŠTO.**

Ukoliko je naoružanje, municija i MES bezbjedno već smješteno u društvenim i javnim preduzećima, što procjeniti zajedno sa organima SUP-a, i ako je rentabilnije onda isto izuzimati direktno bez prethodnog prikupljanja". Pri tome je Komanda 1. vojne oblasti regulisala "**izuzimanje i prevoženje prikupljenog naoružanja, municije i MES OpŠTO i smještaj u magacine JNA; sa ostalim naoružanjem i municijom TO**".

Primopredaju naoružanja, municije i minsko-eksplozivnih sredstava trebalo je izvršiti "**na osnovu uredne dokumentacije**", o čemu je trebalo sačiniti zapisnik.

Okružni štabovi i Gradski štab TO bio je dužan da Republičkom štabu SR Bosne i Hercegovine dostavi "**tačne podatke o količinama i vrstama naoružanja i municije OpŠTO, društvenim preduzećima i ostalim subjektima ONO i DSZ, mjestima lokacija prikupljenih TSR u objekte OpŠTO i broju potrebnih motornih vozila do 10. 11. 1990. godine**".

Za izvršenje navedenog naređenja, čiji je rok bio 10. novembar – dan uoči izbora u Bosni i Hercegovini, odgovorni su bili komandanti okružnih i Gradskog štaba i Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine (Isto).

Komanda 1. vojne oblasti je i 31. oktobra i 5. novembra 1990, uoči višestranačkih izbora, izdavala naređenja (strogo povjerljive prirode) o preuzimanju i "sigurnijem" smještaju i čuvanju naoružanja i municije društvenih preduzeća i jedinica Teritorijalne odbrane.[327] Na osnovu tih naređenja Republički štab Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine je izdavao naredbe o načinu preuzimanja, prijevoza i smještaja naoružanja i municije Teritorijalne odbrane, sa preciziranim rokovima izvršenja.[328]

Devet okružnih štabova Teritorijalne odbrane (Sarajevo, Mostar, Zenica, Tuzla, Doboj, Livno, Bihać, Goražde i Banja Luka) i Gradski štab TO Sarajevo su do 13. novembra 1990. predali 17.460 cijevi **naoružanja**[329] i 2.230.949 **metaka i drugog ubojnog materijala (municije)**.[330] Navedeno naoružanje i municija je smješteno u objekte

---

[327] AIIZ, inv. br. 2-917/5, /Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane/, Preuzimanje naoružanja i municije od DT ŠTO.

[328] Isto.

[329] AIIZ, inv. br. 2-917, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. br. 06/1-79, Sarajevo, 13. septembar 1990. – Predsjedništvu SR Bosne i Hercegovine; Isto, inv. br. 2-919, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. br. 06/1-79-125, Sarajevo, 13. novembar 1991. – Predsjedništvu SR Bosne i Hercegovine.

Do 13. novembra je predata sljedeća količina tehničko-materijalnih sredstava: 2.243 pištolja 7,62, 7,65 i 9 mm; 302 automata 7,62 i 9 mm; 5.324 PAP 7,62 mm; 5.068 AP 7,62 mm; 171 PAP "Snajper" 7,9 mm; 2.591 puške 7,9 M-48; 14 pušaka i karabina lovačkih; 511 ? M-57; 16 minobacača 60 mm; 3 pištolja 6,35 mm; 12 pištolja signalnih 26 mm; 11 pušaka karabin 7,62 mm; 4 RBR 90 mm; 8 RBR 64 mm; 1.182 PM 7,62 i 7,9 mm (Isto, Pregled predatog naoružanja i municije od strane društvenih preduzeća i smještaj u objekte JNA).

[330] Isto. Do 13. novembra je predata sljedeća količina municije: 461.639 metaka 7,62 za pištolj i automat; 1.530.169 metaka 7,62 mm za poluautomatsku, automatsku pušku i puškomitraljez; 20.612 metaka 7,65 mm za PI; 177.089 metaka 7,9 mm za pušku i puškomitraljez; 37.087 metaka 9 mm za pištolj i automat; 13 metaka 6,35 za pištolj; 920 mina za ručni bacač 60 mm; 858 bombi ručnih odbrambenih; 48 bombi ručnih protivoklopnih; 758 mina 82 mm; 60 mina 82 mm bestrzajni top i 796 mina za ručni bacač M-57 (Isto, Pregled predatog naoružanja i municije od strane društvenih preduzeća i smještaj u objekte JNA).

JNA.[331] Međutim, ni do tada sva društvena preduzeća nisu predala naoružanje i vojnu opremu (ukupno 44), uglavnom u Bosanskoj krajini i zapadnoj Hercegovini, što je ukupno iznosilo 1.306 cijevi naoružanja i 32.748 municije i drugog ubojnog materijala. Naime, riječ je o **opštinama s većinskim srpskim i hrvatskim stanovništvom**.[332]

S obzirom na to da ta preduzeća nisu predala niti su htjela predati naoružanje i municiju, Republički štab Teritorijalne odbrane je 13. novembra 1990, od Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine, pored ostalog, tražio da, "**u cilju potpunog izvršenja zadatka vraćanja NVO** (naoružanja i vojne opreme – prim. S. Č.) **u objekte JNA**", preko predsjednika opština preduzmu "**najenergičnije mjere prema onima koji nisu još predali NVO**".[333]

JNA je od Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine oduzela i naoružanje kalibra preko 14,5 mm, koje nije bilo obuhvaćeno Naređenjem Republičkog štaba od oktobra 1990. U tom se cilju general-

---

[331] Isto. O tome je Republički štab Teritorijalne odbrane 13. novembra 1990. obavijestio Predsjedništvo SR Bosne i Hercegovine, pri čemu je konstatovano da su izvršili postavljeni zadatak.

[332] Isto. U Bosanskoj krajini 13 preduzeća nije predalo naoružanje i vojnu opremu: SO Šipovo (*Gradnja*, *Gorica*, *Triko*, *Gipsara*, *Vitorog*, *Aluminka* i *Dom zdravlja* "*S. Šolaja*"); SO Bosanska Gradiška (*Podgradci*); SO Banja Luka ("*Energomont*" i "*Rudi Čajavec*"); SO Bosanski Petrovac (*ŠIP – Oštrelj*) i SO Titov Drvar (*Papir* i *Grmeč*).

U zapadnoj Hercegovini 40 preduzeća nije predalo naoružanje i vojnu opremu: SO Čitluk (*Soko*, *IPV*, *Vinarija*, *Ferokomerc*, *Graditelj*, *Rudnici boksita*, *Derma*, *UNIS*, *Biljopromet*, *Osnovna škola* "*Ivan Krndelj*", *Frotea*, *Srednjoškolski centar*, *Agroplod*, *Drvorad*, *Dom zdravlja*, *Elektro* i *Brocanac*); SO Ljubuški (*Naprijed*, *Trgokop* i *Famos – TDV*); SO Livno (*Livno-putevi* i *Elektro-Livno*); SO Duvno (*Kablovi*) – Isto.

Na području Okružnog štaba Teritorijalne odbrane Tuzla tri preduzeća (*OK SSRNJ Brčko*, *OK SK Tuzla* i *OK SK Gračanica*) nisu predala naoružanje i municiju (Isto, Pregled društvenih preduzeća i ostalih subjekata koji nisu predala naoružanje i municiju i neće da predaju).

I jedno društveno preduzeće na području Ilidže (Bosanka, Blažuj) nije predalo naoružanje i vojnu opremu (Isto).

[333] AIIZ, inv. br. 2-919, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. br. 06/1-79-125, 13. novembar 1990. – Predsjedništvu SR Bosne i Hercegovine.

potpukovnik Drago Vukosavljević, novi komandant Republičkog štaba Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine, krajem 1991. izborio za dobijanje naređenja od vojnog rukovodstva, koje se odnosilo samo na Bosnu i Hercegovinu, da se protivavionski topovi i ostala oruđa predaju u vojne magacine.[334]

Naređenjima vojnog rukovodstva, komandi JNA, Republičkog štaba Teritorijalne odbrane i Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine JNA je od maja 1990. od Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine nezakonito oduzela naoružanje, municiju i vojnu opremu, koju su svojim sredstvima nabavile društveno-političke zajednice i privredni subjekti. Za nabavku naoružanja, municije i opreme, te njihovo adekvatno uskladištenje i čuvanje, za što su izgrađeni i opremljeni skladišni kapaciteti, radni ljudi i građani Bosne i Hercegovine su na dobrovoljnom principu izdvajali znatna finansijska sredstva.[335]

Mnoge su opštine, posebno od sredine 1991, sa pojačanim akcijama destrukcije Republike Bosne i Hercegovine od strane petokolonaške

---

[334] H. Efendić, nav. dj., str. 106-107. Tom se naređenju suprostavila Teritorijalna odbrana Grada Sarajeva. Genaral Vukosavljević je na to reagovao tako što je, uz pomoć specijalne jedinice JNA, organizovao krađu protivavionskih topova iz radne organizacije "Zrak".

[335] Isto, str. 107. Materijalno-tehnička sredstva Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine su 1988. bila smještena u 632 razna objekta i skladišta :

- u 383 objekta radnih organizacija koje su obezbjeđivale radne organizacije;
- u 148 objekata JNA, koje je obezbjeđivala JNA;
- u 71 objekta MUP-a Teritorijalne odbrane, koje je obezbjeđivao MUP i
- u 30 objekata Teritorijalne odbrane koje je obezbjeđivala Teritorijalna odbrana svojim snagama (Isto).

U tim je objektima čuvano :

- 269.356 cijevi streljačkog naoružanja;
- 18.240 minobacača 60-120 mm, ručnih bacača i protivavionskih topova;
- 211 protivoklopnih i protivavionskih raketa;
- 84.724.089 komada metaka za streljačko naoružanje;
- 580 tona minsko-eksplozivnih sredstava i municije kalibra 15,4 mm i
- preko 2.000 komada radio stanica, telefona i drugih materijalno-tehničkih sredstava, čija je vrijednost iznosila 600.000.000 USA dolara (Isto).

Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, inicirale preduzimanje odgovarajućih mjera i tražile povrat izuzetog naoružanja, municije i opreme Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine. O tome su u opštinama vođene rasprave, usvajani odgovarajući zaključci i upućivani zahtjevi na više adresa u Republici, uključujući i Predsjedništvo, Vladu, Skupštinu, Ministarstvo odbrane, Republički štab i dr.[336]

Na osnovu naređenja SSNO-a od maja 1990. i odluke Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine sa 124. sjednice od 19. oktobra 1990, svo naoružanje i municija štabova, jedinica i ustanova Teritorijalne odbrane, kao i radnih organizacija i mjesnih zajednica, "**trebalo je da se povuče u skladišta JNA**", navodno "**radi stalnog i kvalitetnijeg obezbjeđenja, pošto su bili evidentni nasrtaji na imovinu Teritorijalne odbrane**".[337] General Drago Vukosavljević (komandant Republičkog štaba Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine) je 17. jula 1991, imajući u vidu ranije stavove i odluke Republičkog štaba Teritorijalne odbrane, a koje su bile u skladu sa Direktivama Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, komandantima opštinskih štabova Teritorijalne odbrane izdao naređenje (VOJNA TAJNA STROGO POVJERLJIVO) o "**sigurnijem smještaju oružja i municije**". Komandama je naređeno da odmah pristupe "**organizovanom izmještanju ostatka oružja i municije u magacine JNA**", koje je "**po reversu i putem materijalnih lista**" trebalo predati ovlaštenim organima (Republičkom štabu Teritorijalne odbrane i Okružnim štabovima Teritorijalne odbrane), a "**koje će ga predati na čuvanje rukovodiocima TMS**" /tehničko-materijalnih sredstava – prim. S. Č./.[338]

---

336 Isto.

337 AIIZ, inv. br. 2-920, Republički štab Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 23. decembar 1991, Platforma za razgovor Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine sa saveznim sekretarom za narodnu odbranu.

338 AIIZ, inv. br. 2-2534, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. br. 03/891-1, 17. jula 1991. – Komandantu Teritorijalne odbrane. Za realizaciju tog naređenja, uvid i kontrolu izuzimanja bio je odgovoran organ bezbjednost. Organi za pravne poslove su bili dužni da prema prekršiocima podnose disciplinske i krivične prijave Vojnom tužilaštvu u Sarajevu.

Tim je naređenjem general Vukosavljević odobrio, "**radi obezbjeđenja moblizacijskog plana i postupaka u toku mobilizacije**", 2-3 formacijska pištolja i po jedno automatsko oružje, koje je trebalo čuvati uz mobilizacijska dokumenta (Isto).

Naoružanje i municija štabova, jedinica i ustanova Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine je, prema uvidu Republičkog štaba TO SR Bosne i Hercegovine do 23. decembra 1991, povučeno u potpunosti, osim naoružanja i municije kalibra preko 12,7 mm, što je trebalo realizovati do kraja te godine.[339]

U pojedinim opštinama i kod nekih stranačkih lidera nailazilo je na otpor i povlačenje "viškova" naoružanja koje je Republički štab Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine dobio od JNA prilikom formiranja Teritorijalne odbrane. Na komentare i javna istupanja pojedinih rukovodstava nailazila je i predislokacija naoružanja jedinica i štabova Teritorijalne odbrane iz jednog u drugo skladište JNA, što je činjeno "**iz razloga bezbjednosti i stvaranja objedinjenog prostora**" za jedinice koje su se povlačile iz Slovenije i Hrvatske".[340]

Postojali su otpori i pri realizaciji povlačenja protivavionskih topova 20, 37 i 40 mm (267 komada), koje je sa municijom do kraja 1991. trebalo povući iz radnih organizacija, za što je postojala odluka Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine od 19. oktobra 1990.[341]

Predsjedništvo SR Bosne i Hercegovine je 11. marta 1992, razmatrajući informaciju o **zahtjevima za vraćanje oduzetog naoružanja, municije i vojne opreme Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine**, preispitalo odluku Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine od 19. oktobra 1990, "**koja se odnosila na povlačenje i smještaj naoružanja i druge vojne opreme Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine u skladišta JNA i zaključilo da se ta odluka stavi van snage**". Predsjedništvo je tada, pored toga zaključilo "**da je neophodno otpočeti razgovore sa nadležnim organima JNA o vraćanju izuzetog naoružanja i municije Teritorijalne odbrane u Republici i o drugim pitanjima iz ove oblasti**", na čemu je trebalo

339 AIIZ, inv. br. 2-920, Republički štab Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 23. decembar 1991, Platforma za razgovor Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine sa saveznim sekretarom za narodnu odbranu.

340 Isto.

341 Isto.

da se angažuje Ministarstvo za narodnu odbranu.[342] Međutim, to naoružanje koje je vojno rukovodstvo oduzelo od Teritorijalne odbrane, bolje rečeno – opljačkalo, već se nalazilo u skladištima JNA i bilo je podijeljeno Srbima.

Oduzimanje naoružanja od Teritorijalne odbrane bilo je u funkciji planiranja i pripremanja agresije na Bosnu i genocida nad Bošnjacima.

[342] AIIZ, inv. br. 2-2869, Predsjedništvo Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, Broj: 02-011-194/92, Sarajevo, 12. marta 1992.; H. Efendić, nav. dj., str. 108.

Bila je to, tvrdi Hasan Efendić, "još jedna u nizu zakašnjelih odluka". S tim u vezi, on navodi da u štabovima Teritorijane odbrane nisu znali da je Predsjedništvo SR Bosne i Hercegovine donijelo takvu odluku. Naime, Predsjedništvo SR Bosne i Hercegovine je, po Efendiću, "**svoju najvažniju odluku**" "zaboravilo da objavi, odnosno obavijesti ljude koji su sakrivali naoružanje TO i time rizikovali hapšenje ili likvidaciju od strane vojne policije JNA, da je legalizovalo njihove patriotske napore. Da smo znali, drugačije bismo se ponašali i vršili bismo mnogo veći pritisak, jer bismo tada imali legalne stavove svoje vrhovne komande. Toj sjednici prisustvovao je i general Milutin Kukanjac kao komandant Druge vojne oblasti, koji je već u svom štabu na Bistriku imao razrađenu radnu kartu okupacije Sarajeva i hapšenja svih razbijača 'jugoslovenskoga jedinstva'" (Isto).

6. **Od antifašističke do velikosrpske vojske**

Jugoslovenska narodna armija, ugrađena u temelje nove jugoslovenske države, od samog je svog formiranja bila politička vojska i sve do raspada SFRJ oslanjala se na revolucionarnu etiku ravnopravnosti naroda, izraženoj u sintagmi "bratstva i jedinstva". Njena politička uloga tokom pedeset godina bila je značajna, a u pojedinim periodima ključna. U osnovi ona je bila podređena civilnoj vlasti i partiji na nivou Federacije, a za života Josipa Broza po najvažnijim pitanjima bila u direktnoj vezi s njim.[343]

Uloga JNA u političkom životu SFRJ od 1970. postala je sve značajnija, nakon čega je, poslije smrti vrhovnog komandanta, polako izmicala civilnoj kontroli i nametala se kao samostalni faktor Federacije. Delegitimizacijom političkog sistema, pri čemu su nadzorni mehanizmi društva slabije funkcionisali, stvaran je vakuum na federalnom nivou koji je polako osvajala Armija.[344]

Smanjenjem brojnog stanja za 30% i reorganizacijom komandi i jedinica (1986.) JNA se željela "osloboditi" starog narodnoslobodilačkog kadra koji je bio tobožnja "kočnica" za njen budući razvoj. Prilikom tog smanjenja u penziju je poslat veliki broj preostalih oficira koji su iznijeli narodnooslobodilački rat i učestvovali u poslijeratnom razvoju JNA. To su bili oficiri koji su vjerovali u zajedničku državu i borili se za njen višenacionalni sastav.[345]

---

343 S. Biserko, nav. dj., str. 217.

344 Isto.

345 Intervju Branka Mamule, *Slobodna Bosna*, Sarajevo, br. 186, 8. juni 2000, str. 23.

Od početka ostvarivanja velikosrpskog koncepta (od sredine 1988.), kada je pred milionima Jugoslovena demonstriran velikosrpski nacionalizam koji je rušio sve pred sobom,[346] položaj nesrba u JNA je postajao sve složeniji. U njenom najvišem rukovodstvu "**gubi se hrabrost i vjera u Armiju i njene mogućnosti da samostalno djeluje. Uznemiravaju se starješine drugih nacionalnosti, gube se ugled i moć vladanja velikim armijskim mehanizmom, otvaraju rupe za prodore sa strane i unošenje među armijski sastav različitih nacionalističkih, antikomunističkih, defetističkih i razbijačkih opcija...**".[347]

Velikosrpske ideje su do tada duboko zahvatile i JNA u kojoj su Srbi uvijek bili najbrojniji, a koja je godinama stvarala sliku o sebi kao posljednjem branitelju Titove Jugoslavije. Vojska koja je i sama bila "krupan politički faktor" i čuvar socijalističke zemlje nije mogla ostati miran posmatrač političkih promjena u SFRJ,[348] već je imala ulogu dominantnog subjekta u rješavanju jugoslovenske političke krize. Vodeći generali JNA upotrijebili su JNA za ciljeve srpskog režima i pretvorili je u instrument politike tog režima.[349]

---

[346] B. Mamula, nav. dj., str. 120 – 121. To je rađeno po dobro razrađenom scenariju, što je dovelo do podnošenja ostavke i smjena legalnih vlasti u Vojvodini, Crnoj Gori i na Kosovu. S tim u vezi, Mamula piše :

"**Devetog jula 1988. oko hiljadu Srba i Crnogoraca s Kosova dolazi u Novi Sad da izrazi nezadovoljstvo politikom vojvođanskog rukovodstva. Tri mjeseca kasnije, 5. oktobra održava se treći po redu protestni miting u Novom Sadu, a 6. oktobra Predsjedništvo Pokrajinskog komiteta SK Vojvodine podnosi kolektivnu ostavku.**

Masovni mitinzi u Titogradu i Kolašinu održani su 20. i 21. augusta protivu političkog rukovodstva Crne Gore. Nakon tri mjeseca protesti se ponavljaju i 27. novembra policija se razračunava sa radnicima Nikšićke željezare kod Žute grede, a 10. i 11. januara 1989. pod pritiskom masovnog mitinga u Titogradu aktuelno rukovodstvo Crne Gore podnosi ostavku.

Vodeće ličnosti Kosova: Kaćuša Jašari i Azem Vlasi smijenjeni su 17. novembra 1988. godine. Započinju masovne demonstracije Albanaca. U februaru 1989. organiziraju štrajk rudara u Starom Trgu. I događaji se redaju do Gazimestana u junu 1989. i dalje" (B. Mamula, nav. dj., str. 120).

[347] B. Mamula, nav. dj., str. 121. Začuđuje Mamulin stav o samostalnom djelovanju Armije.

[348] D. Marijan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA...**, str. 289-290.

[349] M. Hadžić, **ARMIJSKA UPOTREBA TRAUMA**, u : F. Ademović, nav. dj., str. 189.

Strategijska upotreba JNA, zadaci koje je dobijala i odabirala i način njihove realizacije nisu diktirani zahtjevima i postavkama koncepcije odbrane, već konkretnim političkim i vojnim ciljevima i odlukama aktuelnog državnog i vojnog rukovodstva i drugih političkih faktora, prvenstveno Srbije i Crne Gore.[350]

JNA je imala ustavnu obavezu da očuva suverenitet i teritorijalni integritet zemlje, jer je jedino ona raspolagala snagama i sredstvima sile, kojim je to mogla ostvariti. Umjesto toga, JNA je učestvovala u razbijanju Jugoslavije. Vojno rukovodstvo nije bilo spremno da preuzme svoj dio odgovornosti za sudbinu zemlje po mjeri svih naroda. Ono je pomoglo da JNA izgubi svoja bitna obilježja, doživi slom i nestane sa historijske scene. JNA je kao i SFRJ, poražena iznutra kada je počela da negira i napušta samu sebe, osnove na kojima je formirana, funkciju koja joj je davala i snagu i smisao, pa je tako politički i moralno razoružana, postala lak plijen, uglavnom, velikosrpske nacionalističke politike.[351]

---

[350] I. Radaković, KADIJEVIĆ SKRIVA ISTINU, u : F. Ademović, nav. dj., str. 216. Strategiju JNA Kadijević je definisao kao "izlazak na granice buduće države" (V. Kadijević, nav. dj., str. 114 i dr.).

[351] Isto, str. 2; B. Mamula, **UZROCI I POSLJEDICE RATOVA U JUGOSLAVIJI 1991. - 2001,** u : RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. - 1999, Zbornik saopštenja i diskusija sa Okruglog stola, Beograd, 7. - 9. novembar 2001, Beograd 2002, str. 213.

Objektivno se u 1990. godini, po admiralu Mamuli, "**samo najodlučnijim akcijama vojnog rukovodstva mogla još uvijek spasiti JNA i Jugoslavija. Ali o tome su u vrhu rukovodstva Armije postojale sada sasvim nove, drugačije procjene i Armija je krenula krivim putem. Opravdanja, da se Armija ne može popunjavati vojnim obveznicima iz većine republika, i da one neće htjeti dalje uplaćivati finansijska sredstva za izdržavanje Armije nisu uzrok, nego posljedice armijskog prelaska na stranu Srbije i Miloševića**" (B. Mamula, **SLUČAJ JUGOSLAVIJA**, str. 121).

U "spašavanju" JNA i Jugoslavije, razuman izbor je, po Mamuli, mogao biti samo **državni udar**, preuzimanje kontrole i uspostavljanje reda u zemlji, stvaranje prostora za brzu pripremu dogovora o budućnosti zemlje, uz sudjelovanje predstavnika i institucija međunarodne zajednice (B. Mamula, **UZROCI I POSLJEDICE RATOVA U JUGOSLAVIJI 1991. - 2001.**, str. 213).

JNA je, piše Ivan Stambolić, "**ustvari učestvovala u razbijanju Jugoslavije i to najsurovijim postupcima. Nastupala je u sasvim suprotnom pravcu od onog na koji se pred narodima zaklela. Umesto da svojom ogromnom silom zapreti, da se ispreči svim vidovima nasilja u zemlji, svim paravojnim divljanjima, pa i**

To je rukovodstvo JNA stavilo u službu srpskog velikodržavnog projekta.[352]

Pod takvim rukovodstvom Oružane snage SFRJ, kao moćni integrativni faktor su "rastočene", a onda su se priklonile Velikosrpskom pokretu, kao najspremnijem da prihvati izdržavanje "četvrte armije" u Evropi (i idejno najbližem), od čega su zavisile i njihove karijere i opstanak na položajima.

Kao takva, JNA nije mogla biti faktor podrške demokratiji i traženja izlaza u miru, niti snaga odvraćanja od osvajačkih pohoda i genocida. Ona je bila faktor podstrekavanja i glavna fizička sila takve ideologije, politike i prakse.[353]

---

propagandnom, huškačkom ratu, kao specijalnom vidu ratovanja, ona se priklonila ratoboračkoj volji političkog rukovodstva najveće nacije u Jugoslaviji i okrenula cevi u ostale, malobrojne nacije" (I. Stambolić, **PUT U BESPUĆE,** Beograd 1995, str. 243).

[352] B. Mamula, **UZROCI I POSLJEDICE RATOVA U JUGOSLAVIJI 1991. - 2001.**, str. 213. JNA je mogla, morala i trebala sačuvati Jugoslaviju. Rukovodstvo JNA, po Kadijeviću, "**nije htjelo da preuzme na sebe političku ulogu spasioca Jugoslavije, jer je smatralo da JNA tu ulogu ne može odigrati**". Međutim, JNA nije odbranila Jugoslaviju, jer je prihvatila srpski velikodržavni projekat i borila se za realizaciju ciljeva fašističkog karaktera. U tom je cilju JNA učestvovala u razbijanju Jugoslavije i zatim u agresiji i drugim oblicima zločina u Sloveniji, Hrvatskoj i posebno Bosni i Hercegovini. Zbog toga Kadijević vješto prikriva prave razloge zašto JNA nije odbranila Jugoslaviju, namjerno izvrćući činjenice ("**JNA nije odbranila Jugoslaviju od politike koja ju je rušila. To nije uspjela, jer Jugoslaviju nisu htjeli neki njeni narodi koji su se na referendumima izjasnili za suverene nacionalne države. Riječ je o političkim, a ne vojnim kategorijama. Pogrešno je davati vojsci zadatke koji se moraju riješavati isključivo političkim sredstvima na osnovu volje naroda. Kao što vojska može odbraniti novu Jugoslaviju, jer su se za nju opredijelili srpski i crnogorski narod tako SFRJ JNA nije mogla odbraniti, jer je u uslovima kakvi su stvoreni, neki njeni narodi nisu htijeli**" – V. Kadijević, nav. dj., str. 149-150 i 164).

[353] Dž. Šarac, **SUROVA STRATEGIJA NASILJA**, u : F. Ademović, nav. dj., str. 126. General Kadijević otvoreno laže da JNA "**nije uspjela da razrešenje jugoslovenske krize obezbjedi mirnim putem, iako je to maksimalno pokušala**". S tim u vezi, on navodi i sljedeće njihove gluposti: "**Taj zadatak JNA objektivno nije mogla izvršiti, jer su oni koji drže ključeve rata i mira u Jugoslaviji u svojim rukama, htijeli rat. Naravno, pitanje rata ili mira je prvorazredno političko pitanje, pa je shodno tome ograničen domet čisto vojnog uticaja na donošenje odluke o ratu ili miru, za razliku od izvršenja odluke, koja, ako je ratna, onda se težišno izvršava vojnim sredstvima**" (V. Kadijević, nav. dj., str. 164).

Do sedamdesetih i prvih osamdesetih godina XX stoljeća vojno rukovodstvo je bilo višenacionalno, a njegova nacionalna struktura i orijentacija jugoslovenska. Tada je, primjera radi, u užem vojnom rukovodstvu bilo svega četiri generala Bošnjaka.[354]

Osamdesetih godina u JNA je surovo kršen otpor dijela kadrova (aktivnih i penzionisanih) procesima izrođavanja u nenarodnu vojsku. Ona se odrekla svojih najboljih tradicija, simbola, političkih i vojnih ciljeva, ratnih planova, Tita.[355] Sistematski je razarana njena višenacionalna struktura, potpuno su napuštene težnje za što srazmjernijom nacionalnom zastupljenošću u kadrovskim strukturama Armije. JNA je pretvorena u subjekt i sredstvo totalitarističko-nacističkog režima, agresije i genocida.[356]

U uslovima zaoštravanja krize u društvu, osamdesetih se godina i u JNA intenzivno razbuktavao proces raslojavanja, osipanja aktivnog

---

JNA se, najprije prikriveno, a zatim javno svrstala uz srpske pobunjenike u Hrvatskoj, te Bosni i Hercegovini, uključujući u svoje jedinice i četničke grupe. Tako su, na primjer, pobunjeni Srbi u Kninu 11. jula 1991. izvršili mobilizaciju svojih štabova i jedinica, a zatim su pod zaštitom oklopnih i mehanizovanih jedinica JNA, koja je otvoreno stala na stranu četnika, izgradili svoju paravojnu strukturu (S. Mesić, nav. dj., str. 23; D. Marijan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA...**, str. 303-304).

354 R. Dizdarević, **IZDAJA VOJNOG VRHA**, str. 157-158. To su bili : **Džemil Šarac** (bio je višegodišnji predsjednik Komiteta SKJ u JNA i jedan od najuglednijih ličnosti u vojnom rukovodstvu); **Enver Ćemalović** (bio je više godina komandant Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane), **Rahmija Kadenić** (bio je komandant visokih vojnih i ratnih škola, a prije toga više godina komandant Armije) i **Asim Hodžić** (bio je podsekretar u SSNO, a prije toga na čelu Vojne obavještajne službe). Svi su u nekoliko godina otišli u penziju (Isto).

Tada se savezni sekretar za narodnu odbranu, general Veljko Kadijević, deklarisao kao Jugosloven (otac Srbin, majka i supruga Hrvatice). Njegov zamjenik admiral Stane Brovet – Slovenac. Načelnik Generalštaba Stevan Mirković, koga je kasnije zamijenio Blagoje Adžić – obojica Srbi. Predsjednik Komiteta SKJ u JNA admiral Petar Šimić – Hrvat iz Bihaća. Komandant Ratnog vazduhoplovstva Anton Tus – Hrvat. Komandanti armija koji su takođe bili u vojnom vrhu: Života Avramović – Srbin, Martin Špegelj – Hrvat, a njegov zamjenik Konrad Kolšek – Slovenac, Božo Grubišić – Hrvat, Anton Lukežić – Hrvat, a njegova zamjena Aleksandar Spirkovski – Makedonac (Isto).

355 Dž. Šarac, **SUROVA STRATEGIJA NASILJA**, u : F. Ademović, nav. dj., str. 118; A. Lukežić, **KRVAVA BESPUĆA JNA**, u: F. Ademović, nav. dj., str. 70.

356 Dž. Šarac, nav. dj., str. 118.

i rezervnog sastava, jačanja nacionalističkih snaga među starješinama, zbilažavanja sa vladajućim i uticajnim nacionalističkim i klerikalnim faktorima, prije svega, u Beogradu.[357]

U periodu od 1980.-1991. u penziju su otišli gotovo svi učesnici antifašističkog narodnooslobodilačkog rata, izuzev generala Kadijevića,[358] što je, između ostalog, imalo uticaja i na nacionalni sastav. U maju 1988. u širem vodećem sastavu SSNO bio je samo jedan Bošnjak – general-major Fikret Jakić (na marginalnoj dužnosti), te još nekoliko u jedinicama JNA i Teritorijalne odbrane.[359]

Više godina u JNA je tekao proces brojčanog prevladavanja kadrova iz srpskog naroda, a smanjivanja iz nekih drugih naroda, posebno Bošnjaka,[360] što je dovelo do dominacije srpskih kadrova. Tako je JNA bila pretežno kadrovski srpska – najveći broj kadrova (oficiri i podoficiri) bio je srpski, pri čemu je taj odnos bio nesrazmjeran sastavu stanovništva.[361]

---

357 Isto, str. 123.

358 R. Dizdarević, nav. dj., str. 158; Kazivanje generala Ibrahima Alibegovića dato autoru. Najprije je iz aktivne službe protjerana prva grupa od 70, pa onda od 40 generala JNA, pri čemu su čistke nastavljene i kasnije, "**sve dok nije iskorijenjeno takozvano 'nenacionalističko Titovo leglo', kako su ga nazivali srpski nacionalisti i antikomunisti**" (Intervju Branka Mamule, *Slobodna Bosna*, br. 186, 8. juni 2000, str. 25; B. Mamula, **SLUČAJ JUGOSLAVIJA**, str. 161).

359 Isto.

360 Isto, str. 159. U sve vojne škole se po pravilu javljalo najviše kandidata u Srbiji i iz redova srpskog naroda u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, kao i iz crnogorskog naroda. Najmanje je bilo Sovenaca. Dovoljno je bilo odrediti procente, da se sve odrazi negativno na ravnopravan (srazmjeran) rast. Smanjivan je i onako nedovoljan broj kandidata Hrvata, Bošnjaka i Albanaca. Neposredno nakon 1980. u oficirskom je kadru bilo samo tri odsto Slovenaca, četrnaest odsto Hrvata, nešto je povećan broj Bošnjaka i Makedonaca, s tim što je Srba tada i kasnije bilo preko pedeset odsto. Tako je nacionalna neravnomjernost među polaznicima vojnih škola proizvodila nacionalnu neravnomjernost u starješinskom kadru (Isto).

361 Isto, str. 159-160; B. Vuletić, **INSTRUMENT BIROKRATSKOG SUSTAVA**, u: F. Ademović, nav. dj., str. 187; R. Dizdarević, nav. dj., str. 159-160; V. Cimerman (W. Zimmerman), **IZVORI JEDNE KATASTROFE**, Zagreb 1997, str. 8.

Oficirski kadar je nakon formiranja Demokratske Federativne Jugoslavije/Federativne Narodne Republike Jugoslavije u većini bio srpski. Tako je 1947. godine 63% vojnih i političkih rukovodilaca oficirskog kadra JNA bilo iz reda Srba i Crnogoraca (Srba 52%, a Crnogoraca 11%).[362]

U narednom je periodu (1947.-1991.) procenat Srba povećan. Tako je 1981. u strukturi nacionalnog sastava starješinskog kadra JNA postojala potpuna dominacija Srba i Crnogoraca. Oni su u toj strukturi participirali sa 66,2% (Srbi 60%, Crnogorci 6,2%).[363] Tada su u profesionalnom sastavu JNA Muslimani, s obzirom na to da su "tretirani" kao posebna nacionalna kategorija, učestvovali sa 2,4%, čime su, u odnosu na njihovo učešće u ukupnom stanovništvu SFRJ (8,4%), gotovo u neznatnom broju bili zastupljeni.[364]

---

362 M Abazović, **KADROVSKI RAT ZA BIH (1945. - 1991.)**, Sarajevo 1994, str. 118. (Vidi: ∴ **ORUŽANE SNAGE JUGOSLAVIJE 1941. - 1948**, Beograd 1982, str. 222-226 i dr.). Iz reda ostalih "priznatih" nacionalnosti taj je broj iznosio: Hrvati 22%, Slovenci 8,40%, Makedonci 4%, Albanci 0,10% i Ostali 2,50%. Iz reda Muslimana, odnosno Bošnjaka, nedostaju podaci, jer oni tada nisu "postojali" (imenovani su kao Srbi, Hrvati ili drugi narodi).

363 *Danas*, br. 468, Zagreb, 5. veljače 1991, str. 16; M. Abazović, nav. dj., str. 119-120. Vidi: **"Podružbljanje varnosti in obrambe", 1983. - 1984,** RK ZSMS, Ljubljana, str. 18.

364 Isto.

Nacionalni sastav starješinskog kadra JNA 1981. :

Narodi i narodnosti	Procenat u stanovništvu (a)	Procenat u profesionalnoj vojsci (b)	(b) kao % od (a)
Crnogorci	2,5%	6,2%	+ 248%
Hrvati	22,1%	12,6%	- 57%
Makedonci	5,8%	6,3%	+ 108%
Muslimani	8,4%	2,4%	- 28%
Slovenci	8,2%	2,8%	- 34%
Srbi	39,7%	60,%	+ 151%
Albanci	6,4%	0,6%	- 9%
Mađari	2,3%	0,7%	- 30%
Jugoslaveni	1,3%	6,7%	+ 515%
Ostali	3,3%	1,6%	- 48%

(Isto).

Srbi i Crnogorci su dominirali i u strukturi najvišeg starješinskog kadra JNA. Godine 1981. Srbi su bili zastupljeni sa 77 **generala**, Hrvati 22, Crnogorci 19, Slovenci i Makedonci po 12, Jugosloveni 7, Muslimani 3 i Albanci 1.[365] **Pukovnika** Srba je bilo 1511, Crnogoraca 257, Hrvata 219, Jugoslovena 123, Makedonaca 103, Slovenaca 72, Muslimana 28, Ostalih 18, Mađara 6 i Albanaca 5.[366] **Potpukovnika** Srba je bilo 3896, Hrvata 661, Jugoslovena 422, Crnogoraca 411, Makedonaca 394, Slovenaca 142, Muslimana 109, Ostalih 73, te Albanaca i Mađara po 12.[367] **Majora** Srba je bilo 2102, Hrvata 364, Jugoslovena 360, Makedonaca 236, Crnogoraca 225, Muslimana 82, Slovenaca 68, Ostalih 46, Mađara 14 i Albanaca 8.[368]

---

365 *Danas*, br. 468, Zagreb, 5. veljače 1991, str. 17; M. Abazović, nav. dj., str. 121-122. Tako je **generala** Srba u odnosu na njihovo učešće u strukturi stanovništva bilo više 38%, Crnogoraca više za skoro pet puta, kod Muslimana je taj odnos bio manji za skoro pet puta, kod Hrvata za skoro 30%, te kod Albanca za 12 puta od njihovog učešća u ukupnom stanovništvu.

366 Isto. **Pukovnika** Srba je bilo gotovo za dva puta više nego što im je pripadalo po osnovu njihovg učešća u ukupnom broju stanovništva, a Crnogoraca više za preko četiri puta, dok je iz reda pripadnika ostalih naroda broj bio mnogo manji. Tako je, primjera radi, Muslimana bilo manje za više od sedam puta.

367 Isto. **Potpukovnika** Srba je bilo više za 75%, a Crnogoraca za skoro 3 puta. Broj Makedonaca i Jugoslavena je prelazio njihov broj u ukupnom udjelu stanovništva. U toj je kategoriji Muslimana bilo manje za više od pet puta.

368 Isto. **Majora** Srba je bilo više za 65%, Crnogoraca za dva i po puta i Makedonaca za 25 (brojem). Muslimana je bilo manje skoro za četiri puta. Detaljnije o nacionalnoj strukturi najvišeg starješinskog kadra JNA 1981. vidjeti sljedeću tabelu :

	generali		pukovnici		potpukovnici		majori	
Nacionalnost	idealno	stvarno	idealno	stvarno	idealno	stvarno	idealno	stvarno
Crnogorci	4	19	60	257	158	411	90	225
Hrvati	30	22	463	219	1612	661	692	364
Muslimani	14	3	209	28	548	109	313	82
Makedonci	9	12	140	103	366	394	209	236
Slovenci	12	12	183	72	480	142	274	68
Srbi	56	77	850	1511	2228	3896	1272	2102
Albanci	12	1	181	5	474	15	271	8
Mađari	3		44	6	117	15	67	14
Jugoslaveni	8	7	127	123	334	422	191	360
Ostali	6	-	84	18	221	73	126	46

(Isto).

Srbi su i u organizaciji Saveza komunista Jugoslavije u JNA dominirali u odnosu na pripadnike drugih naroda i narodnosti.[369]

Nacionalna neravnopravnost je posebno bila izražena među polaznicima vojnih škola, koja je proizvodila nacionalnu neravnomjernost u starješinskom kadru. To je reprodukovano "u svim starješinskim ešalonima, pa je i brojem i činovima postojala dominacija srpskih kadrova".[370]

Nacionalna neravnopravnost u starješinskom kadru, posebno oficirskom, gdje su dominirali Srbi, u kasnijem je razvoju JNA, posebno od 1990.-1992, olakšalo prodor nacionalističke indoktrinacije i preobraćanja velikog broja vojnih starješina srpske nacionalnosti u oficirski kadar i vojsku velikosrpske politike agresije i genocida.[371]

U JNA je, u cilju formiranja jednonacionalne vojske, nemilosrdno i radikalno vršeno "**čišćenje**" (komandnog) kadra na nacionalnoj i političkoj osnovi od svih starješina koji se nisu mirili sa iznevjeravanjem onih postulata na kojima je ta armija bila zasnovana. Iz aktivne službe su odstranjivani svi oni koji su se protivili nacionalizmu i njegovim sve dubljim korjenima u toj sredini. Na najodgovornije dužnosti su dovođeni provjereni nacistički opredijeljeni i poslušni elementi koji su izvršavali naređenja politike. Na taj je način JNA izrođena u nenarodnu i agresorsku vojsku.[372]

---

[369] M. Abazović, nav. dj., str. 121. Tako je u SKJ u JNA 1984. bilo 52,21% Srba, 13,42% Hrvata, 10,37% Jugoslavena, 5,91% Crnogoraca, 5,76% Muslimana i 1,74 % Albanaca.

[370] R. Dizdarević, **IZDAJA VOJNOG VRHA**, str. 159-160.

[371] R. Dizdarević, nav. dj., str. 159-160. Srpski oficiri su, piše V. Cimerman, "**kada su ih događaji prisilili da biraju, slijedili Miloševića**" (V. Cimerman, nav. dj., str. 8).

[372] A. Džubo, **VOJNA SILA U SUNOVRATU ZLOČINA**, u : F. Ademović, nav. dj., str. 18; Dž. Šarac, nav. dj., str. 121; *Slobodna Bosna*, 19. juni 2003, str. 17. U JNA su, piše Stane Potočar, izvršene masovne čistke. "**U republikama više nisu za zapovjednike postavljani oficiri iste narodnosti odgovarajućem sastavu stanovništva. Nacionalni sastav je bitno izmijenjen, a uklonjeni su oni što su bili u dobrim odnosima s određenim republikama. Bilo je veoma mnogo prijevremenog penzionisanja, pa i premještanja, da bi se stvorila jednonacionalna vojska**" (S. Potočar, **UROTA GENERALŠTABA PROTIV NARODA**, u F. Ademović, nav. dj., str. 105).

Čišćenje JNA na nacionalnoj i političkoj osnovi znatno je intenzivirano 1990, od vodnika do generala. U jedinicama JNA, odnosno jedinicama velikosrpske vojske, ostale su samo starješine srpske nacionalnosti, uz uslov da slijepo, poslušni i spremni, sprovode prljavu fašističku politiku.[373]

Najveći dio JNA je, evoluirajući od komunizma i unitarizma, završio u pravoslavlju i velikosrpskom nacionalizmu, kao udarna pesnica tog nacionalizma. To je Armiju "**odvelo u krvavo bespuće, sve do njezine konačne porote u obračunu sa svim jugoslovenskim narodima, uključujući i srpski**".[374]

Vojno rukovodstvo se, uključujući i generala Kadijevića, od 1989. priklonilo velikosrpskoj nacionalističkoj politici Slobodana Miloševića i bilo u rukama beogradskog režima. To je rukovodstvo "**u odsudnom trenutku jugoslovenske drame**" stalo na stranu tog nacionalizma, te za njegov račun i njegove politike o "**zaokruženju srpskih zemalja**", upotrijebilo i moćno oružje JNA za rušenje sela i gradova po Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.[375]

---

[373] A. Lukežić, nav. dj., str. 73. U Sloveniji i Hrvatskoj je do 1991. izvršena temeljita izmjena kadrova u JNA na teritoriji tih republika (M. Špegelj, **SJEĆANJA VOJNIKA**, str. 46).

[374] I. Stambolić, **UDARNA PESNICA VELIKOSRPSKOG NACIONALIZMA**, u : F. Ademović, nav. dj., str. 241.

JNA je, po Ivanu Stamboliću, "**nastupala u sasvim suprotnom pravcu od onog na koji se pred narodima zaklela**. **Umesto da svojom ogromnom silom zapreti, da se ispreči svim vidovima nasilja u zemlji, svim paravojnim divljanjima, pa i propagandnom, huškačkom ratu, kao specijalnom vidu ratovanja, ona se priklonila ratoboračkoj volji političkog rukovodstva najveće nacije u Jugoslaviji i okrenula cevi u ostale, malobrojne nacije**" (Ivan Stambolić, **PUT U BESPUĆE**, Beograd 1995, strana 243).

[375] V. Žarković, nav. dj., str. 56. JNA se krajem 1989. i početkom 1990, kada su politička kriza i sukobi u SFRJ kulminirali, sve otvorenije stavlja u službu nacionalističke Miloševićeve politike. Rukovodstvo JNA se rado priklanja Miloševiću, koji je na Osmoj sjednici CK SK Srbije (1987.) ostvario potpunu političku pobjedu, u vrijeme kada pobjeđuju ekstremne velikosrpske snage, koje, sprovodeći "birokratsku antirevoluciju", razbijaju federalne osnove države, videći u njemu "čvrstorukašku boljševičku nadu". Naime, shvatajući da gubi svoje pozicije i privilegije, JNA je, zadojena velikosrpskim ambicijama i četničkom ideologijom, u Miloševićevim agresorskim planovima vidjela svoju jedinu šansu. Zbog toga se ona tako otvoreno svrstala na stranu Miloševićeve nacionalističke agresorske politike (N. Duraković, **PROKLETSTVO MUSLIMANA**, Sarajevo 1993, str. 245-246, 283 i 285-286.).

JNA je, posebno od 1990, bila pod političkom kontrolom Srbije i u potpunosti zavisila od Miloševića, jer joj je "**Srbija bila čvršća uzdanica**". Velikosrpski plan odbrane "**srpskih zemalja**" na frontu Karlobag–Ogulin–Karlovac–Virovitica "**postavio joj se kao jedini izlaz po principu 'uzmi ili ostavi'**". Za taj drugi slučaj Milošević i Jović su "**pripremali ucjenu – formiranje vojske Srbije i napuštanje JNA**". Nemajući više "**moralne i političke snage da se odupre**", JNA je prihvatila "**velikosrpski politički i vojni koncept i izgubila jugoslovensko tlo pod nogama**".[376]

Od marta 1991. JNA je, od "**zajedničke oružane sile svih naroda i narodnosti i svih radnih ljudi i građana**", kako je to bilo definisano Ustavom SFRJ,[377] postala oružana sila Srbije i Crne Gore (kasnije Savezne Republike Jugoslavije) i njihovih kolaboracionista u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Na taj je način JNA "**dobila svoju državu**", koju je general Veljko Kadijević, u panici tražio. Tada je stavljena pod komandu te dvije republike. Stoga su njena osvajačka dejstva u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini predstavljala glavni oblik oružanog učešća Srbije i Crne Gore u tim osvajačkim ratovima. Ta nelegalna Vrhovna komanda je od tada djelovala u

---

[376] B. Mamula, **SLUČAJ JUGOSLAVIJA**, str. 187-188 i 209.; B. Jović, nav. dj., str. 146; **MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUD ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU**, Predmet: Br. IT-02-54-T, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA (u daljem tekstu **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T), Hag 31. maj 2002, paragraf 964. JNA je, tvrdi admiral Mamula, koristeći predsjednika Predsjedništva SFRJ Borisava Jovića, podvrgnuta pritisku "**i njeno ministarstvo nije izdržalo – napustilo je svoj program rješenja jugoslavenske krize i prihvatilo Miloševićev**" velikosrpski program (B. Mamula, nav. dj., str. 291).

Iznoseći tvrdnju kako je JNA prihvatila Miloševićev velikosrpski program, pri čemu ruži Slobodana Miloševića i Veljka Kadijevića, Branko Mamula je neoprezno priznao da je SSNO imao "**svoj program rješenja jugoslovenske krize**". To "rješenje" je bilo zapravo njegovo (tj. Mamulino) "**rješenje jugoslovenske krize**", koje je, također, bilo neprihvatljivo. Možda bi se to pokazalo da je Kadijević svoj neizvršeni puč sinhronizovao sa Jazovim 19. avgusta 1991, što bi bio razlog njegovog odbijanja da to učini u martu 1991, kada su mu to naložili Slobodan Milošević i Borisav Jović.

[377] **USTAV SFRJ...**, str. 53; I. Radaković, nav. dj., str. 163.

sastavu: Borisav Jović, Jugoslav Kostić i Sejdo Bajramović (Srbija), Branko Kostić (Crna Gora) i general Veljko Kadijević (JNA).[378]

Predsjednik Republike Srbije – Slobodan Milošević je preuzeo stvarnu komandu nad JNA i vršio je preko svoje grupe članova ("**srpski blok**") u Predsjedništvu, koje više nije imalo legitimitet zajedničke države, te od oktobra 1991. i u tzv. krnjem Predsjedništvu SFRJ.[379]

Proces "**nacionalne transformacije JNA, primjeren novoj budućoj Jugoslaviji**", odnosno Velikoj Srbiji, trebalo je "**sprovoditi u toku rata, po mogućnosti što bezbolnije, ali i efikasno, što nije bilo ni malo lako...**". Pri tome je "**bilo i grešaka prema pojedincima, bilo da su sklonjeni oni koji to nisu zaslužili, ili nisu pravovremeno sklonjeni oni koji su morali biti sklonjeni**".[380]

Transformacija JNA "**u vojsku buduće Jugoslavije, kako po unutrašnjoj nacionalnoj i organizacionoj strukturi, tako i po teritorijalnoj lokaciji**", izvršena je "**na cijelom jugoslovenskom prostoru**". Taj je proces posebno vršen nakon što je JNA dobila zadatak da ostvari generalni politički cilj "**stvaranje nove Jugoslavije...**".[381] Pri tome je Milošević bio ključna ličnost u transformaciji višenacionalne JNA u srpsku vojsku.[382]

---

[378] I. Radaković, nav. dj., str. 163. Tu činjenicu zvanična vlast u Srbiji nikada nije priznala. Razlog za to je objasnio D. Dragojlović (ministar u Vladi Srbije) u svom obraćanju pred predstavnicima opština u Valjevu: "**Mi ne možemo da kažemo zbog svetskog javnog mnenja da je Srbija u ratu sa Hrvatskom, jer bi onda Srbija bila agresor…**" (Isto).

Međunarodna zajednica nije prihvatila objašnjenja da rat vodi samo JNA, kao "vojska bez države", a da s tim ratom Srbija i Crna Gora navodno nemaju veze, te je protiv te dvije republike uvela sankcije (Isto).

[379] B.Mamula, **UZROCI I POSLJEDICE RATOVA U JUGOSLAVIJI 1991. - 2001**, str. 213; **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 956.

[380] V. Kadijević, nav. dj., str. 133. "**I jedno i drugo**" je, po Kadijeviću, "**imalo značajne moralne efekte na vojsku, koje su neprijatelji obilato koristili da podriju moral vojske i otupe volju za borbom, naročito potencirajući da nije jasan cilj za koji se bori JNA. Nagovješteni su problemi mobilizacije kao i problemi pokretanja mobilisanih jedinica van svojih republičkih granica**" (Isto).

[381] Isto, str. 134; **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 973.

[382] **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 973.

Vojno rukovodstvo je "**već ranije**" započelo "**proces među starješinama da svi koji se ne slažu sa politikom koju slijedi JNA – iz nacionalnih ili drugih razloga – mogu i treba da je napuste**". Međutim, "**pravo osipanje na nacionalnoj osnovi u JNA otpočelo je oružanim sukobima u Sloveniji. To se naročito odnosilo na starješine slovenačke nacionalnosti koji su duže vremena boravile na dužnosti u Sloveniji**".[383]

Tokom cijelog njenog postojanja u JNA je bila prisutna neravnomjerna nacionalna struktura komandnog dijela, naročito generalskog i višeg oficirskog kadra. Uoči napada na Hrvatsku u JNA je bilo 12,6% Hrvata, što je u odnosu na njihovu brojnu zastupljenost u SFRJ bio nedostatak od –53%. Slovenaca je bilo 2,8%, s nedostatkom od – 66%; Muslimana 2,4%, s nedostatkom od –78%; Albanaca 0,6%, s nedostatkom od – 66%. Zastupljenost Srba od 63,2% u oficirskoj populaciji bio je višak od + 51%; Crnogoraca je bilo 6,2%, s viškom od + 148%; a Jugoslovena je bilo 3,6%, s viškom od + 45%.[384]

JNA je jula 1991. sve više bila nacionalno čista – srpska vojska. Svi Slovenci (ili gotovo svi) povukli su se iz vojske, većina Hrvata se tada povlačila, a Albanaca gotovo da nije ni bilo, kao ni Bošnjaka, te zanemarljiv broj Makedonaca.[385] I pored toga, ona je još 11 mjeseci zadržala to ime.

U operativnim komandama su ubrzano smijenjeni, uglavnom, nacionalno nepodobni oficiri, posebno iz Zagreba, gdje je 142 zatražilo demobilizaciju (u Virovitici je 10 Srba – aktivnih oficira tražilo

---

383 V. Kadijević, nav. dj., str. 118.

384 D. Marijan, nav. dj., str. 289. Nacionalna struktura oficirskog kadra JNA u Sloveniji i Hrvatskoj je u ljeto 1991, po podacima Komande 5. vojne oblasti, od 6. jula 1991, apsolutno bila u korist Srba, njih je bilo 57%, zatim Hrvata 12%, Slovenaca 6%, Crnogoraca 5%, Jugoslovena 4% i pripadnika ostalih nacionalnosti 16% (Isto, str. 302).

385 S. Mesić, nav. dj., str. 97. Slobodan Milošević i Borisav Jović su 5. jula 1991. od generala Veljka Kadijevića tražili, između ostalog, potpunu eliminaciju Hrvata i Slovenaca iz vojske (B. Jović, nav. dj., str. 349).

Krajem 1991. i početkom 1992. nacionalni sastav starješina 5. korpusa JNA bio je 99% srpske nacionalnosti (**ICTY**, Predmet: Br. IT-94-I-T, Dokazni materijal svjedočenja pukovnika JNA O. S., 4. juni 1996, str. 11).

demobilizaciju). Na to je general Adžić zatražio da "izdajnike treba na licu mjesta streljati bez milosti i razmišljanja".[386]

Početkom septembra 1991. vojni obveznici, svakako nakon provedene propagandne kampanje, su masovno odbijali da nose "titovku", sa zvijezdom petokrakom i da ulaze u armijske prostorije u kojima je bila Titova fotografija. Na uklanjanju Titovih slika iz armijskih prostorija posebno je insistirao general Vuk Obradović.[387]

JNA je 1991, naročito jula, došla u krajnju krizu. Ona je teško pretrpjela poraz u Sloveniji. Tada je definitivno prihvatila stav da koncepta Jugoslavije više nema. I onda je odustala od komunističkih simbola, konkretno od petokrake. Međutim, to nije bila samo izmjena simbola, već "**izmjena karaktera i namjene te vojske, čak sastava te vojske**", odnosno "**izmijenjena je vojska, njena uloga i namjena**".[388]

Milošević je JNA povukao iz Slovenije na "srpske granice" u Hrvatskoj, pa u Bosnu i Hercegovinu. JNA je povučena i iz Makedonije u Srbiju, odnosno Saveznu Republiku Jugoslaviju, kada je ona nastala kao nova država aprila 1992.[389]

Brzo povlačenje JNA iz Slovenije bio je povod da se JNA "**očisti**" od svih kolebljivih vojnika i oficira, kako bi se na komandne pozicije doveli novi, "**provjereni**", militantniji, već otvoreno četnički orijentisani kadrovi. U tom smislu treba posmatrati i činjenicu da je više puta vršeno penzionisanje većega broja starješina JNA, pri čemu mnogi stariji generali nisu prihvatili fašizaciju. Na taj način su velikosrpski fašisti i kadrovski pripremali ljude za agresiju na Bosnu i Hercegovinu. Time je izvršeno "**etničko čišćenje**" osnovnih službi JNA i njihova popuna odgovarajućim srpskim kadrovima. To je imalo za posljedicu da se JNA pretvorila u pretežno jednonacionalnu vojsku sa otvorenom četničkom ideologijom, u "**jednu militantnu neofašističku tvorevinu potpuno stavljenu u službu velikosrpske politike i svojevrsne nacionalističke hunte, na čelu sa diktatorom Miloševićem, koja je**

---

386 Isto, str. 100.

387 **RAT I MIR GENERALA VUKA OBRADOVIĆA**, *Profil*, br. 16, str. 198-209.

388 Intervju Branka Mamule, *Slobodna Bosna*, br. 187, 15. juni 2000, str. 37.

389 B. Mamula, **UZROCI I POSLJEDICE RATOVA U JUGOSLAVIJI 1991. - 2001.**, str. 213.

izvršila nezapamćene zločine u modernoj historiji". Istovremeno, JNA se, po naređenjima Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, nije odrekla partijske i druge političke propagande, direktno se miješajući u politički život Bosne i Hercegovine.[390]

Na sve načine iz JNA odstranjivani su Albanci, Muslimani, Hrvati i Slovenci, a na njihova mjesta dovođeni obučeni srpski "**dobrovoljci**".[391]

Izbacivanje crvene petokrake i njena zamjena trobojkom, a onda četničkim kokardama, kao i sklanjanje i bacanje Titovih slika u smeće, dovoljno govori o ravnogorskoj orijentaciji JNA. Uprkos mnogim masovnim zločinima u Drugom svjetskom ratu četništvo je amnestirano u Jugoslaviji. Ta ideologija je preuzela u ruke JNA, saveznu diplomatiju, savezne i druge organe vlasti. Memorandum SANU je bio osnovno političko štivo u SSNO. Najsnažniji politički uticaj na JNA imale su Socijalistička partija Srbije i Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine.[392]

---

390 N. Duraković, nav. dj., str. 245-246, 283 i 285-286; **AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERECEGOVINU IZ DANA U DAN, DOKUMENTI O AGRESIJI NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU**, Ured za informisanje Vlade Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1993, 9. maj 1992.; *Oslobođenje*, 20. januar 1992.

391 *Slobodna Bosna*, br. 22, Sarajevo, 26. mart 1992, str. 5. U jedinicama 2. vojne oblasti sredinom februara 1992. bilo je 244 pukovnika, od kojih 180 Srba, 45 Muslimana, 14 Hrvata, 3 Slovenca i 2 Mađara. Od 1. do 27. aprila 1992. "**odliv kadra bio je velik**", te je JNA u tom periodu napustilo 148 Muslimana, 46 Makedonaca, 38 Srba, 36 Hrvata, 17 Albanaca, 10 Mađara i 6 Slovenaca. Taj manjak oficira nadoknađen je prebacivanjem u Bosnu i Hercegovinu oficira i podoficira srpske nacionalnosti sa područja Srbije i Crne Gore (*Oslobođenje*, 16. avgust 1992.).

Aprila 1992. redove JNA napustio je veliki broj Muslimana i Hrvata, čija su mjesta popunili, uglavnom, kadrovi iz Srbije i Crne Gore. Tako se, na primjer, 22. aprila 1992, na spisku od 110 oficira i građanskih lica na službi u Komandi 2. vojne oblasti predviđenih za dislokaciju, nalazilo svega 13 Muslimana (Isto).

392 N. Duraković, nav. dj., str. 245-246, 283, 285-286 i dr.; *Slobodna Bosna*, br. 3, 14. novembar 1991, str. 3.

Većina oficira Srba u Sarajevu bili su aktivni članovi Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine (RATNI ZLOČINI U BOSNI I HERCEGOVINI, Izvještaji Amnesty Internationala i Helsinki Watcha, Antiratna kampanja Hrvatska, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Biblioteka Dokumenti, br. 2, Zagreb 1993, str. 107).

Nakon povlačenja JNA iz Slovenije i Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu, sva vodeća mjesta u JNA držali su Srbi.[393]

Od 200.000, koliko je krajem oktobra 1991, po Joviću, imala JNA, 70% su bili Srbi, a od 100.000 rezervista 75% je bilo Srba.[394]

U jesen 1991. i početkom 1992. intenzivirano je kadrovsko čišćenje JNA. U penziju je prijevremeno upućeno oko stotinu generala i veći broj aktivnih strarješina.[395]

Krnje Predsjedništvo SFRJ "**kao najviši organ rukovođenja i komandovanja oružanim snagama SFRJ, u sklopu transformacije i smanjenja Jugoslovenske narodne armije i oružanih snaga zemlje u cjelini**", 25. februara 1992. donijelo je odluku o prestanku aktivne vojne službe tridesetorici (30) generala i admirala JNA, uključujući i generala Kadijevića, "**i njihovom stavljanju na raspolaganje pred penzionisanje**".[396] Na toj je sjednici donesena i odluka o postavljenju jednog broja generala na nove dužnosti :

---

393 S. Biserko, nav. dj., str. 220. Taj proces "**raslojavanja**" i "**osipanja u JNA po nacionalnoj osnovi**" je, po generalu Kadijeviću, i pored toga što je bio "**ozbiljan**" i "**težak**" problem, bio "**neminovan**". S tim u vezi, on piše: "**Nacionalno izmješani sastavi JNA neminovno dovode do toga da su pripadnici JNA morali ratovati i protiv pripadnika sopstvene nacije, te da se u sredinama sa kojima su se tukli, nalazile i njihove porodice, može se sagledati sva dramatičnost u kojoj su se nalazili mnogi pripadnici JNA, a time i JNA u cjelini. Mnogo je napora trebalo da se ova unutrašnja teškoća savlada. Zato je neminovno došlo do osipanja u JNA po nacionalnoj osnovi. Da bi izbjegli veća iznenađenja, morali smo preduzimati mnoge mjere, uključujući i u par navrata zvanično zauzeti stav – da sve aktivne starješine i građanska lica u JNA koja žele da napuste JNA iz bilo kojih razloga, to mogu mirno i bez bojazni učiniti. Tu mjeru smo smatrali primjerenijom karakteru u tradicijama JNA nego mjeru da se svi pripadnici secesionističkih nacija istjeraju iz JNA bez obzira na njihovo lično opredjeljenje. I sada smatram da je to ispravniji prilaz, kako sa stanovišta potreba tog vremena i prošlosti, tako i sa stanovišta budućnosti. Uprkos svih tih mjera, sva iznenađenja nije bilo mogućno izbjeći**" (V. Kadijević, nav. dj., str. 95 i 165).

394 B. Jović, nav. dj., str. 403.

395 A. Lukežić, nav. dj., str. 75; Dž. Šarac, nav. dj., str. 118.

396 AIIZ, inv. br. 7-52 SAOPŠTENJE ZA JAVNOST /"KRNJEG"/ PREDSJEDNIŠTVA SFRJ; Isto, inv. br. 7-51, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br.

- za zamjenika načelnika Generalštaba oružanih snaga SFRJ general-pukovnika Životu Panića;

- za komandanta 1. vojne oblasti general-potpukovnika Vladimira Stojanovića;

- za komandanta RV i PVO general-potpukovnika Božidara Stevanovića;

- za zamenika načelnika Generalštaba za RV i PVO general-potpukovnika Dmitra Trbojevića;

- za komandanta Centra visokih vojnih škola RV i PVO general-potpukovnika Živana Mirčetića;

- za glavnog inspektora oružanih snaga SFRJ general-potpukovnika Dobrašina Praščevića;

- za načelnika štaba 1. vojne oblasti general-potpukovnika Nikolu Mandarića;

1/813-4, 29. aprila 1992. – Vojnograđevinskoj direkciji (na ličnost komandanta). To su sljedeći generali i admirali : general armije Veljko Kadijević; admiral Stane Brovet; general-pukovnik Aleksandar Spirkovski; general-pukovnik Zvonko Jurjević; general-pukovnik dr Aleksandar Stamatović; general-pukovnik Andrija Silić; general-pukovnik Ivan Hočevar; general-pukovnik Marko Kulić; general-pukovnik Đorđije Zvicer; general-pukovnik Mladenko Maksimović; general-pukovnik Milan Grujić; general-pukovnik Teodor Troho; general-pukovnik Božidar Božović; general-pukovnik Velisav Dobrivojević; general-pukovnik Tomislav Trajkovski; viceadmiral Dragoljub Boćinov; general-major Angel Ončevski; general-major Kosta Čolović; general-major Tomislav Radovanović; general-major Milovan Ristić; general-major Vojislav Radović; general-major Mile Kučinić; general-major Jerko Crmanić; general-major Mile Babić; general-major dr Mihajlo Đuknić; general-major Trajče Krstevski; general-major Vlado Trifunović; general-major Boca Perevski; general-major Mitar Arsovski i general-major Trajko Postolovski (Isto).

Prestanak aktivne vojne službe navedenoj grupi visokih vojnih starješina bio je, po generalu Kukanjcu, uslovljen "**prevashodno zahtevima koje objektivno nameću transformacija i smanjenje oružanih snaga**". Najveći broj generala-admirala kojima je prestala aktivna vojna služba ispunjavao je, po njemu, kriterijume za penzionisanje, te da je odluka o prestanku službe u JNA za manji deo generala bila "**uslovljena promenama u nacionalnoj strukturi Armije i u suštini posledica je promena do kojih dolazi u državnom uređenju SFRJ**" – Isto.

- za pomoćnika saveznog sekretara za narodnu odbranu za vojno-privredni sektor general-potpukovnika dr Milorada Dragojevića;

- za načelnika štaba Komande RV i PVO general-majora Ljubomira Bajića i

- za pomoćnika komandanta RV i PVO za moralno vaspitanje pukovnika Radomira Sekulića.[397]

General Veljko Kadijević je učesnik i kreator transformacije JNA u velikosrpsku vojsku. On je, pored toga, bio i ključna ličnost u pretvaranju JNA u agresorsku vojsku.[398]

Milošević je za samo pola godine 1991./1992. penzionisao 135 generala od 200, koliko ih je redovno imala JNA. Oni nisu odgovarali nacionalističkim kriterijima nove vojske koju je on uobličavao. Nisu bili dovoljno pouzdani, osjećali su se Jugoslovenima i prevarenima, barem većina njih. Među njima se tada našao i cio vrh tada već bivše JNA.[399]

Rukovodstvo je 8. maja 1992. donijelo odluku o prihvatanju ostavke načelnika Generalštaba oružanih snaga Jugoslavije, generala Blagoja Adžića, i o postavljenju na to mjesto generala Živote Panića, te odluku o razrješenju komandanta Druge armijske oblasti, generala Milutina

---

397 Isto.

398 A. Lukežić, nav. dj., str. 77. I general dr Vuk Obradović, načelnik kabineta ministra Kadijevića, koji je bio usko povezan sa vrhom SPS-a i vladajućim režimom Srbije, je "**činio sve da JNA prevede s jugoslovenskog na velikosrpski program**". On je imao veliki uticaj na generala Kadijevića. Svaka odluka ministra Kadijevića je prethodno raspravljana s Obradovićem, koji je "**svakoga tko je drugačije mogao utjecati na JNA i ministra Kadijevića, onemogućavao ne birajući sredstva**". Obradovićeva "uloga" u ponašanju JNA bila je značajnija od vodećih generala uz Kadijevića, uključivo generala Adžića koga je Kadijević smatrao nesposobnim. Odgovornost generala Obradovića za neslavan završetak JNA poznata je visokim vojnim starješinama. On sam je to vrlo dobro znao, te je priredio predstavu svojim odlaskom iz JNA, "prije nego se ona raspala, a njegova zvijezda u vrhu režima u Srbiji se ugasila" (B. Mamula, **SLUČAJ JUGOSLAVIJA**, str. 160).

399 B. Mamula, **UZROCI I POSLJEDICE RATOVA U JUGOSLAVIJI 1991. - 2001**, str. 213.

Kukanjca.[400] Istovremeno je donesena odluka o prestanku službe i odlasku u penziju 38 generala i admirala.[401]

---

400 B. Jović, nav. dj., 452. O tome Jović u svojim memoarima piše: "Dosta smo se sporili oko odgovornosti Milutina Kukanjca, što je dozvolio da cela komanda Druge vojne oblasti upadne u zamku muslimana usred Sarajeva, gde je izginulo više ljudi i gde je vojska doživela potpuni fijasko. Članovi Predsedništva bili su jednodušni u oceni da se radi o greški u proceni Komande i u slabom obezbeđenju, ali i o greškama koje su tome prethodile, kao što je potpuno neoprezno predugo zadržavanje i Komande i vojnih škola usred Sarajeva, koje je bilo leglo muslimanske separatističke pobune. Smatrali smo da je normalno da Kukanjac zbog toga bude smenjen.

Adžić se tome energično suprostavljao. Rekao je da je on lično odobravao svaki potez Kukanjca i da će, ukoliko ostanemo na svom stavu, podneti ostavku, jer je onda i on odgovoran, mada se s našom ocenom ne slaže.

Stvar je završila usvajanjem njegove ostavke i smenjivanjem Kukanjca" (Isto).

401 Isto, str. 453. To su sljedeći generali i admirali : general-pukovnici: Života Avramović, Andrija Rašeta, dr Nikola Čubra, Slavoljub Đokić, Dušan Uzelac i admiral Mile Kandić;

general-potpukovnici : Milan Ružinovski, Živan Mirčetić, Marko Negovanović, Branko Stanković, Tihomir Grujić, Špiro Niković, Dragutin Đuričković i vice-admiral Miodrag Jokić;

general-majori : Aleksandar Vasiljević, Jovan Pavlov, Simeon Tumanov, Mato Pehar, Dušan Merzel, Rajko Lapčić, Dušan Koturović, Slobodan Mikić, Milan Pujić, dr Branislav Popović, Radovan Đurić, Jovan Šupić, Milan Aksentijević, Savo Janković, Zoran Kostovski, Ratko Milićević, Dragoje Vasović, Anto Karanušić, Branislav Kuzmanović, Miloš Baroš, Vojislav Đurđevac, Muharem Fetahagić, Mirko Nikolovski i Jovan Popović (Isto).

Takva odluka je donesena i krajem 1991. za sličan broj generala i admirala, s tim što je "tada izvršena pažljiva analiza i postignuta potpuna saglasnost sa vojnim rukovodstvima", što 8. maja 1992. nije bio slučaj (Isto).

"Tehnologiju" koja je prethodila donošenju odluke od 8. maja 1992. zabilježio je Jović u svojim memoarima :

"**Kao i kod odluke donete krajem prošle godine** /tj. 1991. – prim. S. Č./, **Branko Kostić je stalno pravio neke spiskove za smenu i nastojao, u brojnim neformalnim kontaktima članova Predsedništva, da ih najavljuje i pribavlja saglasnosti. Krajem prošle godine njegov poduži spisak uzeo je pod lupu Kadijević, korigovao ga koliko je bilo moguće i lično se saglasio. Sada, međutim, toga nije bilo. Branko je nekoliko puta pokušavao da pribavi moju saglasnost za smenu generala, a ja, pošto sam bio veoma zauzet, a nedovoljno informisan o tim**

Tokom čitave 1991. i JNA je, uz oslonac na neke organe SR Srbije i Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, radila na destrukciji Republike Bosne i Hercegovine. Prebacivanjem vazduhoplovnih, oklopno-mehanizovanih, pješadijskih i artiljerijskih jedinica i sredstava iz Slovenije i Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu (više korpusa kopnene vojske, te ratnog vazduhoplovstva i protiv-vazdušne odbrane), na tom je malom prostoru stvorena **velika koncentracija vojnih snaga**.[402]

JNA je, u skladu sa srpskim velikodržavnim projektom (RAM) genocidnog karaktera, izvela agresiju na Republiku Hrvatsku, gdje je, zajedno sa srpskim kolaboracionistima, okupirala jednu trećinu te republike, a zatim agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu, uz učešće srpskih kolaboracionističkih oružanih sastava iz Bosne i

---

ljudima, rekao sam mu da ne mogu da se složim ovako na 'blanko'. Pošto moram da putujem u inostranstvo, ako mu se žuri, neka konsultuje Slobodana Miloševića, ja ću prihvatiti ono što Milošević prihvati.

Kad sam se vratio sa puta odluka je bila potpisana i objavljena. Zove me Sloba Milošević i pita kada smo i zašto smenili generala Marka Negovanovića, koji je ministar Narodne odbrane u srpskoj vladi. Branko Kostić uopšte nije postupio po dogovoru, nije konsultovao Miloševića i doneo je odluku sa tri člana Predsedništva (on, Jugoslav Kostić i Sejdo Bajramović). Ovi nisu imali pojma o mom razgovoru sa B. Kostićem, verovali su da on to ne može da radi bez sporazuma sa mnom i Slobodanom" (Isto).

Odluka je, po Joviću, formalno bila zakonita, "**ali je običan bezobrazluk sa Brankove strane da tako postupa. Slobodan i ja smo se uzdržali od javnog reagovanja, a Marko Negovanović je ostao ministar u vladi Srbije, kao civil (penzionisani general).**

Ovu hajku na generala Branko Kostić je započeo pod uticajem Nedeljka Boškovića, penzionisanog pukovnika vojne obaveštajne službe, koji mu se nametnuo da ga reaktivira, da ga unapredi u generala i da ga postavi za načelnika vojne obaveštajne službe. Sa tog položaja počeo je da se revanšistički ponaša prema vojnim kadrovima. Ima naravno, i onih koje je trebalo smeniti, ali sve što se dešavalo i kako se dešavalo nije bilo normalno. Bar po mom mišljenju" (Isto, str. 454).

Odluka "krnjeg" Predsjedništva SFRJ o penzionisanju generala od 8. maja 1992. bila je, po generalu Milutinu Kukanjcu, "**idiotizam neviđeni, sramota**" (TV *Srna*, Emisija "Moj gost – moja istina", autora Riste Đoge, 12. juli 1994.).

[402] M. Bojić, **JNA JE RADILA NA RUŠENJU R BIH**, u : F. Ademović, nav. dj., str. 85.

Hercegovine i Srbije i Crne Gore, pri čemu je izvršila sve oblike zločina, uključujući i genocid nad Bošnjacima.[403]

JNA je predstavljala osnovu iz koje su formirane tri vojske: Vojska Savezne Republike Jugoslavije, sa njenim kolaboracionističkim snagama: Vojska Republike Srpske Krajine i Vojska Republike Srpske.[404]

---

403 Te, po Kadijeviću, "**postavljene zadatke**", JNA je, "**pod izuzetno nepovoljnim međunarodnim i unutrašnjim okolnostima, ostvarila**". Njihovu realizaciju on je formulisao na način po kome je JNA :

1) "**u Hrvatskoj zajedno sa srpskim narodom oslobodila Srpsku Krajinu i naterala Hrvatsku da prihvati mirovni Vensov plan**";

2) "**u Bosni i Hercegovini bitno pomogla da u početku JNA, a potom vojska Republike Srpske koju je JNA stavila na noge, oslobodi srpske teritorije, zaštiti srpski narod i stvori povoljne vojničke prednosti za ostvarenje interesa i prava srpskog naroda u Bosni i Hercegovini političkim sredstvima, u mjeri i uslovima koje to međunarodne okolnosti budu dozvoljavale**" (V. Kadijević, nav. dj., str. 162).

JNA se, po Kadijeviću, u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, za razliku od Slovenije, gdje je "**politika ocijenila**" da se "**nije imala zašto boriti**", "**borila za pravo srpskog naroda da sam određuje svoju budućnost**"(Isto, str. 163).

To su bili zadaci koje je Velikosrpski pokret postavio JNA, a koje je ona ostvarila. Osvajačke, agresorske i genocidne radnje JNA u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini su, po Kadijeviću, oslobodilačkog karaktera. Pored toga, potrebno je naglasiti da general Kadijević otvoreno falsifikuje historijske činjenice, iznoseći brojne neistine, kao što su i sljedeće, a koje je on posebno podvukao: "**da je JNA sve zadatke izvršavala bez ikakve primjene bilo koga vida terora ili odmazde nad civilnim stanovništvom, da je na svaki pokušaj takvoga djelovanja od strane pojedinica ili nekih grupa, energično reagovala i to onemogućavala**" (Isto, str. 163).

404 V. Kadijević, nav. dj., 163. To je, po Kadijeviću, "**urađeno u skladu sa datim unutrašnjim i međunarodnim okolnostima veoma organizovano**". Taj je zadatak, po njemu, bio "**vrlo bitan**" i njega je "**rukovodstvo JNA utvrdilo kao prioritetni**" (Isto).

Obrazloženje tog "**prioritetnog**" zadatka Kadijević je formulisao na sljedeći način: "**... zato što su drugi narodi u Jugoslaviji počeli da na razne načine stvaraju svoje vojske, a srpski i crnogorski narodi su JNA smatrali svojom vojskom, kao što su i Jugoslovensku državu smatrali svojom državom, pa je, shodno tome, i obaveza JNA bila da novoj Jugoslaviji i cjelokupnom srpskom narodu obezbijedi njegovu vojsku, bez koje na ovim prostorima i u uslovima koji su neprijatelji nametnuli, nema ne samo slobode, već ni života**" (Isto, str. 163-164).

Očigledno je general Kadijević na providan način pokušao da prikrije osvajačke i genocidne namjere Velikosrpskog pokreta, a posebno njegove oružane sile - JNA.

Na taj način JNA je formalno transformirana u tri srpske vojske,[405] iako je bilo jasno da je riječ o jedinstvenoj velikosrpskoj vojsci, s jedinstvenim Generalštabom u Beogradu i svim drugim obilježjima karakterističnim za jednonacionalnu vojsku u službi Velike Srbije (sve su tri djelovale pod jedinstvenom komandom u Beogradu). Time je istovremeno označen i kraj JNA, koja se, u službi fašističke politike, pretvorila u snagu i oružje za ubijanje, raseljavanje, pljačku, masovne progone, silovanja i dr.[406]

JNA (generali Kukanjac, Uzelac, Perišić, Janković, Đurđevac i dr.) je, u službi genocidne politike, rukovodila pripremama, obučavala i naoružavala članove SDS-a, zatim oružane formacije srpskih koljača (šešeljevci, arkanovci, "beli orlovi" i dr. zločince).[407] Mladić i drugi generali su izdavali naredbe da se artiljerijom ruši Sarajevo, posebno

---

JNA je, sumirajući njene "**ukupne rezultate**", "**uslove pod kojima ih je postigla na unutrašnjem i međunarodnom planu**", po Kadijevićevoj "**opštoj**" ocjeni, "**strategijski gledano**", "**uradila ono što je objektivno bilo realno; da nije uradila ono što objektivno nije mogla; da su joj neki zadaci političke naravi krivo distribuirani; da je u izvršenju svojih zadataka, naročito u posljednjoj godini bila suočena sa mnogo ozbiljnih i teških problema...**". Pri tome je, po njemu, "**ispoljen visoki stepen sposobnosti, patriotske svijesti i borbenog morala ogromne većine onih starešina JNA koji su ostali dosljedni ciljevima za koje se ona borila, što je predstavljalo odlučujući faktor da JNA izvrši zadatke o kojima sam govorio u uslovima rijetko zabilježenim u istoriji ratovanja**" (Isto, str. 164-165).

Zaista je bilo koji komentar suvišan. General Kadijević otvoreno priznaje i time se hvali da je i u procesu namjernog istrjebljivanja pojedinih naroda i barbarskog uništavanja njihovih materijalnih dobara i svih tekovina jedne civilizacije "**ispoljen visoki stepen sposobnosti, patriotske svijesti i borbenog morala ogromne većine**" starješina JNA.

405 V. Kadijević, nav. dj., str. 163; S. Biserko, nav. dj., str. 226. Na taj se način JNA redukovala u srpsko-crnogorsku vojsku, čime je njena doktrina izjednačena sa nacionalističkim stavovima SANU (I. Radaković, nav. dj., str. 223).

406 A. Lukežić, nav. dj., str. 71; S. Biserko, nav. dj., str. 226.

407 A. Lukežić, nav. dj., str. 73; A. Džubo, nav. dj., str. 18. JNA je, po generalu Džubi, obučavala i naoružavala srpske zločince u Bosni i Hercegovini i druge oružane srpske formacije u Jugoslaviji. Uz tu vojnu silu srbijanski režim je krenuo u okupaciju i porobljavanje Bosne i Hercegovine. Neki mlađi generali, nemoćni da izmijene stanje na bolje, povukli su se prijevremeno iz aktivne službe, ne prihvatajući takvu nacionalističku velikosrpsku orijentaciju (A. Džubo, nav. dj., str. 18).

oni dijelovi gdje nije bilo "**mnogo**" Srba ("**... Velušiće tuci, ... Velešiće tuci i Pofaliće, tamo nema srpskog življa mnogo...**"), zatim civili i njihovi objekti. General Kukanjac je javno (na TV) izjavio da je **on omogućio da se Bosna i Hercegovina opljačka i odveze u Srbiju dio vitalne industrije, da je zauzeo sve ono što je pod okupacijom kolaboracionističke Republike Srpske**, pa je čak kritikovao svoje kolege što su neke od tih okupiranih područja izgubili u borbi sa Armijom Republike Bosne i Hercegovine, te da je generalu Mladiću "**predao postrojenu Komandu**" 2. vojne oblasti, i dr.[408]

Nosioci Velikosrpskog pokreta, odnosno Srbija i Crna Gora su, pod vidom "zaštite srpskog naroda" preko i pomoću JNA, putem agresije i genocida, formirali tzv. Republiku Srpsku Krajinu, okupirali veći dio Bosne i Hercegovine, instalirajući paradržavnu Republiku Srpsku i njenu kolaboracionističku vojsku. Ona nije vodila osvajačke ratove za pravo srpskog naroda da uređuje svoju budućnost, već za ostvarenje ideje o Velikoj Srbiji, pod parolom "svi Srbi u jednoj državi".[409]

---

408 AIIZ, inv. br. 2-2678, Komanda 4. korpusa, Sp. Br. 75-1, 7. maj 1992, **Događaji u Bosni i Hercegovini, odnos i odraz ukupnog stanja u JNA**; *Slobodna Bosna*, 20. februar 1998.; TV *SRNA*, Emisija "Moj gost-moja istina", autora Riste Đoge, 12. juli 1994.; A. Lukežić, nav. dj., str 73-74; **VRIJEME BEŠČAŠĆA**, Zbornik radova GENOCID NAD BOŠNJACIMA KRAJEM DVADESETOG STOLJEĆA, Zenica 1994, str. 47-48.

409 A. Lukežić, nav. dj., str. 70.

II

SRPSKI VELIKODRŽAVNI PROJEKAT I PLANIRANJE ZLOČINA

1. **Obnova i eskalacija Velikosrpskog pokreta**

Srpsko intelektualno, političko i vojno vođstvo se dugo održalo zloupotrebom jugoslavenskog imena putem kojeg je još od 1918. imalo potpunu supremaciju na ovim geopolitičkim prostorima i nad narodima koji unutar njih žive. U datoj konstelaciji snaga i u okviru antifašističke koalicije Država je obnovljena napuštanjem velikosrpske hegemonije i prihvatanjem Platforme Narodno-oslobodilačkog pokreta i na osnovu nje izborenog federativnog uređenja zemlje. Kada je, djelovanjem velikosrpskih tendencija, u drugoj polovini osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, ta politička formula istrošena, jugoslovenska država je došla u krizu, koja je zahtijevala odgovornu rekonstrukciju zajedničke države na osnovama stvarne, a ne samo deklarativne ravnopravnosti.

Kriza jugoslavenske socijalističke države definitivno je dovela u pitanje decenijama etabliranu velikosrpsku hegemoniju. Njeni neposredni izvršioci i korisnici, od oficirskog, diplomatskog, policijskog i partijskog kadra i aparata, pa sve do SANU, univerziteta, te radio, TV i drugih medija, osjetili su se ugroženim u svojim monopolnim pozicijama. Oni su tako narasle zahtjeve za stvarnom ravnopravnošću u podjeli vlasti i društvenih funkcija, uglavnom, ostvarenih Ustavom od 1974, proglasili za ugrožavanje srpskog naroda. Te su velikosrpske snage ocijenile da će im nastupajuća konfuzija na međunarodnom planu olakšati da, još u XIX stoljeću postavljene ratne ciljeve ("**svi Srbi u jednoj državi**"), konačno i ostvare.[1]

---

[1] S. Čekić, **AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991.-1993,** Sarajevo 1994, str. 26; V. Žarković, **NACIONALIZAM I SLOM JUGOSLAVIJE**, u: STVARANJE I RAZARANJE JUGOSLAVIJE, Zbornik radova sa Okruglog stola STVARANJE I RAZBIJANJE JUGOSLAVIJE, Beograd, 5.-7. decembar, Beograd 1996, str. 227-237.

Narušavanje u Kraljevskoj Jugoslaviji izrazito privilegovanog položaja Srba za svo vrijeme nove Jugoslavije izazvalo je otpore, koji su kulminirali pokušajem Rankovićevog puča 1966. i često nailazili na podršku u velikoruskim stremljenjima SSSR-a. Sedamdesetih godina to se manifestovalo kao otpor Ustavu iz 1974, kako u toku pripreme, tako i neposredno po njegovom usvajanju. Prvenstveno se izražavalo kroz otpor njegovim pomacima ka stvarnoj ravnopravnosti nesrpskih naroda i nacionalnih manjina, kao i njegovom dvokomponentnom konceptu oružanih snaga. Samo dvije godine po njegovom usvajanju Draža Marković je naložio izradu PLAVE KNJIGE o "**nepravdi prema Srbima**".[2] Smrću Josipa Broza Tita 1980. nestao je bitan integrativni faktor SFRJ. Već krajem 1981. Petar Stambolić je zaprijetio da će se Srbi **osloniti na svoju "moć i broj"**, a iduće godine aktuelizovao PLAVU KNJIGU. Eskalacija obnove velikosrpskog pokreta nije se više mogla zaustaviti, naročito poslije stupanja na scenu Udruženja književnika Srbije i SANU.[3]

Uplašen izvjesnim gubitkom čvrstog materijalnog oslonca drugi takav integrativni faktor – JNA i njeno rukovodstvo (od 1982. admiral Branko Mamula i njegov nasljednik i pulen general Veljko Kadijević)[4] krenulo je u potragu za rješenjem vlastitog položaja. Reorganizacijom sistema komandovanja i potiskivanjem teritorijalne komponente izmijenjena je uloga Oružanih snaga. Umjesto odbrane od spoljne agresije, tako reorganizovanim oružanim snagama, namjeravalo se

---

[2] N. Pašić - R. Ratković - B. Špadijer, **PLAVA KNJIGA**, Beograd 1977; I. Stambolić, **PUT U BESPUĆE**, Beograd 1995, str. 65-70.

[3] M. Kreso, **AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU – AMBIJENT POČINJENOG GENOCIDA**, u: GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI 1991. – 1995, Zbornik radova Međunarodnog kongresa za dokumentaciju genocida u Bosni i Hercegovini, Bon 31. avgusta do 4. septembra 1995, Sarajevo 1997, str. 45-50.

[4] General Nikola Ljubičić, predsjednik Predsjedništva Republike Srbije 1982. je za saveznog sekretara odbrane doveo admirala Branka Mamulu, koji je idućih godina bitno izmijenio doktrinu opšenarodne odbrane i od instrumenta odbrane od spoljnje agresije JNA pretvorio u instrument za unutrašnje obračune u zemlji, te ubrzao dominaciju srpskih i dogmatskih kadrova sa ambicijom da bude arbitar eventualnog preuređenja zemlje. Kasnije je Ljubičić predložio, podržao i pružio podršku Slobodanu Miloševiću za čelnu funkciju u Srbiji i tako preuzeo neslavnu ulogu srpskog Hindenburga.

nametnuti arbitrom unutrašnje krize. Oslonac je viđen u idejno sličnim pretenzijama takvih snaga u Srbiji i SSSR-u.[5]

Politička događanja u SFRJ od 1986. karakterišu otvorene manifestacije i jačanje nacionalizma. Taj nacionalizam, generiran u Beogradu, u srpskom intelektualnom, političkom i vojnom vođstvu, doveo je do unutrašnje krize u Državi, koja je uzdrmala temelje socijalističke Jugoslavije i omogućila da se, na temelju velikodržavnog projekta "Velike Srbije", razbije zajednička jugoslavenska država. U suštini se radi o **fašistoidnom nacionalističkom programu i nacionalističkoj agresivnoj politici** koja opterećuje srpski narod mitološkom prošlošću. Najpoznatiji i najpotpuniji program te vrste sadržan je u shvatanjima SANU,[6] "**gdje je smišljen i rađen srpski nacionalistički program**", posebno u njenom Memorandumu (program za formiranje "Velike Srbije", "**nacionalistički testament**", "**priručnik nacionalizma**"), koji

---

[5] Autorovu interpretaciju i osnovni slijed događaja vidi: Branko Mamula, **SLUČAJ JUGOSLAVIJA**, Podgorica 2000.

[6] **Srpska akademija nauka i umjetnosti**, formirana kao Društvo srpske slovesnosti 1842, pored proučavanja kulturnih i drugih problema Srbije i srpskog naroda, bavila se osmišljavanjem i projiciranjem razvoja i ciljeva (pa i velikosrpskih, kada su bili aktuelni) srpske države.

Godine 1945. uspostavljeno je staro stanje (za vrijeme prije okupacije) i uklonjeni predsjednik Aleksandar Belić preuzeo funkciju. Za razliku od dotadašnjih 400 ukupno štampanih tabaka godišnje, po oslobođenju zemlje, već 1952. je dostigla preko hiljadu štampanih tabaka godišnje. Tada je imala 36 stalnih i 35 dopisnih članova, te preko 1.000 saradnika i zaposlenih. Četrdeset godina nije ništa bitno mijenjano. Akademija je ostala pod uticajem starih članova i ideja, novi članovi su teško primani, čak i iz oblasti prirodnih nauka.

Ponovno uključivanje u funkciju, u kojoj je nekada bila dominantan faktor, počelo je najkasnije 1984. Istaknuti akademik i književnik Dobrica Ćosić novembra te godine je predložio da se Akademija izjasni o potrebi angažovanja "**na opštedruštvenim i nacionalnim problemima**" (A. Belić, **SRPSKA AKADEMIJA NAUKA**, u: ENCIKLOPEDIJA JUGOSLAVIJE, sveska 1, Beograd 1955, str. 32-41). Dvije godine kasnije svjetlo dana ugledao je njen MEMORANDUM, zaredale su "besede" sa nacionalističkim i ratnohuškačkim sadržajima.

Svi akademici SANU (osim dvojice) bili su za Memorandum, u kome su se izjasnili za otvaranje srpskog nacionalnog pitanja u Jugoslaviji i pravce njegovog rješavanja, "odnosno za određenu politiku rešavanja srpskog pitanja" (M. Minić, **RATOVI U HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI 1991. - 1995,** Sarajevo - Minhen - Novi Sad - Zagreb 2002, str. 89).

je "**izrazio onu političku misao - koja ima duboke korjene i dugu tradiciju od Garašaninovog 'NAČERTANIJA' do Moljevićevog programa 'HOMOGENA SRBIJA'**".[7] Ta politička misao Jugoslaviju "**shvata i prihvata kao proširenu Srbiju za koju avnojski koncept**

Dobrica Ćosić je bio glavni ideolog **MEMORANDUMA** SANU, nacionalističkog projekta, koji je formulisao sve srpske "**nepravde**" i odredio pravac srpske nacionalističke politike (S. Biserko, **PRINUDNI IZLAZAK IZ SENKE**, HELSINŠKA POVELJA, br. 60, Beograd, januara 2002, str. 1-2). Jedan od autora Memoranduma bio je i akademik Mihajlo Marković. On je 9. juna 1992, na prvom programu beogradske televizije, u razgovoru nekoliklo poznatih političara iz nekoliko političkih stranaka, u svojstvu potpredsjednika Socijalističke partije Srbije, iznoseći svoje mišljenje o akciji akademika koji su tražili ostavku predsjednika Republike Srbije (Milošević) i Vlade Srbije, izjavio pored ostalog, da je ponosan što je jedan od autora Memoranduma (M. Minić, nav. dj., str. 90).

Memorandum je izvršio veliki uticaj na zvaničnu politiku Srbije u rješavanju jugoslovenske krize i srpskog nacionalnog pitanja u njoj, radi ostvarenja srpskog nacionalističkog programa. Umjesto demokratske politike rješavanja pitanja nacionalnih odnosa u Jugoslaviji, uključujući i srpsko nacionalno pitanje, vođena je politika koja je nastupala s nacionalističkih pozicija, koju je, uglavnom, sprovodila državna vlast, na čijem je čelu bio Slobodan Milošević, predsjednik Republike Srbije. Milošević i Vlada Srbije sprovodili su takvu politiku, u čijem su formulisanju učestvovali i akademici SANU (Isto).

Autori Memoranduma bavili su se isključivo srpskim nacionalnim pitanjem. Podvrgli su kritici politiku vođenu u Jugoslaviji u ratu i poslije rata prema Srbiji, srpskom narodu, srpskom nacionalnom pitanju :

- srpski narod je u neravnopravnom položaju;
- Srbija je u neravnopravnom položaju u Jugoslaviji;
- srpski narod je podijeljen u više republika (24% Srba živi van Srbije);
- srpski narod nije dobio svoju državu (srpska nacija "nije dobila pravo na vlastitu državu");
- Srbija je zaostajala u ekonomskom razvoju i dr. (Isto, str. 91-96).

Na taj se način veoma široko stvarala svijest o neravnomjernom položaju, o ugroženosti, antisrpskoj politici i koalaciji protiv Srbije i srpskog naroda, itd. Time se stvaralo stanje "duhova" kod Srba i u Srbiji i van Srbije da je za srpski narod jedino rješenje da "**svi Srbi žive u jednoj državi**" i da se to mora ostvariti mirnim putem ili oružjem (prvi put najavljen na milionskom mitingu na Gazimestanu) – Isto, str. 97.

[7] Moljevićev traktat, datiran 30. juna 1941, stvarno je - možda nešto modifikovana - rekonstrukcija (po bilješkama i sjećanju) takvog projekta Srpskog kulturnog kluba (iz tridesetih godina XX stoljeća) i njegovog predsjednika i ideologa Slobodana Jovanovića.

uređenja međunacionalnih odnosa na osnovama pune ravnopravnosti jugoslovenskih naroda i njihovih republika u zajedničkoj federaciji znači neravnopravnost Srba kao većinskog naroda". Iz tih su razloga "**autori Memoranduma osudili odluke AVNOJ-a kao 'antisrpsku tvorevinu' i odbacili avnojske granice 'zato što su razbile srpski narod' i što zbog njih 'srpska nacija nije dobila pravo na vlastitu državu'**". Oni su "**veoma teškim rečima**" opisali položaj Srba u Jugoslaviji i, s tim u vezi, zaključili da se "**gori istorijski poraz ne da zamisliti nego što su ga doživeli Srbi u Jugoslaviji**", "**pa se rešenje srpskog nacionalnog pitanja 'nameće kao prvorazredno političko pitanje'**". Rješenje su vidjeli u novom uređenju jugoslovenske države kojom bi se srpskom narodu, kao većinskom, osigurao dominirajući položaj u centralizovanoj jugoslovenskoj federaciji. Ukoliko se to ne bi moglo postići, Srbi "**moraju tražiti drugu alternativu - objedinjavanje srpskog etničkog prostora stvaranjem Velike Srbije**".[8]

---

[8] V. Žarković, nav. dj., str. 227-229. O tome vidi i : I . Stambolić, nav. dj., str. 117-131; M. Minić, nav. dj., str. 89-90.

Memoradnum SANU, koga su napisali vodeći srpski intelektualci, jasno je proklamovao težnju za Velikom Srbijom. U tom se dokumentu, između ostalog, navodi da je **"rešenje nacionalnog pitanja" srpskog naroda osujećeno od strane komunista na kraju Drugog svjetskog rata**, jer "**nije dobio svoju vlastitu državu kao ostali narodi**". Jedini način da se osigura istinsko "**postojanje i razvitak**" Srba, bilo je, prema Memorandumu, "**teritorijalno ujedinjenje srpskog naroda**" ujedinjenjem svih Srba u jedinstvenu srpsku nacionalnu državu ("**uspostavljanje punog nacionalnog integriteta srpskog naroda, bez obzira koju republiku ili oblast nastanjuje, je njegovo istorijsko i demokratsko pravo**") – vidi: N. Cigar, GENOCIDE IN BOSNIA – THE POLICY OF ETHNIC CLEANSING -**GENOCID U BOSNI - POLITIKA ETNIČKOG ČIŠĆENJA** (u daljem tekstu: **GENOCID U BOSNI...**), Sarajevo 1998, str. 34.

Većina srpskih akademika je bila ubijeđena da je rat za Veliku Srbiju svrsishodan, "**verovala je u one koji ga vode, verovala je u one koji ga svesno ili nesvesno potpiruju i verovala je u one tobože dobijene bitke koje su vodile u siguran gubitak rata**" (M. Tomanić, nav. dj., str. 61).

Memorandum SANU je "**u političkim nadigravanjima**", po ocjeni Slavoljuba Đukića, stekao "**slavu detonatora i vesnika raspada Jugoslavije. Po njemu je izveden i pojam 'memorandumska Srbija', čije je 'čedo Slobodan Milošević'. Koreni svih kasnijih događaja, 'antibirokratska revolucija', ideje 'Velike Srbije', čak i rat, olako su traženi u ovoj povelji, a svesrdna podrška koju su, posle Osme**

Polazeći od takvih shvatanja, Srbi su nametnuli model jugoslovenske identifikacije koji je "**išao na poništavanje nacionalnih posebnosti drugih naroda**", posebno Bošnjaka, uz "**zadržavanje privilegija većinskog naroda, na srbizaciju Jugoslavije, odnosno na Jugoslaviju kao proširenu Srbiju**". Velikosrpski nacionalizam je uvijek bivao projugoslovenski onoliko koliko je odgovaralo njegovom viđenju uređenja zajedničke države, odnosno postajao je antijugoslovenski kada je počinjao shvatati da unitaristički koncept države ne prolazi.[9]

Srpski nacionalizam se, u skladu sa svojom generalnom koncepcijom, okrenuo konceptu - Velike Srbije, odnosno zaokruživanju "**srpskih zemalja**" i realizaciji politike "**svi Srbi u jednoj državi**".

---

sednice, mnogi akademici pružili srpskom predsedniku, samo su potvrđivali tezu da sve zlo potiče iz ove ugledne institucije" (S. Đukić, nav. dj., str. 57).

Ivan Stambolić je, bez oklijevanja, proglasio Memorandum – nekrologom Jugoslavije. Autori Memoranduma, nacionalističkog koncepta, su, po Stamboliću, "**hteli da svojom pisanijom izvale ispod Jugoslavije 'avnojevski kamen'. A on je bio ugrađen u temelje naše višenacionalne zajednice. Odmah je bilo jasno kuda nas to može odvesti, kao što je i odvelo. Sam taj paranoični duh optuživanja svih drugih da nas mrze nije bio ništa drugo do posuvraćena mržnja tvoraca Memoranduma prema nesrpskim narodima...**" (I. Stambolić, nav. dj., str. 117 i 119-120).

Memorandum SANU je, prema akademiku dr Branku Pavićeviću, dokumenat koji je na najjasniji način sintetizovao koncepciju anti-avnojske Jugoslavije i objektivno pozvao na njeno rušenje (Uvodna riječ akademika Branka Pavićevića, predsjednika Organizacionog odbora istoimenog Okruglog stola. Vidi : **RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. - 1999,** Zbornik saopštenja i diskusije sa Okruglog stola, Beograd 7.- 9. novembar 2001, Beograd 2002, str. 16).

Memorandum SANU je, prema Milošu Miniću, "**postao idejni i politički instrument nacionalističke usmerenosti preovladajućeg dela srpskog javnog mnenja u Srbiji i van Srbije**" (M. Minić, nav. dj., str. 96).

Admiral Mamula tvrdi da je **Memorandum** "**zaokružio cijepanje Jugoslavije i položio osnove formiranja velike Srbije. Do tada je Garašaninovo 'Načertanije' kao osnova spoljne politike Srbije smatrano najradikalnijim programom srpskog ekspanzionizma na Balkanu, a kasnije osnov svake državne konstrukcije velike Srbije... U Memorandumu se pak zagovara mržnja i sukobi s Hrvatima i Slovencima s kojima sedamdeset godina zajedno žive, osuđuju druge vjeroispovjesti radi zavjere prema pravoslavlju**" (B. Mamula, nav. dj., str. 289-290).

[9] V. Žarković, nav. dj., str. 227-237.

Srpska politika se odlučila da sprovede svoj program o "**državi svih Srba**" po svaku cijenu, pa i oružjem. To je značilo usmjeravanje na fašizaciju i komadanje Jugoslavije, kao i nasilno mijenjanje republičkih granica.[10]

Na političku scenu je, poslije Osme sjednice CK SK Srbije (1987.),[11] izbila radikalna nacionalističko-fašistoidna grupa Slobodana

---

[10] Isto, str. 231. Osamdesetih godina XX stoljeća kod Srba je postojala želja za formiranjem Velike Srbije. Tada je "**seme maštanja o velikoj srpskoj državi**" "**u duše Srba**" posijala "**intelektualna elita**". To su prvenstveno bili pojedini književnici, akademici i velikodostojnici Srpske pravoslavne crkve (pojedini episkopi su bili "**vodeći konstruktori građevine zvane Velika Srbija**"). I za srpsku političku elitu je koncept Velike Srbije bio njihov cilj (M. Tomanić, **SRPSKA CRKVA U RATU I RATOVI U NJOJ**, Beograd 2001, str. 5, 7-8 i 38).

Na teritoriji SFRJ trebalo je uspostaviti "**novi srpski poredak**" – Veliku Srbiju, "**sastavljenu od, 'avnojske' Srbije, Crne Gore i njima 'anšlusiranih' delova drugih republika bivše SFRJ**", kako je to objašnjavao akademik Milorad Ekmečić. S tim u vezi, on je decembra 1988. pisao: "**... nasilje je babica stvaranja nacionalnih država, i to, uglavnom, nasilje u ratu. Svaki nacionalizam počinje skupljanjem bajki ili epskih pesama, i to je dakle, elitni nacionalizam. Svojim studentima pričam anegdotu s početka prošlog veka iz Praga**. **U Gradskoj kafani, okupili se ljudi i sede, kao mi ovde, za stolom. Onda je neko ušao i upitao šta bi se dogodilo ako bi im se na glave srušio plafon kafane. Odgovor je glasio da bi to bio kraj češkog nacionalnog pokreta**" (Isto, str. 9).

U Programskoj deklaraciji Srpske radikalne stranke (februara 1991.) stoji da će se zalagati za "**obnavljanje slobodne, nezavisne i demokratske države na nivou Balkana, koja će obuhvatati celokupno srpstvo, što znači da će u svojim granicama imati, pored sadašnje oktroisane srbijanske federalne jedinice, srpsku Makedoniju, srpsku Crnu Goru, srpsku Bosnu, srpsku Hercegovinu, srpski Dubrovnik, srpsku Dalamciju, srpsku Liku, srpski Kordun, srpsku Baniju, srpsku Slavoniju i srpsku Baranju**" (S. Biserko, **OD JNA DO SRPSKE VOJSKE**, u: RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. - 1995, Zbornik saopštenja i diskusije sa Okruglog stola, Beograd, 7.-9. novembar 2001, Beograd 2002, str. 223).

Taj je program tada bio i neformalni program srbijanskog režima, po kome se odvijao scenarij zaokruživanja Velike Srbije. Socijalisti su zadržali konspirativnost kao mjeru **političke lukavosti**, te su partije poput Šešeljeve imale ulogu objelodanjivanja ratnih ciljeva. U programu stranke se navodi da je cilj državnog uređenja Velika Srbija (Isto).

[11] Nosioci piprema Osme sjednice bili su Milošević i general Nikola Ljubičić. Pri tome je uloga generala Ljubičića bila presudna u odmjeravanju snaga između Miloševića i Stambolića na toj sjednici CK SK Srbije (B. Mamula, nav. dj., str. 112-117; I. Stambolić, nav. dj., str. 188). Bez generala Nikole Ljubičića (narodnog heroja i

Miloševića, koja je nastupala sa parolama o općoj ugroženosti Srba i programom "**svi Srbi u jednoj državi**". Od tada je srpski nacionalizam

---

dugogodišnjeg ministra narodne odbrane) teško je bilo zamisliti Miloševićev trijumf (S. Đukić, nav. dj., str. 70).

Armija je dala otvorenu podršku "osmašima", uključujući i admirala Mamulu, koja je bila presudna za ishod Osme sjednice. Iznoseći tu tvrdnju, Ivan Stambolić navodi kako je Komitet SKJ u JNA, na iznenada održanom sastanku uoči Osme sjednice, na kome su govorili admiral Mamula i "**svi prvi ljudi Armije**", pružio (implicite) podršku "**onome što se kasnije događalo**". S tim u vezi, on piše: "**Štampa je široko prenela te govore, i to na sam dan početka Osme sednice. Na Osmoj sednici Mamula će biti citiran od strane pobedničkih snaga, a sama vojna sednica biće maksimalno korišćena. I sad, složite činjenice: Nikola, general, podržava Miloševića, zasedao Vojni komitet, međusobno se citiraju…. Moram reći da je to bitno uticalo na ljude u sali i na tok i ishod Osme sednice… Bitno. Ne mogu da poverujem da to Armija nije uradila svesno….** "(I. Stambolić, nav. dj., str. 188, 244 i 246).

Govoreći o podršci iz vojske Osmoj sjednici, Stambolić navodi da ta podrška nije bila jedinstvena, pa ni među armijskim čelnicima (Isto, str. 243).

Admiral Mamula tvrdi, i pored priznanja da je govorio na sjednici Komiteta SKJ u JNA, da on i grupa generala oko njega (Mamulina linija u JNA) nije dala podršku Miloševiću, što Stambolić kategorički negira. Admiral Mamula, pored ostalog, navodi kako među aktivnim sastavom za razliku od jednog broja penzionisanih generala, tada nije zapažena "**posebna podrška Miloševiću**". Pri tome on iznosi podatak da se aktivni general M. Đorđević na Osmoj sjednici CK SK Srbije izjasnio "**protiv pučističkog metoda Miloševića**", čije je neslaganje navodno bilo "**značajno za JNA, više od onoga što je on lično predstavljao na srpskoj političkoj sceni i u JNA**" (B. Mamula nav. dj., str. 115-117).

General Petar Gračanin se odmah poslije Osme sjednice CK SK Srbije stavio u službu Miloševićeve "birokratske antirevolucije", zatim generali Aleksandar Janjić i drugi (B. Vuletić, **INSTRUMENT DEMOKRATSKOG SUSTAVA**, u: F. Ademović, JNA BEZNAĐE ZLA, Sarajevo 1997, str. 189; B. Mamula, nav. dj., str. 116-117).

Osma sjednica CK SK Srbije je, po ocjeni I. Stambolića, "**zaista bila ratna truba čiji je zov podigao na noge srpske nacionaliste u pohod na razaranje Jugoslavije. Jugoslavija je već tada bila osuđena na smrt. Preostao je samo njen jezivi ropac u krvi, koji još traje...**", (I. Stambolić, nav. dj., str. 19).

Rukovodstvo srpskih komunista, koje je zadalo odlučujući udarac Savezu komunista Jugoslavije, poslije Osme sjednice CK SK Srbije, svrstalo se, po ocjeni Vidoja Žarkovića, u redove srpskih nacionalista. Naime, to je rukovodstvo prihvatilo "**ocjene srpskih nacionalista o avnojskoj Jugoslaviji kao antisrpskoj tvorevini i njihov koncept o rješavanju tobože neriješenog srpskog nacionalnog pitanja. Suština toga koncepta je bila takvo preuređenje SFRJ koje će omogućiti dominaciju**

zločinačke prirode postao državna politika iza koje su "složno stali" **republički državni aparat**, **masovni mediji**, **Srpska akademija nauka i umjetnosti, Srpska pravoslavna crkva**, **Udruženje književnika Srbije**, "**poznati srpski nacionalisti i mnogi dojučerašnji komunisti**". U ljeto i jesen 1988. organiziran je, radi širenja nacionalističke indoktrinacije masa, nacionalističko-populistički pokret i tzv. "**antibirokratska revolucija**", odnosno "**birokratska antirevolucija**", kako su nazivana masovna okupljanja i pučističkim činom obaranja legalne i uspostavljanja tvrde, centralističke, neograničene vlasti, u čijim su čelnim odredima bili najpoznatiji srpski nacionalisti. "**Sve je gurnuto u stranu, radnički štrajkovi, socijalna nezadovoljstva: srpstvo je postalo simbol života i vrednost iznad svih vrednosti. Mitinzi su ličili na nacionalne festivale**". Mitingaška masa je "**dovođena pred svaku državnu ustanovu na koju je ukazivano prstom da je za 'rušenje'..... Ta 'vojska odabrana' sa četničkim kokardama iznad glava Njegoša, Vuka, Slobodana Miloševića..... sa krvožednim maskotama, parolama, transparentima, komitskim šubarama, guslama, noževima u zubima..... sa čitavom jednom ikonografijom najmračnijeg populističkog kiča, presuđivala je na licu mesta urlanjem, prozivanjem, skandiranjem, aplauzima svakoj psovci, svakoj pretnji i presudi. Sve što se nije našlo u toj rulji proglašavano je izdajničkim, neprijateljskim, antisrpskim, nemoralnim.....". Patriotizam je "dokazivan brojem okupljenih građana, a narod je imao osećaj da prvi put slobodno diše. Prestale su da funkcionišu državne institucije: zborovi su postali najmoćnije oružje u rukama vlasti**". Nastala je "**velika seča rukovodećih ljudi po komitetima, opštinama, preduzećima, ustanovama. Članstvo je posebno sluđivala demagoška propaganda da je Jugoslavija ugrožena od drugih jugoslovenskih**

---

najbrojnijeg naroda u centralizovanoj federaciji. A, ako to ostali narodi ne prihvate treba ići na stvaranje Velike Srbije pod parolom 'svi Srbi u jednoj državi' i po cijenu krvavog rata za prekrajanje avnojskih granica i za etnička čišćenja radi ostvarivanja toga cilja. Prihvatili su takođe i da se stave na čelo pokreta za ostvarenje tih nacionalističkih ciljeva" (V. Žarković, **SAVEZ KOMUNISTA JUGOSLAVIJE U VRTLOGU KRIZE**, u: RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. - 1999, Zbornik saopštenja i diskusije sa okruglog stola, Beograd 7.- 9. novembar 2001, Beograd 2002, str. 30).

naroda, samo ne od Srba, te da je, kako je Ljubičić i predvideo, mogu odbraniti jedino Srbi i Jugoslovenska narodna armija! A već sama takva odbrana je smrtna presuda Jugoslaviji. Šta bi drugo mogla biti kad podrazumeva da će Srbi i JNA pucati u ostale jugoslovenske narode koji takođe tvore tu Jugoslaviju, a sve, kao, da bi sačuvali Jugoslaviju!"[12]

Miloševićevom nacionalističkom politikom i praksom masovnih mitinga i pučističkim metodama ("birokratska antirevolucija") **smijenjena** su u Srbiji, na Kosovu, Vojvodini i Crnoj Gori legalno izabrana rukovodsta i uklonjeni nepoželjni kadrovi. Ukinute su, revizijom Ustava iz 1974. (donošenjem srbijanskog ustava 1989.), i autonomije Vojvodine i Kosova, čime je Srbija **prva proklamovala secesionizam, uništila ustavni poredak SFRJ** (izvršila udar na savezni Ustav) **i prije (višestranačkih) izbora otpočela sa procesom formiranja Velike Srbije**. U Crnoj Gori je formiran kolaboracionistički režim. Ubrzan je proces homogenizacije Srba, posebno u Bosni i Hercegovini. Na taj način je srpski nacionalizam učvrstio svoje pozicije na Kosovu, Vojvodini i u Crnoj Gori i promjenom odnosa snaga u saveznim organima, prije svega, u Predsjedništvu SFRJ, JNA

---

[12] S. Đukić, **ON, ONA I MI**, Beograd 1997, str. 84; V. Žarković, nav. dj., str. 230; I. Stambolić, nav. dj., str. 20-21.

Za osvajački rat i formiranje Velike Srbije bili su praktično svi akademici SANU (M. Tomanić, nav. dj., str. 37).

Mnogi vodeći akademici postali su, navodi Slavoljub Đukić, "**Miloševićeva politička posluga...**". Oni su mu, poslije Osme sjednice, pružili "**svesrdnu podršku**", čime su "**potvrđivali tezu da sve zlo potiče iz ove ugledne institucije**" (S. Đukić, nav. dj., str. 57.-59).

U Miloševićevoj je politici inteligencija imala važno mjesto. "**Pisci, akademici, naučnici i mnogi javni uglednici bili su njegov oslonac u vreme nacionalne euforije. Oni su ga prihvatili kao nacionalnog vođu, ovenčali slavom i pomogli mu da učvrsti vlast...**". (Isto, str. 26). Univerzitet u Beogradu je bio "**bastion podrške Miloševiću**" (I. Stambolić, nav. dj., str. 248).

Milošević je, u trenutcima kada su ga počeli preplavljivati slapovi aplauza na milionskim mitinzima na Gazimestanu, Ušću i drugim mjestima, "**delio zabludu svojih obožavalaca u nacionalističkoj ekstazi**" (I. Stambolić, nav. dj., str. 96).

i CK SKJ, razbio federalne osnove SFRJ i ojačao za predstojeće pokušaje preuređenja Jugoslavije po svom modelu.[13]

Masovnu podršku koju je Milošević dobio brzo se pretvorila u nacionalistički Velikosrpski pokret, fašističkog karaktera. Koristeći snagu tog pokreta, Milošević je uspostavio autoritarni poredak, što mu je omogućilo da srpsko pitanje u Bosni i Hercegovini otvori i kao međudržavno pitanje koje se moglo riješiti samo formiranjem države

---

[13] V. Žarković, nav. dj., str. 227-237; I. Stambolić, nav. dj., str. 20-21, 24 i dr.; S. Đukić, nav. dj., str. 88; S. Oro, **O ULOZI SPOLJNOG I UNUTRAŠNJEG FAKTORA U RAZBIJANJU SOCIJALISTIČKE FEDERATIVNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE**, u : STVARANJE I RAZARANJE JUGOSLAVIJE, Zbornik radova sa istoimenog Okruglog stola, Beograd 5.-7. decembar, Beograd 1996, str. 255; N. Cigar, nav. dj., str. 44; B. Jović, **KNJIGA O MILOŠEVIĆU**, Beograd 2001, str. 10, 12, 41, 50 i 60; Isti, **POSLEDNJI DANI SFRJ**, drugo izdanje, Kragujevac 1996, str. 132 i 153; S. Mesić, **KAKO JE SRUŠENA JUGOSLAVIJA**, Zagreb 1994, str. 22 i 313; B. Mamula, nav. dj., str. 57 i 286.

Srpski nacionalistički mitinzi koje je organizovao i finansirao Milošević, imali su na meti Muslimane. Na njima su uzvikivani slogani: "**Muslimani, došli su vam crni dani, nema Tite da vas brani**!"; "**Volimo te Slobodane, jer ti mrziš Muslimane**"; "**Ja sam drugi ko je prvi da pijemo turske (muslimanske) krvi**" i dr. Na tim je namještenim mitinzima traženo i oružje (N. Cigar, nav., dj., str. 44-45).

Nacionalistički mitinzi u Bosni i Hercegovini pripremljeni su uz pomoć demonstranata koji su autobusima prebacivani iz Srbije, i koji su bili organizovani uz podršku Vlade Srbije (Isto, str. 46).

Ubijanje Jugoslavije je uveliko počelo "**i to 'u ime naroda – srpskoga'**!" i "**pod demokratskim nazivom 'događanje naroda'**" – piše Ivan Stambolić. Razbijanje Jugoslavije, po njemu, nastavljeno je "**tom istom milionskom udarnom pesnicom koja je već oduvala 'nepoćudne' glavare u Crnoj Gori, Vojvodini, Kosovu... a sa njima i samostalnost jedne republike i autonomiju dveju pokrajina. I tada je, na redu Slovenija...**" (I. Stambolić, nav. dj., str. 21).

Borisav Jović, jedan od prvoboraca Osme sjednice, na kojoj je uzviknuo "**dođimo k sebi**", a sve navodno radi očuvanja Jugoslavije, kasnije i predsjednik Socijalističke partije Srbije i Skupštine Srbije, koja je donijela secesionistički ustav "**koji je prvi zvanični dokument kršenja pravnog ustrojstva Jugoslavije i secesije Srbije**", zatim i predsjednik Predsjedništva SFRJ, tvrdio je "**da je Jugoslavija od svog postanka bila osuđena na propast**" (I. Stambolić, nav. dj., str. 239).

Homogenizacija Srba bila je, po admiralu Mamuli, "**u toku kada su mošti kneza Lazara godinu dana kružile po Srbiji da bi stigle u Gračanicu na Vidovdan 1989.**" (B. Mamula, nav. dj., str. 289).

srpskog naroda u tim republikama upravo na tezama koje je Dobrica Ćosić i krug oko njega promovisao: ugroženost srpskog naroda i istrošenost jugoslovenskog okvira, te potrebe promjene Ustava iz 1974, po kojem je Srbija navodno stavljena u neravnopravan položaj u odnosu na ostale republike.[14]

Populistički pokret je Miloševića, promovirao u nacionalnog heroja, u vođu svih Srba. Slobodan Milošević je "**iskoristio komuniste i antikomuniste, nacionaliste i četničku emigraciju, inteligenciju, prekodrinske Srbe i Crkvu**". "**Talas populizma je prešao Drinu, gde je našao jako uporište**".[15]

Ceremonijalno otkopavanje jama i prenošenje srpskih kostiju, u organizaciji Srpske pravoslavne crkve od jednog do drugog manastira u Jugoslaviji, po mjestima koja će nazivati "srpskim zemljama", "**proslavljano je kao nacionalni praznik i budilo svest o nepokorenom narodu**". Mošti kneza Lazara su "**prodefilovale demonstrativno čitavim 'srpskim prostorom', u cilju podizanja nacionalističke temperature**".[16]

---

[14] S. Biserko, **PRINUDNI IZLAZAK IZ SENKE**, HELSINŠKA POVELJA, br. 60, Beograd januar 2003, str. 1. Srpska nacija je objeručke prihvatila Miloševića. Parola "**Slobo Srbine, Srbija je uz tebe**", nastala je spontano "**iz dubine duše srpskog naroda. Nju nije napisao niko po porudžbini, ona je bila stvarni odraz sveopšteg narodnog raspoloženja...**" (B. Jović, **KNJIGA O MILOŠEVIĆU**, Beograd 2001, str. 8).

[15] S. Đukić, nav. dj., str. 26, 29 i 85. Dolazak Miloševića na vlast podržala je većina srpskog naroda (B. Mamula, nav. dj., str. 115).

[16] I. Stambolić, nav. dj., str. 21; S. Đukić, nav. dj., str. 85; L. Silber, - A. Litl, **SMRT JUGOSLAVIJE**, Beograd 1996, str. 82; M. Tomanić, nav. dj., str. 21.

Sam čin ceremonijalnog otkopavanja jama i "**prenosa srpskih kostiju**", je, po ocjeni Ivana Stambolića, "**pozivao na 'svetu osvetu', 'zub za zub oko za oko'. Takva otkopavanja, to kopanje po starim ranama, u najnapetijem trenutku međunacionalnih odnosa, bila su ravna otkopavanje ratnih sekira. Naposletku, zar su i mošti kneza Lazara morale prodefilovati onako demonstrativno čitavim 'srpskim prostorom', budućim poprištem, baš u danima nacionalističkog varničenja na čitavom tom prostoru? Šta se htelo tom instrumentalizacijom jednog kneza i sveca ako ne podizanje nacionalističke temperature? Šta se u onoj pregrejanoj atmosferi tim činom poručivalo drugim narodima? Naposletku, ako se baš i nije htelo ništa poručivati njima, da li se pomišljalo šta bi to moglo značiti u tom pretećem trenutku?**

Znatan dio **srpske inteligencije** odbacio je socijalistički predznak i preuzeo vodeću ulogu u obnovi i eskalaciji velikosrpskog nacionalizma osamdesetih i devedesetih godina dvadesetog stoljeća. Srpski intelektualci (naučnici, akademici, pisci i drugi javni uglednici) su "**svojom podrškom dali legitimitet novom režimu**". Planeri i predvodnici agresije bili su "**nacionalno orijentisani intelektualci, takozvana nacionalistička elita**", koji su proklamovali da je Srbija, tekovinama NOR-a, bačena u zasjenak, te joj je osporena uloga Pijemonta kao jedinog tvorca Jugoslavije, čije federalno uređenje nije bilo po njihovoj volji. Zbog toga je dugotrajno vršena priprema da se NOR prikaže u što negativnijoj slici, štetnim za nacionalne interese srpskog i crnogorskog naroda. Ukazivano je na ustaške pokolje nad Srbima, koje novim ratom treba osvetiti, zatim su iznošene tvrdnje da su partizani ubijali Srbe, posebno na Sremskom frontu, a štitili ustaše, itd. Na taj način su prešutkivali i iskrivljavali istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi naroda Jugoslavije.[17]

Mnogi borci NOR-a transformisali su se u ubijeđene nacionaliste, a njihove boračke organizacije su, uglavnom, podržavale osvajačku politiku srpskog režima. "**Posljednji predstavnici partizanske generacije, koja je više od četiri decenije vladala Srbijom, sklonjeni su iz politike okončanjem Osme sednice**".[18]

Bilo je jasno da te procesije izazivaju i uznemiravaju sve one koji nisu Srbi, pa i one Srbe koji su svesni kuda sve to vodi, ali koji su ostajali nemi" (I. Stambolić, nav. dj., str. 21).

"**Crkvene procesije.... onih uzavrelih dana pred vatrene okršaje**" i "**ekskurzije**" po Bosni i Hercegovini u kojima su nošeni posmrtni ostaci kneza Lazara izgledale su kao predskazanje. Te su "šetnje" praćene upozorenjima neprijateljima "**okrvavljenih i vječno patećih Srba**", da "**ćemo mi učiniti sve da skršimo njihovu rasu i njihove potomke tako temeljito da ih istorija neće čak ni zapamtiti**". Očigledno da je cilj tih "šetnji" bio – pridobijanje srpskog naroda za zločine. (I. Stambolić, nav. dj., str. 21; N. Cigar, nav. dj., str. 46). Međutim, to putovanje i prikazivanje mošti cara Lazara u javnosti proslavljano je kao sveti nacionalni obred. Ljubinka Todorović je upozorila srpsko rukovodstvo da će ta "**putujuća izložba - i vraćanje četničkih simbola, kao što su dvoglavi beli orao srpske kraljevske kuće i ikonografija srpske pravoslavne crkve – poremetiti delikatnu ravnotežu u Jugoslaviji**" (L. Silber – A. Litl, nav. dj., str. 82).

17 S. Đukić, nav. dj., str. 84.

18 Isto, str. 75-76.

Srpski nacionalizam iz devedesetih godina dvadesetog stoljeća se počeo javljati ne samo kao tradicionalni i antisistemski nacionalizam, sa platformom koja je poražena u Drugom svjetskom ratu, već i kao "legalni nacionalizam", u samom sistemu i u SKJ. I upravo taj "**partijski**", "**komunistički nacionalizam**" je najviše zaslužan za dokrajčivanje i socijalističkog sistema i Jugoslavije.[19]

U cilju realizacije sna velike etnički čiste države do Kupe i Drave u kojoj bi "**svi Srbi bili u jednoj državi**", posebna pažnja je, posvećena afirmiranju nacionalističke politike među Srbima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Uporno je vođena kampanja da se njihova prava, pa i njihov opstanak, mogu osigurati samo u jedinstvenoj državi srpskog naroda. Borba za jedinstvenu srpsku državu proglašena je kao njihov najvažniji zadatak. Ukoliko se taj cilj ne bi mogao postići na miran način trebalo ga je ostvariti silom. Tvrdilo se da nikakve žrtve nisu velike za ostvarenje tog cilja, te da je prilika da se "**sad ili nikad**" on realizira.[20]

Velikosrpski nacionalisti, zaslijepljeni megalomanskim ciljevima i uz procjenu da se oni mogu ostvariti "**sad ili nikad**", nastupali su bahato, oslanjajući se, uglavnom, na silu. Sve druge prijedloge o preuređenju Jugoslavije (asimetrična federacija, konfederacija, savez suverenih država) koji su davani kao kompromisna rješenja u cilju očuvanja zajedništva jugoslovenskih naroda i izbjegavanje mogućih tragičnih posljedica njihovog razlaza, bahato su odbijali. Procjenjivali su da će Bošnjaci i Makedonci morati da se priklone i ostanu u SFRJ, jer "**realno nemaju drugog izbora**", a, ukoliko se Bošnjaci u Bosni i Hercegovini usprotive njihov otpor će JNA veoma brzo savladati.[21]

---

[19] V. Žarković, nav. dj., str. 227-237.

[20] Isto. str. 232. Čitave grupe srpskih akademika ("**... grupa takozvanih 'besmrtnika'...**") godinama su okapavale "**nad mapama Bosne, pokušavajući da otkriju makar i kozju stazu kojom bi se od Beograda do Karlovca moglo propešačiti a da se prolazi isključivo kroz srpska sela i gradove!**" (I. Stambolić, nav. dj., str. 125-126).

[21] Isto, str. 234-236. Bilo je više varijanti moguće Jugoslavije. Međutim, velikosrpske snage su bile za "**onakvu kakvu ja hoću ili nikakvu**". One su odbijale svaku ideju o reformama društva na liniji jačanja demokratije i nisu dozvoljavale nikakve različite mogućnosti, osim: "**Ili će Jugoslavija opstati ovakva ili je neće biti**", što je, u datim okolnostima značilo, kako to s pravom tvrdi Ivan Stambolić, osudu Jugoslavije na smrt (I. Stambolić, nav. dj., str. 239).

Te snage, ustvari, nisu htjele ništa drugo osim Velike Srbije sa, radi kamuflaže, jugoslovenskim imenom (S. Mesić, nav. dj., str. 102).

Četiri republike, uključujući i Republiku Hrvatsku i lično Mesić, zalagali su se za zajednicu (savez) suverenih država kao najbolji način i jedino moguće rješenje. Taj model jugoslovenske zajednice, iznesen u vrijeme kada je Srbija već poništila značajne elemente saveznog Ustava iz 1974, dočekan je na nož. Srbija, podržavana od Crne Gore, u kojoj je Milošević u mitingaškoj hajci 1988. instalirao vlast, inicira "modernu federaciju", odnosno unitarističku državu, po principu: "jedan građanin, jedan glas". Bosna i Hercegovina i Makedonija su bile za kompromisna rješenja i suverenitet republika i snažne poluge života (privreda, vanjska politika, vojska) u centraliziranoj upravi. Nemoćni u Predsjedništvu SFRJ pokušano je rješenje naći u dogovorima predsjednika republika, odnosno predsjednika republičkih predsjedništava. Milošević i Bulatović su redovno, uz saglasnost vojnog vrha, insistirali samo na "jakoj Jugoslaviji", zavjerenički čekajući "pravi trenutak" da vojnom intervencijom zaskoče "secesionističke republike". Nakon poraza u Sloveniji, udarili su na Hrvatsku, u kojoj su prethodno organizovali "balvan revoluciju", pretvarajući je postepeno (naoružavanjem i slanjem većih ili manjih četničkih grupa iz Srbije, a potom uključivanje i regularne armije u oružanu pobunu (Isto, str. IX, XII-XIII, 2, 3, 8, 21, 31, 37).

Njihova osnovna parola o "**jakoj Jugoslaviji**" svodila se na program "**svi Srbi u jednoj državi**", tj. na prostorno širenje Srbije na cijelom ili gotovo cijelom jugoslovenskom prostoru (Isto, str. 3 i 31). Milošević se deklarativno izjašnjavao za jedinstvenu Jugoslaviju, jer njemu nije bilo nimalo stalo do Jugoslavije, nego samo do "**države u kojoj će svi Srbi živjeti zajedno**" (Isto, 3, 31 i 39).

Ni Sarajevski samit u Stojčevcu (Sarajevo) 6. juna 1991. republičkih predsjednika nije predstavljao nikakav korak naprijed. Prijedlog Gligorov–Izetbegović je, po dr Kostiću, predstavljao "**jedno fizičko spajanje dvije koncepcije, federalne i konfederalne**", što za njih nije bilo prihvatljivo. Oni su "**samo za očuvanje Jugoslavije kao jedinstvene državne zajednice međunarodnog pravnog subjekta**". S tim u vezi, Jović je prijetećim glasom sedmicama najavljivao primjenu sile, izjavljujući kako "**srpski narod u Hrvatskoj i Bosni može samo u ratu da bude izveden iz Jugoslavije**". Pri tome je neposredno prije donošenja odluke o nezavisnosti Hrvatske – 25. juna prijetio silom: "**ukoliko se Slovenija i Hrvatska otcepe… u zemlji će biti uvedeno ratno stanje, 'bez obzira da li će ono biti zvanično proglašeno ili ne**'". General Kadijević je upozoravao i prijetio: "**Niko ne smije dirati u integritet Jugoslavije jednostranim aktima**" (Isto, str. 42-43 i 47).

Kadijević je na 17. sjednici CK SKJ (1988.) izjavio da "**Jugoslavija može biti samo federativna država ili je neće biti**". Na osnovu toga moglo se zaključiti da je on kao opredijeljeni federalista smatrao da su ravnopravnost svih dijelova zajednice osnova na kojoj ta država počiva i prema kojoj se moraju ravnati sve njene ključne institucije, uključujući i JNA, na čijem se čelu nalazio. Međutim, njegov federalizam i ravnopravnost naroda Jugoslavije su bili nešto drugo (I. Radaković, **KADIJEVIĆ SKRIVA ISTINU**, u: F. Ademović, str. 212).

u suprostavljanju sve snažnijem nacionalizmu, prihvatilo velikosrpsku nacionalističku politiku. Rukovodstvo JNA je postalo "**instrument srpskog režima**", čiji je zadatak, prema izjavi generala Veljka Kadijevića, ministra vojske, bio da "**štiti teritorije sa srpskim življem, naoružava ih i obezbedi granice buduće, zamišljene Jugoslavije**". JNA je najsurovijim postupcima učestvovala u razbijanju Jugoslavije. Ona se priklonila "**ratoboračkoj volji političkog rukovodstva najveće nacije u Jugoslaviji i okrenula cevi u ostale, malobrojnije narode**". JNA je, a kasnije i Vojska Jugoslavije, stajući na stranu velikosrpskog nacionalizma i njegove fašističke politike u "**zaokruživanju srpskih zemalja**", upotrijebila moćno oružje "**koje su godinama, sa velikom ljubavlju prema svojoj armiji, nabavljali svi naši narodi ne žaleći za to odvajanje od svojih oskudnih sredstava – za rušenje sela i gradova po Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, a to znači za rušenje Jugoslavije**".[22]

Srpski hegemonistički koncept koji je skrojio Jugoslaviju 1918, te preživio revoluciju i skoro poluvjekovnu vladavinu socijalizma, konačno je sahranio Jugoslaviju. Zbog nemogućnosti da se dočepaju apsolutnoga uticaja u Predjedništvu SFRJ i Centralnom komitetu SKJ velikosrpski orijentirani političari su na Četrnaestom kongresu (20.-23. januara 1990.) razbili SKJ kao integrativni faktor Federacije. Ukidanjem autonomije Kosovu i Vojvodini, a zadržavanjem, formalno njihovih glasova u Predsjedništvu SFRJ, nastojali su osigurati mogućnost preglasavanja svih drugih, što je na kraju dovelo do paraliziranja Predsjedništva sa remi pozicijom.[23]

---

[22] S. Đukić, nav. dj., str. 114; I. Stambolić, nav. dj., str. 243; V. Žarković, nav. dj., str. 235. "**Priklanjanjem jugoslovenskog političkog vrha, vrha Armije, kao i pokrajinskih rukovodstva i glavnine informativnih sredstava uz politiku krvi, tla, sile i brzine**", šanse da se zaustavi birokratska antirevolucija definitivno su, po ocjeni Ivana Stambolića, pogašene (I. Stambolić, nav. dj., str. 249).

Bez JNA i njenog naoružanja nikada ne bi došlo do krvoprolića i razaranja, s pravom tvrdi Ivan Stambolić (Isto, str. 243).

[23] S. Čekić, nav. dj., 28; V. Žarković, nav. dj., str. 231; N. Duraković, **PROKLETSTVO MUSLIMANA**, Sarajevo 1993, str. 180-181. Nakon što je na Osmoj sjednici CK SK Srbije "**urazumio**" svoje političke protivnike u Srbiji, Milošević je odlučio da "**urazumi**" i rukovodstvo SKJ. U namjeri da u Jugoslaviji osvoji vrhovnu vlast, isforsirao je održavanje vanrednog kongresa SKJ. Zbog toga što njihovi

Pretvaranjem Generalštaba JNA u Generalštab Oružanih snaga SFRJ (1988.) **i isključenjem republika i pokrajina iz sistema rukovođenja i komandovanja oružanim snagama i oružanom borbom** izvršena je promjena načina rukovođenja i komandovanja u oružanim snagama. Time su republikama i pokrajinama oduzeta ustavna prava u rukovođenju Teritorijalnom odbranom. Izvršeno je potčinjavanje Teritorijalne odbrane svim štabovima JNA u zonama njihove odgovornosti. **Insceniranjem krize Predsjedništva SFRJ (marta 1991.) u Jugoslaviji je započet niz prikrivenih državnih udara**. Završio ih je Branko Kostić, 3. oktobra 1991, pučem u Predsjedništvu SFRJ.[24]

Osnovno polazište je, u suštini, bilo u nacističkoj ideologiji, sa značajnim fašistoidnim karakteristikama. Ta ideologija je razrađena i uobličena u brojnim velikosrpskim programskim dokumentima ("**Načertanije**"; "**Gorski vijenac**"; politika Kraljevine Srbije; jezični nacionalizam Vuka Karadžića; dokumenti tajnih i poluvojnih organizacija;

---

prijedlozi o konfederalnom uređenju zemlje i preobražaju koji bi vodio ka evropskoj integraciji nisu dobili potrebnu podršku, slovenački delegati su napustili Kongres. Tada je Milošević, vodeći oštru borbu protiv Markovićevih reformi, koje su navodno bile uperene protiv interesa Srbije, u raspravi koja je poslije toga uslijedila predložio da Kongres utvrdi novi kvorum bez Slovenaca i da nastavi rad, "**pokušavajući da ih izoluje i ostavi same**" (B. Jović, **KNJIGA O MILOŠEVIĆU**, Beograd 2001, str. 52-56; Isti, **POSLEDNJI DANI SFRJ**, drugo izdanje, Kragujevac 1996, str. 92-93; N. Major, **RASPAD DRUGE JUGOSLAVIJE**, u : RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. - 1999, Zbornik saopštenja i diskusije sa Okruglog stola, Beograd 7.-9. novembar 2001, Beograd 2002, str. 45; B. Mamula, nav. dj., str. 166).

Takav Miloševićev manevar je značio "**početak kraja bilo kakve mogućnosti za sporazumijevanje, pa i za funkcionisanje Jugoslavije**", odnosno početak raspada Jugoslavije. Međutim, u radu Kongresa, bez Slovenaca nisu htjeli da učestvuju ni delegati iz Hrvatske. U takvoj su situaciji delegati iz JNA predložili prekid Kongresa i zakazivanje njegovog kasnijeg nastavka, čime je Kongres prekinuo rad na "**neodređeno vreme**". Tako je Jugoslavija ostala bez nosioca vrhovne vlasti, čiji je raspad, i pored optimističke izjave Ante Markovića, predsjednika SIV-a, da će Jugoslavija opstati i bez SKJ, u temelju potresao cjelokupni sistem vlasti u zemlji. Državni organi nisu bili sposobni djelovati bez Partije (N. Major, nav. dj., str. 45-46; B. Mamula, nav. dj., str. 170).

[24] S. Čekić, nav. dj., str. 28-31; Isti, **AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991. - 1995**, u : RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. - 1999, Zbornik saopštenja i diskusije sa okruglog stola, Beograd 7.- 9. novembar 2001, Beograd 2002, str. 312-312.

materijali Krfske deklaracije 1917.; "**rasne predrasude**" Jovana Cvijića; nacionalistički programi srpskih građanskih krugova, koje je najbolje izražavao **Srpski kulturni klub** i njegov genocidni programski dokument poznat po Moljevićevom traktatu "HOMOGENA SRBIJA"; genocidni program četničkog pokreta Draže Mihailovića; programski dokumenti SANU, naročito Memorandum; historiografski, filozofski i književni radovi, dokumenti Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine i dr.). U osnovi te ideologije je patološka mržnja prema svemu onom što nije srpsko i pravoslavno. Mržnja prema Bošnjacima i islamu, izrazito je prisutna u srpskoj historiografiji, književnosti i politici. Tom genocidnom ideologijom motivirano je biološko i duhovno istrebljenje i uništenje Bošnjaka, jer su bili glavna prepreka ostvarenju koncepta Velike Srbije.[25]

---

[25] S. Čekić, **AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991.-1993**, Sarajevo 1994, str. 27-28; Isti, **HISTORIJA GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA**, Sarajevo 1997, str. 9-11.

U svim velikosrpskim planovima i četničkim genocidnim programskim dokumentima navodi se da je formiranje i organiziranje homogene Srbije (etnički čiste srpske države), koja će obuhvatiti "**celo etničko područje na kome Srbi žive**", "**prva i osnovna dužnost**" svih Srba. U programu četničkog pokreta Draže Mihailovića od septembra 1941. se, pored ostalog, navodi da :

a) treba "**omeđiti defakto srpske zemlje i učiniti da u njima ostane samo srpski živalj**" i

b) "**posebno imati u vidu brzo i radikalno čišćenje gradova i njihovo popunjavanje svežim elementom**".

U Instrukciji Draže Mihailovića od 20. decembra 1941. decidno su definirani ciljevi četničkih odreda :

1. "**stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj veliku Srbiju, etnički čistu u granicama Srbije-Crne Gore-Bosne i Hercegovine-Srema, Banata i Bačke**";

2. "**čišćenje državne teritorije od svih narodnih manjina i nenacionalnih elemenata";**

3. "stvoriti neposredne zajedničke granice između Srbije i Crne Gore, kao i Srbije i Slovenačke, čišćenjem Sandžaka od muslimanskog življa i Bosne od muslimanskog i hrvatskog življa";

4. "**očistiti**" Kosovo od Albanaca;

5. "**u krajevima očišćenim od narodnih manjina i ne-nacionalnih elemenata izvršiti naseljavanje Crnogorcima (u obzir dolaze siromašne nacionalno ispravne i poštene porodice**)" i dr.

U službi razbijanja federativne Jugoslavije i realizacije velikodržavnog projekta "Velike Srbije" najdirektnije su upotrijebljene i petokolonaške **Srpske demokratske stranke Hrvatske i Bosne i Hercegovine.** Preduzet je čitav niz aktivnosti i postupaka u cilju rušenja legalnog poretka u Bosni i Hercegovini.[26]

Cjelokupnu srbijansku politiku od početka XIX stoljeća do danas prožima ideja velike, moćne i "**nepobedive Srbije**" na Balkanu u kojoj će isključivo živjeti samo Srbi ("**Svi Srbi u jednoj državi**", "**Srbija će biti velika i jaka ili je neće biti**", "**državno, prostorno i kulturno jedinstvo svih Srba**" i dr.).

Srpski intelektualni, politički i vojni vrh, u nastojanju da, u skladu sa velikodržavnom politikom Srbije, formira "Veliku Srbiju", već skoro puna dva stoljeća na sve načine indoktrinira svoj narod lažnim epsko-mitskim pamćenjem da su mu za sve nevolje koje su mu se navodno desile i dešavaju krivi "Turci", tj. muslimani-Bošnjaci. Zato kreću u masovne pokolje Bošnjaka po Bosni i Hercegovini, Sandžaku i Crnoj Gori.

Svi nacionalistički velikosrpski programski dokumenti otvoreno ističu istrjebljenje Bošnjaka: **fizičkim i duhovnim uništenjem, protjerivanjem na druge teritorije koje ne spadaju u domen tzv. "Velike Srbije" (Turska i Albanija)** i **nasilnim prevođenjem u pravoslavlje**. Zbog toga su Bošnjaci žrtve više genocida od strane srpske i crnogorske genocidne politike (Isto).

26 S. Čekić, nav. dj., str. 28-31; Isti, **AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991. - 1995**, u: RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. - 1999…., str. 312-312.

2. **Metodi, mehanizmi i postupci planiranja i pripremanja zločina**

Osnovu za osmišljavanje zločina obnovljeni Velikosrpski pokret je našao u prošlosti, njenoj nenaučnoj valorizaciji, krivotvorenju do mitomanije i glorifikacije. Stalno veličanje Srba do "**nebeskog naroda**", pripisivanje svih zasluga za pobjede u prošlosti samo srpskom narodu, a prebacivanje svih krivica za poraze drugim narodima, zapostavljenost i gubitništvo u miru crvena su nit te valorizacije. Opšta "obespravljenost" srpskog naroda se posmatra u svim oblastima političkog i društvenog života. Pompezno su prezentirani razni izmišljeni podaci o obespravljenosti i ugroženosti Srba i njihovoj eksploataciji u korist drugih, o Jugoslaviji kao "**grobnici srpstva**" u kojoj je "**opasno ugrožen nacionalni i etnički opstanak srpskog naroda**"; u avnojskoj Jugoslaviji, u kojoj je postojala "**antisrpska koalicija**", srpski narod je razbijen i unesrećen. "**Jugoslavija je bila utopistički san srpskog naroda**", čiji su interesi "**iznevereni u prvoj Jugoslaviji, a u drugoj, Brozovoj sasvim**" su "**poniženi i dovedeni do biološkog uništenja**"; "**tragika srpskog naroda se ne okončava**"; "**od kada se pojavio kao istorijski subjekt na Balkanu – neprekidno je izložen pitanjima identiteta, vjere, teritorija i opstanka**"; **komunističko-boljševička ideologija je svjesno razarala Srbiju i nanijela velike štete Srpskoj pravoslavnoj crkvi**, itd. Smišljeno je i stalno pominjana "**teorija**" "**o zaveri celog sveta protiv Srba**", pri čemu je srpska intelektualna elita koristila mitove, bajke, epske pjesme, odnosno falsifikate, laži i poluistine.

U djelovanju velikosrpskih ideologa u planiranju i pripremanju agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu posebno mjesto je dato položaju ove Republike, bez koje, prema njima, nema ostvarenja velikosrpskog genocidnog projekta "Velika Srbija", i Bošnjacima,

odnosno Muslimanima, kao većinskom narodu. Oni negiraju državne granice Bosne i Hercegovine, smatrajući ih vještačkim, administrativnim i sl, i tvrde da je Bosna i Hercegovina "srpska zemlja". Polazeći od takvog stava, smatraju kako su Bošnjaci Srbi islamske vjere.

Kroz ideološke pripreme zločina srpski nacionalizam naročito koristi i zloupotrebljava vjeru islam, kako bi je predstavio u negativnom kontekstu, naglašavajući da je u funkciji rata. Riječ je, kako oni ističu, o tzv. islamskom fundamentalizmu, kao izvoru militantnog ili borbenog islama. Uz to se pojavljuju i teze o džihadu i mudžahedinima, koje imaju za cilj da islam označe kao vjeru koja se širi terorom, silom, pa i oružanom borbom.

Takvi stavovi, posebno prisutni kod intelektualnog, političkog i duhovnog vođstva Srbije mogu se iluistrirati nizom njihovih istupa u javnosti i brojnim dokumentima koje su oni inicirali i izradili, a koji pokazuju njihovu ulogu u ideološkim i drugim oblicima priprema zločina u Bosni i Hercegovini.

U suštini je riječ o dobro osmišljenoj i razrađenoj ideologiji, koju je osamdesetih i devedesetih godina XX stoljeća ponovo u masovnim razmjerama prihvatio srpski narod. Taj je narod, na epsko-mitskim osnovama, educiran i psihološki pripremljen za zločine, za čiju su realizaciju bili zaduženi "**elitni nacionalisti**".[27]

Srpskim književnicima se osamdesetih godina XX stoljeća, "**u oblacima duvanskog dima i alkoholnih isparenja**", pod krovom Udruženja književnika Srbije, u Klubu književnika u Francuskoj 7 u

---

[27] M. Tomanić, nav. dj., str. 6 - 9.

Nakon Titove smrti i masovnih demonstracija na Kosovu 1981. u Srbiji je, po admiralu Mamuli, kurs "**trasirala srpska inteligencija, okupljena oko Srpske akademije nauka, Udruženja književnika i 'Književnih novina' (Francuska 7), oko Pravoslavne crkve, dijela štampe i periodike. Poveden je široko zasnovan i smišljen propagandni rat protiv postojećeg sistema i Tita. Štampa udara po osnovama sistema, književnici i umjetnici su se usmjeravali na ličnost Tita. Srbi su pozivani da se trgnu, podignu glave, da ne ćute, a u 'KNJIZI O MILUTINU' da ih se uči da zlo ne dolazi samo od Turaka i Nijemaca, nego i od Hrvata i Slovenaca, da su njihovi protivnici u kući, da budu oprezni i spremni. Zlo nacionalizma sijalo se u srpske duše i pripremala drama koja će svih zadesiti**" (B. Mamula, nav. dj., str. 289).

Beogradu, "**umesto belih miševa, priviđala Velika Srbija**". Pod plafonom tog kluba "**razrađeni su mnogi planovi kako stvoriti što je moguće veću Srbiju**".[28]

U Udruženju književnika Srbije našli su se "na okupu glavni akteri dešavanja u Srbiji tokom 80-tih godina". Bio je to "**srpski tročlani cvet (UKS-SANU-SPC** - velika slova u orginalu – primj. S. Č.), **čiji će opojni miris mnogim Srbima oduzeti pamet i omogućiti Slobodanu Miloševiću da ih tako raspamećene uzme za ruke i povede u ono što će sama SPC, ocenjujući postignuća srpskog naroda u XX veku preblago nazvati neuspehom**".[29]

Akademik Dobrica Ćosić je osamdesetih godina XX stoljeća govorio o ugroženosti srpskog naroda, ne samo na Kosovu, nego i u drugim dijelovima Jugoslavije, a u Bosni i Hercegovini posebeno od Muslimana.[30]

Dobrica Ćosić je u jesen 1981, nakon što su JNA i savezna policija ugušile albanske proteste na Kosovu, tajno podstakao grupu kosovskih Srba, nezadovoljnu svojim položajem, da se organizuje,

---

[28] Isto, str. 10.

[29] Isto, str. 12. Govoreći o tome, M. Tomanić zaključuje: "**Plafon Kluba književnika Srbije nije se srušio, ali je zato pao krov Velike Srbije, maštane i projektovane pod tim plafonom. Pod srušenim snovima projektanta i srušenim krovom Velike Srbije stradali su brojni Srbi i još brojniji pripadnici drugih naroda sa prostora bivše SFRJ**" (Isto).

Kroz Udruženje književnika Srbije prošli su svi srpski nacionalistički lideri: Jovan Rašković, Jovan Opačić, Vuk Drašković, Vojislav Šešelj, Radovan Karadžić i drugi. I u vezi sa tim, Dobrica Ćosić je bio veoma aktivan, "**davao je pisane lekcije i uputstva budućim vođama. Pripreme su bile toliko odmakle da su vodeći intelektualci iz SANU i Udruženja književnika Srbije nametali tempo Miloševiću**". Tako se na skupu Udruženja književnika Srbije 14. septembra 1989. Vuk Drašković založio da se formira "**srpska Krajina**" u Hrvatskoj, kada Tuđmana i HDZ-a još nije bilo u Hrvatskoj ("**na vlasti su bili komunisti, Jugoslavija je postojala**") – B. Mamula, nav. dj., str. 292-293.

[30] Isto, str. 100. U pristupnoj besjedi prilikom prijema u stalno članstvo SANU – 1977, Dobrica Ćosić je, između ostalog, istakao kako je "**jugoslovenska država bila u suštini nepovoljna za Srbe**" (S. Biserko, **PRINUDNI IZLAZAK IZ SENKE**, HELSINŠKA POVELJA, br. 60, Beograd, januara 2003, str. 1).

tražeći promjene na Kosovu.[31] Organizovao je peticiju Srba sa Kosova, koju je potpisalo 215 srpskih intelektualaca, jer su Srbi Kosova stalno odlazili kod njega "**da se žale, pošto o njima niko od srpskih velikaša nije brinuo**". Oni su, praktično sa Ćosićem tajno sarađivali, pri čemu ih policija "**u stopu pratila i progonila**".[32]

Ćosić je akcije Srba na Kosovu "**u izvesnom smislu artikulisao i usmeravao**". To je od njega "**preuzeo i nasledio**" Slobodan Milošević, koji se "**nije baš proslavio u odbrani Srba na Kosovu. Tek kada je uzeo vlast, shvatio je da je to jako ozbiljna stvar...**".[33]

Aprila 1986. Ćosić se sa "**kosovskim aktivistima**" dogovorio "**kako treba da se bore, šta treba da rade i koje oblike otpora treba da daju**". S tim u vezi, on je priznao da im je "**pomogao u svemu što su činili. Sarađivao sam sa njima u njihovoj ilegalnoj borbi**".[34]

Akademik Dobrica Ćosić je 1984, govoreći o "**opterećenjima prošlosti i izazovima**" budućnosti, tražio da se i SANU izjasni o

---

[31] L. Silber - A. Litl, nav. dj., str. 41. Srbi sa Kosova su se, tvrdi Dobrica Ćosić, "**žalili na svoj položaj i ja sam im savetovao da napišu peticiju i izlože svoje zahteve**".

Ćosić nije bio jedina podrška kosovskim Srbima . "**Oni su imali tajnog pomagača i u srpskoj vladi**". Dobrica Ćosić je Srbe sa Kosova, odnosno "**protestnu grupu šarenolikog sastava koja je sebe nazvala Komitet Srba i Crnogoraca**", na čijem se čelu nalazio "**trio lokalnih aktivista Srba, Miroslav Šolević, Kosta Bulatović i Boško Budimirović**", povezao i sa najvišim državnim organima i funkcionerima Srbije. Tako su kosovski Srbi tajno imali podršku i od strane srbijanske Vlade i lično predsjednika Dušana Čkrebića (Isto, str. 41-42).

[32] S. Biserko, nav. dj., str. 1. Lideri kosovskih Srba (Miroslav Šolević, Kosta Bulatović, Boško Budimirović i dr.) 1985. dolaze kod D. Ćosića da se žale. Ćosić ih je savjetovao da organizuju potpisivanje peticije. Nakon toga je oko 50.000 Srba sa Kosova potpisalo peticiju. Taj se pokret kasnije institucionalizovao... 2. aprila 1986. ... Čkrebić ih prima u Skupštini SR Srbije, kada je izgovorio ključnu rečenicu: "**Sada ste na pravom mjestu**" (M. Vasić, - F. Švarm, **ZADAH ZLOČINA – SRPSKE PARAVOJNE FORMACIJE 1990. - 2000.** u : RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. - 1999., Zbornik saopštenja i diskusije sa Okruglog stola, Beograd, 7.-9. novembar 2001, Beograd 2002, str. 237.

[33] Isto.

[34] L. Silber – A. Litl, nav. dj., str. 41-42.

potrebi angažovanja "**na opštedruštvenim i nacionalnim problemima**".[35] On se i prije pojave **Memoranduma** zalagao za aktivnije učešće intelektualaca u političkom životu, jer ih "**u bliskoj budućnosti čekaju odluke teže od onih koje smo donosili 1941... kao javne ličnosti, kao naučnici i umetnici koji su se našli u Akademiji, i time prihvatili njenu ulogu u životu srpskog naroda, mi nemamo pravo da preziremo politiku i ideologiju koje se tiču srpske sudbine i budućnosti. Niko danas ne može da nas spreči da javno razmišljamo o svojoj sudbini**".[36]

Ćosić je bio inspirator i organizator svih pohoda Srba sa Kosova u Beograd, kao što je dolazak veće grupe Srba i Crnogoraca sa Kosova (oko 3.000 kosovskih Srba), koja je 16. juna 1987. u Beogradu, za vrijeme sjednice CK SKJ o situaciji na Kosovu, koju je inicirao Slobodan Milošević, demonstrirala u Pionirskom parku ispred zgrade Skupštine SFRJ, sa ciljem da izvrše pritisak na CK, zahtijevajući ukidanje autonomije Kosova.[37] Ćosić je u tome, od aprila 1987, imao podršku i od Slobodana Miloševića, koji se od njegove posjete Kosovu Polju, 24. aprila 1987, "**prvi put predstavio kao zaštitnik svih Srba**", gdje je, vičući "**Niko ne sme da vas bije**", "**stekao savremenu krilaticu za okupljanje Srba**".[38]

---

[35] M. Tomanić, nav. dj., str. 11. U skladu sa takvim zahtjevom, na Skupštini SANU, održanoj 23. maja 1985. zaključeno je da postoji potreba da se "**istaknu najaktuelniji društveni, politički, ekonomski, socijalni, naučni i kulturni problemi**", te je jednoglasno odlučeno da se to učini kroz jedan tekst u obliku **memoranduma**. U junu je Predsjedništvo SANU odredilo "**Odbor za pripremu Memoranduma o aktuelnim društvenim pitanjima**", koji je krajem te godine otpočeo s radom. *Večernje novosti* su došle do nedovršenog teksta "**Memoranduma**" i objavile ga 24.-25. septembra 1986. (Isto).

[36] S. Biserko, nav. dj., str. 1. Ćosić je tada djelovao na više strana: vršio je pripreme za eventualne promjene Ustava, pripremao je kampanju o ugroženosti srpskog naroda i otvarao prostor za plasiranje **Memoranduma**. Na kulturnom planu i historiografiji dominirao je njegov pogled na položaj Srba u Jugoslaviji, gdje se pojavljuje masovna produkcija knjiga iz te problematike, pri čemu je dominirao mit o Jasenovcu i, s tim u vezi, genocidnost hrvatskog naroda (Isto).

[37] I. Stambolić, nav. dj., str. 170-171; L. Silber - A. Litl, nav. dj., str. 47.

[38] L. Silber – A. Litl, nav. dj., str. 44-45. Tom je rečenicom Milošević, po Šoleviću, "**ustoličen za cara**". Ta mu je fraza, šalio se Šolević, "**osigurala mitski**

Zahvaljujući takvim stavovima, Dobrica Ćosić i krugovi oko Srpske akademije nauka i umjetnosti (SANU) išli su na razbijanje Jugoslavije. Time su uveliko pripremili teren za Slobodana Miloševića, koji je velikosrpski nacionalizam učinio javnim i uzeo ga za "**osnovu svoje i državne politike**". Milošević je stao "**na čelo masovnog nacionalističkog stroja**", paleći Srbiju "**memorandumskim parolama o ugroženosti Srba i pokličima 'Ustaj, ustaj Srbine'**".[39]

Javno se predstavljajući kao antititoista, navodno opredijeljen za demokratsku Jugoslaviju, Ćosić je aktivno učestvovao i zalagao se za "**novi ustav**", jer je Ustav iz 1974. doživio kao kraj Jugoslavije, pošto je "**za srpski narod oktroisani ustav, on je srpski narod stavio u neravnopravan položaj sa ostalim jugoslovenskim narodima**". Memorandum je, po njemu "**ubjedljivo razotkrio nedemokratsku ustavnu konstituciju Titove Jugoslavije, utvrđenu Ustavom iz 1974. godine**".[40]

Nikada ne priznajući "**avnojske granice**", Dobrica Ćosić se zalagao za "**plebiscit**", sa pravom na samoopredjeljenje naroda, a ne republika, pošto su, po njemu, "**avnojske granice**" "**komunističke, provizorne, jer su nezasnovane (sem Slovenije), ni etnički, ni geopolitički, ni ekonomski, ni komunikaciono**".[41]

Ćosić je bio duboko privržen projektu rušenja Jugoslavije i formiranju nove srpske države koja bi ujedinila sve Srbe. Aktivno je

---

status među Srbima". Ta epizoda mu je, navode Silber i Litl, "**dala gotovu formulu za buđenje nacionalnih osećanja**". Milošević je tada prvi put "**osetio privlačnu snaga masa**" (Isto, str. 44-45).

Miloševićev govor na Kosovu Polju "**dao je ton atmosferi. Govornici su se redali jedan za drugim i napadali partijske rukovodioce, Albance, zahtevajući uvođenje vanrednog stanja, ukidanje autonomije Kosova, pa čak i proterivanje Albanaca....**" (Isto).

Milošević je, po Ivanu Stamboliću, "**bio transformisan, zapaljen Kosovom**". Njegovo obraćanje i obećanje na Kosovu Polju emitovano je na TV Beograd bez prekida. "**To ga je i lansiralo. Njegova poruka naišla je na plodno tle u Srbiji**" (Isto, str. 46).

[39] I. Stambolić, nav. dj., str. 145 i 194-195.

[40] S. Biserko, nav. dj., str. 1.

[41] Isto, str. 1-2. Ćosić se zalagao za "**demokratski princip samoopredeljenja i mirnog razlaza**", pri čemu je ista prava tražio za Srbe u Hrvatskoj i bio spreman, kako je sam govorio, da "**ista prava dam i Šiptarima na Kosovu**", jer je taj princip za njega, navodno, univerzalan (Isto).

bio uključen u formiranju Srpske demokratske stranke u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini (1990.); bio je u redovnom kontaktu sa Jovanom Raškovićem, psihijatrom iz Hrvatske, i Radovanom Karadžićem, još jednim psihijatrom iz Bosne i Hercegovine. Lično se izborio za to da on postane predsjednik te partije u Bosni i Hercegovini. Savjetovao je "**ljudima iz Bosne koji su dolazili kod njega da se povežu sa Radovanom Karadžićem**", sa kojim je održavao veoma bliske kontakte, a "**Radovan ga je često noću zvao telefonom da ga obavesti šta je radio i šta se zbiva u Bosni i Sarajevu, tražeći savet i podršku. A trebao mu je i novac za stranku**".[42]

Još polovinom osamdesetih godina XX stoljeća, kao i kasnije, na primjer marta 1990, akademik Dobrica Ćosić je govorio "**da je Jugoslavija preživela i da ne može opstati**" ("**da se ne vredi boriti za njen opstanak**"), te je, s tim u vezi, zastupao tezu o "**neminovnom raspadu Jugoslavije**". Tu ocjenu je obrazlagao činjenicom kako "**nijedna jugoslovenska nacija, iz nekih svojih razloga, nije danas zadovoljna svojim položajem**". Imajući to u vidu, on je smatrao da Srbi moraju, ako hoće da potvrde "**političku zrelost**", svoje "**tradicionalno jugoslovenstvo**" zamijeniti "**tradicionalnim i demokratskim zastupanjem svih nacionalnih interesa**. **Prestanimo jednom za svagda da oslobađamo, spasavamo i čuvamo druge, da ih uveravamo da će bez nas propasti**". Na pitanje – "**ako ne žele da budu s nama, šta onda?**", Ćosić je odgovorio: "**Ako ne žele da žive sa nama u demokratskoj federaciji poštujmo njihovu volju da budu i sami srećni**". Takvu misao Ćosić je određenije izrazio u pismu Kongresu srpskih intelektualaca u Sarajevu 28. marta 1992.[43]

---

[42] Isto. Ćosićeva odgovornost za planiranje i pripremanje zločina, posebno u Bosni i Hercegovini je, zaista, nesporna. Pored toga, on je imao i komandnu odgovornost za period 1992. - 1993, kada je bio predsjednik Savezne Republike Jugoslavije, u vrijeme kada je ta država učestvovala u agresiji na Bosnu i Hercegovinu i genocidu nad Bošnjacima. Za njegovo su ime vezana i dva zločina u Srbiji (Štrpci i Sjeverin), koja su neposredno nastavak politike i prakse genocida u Bosni i Hercegovini. On je u Ženevi, u svojstvu predsjednika SRJ, sa Tuđmanom potpisao **Memorandum o humanom preseljenju** (Isto).

[43] S. Đukić, nav. dj., str. 127; B. Jović, nav. dj., str. 125; M. Tomanić, nav. dj., str. 100, 126, 191 i 193. U razgovoru sa Jovićem 11. septembra 1990. Ćosić je ponovo naglasio kako "**nema više nijednog ozbiljnog razloga za postojanje Jugoslavije**" (B. Jović, nav. dj., str. 193).

Devedesetih su godina skoro svi akademici, književnici i umjetnici podržali srpski velikodržavni projekat i velikosrpski nacionalizam. Milošević je sa mnogima obavio individualne razgovore, koji su mu pružili podršku.[44]

Prvu otvorenu najavu zločina čini Miloševićev ratnički govor na Gazimestanu, 28. juna 1989, gdje su se, "**u agresivnom i prkosnom raspoloženju Srbi iz celog sveta sjatili da učestvuju u ceremonijalnom ujedinjenju svih Srba pod jednim vođom**". Šest stoljeća poslije Kosovske bitke Slobodan Milošević je, pred milion ljudi, među kojima su bili najviši predstavnici Jugoslavije i gosti iz drugih republika, na mjestu pogibije cara Lazara poručio: "**Šest vekova posle Kosovske bitke, ponovo smo u bitkama. One nisu oružane, mada ni takve nisu isključene**". Naime, Milošević je tada održao ratnički govor u kome je, prijeteći nagovijestio dalji osvajački pohod, ponavljajući svoju odlučnost, izrečenu nekoliko mjeseci ranije: "**Ako ne umemo da radimo, umemo da se bijemo**". Pri tome se milionska masa njegovih pristalica tada zaklinjala "**onako kako je car Lazar u pesmi, u legendi, zaklinjao svoje podvižnike**"? Obećavajući da će povratiti "**nacionalnu slavu**" Srbije, Milošević je na milionskim mitinzima na Gazimestanu, Ušću i drugim mjestima pobrao masovne i frenetične aplauze, dijeleći "**zabludu svojih obožavalaca u nacionalističkoj ekstazi**".[45]

---

[44] B. Jović, nav. dj., str. 130-131. Na sastanku sa Miloševićem, 25. marta 1990, bilo je govora, tvrdi Jović, i o značaju jedinstva srpskog rukovodstva. On je rekao Miloševiću "**da ne veruje da postoji opasnost**", s tim što je ukazao na potrebu proširenja jedinstva na inteligenciju: "**da uz nas više budu književnici, umetnici, akademici i dr. Isto tako da se radnici ne okrenu protiv ili usled socijalnih problema**". Na to mu je Milošević odgovorio "**da su skoro svi akademici, književnici i umetnici sa nama, i da ih moramo više uključiti u zajedničku akciju – u zemlji i inostranstvu. Sa mnogima je obavio individualne razgovore i na osnovu toga stekao takvo uvjerenje**" (Isto).

[45] I. Stambolić, nav. dj., str. 29, 91 i 96; S. Đukić, nav. dj., str. 85; L. Silber – A. Litl, nav. dj., str. 83.

Milionska masa je na Gazimestanu 28. juna 1989, na Vidovdanu, "**dok se vožd svekolikog srpstva Slobodan Milošević 's neba' helikopterom spuštao na svetu srpsku zemlju, među ljude koji su u svojoj mitologiji vjerovali u sudbinu...**", pjevala: "**Car Lazare, nisi imo' sreće, da se Slobo pokraj tebe šeće**" (M. Seferović, **PREBOLI ZLA**, Zagreb 2001, str. 30-31).

Dobrica Ćosić se, pored toga što je "**svesrdno**" podržavao politiku Srbije, "**naročito bitku za ustavne promene**", zalagao i bavio pitanjem (1990.) "**borbe za državu Srba, koja bi trebala da, u raspodeli teritorije sa Hrvatskom, obuhvati toliko Hrvata u Srbiji, koliko bi Srba ostalo u Hrvatskoj**". U tom je cilju ostvarivao "**blisku saradnju sa srpskim strankama u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori. Lično je uticao na Jovana Raškovića da formira Srpsku demokratsku stranku**". Rukovodstvo SDS Bosne i Hercegovine na čelu sa Karadžićem, je, po njemu, "*vrlo intelegentno i vrlo pouzdano*". U Crnoj Gori se oslanjao na Narodnu stranku dr Kilibarde, pri čemu je računao i na komuniste. Svi su ga konsultovali za aktivnosti.[46]

Prvom polovinom februara 1990. Slobodan Milošević je ponovo "**predvidio**" rat. U razgovoru, poslije sjednice Predsjedništva SFRJ – 13. februara, na kojoj su učestvovali i predsjednici predsjedništava republika i autonomnih pokrajina "(**tema Kosovo**)", u kancelariji Borisava Jovića, gdje su bili prisutni i Veljko Kadijević, Petar Gračanin i Dragutin Zelenović, izjavio je: "**Biće rata, boga mi**".[47]

Milošević je na Gazimestanu (1989.) signalizirao namjeru svoje vlade da proširi nacionalistički program i van granica Srbije. Njegovim isticanjem da "**su Srbi uvijek sami sebe oslobađali i da su, kada su imali priliku, pomagali i drugima da se oslobode**", stiče se utisak, piše Cigar, da je Srbija bila odlučna da silom mijenja davno uspostavljene unutrašnje granice u Jugoslaviji u nastojanju da "oslobodi" Srbe van Srbije, kako je to propovijedao Memorandum (N. Cigar, nav. dj., str. 45).

[46] B. Jović, nav. dj., str. 193. Dobricu Ćosića su svi konsultovali za aktivnosti.

[47] Isto, str. 108. Na to je Jović uzvratio **"Nećemo dati, boga mi" – "Dosta smo mi ratovali i ginuli u dva svetska rata. Sada ćemo rat svakako da izbegnemo!**

– Neće biti rata onakvog kakav bi oni hteli – dodaje Veljko – ali će biti onakav kakav mora, a to je da im ne dozvolimo da nas tuku. Pera jadikuje da iz dana u dan protivnici socijalizma i Jugoslavije zauzimaju sve jače pozicije i sistematski nas potiskuju i nastupaju revanšistički. Sloba ga teši da se ne brine.

Veljko kaže :

Za sve je kriv Gorbačov. Veoma je jeftino prodao ideju socijalizma i komunizma. Razbio je Varšavski pakt, porušio socijalizam u istočnoj Evropi, destabilizovao SSSR, a za nas je najgore što je narušio odnos snaga u Evropi i stavio sve komuniste na optuženičku klupu. Sada moramo da se branimo iako smo ginuli za odbranu zemlje i za njenu izgradnju" (Isto)

Uoči prvih višestranačkih izbora u Srbiji, decembra 1990, Milošević je obećao realizaciju fašističkog projekta – "**svi Srbi u jednoj državi**".[48]

Slobodan Milošević je, poslije izvođenja tenkova na beogradske ulice i svoj narod (9. marta 1991.)[49] i nakon što na trodnevnoj sjednici Predsjedništva SFRJ (Vrhovna komanda oružanih snaga), 12, 14. i 15. marta 1991, nisu prihvaćeni Prijedlozi odluka (koje je podnio Štab

---

[48] M. Tomanić, nav. dj., str. 92. Velikosrpski nacionalisti su tvrdili kako će "**biti krvi do kolena**", ako "**svi Srbi ne budu u jednoj državi**". Zbog toga republičke granice nikako nisu htjeli priznati (zvali su ih "**Titovim diktatom**", "**administrativnim rešenjima**", "**istorijskom nepravdom protiv Srba koji pobeđuju u ratovima, a gube u miru**", što se "**više neće tolerisati**"). Te su teze stalno iznošene i na sjednicama Predsjedništva SFRJ. S tim u vezi, Jović i dr Kostić su gotovo na svakoj sjednici govorili "**Srbi u Hrvatskoj su suveren narod i mora im se omogućiti da se opredele u kojoj i kakvoj državi žele da žive**" (S. Mesić, nav. dj., str. 160).

[49] B. Jović, nav. dj., str. 283; I. Stambolić, nav. dj., str. 31.

"**Kada je Milošević 9. marta klečao pred studentima**", JNA se, piše Ivan Stambolić, "**odazvala njegovom pozivu, a nije morala, i prvi put nakon pola veka, isterala tenkove na beogradske ulice, nasrnula na narod. Posle toga, ta, kako ih 'Politika' nežno nazva: 'vojna vozila'! po logici stvari i psihologiji sile više se nisu mogla vratiti u kasarnske hangare**". Pišući o tome, Stambolić navodi da je Armija "**već bila okupirala samu Srbiju dolaskom Ljubičića na čelnu funkciju u Srbiji**" (I. Stambolić, nav. dj., str. 31).

O demonstracijama opozicije i upotrebi vojske u Beogradu 9. marta 1991. Borisav Jović u svojim zabilješkama navodi : "**U Beogradu demonstracije opozicije. Čine neviđeno nasilje: ruše izloge, odnose robu iz prodavnica, demolirali su celu glavnu ulicu – Terazije i M. Tita, Skupštinu Srbije i Predsedništvo, čak zgradu vlade u Ul. kneza Miloša, ušli u službene zgrade, itd. Policija je podbacila, ima čak dvoje poginulih.**

Nalazim se na vikednu u Nikšiću. Zove me Slobodan Milošević i traži intervenciju vojske. Razgovaram sa Veljkom Kadijevićem. On se dvoumi – da li je neophodno i kako će to politički biti prihvaćeno, ali se ne protivi, samo smatra da treba da osiguram odluku Predsedništva. Ostavljam još malo da pratimo situaciju pa da se čujemo nanovo.

Sloba me ponovo zove. Veoma uznemiren. Zove me i Veljko. Kaže da sada demonstriraju pred Generalštabom i hoće da provale unutra. Konsultujem telefonom članove Predsedništva koje sam mogao dobiti (svi izuzev Mesića i Drnovšeka). Dajem Veljku nalog da izvede vojsku na ulice i da zaposedne prostor ispred svih ugroženih državnih institucija. Slobodan će poslati zvaničan pismeni zahtev koji ćemo sutra na sednici Predsedništva odobriti" (Isto).

Vrhovne komande) srpskog rukovodstva (rukovodstva Srbije), kao i lično predsjednika Jovića, **o zavođenju vanrednog stanja** (vojnog udara) na cijeloj teritoriji SFRJ i podizanju borbene gotovosti Oružanih snaga, uključujući i mobilizaciju dijela jedinica,[50] te Saopštenja "Štaba vrhovne komande" u noći 15. marta 1991. o tome koje će mjere JNA preduzeti,[51] 16. marta objavio da je "**sa Jugoslavijom gotovo**" i da odluke saveznih organa Srbiju više ni na šta ne obavezuju. Na taj je način Milošević objavio otcjepljenje Srbije od Jugoslavije.[52]

Milošević je 15. marta 1991. naredio mobilizaciju rezervnog sastava specijalnih jedinica policije, "**angažovanje i formiranje novih snaga milicije, a Vlada je dobila zadatak da pripremi odgovarajuće formacije koje će nas učiniti u svakom slučaju bezbednim da branimo interese naše republike, a bogami i interese srpskog naroda izvan Srbije**".[53]

---

[50] Detaljnije o tome vidi: B. Jović, nav. dj., str. 286-311; B. Bogićević, **RAT JE PLANIRAN**, F. Ademović, BEZNAĐE ZLA, Sarajevo 1997, str. 29-37; L. Silber – A. Litl, nav. dj., str. 134–135 i 140-143: S. Oro, **O ULOZI VLADARSKIH TEŽNJI U YU RATOVIMA 1991. – 2001. GODINE**, u : RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. – 1999, Zbornik saopštenja i diskusija sa Okruglog stola, Beograd 7. – 9. novembar 2001, Beograd 2002, str. 81-82.

Pokušaj velikosrpskih nacionalista, predvođenih Miloševićem, Jovićem i Kadijevićem, da na sjednici Vrhovne komande (12. – 15. marta 1991.) iznude donošenje odluke o uvođenju vanrednog stanja u SFRJ propao je. Da bi Armiji ostavili mogućnost da djeluje sama i preuzme vlast u svoje ruke, zavjerenici su pribjegli ostavkama. Jović je podnio ostavku na dužnost predsjednika Predsjedništva SFRJ da bi "**vojsci stvorio prostor za preuzimanje vlasti i razoružanje paravojnih jedinica, a vojska to nije izvršila**" (B. Jović, **POSLEDNJI DANI SFRJ**, str. 286-311; S. Oro, nav. dj., str. 81-82). Tako Miloševiću nije uspjelo da preko JNA stavi SFRJ pod svoju kontrolu (S. Oro, nav. dj., str. 81-82).

[51] L. Silber – A. Litl, nav. dj., str. 143.

[52] Isto, str. 143-144; B. Bogićević, nav. dj., str. 37.

[53] **BOGAMI ĆEMO DA SE TUČEMO**, *NIN*, 12. april 1991, str. 41. U obraćanju naciji 16. marta 1991. Slobodan Milošević je, pored ostalog, izjavio: "**... naredio sam mobilizaciju rezervnog sastava specijalnih jedinica i hitno formiranje dodatnih milicijskih snaga. Jugoslavija je ušla u završnu fazu agonije... Republika Srbija više neće priznati nijednu odluku Predsedništva u postojećim okolnostima, jer bi to bilo protivno zakonu**" (L. Silber – A. Litl, nav. dj., str. 144).

Slobodan Milošević je, u skladu sa velikodržavnim projektom o formiranju "Velike Srbije", 16. marta 1991. na zatvorenom sastanku (tajna sjednica), sa opštinskim funkcionerima (200 predsjednika srbijanskih opština), najavio osvajačke ratne ciljeve Srbije, odnosno rješavanje srpskog nacionalnog pitanja kao ratnog. Tada je on, između ostalog, posebno potencirao pitanja granica, koja su, po njemu, "**suštinska, državna pitanja**". S tim u vezi, on je izjavio: "**Granice, kao što znate, uvek diktiraju jaki, nikada ne diktiraju slabi. Prema tome, osnovno je da moramo biti jaki. ... Mi jednostavno smatramo da je legitimno pravo i interes srpskog naroda da živi u jednoj državi. To je početak i kraj. Uostalom, šta će im ti Srbi koji im toliko smetaju po Kninu, po Petrinji, Glini, Lici, Baniji, Kordunu, Baranji, ako je taj problem toliki?... A ako treba da se tučemo, bogami ćemo da se tučemo. A nadam se da neće biti toliko ludi da se sa nama tuku. Jer, ako ne umemo dobro da radimo i privređujemo, bar ćemo znati dobro da se tučemo...**".[54]

---

[54] S. Đukić, nav.dj., str. 113; I. Stambolić, nav. dj., str. 28; L. Silber - A. Litl, nav. dj., str. 144 – 145; **BOGAMI ĆEMO DA SE TUČEMO**, *NIN*, 12. april 1991, str. 41-42; N. Cigar, nav. dj., str. 55. O tom sastanku L. Silber i A. Litl pišu sljedeće: "Dok je javnost posrtala od šoka, srpski opštinski funkcioneri pozvani su da prisustvuju važnom sastanku. Još pre svanuća, republička policija je dobila naređenje da izvrši jedan neobičan zadatak. Nazvali su telefonom svih 200 gradonačelnika u Srbiji, rekavši im da čekaju hitnu poruku. Ubrzo je svim opštinskim čelnicima uručen telegram u kojem se pozivaju da u 6 sati ujutro budu u Skupštini Srbije. Gradonačelnik Valjeva Slobodan Đukić, jedini opozicioni gradonačelnik, opisao je kakav je neobičan prizor predstavljalo 200 luksuznih crnih automobila parkiranih ispred parlamenta. Međutim, neobičnost te scene je bledela pred pometnjom u samoj zgradi.

Svi su verovali da je sazivanje tajne sednice bilo vezano za vakum koji je usledio nakon Jovićeve ostavke i, naravno, za potrebu da se usaglase mere za prevazilaženje te krize. Celog tog dana, Đukić je razmišljao o brojnim mogućnostima koje su bile u igri.

Kada se opraštao od porodice, na trenutak je čak pomislio da bi u Beogradu mogao biti uhapšen. Međutim, Bora Petrović, zamenik predsednika Skupštine, odmah je pokušao da rasprši sve spekulacije o bilo kakvoj nameri uvođenja vanrednog stanja. Sticao se utisak da političari koji su sazvali sednicu nisu imali utvrđeni dnevni red, odnosno da 'nisu imali nikakav dnevni red', izjavio je Đukić o sednici. Kasnije se prisećao da su govornici raspredali nekakve gluposti o situaciji u privredi. Gradonačelnici su glasno negodovali. 'Vi ste nas, drugovi', rekao je Jovan Cvetković, iz Svetozareva, 'dovukli na ovu sednicu sa udaljenosti od stotine kilometara da bi nam pričali o istim onim stvarima o kojima možemo čitati u novinama'. Bili su besni što ih Milošević nije dočekao.

Dva dana kasnije, bez obzira što je izostao dogovoreni vojni udar, Slobodan Milošević je 18. marta 1991. na sastanku sa 200 studenata i profesora na Univerzitetu u Beogradu[55] ponovio gotovo od

---

Razjareni gradski oci počeli su da napuštaju salu. Cvetković je bio na čelu te pobune.

Pitao sam predsedavajućeg o čemu se radi – Jugoslavija se raspadala i trebalo je da dobijemo neke važne informacije, ali niko od odgovornih nije bio prisutan.

Gde je gospodin Milošević, gde je predsednik Vlade?

Konačno je predsednik Skupštine, Slobodan Unković, obećao da će pozvati Miloševića. Sednica je odložena za jedan sat. Upravo na ovoj zatvorenoj sednici Milošević je jasno stavio do znanja da je spreman da otera Hrvate i Slovence. 'Shvatio sam nakon sednice, da je bio odlučan da stvori Jugoslaviju bez katolika', rekao je Đukić. Te večeri i u toku sledeće nedelje, Milošević je obelodanio svoju viziju kraha Jugoslavije.

'**Ovde se radi o raspadu Jugoslavije. Tačno je da Slovenci žele da se izdvoje**. **Tačno je da i Hrvati žele da se izdvoje. Ali, mislim da tu ne treba stavljati Muslimane**. **Mislim da Muslimani nemaju interesa da se izdvajaju od Jugoslavije**. **Što se tiče Muslimana, tu postoji u jednom delu Muslimana velika indoktrinacija, ali su naše ocene da većina Muslimana želi jedan dobar, tolerantan, kulturan i rekao bih, građanski, susjedski i prijateljski odnos i kad je reč o srpskom narodu i kad je reč o drugim narodima u Jugoslaviji. Na kraju krajeva, i oni žive u više republika. Ni njima nije stalo do rasturanja Jugoslavije, odnosno nije logično da bude u interesu Muslimana rasturanje Jugoslavije, a da ne govorim o veoma dubokim korenima, krvnim vezama i svemu drugom što postoji'**.

Milošević je govorio i o koracima koje bi Armija mogla preduzeti. A, kada ga je iznervirani Cvetković upitao za srpsku strategiju ('..., **šta će biti ako se rasturi Jugoslavija**...'), Milošević je odgovorio da ona svakako neće biti objavljena preko radija. Njegova sledeća rečenica je ipak procurila u javnost i odjeknula širom Jugoslavije :

'**A ako treba da se tučemo, bogami ćemo da se tučemo. A nadam se da neće biti toliko ludi da se sa nama tuku. Jer ako ne umemo dobro da radimo i privređujemo, bar ćemo znati dobro da se tučemo**'.

Vojska ima ustavna ovlašćenja i obavezu da brani jugoslovenski ustav. Ne sumnjam da Armija neće izvršiti svoja ustavna ovlašćenja zato što je Predsedništvo prestalo da funkcioniše. Ovde nije reč o državnom udaru, jer će vojska delovati ustavno ako sutra bude razoružala HDZ'" (L. Silber-A. Litl, nav. dj., str. 144-146).

[55] L. Silber - A. Litl, nav. dj., str. 146 - 147. Za vrijeme terazijskih demonstracija, marta 1991, studenti su se okrenuli protiv Miloševića. "**Mrzeli su ga. Napustili su ga i intelektualci koji su mu pomogli da od trapavog komunističkog aparatčika izraste u srpsku nacionalnu svetinju. Nacionalisti su se za vreme terazijskih demonstracija pridružili nezavisnim intelektualcima u protestima protiv komunizma. Nacionalisti su shvatili da ih Milošević koristi za učvršćenje sopstvene vlasti, a ne zato što deli njihova ubeđenja**" (Isto).

riječi do riječi svoju poruku predsjednicima srbijanskih opština, svečano obećavajući da će "**svi Srbi živeti u jednoj državi**", što je bilo očigledno da je sa Jugoslavijom gotovo,[56] i da Milošević vrši užurbane pripreme za osvajački rat.

Milošević je, i u cilju "odbrane" "**interesa srpskog naroda izvan Srbije**" bio u stalnom kontaktu sa srpskim rukovodstvom u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. On je rukovodio političkim i vojnim akcijama rukovodstava SDS-a u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Milošević je imao redovne, pa i dnevne kontakte sa Radovanom Karadžićem. S tim u vezi, on je predsjednicima srbijanskih opština, na tajnom sastanku u Beogradu, 16. marta 1991, izjavio da je "**bio na vezi sa našima iz Knina, iz Bosne, ogromni su pritisci....**".[57]

Srpski akademici su marta 1991. oformili Inicijativni odbor za formiranje **Srpskog nacionalnog savjeta**, koji je trebalo da bude "**vrhovna nacionalna institucija koja će zastupati interese svih Srba bez obzira na to gde živeli**", radi pronalaska jednog "**integrativnog cilja srpskog naroda koji važi za njega kao celinu**".[58] Time su jasno objavili ciljeve Velikosrpskog pokreta - formiranje jedne "**srpske države**".[59]

---

[56] Isto.

[57] **BOGAMI ĆEMO DA SE TUČEMO**, *NIN*, 12. april 1991, str. 41; N. Cigar, nav. dj., str. 55; **MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUD ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU**, Predmet: br. IT-02-54-T, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, Hag, 31. maj 2002, paragrafi 960-963.

[58] *Javnost*, 30. mart 1991, str. 2; M. Tomanić, nav. dj., str. 39. i 59. Članovi tog inicijativnog odbora bili su akademici: Dobrica Ćosić, Mihajlo Marković, Matija Bećković i dr.

[59] Isto. Akademik Mihajlo Marković je 27. marta 1991. upoznao javnost sa inicijativom o formiranju **Srpskog nacionalnog saveta**, koji će raditi na formiranju jedne srpske države. Dobrica Ćosić je obećao da će izradom Deklaracije Srpskog nacionalnog veća biti ispunjena očekivanja "**našeg političkog naroda**". Deklaracija je, po Matiji Bećković, morala sadržavati "**ono što je nesporno među Srbima**", pa je Tomislava Karađorđevića predložio za predsjednika Srpskog nacionalnog saveta (Isto).

Inicijativu o formiranju i ciljevima Srpskog nacionalnog savjeta podržali su i Srpska pravoslavna crkva, najveće naučne i kulturne institucije u Srbiji, kao i niz političkih stranaka u Srbiji i van nje.[60]

Polazeći od **Memorandumske** ocjene da formiranjem države južnoslovenskih naroda srpski narod "**nije rešio ni svoje nacionalno ni socijalno ni političko pitanje**", zatim da "**njegova težnja za slobodom, ujedinjenjem i demokratskom državom, sa ostvarenjem političkog i duhovnog jedinstva u savremenoj organizaciji društva – nije ostvarena**", što je izrazito potvrđeno "**položajem srpskog naroda posle Drugog svjetskog rata i zbivanjima čiji smo savremenici**", te da "**srpski narod u sadašnjem državnom provizorijumu više nije spreman da gubi istorijsko vreme**", Srpski nacionalni savjet je (u prvoj polovini aprila 1991.) donio **Deklaraciju o srpskom nacionalnom jedinstvu**. U tom je, dokumentu, u cilju formiranje jedne srpske države, između ostalog, usvojen stav **o neophodnoj promjeni** "**sadašnjeg državnog i političkog uređenja Jugoslavije**"; "**preuređenju zajedničke države**"; prihvatanju takvog oblika države "**koji ne raskida njegovu nacionalnu cjelinu i ne ugrožava njegov nacionalni identitet**"; "**postojeće međurepubličke granice ne mogu se smatrati državnim i neizmenjivim**" i dr.[61]

---

[60] Isto. Inicijativni odbor, a po formiranju i rukovodeći organ Savjeta, činili su akademici: Dobrica Ćosić, Mihajlo Marković, Matija Bećković, koji je za predsjednika Savjeta predložio Tomislava Karađorđevića, i mnogi drugi, a pored Miloševićeve Socijalističke partije Srbije, Koštuničine, Raškovićeve i Karadžićeve Demokratske stranke Srbije, Bosne i Hercegovine i Hrvatske, Draškovićevog Srpskog pokreta obnove, Crkva i vanstranačke ličnosti.

U traženju zajedničkog "**integrativnog cilja srpskog naroda**" – formiranje "**srpske države**", "**našli su se SDS, SRBiH, SDS iz Hrvatske, Demokratska stranka Srbije, Socijalistička partija Srbije, SPO, zatim, ljudi iz crkve, nezavisne vanstranačke ličnosti**", među kojima i Dobrica Ćosić. Cilj je bio da se izradi jedna deklaracija srpskog saveza (*Javnost*, 30. mart 1991, str. 2).

[61] *Javnost*, 13. april 1991, str. 1. Nacrt **Deklaracije** je objavljen 9. aprila 1991. u više listova, a usvojeni tekst 13. aprila 1991.

Neposredno prije nego što je postao predsjednik Savezne republike Jugoslavije Dobrica Ćosić je otvoreno izjavljivao da "**mir u BiH ne može biti sačuvan priznavanjem tih komunističkih postojećih republičkih granica**" ili "**unutrašnjih administrativnih granica**" (N. Cigar, nav. dj., str. 53).

Neosporno je da su to oni ratni ciljevi o kojima je Milošević na zatvorenoj sjednici govorio 16. marta još bunovnim predsjednicima opština Srbije, ističući "**legitimno pravo i interes srpskog naroda da živi u jednoj državi**". Međutim, zasmetalo mu je što su objavili njegove namjere. Naročito mu je zasmetala "**vrhovna nacionalna institucija**" koja neće biti on sam ili kojoj on neće biti na čelu, pa se Srpski nacionalni savjet poslije nekoliko mjeseci ugasio.[62]

U realizaciji velikosrpskih aspiracija Milošević je iskoristio sve oblike društvenog, političkog, vjerskog, profesionalnog organizovanja kod Srba i pretvorio ih u mehanizme za kreiranje ambijenta mržnje prema žrtvama koje će biti pogođene realizacijom tih aspiracija, ambijenta opravdanosti preduzimanja svih oblika zločina u otklanjanju prepreka ostvarenju ideje Velike Srbije. Iskoristio ih za planiranje, pripremanje, animaciju i realizaciju zločinačkih postupaka, ali i za njihovo prikrivanje i maskiranje.

Iskorištene su i izmanipulisane, prije svega, moćne savezne poluge vlasti – počev od Predsjedništva SFRJ (u kome je funkcije podpredsjednika, predsjednika i člana od 15. maja 1989. do 27. aprila 1992. obavljao Borisav Jović, prvi Miloševićev saradnik i poslušnik) i kao šefa Države i kao Vrhovne komande Oružanih snaga SFRJ, te vojnog rukovodstva u licu saveznih sekretara za narodnu odbranu i unutrašnje poslove (generali Veljko Kadijević, Blagoje Adžić, admiral Stane Brovet i Petar Gračanin) – do, velikosrpskim idejama već indoktriniranih, Srpske akademije nauka, Udruženja književnika Srbije, Srpske pravoslavne crkve, te na tim idejama formiranih političkih stranaka sa ili bez srpskog predznaka, kao i cjelokupan medijski, državni, skupštinski upravni i "samoupravni" sistem Srbije i Crne Gore iz koga su, uglavnom do 1989, uklonjeni nepoželjni elementi.

Sve ostalo, druge republike, drugi narodi i narodnosti njihove organizacije, društva ili partije proglašavani su neprijateljima Srba i srpstva i ukoliko ne prihvate data rješenja, njihova eliminacija svakako je bila poželjna. U tom je cilju iskorištena srpska historija, srpska verzija memorije historijskih epoha Balkana, srpska književnost, srpska

62 M. Tomanić, nav. dj., str. 39.

orijentalistika... političke organizacije, mediji, finansijska sredstva, vojna sila.[63]

Milošević je u Skupštini Srbije, aprila 1991, ponovo **otvoreno iznio potrebu za teritorijalnim proširenjem uz pomoć sile**. On je, s tim u vezi, u svom govoru posebno naglasio da "**mi moramo pokazati da smo u Srbiji jedinstveni, ako želimo da, kao najveća i najbrojnija republika, diktiramo tok događanja. Pitanje granica je vitalna stvar za državu. Kao što znate, uvijek jaki, a nikada slabi, diktiraju kakve će biti granice. Zato mi moramo biti jaki**".[64]

Navodeći da je naredio mobilizaciju rezervne policije u Srbiji, Milošević je tada nagovijestio buduće akcije za podršku "ugroženim" Srbima van Srbije i objelodanio da je "**u kontaktu sa našim narodom u Kninu i u Bosni**", što je očigledna aluzija na uspostavljanje tako jake pete kolone. Na pitanje – šta je strategija Srbije, Milošević je odgovorio: "**Hoćemo li objaviti na radiju sve što namjeravam učiniti? Mislim da to ne možemo uraditi: Ako se moramo tući, mi ćemo se zaista tući. Ja se nadam da tamo nema mnogo onih koji su voljni da se bore protiv nas. Zato, ako ne znamo kako da radimo i kako da radimo ekonomično, znaćemo se barem dobro tući (aplauz)**".[65]

Na mitingu u Banja Luci, koji je organiziran od strane SDS Bosne i Hercegovine i na kome je bilo oko 70.000 ljudi, Jovan Rašković je 9. marta 1991, između ostalog, rekao: "**.... srpski narod ima pravo na svoju državu, pa makar se ona zvala i Srbija**".[66]

U **intervjuu** dnevnom listu *Novosti* (Beograd) od 19. maja 1991, mr Momčilo Krajišnik, predsjednik Skupštine Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, iznio je niz elaboracija, u kojima je **negirao samostalnost Bosne i Hercegovine kao države**. U tom pogledu, on je tada, pored ostalog, izjavio :

---

[63] N. Cigar, **ULOGA SRPSKIH ORIJENTALISTA U OPRAVDANJU GENOCIDA NAD MUSLIMANIMA BALKANA** (u daljem tekstu: **ULOGA SRPSKIH ORIJENTALISTA...**), Sarajevo 1998, str. 43.

[64] N. Cigar, nav. dj., str. 55.

[65] Isto.

[66] *Javnost*, 9. mart 1991, str. 2.

"Federalna Jugoslavija je država, a konfederacija znači više državica, kneževina. To je rasturanje zajedničke države i niko me ne može ubediti da je konfederacija u interesu bilo kom narodu. Od jedne države praviti, ni ekonomski, ni politički, ni nacionalno zaokružene državice, nikom ne može doneti dobro.

Iluzija je da Bosna i Hercegovina ikada može biti samostalna bez Jugoslavije. Bilo kakva koalicija na štetu trećeg naroda je nevolja za sve i ja bih se u SDS uvijek borio protiv toga. U suverenoj, samostalnoj i nezavisnoj Bosni i Hercegovini srpski narod vidi, ne baš bez razloga i uprkos što ima i pretjerivanja, **islamsku državu** (podvukli autori: Željko Vuković i Radivoje Gutić). Taj strah počiva na tome da je ideja o islamskoj državi odavno poznata, da ima onih koji su je nekad zagovarali i onih koji je i dalje žele, da se stvara".[67]

Elementi ideoloških priprema za zločine u Republici Bosni i Hercegovini su, pored ostalog, iskazani i u razgovoru između Dobrice Ćosića i Radovana Karadžića iz druge polovine 1991. :

"D. Ć. (Dobrica Ćosić) - **Vi ste, vi, stvarno da upotrebim tu kategoriju, vaša politika je egzistencijalna. Vi dovršavate jedan istorijski proces**.

R. K. (Radovan Karadžić) - **Da, da**.

D. Ć. - **Jugoslovenstvo ima 2 tadeja, ima ujedinjenje južnih Slovena i ima ujedinjenje Srba. Ujedinjenje južnih Slovena je istorijski propalo, ali ujedinjenje Srba nije, sada se istorijski dovršava ili gubi**.

R. K. - **Da, ali prirodno je što polazi od onih koji su najviše ugroženi**.

D. Ć. - **Jeste, i koji su ugroženi i na kraju krajeva to je od Karađorđa naša ideologija**. **Ta vaša taktika, vaša strategija, ja ne znam što bi bilo da niste vi onakvi kakvi jeste**".[68]

---

67 *Novosti* (Nedjelja), Beograd, 19. maj 1991, str. 6.

68 AIIZ, fono-materijal, traka 001-208.

U Zajedničkom saopštenju Regionalnog odbora Srpske demokratske stranke Stara Hercegovina, u Foči, od 20. aprila 1991, na kome su, "**pored predstavnika vlasti i naroda**" opština Kalinovik, Foča, Goražda, Čajniča, Višegrada i Rudog, prisustvovali i prof. dr Novak Kilibarda, predsjednik Narodne stranke Crne Gore, i prof. dr Mitar Čvorović, predsjednik Kluba poslanika Crne Gore, se, pored ostalog, navodi kako je "**ovo istorijski trenutak da se demokratskim sredstvima izborimo za svekoliko jedinstvo srpskog naroda** ...".[69]

Srpski akademici su, poslije njihove "**neozbiljne igrarije**" iz marta 1991, u septembru 1991. "**započeli novu igru**". Oni su tada formirali **Srpski sabor**, koji je trebalo da bude "**udruženje nezavisnih naučnika, pisaca, umetnika i intelektualaca za unapređenje i zaštitu srpskih narodnih interesa**". Za predsjednika je izabran akademik Pavle Ivić.[70]

I pored toga što je kratko postojao i samo se nekoliko puta oglasio, Sabor je uspio da obavi jedan **značajan projektantski posao** – izradio je etničke karte koje su ocrtavale buduću srpsku državu.[71] Na tim je etničkim kartama prikazan "**srpski prostor**", "**naročito u BiH i Hrvatskoj**", gdje je jasno prikazana "**teritorija gde su Srbi u većini: od Šibenika, preko Like, Bosanske krajine, pored Save do Bijeljine svuda su Srbi u većini. U centru Bosne su Muslimani. Srbi presecaju i Sandžak pored Drine, pa se Muslimani ne mogu ujediniti. To je budući prostor Srbije**".[72]

---

69 AIIZ, inv. br. 3-1082/3, Regionalni odbor SDS Stara Hercegovina, Foča, 20. aprila 1991, ZAJEDNIČKO SAOPŠTENJE.

70 M, Tomanić, nav. dj., str. 59 i 100. Sabor je, po akademiku Iviću, trebalo da predstavlja zamjenu za Srpski nacionalni savjet. On je pri tome obećao da će biti ispravljena greška od prije šest mjeseci, kada je formiranje "**slične organizacije propalo zbog stranačkih i ličnih antagonizama**".

71 Isto. Te karte nacističkog karaktera Sabor je predao Kongresu srpskih intelektualaca, održanom u Sarajevu marta 1992.

Na tom je fašističkom projektu radila grupa akademika, na čelu sa Dobricom Ćosićem (B. Jović, nav. dj., str. 193).

72 B. Jović, nav. dj., str. 193. Taj je podatak Dobrica Ćosić 11. septembra 1991. iznio Borisavu Joviću, u njihovom razgovoru.

Istaknute srpske ličnosti, posebno akademik Vasilije Krestić, su devedesetih godina "otkrili" ideju o nemogućnosti zajedničkog života čitavih naroda, koja nije bila nikakvo otkriće. Takvu su tezu zastupali Adolf Hitler i njegovi nacisti, zatim Ante Pavelić i njegove ustaše i mnogi drugi.[73]

Takvu tezu su prihvatili i "**mnogi ugledni i umni Srbi, pa čak i prvi čovek Srpske pravoslavne crkve, Njegova svetost patrijarh srpski gospodin Pavle**".[74]

U ranim osamdesetim godinama XX stoljeća **srpski intelektualci** (van zvaničnih vladajućih krugova) su, uz podršku Srpske pravoslavne crkve, preuzeli vođstvo u izradi velikodržavnog nacionalnog programa. Sa usponom Miloševićeve lične vlasti u Savezu komunista Srbije i njegovim prihvatanjem nacionalističkog programa, vlast se punom snagom angažovala u tim naporima. Moralna i intelektualna podrška koje su pružile srbijanske opozicione partije, intelektualna zajednica čitavog ideološkog spektra i hijerarhija Srpske pravoslavne crkve pomogli su Miloševiću da ubijedi mase da podrže i prihvate fašističku ideologiju, politiku i praksu.[75]

---

[73] M. Tomanić, nav. dj., str. 62, 65 i 71.

[74] Isto, str. 72. Patrijarh Pavle je, "objasnivši lordu Karingtonu i svekolikom srpstvu da se pojedini delovi Hrvatske moraju pripojiti Srbiji i drugim prostorima bivše SFRJ na kojima su Srbi većinsko stanovništvo, i da Srbi ('žrtve') ne mogu više živeti sa Hrvatima ('vinovnicima'), upozorio da 'tu strašnu istinu treba da shvate i svi dosadašnji Jugosloveni i civilizovana Evropa'" (Isto).

[75] N. Cigar, **GENOCID U BOSNI...**, str. 34.

U svom pohodu na vlast Milošević je iskoristio sve, i Srpsku Pravoslavnu crkvu, i Srpsku akademiju nauka i umetnosti, i srpsku historiju, i srpsku verziju memorije historijskih epoha Balkana, i srpsku književnost, i srpsku orijentalistiku (N. Cigar, **ULOGA SRPSKIH ORIJENTALISTA...**, str. 11).

Srbijanski komunisti su, zahvaljujući Miloševiću, sklopili "**brak iz računa sa nekomunističkim sekularnim nacionalistima i sa Srpskom pravoslavnom crkvom**". Govoreći o tome, N. Cigar navodi da je to "**bila simbioza crvenog, braon i crnog, koja je trebalo obezbijediti početni poticaj i strukturu srpskom nacionalizmu**" (N. Cigar, **GENOCID U BOSNI...**, str. 43).

Milošević je doveo nacionaliste u glavni tok političkih zbivanja, osigurao mašineriju u obliku političke organizacije, medija, finansijskih sredstava i vojnu silu, koja je "**početna osjećanja transformisala u konkretan državni program**" (Isto).

Intelektualna elita Srbije je osamdesetih godina XX stoljeća srpski nacionalizam usmjerila prema muslimanskoj zajednici. Smatrali su da Muslimani u Bosni i Hercegovini svojim fizičkim prisustvom stoje na putu formiranja Velike Srbije.[76]

Uticajne ličnosti u Srbiji su prije raspada SFRJ započele uobličavati stereotipne slike o Muslimanima kao tuđincima, inferiornim osobama i prijetnju svemu onome što Srbi smatraju vrijednim. Takve stavove prihvatila je većina srpske nacionalne elite, uključujući i vodeće intelektualce, političke ličnosti i sveštenstvo.[77]

Srbijanski mediji su otvoreno ocrnjivali islam, što je često graničeno sa rasizmom. Takve ideje i stavove posebno je iznosio Vuk Drašković. On se žestoko okomio na "**bjesomučnu ofanzivu netolerantnog islama u Bosni, Kosovu, Sandžaku i Hercegovini… na povampirenje šerijatske tradicije (religioznog zakona), i… na strategiju džihada (svetog rata), čiji je cilj formiranje islamske države na Balkanu**".[78]

Muslimani su predstavljani kao nenarod, kao Srbi koji su prešli na islam, čiji je, identitet, kao što je to u manifestu Srpske narodne obnove (nacionalističke organizacije) pisao Vuk Drašković, Josip Broz vještački stvorio. Mitingujući protiv prijetnje "**militantnog islamskog fundamentalizma**", Drašković je insistirao na formiranju Velike Srbije, koja bi uključivala Bosnu i Hercegovinu. S tim u vezi, on je obznanio kartu sa izmijenjenim granicama i oblastima naseljenim pretežno Muslimanima, stavljenim pod srpsku kontrolu. Mirko Jović (predsjednik Srpske narodne obnove i vođa oružanih formacija "*Beli orlovi*") je naglašavao da oni nisu "**samo zainteresovani za Srbiju,**

---

[76] Isto, str. 35. Antimuslimanska kampanja velikog intenziteta, kako tvrdi N. Cigar, bila je uzrokovana činjenicom što su Muslimani bili prepreka za sprovođenje velikosrpske fašističke i zločinačke politike. Srpski političari su otvoreno prijetili Muslimanima ukoliko se odluče stati na put velikosrpskom nacionalističkom programu (Isto, str. 47-48).

[77] Isto. Predstavljanje Muslimana, odnosno Bošnjaka, u takvom svjetlu, koje je trebalo proširiti na sve slojeve društva, bilo je u službi i u skladu sa političkim ciljevima Beograda (Isto).

[78] Isto, str. 36.

već za kršćansku, pravoslavnu Srbiju, bez džamija i bez nevjernika". Pri tome su neki srpski intelektualci u svoje argumente uključivali jasnu primjesu rasizma, kao na primjer, Dragoš Kalajić, koji je, između ostalog, tvrdio da bosanski Muslimani "**ne pripadaju porodici naroda**", da su "**pustinjskog porijekla**" i "**posebnog gena osmanske vojske**", itd.[79]

Ekstremisti među srbijanskim intelektualcima su svoj antiislamski i antimuslimanski stav pojačali nakon što su, uz Miloševićevu podršku, sa akademskih aktivnosti prešli u političku akciju. Akademik Dobrica Ćosić, nastavio je sa tvrdnjama da, primjera radi, Srbe u Bosni i Hercegovini ugrožavaju Muslimani, a beogradski mediji su, u okviru dirigovane kampanje, ubjeđivali srpski narod u Bosni i Hercegovini da su zaista ugroženi.[80]

Državni mediji su otvoreno nagovještavali da Beograd vrši političke pripreme i za upotrebu sile protiv Bosne i Hercegovine i Bošnjaka. Masovno su lansirane neosnovane optužbe, kao što su, primjera radi, da Vlada Bosne i Hercegovine, uz pomoć "**katoličke i njemačke klike**", namjerava formirati "**islamsku tvrđavu usred Evrope**", sa ciljem da "**zbrišu Srbe**". *Narodna armija* je tvrdila da Muslimani namjeravaju formirati islamsku državu, koja bi navodno obuhvatala Bosnu i Hercegovinu, južnu Srbiju (Kosovo), Makedoniju, Grčku, Bugarsku i Albaniju.[81]

Velikosrpski nacionalisti su pomogli da se stvori klima za akciju – zločine, predstavljajući Srbe "**voljnim da učine uslugu Evropi, tako što će udariti na muslimane**". S tim u vezi, Dragoš Kalajić (nacionalistički glasnogovornik) je čak tvrdio da bi Evropa trebala biti zahvalna Srbima za tu "uslugu", jer bi, po njemu, islamska država u Bosni i Hercegovini poslužila kao odskočna daska za masovnu migraciju muslimana u Evropu, čiji bi cilj bio da uspostave muslimansku većinu u Evropi, zatim da je islamiziraju i unište. Pri tome je zaključio kako je "**jasno da srpski narod u Bosni i**

[79] Isto, str. 37 i 46.

[80] Isto, str. 45.

[81] Isto, str. 55-56.

Hercegovini, braneći svoju slobodu od islamske opasnosti, brani takođe Evropu i Evropljane".[82]

Srpski političari, intelektualci, vjerski velikodostojnici i mediji stalno su uz Muslimane vezivali izraze kao što su "**fanatici**", "**teroristi**", "**ekstremisti**" i "**fundamentalisti**" i uvijek su ih prikazivali kao "**provokativne**", uključene u agresiju ili ofanzivu, izjednačavajući tako islam sa nasiljem. Svi su oni formirali utisak da je nasilje prirođeno Muslimanima, a beogradski mediji su čak govorili o osvajačkoj krvi koja teče u Muslimanima. List *Jugoslovenska armija* tražio je od vodećeg srbijanskog orijetaliste da analizira za njegove čitaoce razlike između "**njih i nas, muslimana i kršćana**". Po tom listu, Muslimani nisu bili ništa drugo do potpuno "**zatrovani islamski fundamentalisti**".[83]

Propagandna kampanja protiv "islamskog fundamentalizma" osigurala je pogodnu osnovu srpskoj političkoj eliti na kojoj je ona gradila sliku ugroženosti i, kako to piše Cigar, "**formirala emotivnu simbologiju**". Ta je taktika korištena kao sredstvo za mobilizaciju, s jedne, i kao sredstvo za ubjeđivanje domaće i međunarodne javnosti u ispravnost velikosrpske politike, s druge strane.[84]

U antimuslimanskoj kampanji su zločini nad muslimanima u Srbiji i Crnoj Gori tokom historije ponovo ocijenjeni kao ispravni i, čak, dostojni pohvale. Taj je stav našao mjesto i u "naučnim" radovima devedesetih godina, koji su aplaudirali i opravdali politiku i praksu masakriranja, kojom je vladika Danilo Petrović, početkom XVIII stoljeća, istrijebio muslimane na području Stare Crne Gore.[85]

---

[82] Isto.

[83] Isto, str. 89.

[84] Isto, str. 81-82.

[85] Isto, str. 54. Tako Predrag Milošević, autor knjige "SVETI RATNICI" (izdavači: Dečje novine Gornji Milanovac i Jedinstvo Priština, 1989.), piše: "**Turci (lokalni muslimani) bili su pravi simbol sveg zla na ovom svijetu, đavolje sjeme… Međutim, Njegošev osjećaj za pravdu i pravdenost bio je visoko razvijen… (kako) samo može biti kod pravoslavnog vladara. Tako, on bez milosti može likvidirati Turke, otjelotvorenje zla i nepravde. Njega i njegove podanike te glave (muslimana) podsjećaju svakodnevno da se može i mora boriti protiv zla i da je to najveća kršćanska i ljudska dužnost. Borba protiv zla bila je Njegoševa obaveza**

Historičar Mile Nedeljković koristio je svoju knjigu KRST I POLUMESEC (Beograd 1993.) da bi ubijedio čitaoce da je Bosna i Hercegovina uvijek bila srpska i pravoslavna, žigošući Muslimane kao Srbe konvertite. Na osnovu takve teze fašističkog karaktera, on opravdava genocid nad muslimanima u Srbiji u XIX stoljeću, opisujući te zločine kao oslobađanje od "izdajica". S tim u vezi, on piše kako je "**svaka socijalna grupa koja je bila povezana sa okupatorom (Osmanlijama), stanovništvo (muslimansko) koje je baziralo svoj položaj i svoj imetak na eksploataciji i pljački ugnjetavanog stanovništva, takođe je u Srbiji nestala**".[86]

Srpski orijentalisti ili oni koji su sami prozvani srpskim orijentalistima i "**islamolozima**", stavili su se u službu fašistoidne i genocidne velikosrpske politike. Njihovi radovi i takav tektonski generator mržnje viđen je i dobro upamćen još samo u antijevrejskoj i antisemitskoj Evropi, Evropi zahvaćenoj fašizmom, Evropi iz tridesetih i četrdesetih godina XX stoljeća.[87]

Srpski "**orijentalizam**" i "**islamologija**", politički i nacionalistički orijentisani, sračunati su na proizvodnju mržnje prema žrtvi – Muslimanima i motivaciji izvršilaca viktimizacije, sa fašisoidnim ciljem uništavanja žrtve i preotimanja njenog lebensrauma. Tako je zapravo zločinu protiv zajednica koje su stajale na putu ostvarenja "Velike Srbije" pribavljana "naučna" podrška.[88]

Srpski orijentalizam čini simbiozu sa nacionalizmom i svim onim što je iz toga proisteklo. Propagandna kampanja "orijentalista" utirala

---

prema Bogu. On je žudio za osvetom, osvetom bez milosti… Za Njegoša, osveta je bila sveto, božansko djelo! Da, on je bio za mir i ljubav među ljudima, ali samo među ljudima: to se nije odnosilo na zvijeri sa ljudskim licima." (Isto, str. 54-55).

Takve genocidne stavove prema Muslimanima dijelile su i političke ličnosti. Radovan Karadžić je "**nosio sa sobom djela svog omiljenog pisca Njegoša, često se pozivajući na njega. Njegoš je do neba uzdizao nasilno brisanje svih tragova prisustva muslimana**" (Isto, str. 55).

86 Isto, str. 88. Pišući o tome, Nedeljković tvrdi da je taj proces istrebljenja muslimana u Srbiji bio tako uspješan da je to danas u potpunosti zaboravljeno kao "snijeg koji se davno istopio" (Isto).

87 N. Cigar, **ULOGA SRPSKIH ORIJENTALISTA...**, str. 59-63.

88 Isto, str. 12 i 16-19.

je put genocidu i drugim oblicima zločina, sugerišući počiniocima da time čine "dobro" srpskom narodu, da brane "ugroženo" pravoslavlje, odnosno hrišćanstvo i Evropu.[89]

Da bi se opravdala tako teška zločinačka akcija, trebali su, takođe, teški argumenti. Nađeni su u tobože naučno potvrđenoj insinuaciji da Muslimani za srpski narod predstavljaju "egzistencijalnu prijetnju". Odatle do opravdanja započetog i već uveliko izvršenog – genocida nije daleko. Na kraju se tobože naučna analiza pretvorila u puko opravdanje zločina.[90]

Na prvoj liniji fronta antiislamskog pokreta bili su srpski orijentalisti još od 1980. i značajno su doprinijeli genocidu protiv muslimana, stvarajući i čineći ovaj proces intelektualno dolično im i prihvatljivim među svim slojevima srpskog naroda.[91]

Natpisi i javne izjave srpskih orijentalista praktički uvijek su bili tijesno povezani sa političkim kontekstom i političkim ciljevima. Činjenica da su intelektualno napadajući islam i muslimane nastojali da obezbijede znanstvenu potporu za nacionalističku ideologiju, politiku i praksu je obično bila očigledna.[92]

---

[89] Isto, 12 i 14-39.

[90] Isto, str. 12-13 i 39-59.

[91] Isto, str. 16. Ključni faktor u kampanji protiv islama i Muslimana imali su i srpski, bolje rečeno, srbijanski orijentalisti. Oni su značajno doprinijeli antiislamskom i antimuslimanskom stavu i raspoloženju u širokim krugovima srpskog stanovništva, posebno Srbije. Ti su orijentalisti prikazivali islam i Muslimane retrogradnim i predstavili ih kao prijetnju modernoj civilizaciji (Detaljnije o tome vidi : N. Cigar, **GENOCID U BOSNI...**, str. 38-40 i dr., te njegov rad: **ULOGA SRPSKIH ORIJENTALISTA...**, str. 16-48).

[92] Isto, str. 16-17 i 59-65. Srpski orijentalisti su koristili svoje "ekspertize" za napade na Muslimane na intelektualnom planu, kao i za odbranu vladine politike. U vrijeme izvršenja i izvođenja zločina nad Bošnjacima njihovi argumenti su poslužili kao osnova za opravdanje genocida i drugih oblika zločina u Bosni i Hercegovini. Pored toga što su obezbjeđivali apstraktnu akademsku formu, njihovi govori davali su ratnim zločincima dodatna naučna objašnjenja i opravdanja (N. Cigar, **GENOCID U BOSNI...**, str. 88).

Srpski orijentalisti, kao i drugi naučnici, su, u saradnji sa propagandom srbijanskih vlasti, 1993. pojačali svoja upozorenja o navodnoj islamskoj opasnosti. Tako, naprimjer,

U planiranju i pripremanju zločina, posebno mjesto pripada značajnom dijelu hijerarhije **Srpske pravoslavne crkve**. Pojedini episkopi te crkve, posebno mitropolit Amfilohije i vladika Jeftić, vjerovali su da će fašistički projekat o Velikoj Srbiji ostvariti u saradnji sa Dobricom Ćosićem, Antonijem Isakovićem i drugima akademicima,[93] zatim sa Slobodanom Miloševićem, Vukom Draškovićem i drugima. Akademici i episkopi su, baveći se političkim, vojnim i drugim pitanjima, iscrtavali mape Velike Srbije i vjerovali da je ukidanje autonomije Kosova početna stanica na putu državnog ujedinjenja teritorija koje su oni smatrali srpskim.[94]

Osamdesetih su godina u Srpskoj pravoslavnoj crkvi gotovo svi podržavali Slobodana Miloševića, "**jer im je svojim postupcima ulivao nadu u ostvarenje njihovih ideja**" - o "**ujedinjenim srpskim zemljama**".[95]

Crkveni su velikodostojnici, u cilju formiranja Velike Srbije, radili i na rušenju Jugoslavije. Vladika Atanasije Jeftić je, s tim u vezi, govorio: "**U mutnu Maricu svaka Jugoslavija**".[96]

Darko Tanasković, identifikuje "ekonomski, diplomatski i posebno demografski džihad", uperen i protiv Balkana i protiv zapadne Evrope. Po Miroljubu Jevtiću, prijetnja je navodno prerasla u "zlokobni plan" po kojem će Muslimani formirati srednjovjekovnu državu. Idući dalje, Jevtić proglašava Muslimane nesposobnim za koegzistenciju, karakterišući islam kao stran svemu "milosrdnom i nenasilnom prema onima koji imaju različit način razmišljanja od vladajuće islamske doktrine" (Isto).

[93] M. Tomanić, nav.dj., str. 13 i 241.

Akademici Dobrica Ćosić, Antonije Isaković, Matija Bećković i drugi imali su znatan uticaj u Patrijaršiji. Oni su Srpsku pravoslavnu crkvu "**uvlačili u politiku, dnevne događaje, na tanak led i trulu dasku**" (Isto, str. 17).

U Udruženju književnika Srbije januara 1985. primljena su, "**zahvaljujući svom otvorenom antikomunističkom i nacionalističkom stavu, kao i izuzetnoj pismenoj aktivnosti**", trojica mladih i uglednih teologa monaha, profesori Bogoslovskog fakulteta, koje su nazivali justinovcima (Amfilohije Radović, Irinej Bulović i vladika Atanasije Jeftić) - Isto, str. 11-12.

[94] Isto, str. 13 i 241. Srpska pravoslavna crkva je teritorijalno proširenje smatrala legitimnim, jer je područja koja naseljavaju Bošnjaci proglasila srpskim zemljama (N. Cigar, nav. dj., str. 40-41).

[95] Isto, str. 26; N. Cigar, **GENOCID U BOSNI...**, str. 85.

[96] M. Tomanić, nav. dj., str. 235. Srpska pravoslavna crkva se "**u vrijeme srpskog nacionalnog osvješćenja, poslije četrdeset godina 'komunističkog mraka'**", javila

Srpska pravoslavna crkva je doprinijela isticanju opasnosti od islama i stvaranju osjećaja da je prisutvo te religije na ovim prostorima nelegitimno. Mediji te crkve često su objavljivali antiislamske tekstove i otvoreno promovisali formiranje Velike Srbije. Tako je Dragomir Ubiparipović, sveštenik iz Bosne i Hercegovine, u *Glasu Crkve* (službeno glasilo SPC) 1991. pisao: "**Srbija i njen narod vide sebe između dvije moćne svjetske religije (islam i katoličnastvo)... U takvoj situaciji, opstanak u nacionalnom i vjerskom pogledu u velikoj je opasnosti**". S tim u vezi, on jedini spas vidi u novoj nacionalnoj strategiji, čija "**suština mora biti istraživanje ekskluzivne srpske nacionalističke ideologije... Novo, dopunjeno Načertanije (politički program iz devetnaestog vijeka za stvaranje uvećane srpske države) mora postaviti jasno i nedvosmisleno granice, nove srpske države, (i) mora odbraniti naš narod (koji živi) u drugim državama. Srbija kao država, mora se obavezno formirati unutar svojih etničkih granica i niko nema pravo da pravi ustupke ili da izdaje nacionalne interese**".[97]

Srpska pravoslavna crkva je jačala "ocjene" da su Muslimani defektna ljudska bića, te da su Srbi koji su izdali svoje korjene. Tvrdeći da su Muslimani srpskog porijekla, crkva im je nudila da ih primi nazad pod uslovom da napuste "krivi" put i promijene sadašnju vjeru. Dragan Protić, arhiđakon i profesor Teološkog fakulteta Srpske pravoslavne crkve u Beogradu, otvoreno je izjavljivao da vjeruje da je to obraćanje izvodljivo ako se izvrši pritisak na Muslimane da prihvate pravoslavlje. On je Muslimane smatrao zabludjelim pravoslavnim Srbima i sa izrazom superiornosti napomenuo da "**Srpska pravoslavna crkva rado prima one koji su napustili pravoslavlje, a koji se pokaju i povrate**".[98]

Krajem 1993. patrijarh Pavle obratio se stranoj javnosti (u jednom intervjuu austrijskim novinama) sa tvrdnjom kako oni poznaju samo uopšteno historiju Balkana. S tim u vezi, on je u povjerenju ustvrdio da su Srbi domaće stanovništvo u Bosni i Hercegovini, a

---

preko člana Udruženja književnika Srbije Atanasija Jeftića knjigom "**NOVI ZLATOUSTI VLADIKA NIKOLAJ**" i predstavila čitaocima "**neke od temeljnih stavova srpske nacionalističke države**" (B. Mamula, nav. dj., str. 289).

[97] N. Cigar, **GENOCID U BOSNI...**, str. 41-42.

[98] Isto, str. 89-90.

Muslimani su stigli sa Otomanskim osvajačima. Karakteristična je bila optužba patrijarha Pavla da Muslimani žele dovesti kršćane u položaj "**bez ikakvih prava**", koji je navodno propisan Kur'anom i šeriatom. Pored toga, on je ustvrdio da Kur'an "**propovijeda sveti rat kao sredstvo za proširenje vjere. Taj koncept je stran kršćanstvu**". Episkop zvorničko-tuzlanski, Vasilije, sumirao je stavove Srpske pravoslavne crkve o Muslimanima rekavši: "**Mi Srbi vrlo dobro znamo da za jedan određeni dio Muslimana vrijedi pravilo: što više ubiju nevjernika, bliži su nebesima**".[99]

Srpska pravoslavna crkva je bila protivnik "avnojskih" granica, posebno njeni pojedini episkopi. Sa vanrednog zasjedanja Sabora Srpske pravoslavne crkve, održanog 16. i 17. januara 1992, izdato je saopštenje, u kome je navedeno da je srpski narod već pola stoljeća "**politički razdrobljen i izdeljen neprirodnim granicama koje rasecaju njegov živi organizam**". Te je granice navodno "**isplanirala Komunistička internacionala, ostvarila neofašistička i ustaška okupacija, a utvrdila i produžila – protiv volje srpskog naroda Titova komunistička diktatura preko svog izrazito antisrpskog AVNOJ-a**". Zbog toga su episkopi tvrdili da "**ni Srpska pravoslavna crkva, ni srpski narod, nikada nisu priznali veštačke i nelegitimne 'avnojevske' unutrašnje granice ustanovljene bez istorijskih ili etničkih osnova, samovoljom komunističke gerile u uslovima okupacije i građanskog rata**".[100]

Na redovnom zasjedanju Arhijerejskog Sabora Srpske pravoslavne crkve, održanom od 14. – 28. maja 1992, usvojen je dokument nazvan "MEMORANDUM SPC". U njemu je ponovljeno da je srpski narod "**posle rata postao žrtva komunističke tiranije**" i da je "**stanje u našoj zemlji, pre svega, posledica komunističke tiranije**". Ponovo je naglašeno da međurepubličke granice "**presecaju živ organizam srpskog naroda, razdvajaju mu vekovna ognjišta, svetinje, grobove, manastire i spomenike kulture**".[101]

Ne priznavajući unutrašnje granice i okrivljujući komuniste za navodno polustoljetnu političku razdrobljenost i izdijeljenost srpskog

---

[99] Isto, str. 86.

[100] M. Tomanić, nav. dj., str. 96.

[101] Isto, str. 110.

"**živog organizma**", rukovodstvo Srpske pravoslavne crkve je pripremalo i pozivalo srpski narod na promjenu tih granica, odnosno na zločine.

Zahtjevi episkopa Srpske pravoslavne crkve bili su identični zahtjevima Miloševića i većine srpskih političkih stranaka. Tako je, primjera radi, u programu srpskih radikala iz 1991, jedan od njihovih osnovnih ciljeva bio : "**Obnavljanje slobodne, nezavisne i demokratske srpske države koja će obuhvatiti celokupno srpstvo, sve srpske zemlje, što znači da će u svojim granicama imati, pored sadašnje oktroisane srbijanske federalne jedinice, srpsku Makedoniju, srpsku Crnu Goru, srpsku Bosnu, srpsku Hercegovinu, srpski Dubrovnik, srpsku Dalmaciju, srpsku Liku, srpski Kordun, srpsku Baniju, srpsku Slavoniju, srpski zapadni Srem i srpsku Baranju**".[102]

Na redovnom zasjedanju Svetog arhijerejskog sabora, održanom u maju 1990, episkopi Srpske pravoslavne crkve su zatražili "**od nadležnih državnih organa da se omogući vađenje iz jama u toku rata** (Drugog svjetskog rata – prim. S. Č.) **pobijenih i njihovo dostojanstveno sahranjivanje pri hramovima i drugim za to pogodnim mestima**".[103]

Iskopavanje srpskih kostiju je, umjesto da se "**obavi u miru i tišini, u dostojanstvenoj atmosferi, kako su zasluživali oni zbog kojih je to tobože i činjeno**", na području Bosne i Hercegovine i hrvatskih jama i vrtača "odrađeno" uz prisustvo i okruženje kamera, reflektora, novinara, političara, naučnika i dr. "**Ljudi su na televizijskim ekranima mogli da gledaju stravične slike sa stotinama lobanja i kostiju poredanih po šatorskim krilima**".[104] Na taj je način Srpska pravoslavna

---

[102] Isto, str. 78. Tri godine kasnije radikalska Velika Srbija je, piše M. Tomanić, primijetno smanjena, jer su "u Programu SRS-a iz 1994. nekuda nestali srpski Dubrovnik i srpska Makedonija. Cilj radikala sada je bila država koja će u svojim granicama imati 'današnju Republiku Srbiju, Republiku Crnu Goru, Republiku Srpsku i Republiku Srpsku Krajinu'" (Isto).

[103] Isto, str. 40. Taj zahtjev je ponovljen još dva puta, na vanrednom zasjedanju Sabora, u decembru 1990, i na redovnom zasjedanju Sabora, u maju 1991.

[104] Isto, str. 40-41. U jamu Golubinku su se, prilikom vađenja kostiju iz nje, spustili i Radovan Karadžić, predsjednik SDS-a Bosne i Hercegovine, zatim Dr Nikola Koljević, član Predsjedništva Bosne i Hercegovine, i slikar Milić od Mačve (Vidi : *Javnost*, 8. decembar 1990, str. 1).

crkva, otvarajući "stare rane" i ukazujući na genocid nad Srbima u NDH, pozivala Srbe na zaštitu od navodne opasnosti da ponovo postanu žrtve genocida, odnosno na osvetu i zločine.

Iskopavanje kostiju iz jama, koje su inicirali episkopi Srpske pravoslavne crkve, pretvoreno je "**u 'svetkovinu', u neukusnu paradu koja je, pokazalo se to kasnije, za cilj imala jedino da krv ionako 'violentnih, silnih, ognjevitih ljudi' dinarskog tipa (Jovan Cvijić) još više proklјuča. Kad je krv bila dovoljno zagrejana, 'ozgo' su stigle komande o nacionalnom interesu, ali i propratna upustva i oružje....**".[105]

Patrijarh Pavle i drugi episkopi Srpske pravoslavne crkve, raspirujući mržnju, poručivali su hrvatskim, bosanskim i kosovskim Srbima da prihvate oružje i "brane" se od Hrvata, Muslimana i Albanaca. Patrijarh je 1991. tvrdio "**da za hrvatske Srbe 'trećeg nema', nego li oružje u ruke ili put pod noge**". I Dragan Terzić, glavni i odgovorni urednik *Pravoslavlja*, je slično patrijarhu tvrdio da bosanski Srbi "**ne žele da žive u džamahiriji sličnoj Libiji i da bi oni pod vlašću mudžahedina imali isti status koji imaju hrišćani u islamskim zemljama, tj. bili bi robovi, što su već iskusili tokom petovekovne islamske okupacije**".[106]

Vađene su kosti žrtava iz jama Jagodnjača (Pandurica, Golubinka, Šurmanci, zatim na području Žitomislića, Prebilovaca, Majevice, Banja Luke i dr. (o tome vidi : *Javnost*, 19. oktobar 1990, str. 7 i 12; 27. oktobar 1990, str. 10; 3. novembar 1990, str. 12; 17. novembar 1990, str. 10 i 12; 24. novembar 1990, str. 8; 1. decembar 1990, str. 1 i 10; 8. decembar 1990, str. 1, 10 i 12; 15. decembar 1990, str. 10; 22. decembar 1990, str. 10; 29. decembar 1990, str. 7; 5. januar 1991, str. 7; 12. januar 1991, str. 7; 19. januar 1991, str. 10; 2. februar 1991, str. 10 i dr.).

M. Tomanić s pravom iznosi čuđenje da u Srbiji nije obavljeno nijedno iskopavanje srpskih kostiju iz jama. S tim u vezi, on tvrdi da su episkopi Srpske pravoslavne crkve bili "gluvi na krike Aveljeve krvi koji su dolazili iz neposredne blizine". Tim prije, jer je vladika Atanasije Jeftić navodio neka mjesta na području Beograda na kojima se nalaze masovne grobnice. Za žrtve u Srbiji je bio dovoljan samo pomen, a onima iz hercegovačkih i hrvatskih jama i vrtača – nije, već je njihove kosti trebalo vaditi sa dubine od 50 i više metara. U tom su poslu učestvovali i speleološki stručnjaci, za šta je Srpska pravoslavna crkva neke odlikovala i Ordenom Svetog Save I stepena (Isto, str. 41-42).

105 Isto, str. 130. Govoreći o tome, M. Tomanić zaključuje kako su "na kraju, uz piće, pesmu i igru, pobijeni i protjerani Muslimani iz Trebinja, a njihove bogomolje porušene" (Isto).

106 Isto, str. 101 i 230.

Episkopi su u Srbiji smirivali duhove govoreći Srbima "**da hrišćanski trpe.....**", a u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini pozivali na nastavak rata "**sve do ostvarenja njihovog sna o sjedinjenim srpskim državama**". "**Za spas sopstvenog života i imovine pravoslavni kanoni ne preporučuju ubijanje, čak ga i kažnjavaju, ali u borbi protiv 'polumjeseca, islamskog agresivnog' (Atanasije Jeftić), 'za krst časni i slobodu zlatnu', za 'Veliku Srbiju' i za 'spas krsta sa tri prsta' nesumnjivo je trebalo ubijati**. **INTERESI SRPSKE CRKVE, SRPSKE DRŽAVE I SRPSKOG NARODA**" (velika slova u originalu – primj. S. Č.) su, po tumačenju Srpske pravoslavne crkve "**bili jedini razlozi zbog kojih je pravoslavni Srbin mogao 'zakonito' da ubija i da pri tome ne strepi od Sudnjeg dana**".[107]

Jedan broj visokih crkvenih ličnosti u Srpskoj pravoslavnoj crkvi je devedesetih godina XX stoljeća javno pokazivao spremnost za zločine. Septembra 1991, kod manastira Komogovine u Hrvatskoj (između Gline i Kostajnice), vladika Filaret stekao je "**svjetsku slavu**", zahvaljujući poznatoj fotografiji na kojoj pozira ispred srpskog topa i oklopnog vozila, držeći mitraljez u ruci. Na toj je fotografiji, koja je obišla cio svijet, uz Filareta bio i akademik Rastislav Petrović, "dokazujući tako da su Srpska crkva i Srpska akademija zajedno krenule u državnotvornu avanturu koja će Srbe skupo koštati".[108]

Vladika Filaret je ostao upamćen i po učešću u jednoj od udarnih dnevnika RTS-a, "**kada je gledaocima, držeći u ruci dečiju lobanju, ispričao da su Muslimani pred živom majkom sekirom odsekli glavu njene devojčice**",[109] što je bilo laž.

Srpska pravoslavna crkva je svojom mantijom pokrivala zločince. Pružila je pomoć Arkanu za organizovanje, finansiranje i naoružavanje

---

[107] Isto, str. 231.

[108] Isto, str. 91 i 234. Srpska pravoslavna crkva je, po ocjeni M. Tomanića, bila, pored Udruženja književnika Srbije i Srpske akademije nauka i umetnosti, "**treća latica cveta**" (Isto, str. 11-37).

Većina "**ljudi u crnom**" – episkopi i sveštenstvo Srpske pravoslavne crkve su, po Tomaniću, bili "**obmotani oko vrata srpskog naroda i koji ga je polako, ali sasvim sigurno davio. Ispod tih crnih mantija kucaju žestoka i strasna srca...**" (Isto, str. 5).

[109] Isto, str. 235. Novinar *Ilustrovane politike*, Bogosav Marjanović, je utvrdio da je to sve laž. O tome vidi : M. Tomanić, nav. dj., str. 235).

njegovih oružanih formacija. Zločinac Arkan je dao tjelohranitelje mitropolitu Srpske pravoslavne crkve Amfilohiju iz Crne Gore, koji ih je koristio za zastrašivanje disidenata. U julu 1993, na dan slave grada Beograda, Arkan je marširao pored patrijarha Pavla u svetoj procesiji koja se kretala gradskim ulicama. Istog mjeseca patrijarh Pavle je lično predvodio jednu službenu delegaciju na putu po Bosni, gdje je on predsjedavao religioznim ceremonijama sa velikim publicitetom na kojima je učestvovalo političko i vojno vođstvo srpskih kolaboracionista.[110]

Patrijarh Pavle je, polazeći od ocjene da Muslimani predstavljaju trajnu prijetnju Srbima, podržavao i opravdavao velikosrpsku politiku. Taj svoj stav je stranoj novinarki prokomentarisao na sljedeći način: "**Kćeri moja, 'kazao mi je sliježući ramenima', ako me pitaš da li ja mislim da Srbi u Bosni moraju odustati od svega što su do sada uradili za svoje živote, šta ću ti ja odgovoriti? Da li misliš da je ubijanje pogrešna stvar? Naravno? Ali, da li ja mislim da pošten čovjek treba da se preda lopovima?... Ako je to izbor, onda ja moram reći: da – a tada bih ja bio također političar, jer ja vjerujem da se Srbi moraju boriti sada kao nikada ranije, da bi sačuvali ne samo svoju crkvu nego i sebe same**".[111]

Srpskim oružanim formacijama i kolaboracionističkoj vojsci Republike Srpske Srpska pravoslavna crkva je obezbjeđivala sveštenike i ohrabrivala operacije protiv Bosne i Hercegovine i genocid nad Bošnjacima. Tako su regruti te kolaboracionističke vojske izgovarali zakletvu pred pravoslavnim sveštenicima, a pravoslavni velikodostojnici su ih blagoslovili pred odlazak u "akcije". Srpski pravoslavni mitropolit Nikolaj je, za vrijeme posjete mehanizovanoj pješadijskoj jedinici, ohrabrivao njene pripadnike govoreći im "**Mi samo uvijek dobijali ratove... Bog nas ni ovaj put neće napustiti**". On je podizao njihov moral, ubjeđujući ih da je borba "**u interesu srpskog naroda**". U nekim prilikama srpski pravoslavni vjerski službenici sami su preuzimali rukovođenje u zločinima. Tako je sveštenik u Trebinju okupljenim Srbima govorio "**da će taj grad biti srpski, jer je on to uvijek i bio**", a zatim je sam preuzeo stan i nekoliko radnji čije su vlasnike Bošnjake prisilili da odu.[112]

---

[110] N. Cigar, GENOCID U BOSNI..., str. 86.

[111] Isto, str. 86-87.

[112] Isto, str. 87.

Srpski genocid nad Bošnjacima i drugi oblici zločina u Republici Bosni i Hercegovini negirani su na svim nivoima vlasti, kao i od Srpske pravoslavne crkve.[113]

Sve zločine u Republici Bosni i Hercegovini koje su vršili pripadnici srpskih oružanih jedinica episkopi su objašnjavali "**gnevnom osvetom, izbezumljenošću i raspamećenošću pojedinaca (vladika Atanasije Jeftić) i ostrvljenošću pojedinaca (patrijarh Pavle)**".[114]

Srpska pravoslavna crkva je prešutkivala i rušenje i uništavanje svih 16 džamija i drugih objekata islamske arhitekture u Banja Luci, uključujući i ljepoticu Ferhadiju. U svim njenim zvaničnim dokumentima, kao što je i Vanredno zasjedanje svetog arhijerejskog sabora u "čistoj i bezminaretnoj" Banja Luci, novembra 1994, zločini nad Bošnjacima i islamskim objektima bili su bezimene, napuštene fraze.[115]

Srbijanskim državnim medijima Srpska pravoslavna crkva je pružala "**iskrenu i zdušnu pomoć**" u prikrivanju zločina nad Bošnjacima u Republici Bosni i Hercegovini.[116] Vrh te crkve je stalno odbacivao sve činjenice o organizovanom genocidu i drugim oblicima zločina nad Bošnjacima, tvrdeći da je riječ o "slučajnim" i "pojedinačnim ekscesima".[117]

Srpski episkopi su stalno pokušavali da pred srpskim narodom "**stvore i očuvaju sliku o pravednosti i odbrambenosti rata koji se vodio u Bosni i Hercegovini**".[118]

---

113 Isto, str. 108-134.

114 M. Tomanić, nav. dj., str. 108. Međutim, činjenice govore suprotno. S tim u vezi, M. Tomanić navodi dio teksta iz ruskog lista *Izvestija*, od 25. novembra 1992. (autora Евгенийа Вострукова), koga je preuzeo iz knjige **GENOCID U BOSNI...**, dr Normana Cigara (str. 83-84), u kome se govori o jednom ruskom plaćeniku, koji je u centru za specijalnu obuku srpskih oružanih formacija u Erdutu kojim je upravljao Željko Ražnatović Arkan uz podršku srbijanske policije, prošao program te obuke, a koji je izjavio: "**Filozofija brutalnosti utuvljivana je u glave boraca – 'Srpski patriota je nemilosrdan prema neprijateljima, on nema pravo da poštedi njihovu djecu, žene ili starce' – zgražavao se naš (ruski) bandit**" (Isto).

115 Isto, str. 109.

116 Isto, str. 126.

117 Isto, str. 134.

118 Isto. Jedna službena delegacija Srpske pravoslavne crkve na visokom nivou nastojala je aprila 1993. da u Vatiknu ubijedi svoje domaćine kako u Republici Bosni i Hercegovini nije bilo agresije (N. Cigar, nav. dj., str. 86).

Vođstvo Srpske pravoslavne crkve je bilo izuzetno blisko sa političkim rukovodstvom srpskih kolaboracionista u Republici Bosni i Hercegovini. "**Sve nade Srpske pravoslavne crkve, posebno 'tri A' (mitropolita Amfilohija, vladike Atanasija i vladike Artemija), bile su položene u 'tri K' (Karadžića, Krajišnika i Koljevića, i, naravno, Biljanu Plavšić, 'novu Kosovku devojku', kako je nazva mitropolit Amfilohije**".[119]

Velikodostojnici Srpske pravoslavne crkve su, "**poput nekakvih supervizora**", bili prisutni na skoro svim zasjedanjima "Skupštine Republike Srpske". I episkopi te crkve i političari i generali srpskih kolaboracionista isticali su izuzetno dobru međusobnu saradnju.[120]

Najviši arhijerej Srpske pravoslavne crkve za Bosnu i Hercegovinu, mitropolit dabrobosanski Nikolaj Mrđa (izabran na redovnom zasjedanju Svetog arhijerejskog sabora, maja 1992.), koga su mnogi u Dalmaciji u svojstvu vladike dalmatinskog smatrali "**ideologom balvan revolucije**", pojavljuje se na mnogim zajedničkim fotografijama sa Karadžićem i

---

[119] Isto, str. 110. U ilustriranju "dijelektičkog jedinstva" između Srpske pravoslavne crkve i političkog rukovodstva srpskih kolaboracionista u Bosni i Hercegovini, M. Tomanić navodi ocjenu Dragomira Ubiparipovića, sveštenika iz Sarajeva, objavljenu u časopisu *Hrišćanska misao* : "**Crkvene prostorije i svečanosti su poslužile za promociju čelnih ličnosti SDS-a i njihovu preporuku narodu. U toj bezmjernoj podršci se najbolje iskazala naša sklonost ka pretjerivanjima. Išlo se dotle daleko, da su se i sami prvaci stranke zbunjivali ukazanom pažnjom i previše laskavim ocjenama o njima samima – o tobože Bogom predodređenim im mesijanskim ulogama. Kako i ne bi kad su im se sveštena lica obraćala sa nečuvenim slavopojima u kojima ih tu pred narodom podsjećaju: 'da ih je sami Bog poslao da spasu rod srpski'... Takvo neodmjereno služenje Crkve politici i pomoć Crkve da ta politika zadobije povjerenje naroda, ta previše vidljiva simbioza i taj zajednički rad na istom polju, apsolutno podrazumijeva, nakon svih događaja, i zajedničku podjelu uspjeha i neuspjeha! Stoga je za očekivati da Crkva od novih vlasti bude i obilato nagrađena. Ali ako se povede pitanje odgovornosti za ratne posljedice (razaranja i žrtve) pored političkih i vojnih subjekata, za očekivati je da bude spomenuta i Crkva**" (Isto, str. 111).

[120] Isto, str. 118. Sveštenstvo Srpske pravoslavne crkve je, po izjavi Radovana Karadžića od 9. novembra 1990, na srpskim skupovima sjedilo "**u prvim redovima, na počasnim mjestima**" (*NIN*, 9. novembar 1990, str. 10, Intervju Radovana Karadžića, SRBI IZVAN BOSANSKOG LONCA).

Mladićem. On je na mnogim sjednicama "Skupštine Republike Srpske" sjedio u prvim redovima, "**poput nekakvog simbola svega onoga što je tamošnje rukovodstvo radilo tokom ratnih godina**".[121]

Mitropolit Nikolaj se u maju 1992. popeo na Pale, gdje je "**sa uzvisina oko Sarajeva više od hiljadu dana posmatrao kako Radovan Karadžić i general Ratko Mladić temeljito uništavaju ovaj grad**".[122]

Vladika Irinej Bulović je smatrao kako "**Republika Srpska nije ništa drugo nego srpska zemlja**".[123]

Pojedini episkopi Srpske pravoslavne crkve krstili su i proglašavali junacima srpske vojnike i njihove vođe.[124]

Zločini i patnje ljudi u Sarajevu i drugim mjestima Republike Bosne i Hercegovine su, po mišljenju "**srpskih pravoslavnih duhovnih pastira**", "**bile opravdane i trebalo ih je produžavati sve do postignuća onoga što su smatrali ciljevima srpskog naroda, države i crkve**".[125]

Episkopi Srpske pravoslavne crkve nisu pristajali na mirovne planove međunarodne zajednice, kao što je i plan Kontakt grupe. Oni su i dalje podržavali srpske osvajačke ratne ciljeve, sve do njihove realizacije, bez obzira na masovna i pojedinačna ubistva civila.[126]

---

[121] Isto, str. 182.

[122] Isto, str. 194.

[123] AIIZ, inv. br. 2-2889, Savezna Republika Jugoslavija, Vrhovni savet odbrane, DT /Državna tajna – prim. S. Č./ Broj: 12-4, 26. avgust 1995, Beograd, ZABELEŠKA sa sastanka predstavnika najvišeg političkog i vojnog rukovodstva Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srpske održanog 25. avgusta 1995. godine u rezidencijalnom objektu Vojske Jugoslavije u Dobanovcima, str. 13.

[124] M. Tomanić, nav. dj., str. 232.

[125] Isto, str. 121.

[126] Isto, str. 123. Srpska pravoslavna crkva je davala legitimitet zločinačkoj politici srpskih kolaboracionista u Republici Bosni i Hercegovini. Patrijarh Pavle i mitropolit Amfilohije otvoreno su u aprilu 1993. podržali odbijanje Vens-Ovenovog plana od strane srpskih kolaboracionista. Istovremeno je Sinod Srpske pravoslavne crkve ponovo podržao ujedinjenje svih oblasti koje su Srbi zauzeli u Bosni i Hercegovini, sa Srbijom, i zakleo je srpske vođe iz Hercegovine da ne prihvate kompromis – Vens-Ovenov plan (N. Cigar, nav. dj., str. 85).

Srpska pravoslavna crkva je smatrala da treba nastaviti rat sve do postignuća željenog cilja. Za nju je velika srpska država bila "**vredna i dečijih suza i dečije krvi**".[127]

[127] Isto, str. 129.

I I I

VELIKOSRPSKI POKRET I PREDSJEDNIŠTVO SFRJ DO MARTA 1991.

1. Predsjedništvo SFRJ i njemu paralelna neformalna grupa

Pokreti, načelno, naročito u toku nastajanja, djeluju stihijski. Sastoje se od većeg broja subjekata okupljenih oko određenog društvenog, političkog, socijalnog ili nacionalnog programa (pitanja). Naročito u toku nastajanja nemaju posebnog centralnog organa, bar ne pod takvim nazivom, čiju funkciju vrši organizacija ili ličnost koju jednostavno prihvata veći broj subjekata različitih struktura i stepena organizovanosti.

Sa Velikosrpskim pokretom pod kraj XX stoljeća to je, takođe, slučaj. Nije moguće navesti **datum kada je Pokret nastao, odnosno obnovljen**. Vjerovatnije je da se nakon poraza u Drugom svjetskom ratu ipak održao i vegetirao u raznim oblicima povremeno oslonjen na druge faktore ili procese u zemlji, odnosno okruženju. Smatralo se da je vješanjem Draže Mihailovića 1946. likvidiran bar njegov fašistički derivat. Činjenica da su njegovi maksimalistički ciljevi od početka bili ostvarljivi "u saglasnosti sa Rusijom", omogućila mu je da se uklopi u velikoruske koncepte Sovjetskog Saveza i preko toga svoje ideje značajno infiltrira u organe vlasti Nove Jugoslavije.

I rekonstrukcija rukovođenja Velikosrpskim pokretom, kao i svakom drugom organizacijom zasnovanom na konspiraciji i sa nelegalnim i nelegitimnim ciljevima, veoma je otežana.

Linije rukovođenja najčešće su išle putem koji se na Haškom procesu uobičajeno zove linijom "paralelnih struktura", pa i "udruženim poduhvatima", a odluke usvajane i donošene na takozvanim "privatnim sednicama" **neformalnih**, često legalnim organima **paralelnih grupa**. U početnoj razvojnoj fazi, čelo Pokreta predstavljao je **Dobrica Ćosić** sa grupom akademika i književnika oko sebe, a kasnije, od famozne Osme sjednice CK SK Srbije, 2. septembra 1987, **Slobodan Milošević**,

sa takozvanom "**srpskom koordinacijom**" ili zvaničnim političkim vrhom Socijalističke Republike Srbije.

Personalni sastav, s obzirom na konkurenciju i povremene prodore ili uspone ove ili one manje ili više radikalne grupe nije mogao ni biti stalan. Formalno je njegov centralni i najviši organ bio formiran marta 1991. pod nazivom **Srpski nacionalni savet**, ali teško da je faktički funkcionisao, i to vrlo kratko, bar kao savjetodavni organ Miloševiću, koji je već osigurao imidž i funkciju **vožda Pokreta**. Kao i u drugim sličnim pokretima više ličnosti od šireg političkog značaja i nesumnjivog imidža srpskog nacionalnog borca povremeno bi bljesnule i bile iskorištene, prije svega, u propagandne svrhe prema trenutnim situacijama. Odmah potom padale bi u anonimnost.

Visok stepen centralizacije vlasti Nove Jugoslavije, pogodan za brzu posljeratnu obnovu i još pogodniji za razvoj socijalističkih odnosa za koji se opredijelila vodio je, kao i Kraljevinu Jugoslaviju, u propast. Već početkom šezdesetih godina rukovodstvo zemlje to je shvatilo i pokrenulo decentralizaciju i visok stepen samouprave u svakom pogledu. Proces je krunisan 1974. donošenjem Ustava SFRJ, koji je, između ostalog, maksimalno **garantovao ravnopravnost svih naroda i narodnosti i posebno ravnopravnost svih konstitutivnih subjekata** (republika i pokrajina) Federacije. U rukovodstvu Srbije (D. Marković) to je shvaćeno kao "**nepravda prema Srbima**". Na toj osnovi počinje da oživljava najnoviji talas velikosrpskog nacionalizma, pa postepeno i Velikosrpski pokret, koji je, prvo u Srbiji, a onda i van nje, izašao na političku scenu i postepeno ovladao polugama vlasti.

Osmom sjednicom CK SK Srbije Velikosrpski pokret i njegov vožd, Slobodan Milošević, definitivno su ovladali osnovnim polugama vlasti u Srbiji. U toku te i sljedeće godine u njoj su uklonjeni sa položaja nepoželjni kadrovi, a to se izmjenom Ustava Srbije, dogodilo i sa obje autonomne pokrajine.

Aspiracije Pokreta time nisu bile zadovoljene. Zapravo, osvajanjem tih pozicija stvorena je samo odskočna daska za ovladavanjem polugama vlasti savezne države i destabilizaciju vlasti u drugim republikama, posebno onih prema kojima je Pokret imao teritorijalne pretenzije. Najznačajniji su zahtjevi bili prema Bosni i Hercegovini, a najznačajnija prepreka bio je važeći Ustav SFRJ. Njegovi prvi potezi bili su zbog toga usmjereni na ovladavanje Savjetom za zaštitu ustavnog poretka i

destabilizaciju Bosne i Hercegovine. **Prva žrtva** je bio predsjednik Savjeta, **dr Hamdija Pozderac**, a Bosnu i Hercegovinu je potresao niz montiranih afera. Srbija je u zajedničkoj državi ionako imala privilegovan položaj, a autonomije pokrajina bile su ograničene, iako je položaj naroda i narodnosti Ustavom SFRJ iz 1974. u značajnoj mjeri postao ravnopravniji. Memorandum SANU takav položaj Srba smatrao je nezadovoljavajućim, prije svega, zbog njegove brojnosti.

Ostvarenje hegemonije u zajedničkoj državi bio je otuda jedan od izglednijih ciljeva i Memoranduma i Velikosrpskog pokreta. To se moglo postići samo ovladavanjem ili razbijanjem upravo tih saveznih organa i centara moći. Između ostalih to su bili: Savez komunista Jugoslavije i njegov Centralni komitet, Narodna skupština SFRJ sa njenim Izvršnim vijećem i državnim aparatom. Za razliku od onog do 1974. državni aparat je bio mnogo smanjen, ali je još uvijek bio značajan, posebno u oblasti **odbrane**, **unutrašnjih** i **vanjskih poslova**.

Dolaskom Slobodana Miloševića na vlast u Srbiji (1987.) JNA još nije bila na njegovoj strani.[1] Ona se, kao cjelina, tada još uvijek zalagala za federalnu socijalističku Jugoslaviju, ali se već godinama više bavila sopstvenim položajem u društvu u pokušaju da izmijeni ustavni koncept odbrane, ostvari "**plan preuzimanja odgovornosti za zemlju**" i uskoči u vakum nastao smrću predsjednika Države i

---

[1] S. Biserko, **OD JUGOSLOVENSKE NARODNE ARMIJE DO SRPSKE VOJSKE**, u : RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. - 1999, Zbornik saopštenja i diskusija sa Okruglog stola, Beograd 7. - 9. novembar 2001, Beograd 2002, str. 220.

Admiral Mamula tvrdi da je, pored zova intelektualne elite na obnovu programa Velike Srbije i nemira kosovskih Srba, "**uloga generala Ljubičića bila presudna u odmeravanju snaga između Miloševića i Stambolića na Osmoj sednici CK SK Srbije**" (B. Mamula, **SLUČAJ JUGOSLAVIJA**, Podgorica 2000, str. 112; S. Biserko, nav. dj., str. 221).

Krajem 1987. i početkom 1988, po B. Mamuli, "**još nije postojao strah da bi Srbija s Miloševićem i JNA nastupili zajedno**" (B. Mamula, nav. dj., str. 121; S. Biserko, nav. dj., str. 220). Međutim, promjene u rukovodstvu Srbije na Osmoj sjednici CK SK Srbije JNA su, po admiralu Mamuli, dovele u nepovoljan položaj. S tim u vezi, on piše da je poslije te sjednice, pored raznih "sumnjičenja" JNA i optužbi za podršku koje su iznošene u publicistici na temu Osme sjednice, te pokušaja organizatora da se neposredno poslije nje pozivaju na podršku JNA, "**nastala nova situacija bremenitija opasnostima po JNA od predhodne, kada smo razrađivali plan preuzimanja odgovornosti za zemlju**" (B. Mamula, nav. dj., str. 115).

Vrhovnog komandanta Oružanih snaga, maršala Tita. Nije se usudila da protivrječi pučističkom načinu dolaska Miloševića na vlast. Istina, Milošević je preko medija prikazivao kao da ima podršku armije, tako što su u javnosti pominjana neka imena, uglavnom penzionisanih generala iz Srbije.[2]

Vojno rukovodstvo je 1988. procijenilo da su Srbija i Slobodan Milošević jedini "branitelji" SFRJ. Odgovarala mu je i centralizacija vlasti. Od tada dolazi do približavanja JNA sa Srbijom i udaljavanja od drugih republika, posebno Slovenije i Hrvatske.[3]

Od dolaska na čelo Savezne vlade 20. januara 1989. Ante Markovića, Savezno izvršno vijeće je novom reformskom politikom počelo davati vrijedne rezultate. Njegovi uspjesi u monetaranom sistemu i namjeravane programske reforme u drugim oblastima uplašile su nosioce Velikosrpskog pokreta, i lično Slobodana Miloševića, kao i neke druge (Slovenija i Hrvatska), koji su nastojali da program SIV-a izgubi značaj, stalno rušeći i Program i Vladu, kao i predsjednika Antu Markovića, koji je navodno radio protiv Srbije i Jugoslavije, da je američki čovjek i dr. Pokušaji SIV-a da ostvari kontrolu nad aktivnostima vojske i unutrašnjih poslova nije uspio. Dolazak Ante Markovića na mjesto premijera od samog početka nije bio po volji generala Kadijevića i Gračanina, koji čak nisu išli na sjednice Vlade. Vojno rukovodstvo je Vladu Ante Markovića nastojalo da diskvalificira kao snagu koja gura

---

[2] Isto. General Ljubičić je 1987. pomogao Miloševiću da preuzme vlast u Srbiji. On je tada bio uključen u Miloševićevo instaliranje i stalno je isticana njegova podrška, zatim general Petar Gračanin (bivši načelnik Generalštaba, kasnije savezni ministar za unutrašnje poslove), general Aleksandar Janjić (komandant armije u Nišu), general Milojica Pantelić, Pero Lalović i dr. (*Slobodna Bosna*, br. 186, 8. juni 2000, str. 22-23; S. Biserko, nav. dj., str. 220-221).

[3] S. Biserko, nav. dj., str. 221. Srbija je otvoreno nastojala da osigura hegemoniju u Jugoslaviji i na Balkanu. S druge strane, demokratski orijentisane snage, posebno SIV, naročito Ante Marković i Budimir Lončar, su nastojale da očuvaju pluralistički i demokratski međunarodno-pravno priznato uređenje Jugoslavije (S. Mesić, **KAKO JE SRUŠENA JUGOSLAVIJA - politički memoari**, Zagreb 1994, str. X-XI).

Srbija je uporno razarala sve integracijske ustanove: poremetila je ekonomske odnose u zemlji, **Slovenije se javno odricala**; onemogućila je rad Predsjedništva i oštro nasrnula na Markovićevu vladu, kako bi blokirala i drugi jugoslovenski vrh, pri čemu bi ostalo jedino rješenje – JNA u funkciji velikosrpstva (Isto, str. 33).

zemlju u kapitalizam.[4] Savez komunista se raspao na vanrednom 14. kongresu, savezne institucije (Skupština SFRJ i Predsjedništvo SFRJ) su blokirane, a izborni zakoni nisu mogli biti usaglašeni.

Sa radikalnim umanjivanjem spoljne opasnosti za Jugoslaviju[5] unutrašnja kriza je postala sve oštrija, nestabilnost sve veća, a istrošenost

---

[4] Dž. Šarac, **SUROVA STRATEGIJA NASILJA**, u : F. Ademović, JNA BEZNAĐE ZLA, Sarajevo 1997, str. 125; S. Biserko, nav. dj., str. 221; B. Mamula, nav. dj., str. 171-172.

Ante Marković je početkom 1990. bio jedna od rijetkih jugoslovenskih političkih ličnosti koja je uživala nepodijeljene simpatije i povjerenje gotovo u cijeloj zemlji. Nakon razbijanja SKJ izjavio je da će Jugoslavija postojati i bez Partije, "**što je duboko kosnulo lidere čiji su ciljevi bili prekrajanje granica i razbijanje zemlje**" (B. Mamula, nav. dj., str. 173). To je bio slučaj i sa Jovićem, koji je navedenu Markovićevu izjavu prokomentarisao na sljedeći način: "**Ante Marković je požurio da izjavi da funkcionisanje Jugoslavije ne zavisi od SKJ. Valjda misli da zavisi od njega samog**" (B. Jović, nav. dj., str. 93).

Ante Marković i SIV su, po Kadijeviću, igrali otvorenu "**razbijačku ulogu**" "**u svim događajima u kojima se rješavala sudbina Jugoslavije**". Marković i Kadijević su "**dolazili u otvoreni sukob na javnoj sceni**". Kadijević se potpuno razišao sa Markovićem i povukao se iz rada SIV-a, što je "**javno saopštio**", a Marković je zahtijevao njegovu smjenu (V. Kadijević, **MOJE VIĐENJE RASPADA – VOJSKA BEZ DRŽAVE**, Beograd 1993, nav. dj., str. 17 i 110).

SIV Ante Markovića je, po generalu Iliji Radakoviću, "**pukao na dva najosetljivija šava. Markovićev tim izgubio je dva ključna igrača – savezne sekretare za narodnu odbranu i unutrašnje poslove. Oba su u prelomnom trenutku prešli u ekipu** (paralelnog - prim. S. Č.) **Predsjedništva SFRJ, čiji je kapetan bio Borisav Jović**". To je, po Radakoviću, postalo jasnije marta 1991, kada je Služba informacija SSNO-a saopštila da SSNO ne prihvata stavove SIV-a povodom angažovanja JNA u poznatim beogradskim događajima. SIV je, takođe, po njemu, gubio uticaj na zbivanja u Jugoslaviji zbog odupiranja Slovenije, Hrvatske i Srbije. Markovićev savez reformskih snaga i on lično proglašeni su izdajnicima i eksponentima ustaša (I. Radaković, **KADIJEVIĆ SKRIVA ISTINU**, u : F. Ademović, nav. dj., str. 222).

[5] R. Dizdarević, **IZDAJA VOJNOG VRHA**, u: F. Ademović, JNA BEZNAĐE ZLA, Sarajevo 1997, str. 155. Zbog geostrateškog prostora Jugoslavije u dugom je periodu za tu zemlju postojala realna opasnost spolja, posebno u blokovskom sudaranju, usljed čega je stalno jačala svoju odbrambenu sposobnost. Sa procesom popuštanja zategnutosti između blokova, te nastojanjem i jačanjem procesa pregovaranja i sporazumijevanja Istoka i Zapada, strateški značaj jugoslovenskog prostora je opadao, čime je i interes za Jugoslaviju, sa tog aspekta, bio na silaznoj liniji (Isto).

dotadašnjih rješenja odnosa u zemlji i nespremnost za radikalne promjene bila je sve očiglednija. U takvoj je situaciji sve više u prvi plan izbijala ustavna uloga Oružanih snaga SFRJ da štite "**Ustavom utvrđeno društveno uređenje**". Na taj se način vojno rukovodstvo sve više okretalo unutrašnjem stanju u zemlji, što je, posebno za budućnost, sadržavalo ozbiljne opasnosti.[6]

Prvom polovinom osamdesetih godina XX stoljeća vojno rukovodstvo je ocijenilo da Armija, "**bez stvarnog vrhovnog komandanta**", "**mora preuzeti političku odgovornost i pokušati zemlju spasiti od rušenja i rata**". Pri tome vojni vrh, po Mamuli, nije imao namjeru "**uspostavljati vojni režim, a još manje diktaturu**".[7]

U cilju "**očuvanja**" Jugoslavije, vojno rukovodstvo je pripremalo plan, po kome su "**vodeće garniture republika i pokrajina morale, sve bez iznimaka, otići s vlasti**". S njima se, "**osim rijetkih pojedinaca, ništa nije moglo uraditi za očuvanje Jugoslavije**".[8]

Krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina XX stoljeća direktno se uključilo u tekuće političke rasprave. U njemu je postojalo mišljenje, koje je posebno zastupao i potencirao general Kadijević, da na nivou SFRJ ne postoji nijedan organ rukovođenja državom. "**Uviđajući**" da je "**država faktički ostavljena bez šefa države**", vojno rukovodstvo je u pripremi ustavnih promjena 1988, kao i kasnije,

---

[6] Isto. Za razliku od dotadašnje situacije JNA je od tada sistematski pripremana "**za unutrašnje zahvate u pojedinim republikama**". Autorima tajnih planova i scenaristima tih nastojanja išlo je na ruku što su za pokrovitelje jedno vrijeme imali čelne ljude Predsjedništva SFRJ (S. Potočar, **UROTA GENERALŠTABA PROTIV NARODA**, u : F. Ademović, nav. dj., str. 105-106).

[7] B. Mamula, nav. dj., str. 8.

[8] Isto. S tim u vezi, Mamula piše kako je "**savezni državni centar, i partijski vrh, bio realno bez političke moći i nije predstavljao ozbiljnu prepreku našem planu**" (Isto).

Ideja vojnog rukovodstva 1989. i u proljeće 1990. je, i po generalu Martinu Špegelju, bila "**da se skinu Milošević i vođe u zapadnim republikama, ne samo prvaci novonastalih stranka, nego i Milan Kučan i Ivica Račan, jer su za njih svi oni bili jednaki 'nacionalisti'...**" (M. Špegelj, **PRVA FAZA RATA 1990. - 1992.**: **PRIPREMA JNA ZA AGRESIJU I HRVATSKI OBRAMBENI PLANOVI**, u : RAT U HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI 1991. - 1995, Zagreb-Sarajevo 1999, str. 39).

predlagalo "**ustavne promjene vezane za nadležnosti i funkcionisanje Predsjedništva SFRJ**".[9] Smatrajući da su ustavne nadležnosti Predsjedništva SFRJ ograničene, u novonastalim prilikama nedovoljne, te da je potrebna promjena uloge i ovlaštenja tog organa za nove uslove i da jedino ono može preuzeti ulogu izvođenja zemlje iz krize, vojno rukovodstvo se zalagalo da Predsjedništvo treba da preuzme rukovođenje državom.[10] Taj unitaristički koncept je u suštini značio da Predsjedništvo SFRJ izađe iz ustavnih okvira i nadležnosti.[11]

---

[9] R. Dizdarević, nav. dj., str. 156; V. Kadijević, nav. dj., str. 65-66; M. Hadžić, **ARMIJSKA UPOTREBA TRAUMA**, u : SRPSKA STRANA RATA – TRAUMA I KATARZA U ISTORIJSKOM PAMĆENJU, Beograd 1996, str. 569. S tim u vezi, Miroslav Hadžić tvrdi: "**Kako se kriza zaoštravala rasla je učestalost, ideološki i politički beskompromisnih, nastupa vojnog vrha, a opadala je njegova sposobnost delatnog sprečavanja ratnog raspada Jugoslavije. Armijska intervencija u yu-krizu obeležena je dvema konstantama: generali su političkim činjenjem neprekidno izlazili iz svojih nadležnosti, a nečinjenjem (i pogrešnim činjenjem) u svom delokrugu pospešili su ratno razaranje rodne im države**" (M. Hadžić, nav. dj., str. 569).

[10] Isto. Kod pojedinaca u vojnom rukovodstvu se u toku 1989. - 1990. pojavilo nezadovoljstvo što se odlučnije ne pruža otpor velikosrpskom nacionalizmu i Miloševićevoj politici koja je razbijala Jugoslaviju. Najodređeniji u toj kritici, koja je upućivana generalu Kadijeviću, bili su admiral Petar Šimić i general-pukovnik Simeon Bunčić (R. Dizdarević, nav. dj., str. 161).

Admiral Šimić je bio nekoliko godina predsjednik Komiteta SKJ u JNA, kao i u vrijeme dok je Raif Dizdarević bio u Predsjedništvu. Šimić je, po Dizdareviću, bio politički najzrelija ličnost u tadašnjem vojnom rukovodstvu, sa snažnim moralnim i političkim integritetom. Zbog položaja koji je zauzimao i političkih kvaliteta, on je, po Dizdareviću, bio snažna brana prodoru bilo kakvih, posebno velikosrpskih uticaja na vojno rukovodstvo i nepomirljiv prema nacionalističkim pojavama u Armiji. S tim u vezi, Dizdarević piše kako je on davao snažan lični pečat djelovanju SK u JNA, u kojoj je uživao nesumnjiv ugled. Nažalost, admiral Šimić je, nakon jednog sastanka vojnog rukovodstva kod Kadijevića 1990. doživio smrtonosan moždani udar (Isto, str. 161-162).

Smrću admirala Petra Šimića (11. aprila 1990.) u vojnom rukovodstvu definitvno su prevladale koncepcije admirala Branka Mamule i njegovog pulena Veljka Kadijevića i brzo je donesen novi Zakon o narodnoj odbrani.

[11] R. Dizdarević, nav. dj., str. 156. Kadijević je u prvoj polovini 1990, polazeći od ocjene da tada u Jugoslaviji nije bilo institucije u kojoj bi se o "**ozbiljnim**" temama, kao što je, po njemu, bilo "**poštivanje Ustava SFRJ i saveznih zakona**", moglo razgovarati, zastupao tezu da Predsjedništvo SFRJ mora preuzeti funkciju "**stvarnog šefa države (raditi sve poslove)**". U tom se slučaju SIV morao "**staviti pod kontrolu**

Do 15. maja 1989. izgleda nije bilo moguće manipulirati Predsjedništvom SFRJ, iako je Milošević držao "**sve konce**" u rukama, "**ne samo u Beogradu i Srbiji, nego i u Bosni**" što su, pored ostalog, pokazali i događaji pred Skupštinom SFRJ, 28. februara 1989. Izborom Borisava Jovića to se može pratiti i od 15. maja 1989, dok je bio potpredsjednik, a najkasnije od kada se u vojnom odmaralištu u Kuparima (od 1.-12. avgusta 1989.) skupila i oformila **neformalna grupa** (Jović, Kadijević, Milošević i Trifunović), koja je vodila "**intimne razgovore**" o "**budućnosti Jugoslavije**", odnosno rasturanju Jugoslavije. Pri tome je vojno rukovodstvo i lično general Kadijević, prihvatajući velikosrpsku nacionalističku ideologiju, politiku i praksu, "**u svemu**" imao iste stavove kao i nacionalističko rukovodstvo Srbije, tzv. "**Srpska koordinacija**".[12] U Kuparima su se u prvoj polovini avgusta 1989. Milošević i Kadijević dogovorili "**o političkom i vojnom angažovanju JNA u raspletu jugoslovenske krize**". Time se Kadijević priklonio Miloševiću i JNA je ulazila "**u opasne vode jednonacionalnog velikosrpskog ponašanja**".[13] Od tada su, uglavnom, kod Jovića konstantno održavani tajni sastanci sa Kadijevićem, Miloševićem, Zelenovićem, Bućinom, Gračaninom i drugima.[14]

Milošević je organizovao i održavao sastanke sa članovima drugih foruma, koji takođe nisu bili pravi forumi, **nego neformalne grupe** odabranih funkcionera, koje je pozivao na razgovore. Pri tome ih je unaprijed usmjeravao šta bi "**bilo pametno**", s tim što je ključne odluke donosio on lično.[15]

Predsedništva", kako bi se "**zauzdao**" u "**samostalnoj borbi za vlast i za stvaranje neke nove partije i 'novog' socijalizma**". Po toj je opciji, sve promjene Ustava SFRJ i poslove oko toga trebalo da preuzme Predsjedništvo, uključujući i one, koje su bile u nadležnosti SIV-a (B. Jović, nav. dj., str. 142).

[12] B. Jović, **POSLEDNJI DANI SFRJ**, drugo izdanje, Kragujevac 1996, str. 45. S tim u vezi, Jović je ocijenio da Srbiju to, "**svakako zbližava sa Armijom**", s tim što je, po njemu, između ostaloga bilo "**jasno da joj je Srbija**", u odnosu na druge republike, "**čvršća uzdanica**" (Isto).

[13] B. Mamula, nav. dj., str. 158. Imajući to u vidu, Mamula je zaključio: "**Ništa se gore nije moglo dogoditi JNA i Jugoslaviji. Time je bilo uslovljeno sve drugo, što će se zbiti te i narednih godina**" (Isto).

[14] B. Jović, nav. dj., str. 45-48.

[15] B. Jović, **KNJIGA O MILOŠEVIĆU**, Beograd 2001, str. 59.

O svim važnim pitanjima Milošević i Jović su više puta razgovarali u "**četiri oka**", a u **Koordinaciji** i sa drugim partijskim funkcionerima.[16]

Sve "**sudbonosne**" odluke, uglavnom, su pripremali: Milošević, Jović, Bogdan Trifunović, Petar Gračanin i drugi (u početku Dobrica Ćosić, Jovan Rašković i drugi), zajedno procjenjujući situaciju.[17] To je bila grupa koja je činila srpski politički vrh. Grupu sastavljenu od najužeg vojnog rukovodstva predstavljali su generali Kadijević i Adžić, admiral Stane Brovet, zatim u sjeni admiral Mamula i dr.[18] I jedni i drugi su od 1989. činili jedinstvenu grupu, kojom je rukovodio Milošević, a koja je planirala i pripremala osvajačke ratove u Republici Hrvatskoj i Republici Bosni i Hercegovini, uključujući i genocid nad Bošnjacima.

U septembru 1989. Kadijević (vjerovatno nastavljajući Mamuline veze) je bio u SSSR-u, o čemu je 19. septembra referisao Joviću, navodeći, između ostalog, da je "**vojska nezadovljna svojom pozicijom**", zbog čega je (Kadijević) bio "**zabrinut čak i za našu budućnost ako bi došlo do retrogradnih procesa u SSSR-u**".[19]

Situacija u zemlji i svijetu je procjenjivana na tim sastancima grupe, s tim što je sastav učesnika bio različit. General Kadijević je 28. septembra 1989. referisao Joviću, a ne Drnovšeku, "**jer se boji da će sve preneti nosiocima separatističke politike**", "**da je u JNA izvršena detaljna procena situacije posle usvajanja slovenačkih**

---

[16] Isto.

[17] Isto, str. 12.

[18] M. Špegelj, nav. dj., str. 51.

[19] B. Jović, **POSLEDNJI DANI SFRJ**, str. 49. O "**aktuelnom stanju u SSSR**" Jović je u svojim memoarima za dan 18. novembar 1989, između ostalog, naveo: "**U vojnom vrhu raste nezadovoljstvo. Nisu očekivali da će vojska i vojna proizvodnja doći pod udar perestrojke. Nezadovoljni su padom standarda i ugleda u društvu....** (Isto, str. 69).

Veze vojnog rukovodstva SFRJ sa SSSR su postojale još od ranije. Na vojno rukovodstvo je, posebno kod generala Kadijevića, postojao određeni spoljni uticaj iz vojnog vrha SSSR-a, s kojim je postojala tijesna povezanost. Kadijevićeve ocjene Gorbačovljeve "perestrojke" su bile negativne, za razliku od sovjetskog vojnog vrha, koga je pozitivno ocjenjivao (R. Dizdarević, nav. dj., str. 165-167). Detaljnije o tome vidi: B. Jovića (B. Jović, nav. dj., str. 141, 236, 276, 295 i dr.).

amandmana".[20] Jović u oktobru, novembru i decembru 1989. redovno "**razgovara**" sa Miloševićem ("**u četiri oka**"), Kadijevićem, Gračaninom i Trifunovićem.[21]

Gračanin 8. januara, takođe, referiše Joviću. Kod Miloševića je 10. januara, "**u otvorenom drugarskom razgovoru od skoro tri sata**", održan sastanak, na kome su, pored Miloševića bili prisutni: Jović, Trifunović, Gračanin i Zoran Sokolović. Tada je, između ostalog, zaključeno da se posebno drži "**čvrsta veza i saradnja sa Armijom.... Barjak će nositi predstavnici JNA, a mi ćemo podržavati, da ne budemo mi na čelu, jer bi delovalo odbojno za Hrvate i Makedonce. Armija prihvata takvu ulogu**".[22]

Jović je od januara 1990. sa Kadijevićem sve češće. Kadijević mu je 19. januara iznio ocjene Generalštaba o situaciji u Jugoslaviji. Poslije prekida XIV kongresa SKJ Jović je 26. januara Kadijevića pozvao da ga "**upozori**" "**na opasnost po integritet zemlje od neposrednih separatističkih namera**". U želji da "**spriječi**" otcjepljenje Slovenije Jović ukazuje na potrebu pojačavanja vojnog prisustva u toj republici, zatim na Kosovu, te na "**kritičnu tačku**" "**za bezbednost zemlje i za ustavni poredak**" – "**nacionalno mešovite sredine, a naročito Hrvatska i Bosna i Hercegovina, pa i Makedonija**", gdje bi "**mogli izbiti međunacionalni konflikti i krvoproliće**".[23]

Polazeći od ocjene da Jugoslaviji prijeti untrašnja (a ne spoljna) opasnost, Jović je naglasio da JNA, "**ako bude na to pripremljena i odgovarajuće raspoređena**", "**mora biti spremna za akciju u roku od nekoliko sati, na svim terenima**". S tim u vezi, Kadijević ga obaviještava "**da oni razrađuju detaljne planove, za svaku situaciju. Upravo rade na tome**".[24]

---

[20] Isto, str. 57.

[21] Isto, str. 57-87.

[22] Isto, str. 88.

[23] Isto, str. 91-94.

[24] Isto, str. 94. O tim detaljnim planovima Kadijević je rekao da će "**globalno upoznati celo Predsedništvo**", a Jovića "**i u detaljima.** "**Drnovšeka neće upoznati sa detaljima, jer se boji da će sve preneti nosiocima separatističke politike. Na žalost. Uvek je najslabija strana svake strategije i svakog plana odbrane bila njegovo poznavanje od protivničke strane**" (Isto).

U razgovore se pored Kadijevića, oko koga se okupljalo "**tvrdo i dogmatsko jezgro unutar JNA**", potpuno na strani Miloševića,[25] sve više uključuje i general Blagoje Adžić, načelnik Generalštaba.[26] Na sastanku kod Jovića, 13. februara, kome su, pored njega, prisustvovali Milošević, Kadijević, Gračanin i Zelenović, Neformalna grupa, koja je, zajedno sa **Srpskom koordinacijom**, faktički bila vojnopolitički vrh Velikosrpskog pokreta, konstatuje da će "**biti rata**".[27]

Na sastanku Predsjedništva SFRJ na komandnom mjestu Vrhovne komande oružanih snaga, 22. februara 1990, general Kadijević je referisao "**o daljoj izgradnji koncepcije narodne odbrane**", pri čemu je, pored "**razrade odbrane od spoljnog neprijatelja u svim varijantama i u novonastaloj situaciji**", detaljnije razradio "**aspekt uloge Armije u suzbijanju 'unutrašnjeg neprijatelja'**".[28] General Blagoje Adžić je, u razgovoru sa Jovićem (u dvoje), 26. februara, oštro napao srpsku politiku, smatrajući da je Srbija "**ostala sama....**", te insistirao na činjenici da se "**mora poći od sile, pa polako ići ka politici...**".[29]

Vojno rukovodstvo je u proljeće 1990. javnije i otvorenije iznosilo svoje ciljeve i tvrdilo kako "**samo jaka unitarna država može prebroditi aktuelnu krizu, kako samo tako JNA može dobiti svoju izgubljenu državu**". U toj potrazi za državom vojno rukovodstvo je, i lično general Kadijević, doslovno tvrdilo da će se za te socijalističko-komunističke ideje tući oružjem.[30]

Polazeći od ocjene da JNA nije imala svoju državu, jer je ona, "**najprije ustavno-pravno ...., a zatim i stvarno postala vojska bez**

---

[25] B. Mamula, nav. dj., str. 166.

[26] B. Jović, nav. dj., str. 95-103 i dr.

[27] Isto, str. 108.

[28] Isto, str. 118. Jović je te aktivnosti u svojim memoarima prokomentarisao na sljedeći način: "**Osetila armija opasnost od građanskog rata i rasparčavanja Jugoslavije. Bar onaj deo armije koji je napisao referat**" (Isto).

[29] Isto, str. 119-120.

[30] M. Špegelj, nav. dj., str. 47. Tu je tvrdnju general Kadijević iznio generalima na sastanku, u jesen 1988, u Topčideru, kome je prisustvovao i general Špegelj. Tom je sastanku prisustvovao i penzionisani admiral Mamula (Isto).

svoje države", vojno rukovodstvo je krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina XX stoljeća, udruženo s Miloševićem i drugim nosiocima Velikosrpskog pokreta, krenulo u potragu za državom koju bi doživljavalo kao svoju. Počelo je sebi stvarati državu i određivati joj granice, jer je "**bilo potpuno izvjesno da se bez jasno definisane nove jugoslovenske države**" JNA nije mogla održati onakva kakva je bila i htjela biti.[31] Tu je državu (Velika Srbija, sa zapadnom granicom na liniji Karlobag - Karlovac - Virovitica, u kojoj bi svi Srbi bili okupljeni) vojnom rukovodstvu ponudio Milošević i vojska se stavila u njegovu službu,[32] što je general Kadijević i priznao tvrdnjom da stvara "**novu jugoslovensku državu ..., srpskog i crnogorskog naroda**".[33]

U martu 1990. nastavljeni su kontakti i razgovori između Jovića i Miloševića, te sa Sokolovićem, Radmilovićem, Vučetićem i drugim čelnim ljudima Republike Srbije, kao i sa Kadijevićem.[34] U "**dužem razgovoru**" 21. marta 1990. Milošević i Jović su se ponovo usaglasili o istjerivanju Slovenije iz Jugoslavije, napominjući da u svom programu političke borbe moraju zadržati "**cilj očuvanja Jugoslavije**". Jugoslavija je, po njima, mogla i bez Slovenije, jer im je u tom slučaju , bilo lakše – "**lakše ćemo bez njih sa Hrvatima**", tvrdio je Jović, sa čime se usaglasio i Milošević.[35]

Na sastanku zvanične "**koordinacije**" u Republici Srbiji, 26. marta 1990, na kome su učestvovali "**svi čelni funkcioneri (Republika, SK, SSRN, Sindikat, Komora, Grad)**", kao i Slobodan Gligorijević – Ajga, predsjednik Skupštine SFRJ, razmijenjena su mišljenja "**o ključnim pitanjima političke situacije i zajedničke orijentacije za rad**". Ocijenjeno je da se "**ostvaruje proces raspadanja Jugoslavije na sličan način kao što se to desilo sa SKJ**", te da je taj proces nezaustavljiv. U

---

[31] Isto, str. 47-48; V. Kadijević, nav. dj., str. 78.

[32] M. Špegelj, nav. dj., str. 48.

[33] Isto; V. Kadijević, nav. dj., str. 90 i 93. Kadijević je nastojao objasniti da "**glavni motiv**" za takav njihov "**stav nije bio samo u potrebi da JNA ima svoju državu, već, prije svega, u uvjerenju da ima naroda u Jugoslaviji koji zaista žele da žive u zajedničkoj državi, pa zato takvu državu treba i stvoriti**" (V. Kadijević, nav. dj., str. 90).

[34] B. Jović, nav. dj., str. 123-124, 127-131 i dr.

[35] Isto, str. 125.

takvoj je situaciji ocijenjeno da će Srbija voditi "**iskrenu**" "**politiku opstanka federativne Jugoslavije, ali će se spremiti da živi i bez Jugoslavije**". U "**eventualnom raspadu zemlje**" računali su na jedinstvo sa Crnom Gorom. Pri tome su zaključili da Makedoniju neće moliti.[36]

Političko rukovodstvo Srbije na tom je sastanku **odredilo svoje ratne ciljeve** – **bitka za teritorije** - uspostavljanje granice "**unutar koje se neće ratovati. Van te granice rat se neće moći izbeći, jer Bosna i Hercegovina neće moći da opstane kao država, a bitka oko teritorije bez krvi teško je zamisliva**".[37]

Srpska "**koordinacija**" je, također, zaključila da Srbija "**neće pristati na konfederaciju**",[38] procijenila "**da će se Jugoslavija verovatno raspasti...**"[39] i odlučila da Srbija "**odmah pristupi izradi novog ustava koji će biti sposoban da 'pokrije' novu samostalnu srpsku državu**".[40]

Usvojenom strategijom budućeg djelovanja (**razbijanja Jugoslavije**, **određivanje ratnih ciljeva** i **formiranje nove samostalne srpske**

---

[36] Isto, str. 131. Jović na više mjesta pominje sastanke i ocjene "**koordinacije**" u Predsjedništvu Srbije (vidi: B. Jović, nav. dj., str. 87 i 135), što ukazuje da je, možda, to bio stvarni rukovodeći organ Velikosrpskog pokreta.

[37] Isto.

[38] Isto. Političko rukovodstvo Srbije je odbilo mogućnost prihvatanja konfederacije. "**Jedini mogući način da se to prihvati, ali koji je neostvariv**", bio je, piše Jović, "**ugovorna garancija prava srpskom narodu i drugim jugo-državicama. Pošto bi to bilo i provokativno traženje i neostvarivo, jer bi srpski narod na kraju bio izigran čak i kada bi svi na to pristali, realno Srbija nema nikakvog razloga da prihvati konfederaciju. To nam ne može niko nametnuti**" (Isto).

[39] Isto. Jugoslavija će se, prema procjeni Velikosrpskog pokreta, odnosno srpskog političkog rukovodstva, kako piše Jović, "**.. raspasti već vidljivom tehnologijom: republike će jedna po jedna (počev od Slovenije) doneti nove ustave, koji će biti u sukobu sa važećim ustavom Jugoslavije, a o novom Ustavu Jugoslavije neće se postići saglasnost. Na taj način Jugoslavija će nestati, pa će se postaviti pitanje konfederacije do koje neće doći, nego će nastati sukobi usled neslaganja srpskog naroda u Hrvatskoj i u BiH sa takvom nacionalnom pozicijom (odvajanje od matice i pretvaranja u nacionalnu manjinu)**" - Isto.

[40] Isto, str. 132. S tim u vezi, ocijenjeno je da je "**sreća što je ustavnim amandmanima na Ustav SR Srbije 28. II 1989. uspostavljena državna nadležnost SR Srbije na celoj teritoriji. Srbija mora bii spremna za predstojeće događaje koji se nameću van njene volje**" (Isto).

države) "**koordinacija**" je odredila, pored ostalog, i odnos prema svim konstitutivnim elementima Federacije. Tako je, na primjer, Srbija drugim republikama branila donošenje ustava, a prva je donijela ustav koji je bio u suprotnosti sa ustavom SFRJ. Tu strategiju stvarnih postupaka pratio je i plan obmane sopstvene i svjetske javnosti. Pri tome su laž smatrali "operativnim maskiranjem".

Ovako koncizno izložena dvokolosječna (i dvolična) aktivnost zvaničnih organa Srbije, koja se potpuno realizovala u narednim godinama, ukazuje na bitne elemente i metode Velikosrpskog pokreta i činjenicu da je on do tada potpuno ovladao polugama vlasti u Srbiji i jasno pokazao aspiracije da to uradi i u saveznim polugama, u cilju ostvarenja Velike Srbije. Istovremeno su prikrivane te namjere tobožnjom borbom za očuvanje i učvršćivanje jugoslovenske federacije. Ta dvolična politika ostaće konstanta ponašanja Velikosrpskog pokreta.

Kadijević je na sjednici Predsjedništva SFRJ 3. aprila 1990. referisao o stanju u zemlji, pri čemu se, polazeći od ocjene "**da je narušavanje ustavnog poretka masovno, da zemlji preti haos i građanski rat**", založio za "**dosljedno**" osiguranje ustavnog poretka, primjenom Ustava SFRJ i preduzimanjem mjera "**prema svima koji se toga ne pridržavaju, da se podrži celina programa SIV-a, a ne samo neki delovi i da se intenzivira rad na novom Ustavu**". O tim prijedlozima mjera i evoluciji vojnih shvatanja Jović je dugo razmišljao.[41]

Tri sedmice kasnije (26. aprila 1990.) Kadijević uplašen ("**nervozan i uznemiren situacijom**") ponovo referiše Joviću (budućem predsjedniku Predsjedništva SFRJ), s uvjerenjem da je taj sastanak i razgovor "**važniji od svih sednica i svih razgovora**" koji su tada u Jugoslaviji mogli biti održani, ukazujući mu na činjenicu sprječavanja "**cepanja Jugoslavije**" i "**građanskog rata**", iznoseći "**celinu procene novonastale situacije**" ("**na međunarodnu situaciju i stanje u zemlji**") i prijedloge "**šta da se radi**". S tim u vezi, on je

---

41 Isto, str. 133-137; **ARHIV INSTITUTA ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA U SARAJEVU** (u daljem tekstu: AIIZ) , inv. br. 2-2442, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Pov. br. 490-1, 21. mart 1991, Sarajevo – Okružnom štabu Teritorijalne odbrane Tuzla, Informacija o aktuelnim događajima.

ukazao kako su **razrađene sve moguće varijante aktivnosti i upotrebe JNA** – "**planovi su pripremljeni**", pri čemu je, "**slično kao i na Kosovu, u svim kritičnim delovima zemlje, pre svega u Hrvatskoj i Sloveniji, osigurao da u najkraćem roku mogu sve da stave pod svoju kontrolu**". Iznoseći te prijedloge, Kadijević je Joviću rekao da ono što će njemu reći to "**ne može nigde da iznese**", jer, po njemu, nema institucije "**u kojoj se o tome može razgovarati**". S tim u vezi, Jović navodi da se "**svelo na to da je ipak dobro**", kako su "**tempirali dalji rad**", da to tamo ostane dok je on predsjednik Savjeta za zaštitu ustavnog poretka, gdje će se "**glavne stvari dešavati**", a onda kada u Predsjedništvu preuzme funkciju predsjednika da se ide dalje, jer bi, po njemu, drugačije "**bilo neizvodljivo, to je bar jasno**". Jović je tog dana, pored ostalog, rezonovao "**Slovenija neka se otcepi ako hoće, i bilo bi bolje**".[42]

Krajem aprila 1990. na sastanku kod generala Kadijevića, prilikom procjene situacije u zemlji, dogovoreno je da general Adžić otputuje u Pariz, admiral Brovet u Moskvu (kod maršala Jazova), a penzionisani admiral Mamula u London, i iznesu "**naše viđenje situacije**" i ukažu "**na mjere koje ćemo preduzeti, budemo li primorani**".[43]

Četvrtog i 11. maja 1990. održane su sjednice Saveznog savjeta za zaštitu ustavnog poretka **o stanju u zemlji**. Na prvoj je, po Joviću, postignuto "**izuzetno jedinstvo u svakom pogledu**", a na drugoj jednoglasno usvojen "**izuzetno dobar materijal o stanju u zemlji**".[44]

Funkcija predsjednika Savjeta za zaštitu ustavnog poretka, za koju se "**s grdnom mukom**" izborio poslije četiri mjeseca (14. septembra

---

[42] B. Jović, nav. dj., str. 139-143.

[43] B. Mamula, nav. dj., str. 181-182. Admiral Brovet je početkom jula 1990. referisao o putu u Moskvu i razgovorima koje je vodio sa Jazovim.

General Adžić je posjetio Generalštab Francuske. Admiral Mamula je krajem novembra 1990. posjetio London (Detaljnije o tome: B. Mamula, nav. dj., str. 181-184).

[44] B. Jović, nav. dj., str. 145. Ocjenjujući sjednicu od 11. maja 1990, Jović u svojim memoarima piše: "**Ante Marković bio je u Iraku i nije mogao da nam smeta. To je odlična osnova za istupanje u Skupštini SFRJ posle izbora za Predsednika**" (Isto).

1989.),[45] Joviću je omogućavala praktično paralelan rad Neformalne grupe, za koju je i sam rekao da je sve odlučivala. Oformljena je u prvoj polovini avgusta 1989. u Kuparima, kada su razrađena mnoga

---

[45] Isto, str. 48. Slobodan Milošević se sredinom maja 1989. dogovorio sa Dragutinom Zelenovićem, članom Predsjedništva SFRJ iz Vojvodine, da Jovića predlože za predsjednika Savjeta za zaštitu ustavnog poretka. Pored toga, Milošević je o tome razgovarao i sa Rahmanom Morinom, predsjednikom Pokrajinskog komiteta SK Kosova, da utiče na Rizu Sapundžiu, člana Predsjedništva SFRJ sa Kosova, da to podrži, te sa Nenadom Bućinom, članom Predsjedništva SFRJ iz Crne Gore (Isto, str. 9).

U razgovoru Drnovšeka sa Jovićem o glavnim zadacima Predsjedništva, podjeli posla, stilu rada i dr, Jović je otvoreno rekao da je zainteresovan za rad Savjeta za zaštitu ustavnog poretka, odnosno da bude predsjednik Savjeta. Drnovšek se usprotivio tome, smatrajući "**da to ne bi moglo zato što je savezni sekretar za unutrašnje poslove iz Srbije**", na šta je Jović odgovorio da to "**nije nikakav formalni ni stvarni razlog, ako postoji poverenje. Nema ni u Ustavu ni u zakonima takvog ograničenja. Očigledno je da je u pitanju tradicionalno nepoverenje prema kadrovima iz Srbije**", piše Jović (Isto, str. 7-8, 11, 25, 29 i dr.).

Na prvom sastanku Predsjedništva SFRJ o programu rada, aktuelnim zadacima i rasporedom zaduženja, 17. maja 1989, razmatrano je i pitanje Savjeta za zaštitu ustavnog poretka. Drnovšek, predsjednik Predsjedništva je predložio da on lično rukovodi Savjetom, dok ne budu izabrani članovi Predsjedništva iz Bosne i Hercegovine, a da članovi budu Jović i Bućin. To je i usvojeno. Međutim, Joviću nije bilo jasno "**šta ti Slobodanovi dogovori znače. Izgleda da njegovi sagovornici nisu svesni u kakav period ulazimo i šta znači takvo nonšalantno, čak neozbiljno ponašanje**" (Isto).

Jović je 24. avgusta 1989. dogovorio sa Zelenovićem i Bućinom kako da "**uspješno**" riješe pitanje predsjednika Savjeta za zaštitu ustavnog poretka, o čemu je, tvrdi Jović., trebalo donijeti odluku na sljedećoj sjednici. O tome Jović u svojim memoarima piše: "**Treba nam još Riza i Vasil. Ne vredi razgovarati s njima. Ja ću zamoliti Slobu da to završi preko Rahmana i Pančevskog.**

Sloba prihvata. Razgovaraće i sa Vasilom lično..." (Isto, str. 46-47).

Predsjedništvo SFRJ je na sjednici od 14. septembra 1989. usvojilo sastav Savjeta za zaštitu ustavnog poretka: Borisav Jović (predsjednik) i članovi Bogić Bogićević i Vasil Tupurkovski (Isto, str. 48).

Savjet za zaštitu ustavnog poretka održao je 25. septembra 1989. sjednicu, na kojoj je, u vezi sa amandmanima na Ustav Slovenije, general Kadijević izložio i "**koncept akcije ako Slovenci usvoje amandmane**", sa kojim Jović nije bio zadovoljan, jer je vojni vrh odustao "**od sprečavanja neustavnog ponašanja**...", čime su, po Joviću, "**radikalno ustuknuli**". S tim u vezi, on je, između ostalog, zaključio: "**Veliko je pitanje šta se može i vojsci i Veljku verovati, ako prave ovako velike oscilacije u stavovima**" (Isto, str. 53-54).

pitanja strategije i taktike ostvarenja pune prevlasti u SFRJ ili njenom svođenju na Veliku Srbiju.[46] U tom smislu je u potpunosti bila u funkciji realizacije politike zvanične **Koordinacije** Republike Srbije utvrđene 26. marta 1990.

Naređenje za razoružanje TO nesrpskih republika, od 14. maja 1990,[47] jedan je od ključnih poteza navedene Neformalne grupe, kome se republike nisu mogle oduprijeti. Sljedećeg je dana vojno rukovodstvo izdalo naredbu o preklasifikaciji i organizaciji dijela jedinica JNA iz "B" u "A" tip i formiranju posebnih mobilnih sastava, čija je glavnina snaga bila raspoređena u mjestima gdje je dominiralo srpsko stanovništvo.[48]

Od dolaska Borisava Jovića, Miloševićevog eksponenta na čelo Predsjedništva SFRJ, 15. maja 1990, Grupa je još potpunije izvršavala svoju parafunkciju i sprovodila politiku utvrđenu 26. marta na **Srpskoj koordinaciji**. Borisav Jović je u narednom periodu održavao stalne kontakte i vodio tajne razgovore sa Slobodanom Miloševićem, generalom Veljkom Kadijevićem, Petrom Gračaninom i oni s njim. Zalažući se deklarativno za očuvanje Jugoslavije, Milošević i Jović su razrađivali planove o novoj Jugoslaviji.

Sprovodeći zaključke **Koordinacije**, Jović je na sjednici Predsjedništva SFRJ 15. maja 1990, prilikom preuzimanja dužnosti

---

[46] Isto, str. 45.

[47] AIIZ, inv. br. 2-917, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Broj DT /državna tajna – prim. S. Č./ 06/1, 134. septembar 1990. – Predsjedništvu SR BiH.

Osamnaest dana prije donošenja tog naređenja (26. aprila 1990.) Kadijević je, u razgovoru sa Jovićem, dajući "**analizu**" međunarodne situacije i "**domaće političke scene**", ukazao na značaj stavljanja republičkih nadležnosti iz oblasti TO pod kontrolu JNA ("**Republike čak imaju neke nadležnosti u odnosu na teritorijalnu odbranu, to armija mora maksimalno da stavi pod svoju kontrolu**") – B. Jović, nav. dj., str. 139-143.

[48] D. Marijan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA U AGRESIJI NA REPUBLIKU HRVATSKU 1990. - 1992.** (u daljem tekstu: **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA...**), *Časopis sa suvremenu povijest* 33, br. 2, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2001, str. 293-294.

predsjednika, otvoreno ("**jasno i javno**") iznio svoj stav prema budućnosti Jugoslavije, otvarajući proces njenog rastakanja:"**ko god želi može da izađe iz Jugoslavije mirnim putem.... i da niko nije dužan da ostane u Jugoslaviji na silu, ako to ne želi, ali da se neustavna i protivzakonita samovolja ne može tolerisati**".[49]

U razgovoru sa Jovićem, 8. juna 1990, Kadijević ("**zbunjen i razočaran odlukom rukovodstva Srbije da formira Socijalističku partiju**", jer je to, po njemu, "**definitivni raspad Jugoslavije**") ga obavještava **o novom rasporedu vojske**, **spoljno-političkim akcijama vojnog vrha**, "**novim saznanjima o američkim akcijama prema Jugoslaviji**" i **donošenju Odluke o formiranju posebnih motorizovanih korpusa u regionima Zagreba, Knina, Banja Luke i Hercegovine**, "**koji će biti sposobni, po potrebi, da budu u funkciji kao na Kosovu**".[50]

Novi raspored vojske i **formiranje posebnih motorizovanih operativnih sastava** (a ne korpusa) u regionima Zagreba, Knina, Banja Luke i Hercegovine (Oklopna brigada u Čapljini) bili su u direktnoj vezi sa planom istjerivanja Slovenije i Hrvatske iz SFRJ, odnosno izradom (ili doradom) plana RAM, što je očigledno iz

---

[49] B. Jović, nav. dj., str. 145. Prilikom preuzimanja dužnosti predsjednika Predsjedništva SFRJ 15. maja 1990, Jović je održao pristupni govor, koji je, po njemu, "**imao izuzetno veliki publicitet i bio predmet snažne podele – odobravanja i osporavanja**", u kome je prvi put "**tada jasno i javno rekao da ko god želi može da izađe iz Jugoslavije mirnim putem. Da treba da donesemo Zakon o otcepljenju i da niko nije dužan da ostaje u Jugoslaviji na silu, ako to ne želi, ali da se neustavna i nezakonita samovolja ne može tolerisati**" (Isto). Toj su sjednici prisustvovali i svi predsjednici republika (Isto).

[50] Isto, str. 152. S tim u vezi, Kadijević je obavjestio Jovića i o tome da će obaviti "**seriju razgovora sa stranim vojnim faktorima (Brovet u Moskvi, Adžić u Parizu i Londonu, Veljko će pozvati američkog ministra), da im objasne da će ovakva politika SAD prema Jugoslaviji dovesti do njenog raspada i tražiće da prestanu sa mešanjem u njene unutrašnje stvari**" (Isto).

Dvije sedmice ranije (26. aprila) Kadijević je, u razgovoru sa Jovićem, govoreći o međunarodnoj situaciji, naveo kako će generala Adžića poslati u Francusku i Englesku "**na neke vojne izložbe**", gdje će im "**jasno staviti do znanja da nećemo dozvoliti raspad zemlje ni građanski rat**". To je Jović komentarisao na sljedeći način : "**Raspad zemlje je već počeo to Englezi vide isto kao mi ili još bolje od nas**" (Isto, str. 141).

rasporeda tih oklopnih jedinica, i formiranja "**nove Jugoslavije**", za čije se "**brzo stvaranje**" zalagalo vojno rukovodstvo.[51]

Spoljno-političke akcije vojnog vrha nisu bile ustavne ni zakonski moguće. Odlasci generala Broveta u Moskvu i Adžića u Pariz i London nisu bili usklađeni na nivou Vlade. I te su aktivnosti, u svakom slučaju, mogle biti u funkciji ispitivanja pulsa u vezi sa planom istjerivanja Slovenije i Hrvatske iz Jugoslavije, odnosno formiranje nove Jugoslavije, čime bi ona bila pretvorena u Veliku Srbiju.

Poslije Jovićevog istupa u Skupštini SFRJ (28. maja 1990. – "**Ekspoze o stanju u zemlji i osnovnim zadacima pred kojima se nalazimo**"), vojno rukovodstvo je sredinom juna odlučilo "**da razradi dalji tok aktivnosti na zaštiti ustavnog poretka**".[52]

Miloševićev i Jovićev prijedlog o istjerivanju Slovenije iz Jugoslavije, s tim što je proširen i na Hrvatsku, Jović je, procjenjujući "**situaciju u zemlji na osnovu aktuelnih događaja**", iznio i generalu Kadijeviću, u razgovoru 27. juna 1990.[53] Tada je Jović predložio Kadijeviću da bi Sloveniju i Hrvatsku on "**najradije isterao silom iz Jugoslavije, jednostavnim presecanjem granice i proglašenjem da su se svojim odlukama sami doveli u tu situaciju**". Međutim, istjerivanjem Slovenije i Hrvatske iz Jugoslavije Jović nije znao šta da radi sa Srbima u Hrvatskoj. Pri tome on navodno nije bio "**za primenu sile, nego da ih, stavimo** (Sloveniju i Hrvatsku – prim. S. Č.) **pred svršen čin**", već je smatrao da treba "**razraditi akciju u tom smeru, sa varijantom da se pre konačnog isterivanja održi referendum na osnovu koga bi se odlučilo gde izvršiti razgraničenje**".[54]

I general Kadijević se usaglasio sa "strategijom" razbijanja Jugoslavije, s tim što su obojica bili zabrinuti kako da obezbijede većinu u Predsjedništvu za takvu odluku, "**jer će Makedonac i Šiptar bojkotovati, biće protiv**". S tim u vezi, zaključili su da je "**bosanac**"

---

[51] V. Kadijević, nav. dj., str. 90.

[52] B. Jović, nav. dj., str. 149 - 150 i 154. O tome je Kadijević 15. juna informisao Jovića, pri čemu je naveo da će za nedjelju dana pripremiti prijedloge.

[53] Isto, str. 159-160.

[54] Isto.

(Bogić Bogićević – prim. S. Č.) **ključni čovek, njega opet treba 'obraditi'**". Na kraju su se Jović i Kadijević dogovarali da razmisle nedjelju dana, pa da se ponovo sastanu.[55]

Sljedećeg se dana sa istjerivanjem ("**izbacivanjem**") Slovenije i Hrvatske iz Jugoslavije ponovo složio i Milošević. On je, u razgovoru sa Jovićem o stanju u zemlji i u Srbiji, 28. juna od predsjednika Predsjedništva tražio odgovor "**... da li vojska hoće da izvrši takvo naređenje?**". Jović mu je odgovorio potvrdno (vojska "**mora da izvrši naređenje**") i da ne sumnja u to, s tim što je ukazao na problem "**šta je sa Srbima u Hrvatskoj i kako obezbediti većinu u Predsedništvu SFRJ za takvu odluku**".[56]

Milošević je tada precizno projicirao granice i način "**otsecanja**" Hrvatske, tako što je mjesta u kojima su djelovale srpske kolaboracionističke tvorevine zadržao u granicama buduće srpske države, odnosno Velike Srbije. Naime, on je iznio "**dvije ideje: prvo da se 'odsecanje' Hrvatske izvrši tako što će ličko-banijske i kordunaške opštine, koje su stvorile zajednicu, ostati sa naše strane, s tim da se tu kasnije narod referendumom izjasni da li hoće da ostane ili izađe, i drugo, da se članovi Predsedništva SFRJ iz Slovenije i Hrvatske isključe iz glasanja o odluci, jer oni ne predstavljaju onaj deo Jugoslavije koji tu odluku donosi. Ako Bosanac** (Bogić Bogićević – prim. S. Č.) **bude za, onda imamo dvotrećinsku većinu**".[57]

Milošević je apelovao da se ta odluka donese što prije ("**najkasnije za nedelju dana**," "**ako želimo da spasemo državu**"), jer će "**bez Hrvatske i Slovenije**" buduća Jugoslavija, odnosno Velika Srbija, "**imati oko 17 miliona stanovnika**" a što je, po njemu, "**za evropske prilike**" bilo dovoljno.[58]

---

[55] Isto. U razgovoru sa Kadijevićem u vezi sa istjerivanjem Slovenije i Hrvatske iz Jugoslavije Jović je istoga dana razgovarao i sa Petrom Gračaninom, koji ga informisao "**o aktuelnom bezbedonosnom stanju u zemlji**" i obavijestio da su Slovenci odlučili "**da likvidiraju službu državne bezbednosti**" (Isto, str. 160).

[56] Isto. str. 161.

[57] Isto.

[58] Isto.

Jović je, nakon što je Slovenija objavila "**Deklaraciju o samostalnosti**", a kosovska Skupština proglasila "**Kosovo republiku**" (2. jula 1990.), 4. jula 1990. s Kadijevićem razgovarao o novonastaloj situaciji. General je ocijenio da je potrebno da Predsjedništvo SFRJ "**na konkretan način manifestuje da je upotreba vojske na pomolu**", te da u drugoj fazi donese i "**stvarnu odluku**" o njenoj upotrebi. Ukoliko Predsjedništvo ne bi moglo donijeti takvu odluku, onda se, po njemu, "**moraju tražiti i druge opcije**", o kojima je trebalo da se dogovore. S tim u vezi, on je tvrdio da "**o tome imaju razrađen plan za Kosovo, Sloveniju i Hrvatsku**", te da se "**pravi plan i za upotrebu vojske za celu zemlju, koji će za nekoliko dana biti gotov, mada u ostalom delu zemlje neće biti potrebno, izuzev ako bi uveli vanredno stanje u celoj zemlji**".[59]

---

[59] Isto, str. 162. Na Jovićevo pitanje "**koje su to 'druge opcije'", Kadijević je odgovorio: "ako Predsedništvo ne bude u stanju da vrši svoju funkciju i da donese odluku o odbrani integriteta zemlje, vojska bi izvršila naređenje i grupe članova Predsedništva, iako nisu kvalifikovana većina**". Na to se Jović uzdržao od komentara, ali je, s tim u vezi, u svojim memoarima zabilježio: "**Prema Veljku, potrebno je da Predsedništvo konstatuje ugroženost teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka zemlje da bi se kasnije na osnovu toga mogle preduzeti vanredne mere. Takođe da zahteva od SIV-a striktno sprovođenje Ustava i zakona, a od Skupštine SFRJ da proglasi slovenačku 'Deklaraciju' nevažećom, da naredi stavljanje JNA u početni stepen pripravnosti, da utvrdi vreme i način donošenja novog Ustava SFRJ i Zakona o otcepljenju**" (Isto, str. 162).

Stavljanje vojske u početni stepen vojne pripravnosti, po Joviću, "**značilo bi da vojska doradi svoje planove i obustavi odsustva: da pozove one sa odmora, itd. Na granici preduzeti sve mere da se spreči ostvarenje slovenačkih namera da njihova milicija preuzme čuvanje granice; u preostalih 12 slovenačkih opština oduzeti oružje TO, itd**" (Isto, str. 163).

To što su radili Slovenci i "**separatisti**" na Kosovu je, po Joviću, "**udar na koncept Predsedništva SFRJ**". Stoga je trebalo "**ubrzati rad na novom Ustavu SFRJ, jer se stvari ubrzano komplikuju. Odmah posle završetka razgovora sa republikama i pokrajinama napraviti koncept za izjašnjavanje građana na referendumu**" (Isto, str. 163).

Jović dalje piše da Kadijević i ne pominje njihov dogovor od 27. juna o isterivanju Slovenije i Hrvatske iz Jugoslavije. Zato ga je pitao "**zašto sada celu akciju ne prilagodi tome**", na što je dobio odgovor "**da treba prethodno pokušati redosledom koji je 'utvrdila' Skupština**". Međutim, Skupština, po Joviću, "**ništa nije 'utvrdila', ona je 'primila k znanju' ono što mi radimo**". Stoga je Jović zaključio:

Ante Marković je, kategorično odbio angažovanje vojske u suzbijanju "**antiustavnog**" ponašanja.[60]

Kadijević je 13. jula obavijestio Jovića "**o novim momentima u razvoju sitaucije i o pripremi vojske**", o čemu je predsjednik Predsjedništva SFRJ počeo da sumnja "**u vrednost svih tih njegovih obaveštavanja kada ne pokazuje stvarnu odlučnost da se išta radikalno uradi na presecanju negativnih tokova**".[61]

Jović je, nakon što ga je Kadijević informisao na osnovu "**potpuno pouzdanog izvora**", o politici HDZ Hrvatske prema JNA, zaključio kako je jedino rješenje "**sa njima se razgraničiti uz što manje žrtava srpskog naroda i uz osiguranje da Srbi u krajinama ne ostanu u takvoj hrvatskoj državi**". "**Težiti da se poraze i privedu pameti**" je, po Joviću, "**obična glupost koja bi nam se vraćala kao bumerang svaki dan i večito**".[62]

Vojno rukovodstvo je, očigledno po zahtjevima Jovićeve neformalne grupe i u skladu sa ciljevima Velikosrpskog pokreta, uprkos Kadijevićevog kolebanja, sredinom jula "**definitivno" napravilo plan upotrebe vojske u slučaju da Predsjedništvo SFRJ donese odluku o vanrednim prilikama**.[63] O tome je Kadijević obavijestio

---

"**biće kao sa slovenačkim amandmanima. Hoće, pa neće. Može, pa ne može. Neverovatna nestabilnost i neodlučnost. Zašto je tako, teško je odgovoriti. Kad god ode i vrati se, donese drugačije predloge nego što smo se dogovorili, a mi nismo u stanju lako da pribavimo većinu članova Predsedništva ni za ono sa čime se vojska slaže, a kamoli ako to ona neće**" (Isto).

60 Isto, str. 164.

61 Isto, str. 166.

62 Isto, str. 168. S tim u vezi, on piše: "**Težiti da se poraze i privedu pameti je obična glupost koja bi nam se vraćala kao bumerang svaki dan i večito**" (Isto).

63 Isto, str. 170. Rukovodstvo Velikosrpskog pokreta, uključujući i njegov vojni dio, uporno je pokušavalo dokazati postojanje vandrednih prilika u zemlji. Po razoružanju Teritorijalne odbrane, Generalštab OS SFRJ je 21. maja 1990, izdao Direktivu o upotrebi oružanih snaga SFRJ u vanrednim prilikama. Po toj su direktivi Komande vojišta morale razraditi varijante vanrednih prilika na čitavom području vojišta. Gotovi bataljoni i bataljoni vojne policije bili su prva udarna snaga, koje su (krajem jula) zamijenili svi bataljoni "A" klasifikacije (Detaljnije o tome vidi dobro utemeljenu studiju: D. Marijan, ORUŽANE SNAGE SFRJ U IZVANREDNIM PRILIKAMA (u daljem tekstu: ORUŽANE SNAGE...), *Časopis za suvremenu povijest* 34, br. 2, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2002, str. 360-374).

(između 13. i 18. jula) Jovića, koji je ukazao kako je "**važno da se donesu pravovremene odluke" koje će vojska predlagati**. Jović je, pored toga, insistirao na stavu **da se preventivno djeluje ("da preventivno delujemo")** "**koliko je god moguće**". Ukoliko se u Sloveniji 18. jula usvoje "**najavljene mere**", Jović je smatrao da bi za vojsku "**trebalo narediti povišeni stepen pripravnosti**".[64]

Vojska je početkom avgusta 1990, prema dogovoru sa Jovićem (i Miloševićem), "**pripremala sve predloge**", o čemu je Kadijević obavijestio Jovića u razgovoru u Kuparima 6. avgusta. Međutim, za upotrebu vojske (realizaciju tih prijedloga) trebalo je osigurati većinu u Predsjedništvu, što je, moglo "**biti delikatno**". Da bi Bogić Bogićević bio, kako to Jović piše, "**s naše strane**", morali su mu nametnuti sjednicu Savjeta za zaštitu ustavnog poretka, kojom je tada predsjedavao, čime bi morao biti "**na strani zakona i Ustava**".[65]

Provodeći čitav dan na brodu i na moru (na Mljetu) na izletu, sa Miloševićem, Kadijevićem i Bogdanovićem (republički sekretar za unutrašnje poslove Srbije) i porodicama, 10. avgusta 1990. Jović je koristio priliku za "**širu razmjenu mišljenja**", gdje je mnoge teme "**pretresao, posebno sa Veljkom, posebno sa Slobom**", pri čemu su

---

Rukovodstvo Velikosrpskog pokreta je računalo da je prva vanredna prilika u zemlji stvorena "**organizovanjem Srba u partizanske odrede**" u Hrvatskoj u julu 1990. i Kninska "**balvan revolucija**" 17. avgusta 1990. Karakteristično je da je neposredno prije te pobune 5. vojna oblast 14. avgusta izdala **Naređenje o povećanju borbene gotovosti jedinica**, a dva dana kasnije i **Direktivu za upotrebu jedinica 5. Vojne oblasti u vanrednim prilikama** (Isto, str. 369-370; B. Jović, nav. dj., str. 170 i 178-179).

[64] Isto. Jović je u tom pogledu bio kategoričan: "**ili će prihvatiti politički prilaz izložen u Skupštini SFRJ, ili ćemo biti prisiljeni na upotrebu vanrednih mera**". Pri tome je deklarativno izjavio : "**Naš je cilj da se narodi izjasne na referendumu da li žele da ostanu u federaciji ili da izađu iz nje, i to još dok funkcioniše sadašnji sastav Skupštine SFRJ**" (Isto).

Jović je u svojim memoarima između 13. i 18. jula, između ostalog, zapisao da su Srbi u Hrvatskoj "**počeli da se organizuju u partizanske odrede**", te da su "**Srbi u srpskim opštinama tražili da im ostavimo oružje TO**". S tim u vezi, on piše, kako je rekao generalu Kadijeviću "**da je trebalo da im ostave**", ali se on, navodno, nije složio s tim, što je Jović prokomentarisao: "**Nabaviće oni sami. A verujem da ga već imaju**" (Isto). Očito je da je Jović dobro znao da su Srbi u Hrvatskoj dobro naoružani.

[65] Isto, str. 175.

grupno "**vrlo malo razgovarali**". S tim u vezi, procijenjeno je "**da se rasplet jugoslovenske političke krize mora izvršiti dok je Jović na čelu Predsjedništva SFRJ**", jer bi poslije toga bili "**potpuno nemoćni**". Stoga je rukovodstvo Velikosrpskog pokreta ocijenilo da mora "**vući poteze koji idu ka tome**".[66]

Pored ocjene da je zaustavljanje Ante Markovića "**krupno pitanje**", Jović je tada, pored ostalog, Miloševiću rekao kako više nije siguran da Makedonija i Bosna i Hercegovina neće prihvatiti konfederaciju. Ukoliko bi to bilo prihvaćeno, Jović je mislio da bi možda i oni to mogli, "**s tim da Srbija i Crna Gora stvore jednu državu i da se građani iz pograničnih delova Bosne i Hercegovine i iz srpskih krajina izjasne gde žele da žive**". Pri tome je Milošević tvrdio "**da bi se referendumom mogao riješiti problem Srba iz Bosne pored Drine**", s tim što mu se, po Joviću, nije dopadao **takav prilaz**, jer nije vidio rješenje za "**srpske krajine**", "**koje bi mogle ostati odsečene od Srbije**".[67]

Očigledno je prva tri mjeseca Jovićeva predsjednikovanja rukovodstvo Velikosrpskog pokreta napravilo planove i konstituisalo mehanizme, te odredilo ciljeve i načine provođenja akcije u formiranju jedinstvene srpske države. U tom je cilju utvrđeno i vremensko izvršenje preuređenja SFRJ u Veliku Srbiju. Avgust je već početak realizacije. Glavni je cilj ne dozvoliti Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini da se osamostale kao države i iz njihovog sastava izdvojiti "srpske krajeve", odnosno krajeve za koje su smatrali da su sastavni dio Velike Srbije. Ante Marković je, zalažući se za opstanak Jugoslavije, od sredine 1990. za rukovodstvo Velikosrpskog pokreta postao "**krupno pitanje**". Njima nije odgovarala prosperitetna ni bilo kakva druga Jugoslavija, ako nije Velika Srbija.

Destrukcija republika na čije se teritorije to reflektovalo počela je i dobro pripremljenom oružanom pobunom u Kninu. "**Srbi u Hrvatskoj se digli na noge**", "**pripremaju se za referendum o srpskoj autonomiji u Hrvatskoj**", "**Bosanska krajina preti da će se pridružiti Kninskoj, i oružjem ako treba. Hercegovina takođe**" i

66 Isto, str. 175-176.

67 Isto, str. 176. Milošević je, pored toga, po Joviću, smatrao "**da Makedonci treba da ostanu samostalni, ako to budu zahtevali**".

dr.[68] U Kninu je predsjednik Opštine Babić "**proglasio ratno stanje, da se grad brani na barikadama, da je vojska izašla na ulice i preuzela pod svoju komandu glavne punktove i institucije**".[69]

Reagovanje JNA je bilo plansko – ne da zaustavi pobunu, kao na Kosovu, nego da onemogući legalnu policiju da to sama učini.[70]

Veljko Kadijević je 4. septembra 1990. Joviću saopštio "**najnoviju procjenu vojno-političke situacije**". Političku je situaciju, po generalu,

---

[68] Isto, str. 178. U okolini Knina 17. avgusta 1990. naoružani civili srpske nacionalnosti zapriječili su komunikacije i izvršili napad na suverenitet Republike Hrvatske. Sljedećeg su dana pobunjeni Srbi napali policijske stanice u Donjem Lapcu, Titovoj Korenici, Gračacu, Obrovcu, Benkovcu, Petrinji, Glini i Drvaru na Uni (D. Marijan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA...**, str. 294-295).

Povoljan razmještaj 9. korpusa u Kninskoj krajini, gdje je Miloševićeva služba državne bezbjednosti držala u rukama "**sve konce**", omogućio je pobunjenim Srbima da rade "**na ustroju svojih oružanih sastava i šire pobunu na druge dijelove Republike Hrvatske**" (D. Marijan, nav. dj., str. 295; B. Mamula, nav. dj., str. 237).

Ti napadi na suverenitet Republike Hrvatske dobili su snažnu podršku i od Srba u Bosanskoj krajini i Srbiji na mitinzima, uz pozivanje na oružje (D. Marijan, nav. dj., str. 294). S tim u vezi, admiral Mamula tvrdi da su "**prvi oružani sukobi Srba s policijom HDZ-a u avgustu 1990. dali široki prolaz četničkim opredjeljenjima**" (B. Mamula, nav. dj., str. 234).

JNA je od avgusta 1990. na području tzv. SAO Krajine u Hrvatskoj pružala materijalno-tehničku i logističku podršku i organizovala pobunjeničke grupe. General Adžić je istoga dana kada je Babić u Kninu proglasio "**ratno stanje**", 17. avgusta 1990, u očekivanju intervencije legalnih vlasti javno prijetio: "**Ako padne i jedna srpska glava, biće krvi!**" (S. Mesić, nav. dj., str. 149 i 188-189. O tome vidi i : D. Marijan, **ORUŽANE SNAGE...**, str. 368 i 370).

[69] Isto, str. 179. Tuđman je Jovića uputio depešu u kojoj je naveo "**da je pobuna u srpskim opštinama u Hrvatskoj otpočela posle**" Jovićevog "**prijema delegacije Srba iz Hrvatske pre nekoliko dana**". S tim u vezi, Jović piše da mu je Tuđman "**između redova**" rekao da je on podstakao Srbe na pobunu. Takvu Tuđmanovu ocjenu Jović je prokomentarisao na sljedeći način: "**Zaboravio je da pobuna Srba dolazi posle njegovog dolaska na vlast. Ili se pravi lud**" (Isto).

[70] D. Marijan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA...**, str. 294. JNA se odmah prvog dana izlaska naoružanih lokalnih Srba na cestu stavila na njihovu stranu. Pokušaj specijalne jedinice MUP-a Republike Hrvatske da intervencijom u Kninu pobunu uguše u njenom začetku spriječila je JNA – upotrebom ratne avijacije. SSNO je saopštio da je razlog intervencije Ratnog vazduhoplovstva bio let hrvatskih helikoptera bez najave i odobrenja koridora (Isto; S. Mesić, nav. dj., str. 23).

karakterisao "**jasan antikomunistički, antisocijalistički front**", koji je, po njemu, "**pre svega, 'antisrpski': Hrvatska, Slovenija, Kosovo, jake antisrpske snage u BiH, koorodinacija HDZ i fundamentalista, antisrpstvo u Makedoniji i u Crnoj Gori**". Dajući ocjenu koncepta razrješenja jugoslovenske krize, koji je u maju iznesen u Skupštini SFRJ, Kadijević je podržao opciju Predsjedništva SFRJ, koja je, po njemu, "**jedino prihvatljiva**". S tim u vezi, on je iznio tri prijedloga: "**bezuslovno istrajati na konceptu Predsjedništva SFRJ i potpuno onemogućiti politiku svršenog čina preko koje se**", po njemu, "**želi ostvariti konfederativno uređenje zemlje**",[71] "**blokirati parcijalne ustavne promene**"[72] i "**čvrsto i energično zaustaviti dalje neustavno menjanje ustrojstva zemlje odlukama republika, a pre svega u sferi narodne odbrane**". Pri tome se on otvoreno založio za upotrebu vojske: "**mora se biti spreman i na upotrebu vojske u Sloveniji već u septembru, u Hrvatskoj možda u oktobru, a na Kosovu u svako vreme**".[73]

Tada je Kadijević iznio i podatak da je Armija "**ažurirala sve planove odbrane za slučaj svoje akcije, uključujući i varijantu intervencije snaga NATO pakta**". S tim u vezi, izjavio je kako je "**Vojska u celini spremna, mada ima pojedinaca kojima se pomutio mozak**".[74]

---

[71] B. Jović, nav. dj., str. 190. Zato je, po njemu, "**neophodno već u septembru izaći s inicijativom pred Skupštinu SFRJ**".

[72] Isto. Takve promjene je, po Kadijeviću, trebalo "**pustiti samo ako jačaju federativnu jugoslovensku državu, ali ne ako parcijalnim usvajanjem ruše njen sadržaj**". Izbori se u republikama, po njemu, nisu mogli spriječiti, ali je on smatrao da je "**potrebno da u Srbiji budu što pre, jer bi pobeda Socijalističke partije pozitivno delovala na opredeljenje birača u drugim republikama**". Savezne izbore ne bi trebalo održati prije donošenja novog Ustava, zaključio je Kadijević.

[73] Isto. Upotrebu vojske Kadijević je "obrazložio" na sljedeći način: "**Na zbivanja povodom ovih događaja ne treba više kao do sada, delovati preventivno, nego ih ostaviti da izbiju neredi, pa ih iskoristiti za skidanje onih koji su doveli do takvog stanja. Preventivno delovanje vojske imalo bi smisla ako bismo želeli da pomognemo vladajućem političkom faktoru da se konsoliduje, što više nije slučaj, bar u Hrvatskoj i Sloveniji. Zato ih treba pustiti da odigraju prave karte, onda ćemo imati argumente da svetu pojasnimo opravdanost naše akcije**" (Isto).

[74] Jović je navedenu Kadijevićevu "taktiku" upotrebe vojske prokomentarisao ovako: "**Čudna je sada ta nova 'taktika' da ne delujemo preventivno nego da ih pustimo da krše zakone, da ih uhvatimo na delu?! Zar ih nismo već dovoljno uhvatili na delu?! 'Njihovih dela' ima, ali naših nema. Nisam komentarisao**" (Isto, str. 190-191).

Milošević je 12. septembra rekao Joviću da je navodno, u aranžmanu Ante Markovića, "**stvoren plan**" "**o razbijanju jedinstva srpskog rukovodstva**", po kome je bilo glavno da se raziđu njih dvojica (Milošević i Jović), "**jer ostali nemaju takvu specifičnu težinu**".[75]

U toku aktivnosti Predsjedništva SFRJ na rješavanju ustavne krize u zemlji, Jović nije htio da uključuje Antu Markovića, "**jednostavno**" zato što je on navodno bio "**protiv tog koncepta i što će samo da smeta**" a mogao je "**uticati na podelu u Predsedništvu**". U tome ga svestrano podržavao general Kadijević, koji je u razgovoru sa Jovićem 14. septembra tvrdio da je SIV "**pravo antikomunističko gnezdo, a da su najgrlatiji članovi SIV-a iz Srbije (sem Pere Gračanina) i Vukotić iz Crne Gore. Deo SIV-a ne razume o čemu se radi i poslušno se ponaša prema šefu**",[76] tj. prema Anti Markoviću.

Obavještavajući Jovića o ponašanju Ante Markovića i SIV-a u vezi sa služenjem Slovenaca u regrutnom roku, Kadijević je u razgovoru od 21. septembra naveo da predsjednik Savezne vlade "**očigledno neće da donese odluku o preuzimanju poslova mobilizacije od strane SSNO, a Slovenci neće da šalju regrute u vojsku van Slovenije**".[77]

Dok se Jović nalazio u Njujorku, Kadijević ga 30. septembra nazvao telefonom i obavijestio o tome kako su se "**stvari iskomplikovale, u Sloveniji i Hrvatskoj**", pri čemu je smatrao da je neophodno da se odmah vrati.[78]

---

[75] Isto, str. 195.

[76] Isto, str. 195-196. U jesen 1990. general Kadijević i vojno rukovodstvo su suštinski prekinuli saradnju sa SIV-om. Oni su ustavnu funkciju odbrane zemlje oduzeli SIV-u (I. Vejinović, **BARBARSKA DESTRUKCIJA**, u : F. Ademović, nav. dj., str. 174).

[77] Isto, str. 196. Kadijević se, po Joviću, "**pribojavao**" šta će se desiti u Sloveniji kada predsjednik Predsjedništva SFRJ otputuje u Njujork na zasjedanje OUN i Samita o djeci. "**Ako bude neprilika**", Kadijević je smatrao da se Jović mora vratiti prije vremena. S tim u vezi, Jović je u svojim memoarima zapisao: "**Imam osećaj da je stekao neku nesigurnost kao da se za par dana može nešto prelomno dogoditi**" (Isto).

[78] Isto, str. 197. Jović je odlučio da ostane "**samo još jedan dan radi susreta sa Džordžom Bušom**" (Georg Bush), predsjednikom Sjedinjenih Američkih Država, s kojim se susreo i razgovarao 1. oktobra 1990. O tome vidi : B. Jović, nav. dj., str. 197-201.

Po povratku iz Njujorka, 2. oktobra, Jović je pravo s aerodroma otišao na sjednicu Predsjedništva, na kojoj je donesena odluka "**da SSNO preuzme komandovanje TO Slovenije**", zatim je naređeno "**da Hrvatska prestane da maltretira Srbe specijalnom policijom u Baniji i da pusti pritvorene**".[79] Ante Marković je na toj sjednici obavijestio "**da još neće doneti odluku o preuzimanju od strane SSNO mobilizaciju regruta u Sloveniji**".[80] O tome se 3. oktobra Jović dogovarao sa Kadijevićem. "**Šta ako Ante ne donese takvu odluku?**". U tom je slučaju, po Joviću, Kadijević trebalo da obavijesti Predsjedništvo i Skupštinu, pri čemu će se Predsjedništvo obratiti Skupštini "**da postavi pitanje poverenja SIV-a**", s tim što će Markoviću dati "**još 10 dana, pošto ide u Rumuniju**". Na to mu je Kadijević rekao, "**onako usput, da treba 'maknuti' samo sto ljudi i sve će biti u redu**". Tim prije, jer, po Kadijeviću, "**Vojska za slučaj potrebe, sprema takve planove**".[81]

Državni sekretar Džejms Bejker (James Beker), je u tom razgovoru pokrenuo pitanje remonta iračkih borbenih aviona MIG u Jugoslaviji. Na to je Jović odgovorio "**da je to pitanje čisto. Imamo od ranije, pre krize, ugovor o popravci 16 MIG-ova iračkog ratnog vazduhoplovstva. Oni sada neće biti isporučeni Iraku. Dva su bila rastavljena u radionici, pa su sklopljeni i isprobani, odnosno premešteni na drugo mesto, da ne bi ometali normalan rad u radionici. 'Avioni su sklonjeni na sigurno mesto i mi vam garantujemo da neće biti isporučeni'** rekao sam.

Predsednik Buš je zahvalio na ovom stavu" (Isto, str. 200-201).

[79] Isto, str. 201. Istoga je dana Jović primio "**tridesetak najuglednijih Srba iz Hrvatske**", koji su tvrdili "**da je oružani sukob između Srba i hrvatske vlasti na pomolu**".

[80] Isto. S tim u vezi, Jović je u svojim memoarima zapisao: "**Još će pokušavati da ih ubedi da to oni rade. Skoro smo se posvađali oko toga. Rekao sam mu da sam sebi kopa grob. Mnogo se naljutio. Mora lepo sa mnom, trpi me, ali ne znam dokle ću ja njega.**

Tvrdi da hoće još da ih ubeđuje, još da pokušava. A, ustvari, ide im na ruku. Ili neće, ili ne sme da ide protiv njih. Rasplet je zaista neminovan. Više se ovako ne može" (Isto).

[81] Isto. Spominjući takve planove, Kadijević je tada rekao da će ih pokazati Joviću. Međutim, Jović je sumnjao u takvu odlučnost vojske. O tome on piše sljedeće: "**Gledam ga i ćutim. To prvi put čujem. Pogledaću ja te planove, ali, sumnjam u takvu odlučnost vojske. Bar na osnovu dosadašnjeg kolebanja.**

Generali još imaju opsesiju o jedinstvu Jugoslavije, ovakva kakva je, bez sloge i bez budućnosti. Ova nas nesloga ubi i unazadi. A i kolebljivost armijskog rukovodstva i stalna dezorijentacija. Čas jedno, čas drugo i na kraju sve bude kasno" (Isto).

Jović je 5. oktobra obavijestio Miloševića o razgovoru sa Tuđmanom i njegovoj ocjeni da iza pobune Srba u Krajini stoje on i Milošević, te poruci da se nađu u troje.[82] Milošević je bio spreman da razgovara sa Tuđmanom, ali ga je Jović odvraćao.[83]

Tri dana kasnije (8. oktobra 1990.) Jović je, u telefonskom razgovoru, konsultovao Miloševića o izlaganju (skici) za Skupštinu SFRJ o političko-bezbjedonosnoj situaciji i prijedlozima za rješavanje ustavne krize. Suština njegovog prijedloga se sastojala u tome "**da se dva koncepta budućeg uređenja zemlje: federalni i konfederalni iznesu na referendumu u svim republikama**". S tim se prijedlogom nije usaglasio Milošević. On je zastupao opciju, po kojoj "**bi bilo bolje ići drugim putem. Naime, oni čije se skupštine izjasne za federaciju ne bi imali razloga da idu na referendum, jer su u okviru ustavnog okvira (federativnog), a oni koji žele da menjaju ustavno uređenje morali bi da konsultuju narod**". Ocjenjujući da je to "**logičnije i praktičnije**", te da mu se taj prijedlog "**veoma dopao**", Jović je zatim konsultovao Tupurkovskog, Bogićevića, Bućina, Zelenovića i generala Kadijevića. Svi su mislili "**da je bolje tako nego da svi idu na referendum**".[84]

---

[82] Isto, str. 202. Tuđman je 4. oktobra 1990, poslije sjednice Predsjedništva, razgovarao sa Jovićerm u njegovoj kancelariji. Smatrao je da su Milošević i Jović pobunili Srbe u Krajini, što je, po njemu, vodilo "**ka građanskom ratu i razbijanju zemlje**", za što će "**snositi istorijsku odgovornost**". S tim u vezi, Jović u svojim memoarima piše: "**... (Bezobraznik. Svoju odgovornost želi da prebaci na nas!) Želi da se nađemo utroje i da razgovaramo. Moli da to prenesem Slobodanu, jer od nas zavisi sudbina Jugoslavije.**

Ja mu kažem da su mu procene pogrešne, da su pobune Srba u Hrvatskoj nastale zbog njegove politike posle preuzimanja vlasti, od HDZ; ali on uporno tvrdi da je neko drugi kriv. Što se tiče Miloševića, kažem mu da smatram da nas trojica nemamo pravo da rešavamo sudbinu Jugoslavije. Treba da razgovaramo kolektivno, sa svim republikama, ali preneću njegovu želju Miloševiću" (Isto).

[83] Isto. O tom razgovoru sa Miloševićem Jović piše: "**Obaveštavam Slobodana o Tuđmanovoj poruci. On kaže neka dođe kod njega. Ja ga odvraćam, jer mislim da je Tuđman veoma nepogodan, nervozan i neuravnotežen sagovornik koji skoro da nije u stanju razložno da razgovara, pa od toga neće biti nikakve koristi. Jedina bi korist bila zloupotreba same činjenice da je razgovor vođen – zloupotreba u korist HDZ, na štetu Srba u Hrvatskoj.**

Slobodan odustaje. Da još razmisli" (Isto).

[84] Isto.

Na sjednici Predsjedništva SFRJ, proširenoj s predsjednicima predsjedništava republika i autonomnih pokrajina, 10. oktobra, vođen je razgovor o konačnom konceptu ustavnih promjena,[85] koje su šest dana kasnije utvrđene na "**dramatičnoj sjednici**" Predsjedništva (16. oktobra), uz očuvanje federalne Jugoslavije. Slovenija i Hrvatska su se, po Joviću, zalagale za konfederaciju, tj. po njemu za "**rasturanje SFRJ**", Makedonija i Bosna "**hoće federaciju, ali samo pod uslovom da u njoj ostanu Hrvatska i Slovenija. Srbija i Crna Gora hoće federaciju ili ponovnu podelu teritorija onih republika koje žele otcepljenje, na etničkim principima**", a Kosovo "**hoće da bude konstitutivni element federacije**",[86] zapravo hoće da mu se vratiti to oduzeto svojstvo.

Stavovi Srbije i Crne Gore o **ponovnoj podjeli teritorija "onih republika koje žele otcepljenje**", na što uopšte nisu imali pravo, je suština svih pitanja. Time su i zvanično objelodanjeni ciljevi Velikosrpskog pokreta.

Pošto je u Skupštini SFRJ njegov Ekspoze koncepta ustavnog uređenja zemlje na federativnim osnovama proglašen podnesenim i

---

[85] Isto, str. 203. Na toj je sjednici, piše Jović u svojim memoarima, vođen razgovor "**o konačnom konceptu sa kojim izlazimo. Slovenija i Hrvatska zastupaju koncept konfederacije, Srbija i Crna Gora koncept čiste federacije (onako kako su ga naučnici predložili), a Makedonija i Bosna i Hercegovina nešto između: otprilike ono što sada imamo ali ne funkcioniše.**

Makedonske i bosanske stavove prihvatam kao alternative, da bih ih zadržao u društvu, a da bih izolovao Slovence i Hrvate.

Na predlog da se Predsedništvo opredeli za federalni koncept, a da oba (i federalni i konfederalni) uputimo Skupštini, kao i da se referendum obavlja samo kod onih republika koje su za konfederaciju, a da ostali pristupe izradi novog Ustava federacije – Kučan i Tuđman su izludeli. Kučan je rekao da smo ga teško namagarčili i da smo nepošteno i nefer vodili celu igru. Da je znao nikada ne bi učestvovao u izradi konfederalnog koncepta.

Čim je otišao sa sednice žestoko me napao u sredstvima javnog informisanja.

Znači da je u pitanju pogodak u centar!

I na sednici Predsedništva Ante Marković je ponovio sve svoje kritike iznete u pamfletu povodom 'Programa...'" (Isto).

[86] Isto, str. 208. S tim u vezi, a dajući ocjenu, po njemu "**dramatične sednice Predsedništva SFRJ**", Jović piše: "**Bog sam zna kako sam uspeo da izvedem zaključak da se šest članova Predsedništva izjasni za koncept federacije. Nekako je uspelo jer se nešto moralo prihvatiti**" (Isto).

Predsjedništvo SFRJ formalno-pravno dobilo saglasnost Skupštine,[87] nakon čega je, poslije rasprave i izjašnjavanja u skupštinama republika, trebalo pristupiti izradi i usvajanju novog ustava Jugoslavije, Jović se, u cilju da velikosrpske namjere ostvare mirnim putem, a radi maskiranja tog zločinačkog plana, deklarativno založio da se "**u uslovima pune ravnopravnosti, konstitutivno sa tolerancijom i međusobnim poverenjem**", posvete "**iznalaženju rešenja od kojih zavisi sudbina naših naroda ...**". Naime, on je u SSNO-u 22. oktobra vodio (tajni) razgovor sa vojnim rukovodstvom (generali Kadijević, Adžić i Brovet, te sa još nekoliko njihovih saradnika). Razmatran je koncept "**mogućeg rešenja krize vojnom akcijom, ako drugog izlaza ne bude bilo**". "**Nadajući**" se da "**do toga neće doći**", Jović je smatrao da "**planovi moraju postojati**". U tom je cilju dogovorena "**dalja razrada, naročito sa stanovišta trenutka odluke, načina odlučivanja i varijanata realizacije**".[88]

---

[87] Isto, str. 208-215. Predsjedništvo SFRJ je 17. oktobra 1990. obje varijante ustavnih promjena: **Koncept novog ustavnog uređenja buduće federativne Jugoslavije** i **Koncept konfederalnog ugovora među njenim republikama** pustilo u opticaj da bude predmet dalje rasprave u Skupštini SFRJ, skupštinama republika i javnosti, radi konačnog izbora i opredjeljenja. Pri tome je Predsjedništvo predložilo da Skupština SFRJ prihvati koncept federalnog ustavnog uređenja zemlje, kao osnovu za pristupanje izradi i usvajanju novog ustava Jugoslavije (Isto, str. 209-213).

Jović je 19. oktobra u kratkom govoru, kao uvod u skupštinsku raspravu o Ekspozeu, između ostalog, ukazao na mogućnosti svih opcija "**u okviru prava naroda na samoopredeljenje, uključujući i pravo na otcepljenje**" (Isto, str. 214).

Jović je u Skupštini doživio "**dugotrajan aplauz**". Nije "**verovao da je ikada iko u Skupštini Jugoslavije doživeo takav aplauz. Čak ni Josip Broz u svojim najboljim danima**". S tim u vezi, Jović je na sljedeći način komentarisao taj aplauz :

"**Šta je taj aplauz značio?**

Prelom ka slozi republika? Svakako ne. Možda iskreno i ljudsko reagovanje delegata? Možda priznanje da se izlaz iz ćorsokaka mora tražiti sporazumom a ne sukobom? Bog sveti zna, ali nažalost ovde u Skupštini ne sede oni koji odlučuju o sudbini naroda. Pitanje je da li bi i oni aplaudirali. Sumnjam.

U svakom slučaju, formalno pravno, dobili smo saglasnost Skupštine. Stvoreni su uslovi da se dalje intenzivno radi da se postigne rasplet u narednim mesecima" (Isto).

[88] Isto. S tim u vezi, Jović je "filozofski" zaključio: "**ako postoji varijanta nezakonitog naoružavanja i protivustavnog izdvajanja iz zemlje, mora postojati i varijanta sprečavanja**".

Sljedećeg je dana prilikom održavanja vojne vježbe na poligonu "*Krivolak*" u Makedoniji (23. oktobra 1990.), Jović "usput" razgovarao s Kadijevićem. General ga obavijestio da je "**vojni tužilac pripremio detaljnu dokumentaciju za pokretanje postupka protiv generala Špegelja, komandanta TO Hrvatske, i Boljkovca, ministra unutrašnjih poslova Hrvatske**".[89] Na Jovićevo pitanje - "**zar nema sličnih dokumenata za Janšu**", s obzirom na to da su Slovenci "**otišli mnogo dalje od Hrvata**", Kadijević je odgovorio da "**razmatraju i to**", s tim što je naveo kako "**mu se čini da je Janša svoje postupke legalizovao, radio je na osnovu odluke Skupštine Slovenije**".[90] Na kraju su se dogovorili da 29. oktobra Kadijević detaljnije informiše Jovića o konačnj odluci.[91]

Jović je 26. oktobra razgovarao sa Miloševićem, zamjerajući mu što ga nisu konsultovali "**kada su uveli protekcionističke zakone za oporezivanje robe iz drugih republika**".[92] Ocjenjujući da "**to nije**

---

[89] Isto, str. 217. Kadijević je tada, pored toga, Joviću prenio kako će razmotriti "**još par dana celu dokumentaciju**", pa će odlučiti, s tim što je ocijenio da će "**po svoj prilici morati da ih uhapse i da im sude**", te da to mora biti "**apsolutno zasnovano na argumentima, da se ne desi posle da nema osnova za osudu**". Pošto je, po njemu, postojala mogućnost "**da povodom toga dođe do masovnih demonstracija, pa i oružanog otpora, ali i obrnutog efekta – ulivanja straha ostalima**", Kadijević je, smatrao da "**sve treba temeljno odmeriti**" (Isto).

[90] Isto. Za razliku od Janše, koji je, po generalu Kadijeviću, radio legalno, Špegelj i Boljkovac su, po njemu, "**išli direktno na kršenje saveznih zakona svojim postupcima: uvoz oružja, vrbovanje vojnika i oficira i rad na razbijanju JNA**". Zbog toga je razmišljao "**kako da ih uhapse, a da ne dođe do prolivanja krvi, ali su i na to spremni**" (Isto).

[91] Isto. S tim u vezi, Jović je smatrao da je takva odluka "**sudska (tužilačka); stav Predsedništva im nije potreban, niti su obavezni da ga informišu, jer tim postupkom neposredno vojni tužilac sprovodi zakon, u čemu je nezavisan i nije mu potrebna politička saglasnost**" (Isto).

[92] Isto, str. 217-218. Srbija je 23. oktobra 1990. donijela grupu zakona, pri čemu je faktički uvela carine na uvoz robe iz Slovenije i Hrvatske i drugih republika koje nisu uplaćivale federalne prihode. To je, po Joviću, bio "**korak dalje na raspadu zemlje. Bez obzira koliko je takva samoodbrana iznuđena, biće povoljna za kontranapad od strane razbijača Jugoslavije. To će verovatno otežati i rad Predsedništva SFRJ**", piše Jović (Isto).

izvedeno inteligentno i da je neophodno da se stvari popravljaju", Jović je predložio Miloševiću, između ostalog, "**da odmah proklamuju da će odustati od primene svih tih donetih zakona ako Slovenija i Hrvatska ponište svoje odluke koje su izazvale donošenje ovih zakona, tj. ako nastave da izmiruju obaveze prema federaciji**".[93] Milošević se složio sa Jovićem, koji "**sve to**" "**zapisuje i obećava**".[94]

Milošević je, nakon što ga Jović obavijestio "**o namerama prema prekršiocima vojnog zakona u Hrvatskoj i Sloveniji i o širim namerama, ako se stvari ovako dalje nastave**", sugerisao da akciju preduzmu "**što pre, ali samo prema Hrvatskoj**", da Sloveniju ostave "**na miru, i to u Hrvatskoj samo tamo gde žive Srbi, ako do sukoba dođe, a doći će**". Pri tome se Milošević zalagao da se stvari teritorijalno ograniče, radi izbjegavanja akcije na "**celim 'demokratizovanim' teritorijama**", s tim da ih onesposobe za borbu sa srpskim narodom "**koji ne želi da trpi ustašku vlast**".[95]

Vojska je detaljnije analizirala sve okolnosti u vezi sa prekršajem vojnih zakona u Hrvatskoj. S tim u vezi, general Kadijević je 2. novembra 1990. obavijestio Jovića "**da ima razloga da se još koji dan prikuplja dokumentacija da bi optužnica bila nepobitna**", jer nije bio u pitanju samo Špegelj, već "**još bar nekoliko učesnika u akciji**". Takvi razlozi nisu zadovoljili Jovića, koji je, imajući u vidu "**negativnu stranu stvari**" – da će Hrvatska 8. novembra donijeti zakon o narodnoj odbrani koji bi te aktivnosti mogao legalizovati, smatrao da bi bilo bolje tu akciju izvesti ranije. Stoga je zaključio kako

---

Milošević je, po Joviću, donio veliki broj "**naprasnih i nepromišljenih odluka bez konsultacije s bilo kim**". Jedna od njih bila je i odluka o prekidu ekonomskih veza sa Slovenijom, koja je bila na štetu Srbije. I ta je odluka, po njemu, ubrzala raspad Jugoslavije i unazadilo srpsku privredu (B. Jović, **KNJIGA O MILOŠEVIĆU**, Beograd 2001, str. 57-58).

93 Isto, str. 218. Jović je, pored toga, Miloševiću predložio "**da se upozori SIV da će ovi zakoni biti primenjeni samo ako SIV ne privoli Sloveniju i Hrvatsku da se na njihovoj teritoriji sprovode savezni zakoni, naročito o uplati doprinosa za razvoj nerazvijenih, posebno za Kosovo**".

94 Isto. S tim u vezi, Jović je smatrao kako bi "**politički bolje bilo da su takve stvari saopštili prilikom usvajanja i da su dali neki rok Sloveniji i Hrvatskoj**".

95 Isto.

je očigledno da se **Vojska dvoumi, nije u stanju da uhapsi Špegelja** i druge dok ne kompletira dokaze, te da **nije odlučna** i dr.[96]

U ispravnost navedenog zaključka Jović se još više uvjerio kada mu je Kadijević rekao da je u vrijeme izvođenja te akcije opredjeljujuće da predsjednik Predsjedništva SFRJ bude u zemlji. Jovićev put u Koreju, Japan i Pariz ometao im je donošenje odluke. Iznoseći tu ocjenu, Jović tvrdi da se Vojska bojala da, u slučaju otpora u Hrvatskoj, Predsjedništvo SFRJ neće bez njega moći "**da se složi o vojnoj intervenciji, a ta se pretpostavka mora imati u vidu**".[97]

Kadijević je 23. novembra obavijestio Jovića "**o toku priprema za hapšenje u Hrvatskoj povodom kršenja Zakona o narodnoj odbrani**". Navodeći da su "**nepobitno dokazane činjenice za pokretanje sudskog postupka**", te da će to biti "**učinjeno narednih dana**" za Kadijevića su postojala samo dva pitanja o kojima je on želio da se konsultuje sa Jovićem. Naime, on je, prvo bio u dilemi "**da li generala Špegelja prvo uhapsiti i voditi postupak, pa potom tražiti saglasnost vlade Hrvatske, s obzirom na imunitet ili prvo tražiti saglasnost**", i drugo, da li da Jovića i Antu Markovića formalno obavijesti prije ili poslije hapšenja? [98]

Jović i Kadijević su se, u vezi sa prvim pitanjem, dogovorili "**da idu po zakonu: prvo tražiti saglasnost vlade Hrvatske**". U slučaju da Hrvatska ne bude dala saglasnost, "**onda se hrvatska vlast u celini identifikovala**", nakon čega će generala Špegelja "**verovatno ipak uhapsiti pod pritiskom javnosti, kada se obelodane sve činjenice**". U vezi sa drugim pitanjem dogovoreno je "**da Antu ne treba formalno obavestiti, jer bi mogao da pravi komplikacije**".[99]

Na prijemu povodom Dana Republike ambasador SAD (Zimerman) interesovao se kod Jovića "**da li ćemo upotrebiti vojsku da sprečimo**

---

[96] Isto, str. 220.

[97] Isto. Takav strah vojnog vrha Jović je komentarisao na sljedeći način: "**Čudne stvari: sada ne mogu zbog samih sebe, sutra ne mogu zbog mene, a sve je jako hitno. Veljko tvrdi da nema drugih razloga. Zar oni ne mogu da ih pohapse pa posle da 'kompletiraju' optužnicu? Očigledno je da se dvoume, nisu odlučni**" (Isto).

[98] Isto, str. 227.

[99] Isto, str. 227 - 228.

otcepljenje Slovenije" na što je dobio odgovor "**da nećemo, ako većina birača donese takvu odluku**".[100]

General Kadijević je 10. decembra pripremio informaciju za Predsjedništvo "**o stvaranju paralelne HDZ-ovske vojske u Hrvatskoj** (odnosno rezervni sastav milicije – prim. S. Č.) **i predlogu Odluke Predsedništva kojom se Hrvatska poziva da tu vojsku dobrovoljno razoruža u roku od 10 dana**", a "**u protivnom će biti provedena zakonom predviđena akcija krivičnog gonjenja i razoružavanja**".[101] Sljedećeg je dana SSNO Predsjedništvu SFRJ dostavio informaciju o neovlaštenom formiranju oružanih paravojnih sastava u SFRJ,[102] odnosno jedinicama MUP-a Republike Hrvatske.

Informaciju o "paravojnim" organizacijama u Hrvatskoj i mjerama koje je trebalo preduzeti Jović je 12. decembra, u dogovoru sa generalom Kadijevićem, iz formalnih i stvarnih razloga, odložio za desetak dana.[103]

---

[100] Isto, str. 228. Zimerman (Waren Zimmerman) je sumnjičavo rekao Joviću da se takvim njegovim stavom "**ne slažu neki generali**', na što mu je predsjednik Predsjedništva SFRJ odgovorio "**da se i neki civili ne slažu, pa ništa**". S tim u vezi, Jović tvrdi da se i ambasador Austrije interesovao "**u istom smislu, ali, kobajagi, Austrija se plaši da usled eventualnih sukoba na tlu Slovenije, Slovenci ne počnu masovno da beže u Austriju**" (Isto).

Istoga je dana (28. novembra) Jović razgovarao sa Drnovšekom (na njegov zahtjev), koji ga pitao "**kako ćemo se ponašati ako Slovenci na referendumu donesu odluku o otcepljenju**". S tim u vezi, Jović je iznio sljedeći stav: "**Saglasićemo se. Donećemo zakon o razgraničenju i kada bude sproveden postupak razgraničenja, neka se odvoje. Ako im referendum ne uspe, trebalo bi da njihova vlada podnese ostavku...**" (Isto).

[101] Isto, str. 229. S tim u vezi, Jović je planirao da te prijedloge 12. decembra iznese na sjednici Predsjedništva SFRJ.

[102] V. Kadijević, nav. dj., str. 111; D. Marijan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA...**, str. 297. Kadijević je početkom decembra 1990. izjavio: "**Biće razoružane sve oružane formacije uspostavljene izvan jedinstvenih i Ustavom SFRJ definisanih oružanih snaga**" (*Narodna armija*, 6. decembar 1990.) Taj je intervju prenesen iz časopisa *Danas* (Zagreb) – D. Marijan, nav. dj., str. 297.

[103] B. Jović, nav. dj., str. 230. O razlozima odlaganja navedene informacije i mjerama koje je trebalo preduzeti Jović piše: "**Formalni razlog je zahtev Mesića i Drnovšeka da sačekamo Tupurkovskog da se vrati iz Australije, a stvarni je razlog da ne uznemiravamo javnost dok se završi drugi krug izbora u Srbiji. Da nam niko ne može reći da smo na bilo koji način uticali na birače. Dogovoreno je da**

U Hrvatskoj je 22. decembra 1990. donesen novi Ustav, "**koji osamostaljuje Hrvatsku**", i *Statut kolaboracionističke Srpske oblasti Krajina* koja nije priznavala "**novi hrvatski Ustav**". Sljedećeg je dana u Srbiji i Crnoj Gori održan drugi krug izbora i u Sloveniji **Referendum o samostalnosti**. U Bosni i Hercegovini "**Srbi su se homogenizirali i osvojili trećinu mesta u parlamentu. U Makedoniji je neizvesnost. Na Kosovu muk...**".[104] Ekonomski program je propao. Ideje Predsjedništva o izradi novog ustava praktično su bile "**na ledu**", jer je Slovenija dominirala "**svojim 'ne', a i Hrvatska je podržava**".[105] "**Jedinstveno jugoslovensko tržište se raspada. Republike se utrkuju da uvode dažbine na robe i imovinu vlasnika iz drugih republika. Prihodi u savezni budžet skoro i ne uplaćuju. Hrvatska i Slovenija formiraju svoje vojske. Srbi u Kninu takođe. Predsedništvo nikako da dođe 'do daha' da donese odluku o razoružanju**".[106]

Ekonomska politika za 1990. u bitnim pitanjima nije ostvarena.[107] Na sjednici SIV-a, 24. decembra nije postignut dogovor o politici i budžetu za 1991. Predsjednik Marković je, po Joviću, "**za JNA predložio budžet koji znači potpunu likvidaciju vojne industrije. Ostavlja im samo plate i ishranu za vojsku, a dalje snabdevanje oružjem svodi na nulu**", što je Kadijević odbio i predložio kompromis "**(umesto smanjenja 10%, samo 5%)**".[108]

Veljko i Mesić u međuvremenu obave razgovor s Tuđmanom, da se iskoristi vreme za stvaranje javnog mnjenja o tome da je sve pokušano sporazumom, pre preduzimanja eventualnih drastičnih koraka" (Isto).

Jović je bio "svjestan" činjenice o odlaganju navedene informacije i mjere koje je trebalo preduzeti, tvrdeći da "**nam vreme nije saveznik. Vreme radi protiv nas**" (Isto).

[104] Isto, str. 231. Dajući ocjenu najznačajnijih događaja u Jugoslaviji krajem decembra, Jović u svojim memoarima za 23. decembar, između ostalog, piše kako se "**Armija depolitizovala**". To, zaista, nije bilo tačno, jer je uloga JNA u političkom životu Jugoslavije i devedesetih godina XX stoljeća bila odlučujuća.

[105] Isto.

[106] Isto.

[107] Isto. S tim u vezi, Jović neargumentovano tvrdi kako je Ante Marković "**stvarno doveo privredu do propasti**".

[108] Isto, str. 232. General Kadijević je 25. decembra ponovo razgovarao sa Markovićem "**i ovaj mu je ponudio da prihvati taj kompromis, s tim da se JNA i Veljko deklarišu 'uz SIV'. Dakle, da može da objavi jedinstvo**". S tim u vezi, Jović tvrdi kako je Markoviću "**postavio četiri uslova za jedinstvo :**

Prilikom razgovora u Srbiji o ekonomskoj politici i budžetu Jugoslavije za 1991. godinu, 26. decembra, na kojoj su prisustvovali Slobodan Milošević, Stanko Radmilović, Jugoslav Kostić, Radoman Božović, Dragutin Zelenović i Borisav Jović, Milošević je insistirao da Predsjedništvo traži ostavku Ante Markovića.[109] Pored toga, srpsko rukovodstvo, bolje rečeno Milošević, jer "**oni svi kako Sloba kaže**", je odbilo program – nije htjelo da ga prihvati zbog Ante Markovića, "**jer njega ne prihvataju**",[110] što je moglo dovesti do ostavke Vlade, a što je, po Joviću, "**bilo vrlo opasno**", prije svega, za Srbe u Hrvatskoj. Po njemu je trebalo stvoriti uslove da "brane" Srbe ("**da branimo Srbe**"), jer ukoliko se "rasture" ("**ako se rasturimo**") "upropastiće" ("**upropastićemo**") srpski narod u Hrvatskoj.[111]

Prvo, da Federacija nije samo mesto (kako to žele Slovenci i Hrvati), nego i akter u dogovaranju budućnosti zemlje.

Drugo, da Federacija nije samo SIV nego i Predsedništvo i Skupština SFRJ i da ne pokušava da se predstavlja kao nadležan za sve (Na to mu je Ante rekao: 'A zašto je Predsedništvo stalno protiv nas?').

Treće, SIV treba pored Programa ekonomske politike za 1991. da ponudi i minimum funkcija savezne države potrebnih da bi se taj program ostvario.

Četvrto, ako se to ne usvoji, da podnese ostavku" (Isto).

Sa navedenim se uslovima, piše Jović, "**kobajagi, Ante složio. Čisto sumnjam. Gleda da prevari Veljka, da ga pridobije 'uz SIV', a da se provuče i ovoga puta praznim obećanjima**" (Isto).

[109] Isto, str. 233. Jović je ubjeđivao "da to ne možemo postići jer se drugi ne slažu. Neka to traži delegacija Srbije u Veću republika Skupštine SFRJ. Njemu se to ne dopada, kaže nema istu snagu. Pa, možda nema, ali Predsedništvo se s tim neće složiti, nemamo većinu za takav zahtev" (Isto).

[110] Isto. S tim u vezi, Jović je priznao kako "**doduše ni program nije bogzna šta. Ja im savetujem da budu praktični, da napadaju slabe tačke programa, pa ako ne uspeju, mogu da traže ostavku vlade**" (Isto).

[111] Isto. Jović je na sljedeći način obrazlagao opstanak savezne vlade: "**Ne možemo ostati bez vlade, to bi bilo vrlo opsano. Ne bismo mogli drugu da formiramo i samo bismo ubrzali raspad zemlje. To im kažem, a oni odgovaraju - pa neka se raspadne, bolje sada nego kad nas Ante potpuno upropasti.**

Nije baš tako. Pitam ih ja šta ćemo sutra da radimo kad u Hrvatskoj izbije građanski rat, a svi Hadezeovci su naoružani. Treba da stvorimo uslove da branimo Srbe. Ako se rasturimo upropastićemo srpski narod u Hrvatskoj.

Ništa ne pomaže. Ostali smo svako pri svome. Šta ja mogu" (Isto).

Skupština Srbije je 26. decembra usvojila odluku o finansiranju budžeta za prvi kvartal 1991. i, s tim u vezi, odlučila da pedeset odsto poreza na promet zadržava za svoje finansiranje (po zakonu je mogla dvadeset i pet odsto). Na taj je način SFRJ "**dovedena do kolapsa, niko joj ne uplaćuje prihode**". Takvu odluku nije "razumio" Borisav Jović. Milošević ga ubjeđivao "**da oni samo vrše kompenzaciju dela koji im duguje Federacija za podsticaj poljoprivrede i nerazvijene, a evo sada ispada da im je to planirani izvor prihoda za redovno finansiranje**". Međutim, za Jovića je to bio pokušaj likvidacije Federacije. On je iz veoma praktičnih razloga tvrdio da je rano "**da likvidiramo državu, biće nam potrebna kao mehanizam za odbranu sopstvenog naroda van Srbije**". S tim u vezi, on se pitao: "**Kako misle da finansiramo vojsku ili kako misle da branimo srpski narod bez savezne vojske?**"[112]

U SFRJ su 1990. na izborima pala stara rukovodstva u svim republikama, "**izuzev u Srbiji i Crnoj Gori. Jugoslavija je idejno prepolovljena**".[113] Slovenija je na referendumu donijela odluku o samostalnoj državi.[114] "**Ujedinjena je Srbija. I Srbi su se prvi put u posleratnoj istoriji ujedinili širom Jugoslavije. Srbi u Bosni i Hrvatskoj su uz Srbiju, Crna Gora takođe**". To je, po Joviću, "**svakako najveći događaj u Jugoslaviji 1990. godine, od značaja za budućnost**".[115]

Godine 1990. Slobodan Milošević (na čelu Srbije) i Borisav Jović (na čelu Predsjedništva SFRJ) konačno su se odrekli Jugoslavije i velikosrpski nacionalistički program usmjerili na formiranje države od "**17 miliona stanovnika**".[116] Rukovodstvo Velikosrpskog pokreta

---

[112] Isto, str. 234.

[113] Isto.

[114] Isto. Iznoseći tu činjenicu, Jović je sa velikim olakšanjem konstatovao: "**Neka joj je sa srećom**".

[115] Isto, str. 234-235. Dajući ocjene događaja na Kosovu u toku 1990, Jović navodi : "**Albanski separatisti su saterani u ćorsokak. Više ih niko i ne podržava. Svaki njihov pokušaj u Skupštini Jugoslavije ili u Predsedništvu SFRJ da se pitanje Kosova stavi na dnevni red – odbija se. To je stvar Srbije. Zar se moglo pre dve godine poverovati da će se događati tako nešto**" (Isto, str. 235).

[116] B. Mamula, nav. dj., str. 292; B. Jović, nav. dj., str. 161.

je uporno nastojalo da vojsku izvede na političku scenu, kako bi spriječilo hrvatsko-slovenački prijedlog konfederalnog ugovora i onemogućilo kontrolu hrvatskih vlasti nad širenjem pobune u dijelovima Hrvatske.[117]

[117] S. Mesić, nav. dj., str. XI.

2. **Neuspjeh uvođenja vanrednog stanja i dogovorenog vojnog udara marta 1991.**

Početak nove 1991. označen je upadom Srbije u platni sistem Federacije (18,2 milijarde dinara, odnosno 2,6 milijardi njemačkih maraka). Upad je izvršen uz formalnu odluku Skupštine Srbije, a ustvari uz znanje, saglasnost i podršku Slobodana Miloševića.[118]

---

[118] B. Jović, nav. dj., str. 239-241 i 246. O tome je Jović saznao 4. januara 1991, za vrijeme razgovora sa Kadijevićem, kada su generalu donijeli sljedeću poruku : "**po podne hitna sednica SIV-a. Proverava telefonom o čemu se radi. Kažu mu da su došli do izuzetno važnog dokumenta o provali u platni sistem zemlje. Poslaće Broveta na sednicu SIV-a. Kažem mu, sto posto se radi o Srbiji, jer u protivnom ništa ne bi bilo hitno**" (Isto).

Skupština Republike Srbije je donijela odluku o upadu u platni sistem SFRJ, koja je objavljena u povjerljivom izdanju *Službenog glasnika*, o čemu je upoznat Ante Marković (Isto).

SIV je, "**dramatizujući**", po Joviću, to pitanje "**do kraja**", obustavio "**svako poslovanje sa devizama (i plaćanje inostranstvu), svako kreditiranje iz emisije, itd. Odredio je kontrolu svih narodnih banaka republika i autonomnih pokrajina**" (Isto).

Na sjednici SIV-a (4. januara) Ante Marković, Božidar Marendić i Aca Mitrović tražili su da se "**pohapse odgovorni u Srbiji**". Međutim, SIV se, po Joviću, koji je o toj sjednici "**specijalno**" obaviješten ujutro 5. januara i u toku dana od generala Kadijevića, podijelio, te je na kraju zauzet stav "**da se stvar ispita i vrate pare, ako su iskorišćene**".

Istoga je dana Jović nazvao Miloševića i sve mu ispričao. "**Njemu se već javljao Ante Marković. Sloba sve zna, ali umanjuje problem. Kaže da i drugi to rade, a samo nas ganjaju. Slovenci su tako pokupovali 2 mld. dolara deviza i izneli iz zemlje, a Ante nije ni prstom mrdnuo**" (Isto, str. 239-240).

Procjene vojnog rukovodstva, prije svega, generala Kadijevića, da će Jugoslavija biti napadnuta svim sredstvima u sprezi spoljnjeg i unutrašnjeg neprijatelja, ustvari su prikrivale 26. marta i 28. juna 1990. dogovorene planove razbijanja Jugoslavije, određivanje ratnih ciljeva i definisanja "**nove jugoslovenske države**" ("**...srpskog i crnogorskog naroda...**"), te istjerivanja Slovenije i Hrvatske iz SFRJ, kasnije nazvan Plan RAM. Prijedlozi da se hitno rasformiraju i razoružaju paravojne formacije i reaguje na spoljno miješanje, te da se ubrza formiranje Saveza komunista – Pokreta za Jugoslaviju (SK–PJ) na cijeloj teritoriji Jugoslavije bili su u toj funkciji.[119] General

---

Jović je, u vezi sa upadom Srbije u platni sistem SFRJ, 8. januara 1991. "**kritikovao**" Stanka Radmilovića, predsjednika Izvršnog vijeća Srbije. O tome je u svojim memoarima zapisao sljedeće : "**Razgovor sa Stankom Radmilovićem u SPS (pre početka sastanka o konkretnim pitanjima). Malo ga kritikujem šta to sve rade sa emisijom, i sa prihodima koji pripadaju Federaciji.**

Objašnjava da bi bez toga sigurno izgubili izbore, jer više od pola republike ne bi primilo plate i penzije. Ante se čudio i krstio kako to da nismo 'bankrotirali', a mi smo ga nadmudrili. To je suština.

Sloba je očigledno izbegavao da me obavesti, jer sa funkcije predsednika Predsedništva SFRJ to ne bih mogao da opravdam.

Na završetku razgovora naiđe Sloba, a Stanko mu kaže : 'Molim te da me zaštitiš od kritike predsednika Predsedništva SFRJ.' Na to će mu Sloba : 'Zaštitiću te što si uzeo pare, ali te neću štititi što si predlagao donošenje zakona i odluka. Sve je to moglo da se ostvari i bez formalnih odluka Skupštine. Tako svi drugi rade'.

Rade i to u obilnim količinama i pre nas i više od nas" (Isto, str. 241).

Na sjednici Predsjedništva SFRJ 10. januara 1991. Ante Marković je, po Joviću, "**navalio na srpski upad u platni sistem zemlje**". Međutim, Jović mu navodno nije "**dao da nametne tu temu**" (Isto, str. 246).

[119] Isto, str. 161, 236-238 i dr. Autor i realizator ideje o formiranju SK – Pokreta za Jugoslaviju bio je admiral Branko Mamula. On je krajem 1990, zajedno s nekoliko generala i istaknutih političkih i javnih ličnosti formirao i postao jedan od najistaknutijih članova SK - Pokreta za Jugoslaviju, odnosno tzv. generalske partije (R. Dizdarević, **IZDAJA VOJNOG VRHA**, u : F. Ademović, JNA BEZNAĐE ZLA, Sarajevo 1997, str. 161-163; D. Marijan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA...**, str. 295; B. Mamula, nav. dj., str. 189-194; *Slobodna Bosna*, br. 186, 8. juni 2000, str. 23).

Za Mamulu su general Kadijević i jedan broj drugih vojnih rukovodilaca i poslije njegovog odlaska u penziju ostali vezani (on je Kadijevića protežirao i predložio da ga zamijeni). Poslije formiranja te političke stranke, u čemu je učestvovao i general

Kadijević je predložio i uvođenje **vanrednog stanja**, što je jasno ukazivalo da se u praksi ne sprovode odluke Predsjedništva SFRJ, nego njegovog krnjeg sastava i paralelne Neformalne grupe, na čelu sa Miloševićem i Jovićem, koja se zalagala za vojno, a ne političko rješenje jugoslovenske krize.

Ta Neformalna grupa je pomoću sile, s kojom je raspolagala (**JNA**) i "demokratskim" putem ("**izjašnjavanje naroda**"), nastojala da rasturi Jugoslaviju i osigura formiranje jedinstvene države svih Srba. Na taj je način, a u cilju iznalaska "povoljnog" rješenja za srpski narod, odnosno formiranja Velike Srbije, Grupa insistirala na izjašnjavanju jugoslovenskih naroda, a ne na dogovoru republika.[120]

General Veljko Kadijević je 4. januara 1991. "**naširoko i nadugačko**" informisao Jovića "**o najnovijoj proceni vojske**" objašnjavajući "**globalnu svetsku situaciju, sa stanovišta ostvarivanja američke globalne strategije**".[121] S tim u vezi, on je iznio nerealnu ocjenu da će Zapad

---

Kadijević, a koja je bila promiloševićevska organizacija, on se nije u njoj javno eksponirao, ali je njegov uticaj, naročito u početku, bio veliki. Mamula je, po Raifu Dizdareviću, ostavljao "**utisak čovjeka koji vrlo vješto djeluje iza scene**". S tim u vezi, Dizdarević s razlogom ukazuje na pitanje "**njegove uloge u izdaji vojnog vrha**". Tim prije, jer "**ima znakova da je djelovao iz pozadine, naročito u srpskim dijelovima i među srpskim kadrovima u Hrvatskoj**" (R. Dizdarević, nav. dj., str. 161 i 163).

[120] Isto, str. 238-239 i 263. Borisav Jović je posebno insistirao na "**novom dogovoru jugoslovenskih naroda**", a ne na novom dogovoru republika. Rukovodstvo Srbije je smatralo da nije dovoljno da se republike izjasne. Zbog toga je Jović, u skladu sa tim, tvrdio da svaki "konstitutivni" narod Jugoslavije ima pravo da se izjasni o tome ostaje li ili izlazi iz Jugoslavije. Takvo shvatanje nacionalnog samoopredjeljenja vodilo je u raspad Jugoslavije, odnosno sadržavalo je u sebi "**klicu budućeg rata**", kako to tvrdi Nandor Major (N. Major, **RASPAD DRUGE JUGOSLAVIJE**, u : RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991.-1999, Zbornik saopštenja i diskusija sa Okruglog stola, Beograd, 7.- 9. novembar 2001, Beograd 2002, str. 47).

Pokušaj Neformalne grupe da se progura **pravo naroda**, umjesto prava republika (i pokrajina) značio je direktno rušenje bitnih odredbi Ustava, nametanje unitarizma, promjenu granica, itd.

[121] B. Jović, nav. dj., str. 236. Tom je prilikom general Kadijević, između ostalog, naveo kako je "**cepanje SSSR zaustavljeno. Svi ljudi, izuzev Gorbačova, koji su radili na cepanju SSSR su otišli (Jakovljev, Ševarnadze, i dr.). Pitanje je da li će Amerikanci moći do kraja da se oslone na Gorbačova. U svakom slučaju**

napasti Jugoslaviju "**svim sredstvima koja im stoje na raspolaganju**", u cilju "**da dokrajče promenu vlasti u njoj po svaku cenu**". Sa tom se ocjenom složio i Borisav Jović, s tim što je dodao kako se "**front neće svesti samo na Jugoslaviju, jer bi to značilo odustajanje SAD od globalne strategije**", već će "**oni dalje nastupati planetarno**".[122]

Polazeći od zaključaka da će Jugoslavija biti u centru interesovanja Zapada, Kadijević je iznio procjenu zapadne taktike prema Jugoslaviji, koja je polazila "**od toga da je već stvoren spoj unutrašnjeg i spoljnog faktora koji složno rade na rušenju ustavnog poretka**".[123]

---

namera je SAD dalja destabilizacija SSSR-a. Vojni izaslanik SSSR rekao je Veljku da su vojska i partija dali Gorbačovu rok do kraja marta da zaustavi raspad SSSR-a ili će u protivnom ići na druge mere". Pri tome je, po Joviću, Kadijević pokušavao "**dosta nategnuto da izvuče zaključak da SAD neće uspeti da obore socijalističku vlast u SSSR i da će SSSR uspeti da se suprostavi raspadu**".

Na Kadijevićevu ocjenu da će Zapad "**pomoći Gorbačovu ako on bude nosilac diktature...**", Jović je ocijenio da je nelogično da Zapad pomogne Gorbačovu "**da diktaturom održava jedinstvo SSSR**", jer je, po njemu, Gorbačov "**za SAD samo pogodna ličnost za ostvarivanje njihovih ciljeva, a cilj im je potpuno razaranje SSSR i u državnom i u privrednom i u političkom smislu. Možda Gorbačov ima takve ciljeve, ali SAD imaju drugačije, to je jasno**", zaključio je Jović (Isto, str. 236-237).

[122] Isto, str. 237.

"**Procjene**" i "**ocjene**" Štaba Vrhovne komande, koji je bio u sprezi sa srpskim dijelom Predsjedništva SFRJ, o spoljnoj opasnosti, u Predsjedništvu SFRJ jedni su prihvatali kao neosporne, a drugi smatrali neprihvatljivim, vjerujući da su spoljne opasnosti **smišljeno konstruisane** i **prenaglašavane** da bi se na taj način što **bolje maskirali glavni** unutrašnji razbijači Jugoslavije. Nikakva spoljna agresija nije prijetila Jugoslaviji, kako se tvrdilo, već je tu opasnost vojno rukovodstvo izmislilo, da bi se pod maskom "spasavanja Jugoslavije" od spoljne opasnosti SFRJ prekomponovala u "Srboslaviju" (S. Oro, **VOJNI VRH IZMISLIO SPOLJNU OPASNOST**, u : F. Ademović, JNA BEZNAĐE ZLA, Sarajevo 1997, sr. 66).

[123] Isto. Na tom se planu, po Kadijeviću, radilo "**po dve linije. Prva je, rušenje levih snaga u Srbiji i u Crnoj Gori, kao i na nivou Federacije, pre svega odgovarajućom ekonomskom politikom koja će izazvati nemire i pobune, zahtevajući nove i nove izbore sve dok ne padnu leve snage.**

Druga je, akcija cepanja Jugoslavije u okviru koje će se pokušati kompromitovati Srbija kao 'tvrda', a ako to ne uspe, onda će stvarno ići na cepanje Jugoslavije i izolaciju Srbije i Crne Gore. Ovome izgleda sada daju prednost" (Isto).

U takvoj su situaciji, po njemu, postojale "četiri krupne stvari', oko kojih se trebalo opredijeliti i na njima istrajati.[124]

Izmišljenu zavjeru "**spoljnjeg i unutrašnjeg neprijatelja, koja je usmerena protiv JNA i Jugoslavije**", trebalo je, po Kadijeviću, napasti ("**mora se napasti**"). U tom je cilju, pored ostalog, trebalo "**hitno ili doneti predložene odluke u vezi paravojnih organizacija, ili pokrenuti sudski postupak**".[125]

Kadijević je dalje predložio da se u slučaju da bude pokušaja "**da se stvari rešavaju politikom svršenog čina**" "**mora reagovati po zakonu, uključujući i vanredno stanje**", ako drugačije ne bi moglo.[126]

U skladu sa svojim globalnim ocjenama položaja i situacije u zemlji i svijetu,[127] u svojstvu političara, a ne generala, Kadijević je iznio

---

[124] Isto, str. 238. To su :

"**1. Ekonomsku politiku vlade držati na oku i ne dati joj da ostvaruje prvi cilj: pobune, štrajkove i nove izbore. Treba detaljno razraditi strategiju kako se to može sprečiti.**

2. Ne sme se ni na koji način dozvoliti odumiranje savezne države putem politike svršenog čina, a pre svega na pitanje finansiranja federacije i na isključivanje saveznih institucija iz razgovora o budućnosti Jugoslavije.

3. Mora se napasti zavera (spoljnog i unutrašnjeg neprijatelja) koja je usmerena protiv JNA i Jugoslavije. Treba hitno, ili doneti predložene odluke u vezi paravojnih organizacija, ili pokrenuti sudski postupak. Treba reagovati na spoljno mešanje u naše unutrašnje stvari (SAD i Vranicki).

4. Treba ubrzati stvaranje SKJ – Pokret za Jugoslaviju na celoj teritoriji Jugoslavije" (Isto).

Jović je Kadijevićev prijedlog u vezi sa formiranjem SKJ – Pokreta za Jugoslaviju komentarisao na sljedeći način: "**Kao da nije video iskustvo Ante Markovića sa formiranjem partije. Totalno je poražen na izborima**" (Isto).

[125] Isto.

[126] Isto.

[127] General Veljko Kadijević je, po Raifu Dizdareviću, volio da daje globalne ocjene položaja i situacije u zemlji, procjene razvoja i opšte poglede na probleme i njihovo rješavanje. I pored toga što su neke njegove ocjene ponekad bile korisne, mnoge su, tvrdi Dizdarević, uglavnom, bile konstrukcije bez pokrića i konkretne argumentacije, a prijedlozi bez razrade i načina njihove realizacije (R. Dizdarević, nav. dj., str. 163-164).

četiri principa od kojih je trebalo polaziti u razgovorima sa republikama o političkoj budućnosti Jugoslavije: "**svakom narodu treba priznati mogućnost da bira soluciju (ali ne i Republici niti narodnosti)**"; "**konfederacija nije država. Postoje unitarne i federalne države (makar i sa minimalnim funkcijama)**"; "**svakom se narodu može dati mogućnost da odabere ostanak ili izlazak,...**"[128] i obezbijediti jedinstveni postupak i jedinstvenu kontrolu "**izjašnjavanja naroda što treba zakonom utvrditi**".[129]

Kadijević je, u vezi sa paravojnim organizacijama, smatrao da se vojska, koju je on nazvao "**HDZ vojska**", mora raspustiti, "**a oružje se mora predati**".[130]

Navedene procjene i prijedloge vojske koji nisu bili originalni stavovi generala Kadijevića, već političkog rukovodstva Srbije (tačnije Miloševića i Jovića) koje je on preuzeo i prihvatio, Jović je, "**bez obzira na eventualne manjkavosti analize, ono što se odnosi na našu državu**", ocijenio prihvatljivim, s tim što je smatrao da "**treba ubrzati akciju. Ne odlagati večito**".[131]

Jović je, u skladu sa procjenama i prijedlozima generala Kadijevića od 4. januara, s kojima se usaglasio, 5. januara 1991. razmišljao o potrebi dogovora o njegovom i Miloševićevom nastupu 10. januara na sastanku u Predsjedništvu SFRJ sa predsjednicima republika o političkoj budućnosti Jugoslavije. Milošević je, po Joviću, trebalo da nastupi u ime srpskog naroda, a on u ime Jugoslavije.[132]

Milošević je, po Joviću, trebalo da kaže "**da pravo na samopredeljenje pripada narodima**", te da "**srpski narod polazi od toga da danas ima svoju jedinstvenu federativnu državu i želi da**

---

[128] B. Jović, nav. dj., str. 238. U vezi sa tim, Kadijević je naveo da se, pored toga, svakom narodu može dati "pravo objašnjenje šta to znači, a ne da se narod političkom manipulacijom dovodi u zabludu o čemu odlučuje".

[129] Isto, str. 238-239.

[130] Isto.

[131] Isto.

[132] Isto, str. 240.

kao narod odlučuje sa te pozicije o svojoj budućnosti". S tim u vezi, on je iznio velikosrpsku tezu da "**srpski narod želi da živi u jednoj državi, sa jednakim građanskim pravima, sa jednim međunarodno priznatim granicama, jednom vojskom, novcem, tržištem**".[133]

Podržavajući pravo srpskog naroda na "samoopredjeljenje", Jović je ključnu ulogu vidio u JNA. Zastupao je tezu da je "odbrana" navedenog prava srpskog naroda "**realno nemoguća bez JNA**". Pri tome je iznio lažnu ocjenu kako "**srpski narod nije naoružan**",[134] te mu je stoga bila potrebna JNA.

Rukovodstvo Velikosrpskog pokreta je, zloupotrebljavajući princip samoopredjeljenja naroda , zaprijetilo Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini da Srbi, gdje god su u većini, imaju pravo na svoju državu, što je uključivalo i njihovo pravo da se pripoje Srbiji, u cilju okupljanja svih Srba u jednoj državi, a to je značilo osvajanje tih republika. Tu jasno izrečenu političku prijetnju to rukovodstvo je podupiralo i prijetnjom oružane intervencije, pokrećući time "**veliku bitku**".[135]

Za nosioce Velikosrpskog pokreta država je mogla "**biti unitarna ili federalna**", s tim što, po njima, srpski narod nije želio da razmišlja o konfederaciji, jer to nije država. Najpogodniji oblik za funkcionisanje Jugoslavije je za njih bila "**federacija sa minimalnim funkcijama koje će se efikasno izvršavati**". To je po njima, praktično značilo osporavanje otcepljenja republikama, "**jer to pravo njima ne pripada, nego narodima**".[136]

Jović je trebalo deklarativno da kaže "**da svaki razgovor o budućnosti mora poći od toga da postoji Jugoslavija, njen Ustav i zakon, da postoje njene institucije sa određenim pravima i nadležnostima**", te da se promjena Ustava SFRJ i zakona "**ne može izvršiti bez odluka organa savezne vlasti**". Za njega "**svaki**

---

[133] Isto. Iznoseći tu tezu, Jović diplomatski nastavlja : "**Ko god želi s njim da živi na ravnopravnoj osnovi dobrodošao je**".

[134] Isto, str. 311.

[135] Isto, str. 240, 246-247 i 311.

[136] Isto, str. 240.

razgovor o budućnosti koji polazi od politike svršenog čina, da Jugoslavije faktički nema, neprihvatljiv je". Po njemu "**jedino poštovanje Ustava i Zakona SFRJ, dok se drugačije ne odluči, može biti prilaz za razgovor u kome će, u skladu sa Ustavom, učestvovati i organi federacije**".[137]

Navedeno "pravo", na koje se rukovodstvo Velikosrpskog pokreta pozivalo, a Milošević ga, u dogovoru sa Jovićem, iznio na sjednici Predsjedništva SFRJ 10. januara,[138] nije bilo nikakvo pravo, jer nije imalo uporište u Ustavu. Pravo na otcjepljenje imali su konstitutivni elementi Federacije, koje su oni osporavali, a ne pojedini narodi i narodnosti (ni po međunarodnom pravu narodi to nisu imali). Ovo je zapravo fikcija rukovodstva Velikosrpskog pokreta, koju su htjeli naturiti i drugima, ukoliko je u njihovom (srpskom) interesu.

Jović je 7. januara razgovarao sa Slobodanom Miloševićem, iznoseći mu svoje mišljenje o tome "**šta bi on trebalo da kaže**" na sjednici Predsjedništva SFRJ, "**a šta bi trebalo da kažem ja**" (tj. Jović - prim. S. Č.). Tom se prilikom Milošević u potpunosti složio sa Jovićem, navodeći "**da bi on to rekao svakom, čak i da se nismo konsultovali**".[139]

Na sjednici Predsjedništva SFRJ od 9. januara 1991. donesena je, u vezi sa informacijom, koju je 11. decembra 1990. dostavio SSNO "**o neovlašćenom uvozu oružja i formiranju paravojnih jedinica u funkciji pripreme nasilnog otcepljenja od SFRJ, kao i predlog odgovarajućih odluka i mera Predsedništva SFRJ**", **Naredba** da se u roku od deset dana rasformiraju "**svi oružani sastavi koji nisu u sastavu jedinstvenih oružanih snaga SFRJ ili organa unutrašnjih poslova**", a da će izvršenje Naredbe i zaštitu svih građana "**obezbeđivati jedinice i ustanove Jugoslovenske narodne armije koje odredi savezni sekretar za narodnu odbranu**". Tom je naredbom, koja je stupila "**na snagu danom donošenja**", naložena i predaja njihovog

---

137 Isto. Jović je ocijenio da će i jedan i drugi nastup (Miloševićev i Jovićev) biti dočekan "na nož, ali mi treba to i da objavimo. Velika bitka tek počinje", zaključio je on.

138 Isto, str. 246-247.

139 Isto, str. 241.

naoružanja, opreme, municije ili drugih borbenih sredstava "**najbližim jedinicama i ustanovama Jugoslovenske narodne armije**".[140]

Problem ilegalnih paravojnih naoružanih sastava se na zvaničnom nivou SFRJ pojavio u javnosti početkom 1991, povodom sjednice Predsjedništva SFRJ od 9. januara. To pitanje je u rukovodstvu Velikosrpskog pokreta aktuelizovano decembra 1990. Međutim, paravojno organizovanje je počelo mnogo ranije. Prvi put su se paravojni, naoružani ljudi pojavili 17. avgusta 1990. na barikadama pred Benkovcem, nakon čega se, kao odgovor na to, pojavilo širenje brojnog stanja i dopunsko naoružavanje rezervne policije MUP-a Hrvatske.[141]

Glavna optužba Predsjedništva SFRJ i vojnog rukovodstva za formiranje paravojnih formacija odnosila se na Hrvatsku i bila je uperena prema legalnim jedinicama MUP-a Republike Hrvatske.[142] Paravojno organizovanje Srba i serija pobuna stanica milicije u srpskim opštinama u Hrvatskoj i formiranje srpskih paravojnih naoružanih sastava na teritoriji Bosne i Hercegovine su ignorisani na nivou Federacije i njenih organa.[143]

---

[140] AIIZ, inv. br. 2-2812, Predsjedništvo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, N. /Naredba – prim. S. Č./ broj 3, Beograd, 9. januar 1991, NAREDBA; V. Kadijević, nav. dj., str. 111; B. Jović, nav. dj., str. 241-247; D. Marijan, nav. dj., str. 297.

[141] B. Jović, nav. dj., str. 229-230; M. Vasić – F. Švarm, **ZADAH ZLOČINA – SRPSKE PARAVOJNE FORMACIJE 1990. - 2000**, u: RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991.-1999, Zbornik saopštenja i diskusija sa Okruglog stola, Beograd, 7.- 9. novembar 2001, Beograd 2002, str. 238. Služba državne bezbjednosti MUP-a Srbije infiltrirala je svoja dva operativca (Radovan Stojčić – "Badža" i Franko Simatović – "Frenki") na teritoriju Hrvatske odmah poslije pobjede HDZ na parlamentranim izborima juna 1990, sa ciljem da započnu pripreme za oružanu pobunu Srba u sjevernoj Dalmaciji (Isto).

[142] Isto, str. 238-239; D. Marijan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA...**, str. 297. Za Vladu Republike Hrvatske paravojni sastavi su bili u tzv. Krajini, a za JNA legalno organizirane jedinice rezervne milicije (policije) u sastavu MUP-a Republike Hrvatske (D. Marijan, nav. dj., str. 297).

[143] M. Vasić – F. Švarm, nav. dj., str. 238. Tako se u preambuli Naredbe Predsjedništva SFRJ od 9. januara, između ostalog, navodi: "**..., u okviru pojedinih političkih partija** /čitaj: HDZ-a Hrvatske – prim. S. Č./, **stvaraju ilegalni paravojni**

Jović i Kadijević su 15. januara 1991, pet dana poslije sjednice Predsjedništva SFRJ (10. januara), na kojoj nije bilo govora o "paravojnim" jedinicama,[144] "**procjenjivali**" situaciju u vezi sa sprovođenjem **Naredbe o predaji oružja i rasformiranju paravojnih organizacija**. Konstatujući kako navodno "**Srbi u Hrvatskoj predaju oružje**", a "**Hrvati ne predaju**", zaključili su da se "**mora uzeti silom, primenom zakona**". S tim u vezi, razmotrili su "**sve okolnosti i varijante**". Svaka je, po njima, vodila "**u otpor i krvoproliće**". Ukoliko "**pruže otpor**", trebalo ga slomiti ("**moramo ga slomiti**"). Međutim, bili su svjesni da to neće biti lako, jer će "**teško biti sa indoktriniranim narodom**" (tj. hrvatskim narodom – prim. S. Č.). Stoga je Jović, za razliku od generala Kadijevića, koji je tvrdio "**da je vojska raspoložena da ide na radikalnu opciju do rušenja hadezeovske vlasti**", zastupao tezu po kojoj je trebalo pokušati da Hrvati dobrovoljno predaju oružje. To je, po njemu, bio pokušaj rješavanja političke krize bez krvi. Tim prije, jer je smatrao da će **krv prolivati** ("**Krv ćemo prolivati**"), "**ako drugačije ne bude moglo, samo za teritorije gdje žive oni narodi koji žele da ostanu u Jugoslaviji**". Složili su se da pokušaju "**još jedan razgovor sa Mesićem**".[145]

---

naoružani sastavi, koji svojim postojanjem i planiranim terorističkim aktivnostima, predstavljaju neposrednu opasnost za izbijanje oružane pobune i međunacionalnih sukoba najširih razmera, sa nesagledivim posledicama za bezbednost građana, suverenitet i integritet zemlje..." (AIIZ, inv. br. 2-2812, Predsjedništvo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, N. broj 3, Beograd, 9. januar 1991, NAREDBA).

[144] B. Jović, nav. dj., str. 246-247. Na toj je sjednici razmatrano pitanje **budućnosti Jugoslavije**. Milošević je govorio o pravu narodâ na samoopredjeljenje i "**želji**" srpskog naroda "**da živi u jednoj državi**". **Slovenci i Hrvati** su, po Joviću, **insistirali na nekoj jugoslovenskoj ekonomskoj zajednici, "manje od konfederacije. Makedonci ne znaju šta hoće, Bosanci kažu da hoće federaciju, ali može da bude 'meka', Crnogorci su sa nama...**". Postignuta je saglasnost "**da se uvažavaju savezne institucije i republike, paralelno i u skladu sa Ustavom, kao i da se održe razgovori između republika, pre sledećeg susreta...**" (Isto, str. 240 i 246-247).

[145] Isto, str. 247. O "procjeni" situacije u vezi sa navedenom naredbom Jović je, između ostalog, zapisao: "**Narod je veoma nervozan i očekuje odlučnu akciju Armije, to je tačno, ali je hrvatski narod odlučan u drugom pravcu. To je problem. Da li bi Armija došla u sukob s hrvatskim narodom i gdje je tu kraj? Moram da priznam da imamo velike teškoće. Veljko kaže da je vojska raspoložena da ide na radikalnu opciju do rušenja hadezeovske vlasti. Ako se**

Od 17. januara vođeni su razgovori i dogovori između Jovića, Mesića i Kadijevića, na jednoj, i Jovića, Miloševića, Kadijevića i Adžića, na drugoj strani, u vezi sa razoružanjem u Hrvatskoj.[146] Miloševića je, kao i vojno rukovodstvo, preokupiralo pitanje gubljenja ugleda JNA kod naroda. U to se i Jović uvjerio, vodeći u SSNO-u, 19. januara, razgovor sa Kadijevićem i Adžićem. Generali nisu bili zadovoljni "**samo sa uzimanjem 20.000 automata**" od Hrvata,[147] o čemu su se 18. januara dogovorili, najprije Jović i Mesić, a što je istoga dana potvrđeno i pred Kadijevićem.[148] Očekujući Mesića da

---

budu suprotstavljali, a ja ih pitam da li smo u stanju da posle toga dođemo do druge demokratski izabrane vlasti, koja će biti sa naše strane. Ne za socijalizam, nego za Jugoslaviju. Nema odgovora. Tu je ključ problema. Težnje Hrvatske su odvajanje od Jugoslavije, a kobajagi borba protiv boljševizma. Amerika, koja ih podržava, ima cilj – rušenje komunizma i po cenu razbijanja Jugoslavije. I – nadopunjuju se. A mi, u slučaju, radikalne varijante: ne možemo doći do nove demokratske vlasti, doživećemo krvoproliće, moraćemo da sprovodimo vojnu vlast bar godinu dana, bićemo izolovani od sveta, tom akcijom bismo prekinuli svaki napor za rasplet političke krize mirnim putem, ubrzali otcepljenje Slovenije, povećali otpor Albanaca. Zato treba pokušati da dobrovoljno predaju oružje, da ih politički diskreditujemo, a ne da im obaramo vlast, da sudimo pojedincima, a ne državi, da držimo "mir" u pokušaju da rešimo političku krizu bez krvi. Krv ćemo prolivati, ako drugačije ne bude moglo, samo za teritorije gde žive oni narodi koji žele da ostanu u Jugoslaviji.

Složili smo se da pokušamo još jedan razgovor sa Mesićem" (Isto).

146 Isto, str. 254-256.

147 Isto, str. 255.

148 Isto, str. 254. Jedino je, piše Jović, "**ostalo da Mesić sutra ujutro** /tj. 19. januara – prim. S. Č./ **javi iz Zagreba da su to i hrvatske vlasti prihvatile i realizovale**" (Isto).

O tom je dogovoru Jović telefonom obavijestio Miloševića, "**koji hoće da izludi. Kaže mi svašta: prevarićemo narod, to će biti obmana, izdaja, svašta je rekao. Kao da više voli da im otimamo oružje silom nego da nam ga predaju dobrovoljno.**

Pitam ga ja direktno – da li želi krvoproliće za stvar koju možda možemo rešiti mirnim putem. Po njegovom mišljenju to nije rešenje. Treba osuditi krivce.

- Pa proglasili smo aboliciju za one koji predaju oružje, kažem mu ja.

- Da, ali za one koji su to sve organizovali: Špegelj, Boljkovac i dr., zar da ostanu?

- Neće ostati, sudiće im se, ali da uzmemo oružje bez krvi ako može.

- On smatra da je svako popuštanje greška. Da će Hrvati slagati.

Težak razgovor" (Isto, str. 254-255).

mu se javi, koga je Kadijević tražio da vidi "**šta je uradio**" u vezi sa navedenim dogovorom, generali i Jović su u SSNO-u postigli sporazum, po kome su **odbacili radikalnu varijantu** (upotreba JNA protiv hrvatskog naroda i prisilno obaranje hrvatske vlasti),[149] za koju se general Kadijević zalagao 15. januara.[150]

Mesić je 21. januara, između ostalog, obavijestio Jovića da je Hrvatska, u vezi sa dobrovoljnom predajom oružja, pokupila oružja "**koliko se moglo**", te da će , ukoliko "**se želi oduzimati oružje od rezervnog sastava milicije**", Hrvatska proglasiti otcjepljenje, zatražiti od Savjeta sigurnosti OUN-a intervenciju mirovnim snagama i dr.[151] O tome je Jović odmah obavijestio Kadijevića i Miloševića. Milošević je

---

[149] Isto, str. 255. Sadržina tog sporazuma je, po Joviću, bila sljedeća :

"**1) Nama ne odgovara radikalna varijanta sukoba sa narodom i prisilno obaranje vlasti, jer ne vidimo dobru perspektivu izlaska iz te situacije.**

2) Više nam odgovara varijanta onemogućavanja, slabljenja i kompromitovanja sadašnje HDZ vlasti, sa što manjim sukobom sa narodom, ali se ipak neće dozvoliti ponižavajući položaj armije ako se budu suprotstavili.

3) Ako pristanu na predaju oružja, primeniće se posebna varijanta razobličavanja HDZ politike, slabljenja njihove vlasti i onemogućavanje njihove taktike. U okviru toga, preduzeće se sve što je potrebno da se diskredituje hrvatska vlast usled nelegalnog naoružavanja i antijugoslovenske politike" (Isto).

Generali Kadijević i Adžić su Joviću, dok je bio kod njih u SSNO-u, pokazali film "**o antidržavnoj i antiarmijskoj aktivnosti hrvatske vlasti, o uvozu oružja, o naređenjima i pripremama za likvidaciju ljudi, o naoružavanju HDZ. Svašta. Neverovatno je kako su to snimili. Ušli su im u 'koske'**" (Isto).

[150] Isto. Adžić je na tom sastanku potegnuo i pitanje "eventualnog otcepljenja", tvrdeći kako to "**nijedna država na svetu ne čini dobrovoljno**". Na to mu je Jović rekao "**da Armija mora da prihvati sporazum koji bude politički demokratski postignut, jer se niko ne može na silu držati u Jugoslaviji ako to ne želi**". S Jovićem se složio i Kadijević, na šta je Adžić dodao : "**pod uslovima koje ste Vi izneli u Vranju, a to je da se narod izjasni slobodno na referendumu, a ne da o tome odlučuju sadašnje vlasti, kao i da prethodno bude tačno obavešten o svemu što je značajno u vezi s takvom odlukom. Ako Predsedništvo osigura takve uslove – mi ćemo se složiti**". S tim u vezi, Jović je zapisao: "**Tako misli načelnik Generalštaba. Vjerujem da i Veljko to misli, ali ćuti. Njima se raspad zemlje apriori ne dopada, ali pristaće, ako narodi odluče**" (Isto).

[151] Isto, str. 256.

sa tim prijedlogom Hrvatske bio **oduševljen**.[152] On je tada predložio usvajanje otcjepljenja Hrvatske ("**čim proglase otcepljenje, treba da im ga usvojimo...**"), "**s tim da krajiške opštine držimo vojno, dok se narod na plebiscitu ne izjasni gde želi da živi**".[153]

Jović je, takođe, s oduševljenjem prihvatio Miloševićev prijedlog, jer je on "**oduvek bio za varijantu da ih preko noći 'odsečemo' od Jugoslavije, pa neka idu 'u Evropu'**". Međutim, to vojska, po Joviću, nije prihvatala.[154]

Istoga je dana Kadijević Joviću čitao najnovije snimke razgovora Špegelja "**sa svojima**"[155] i zastupao tezu "**beskompromisnog nastupa do totalnog sloma njihove vlasti**", jer ih "**jedino tako možemo 'srediti'**". Međutim, on, po Joviću, nije uzimao "**u obzir da za takvu odluku ne možemo da postignemo većinu na Predsedništvu koje 'strahuje' od velikih žrtava, naročito građana**". Ocjenjujući da će vidjeti dalje šta će, on je smatrao da "**prvi koraci moraju biti podizanje stepena pripravnosti armije i hapšenje onih kojima treba suditi**", a "**ako se ne suprostave - u redu**", a "**ako se suprostave odlučićemo tada**".[156]

Očigledna je bila razlika u stavovima vojske (general Kadijević) i rukovodstva iz Srbije (Milošević i Jović). Vojska je bila "**za slamanje hrvatske vlasti**", a rukovodstvo Srbije "**za zaštitu srpskog stanovništva u krajinama**", s tim što to tada mnogo nisu potencirali.[157]

---

[152] Isto, str. 257. S tim u vezi, Jović piše: "**Zovem Veljka da dođe odmah. Obaveštavam Slobodana. On oduševljen : odlično ...**".

[153] Isto. Tom je prilikom Milošević insistirao da Jović ubjeđuje generala Kadijevića u tu varijantu.

[154] Isto.

[155] Isto. S tim u vezi, Jović u memoarima piše : "**Imaju 60.000 komada automata 'kalašnjikov' i 7.000 komada specijalnih automata za specijalce. Bili su odlučili da nam predaju 20.000, pa odustali jer su ocenili da smo spremni na popuštanje**" (Isto).

[156] Isto.

[157] Isto. Istoga je dana Izetbegović, po Joviću, tražio hitnu sjednicu Predsjedništva SFRJ, "**radi odlaganja sprovođenja Naredbe o razoružanju**". U vezi sa tim, Jović piše : "**Da pregovaramo s Tuđmanom i Kučanom. Očigledno Hrvati su uticali na Izetbegovića....**" (Isto).

Predsjedništvo SFRJ je 22. januara 1991. razmatralo izvještaj SSNO-a o sprovođenju Naredbe i konstatovalo da je ona samo djelimično izvršena. Stoga je zaključilo da su vojni pravosudni i drugi nadležni organi dužni da postupaju u skladu sa zakonom utvrđenim obavezama i ovlaštenjima.[158]

Nakon obmane da "**Srbi u Hrvatskoj predaju oružje**", a "**Hrvati ne**", i pokušaja da se razoruža legalna rezervna milicija MUP-a Hrvatske koja je mobilisana radi odbrane od tih paravojnih formacija, situacija je još više zaoštrena. Jović je 23. januara razgovarao sa Slobodanom Miloševićem o razoružanju u Hrvatskoj, obavještavajući ga o utvrđivanju plana "**pravosudne akcije (hapšenje, suđenje i dr.), ali i vojne akcije, koja sve to mora pratiti**". Tom je prilikom Milošević ponovno insistirao "**da vojska 'pokrije' srpske krajeve u Hrvatskoj, da u slučaju sukoba, zadrži tu teritoriju, a ostalo neka se otcepi**",[159] što još jednom potvrđuje dogovorenu namjeru i plan istjerivanja silom Slovenije i Hrvatske iz Jugoslavije.

Istoga dana Kadijević je referisao Joviću o pripremama za sprovođenje Naredbe Predsjedništva SFRJ, od 9. januara, o rasformiranju paravojnih ilegalnih formacija i oduzimanja oružja. General je, u cilju "**da se suzbije eventualni pokušaj nasilnog sprečavanja akcije pravosudnih organa**", predložio "**čitav program vojnih mera**": **podizanje bojeve gotovosti, pregrupisavanje vojske, dopunsko mobilisanje i propagandnu aktivnost** – informisanje javnosti, s tim što su "**hapšenja i saslušavanja već počela i sve će se odvijati u narednih nekoliko dana**". Te mjere i aktivnosti podržao je i Jović, ocjenjujući da će biti teško, "**ali drugog puta nema**".[160]

---

158 V. Kadijević, nav. dj., str. 111-112.

159 B. Jović, nav. dj., str. 257-258. Milošević je pri tome naglasio da, se "**srpski narod u Krajini ne može prisilno odvojiti od Jugoslavije, jedino on sam može da odluči u tome**".

160 Isto, str. 258. Kadijević je propagandnu aktivnost "**detaljno**" razradio.

Štab Vrhovne komande je 23. januara obavijestio javnost da će JNA, ako se na području Hrvatske odmah ne raspuste svi mobilisani sastavi, podići borbenu gotovost jedinica na nivo koji će garantovati sprovođenje na zakonu zasnovanog krivičnog postupka i izvršenja sudskih odluka. Dio jedinice JNA stavljen je u povišen stepen borbene gotovosti (V. Kadijević, nav. dj., str. 111-112).

Jović i Kadijević su se tada dogovorili da, "**pošto su**", po Joviću, navodno "**oružje predali samo Srbi**", "**vojska zaštiti**" Srbe "**koliko god može, prisustvom svojih jedinica**".[161]

Sljedećeg je dana Kadijević obavijestio Jovića "**da Hrvati dalje podižu stepen gotovosti radi napada na Armiju**", o čemu je predsjednik zatražio "**pismenu informaciju za sve članove Predsedništva**".[162]

Istoga je dana Mesić zatražio razgovor sa Jovićem,[163] kako bi mu prenio poruku od Tuđmana, u kome je predložio razgovor u četvero: Jović i Milošević, na jednoj, te Mesić i Tuđman, na drugoj strani. Cilj tog sastanka je, po Joviću, bio – razgovor "**o načinu razrešenja jugoslovenske krize u svetlu srpsko-hrvatskih odnosa**". Tom je prilikom Mesić molio Jovića da o tome obavijesti Miloševića i da mu kaže: "**da to nema veze sa ishodom sutrašnjeg razgovora Hrvatska - Srbija, gde će on biti na čelu**". Slažući se s tim prijedlogom, Jović je rekao Mesiću "**da će na tom susretu Srbija dati saglasnost Hrvatima da izađu iz Jugoslavije pod uslovom da oni daju saglasnost da Srbi u krajinama ostanu u Jugoslaviji**".[164]

---

[161] Isto. Taj dogovor Jović je "obrazložio" činjenicom kako su oružje u Hrvatskoj predali "samo Srbi".

[162] Isto. Ta je informacija članovima Predsjedništva, po Joviću, bila potrebna, "**jer treba da znaju, da se ne bi iznenadili šta se može dogoditi**". Time je Jović pripremao teren za preduzimanje "**vojnih mera**" i njihovo opravdanje.

[163] Isto. S tim u vezi, Jović piše : "**Stipe Mesić traži razgovor. Očekujem buru reagavanja na akciju koju vodimo u vezi Naredbe Predsedništva o rasformiranju paravojnih nelegalnih organizacija i oduzimanja oružja. Odmah ga dočekujem umirujuće, da ne brine za svoju vlast, da će biti uhapšeno samo nekoliko neposredno odgovornih i da će suđenje biti javno. Ako se ne suprostave silom, neće sila biti ni od Armije upotrebljena.**

Mesić uzvraća hladnokrvno – ma neka ih hapse, baš ga briga. Neće se oni u Hrvatskoj tome suprostavljati. Kao – veruje mi sve i kao – neće ništa preduzimati. Ko mu više može verovati kad je onako debelo slagao da će dobrovoljno predati oružje" (Isto).

[164] Isto. Pod tim se uslovom, s obzirom na to da je riječ o Velikoj Srbiji, po Joviću, sve moglo riješiti, "**a bez toga ništa**". S tim u vezi, on je u svojim memoarima zapisao: "**Neka se psihološki pripremi**".

Sa tim se Tuđmanovim prijedlogom složio i Milošević, koga je o tome istoga dana obavijestio Jović.[165]

Vojska je, zbog "**napetosti**" u Hrvatskoj i Jugoslaviji, koja je, po Joviću, "**dostigla dramatične razmere**", 25. januara 1991. "**podigla bojevu gotovost na najviši nivo, Hrvatska je mobilisala 50.000 'rezervnih' policajaca. Strah Srba u Kninu i u Hrvatskoj, uopšte se povećao. Zapadne zemlje (SAD i Engleska pre svega) počele su i zvanično da vrše pritisak na nas da ne ugrožavamo Hrvatsku i Sloveniju**". Razgovor između rukovodstva Hrvatske i Srbije o budućnosti Jugoslavije nije dao nikakve rezultate. Umjesto toga, samo su potvrđene razlike. "**Puštena je filmska traka o pripremi vojne pobune u Hrvatskoj**" i tako sastanak miniran. Srbi iz Hrvatske su preko Slobodana Miloševića vršili "**presiju da ih vojska zaštiti**", što je on, po Joviću, prenosio na predsjednika Predsjedništva SFRJ. Upotrebu vojske general Kadijević je **uporno odbijao** "**sa obrazloženjem da postoji opasnost da vojska dobije epitet 'srpska' i da on to neće dozvoliti**".[166]

Očigledno je da Naredbu Predsjedništva SFRJ o rasformiranju i razoružanju paravojnih formacija jedinice i komande JNA nisu izvršile. General Kadijević je odbijao upotrebu vojske, jer je u tom slučaju morao rasformirati i razoružati i brojne srpske oružane formacije u Republici Hrvatskoj i Republici Bosni i Hercegovini koje je JNA, po naredbama vojnog rukovodstva, formirala, kadrovski i stručno osposobila, materijalno opremila i naoružala.[167]

Upotrebu vojske u "**zaštiti**" Srba u Hrvatskoj general Kadijević nije mogao da preduzme bez odluke Predsjedništva. Zbog toga je Milošević

---

[165] Isto, str. 259. Milošević je smatrao da se taj razgovor obavi "još sutra, posle zvaničnog razgovora dveju delegacija".

[166] Isto, str. 259.

[167] JNA, po Mamuli, nije dobila od Predsjedništva jasan ratni zadatak koji nije izvršila, "**pa da to ima za posljedicu razbijanje i nestanak zemlje**"(B. Mamula, **UZROCI I POSLJEDICE RATOVA U JUGOSLAVIJI 1991. - 2001,** u : RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991.-1999, Zbornik saopštenja i diskusija sa Okruglog stola, Beograd, 7.-9. novembar 2001, Beograd 2002, str. 213). Međutim, to nije tačno, jer Naredba Predsjedništva SFRJ o rasformiranju i razoružanju paravojnih oružanih formacija to demantuje.

insistirao na donošenju te odluke. Na njihovo navaljivanje Jović je za 25. januar poslije podne zakazao sjednicu Predsjedništva SFRJ. U tom je cilju od Kadijevića tražio informaciju o stanju i prijedlog.[168]

Kadijević je, pored ostalog, predložio "**da vojska bude spremna**", "**ako zatreba da joj se tek tada dâ odobrenje (od Predsedništva) da deluje**".[169] Prema tome, **on nije predložio angažovanje JNA, nego samo njenu spremnost**.[170]

---

[168] Isto. Osnov za rad sjednice Predsjedništva SFRJ bila je Informacija SSNO-a o mjerama u JNA za sprovođenje Naredbe Predsjedništva SFRJ od 9. januara 1991. o rasformiranju i razoružanju nelegalnih oružanih sastava. U tom se dokumentu, pored ostalog, navodi "**da su organi krivičnog gonjenja u JNA u toku 24. i 25. januara lišili slobode dvojicu aktivnih starešina JNA i dva civilna lica sa teritorije Republike Hrvatske za koje se osnovano sumnja da su neposredno učestvovali u organizovanju i naoružavanju ilegalnih paravojnih organizacija i da su pripremali diverzantsko-terorističke akcije i napade na pripadnike JNA, članove njihovih porodica i vojne objekte, odnosno oružanu pobunu; da je istražni postupak u toku i da vojno-pravosudni organi preduzimaju i druge mere u skladu sa svojim ovlašćenjima i odgovornostima utvrđenim zakonom.**

Zatim se daje ocena aktuelne situacije u Hrvatskoj. Protivno zahtevima Predsedništva SFRJ i zvaničnim izjavama rukovodstva Republike Hrvatske, pojačava se borbena gotovost policije i drugih oružanih sastava. Ubrzano se prevode pripadnici ilegalne vojne organizacije HDZ-a u rezervni sastav policije, uz dodelu odgovarajućih službenih legitimacija. Mobilizacija se vrši i na ostrvima, što do sada nije činjeno. Do krajnosti se radikalizuje propagandna kampanja. U prvi plan se ističe navodna opasnost od velikosrpskog hegemonizma i centralizma iz Beograda. JNA se proglašava pukim sredstvom te politike" (Isto).

[169] Isto, str. 259-260. Kadijević je, u vezi sa tim, obavijestio Predsjedništvo SFRJ "**da su, s obzirom na razvoj događaja, u toku mere dovođenja planiranih jedinica JNA na zahtevani stepen borbene gotovosti, pa se predlaže da Predsedništvo SFRJ :**

(1) zahteva od svih učesnika da poštuju zakonitost u sprovođenju krivičnog postupka koji je otpočeo, kako bi se odvijao na miru i u skladu sa zakonom;

(2) pozove odgovorne činioce da učine sve kako bi se smanjile međunacionalne napetosti i izbeglo neposredno sukobljavanje;

(3) naloži JNA da bude spremna i da se odmah angažuje, ako bi došlo do međunacionalnih sukoba u bilo kom delu Jugoslavije" (Isto).

[170] Isto, str. 261. To je, po Joviću, podrazumijevalo "**ponovno odlučivanje ako se želi i angažovanje na sprečavanju međunacionalnih sukoba**".

Navedeni generalov prijedlog nije prošao.[171] Ante Marković je držao sjednicu SIV-a i zaključio "**da bi to još pogoršalo situaciju**".[172]

U noći 24. januara 1991, dok se Predsjedništvo SFRJ okupljalo po drugi put tog mjeseca, "**da zahtijeva razoružanje hrvatske policije**", Milošević je održao poseban sastanak sa predsjednikom Kučanom. Na tom tajnom sastanku (srpsko-slovenačkom sporazumu) Milošević i Kučan su se dogovorili o pravu Slovenaca i Srba na vlastite države.[173]

Ocjenjujući političko-bezbjednosnu situaciju veoma kritičnom, a s obzirom na to da srpsko rukovodstvo ništa nije moglo preduzeti,[174] Predsjedništvo SFRJ je 25. januara pozvalo (oko 20 časova) na razgovor rukovodstvo Republike Hrvatske (Tuđman, Domljan i Manolić), koje je bilo u Srbiji na razgovorima, da dođu na sjednicu Predsjedništva SFRJ.[175] U raspravi, koja je trajala "**do iza ponoći**" nekako je "dogovoreno" "**da Hrvatska raspusti i razoruža rezervnu miliciju,**

---

171 Isto, str. 259-261. Na sjednici Predsjedništva SFRJ je, s tim u vezi, bio pravi "urnebes". Janez Drnovšek je napustio sjednicu, revoltiran, pa se kasnije vratio.

172 Isto, str. 259.

173 L. Silber – A. Litl, **SMRT JUGOSLAVIJE**, Beograd 1996, str. 128, 184 i 185; B. Mamula, **SLUČAJ JUGOSLAVIJA**, str. 209. Na tom sastanku, tvrdi Kučan "**postalo je jasno da Srbi neće zahtevati da Slovenija ostane u Jugoslaviji... Mi Slovenci smo rekli da želimo pravo na sopstvenu državu. Milošević je rekao da i Srbi žele da im se to pravo prizna – odnosno, pravo da svi Srbi u Jugoslaviji žive u jednoj državi. Ja sam naravno odgovorio da i Srbi imaju to pravo, ali na isti način kao i Slovenci, bez narušavanja prava drugih naroda. Milošević je odgovorio: 'Da, naravno, to je jasno', i sa tim zaključkom avionom smo se vratili nazad u Ljubljanu**" (Isto, str. 128).

174 B. Jović, nav. dj., str. 259. S tim u vezi, Jović je konstatovao: "**Ništa ne možemo**".

175 Isto, str. 259-261. Mesić i Drnovšek su, piše Jović "**bili odlučno protiv toga da se bilo šta raspravlja i odlučuje o Hrvatskoj bez prisustva njenog rukovodstva. Tupurkovski je bio odsutan, ali se složio telefonom. Ante Marković je uporno insistirao da se ne usvaja treća tačka predloga SSNO, jer bi to, po njegovom mišlenju, samo dolilo ulje na vatru. Dugotrajna rasprava ipak je dovela do toga da pozovemo hrvatsko rukovodstvo koje je došlo uveče oko 20 č.**" (Isto).

da vojska ukine bojevu pripravnost i da se stvore uslovi za normalno odvijanje suđenja u postupku sprovođenja Naredbe".[176]

Na tom je sastanku, po Kadijeviću, dogovoreno i zaključeno da se 26. januara do 12. časova izvrši demobilizacija rezervnog sastava milicije u Hrvatskoj, stepen borbene gotovosti jedinica JNA dovede u redovno stanje i vojno-pravosudni organi nastave istražni i sudski postupak bez ometanja. Pri tome je, po njemu, Hrvatska bila "**neuobičajeno kooperativna u prihvatanju stavova Predsjedništva SFRJ i, reklo bi se, spremna da žrtvuje neke izvršioce krivičnih djela**".[177]

---

[176] Isto, str. 259. O tome Jović u svojim memoarima piše : "**rasprava sa Hrvatima bila je duga i mučna. Njihova je teza bila :**

a) da se moraju naoružati radi odbrane od 'srpske hajdučije', ali i od

b) straha od vojnog udara.

Ubeđivali smo ih da vojnog udara neće biti i da njihovu vlast niko neće dirati, ali da će biti pohapšeni pojedinci odgovorni za protivzakonito delovanje. Srpsko pitanje treba rešavati politički, a ne vojno.

Niko nikome nije poverovao, ali je nekako nađen verbalni kompromis, koji sumnjam da će nešto trajno da znači.

Za javnost je dato sledeće saopštenje :

'Detaljna analiza uzroka koji su doveli do međusobnog nepoverenja i podozrenja i napetosti pokazala je da ne postoje razlozi koji bi opravdali izazivanje ovakve međunacionalne napetosti i zategnutosti u Republici Hrvatskoj i između organa Republike Hrvatske i Federacije. Postignuta je potpuna saglasnost da se preduzmu mere koje će tu napetost smanjiti. U tom duhu dogovoreno je da se 26. januara ove godine do 12,00 časova izvrši demobilizacija rezervnog sastava milicije u Hrvatskoj i istovremeno stepen borbene gotovosti jedinica JNA prevede u redovne mirnodopske uslove. Na taj način će se stvoriti uslovi za potpuno normalno odvijanje života i otklanjanje svake međunacionalne konfrontacije.

Zajednički je zaključeno da se time stvaraju uslovi da se dalje vodi istražni postupak predviđen zakonom. Dogovoreno je takođe da će vojno-pravosudni organi u vođenju istražnog i sudskog postupka sarađivati sa nadležnim organima Republike Hrvatske" (Isto, str. 261).

Navedeni kompromis Jović je komentarisao na sljedeći način : "**Da li je dogovor radi sprovođenja ili dogovor radi predaha, videćemo**" (Isto).

[177] V. Kadijević, nav. dj., str. 112. Govoreći o tome, Kadijević piše: "**Uskoro je, međutim, došlo do obrta u hrvatskom stavu. Ključnu ulogu u tome odigrao je gospodin Zimerman stavovima da će Zapad braniti mladu hrvatsku demokratiju,**

O navedenim "rezultatima" sjednice Predsjedništava SFRJ i razgovora Srbija – Hrvatska Jović je sljedećeg dana (26. januara) telefonom razgovarao sa Miloševićem. Milošević je bio "**veoma razočaran rezultatima sednice Predsedništva**". Nije mu se uklapala "**u zamisao (šemu)**", o kojoj Joviću nije mogao govoriti telefonom. Pri tome je Milošević ukazao na značaj angažovanja JNA u Hrvatskoj. Naime, on je iznio tvrdnju: "**kad vojska jednom 'pokrije' srpske teritorije u Hrvatskoj mi se više ne bojimo raspleta jugoslovenske krize. Bez toga ništa**". S tim u vezi, Milošević je vjerovao da drugačiji tok događaja njima nije odgovarao.[178]

Milošević se, po Joviću, još držao "**onoga što je možda i moglo donedavno**". Međutim, **vojska nije htjela da "odseče"** Sloveniju i Hrvatsku od Jugoslavije. To, krajem januara 1991, po Joviću, nije bilo moguće, jer bi "**rat buknuo po celoj dubini Slovenije i Hrvatske**", a "**JNA je svuda u dubini tih republika, nije se blagovremeno povukla na nove položaje**".[179]

Polazeći od shvatanja "**da bi svaki konflikt mogao trajati veoma dugo**", "**te da se njegov ishod ne može unapred predvideti**",[180] tada je, po Joviću, u skladu sa procjenama i prijedlozima generala Kadijevića od 4. januara, s kojima se usaglasio, najbolje bilo "**da pomoću sile kojom raspolažemo (armija) i pomoću demokratije**

---

istovremeno je nama stavljao do znanja da Zapad ne bi prihvatio nikakvu intervenciju JNA protiv Hrvatske, da problemi paravojski navodno jesu teški, ali da se i oni moraju riješavati pregovorima baš kao što Gorbačov čini sa Baltičkim zemljama. Hrvatska vlada je poslije toga i javno se identifikovala sa politikom naoružavanja, ometala maksimalno koliko je mogla rad vojno-pravosudnih organa, iako ih nije mogla onemogućiti. Dalje su nastavili jačanje i naoružavanje vojske uz veliku pomoć iz inostranstva. Zajedno sa tim povećavale su se provokacije prema srpskom narodu u Hrvatskoj upotrebom ustaških metoda iz Drugog svjetskog rata, još i 'obogaćenim' novim izumima, provokacije prema pripadnicima JNA i njihovim porodicama. To je izazvalo logičnu reakciju cjelokupnog srpskog naroda, posebno u Hrvatskoj, kao i pripadnika JNA" (Isto).

[178] B. Jović, nav. dj., str. 262.

[179] Isto. Vezano za to, Jović piše : "**Niti je ona to htela, niti je tražila, niti je dobila takav nalog**".

[180] Isto, str. 263. Jović se bojao "**'lavirinta' mirnog toka stvari**". Činilo mu se da su "u njemu jači". Stoga, za njega, "**nije čudo što Hrvati teže ratnoj opciji**".

koju želimo da nametnemo (izjašnjavanje naroda) obezbedimo i miran put izlaska iz krize i povoljna rešenja za srpski narod...".[181] Ta je linija, po njemu, možda bila "**najplodotvornija i sa izgledom na uspeh**". Stoga će se zalagati za nju "**dok bude moguće**". Ocjenjujući da je Hrvatima stalo da nametnu rat, on je zaključio: "**Mi se onda moramo braniti, moramo braniti srpski narod, koji ne želi da silom izađe iz Jugoslavije**".[182]

Kadijević je u razgovoru sa Jovićem, 29. januara, razmatrajući tok ostvarivanja dogovora sa sjednice Predsjedništva SFRJ, od 25. januara,[183] predložio "**da se pripremi adaptacija plana ili da se uradi novi plan odbrane zemlje, sa razmještajem vojske u zapadnom delu zemlje**". Za to je, po njemu, bilo "**dovoljno formalnih opravdanja, jer nam jedino otuda preti opasnost strane intervencije**". Na taj bi način u zapadnom dijelu zemlje postojala vojska "**stalno i dovoljno bez posebnih pokreta**".[184]

---

[181] Isto. Obezbjeđenje mirnog puta izlaska iz krize i povoljnog rješenja za srpski narod Jović je usput naveo kako bi to rješenje bilo "**i za sve ostale ako bi to bilo moguće**".

[182] Isto.

[183] Isto, str. 264. U razgovoru su ocijenili "**da će Tuđman i HDZ to shvatiti kao predah i pokušati da nastave sa ostvarivanjem svoje politike**". Zbog toga su, pored ostalog, zaključili da se "**bez pardona mora sprovesti Naredba Predsjedništva**", te da "**nikakvih popuštanja od strane vojnih pravosudnih organa ne sme biti**". U međuvremenu je hrvatsko političko vođstvo, po njima, trebalo "**tući politički svim raspoloživim sredstvima i uneti razdor među njima**".

Kadijević i Jović su, takođe, zaključili da su "**hrvatsko-slovenački separatizam i rušilački odnos prema ustavnom sistemu zemlje, strani faktor i Savezno izvršno veće**" "**ključne tačke**" njihove dalje aktivnosti. Kadijević je neodgovorno tvrdio "**da više nije u stanju da učestvuje u radu SIV-a, da su toliko osioni i bezobrazni da se to više ne može podnositi**", što je Jović s olakšanjem prihvatio, navodeći kako mu je on davno govorio o njihovim namjerama, "**ali on nije verovao**". Govoreći o tome, Jović je dalje nastavio kako navodno "**svi oni zajedno rade na razbijanju Jugoslavije, usklađeno, na grub i neustavan način, koji može izazvati građanski rat**". Stoga je smatrao da je najteže "**kako razobličiti i srušiti SIV, jer se on održava na međurepubličkim suprotnostima. Nema sloge da ga sruši! Na tome opstaje**" (Isto).

[184] Isto. Jović je taj prijedlog prokomentarisao na sljedeći način: "**Ne mogu da ga pitam kako ćemo se vratiti otuda. Naljutiće se. Još nije 'progutao' da brani srpske teritorije u Hrvatskoj. Još veruje u odbranu Jugoslavije**" (Isto).

Odluke Predsjedništva SFRJ o rasformiranju i razoružavanju "paravojnih" formacija u Hrvatskoj dovele su rukovodstvo Republike i predsjednika u težak položaj. Tuđmana je "**uhvatila panika, prestrašio se i čekao je da li će JNA odlučno reagirati. Međutim, JNA je bila neodlučna**", a hrvatsko rukovodstvo odluke Predsjedništva SFRJ nije ispoštovalo.[185]

Očigledno je da su u januaru 1991, kada je Predsjedništvo SFRJ raspravljalo pitanje rasformiranja i razoružanja "paravojnih" formacija u Hrvatskoj, Milošević i Jović **u svakodnevnim razgovorima i dogovorima** utvrđivali doktrinu napuštanja zajedničke države i strategiju konstituisanja i odbrane Velike Srbije. Oni su nastojali da JNA dovedu na velikosrpski koncept da brani etničke srpske teritorije. To su Milošević i Jović postavili kao ratni cilj JNA. Stoga su pritiskivali

---

[185] B. Mamula, nav. dj., str. 229 i 260. Nakon djelimičnog neuspjeha u razoružanju JNA je krajem januara 1991. vodila snažnu medijsku kampanju protiv Republike Hrvatske. S tim u vezi, D. Marijan piše: "Nekoliko hrvatskih građana je uhićeno, a protiv hrvatskog ministra odbrane generala Martina Špegelja, Vojni sud u Zagrebu podignuo je i optužnicu. Vojno glasilo *Narodna armija* dva je broja pod nazivom Istina o naoružavanju terorističkih formacija HDZ u Hrvatskoj u potpunosti posvetila ovom problemu potpuno ga iskrivljujući i zanemarujući intenzivno naoružavanje pobunjenih hrvatskih Srba. Oni su u međuvremenu predvođeni članovima Srpske demokratske stranke ustrojavali svoje oružane sastave za što su uspjeli angažirati i umirovljene časnike, što nije promaklo organima sigurnosti JNA" (D. Marijan, nav. dj., str. 297).

Radni ljudi i građani Bosne i Hercegovine i zvanični organi Republike dali su "**punu podršku mjerama Predsjedništva i odlučnošću na provođenju Naredbe na razoružavanju nelegalnih oružanih sastava u SFRJ, posebno gdje su takve aktivnosti otkrivene. Osuđuju se svi pokušaji razbijanja i cijepanja jugoslovenske federativne zajednice. Pozdravlja se napor koji se ulaže od strane Predsjedništva SFRJ i republičkih rukovodstava u pokušajima traženja razrješenje jugoslovenske krize. Takođe u javnosti od velikog broja građana s negodovanjem je prihvaćena izjava člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine i čelnika HDZ za područje Bosne i Hercegovine Stjepana Kljuića, koji je povodom mogućnosti angažovanja JNA na sprovođenju Naredbe Predsjedništva SFRJ na razoružavanju paravojnih organizacija i krivičnom gonjenju nosilaca navedenih aktivnosti u Hrvatskoj, rekao "da će Hrvati pomoći svojoj braći u Hrvatskoj**" (AIIZ, 2-2438, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Pov. br. 04/141-3, 6. februar 1991. Sarajevo – Okružnom štabu Teritorijalne odbrane Tuzla i drugima, Informacija o značajnijim činiocima i manifestacijama na narod i b/g /borbenu gotovost/ TO BiH za JANUAR 1991. godine).

generale Kadijevića i Adžića da se odreknu Jugoslavije i brane samo "srpske" teritorije.[186]

Vojno rukovodstvo je u februaru 1991, polazeći od procjene da se situacija u Jugoslaviji "**ne može rešiti bez jasne i čvrste najave upotrebe sile**", napravilo **novi plan** odbrane "**od unutrašnje i spoljne agresije**" i izradilo planove "**za obaranje vlasti u Sloveniji i Hrvatskoj**".[187]

Suština **novog ratnog plana** ("**kombinacija odbrane od unutrašnje i od spoljne agresije**") je bila u rasporedu "**vojnih jedinica u obe funkcije istovremeno**". Cilj tog plana, koji se zasnivao "**na dve osnovne pretpostavke delovanja izvana**" ("**iznenadna intervencija sada postojećim snagama i intervencija mobilisanim snagama**"), je bio da osigura (rukovodstvu Velikosrpskog pokreta) "**novi razmeštaj vojske u cilju razrešavanja krize u zemlji**".[187a] S obzirom na to da je

---

[186] Isto, str. 229. Mamula podsjeća "**da je to bio januar '91, dakle vrijeme kada je najmanje dvije trećine građana Jugoslavije vjerovalo da očuvanje zemlje ne može biti sporno; JNA se sprema silom razoružavati hrvatske paravojne formacije i otvoriti rat s njima; razgovori predsjednika republika o državnom obliku Jugoslavije početi će tek za dva mjeseca, a predsjednik Predsjedništva SFRJ i predsjednik najveće republike odriču se bilo kakve borbe za zajedničku državu....**" (Isto, str. 229-230).

[187] B. Jović, nav. dj., str. 265-278. Vojni vrh je sredinom druge sedmice februara 1991. procijenio "**definitivno da se situacija u zemlji ne može rešiti bez jasne i čvrste najave upotrebe sile i njene upotrebe u meri koja je nužna da bi se iz krize izašlo bez građanskog rata i na demokratski način**". "**Jasna najava upotrebe oružanih snaga u ustavnoj funkciji**" je, po toj procjeni, možda mogla "**uticati na dalje tokove, a ako to ne bi pomoglo, onda bi morala da sledi stvarna upotreba**". S tim u vezi, procijenjeno je kako vrijeme ne radi u njihovu korist, "**ni u državi ni u vojsci**", pri čemu "**rastakanje države direktno utiče na rastakanje vojske**", te su zaključili da se "**zato mora raditi brzo**" (Isto, str. 266).

[187a] Isto, str. 265-266. Vojno rukovodstvo je taj plan 11. februara 1991. iznijelo Joviću, nakon čega su se dogovorili da sljedećeg dana on ode u SSNO i vidi ga detaljnije, a poslije toga će biti "prikazan" Predsjedništvu. Pored toga, vojni vrh je tada imao namjeru da se obrati Predsjedništvu SFRJ, Skupštini SFRJ i, vjerovatno, javnosti o stanju u zemlji o ustavnoj ulozi oružanih snaga u razrješavanju krize u zemlji. Nacrt tog saopštenja Jović je tog dana pročitao i dao svoje sugestije. Naime, on je predložio da pokušaju da **Stavove oružanih snaga SFRJ o razrješenju krize u zemlji** objave kao stavove Vrhovne komande, jer bi to "**bilo mnogo bolje i jače**", sa čime se Kadijević odmah složio, ukoliko bi to Predsjedništvo prihvatilo (Detaljnije o tome: B. Jović, nav. dj., str. 266-268).

vojno rukovodstvo izmislilo opasnost "**od unutrašnje i spoljne agresije**", očigledno je u pitanju prevara.

Planove vojnog rukovodstva "**za obaranje vlasti u Sloveniji i Hrvatskoj**", Jović je pretresao sa srpskim članovima Predsjedništva, te Slobodanom Miloševićem i Momirom Bulatovićem,[188] dakle sa Neformalnom grupom, koja je faktički odlučivala i praktično funkcionisala kao Predsjedništvo SFRJ.

Tim se planovima osnovna zamisao vojske sastojala u sljedećem: prvo, "**da se kombinovanim političkim i vojnim merama sruši vlast prvo u Hrvatskoj, a potom u Sloveniji**", i drugo "**u kolebljivim republikama (Makedonija i Bosna i Hercegovina) kombinovanim političkim merama – demonstracijama i pobunama – treba srušiti rukovodstva ili ih preokrenuti u drugom pravcu**", pri čemu je te aktivnosti valjalo "**kombinovati i sa nekim vojnim aktivnostima**".[189]

Sprovođenjem tog plana rukovodili bi "**oni članovi Predsedništva SFRJ koji se opredele za ovaj kurs**", a akcija bi se izvela s čvrstim "**osloncem na vojsku**" i "**na snage koje su za Jugoslaviju**". Sve savezne institucije koje prihvate taj kurs "**biće uključene u akciju**", a one koje se ne pridruže (SIV na primjer), trebalo je srušiti s vlasti.[190] Tamo gdje bi "**bilo nužno**" trebalo je uvesti i **vanredno stanje**.[191]

Sprovođenje Naredbe o razoružanju, gdje je ostao "**još nepriveden i neuhapšen Špegelj**", te, s tim u vezi, izrada i realizacija plana vojne akcije, koga je tada iznio Kadijević, Jović je prokomentarisao: "**Moja je procena da smo već u zakašnjenju i da trpimo žestoku a opravdanu kritiku javnosti. Vojska stalno najavljuje neku žestoku akciju u raznim varijantama ali nikako ne preduzima ništa, niti traži od Predsedništva bilo kakvu odluku da bi to učinili**" (Isto, str. 268).

[188] Isto, str. 265-281. Krajem februara 1991. general Špegelj je saznao da postoji razrađen plan intervencije u Sloveniji i Hrvatskoj. Taj se plan, po njemu, uklapao u tzv. plan Sutjeska 2, prema kome su sa istoka Jugoslavije određeni efektivi kretali u Slavoniju i zapadnu Bosnu, radi zaposjedanja stanovite linije u odbrani od napada NATO-a. Ta je varijanta, po Špegelju, s nekim modifikacijama i promjenama, odgovarala za intervenciju protiv Slovenije i Hrvatske (M. Špegelj, nav. dj., str. 50-51).

[189] Isto, str. 276-277.

[190] Isto, str. 277. Kadijevićev prijedlog o rušenju saveznih ustanova koje se ne pridruže akciji Jović je komentarisao tako što je naveo da general "**ne objašnjava kako to misli da ostvari**".

[191] Isto.

Vojno rukovodstvo je, za realizaciju navedenih planova, predložilo preduzimanje dvije grupe mjera i akcija: **na civilnom** i **vojnom sektoru**, pri čemu, pored ostalog, nije objavljen način izvođenja političkih i vojnih akcija (posebno političkih).[192]

Poslije akcije u Hrvatskoj planom je bilo predviđeno da se krene na Sloveniju. U obje te republike (najprije u Hrvatskoj, a kasnije i u Sloveniji), "**kao prva varijanta, mogla bi biti vojna uprava, a potom formiranje institucija od nekompromitovanih ličnosti**".[193]

---

[192] Isto. Na **civilnom je sektoru** trebalo pripremiti :

"**1) Papir za 1. mart za sednicu Predsedništva na kojoj bi se donela politička odluka o rapletu krize.**

2) U Hrvatskoj institucionalno i politički jačati Srpsku krajinu i podržati njeno otcepljenje od Hrvatske (ne javno nego faktički).

3) Organizovati masovne mitinge u Hrvatskoj protiv HDZ, Bosnu i Hercegovinu dići na noge 'Za Jugoslaviju', a u Makedoniji ići na koncept Mitinga za rušenje probugarskog rukovodstva. Ići na masovne mitinge podrške u Srbiji i Crnoj Gori. Zabraniti okupljanje na Kosovu" (Isto).

U **vojne mjere** Kadijević je ubrojio sljedeće :

"**1. Sutra podneti optužnicu, uključujući i onu protiv Špegelja, a prekosutra je objaviti.**

2. Pošto je verovatno da 1. III 91. Predsedništvo neće učiniti nikakav napredak u pregovorima o političkoj budućnosti zemlje, neposredno iza toga održati, na zahtev vojnog vrha, sednicu Predsedništva SFRJ u funkciji vrhovne komande oružanih snaga na komandnom mestu, povećati borbenu gotovost vojske, izvršiti mobilizaciju i spremiti se za odlučnu akciju u Hrvatskoj. (Veljko ne govori ništa kako misli da isto Predsedništvo, koje ne bude u stanju da donese odluku 1. III, može ili hoće da donese još žešću odluku odmah neposredno posle toga).

3. Odmah iza toga podneti zahtev za izručenje Špegelja i za vraćanje oružja, kao i za razoružanje rezervne milicije i dati ultimatum.

Tu su moguće dve varijante: da se prvo traži Špegelj i oružje, pa ako se ne uspe da se uzmu silom, ili da se nakon odluke PSFRJ vojska odmah dovede u borbenu gotovost i da odmah uzme silom i Špegelja i oružje (jer je procena da dobrovoljno neće dati)" – Isto, str. 277-278.

[193] Isto, str. 278. Programom je bilo predviđeno i otvaranje informativnog sistema, koji je, tada, po ocjeni, vojnog vrha bio "**totalno zatvoren**". Pored toga, "**dalji postupak (izbor organa, referendum o ostanku u Jugoslaviji ili o izlasku i dr.) vršio bi se na osnovu odluke Predsedništva SFRJ**".

Navedene planove i način njihove realizacije Jović nije komentarisao. S obzirom na svu složenost tog problema, on je bio svjestan da je potrebna odluka Predsjedništva. Stoga ga "**brinulo**" "**kolebljivo ponašanje Predsjedništva – da li ćemo moći da obezbedimo većinu za odluku o mobilizaciji i o podizanju borbene gotovosti, kao i za druge odluke**". Pri tome se bojao SIV-a, jer je vjerovao da će biti protiv, što im je moglo omesti akciju.[194]

Jović je 26. februara razgovarao sa Bućinom i Bogićevićem, sa ciljem da ih "**psihički**" pripremi za stavove i odluke koje su nosiocima Velikosrpskog pokreta bile potrebne. Bućin je smatrao da je "**dosledno ostvarivanje (sprovođenje) Naredbe o razoružanju**" pitanje njihovog opstanka u Predsjedništvu, što je, po Joviću, mislio i Bogićević, s tim što je on bio "**protiv upotrebe sile i krvoprolića**".[195]

O planu vojske koga mu je Kadijević izložio 25. februara Jović je intenzivno razmišljao. Brinulo ga uvjerenje da Predsjedništvo "**neće imati većinu za odluke koje predlaže vojska**".[196]

Vojni vrh tada, ipak, nije mogao predvidjeti sve detalje. Međutim, njihovi su ciljevi bili jasni, "**a realizovali bi se prema situaciji**". Kadijević je, s tim u vezi, konstatovao: "**Kad jednom počnu vojne akcije, moraju biti brze i energične. Dva puta smo (oko Naredbe) bili prevareni. Treći put nećemo dozvoliti**" (Isto).

[194] Isto. O tome je Jović u svojim memoarima zabilježio: "**Nisam ništa komentarisao. Slušao sam i ostavio da razmislim. Previše je složeno da bi se naprečac zauzeo stav. Naravno, samo moj stav nije dovoljan, potrebna je odluka Predsedništva. Brine me kolebljivo ponašanje Predsedništva – da li ćemo moći da obezbedimo većinu za odluku o mobilizaciji i o podizanju borbene gotovosti, kao i za druge odluke. Što se tiče SIV-a, verujem da će biti protiv, što nam može ometati akciju. Pokušaću razgovor s nekim članovima Predsedništva, sa Slobodanom Miloševićem i Momirom Bulatovićem. Ipak o svemu se mora temeljito razmisliti. Tačno je da je dosta bilo mučenja. Preti opasnost da izgubimo ugled u narodu, koji smo s teškom mukom stekli, mada je još veći problem da izgubimo državu, a o tome je ovde pre svega reč**" (Isto).

[195] Isto, str. 278. Takav Bogićevićev stav Jović je prokomentarisao na sljedeći način: "**Čudna mešavina ciljeva i metoda: protiv nas može i oružje i sila, a mi sa njima treba da postupamo milostivo**". Jović piše kako su Bogićevića pokušali da razuvjere u takav stav. Međutim, kad je Bogićević bio u pitanju, po Joviću, "**nikad ništa nije sigurno**" (Isto).

[196] Isto, str. 281. To je, po njemu, "**vrlo verovatno**" "**posle informacije o evoluciji stavova Gligorova i Izetbegovića**". Naime, pominjući Gligorova i Izetbegovića, Jović

Jović je 28. februara konsultovao Miloševića o tome. Pročitao mu je "**svoje zabeleške od reči do reči**". Milošević je smatrao "**da je to sve dobro, izuzev što Sloveniju treba ostaviti na miru. Samo Hrvatsku treba tretirati**". Slovenci, po njemu, "**nisu kršili zakone (vojne) u tolikoj meri i nema formalnih opravdanja, a politički bi se sve svodilo na rušenje izabranih organa**".[197]

Milošević je na Jovićevo pitanje "**šta da radimo ako ne postignemo dovoljnu većinu u Predsedništvu za odluke koje su potrebne**" smatrao da treba odlučivati "**sa onoliko članova koliko su 'za' i da će vojska 'poslušati'**". Pored toga, on je smatrao kako je logično "**da 'uklonimo' svakoga ko će se suprostaviti takvoj akciji Predsedništva**".[198]

Vojska je tada bila "**na velikim mukama, jer za ono što bi morala da uradi**" nije imala političko "**pokriće**". Ona se plašila "**akcije bez pokrića**". Međutim, odluka Predsjedništva SFRJ bez dovoljno glasova nije bila ustavna niti je bila "**pokriće**". Po mišljenju Jovića bolje je bilo "**da se stvori prazan prostor vojsci da sama odlučuje, nego 'pola riba – pola devojka'**"".[199]

Početkom marta 1991. Milošević je inicirao Pakrački incident, kako bi osujetio miting opozicije u Beogradu, najavljen za 9. mart.[200]

---

ima u vidu razgovore jugoslovenskih predsjednika u Sarajevu, 22. februara 1991, gdje nije postignut dogovor o konceptu rješavanja ustavne krize u Jugoslaviji (Isto, str. 275).

Dan uoči tog sastanka u Sarajevu Jović i Kadijević su razgovarali o situaciji u vezi sa tim razgovorom. Zajednički su ocijenili da u Sarajevu "**treba načiniti prelom**". Ukoliko to izostane ("**ako do njega ne dođe**") Predsjedništvo SFRJ, kao Vrhovna komanda, trebalo je "**da povuče potez koji će prelom iznuditi**". Stoga su zaključili : "**Moramo ih staviti uza zid – ili referendum ili sprovođenje ustava i zakona – ili sila**" (Isto).

197 Isto.

198 Isto. Međutim, za Jovića je bila "**Vrlo sumnjiva razlika u kršenju zakona između Slovenije i Hrvatske i vrlo je sumnjiva ideja da odlučuje manjina u Predsedništvu. To je stanje kada odlučuje vojska i to se ne može prikrivati. A niko i ne razmišlja o tome da je i vojska višenacionalna i da samim tim bez odluke političkog organa teško može ostati monolitna**" (Isto).

199 Isto.

200 M. Vasić – F. Švarm, nav. dj., str. 240. To mu, pišu M. Vasić i F. Švarm, nije pošlo za rukom, mada je podigao "**međuetničke napetosti u Hrvatskoj i donekle u Srbiji**" (Isto).

U tom je cilju Jović, u svojstvu predsjednika Predsjedništva SFRJ, bez zasjedanja Predsjedništva, naredio upotrebu vojske u Hrvatskoj.[201] U Pakrac su upućene jedinice JNA iz Bjelovara, Virovitice i Zagreba, a Komanda Varaždinskog (32.) korpusa u gradu je postavila i svoje istureno komandno mjesto.[202] Nekoliko dana zatim (9. marta 1991.) u oštrom sukobu između vlasti i opozicije[203] Jović je, na (telefonske)

---

[201] B. Jović, nav. dj., str. 281-282. Tu je naredbu, bez zasjedanja Predsjedništva, Jović donio, kako piše u svojim memoarima, "**jer je bila nedelja. Članovi Predsedništva nisu bili u Beogradu. Malo su gunđali Janez i Vasil, ali je ipak odluka potvrđena**" (Isto, str. 281-287).

Bez odluke Predsjedništva SFRJ Jović nije smio u Pakrac poslati trupe. To je učinio na zahtjev vojnog rukovodstva, uz izmišljotine admirala Broveta o tome kako je "**prijedlog SSNO o angažovanju JNA u Pakracu polazio od ustavne uloge JNA – onemogućavanje izbijanja oružanog sukoba, posebno međunacionalnog**" (S. Mesić, nav. dj., str. 23).

Kada je Predsjedništvo SFRJ ocjenjivalo stanje u Pakracu, 5. marta 1991, Mesić je, pošto Jović nije htio pozvati predstavnike Republike Hrvatske, napustio sjednicu. Jović je tražio da se na Armiju prenesu sva ovlaštenja, na što je Drnovšek oštro reagovao, a Kadijević je najavio "kroz par dana" vojnu "procjenu" i prijedlog "mjera" (Isto, str. 23-24).

General Kadijević je 6. marta 1991. Joviću najavio "**neku novu taktiku ili akciju. Ima nameru da uhapsi dvadesetak hadezeovaca kojima je dodeljeno oružje, ovih dana**". S tim u vezi Jović piše: "**Da vidimo i to. Za to im nije potrebna odluka Predsedništva. Sve što su do sada obećali nisu uradili. Narod je počeo da gubi poverenje u Armiju i u nas. Krajnje je vreme da se nešto praktično učini**" (B. Jović, nav. dj., str. 282).

[202] D. Marijan, nav. dj., str. 297; Isti, **ORUŽANE SNAGE...**, str. 371-372. Prvog marta 1991. je, napadom pobunjenih Srba na Policijsku stanicu u Pakracu i razoružavanjem policije hrvatske nacionalnosti, po D. Marijanu, učinjen novi pokušaj destabilizacije Hrvatske. Intervencijom specijalne jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Hrvatske pobuna je dan kasnije (2. marta) slomljena (Isto).

General-potpukovnik Dobrašin Praščević, načelnik Štaba 5. vojne oblasti, u Pakracu je izjavio da su došli spriječiti "**međunacionalni obračun, delujući preventivno: narodu da pokažemo i uverimo ga kako neće biti prepušten na milost i nemilost specijalcima, a njima da 'na licu mesta' sagledaju našu rešenost da ne dozvolimo divljanje i krvoproliće**" (D. Marijan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA...**, str. 297-298).

[203] B. Mamula, nav. dj., str. 219. Tada su, po B. Mamuli, i vlast i opozicija u Beogradu bili na pozicijama Velike Srbije. S tim u vezi, on piše: "**Svako na svoj način i svojim snagama i sredstvima ili zajedno, branili bi ideju 'velike Srbije', kada bi**

zahtjeve Slobodana Miloševića, generalu Kadijeviću dao nalog da izvede vojsku na ulice (u Beogradu) i "**zaposedne prostor ispred ugroženih državnih institucija**".[204]

---

ocijenili da je Armija krenula svojim vlastitim putem u odbranu Jugoslavije i socijalizma. Nije se smio ni za momenat zanemariti utjecaj i povezanost Beograda sa Srbima u Bosni i Hrvatskoj. S druge strane, vojska u Srbiji je tradicionalno poštovana, uvažavala se njezina poruka i postupak. U JNA većina kadrova bili su Srbi, poniženi poslije brojnih napada na Armiju, a da ni jedanput nije snažno uzvraćeno, Slovenija je prevršila mjeru i nacionalisti su ih tih dana javno prozivali, sramotili i pljuvali po Beogradu i Srbiji. Nepotrebno je govoriti da su među prvima željeli oprati obraz i podignuti glavu. Konačno, jedino odbranom Jugoslavije rješavao se stari aksiom Srbije, da svi Srbi treba da žive u istoj državi, pa je logičan zaključak morao biti, da će odbrana Jugoslavije imati podršku većine Srba" (Isto).

[204] B. Jović, nav. dj., str. 283. Jović u svojim memoarima piše : "**..... Slobodan će poslati zvanični pismeni zahtev koji ćemo sutra na sednici Predsedništva odobriti**" (Isto).

O toj odluci o upotrebi JNA u suzbijanju pobune u Srbiji, radi zaštite vlasti, Jović je šire govorio u svojoj knjizi pod naslovom: **KNJIGA O MILOŠEVIĆU** (Beograd 2001.) :

"**... Nalazio sam se na vikendu u svojoj kući za odmor u Nikšiću blizu Kragujevca. Kao predsednik Predsedništva SFRJ stalno sam obaveštavan o toku događaja. Više puta su mi se javljali telefonom Slobodan Milošević, predsednik Republike Srbije, i Veljko Kadijević, savezni sekretar za narodnu odbranu. Milošević je, očigledno, bio mnogo više u toku. Verovatno je izbliza pratio sve što se događa, moguće da je i neposredno bio konsultovan šta da se preduzima. To se moglo zaključiti po tome što mi je, kad god me je nazvao, govorio o novim momentima, koji se aktuelno dešavaju na terenu, a svaki put je situaciju opisivao dramatičnom, i to uvek sve više i više. Već sa prvim javljanjem nagoveštavao je da će verovatno biti potrebna pomoć vojske. Očigledno je bio svestan da su raspoložive policijske snage nedovoljne. Ja sam to nagoveštavao Kadijeviću, kako bi vojska bila spremna, ako bude neophodno. Kadijević je delovao dosta rezervisano, naglašavajući da je to posao policije i da u slučaju da se tako nešto od njega zahteva, treba da se pribavi odluka Predsedništva SFRJ.**

Stanje i odnosi u Predsedništvu SFRJ nisu davali neke sigurne izglede da bi takva odluka mogla biti doneta. Članovi Predsedništva iz drugih republika, izuzev iz Srbije i Crne Gore, nisu bili naklonjeni da zaštićuju vlast u Srbiji. Radije bi je rušili, ako ikako mogu. Ipak, počeo sam prvi krug konsultacija sa članovima Predsedništva SFRJ. Zvao sam jednog po jednog telefonom da ih izvestim o situaciji i da nagovestim da ćemo, možda morati da se izjašnjavamo o upotrebi JNA da bi se suzbila pobuna u Srbiji. Radi se o zaštiti legalno izabrane vlasti, što po Ustavu SFRJ spada u nadležnost JNA, ali je za to potrebna procena i odluka Predsedništva SFRJ.

Takva mogućnost delovala je na članove Predsedništva kao šok. Manje-više svi su izražavali želju da se to izbegne, ako je ikako moguće. Čak i članovi Predsedništva koji bi na svaki način da zaštite vlast u Srbiji, bili su zbunjeni pred činjenicom da moramo da upotrebljavamo vojsku protiv pobune u Srbiji, sada kada nam je ona potrebna da se suzbije separatizam i nasilno otcepljenje zapadnih republika. Izbegavao sam da kontaktiram Drnovšeka i Mesića sve do konačne odluke, da ne bi uticali na Bogićevića, Tupurkovskog i Sapundži-u, koji su kolebljivi i koji bi mogli lako da odbiju upotrebu vojske, samim tim što su sva trojica izražavali veliku rezervu za eventualni takav potez Predsedništva. Smatrali su da to ne bi bilo dobro.

Milošević se javio po ko zna koji put i direktno me pitao da li hoću ili neću da pomognem, jer je situacija van kontrole. Rekao sam mu da sam Kadijeviću i članovima Predsedništva već najavio mogućnost upotrebe vojske i da ću, bez obzira na negodovanje, zatražiti da se donese odluka o upotrebi vojske u cilju suzbijanja pobune i vandalizma koji je uzeo zaista velike razmere. Demonstranti su provalili u Skupštinu i Vladu Srbije, a preti opasnost zauzimanja i Televizije. Obećao sam mu da ću odmah ponoviti krug konsultacija u cilju da se donese odluka.

Prvo sam pozvao Kadijevića i rekao mu da ću zatražiti telefonsku saglasnost članova Predsedništva da se donese odluka o intervenciji JNA u Beogradu, da se suzbije nasilje i pomogne zavođenju reda. Vojska treba da spreči zauzimanje državnih institucija od strane demonstranata, postavljajući svoje snage ispred tih objekata, a demonstracijom vojne moći treba da upozori demonstrante da se ne igraju sa državom. Nismo govorili o primeni sile niti o upotrebi oružja, odnosno vatre, u suzbijanju pobune. Međutim, vojsci to nije bilo izričito zabranjeno. Sve je zavisilo od toka događaja i od situacije na terenu.

Kadijević mi je rekao da mu je u tom slučaju potrebna ne samo odluka Predsedništva, nego i pismeni zahtev Republike Srbije. Nisam se sporio s njim. Pismeni zahtev može tražiti Predsedništvo, ako smatra da je to neophodno, a vojska mora da postupi po odluci Predsedništva. Pitao sam Miloševića da li je saglasan da pošalje pismeni zahtev Predsedništvu za upotrebu vojske, da bih mogao s tim da operišem u razgovorima s članovima Predsedništva. Milošević je pristao.

Tek što sam završio razgovor sa Miloševićem, javio mi se nanovo Kadijević. Sada on smatra da je neophodno nešto hitno preduzeti, jer demonstranti prete da provale u Generalštab JNA, koji se nalazi upravo preko puta Vlade Srbije, u koju su već ušli.

Razgovor sa članovima Predsedništva bio je lakši nego što je izgledalo na osnovu prvih kontakata. Tome je mnogo doprinela i činjenica da je i vojska ugrožena, odnosno da je i Generalštab bio na udaru demonstranata, ali i informacija da Srbija zvanično i pismeno traži zaštitu njenih državnih institucija i legalno izabrane vlasti. Tupurkovski, Bogićević i Sapundžiju su izrazili izvestan otpor, svaki na svoj način, ali su pristali na moje upozorenje da Predsedništvo ne može da beži od svoje ustavne odgovornosti da

je, prividno u funkciji Ustava SFRJ iz 1974, a "**zapravo upregnuto u uzde Velike Srbije**", zahtijevalo održavanje sjednice Vrhovne komande (Predsjedništva SFRJ i Štaba Vrhovne komande). Ustvari, inicirana pobuna Srba u Pakracu je bila povod da rukovodstvo Velikosrpskog pokreta, na čelu sa Miloševićem, pokuša primorati Predsjedništvo SFRJ da uvede vanredno stanje u zemlji, omogući JNA "legalno" preuzimanje vlasti u svim republikama, odnosno legalno uspostavljanje vojno-srpske diktature, i ratna ovlaštenja za predsjednika Jovića, koji bi na taj način produžio predsjednički mandat na neograničeno.[205]

Sjednica Predsjedništva SFRJ, konačno je, na zahtjev Štaba Vrhovne komande, a faktički po Miloševićevom nalogu, održana 12. marta 1991. u funkciji Vrhovne komande oružanih snaga SFRJ i na

---

štiti ustavni poredak, ako je to neophodno, i upotrebom JNA. Nije im se dopadalo što vojskom branimo srpsko rukovodstvo, a još manje pomisao da bismo na sličan način mogli da je upotrebimo za rušenje onih koji nam nisu po volji, separatističkih rukovodstava.

Uveravao sam ih da je za nas svaka legalno izabrana vlast ista i da vojska neće jedne braniti, a druge rušiti. Teško je znati ko je kome šta u tom momentu verovao, ali pristali su. Glasovi Nenada Bućina i Jugoslava Kostića nisu bili sporni od samog početka. Nije uspeo pokušaj da dobijem vezu sa Drnovšekom i Mesićem, ali to nije ni bilo neophodno, jer je šest glasova bilo dovo1jno za odluku, koju sam odmah saopštio Kadijeviću i Miloševiću.

Tenkovske i motorizovane jedinice JNA pojavile su se na ulicama Beograda i zaposele položaje ispred svih važnijih državnih institucija. Njihova pojava delovala je kako se i očekivalo. Bez upotrebe sile demonstracije su ubrzo prestale, narod se razbežao. Na ulicama je ostao haos od neverovatnog vandalizma koji se ne pamti u Beogradu. Propale su demonstracije koje su bile uperene na osvajanje televizijske stanice, a preko nje i vlasti, ali je ostala pouka za svakoga ko je u stanju da iz ovog događaja izvuče zaključke za buduća ponašanja.

Sutradan, desetog marta 1991. održali smo sednicu Predsedništva SFRJ, na kojoj smo potvrdili odluku usvojenu u telefonskoj komunikaciji. Bio je prisutan i Slobodan Milošević, koji je doneo pismeni zahtev Republike Srbije za vojnom intervencijom u Beogradu. Pošto je bura bila prošla i sve se dobro završilo bez upotrebe vatre od strane JNA, nije ni bilo rasprave. Jednostavno je potvrđena odluka zapisnički, uz malo gunđanje Mesića i Drnovšeka van sednice da vojska ne treba da nam služi da bismo spašavali Miloševićevu vlast**"** (B. Jović, nav. dj., str. 65-69).

205 V. Kadijević, nav. dj., str. 111-112; B. Jović, nav. dj., str. 286-295; D. Marijan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA...**, str. 298; S. Mesić, nav. dj., str. XI i 23; S. Biserko, nav. dj., str. 222. Primjenom vanrednih mjera trebalo je, po Mesiću, omogućiti JNA "legalnu" agresiju na Republiku Hrvatsku (Isto).

njenom komandnom mjestu,[206] a ne u Palati Federacije, dakle u zatvorenom objektu Vrhovne komande, duboko ispod zemlje.[207] Dnevni red je bio "**Stanje u zemlji i zadaci Vrhovne komande oružanih snaga**". U ime neustavnog Štaba vrhovne komande uvodno izlaganje je podnio general-pukovnik Veljko Kadijević, savezni sekretar za narodnu odbranu, koji je vodio glavnu riječ, kao da je on predsjedavao.[208]

Kadijević je, "**na osnovu kratko izložene procjene situacije**", iznio više zahtjeva, iza kojih su se krili prijedlozi rukovodstva Srbije, uglavnom Miloševića i Jovića, a čiji je cilj bio da vojsku učine političkim faktorom, čak i arbitrom u jugoslovenskoj krizi u koju su oni uvukli i doveli Jugoslaviju, odnosno da JNA nametne vojnu vlast u Jugoslaviji i diktira političko rješenje vođe Velikosrpskog pokreta. Ti su se zahtjevi, uglavnom svodili na: **uvođenje vanrednog stanja na cijeloj teritoriji SFRJ, podizanje borbene gotovosti oružanih snaga** (pripravnost vojske), uključujući i mobilizaciju dijela jedinica, i **razoružanje i rasformiranje ilegalnih oružanih sastava**.[209] Glasovima

---

[206] B. Jović, nav. dj., str. 286-295; S. Mesić, nav. dj., str. 23; AIIZ, inv. br. 2-2442, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Pov. Br. 04/490-1, 21. mart 1991, Sarajevo – Okružnom štabu Teritorijalne odbrane Tuzla, Informacija o aktuelnim događajima.

Sjednici su prisustvovali svi članovi Predsjedništva, izuzev Drnovšeka, a od generala, pored Kadijevića, Brovet, Adžić, Ćušić, Čubra i Vuk Obradović (B. Jović nav. dj., str. 286).

[207] Isto. Insistirajući da se sjednica održi u prostorijama Štaba Vrhovne komande, vojni vrh, na čelu sa generalom Kadijevićem, je, po ocjeni generala Špegelja, računao "**da će u tim tajanstvenim podzemnim prostorijama, ispunjenima velikim kartama, crtežima, pregledima i tablicama, impresionirati članove Predsjedništva SFRJ, da će ih taj ugođaj i energičan istup Kadijevića, Adžića i Broveta sa zahtjevom za radikalne mjere uplašiti, pa će prihvatiti odluku o proglašenju izvanrednog stanja kako bi oružane snage preuzele vlast i 'sačuvale Jugoslaviju'**" (M. Špegelj, **SJEĆANJA VOJNIKA**, Zagreb 2001, str. 187-188).

[208] Isto, str. 286-295.

[209] Isto; V. Kadijević, nav. dj., str. 113; S. Mesić, nav. dj., str. 24; M. Davor, nav. dj., str. 298; S. Biserko, nav. dj., str. 222. General Kadijević je "**uzdrhtalih ruku**" objašnjavao : "**U Jugoslaviji su na sceni svi mogući neprijatelji socijalizma i jedinstvene Jugoslavije. Aktivniji su i dižu glavu ustaški, četnički, balistički, belogardijski i svi ostali elementi. Mi smo u situaciji da se borimo protiv istog neprijatelja protiv kojeg smo se borili i 1941. godine**'" (S. Mesić, nav. dj., str. 24).

Tupurkovskog, Bogićevića, Mesića i Rize Sapundžiju-a prijedlog je odbijen. U pauzi je dogovoreno da Vojska preformuliše prijedloge i da ih svede na **preduzimanje mjera pripravnosti u oružanim snagama, uključujući i mobilizaciju dijela jedinica, ali je i to (kasnije) odbijeno**.[210]

---

[210] Isto; V. Kadijević, nav. dj., str. 113; S. Biserko, nav. dj., str. 222; B. Bogićević, **RAT JE PLANIRAN**, u : F. Ademović, JNA BEZNAĐE ZLA, Sarajevo 1997, str. 29-30. Za prijedlog redigovanog teksta odluke – bez uvođenja vanrednog stanja, sa povećanjem borbene gotovosti vojske i dodatnom mobilizacijom glasali su: Borisav Jović, Nenad Bućin, Jugoslav Kostić i Riza Sapundži-u. Protiv su bili: Bogić Bogićević, Stjepan Mesić i Vasil Tupurkovski. Janez Drnovšek nije bio na sjednici.

Odluka nije donesena, jer je za to bilo potrebno najmanje pet glasova (B. Jović, nav. dj., str. 295; B. Bogićević, nav. dj., str. 29-30).

Tok "**dramatične sjednice**" Predsjedništva SFRJ, od 12. marta 1991, je rekonstruisan na osnovu Jovićevih i Mesićevih memoara (B. Jović, nav. dj., str. 286-295 i S. Mesić, nav. dj., str. 24-27), kazivanja Bogića Bogićevića (B. Bogićević, nav. dj., str. 29-35) i Kadijevićevih "viđenja" (V. Kadijević, nav. dj., str. 112-113).

Vojno rukovodstvo je ušlo u nastavak sjednice s odlučnim stavom da igru odigra do kraja. Međutim, ni na ponovljenom glasanju nisu dobili peti glas, koji su očekivali od predstavnika Bosne i Hercegovine, Bogića Bogićevića, kao Srbina. On je "**ostao legalist i demokrat, lojalan svojoj republici i svim njenim građanima, te kao ni na nekim ranijim i kasnijim sjednicama Predsjedništva nije prihvaćao prijedloge koji su, nekad prikrivenije, nekad otvorenije, smjerali upotrebu JNA**" (M. Špegelj, nav. dj., str. 188). Na taj je način, Bogićević onemogućio vojni vrh i Miloševićev dio Predsjedništva da dobiju legalnu osnovu za državni udar (B. Bogićević, nav. dj., str. 30-35).

Donošenjem odluke o uvođenju vanrednog stanja na cijeloj teritoriji Jugoslavije trebalo je, po Bogićeviću, donijeti odluku o otpočinjanju rata na svim prostorima Jugoslavije, a ne o mirnom rješenju jugoslovenske krize. S tim u vezi, on tvrdi da je, i pored Programa ekonomskih reformi koji se uspješno ostvarivao i imao podršku gotovo čitavog svijeta, vojni udar, koji je dogovoren na relaciji: Jović – Kadijević – Milošević, bio planiran i trebalo je da se izvrši 12. marta 1991, neposredno nakon što bi Predsjedništvo SFRJ prihvatilo zahtjev vojnog vrha. Istoga bi momenta bila uvedena vojna uprava: vojnim mjerama bi bila srušena rukovodstva u Hrvatskoj i Sloveniji, a vojno-političkim rukovodstvo u Bosni i Hercegovini izabrano na višestranačkim izborima, kao i "probugarsko" rukovodstvo u Makedoniji. Pri tome bi istovremeno bili uhapšeni predsjednici Tuđman i Kučan. Ukoliko se to ne bi dogodilo postojao je, po Bogićeviću, i "**drugi dio scenarija – da se blokira rad saveznih institucija tako što će se Predsedništvo blokirati ostavkama predsjednika Jovića, Nenada Bućina (Crna Gora) i Jugoslava Kostića (Vojvodina), a smijeniti predstavnika Kosova Rizu Sapundžiju. Savezni parlament trebalo je blokirati tako što vojska neće dozvoliti dolazak delegata iz republika i pokrajina u Beograd**" (B. Bogićević, nav. dj., str. 29-34).

Članovi Predsjedništva nisu znali da Sjednica neće sutradan biti nastavljena ni zašto. Milošević, Jović i Kadijević su bili svjesni da vojni udar ne mogu izvesti bez neke velike podrške iz vana. Stoga je Kadijević, po dogovoru sa Jovićem i Miloševićem, ujutro 13. marta 1991. tajno odletio u Moskvu, na konsultacije sa maršalom Dimitrijem Jazovom, ministrom odbrane Sovjetskog Saveza, oko sinhronizacije planova pučističkih akcija u Moskvi i Beogradu.[211]

Uvođenjem vanrednog stanja trebalo je, po Bogićeviću, "**definitivno proizvesti sukobe i rasulo u zemlji, slijedeći zahtjeve i parole kao što su : 'Dolje Ustav!', 'Vlast Armiji!', 'Hoćemo oružje!'. ? Tako su se nastojali stvoriti uslovi da 'opštenarodni odbrambeni rat' počne u martu 1991. godine. U tim uslovima bi Joviću, po Ustavu, bio produžen mandat predsjednika Predsjedništva SFRJ koji u ime Predsjedništva SFRJ ostvaruje komandovanje oružanim snagama. A pošto Skupština 'ne bi bila u mogućnosti da se sastane', Predsjedništvo bi donosilo uredbe sa zakonskom snagom iz nadležnosti Skupštine. Određene poslove rukovođenja i komandovanja oružanim snagama moglo bi prenijeti na saveznog sekretara za narodnu odbranu**" (Isto, str. 34-35).

211 *Vreme* (Beograd), 23. septembar 1991, str. 7 i 9; S. Mesić, nav. dj., str. 24-25; B. Jović, nav. dj., str. 295; M. Špegelj, **PRVA FAZA RATA...**, str. 51; B. Mamula, nav. dj., str. 33; S. Biserko, nav. dj., str. 222.

O tome je Jović u svojim memoarima za 13. mart 1991. zapisao sljedeće : "**Veljko mi je sinoć, posle sednice Predsedništva, zatražio saglasnost da preko noći ide u Moskvu na konsultacije s Jazovom. Želi da pita da li će nas SSSR zaštititi od eventualne intervencije Zapada, ako idemo na upotrebu vojske za sprovođenje naredbi Predsedništva. Složio sam se. Išao je i vratio se iste noći. Rusi su rekli da nema varijante u kojoj Zapad računa s njihovom vojnom intervencijom. O sovjetskoj pomoći su izbeglii da govore**" (B. Jović, nav. dj., str. 295).

S obzirom na to da o tom razgovoru nije urađena nikakva službena zbilješka, general Vuk Obradović, koji je sa generalom Kadijevićem prisustvovao tom sastanku u Moskvi 13. marta 1991, je "**svoje beleške**" (za vrijeme razgovora bilježio je osnovne teze iz izlaganja Kadijevića i Jazova) stavio na uvid javnosti. One su objavljene 1998. u beogradskom magazinu *Profil*, br. 16, str. 105-114, pod naslovom "**RAT I MIR GENERALA VUKA OBRADOVIĆA**". Pri tome je objavljena i fotografija o susretu Kadijević – Jazov.

O pripremama za taj put, broju članova te "delegacije", vremenu vođenja razgovora i broju prisutnih lica general Obradović je zapisao : "**Nakon završetka prvog dana rada Predsedništva, 12. marta 1991. godine uveče, u predvorju prohladne sale komandnog mesta Vrhovne komande, u kojoj je održavana sednica, pozvao me je Kadijević i u prisustvu Borisava Jovića naredio da obavim**

Većina, takođe, nije znala ni da je najkasnije posljednjeg dana februara 1991. sa Miloševićem dogovoreno kako "**da se stvori prazan prostor vojsci da sama odlučuje**"[212] i tako ispune

---

sve tehničke pripreme za odlazak u Moskvu, ali tako da ondašnji komandant RV i PVO general-pukovnik Anton Tus ne zna za taj let. Većina u vojnom rukovodstvu bila je uverena da je Tus već bio u direktnoj vezi sa Tuđmanom, ali je Tus vešto skrivao sve tragove koji bi ga mogli izložiti iole ozbiljnijem riziku. Na to sam, docnije, dogovarajući detalje oko leta, skrenuo pažnju generalu Mirčetiću, tadašnjem načelniku štaba komande RV i PVO, ali sam ujutro, po dolasku na batajnički aerodrom, ustanovio da je Tus pre nas bio tu i lako saznao ko i gde putuje !

Pored Kadijevića i mene, na put je krenulo i nekoliko ljudi iz njegovog neposrednog obezbeđenja. Razgovor Kadijevića i Jazova vođen je 13. marta 1991. godine od 14 do 16 časova. Osim mene, nadam se da se dobro sećam, prisustvovao je samo jedan od saradnika Jazova i njihov prevodilac" (*Profil*, br. 16, str. 106).

Cilj Kadijevićevog odlaska u Moskvu je bio da dobije odgovor na pitanje **kakav je stav SSSR-a "povodom moguće vojne intervencije Zapada na Jugoslaviju?**". Ministar Jazov, s kojim je Kadijević još od ranije bio u stalnom kontaktu, mu je u dužem razgovoru odgovorio da "**nikakva vojna intervencija sa Zapada**" tada "**nije realna**" ("**Zapad za sada nema snage za brze intervencije..... Jugoslovenskoj narodnoj armiji i Jugoslaviji nikakve zapadne snage ne prete...**" – B. Jović, nav. dj., str. 49 i 276; *Profil*, br. 16, str. 107).

Nakon povratka u Jugoslaviju Kadijević je u više navrata "**ponovio da su Rusi u blatu do kolena i da nisu u stanju da pomognu ni sebi, a kamoli nama**" (Isto).

Mihail Gorbačov je znao za susret Kadijevića i Jazova, ali o čemu su razgovarali nisu mu referisali. S tim u vezi, on je u intervju-u za prvi broj lista magazina *Profil*, krajem 1995. izjavio: "**Da sam znao šta petljaju, obojicu bih smesta uhapsio**" (*Profil*, br. 16, str. 106 i 108).

[212] B. Jović, nav. dj., str. 281. Između ostaloga, u svojim memoarima piše : "....

Konsultujem Slobodana Miloševića o planu vojske. Pročitao sam mu svoje zabeleške od reči do reči. On smatra da je to sve dobro izuzev što Sloveniju treba ostaviti na miru. Samo Hrvatsku treba tretirati. Slovenci nisu kršili zakone (vojne) u tolikoj meri i nema formalnih opravdanja, a politički bi se sve svodilo na rušenje izabranih organa.

Na pitanje šta da radimo ako ne postignemo dovoljnu većinu u Predsedništvu za odluke koje su potrebne, on misli da odlučujemo sa onoliko članova koliko su 'za' i da će vojska 'poslušati'. Smatra da je ločigno da 'uklonimo' svakoga ko će se suprotstaviti takvoj akciji Predsedništva.

Vrlo je sumnjiva razlika u kršenju zakona između Slovenije i Hrvatske i vrlo je sumnjiva ideja da odlučuje manjina u Predsedništvu. To je stanje kada

Kadijevićeve prijetnje izrečene u zaključku Sjednice 12. marta 1991.[213]

Nakon povratka iz Moskve, 13. marta 1991, gdje nije dobio podršku za vojni udar i gdje su mu "**Rusi rekli da nema varijante u kojoj Zapad računa s njihovom vojnom intervencijom**" i kada se uvjerio "**da su Rusi u blatu do kolena....**",[214] general Kadijević je istoga dana pozvao Borisava Jovića zajedno sa Slobodanom Miloševićem "**na konsultacije, šta da se radi ako Vrhovna komanda opet na sutrašnjoj sednici odbije predlog odluke**". Naime, on je tada, bez ikakvih konsultacija, pozvanima u prisustvu generala Adžića doslovno rekao: "**Idemo na vojni udar**". Kadijević je to rekao nezavisno od toga da li će Predsjedništvo ili ne usvojiti predloženu odluku. Ukoliko je usvoje, ta odluka će, po njemu, "**samo u prvih 48 časova biti pokriće za mobilizaciju**", a ukoliko bude odbijena, **mobilizaciju će izvršiti sami**. Međutim, u tom je slučaju, po njemu, postojala "**opasnost da se Predsedništvo sastane i smeni vojni vrh**". Zbog toga je insistirao na potrebi usvajanja odluke.[215]

---

odlučuje vojska i to se ne može prikrivati. A niko i ne razmišlja o tome da je i vojska višenacionalna i da samim tim bez odluke političkog organa teško može ostati monolitna..." (Isto, sr. 281).

213 S. Mesić, na. dj., str. 26.

214 B. Jović, nav. dj., str. 295; *Profil*, br. 16, str. 107; M. Špegelj, nav. dj., str. 51; B. Mamula, nav. dj., str. 24 i 33. To se, po Mamuli, koji je o odlasku generala Kadijevića u Moskvu saznao u ljeto 1991, od dopisnika BBC-a za Balkan Miše Glenia, što mu je bilo neugodno da ga strani novinar upoznaje "**o putu jugoslovenskog ministra odbrane**" s kojim je bio neposredno vezan, "**unaprijed znalo i trebalo je to i očekivati. Kod Jazova, čovjeka koji nije znao i smogao snage da zaustavi raspad svoje vlastite zemlje, tražilo se pokriće za vlastitu neodlučnost**" (B. Mamula, nav. dj., str. 33).

Odlazak Kadijevića u Moskvu 13. marta 1991. obavljen je bez znanja predsjednika vlade, Ante Markovića, što su mnogi tumačili kao definitivno okretanje SSNO protiv SIV-a. Tajni odlasci vojnog vrha u Moskvu u to vrijeme bili su česti (*Vreme*, 23. septembar 1991, str. 7 i 9; S. Biserko, nav. dj., 221).

Admiral Branko Mamula je avgusta 1987. (na poziv generala armije Jazova) i februara 1988. (proslava 70-te godišnjice formiranja Crvene armije) posjetio SSSR, odakle je donosio "važna saznanja". Interesovalo ga pitanje ponašanja sovjetskog vojnog rukovodstva prema perestrojci – novom kursu unutrašnje i vanjske politike Gorbačova (B. Mamula, nav. dj., str. 128-129 i 135).

215 B. Jović, nav. dj., str. 296.

Jović je, za razliku od Miloševića, koji "**ništa nije ni pitao ni komentirisao**", generala Kadijevića pitao "**šta se podrazumeva pod vojnim udarom**". S tim u vezi, dobio je sljedeći odgovor: "**smenjivanje Vlade i Predsedništva. Skupštinu neće dirati, ali neće ni dozvoliti sazivanje. Republičke vlasti i sve ostalo neće dirati ukoliko podržavaju udar. U protivnom skidaće i njih. Cilj je: odrediti rok od 6 meseci (ili kraće) za sporazum o budućnosti zemlje, a dotle prekinuti haotični raspad države**".[216]

Tok prvog dana rada sjednice Predsjedništva SFRJ, odnosno Vrhovne komande oružanih snaga, "**a naročito njen ishod**" (nije prihvaćen srbijansko-crnogorski zahtjev za uvođenje vanrednog stanja i prepuštanje vlasti JNA), tobože su razvili u Jovića ideju da podnese ostavku. Navodno nije mogao sebi dozvoliti da kao predsjednik Predsjedništva SFRJ sprovodi odluke većine sa kojima se nije slagao, a koje, po njemu, "**idu na razbijanje zemlje i građanski rat**". Nakon što je saslušao generala Kadijevića i njegov prijedlog o izvođenju vojnog udara, Jović je rekao da će sutra, "**posle sednice podneti ostavku**", jer "**sednica najverovatnije neće odobriti zahtevane mere**". To mu je bio "jak razlog".[217]

Takav Jovićev potez je imao za cilj da vojsci ostavi dogovoreni "**prostor za delovanje**". S tim u vezi, on je, također, rekao kako će razgovarati sa Nenadom Bućinom i Jugoslavom Kostićem "**da postupe isto**".[218]

Nastavak sjednice Predsjedništva SFRJ, u kompletnom sastavu, održan je 14. marta bez ikakvih "**opipljivijih**" rezultata. Kadijević je ponovo nastojao da Predsjedništvo SFRJ proglasi vanredno stanje i JNA dâ ratna prava u mirnodopskim uslovima. Tome se Drnovšek oštro suprostavio ("**mir je i Armiji je mjesto u kasarnama, ne može**

---

216 Isto.

217 Isto; S. Mesić, nav. dj., str. X.

218 B. Jović, str. 296. U vezi sa tim, Jović u svojim memoarima piše : "**Niko ništa nije komentarisao. Razišli smo se nemo. Usput mi Sloba kaže da on neće ići u Predsedništvo da me zamenjuje**" (Isto).

Armija voditi politiku i silom rješavati probleme").[219] Vojska je pristala i da se u odluci "**ne pominje mobilizacija, nego samo povećanje borbene gotovosti**", "**što oponente odluke nije zadovoljilo**". Za odluku su bila samo tri glasa, a pet protiv.[220]

Zahtjev za uvođenjem vanrednog stanja je ponovo, u mučnoj atmosferi, odbijen, iako su generali prijetili da od prihvatanja njihovog zahtjeva zavisi "**hoće li Predsjedništvo SFRJ kao kolektivni šef države i vrhovni komandant uopšte moći da funkcioniše**". Tim prije, jer je JNA, prema generalu Adžiću, bila "**još jedina institucija u ovoj zemlji**" koja je slušala naređenja Predsjedništva. Navodeći kako Predsjedništvo "**u ovoj zemlji više niko ne sluša**", on je tražio njihovu podršku, jer će se u protivnom ("**... ako nas ne podržite**") naći u "**situaciji u kojoj neće biti izlaza...**".[221]

Kadijević je na odbijanje njegovog zahtjeva reagovao prijetećom najavom da će "**Štab vrhovne komande zasebno zasjedati**" i sve riješiti po svome ili – "**dajte da još jednom problem raspravimo, a mi ćemo vas tom prilikom upoznati s odlukama Štaba vrhovne komande**".[222]

Kada je na toj sjednici završeno izjašnjavanje i konstatovano da odluka nije donesena, Jović je rekao da će, radi otvaranja prostora Vojsci "**za delovanje**", "**podneti ostavku i upozorio na to da su isto najavili Nenad Bućin i Jugoslav Kostić**". Konstatujući da se neke

---

[219] Isto; S. Mesić, nav. dj., str. 25.

[220] B. Jović, nav. dj., str. 296. O tome je Jović u svojim memoarima zapisao : "**U ovom delu rada Predsedništvo je bilo kompletno. Janez Drnovšek je rekao da odluke koje su već donete u Skupštini Slovenije, i naročito one koje se odnose na vojsku "faktički de jure, već znače izlazak Slovenije iz federalnog sistema'. Rekao je da bi usvajanje i sprovođenje predložene odluke u Sloveniji izazvalo konflikt i ubrzani izlazak Slovenije iz Jugoslavije. Sugerisao je uvažavanje realnosti i političke pregovore i odbio donošenje odluke.**

Novina u odnosu na 12. III o.g. je i to što se Riza Sapundžiju predomislio i povukao svoju saglasnost na odluke. Dakle, umesto 4 za sada imamo 3 za i 5 protiv odluke. Stanje se samo pogoršalo" (Isto).

[221] S. Mesić, nav. dj., str. 25.

[222] Isto.

ključne odluke Predsjedništva nisu mogle "**doneti bez 'kvalifikovane' većine od 6 članova**", Predsjedništvo, po Joviću, "**faktički prestaje da postoji za odlučivanje o tim pitanjima**". To je, po njemu, stvaralo "**prostor Štabu vrhovne komande da sam odlučuje**".[223]

To je, piše Jović, "**dočekano na nož**": '**Kako ja mogu da raspuštam Predsedništvo', itd.**", što je izazvalo "**ponovnu diskusiju o svemu, čitavu buru polemike od nekoliko sati uz pokušaje da se ipak nađe neko rešenje, ali bezuspešno**". Jedino o čemu su mogli da se dogovore jeste da nastave "**sednicu još sutra. Da opet pokušamo**".[224]

Na početku drugog nastavka Sjednice 15. marta Brovet je kratko obavijestio da "**Štab vrhovne komande nema nove predloge i da se stanje u zemlji pogoršava**", a Jović zaprijetio da bi, "**ukoliko se Armiji vežu ruke**", "**moglo doći do masovnih zahteva za naoružanje srpskog naroda i do stvaranja srpske vojske radi samoodbrane...**".[225]

---

[223] Isto, str. 296-297. Bila je to još u februaru prodiskutovana alternativa ako Predsjedništvo ne uvede vanredno stanje u zemlji (B. Jović, nav. dj., str. 265-281). Jović je na navedenoj sjednici prešutio i smjenu Rize Sapundžije. S tim u vezi, on piše da je imao u vidu, ali nije rekao "**da će Skupština Srbije smeniti Rizu Sapundži-u zbog ovakvog ponašanja i da Predsedništvo neće imati ni prostu većinu**" (Isto, str. 297).

[224] B. Jović, nav. dj., str. 297.

[225] Isto. S obzirom na to da se poslije Brovetovog obavještenja "**da Štab vrhovne komande nema nove predloge**", "**niko se nije javio za reč**", Jović je pokušao da uvjeri Predsjedništvo ("**... da još jednom animiram članove Predsedništva da dobro razmisle što znači ovakav odnos prema JNA...**") u opravdanost donošenja odluke koju je predložila vojska (Štab vrhovne komande) u cilju "očuvanja" Jugoslavije. S tim u vezi, on je rekao sljedeće: "**Ja bih želeo da obavestim članove Predsedništva i Štab Vrhovne komande da su naše analize u Republici Srbiji, da (ukoliko se Armiji vežu ruke da vrši svoje ustavne obaveze sprečavanja međunacionalnih sukoba i građanskog rata s obzirom na poziciju srpskog naroda, njegove rasprostranjenosti u drugim republikama, neorganizovanosti i nenaoružanosti) položaj srpskog naroda postaje nepovoljan i vrlo neugodan. Srbija se orijentisala na obećanja Predsedništva SFRJ i oružanih snaga da će zaštititi sve nacionalnosti, sve nacije i sve građane od opasnosti međunacionalnih sukoba, što sa ovakvim našim, eventualnim, stavom ne bi bilo osigurano. Naša je procena da bi u ovoj situaciji moglo doći do masovnih zahteva za naoružanje srpskog naroda i do stvaranja srpske vojske radi samoodbrane i mi tome nećemo moći stati na put.**

Prijedlozi i ovlaštenja Štaba vrhovne komande koji su vodili građanskom ratu i preuzimanju vlasti od strane Velikosrpskog pokreta ipak su odbijeni sa 5 prema 3 glasa. Većina članova Predsjedništva je smatrala da "**jugoslovensku krizu**" treba rješavati mirnim, a ne vojnim sredstvima.[226] Jović i Kadijević su najavili sa

---

Mi u Srbiji, kao rukovodstvo, u toj situaciji, ne bismo mogli da opstanemo, ukoliko bismo se tome suprotstavili, jer postoje vrlo jake snage koje rade na tome, a sa ovim stanjem dobijaju snažne argumente da se to i ostvari. Rukovodstvo Srbije ne može da stane ni na čiju drugu stranu, nego na stranu svog naroda i mora obezbediti njegovu odbranu, ako Armija ne bude u stanju da ga brani.

Kakva je perspektiva naše zemlje, u toj situaciji, i njena sudbina, nije teško predvideti, jer možemo svakog dana ispustiti kontrolu iz ruku i doživeti krvoproliće i građanski rat.

Prema tome, situacija je vrlo teška, vrlo delikatna i ja sam dužan da vas upozorim da je to sudbina koja nas čeka, ako nismo u stanju da osiguramo uslove da Armija ravnopravno brani sve narode i sve građane ove Jugoslavije" (Isto, str. 297).

Prilikom ponovnog okupljanja Predsjedništva SFRJ kod generala 15. marta 1991, vojno rukovodstvo je prijetilo građanskim ratom i jačanjem antisocijalističkih snaga i navodilo da Slovenija i Hrvatska razbijaju Jugoslaviju "**i ugrožavaju prava drugih**". Pri tome je "**zajapureni Jović**" prijetio kako "**neće biti kako vi želite, gospodo**", jer će se "**Srbija postaviti da zaštiti interese Srba u drugim republikama**", "**na svim prostorima gde žive**", "**Srbija će formirati svoju republičku vojsku.... da bi zaštitila goloruki i ugroženi srpski narod koji živi van područja Republike Srbije**". Tom je prilikom Jović, okrenut Mesiću, potpredsjedniku Predsjedništva SFRJ, stišćući šake, rekao: "**Molim, sad ću ja tebi da nešto kažem. Vi u Hrvatskoj donosite zakone kojima se suspendira savezni Ustav i savezno zakonodavstvo. Dovodite Srbe u obespravljeni položaj, ilegalno se naoružavate protiv Srba u Hrvatskoj i razbijate Jugoslaviju. Kaži ti meni što je to protivustavno delovanje. O tome se radi. Srbi imaju pravo da žive u Jugoslaviji, a ako neko hoće da se otcepi, onda Srbi imaju pravo da žive u jednoj državi bez obzira kako se ona zvala. To ima da shvatite vi u Hrvatskoj**" (S. Mesić, nav. dj., 25-26).

[226] Isto, str. 297-304; V. Kadijević, nav. dj., str. 125. Stjepan Mesić je odmah reagovao na Jovićevo izlaganje, u kome je on pokušao da "objasni" članovima Predsjedništva šta znači takav odnos prema JNA. Mesić se zalagao za rješavanje ekonomskih i političkih problema političkim dogovorima, a protiv stavljanja vojske u pripravnost. Pri tome je, između ostalog, s pravom naglasio da ne vjeruje u podatak, koga je iznio Jović, o tome da su Srbi nenaoružani.

Janez Drnovšek se, pored ostalog, nije mogao složiti sa predloženim mjerama, jer je mislio i procjenjivao "**da i one vode u građanski rat**". On je bio ubijeđen "**da**

Miloševićem dogovorene konzekvence,[227] odnosno paralizu Predsjedništva i dogovoreni vojni udar.

---

se jugoslovenski problemi ne mogu razrešiti silom, vojskom, sa bilo kakvim merama, nego samo politički. Bilo ko da je to – ili neki narod ili neka republika u tom slučaju, ako JNA počne sa primenom nekih vojnih mera u okviru Jugoslavije, sigurni smo da bi to bilo najgore rešenje i da bi to završilo na najgori mogući način".

Tupurkovski, **Bogićević** i **Sapundžija**, također, nisu prihvatili prijedlog odluka koje je podnio Štab vrhovne komande (Isto). Bogićevićev glas je bio odlučujući u trenutku kada je srpsko-crnogorski dio Predsjedništva SFRJ nastojao uvesti vanredno stanje u zemlji.

I general Kadijević je priznao da razoružanjem "**paravojnih**" formacija i zavođenjem varednog stanja u Jugoslaviji ne bi bio spriječen raspad Jugoslavije i da bi to izazvalo "**i građanski rat**" u zemlji. Imajući to u vidu, on je, u "nastojanju" da pruži odgovor na pitanje "**šta bi vojni puč značio za Jugoslaviju**", postavio pitanje: "**šta bi Štab Vrhovne komande želio sa predlogom zavođenja vanrednoga stanja u zemlji i razoružavanja paravojnih formacija u Jugoslaviji sa kojima je išao pred Predsjedništvo SFRJ 12. marta 1991. godine i koga je Predsjedništvo odbilo, kada se time ne bi sprečio raspad Jugoslavije**". S tim u vezi, on je "precizirao" svoj odgovor na način što bi se prihvatanjem tog prijedloga "**i njegovom realizacijom**", omogućilo "**da rasplet jugoslovenske krize bude znatno legalniji, a time i znatno mirniji...**", nego što je bio. To bi, po njemu, "**bilo vrlo mnogo za Jugoslaviju**" (V. Kadijević, nav. dj., str. 149-150).

Govoreći o tome, Kadijević je, ipak, "**primijetio**" "**da bi prihvatanje predloga Štaba Vrhovne komande i njegova realizacija, također izazvala i građanski rat u Jugoslaviji, pogotovo što bi na tome radio inostrani faktor**". Iako to nije mogao osporiti, Kadijeviću je bio važniji "**legitimni nalog**", da JNA zavede vanredno stanje u zemlji, jer "**u to vrijeme i sa oružjem koje je tada bilo u Jugoslaviji, međunacionalni i religiozni oružani sukobi lakše bi se mogli staviti pod kontrolu ako bi JNA imala legitimni nalog da to uradi**" (Isto). Očito je cilj bio preuzimanje vlasti u Jugoslaviji.

[227] B. Jović, nav. dj., str. 297-304.

Prije nego je zaključio sjednicu, Jović je dao riječ generalu Kadijeviću, koji je ponovo nastojao da obrazloži prijedloge Štaba vrhovne komande, koji su "**u sudbinskom trenutku**" Jugoslavije, a koji su, po njemu, "ugledali svetlo dana". S tim u vezi, Kadijević je tada rekao sljedeće :

"**Pošto je odluka donijeta, prijedlog je dao Štab Vrhovne komande, dao ga je na bazi, kao što sam rekao na početku izlaganja, ne momentalnog stanja, niti nekih momentalnih i parcijalnih procjena, nego višegodišnjih procjena, koje su se, na žalost, u našim predviđanjima ostvarivale upravo tako kako smo rekli, sa samo jednom korekcijom, išli su nešto brže vremenski nego što smo to rekli. Naši**

Veljko Kadijević je od puča, intimno, odustao još u razgovoru sa Jazovom u Moskvi i to, Miloševiću i Joviću, saopštio po povratku u Beograd.[228] Da ga je Jazov ohrabrio, jalovih diskusija 14. i 15. marta ne bi ni bilo. Iznuđivanje odluke zaoštravanjem bio je njihov cilj.

Vojni udar koji je stalno visio u vazduhu i bio u opciji, posebno marta 1991, nije mogao biti izveden iz više razloga. Prije svega, na JNA se skoro u svim sredinama gledalo kao na srpsku vojsku, jer je više od jedne decenije već izgubila legitimnost garanta Jugoslavije. Kadijević se nije odlučio na taj korak i pored pritisaka Miloševića i Jovića.[229]

"Klasični vojni puč koji bi imao za cilj da primjenom vojne sile održi Jugoslaviju na okupu, u jugoslovenskim prilikama kakve su ostale poslije Titove smrti", po Kadijeviću "**nikada nije imao izgleda na uspjeh, osobito ako se misli o trajnom uspjehu**". Takav se puč, po njemu, "**najlakše mogao izvesti odmah nakon Titove smrti**", jer je "**razloga za to bilo na pretek ako su u pitanju dezintegracioni procesi koji su rušili Jugoslaviju**", pri čemu je vojska u to vrijeme "**mogla relativno lako zauzeti vlast.....**".[230]

Vojno rukovodstvo je marta 1991. za uvođenje vojnog udara imalo "**pripremljenu kompletnu dokumentaciju, ljude i sve ostalo**". Međutim, kod njih se, kada nisu dobili ustavno pokriće, niti rusku

---

predlozi su u sudbinskom trenutku ove zemlje. Pored toga, oni su već ugledali svetlo dana, mada – što se tiče našeg opredeljenja – ta činjenica neće imati nikakav bitan uticaj, ali su ugledali svetlo dana, što je samo jedan od dokaza gde smo, čak tu, u zatvorenom objektu Vrhovne komande. Mi kao vojska ćemo iz toga izvući pouke. Štab Vrhovne komande – obaveštavam vas – uzima sebi pravo i obavezu da odmah, nakon ove odluke, procjeni situaciju i povuče konsenkvence koje iz nje proizilaze" (Isto, str. 303-304).

Sjednicu Predsjedništva SFRJ je, po Mesiću, umjesto ili u ime Jovića, zaključio general Kadijević sljedećom konstatacijom : "**Vi ste donijeli odluku kakvu ste donijeli i za nju ćete snositi posljedice. Mi kao Štab vrhovne komande detaljno ćemo to razmotriti, proučiti sve posljedice i kao Armija ćemo iz toga izvući određene zaključke na temelju kojih ćemo dejstvovati**" (S. Mesić, nav. dj., str. 26).

228 Isto, str. 295-296.

229 S. Biserko, nav. dj., str. 225-226.

230 V. Kadijević, nav. dj., str. 114-115.

podršku, javila ideja "**da vojska sama preuzme vlast**", te su, "vagajući" razloge za i protiv, odustali.[231]

I admiral Mamula je smatrao da je u Jugoslaviji trebalo izvršiti vojni udar, po kome je idealan datum bio vrijeme od mjesec dana kasnije, prilikom jednog u nizu sastanaka republičkih vođa. S tim u vezi, on navodi kako mu je čak i iz inostranstva sugerisano da 18. aprila 1991. "**JNA treba uhapsiti šestoricu u Ohridu i preuzeti vlast u zemlji**", te tako navodno zaustaviti raspad Jugoslavije. To je odgovaralo njegovom konceptu kojega je "**cijelo vrijeme i sam zastupao**". Međutim, "**skepticizam**" generala Kadijevića prema takvim koracima JNA bio je, po Mamuli, "**dobro poznat**".[232]

Hapšenje političkih republičkih vođa i njihov odlazak s vlasti, uključujući i Miloševića, admiral Mamula je zastupao i u avgustu 1991. Naime, on se, kada su nakon sloma JNA u Sloveniji, vođene rasprave o smjeni Kadijevića, susreo "**u četiri oka**" sa Miloševićem i, rekavši mu da nije problem Kadijeviću naći zamjenu, iznio stav da "**pravi zadatak Armije jeste, da preuzme svu odgovornost za rješenje krize od Slovenije do Makedonije, ali da svi oni – predsjednici republika, uključivo i on sam – Milošević, moraju otići s vlasti**". To je, po njemu, bilo "**jedino rješenje u pokušaju da se spasi Jugoslavija, premda je i za ovaj pokušaj možda već kasno**".[233]

Takav Mamulin plan je predviđao vojnu upravu u cijeloj Jugoslaviji, jer bi, nakon hapšenja i uklanjanja predsjednika svih republika, vojska

---

231 M. Špegelj, **SJEĆANJA VOJNIKA**, str. 188-189.

232 B. Mamula, nav. dj., str. 188-189; M. Špegelj, nav. dj., str. 189. Admiral Branko Mamula se zdušno zalagao i podržavao vojni udar, kao (posljednju) mogućnost za očuvanje Jugoslavije. Međutim, rukovodstvo JNA je, po njemu, bilo nespremno da preuzme u svoje ruke odgovornost u čitavoj zemlji, što je, po Mamuli, bio "**jasan pokazatelj da je bitka za Jugoslaviju nepovratno izgubljena**" (B. Mamula, nav. dj., str. 194). S tim u vezi, on smatra da vojno rukovodstvo JNA "**snosi odgovornost što nije izvršilo državni udar. Umjesto toga, ono je dozvolilo da nacionalističke vođe i separatističko ponašanje dviju zapadnih republika gurnu JNA u ruke velikosrpskog nacionalizma, koji je Armiju beskrupulozno iskoristio u međunacionalnom ratu, i na kraju odbacio**" (B. Mamula, nav. dj., str. 9).

233 B. Mamula, nav. dj., str. 227; M. Špegelj, nav. dj., str. 190-191.

posjela sve državne i političke institucije u republikama i Federaciji. Takav je zahvat Mamula očekivao od Kadijevića i cijelog vojnog vrha. Međutim, Kadijević nije želio da tako postupi. On je dobro procijenio da mu je u slučaju vojnih poraza u Sloveniji i Hrvatskoj posljednje utočište Slobodan Milošević i da JNA nikako ne smije ostati bez saveznika, pa makar to bila i samo jedna republika – Srbija.[234]

Borisav Jović se odmah poslije sjednice Vrhovne komande od 15. marta 1991. obratio preko Televizije Beograd javnosti (građanima i građankama Jugoslavije), obavještavajući ih da Predsjedništvo SFRJ, u funkciji Vrhovnog komandanta oružanih snaga, "**nije prihvatilo ocene stanja u zemlji niti odluke koje je predložio Vrhovni štab oružanih snaga**". Pri tome nije propustio da naglasi da se Jugoslavija "**nalazi u kritičnoj fazi raspada putem politike svršenog čina**", koju, po njemu, "**sistematski sprovode separatističke snage, ne uvažavajući ni ustavni sistem zemlje ni nacionalna ni građanska prava drugih**". To je, po Joviću, prijetilo "**da nas odvede u direktna međunacionalna sukobljavanja i građanski rat**".[235]

Ocjenjujući kako dotadašnji politički razgovori o budućnosti Jugoslavije "**nisu dali nikakve opipljive rezultate**", Jović je obmanuo javnost, prebacujući krivicu u vezi sa razbijanjem Jugoslavije, na druge, prije svega, na republička rukovodstva Slovenije i Hrvatske. On je, pored ostalog, govorio i o ulozi vojske u političkom životu Jugoslavije, pravdajući prijedloge Štaba vrhovne komande oružanih snaga, koje su, po njemu, bile argumentovane.[236]

---

234 M. Špegelj, nav. dj., str. 191.

235 B. Jović, nav. dj., str. 304.

236 Isto, str. 304-306. Jović je neprihvatanje "argumentovanih" prijedloga Štaba vrhovne komande od strane većine članova Predsjedništva SFRJ našao u sljedećim "razlozima" : "**Razlog za protivljenje tim odlukama, po mojoj oceni, jeste što je kod većine članova Predsedništva SFRJ prevladalo stanovište da dalji tok događaja u zemlji treba prepustiti politici svršenog čina, bez obzira što je jasno da to vodi u građanski rat. Takođe, smatram da su kao članovi Vrhovne komande odbijajući predloge Štaba Vrhovne komande na taj način izrazili očito nepoverenje u Oružane snage zemlje**" (Isto, str. 306).

U cilju da ostavi "**vojsci prostora za delovanje**", odnosno "**preuzimanje vlasti i razoružanje paravojnih jedinica**", Jović je obavijestio javnost da **podnosi ostavku na funkciju predsjednika Predsjedništva SFRJ**.[237]

Ostavkama Jovića, na dužnost predsjednika, te "satelita" Bućina i Kostića, na članstvo u Predsjedništvu SFRJ (16. marta 1991.), kao i izjavama Slobodana Miloševića (16. marta 1991.) da u tim okolnostima "**više ne priznaje odluke Predsedništva SFRJ i da neće učestvovati u njegovom radu (u funkciji zamenjivanja člana Predsedništva iz Srbije**)",[238] Predsjedništvo SFRJ je paralisano, ali otvoreni prostor za vojni udar, zbog "**konfuzija i**

---

[237] Isto, str. 296-311. Međutim, Borisav Jović je podnošenje ostavke, u obraćanju javnosti preko Televizije Beograd, 15. marta 1991, "obrazložio" na sljedeći način :

"**Suočen sa činjenicom da je u Predsedništvu SFRJ prevladao odnos snaga koji ne vodi računa o suverenitetu, nezavisnosti i teritorijalnoj celokupnosti zemlje, koji je orijentisan na podršku raspadu zemlje na neustavan i nedemokratski način koji nastoji vezati ruke Jugoslovenskoj narodnoj armiji kao poslednjoj jugoslovenskoj instituciji koja bi mogla da obezbedi uslove za miran i demokratski rasplet krize, a imajući u vidu zakletvu koju sam podneo prilikom preuzimanja dužnosti, obaveštavam javnost da nisam u stanju da budem saučesnik u takvim odlukama koje doprinose raspadu zemlje sa mogućim katastrofalnim posledicama za naše građane i narode.**

Odlučio sam stoga da podnesem ostavku na dužnost, verujući da je to najpoštenije, a u skladu je sa mojom savešću" (Isto, str. 306).

[238] Isto. Vjerujući da će Armija izvršiti zadatak, Milošević je u toku 16. marta 1991. sazvao svih 200 predsjednika opština Srbije i na tom skupu **izričito najavio rat i promjenu granica**, tako da "**svi Srbi žive u jednoj državi**", a dva dana kasnije, iako je već znao da dogovorenog samostalnog djelovanja Štaba vrhovne komande neće biti, to je doslovno ponovio pred 200 studenata i profesora Beogradskog univerziteta. Za ostvarenje velikosrpskih ciljeva svakako su bile razrađene i druge varijante.

Izjava Slobodana Miloševića o tome da "**više ne priznaje odluke Predsedništva SFRJ i da neće učestvovati u njegovom radu**" je, zaista, bila u "**funkciji razbijanja Jugoslavije**", što je Jović, negirao. Naime, on je tvrdio da to nije "**bilo u funkciji razbijanja Jugoslavije, kao što mu je odmah pripisano i od strane srpske opozicije, nego u funkciji zaštite vojske od eventualne odluke ostatka Predsedništva da se raspusti vojni vrh i onemogući u akciji**" (Isto, str. 306).

kolebanja u vojnom vrhu", nije iskorišten.[239] O tome je vojno rukovodstvo (Kadijević, Adžić i Brovet) 17. marta potpuno nelegalno referisalo Joviću i Miloševiću. To je samo dva dana nakon što je Jović podnio ostavku i četiri dana otkako im je vojni vrh saopštio "**da su se odlučili na vojni udar**". Obrazloženje odustajanja od vojnog udara (17. marta 1991.) bazirano je na suprotnoj procjeni posljedica prijetnje samostalnim odlučivanjem Štaba vrhovne komande. Vojno rukovodstvo je, između ostalog, zaključilo "**da vojna akcija u Hrvatskoj i Sloveniji nije dobro rješenje**".[240]

Lažirani Jovićev, Bućinov i Kostićev izlazak iz Predsjedništva SFRJ nije stavio JNA u funkciju "**preuzimanja vlasti**", čime je, zbog

---

[239] Isto, str. 306-311. Vojska nije preuzela vlast. Kadijević se nije usudio da izvrši dogovoreni puč.

Iako je na trodnevnoj sjednici Predsjedništva SFRJ vojno rukovodstvo prijetilo samostalnim udarom ukoliko za to ne dobije ustavno pokriće, bio je to, po generalu Špegelju, "**proziran blef, jer su znali da bez izravne podrške i pomoći SSSR-a i možda sličnih akcija u susjednim državama – Rumunjskoj, Mađarskoj i Bugarskoj – nemaju nikakve šanse. A već su bili spoznali i to da vojska kojom bi taj udar trebali izvesti ni približno ne odgovara zadatku, kao i to da su Hrvatska i Slovenija dovoljno naoružane za obranu. Sve što je upravljački vrh JNA tada i kasnije radio i govorio bila je igra da se pred Predsjedništvom sakrije vlastita nemoć, a da se u javnosti očuva bar neki autoritet.**

A on se mogao održati samo stalnim odgađanjem upotrebe vojske..." (M. Špegelj, nav. dj., str. 188).

[240] Isto. Vojni vrh je, po Joviću, to morao znati ranije. Tako je vojska, piše Jović, preko noći načinila "**salto mortale**". Vojni vrh je, po njemu, ispao krajnje čudan. "**Ako su sve analize imali u vidu, još onda kad su nam rekli da su se odlučili na vojni udar, nejasno je kako su se na to odlučili. Ako nisu sve to imali u vidu, onda su neozbiljni....**" (Isto, str. 310).

Jović piše da se dugo "**mučio**" da shvati "**zašto je vojska preko noći načinila takav salto mortale**". U odgovoru na to pitanje on je zaključio kako je "**moguće da nisu bili dovoljno izanalizirali razliku između delovanja na osnovu legalne odluke Predsjedništva i zavođenja vanrednog stanja i prisilnog oduzimanja oružja i vojnog udara koji ima isti cilj. U prvom slučaju bile bi na minimum smanjene, a u drugom drastično uvećane reperkusije domaćeg i spoljnog otpora, političke i ekonomske izolacije, što su, verovatno, sagledali tek kada su se suočili sa kritičkim trenutkom**" (Isto, str. 311).

"**vrlo delikatne situacije**", po Joviću, izgubljena navodno "**svaka mogućnost odbrane Jugoslavije**", te je, po njemu, nastala opasnost da SFRJ "**komanduju separatisti i razbijači Jugoslavije**". Zbog toga je odlučeno da se Jović vrati u Predsjedništvo.[241]

Potpuni debakl naveo je Miloševića da Joviću naredi povlačenje ostavki i zamjenu, što je već 20. marta sprovela Skupština Srbije, dan uoči sastanka Predsjedništva sa predsjednicima republika. Na mjesto Sapundžije i Bućina imenovani su penzionisani zastavnik i prodavač lutrije Sejdo Bajramović i dr Branko Kostić, te sve vraćeno na početak. Tako su 21. marta 1991. sanirane nespretnim potezima izazvane štete.[242]

Jović je, u skladu sa svojom ocjenom o "**izlasku**" iz Jugoslavije, koju je iznio 16. maja 1990, prilikom preuzimanja dužnosti predsjednika Predsjedništva SFRJ,[243] 22. marta 1991. definitivno došao do "stava" da je "**izgubljena svaka mogućnost odbrane Jugoslavije**".[244]

---

241 Isto, str. 311. To, po Joviću, "**nije bilo teško, jer smo imali apsolutnu većinu i ogromnu podršku u Skupštini Srbije. Skupština je zauzela stav da treba da nastavim vršenje poverene mi funkcije u Predsedništvu SFRJ, iako je usvojila sve moje ocene o stanju u zemlji i u Predsedništvu o kojima sam govorio u podnetom referatu. Čitav događaj u vezi sa mojom ostavkom snažno je odjeknuo i delovao na otrežnjenje republičkog rukovodstva i cele Srbije i srpskog naroda o stvarnom stanju stvari u jugoslovenskom rukovodstvu i položaju srpskog naroda u Jugoslaviji**" (Isto, str. 311).

242 Isto. Jović je 20. marta 1991. u Skupštini Srbije podnio ekpoze, u kome je ponavljao i dalje zaoštravao optužbe o navodnoj podršci većine članova Predsjedništva SFRJ "**protivustavnim i protivzakonskim postupcima koji vode raspadu zemlje**". Na toj je sjednici srbijanske Skupštine, u suprotnosti sa Ustavom SFRJ i Ustavom Srbije, razriješen član Predsjedništva iz SAP Kosova (Riza Sapundžiju), što je značilo ozbiljnu povredu Ustava SFRJ (K. Rotim, **ODBRANA HERCEG-BOSNE**, knj. 1, Široki Brijeg 1997, str. 82-84).

Vijeće za narodnu odbranu i zaštitu ustavnog poretka Republike Hrvatske je 20. marta 1991, na četrnaestoj sjednici, kojom je predsjedavao Franjo Tuđman, razmotrilo navedeno izlaganje B. Jovića i ocijenilo ga neprivatljivim, kao i razrješenje Rize Sapundžije (Isto).

243 B. Jović, nav. dj., str. 145.

244 Isto, str. 311.

Nakon što većinom glasova na Predsjedništvu SFRJ nisu prihvaćeni prijedlozi Štaba Vrhovne komande, to je tijelo nastavilo "**dalji rad i vrši procjene, prati stanje i događaje i utvrđuje mjere kako dalje i najpotpunije ostvariti ustavnu ulogu i šta dalje predlagati Vrhovnoj komandi**". S tim u vezi, Štab Vrhovne komande je 19. marta izdao saopštenje, koje je u suprotnosti sa stvarnim stanjem i aktivnostima vojnog rukovodstva, kao što je, na primjer, konstatacija da se JNA, "**kao ni do sada, neće miješati u političke dogovore o budućnosti zemlje**", zatim da "**u rješavanju međunacionalnih, međurepubličkih i međustranačkih sporova neće dozvoliti nasilje sa bilo koje strane**", te da "**ni pod kojim uslovima neće dozvoliti međunacionalne oružane sukobe i građanski rat u Jugoslaviji**".[245] Angažovanje oklopnih jedinica iz 1. i 5. vojne oblasti u Plitvicama

---

[245] AIIZ, inv. br. 2-2442, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Pov. br. 04/490-1, 21. mart 1991, Sarajevo – Okružnom štabu Teritorijalne odbrane Tuzla, Informacija o aktuelnim događajima. To je saopštenje glasilo :

"**1. JNA pouzdano će obezbjediti granice SFRJ od svih oblika ugrožavanja i neće dozvoliti njihovu promjenu sve dok se ne postigne i stupi na snagu eventualni dogovor o tome u skladu sa Ustavom SFRJ;**

2. JNA ni pod kojim uslovima neće dozvoliti međunacionalne oružane sukobe i građanski rat u Jugoslaviji;

3. U rješavanju međunacionalnih, međurepubličkih i međustranačkih sporova neće se dozvoliti nasilje sa bilo koje strane;

4. Moraju se obezbjediti normalni uslovi za život i rad oružanih snaga. To prvenstveno podrazumjeva: poštovanje regrutne i drugih oblika vojne obaveze u skladu sa Ustavom SFRJ i saveznim propisima; vraćanje teritorijalne odbrane u sistem rukovođenja i komandovanja ustvrđen Ustavom SFRJ i aktima Predsjedništva SFRJ, uredno finansiranje JNA u skladu sa već preuzetim društvenim obavezama;

5. Budući da Predsjedništvo SFRJ nije prihvatilo prijedlog neophodnih mjera za potpuno sprovođenje sopstvene Naredbe od 9. januara 1991. godine, JNA ne može snositi odgovornost za dalje eventualno nelegalno naoružavanje građana i njihovo vojno organizovanje na bilo kojem dijelu jugoslovenske teritorije;

6. JNA se, kao ni do sada, neće miješati u političke dogovore o budućnosti zemlje" (Isto).

Vijeće za narodnu odbranu i zaštitu ustavnog poretka Republike Hrvatske je 20. marta 1991, na četrnaestoj sjednici, kojom je predsjedavao Franjo Tuđman, razmotrilo navedeno saopštenje Štaba Vrhovne komande Oružanih snaga SFRJ i ocijenilo ga neprihvatljivim (K. Rotim, nav. dj., str. 82-84).

krajem marta, kada je paramilicijska grupa Srba, postavila barikadu u Plitvicama na komunikaciji Slunj - Titova Korenica, bila je u suprotnosti sa navedenim deklarativnim saopštenjem Štaba Vrhovne komande.[246]

Neuspjeh srpskog rukovodstva i nespremnost kolebljivog vojnog rukovodstva da, bez ruske podrške, na sebe preuzme odgovornost za dogovoreni vojni udar i nasilno obaranje vlada republikâ Hrvatske i Slovenije,[247] naveo je Miloševića da prihvati Mesićevu sugestiju da u međusobnom dogovoru sa Tuđamnom pokuša riješiti nastali spor. U najvećoj tajnosti, u svega nekoliko dana organizovan je sastanak.[248]

Dogovor je ostvaren u velikoj tajnosti 26. marta 1991. u Karađorđevu, ali bez Mesića i Jovića. Tuđman se uhvatio u zamku podjele Bosne i Hercegovine i podebljavanja pereca njegove države. Petnaestak predratnih bosansko-hercegovačkih srezova bilo je za to dovoljno, s tim da je u izgledu bila i podjela ostalog dijela Bosne i Hercegovine na bazi srpske ili hrvatske većine.[249]

---

246 D. Marijan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA...**, str. 298-299. Jedinice 5. vojne oblasti su na području Plitvica postavile "tampon zonu", između "sukobljenih strana", čme je cijela Kninska krajina ili područje Like s većinskim srpskim stanovništvom dobilo "čuvara", koji je sprječavao djelovanje jedinica MUP-a Republike Hrvatske i omogućavao ustrojavanje ilegalne vlasti pobunjenih Srba (Isto, str. 299).

247 Isto, str. 265-281. Zbog tog neuspjeha Kadijević je, po Špegelju, počeo razmišljati o pohodu na Sloveniju, pri čemu je trebalo da osigura da Hrvatska ne interveniše. Takvo je obećanje dobio od Tuđmana, koji mu je rekao : "**Nećemo se miješati u vaš spor sa Slovenijom**". To je, po Špegelju bio "**pokus, a bude li se akcija dobro razvijala, iza Kadijevića je u Sloveniju s 2000 specijalaca i skupinom Slovenaca koji će preuzeti vlast trebalo da krene general Petar Gračanin, tadašnji savezni ministar unutrašnjih poslova". On je, tvrdi Špegelj, "avionima već bio došao u jednu bazu JNA pokraj Ljubljane i ondje čekao rezultate Kadijevićeva djelovanja, no kako je Kadijević u deset dana doživio katastrofalan poraz, veliki general Gračanin ponovo je sjeo u avion i pobjegao u Beograd. Tako je plan propao**" (M. Špegelj. nav. dj., str. 51).

248 Detaljnije o tome vidi : M. Minić, **DOGOVORI U KARAĐORĐEVU O PODELI BOSNE I HERCEGOVINE**, Sarajevo 1998, str. 21 - 104; H. Šarinić, **SVI MOJI TAJNI PREGOVORI SA SLOBODANOM MILOŠEVIĆEM**, Zagreb 1999. O tome vidi: str. 942-944 ovog rada. Kadijević je, po Mamuli, znao za sadržaj razgovora u Karađorđevu (vođeni su na vojnoj ekonomiji) – *Slobodna Bosna*, br. 186, 8. juni 2000, str. 25.

249 Isto. Svjedočeći u Hagu (septembra 2002.) u procesu protiv Miloševića, Mesić je sve to još jednom jasno potvrdio.

U Karađorđevu je, po Mesiću, dogovoreno da Hrvatska dobije trinaest predratnih bosansko-hercegovačkih srezova, odnosno granice Banovine Hrvatske iz avgusta 1939, te bosansko Prekounje (Bihać, Cazin, Velika Kladuša i Bužim), pošto to, kao "**turska Hrvatska**", odnosno Muslimanima u ogromnoj većini naseljeno područje, Miloševiću navodno nije bilo potrebno.[250]

Obećanih 33 opštine (sa 1.166.577 stanovnika, od čega: 473.789 Bošnjaka, 460.462 Hrvata, 164.549 Srba i 67.777 Ostalih, i površinom od 13.974 km^2)[251] očigledno nije zadovoljavalo Tuđmanove aspiracije. Miloševićeva ponuda, s druge strane, bila je samo mamac i zamka da se otvori pitanje promjena granica, radi definitivnog opredjeljenja za ratnu opciju rješenja srpskog nacionalnog pitanja. Oba su se, po svoj prilici, uzdala u kasnije globalno srpsko-hrvatsko razgraničenje i **razmjenu stanovništva**, odnosno "**humano preseljavanje**" ili "**humanitarno preseljenje**", tj. **deportaciju stanovništva**,[252] radi definitivnog rješenja srpskog i hrvatskog nacionalnog pitanja ratnom opcijom i "**konačnog rješenja**" muslimanskog pitanja, odnosno pitanja Bošnjaka, njihovom likvidacijom ili raseljavanjem iz Bosne i Hercegovine. Izgledalo im je da bi se tim kompromisom mogao izbjeći praktično započeti srpsko-hrvatski rat, a u datim okolnostima ostvarile bi se obje "velike" države trenutno mogućeg opsega.

Raspad Jugoslavije bio je pri kraju. Pored Srbije, kao nezavisne države ponašale su se već i Slovenija i Hrvatska. Samiti republičkih šefova nisu davali rezultate. Jedino su još Bosna i Hercegovina i Makedonija vjerovale u mogućnost njenog opstanka. Razočaran Kadijevićevom neodlučnošću i pokoleban u vjernost vojnog rukovodstva, Milošević je na trenutak bio spreman i na kompromis sa Tuđmanom, uvlačeći ga u destrukciju i međusobnu podjelu susjedne Bosne i Hercegovine.

---

250 M. Minić, nav. dj., str. 77-90.

251 **GEOGRAFSKI ATLAS BOSNE I HERCEGOVINE**, Geodetski zavod Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1998, str. 39.

252 **MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUD ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU**, Predmet: Br. IT-02-54-T, TUŽILAC PROTIV SLOBODNA MILOŠEVIĆA, Hag 2000, paragraf 59; S. Mesić, nav. dj., str. 174; Ž. Papić, **BOSNA I BALKAN**, Sarajevo 2002, str. 134. O tome vidi: str. 327 - 328, nap. 5, ovog rada.

IV

OMEĐAVANJE GRANICA VELIKE SRBIJE

1. **Ratni plan "RAM"***

Nakon sjednica Predsjedništva SFRJ 12, 14. i 15. marta 1991, kada velikosrpske snage nisu legalno uspjele da preuzmu vlast u zemlji, vojno rukovodstvo je, procijenilo da postoje dvije opcije daljeg djelovanja :

---

* U praksi Velikosrpskog pokreta su, u cilju formiranja Velike Srbije, obnovljeni "homogena Srbija", "etničko čišćenje", odnosno genocid, zatim prisilna preseljavanja i drugi oblici zločina. O tom scenariju, zločinačkom planu, **tajno i javno** je govoreno kao o "**planu RAM**". Rukovodstvo Velikosrpskog pokreta je sredinom 1990, **novim rasporedom vojske i formiranjem posebnih motorizovanih sastava (početkom juna), te "idejom" o "izbacivanju" Slovenije i Hrvatske iz Jugoslavije** (27. i 28. juna) **prihvatilo plan RAM** (B. Jović, nav. dj., str. 152 i 159-162. Vidi: str. 250-252 ovog rada).

Postojanje Plana RAM je objelodanjeno na zatvorenoj sjednici SIV-a 18. septembra 1991, kada je predsjednik Ante Marković iznio podatak da postoji plan RAM. Službe SIV-a su raspolagale sa snimcima telefonskih razgovora između Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića, iz kojih se vidjelo, kao što je to utvrdilo *Vreme* (Beograd), da "**RAM nije nikakva fikcija**" nego "**povlačenje zapadnih granica Srbije, stvaranje okvira** /rama – prim. S. Č./ **za neku novu Jugoslaviju, u kojoj bi svi Srbi, sa svojim teritorijama, živeli u istoj državi**". S tim u vezi, Ante Marković je na toj sjednici, pored ostalog, izjavio da "**jasno proizilazi veza**" "**gdje Slobodan Milošević daje naloge Radovanu Karadžiću da Karadžić stupi u kontakt sa Uzelcem** /general, komandant 5. korpusa JNA – prim. S. Č./ **i kaže – po dogovoru na najvišem vojnom vrhu da se preda oružje i naoruža Teritorijalna odbrana Bosanske krajine i da se u realizaciji programa RAM**" **to iskoristi**, "**što znači program RAM – tako kažu, ja ne znam, to je realizacija programa RAM – to je upotrijebio čovjek koji je vodio taj razgovor, kažu da je to program velike Srbije**" (*Vreme*, 23. septembar 1991, str. 7 i 9, te 30. septembar 1991, str. 4 i 5; S. Mesić, **KAKO JE SRUŠENA JUGOSLAVIJA - politički memoari**, Zagreb 1994, str. 236; S. Đukić, **ON, ONA I MI**, Beograd 1997, str. 252-253; S. Biserko, **OD JUGOSLOVENSKE NARODNE ARMIJE DO SRPSKE VOJSKE**, u : RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991.-1999, Zbornik saopštenja i diskusije sa Okruglog stola, Beograd, 7.-9. novembar 2001, Beograd 2002, str. 224).

- prva, da Štab Vrhovne komande ili samo general Kadijević, kao načelnik Štaba, podnese ostavku[1] i

- druga, "**da vojska osloncem na političke snage u Federaciji i u republikama koje predstavljaju one narode koji hoće da žive u Jugoslaviji, uz miran razlaz sa onima koji hoće da idu iz nje, nastavi da obezbeđuje takvu politiku"**. To je, "**prevedeno na praktičan jezik tada aktuelne situacije značilo, između ostalog, zaštitu i odbranu srpskoga naroda van Srbije i prikupljanje JNA u granice buduće Jugoslavije, s tim što je drugi dio zadatka – prikupljanje JNA - operativno i vremenski morao biti prilagođen izvršenju prvog dijela zadataka**".[2]

Rukovodstvo Velikosrpskog pokreta je, "**bez ijednog izuzetka**", prihvatilo drugu opciju.[3]

Opredjeljenjem rukovodstva Velikosrpskog pokreta "**bez ijednog izuzetka**" za koncept "**zaštite**" i "**odbrane**" srpskog naroda van Srbije i

---

Plan "RAM" je, prema kazivanju visokog vojnog analitičara (doktor nauka) u Generalštabu Oružanih snaga SFRJ, koje je Zoran Odić 2. oktobra 1991. objavio u sarajevskom *Oslobođenju*, urađen februara 1991, sa konačnim ciljem formiranja Velike Srbije i **Zajednice Srpskih Država**. Taj plan, po tom vojnom stručnjaku, predstavlja "**širenje i čišćenje**" područja Bosne i Hercegovine i Hrvatske "**iznutra i povezivanje srpskih enklava u tom prostoru**" (*Oslobođenje*, 2. oktobar 1991, str. 2)

General Ilija Radaković tvrdi da su pripreme i agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu vođeni pod šifrom "RAM" (I. Radaković, **BESMISLENA YU RATOVANJA**, Beograd 1997, str. 7).

Slobodan Milošević je plan RAM, po Stjepanu Mesiću, uz upotrebu JNA, provodio instaliranjem "vlada" "**poslušnih šovinista, seoskih politikanata, zubara i skladištara, a u Bosni, i opet s pogledom na dio Hrvatske, gdje je planirano 'čišćenje, odnosno preseljavanje', preko Karadžićeve nacionalističke organizacije, oslonjene na trupe Banjalučkog i Kninskog korpusa**" (S. Mesić, nav. dj., str. 236).

[1] V. Kadijević, **MOJE VIĐENJE RASPADA - VOJSKA BEZ DRŽAVE**, Beograd 1993, str. 113-114. Kadijević navodi kako bi "**u normalnoj državi to bila i jedina opcija**". Međutim, pošto tada, po njemu, "**već više nismo imali praktički nikakvu zajedničku jugoslovensku državu, već konglomerat svega i svačega, zaključeno je da bi ta opcija više bila u korist razbijača Jugoslavije i to predstavljalo udar unutar vojske koja sada ima drugu zadaću. Zato je ta opcija odbačena**" (Isto).

[2] Isto, str. 114.

[3] Isto. Ta opcija je, po generalu Kadijeviću, "**uz učešće odgovarajućih političkih ličnosti koje su stajale na takvom političkom kursu raspleta političke krize**", "**prihvaćena i to od svih bez ijednog izuzetka**" (Isto).

prikupljanje JNA u granice buduće Jugoslavije, JNA se stavila u funkciju realizacije velikodržavnog srpskog projekta i ratne politike Srbije. Od tada počinje komunikacija vojnog rukovodstva samo sa onim dijelom Predsjedništva koje je prihvatilo takav politički kurs "**raspleta političke krize**" u Jugoslaviji. Time se JNA udaljila od svoje Ustavom utvrđene obaveze i pretvorila u oružanu silu vladajućeg režima u Srbiji i Crnoj Gori.[4]

Dogovor u Karađorđevu, bez obzira koliko je bio nepotpun, bitno je promijenio situaciju. **Milošević više nije bio sam**. Tuđman je, u zamjenu za opstanak i obećanu "tzv. banovinu", **pristao na ulogu kolaboranta**. Bez obzira na iskrenost tog dogovora,[5] odustalo se od neizvjesnog

---

[4] S. Biserko, nav. dj., str. 222; V. Kadijević, nav. dj., str. 114; D. Domazet-Lošo, **KAKO JE PRIPREMANA AGRESIJA NA HRVATSKU ILI PREOBLIKOVANJE JNA U SRPSKU IMPERIJALNU SILU**, *Hrvatski vojnik*, kolovoz 1997, str. 15; D. Marijan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA U AGRESIJI NA REPUBLIKU HRVATSKU 1990.-1992. GODINE** (u daljem tekstu: **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA...),** *Časopis za suvremenu povijest*, br. 2, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2001, str. 298. Takav stav o ulozi JNA povukao je, tvrdi D. Marijan, njeno angažovanje na naoružavanju, obučavanju i opremanju Srba u Hrvatskoj. Tako je, primjera radi, pomoćnik za sigurnost komandanta 10. korpusa od kraja aprila do početka jula 1991. organizovao izvlačenje većih količina oružja, oruđa i municije iz vojnih skladišta u Lici za potrebe Srpske demokratske stanke (D. Marijan, nav. dj., str. 298).

[5] U tu je iskrenost, zaista, teško povjerovati, s obzirom na maksimalističke planove jedne i druge strane. Za jedne je maksimalni (**teritorijalni**) domet linija: Virovitica – Karlovac - Karlobag, a za druge Drina. Realne mogućnosti i nagovještaji "**humanog preseljavanja**" i u Drugom svjetskom ratu isprobane razmjene stanovništva pošto se postigne dogovor o podjeli teritorije. Projekat "Grossraumordnung" (uređenje velikog – njemačkog – prostora) predviđao je premještanje miliona stanovnika u cilju stvaranja Velike Njemačke (Grossdeutschland), koja bi obuhvatala velika prostranstva na istoku i jugoistoku Evrope. U Panoniji je, na primjer, trebalo formirati Njemačku podunavsku državu (Donauschwabenland), a izlaz na topla mora ostvariti od Rječine do Taljamenta (Adriatischesküstenland), Hrvate je trebalo preseliti na istok od Rumunije, 300.000 Slovenaca započeto je preseljavanje u Srbiju, pa onda skrenuto u NDH, odakle je trebalo u Srbiju iseliti toliko Srba, itd.

Slobodan Milošević je putem rukovodstva petokolonaške Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine "ispitivao" mogućnost postizanja preseljavanja stanovništva putem pregovora. U tom se cilju 8. januara 1991. Nikola Koljević sastao sa Franjom Tuđmanom i vodio raspravu o "**homogenizaciji određenih teritorija**". Sugerisao je Tuđmanu da se formira neka agencija koja bi mogla da reguliše potrebne demografske

poražavanja Hrvatske. Spor je, uglavnom, sveden na podjelu i uništavanje Bosne. Samiti predsjednika republika nisu davali rezultate. Pod prijetnjom SSNO-a da će podići borbenu gotovost i izvršiti mobilizaciju, Velikosrpski pokret je računao da će i Tuđman pristati na ponuđeno.

Rukovodstvo Velikosrpskog pokreta je - deklarativno se u javnosti zalažući za opstanak SFRJ i "stvarni" demokratski preobražaj društva[6] - na sastanku "učetvero" (Milošević, Jović, Kadijević i Adžić) **5. aprila 1991. prihvatilo ratnu opciju**. S tim u vezi, vrh Velikosrpskog pokreta je ocijenio da je pređen "*Rubikon*" – **postignut je dogovor da će vojska**, bez odluke i saglasnosti Predsjedništva SFRJ ("**nikakvu odluku ni saglasnost nećemo tražiti**"; "**ni od koga više ne tražimo nikakve odluke**"), **stupiti u oružano dejstvo na zaštiti i odbrani srpskog naroda u Krajini, odnosno na odbrani već osvojenog u Hrvatskoj** ("srpskih" gradova koji su tada bili "**pod srpskom vlašću**").[7]

---

solucije koje bi tretirale taj proces na "**civilizacijskom nivou**" (**MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUD ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU**, Predmet: Br. IT-02-54-T, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, Hag 2000 (u daljem tekstu: **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 59). Taj cilj je srpsko kolaboracionističko rukovodstvo SDS-a Bosne i Hercegovine planiralo da postigne silom (Isto, paragraf 61).

Dr Branko Kostić je na sjednici Predsjedništva SFRJ 20. avgusta 1991. iznio stav o **razmjeni stanovništva** (S. Mesić, nav. dj., str. 174).

Septembra 1992, pošto je neuspjeh operacije RAM postao očigledan i otpočela Haška konferencija (7. septembra 1992.), održani su razgovori između Franje Tuđmana i Dobrice Ćosića, šefova država Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije. Tuđman je ponudio razmjenu stanovništva zapadne Slavonije za stanovništvo Bosanske posavine. Ćosić je prihvatio, Karadžić se složio, a Sajrus Vens odobrio da se to nazove "**humanitarnim preseljenjem**" (Ž. Papić, **BOSNA I BALKAN**, Sarajevo 2002, str. 134).

[6] Na sjednici Predsjedništva SFRJ, održanoj 3. aprila 1990, Štab Vrhovne komande "**izložio je procjenu situacije i predložio mjere**", u kojima je, između ostalog, smatrao da Predsjedništvo SFRJ, Skupština SFRJ i SIV "**moraju preduzeti sve neophodne mjere kako bi otklonili neposrednu opasnost po opstanak SFRJ kao države i onemogućiti stvarni demokratski preobražaj društva koji će na ustavu i zakonima biti zasnovan...**". Procjena situacije i prijedlozi mjera koje je, u ime Štaba Vrhovne komande, iznio general Kadijević, zalažući se za "**dosledno**" osiguranje ustavnog poretka, kako bi izbjegli "**haos i građanski rat**", prihvaćeni su, većinom glasova u Predsjedništvu (V. Kadijević, nav. dj., str. 107-108; B. Jović, nav. dj., str. 133-134).

[7] B. Jović, **POSLEDNJI DANI SFRJ**, drugo dopunjeno izdanje, Kragujevac 1996, str. 317. O tom je sastanku Borisav Jović u svojim memoarima, iznoseći brojne

Početkom aprila 1991. vojno rukovodstvo je usvojilo Odluku o razmještanju dijela jedinica JNA prema zapadu. Dio elitne 63. padobranske brigade upućen je iz Niša u Zagreb. Iz 51. motorizovane brigade iz Pančeva 1. oklopni bataljon je premješten u Petrinju (u sastav 622. motorizovane brigade). Drugi motorizovani bataljon 36. motorizovane brigade iz Subotice i 1. mehanizovani bataljon 453. mehanizovane brigade iz Sremske Mitrovice premješteni su u istočnu Slavoniju, na područje Vukovara i Vinkovaca i podređeni Komandi 17. korpusa. Oklopno-mehanizovani dijelovi 10. motorizovane brigade iz Mostara u maju su locirani na Kupreškoj visoravni.[8]

---

netačnosti i Velikosrpske ocjene, zabilježio sljedeće :

"**5. april 1991.**

Po dogovoru sa Slobodanom Miloševićem, pozvao sam njega, Kadijevića i Adžića na razgovor učetvero.

Razgovaramo o situaciji u kojoj se našlo Predsedništvo SFRJ koje više nema potrebnu većinu i nije u stanju da donese odluku o upotrebi vojske kao oružane sile. Sve odluke o upotrebi vojske od sada mogu se doneti samo ako joj se ne daje nalog da dejstvuje. Jedino za to možemo pridobiti dovoljan broj članova P SFRJ. Jasno je da bi poštovanje stava da vojska ne sme koristiti oružje bilo katastrofalno za srpski narod u Hrvatskoj, koji se nije naoružao jer je računao na zaštitu JNA, dok je Hrvatska naoružala svoje proustaške secesionističke jedinice.

Pitamo ih da li će vojska dozvoliti da hrvatska policija zauzme Knin i druge srpske gradove, koji su sada pod srpskom vlašću?

Odgovor je vrlo jasan: neće. Postupaće na sledeći način: u slučaju da ih Hrvati napadnu stupiće u oružano dejstvo i obavestiće mene, a ja ću potom sazvati Predsedništvo i samo ih obavestiti o činjenici. Nikakvu odluku ni saglasnost nećemo tražiti.

Skrenuli smo im pažnju da bi drugačije postupanje bilo izdaja, a da izdaja u ovom slučaju znači pad srpskog rukovodstva i propast JNA. Slažu se i čvrsto obećavaju.

Da vidimo i to. Valjda je i njima dogorelo do nokata. U svakom slučaju, prešli smo 'Rubikon'. Ni od koga više ne tražimo nikakve odluke, dejstvujemo prema potrebi na zaštiti srpskog naroda, obaveštavamo Predsedništvo o događajima, pa kome se ne dopada neka ide kući. I glupo je da sede u rukovodstvu države sa kojom su zaratili. Vojska neće nikoga napadati, ali će braniti i sebe i srpski narod u Krajini" (Isto).

[8] D. Marijan, nav. dj., str. 299; A. Tus, **RAT U SLOVENIJI I HRVATSKOJ DO SARAJEVSKOG PRIMIRJA**, u : RAT U HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI 1991.-1995, uredili B. Magaš i I. Žanić Zagreb-Sarajevo 1999, str. 68-69.

Šestog maja generalu Kadijeviću se izgleda povratilo samopouzdanje i želja da samostalno djeluje. Polazeći od ocjene da je, zbog zaoštravanja stanja u zemlji (počeci oružane pobune Srba na području Vukovarske opštine, zatim oko Vinkovaca i Osijeka), "**počeo naveliko građanski rat u zemlji**", **naredio je podizanje borbene gotovosti JNA i (narediće) mobilizaciju odgovarajućih jedinica i zaprijetio da će,** ako to ne učine odgovarajući organi Federacije, **JNA** "**obezbijediti mir**".[9] Sazvana sjednica Predsjedništva, u čijem su radu učestvovali predsjednik Skupštine SFRJ, predsjednik SIV-a, predsjednici republika Srbije i Makedonije, predsjednici predsjedništava Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Slovenije i predsjednik Vlade Republike Hrvatske, a na kojoj je razmatrana aktuelna političko-bezbjednosna situacija u zemlji, za 7. maj, završena

---

[9] Isto, str. 299-300; B. Jović, nav. dj., str. 319. Bio je to izgovor za prvu od nekoliko mobilizacija rezervnog sastava koje su do kraja godine uslijedile. Sa tom su naredbom upoznate "**samo posebno izabrane starješine**" (D. Marijan, nav. dj., str. 300).

General Kadijević, koji se nalazio na liječenju u Karađorđevu, 6. maja 1991. tražio je od Jovića da saopšti Predsedništvu "**zvanične stavove Štaba Vrhovne komande i Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu** :

1. Zato što predlozi Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu nisu uvažavani, počeo je naveliko, građanski rat u zemlji.

2. Vojska, koja je na ovakav način pokušavala da zaustavi taj proces, nije uspela. Ako bi ovako nastavila, bila bi i sama razbijena.

3. Polazeći od ustavne uloge Jugoslovenske narodne armije, Štab Vrhovne komande zahteva od Predsedništva i svih saveznih organa da obezbede mir u zemlji.

4. U međuvremenu će narediti da svako onaj ko vojsku napada, kao što je do sada napadao, pri čemu su pale i prve vojničke žrtve, bude dočekan po pravilima o borbenoj upotrebi jedinica, a to znači i – upotrebom vatre.

5. Štab Vrhovne komande je već naredio podizanje borbene gotovosti Jugoslovenske narodne armije i narediće mobilizaciju odgovarajućih jedinica da bi, ako odgovarajući organi federacije ne obezbede mir, to učinila Jugoslovenska narodna armija.

6. Molimo da se sa ovim upoznaju svi faktori koji utiču na stanje u zemlji, u Federaciji i u republikama" (B. Jović, nav. dj., str. 319).

Jović je o navedenim stavovima vojnog rukovodstva obavijestio sve članove Predsjedništva, koji su zaključili da on odmah sazove sjednicu tog najvišeg organa zemlje, sa predsjednicima republika, SIV-a i Skupštine za sljedeći dan, tj. 7. maj 1991. (Isto).

je tek 9. maja u jutarnjim satima,[10] kada su, pod pritiskom "**neminovne**" vojne opcije (strah od mogućeg vojnog udara) jednoglasno usvojene odluke, mjere i aktivnosti,[11] čijim bi sprovođenjem bio osiguran mir u

---

[10] B. Jović, nav, dj., str. 320-321. Ta je sjednica, uz pritisak vojne opcije, trajala dva dana i dvije noći, tj. 7. i 8. maja (završena je 8. maja "**posle ponoći, u stvari 9. maja ujutro u 3 č.** /časa – prim. S. Č./ i bila je, po Joviću, "**izuzetno teška i dramatična. Podela je bila potpuna, nesloga velika, ali i presija da je vojna opcija neminovna ako se ne postigne politički sporazum**" (Isto, str. 320).

[11] Isto. Predsjedništvo SFRJ je, "**polazeći od svoje i ustavne odgovornosti saveznih i republičkih organa za stanje u zemlji i od neophodne potrebe da se odmah obezbede mir i normalni uslovi za razrešenje jugoslovenske krize, donelo je konkretan program mera i aktivnosti za trajno rešenje međunacionalnih i međurepubličkih sukoba, na principima punog poštovanja teritorijalnog integriteta SFRJ i republika, odnosno legaliteta i legitimiteta vlasti u njima, građanskih, individulanih i nacionalnih prava, kao i pravne države.**

Za rešavanje međunacionalnih sukoba u Republici Hrvatskoj treba stvoriti uslove da se :

a) onemoguće oružani sukobi;

b) utvrde sporna pitanja usled kojih nastaju međunacionalni problemi;

c) osigura demokratski dijalog za njihovo rešavanje.

Da bi se to ostvarilo, potrebno je da se uradi sledeće :

1. Javni red i sigurnost, kao i nacionalna i građanska prava svih građana garantuju se i obezbeđuju u skladu sa ustavnopravnim sistemom Federacije i Republike Hrvatske. Sva sporna pitanja će se rešvati i uz angažovanje odgovarajućih organa federacije.

2. Odmah osigurati da se prekine svako nasilje i obezbedi mir. U tom cilju odmah obustaviti kretanje oružanih formacija i naoružanih građana u kriznim žarištima, izuzev legalnih lokalnih organa unutrašnjih poslova, a između područja sa pretežno srpskim stanovništvom i ostalih delova Hrvatske, u oba pravca, svih oružanih formacija i grupa, izuzev jedinica JNA i SSUP.

Ova mera ograničenja primjenjivaće se u narednih mesec dana od dana donošenja ove Odluke.

Jugoslovenska narodna armija koja je, shodno svojoj ustavnoj ulozi i naređenjima Predsedništava SFRJ, već anagažovana na kriznim žarištima, odgovorna je da obezbedi efikasno sprovođenje ove Odluke Predsedništva SFRJ.

3. Odmah izvršiti demobilizaciju rezervnog sastava policijskih, odnosno milicijskih snaga, organizovati povlačenje oružja od građana i njegovo smeštanje u odgovarajuća skladišta koja su pod kontrolom nadležnih organa, u skladu sa Zakonom.

zemlji, "**a time i uslovi za vraćanje borbene gotovosti jedinica JNA na normalni nivo**".[12]

Tom su odlukom široka ovlaštenja data JNA "**na kriznim žarištima**" – na području Hrvatske "**sa pretežno srpskim stanovništvom**", gdje su njene jedinice, kao i Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove, već bile angažovane. Time je rukovodstvo Velikosrpskog pokreta postiglo "**ogroman napredak**", posebno "**u pogledu ovlašćenja koja su data vojsci**", jer je ta odluka Predsjedništva SFRJ u suštini predstavljala **vojnu opciju**.[13] Ona je bila u skladu sa **ratnom opcijom** rukovodstva Velikosrpskog pokreta **prihvaćenom 5. aprila 1991**.

Da se odmah provede temeljita istraga od strane odgovarajućih saveznih i republičkih organa u vezi sa oružanim sukobima, ljudskim žrtvama i materijalnim razaranjima i o tome detaljno obavesti javnost.

4. Odmah prekinuti sa napadima na Jugoslovensku narodnu armiju, njene pripadnike, objekte i sredstva JNA.

Predsedništvo SFRJ ocenjuje da Jugoslovenska narodna armija izvršava svoje funkcije u skladu sa Ustavom SFRJ i saveznim zakonima, i da je sposobna uspešno da zaštiti granice zemlje i spreči međurepubličke i međunacionalne sukobe kao zajednička oružana sila svih naših naroda.

5. Odmah formirati paritetnu grupu sastavljenu od predstavnika Republike Hrvatske i legitimnih predstavnika srpskog naroda iz Hrvatske, radi otpočinjanja razgovora o svim spornim političkim pitanjima za koje se smatra da su uzročnik krize, kao što su: ustavna ravnopravnost hrvatskog i srpskog naroda, jezik, pismo, nacionalni i državni simboli, pravo naroda na samoopredeljenje do otcepljenja, način izjašnjavanja na referendumu i slično...". (Isto, str. 320-321).

[12] Isto. Velikosrpski orijentisani dio Predsjedništva SFRJ je, razmatrajući program mjera i aktivnosti od 9. maja 1991, a u vezi sa prilikama u Hrvatskoj, po Mesiću, pokušao utvrditi političke odluke za snažniji vojni pritisak na Hrvatsku (S. Mesić, nav. dj., str. 136).

[13] Isto, str. 320-321 i 323. Ocjenu te sjednice Jović je dao na sljedeći način: "**Imajući u vidu neviđeno političko nadmudrivanje i natezanje koje je trajalo dva dana i dve noći, mora se imati u vidu da su ovi zaključci možda i taktički kompromis Hrvatske, koja je bila do krajnjih granica 'priterana uza zid'. U svakom slučaju zaključci predstavljaju ogroman napredak u pogledu ovlašćenja koja su data vojsci, ali i u pogledu priznanja Hrvatske što su uzroci izbijanja međunacionalnih sukoba, bez obzira što ima malo nade da će ona u praksi prihvatiti da se ti uzroci i uklone**" (Isto, str. 321).

Devetog je maja 1991. kod generala Kadijevića, koji se vratio sa liječenja u Karađorđevu, održan sastanak, na kome su, pored njega, prisustvovali Slobodan Milošević i Borisav Jović. Diskusija je vođena "**o namjerama i položaju vojske**" poslije odluke Predsjedništva SFRJ od 8. maja "**o uspostavljanja mira i akcijama za dalje rešavanje krize**". Kadijević im je, iznenađen sporazumom "**o tako radikalnim i dalekosežnim merama**", saopštio procjene i namjere vojske, uz pretpostavku da navedena odluka Predsjedništva nije "**bila doneta**". U vezi sa tim, iznio je elemente i ciljeve procjene, način ostvarenja, institucije vlasti za realizaciju opcije, vrijeme početka, trajanje i redosljed, pri čemu je ponovo predložio **uvođenje vanrednog stanja**.[14]

U kraćoj raspravi koja je vođena Milošević je, u cilju da lakše slomi Hrvatsku, smatrao "**da bi bilo dobro suziti front otpora time što bismo pustili Slovence da izađu. Ako republike nemaju na to primedbi, treba omogućiti Slovencima da se legalno odvoje**". Joviću se "**činilo da sve što je Veljko rekao kao neka repriza onoga što su nameravali posle sednice Vrhovne komande, od čega su sami odustali**". Stoga mu nije bilo jasno "**šta treba da znači taj koncept sada kada su ga sami nedavno potpuno diskreditovali i eliminisali**". U daljem izlaganju Jović je ukazao na aktuelnost ostvarivanja odluke Predsjedništva SFRJ od 7. i 8. maja 1991, "**koje su legalna podloga za aktivnost JNA i svih drugih za rešavanje problema**". Smatrao je da je "**neophodno uraditi novu verziju koja se zasniva na obavezi ostvarenja odluke Predsedništva**", koja bi sadržavala i "**varijante postupanja u slučaju da neko pruži otpor ostvarivanju odluka P SFRJ**", što je, po njemu, bilo "**dosta verovatno**". Takva opcija davala im je mogućnost da skidaju "**samo one koje treba skidati**", za šta su, po njemu, imali legalnu podlogu. U slučaju da se "**odluka u celini dovodi u pitanje i to od većine republika**", onda bi se, po Joviću, mogli i vratiti na verziju koju je general Kadijević predložio. Tim prije, jer je smatrao da je "**u suštini, odluka Predsedništva SFRJ vojna opcija (jer je dala ogromna ovlašćenja vojsci), iako se tako ne zove**".[15]

Jović je na kraju iznio stav da "**Vojska treba da shvati i prihvati**" da je nosiocima Velikosrpskog pokreta presudno da brane "**teritorije naroda**

[14] Isto, str. 322-323.

[15] Isto, str. 323.

koji žele da ostanu u Jugoslaviji" i da im "**daleko više odgovara**" da to čine "**na osnovu očuvanja legaliteta savezne vlasti, a znatno manje vojnim udarom**".[16] Takav su stav prihvatili Milošević i Kadijević.[17]

U danima "**natezanja**" oko izbora Mesića za predsjednika Predsjedništva SFRJ (od 10. maja 1991, te kasnije) održano je više sastanaka, na kojima su vođeni razgovori i dogovori između srpskog i crnogorskog političkog, te vojnog rukovodstva – Milošević, Jović, Bulatović, Kostić, Jokanović i generali Kadijević i Adžić. Na tim je sastancima, pored pitanja izbora Mesića za predsjednika, razgovarano i o Srbima u Hrvatskoj. Tako je u razgovoru između Jovića, Miloševića i Kadijevića, 10. maja dogovoreno **da se nastavi sa odbranom srpskog naroda u Hrvatskoj**.[18] Na sastanku od 13. maja rukovodstvo Velikosrpskog pokreta (Milošević, Jović, Bulatović, J. Kostić, Jokanović i general Kadijević) se dogovaralo (tri puna sata) o stavu u vezi sa izborom Mesića za predsjednika Predsjedništva SFRJ. Vezano za to, po Joviću, su bile prisutne dvije osnovne teze.[19] Vojno rukovodstvo je, za razliku od ostalih, smatralo da Mesića treba izabrati. Međutim, taj stav nije prihvaćen.[20]

---

[16] Isto. Pri tome je Jović naglasio i sljedeće: "**Oni su sami u vojsci, u svojoj analizi posle sednice Vrhovne komande 12. - 15. marta o. g. pokazali izuzetne opasnosti takvog puta rešavanja problema, jer bi doveo i do gubljenja legitimiteta i vlasti u Srbiji, ako ona podrži vojnu opciju. Uostalom, i sama je vojska je tada odustala od sličnog rešenja**" (Isto, str. 323-324).

[17] Isto.

[18] Isto, str. 324. Taj se dogovor, po Joviću, temeljio na osnovu Odluke Predsedništva od 7. i 8. maja, jer im je, po njemu, ona davala "**dovoljno mogućnosti, bar za sada**".

[19] Isto, str. 324-325. O tome Jović piše sljedeće :

" **- Veljko Kadijević smatra da ga treba izabrati, jer bi suprotan postupak izazvao krizu sa teškim političkim posledicama i zaustavio procese dogovaranja o budućnosti zemlje.**

- Ostali misle da ga ne treba izabrati jer bi time konačno dali krila razbijačima Jugoslavije i obrukali se pred sopstvenim narodom" (Isto).

[20] Isto. Kadijević je, ipak, "**sa velikim natezanjem**" izrazio razumijevanje za usvojeno stanovište, jer "**nije stvar u tome da on podržava Mesića, nego je opterećen iluzijom da postoji način da se Hrvatska i Slovenija zadrže u Jugoslaviji, a oni su se faktički odlučili na izdvajanje**" (Isto).

Poslije sjednice Predsjedništva SFRJ, 15. maja 1991, na kojoj Mesić nije izabran za predsjednika, jer nije dobio potrebnu većinu glasova (preuzimanje dužnosti spriječeno je od strane Miloševićeve grupe u Predsjedništvu SFRJ),[21] čime je otvorena kriza u Predsjedništvu, kod Jovića su "svratili" Milošević i generali Kadijević i Adžić. Generali

---

[21] S. Mesić, nav. dj., str. XI; **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 94. Miloševićeva grupa u Predsjedništvu SFRJ ustavnom predsjedniku Mesiću tada nije dozvolila da preuzme predsjedničku dužnost. Time je, pored ostalog, JNA omogućeno da, bez vrhovnog komandanta, poslije proglašavanja nezavisnosti i suverenosti Slovenije i Hrvatske, izvrši agresiju na Sloveniju, Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (S. Mesić, nav. dj., str. XI).

Prema Ustavu SFRJ za predsjednika Predsjedništva SFRJ trebalo je po automatizmu izabrati, odnosno proglasiti, Stipu Mesića kao što su svi dotadašnji predsjednici birani. Međutim, Borisav Jović se poslužio trikom i stavio izbor Stipe Mesića na glasanje, za koga su glasali Republika Hrvatska, Slovenija, Makedonija i Bosna i Hercegovina, dok su Srbija, Vojvodina i Kosovo bili protiv, a Crna Gora suzdržana, pa je sjednica prekinuta i zakazana za sljedeći dan (K. Rotim, **ODBRANA HERCEG-BOSNE**, Široki Brijeg 1997, str. 99-100).

Srbiju je tada u Predsjedništvu predstavljao dr Borisav Jović (dotadašnji predsjednik), Sloveniju dr Janez Drnovšek (raniji predsjednik), Bosnu i Hercegovinu Bogić Bogićević, Crnu Goru Nenad Bućin, Makedoniju dr Vasil Tupurkovski, Vojvodinu Dragutin Zelenović, a Kosovo Riza Sapundžiu. Skupština Srbije je ukinula državno-politička tijela Kosova, raspustila Predsjedništvo Kosova, a u Predsjedništvu SFRJ delegirala Vukašina Jokanovića, potpredsjednika Skupštine Srbije, i u martu neustavno smijenila Sapundžiju, delegirajući na njegovo mjesto potpredsjednika srbijanske Skupštine. Otišao je i predstavnik Vojvodine (Dragutin Zelenović, mandatar za sastav srbijanske vlade), pa je imenovan predsjednik vojvođanskog Predsjedništva Jugoslav Kostić (S. Mesić, nav. dj., str. X; K. Rotim, nav. dj., str. 95).

"**Jovićevo lakrdijstvo**" je 16. maja 1991. iz Predsjedništva SFRJ preneseno u Saveznu skupštinu, koja je po drugi put (prvi put 10. maja) odlučivala o potvrđivanju Branka Kostića, Sejde Bajramovića (zastavnika u rezervi i penzionera) i Jugoslava Kostića (vojvođanskog Crnogorca i Srbina). Nekako su "progurani", uz elementarne povrede Ustava SFRJ (S. Mesić, nav. dj., str. 11). S tim u vezi, Mesić piše da Srbija, s obzirom na to da nije priznavala Skupštinu, ni Predsjedništvo Kosova, te svojim ustavom poništila autonomiju Kosova, onda nije mogla "**u ime Kosova**" nikoga sa Kosova ni slati u Predsjedništvo. Pošto je, kakva-takva Skupština Vojvodine opstala, a formalno i stvarno bila potčinjena Skupštini Srbije, autonomno pravo Vojvodine izražavao je predstavnik Srbije u Predsjedništvu (Isto).

Na toj je sjednici za vrijeme izjašnjavanja, zajedno sa Slovencima i Albancima, i hrvatska delegacija napustila Skupštinu (Isto).

su bili "**nezadovoljni, uplašeni i iznervirani**", a Milošević i Jović "**razočarani stavom vojske**",[22] čije je vojno rukovodstvo zastupalo stav da Mesića treba izabrati.[23]

Uzaludno je na zasjedanju Savezne skupštine dokazivano da je odluka srbijanskog parlamenta o raspuštanju najviših organa Kosova i smjenjivanje R. Sapundžiu najgrublje kršenje Ustava. Međutim, bilo je kako se predsjednik Slobodan Gligorijević Ajga dogovorio sa Miloševićem. Kada su veliku dvoranu savezne skupštine napustile delegacije Slovenije i Hrvatske, zajedno sa Albancima s Kosova i dijelom bosansko-hercegovačke delagacije, Gligorijević je prisutne obavijestio da su oba Kostića i Sejdo Bajramović "u paketu potvrđeni". Na to je protestvovao Irfan Ajanović, potpredsjednik Skupštine SFRJ, ali je Gligorijević to prešutio (Isto, str. 13).

[22] B. Jović, nav. dj., str. 325. S tim u vezi Jović, piše: "**Veljko kaže da je to što smo uradili** /nisu podržali Mesićev izbor – prim. S. Č./ **greška. Blagoje kaže da bi nas slatko uhapsio. Slobodan mu kaže neka nas uhapsi ako hoće. Srpska opozicija je listom za Mesića, protiv nas. Sloba i ja smo uvereni da radimo dobro, ali smo veoma razočarani stavom vojske**" (Isto).

[23] Isto, str. 324-325. General Adžić je Mesićev neizbor komentarisao: "**Ovo je lakrdija. Trebalo je po Ustavu…**". Neke zapadne agencije komentarisale su tu generalovu izjavu kao "**srdžbu na Srbiju, tvrdeći da je neizborom Mesića još više oslabila autoritet saveznih organa i same Armije**" (S. Mesić, nav. dj., str. 8).

Admiral Mamula je bio protiv izbora Mesića za predsjednika Predsjdništva SFRJ. To je smatrao "**sumanutom idejom**", jer je Mesićevo navodno "**zalaganje za razbijanje Jugoslavije činilo njegov osnovni, politički image**". Mamula se nije slagao s Kadijevićem i Adžićem "**da se donese takva odluka radi mira u kući i da bi se izbjegao pritisak međunarodne zajednice...**" (B. Mamula, **SLUČAJ JUGOSLAVIJA**, Podgorica 2000, str. 186).

Opstrukcijom nepriznavanja ustavnog predsjednika Republika Srbija (srpski blok), po Mesiću, "**razbija Jugoslaviju**" i pokazuju svijetu "**tko minira Jugoslaviju i Ustav**" (S. Mesić, nav. dj., str. 10 i 17).

Predsjednik Buš (Georg Bush) je u telefonskom razgovoru sa A. Markovićem (20. maja 1991.) izjavio da podržava saveznu Vladu i posebno predsjednika, vjerujući da će se založiti za dalji demokratski preobražaj zemlje. SAD je tada ocijenila da je izbor S. Mesića "**izraz demokratskih promjena u Jugoslaviji**", te da je "**sprečavanje toga izbora znak zaustavljanja demokratskog razvoja u Jugoslaviji**" (Isto, str. 19).

Zbog "**ponašanja rukovodstva Republike Srbije**", koja "**gazi ljudska prava**" i "**sada radi na destabilizaciji jugoslovenskog Predsjedništva**" otkazana je pomoć Jugoslaviji od pola miliona dolara (tzv. Nikelsov – Don Nickels amandman). Buš i Bejker su "**zamrzavanje Nikelsova amandmana**" uvjetovali izborom Mesića (amandman je 25. maja obustavljen, iako je tada i kasnije "**srpska četvorka**" tvrdila kako ni po koju cijenu "**neće na čelu vrhovne komande jednog hrvatskog fašistu**" (Isto).

Četvorka Slobodana Miloševića u Predsjedništvu SFRJ nije dopustila Mesiću da obavlja ustavne funkcije. U želji da pomognu izlazak iz pat pozicije, delegacija Evropske zajednice je 29. maja bila u Beogradu. U razgovoru s njima Mesić je ukazao da je blokada Predsjedništva samo jedan od elemenata velikosrpskog scenarija, kao što je to bio i "**prodor u platni sistem Jugoslavije**, **blokada slovenskog tržišta, stvaranje kriznih žarišta u dijelovima Hrvatske i Bosne i Hercegovine**". Između ostalog, Mesić je naveo da je cilj izazivanje blokade cjelokupnog sistema i davanje Armiji "**pravo arbitriranja**".[24]

Sljedećeg je dana delegacija Evropske zajednice razgovarala i sa predsjednicima republika, zalažući se za očuvanje Jugoslavije u njenim tadašnjim okvirima, unutrašnjim i vanjskim granicama.[25]

Borisav Jović i oba Kostića su predlagali promjenu redosljeda na čelu Predsjedništva SFRJ, blokirajući na taj način Predsjedništvo, kako bi preskočili Hrvatsku u pravu da predsjedava Predsjedništvom, pri čemu su predsjedničko mjesto nudili Bogićeviću, a potpredsjedničko Tupurkovskom. Smatrali su da je to "**najbolji način prevazilaženja krize**".[26]

Šest sedmica su Jović i dr Kostić uvjeravali "**izluđivani narod da oni 'naprosto ne mogu prihvatiti Mesića'**, **pri čemu je dr Jović dopuštao Hrvatskoj da izabere 'nekog drugog'**, **a dr Kostić isključivao je svaku mogućnost da Hrvatsku predstavlja ijedan član HDZ-a**". Srbijanska opozicija je, i pored svog velikosrpstva, bila na Mesićevoj strani, kao i čitav politički svijet.[27]

Na generalov zahtjev, Kadijević i Jović su 31. maja 1991. kod Miloševića razgovarali "**o namerama vojske u odnosu na Sloveniju koja odbija da šalje regrute i da preda vojsci dokumentaciju o regrutima**". Kadijević je, pored ostalog, tražio njihovo mišljenje o tome "**ako vojska sruši slovenačku vladu radi toga što ne sprovodi**

---

[24] S. Mesić, nav. dj., str. 29-30 i 38.

[25] Isto, str. 31.

[26] Isto.

[27] Isto, str. 37.

vojne zakone, itd." Međutim, to su, po Joviću, bile vojne prazne priče, u koje više nije vjerovao.[28]

Milošević i Jović su, u razgovoru kod Kadijevića, 7. juna, tražili odgovor "**na pitanje da li će vojska intervenisati ako bude, 'stanipani' na mitingu**" 9. juna, koga je najavljivala opozicija. General je odgovorio potvrdno, s tim što je insistirao da Milošević i Jović (srpsko rukovodstvo) najprije sve učine što mogu da ne prepuste sve vojsci.[29]

Uoči sastanka u Splitu Tuđman – Milošević – Izetbegović, čiji je cilj "**traženje načina za rešenje jugoslovenske krize**", gdje su, po Joviću, mnogi očekivali "**da će se razgovarati o podeli Bosne i Hercegovine i stvaranju muslimanske mini države**", 11. juna, sastali su se kod Miloševića: Jović, Dobrica Ćosić, Radovan Karadžić i Milošević. Cilj tog sastanka je bio da dogovore taktiku "**koju će primeniti Milošević**". Ocijenjeno je da se treba strogo držati njihovih principijelnih, bolje rečeno – deklarativnih stavova: "**mi želimo očuvanje Jugoslavije, u okviru toga i Bosne i Hercegovine, ne tražimo ničiju podelu, niti veliku Srbiju, ali nećemo dozvoliti da se srpski narod silom izvodi iz Jugoslavije**".[30]

Polazeći od takvih stavova, rukovodstvo Velikosrpskog pokreta i njihovi kolaboracionisti su, takođe, ocijenili kako Hrvatska i Bosna i Hercegovina, navodno "**radeći na razbijanju i rasturanju Jugoslavije**", "**rade na stvaranju Velike Srbije**", a što je išlo u njihov prilog, jer je, kako su smatrali, i vrijeme radilo za njih[31] (tj. Velikosrpski pokret).

---

[28] B. Jović, nav. dj., str. 337. Kadijević je tada, piše Jović postavljao "**hiljadu pitanja. Sve, kao, šta mislimo ako vojska sruši slovenačku vladu radi toga što ne sprovodi vojne zakone, itd. Meni je, pošteno rečeno, sasvim dovoljno tih vojnih praznih priča. U njih više uopšte ne verujem. Ništa oni neće ni preduzeti ni učiniti, to je jasno. A sto puta smo mu već rekli šta mislimo**" (Isto).

[29] Isto, str. 338.

[30] Isto.

[31] Isto, str. 339. S tim u vezi, oni su ocijenili da "**vreme radi za nas, a njihova, naročito Hrvatska, politika postaje nervozna. Svaki njen potez može biti pogrešan i u našu korist**".

Milošević, Jović, Bulatović, Branko Kostić i Jugoslav Kostić su 20. juna, pošto nije održana sjednica Predsjedništva SFRJ,[32] procijenili situaciju i dogovarali se o daljim potezima. Procjenjujući da će se Hrvatska i Slovenija u toku tog mjeseca osamostaliti, oni su zaključili da je neophodno preduzeti određene mjere zaštite od "separatizma". U tom je cilju, pored prijedloga "**finansijske i ekonomske samoodbrane**", dogovoreno da se 24. juna sastanu sa generalima Kadijevićem i Adžićem i traže pružanje preciznog odgovora "**da li će izvršiti raspored vojske na novim (srpskim) granicama Jugoslavije**", kako bi se navodno "**sprečilo veće izginuće srpskog naroda i odbranile teritorije**". Zaključili su da će, **ako ne dobiju sigurne garancije, odbranu organizovati sami i dići ruke od armije**.[33]

Kod Miloševića je, u skladu sa navedenim zaključcima i po dogovoru i utvrđenim ciljevima od prije četiri dana, 24. juna održan sastanak, na kome su učestvovali: Veljko Kadijević, Blagoje Adžić, Borisav Jović, Momir Bulatović, Branko Kostić, Jugoslav Kostić i Slobodan Milošević. Najprije je govorio Milošević,[34] koji, po Joviću,

---

[32] Isto. Jović piše da (proširena) sjednica Predsjedništva SFRJ nije održana ni 20. juna 1991, jer "**nisu hteli da dođu iz Hrvatske i Slovenije dok ne promenimo odluku o (ne) izboru Mesića za predsednika. Mi smo odlučili da o tome nema više mogućnosti da se razgovara**".

[33] Isto. Na tom je sastanku dogovoreno da razrade i postupke da iz saveznih organa izguraju Hrvate i Slovence – "**da ne odlučuju o nama, ako su se već izdvojili**", i suprostave se "**bilo kakvoj politici prisilnog zadržavanja Hrvata i Slovenaca u Jugoslaviji, kao i prisilnog izvođenja Srba iz nje**" (Isto).

[34] Isto, str. 340. Milošević je, piše Jović, saopštio "**svoje ocene o međunarodnom okruženju: Nemačka podržava razbijanje Jugoslavije, tj. izdvajanja Slovenije i Hrvatske. Na KEBS-u u Berlinu je u tom pogledu koordinirala s Austrijom i Mađarskom. Pokušava da u KEBS uvuče i Japan i da ostvari osovinu Berlin – Tokio.**

SAD žele da Jugoslavija ostane, ali da bude proamerička.

Sloveniji i Hrvatskoj ne odgovara politika SAD, ali im odgovara politika Nemačke.

SAD nema drugog izbora nego Jugoslaviju sa Antom Markovićem. Izbor Mesića je u funkciji tog interesa.

To objašnjava Bejkerovom tvrdnjom da smo neizborom Mesića navukli kritiku na sebe i oslabili svoju poziciju" (Isto).

nije ni pomenuo razloge zašto su se sastali, zatim general Kadijević,[35] te Jović, koji je, između ostaloga, naglašavajući ciljeve nosilaca Velikosrpskog pokreta da omoguće Sloveniji i Hrvatskoj "otcjepljenje" ("**ali na legalan način, a ne politikom svršenog čina**"), ukazao da Srbija i Crna Gora treba odmah da razmotre mjere samoodbrane u ekonomskom i finansijskom smislu. Međutim, problem je bio u tome što rukovodstvo Velikosrpskog pokreta **legalno nije moglo ostaviti Srbe u Jugoslaviji**, te je vršen posljednji pritisak na JNA da to ona preuzme na sebe. Stoga je "**bezbednosna strana**", po Joviću, zavisila "**od odgovora koji ćemo dobiti danas od Armije: da li će JNA braniti Srbe u Hrvatskoj posle odluke o otcepljenju i kako?**"[36]

General Adžić je Jovićev stav o Mesiću ocijenio "**kao tvrdoglav, a stav u odbrani Srba u Hrvatskoj kao nerazuman, jer JNA treba da brani sve jugoslovenske narode**". Na to mu je Jović neargumentovano uzvratio "**da su samo Srbi ugroženi, da to ne zaboravlja**".[37]

Branko i Jugoslav Kostić, te Momir Bulatović su bili kategorični kao i Jović. Međutim, Milošević je, po Joviću, lavirao, tražeći rješenje da Mesić bude izabran, "**a da ih nadmudrimo**".[38]

---

[35] Isto. On je razvio tezu "**da nam Rusi ne mogu pomoći, da je Amerika shvatila da u Jugoslaviji dominira politika secesije i da to nije u njihovom interesu, nego u interesu Nemačke. Hteli bi da sačuvaju Jugoslaviju i traže saveznike. U Jugoslaviji im je saveznik Ante Marković i mi bismo pomoću njega mogli sačuvati Jugoslaviju!**

Jedini razlog da je spoljni faktor okrenut protiv nas je neizbor Mesića, pa to treba odmah, sutra ispraviti i izabrati Mesića!

To bi nam omogućilo da vežemo za sebe Antu Markovića i stavimo SIV u funkciju borbe protiv secesionizma, a da u Predsedništvu SFRJ vratimo raspravu o budućnosti zemlje" (Isto).

[36] Isto. Tom je prilikom Jović izjavio da neće glasati za Mesića, "**bez obzira na pritiske**". S tim u vezi, on u memoarima piše: "**Hrvatska i Slovenija žele da ostanu u organima federacije da odlučuju o nama, a da mi o njima ne možemo odlučivati. Još hoće da nam predsedavaju. Ako je neko izgubio politički rezon, ja nisam. Mogu da podnesem ostavku ako se to traži, mogu da budem smenjen, ali da ga glasam ne mogu**" (Isto).

[37] Isto.

[38] Isto. Milošević je na taj način, po Joviću, želio da smiri Adžića. Jović ga pitao:

Na tom su sastanku svi, osim Jovića, po kome je to bilo nevjerovatno, "**odustali od razgovora s vojskom o odbrani Srba i Srbije, a razgovor pretvorili u pritisak na nas da izaberemo Mesića**".[39] On je bio razočaran tim sastankom i ujedno ljut na Miloševića, jer "**nije istupio prema dogovoru**".[40]

Vožd Milošević je odustao od razgovora o upotrebi JNA. Očigledno je to "razočaran" učinio, jer se uplašio, pošto im Rusi nisu mogli pomoći, i pritisaka međunarodne zajednice.

Slobodan Milošević je, nakon što je 26. juna razgovarao sa ambasadorom Zimermanom, koji se interesovao kakav je uslov srpskog rukovodstva da izabere Mesića, i, s tim u vezi, od Jovića tražio "odgovor" koga je saopštio ambasadoru,[41] te pošto ga Jović obavijestio o ocjenama

---

" - **imaš li konkretan predlog**?

Nema.

Ja mu iznesem konkretan predlog! Da se ja razbolim, da odem na lečenje, neka proglase da me on zamenjuje pa neka ga glasa.

Slobodan dodaje :

- **A posle glasanja da dođem i da podnesem ostavku**.

Dakle – isto kao i ja. Ne može ni on" (Isto, str. 341).

[39] Isto, str. 341. Zbog toga je Jović odlučio da razmisli da li ubuduće da učestvuje na takvim sastancima.

Ocjenjujući "**rezultate**" sa tog sastanka, Jović piše kako se "**došlo do nekog glupog stava da pokušamo da uputimo pismo Saveznom veću Skupštine SFRJ, neka ono protumači Ustav da ga proglasi bez izbora. Ako hoće i ako na to imaju pravo**" (Isto).

[40] Isto. O tome Jović u svojim memoarima za 25. juni piše: "**Kažem Slobodanu Miloševiću da sam razočaran jučerašnjim sastankom i da sam ljut na njega. On je takođe razočaran, ali ne shvata zašto sam ljut na njega. Objašnjavam mu da nije istupio prema dogovoru. On se pravda da je 'rekao uopšteno da očekujemo da čuje kako će se JNA postaviti'.**

Rekao sam mu da na takvim sastancima više neću učestvovati ako se samo jednom ponovi situacija da radi mimo dogovora i da neću trpeti pritiske. Nemam nameru da učestvujem ni u kakvom pisanju pisma Skupštini Jugoslavije. Za mene je Mesić zatvorena knjiga" (Isto).

[41] Isto. O tome Jović piše: "**Slobodan me zove kući. Zimerman pita kakav je naš uslov da izaberemo Mesića. Kažem mu: uslov je za Hrvatsku ponižavajući i**

i stavovima NATO-a prema Jugoslaviji,[42] kao i poslije donošenja odluke Slovenije i Hrvatske o "otcepljenju",[43] zajedno sa Jovićem,

---

verovatno neprihvatljiv: da javno odustane od politike svršenog čina i poništi sve zakone koje je donela, a protiv su Ustava SFRJ, i da Mesić javno saopšti da opovrgava sam sebe, tj. da mu nije cilj da rasturi nego da sačuva Jugoslaviju.

Slobodan je to saopštio Zimermanu" (Isto).

[42] Isto, str. 342-343. Po Jovićevoj interpretaciji NATO-vih stavova prema Jugoslaviji, "**prvo, mi nismo problem Balkana, nego Evrope.**

Drugo, nema kolektivne bezbednosti Evrope, ako bude nesloge i sukoba u Jugoslaviji.

Treće, NATO mora odlučno delovati, jer neće dozvoliti razbuktavanje žarišta i gubitak kontrole nad događajima.

Četvrto, procena je za sada da se naša kriza može *ublažiti* političko-ekonomskim merama i to je za sada pravac dejstva.

Peto, za NATO je neprihvatljivo eventualno učešće Armije (JNA) na strani jedne od zavađenih opcija i na to bi (NATO) odlučno i snažno reagovao!" (Isto, str. 342).

[43] Hrvatski sabor je 25. juna 1991. jednoglasno usvojio **Ustavne odluke o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske** i **Deklaraciju o proglašenju samostalne i suverene Republike Hrvatske** (S. Mesić, nav. dj., str. 44-47).

Istoga je dana i Skupština Slovenije **proglasila nezavisnost Republike Slovenije**. Slovenija je donijela odluku da potpuno preuzme sve funkcije Federacije na državnoj granici na teritoriji Slovenije i da uspostavi državnu granicu prema ostalom dijelu Jugoslavije. Tu su odluku odgovarajući slovenački organi u oblasti unutrašnjih poslova i carine realizovali. (Slovenija je uspostavila nadzor na svojom 671 km dugom granicom i nad svih 37 carinskih prijelaza iz Slovenije prema Mađarskoj, Austriji i Italiji) – S. Mesić, nav. dj., str. 47; V. Kadijević, nav. dj., str. 117.

Skupština SFRJ je zaključila da su te slovenačke odluke o preuzimanju državne granice Jugoslavije na teritoriji Slovenije neustavne i zatražila od odgovarajućih saveznih organa da uspostave prvobitno stanje na državnoj granici. Savezno izvršno vijeće je, u skladu sa tim, na sjednici od 25./26. juna 1991, donijelo odluku o neposrednom obezbjeđivanju izvršavanja saveznih propisa o prelaženju državne granice na teritoriji Slovenije :

"**1. Radi osiguravanja saveznih propisa o prelaženju državne granice i kretanju u graničnom pojasu na teritoriji Republike Slovenije, kao i radi osiguravanja izvršavanja međunarodnih obaveza SFRJ i nesmetanog odvijanja međunarodnog saobraćaja i slobodnog kretanja ljudi preko državne granice, Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove neposredno će preuzeti, odnosno osigurati obavljanje poslova kontrole prelaženja državne granice.**

bio kod Kadijevića. Oni su upoznali generala sa tom informacijom NATO–a, koji, po Joviću, "**određuje Jugoslaviju za svoj 'test slučaj' na kome će potvrđivati svoju novu strategiju**".[44]

Navedenu informaciju, u kojoj se, po Joviću, iznose ocjene i stavovi Zapadne alijanse prema Jugoslaviji, su najvjerovatnije izmislili Milošević i Jović, možda prije Jović, kako bi marginizirali

---

2. U neposrednom osiguravanju izvršavanja saveznih propisa o prelaženju državne granice Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove će ostvarivati neposrednu suradnju sa Saveznim sekretarijatom za narodnu obranu, kako bi se angažirale i granične jedinice JNA za osiguravanje državne granice i na graničnim prijelazima i u naseljenim mjestima u pograničnom pojasu. Način ostvarivanja suradnje iz stava 1. ove točke sporazumno će utvrditi savezni sekretar za unutrašnje poslove i savezni sekretar za narodnu obranu.

3. Kad savezni organ uprave, odnosno savezna organizacija u obavljanju poslova kontrole prometa robe i putnika iz svoje nadležnosti na graničnom prijelazu naiđe na fizički ili drugi otpor ili se takav otpor može očekivati, radnici Saveznog sekretarijata dužni su da tom saveznom organu uprave, odnosno saveznoj organizaciji, na njihov zahtjev, pruže pomoć.

4. Bliže uvjete i način izvršavanja ove odluke uredit će savezni sekretar za unutrašnje poslove.

5. Savezni sekretarijat za inozemne poslove obavijestiti će nadležne organe susjednih država o privremenom reguliranju prelaženja državne granice na teritorij Republike Slovenije sukladno ovoj odluci…" (V. Kadijević, nav. dj., str. 117; S. Mesić, nav. dj., 46-47; B. Mamula, **SLUČAJ JUGOSLAVIJA**, Podgorica 2000, str. 177-178).

U cilju obezbjeđivanja izvršavanja saveznih propisa o prelaženju državne granice na teritoriji Slovenije angažovane su, u skladu sa navedenom odlukom SIV-a, i određene granične jedinice JNA (oko 1.900 vojnika i starješina sa odgovarajućom tehnikom), sa zadatkom da tu odluku realizuju. JNA je za 48 časova od 137 objekata na granici zauzela 133 i time praktično izvršila dobiveni zadatak (V. Kadijević, nav. sj., str. 117).

Kasnije su Slovenci, posebno Kučan, za ono što je uslijedilo ključnu odgovornost svaljivali na Antu Markovića, jer je on, po njima, naredio JNA da "**opameti tenkovima Sloveniju**". S tim u vezi, Mesić navodi da Ante i svi ministri, pa i skupina Slovenaca u Vladi, nisu tražili akciju tenkova i ratne tehnike, "**već se išlo samo na angažiranje graničnih jedinica, i to samo na granici**". SIV je zauzeo stav da se oružana sila ne smije koristiti osim u odbrani (S. Mesić, nav. dj., str. 47; B. Mamula, nav. dj., str. 209).

[44] B. Jović, nav. dj., str. 342-343.

Antu Markovića i ubijedili vojno rukovodstvo (Kadijevića i Adžića) da JNA mora biti odlučujući faktor u "rješavanju" jugoslovenske krize. To potvrđuju Jovićeva "naklapanja" o tome kako je navodno jasno da ekonomske i političke mjere NATO želi ostvariti preko Ante Markovića, gdje "**za JNA u rešavanju naše krize nema mesta**", pošto se "**ona ne sme angažovati, jer će uvek biti na nečijoj strani (recimo na strani onih koji su napadnuti**)".[45]

Takva je "**sudbina JNA**", po Joviću, "**određena u NATO-u**". Iznoseći takvu tvrdnju, Jović u svojim razmišljanjima ide i dalje, pri čemu smatra da je to "**i uzdanje i oslanjanje JNA na Antu Markovića, od koga ona očekuje da spase Jugoslaviju**". To je, po njemu, "**najbednija uloga koja jednoj vojsci može da bude data: da ne sme braniti ugrožene u svojoj zemlji**".[46] Pri tome je Jović zaključio da "**NATO neće braniti ugrožene, nego pomagati one koji ugrožavaju, ako sami ne budu dovoljno jaki**".[47]

Pošto je general "**pažljivo**" pročitao informaciju, pitao je kada je stigla i zamislio se, a Jović mu je, u skladu sa svojim navedenim ocjenama, "**tumačio**" kako "**po toj koncepciji neće Ante uz pomoć JNA sačuvati Jugoslaviju**", kako je to, po Joviću, vjerovao Kadijević, "**nego uz pomoć snaga NATO-a, a našu će vojsku staviti u kasarne**", jer je "**naša vojska komunistička i protiv nje bi se energično delovalo**".[48]

Kadijević je pokušavao da objasni da je NATO uvijek govorio da je protiv upotrebe sile, a Jović mu je dobacio da su u NATO-u "**sada samo protiv upotrebe naše sile**", na šta je general odgovorio kako "**nećemo mi to poštovati**".[49]

Milošević je "**nekoliko puta**" insistirao "**da vojska mora da brani buduće granice Jugoslavije: 'Šta mi ima da branimo slovenačke**

---

45 Isto, str. 343.

46 Isto. S tim u vezi, Jović dalje nastavlja: "**Ona ne sme, a NATO će smeti !**".

47 Isto.

48 Isto. Jović je sve to govorio Kadijeviću "**da dobro razmisli ko mu može, a ko ne može biti saveznik**".

49 Isto.

granice', to je privremeno. Treba da branimo ono što će biti trajno", čime je, po Joviću, ispravio "**jučerašnju grešku**".[50]

Milošević je tada "**uporno**" pominjao samo Sloveniju, što je Jović prokomentarisao da je to "**možda i iz taktičkih razloga prema vojsci koja je opijena jedinstvom Jugoslavije koga više nema**", jer je, po Joviću, "**za nas jasno da se to odnosi i na Hrvatsku bez srpskih teritorija u njoj**".[51]

Dvadeset sedmog juna 1991. Milošević je "**ušao u otvorena neprijateljstva u Sloveniji**" – JNA je pokrenuta da zauzme tu republiku, zaposjedne granicu sa Slovenijom i uspostavi prisustvo federalne policije i carine na granici.[52] U toj je agresiji JNA svim raspoloživim

---

[50] Isto.

[51] Isto, str. 344.

[52] I. Radaković, nav. dj., str. 67.; O. Backović - M. Vasić – A. Vasović, **KO TO RADO IDE U VOJNIKE (MOBILIZACIJSKA KRIZA – ANALITIČKI PREGLED MEDIJSKOG IZVJEŠTAVANJA)**, u : RAT U HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI 1991.-1995, uredili B. Magaš i I. Žanić, Zagreb - Sarajevo 1999; S. Mesić, nav. dj., str. 48; D. Marijan, nav. dj., str. 300. Komandant Pete armijske oblasti, sa središtem u Zagrebu, general Konrad Kolšek, obavijestio je (u pisanoj formi) slovenačkog premijera Peterlea da 5. vojna oblast ima zadatak da preuzme sve granične prijelaze i osigura državnu granicu SFRJ i da će zadatak biti izvršen bezuslovno. S tim u vezi, general Kolšek je pisao: "**Postupit ćemo po pravilima borbene upotrebe jedinica. Svaki otpor bit će slomljen, a sve posljedice snosit će naredbodavci za otpor i izvršioci**" (S. Mesić, nav. dj., str. 49).

Za vrijeme napada na Sloveniju izvršene su velike personalne promjene u 5. vojnoj oblasti. Smijenjen je general Konrad Kolšek, komandant 5. vojne oblasti, a na njegovo mjesto postavljen general Života Avramović (dotadašnji komandant 3. vojne oblasti). Komandu 5. korpusa RV i PVO preuzeo je pukovnik Ljubomir Bajić (dotadašnji načelnik štaba). Tako su na rukovodeća mjesta u Sjeverozapadnom vojištu došli pripadnici srpskog naroda, koji su bili najbrojniji među oficirskim kadrom, i iskazano nepovjerenje u nesrpski kadar (D. Marijan, nav. dj., str. 302; S. Mesić, nav. dj., str. 70-71).

General Avramović je početkom jula pokrenuo sve raspoložive trupe protiv Republike Slovenije. Kopnene, oklopne snage, naročito su snažno nadirale prema Ljubljani iz pravca jugozapada, vjerovatno jedinice Riječkog korpusa generala Čada, a probila se i jedna tenkovska kolona koja je 2. jula ujutro izašla iz Jastrebarskog (S. Mesić, nav. dj., str. 70-71).

snagama gazila Sloveniju.[53] Međutim, Slovenci su, primjenjujući doktrinu o naoružanom narodu, koju je JNA decenijama izučavala, pružili odlučan otpor i zaustavili tenkove JNA.[54]

---

[53] S. Mesić, nav. dj., str. 49. Iako su prve oružane borbe počele u Hrvatskoj (srpsko-hrvatskim sporom i "balvan revolucijom") 1990. – direktnije vojno angažovanje JNA je pokrenula u Sloveniji juna 1991. i to neposredno poslije slovenačke Deklaracije o nezavisnosti. U tom napadu na "**jednoj strani su se našle motomehanizovane jedinice JNA iz Hrvatske, jedinice JNA locirane u Sloveniji, avijacija JNA i snage SUP-a i carine iz federacije, a na drugoj strani, snage TO Slovenije, milicija Slovenije i unutrašnji otpor Slovenaca koji su bili u jedinicama JNA**" (I. Radaković, nav. dj., str. 69).

Prvi cilj JNA prema Sloveniji, po generalu Radakoviću, je "**bio – dostići liniju Maribor, Celje, Vrhnika, Sežana, a drugi cilj je bio desant na Trojane, Ljubljansku dolinu i Postojnska vrata, koji će omogućiti uvođenje drugog ešalona i desanta na granice**". Za realizaciju tih ciljeva, JNA je angažovala snage iz Hrvatske. Na pravcu Varaždin - Maribor – dijelove 32. varaždinskog korpusa, na pravcu Zagreb - Novo Mesto i Karlovac - Metljika – dijelove 10. zagrebačkog korpusa, a na pravcu Gorski Kotar - Kočevje i Rijeka i Ilirska Bistrica - Sežana – dijelove 13. riječkog korpusa. Bile su predviđene i snage Vojno-pomorskog sektora Pula ka Kopru, II ešalon i rezerva (dva bataljona vazdušno-desantne pešadije) i snage avijacije za podršku kopnenim jedinicama i za bombardovanje Nanosa, Krvavca, Boča, Kuma, Čateža i Dravograda (TV i radio sistemi) – Isto.

O tim pokretima tenkovskih kolona i transportera Mesić nije bio službeno obaviješten. Uzaludno je naređivao vojsci da se povuče. O pokretima trupa kroz Sloveniju nije bio obaviješten ni Ante Marković (S. Mesić, nav. dj., str. 49).

JNA je, piše general Radaković, prešla hrvatsko-slovenačku granicu, u nastojanju da uspostavi kontrolu granice prema Austriji i Italiji, odsječe Sloveniju, uzme aerodrome i uspostavi status kvo. TO Slovenije je planirala da zajedno sa milicijom ostane na granici, blokira puteve prema graničnim prelazima i gradovima, spriječi nadiruće kolone, blokira jedinice JNA u garnizonima u unutrašnjosti Slovenije, te povede pregovore da JNA napusti teritoriju Slovenije. (I. Radaković, nav. dj., str. 69).

[54] Isto, str. 50 i 65; I. Radaković, nav. dj., str. 69. JNA je u Sloveniji strateški doslovno iznenađena. Teritorijalna odbrana je branila svoju zemlju i nezavisnost. Kada JNA, po generalu Radakoviću, "**nije uspjelo da realizuje svoj cilj, onda su se nametnule dvije mogućnosti – pregovori i spasavanje jedinica ili produžetak sukoba, žrtvujući jedinice u garnizonima prije dolaska pojačanja. U stvari, došlo je do strategijske paralize u armijskom vrhu kada Generalštab JNA mijenja svoje inicijalne ciljeve i zadovoljava se s onim što se da sačuvati. Izgleda da je Generalštab bio iznenađen otporom i načinom otpora, a bio je ubijeđen da će zatvaranjem granice i demonstracijom vojne sile moći pokoriti Sloveniju**" (I. Radaković, nav. dj., str. 69).

Za vrijeme napada na Sloveniju rukovodstvo Velikosrpskog pokreta je na granicama između Srbije i Hrvatske stacioniralo, u skladu sa *Uputstvom o upotrebi oklopnih i mehanizovanih jedinica u vanrednim prilikama*,[55] oklopno-mehanizovane jedinice 1. vojne oblasti.[56]

Tako "**planirana i realizovana operacija je, sa stanovišta tehnologije izvođenja, velika improvizacija, a neuspjeh se kasnije opravdavao uzdržavanjem od upotrebe teške tehnike, pomanjkanjem logističke podrške i drugim pokušajima opravdavanja sopstvenih grešaka**", tvrdi general Radaković (Isto).

[55] D. Marijan, nav. dj., str. 301, nap. 58. Uprava oklopnih i mehanizovanih jedinica SSNO izdala je 28. juna 1991. **Uputstvo o upotrebi oklopnih i mehanizovanih jedinica u vanrednim prilikama**, kojim su utvrđeni zadaci tih jedinica u takvim prilikama: osiguranje granica; pojačano osiguranje vojnih objekata; udio u osiguravanju privrednih, društvenih i drugih objekata od posebne važnosti; patroliranje oko područja; postavljanje barikada i zapreka na putevima i ulicama; patroliranje oko područja; demonstraciju sile; razbijanje rušilačkih demonstracija; otkrivanje, razbijanje i uništavanje diverzantskih, odmetničkih, terorističkih i drugih skupina; pretraživanje i pretres terena; blokiranje i uništavanje nasilničkih skupina; ugušivaje oružane pobune i sprječavanje građanskog rata (Isto).

[56] Isto. str. 300. Operativni razvoj tih jedinica je, po D. Marijanu, bio "**nedvojbena demonstracija sile kojom je hrvatskim oružanim snagama naglašen nesrazmjer u količini i vrsti naoružanja. Naglašena dopuna prijetnje bilo je zauzimanje mostova preko Dunava, posljednje prirodne prepreke koja je odvajala Hrvatsku od Srbije. Zapovjednik 12. korpusa general major Mladen Bratić izjavio je početkom srpnja da su imali dosta najava nekih ekstremista da će srušiti most i na taj način nas spriječiti u izvršavanju zadataka u sprečavanju međunacionalnih sukoba. Zato držimo i jednu i drugu stranu svih mostova koji se nalaze između Vojvodine i Hrvatske. Zauzimanjem mostova poslana je poruka da srpske tenkove od Hrvatske ne dijeli više rijeka Dunav kao velika prirodna prepreka. Armijsko glasilo Narodna armija otvoreno je objasnilo da je njihov cilj da spriječe bratoubilački rat i zaštite granice Jugoslavije, ali i da se uključe u borbu protiv paravojnih formacija koje su na tom području sve prisutnije. Na granicu oko Šida razmještene su dvije brigade, 1. proleterska gardijska mehanizirana iz Beograda i 453. mehanizirana iz Sremske Mitrovice. Baranju i most između Bezdana i Batine zauzela je 36. mehanizirana brigada iz Subotice, a most i šire područje oko Bogojeva 51. mehanizirana brigada iz Pančeva. Most na Dunavu, između Iloka i Bačke Palanke zauzela je postrojba iz sastava 12. korpusa. U gradu Osijeku 12. proleterska mehanizirana brigada dijelom snaga se utvrdila u vojarni, a dijelom je zauzela prometnice koje izvode iz grada, pod izgovorom da je takva zamisao navodne vežbe**" (Isto, 300-301).

Savezno izvršno vijeće je 27. juna predložilo tromjesečnu odgodu realizacije slovenačkih i hrvatskih odluka o razdruživanju. S obzirom na to da ni blokirano Predsjedništvo ni predsjednik Marković nisu imali kontrolu nad JNA, SIV je insistirao na "**neodgodivom konstituiranju jugoslovenske zajednice i deblokadi Predsjedništva, da bi preuzelo funkcije vrhovne komande i spriječilo autonomno ponašanje Armije**".[57] Sljedećeg je dana sa trojkom Evropske zajednice dogovoren prekid vatre i povlačenje armije u kasarne, tromjesečni moratorij odluka Slovenije i Hrvatske o osamostaljivanju i izbor Stipe Mesića za predsjednika Predsjedništva SFRJ.[58]

Kada su pučisti shvatili da je JNA u Sloveniji poražena tražili su nova rješenja. Jovićeva grupa je pokazivala znake popuštanja. O tome je Marković 29. juna obavijestio Mesića, dobivši "**uvjeravanja najodgovornijih u Srbiji da više neće stajati na putu inauguriranja ustavnog predsjednika**".[59]

Jović, dvojica Kostića i Bajramović su, poslije Miloševićevih razgovora sa trojicom ministara Evropske zajednice, 29. juna napisali zajedničku izjavu, u kojoj su naveli kako "**prestaju razlozi**" usljed kojih su 15. maja odbili da glasaju za izbor Stjepana Mesića.[60]

---

[57] S. Mesić, nav. dj., str. 50.

[58] K. Rotim, nav. dj., str. 103. Te su uslove prihvatili Slobodan Milošević, Franjo Tuđman i Milan Kučan.

Slovenci su pregovarali sa SSNO-om i 28. juna 1991. (Kučan i Brovet), prije dolaska Evropske pregovaračke trojke u Zagreb, a Bavčar i Janša razgovarali su sa Andrijom Rašetom o tehničkoj realizaciji primirja (I. Radaković, nav. dj., str. 74).

[59] S. Mesić, nav. dj., str. 52-53.

[60] Isto, str. 53. Očigledno da je Evropska trojka uticala na izmjenu tvrdog srbijanskog stava. Delegacija EZ je tada, pored razrješenja krize u Predsjedništvu, tražila da se vojska povuče u kasarne i da Slovenija i Hrvatska prihvate prijedloge SIV-a o tromjesečnom odgađanju realiziranja odluka o razdruživanju (Isto).

Obaviješten o promijenjenom stavu Beograda prema njegovom izboru, Mesić je istoga dana ilegalnom Štabu Vrhovne komande, uputio odluku i saopštenje :

"**Budući da ratne aktivnosti u Sloveniji još uvijek traju i u svezi s odlukom Štaba vrhovne komande SFRJ o mobilizaciji rezervnog sastava JNA u nekim dijelovima zemlje, kao ustavni predsjednik Jugoslavije i član Predsjedništva koje po Ustavu obnaša funkciju vrhovnog komandanta JNA odlučujem :**

Međutim, samo četrdesetak sati poslije tih dogovora i javnih izjava o prestanku razloga za Mesićev izbor, Jović ponovo nije pristao da glasa za Mesića. Uznemireni novim izjavama beogradskog vrha ministri Evropske zajednice su 30. juna od Miloševića tražili da bez odlaganja instruira Jovića da podrži imenovanje Mesića.[61]

Jović je 30. juna na zatvorenoj sjednici Savjeta za zaštitu ustavnog poretka, govoreći o situaciji u Jugoslaviji i, s tim u vezi, "**vrlo velikoj opasnosti da Jugoslavija**" navodno "**bude Liban, i još gore**", u Miloševićevo ime, "**podvukao crtu**" i "**temeljno se preispitao**", odustao od "očuvanja" integriteta SFRJ. Iznio je tvrdnju o postojanju pogrešne procjene "**da se integritet zemlje može očuvati**". Po njegovom mišljenju tada nisu postojali "**više nikakvi politički uslovi da možemo očuvati integritet zemlje**".[62]

---

1. da Štab vrhovne komande JNA odmah obustavi sve vojne operacije u Sloveniji u skladu s načelnim sporazumom predsjednika Hrvatske, Slovenije, Srbije i predsjednika SIV-a s delegacijom Europske zajednice;

2. da se sve vojne jedinice odmah povuku u vojarne u cijeloj zemlji;

3. naređujem Štabu vrhovne komande JNA da hitno povuče svoju naredbu o mobilizaciji;

4. obavještavam sve savezne i republičke organe vlasti, te domaću i međunarodnu javnost da sam na ovaj korak bio prisiljen zbog upornog sprječavanja od strane članova Predsjedništva SFRJ iz Srbije i Crne Gore da se to Predsjedništvo konstituira u skladu s Ustavom SFRJ" (Isto, str. 54).

To uzaludno naređenje vojsci da se povuče Mesić je dostavio i SIV-u, predsjednicima republika, republičkim vladama, Vijeću EZ i KEBS-u (Isto).

61 Isto, str. 54-55.

62 B. Jović, nav. dj., str. 344. Tada je Jović, prikrivajući velikosrpske namjere, cinično, pored ostalog, rekao: "**Jednostavno, u današnjim uslovima evropskog i svetskog razvoja nemoguće je prisiliti narode koji to ne žele, da žive u nekoj zemlji. To je, jednostavno, nemoguće. To je činjenica, to je realnost. Oni koji nas u to guraju, guraju nas u rat, zbog svojih interesa, tvrdeći da i mi imamo te interese. Mi imamo, takav interes, ali nemaju svi, i oni koji nemaju, to neće da prihvate**" (Isto).

B. Joviću nije bila po volji nespremnost javnog mnjenja "**za radikalne poteze ka raspletu krize raspadom Jugoslavije**", jer je ono bilo "**više raspoloženo za radikalne mjere prisiljavanja za opstanak celine zemlje**". Međutim, po njemu je, navodno "**sve**" govorilo "**da je najbolja opcija mirni razlaz uz uvažavanje volje svakog naroda**" (Isto).

Polazeći od takvih stavova, Jović je na toj sjednici najavio - prvi na jednom organu Predsjedništva SFRJ - "**da treba dići ruke od Slovenije**" – **odmah donijeti odluku o njenom isključenju iz Jugoslavije**,[63] što na samoj sjednici niko nije reagovao, jer su, po njemu, "**bili iznenađeni**".[64]

Zalažući se za donošenje odluke o **hitnom isključenju Slovenije iz Jugoslavije** ("**... Sloveniju potpuno otcepiti od Jugoslavije u svakom pogledu....**"), Jović je predložio i mjere kako da se to postigne. Jedna od njih je – **povlačenje JNA na nove granice**,[65] tj. granice Velike Srbije, koja bi u toj varijanti uključivala i Hrvatsku.

---

[63] Isto. O tom svom stavu Jović u svojim memoarima piše: "**Sloveniju ćemo, po mom mišljenju, najbolje kazniti, ako odmah donesemo odluku o njenom isključenju iz Jugoslavije. Treba odmah sazvati Skupštinu SFRJ; saopštiti odlukom Skupštine da se poštuje pravo slovenačkog naroda na samoopredeljenje i otcepljenje, da Skupština Jugoslavije prima na znanje odluku Slovenije da postane samostalna i suverena država, da utvrdi novu granicu i da zatraži odmah hitne sednice svih republičkih skupština – da potvrde tu odluku.**

Po mom mišljenju, treba odmah da se od Saveznog izvršnog veća zatraži nacrt zakona o razgraničenju, koji bi usledio odmah iza ove odluke; da se zatraži moratorijum za strane dugove do razgraničenja sa Slovenijom, da nas svetska javnost podrži da izdržimo ovu situaciju; da se izvrši povlačenje JNA na nove granice, jer mi nismo u stanju da drugačije ispoštujemo zahtev evropske i svetske javnosti da ne primenjujemo silu. Ta Evropa, na žalost, samo našu primenu sile ne prihvata. Ni jednom rečju Evropa nije rekla da je sila i to što Slovenci rade, što praktično znači da i Evropa podržava otcepljenje.

Odmah treba izvršiti monetarni, finansijski, devizni i svaki drugi raskid, koji će Sloveniju potpuno otcepiti od Jugoslavije u svakom pogledu i uvesti konvertibilno plaćanje između Slovenije i ostalog dela zemlje.

Zatražiti od inostranstva da ne prizna Sloveniju sve dotle dok se ne izvrši potpuno razgraničenje na osnovu zakona Jugoslavije.

Po mom mišljenju, bez radikalnog pristupa rešavanju slovenačkog problema, mi ulazimo u rat kome nema kraja. Ulazimo u rat koji nema nikakvog smisla i koji u krajnjoj konsekvenci ne možemo da dobijemo. Nemamo potrebe ni interesa da taj rat vodimo" (Isto, str. 344-345).

[64] Isto. Vojska se s tim, po Joviću, a što je "**to dobro**", znao, "**ne slaže. Ne slaže se ni Hrvatska, jer ne želi da ostane sama u sukobu sa Jugoslavijom. Bosna i Hercegovina i Makedonija su protiv, jer se pribojavaju majorizacije Srbije i Crne Gore u Predsedništvu, pošto bi u tom slučaju od 7 članova Predsedništva imale 4, tj. većinu**" (Isto).

[65] Isto, str. 344-345.

U želji da parališe odluke SIV-a i lično predsjednika Markovića, te da Miloševićeva četvorka u Predsjedništvu legalno donosi odluke, Jović je potegnuo i pitanje i način **upotrebe vojske**. S tim u vezi, on je naveo "**da bi svaka odluka o upotrebi vojske, svaka odluka o akciji bilo koje vrste trebalo da se donosi u Predsedništvu Jugoslavije, a ne u Saveznom izvršnom veću**".[66]

Ministarska trojka Evropske zajednice je 30. juna i 1. jula 1991. nadzirala konstituisanje Predsjedništva SFRJ i usmjeravala njegov rad. Prihvaćene su, poslije dogovora, uvjeravanja i ubjeđivanja, tri odluke: **primirje**, **tromjesečni moratorij**, **realizacija deklaracija o nezavisnosti Slovenije i Hrvatske** i (simbolično) **uspostavljanje ustavnog poretka, izborom predsjednika (Mesić)** i **potpredsjednika (dr Branko Kostić) Predsjedništva**.[67] Međutim, rukovodstvo Velikosrpskog pokreta, posebno

---

[66] Isto, str. 345. Takav stav je obrazložio time što je naveo da SIV za to nije nadležan, a "**Predsedništvo postoji i postojalo je, bez obzira na to da li ima predsednika ili nema**".

I admiral Branko Mamula tvrdi da Savezno izvršno vijeće svojim ustavnim ovlaštenjima nije moglo razriješiti problem državne granice, a JNA je to mogla i morala. Međutim, Kadijević, po Mamuli, nije bio spreman preuzeti odgovornost. **Samostalna i odlučna akcija u Sloveniji** nalagala je da se na isti način rješavaju i drugi otvoreni kapitalni problemi u cijeloj zemlji i jednako postupa prema svima. U **junu 1991**. on je, po Mamuli, bio daleko od toga. S druge strane "**nije se skrštenih ruku moglo gledati kako se razbija zemlja i mijenjaju granice**". Po njemu je postojala i preostala samo alternativa – zajednička akcija SIV-a i JNA. Ta jedina mogućnost "**imala je sve uslove za uspjeh i bila bi prihvatljiva kao legalna**". S tim u vezi, Mamula piše kako je Kadijević prihvatio njegova uvjeravanja "**da je najmanji rizik ako u Sloveniji nastupe zajedno**". On je u prisustvu Mamule telefonom nazvao Markovića i dogovorio sastanak. To je Mamula komentarisao na sljedeći način: "**Činilo mi se da je Kadijeviću naš razgovor donio i lično olakšanje – nije više bio sam**" (B. Mamula, nav. dj., str. 117).

[67] S. Mesić, nav. dj., str. 58-65; B. Jović, nav. dj., str. 347. Stjepan Mesić je 30. juna, "**poslije neviđenih pritisaka inostranih faktora i domaće opozicije**", izabran za predsjednika Predsjedništva SFRJ, kada je, po Joviću, završena "**politička tortura**", koju su, po njemu, doživljavali od 15. maja – 30. juna 1991. (Detaljnije o tome vidi : B. Jović, nav. dj., str. 346-347).

Prije izbora predsjednika Mesića, Jović je 30. juna, razgovarao sa Slobodanom Miloševićem, poslije razgovora predstavnika Evropske zajednice s njim (tj. Miloševićem) u Palati Federacije, a prije susreta članova Predsjedništva s ministarskom trojkom EZ, koja, je, po Joviću, došla "**da izvrši pritisak da se Mesić po svaku cenu izabere za predsednika**".

general Kadijević i njegovi najbliži saradnici, nastavilo je ignorisati Mesićeva naređenja vojsci i onemogućavalo njegov uticaj nad oružanim snagama. Oni su opstruirali i Mesićevu bilo kakvu participaciju u radu Predsjedništva, onemogućavajući ga, pored ostalog, da bezbjedno putuje na sjednice tog najvišeg državnog organa.[68]

U kasnu veče 1. jula 1991, poslije neuspjeha JNA u Sloveniji, admiral Mamula je, **nezakonito**, ali na poziv generala Kadijevića, stigao u Ministarstvo odbrane. Kadijević je, "**vidno uznemiren, vrlo zamoren, slomljen pod teretom onoga što se dogodilo u Sloveniji**", "**sasvim nepovezano**" iznosio tok operacije "**i njen žalostan kraj**".

Milošević je, po Joviću, nakon tog razgovora bio "**sav slomljen**", jer su delegati EZ "**nastupili sa tolikom upornošću i neuvažavanjem nijednog argumenta, kao i sa optužbama i pretnjama Srbiji, da se postavlja veliko pitanje da li vredi ulaziti u takve sukobe zbog Mesića, jer bi i neki drugi predstavnik Hrvatske verovatno bio isti kao on, možda i gori**". Zbog toga je Milošević "**morao da popusti i pristane**", a Jovića preporučio da ih muči još koliko može, pa da prihvati (Isto).

Ishod Miloševićevog razgovora s predstavnicima EZ Jović je odmah prenio članovima Predsjedništva iz Srbije i Crne Gore (Jugoslavu Kostiću, Sejdi Bajramoviću i Branku Kostiću).

Na sastanku Predsjedništva SFRJ s članovima EZ, gdje je, uz vanjske pritiske, razgovarano o izboru predsjednika, Mesić je konačno izabran (Isto). Tupurkovski je 1. jula, vodeći sjednicu Predsjedništva SFRJ 30. juna i 1. jula, proglasio Stipu Mesića za predsjednika, a dr Branka Kostića za potpredsjednika Predsjedništva SFRJ, čime je Predsjedništvo (s Mesićem kao predsjednikom) simbolično obnovljeno (S. Mesić, nav. dj., str. 58-65; B. Mamula, **UZROCI I POSLJEDICE RATOVA U JUGOSLAVIJI 1991. – 2001.** (u daljem tekstu : **UZROCI I POSLJEDICE RATOVA...**), u : RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. - 1999, Zbornik saopštenja i diskusija sa Okruglog stola, Beograd, 7. - 9. novembar 2001, Beograd 2002, str. 213.

[68] **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 94. Mesić nije mogao ostvariti nikakav lični uticaj kao predsjednik Predsjedništva. On je preko sredstava javnog informisanja vojsci izdavao naredbe, koje je vojno rukovodstvo (Štab Vrhovne komande) ignorisalo, "**odnoseći se prema njima kao da i ne postoje**". Te naredbe vojsci koje je Mesić izdavao, po Kadijeviću, "**zapravo nisu ni bile naredbe**". Savezni sekretar navodi kako Mesić u Predsjedništvu "**nije mogao donijeti nikakvu odluku koju je želio, jer je u to vrijeme odnos snaga bio četiri prema četiri. Iz takvog odnosa snaga, Predsjedništvo, nažalost, nije moglo donijeti ni druge odluke koje je Štab Vrhovne komande predlagao**", a koje su, po Kadijeviću, "**bile u korist odbrane Jugoslavije**" (V. Kadijević, nav. dj., str. 37-38).

Teškim je riječima ponavljao krivicu generala Adžića zbog slabe organizacije i rukovođenja operacijom.[69] Mamula mu je predložio **da JNA izbije na državne granice u Sloveniji i očuva integritet SFRJ**.[70] S tim se Kadijević složio, organizovao sastanak, na kome je pozvao generala Adžića i odgovarajuće rukovodstvo Generalštaba i Ministarstva.[71] Na sastanku, koji je počeo "**negdje iza pola noći**", a

---

[69] B. Mamula, nav. dj., str. 210. Kadijević je optuživao Adžića, "**da se neposredno miješao u pojedinosti, umjesto da je postavio jasan cilj operacije i dao zadatak generalu Kolšeku komandantu Zagrebačke vojne oblasti, da je utjecao na veličinu i izbor snaga, pratio tok i intervenirao kada je došlo do problema. Kadijevića je već od ranije brinulo moguće ponašanje generala Kolšeka, Slovenca po nacionalnosti, ukoliko dođe do krize u Sloveniji. Sada su se dogodile krupne stvari zbog kojih se mora odgovarati, a Kadijeviću nije bilo jasno što je u tome krivica konfuznog Adžićevog naređivanja, kako je rekao, a što ponašanje Kolšeka, i da li se radi o greškama ili zloj namjeri. Već je bio načistu s odgovornošću komandanata ljubljanskog i mariborskog korpusa, generala Popovića i Delića, jer su učinili ozbiljne povrede i greške u okvirima njihove odgovornosti, bez obzira na slab rad komande Zagrebačke oblasti i Generalštaba. General Čad, također Slovenac, komandant riječkog korpusa uspješno je izvršio svoj dio zadatka na južnim odsjecima jugoslovensko-italijanske granice. Radio je odlučno i nije čekao da mu Kolšek ili Adžić narede da se brani kada je napadnut ili da izviđa ispred sebe i uklanja prepreke koje mu se namještaju. Potom je Kadijević počeo o svojoj i Adžićevoj odgovornosti. Smatrao je da je minimum što moraju uraditi – da podnesu ostavke, iako bi časno bilo ubiti se i spasavati dostojanstvo Armije, rekao je. Za Antu Markovića je meni spočitavao. 'Kurvanjski se ponašao kao uvijek – pere ruke od svega, nije znao da će Armija upotrijebiti silu u izvršavanju zadataka (!), nije ga trebalo uključivati', ljutio se Kadijević**" (Isto).

[70] Isto. S tim u vezi, Mamula je navodio kako nije bilo sporno da se kadrovske smjene moraju učiniti, da se cjelovita analiza neuspjeha u Sloveniji mora izvršiti, ali ipak ostaje glavni zadatak: izbijanje na granice i očuvanje integriteta zemlje. Vrijeme je protjecalo i neuspjeh JNA brzo se pretvarao u svršen čin. Nestajala je Jugoslavija za što je neposrednu odgovornost sada snosila Armija, a ne više ni rukovodstvo Slovenije ni Federacije" (Isto).

[71] Isto. "**Čekajući na njihov dolazak**", piše Mamula, "**skicirali smo sadržaj sastanka: ocjena proteklih događaja u Sloveniji i zaključke za organiziranje sveobuhvatne operacije u Sloveniji – slamanje otpora TO, izbijanje na granice i onemogućavanje slovenskog rukovodstva da izvrši nasilnu secesiju. Dogovorili smo se, da generala Kolšeka zamijeni general Života Avramović komandant vojne oblasti u Skoplju. General Kolšek nije više mogao ostati na dužnosti komandanta i naći se pred novim iskušenjima. Znali smo Avramovića kao sposobnog oficira**

koga je otvorio i vodio general Kadijević, prisustvovali su admirali Mamula i Brovet i generali: Adžić, Negovanović, Vasiljević (načelnik KOS-a), Vuletić (načelnik vojno-obavještajne službe) i pukovnik dr Vuk Obradović (načelnik kabineta ministra). Rasprava je trajala "**do ranog jutra**". Nije bilo dileme da JNA mora razoružati TO Slovenije i zaposjesti granice.[72] Međutim, jedan broj prisutnih je zastupao stav da se, ipak, poslije toga (od 3 – 6 mjeseci) JNA može povući iz Slovenije i prepustiti rješavanje saveznim institucijama (Predsjedništvu, Skupštini, Vladi). S tim se stavovima nije složio Mamula, jer nije pružen odgovor na osnovno pitanje – sudbina Jugoslavije. Insistirao je na potrebi preduzimanja masovne vojne operacije, razbijanja i razoružanja TO, izbijanje na granice, te izvođenje rukovodstva Slovenije na odgovornost zbog oružane pobune i napada na JNA. Ujedno je ukazao i na značaj pokreta jedinica JNA, jer će, po njemu, "**uspjeh JNA u Sloveniji**", u šta nije sumnjao, preokrenuti ukupnu situaciju u zemlji i omogućiti JNA da ostvari krajnji cilj: **preuzme vlast i navodno zaustavi rušenje Jugoslavije**.[73]

---

koji je na dužnosti komandanta u Varaždinu proveo nekoliko godina i bio uspješan, a početkom osamdesetih, poslije ispita kojemu sam i osobno prisustvovao, proizveden u čin generala. Poznavao je vojišni prostor, bio poštovan među vojnim starješinama i dobro viđen u hrvatskom društvu. Od njega smo mnogo očekivali u kritičnim trenucima kroz koje su prolazile vojne snage u Sloveniji i Hrvatskoj, pred očima domaće i svjetske javnosti.

Pokazat će se, na žalost, da je on bio ispod zahtjeva teške situacije u ljeto i jesen '91. na tom dijelu jugoslovenskog prostora" (Isto, str. 210-211).

[72] Isto, str. 210-215. Admiral Mamula je, pored ostalog, iznio stav da **treba obnoviti operaciju i izvršiti zadatak – izbiti na granice SFRJ u Sloveniji**. General Adžić je, između ostalog, ukazao "**da nemamo na raspolaganju dovoljno snaga za novu, sveobuhvatnu operaciju**" i nije vidio "**razloga zašto nam je ona potrebna**". Umjesto toga, on je predložio "**da treba ojačati snage u Sloveniji, snažno ih podržavati avijacijom i nastaviti dejstva**". Vuk Obradović nije vidio razloga "**zbog čega bi se JNA borila u Sloveniji i prisiljavala je da ostane u Jugoslaviji**" i, pored ostalog, insistirao "**da se JNA treba povući na srpske granice u Hrvatskoj i njih braniti**" (Isto, str. 210-215).

[73] Isto, str. 216 i 222. Pri tome je Mamula bio protiv upoznavanja Predsjedništva s pripremama operacije u Sloveniji "**dok glavni poslovi ne budu gotovi, a tada da ga se stavi pred svršen čin, i krene. Morali smo biti spremni da se pripreme otkriju, pođe protivu JNA i pokuša da je se zaustavi**". On je cijenio "**da razbijeno Predsjedništvo nema snage da nas zaustavi, a Milošević se ne bi usudio istupiti javno putem Armije.**

Kadijević se složio da se preduzme sveobuhvatna vojna operacija ponovnog posjedanja granica SFRJ, te je, u skladu s tim, dogovoreno da se počne s pripremama i određen rok od četiri dana za spremnost. U tom je cilju zamolio Mamulu da preuzme aktivnosti planiranja s generalom Adžićem.[74]

Plan operacije u Sloveniji, sa utvrđenim ciljevima i zamislima, snagama, načinom njihovog vođenja i angažovanja i svim faktorima, rađen je u Generalštabu bez znanja i konsultacija sa Miloševićem. Admiral Mamula je istovremeno pokušao razraditi i "**opću zamisao za operacije u Hrvatskoj, svjestan da će se JNA odmah poslije završetka operacije u Sloveniji (a možda i istovremeno) suočiti s razrješenjem vojno-političke situacije u Hrvatskoj**".[75] Međutim,

---

'Ako bi se to i dogodilo, morali smo biti spremni da ih kratkim postupkom uklonimo i onemogućimo da nas ometaju ili nam se otvoreno suprotstave. Mass – mediji i sredstva informiranja u tom slučaju bila bi stavljena pod kontrolu JNA. Generalštab je imao pripremljen plan za takav slučaj" (Isto, str. 216-217).

[74] Isto, str. 217. Admiral Mamula i general Adžić odmah su krenuli u operativnu salu Generalštaba (u rano jutro 2. jula 1991.). Mamula je izložio cilj i njegovu zamisao operacije, "**a zatim smo razgovarali o snagama, načinu njihovog vođenja i angažiranja, o vazduhoplovnoj podršci, obavještajno-bezbjedonosnim mjerama, zadacima specijalnih jedinica i drugim važnim faktorima operacije. Nisam prelazio okvire operacije u Sloveniji. Sve ostalo ticalo se ministra odbrane, generala Kadijevića i njegove uloge u raspletu krize: kako, koliko i koga od suradnika i potčinjenih upoznati i kakve im zadatke postaviti**" (Isto).

[75] Isto, str. 220. S tim u vezi, došao je do sljedećeg zaključka :

"**1. jaka grupacija JNA poslije operacije u Sloveniji da izolira Hrvatsku sa zapada;**

2. snagama dovedenim u rejone Korduna, Banije i Bosanske krajine, s linije Karlovac – Sisak – Novska – Nova Gradiška da se priđe oslobađanju garnizona u središnjoj Hrvatskoj sa Zagrebom kao glavnim ciljem, a izbijanjem na rijeku Dravu i granicu sa Mađarskom, da se spriječi pristizanje naoružanja i pomoći ZNG i eventualno izvlačenje snaga preko granice;

3. za svako odvojeno područje Hrvatske postojale su dovoljno jake snage da postignu opći cilj: Vojno-pomorska oblast Kninskim korpusom, snagama iz Mostara i po potrebi korpusom iz Titograda bila je u stanju svladati otpor ZNG i drugih paravojski HDZ-a u Dalmaciji i staviti pod kontrolu zapadnu Hercegovinu;

general Kadijević je, ”**nespreman da se odluči na samostalan put Armije u razrješenju jugoslovenske krize**”, Operaciju u Sloveniji odložio.[76] On se opet izmakao – možda zbog kukavičluka i vjerovatnije zbog toga što nije smio sa Mamulom protiv Miloševića i Jovića.

U Sloveniji su 2. jula 1991. (u 18 sati) na svim pravcima obustavljeni pokreti JNA. Armija je pod pritiskom TO Slovenije, te SIV-a i (poslije 1. jula) Predsjedništva SFRJ, prekinula pokrete trupa. JNA je u Sloveniji snagom ujedinjenog naroda zaustavljena i blokirana. Te je večeri general Adžić javno preko TV “narodima Jugoslavije” najavio puč, prijeteći da će vojska “**stvari dovesti do kraja**”.[77]

General Kadijević se te večeri nije priključio pučističkoj grupi velikosrpskih generala, na čelu sa Adžićem, o preuzimanju vlasti. Prihvatio je zahtjev da se vojska, zajedno sa slovenačkim naoružanim jedinicama,

---

u istočnoj Slavoniji i Baranji Tuzlanski i Novosadski korpus bili su sposobni razriješiti svaki organizirani otpor na tom području; u Istri i području Rijeke situacija je bila uzavrela i lako se mogla staviti pod kontrolu snagama Riječkog korpusa, mobiliziranim snagama u Lici i Gorskom Kotaru i vojno-pomorskim i vazduhoplovnim grupacijama iz Pule;

4. Snage u Bosni trebalo bi ojačati i pregrupirati poslije izdvajanja vojnih sastava za operacije u Sloveniji i Hrvatskoj. Gardijski korpus u Beogradu (ili o očekujućim rejonima u Sremu), Kragujevački i Užički korpus bili su dovoljna rezerva s kojom se moglo intervenirati po potrebi. Sastave u Makedoniji i na Kosovu ne bi se slabilo;

5. strategijsko grupiranje koje bi proizašlo iz ovakve generalne zamisli zadovoljavalo bi i uslove odbrane od eventualne intervencije izvana.

Štab Vrhovne komande trebao bi izaći iz Beograda na jedno od komandnih mjesta u Bosni. U zgradama Ministarstva odbrane i Generalštaba u centru Beograda više nije bilo uslova za siguran rad, nisu postojali ni minimalni bezbjedonosni uslovi” (Isto).

[76] Isto. General Kadijević se, po Mamuli, ”**doveo u najtežu moguću situaciju. Nespreman da se odluči na samostalan put Armije u razrješavanju jugoslovenske krize kretao se, kako sve vrijeme tako i sada u odlučnim trenucima, na dva kolosjeka: pokušavao da se pokriva jednim – legitimističkim, da bi u datoj situaciji, kada ocijeni da je to moguće i realno, prešao na onaj drugi – samostalan armijski, za što je imao spreman plan. General Kadijević se ni ovaj put nije odlučio**” (Isto).

[77] S. Mesić, nav. dj., str. 72-73.

povuče u kasarne. Dva dana kasnije (4. jula) on je govorio mirnodopskim riječnikom, spreman da prihvati Predsjedništvo kao komandu.[78]

Pet dana poslije izbora Mesića za predsjednika Predsjedništva SFRJ (5. jula 1991.) Milošević i Jović su sa generalom Kadijevićem zakazali razgovor, koji su, zbog navodno "**skoro tragičnog**" stanja u zemlji, posebno zbog toga što je JNA u Sloveniji **poražena i potučena**,[79] **smatrali odlučujućim**. Oni su vojsci postavili kategorične zahtjeve, tražeći od Kadijevića sljedeće :

"**1. Slovencima odgovoriti žestoko svim sredstvima, uključujući i avijaciju**",[80] a "**potom se povući iz Slovenije**";[81]

"2. Glavne snage JNA koncentrisati na liniji: Karlovac-Plitvice na zapadu; Baranja - Osijek - Vinkovci - Sava na istoku i Neretva na jugu". Na taj je način trebalo "**pokriti sve teritorije gde žive Srbi do potpunog raspleta, odnosno do konačnog slobodnog opredeljenja naroda na referendumu**", i

"3. Potpuno eliminisati Hrvate i Slovence iz vojske".[82]

---

78 Isto, str. 73-80.

79 B. Jović, str. 349. Stanje u Jugoslaviji je tada, po Jovićevoj ocjeni, bilo "**skoro tragično. JNA u Sloveniji poražena i potučena. Moral vojske pao na niske grane. Srpski narod gubi poverenje u JNA. Opozicija traži formiranje srpske vojske. Svima je jasno da se rat ne može izbeći, a da se JNA skoro raspala. Srpski pokret obnove vrši direktnu propagandu da se rezervisti ne odazivaju na pozive, da dezertiraju. Izdaja je na delu. Majke vojnika demonstriraju – traže da se 'deca vrate iz vojske'. Srpski narod potpuno zbunjen uveliko se pridružuje opoziciji. Traže se naše ostavke**" (Isto).

80 Isto. Na taj način Slovencima "**apsolutno im više ne dozvoliti da šikaniraju JNA**".

81 Isto. O povlačenju iz Slovenije donijeće "**blagovremenu odluku**". Odgovarajući Slovencima "**žestoko svim sredstvima, uključujući i avijaciju**", trebalo je "**podići moral vojsci, uplašiti Hrvatsku i umiriti srpski narod**".

82 Isto.

Milošević i Jović su zahtijevali da se odmah krene sa akcijom u Sloveniji, jer u protivnom oni gube u Srbiji, "**a onda se i vojska raspada**".[83]

Kadijević je "**bez ikakve diskusije**" prihvatio sve što mu je Milošević govorio, uključujući i "**kategorične**" zahtjeve vojsci, s tim što je mislio da mu je za to potrebno 6-10 dana. Međutim, Milošević i Jović se s tim nisu složili – oni su **preduzimanje akcije tražili za 2-3 dana**, jer će, po njima, "**posle toga doći do priznanja Slovenije i Hrvatske od Austrije i Nemačke, a tada bi bila moguća i njihova vojna intervencija**". To je Kadijević prihvatio.[84]

Na tom je sastanku, pored navedenog, dogovoreno da general Kadijević Predsjedništvu SFRJ postavi dvije opcije: "**ili da Slovence prisili na sprovođenje odluka Predsedništva od juče** (tj. od 4. jula – prim. S.Č.) **o prepuštanju granice JNA i poštovanju saveznih zakona ili da Predsedništvo naredi JNA napuštanje Slovenije**". Pri tom su procijenili da će u oba slučaja Slovenci izazvati konflikt, jer bez borbe neće dozvoliti "**da izvučemo tehniku**". A u konfliktu ih nije trebalo štediti.[85]

---

[83] Isto.

[84] Isto.

[85] Isto. General Kadijević je od Miloševića i Jovića tada tražio da **ohrabre mobilisane "koji neće da se odazovu ili su se odazvali, ali su demobilisani", mobilišu Teritorijalnu odbranu i pomognu organizovanje u Sarajevu mitinga "za Jugoslaviju"**, da bi pomogli Francuskoj, koja se, po Kadijeviću, "**bori za opstanak naše zemlje (!) i koja želi da se suprostavi Nemcima koji žele njen raspad**". Jović je tada rekao Kadijeviću "**da treba biti realan, da ne lažemo i sebe i Francuze. Jugoslavije u dosadašnjim granicama nema. Ako im je stalo da se izbegne rat na Balkanu treba im objasniti srpsko pitanje, a ne pitanje očuvanja ove Jugoslavije. Mi to treba da radimo. Ako shvate srpsko pitanje, i ako ga uvažavaju ravnopravno sa drugima u Evropi, izbeći će se rat. Taj bi miting u Sarajevu bio i loš i promašaj. Kažem mu da treba da ima u vidu da su danas Francuzima preči Nemci nego Srbi, da se ne zavaravamo**.

Što se tiče političkog rada na mobilizaciji, akcija vojske u Sloveniji je odgovor na to, a ne neki naši politički istupi koji bi mogli i negativno delovati" (Isto).

Vojno rukovodstvo je bilo sklonije prijetnjama i prijetećim manevrima nego demokratskom dijalogu. General Adžić je u govoru novoimenovanim "provjerenim" komandantima, 5. jula 1991. podvukao: "**Jedinice kojima ćete komandovati moraju do kraja izvršiti dobiveni zadatak, a ako treba i do kraja izginuti**". Komandant 5. vazduhoplovnog korpusa, Ljubomir Bajić, "**je – ne kleknu li Slovenci na koljena – prijetio aktiviranjem već pripremljene naredbe za 'napad na snage slovenačke TO sve dok ne budu uništene'**".[86]

Ministarsko vijeće Evropske zajednice, na sjednici u Hagu 5. jula 1991, usvojilo je **stav da ni u kom slučaju neće priznati politiku sile**, što je bila i ocjena Kriznog komiteta **KESS-a**.[87] Ministarska trojka je odmah poslije haškog zasjedanja ponovo, formalno na poziv Savezne vlade, doputovala u Jugoslaviju, gdje je (pod pritiskom Evropske zajednice) na sastanku na Brionima 7. jula, poslije razgovora sa republičkim i predstavnicima SIV-a, te plenarnog sastanka, kojim je predsjedavao predsjednik Mesić, a na kome su, bili prisutni dr Kostić, Bogićević, Tupurkovski, Drnovšek (iz Predsjedništva SFRJ), Marković, Lončar, Brovet i Gračanin (iz SIV-a), te Kučan, Rupel, Bučar i Peterle, zatim Tuđman i drugi, **postignut dogovor o mirnom razrješavanju jugoslovenske krize**.[88] Evropski parlament je 10. jula, "**duboko zabrinut zbog nasilja u Sloveniji i drugim dijelovima Jugoslavije**", između ostalog, osudio "**upotrebu sile u Sloveniji od strane savezne**

---

[86] S. Mesić, nav. dj., str. 100. Očigledno je da se vojska, tvrdi Mesić, "**sve vidljivije svrstavala uz onu politiku, uz onu stratešku opciju, koju je zastupalo srbijansko rukovodstvo**" (Isto, str. 104).

[87] Isto. str. 85-86.

[88] Isto, str. 86-92; I. Radaković, nav. dj., str. 71. Na taj je način, po Mesiću, jugoslovenska kriza institucionalizovana i internacionalizovana, čime je Evropska zajednica bila "**najprisutniji čimbenik u razrješenju jugoslovenske krize**".

Na Brionima je 7. jula 1991. Predsjedništvo SFRJ u prisustvu evropske trojke usvojilo **Brionsku deklaraciju**, kojom je prihvaćeno pravo SFRJ da uspostavi kontrolu svoje državne granice, dogovoren je prekid vatre (da se "sve strane" suzdrže "**od jednostranih akcija, posebno od upotrebe nasilja**") i odložena odluka Slovenije o izdvajanju iz SFRJ za tri mjeseca (B. Mamula, nav. dj., str. 179; V. Kadijević, nav. dj., str. 118; K. Rotim, nav. dj., str. 116-118; B. Jović, nav. dj., str. 350-359).

armije", i "**daljnje miješanje jugoslovenske savezne armije u političkoj krizi**", i insistirao "**da jugoslovenska savezna armija odmah mora vratiti svoje jedinice u kasarne**".[89]

General Kadijević je odmah poslije prijema "**naređenja**" od rukovodstva Velikosrpskog pokreta (5. jula), kada su Milošević i Jović, pored ostalog, **odredili Neretvu kao srpsku granicu na jugu** i Kadijeviću postavili zadatak za odgovarajuće grupisanje glavnih snaga JNA, radi pokrivanja svih teritorija "**gde žive Srbi**", što je general "**bez ikakve diskusije**" **prihvatio**,[90] pokušao da osigura ili rasčisti hoće li imati podršku SSSR-a, zapravo zavjereničke grupe. Stupio je u kontakt sa maršalom Jazovom. O tom kontaktu Kadijević

---

[89] S. Mesić, nav. dj., str. 95-96. U rezoluciji Evropskog parlamenta je, pored ostalog, stajala ocjena da "konstitutivne i autonomne pokrajine Jugoslavije imaju pravo odlučivati o vlastitoj budućnosti na miran i demokratski način, sa shvaćanjem da svaka republika ima apsolutnu odgovornost da koristi isključivo miroljubiva i demokratska sredstva u ostvarivanju promjena ustavnog poretka…" (Isto).

[90] B. Jović, nav. dj., str. 349; B. Mamula, nav. dj., str. 232. Tog je dana JNA gomilala jedinice "**na hrvatskim granicama**". Umjesto da se povlači u kasarne, vojska se u Hrvatskoj "**u kriznim zonama gomila: jedinice do sada stacionirane u drugim republikama, popunjene mobiliziranim rezervistima iz Srbije upućuju se danomice u Hrvatsku, protiv Hrvatske**". Polazeći od toga, Hrvatska Vlada je 5. jula Predsjedništvu SFRJ uputila zahtjev od pet tačaka :

"***prvo*, trenutačno povlačenje u vojarne svih jedinica JA na tlu Republike Hrvatske;**

***drugo*, smanjivanje broja jedinica JA u Republici Hrvatskoj;**

***treće*, prijavljivanje civilnim vlastima svakog pokreta jedinica izvan vojarni, kojom prilikom će se kretati uz pratnju;**

č*etvrto*, povlačenje jedinica JA s istočnih granica Republike Hrvatske;

***peto*, prekid diskriminacije i šikaniranja nesrpskih časnika i vojnika, civilnih osoba na službi u JA**" (S. Mesić, nav. dj., str. 83-84).

O tome je predsjednik Mesić u više navrata razgovarao i govorio generalu Kadijeviću, koji je odgovarao "**kako 'na području Hrvatske međunacionalne konfrontacije dramatično narastaju', pri čemu nije uzimao u obzir da Beograd galopirajućim tempom huška Srbe u Hrvatskoj na građanski neposluh i teroristički bunt, da se iz Srbije (i Bosne) u Hrvatsku ubacuju naoružane četničke skupine…**" (Isto, str. 84).

je 9. jula obavijestio Jovića kako je od "**pre par dana**", u telefonskom razgovoru, tražio odgovor na dva pitanja: "**da li nas SSSR može zaštititi ako dođe do vojne intervencije Zapada i da li hoće da nam prodaju određeno naoružanje kojeg nemamo dovoljno (bombe i kerozin)**". Odgovor je bio negativan na oba pitanja.[91]

U toku dana je "**više puta**" obavljena konsultacija s generalom Kadijevićem "**o stanju u Sloveniji i akciji koju treba preduzeti**".[92] Ocjenjujući da je general "**potpuno dezorjentisan**", Jović i Milošević su zaključili da oni ("**mi**") moraju "**diktirati orijentaciju i smer akcije**".[93]

---

[91] Isto, str. 360. O tome Jović piše sljedeće: "**...Preciznije, ne bi nas mogli zaštititi, a što se oružja tiče može samo redovnim kanalom preko Vlade SFRJ (a mi tražimo mimo vlade, jer nam Ante Marković ometa donošenje odluke vlade).**

Veljko ga je upozorio da Nemci preko nas ugrožavaju i njih i zamolio da to prenese Gorbačovu.

Jazov se danas javio i rekao da je Gorbačov prihvatio upozorenje za zajedničku opasnost, da je razgovarao sa Kolom, Bušom, Andreotijem, Miteranom i Englezom, upozorio ih da neće skrštenih ruku gledati na rasparčavanje Jugoslavije, posebno ako bi se neko spolja mešao. Pomoći će nam diplomatski, ali ništa ne mogu garantovati niti mogu reagovati eventualnim uzvraćanjem. Oružje neće dati nikakvim tajnim kanalima, bez obzira što su se drugi naoružali na taj način (A preko naše vlade to ne bi bilo moguće).

Eto tako Rusi misle (ili tako mogu)" - (Isto).

[92] Isto.

[93] Isto. Iznoseći ocjenu da je general "**potpuno dezorjentisan**", Jović navodi da Kadijević "**u toku jednog dana on pravi strašne evolucije: od toga da se odlučnom akcijom mora povratiti moral vojske, do toga da svi njegovi generali misle da je svaki miran put bolji, da nikako ne prihvataju rat i da 'neka dođe 'crni đavo', a kamoli Evropska misija, samo neka smiri stanje'. Samo sat pre toga rekao mi je da Evropska (vojna) misija ne dolazi u obzir**" (Isto).

Tu Jovićevu ocjenu o generalu Kadijeviću i stavu njegovih generala admiral Mamula je komentarisao na sljedeći način :

"**Ne znam što je gospodinu Joviću mogao reći general Kadijević, ali mi je sasvim poznato da je, osim rijetkih iznimaka, raspoloženje njegovih generala bilo upravo obrnuto. Oni su očekivali i zahtijevali operaciju u Sloveniji. Bili su potpuno svjesni da drugačija odluka znači kraj JNA i Jugoslavije.**

Sljedećeg je dana general Kadijević obavijestio Jovića o razgovoru između Stjepana Mesića i Vuka Draškovića, koji su, po njemu, utvrdili "**zajedničke političke ciljeve za koje će se boriti: rušenje JNA i rukovodstva Srbije**" ("**propaganda protiv JNA, njeno razbijanje i likvidiranje**").[94] Ocjenjujući da je to "**žrtvovanje interesa srpskog naroda u Hrvatskoj i uopšte van Srbije**", te da je to "**cena sporazuma s Mesićem; da se posledice već osećaju, jer u samom Beogradu, u jedinicama I vojne oblasti vojnici masovno odbijaju komandu, govoreći da neće da slušaju komandu onih koji su 9. marta sprečili rušenje srpske vlasti**", Kadijević je apelovao "**da odmah politički javno reagujemo**".[95]

Kadijević je, pred sjednicu Predsjedništva SFRJ, 11. jula 1991, u dogovoru sa Miloševićem, Jovićem i Brankom Kostićem, saopštavajući "**procenu situacije u vezi sukoba u Sloveniji i predloge stavova**",[96]

Odbačen od armijskih starješina, ismijan i omalovažen u Predsjedništvu i među republičkim vođama, general Kadijević nije više imao nikakvih uvjeta da komanduje Armijom, a ona se brzo kretala svom raspadu – formiranju nacionalnih vojski i građanskom ratu" (B. Mamula, nav. dj., str. 223).

[94] Isto, str. 360-361. Na taj će način "**srpski živalj u Hrvatskoj ostati nezaštićen. Hrvati će ga pojedinačno ugrožavati i izazvati srpsku reakciju – intervenciju. Hrvatska će tada proglasiti Srbiju za agresora i pozvati strane trupe, pomoću kojih će biti oborena legalna srpska vlast**". U tome Vuka Draškovića, prema tvrdnji generala Kadijevića "**podržava i Dragoljub Mićunović (Demokratska stranka)**" – Isto, str. 361.

[95] Isto, str. 361.

[96] Isto, str. 364. Procjenjujući situaciju u vezi sa sukobom u Sloveniji i prijedloge stavova, Kadijević je naveo: "**Međunarodni faktor: SSSR nas može pomoći samo politički kroz međunarodne institucije. To je stav Gorbačova; međutim, ocena je načelnika Generalštaba sovjetske armije da je plan o raspadu SFRJ napravila CIA uz pomoć SRN davno, sa namerom da se iskustvo u njenoj realizaciji potom prenese na rušenje SSSR. Međutim, zvanična politika SSSR, iako to verovatno zna, ne može više od verbalne podrške.**

Francuska je shvatila Nemačku igru o raspadu naše zemlje, ali i kod nje preovlađuje interes da se sruše komunisti, pa od JNA traži uzdržavanje i strpljenje.

Akcija EZ je kombinovani interes SRN i Francuske, stvarni im je cilj da se prelom načini brže od 3 meseca.

Spoljni faktor u celini radi protiv nas.

iznio nove prijedloge vojske – **odbranu buduće Jugoslavije**. Predložio je dvije varijante :

"**I varijanta odbrane buduće Jugoslavije: Srbija, Crna Gora, BiH, Srbi van Srbije i eventualno Makedonija.**

II varijanta: Srbija, Crna Gora, srpski narod u Jugoslaviji i eventualno još ponešto".[97]

Za realizaciju navedenih varijanti, odnosno formiranje i odbranu buduće Velike Srbije, Kadijević je predložio i mjere: "**Vojska se mora prestrojiti brzo**", na čemu je već tada vojno rukovodstvo radilo, "**ali uz velike teškoće**".[98]

Milošević, Jović i Kostić su se, s obzirom na to da je srbijansko-crnogorski blok u Predsjedništvu SFRJ bio svjestan da prijedlog koga je formulisalo rukovodstvo Velikosrpskog pokreta ne može dobiti peti glas u Predsjedništvu, odlučili za novo rješenje - "**da treba odmah povući vojsku iz Slovenije, rasporediti je na**

***Unutrašnja situacija*: Slovenija je već van Jugoslavije. Hrvatska, praktično isto. U BiH preovlađuje koalicija protiv Srba, u Srbiji jača kolaboracija opozicije sa Hrvatskom i SR Nemačkom u cilju osvajanja vlasti; Makedonijom dominira antisrpsko raspoloženje; u Crnoj Gori nestabilna politika prema JNA.**

JNA ne može ostati jedinstvena. Mogu se na prste izbrojati Slovenci i Hrvati u vrhu armije koji su za Jugoslaviju. Ako za 10 dana ne povučemo krupne poteze neminovan je raspad JNA.

Zamisao: *U odnosu na strani faktor* oslonac na Francusko-sovjetsku liniju i paralisanje SRN" (Isto).

97 Isto.

98 Isto. Kadijević je tada naveo da će sutra, tj. 12. jula na sjednici Predsjedništva predložiti "**dve odluke (varijante) :**

Prvo, dosledno sporovođenje Deklaracije (Zaključene sa predstavnicima EZ o postupanju Slovenije i Hrvatske u vezi sporova nastalih oko njihovih zakona, odluka i postupaka – prim. B. Jović, nav. dj., str. 364) **u život (uz primenu sile protiv onoga ko sabotira) što Predsedništvo verovatno neće prihvatiti.**

Drugo, da se vojska povuče iz Slovenije po svim vojnim pravilima.

Ako se ništa od toga ne usvoji, onda bi nastupio raspad Predsedništva SFRJ" (Isto, str. 364-365).

granice buduće Jugoslavije i izvršiti hitno smenu svih Slovenaca i Hrvata sa visokih vojnih položaja".[99] U koliko bi povlačenje vojske iz Slovenije bilo spriječeno, trebalo je "**postaviti žestoke ultimatume Sloveniji ili udariti po njoj**", te, "**takođe, odmah ojačati istočnoslavonsku liniju fronta, tući po redarstvenicima i ne dati im da napadaju srpska naselja**".[100]

Sve navedene prijedloge Kadijević je, "**veoma zabrinut**", prihvatio, s tim što je bilo očigledno da nije držao "**sve u svojim rukama**",[101] jer se definitivno priklonio Miloševiću kao najjačem.

Na sjednici Predsjedništva SFRJ 12. jula 1991. Jović i dr Kostić su, kao i vojno rukovodstvo, tvrdili kako je, ne dobiju li zeleno svjetlo Kadijevićevi prijedlozi, "**neminovan rat u Hrvatskoj**".[102]

---

[99] Isto, str. 365; S. Mesić, nav. dj., str. 105. Hitnu smjenu "**svih Slovenaca i Hrvata sa visokih vojnih položaja**" oni su "**obrazložili**" time što oni "**sada imaju svoje države i svoje vojske koje su u sukobu sa našima**" (B. Jović, nav. dj., str. 365).

Po tom je prijedlogu svu vojsku trebalo povući iz Slovenije (dislocirati jedinice), nagomilati je u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, pobuniti Srbe u tim republikama, šaljući im uz vojsku i "**srpske dobrovoljce**". Slovenija im nije bila interesantna – "**neka ode**" (S. Mesić, nav. dj., str. 105).

[100] Isto. Milošević, Jović i Kostić su smatrali da bi sve to "**povratilo ugled armije**", a "**ako se to ne uspe, male su šanse za spas vojske**".

[101] Isto.

[102] S. Mesić, nav. dj., str. 105. Taj plan – "**srpski scenarij**" na toj sjednici Predsjedništva SFRJ prvo su obznanili dr Kostić i dr Jović, kada su izjavili da neće rat sa Slovenijom, ali da neće ni Sloveniju u Jugoslaviji, tražeći da JNA odmah napusti taj "**germanofilski, militarizmom zadojen i antijugoslovenstvom indoktrinirani narod**". Kostić se zalagao za "**izvlačenje JNA iz Slovenije i utvrđivanje novih državnih granica, uz prihvatanje otcepljenja Slovenije kao već provedenog čina**". Po Joviću bi bilo "**pametno**" da se jedinice JNA "**razmeste van teritorije Slovenije...**", jer "**šta će Armija u Sloveniji, kad je tamo ne žele!**" (Isto, str. 105-106).

Kostićev prijedlog o dislokaciji jedinica iz Slovenije bio je sastavni dio cjelovite strategije, "**dio strategije razmještaja oružanih snaga za jedan određeni period, da se obezbijedi puna sigurnost pripadnicima JNA na novim lokacijama i da se oslobodi slovenačkog naroda, koji živi u jednoj potpunoj informativnoj izolaciji i blokadi, da pruži uvjerenje i njima i međunarodnoj javnosti da se nema želja sa**

Mesić je, shvativši da je riječ o scenariju da se što prije iz Jugoslavije otjera Slovenija, a podijeli Hrvatska, insistirao na tome da se vojska povuče u kasarne ("**Armija mora u kasarne**"), obustavi mobilizacija i razoružaju ilegalne paravojne organizacije.[103] Jović je tvrdio kada bi se vojska povukla "**u Hrvatskoj u kasarne**" "**bilo bi krvi do kolena**".[104]

Kadijević je na toj sjednici Predsjedništva SFRJ tražio: **razoružanje paravojnih organizacija, slanje regruta u vojsku, dosljedno poštovanje Brionske deklaracije** (da Slovenci prepuste granicu JNA i da se sve dalje rješava sporazumno) **i ovlašćenja vojsci da to ostvari**.[105] Međutim, njegov posljednji zahtjev Predsjedništvo nije prihvatilo, nakon čega je on, poslije pauze, predložio preformulaciju tog zahtjeva, tako "**da Predsedništvo garantuje izvršenje ovih zaključaka!**",[106] što je usvojeno.[107]

---

jedinicama JNA rješavati problem teritorijalnog integriteta, pa ni zadržavanju Slovenije u sastavu Jugoslavije..." (Isto, str. 106).

Na Mesićev prigovor Joviću – "**hoćemo li vojsku smjestiti u Hrvatsku**", dr Kostić je diplomatski odgovorio kako on to ne kaže, te nastavio: "**neka dođu u Crnu Goru, mi ćemo biti srećni i zadovoljni**".

Kostić je ponovo insistirao da se izglasa njegov prijedlog o povlačenju JNA iz Slovenije ("**Vojska se iz Slovenije mora povući**") – Isto, str. 108.

Kadijević je njihove prijedloge (vojnog vrha i srpskih članova Predsjedništva) – povlačenje iz Slovenije "**uvažavao**", "**ali kao iznuđenu mjeru...**" On je, zajedno sa admiralom Brovetom i zastavnikom Bajramovićem, bio donekle suzdržan prema napuštanju Slovenije ili su, po Mesiću, "**barem ostavljali takav dojam**" (Isto, str. 108 i 122).

[103] Isto, str. 109.

[104] Isto, str. 109-117. Miloševićeva grupa i vojno rukovodstvo su, tvrdi Mesić, tražili slobodu akcije za JNA (Isto).

[105] B. Jović, nav. dj., str. 365. Kadijević je, po Joviću, tražio "**praktično I varijantu**" **odbrane buduće Jugoslavije** ("**Srbija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Srbi van Srbije i eventualno Makedoniju**") i predah od deset dana.

[106] Isto. S tim u vezi, Jović navodi da Kadijević nije objasnio kako Predsjedništvo treba da garantuje izvršenje tih zaključaka. To je, po Joviću, bila "**čista parola**".

[107] Isto. Predsjedništvo je usvojilo Kadijevićev modifikovani zahtjev, ali su, po Joviću, "**nade male. Gubljenje vremena**".

Tako su tada, zbog neodlučnosti i dezorijentacije generala Kadijevića, pokušaji srpskog rukovodstva o povlačenju vojske iz Slovenije pali u vodu.[108]

Na sjednici Predsjedništva SFRJ 12. jula 1991. izglasan je, po Mesiću, "**donekle izmijenjen prijedlog Kadijevićeve odluke**", koji je htio osigurati vojnu samovlast, zaštićenu autoritetom svih članova Predsjedništva (pravo da upravlja zemljom). Tom je odlukom, po Mesiću, između ostalog, trebalo "**demobilisati sve oružane sastave na teritoriji SFRJ, osim JNA i redovnog mirnodopskog sastava milicije, odnosno policije**" i **obezbijediti popunu JNA regrutima**, "**u skladu sa saveznim Zakonom o vojnoj obavezi i drugim propisima i aktima donetim za njegovo sprovođenje...**" (S. Mesić, nav. dj., str. 116). S tim u vezi, utvrđen je i rok te demobilizacije ("**do 18. jula 1991. godine do 24,00 sati**"). Neupućene regrute junske partije trebalo je "**uputiti sa julskom uputom do 20. jula 1991. godine. Sa dinamikom ostvarivanja tačke 1. ove odluke i popune JNA regrutima SSNO uskladiće otpuštanje rezervnog sastava iz mobilisanih jedinica JNA**" (Isto).

Tekst ostalog dijela odluke je, po Mesiću, glasio :

"**3. Odmah realizovati obaveze iz zajedničke deklaracije od 7. jula 1991. godine koje se odnose na: - uspostavljanje režima na granici SFRJ koji je važio pre 25. juna 1991. godine, a najkasnije do 16. jula 1991. godine do 24,00 sati; - stvaranje uslova za normalan život i rad jedinica i ustanova pripadnika JNA i njihovih porodica (potpuna deblokada kasarni i drugih vojnih objekata, uklanjanje svih prepreka, nesmetano snadbevanje i sloboda komuniciranja kretanja, izvođenje redovnog programa obuke i drugo) najkasnije do 13. jula 1991. do 24,00 sati; - puštanje na slobodu svih pripadnika JNA i vraćanje zaplenjenih sredstava, opreme i objekata JNA, kao i opreme i sredstava Saveznog sekretarijata unutrašnjih poslova, a najkasnije do 15. jula 1991. godine do 24,00 sata.**

4. Na prvoj narednoj sednici razmotriti izvršavanje svojih zaključaka od 9. maja 1991. godine u vezi sa situacijom u Hrvatskoj uključujući i angažovanje JNA u skladu sa njenom ustavnom i zakonskom ulogom, kao kontekstu obaveza Predsedništva, koje proizilazi iz dogovora sa predstavnicima EZ, sadržanim u brionskim dokumentima od 7. jula ove godine.

5. Kontrolu izvršavanja točke 1. do 3. vršiće Komisija Predsedništva SFRJ koja će početi sa radom odmah.

6. Predsedništvo SFRJ garantuje sprovođenje ove odluke" (Isto, str. 116).

[108] B. Jović, nav. dj., str. 365. Jović je zaključio kako "**i sama Vojska vrda, nije u njoj još sve sazrelo**". U pauzi Kadijević je Joviću objašnjavao da bez razoružanja paravojnih organizacija i slanje regruta u vojsku "**ništa nije u stanju**, **da mu je to bitno, itd.**", a sa realizacijom ta dva zahtjeva "**povlačenje nije ni potrebno. Ali kako da ih ostvari?**". S tim u vezi, Jović navodi kako se general uzdao u Evropsku zajednicu, koja će, po njemu, "**spasavati Jugoslaviju**". Na to je Jović zapisao: "**Da vidimo i to. Ali šta će kroz njegovih deset dana koje traži za predah. Dotle će se raspasti Armija**" (Isto).

Vojno rukovodstvo (ilegalni Štab Vrhovne komande) je, procjenjujući situaciju i suočavajući se sa brojnim "**krupnim**" problemima, posebno sa mobilizacijom, zaključilo da je "**jedino rješenje da JNA napusti Sloveniju**". U postizanju tog cilja trebalo je odgovoriti na pitanje "**kako to uraditi u datoj jugoslovenskoj i međunarodnoj situaciji**". S tim u vezi, "**razmotrene**" su tri varijante :

- 1."**prethodno vojnički poraziti vojne formacije Slovenije, a potom napustiti Sloveniju**";[109]

- 2. **nanijeti**, "**bez dovođenja novih snaga kopnene vojske, upotrebom svih raspoloživih snaga ratnog vazduhoplovstva, vatrene i manevarske moći snaga kopnene vojske koje su se već nalazile u Sloveniji", "neprihvatljive gubitke infrastrukturi Slovenije i tako je prisiliti na poštivanje odluka saveznih institucija o državnoj granici**"[110] i

- 3. "**Postići političke ciljeve kombinovanom upotrebom političkih sredstava i prijetnjom upotrebe svih raspoloživih sredstava JNA, uz stvarnu upotrebu koju dozirati u skladu sa ponašanjem slovenačke strane**".[111]

---

[109] V. Kadijević, nav. dj., str. 119-120. Za realizaciju te varijante, "**pored snaga sa kojima je JNA raspolagala u Sloveniji i koje su djelimično već bile angažovane u borbama oko granice i za odbranu od napada slovenačke vojske, bilo je potrebno još upotrebiti dvije pešadijske i jednu padobransku brigadu, kao i znatno jače snage Ratnog vazduhoplovstva za prevoženje trupa, desantiranje, i vatrenu podršku snagama kopnene vojske. Za početak te operacije bila su potrebna dva do tri dana, a njeno trajanje šest do osam dana**" (Isto, str. 120).

[110] Isto. Ta je varijanta, po Kadijeviću, "**nosila u sebi jaku dozu odmazde i terora nad civilnim stanovništvom**". Vezano za to, on piše: "**Pošto slovenačka vojska – sa formacijama i naoružanjem koje je imala, partizanskom taktikom upotrebe pretežno u urbanim sredinama gdje su vojnici često izmješani sa civilima, pomanjkanjem ma kakve ozbiljnije vojne infrastrukture – nije mogla predstavljati rentabilne ciljeve vatrenim udarima, naročito vazduhoplovstva, to bi ti udari morali biti usmjereni pretežno na civilne objekte, odnosno objekte koji posredno služe i u ratne svrhe, kao što su komunikacijski objekti, sistemi za upravljanje i informisanje, fabrike čiji proizvodi služe i za potrebe rata i sl. U udarima te vrste izvjesno je da bi stradalo znatno više civilno stanovništvo, među kojima bi mogle biti i porodice pripadnika JNA, nego vojnici**" (Isto, str. 120-121).

[111] Isto, str. 121.

"**Procjenjujući**" "**dobre i loše strane sve tri varijante dalje upotrebe JNA u Sloveniji**", "Štab Vrhovne komande" se "**opredijelio**" za prvu, pri čemu je drugu varijantu isključio. Međutim, ta tzv. **prva varijanta** nije prošla na Predsjedništvu SFRJ, jer je, po Kadijeviću, "**neki**" njegovi članovi "**nisu prihvatili**", "**sa obrazloženjem da ne postoji raspoloženje u narodu iz čije sredine bi trebalo da krenu nove jedinice u Sloveniju, da one idu tamo i ratuju da bi ratom natjerali Slovence da ostanu u Jugoslaviji kada to oni, očigledno, ne žele**". Na taj se način "**ostalo pri trećoj varijanti**". Stoga su se, u postizanju političkog cilja - **napuštanje Slovenije**, "**dalje političke i vojne aktivnosti**" rukovodstva Velikosrpskog pokreta "**odvijale u suštini u skladu sa takvom odlukom**".[112]

Jović i dr Kostić su sve činili da Predsjedništvo SFRJ ne funkcioniše, posebno kada su vođene rasprave o procesu razrješavanja jugoslovenske krize. Zbog toga Miloševićeva grupa u Predsjedništvu nije htjela da ode na Brione, gdje je, prema dogovoru od 12. jula, Mesić zakazao sjednicu Predsjedništva za 17. juli i gdje je sve bilo pripremljeno za njeno održavanje. Dr Kostić je, u funkciji potpredsjednika, za isti dan zakazao sastanak sa članovima Predsjedništva u Beogradu. Mesić, Drnovšek, Bogićević i Tupurkovski, te Ante Marković i Irfan Ajanović (potpredsjednik Skupštine SFRJ), prisustvovali su sjednici Predsjedništva na Brionima. Dok su oni zasjedali srpski kolaboracionisti iz Borova Sela napali su vojnim minobacačima to mjesto, telefonske veze sa opsjednutim Vukovarom su prekinute, miniran je zadarski delekovod, usljed čega je Zadar ostao bez struje, predsjednik Tuđman je u zadarskoj vazduhoplovnoj bazi Zemunik pokušavao uvjeriti generala Kadijevića da obustavi osvajački pohod na Republiku Hrvatsku.[113]

Na Brionima, gdje je Evropska zajednica prihvatila pravo SFRJ da uspostavi kontrolu svoje državne granice,[114] dogovoreno je da se sljedeća sjednica Predsjedništva SFRJ održi 18. jula u Beogradu, jer se na Brionima, bez srbijansko-crnogorske "četvorke",

---

112 Isto.

113 S. Mesić, nav. dj., str. 120-121.

114 Isto.

nije moglo ništa odlučiti. Na dnevnom je redu te sjednice (18. jula), pošto nije prihvaćen Mesićev prijedlog da se vodi rasprava o Hrvatskoj, kao i o novom uređenju Jugoslavije, **bila Slovenija**. Tada je Predsjedništvo SFRJ u punom sastavu **donijelo odluku o dislociranju komandi, jedinica i ustanova JNA sa teritorije Slovenije u Bosnu i Hercegovinu, Srbiju i Crnu Goru**.[115] Na

---

[115] Isto, str. 121-123 i 269; V. Kadijević, nav. dj., str. 121; B. Jović, nav. dj., str. 366; B. Mamula, nav. dj., str. 223. Ta je odluka, po Joviću, **formalno** glasila "**da se jedinice JNA iz Slovenije privremeno razmještaju na nove položaje**", kako bi se, po njemu, zadovoljili oni koji su se još nadali "**očuvanju Jugoslavije**" (B. Jović, nav. dj., str. 366). S tim u vezi, Jović je u prvoj rečenici svoga dnevnika za 15. juli (vjerovatno je greška tehničke prirode), odnosno 18. juli, zapisao: "**Konačno smo usvojili odluku o povlačenju JNA iz Slovenije**" (Isto).

Ta je odluka u cjelosti glasila :

"**1. Komande, jedinice i ustanove JNA prestaće da se stacioniraju na teritoriji Republike Slovenije do definitivnog dogovora o budućnosti Jugoslavije. Lični sastav i svu pokretnu imovinu 31. korpusa predislocirati na prostor Republike Srbije, a 14. korpusa na prostor Republike Bosne i Hercegovine. Premještanje izvršiti u roku od tri meseca od donošenja ove odluke.**

2. U roku od tri meseca pripadnici stalnog sastava JNA slovenačke nacionalnosti odlučiće o svom ostanku u JNA. Postupak za prestanak službe u JNA pokreću nadležne starešine po službenoj dužnosti, osim za one koji pismeno izjave da žele da ostanu na službi u JNA. Pod uslovom iz stava 1. ove tačke, prestaće služba u JNA i pripadnicima drugih nacionalnosti i narodnosti koji imaju prebivalište na teritoriji Republike Slovenije, ako to sami pismeno zatraže.

3. Sprovođenje ove odluke ne može se uslovljavati razrešavanjem bilo kakvih imovinsko-pravnih odnosa Republike Slovenije i organa Federacije ili drugih republika. Ta pitanja rešavaće se na osnovi i u skladu sa definitivnim dogovorom o budućnosti Jugoslavije.

4. Nadležni organi Republike Slovenije obezbediće da svi oružani sastavi republike i naoružani građani odstupe od objekata JNA i da ničim ne ometaju radnje i postupke jedinica i ustanova JNA. Oni će takođe sprečiti sva okupljanja građana i druge manifestacije u blizini vojnih objekata i komandi, jedinica i ustanova JNA u pokretu.

5. Do prebaziranja JNA sa teritorija Republike Slovenije pripadnicima, komandama, jedinicama i ustanovama JNA moraju se obezbediti normalni uslovi za život i izvršavanje redovnih zadataka, a svim licima na službi u JNA i članovima njihovih porodica slobodno kretanje na teritoriji Republike Slovenije.

osnovu te odluke Štab Vrhovne komande uradio je plan dislokacije.[116]

---

6. Porodicama aktivnih vojnih lica i građanskih lica na službi u JNA koji žele da se nastane u drugim republikama obezbeđuje se slobodno iseljenje sa celokupnom pokretnom imovinom, o trošku JNA. Njima se garantuje zaštita prava na nepokretnosti koje poseduju i drugih prava koja ne mogu ostvariti do dana iseljenja.

7. Štab vrhovne komande osiguraće bezbedne, uredne i efikasne pokrete jedinica i svih drugih radnji sadržanih u ovoj odluci..." (S. Mesić, nav. dj., str. 123-124).

Za takvu odluku je glasalo šest članova Predsjedništva SFRJ, protiv je bio jedan, a jedan član je bio uzdržan. Taj su prijedlog, pored "**četvorice iz Srbije i Crne Gore**" (Jović, Branko i Jugoslav Kostić, te Bajramović), podržali i Drnovšek, pa Tupurkovski. Bogićević je bio uzdržan. Mesić je bio "**žestoko protiv**". On je jedini zastupao stav "**da se vojska iz Slovenije ne može povući, ako se ne povlači i iz Hrvatske**" (S. Mesić, nav. dj., str. 121-123). S tim u vezi, Jović piše kako su prevladala četiri člana iz Srbije i Crne Gore, "**plus Drnovšek**". Tupurkovski im se "**jedva pridružio zahvaljujući 'izjavi' Predsedništva da je to u funkciji mira. Bogićević se uzdržao, a Mesić bio žestoko protiv. Insistirao je na 'očuvanju' Jugoslavije (?), a u stvari se bojao da sve snage iz Slovenije ne prebacimo u Hrvatsku i upotrebimo za borbu protiv HDZ**" (B. Jović, nav. dj., str. 366).

Tako je sa pet glasova "za" odlučeno da sjeverozapadne granice Jugoslavije "**ostavimo otvorene, odnosno da Sloveniju ostavimo bez onoga što se tamo nekad zvalo ljudska armada**". Govoreći o tome, Mesić navodi da je to "**jedna od rijetkih odluka koja će se i realizirati**" (S. Mesić, nav. dj., str. 121-123).

Na toj su sjednici dr Kostić i Jović ponavljali: "**Vojska iz Slovenije**". Kadijević i Brovet su se ponašali kao da je to njihov izvorni prijedlog (Isto).

Pored te, po Mesiću, protivustavne odluke, Predsjedništvo SFRJ je 18. jula 1991. usvojilo i poruku javnosti i zaključilo da se s predsjednicima republika sastanu 22. jula u Ohridu (Isto, str. 124).

[116] V. Kadijević, nav. dj. str. 121. Ne može se prihvatiti ocjena admirala Mamule da se **rukovodstvo JNA** "**sasvim neočekivano**" odlučilo za povlačenje iz Slovenije. Vjerovatno je za njega ta odluka bila neočekivana, jer je o njoj on lično saznao preko radia, čime je bio iznenađen, jer je dvije večeri prije toga (tj. 16. jula) prisustvovao u Generalštabu, kada je, u skladu sa pripremljenim protivudarom u Sloveniji, "**izdato naređenje komandantima združenih sastava JNA za operaciju uspostavljanja kontrole državnih granica SFRJ u Sloveniji. Operacija je trebala započeti upravo onog jutra kada je objavljena odluka o povlačenju**" (B. Mamula, nav. dj., str. 179). Od tog protivudara se, po Mamuli, odustalo "**bez ikakvih međunarodno-pravnih, političkih i vojnih razloga**". Time je vojno rukovodstvo propustilo "**zadnju priliku**" "**da preuzme sudbinu zemlje u svoje ruke**", tvrdi Mamula (B. Mamula, nav. dj., str. 179 i 224).

Velikosrpski pokret se "**konačno**" izborio za **povlačenje JNA iz Slovenije i njeno raspoređivanje** "**na granice buduće Jugoslavije**". Milošević i Jović su, zajedno sa generalima Kadijevićem i Adžićem, zauzeli stav da JNA ne treba da se angažuje u Sloveniji,[117] već da se koncentriše na granice Velike Srbije.

Rukovodstvo Velikosrpskog pokreta nije zanimala Slovenija, osim kao faktora koga je što prije trebalo isključiti iz dogovaranja - **istjerivanjem te republike iz Jugoslavije**. Slovenija ni u jednoj historijskoj opciji nije ulazila u projektovanu Veliku Srbiju, niti je to bio strateški cilj Velikosrpskog pokreta. Rukovodstvo tog pokreta je ocijenilo (po Kadijeviću – "**politika ocijenila**") da se JNA u Sloveniji "**nije imala zašto boriti**", **za razliku od Hrvatske i Bosne i Hercegovine**, **gdje se navodno borila "za pravo srpskog naroda da sam određuje svoju budućnost**",[118] odnosno za srpsku državu fašističkog karaktera.

---

[117] B. Mamula, nav. dj., str. 215. "**U oružanim sukobima u Sloveniji**" JNA je, po generalu Kadijeviću, "**za dva dana izvršila postavljeni zadatak vezan za granicu, a nije prihvatila nametnuti rat sa Slovenijom, već se povukla**" (V. Kadijević, nav. dj., str. 162-163).

Milošević je JNA povukao iz Slovenije na tzv. srpske granice u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (B. Mamula, **UZROCI I POSLJEDICE RATOVA...**, str. 213-214; I. Radaković, nav. dj., str. 70).

Povlačenje JNA iz Slovenije, kao i odustajanje od operacije i odluka o napuštanju Slovenije, bila je, po Mamuli, "**tragična greška**". Dalje, on tvrdi kako je JNA "**propustila pod pritiscima i propustila još jednu, možda i zadnju priliku da tok kaotičnih događaja stavi pod svoju kontrolu. Nitko ne može sa stopostotnom sigurnošću tvrditi da bi jula '91-e Armija uspjela. Ali, bila je to zadnja prilika kada je JNA još uvijek mogla spriječiti razbijanje zemlje, a narode poštediti tragičnog međusobnog rata i svih neposrednih i dugoročnih posljedica po njih, region i Evropu. Časno i razumno bi bilo da je JNA makar pokušala, izgubiti se nije moglo više od onoga što je izgubljeno. Raspoloženje najvećeg broja starješina u Armiji išlo je u prilog odlučnog nastupa. Za njih su, uz sve državne i političke razloge, postojali i njihovi neposredni, intimni – odbrana dostojanstva i najdubljih patriotskih osjećanja, izdaja zakletve, odgovornost za razbijanje zemlje**" (B. Mamula, nav. dj., str. 179 i 228).

[118] S. Mesić, nav. dj., str. 127, 135 i 148-149; V. Kadijević, nav. dj., str. 162-163; I. Radaković, nav. dj., str. 70. "**Desetodnevni rat**" u Sloveniji je politički, po generalu Radakoviću, "**nastavak tvrdog insistiranja da se Slovenija istjera iz Jugoslavije,**

Povlačenje JNA iz Slovenije je značilo promjenu spoljnih granica SFRJ. **Bez Slovenije Jugoslavija više nije postojala**. Isključenje Slovenije iz Jugoslavije značilo je suštinsku promjenu uređenja Jugoslavije i lakše ostvarivanje velikosrpske nacističke ideologije i velikodržavnog programa. Rukovodstvo Velikosrpskog pokreta se orijentisalo na agresivni rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

---

računajući na to da će Slovenci to iskoristiti za 'razdruživanje'. Armijski vrh ili njegov dio žrtvuje dio jedinica JNA i dio jedinica koje idu iz Hrvatske za taj cilj, za kompromitovanje SIV-a, za obaranje Kučana i nove vlade, za stvaranje povoljnijih uslova za nastavak rata u Hrvatskoj i Bosni" (I. Radaković, nav. dj., str. 70).

JNA je sa Slovenijom, bez znanja i saglasnosti sa vođom Velikosrpskog pokreta, zaključila sporazum "**da tamo ostane tehnika, a da se vojnici vrate samo sa lakim naoružanjem**". U skladu sa tim, JNA je iz Slovenije izvukla samo oko 70 tenkova, "**a oko 200 je ostalo tamo**". Pored toga, u Sloveniji je "**ostalo**" i "**2/3 ukupne opreme i naoružanja**" (B. Jović, nav. dj., str. 403-404).

2. **Realizacija ratnog plana "RAM"**

Rat protiv Slovenije, izveden istovremeno sa pojačanim otvorenim srpskim pobunama na Baniji i Kordunu, u Lici i istočnoj Slavoniji, te zauzimanjem Baranje, primorao je svijet da se neposredno umiješa u jugoslovenske odnose. U prvoj fazi internacionalizacije uključena je Evropska zajednica. Rukovodstvo Velikosrpskog pokreta je, pod pritiskom Evropske zajednice, 1. jula "**prihvatilo**" da Mesić preuzme dužnost predsjednika, čime je konstituisano Predsjedništvo SFRJ, s tim što su Srbija i Crna Gora sve učinile da ga onemoguće kao Vrhovnog komandanta Oružanih snaga SFRJ. Vojska nije poštovala svoju Vrhovnu komandu. Vojni ministar nije mario za Vladu, u kojoj je bio nedodirljivi član i potpuno autonoman. General Kadijević je Mesiću u više navrata davao do znanja da on ne sluša Predsjedništvo. Odbio je podnijeti izvještaj Predsjedništvu, jer nije želio razgovarati navodno sa **secesionistima**. Bio je odlučan da zada udarac Sloveniji i Hrvatskoj "**od kojeg se neće nikada oporaviti**".[119]

Poslije tih dogovora, uslijedila je 7. jula 1991. Brionska zajednička izjava, zatim 22. jula Ohridska izjava,[120] te još nekoliko sastanaka s

---

[119] S. Mesić, nav. dj., str. XIII-XIV, 76-78 i 249. Kadijević je u prvoj polovini jula 1991. izjavljivao da će njegova vojska "**ići do kraja**" sve dok ne uništi hrvatsko "**nacističko-ustašoidno**" rukovodstvo. I general Adžić je stalno prijetio vojskom, kako bi prisilio Predsjedništvo SFRJ da provodi odluke vojnog rukovodstva, u protivnom će "**udariti silom u opsegu koji bude potreban, više nećemo čekati, odustajanja nema**" (Isto, str. 104-105).

[120] Isto. Na sjednici Predsjedništva SFRJ u Ohridu 22. jula 1991, na kojoj su, pored članova Predsjedništva i predsjednika republika, odnosno predsjednika

predsjednicima republika, kao i nekoliko kratkih posjeta ministarskih trojki, itd.[121] Rukovodstvo Velikosrpskog pokreta je, nakon odluke o povlačenju JNA iz Slovenije, pokrenulo otvorenu agresiju protiv Hrvatske.

Krajem avgusta Evropska zajednica, zainteresirana za jedinstvenu Jugoslaviju, ustvrdila je da je **Srbija agresor**, zahvaljujući oružanoj sili – JNA, koja je prihvatila velikosrpsku osvajačku politiku. Tada je predloženo da "**jalova dogovaranja**" iz Beograda prenesu u Hag na Međunarodnu mirovnu konferenciju o Jugoslaviji, pod predsjedavanjem lorda Karingtona (David Carington).[122]

Vojno rukovodstvo se oslanjalo na "četvorku" u Predsjedništvu i stalno se pozivalo na Ustav, a sve ratne akcije JNA su bile protivustavne. Miloševićeva grupa u Predsjedništvu SFRJ je, dok je Mesić bio spriječen da vrši funkciju predsjednika, donijela odluku, u njegovom odsustvu,

---

predsjedništava republika, bili prisutni i najviši funkcioneri Federacije (kao što su: Marković, Gligorijević, Kadijević, Brovet, Lončar, Gračanin, Kambovski, Marendić, Zekan i dr.), a koja je održana u vrijeme sve izrazitije agresije Srbije na Hrvatsku, trebalo je postići dogovor "**za iznalaženje rješenja za buduće odnose u jugoslovenskoj zajednici**" i voditi raspravu o Vladinom programu za tromjesečni moratorij. Pozivajući se na odluku o povlačenju vojske iz Slovenije, te, s tim u vezi, kako je to "**dokaz da niko nikoga ne zadržava silom u Jugoslaviji**", dr Kostić nije prihvatao pravo republika na razdruživanje. Jović je tražio razoružavanje republičkih snaga Hrvatske, pa da se tek onda "**JNA može povući u kasarne**". Kadijević je, obavještavajući da je u Hrvatskoj "**u međunacionalnim sukobima poginulo oko 310 ljudi, a preko 5000 je ranjeno**", kategorično bio protiv povlačenja JNA u kasarne ("**kako da se vojska povuče u kasarne, kad je stalno napadana...**"). Tuđman je iznosio podatke o ratu u Hrvatskoj i o akcijama ratnog vazduhoplovstva. Milošević je bio protiv povlačenja vojske u kasarne, jer "**nema mirnodopskih uslova**". Bez vojske, po njemu, "**eto krvi do kolena**". Tuđman je ukazao na činjenicu da se JNA "**u različitim krajevima različito ponaša. Na Kosovu je pomogla Srbiji da uspostavi pravni poredak države Srbije, a u Hrvatskoj ratuje protiv ustavnog poretka države Hrvatske**". Mesić nije prihvatio Ohridsku izjavu, kao ni Tuđman, jer povlačenje JNA u kasarne ("**vojska u vojarne**"), što je, po Mesiću bilo ključno pitanje, nije ušlo u izjavu. Naime, oni su "**tražili bezuslovno povlačenje Jugoslovenske narodne armije u garnizone, što od strane većine učesnika sastanka nije prihvaćeno i zato se nisu saglasili sa tekstom izjave**" (S. Mesić, nav. dj., str. 127-132). Tekst Ohridske izjave su objavili S. Mesić, nav. dj., str. 131-132 i K. Rotim, nav. dj., str. 118-119.

[121] Isto.

[122] Isto, str. XI.

kao i odsustvu Drnovšeka, po kojoj je JNA dobila pravo pokretati trupe prema mjestima na kojima dođe do "**sukoba**".[123] Kada je preuzeo dužnost predsjednika Mesić je u više navrata tražio da se JNA dovede "**u ustavni red**", da je vrate u kasarne,[124] ali uzalud.

---

[123] Isto, str. 204. Vojno rukovodstvo se, po Mesiću, uz stalno pozivanje na Ustav, ponašalo pučistički i velikosrpski, jer je provodilo osvajačku velikosrpsku politiku. Uspostavilo je, "**preuzimajući funkcije Predsjedništva SFRJ, nekakav štab vrhovne komande, a tu ima uticaja samo Miloševićev klan. Republika Srbija u Predsjedništvu ima tri glasa, a četvrti joj je unaprijed bio poklonjen ('drugo oko'). Za odluke su potrebna petorica**". Mesić, u svojstvu predsjednika, za svoje stavove nikad nije mogao dobiti peti glas, a Srbija je povremeno dobijala i glas Tupurkovskog i glas Bogićevića (S. Mesić, nav. dj., str. 204).

[124] S. Mesić, nav. dj., str. 140. Tako je, na primjer, na sjednici Predsjedništva 26. jula u Beogradu Mesić tražio da se JNA dovede "**u ustavni red**", da je vrate u kasarne. Pored toga, on je, pozivajući se na funkciju prvog čovjeka u Vrhovnoj komandi, vojno rukovodstvo upoznavao i sa brojnim činjenicama o jakim napadima JNA na hrvatska sela i gradove i brojnim drugim zločinima, a posebno o masovnom pokolju Hrvata na Baniji 26. i 27. jula. O tome je Mesić, na osnovu podataka dr Gregorića, obavještavao Kadijevića i Broveta :

"**... *prvo*, žestoki napadi minobacačima i drugim teškim naoružanjem iz arsenala JA na hrvatska sela i gradove na područjima istočne Slavonije, Like i sjeverne Dalmacije;**

***drugo*, veliki broj žrtava među civilnim pučanstvom u hrvatskim selima i gradovima, a osobito na Baniji, gdje je većina mjesta raseljena, čemu su pridonjeli opisani žestoki napadi, kao i teritoristička aktivnost velikosrpskih terorista u tom području;**

***treće*, veliki broj poginulih pripadnika snaga unutarnjeg reda Republike Hrvatske kao rezultat širenja velikosrpske pobune, uz više ili manje otvorenu podršku kao i izravni angažman pripadnika jedinica JA.**

Kulminacija terorističkog divljanja, uz otvorenu pomoć jedinica JA, nastupila je 26. i 27. srpnja, organiziranjem i provedbom masovnog pokolja Hrvata u selima Struga, Mučani, Kuljani i Kozibrod na Baniji.

Sve se to odvijalo neovisno o dogovorenom prekidu vatre. Naprotiv, i poslije dogovora o prekidu vatre nastavljeni su još žešći oružani napadi na pripadnike snaga unutarnjeg reda Republike Hrvatske, a isto tako i na civilno pučanstvo, sa svim karakteristikama genocida nad hrvatskim narodom.

Ti zločini odvijaju se na očigled Predsjedništva kao poglavara SFRJ i vrhovnog zapovjednika oružanih snaga, dotične JA, te Saveznog izvršnog vijeća,

JNA se, poslije poraza u Sloveniji, "**konačno**" orijentisala u pravcu transformacije u srpsku vojsku, čiji je cilj – formiranje Velike Srbije.[125] General Kadijević je 30. jula, uoči sjednice Predsjedništva sa predsjednicima republika o budućnosti Jugoslavije, u Jovićevoj kancelariji, Miloševića i Jovića "**jasno i definitivno**" obavijestio "**o svom stavu i konačnoj orijentaciji: JNA se transformiše u vojsku onih koji žele da ostanu u Jugoslaviji, a najmanje je: Srbija, srpski narod plus Crna Gora. Na ovim principima se povlači na teritorije i menja rukovodstva**".[126]

čiji je ministar obrane u više navrata izjavio da se Armija neće miješati u razrješavanje državno-političke krize..." (Isto).

U Hrvatskoj je JNA izašla u neka područja po odluci Presjedništva SFRJ i dat joj je jednomjesečni rok, koji je istekao druge sedmice juna 1991. Međutim, JNA je i dalje ostala tamo (Isto, str. 133 i 137).

[125] B. Jović, nav. dj., str. 367. Admiral Mamula tvrdi da se JNA, poslije poraza u Sloveniji, "**jednostavno i bez otpora nameće koncept velike Srbije i diktira doktrina koja će ga ostvariti**". Tim prije, jer "**procjena je da JNA više nema izbora**". Stoga se, po njemu, "**armijsko rukovodstvo 30. jula '91. i konačno predaje**" (B. Mamula, nav. dj., str. 230).

Očito je da admiral Mamula "**zaboravlja**" da je JNA mnogo ranije – prije poraza u Sloveniji prihvatila koncept Velike Srbije (to je još od ranije bio njen izbor) i vojno rukovodstvo se prije 30. jula 1991. "**predalo**" vođi Velikosrpskog pokreta – Slobodanu Miloševiću, koji je JNA nametnuo doktrinu realizacije fašističkog projekta Velike Srbije.

[126] Isto. Taj Kadijevićev "**jasni**" i "**definitivni**" stav i orijentaciju Jović je prokomentarisao na sljedeći način: "**Ne veruje ni u koju varijantu opstanka celine Jugoslavije**.

(**Naravno, to smo mu i mi uporno govorili, ali je bio kolebljiv**)" – B. Jović, nav. dj., str. 367.

Na sjednici Predsjedništva SFRJ 30. jula vođena je, pored ostalog, rasprava o procesu i kontroli primirja. Formirana je većinom glasova **Državna komisija**, na čelu sa dr Kostićem, na što je Mesić napustio sjednicu. Međutim, ta komisija, koja je bila "**uz Armiju, uz Srbiju**", a koju su napustili Bogićević, Tupurkovski, Ajanović i Kambovski, nije zaustavila agresiju, jer je bilo neprihvatljivo da na njenom čelu stoji potpredsjednik dr Kostić, koji je javno pružio podršku "**teroristima u Slavoniji**" (S. Mesić, nav. dj., str. 142, 147 i 204).

Na toj je sjednici Mesić tražio da se dr Kostić, zbog toga što je sredinom 1991. samovoljno obilazio "srpske autonomne oblasti" i odmetničke komande u Hrvatskoj (u Borovom Selu) i pred TV kamerama "**huškao teroriste na eskalaciju antihrvatskih akcija**", pozove na odgovornost. Jović je "**pomislio da bi u takvoj situaciji mogao biti duhovit: 'Zar Branku treba pasoš za odlazak u Hrvatsku'**" (S. Mesić, nav. dj., str. 137 i 141).

Milošević je upozorio Kadijevića "**da to što govori sporo radi. Treba brže to da radi**", na šta je general negodovao, "**opravdava se, neprijatno mu je, a zna da je kriv**".[127]

Rukovodstvo Velikosrpskog pokreta nije bilo zadovoljno sa Kadijevićevim postupcima. Stoga je početkom avgusta Milošević pokušao da smijeni Kadijevića (čak i preko admirala Mamule, koji je stajao iza njega), jer je bio "**nesposoban da u nastaloj krizi vodi Armiju**".[128]

---

[127] Isto. Iznoseći navedene "**epitete**" i ocjene, posebno onu po kojoj je Kadijević kriv, Jović dalje navodi da je general "**bio dugo neodlučan**". Međutim, "**Veljko se vajka da niko neće da nas pomogne. Rusi gledaju sami sebe, a kad bi samo jednu reč rekli Amerikancima: 'NJET', mi bismo bili zaštićeni od strane intervencije. Ovako, ako više pritisnemo, priznaće samostalnost Hrvatske, ona će pozvati strane trupe i nametnuće nam sukob sa Evropom. Rusi su odbili i oružje da nam prodaju, a duguju nam skoro tri milijarde dolara**" (Isto).

[128] B. Mamula, nav. dj., str. 225-228. Početkom avgusta 1991. na sastanku u zgradi CK na Ušću, kome su prisustvovali Dragan Atanasovski (predsjednik SK-PJ) i Mira Marković, iz najužeg rukovodstva SK-PJ, general Ljubičić i admiral Mamula (do sastanka je došlo na zahtjev Ljubičića da ga primi Mamula). Ljubičić je predložio da treba smijeniti Kadijevića, "**jer je nesposoban da u nastaloj krizi vodi Armiju**" (Isto, str. 225).

Inicijativa za smjenu generala Kadijevića je potekla od Miloševića, u čijoj se kući između njega i Ljubičića vodila rasprava o Kadijeviću. Polazeći od toga, Mamula je otišao kod Miloševića, koji ga je odmah primio. Tom je prilikom Milošević, kratko iznoseći ocjenu o Kadijeviću, zaključio da je izgubio ugled i podršku u Armiji i da ga treba smijeniti (Isto, str. 226).

S obzirom na to da nije mogao dozvoliti "**da se odgovornost za rušenje Jugoslavije svede na Armiju i Kadijevića osobno**", Mamula je iznio način na koji se SFRJ može spasiti od katastrofe u koju je upala. S tim u vezi, on je, navodeći "**da nije nikakav problem smijeniti Kadijevića, da ima generala koji mogu Armiju odlučno i uspješno voditi**", izjavio da svi predsjednici republika, uključujući i Miloševića, moraju otići s vlasti. To je po Mamuli, bilo "**jedino rješenje u pokušaju da se spasi Jugoslavija, premda je i za ovaj pokušaj možda već kasno**". Milošević je, po Mamuli, bio iznenađen, "**ali je promptno reagirao: 'Zašto ja, jedini sam koji podržavam Armiju i branim Jugoslaviju?' Ljutito se digao i krenuo prema vratima, što je bio znak da smo razgovor završili i da napustim kabinet. Nije mi bilo svejedno, ali sam već u dolasku na razgovor bio spreman na najgore. Ništa se nije dogodilo, mirno sam napustio palaču i otišao**" (Isto, str. 226-227).

Vojno rukovodstvo se, "**kako je sa razvojem događaja sve više nestajala jugoslovenska država**", zalagalo za "**brzo stvaranje nove Jugoslavije**". Glavni motiv za takav njihov stav, "**nije bio samo u potrebi da JNA ima svoju državu, već, prije svega, u uvjerenju da ima naroda u Jugoslaviji koji zaista žele da žive u zajedničkoj državi**". Polazeći od takvog "**uvjerenja**" vojno rukovodstvo se založilo za formiranje takve države ("**nove Jugoslavije**"), čime je na taj način otvoreno iznijelo svoje ciljeve.[129]

Milošević i Jović si bili protiv angažovanja JNA za odbranu državne granice SFRJ na sjeverozapadnom dijelu zemlje – u Sloveniji i Hrvatskoj. Oni su buduće granice Jugoslavije označili na zapadnoj etničkoj granici Srba u Hrvatskoj (ratni plan "RAM"). Stoga su od JNA tražili "**da se povuče na te granice, uz ucjenu: ako se to ne učini, da će Srbija formirati svoje oružane snage i organizovati svoju odbranu, a JNA prepustiti svojoj sudbini**".[130]

Milošević je, vjerovatno zbog toga što nisu bili zadovoljni njegovim postupcima, jer nije mogao udovoljavati svim njihovim zahtjevima, ustrajavao na obaranju Kadijevića. Tako je krajem septembra 1991. grupa od četrdesetak starješina gardijske brigade stigla noću u SSNO i preuzela kontrolu nad zgradom Ministarstva i Generalštaba, tražeći ostavku generala Kadijevića, nudeći generalu Adžiću da preuzme njegovu dužnost i cjelokupnu kontrolu nad Armijom. Iako je tu grupu predvodio major Šljivančanin (oficir KOS-a u brigadi), interesantnija je bila uloga pukovnika Vuka Obradovića, koji je bio ključna ličnost u tom događaju. Kada je shvatio da je general Adžić odbio učestvovati u obaranju Kadijevića, što je značilo da je pobuna propala, Obradović je odjednom nestao (Isto, str. 228).

U jednom razgovoru između generala Mamule i generala Vasiljevića (načelnika KOS-a) u proljeće 1991. Vasiljević ga "**upozorio na karakteristike i ambicije pukovnika Vuka Obradovića i rekao da ovaj ozbiljno misli postati ministrom odbrane i nada se, da bi ga Srbija u tome podržala. Vasiljeviću su bili poznati moji tadašnji odnosi sa Kadijevićem i vjerovatno je želio da Kadijeviću skrenem pažnju na Obradovića, jer mu je previše vjerovao i oslanjao se na njega i njegove prosudbe. Nisam daleko od zaključka da je pokušaj obaranja Kadijevića krenuo preko Vuka Obradovića. Međutim, on nije profil vojnog starješine koji bi pobunu doveo do kraja uz rizik krvoprolića, što se nije moglo isključiti, pogotovu kada se general Adžić ispriječio na putu**" (Isto).

[129] V. Kadijević, nav. dj., str. 90. S tim u vezi, Kadijević navodi: "**...., pa zato takvu državu treba i stvoriti**".

[130] B. Jović, nav. dj., str. 343-367 i dr.; B. Mamula, nav. dj., str. 178. Mamula tvrdi da ta "**prijetnja ucjenom nije bila samo prazna puška**", jer su namjere Srbije da formira

Pitanje povlačenja JNA iz Hrvatske bilo je na dnevnom redu.[131] U takvoj su se situaciji (redukovani) zadaci JNA (po Kadijeviću – oružane snage) sastojali, između ostalog, od : "**1) odbrane srpskog naroda u Hrvatskoj i njegovog nacionalnog interesa**; **2) izvlačenja garnizona JNA iz Hrvatske**; **3) pune kontrole Bosne i Hercegovine** (povećanjem gustine njenog posjedanja **-** prim. S. Č.), **sa krajnjim ciljem da se odbrani srpski narod i njegova nacionalna prava…**"; "**4) stvaranja i odbrane nove jugoslovenske države onih jugoslovenskih naroda koji to žele, u ovoj fazi, srpskog i crnogorskog naroda**.[132]

JNA se sa Srbima, u skladu sa tim zadacima, "**prestrojila**" na etničkim srpskim granicama u Hrvatskoj i ratovala protiv Hrvatske i Hrvata.[133] JNA je u tom ratu za etnički čiste teritorije stigla do pred

---

svoju vojsku u zamjenu za JNA bile očigledno ispoljene u Ustavu Republike Srbije, usvojenom 28. septembra 1990, dok je još postojala SFRJ, njene oružane snage i sistem komandovanja njima. Tim je Ustavom, pored ostalog, bilo utvrđeno da predsjednik Republike "**rukovodi oružanim snagama u miru i ratu; naređuje opštu i djelimičnu mobilizaciju…**". Da bi se ta ustavna odredba mogla ostvariti trebalo je, tvrdi Mamula, ukloniti realnu prepreku - "**postojanje JNA i neizvjesnost njezinog postojanja**". Poslije neuspjeha JNA u Sloveniji stečeni su, piše Mamula, uslovi da se ta prepreka ukloni. Stoga su Milošević i Jović pojačavali pritisak na vojno rukovodstvo, posebno u ljeto 1991. (B. Mamula, nav. dj., str. 178-179 i 229).

131 Isto, str. 230. O tome Mamula piše sljedeće: "**Bilo je samo pitanje vremena kada će se JNA morati povući iz Hrvatske. Tuđman je zauzeo ispravan strategijski stav: na vanjskom planu insistirati i stvarati vojsku koja bi se mogla suprostaviti istovremeno i JNA i krajiškoj paravojsci, a kada Hrvatska bude priznata i JNA se bude morala povući, poraziti krajišku vojsku i natjerati Srbe na poslušnost. Dok se stvore pretpostavljeni uvjeti zauzet je stav da se odugovlači, pregovara, ne izaziva JNA na radikalan razračun, kada se ocijeni da bi ona mogla učiniti tražeći prekid neprijateljstava, jednom riječju – kupovati vrijeme. Uspjelo mu je ostvariti sva tri cilja, s tim što se poraz krajiške vojske mogao odgoditi dok se ne steknu sve neophodne međunarodne okolnosti najneposrednije povezane s ratom u Bosni i porazom bosanske srpske vojske proljeća i ljeta '95. Za Tuđmana je od početka razbijanje Jugoslavije to bio jedinstven cilj – stvaranje velike Hrvatske. S Miloševićem je još od marta '91-e, od Karađorđeva, dogovarao podjelu Bosne i Hercegovine, nadigravali se tko će u tome što dobiti i konačno uspio istjerati Srbe iz Krajine, osvojiti veliki dio zapadne Bosne i protjerati Srbe do pred Banja Luku**" (Isto).

132 V. Kadijević, nav. dj., str. 93.

133 B. Mamula, nav. dj., str. 231. Ta je politika i praksa, po Mamuli, bila porazna za JNA.

Gospić, Otočac, Karlovac, Sisak, Novu Gradišku, Zadar, Šibenik, Sinj i tu stala. Nije postigla političke (odgoditi "**međunarodno priznanje svršenog čina**") ni vojne ciljeve (oslobađanje blokiranih garnizona na cijelom području Hrvatske), odnosno "**strategiju angažovanja JNA u Hrvatskoj ljeta i jeseni 1991. godine**", koju je, nakon odluke o napuštanju Slovenije, osmislio i predložio admiral Mamula.[134] JNA je raspolagala sa dovoljno snaga da postigne cilj prije nego je oktobra 1991. u Hagu počela rasprava o suverenosti i nezavisnosti republika i njihovom međunarodnom priznavanju.[135]

---

134 Isto, str. 230-231. Razlike između Mamulinih i procjena i stavova generala Adžića i drugih visokih vojnih starješina nisu postojale. "**Svako tko je razmišljao o Jugoslaviji, a ne o velikoj Srbiji i njezinim zamišljenim granicama došao bi do istih zaključaka. Međutim, malo je vrijedilo raspravljati o angaziranju JNA s načelnikom Generalštaba. Stvarno, Armijom nije komandovao on, nego Milošević**".

"**Razdvajanje neprijateljskih i srpskih paravojski na liniji dodira mogao je**", po Mamuli, "**biti privremeni cilj dok se ove ne razoružaju, stave pod kontrolu JNA ili vojno poraze**". Po njemu "**predugo špekuliranje i zadržavanje na razdvajanju vodilo je svrstavanju JNA na srpsku stranu**". Tu zamku "**jednostranog ponašanja nisu izbjegle ni snage UN, čije su političke, a posebno nacionalne, distance od zaraćenih strana bile neuporedive s JNA**", tvrdi Mamula (Isto).

135 Isto, str. 231. Govoreći o tome, admiral Mamula navodi kako se "**s mnogo argumenata može tvrditi da se u oktobru ne bi krenulo na razbijanje Jugoslavije, ne bi bila priznata ni Slovenija, da je JNA deblokirala svoje garnizone, popunila se i s pristiglim snagama iz dubine prišla odlučnom razoružavanju paravojski u Hrvatskoj. Ne bi bili razoružani garnizoni JNA, oduzeto ogromno naoružanje, tehnika i ubojna sredstva, što je omogućilo da se od ljeta do kraja jeseni sasvim izmijeni odnos snaga između JNA i ZNG-a. Krajem septembra sâm je Tuđman ustvrdio da je sedamdeset objekata JNA, od kompletnih garnizona do naoružavanja i skladišta oružja, palo u ruke ZNG. Oružje, tehniku i opremu koja se vozovima povlačila iz Slovenije velikim dijelom zarobili su ZNG-e. Samo u jednoj kompoziciji od 26 vagona 'nestaloj na putu' nalazila se oprema ekvivalenta 6 artiljerijskih divizona.**

Gardijski korpus je 19. septembra napustio Beograd i krenuo k Šidu i hrvatskoj granici. S brigadama iz Sremske Mitrovice i Đakova imao je dovoljno snaga da glavninom izbije na prostor: Virovitica, Bjelovar, Koprivnica, Varaždin, a drugim dijelom ojača već pristigle snage na područje: Karlovac, Sisak, Okučani i s oklopnim i artiljerijskim snagama iz Karlovca, Jastrebarskog i Dugog Sela krenu prema Zagrebu, oslobode opsade kasarne u Zagrebu i Varaždinu i primora hrvatsku vlast HDZ-a na pregovore. Džepovi, kakav je bio Vukovar ili Osijek nisu imali nikakav vojni značaj u zamišljenoj opreaciji. Ostali bi duboko u pozadini i dijelili bi sudbinu onoga što bi se desilo u Zagrebu i širem području oko njega.

Vođa Velikosrpskog pokreta i stvarni komandant Oružanih snaga SFRJ, Slobodan Milošević, odlučio je da, u skladu sa formiranjem "samostalne" srpske države Krajine, što je bila suština velikosrpske strategije u Hrvatskoj, JNA stane na etničkim srpskim granicama i da ih brani "**zajedno s krajiškom paravojskom**". Takvo je naređenje generalu Paniću, operativnom komandantu grupacije na istočnim hrvatskim granicama, formalno izdao general Kadijević.[136]

Predsjedništvo SFRJ je 3. avgusta 1991. donijelo odluku o prekidu vatre "**u Krajinama između Srba i Hrvata i to uz saglasnost Hrvatske**".[137]

Operacijom JNA u središnjem dijelu Hrvatske trebao je, po mojem viđenju, komandovati komandant Zagrebačke vojne oblasti general Avramović. Njemu i njegovoj komandi je bilo mjesto na nekom od komandnih punktova na centralnom području, a nikako na periferiji na poligonu Slunj, gdje se zabarikadirao i ostao nepomičan tri mjeseca" (Isto, str. 231-232).

[136] Isto, str. 232 i 239. "**Umjesto zamišljene operacije na cijelom području Hrvatske došlo je**", po Mamuli, "**do besmislene i krvave borbe u Vukovaru i oko njega, borbi isključivo za teritorije između srpskih i hrvatskih nacionalista. Sudbinu tih teritorija, kako sada vidimo, nisu određivale pobjede jednih i poraz drugih, nego mnoge druge okolnosti: od međunarodnih do etničkih i historijskih, što zaslijepljeni nacionalnisti nisu mogli shvatiti**" (Isto, str. 232).

[137] B. Jović, nav. dj., str. 368. O "**neodložnom, apsolutnom i bezuvjetnom prekidu vatre**" raspravljano je, navodi Mesić, 2. i 3. avgusta na sjednici Predsjedništva SFRJ. Zahtjev Hrvatske o uključivanju evropskih posmatrača u nadzor primirja vojno rukovodstvo i srpsko-crnogorski klan u Predsjedništvu su odbili. JNA je, imajući u vidu smještaj i razmještanje, stalno gomilanje tehnike u zonama žarišta, ubrzano povlačenje korpusnih snaga u bosanskim područjima nasuprot Hrvatske i drugo, išla i na cijepanje Hrvatske, radi zaposjedanja prostora Velike Srbije i rušenje hrvatske demokratski izabrane vlasti (S. Mesić, nav. dj., str. 146-148).

Ministarska trojka je, prije svega, zbog "**eskalacije rata u Hrvatskoj**", po peti put boravila u Jugoslaviji – 3. i 4. avgusta. Tada je Evropska zajednica, prilikom posjete Beogradu, predložila i proširenje posmatračke misije na Hrvatsku, čemu su se oštro suprostavili Jović i dr Kostić. Tako misija Evropske zajednice nije uspjela zbog blokade od strane srpskog bloka, za što je Van den Bruk (Hans Van den Broek) optužio Srbiju, koja se, nastojeći da prikrije svoje osvajačke namjere, uporno suprostavljala internacionalizaciji problema i prisutnosti objektivnih posmatrača (Isto, str. 152-154).

Eskalacija rata protiv Hrvatske potakla je zahtjev za hitnim zasjedanjem Vijeća sigurnosti. Rukovodstvo Hrvatske se zalagalo za punu internacionalizaciju (Isto, str. 157).

Četiri dana kasnije (7. avgusta) "SAO Krajina", "SAO Slavonija" i Republika Hrvatska "**prihvatile su prekid vatre**".[138]

General Kadijević je 8. avgusta, na sastanku, na kome su, pored njega, učestvovali Slobodan Milošević, Borisav Jović, Branko Kostić i general Blagoje Adžić, gdje su se dogovarali "**o daljoj političkoj orijentaciji u vezi sa odlukom o primirju u Hrvatskoj**", obavijestio prisutne **o teritorijalnom prestrojavanju JNA**. S tim u vezi, naveo je da se **vojska iz Slovenije dislocira u Bosnu i Srbiju**.[139]

Milošević je insistirao "**na povećanju borbene gotovosti vojske, jer, po njegovoj proceni, obračun tek predstoji**". Pored toga, on je pitao, skoro insistirao "**kada će i da li će vojska već jednom da započne definitivni obračun**", jer su se, po njemu, Hrvati iz dana u dan sve više naoružavali.[140]

General Adžić je, govoreći o stanju u vojsci, iznio da "**nije bogzna kako dobro. Selekcije se vrše, ali sporo**".[141]

---

[138] Isto. Iznoseći taj podatak, Jović je napisao: "**Vidjećemo dokle će da traje. Hrvati, uglavnom, zloupotrebljavaju prekid da iznenade i pobiju vojnike JNA. Stalno upozoravamo vojno rukovodstvo da poveća opreznost**" (Isto).

[139] Isto, str. 370.

[140] Jović je iznio svoju procjenu "**da su Hrvati u velikom škripcu, da su pred dilemom: eskalacija rata za njih je vojni poraz, a prihvatanje mira im donosi poraz na unutrašnjem političkom planu. Njima je jedina nada internacionalizacija problema i dovođenje stranih trupa. To se može desiti samo u varijanti međunarodnog priznanja Hrvatske, koja bi mogla biti izazvana nekim našim pogrešnim potezom. Jedan takav potez mogao bi biti napad vojske na Hrvatsku vlast. Svet bi se okrenuo protiv nas. Problem je kako ih razoružati a ne obarati vlast**" (Isto, str. 370-371).

Jović je taj sastanak napustio prije završetka, zbog putovanja u Vojvodinu. General Kadijević mu je "**odao priznanje**" za "**razložan**" stav. S tim u vezi, Jović je u svojim memoarima zapisao: "**Čudan je Veljko, čas je za opšti napad i rušenje hrvatske vlasti, čas je protiv toga**" (Isto, str. 371).

[141] Isto, str. 371.

Na tom je sastanku postignut dogovor "**da vojska ne smanjuje borbenu gotovost, bez obzira na primirje**".[142]

Jović je tada procijenio značaj **intenzivnog izbacivanja iz vojske Slovenaca i Hrvata, povlačenja vojske na teritorije koje će definitivno braniti i očistiti ih od HDZ vojske**. To je, po njemu, bilo jedino rješenje, jer su sve drugo "**lutanja i gubljenje vremena. Malo – pomalo, ali sporo**", to se, po Joviću i ostvarivalo.[143]

Na sastanku kod Kadijevića, 14. avgusta, gdje su, pored njega, učestvovali: general Adžić, Milošević, Jović, Momir Bulatović i dr Branko Kostić (**sastanak Šestorice**), general je saopštio "**procenu vojske**" ("**... Hrvati su se odlučili na zaoštravanje s JNA**", nesloga kod Srba u Krajini i Slavoniji, posvećivanje mnogo veće pažnje Bosni i dr.)[144] i predložio formiranje stalnog sistema koordinacije u pomenutom sastavu. To je obrazložio činjenicom kako "**drugi rade mnogo sistematičnije od nas**". Priznao je da je za vojsku taj prilaz opasan, ali

---

[142] Isto.

[143] Isto. Tu svoju procjenu Jović je formulisao na sljedeći način: "**Mi zaista nemamo drugo rešenje nego da intenzivno izbacujemo iz vojske Hrvate i Slovence, da povlačimo vojsku na teritoriju koje ćemo definitivno braniti i da ih svom žestinom očistimo od HDZ vojske**" (Isto).

[144] Isto. S tim u vezi, Kadijević je, između ostalog, naveo: "**Prema informacijama iz više izvora, a grčki je sasvim pouzdan, Hrvati su se odlučili za zaoštravanje s JNA, da bi na osnovu veće konfrontacije izazvali stranu vojnu intervenciju.**

Sadašnje im stanje ne odgovara. Imaju podršku Vatikana i SRN kao i blagonaklonost SAD.

Rumuni predviđaju sličan udar u svojoj zemlji u oktobru, ali to vezuju sa zbivanjem u Jugoslaviji, strahujući od Mađara.

Strane vojne sile ocenjuju da sledeći pravac akcije za rušenje rukovodstva Srbije i JNA treba da im bude razdor u SPS, jer su ocenili da su opozicione snage slabe.

Ozbiljan je problem nesloge kod Srba u Krajini i Slavoniji i u političkom i u vojnom pogledu. Hitno je potrebna koordinacija" (Isto).

...

O BiH kaže da Alija i njegovi neće lako promeniti stavove. Bosni se mora posvetiti mnogo veća pažnja" (Isto).

je naglasio kako je nužan. Stoga je iznio kako bi bilo dobro "**da se napravi stručni štab od 5-6 ljudi (Srbija, Crna Gora i JNA), koji bi imao zadatak da procenjuje i predlaže odluke**".[145]

Prihvaćen je njegov prijedlog o sistematskom dogovaranju "**Šestorice**", koji su, posebno od 14. avgusta, donosili stvarne odluke. Međutim, ideja o formiranju "**stručnog štaba**" nije podržana, s obrazloženjem da "**analize neka pravi vojska**".[146]

Srbija je, pod uticajem međunarodne zajednice, početkom avgusta 1991. prihvatila odluke o prekidu vatre i uspostavljanju primirja, s tim što ih redovno nije poštovala, kao što je to bilo i sa odlukom od 6. avgusta. JNA je preduzimala vojne akcije združenih snaga, vršeći brojne zločine.[147] Vlada Republike Slovenije je 8. avgusta obavijestila svijet da je Hrvatska "**izložena agresiji jugoarmije**". Mesić je uzaludno govorio da je samo internaliziranjem i dovođenjem mirovnih snaga moguće spriječiti "**prerastanje krize u ratni sudar**". Stoga je, kao i rukovodstvo Republike Hrvatske, uporno insistirao na proširenju mandata misije posmatrača i daljem angažovanju ministarske trojke

---

145 Isto. Jović je taj prijedlog prokomentarisao ovako: "**Bojim se da bi nam, u protivnom, mogle izmaći glavne stvari**".

Kadijević je, piše Jović, naveo primjer da je Branko Kostić "**sinoć izjavio, bez prethodnog dogovora, da je bolje zvati rezerviste nego produženo zadržavati regrute, što nije stav i procena vojske**" (Isto).

146 Isto, str. 372.

147 S. Mesić, nav. dj., str. 159. Osvajački napadi na Hrvatsku u prvoj polovini avgusta, po Mesiću, "**dobivaju na razornoj žestini. Meta vojnih topova su ovih dana Osijek, Vinkovci i Saborsko, a napadi počinju i na Čeminac i Topusko na Baniji. Desantne jedinice JNA su blokirale otok Šoltu. Zadar s okolnim naseljima je bez vode; teroristi su kod Obrovca zatvorili ventile vodovoda. Kod Kostajnice se redaju novi zločini; smrtno je ranjen izvjestitelj HTV-a Goran Lederer. U istočnoj Slavoniji i zapadnom Srijemu, u Baranji, na Baniji i Kordunu, u Lici – već je više od 30.000 prognanih Hrvata, ali otišlo je i na desetke tisuća Srba koje srbijanske vlasti još zovu i zbrinjavaju u Srbiji šaljući autobuse i kolone privatnih vozila po njih i u sela gdje nije bilo baš nikakve intervencije naoružanih snaga Republike Hrvatske**" (Isto, str. 159).

u Jugoslaviji. Srbija nije poštovala primirje, a Milošević je varao svijet, u nastojanju da osvoji što više hrvatske teritorije, radi ostvarenja sna o Velikoj Srbiji. JNA je primirje koristila da poveća živu silu. Vojno rukovodstvo je, u nastojanju da podigne "**borbenu gotovost**" i jačanje armije, odnosno vanredne mjere, od Predsjedništva tražilo da naredi "**ustavno regrutovanje**", odnosno "**izvršavanje zakona**", uz žalbu da je u julu 1991. u jedinice Armije upućeno svega 51,6 odsto regruta.[148]

Primirje u Hrvatskoj je kršeno i krajem druge i početkom treće sedmice avgusta, posebno u Baranji. JNA je artiljerijom tukla Osijek, Vinkovce, Vukovar i dr. mjesta. U zapadnu Slavoniju su 16. avgusta ubačene trupe i tehnika Banjalučkog korpusa JNA, pod komandom generala Uzelca.[149]

Agresorski napadi na Hrvatsku su pojačani 16. i 17. avgusta. Mesić je na sjednicama Predsjedništva ukazivao na te zločine i uporno tražio da se zaustave napadi. Dr Kostić ga 16. avgusta, na sjednici Predsjedništva, "**tješio**" kako će to ispitati njegova komisija. Međutim,

---

[148] Isto, str. 159-163. Sabor Republike Hrvatske je donio Odluku o neprimjenjivanju Zakona o vojnoj obavezi, pa regruti iz Hrvatske više nisu odlazili u JNA, kao ni iz Makedonije. U Bosni i Hercegovini je odgođeno upućivanje regruta tokom jula, a u avgustu su regrutovani mladići mogli biti raspoređeni samo u jedinicama u Bosni i Hercegovini. Srbija je, polazeći od ocjene da je "**Srbija svuda gde žive Srbi**", 8. jula usvojila stav "**da se regruti iz Republike Srbije upućuju na odsluženje vojnog roka samo u jedinice JNA na teritorijama koje nastanjuju narodi koji su se opredelili da žive u Jugoslaviji**" (Isto, str. 161).

Ostavši bez regruta, SSNO je 12. avgusta, "**saglasno saveznim zakonima**", Predsjedništvu izdiktirao sljedeću odluku :

"**1. Najkasnije do kraja avgusta ove godine, vojno-teritorijalni organi preuzeće poslove vojne obaveze na celoj teritoriji SFRJ, osim u Republici Sloveniji.**

2. Preduzeće sve potrebne mere, uključujući i mere krivičnog gonjenja protiv najodgovornijih lica koja sabotiraju i ne sprovode Zakon o vojnoj obavezi i Odluku Predsedništva SFRJ u pogledu vojne obaveze i upućivanja regruta u JNA.

3. Zadržaće borbenu gotovost JNA na potrebnom nivou" (Isto, str. 161).

[149] Isto, str. 164-166.

JNA je sa napadima nastavljala sa nesmanjenom žestinom. Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine je, nezavisno od upada 5. korpusa JNA u zapadnu Slavoniju, poslala (sredinom avgusta) hiljadu Srba u borbu protiv Republike Hrvatske.[150]

Neuspjeli državni udar maršala Jazova i Krjučkova (Vladimir Aleksandrovič Krjučkov - predsjednik KGB) u Moskvi 19. avgusta 1991. uništio je posljednju nadu Miloševiću i vojnom rukovodstvu da će dobiti spoljnu podršku za svoju vlastitu kontrarevoluciju u Jugoslaviji. Tako je donekle preuranjena radost Socijalističke partije Srbije[151] splasnula odmah i Milošević je morao da se odrekne puste nade da će uz pomoć "**preporođenog**" SSSR-a zavladati cijelom Jugoslavijom. Milošević je pokušao da obori saveznu vladu[152] i

---

150 Isto, str. 166-170. Oružani sastavi pobunjenih Srba u zapadnoj Slavoniji 16. avgusta 1991. napali su u Okučanima jedinicu hrvatske policije i Zbora narodne garde. Zbog toga je Vlada Republike Hrvatske zatražila hitan sastanak Predsjedništva SFRJ. Iz Bjelovara je istoga dana upućena Borbena grupa 265. mehanizovane brigade, a s područja Bosne i Hercegovine u Okučane je ušao dio 329. oklopne brigade i napao hrvatsku policiju. Vojno rukovodstvo je optužbu rukovodstva Republike Hrvatske za otvorenu agresiju odbacilo kao neosnovanu, smatrajući da je "**logično angažovanje snaga Prve vojne oblasti i jedinica Banjalučkog korpusa na sprečavanju međunacionalnih sukoba u svojoj zoni odgovornosti**" (D. Marijan, nav. dj., str. 305).

151 O. Backović – M. Vasić - A. Vasović, nav. dj., str. 358; M. Vasić – F. Švarm, **ZADAH ZLOČINA – SRPSKE PARAVOJNE FORMACIJE 1990. - 2000**, u : RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. - 1999, Zbornik saopštenja i diskusije sa Okruglog stola, Beograd, 7.-9. novembar 2001, Beograd 2002, str. 243. U jugoslovenskim generalskim krugovima odlazak Mihaila Gorbačova je priželjkivan. Osim u vojnim krugovima zadovoljstvo je bilo vidljivo i u Miloševićevom krugu. Profesor Mihajlo Marković, jedan od Jovićevih čelnika u SPS (vladajućoj partiji) javno je podržao pučiste (S. Mesić, nav. dj., str. 170-171).

152 Isto. Milošević je na sjednici Predsjedništva SFRJ, s predsjednicima republika, 22. avgusta, iznio tvrdnju da je Markovićeva ekonomska politika katastrofalna, na što su ga "**lepo upozoravali**" prošle godine (27. decembra), za što je kriv ("**Ti si kriv**"). Time je Milošević pokušavao da obori Saveznu vladu, što je, prije njega inicirao Momir Bulatović tvrdnjom: "**Ako nema Skupštine, ako ona ne funkcioniše, onda nema ni SIV-a**". Na takve neargumentovane optužbe strpljivo je odgovorio Marković: "**Srbija je onemogućila donošenje ekonomskog programa za 1991. godinu. Srbija je provalila u platni sistem, Srbija se nije pridržavala ni jednog dogovora, pa kako se onda može svaljivati odgovornost na drugoga**". Na to je, odmahujući rukom, Milošević uzvratio: "**To je bilo za prošlu godinu**", na šta mu je Marković ponovo

aktivirao rezervni plan: "**antifašistička**" propaganda i retorika JNA i režima počinje da se pretvara u velikosrpsku retoriku ("ustaše" sve više znače "Hrvati" a sve manje "režim HDZ"). Jedinice JNA, razvijene jula 1991. na granici Vojvodine i Hrvatske, prešle su u napad za teritorije, a ne u napad za svrgavanje HDZ vlasti u Hrvatskoj. Politička platforma rata zamjenjuje se etničkom. JNA ubrzano postaje srpska vojska.[153]

Teritorijalne pretenzije Srbije prema Hrvatskoj i nekim drugim republikama krajem avgusta 1991. postale su još izraženije. Agresija protiv Hrvatske je i dalje eskalirala. Odluka o neodložnom i apsolutnom prekidu vatre u Republici Hrvatskoj stalno je narušavana. Ni Kostićeva "Državna komisija" nije mogla prikriti sve veće žrtve i ogromne materijalne štete.[154]

Posmatračka misija Evropske zajednice je 27. avgusta utvrdila da JNA djeluje zajedno sa srpskim pobunjenicima protiv Hrvatske (priklonila se osvajačkoj opciji Srbije). U "**Deklaraciji o Jugoslaviji**" Evropska zajednica je saopštila svoje opredjeljenje da "**nikada ne prizna promjenu granica**" i "**ne prihvati politiku svršenog čina**", te iznijela namjeru da sazove mirovnu konferenciju i utvrdi proceduru za arbitražu. U tom su dokumentu prisutna tri načela: **određenje agresora** (Srbija - JNA), **međunarodni nadzor** i **konferencija o Jugoslaviji**.

---

odgovorio: "**Ekonomsku politiku ste prošle godine minirali, prekinuli ste trgovačke i ekonomske odnose, izvršili ste proboje u plaćama i javnoj potrošnji, izvršili ste upad u platni i monetarni sistem... Eto, Slobodane, na osnovu toga bismo mogli govoriti o odgovornosti... Proizvodnja pada, a plaće rastu. Posljednje plaće su isplaćene na razini 41,5 milijardi dinara ...**" (S. Mesić, nav. dj., str. 181).

153 Isto.

154 S. Mesić, nav. dj., str. 187-188. General Špiro Niković, kninski komandant je avgusta 1991. izjavio kako Armija za pet dana može izvesti veoma uspješnu operaciju, i to Armija mora uraditi, a ne samo da izigrava pomiritelja u tzv. tampon zoni. General Uzelac, komandant Banjalučkog korpusa, uputio je potčinjene komandante da s tenkovima i transporterima prelaze Savu i prodiru na sjever "**da bi utvrdili prave, pravične granice**". Za Srbijansku vladu "**to nije bio osvajački pohod, to nije rat Srbije protiv Hrvatske, to je samo spašavanje ugroženih Srba i ispravljanje administrativnih, nepravednih granica**". Međutim, radilo se o srbijanskom scenariju mijenjanja granica, odnosno osvajačkom ratu za Veliku Srbiju (Isto, str. 186, 191 i 194).

Kroz Bosnu i Hercegovinu su 27. avgusta 1991. krenule ogromne snage JNA prema Hrvatskoj (Isto, str. 185).

Na taj su način "**širom otvorena vrata internacionalizaciji kompleksa jugoslovenske krize**", odnosno konačno je internacionalizovana, posebno agresija na Hrvatsku, čemu se Srbija protivila, naročito prisustvu posmatrača Evropske zajednice u Hrvatskoj.[155]

Pet dana je trajalo uvjeravanje. Predsjedništvo SFRJ je tek u nastavku sjednice, sa predstavnicima Evropske zajednice i predsjednicima republika, 1. septembra prihvatilo dokumente Evropske zajednice : *Deklaraciju o Jugoslaviji*, *Memorandum o saglasnosti za proširenje posmatračke misije u Jugoslaviji* i *Sporazum o prekidu vatre*.[156]

---

[155] Isto, str. 198-200. Tako je, tvrdi Mesić, Evropa imenovala agresora (Srbija) i nije dopustila nasilno mijenjanje granica. S tim u vezi, on piše: "**Propada velikosrpski scenarij. Internacionalizacijom, ulazimo u proces sprječavanja ovog prljavog rata nametnutog Hrvatskoj**" – Isto, str. 198-200 i 203-204.

[156] S. Mesić, nav. dj., str. 206-212; B. Jović, nav. dj., str. 380-382. Ta su dokumenta 29. avgusta "**izučavali**" Slobodan Milošević i Borisav Jović. U svom dnevniku za 29. avgust Jović je zabilježio : "**Kažem Slobodanu svoje mišljenje o suštini i toku jučerašnje sednice Predsedništva. On se potpuno slaže sa mnom. Kaže da na njega vrše neviđeni pritisak predstavnici EZ. Pritisak je zasnovan na neistinama i pretvara je u optužbe. Razmišljao je kako da se postavimo. Smatra da je Deklaracija nešto što su oni usvojili i što mi ne možemo da promenimo, iako je neprincipijelna i nepoštena. O tome ne vredi raspravljati. Treba da se koncentrišemo na dokumenta za koja se očekuje da mi potpišemo, a to je Sporazum o prekidu vatre i Memorandum o saglasnosti. Da učinimo sve da popravimo u tim dokumentima što nije prihvatljivo, pa da se dalje borimo. Smatra da bi bilo za nas možda i gore da nas odmah izoluju nego da uđemo u dalji tok svi zajedno pa da se borimo. Ako nas sada navedu da ostanemo po strani, mogu večito da nam pripisuju da smo sami odabrali takav put.**

Upozoravam ga da Deklaracija ne samo da ima neprihvatljive ocene nego zahteva da prihvatimo Mirovnu konferenciju, arbitražu, monitoring i primirje koji se zasnivaju na tim neprihvatljivim polaznim ocenama, pa, prema tome, nije moguće 'primiti je k znanju' i ćutati. Takođe, upozoravam ga da se u 'Sporazumu o obustavljanju sukoba' zahteva da se razoružaju sve paravojne jedinice izuzev hrvatske policije, a Hrvati su upravo najveći broj nelegalno naoružanih proglasili policijom, koja je narasla na 120.000 ljudi. Takođe se predviđa izuzeće od razoružanja za 'redovni sastav garde', što je neprihvatljivo jer je cela hrvatska garda nelegalna. Ispada da se zahteva samo razoružanje srpskih jedinca u Krajini, ako ih uopšte ima. Dalje, zahteva se da se JNA povuče u kasarne, što bi bio kućni pritvor za vojsku. Valjda se radi o povlačenju u garnizone, a ne u

Miloševićeva grupa u Predsjedništvu SFRJ je glasala "za", "**uz izjave da se radi o ultimatumu sračunatom na međunarodnu izolaciju Srbije i Crne Gore**", koji, po Joviću, "**neće ništa dobro doneti ni Jugoslaviji ni onima koji su se odlučili na takvo političko nasilje**".[157]

---

kasarne. Sve su to neprihvatljivi stavovi, koji žele da nam nametnu ultimativno, da potpišemo, inače će nas ekskomunicirati, nastaviti razgovore sa onima koji to prihvataju i nas optužiti za rasturanje Jugoslavije.

Slobodan kaže da je bolje da uđemo u dalji krug razgovora nego da nas optužuju da smo se sami isključili. Podseća me da i vojska misli slično. Još će razmotriti celu situaciju, ali očekuje veliki pritisak EZ na nas. Nada se da ćemo u daljoj fazi ipak imati prostora i vremena da razjašnjavamo našu poziciju i da uspostavimo ravnopravniji tretman.

Zaključili smo da na sednici Predsedništva pokušavam da ostvarim neke ispravke dokumenata ako bude bilo moguće" (B. Jović, nav. dj., str. 380-381).

[157] B. Jović, nav. dj., str. 381-382. Prilikom glasanja o Memorandumu o misiji posmatrača Jović je rekao: "**Džaba ti je govoriti, nema mogućnosti za razgovor. I ja moram prihvatiti nametnutu sudbinu**" (S. Mesić, nav. dj., str. 212).

O toj posljednoj sjednici Predsjedništva u punom sastavu Jović je zapisao :

"**1. septembar 1991.**

Sednica Predsedništva. Nastavak razmatranja dokumenata (ultimatuma) EZ.

Mesić je odmah tražio da se izjasnimo glasanjem, jer evropska 'trojka' čeka naš stav (Došla iako je nismo zvali).

Ja iznosim primedbe na Sporazum o prekidu vatre i tražim da Predsedništvo zauzme stav da treba demobilisati i razoružati i hrvatsku policiju iznad normalnog sastava od 20.000 ljudi i Hrvatsku gardu u celini, a da JNA treba da se povuče u garnizone, a ne u kasarne.

Mesić i Drnovšek insistiraju da se ništa ne menja. Lončar ih podržava. Kažu, ko hoće da potpiše, ide dalje u razgovore, ko neće, može da se isključi. Samo je preostalo da glasamo i tu nema više šta da se pregovara i razgovora.

Na moje veliko insistiranje, složili su se da ja sam pozovem Van den Bruka i da mu ukažem na primedbe, koje, ako bi se uklonile, daju mogućnost da se dokumenti usvoje.

Prekinuli smo sednicu da bih obavio taj razgovor.

Van den Bruk je bio brutalno odbojan. Rekao mi je: 'Ja nisam ovde došao da pregovaram s vama'. Nije hteo ni da čuje ni za kakve promene. Bilo je jasno da priželjkuje isključenje Srbije i njenu izolaciju, kao i da postoji jasan dogovor s Mesićem i Drnovšekom.

Na sastanku Neformalne grupe - "**Šestorice**", 5. septembra, Kadijević je, poslije potpisivanja Sporazuma o prekidu vatre 1. septembra i Memoranduma o evropskim posmatračima, dao "**ocenu situacije**",[158] iznio više "**razmišljanja i stavova o vojsci**",[159] a posebno slučajeve u kojima vojska mora biti spremna za rat,[160] i dao više prijedloga. Rat je, po Kadijeviću, morao biti **ofanzivan i visokog inteziteta, "jer bi drugačije išli u poraz**". Za nametanje ofanzivnog rata, po njemu, je bila potrebna **mobilizacija u Srbiji i**

Vratio sam se na sednicu Predsedništva i obavestio ih o rezultatu. Separatisti su likovali. Očekivali su trijumf – da ću i ja i ostali iz Srbije i Crne Gore glasati protiv. Glasali smo za, uz izjave da se radi o ultimatumu sračunatom na međunarodnu izolaciju Srbije i Crne Gore, koji neće ništa dobro doneti ni Jugoslaviji ni onima koji su se odlučili na takvo političko nasilje" (B. Jović, nav. dj., str. 381-382).

[158] Isto, str. 382. S tim u vezi, Kadijević je naveo: "**Sporazum o prekidu vatre je znak propasti hrvatsko-nemačke linije i propast klopke koju su bili postavili Srbiji. Posle Sporazuma pokušavali su da vrate liniju sukobljavanja sa ciljem priznanja Slovenije i Hrvatske uz eventualno plave šlemove ili evropske vojske.**

Srbiji i Vojsci odgovara ubrzani početak Evropske konferencije o Jugoslaviji 7. i 8. o. m. Vojsci zato što je njena izdržljivost vrlo ograničena.

Cilj Hrvatske i Nemačke je da se na brzinu ili nametne diktat ili iznudi priznanje Slovenije i Hrvatske, a to je izbegnuto.

Francuzi i Englezi vide liniju prodora Nemačke ka Balkanu i suprostavljaju se raspadu Jugoslavije i priznanju Hrvatske" (Isto).

Milošević je, takođe, naveo da mu je Grčki ministar vanjskih poslova iznio slične ocjene (Isto).

[159] Isto. Kadijević je, po Joviću, iznio "**sledeća razmišljanja i stavove o vojsci** :

– **Vojska ne može biti jedina savezna institucija za sklapanje i sprovođenje primirja, nego deo celog sistema Federacije.**

- Transformacija vojske mora da se vrši onako kako se vrši transformacija Jugoslavije" (Isto).

[160] Isto. Vojska je, po Kadijeviću, morala biti spremna za rat u sljedećim slučajevima :

"**1. Ako se od strane Hrvatske nastavi sa provokacijama i blokadama do nepodnošljivih razmera i ako se vidi da bi to dovelo do raspada JNA.**

2. Ako bi se u konačnim rešenjima išlo na nametanje neprihvatljivih rešenja za srpski narod" (Isto).

Crnoj Gori, zatim Srba u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini "i nešto Makedonaca i Muslimana".[161]

Polazeći od ocjene da je za takve odluke potrebna "**usklađenost politike i propagande, osobito u odnosu na ljude koji idu u rat**", Kadijević je, na tom zajedničkom sastanku tražio da se donese takva odluka.[162]

"**Šestorica**" su primili k znanju Kadijevićevu procjenu i prijedloge, s tim da se uskoro ponovo nađu i nastave "**dalje razmatranje stanja i usmeravanje tokova događaja**".[163]

Agresija na Republiku Hrvatsku je početkom septembra 1991, i pored Sporazuma o prekidu vatre, nastavljena i pojačana (Sporazum "**nije osigurao mir. Rat je eskalirao**").[164] Predsjedništvo je 3. septembra uzaludno zasjedalo u Beogradu. Evropska zajednica u Hagu usvojila je još jednu deklaraciju o Jugoslaviji i donijela odluku da 7. septembra

---

161 Isto, str. 383.

162 Isto. Kadijević je tada govorio i o materijalnim resursima, finansiranju, nacionalnom sastavu JNA i dr., što je Jović u svojim memoarima zabilježio :

"**Materijalni resursi su delimično ograničeni. U Ratnom vazduhoplovstvu su ograničena ubojna sredstva i gorivo.**

Finansiranje bi moralo biti ratno. Sada imaju u Narodnoj banci Jugoslavije 60 mld. din. ratne rezerve /8,6 milijardi DM – prim. S. Č./.

Nacionalni sastav JNA bi se u tom slučaju morao dalje bitno menjati. I bez toga se dešavaju svakog dana lomovi u porodicama i kod oficira.

- Sloveniju i Hrvatsku treba u EZ izložiti sukobu sa Evropom. Podvlađivati Evropi sve što bude predlagala (očuvanje Jugoslavije, novo ustavno rešenje i sl.).

Evolucijom razgovora doći će do onoga što nama odgovara, jer će Hrvati i Slovenci ostati tvrdoglavi na otcepljenju i iznervirati Evropu.

Naš je koncept: Jugoslavija, ravnopravna zajednica, efikasna država, bez eksperimenata, samopredeljenje naroda.

Ne treba da ulazimo u 'crevca' sa sitnim pitanjima nego da se držimo principa" (Isto).

163 Isto.

164 S. Mesić, nav. dj., str. 213-215.

sazovu Konferenciju o Jugoslaviji, kojom će predsjedavati lord Karington. General Kadijević izjavljuje da je "**režim u Hrvatskoj fašistički**", u toj republici djeluje **"'neonacizam', najveća prijetnja srpskom narodu**". "**Vjerovao**" je "**da nema armije u svijetu koja se bilo kada u istoriji našla u nezavidnijem položaju od naše, ostali smo bez države...**". Mirovna konferencija o Jugoslaviji otpočela je s radom 7. septembra u Hagu i održana u nastavcima, pod predsjedništvom lorda Dejvida Karingtona.[165]

---

165 Isto, str. 215-232. Evropa je, po Mesiću, shvatila da se u Hrvatskoj ne vodi rat hrvatskih Srba za njihova prava, nego da je riječ o okupaciji hrvatskih teritorija, u cilju formiranja Velike Srbije (Isto, str. 213).

Na Haškoj mirovnoj konferenciji o Jugoslaviji, koju su sazvale zemlje članice EZ, učestvovali su članovi Predsjedništva SFRJ, predsjednik SIV-a, šest republičkih predsjednika, savezni sekretar za spoljne poslove, ministri spoljnih poslova EZ-a, predstavnici Evropske komisije, Evropske političke kooperacije, KESS-a i predsjedavajući lord Karington.

Učesnici su u zajedničkom saopštenju izjavili :

"**Mi, predstavnici Europske zajednice i zemalja članica, kao i Jugoslavije i njezinih republika, sudjelovatelji otvaranja Konferencije o Jugoslaviji, okupili smo se u Palači mira u Haagu 7. rujna 1991.**

Zajednički nam je cilj da donesemo mir svima u Jugoslaviji i pronađemo trajna rješenja, pravedna kad je riječ o svim njihovim legitimnim strahovanjima i težnjama. Da bismo to postigli, odlučili smo u sklopu Konferencije uspostaviti Arbitražnu komisiju.

Otvorenje današnje konferencije označava početak pregovaranja o budućnosti Jugoslavije i njenih naroda, a rezultat tog pregovaranja mora poštivati interese svih koji tu žive.

Obećavamo da ćemo tražiti mirno rješenje zasnovano na načelima i obvezama dogovorenim u okviru procesa KESS.

Odlučni smo da nikada ne primamo promjene bilo kojih granica koje ne bi bile izvedene mirnim putom i sporazumno.

Ponavljamo našu vjernost Pariškoj povelji za gradnju nove Europe, učvršćenju i jačanju demokracije kao jedinog sustava, koji treba upravljati svima nama.

Svečano objavljujemo svoju volju da učinimo sve što je u našoj moći da konferencija o Jugoslaviji protekne u miru, uz nadzor prekida vatre i svih elemenata koji su za to potrebni i da se time pridonese mirnom rješenju".

Usvojenu zajedničku izjavu potpisali su svi učesnici. Dogovoreno je da 12. septembra počne sa radom Arbitražna komisija (K. Rotim, nav. dj., knj. 1, str. 144).

Krajem prve i početkom druge sedmice septembra agresija na Republiku Hrvatsku je pojačana.[166] I Evropa je, ne samo Hrvatska, bila u šoku, a Amerika je "**duboko razočarana degeneracijom političke svijesti u Jugoslaviji i oživljavanjem najnižih strasti u nacionalističkim političkim krugovima Srbije, ali i Hrvatske i Slovenije**", te im ni "**haška konferencija ne daje nade u uspjeh**".[167]

U nemogućnosti da u neposrednom razgovoru i na sjednici Predsjedništva kontaktira Kadijevića, Mesić je 11. septembra iz Zagreba, generalu uputio pismo, u kome je, pored ostalog, ukazao na **izvaninstitucionalno djelovanje JNA**.[168] Za takvo djelovanje JNA

---

[166] Isto, str. 233. Nakon povratka iz Haga Mesić je zatekao radni sto "**prekriven izvješćima o jačanju agresije: izvedeni su učestali napadi na industrijsku zonu Siska, minobacači razaraju Novsku, Gradišku, Gospić i Otočac, svježe trupe, s prisilno mobiliziranim ljudima u sastavu Banjalučkog korpusa, gomilaju se na bojištu kod Okučana... Ni spomena o realiziranju Sporazuma o primirju i povlačenju vojske u vojarne. Uzaludne su i molitve Svetog Oca Pape za mir u Hrvatskoj i Jugoslaviji (Ivan Pavao II pozvao je osam stotina milijuna katolika da ustraju u mirotvornoj molitvi). Stravično odjekuju vapaji iz Kruševa i Otočca, iz prognaničkih zbjegova Lovinčana, Svetoročana i Ričičana, iz Vrlike, iz Vukovara i Sarvaša, iz Baranje... Gore hrvatska sela u zapadnom Srijemu, eksplozije potresaju Vukovar i Osijek, a od 10. rujna počinju i napadi jugovojske na Karlovac**" (Isto).

[167] Isto. Lorens Iglberger (Lawrence Eagleburger) je izjavio kako "**rukovodstvo Srbije ide na stvaranje velike Srbije... Milošević je spreman pustiti Sloveniju i dio Hrvatske da se osamostale, ali pod uvjetom da u veliku Srbiju uđe Bosna i Hercegovina, dijelovi Hrvatske i, vjerovatno Makedonija**" (Isto, str. 233-234).

I rukovodstvo Amerike je, po Mesiću, pouzdano znalo da rukovodstvo Srbije "**tijesno sarađuje s JNA u osvajanju dijelova Hrvatske**" (Isto, str. 234).

[168] Isto, str. 237. Za "**izvaninstitucionalno djelovanje**" JNA Mesić je naveo nekoliko primjera :

" **- sve odmetničke skupine naoružala je JNA i pruža im zaštitu;**

- mobilizaciju Srba u TO izvršila je Armija ili je tolerirala tu mobilizaciju, pa onda TO jedinice djeluju pod jedinstvenom komandom JNA ili uz njihovo znanje, čineći i nad civilnim stanovništvom zločine kakvi nisu zapamćeni niti za vrijeme II svjetskog rata;

- jedinice pod komadnom generala Nikole Uzelca iz I. vojne oblasti teškim naoružanjem sa teritorija BiH napadaju hrvatske gradove i naoružanjem sa

glavnu je odgovornost, po Mesiću, snosio SSNO i Generalštab OS SFRJ, odnosno generali Kadijević i Adžić, koji su se "oteli" kontroli Vrhovne komande i djelovali po političkim upustvima rukovodstva Srbije. S obzirom da je **vojno rukovodstvo uporno vršilo opstrukciju provođenja odluka Vrhovne komande**, Mesić je istoga dana izdao Naredbu o povlačenju vojske u kasarne u roku od 48 sati.[169]

---

teritorija BiH napadaju hrvatske gradove i sela, a isti general izjavljuje predsjedniku Vlade BiH da će tako biti dok se policijske snage Republike Hrvatske ne predaju (Kostajnica);

- ratni zločini tzv. TO u Baranji i Srijemu izvršeni su uz aktivnu podršku i pomoć JNA (JNA je zauzela Baranju i predala je ekstremnim skupinama koje sada šalju ultimatume Republici Hrvatskoj, a uz četnike potpisuje se i aktivni major JNA Borivoje Dobrokesa);

- u BiH uhićenog je Milana Martića, za kojim je zbog utvrđenih zločina raspisana tjeralica, general-major Aleksandar Vasiljević vojnim helikopterom prevezao u Knin kao narodnog heroja;

- JNA s teritorija BiH i Srbije teškim artiljerijskim oružjima i tenkovima razara hrvatske gradove i sela (Kostajnica, Vukovar i dr.);

- general Aksentijević iz V. vojne oblasti sa ciničnim smiješkom iznosi na HTV-u da je povlačenje JNA u kasarne osobno mišljenje predsjednika Predsjedništva SFRJ, čime se grubo ogriješio o zakone na koje se on i drugi starješine JNA vole pozivati;

- JNA zauzela odašiljače HTV-a za potrebe TV Beograda (Slavonija, Dalmacija, Lika)" – Isto, str. 237-238.

[169] Isto, str. 238-239; K. Rotim, nav. dj., str. 147. To je naređenje u cjelosti glasilo: "**da se sve jedinice povuku u svoje vojarne u roku od 48 sati, a jedinice koje su uz pomoć odmetničkih skupina zauzele područje općine Beli Manastir da se s tog područja povuku u roku od 72 sata, od trenutka objave ove naredbe u sredstvima priopćavanja. Svi vojni zapovjednici koji se ogluše i ne izvrše odluke Predsjedništva SFRJ o povlačenju Armije u vojarne sami se stavljaju izvan zakona.**

Povlačenjem jedinica JNA u vojarne i raspuštanjem tzv. TO - koja je nezakonito mobilizirana, jer za takvu mobilizaciju nema odluke Predsjedništva SFRJ – ostvarit će se uvjeti za razrješenje krize mirno i uz demokratski dijela svih relevantnih čimbenika. Jedino povlačenjem Armije u vojarne moguće je osigurati djelovanje pravne države i svih njenih insitucija... Vojni zapovjednici koji se ogluše i ne izvrše odluke Predsjedništva SFRJ o povlačenju Armije u vojarne sami se stavljaju izvan zakona..." (S. Mesić, nav. dj., str. 238)

Jović piše da je Mesić "**bez sednice Predsjedništva sam doneo 'Naredbu' da se vojska povuče u kasarne**". Tu Mesićevu naredbu rukovodstvo Velikosrpskog pokreta

Vojno rukovodstvo je odbilo izvršiti Naređenje predsjednika Predsjedništva SFRJ o povlačenju jedinica JNA u kasarne. Sljedećeg dana general Kadijević je odgovorio Mesiću (telefaksom, sa oznakom "uručiti odmah", istina na adresu Predsjedništva). U pismu je general u više tačaka, između ostalog, tvrdio kako "**JNA ne snosi odgovornost za ljudske žrtve i za razaranje..... Pripadnici i jedinice JNA otvarali su vatru samo radi vlastite zaštite...**", te da se vojska "**neće povući u kasarne**".[170] Time je JNA djelovala izvaninstitucionalno i praktično je izvršila vojni udar.[171]

Dvanestog septembra održan je sastanak "**Šestorice**" ("**Nastavak sastanka u istom sastavu**", kao od 5. septembra). Polazeći od rečenog na prošlom sastanku, "**Šestorica**" su odlučili da je za njih Mirovna konferencija "**poželjan i pravi put, a neminovan rat ako se steknu uslovi**", o kojima su prošli put razgovarali. Ocijenjeno je da će Hrvati "**pre isforsirati rat nego što će Konferencija uspeti**".[172]

---

je, tvrdi Jović, ocijenilo "**kao stvaranje razloga za napad na vojsku u Hrvatskoj. Ako vojska ne 'posluša' proglasiće je odmetnutom od vlasti i okupatorskom u Hrvatskoj. Smisao je da se lakše objasni i opravda agresija Hrvatske na Vojsku. Ustvari, priprema objavu rata vojsci.**

Međutim, vojska nema pravo da poštuje inokosne odluke takve vrste", piše Jović (B. Jović, nav. dj., str. 385).

Jović je tražio i insistirao da Mesić, predsjednik Predsjedništva SFRJ, "**hitno sazove sjednicu Predsjedništva SFRJ radi razmatranja postupka predsednika Predsedništva SFRJ – izdavanje naredbe da se jedinice JNA povuku u kasarne, bez prethodne odluke Predsedništva SFRJ**" (S. Mesić, nav. dj., str. 241).

[170] Isto, str. 239-241. Taj Kadijevićev odgovor je objavljen u: K. Rotim, nav. dj., str. 144-147.

Sabor Republike Hrvatske je 3. avgusta usvojio Zaključke, u kojima je iznio zahtjev da se JNA bez odlaganja povuče s teritorije Republike Hrvatske. Pošto se JNA oglušila na te zaključke i nastavila sa agresijom, hrvatske snage su početkom septembra otpočele sa pritiskom na kasarne. **Naredbu** predsjednika Predsjedništva SFRJ Stipe Mesića od 11. septembra za povlačenje jedinica JNA u kasarne u roku od 48 sati, vojno rukovodstvo je odbacilo kao nezakonitu (D. Marijan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA...**, str. 306).

[171] K. Rotim, nav. dj., str. 147; B. Mamula, nav. dj., str. 186-187.

[172] B. Jović, nav. dj., str. 383.

Istoga su dana general Kadijević i admiral Brovet razgovarali sa Ficrojem Meklejnom (Fitzroy Meclean - izaslanik Velike Britanije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ u Drugom svjetskom ratu), koga je u Jugoslaviju poslao lord Karington, predsjednik Evropske konferencije o Jugoslaviji, i ambasadorom Velike Britanije. Kadijević je, govoreći o mogućem rješenju jugoslovenskog pitanja, deklarativno naveo da je najbolje – **cjelovita Jugoslavija**, s tim što nije ispustio da naglasi da, ukoliko navodno to ne bi moglo, onda može – "**sužena**" Jugoslavija: "**Srbija i Crna Gora i još ko želi**".[173] Pri tome je namjerno "**zaboravio**" da pojasni šta je i na koji je narod mislio pod formulacijom "**i još ko želi**".

Navodeći činjenicu da se "**o budućnosti Jugoslavije**" mora "**brzo odlučivati**", vojno rukovodstvo je, pored poruke da se "**prekid vatre u Jugoslaviji neće lako postići...**", ukazalo na postojanje opasnosti "**od proširenja sukoba na BiH**", poslije čega bi navodno "**bilo mnogo teže izaći iz haosa**".[174] To je bio javni nagovještaj za njihov planirani osvajački pohod na Bosnu, koji je ubrzo uslijedio.

Milošević je 12. septembra, na poziv Miterana (Francois Mitterand), boravio u Parizu,[175] gdje ga predsjednik Francuske ubijedio da prihvati

---

[173] Isto, str. 384.

[174] Isto. Glavne poruke generala Kadijevića i admirala Broveta su, po Joviću bile :

"**Ukazano im je da se prekid vatre u Jugoslaviji neće lako postići ako oni ne zaustave Nemce, koji utiču na Hrvate, podstiču ih i pomažu. To je ključ njihove moći, ako je imaju.**

O budućnosti Jugoslavije moralo bi se brzo odlučiti, jer postoji opasnost od proširenja sukoba u BiH, posle čaga bi bilo mnogo teže izaći iz haosa" (Isto).

Kadijević i Brovet su bili zadovoljni što su obmanuli Meklejna i britanskog ambasadora (Isto).

[175] Isto. Milošević je, po Joviću, "**boravio u Parizu na poziv Miterana.**

Evolucija Miterana od jasne podrške Srbiji, do priklanjanja drugim opcijama, objašnjeno je Miloševiću, jeste u funkciji unutrašnjih političkih potreba.

Verovatno, ali zašto da svoje unutrašnje političke potrebe podmiruju na našu štetu?

Miteran je ubedio Miloševića da treba da prihvati formiranje evropske arbitraže koja će 'pošteno' proceniti šta se stvarno u Jugoslaviji dešava i šta treba da se radi" (Isto, str. 384-385).

formiranje evropske arbitraže, a Ante Marković je pokušao da izvrši rekonstrukciju Vlade.[176]

Za rukovodstvo Velikosrpskog pokreta ("**i za političko rukovodstvo Srbije i za JNA**") su "**status, izdržljivost vojske i definitivno političko rješenje pitanja Srba u Hrvatskoj sudbinska pitanja**".[177] Za njihovu realizaciju je, po ocjeni vojnog rukovodstva, trebalo raspolagati sa dovoljnim brojem žive sile. Međutim, general Kadijević je tada tvrdio da sa raspoloživim snagama nisu spremni za rat sa Hrvatskom. Stoga je, po njemu, bila neophodna mobilizacija, jer, ukoliko rat "**počne, vrlo verovatno će se razviti u opšti sukob**". Insistirao je na dva paralelna procesa – **pregovori o miru i spremanje za rat**. Istovremeno je ocijenio da je "**i za jedno i za drugo ključna tačka mobilizacija**", koja je, po njemu, "**otpočela sa oko 5.000 ljudi**", pri čemu je odziv bio poražavajući – 25%.[178]

Mobilizacijom novih jedinica trebalo je, prema planu RAM, "**izrezati**" Hrvatsku i prisiliti je na kapitulaciju :

"**1. Preseći Slavoniju pravcem Okučani – Pakrac – Daruvar.**

2. Izbiti na liniju Vinkovci – Osijek i spojiti se dolinom Drave sa vojskom od Daruvara.

3. Probiti se linijom Petrovac – Karlovac i spojiti se sa jedinicama iz tog rejona, kojima bi se priključile one iz Slovenije. Preseći Zagreb s juga.

4. Probiti se prema Jadranu na liniji Zadar – Šibenik – Split.

5. Preseći Hercegovinu i Hrvatsku na liniji Mostar – Ploče".[179]

---

[176] Isto, str. 385. Pokušaj Ante Markovića da izvrši rekonstrukciju Vlade "**Šestorica**" su ocijenili "**kao manevar za sopstvenu rehabilitaciju i učvršćivanje položaja, ali i kao želju da smeni one koji mu se ne dopadaju, pre svega Veljka Kadijevića. Nećemo to podržati**" (Isto).

[177] Isto. Ukazujući na ta "**sudbinska pitanja**", Jović navodi kako im u Evropskoj zajednici "**uporno preporučuju uzdržljivost, ali i tome ima granice**".

[178] Isto. To je, po Kadijeviću, bilo "**veoma zabrinjavajuće**", te nije bio siguran "**da bi bilo drugačije i ako rat počne**".

[179] Isto, str. 386. Ta mobilizacija nije uspjela.

Sredinom septembra 1991. komande, jedinice i ustanove JNA u Hrvatskoj, zbog neuspjeha mobilizacije, našle su se u izuzetno teškoj situaciji. Zauzeti su svi manji i jedan broj većih garnizona i skladišta; u Gospiću je predata kasarna, a Teritorijalna odbrana je napustila područje koji je držala; ugrožena je i Korenica; pao je i garnizon Virovitica (sa 200 ljudi); garnizon Đakovo se predao bez borbe; zauzeto je i oko 60 manjih objekata sa po 10-20 ljudi; na izmaku su bile snage u Varaždinu i Bjelovaru, a okruženi su Zagreb, Jastrebarsko i dr.; od Rijeke do Splita svi su garnizoni bili ugroženi; Dalmacija je u cjelini bila odsječena (vojno); garnizon Ploče je zauzet; u okruženju su bili Vinkovci i Našice; garnizon u Vukovaru je bio deblokiran, "ali grad nije zauzet"; garnizon u Slavonskom Brodu je zauzet. JNA je držala rejon Okučana, a 9. korpus je postigao "dobre rezultate". U cjelini, situacija je za JNA bila povoljna za ofanzivna dejstva preko Okučana i Pakraca, gde je Slavoniju trebalo presjeći na dva dijela, ali nije bilo "**morala kod vojske**". U istočnoj Slavoniji vojvođanske brigade su se razbježale. Sredinom i u drugoj polovini septembra (tačnije 20. septembra) najkritičnije je bilo u Gračacu i Krajini, preko koga su Hrvati mogli izvršiti prodor prema Kninu. Stoga je trebalo ojačati front vojskom, koje tada zbog toga što mobilizacija nije uspjela, nije bilo.[180]

Jović je u razgovorima sa rukovodstvom Velikosrpskog pokreta ponovo postavljao, po njemu, "**ključno pitanje, po ko zna koji put**", pitanje koje ga stalno okupiralo: **da li je njima cilj da vojskom brane "nove granice naroda koji žele da ostanu u Jugoslaviji" ili da sruše hrvatsku vlast?** On se, pored toga, pitao "**zašto nam treba opšti sukob po dubini hrvatske teritorije?**"[181]

U odgovoru na to i slična pitanja Jović tvrdi da nije imalo "**mnogo razumevanja**", jer je vojska "**još uvek opijena Jugoslavijom, iako smo sto puta razgovarali da je to više nerealno**". On je smatrao da "**imamo sasvim dovoljno vojske ako iz Slovenije i Hrvatske sve snage povučemo na buduće granice**"[182] - granice Velike Srbije. Pri

---

[180] Isto.

[181] Isto, str. 385.

[182] Isto.

tome se on bojao "**da će zbog toga biti još mnogo nesporazuma i teškoća**". "**Rasplinuti vojsku po Hrvatskoj**", za njega je bila "**glupost, a još manje je razumno da im mi obaramo vlast**", jer su je sami birali " **– neka im je**".[183]

U Igalu je 17. septembra 1991. Karington prisilio Miloševića i Kadijevića, s jedne, i Tuđmana, s druge strane, da potpišu primirje o potpunom prekidu vatre. Sljedećeg je dana Ante Marković zatražio smjenu Veljka Kadijevića i Staneta Broveta zbog toga što je Kadijević tajno išao u Moskvu na sastanak sa ministrom odbrane Jazovom i naručio veliki broj helikoptera, aviona i raketnih sastava. Istoga je dana Marković na sjednici SIV-a obavijestio o razgovoru Miloševića i Karadžića, u kojoj je lideru SDS-a Bosne i Hercegovine (telefonom) naredio da stupi u vezu s generalom Uzelcem u Banjoj Luci, radi realizacije ratnog plana pod šifrom "RAM".[184]

Velikosrpski pokret je istrajavao na realizaciji planirane operacije "RAM" visokog intenziteta, sa ciljem da porazi Hrvatsku i izbije na granice zaplanirane Velike Srbije. Angažovanjem Ratne mornarice i glavnine Ratnog vazduhoplovstva trebalo je blokirati Hrvatsku iz vazduha i sa mora, a upotrebom novih motorizovanih oklopnih, mehanizovanih i motorizovanih brigada kopnene vojske na više pravaca ispresjecati Tuđmanov "perec" i prisiliti ga na kapitulaciju.

Ratna mornarica OS SFRJ je 17. septembra 1991. uvela pomorsku blokadu jadranskih luka i pružala vatrenu podršku djelovanju jedinica vojnopomorskih sektora i kopnene vojske s težištem u području gradova Dubrovnika, Splita, Zadra, Šibenika i Ploča.[185]

Pored Ratne mornarice, na jugu Hrvatske su djelovale i dvije operativne grupe JNA. Na pravcu Mostar - Split djelovao je **37. (Užički) korpus** iz Srbije, koji je, u sadejstvu sa **2. (Podgoričkim) korpusom**, od druge polovine septembra 1991. okupirao istočnu i srednju Hercegovinu, što je predstavljalo početak agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu.

---

183 Isto. Jović je na kraju zaključio kako ih neodlučnost vojske može skupo koštati.

184 S. Mesić, nav. dj., str. 236-247; K. Rotim, nav. dj., str. 142. Vidi : str. 494-495 i 578-581.

185 D. Marijan, nav. dj., str. 313.

Međutim, zbog slabog odziva rezervista zadatak 37. korpusa je sveden na osiguranje aerodroma u Mostaru i zastrašivanje nesrpskog stanovništva. Istočno od 37. korpusa djelovale su snage **2. (Podgoričkog) korpusa** i **9. vojnopomorskog sektora Boka**. Njihova djelovanja prema Dubrovniku koordinirala je Operativna grupa za južnu Hercegovinu i Dalmaciju, odnosno 2. operativna grupa.[186]

"**Šestorica**" su 20. septembra nastavili razgovor u istom sastavu. General Adžić je obavijestio o "**zauzimanju svih manjih i nekih većih garnizona i skladišta na teritoriji Hrvatske**", odnosno o porazima JNA u Hrvatskoj, prije svega, zbog neuspjeha mobilizacije, usljed čega je trebalo praviti "**redukovani plan**".[187]

Jović je "**lepu**" informaciju o tome kako je u Bosni i Hercegovini "**nastao otpor muslimana protiv vojske koja je krenula iz Srbije prema Krajini i Okučanima, kao i iz Crne Gore prema Mostaru**", obrazložio rezultatom "**oklevanja da se vojska povuče na buduće granice**". Imajući to u vidu, on je ocijenio kako će "**nam sada biti mnogo teže da vodimo dalje akcije zbog ovako glupih poraza**", koji su, po njemu, bili "**apsolutno nepotrebni**".[188]

Na sastanku "**Šestorice**" u okrnjenom sastavu (Kadijević nije doveo Adžića, a Kostić Bulatovića), 24. septembra, Kadijević je, uplašen izglednim porazom, i djelujući "**veoma zbunjeno, skoro izgubljeno**", govorio o porazu vojske, dezerterstvu, nedostatku motivacije, opasnosti od izdaje "**još uvek velikog broja Hrvata u vojsci, o velikom nepoverenju Srba i prema lojalnim nesrpskim oficirima, o drami ljudi i porodica**". Da bi "**izbegao najgore**", naveo je "**da bi momentalno morao da smeni 2.000 oficira**", što je bilo "**veoma teško**". Milošević mu je dobacio da ih smijeni, te "**da je trebalo i ranje**", što je general jedva to podnoseći, odgovorio kako je "**lako pričati**".[189]

---

186 Isto.

187 B. Jović, nav. dj., str. 386.

188 Isto, str. 386-387. S tim u vezi, on je postavio pitanje: "**Šta će nama špartanje po Hrvatskoj? Zašto nam je potrebna njena kapitulacija**". Po njemu se "**stvar svodi na to da izbavimo zarobljene vojnike po kasarnama**" (Isto).

189 Isto, str. 387.

Kadijević je zatim zaključio kako će vojska "**izgubiti rat protiv Hrvatske ako se ne osigura motivacija i uspjeh mobilizacije**". Međutim, to se, po njemu, nije moglo ostvariti "**sa polulegalitetom Jugoslavije**". Stoga je insistirao da **Srbija i Crna Gora treba da proglase vojsku svojom i preuzmu komandu, finansiranje, rat i sve drugo**. Naveo je da svi generali u Generalštabu, koji su Srbi, osim jednog, "**to traže i tako misle**".[190]

Dugo je trajala rasprava Miloševića, Jovića i Kadijevića. Nisu se složili sa generalovom ocjenom **da je vojska pred porazom ni da je mobilizacija toliko podbacila**, jer je Kadijević dobio 50.000 ljudi. Milošević i Jović nisu mogli prihvatiti **zahtjev da se vojska liši jugoslovenskog naziva i nasljeđa zajedničke države**, jer bi time Srbija i Crna Gora "**potpuno izgubile sve prednosti, i političke i vojne, u postojećem sukobu i sporenju**". Oni su pri tome postavili pitanje "**kako oni** (tj. vojno rukovodstvo – prim. S. Č.) **to misle da srpsko – crnogorska vojska vodi rat sa Hrvatskom i da je porazi?!**"[191]

Na kraju su se razišli, "**sa ponovnim zahtevom da se poštuje dogovor da vojska napušta teritorije gde nema Srba i da brani one gde se građani izjašnjavaju da žele da ostanu u Jugoslaviji**". Međutim, Kadijević je ostao pri svom stavu, "**ne sporeći da će nastaviti borbu**".[192]

---

190 Isto.

191 Isto.

192 Poslije odlaska Kadijevića i Branka Kostića, Milošević i Jović su ocijenili "**da je Veljko izgubljen i da bi se vrlo rado izvukao na kukavički način**", te da je njegov "**moral na nuli**".

U vojnom rukovodstvu su se septembra 1991. "lomila koplja" i u vezi sa formulisanjem ciljeva budućeg angažovanja JNA. Pojedinci su se zalagali za proglašavanje opšte mobilizacije i pokretanje vojne ofanzive kojom bi bio slomljen otpor hrvatskog režima na cijeloj teritoriji Republike Hrvatske. Međutim, najveći broj generala bio je protiv toga, pri čemu su se otvoreno zalagali za povlačenje JNA **na etničke granice srpskog naroda**. Te granice je trebalo da budu sjeverozapadne granice nove Jugoslavije (*Profil*, br. 16, str. 108).

Jedan broj generala se, iznoseći stavove i opredjeljenja novog ustrojstva JNA, zalagao da se JNA mora "**čvrsto i jasno**" osloniti na narode koji je prihvataju kao svoju. To su, po njima, srpski i crnogorski narod "a delom i muslimanski i makedonski". Etničke granice tih naroda, u fazi raspleta jugoslovenske krize (septembar 1991.), trebalo je da postanu i granice koje JNA može i mora braniti. Jugoslavija u tim granicama je, po njima, "**stvarna domovina pripadnika JNA**", te su tvrdili da ne mogu i ne smiju ostati bez otadžbine. Za

Četiri dana kasnije (28. septembra, nedjelja) "**Šestorica**" su se u punom sastavu, na zahtjev Kadijevića, ponovo sastali.[193] General je iznio "**ocenu situacije**". Govorio je o stanju na ratištu, gdje su "**svi srpski krajevi u Hrvatskoj oslobođeni**",[194] referisao o stanju u vojsci[195] i procijenio kako su razgovori o mirnom rješenju krize "**bez izgleda na uspeh ukoliko ne uspe vojna opcija**".[196] Pri tome je Kadijević,

---

zastupnike takvih shvatanja septembra 1991. SFRJ više nije postojala, čime je JNA "**ostala bez sopstvene države i našla se u bezvazdušnom prostoru**" (Isto, str. 108-109).

U velikom dijelu armijskog kadra septembra 1991. nisu bili jasni ciljevi za koje su se tada borili, iz čega su proisticale ogromne posljedice. Zbog toga je jedan broj tog kadra, uključujući i jedan broj generala, među kojima i Vuka Obradovića, smatrao da bi ciljevi za koje se JNA tada borila "**morali da se kreću u granicama zaštite etničkih granica naroda**" kome su pripadali i spašavanje pripadnika JNA "**izvan tih etničkih granica kombinacijom političkih, međunarodnih, vojnih i svih drugih mogućih aktivnosti**". Po njima se JNA morala čvrsto "**vezati za narod Krajine, za narod Baranje, Slavonije i Zapadnog Srema...**" (Isto, str. 109).

193 Isto. Jović je došao iz svog Nikšića, gdje je provodio vikend.

194 Isto, str. 387-388. S tim u vezi, Kadijević je naveo :

"**- Svi srpski krajevi u Hrvatskoj su oslobođeni. Ostalo je nešto mešovitih naselja, koje će uskoro osloboditi.**

- Deo garnizona iza fronta je u vrlo teškoj situaciji. Izvlače se jedan po jedan.

Zamisao je da se upotrebom snaga iz dubine, mobilisanih i aktivnih, učvrsti zauzeta teritorija i obezbedi normalna komunikacija sa garnizonima, ili da se izvuku sa sadašnjih lokacija.

Da je mobilizacija uspela nijedan garnizon ne bi pao" (Isto, str. 388).

Jović je pitanje izvlačenja garnizona sa tadašnjih lokacija, o kojima je govorio Kadijević, u svojim memoarima zabilježio: "**Ne objašnjava** /general Kadijević – prim. S. Č./ **zašto ih nije povukao, kad smo mi govorili, na nove granice, a to je mogao**".

195 Isto. Referišući o stanju u vojsci, Kadijević je iznio sljedeće :

"**Postoji organizovan rad na razbijanju vojske. Sada je najaktivniji udar od strane srpskih opozicionih snaga. U poslednja tri dana su pokušana tri puča: u ratnom vazduhoplovstvu, u VMA i u Gardijskoj brigadi.**

Svuda su iste parole i isti zahtevi. Traže da se Predsedništvo SFRJ, Vrhovna komanda i vojska očiste od izdajnika i da ostanu samo Srbi i Crnogorci. Nema se poverenja u Kadijevića i Broveta. Traže se ljudi koji će sve 'očistiti, srušiti, pobiti...'. Nikakvi se argumenti ne uzimaju u obzir" (Isto).

196 Isto. Po njemu je taktika SAD, Njemačke i Hrvatske "**da se vođenjem pregovora ide na razoružanje JNA po svim osnovama**".

ocjenjujući dotadašnje angažovanje JNA na jugoslovenskim prostorima, zaključio da se njeno borbeno angažovanje "**praktično svodi na zaštitu srpskog naroda i onih koji žele s njim da ostanu u istoj državi**".[197]

Kadijević je na tom sastanku opet pokrenuo pitanje države. Ponovo je insistirao na ponudi koju je iznio i na prošlom sastanku, da se **JNA preda Srbiji i Crnoj Gori**. Pošto, po njemu, Srbija i Crna Gora "**nemaju svoju vojsku**", on je predložio iznalaženje formule "**da se JNA preda u ruke onim narodima koji žele da ostanu u Jugoslaviji**".[198]

Došlo se do procjene da je sa međunarodnog stanovišta to loše. Međutim, "**sa stanovišta volje srpskog naroda da se angažuju u svojoj armiji**", to je, po Kadijevićevom mišljenju, možda bilo bolje.[199]

Rukovodstvu Velikosrpskog pokreta politički razlozi, bolje rečeno razlozi "operativnog maskiranja" vođenja operacija u ovom neobičnom ratu, nisu dozvoljavali da "**izlaze**" iz Jugoslavije, jer bi to "**za budući rasplet jugoslovenske krize Srbiju i Crnu Goru vodilo u nepovoljnosti, a tu srpsko-crnogorsku vojsku u poziciju 'agresora' na srpskim prostorima van Srbije**".[200]

---

[197] Isto. O razgovorima koje je Kadijević vodio u okviru JNA, piše Jović, "**brzo razuveri ljude koji drugačije misle, ali se isto tako brzo širi nepoverenje prema njemu i Brovetu. Misle da su sve to mogli brže srediti. Ne vodi se računa o okolnostima. To je tipičan primer specijalnog rata. Služba vojne bezbednosti nije mogla da pohvata konce otkuda sve to dolazi. Verovatno iz jednog centra. Mihalj Kertes** /republički funkcioner, narodni poslanik u Skupštini Srbije – prim. B. J./ **je često u kontaktima sa određenim ljudima iz JNA preko kojih se taj val intenzivira. Faktički, sumnja u Kertesa.**

Spremnost Srba iz Srbije da se angažuju u borbama u Hrvatskoj je nezadovoljavajuća. Traže akciju, a neće u njoj da učestvuju, pa kritikuju što akcije nema! Navodi brojne brigade koje odbijaju da idu u borbu" (Isto).

[198] Isto.

[199] Isto, str. 388-389.

[200] Isto, str. 389. Jović se "**čudio**" kako to Kadijević nije uvažavao.

Kadijevićeva konstatacija da su se dogovorili da ostvaruju stalnu koordinaciju, koja je, po njemu, "**i bila, ali je svako radio svoj posao, pa je koordinacija bila neadekvatna potrebama**", Jović je prokomentarisao kako se vidi "**da je deprimiran. Kaže, ranije je imao običaj da predlaže šta treba činiti, ali sada može i preskočiti**".

U cilju jačanja JNA, Kadijević je iznio više prijedloga,[201] te pitao Miloševića zašto "**nikada nije javno istupio u korist vojske i mobilizacije**", govorio "**o brojnim psihološkim traumama i problemima oficira i generala iz mešovitih porodica i brakova**", izrazio i ličnu spremnost "**na svaki potez u opštem cilju**"[202] i dao ocjenu situacije na ratištu.[203]

Razmatrajući, na zahtjev Jovića i Miloševića, kadrovske promjene u JNA, o kojima su se dogovorili, vođen je oštar razgovor, posebno u vezi

---

201 Isto. S tim u vezi, on je rekao :

" **- Mora se sve učiniti da se vojska stabilizuje i ojača, da bi se kasnije uspelo u pregovorima;**

- Treba naći načina da deo Predsedništva SFRJ /vjeran Miloševiću – prim. S. Č./ **i formalno i faktički preuzme rukovođenje i komandovanje oružanim snagama zemlje;**

- Da taj deo Predsedništva SFRJ obelodani svoj odnos prema JNA i da donese potrebne odluke;

- Mora se obezbediti da vojni obveznici budu vojska, a ne politički problem vojske;

- Mora se obezbediti novac za vojsku;

- Treba dalje vršiti kadrovske promjene u vojsci" (Isto).

202 Isto. To je, po Joviću, značilo da je Kadijević bio spreman i na ostavku "**ako mu budemo zatražili**".

203 Isto. Kadijević je tada ocijenio da je situacija na ratištu povoljna, izričito tvrdeći "**da je ova vojska sa još možda dve brigade sasvim dovoljna da se potpuno izvrši zadatak**". Tu njegovu ocjenu Jović je prokomentarisao tako što je naveo da je general do tada govorio "**da mu treba opšta mobilizacija. Valjda se u glavi vratio na srpske granice**" (Isto).

Situaciju na ratištu Kadijević je prikazao na sljedeći način :

"**Kninski korpus je ojačan i tamo je stanje dobro.**

Prodor prema Pakracu je Hrvatskoj kost u grlu. I tamo je stanje stabilno.

Na Baniju i Kordun poslate su još 2 brigade, jedna prema Petrinji, druga prema Karlovcu. Ako bismo imali još dve brigade (jednu za Knin, drugu za Okučane) sve bi bilo u redu.

Na sektoru Dubrovnik stanje je solidno. I sa tog sektora (granica Crne Gore i Hercegovine) Valjevci su pobegli. Tamo se snage HDZ mogu lako likvidirati.

Slavonija se sređuje. Nemamo dovoljno pešadije, a bez nje se ne može. Kragujevčani su pobegli, kao i Vojvođani. Sada se u Novom Sadu sprema jedna brigada. Izbiće na liniju Osijek - Vinkovci i zauzeti Vukovar, ali je pešadija neophodna" (Isto, str. 389-390).

sa pitanjem poraza u Sloveniji.[204] General Adžić je govorio o stanju na frontu, ukazujući i na zločine,[205] i u zaključku iznio više prijedloga, koji

---

[204] Isto, str. 390. O tome je Jović u svojim memoarima zabilježio: "**Tražim od Veljka da nas obavesti da li se u Armiji vrše kadrovske promene o kojima smo se dogovorili.**

Odgovara mi ljutito: 'To traže i pučisti'.

Izgubio je živce.

Uzvraćam mu: 'Prošli put si mi rekao da treba da se smeni 2000 ljudi. Ne treba tako da razgovaraš, nego da referišeš šta je urađeno'.

Izvinjava se. Kaže da je mnogo rađeno, ali su bili sprečeni 'bukačima'.

Slobodan upada: 'Kadrovske promene su prvo pitanje'.

Veljko ga prekida: 'Zašto smo u Sloveniji izgubili? Nisu Srbi hteli da idu u Sloveniju'.

Kažem mu da to ne može biti tačno. Njemu je, navodno, trebalo za Sloveniju 5000 ljudi. Zar da od 150.000 ljudi stalnog sastava JNA nije mogao da pojača sastav u Sloveniju koliko mu treba. To mi liči ne samo na pravdanje, nego i na bezrazložno prevaljivanje krivice na Srbiju" (Isto).

U pokušaju Miloševića da izbjegne konfrontaciju razgovarano je "**o konsolidaciji u redovima JNA, kadrovskim promenama**". Međutim, po Joviću je bilo jasno "**da vojska pokušava da na nâs prenese odgovornost za sopstvene greške i poraze**" (Isto).

[205] Isto. General Adžić je obavijestio "**o 'raspuštenosti' krajinske vojske. Veliki broj ih je na kazanu JNA, ali ih nema na bojištu. Potrebno je hitno formirati štab koji će sve staviti pod kontrolu. Ima pojava pljačke van srpskih sela, što se mora odmah sprečiti.**

U Lici je stanje loše. Slabo se bore. Niko ne zna koliko ima ustanika i na koga mogu računati.

Na Baniji je stanje i najbolje na frontu, ali ima velikog kolebanja među rezervistima. Iz Lozničke brigade pobeglo je 400 ljudi. Tvrdi da postoji organizovana delatnost za razbijanje srpskih jedinica. Slično osipanje srpskih rezervnih jedinica odvija se svuda. Jedna elitna jedinica Gardijske divizije doživela je rasulo – ostala je bez vojske odlaskom regruta posle odsluženja vojnog roka, a popuna rezervistima nije uspela. Jedino je uspešno mobilisana III brigada iz Požarevca. Ona je izvukla iz blokade vinkovačku jedinicu.

II mehanizovana brigada (Valjevci) kompletno je pobegla. To su ortodoksni srpski nacionalisti. Sada u Šidu stoji kompletna tehnika II motorizovane brigade bez vojske.

Za Slavoniju je trebalo mnogo vojske, oni pešadiju nemaju. Pita se gde su Srbi Slavonci, zar misle da će drugi da im brani zemlju" (Isto).

su imali za cilj da utvrde i kontrolišu zauzete položaje u Hrvatskoj.[206]

Velikosrpsko rukovodstvo je krajem septembra i početkom oktobra 1991. otpočelo s planom udara na Hrvatsku, sa ciljem da, u skladu sa glavnim idejama iz osnovne zamisli na kojima su razrađeni planovi upotrebe JNA na cijelom jugoslovenskom prostoru, porazi "**hrvatsku vojsku potpuno ako situacija dozvoli, ...**", ostvari "**puno sadejstvo sa srpskim ustanicima u Srpskoj krajini**"; omogući "**dovršenje izvlačenja preostalih djelova JNA iz Slovenije**", posebno vodeći računa "**da će uloga srpskog naroda u Bosni i Hercegovini biti ključna za budućnost srpskog naroda u cjelini**".[207] Stoga se Velikosrpski

---

[206] Isto, str. 391. General Adžić je zahtijevao :

"**1) Mora se obezbediti učvršćivanje dostignute linije;**

2) Treba izvršiti popunu jedinica dobrovoljcima;

3) Moraju se srediti jedinice srpskih ustanika i utvrditi položaji za odbranu dostignutih linija;

4) Slavonija mora imati pešadiju, koja će kontrolisati oslobođenu teritoriju" (Isto, str. 390-391).

[207] V. Kadijević, nav. dj., str. 134; D. Marijan, nav. dj., str. 307-313 i 318-319. Navedene je zadatke, po Kadijeviću, trebalo izvršavati u dvije etape: "**u prvoj, pretežno sa kontraudarima taktičkog značaja dok se potpuno ne ispolji agresija Hrvatske, uz intenzivno organizovanje i pripremanje srpskih ustanika u Hrvatskoj; i drugoj, jedinstvenom operativno-strategijskom napadnom operacijom poraziti hrvatsku vojsku i izvršiti postavljene zadatke**". Za tu operaciju je, pored već angažovanih snaga JNA, bilo potrebno još 15-18 brigada kopnene vojske – oklopnih, mehanizovanih i pješadijskih (V. Kadijević, nav. dj., str. 134-135).

Ideja manevara sadržavala je sljedeće osnovne elemente :

" **- potpuno blokirati Hrvatsku iz vazduha i sa mora;**

- pravce napada glavnih snaga JNA što neposrednije vezivati za oslobađanje srpskih krajeva u Hrvatskoj i garnizona JNA u dubini hrvatske teritorije. U tom cilju ispresecati Hrvatsku na pravcima Gradiška - Virovitica; Bihać - Karlovac - Zagreb; Knin - Zadar; Mostar - Split. Najjačom grupacijom oklopno-mehanizovanih snaga osloboditi istočnu Slavoniju, a zatim brzo nastaviti dejstvo na zapad, spojiti se sa snagama u zapadnoj Slavoniji i produžiti ka Zagrebu i Varaždinu, odnosno ka granici Slovenije. Istovremeno jakim snagama iz rejona Herceg Novi - Trebinje, blokirati Dubrovnik sa kopna i izbiti u dolinu Neretve i na taj način sadejstvovati snagama koje nastupaju na pravcu Mostar - Split;

- nakon dostizanja određenih objekata, obezbjediti i držati granicu Srpske krajine u Hrvatskoj, izvući preostale dijelove JNA iz Slovenije i nakon toga povući JNA iz Hrvatske;

pokret posebno orijentisao **na aktiviranje (srpske) pete kolone** ("**na konkretnu saradnju sa predstavnicima srpskog naroda**)" u Bosni i Hercegovini i na saradnju "**sa srpskim narodom u cjelini**".[208] Na taj su način obezbijedili da, za vrijeme izvođenja agresije na Republiku Hrvatsku, vrše "**manevar i pokrete snagama JNA preko Bosne i Hercegovine, što je za JNA bilo od vitalnog značaja**".[209]

Poslije poraza u Sloveniji i u vrijeme prve faze oružane agresije na Republiku Hrvatsku Velikosrpski pokret je sužavao svoje ciljeve - na **zaštitu srpskog naroda i formiranje granica buduće Jugoslavije**. Tako je cilj JNA "**u prvoj fazi oružanih sukoba**" u Hrvatskoj navodno bio "**zaštititi srpski narod u Hrvatskoj od napada hrvatskih oružanih formacija i omogućiti mu da konsoliduje vojničko samoorganizovanje za odbranu**", te "**istovremeno pripremiti JNA za rat sa Hrvatskom kada ga Hrvatska otpočne protiv JNA**".[210] Taj **zadatak "odbrane"**

- za mobilizaciju, pripremu mobilisanih ili demobilisanih jedinica kao i njihovo dovođenje na planirane pravce upotrebe potrebno je 10-15 dana, zavisno od stepena borbene gotovosti jedinica i njene udaljenosti od pravca upotrebe" (Isto, 135-136).

Napadna djelovanja na Dubrovnik počela su 1. oktobra 1991. Do 5. oktobra "očišćena" je Prevlaka, a zatim je uslijedio pritisak na Dubrovnik, koji je okružen i potpuno odsječen od Hrvatske (D. Marijan, nav. dj., str. 313-314).

U prvim danima operacije general Kadijević je izjavio (5. oktobra 1991.) da: "Armija u ovom trenutku ne želi ništa više osim da uspostavi kontrolu nad kriznim područjima, zaštititi srpsko stanovništvo od progona i uništenja i oslobodi pripadnike JNA i članove njihovih porodica", a da "uslov za to jeste da se poraze ustaške snage" (Isto, str. 307).

[208] V. Kadijević, nav. dj., str. 147. Rukovodstvo tog pokreta je to "**moralo**" učiniti pošto navodno, po Kadijeviću, "**napori JNA da i muslimanski dio rukovodstva Bosne i Hercegovine usmjeri ka novoj jugoslovenskoj državi onih jugoslovenskih naroda koji to zaista hoće nisu urodili plodom**" (Isto). I pored toga, oni su, po Kadijeviću, bili veoma "velikodušni", jer nikada nisu zatvarali "**vrata za saradnju i sa ostalima, makar pojedincima koji su za novu Jugoslaviju**" (Isto).

[209] Isto. Ti su manevri i pokreti, po Kadijeviću, "**vršeni sa poteškoćama, ponegdje su ometani, ali nigdje nisu zaustavljeni**". To je, između ostalog, omogućilo da mobilizacija "**u srpskim dijelovima**" Bosne i Hercegovine "**bude vrlo uspješna**" (Isto).

[210] Isto, str. 127. U cilju realizacije tog postavljenog zadatka ojačane su jedinice JNA "**u Hrvatskoj i oko Hrvatske. Imati dvije vrste formacija. Veći broj oklopnomehanizovanih sastava jačine od čete do bataljona smjestiti što bliže**

srpskog naroda u Hrvatskoj JNA je u početku izvršavala pod formom "**sprečavanja međunacionalnih sukoba**",[211] što je za Velikosrpski pokret bilo od izuzetnog značaja.

"**Odbranu**" srpskog naroda u Hrvatskoj JNA, imajući u vidu njen cilj, generalnu zamisao i plan upotrebe, nije mogla više izvršavati na taj način. Međutim, prije nego je pokrenula **otvorena borbena dejstva protiv Republike Hrvatske**, JNA je "**morala prvo sačekati otvoreni napad, tako da on bude vidljiv za sve, da se nedvosmisleno vidi ko je napadač, a ko branilac, ko nameće rat, a tek onda uzvratiti udarac**".[212] To je, po njihovoj ocjeni "**bilo ne samo politički, već i vojno-strategijski vrlo bitno**".[213]

Zadatak upotrebe JNA u narednoj fazi rata u Hrvatskoj je, polazeći od "**izmijenjenog generalnog političkog cilja – stvaranja nove Jugoslavije od naroda koji to žele**", te navodno "**pravedan i miran razlaz sa onim narodima koji ne žele da ostanu u Jugoslaviji**" "**bio: zaštititi srpski narod u Hrvatskoj na način što će se svi krajevi sa većinskim srpskim stanovništvom osloboditi u svakom pogledu od prisustva hrvatske vojske i hrvatske vlasti; JNA povući iz Hrvatske, ali tako da se prethodno obezbjedi izvršenje prvoga zadatka; na cijelom jugoslovenskom prostoru vršiti dalju transformaciju JNA u vojsku buduće Jugoslavije, kako po unutrašnjoj nacionalnoj i organizacionoj strukturi, tako i po teritorijalnoj lokaciji**".[214]

---

mogućim mjestima sukoba, tako da mogu brzo intervenisati. Odgovarajući broj oklopnomehanizovanih jedinica brigadnoga sastava i jačih, postaviti na odgovarajućim punktovima u Hrvatskoj i oko Hrvatske, tako da se mogu angažovati za veće intervencije" (Isto).

211 Isto, str. 127 i 133.

212 Isto, str. 133.

213 Isto, str. 134.

214 Isto. Navedene je zadatke trebalo izvršavati u dvije etape: "**Prvoj, pretežno sa kontraudarima taktičkoga značaja dok se potpuno ne ispolji agresija Hrvatske, uz intenzivno organizovanje i pripremanje srpskih ustanika u Hrvatskoj; i drugoj, jedinstvenom operativno-strategijskom napadnom operacijom** /operacija "RAM" – prim. S. Č./) **poraziti hrvatsku vojsku i izvršiti postavljene zadatke**" (Isto).

Operativno-strategijsku operaciju (modificirani RAM) protiv Hrvatske, u kojoj je bilo predviđeno da se porazi Hrvatska vojska, JNA je izvela, "**ali dosta modifikovanu u odnosu na početni plan**". Razlog ("**jedini i isključivi**") modifikacije početnog plana te operacije je ležao "**u poluuspješnoj mobilizaciji i organizovanom dezerterstvu rezervnoga sastava JNA**". Pored slabog odziva, tako smanjene jedinice nisu se "**dale pokretati prema pravcima i mjestima upotrebe, odnosno, neke koje su se i pokrenule, po dolasku na front napuštale su front**".[215] Zbog nedostatka planiranih snaga "**nije bilo moguće izvesti operaciju u jednom zamahu i tako brzo poraziti glavninu hrvatske vojske koja je i inače brojčano bila znatno jača od angažovanih jedinica JNA, već se to moralo izvoditi počesno i u dužem vremenu**".[216]

Nezakonito sazvavši sjednicu, dr Kostić je 1. oktobra u Palati federacije okupio veći dio Predsjedništva (prisustvovali su i Tupurkovski

---

Za jedinstvenu operativno-strategijsku napadnu operaciju i poraz hrvatske vojske bilo je, pored angažovanih snaga JNA u prvoj fazi, po generalu Kadijeviću, potrebno "**još petnaest do osamnaest brigada kopnene vojske – oklopnih, mehanizovanih i pješadijskih**" (Isto, str. 135).

Grupisanje snaga JNA i njihovu upotrebu u prvoj etapi predviđeno je "**izvoditi tako da one budu u skladu sa planom napadne operativno-strategijske operacije predviđene za drugu etapu**" (Isto).

[215] Isto, str. 136. O neuspjehu mobilizacije i dezerterstva Kadijević piše: "**Svi problemi strategijske i operativne naravi prilikom izvođenja operacije, pogotovo problemi vezani za vrijeme pristizanja potrebnih ili svježih snaga na pojedine pravce, isključivo su uslovljeni neuspjehom mobilizacije i dezerterstvom, naročito u pojedinim dijelovima zemlje. Rješenje toga problema uvjek je bilo i uvjek će biti u rukama države koje tada, nažalost, nije bilo u mjeri koju ratno stanje zahtjeva. To su neprijatelji svih boja, spoljnji i unutrašnji dobro znali. Šta više oni su znali da je to zapravo jedini način da se onemogući JNA u izvršenju njenih zadataka i zato su koncentrisali sve svoje napore i zajednički ih koordinirali. Zato su istovremeno tekle razne akcije 'roditelja, majki, sestara, mirotvoraca, pacifista itd.' širom Jugoslavije protiv JNA, dok takvih akcija nije bilo u Hrvatskoj protiv hrvatske vojske, iako je ona izvršila opštu mobilizaciju. No uprkos tome krupnom hendikepu, nedostatku snaga sa kojima se računalo i koje objektivno nisu bile velike, kako u poređenju sa ukupnim mobilizacijskim mogućnostima zemlje, tako i u poređenju sa veličinom hrvatske vojske, operacija** /RAM – prim. S. Č./ **je izvedena sa smanjenim zahtjevima i sa neuporedivo više teškoća i gubitaka nego što bi ih inače bilo**" (Isto, 136-137).

[216] Isto, str. 137.

i Bogićević), kako bi **legalizovao protivustavno djelovanje vojnog rukovodstva**, odnosno **legalizovao vojni puč**.[217] Toj nelegalno sazvanoj sjednici prethodilo je javno izjašnjavanje SSNO-a da je JNA u ratu protiv Hrvatske. Naime, u noći 30. septembra – 1. oktobra 1991. ilegalni Štab Vrhovne komande OS SFRJ je, bojeći se da će Hrvatska blokadom kasarni doći do teškog oružja i moderne opreme, hrvatskom političkom i vojnom rukovodstvu uputilo ultimatum ("**poslednje upozorenje**") da "**za svaki napadnuti i osvojeni objekat Jugoslovenske narodne armije – biće odmah uništen po jedan objekat od vitalnog značaja za Republiku Hrvatsku**" i da za "**svaki napadnuti objekat i zauzeti garnizon – biće uništeni vitalni objekti grada u kome se nalazi garnizon**".[218]

---

[217] S. Mesić, nav. dj., str. 262. Mesić je Tupurkovskog i Bogićevića optužio što su prisustvovali toj sjednici Predsjedništva. U pismu Gligorovu on je protestvovao, naglašavajući, između ostalog, da Tupurkovski "**svojom prisutnošću nezakonito sazvanoj sjednici Predsjedništva legalizira vojni puč i omogućuje Srbiji i JNA agresiju i razaranje, sa svim do sada učinjenim zločinima na teritoriji Republike Hrvatske. Zna li to prijateljski makedonski narod?**" (Isto).

Govoreći o razlozima prisustva Tupurkovskog i Bogićevića toj sjednici, Mesić pretpostavlja, pored ostalog, da je, na to, "**presudno utjecalo armijsko okupiranje Bosne i Hercegovine.....**". U pismu Izetbegoviću Mesić je, pored ostalog, naveo da Bogićević svojom prisutnošću na sjednici Predsjedništva 1. oktobra "**omogućuje legalizaciju vojnog puča**" (Isto).

Prisustvo Tupurkovskog i Bogićevića toj sjednici, i pored toga što se Tupurkovski "**više nijednom nije dao namamiti na ta kostićevska nelegalna sastančenja**", a Bogićević se još jednom pojavio "**u pokušaju da izloži cjelinu bosanskohercegovačkih problema izazvanih vojnim pristiskom na njegovu republiku, a potom – i on zauvijek odlazi iz Beograda**", imalo je, po Mesiću, poražavajuće posljedice. "**Biće im, naime, ne po njihovim stavovima, nego zbog pukog prisustva prvolistopadskoj sjednici, pripisano usaglašavanje s potonjom odlukom skupine Kostići – Jović – Bajramović o uvođenju ratnog stanja u Jugoslaviji**" (Isto, str. 262-263).

[218] Isto, str. 263; K. Rotim, nav. dj., str. 162-163; D. Marijan, nav. dj., str. 306. Prvooktobarska sjednica je završena u kasnim poslijepodnevnim satima, nakon čega je Mesić dobio "saopštenje", zajedno sa pozivom za sutrašnju sjednicu, sa "**zlosutnom i neuobičajenom najavom: 'U radu sednice učestvovaće i predstavnici Štaba Vrhovne komande', a ni riječi o uobičajeno pozivanim predstavnicima Savezne skupštine i SIV-a**". Na to je Mesić odmah reagovao tako što je preko generalnog sekretara svim članovima Predsjedništva poslao protest sljedeće sadržine: "**.... Sjednicu je, nezakonito, sazvao potpredsjednik... Naime, potpredsjednik Predsjedništva s nekim članovima srpskog bloka sudjeluje u vojnom puču i namjerno pokušava**

Predsjedništvo SFRJ (bez Mesića i Drnovšeka) na toj je sjednici ocijenilo "**da je apsolutno neprihvatljivo povlačenje JNA sa teritorija na kojima žive Srbi u Hrvatskoj, jer bi ih to izložilo fizičkoj likvidaciji**". Stoga je smatralo "**da sve vojne snage, dok se ne postigne političko rešenje jugoslovenske krize, treba da ostanu na teritorijama na kojima se sada nalaze, uz poštovanje primirja, a potom će se postupiti prema političkim odlukama i sporazumu koji bude postignut**".[219]

Rukovodstvo Crne Gore, na čelu sa Momirom Bulatovićem, je 1. oktobra 1991. donijelo odluku o upotrebi svih "**republičkih resursa**" u "**oslobađanju**" Dubrovnika. U tom je cilju, pored osiguranja ljudstva (oružane sile – jedinice Teritorijalne odbrane i rezervisti JNA) i logističke podrške, istoga dana Bulatović izdao naređenje i o mobilizaciji specijalnih jedinica, sa zadatkom da se, u sadejstvu sa snagama JNA i Teritorijalne odbrane, uključe u osvajačke borbene operacije na Dubrovanik i istočnu Hercegovinu.[220]

U Kostićevom kabinetu su 2. oktobra bili samo Srbi i generali (bez predsjednika Mesića, te Bogićevića, Tupurkovskog i Drnovšeka). To je jutro emitirana izjava dr Kostića (II program Radio Beograda, data 1. oktobra britanskoj TV mreži "Sky News"): "**Ukoliko rukovodstvo Hrvatske ne prihvati ultimatum Vrhovne komande Oružanih snaga Jugoslavije, Predsjedništvo SFRJ biće prisiljeno da danas naredi opšti napad na Hrvatsku....**".[221]

---

nezakonitim manipuliranjem ishoditi odluke Predsjedništva, kako bi legalizirao nezakonite i neustavne odluke Armije. Stavovi srpskog bloka u Predsjedništvu me ne čude, ali me iznenađuje pristupanje vojnom puču gospodina Bogića Bogićevića i Vasila Tupurkovskog. Moram još jednom naglasiti da ista JNA, koja traži da se njeno financiranje stavi na dnevni red, tenkovima na autocesti i blokadom zračnog prometa onemogućuje dolazak na sjednicu legalnom i legitimnom predsjedniku Predsjedništva SFRJ. Za nezakonito djelovanje svatko će ponijeti svoj dio odgovornosti" (S. Mesić, nav. dj., str. 263).

[219] S. Mesić, nav. dj., str. 283.

[220] **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragrafi 82-83 i 959. Na tom je sastanku sa premijerom Đukanovićem i nekoliko viših oficira JNA Bulatović tvrdio da je trideset hiljada "ustaša" napalo Crnu Goru, što je bila laž. Na sljedećem su sastanku Bulatović i drugi visoki crnogorski političari raspravljali o kreiranju "Dubrovačke Republike" i njenom prisajedinjenju proširenoj srpskoj državi (Isto).

[221] Isto, str. 264. U svom intervjuu dr Kostić je izjavio :

Nekoliko sedmica kasnije Kostić je, sa ostalom trojicom iz krnjeg Predsjedništva, na jednom njihovom sastanku, a u prisustvu Mesićevog

---

"....

NOVINAR: Nije li time Štab vrhovne komande preuzeo ingerencije Predsjedništva?

KOSTIĆ: Nije, jer je ranijim odlukama Predsjedništva Štab imao takva ovlaštenja, i da spasi vojsku ugroženu u kasarnama, i da angažuje potrebne efektive u kriznim područjima, gdje treba da posluže razdvajanju međunacionalno sukobljenih strana. Štab je donio odluku kakvu može donijeti.

NOVINAR: Danas, dok ste zasjedali, pronijele su se vijesti da je Mesić podnio ostavku, što je on demantirao, i da je Kadijević uhapšen.

KOSTIĆ: Te vijesti nisu doprle do mene....

NOVINAR: Sudeći po ponašanju čelnika BiH, trojica su očekivana, ali nisu došli, jer Mesić ne predsjedava, postoji otpor prema vašem načinu rada. I niste rekli, je li Kadijević uhapšen.

KOSTIĆ: Nije uhapšen, kako uhapšen?

NOVINAR: Poštovani potpredsjedniče Jugoslavije, razoreni su najbogatiji dijelovi Hrvatske, uništeni. Sada se vatra približava Dubrovniku, danas su na njega bačene tri kasetne bombe. Je li se o tome govorilo danas na Predsjedništvu, ta nije valjda Predsjedništvo dopustilo da Dubrovnik bude razoren?

KOSTIĆ: O tome nije bilo govora. A za kasetne bombe nisam ni čuo, nego samo da je Dubrovnik bombardovan.

NOVINAR: Poštovani potpredsjedniče, prema ovom ultimatumu, ili – kako vi kažete – posljednjoj opomeni Štaba vrhovne komande Republici Hrvatskoj, proizilazi – nastavi li se blokada kasarni – da će JNA razrušiti najvažnije objekte Hrvatske. Dubrovnik je takav objekt. Zar je moguće da će se netko drznuti i tući po Dubrovniku?

KOSTIĆ: Pretpostavljam da nikome iz hrvatskih formacija neće pasti na pamet da na dubrovačkoj tvrđavi ili bilo gdje drugdje postavlja artiljerijska, minobacačka ili druga oruđa, sa kojih bi ugrožavala ili vodila bitku s drugom stranom u sukobu. Ali, ukoliko hrvatske oružane formacije budu koristile objekte Dubrovnika da bi sa njih, misleći da bi tu bile zaštićene, gađale drugu stranu, onda to realno predstavlja opasnost za Dubrovnik.

NOVINAR: Slava je prolazna, čovjek je smrtan, a Dubrovnik bi trebao biti besmrtan, barem smo u to vjerovali. Mislim, poštovani potpredsjdniče, da vas osmorica u Predsjedništvu niste važni koliko Dubrovnik slažete li se?

KOSTIĆ: Ne obraćajte se samo na nas osmoricu.

NOVINAR: Pitao sam o Predsjedništvu, jer ste rekli da od saveznih ustanova funkcionira samo Predsjedništvo, da je Skupština blokirana, SIV desetkovan....

KOSTIĆ: Nikome ne bi moglo pasti na pamet da gađa u toranj jedne crkve, ali ako neko tamo postavi mitraljesko gnijezdo, onda se to mitraljesko gnijezdo, je li, mora neutralisati. E, pa sad vi recite ko je kriv. To se odnosi i na Dubrovnik" (S. Mesić, nav. dj., str. 264).

savjetnika, izjavio da će Predsjedništvo narediti "**opšti napad na Hrvatsku**". Od vojnog rukovodstva (generala Kadijevića i Broveta) je tražio da JNA "**mora udariti frontalno, svim snagama, u munjevitom naletu prodreti i u Zagreb!**".[222]

Nepotpuno Predsjedništvo SFRJ (četiri člana, samo iz dvije republike - iz Srbije i Crne Gore) je, u sadejstvu sa vojnim rukovodstvom (Kadijević, Adžić i Brovet), na nelegalno sazvanoj sjednici 3. oktobra, odlučilo da od tada, tj. 3. oktobra, "**Predsedništvo odlučuje većinom glasova prisutnih**" i, pozivajući se na Ustav, otvoreno ga kršeći, **proglasili neposrednu ratnu opasnost**,[223] odnosno izvršili puč, preuzevši –

---

[222] Isto, str. 265. S tim u vezi, beogradski komentator je izjavio da je "**opšti napad na Hrvatsku**" trebalo narediti još sredinom marta 1991, kada je "**zahtev Armije za punim podizanjem bojeve gotovosti pravilno razumeo i podržao jedino Borisav Jović, dok su Mesić i Drnovšek ponavljali svoje poznate stavove, Riza Sapundžiu bio izgubljen, Bogić Bogićević stalno ponavljao da to neće obezbediti plaće za 23.000 zeničkih radnika, a Vasil Tupurkovski je uobičajeno izvodio larpurlartističke egzibicije**" (Isto, str. 265).

Takvu taktiku osvajanja i razaranja Hrvatske Kadijević nije prihvatio na tom sastanku, "**ali ne iz razbora uvjetovanog humanošću, nego iz nevolje**:

- **Branko, nemamo za to snage, nema ljudi!**" (Isto).

[223] B. Jović, nav. dj., str. 392-393; O. Backović – M. Vasić – A. Vasović, nav. dj., str. 360; S. Mesić, nav. dj., str. 268; B. Mamula, nav. dj., str. 240-242; D. Marijan, nav. dj., str. 306. U Kostićevom saopštenju za javnost navedeno je da je to "**jednoglasno ocenilo Predsedništvo SFRJ**". Pozivao se na odluku sa sjednice od 1. oktobra, kada su bili prisutni Tupurkovski i Bogićević, kada je Predsjedništvo s većinom prisutnih "**jednoglasno ocenilo da smo suočeni sa opasnošću opštegrađanskog rata i da se zemlja nalazi u stanju neposredne ratne opasnosti, o čemu je domaća i međunarodna javnost već obaveštena putem službenog saopštenja sa te sednice**" (S. Mesić, nav. dj., str. 268-269).

Na sjednici Predsjedništva od 1. oktobra stanje neposredne ratne opasnosti uopšte nije spominjano, nego je, kako stoji u "**saopštenju**", "**Predsedništvo SFRJ od nadležnih saveznih organa informisano da je političko-bezbednosna situacija u zemlji krajnje teška i dramatična i da preti sveopšti građanski rat**". Ta formulacija nije uvrštena u "**saopštenju**", niti u zapisniku sa te sjednice, te niti u pozivu za sjednicu 3. oktobra. Samo je bila dogovorena jedna tačka dnevnog reda: "**Neka aktuelna pitanja iz oblasti opštenarodne odbrane**". Tek je na sastanku "**četvorke**" odlučeno da prva tačka dnevnog reda bude "**dogovor o obezbeđenju kontinuiteta rada Predsedništva SFRJ na osnovu ocene Predsedništva sa 143. sednice Predsedništva SFRJ od 1.**

formalno i faktički rukovođenje i komandovanje Oružanim snagama SFRJ. To je učinio potpredsjednik Predsjedništva dr Branko Kostić. Iz prava rukovođenja i komandovanja OS SFRJ "**jednoglasno**" su isključili dr Drnovšeka, predstavnika Slovenije[224] i pružili podršku osvajačkim

---

oktobra 1991. godine o postojanju neposredne ratne opasnosti i prelazak na rad Predsedništva SFRJ u uslovima postojanja neposredne ratne opasnosti" (Isto).

Pozivanje na sjednicu Predsjedništva SFRJ od 1. oktobra 1991. je, po Mesiću, "**puki falsifikat**". Da bi sjednica od 3. oktobra mogla imati navedeni dnevni red, "**morale su**", po njemu, biti "**prije toga donesene dvije odluke: (1) postoji neposredna ratna opasnost i (2) Predsjedništvo SFRJ prelazi na rad u uvjetima postojanja neposredne ratne opasnosti. Ako nije bilo takvih odluka, kako se onda mogao najavljivati takav dnevni red!**" (Isto).

Odluku Predsjedništva o prelasku na rad u uslovima neposredne ratne opasnosti Jović je obrazložio na sljedeći način: "**Pre dva dana smo doneli odluku da Predsedništvo SFRJ izađe iz paralize koja mu je nametnuta bojkotom rada nekih članova Predsedništva. Drnovšek već dugo ne dolazi na sednice, a u poslednje vreme ni Stipe Mesić. Tupurkovski i Bogićević ne prihvataju održavanje sednice bez Mesića kao predsednika i svaki naš pokušaj da bilo šta ozbiljnije odlučimo dovode u pitanje.**

Mesić se nalazi u Zagrebu. Na naše insistiranje da dođe u Beograd da bismo mogli da obavljamo svoju funkciju, on zakazuje sednicu na Brionima, što smo odbacili. Poslovnik predviđa da Predsedništvo radi u Beogradu. Promena bi mogla biti samo na osnovu odluke Predsedništva, ali ne i na osnovu odluke samog predsednika. Mesić kaže da zbog saobraćajnih zapreka na autoputu ne može da doputuje! To nam je bio dobar povod da iskoristimo ustavnu mogućnost da pređemo na rad sa onolikim brojem članova Predsedništva koji može da dođe na sednicu. Predsedništvo je donelo odluku da prelazi na rad u uslovima neposredne ratne opasnosti, a tada radi u svakom sastavu koji je moguć. U donošenju te odluke učestvovalo je šest članova Predsedništva, uključujući i Bogićevića i Tupurkovskog. Oni su pristali da donesemo odluku o radu i uslovima neposredne ratne opasnosti, a kad smo počeli da je primenjujemo, povukli su se i odbili da učestvuju u daljem radu Predsedništva. Verovatno je na njih izvršen i uticaj sa strane" (B. Jović, nav. dj., sr. 392-393).

Jović otvoreno laže, a posebno kada tvrdi da je u donošenju odluke o prelasku Predsjedništva SFRJ u uslovima neposredne ratne opasnosti učestvovalo "**šest članova Predsedništva, uključujući i Bogićevića i Tupurkovskog**", koji su, po njemu, **pristali** na donošenje pomenute odluke (Isto, str. 393).

[224] S. Mesić, nav. dj., str. 269. To je pravo krnje Predsjedništvo oduzelo dr Drnovšeku, "**jer je Predsedništvo SFRJ, uz saglasnost Republike Slovenije, 18. jula 1991, godine donelo odluku o dislociranju svih komandi, jedinica i ustanova JNA**

mjerama i aktivnostima JNA, odobravajući, između ostalog, "**rad štaba Vrhovne komande oružanih snaga u realizaciji odluka Predsedništva SFRJ u vezi sa mobilizacijom**", čime su ozakonili provedenu mobilizaciju, za koju nije donesena legitimna odluka.[225] Na taj je način rukovodstvo Velikosrpskog pokreta (vojska zajedno sa srbijanskim rukovodstvom i srpsko-crnogorska četvorka - krnje Predsjedništvo s vojnim vrhom), na čelu sa Miloševićem, preuzelo vlast u zemlji i time legalizovalo agresiju protiv Hrvatske. Uz licemjerno zadržavanje njenog naziva i naziva već srbizirane JNA,[226] to je predstavljalo **državni udar** i **definitivni nestanak SFRJ**. Predsjedništvo je "**prešlo na uslove rada za vreme neposredne ratne opasnosti**" i time preuzelo na sebe određene nadležnosti Skupštine SFRJ koja se, u takvoj situaciji, nije mogla sastati. Istovremeno to je značilo da može raditi "**u svakom sastavu koji je moguć**". [227]

Predsjedništvo SFRJ je odlukom o prelasku "**na rad u uslovima neposredne ratne opasnosti"** odlučivalo većinom glasova prisutnih članova. Dr Branko Kostić, potpredsjednik Predsjedništva, koji je uzurpirao mjesto predsjednika, nakon te odluke je deklarativno izjavio

---

sa teritorije Republike Slovenije". Citirajući tu odluku, Mesić je konstatovao: "**Sasvim su drugačije govorili 12. i 18. srpnja, kad su Kostić i Jović izišli sa zahtjevom o povlačenju armije iz Slovenije**" (Isto).

[225] Isto, str. 272, 274, 275 i 277. O tome Predsjedništvo SFRJ nijednom nije odlučilo.

Krnje Predsjedništvo se tada "**saglasilo da savezni sekretar za narodnu odbranu general armije Veljko Kadijević učestvuje 4. oktobra na sastanku u Hagu… i utvrdilo stavove za njegov nastup na tom sastanku**" (Isto).

[226] **Milošević je insistirao na imenu Jugoslavije (i države i vojske), kako bi održao svoju "tezu" i time obmanjivao javnost da su Jugoslaviju razbili "secesionisti"** (Slovenija i Hrvatska), uz veliku podršku Njemačke, Austrije i Vatikana. To je za Miloševića bilo **od izuzetnog značaja, jer je računao da će buduća Jugoslavija (od 17 miliona) ostvariti kontinuitet sa SFRJ**. Milošević je, na insistiranje generala Tomislava Simovića (ministra odbrane Republike Srbije), odbijao sprovođenje opšte mobilizacije, jer se za to navodno "**još nisu stekli uslovi**", pošto "**Srbija nije u ratu**". Umjesto opšte, Milošević se zalagao za djelimičnu mobilizaciju i kažnjavanje dezertera, pri čemu je tražio spiskove "**nesposobnih generala i pukovnika za hitno penzionisanje**" (S. Biserko, nav. dj., str. 227).

[227] Isto, str. 272-274 i 277; B. Jović, nav. dj., str. 392-393; O. Backović – M. Vasić – A. Vasović, nav. dj., str. 360; B. Mamula, nav. dj., str. 187-188 i 240-241; D. Marijan, nav. dj., str. 306.

da "**Predsjedništvo SFRJ neće koristiti vojnu silu da bi nametalo svoju volju bilo kom narodu u Jugoslaviji**".[228]

Ministri spoljnih poslova Evropske zajednice odluku Predsjedništva da radi u krnjem sastavu okarakterisali su neprihvatljivom. Naime, nisu željeli da priznaju, kako su oni govorili "**krnje ili 'srpsko Predsjedništvo'**",[229] jer njegove odluke nisu bile ustavne, te je rad tog organa u krnjem sastavu bio neprihvatljiv. Tu je ocjenu Jović prokomentarisao na način da to "**znači da će oni naše odluke ignorisati i smatrati nas nepostojećim**".[230] **Na konferenciji u Hagu**, gdje je, u okviru Organizacije ujedinjenih nacija, vođena rasprava o Jugoslaviji, **4. oktobra, zaključeno je da su odluke Predsjedništva da pređe na rad u uslovima neposredne ratne opasnosti neustavne**.[231]

Krnje Predsjedništvo SFRJ od četiri člana (predstavnik Srbije – Jović, kao Miloševićev eksponent, te predstavnici Crne Gore – dr Branko Kostić, Vojvodine - Jugoslav Kostić i Kosova - Sejdo Bajramović), kao posve beznačajne političke ličnosti i od početka Miloševićeve

---

[228] D. Marijan, nav. dj., str. 306. Međutim, situacija je bila sasvim suprotna, jer je "**upravo tada većina vojnog potencijala JNA bila u funkciji nametanja volje političkog i vojnog vrhovništva najbrojnijeg naroda u SFRJ (Srba), drugom po brojnosti narodu (Hrvatima)**", s pravom piše D. Marijan (Isto).

[229] S. Mesić, nav. dj., str. 313; V. Kadijević, nav. dj., str. 38; B. Jović, nav. dj., str. 393. Zbog toga je Kadijević "**zaključio**" kako je "**tako nastupilo vrijeme kada je Zapad gurao JNA na samostalno djelovanje**" (V. Kadijević, nav. dj., str. 38).

[230] B. Jović, nav. dj., str. 393. Jedan broj članova Predsjedništva SFRJ od kraja avgusta i početka septembra 1991. (posljednja sjednica Predsjedništva SFRJ u punom sastavu je, po Joviću, održana 1. septembra 1991.) nije dolazio na sjednice, kao što su to Janez Drnovšek, te Stipe Mesić. **Tupurkovski i Bogićević nisu prihvatili održavanje sjednica bez Mesića kao predsjednika** (B. Jović, nav. dj., str. 381-382 i 392). Umjesto toga, stalno su i u kontinuitetu, kao i ranije, održavani ilegalni sastanci "**Šestorice**".

[231] B. Jović, nav. dj., str. 393-394. Na toj je Konferenciji u ime SFRJ učestvovao i Budimir Lončar, savezni sekretar za inostrane poslove, koji se solidarisao sa takvim zaključkom, što je za Jovića bilo dovoljno da zaključi da ga "**moramo smeniti. Nema drugih mogućnosti**" (Isto, str. 393).

Branko Kostić je 26. oktobra 1991, po dogovoru, obavio razgovor sa Lončarom i sugerisao mu da sam podnese ostavku, što je on odbio. Pošto je on srpskom rukovodstvu smetao, Jović je zatražio "**od službe analizu šta bismo mogli učiniti**" (Isto, str. 404).

marionete je, u saradnji sa vojnim rukovodstvom, pokušavalo zadržati legitimitet šefa države koja tada više nije postojala. Milošević je, imajući kontrolu i odlučujući uticaj nad Krnjim Predsjedništvom i Štabom Vrhovne komande, manipulisao tim uzurpiranim tijelom kako bi, prije svega, prema inostranstvu, davao legalitet potezima JNA i održavao privid međunarodnopravnog subjektiviteta SFRJ.[232]

Van Srbije i Crne Gore niko u Jugoslaviji nije "slušao" nekakvo srpsko-crnogorsko Predsjedništvo. Srbiju i Crnu Goru su predstavljali Milošević i Bulatović, s tim što je Milošević bio vođa, "**a Predsjedništvo je bilo njegov kabinet za rukovođenje i komandovanje Armijom koja ih je i dalje slijepo slušala**".[233] Ostalim članovima Predsjedništva (4), uključujući i predsjednika, onemogućeno je da obavljaju funkcije. I sva ostala savezna tijela bila su, takođe, blokirana ponašanjem Srbije i Crne Gore, zahvaljujući, prije svega, svojoj lociranosti i popunjenosti većinskim srpskim kadrovima, a sve u funkciji ostvarivanja velike Srbije.[234]

Velikosrpski agresor je napadao i Dubrovnik. JNA (JRM) je 3. oktobra uvela i opštu blokadu svih jadranskih luka. Time je Hrvatska i na moru bila blokirana. "**Aerodromi su zatvoreni, ceste su presječene, brodarima je isplovljavanje zabranjeno**". Ni ribari nisu mogli na more".[235]

"**Četveročlana banda**", kako su novinari prozvali pučistički beogradski klan, je 4. oktobra, nakon prelaska na uslove rada za vrijeme neposredne ratne opasnosti i preuzimanje određenih ingerencija Skupštine SFRJ donijela "**Naredbu o delimičnoj mobilizaciji do nivoa popunjenosti komandi, štabova, jedinica i ustanova oružanih snaga koje obezbeđuju njihovu borbenu gotovost**". Istoga je dana dr Kostić potpisao Naredbu "**o gubitku čina aktivnih vojnih lica zbog dezertiranja ili prelaska**

---

[232] O. Backović - M. Vasić - A. Vasović, nav. dj., str. 360-361, nap. 3; B. Mamula, nav. dj., str. 241; S. Mesić, nav. dj., str. 47-48 i 313; **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragrafi 99 i 956. Milošević je, pored kontrole nad krnjim Predsjedništvom, **ostvarivao direktnu ili indirektnu kontrolu nad policijskim i vojnim snagama u Republici Srbiji i SFRJ** (**ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 99).

[233] B. Mamula, nav. dj., str. 246.

[234] S. Mesić, nav. dj., str. 313; B. Jović, nav. dj., str. 393.

[235] S. Mesić, nav. dj., str. 268.

iz JNA u paravojne jedinice".[236] Tog je dana general Kadijević, polazeći od svojih shvatanja da je JNA ostala bez države, izjavio da će sve učiniti da Hrvatsku baci na koljena i poraziti "**ustaške snage**".[237]

U Hagu je 4. oktobra 1991. potpisano još jedno primirje (Tuđman, Milošević i Kadijević). Milošević i Kadijević su deklarativno dali saglasnost za "**labavu zajednicu ili savez suverenih republika**", za nemijenjanje granica i premještanje i pregrupisanje JNA, uz kontrolu međunarodnih posmatrača.[238] Međutim, oni su porekli haški dogovor o prekidu vatre. Iako su dozvoljavali mogućnost da je u Hagu bilo govora o povlačenju vojske iz Hrvatske, i Milošević i Kadijević su insistirali na ostajanju JNA u dijelovima Hrvatske, iako o tome, po Mesiću, "**nema ni riječi u haškom dogovoru**", tvrdeći da "**nije bilo govora o napuštanju područja u kojima žive Srbi**". S tim u vezi, oni su izjavljivali da će JNA "**ostati tamo gdje Armiju žele, a žele je u sve srpske oblasti u Hrvatskoj**".[239]

I "**dva oka u glavi**" su razroko gledala na opstanak Jugoslavije. Momir Bulatović (predsjednik Crne Gore) je u Hagu predlagao da se ravnopravno raspravlja o opstanku Jugoslavije i njenom međunarodno-pravnom ukidanju. Milošević je u svojstvu predsjednika Srbije, odbio stavove Deklaracije o Jugoslaviji.[240]

Petog oktobra je, nakon razgovora, koga je hitno tražio Jović, između njega, Kadijevića i Miloševića od 2. oktobra,[241] održan sastanak

---

[236] Isto, str. 277.

[237] Isto, str. 273-274.

[238] Isto, str. 272-273.

[239] Isto, str. 283. Na takvo tumačenje dogovora javno je u ime Ministarskog vijeća Evropske zajednice, reagovalo holandsko Ministarstvo spoljnih poslova, s tvrdnjom da, "**zaista, ništa nije potpisano, ali se i usmeni dogovor smatra obavezujućim, pa je neprihvatljiva izjava generala Kadijevića i priopćenje SSNO... Nikakav dokument nije potpisan, ali sve strane su se saglasile da će se savezne snage povući iz Hrvatske u roku od mjesec dana**" (Isto).

[240] B. Mamula, nav. dj., str. 240.

[241] B. Jović, nav. dj., str. 391. Razlog za taj "**hitan razgovor**" bila je informacija koju je Jović "**hitno**" dobio od Vlade Kovačevića, člana Glavnog odbora SPS, da je na

"**Šestorice**" (bez Bulatovića koji je bio odsutan), na kome je Kadijević opet tražio **opštu mobilizaciju** "**kao uslov za pobedu!**" Vođena je duga rasprava, na kojoj su se "**skoro posvađali**".[242]

Jović je energično bio protiv tog prijedloga. Umjesto toga, on je, nakon što je JNA "**oslobodila**" "**srpske**" teritorije u Hrvatskoj, odnosno zauzela jednu trećinu Republike Hrvatske, predložio novu taktiku – **prelazak na političko rješnje**. Pri tome je tražio da razrade "**koncept mirovne inicijative kombinovan sa konceptom sile radi odvraćanja od rata i prelaska na političko rješenje**". I Milošević se složio s tim. Međutim, generali Kadijević i Adžić bili su očajni, optuživši Jovića i

---

sastanku boraca I proleterske brigade penzionisani general Eugen Lebarić pitao generala Marka Negovanovića (člana Štaba Vrhovne komande za idejni rad) "**otkud takvo dezerterstvo u vojsci i otpor mobilizaciji?**" Na to je general odgovorio :

" **- Bolje da Vi to pitate predsednika Republike Srbije i državno i političko rukovodstvo Srbije.**

- Za defetizam je kriva SPS i rukovodstvo Srbije koji su dozvolili da se tako nešto dešava.

- Oni si inicirali borbu srpskog naroda u Hrvatskoj a sada je ostavljaju na cedilu.

- Osnovni je krivac srpska država i SPS jer se ne bore protiv neprijatelja JNA i dezerterstva u njoj" (Isto).

Nakon toga Jović je pozvao Kadijevića i Miloševića, tražeći hitan sastanak. Milošević je tražio od Kadijevića da odmah smijeni generala Negovanovića, a Jović je rekao: "**da Negovanović to nije izmislio, da je samo izneo stav vojnog vrha i tražim da se raspravimo: kako se tako nešto može iznositi u javnost. Vojska bez nas ne može. Mi bismo bez nje možda i mogli – formirali bismo svoju vojsku – a kako bi oni izmislili svoju državu – nije jasno.**

Veljko obeća da će proveriti.

*** * ***

Proverio je i kaže da Lebarić nije govorio istinu.

Možda lažu Kadijevića. Možda svi oni lažu nas i o nama stvarno tako misle. Prešli smo preko toga. Pojeo vuk magarca" (Isto).

[242] Isto. S tim u vezi, Jović se čudio, jer je vojno rukovodstvo "**pre par dana**" govorilo "**da je dovoljno 6 brigada (30.000 ljudi) za konačan uspeh", a "sada traže opštu mobilizaciju. Srbija i Crna Gora imaju 1.500.000 vojnih obveznika! Sve da mobilišemo!? A Hrvatska ima 200.000 vojnika. Šta će nam tolika vojska?**", s pravom se pitao Jović (Isto, str. 391-392).

Miloševića da srpski narod ostavljaju "**na cedilu**". Branko Kostić se solidarisao s generalima, "**onako paušalno, ne vodeći računa o stvarnoj situaciji u Evropi i u Srbiji**".[243]

Milošević i Jović su negirali optužbe vojnog rukovodstva o ostavljanju srpskog naroda "**na cedilu**", tvrdeći da su "**sve srpske teritorije oslobođene?**"[244]

Razgovor je prekinut, da bi bio nastavljen "**drugom prilikom u punom sastavu**".[245]

Sljedećeg dana (6. oktobra) Jović je tražio hitan razgovor sa Miloševićem, kako bi se sami ("**u četiri oka**") dogovorili. Tim prije, jer oni nisu "**samoposluga**" da udovoljavaju potrebama generala, jer politika mora polaziti od njih, a ne od generala, sa čime se i Milošević složio. Polazeći od ocjene da Evropa jedva čeka da ih ekonomski uništi i blokira, zaključili su da moraju "**preći u mirovnu ofanzivu, a pripremati se za ratnu akciju ako drugog izlaza nema**". Nisu mogli prihvatiti ratnu opciju "**u meri koja nije potrebna**" i da ginu za ono što mogu pregovorima postići. Odlučili su da, "**bez obzira šta vojska misli**", prihvate zahtjev ministara Evropske zajednice o prekidu vatre, sa ciljem da kasarne u Hrvatskoj oslobode i deblokiraju bez žrtava, a da vojsku orijentišu "**na odbranu već oslobođene teritorije**".[246]

---

243 Isto, str. 392.

244 Isto. S tim u vezi, Jović piše: "**Valjda se mora nekad preći na političko rešenje**".

245 Isto. "**četveročlana banda**" je 5. oktobra dijelila generalske epolete. Naime, u Predsjedništvu SFRJ bio je pripremljen popis s više hiljada imena – prijedlozi za odlikovanja "**aktivnim vojnim licima i vojnicima za ispoljenu hrabrost i savesno izvršavanje zadataka**". Taj je popis od avgusta čekao potpis predsjednika Predsjedništva SFRJ. Kostić je "**jednoglasnom odlukom**" svoje četvorke, koja je odlučivala "**većinom prisutnih na sednici**", ovlašten da 7. oktobra potpiše ukaz o odlikovanjima "**za izuzetno požrtvovanje i izvršavanje borbenih zadataka, ali i za unapređenja u više činove**". Tako su "**za izuzetan doprinos u izvršavanju borbenih zadataka**" vanredno dobili generalske ambleme dotadašnji pukovnici, osvjedočeni u zločinima – Ljubomir Bajić i Ratko Mladić (S. Mesić, nav. dj., str. 275-276).

Krnje Predsjedništvo SFRJ je 5. oktobra, "**na predlog SSNO-a, bez održavanja sednice, u konsultacijama članova Predsedništva**", donijelo "**Naredbu o određivanju teritorija na kojima postupaju vojni sudovi I stepena**" (Isto, str. 277).

246 Isto.

Krnje (četveročalno) Predsjedništvo SFRJ je istoga dana, u popodnevnim satima, donijelo takvu odluku i ovlastilo vojsku da vodi pregovore o njenoj realizaciji.[247]

U Zagrebu je, u skladu sa takvom odlukom, **8. oktobra 1991.** između SSNO i Republike Hrvatske **potpisan opšti prekid vatre na teritoriji Republike Hrvatske (osmo primirje)**. Istoga je dana Sabor Hrvatske jednoglasno potvrdio odluke donesene prije 3 mjeseca – **Hrvatska je raskinula sve veze sa Jugoslavijom i postala slobodna, nezavisna i suverena republika**.[248]

Devetog oktobra održan je sastanak "**Šestorice**" (u punom sastavu: Milošević, Jović, dr Branko Kostić, Bulatović i generali Kadijević i Adžić). Kadijević je iznio "**procenu situacije i nove prijedloge za dalju akciju**". Ukazao je na njihove ciljeve ("**naše ciljeve**") - "**zaštita ugroženog srpskog naroda u Hrvatskoj i izvlačenje vojske iz blokiranih kasarni**",[249] stanje u Hrvatskoj vojsci,[250] stanje u JNA,[251]

---

247 Isto.

248 S. Mesić, nav. dj., str. 280; K. Rotim, nav. dj., str. 169-170. Sporazum su, pod pokroviteljstvom Evropske zajednice, koju je predstavljao ambasador D. J. van Houten, potpisali: general Andrija Rašeta (predstavnik SSNO-a), Stjepan Adamič (zamjenik ministra odbrane Vlade Republike Hrvatske), pukovnik Imre Agotić (član Glavnog stožera Hrvatskih oružanih snaga) i ambasador Dirk-Jan van Houten (Isto).

249 B. Jović, nav. dj., str. 394. Kadijević je "**rušenje hrvatskog rukovodstva, što je dugo zahtevao**", tada zamijenio "**izvlačenjem vojske**".

250 Isto. O stanju u Hrvatskoj vojsci Kadijević je naveo: "**Oni imaju 200.000 ljudi pod oružjem. Pristižu im nove snage. Dobijaju oružje iz inostranstva. Ozbiljno su uzdrmani našom ofanzivom. Imaju jaku međunarodnu podršku. Ako procene da bi na političkim razgovorima izgubili, a na vojnom polju dobili, opredeliće se na vojnu akciju, bez obzira na sadašnje stanje. Nema sumnje da će ostati i pri vojnoj opciji**" (Isto).

251 Isto. O "**stanju u JNA**" Kadijević je naglasio :

"**Glavne slabosti su opkoljeni garnizoni i nedostatak rezervne vojske.**

Deo rezervi na frontu mogao bi biti pokoleban u slučaju dužeg zadržavanja.

JNA nema dovoljno snage da potpuno porazi Hrvatsku vojsku, mada bi oni, možda, pali za 10 dana da ne postoji problem opkoljenih garnizona (Pitam se zašto to nisu učinili dok garnizoni nisu bili opkoljeni i zašto mu se još uvek vrzma u glavi ideja o tome da potpuno porazi Hrvatsku vojsku, ako je prihvatio nove ciljeve).

te političku i psihološku procjenu.[252] Među novim prijedlozima general je, pored spremnosti za vojnu opciju "**za ostvarivanje cilja i političkog raspleta**", ponovo insistirao na **opštoj mobilizaciji**.[253]

Navedene generalove procjene i prijedlozi nisu posebno komentarisani, s tim što "**u globalu nije bilo osporavanja, izuzev uvek sporne opšte mobilizacije**".[254]

Za ostvarivanje ciljeva, koji se mogu postići i da se ne porazi Hrvatska vojska, nego samo da im se preti silom, sa mirovnom akcijom, vojsci su potrebne veće snage od raspoloživih" (Isto).

[252] Isto. O tome je Kadijević rekao sljedeće :

"**Kičmu aktivnosti sastava JNA čine Srbi i oni su svuda izvrsni, kako oficiri tako i vojnici.**

Međutim, srpski i vojvođanski rezervisti su pružili veliki otpor dolasku u vojsku. Tamo gde su rezervisti bili u manjini u odnosu na aktivni sastav dobro su se borili. Glavni je problem gde su bili pretežno ili potpuno rezervisti. Nastavlja se bežanje sa fronta.

Crnogorci i Hercegovci su odlični. Bosanci i Krajišnici osrednji" (Isto).

[253] Isto. S tim u vezi, general Kadijević je zaključio :

"**1) Moramo biti spremni za vojnu opciju za ostvarivanje cilja i političkog raspleta. Ako ne budemo vojno spremni da branimo svoje ciljeve doživećemo poraz.**

2) Izvesno je da vojna varijanta odbrane na dugu stazu na dostignutoj liniji borbe samo sa snagama sa kojima raspolažemo ne može da se ostvari, neće se izdržati.

Izlaz treba tražiti u brzom političkom raspletu ili vojnoj akciji. Na dugu stazu ćemo izgubiti. Zato treba ići na intenziviranje vojnih i političkih mera, kombinovano.

a) Intenzivirati političke razgovore i preko EZ i neposredno.

b) Pokušati da se kroz mirovnu akciju EZ u što kraćem roku nađe rešenje mirnim putem i da se tako ostvare naši ciljevi.

Treba im staviti do znanja, ako bude podvala u ovoj mirovnoj akciji, da će Srbija i Crna Gora predložiti opštu mobilizaciju i da će Armija biti u stanju da osujeti svako za nas neprihvatljivo rešenje. To treba, vrlo jasno reći.

c) Već sada pripremiti sve za opštu mobilizaciju do koje možda hoće, a možda i neće doći.

U međuvremenu nastaviti sa maksimalnim korišćenjem delimične mobilizacije.

d) Vojska će nastaviti sa izvlačenjem jedinica iz okruženih garnizona na osnovu sporazuma ili silom, kao i sa transformacijom unutar JNA" (Isto, str. 394-395).

[254] Isto, str. 395.

JNA se u Hrvatskoj, posebno od oktobra 1991, našla u izuzetno teškom položaju, stojeći "**pred dilemom i bez odluke: odlučna opšta vojna operacija ili povlačenje iz Hrvatske**".[255] Da bi "**potpuno**" porazila Hrvatsku vojsku JNA tada nije imala "**dovoljno snage**", jer joj je nedostajalo rezervne vojske. Naime, JNA su bili potrebne "**veće snage od raspoloživih**".[256]

Druga "**glavna**" slabost JNA, pored nedostatka rezervne vojske, bili su njeni opkoljeni garnizoni. Zbog blokiranih garnizona JNA se nije mogla povući iz Hrvatske, gdje je, pored ostalog, gubila i ogromne količine naoružanja i municije.[257] U takvoj je situaciji JNA nastojala da, "**na osnovu sporazuma ili silom**", izvuče jedinice iz okruženih garnizona, "**kao i sa transformacijom unutar JNA**".[258]

U Hagu je Van den Bruk **10. oktobra 1991.** ponovo okupio predsjednike Tuđmana i Miloševića s generalom Kadijevićem, gdje je **zaključen novi (deseti) prekid vatre**. Milošević i Kadijević su prihvatili odluku da se **JNA u roku od trideset dana mora povući iz Hrvatske**. Međutim, Milošević i Kadijević su to porekli. Tvrdili su da nisu ništa potpisali i da, iako je bilo govora o povlačenju vojske iz Hrvatske, "**nije bilo govora o napuštanju područja u kojima žive Srbi**", te da će JNA"**ostati tamo gdje Armiju žele, a žele je u dve srpske oblasti u Hrvatskoj**".[259]

Van den Bruk je, imajući u vidu takve stavove velikosrpskog političkog i vojnog rukovodstva, uputio Kadijeviću prijedloge o "**uravnoteženoj šemi povlačenja federalne armije iz Hrvatske tokom prelaznog razdoblja**". Na to je vojno rukovodstvo pristalo da se JNA u tri naredna mjeseca povuče iz Istre. Međutim, na drugim područjima Hrvatske (u zonama rata) JNA je gomilala nove trupe dovedene iz

---

255 B. Mamula, nav. dj., str. 187.

256 B. Jović, nav. dj., str. 394.

257 Isto; B. Mamula, nav. dj., str. 228. Jugoslovenskoj narodnoj armiji su, prema Jovićevim zabilješkama od 27. oktobra 1991, u kojima govori o sastanku Krnjeg predsjedništva SFRJ u Štabu Vrhovne komande, u Hrvatskoj "**zarobili tri voza, oko 100 vagona naoružanja i municije (topova, haubica, itd.)**" – B. Jović, nav. dj., str. 404.

258 B. Jović, nav. dj., str. 394.

259 S. Mesić, nav. dj., str. 281 i 283.

Makedonije popunjavane srbijansko-crnogorskim rezervistima, napadajući Hrvatsku, pri čemu su izvršeni brojni zločini.[260]

Krnje Predsjedništvo kontinuirano je zasjedalo (ili za okruglim stolom ili "**u telefonskim konsultacijama**"), potpuno lišeno interesa za odsustvo predstavnika iz drugih republika i istovremeno ignorisano od Evropske zajednice i u funkciji Vrhovne komande (odluke u toj funkciji je pretresala i donosila "**Šestorka**", kao i do tada). Svi potezi Evropske zajednice su, po njima, bili destruktivni. Uoči Druge plenarne sjednice Konferencije o Jugoslaviji u Hagu "četvorka" je u dva dana (16. i 17. oktobra) više puta zasjedala, utvrdivši da "**EZ drsko**" odustaje od uvažavanja njihovih odluka, te su pisali pisma Van den Bruku i lordu Karingtonu, te drugima, navodeći da su oni "**vrhovna komanda**" i da su njihovi stavovi jedino mjerodavni, itd.[261]

---

[260] Isto, str. 284.

[261] Isto, str. 284-285; B. Jović, nav. dj., str. 400. Krnje Predsjedništvo je na sjednici od 17. oktobra odlučilo da ide u Hag, ali su, piše Jović "**samo odlučivanje o stavu**" predvidjeli "**za uveče u 21 č. kada bude preveden tekst Karingtonovog plana**. **Inače, već iz neprevedenog teksta bilo je jasno da je predlog neprihvatljiv, da ga treba odbiti: rastura Jugoslaviju, razbija srpski narod u više država, ostavlja Srbe u Hrvatskoj itd.**" (B. Jović, nav. dj., str. 400).

Tada je dr Kostić **izjavio da će Crna Gora podržati prijedlog lorda Karingtona**, što je izazvalo pravi šok kod Jovića i Miloševića. O tome Jović piše sljedeće: "**U kancelariji kod Branka Kostića, pred njegov odlazak u Titograd na sednicu Skupštine Crne Gore, po istom pitanju, odjednom ni pet-ni šest, Branko meni, pred Jugoslavom Kostićem i Sejdom Bajramovićem, kaže :**

"Crna Gora će podržati predlog lorda Karingtona!!"

Pogledam ga, sa nevericom, kao da se zafrkava. Kažem mu da ne priča takve šale. On mi veoma ozbiljno ponovo isto potvrđuje.

Rekao sam mu da bi to bilo najpodmukliji nož u leđa Srbiji i njenom rukovodstvu. Da dobro promisle šta rade. Iznerviran, napustio sam njegovu kancelariju, prosto ne verujući.

Za koji minut dolazi kod mene Jugoslav Kostić, kaže da je Branko opet isto ponovio i još rekao da će on verovatno podneti ostavku na funkciju člana Predsedništva SFRJ, jer Jugoslavija više ne postoji!!

Lepo boga mi.

Odlazim kod Slobodana Miloševića da pripremimo stavove za Hag. Odmah sam mu ispričao ove gluposti. On ne veruje. Misli da su neozbiljni.

U prisustvu **svih članova Predsjedništva SFRJ i predsjednika republika**, odnosno predsjedništava, u Hagu je **18. oktobra, održana**

U nekoliko pokušaja da dobije na telefon Momira Bulatovića Slobodan ne uspeva. "Nema kraj sebe telefon, u sali je!" Zamislite! (a neće da se javi).

Dobijamo telefaks stavova Crne Gore. Crni stavovi. Tek tada se javlja Momir Bulatović. Uporan, ne može se ništa promeniti. Šokirani smo.

Oko 20 č. primam Sajrusa Vensa, izaslanika generalnog sekretara OUN. Trudim se da s čovekom normalno razgovaram, mada je i on bio dosta "drven".

U 21,30 sednica Predsedništva SFRJ o dokumentu Karingtona. Uzimam reč i počinjem Branku: "Iako ste se vi u Crnoj Gori izjasnili pozitivno, ovde ćemo vas preglasati…" Međutim, Branko je imao isto mišljenje kao i ja. Znači, sukob je unutar crnogorskog rukovodstva.

***

Pokušavam da saznam od Branka u čemu je stvar, kako je došlo do zaokreta. On sve vezuje za sastanak koji je nekoliko dana ranije održan između srpskog i crnogorskog rukovodstva.

A šta je bilo na tom sastanku? Bio sam učesnik.

Razgovaralo se uglavnom o pravcima izlaska iz krize i realnim teškoćama u kojima se nalazimo.

Crnogorci su bili izuzetno ratoborni. Predlagali su opštu mobilizaciju. Kritikovali su što se u Srbiji osipaju jedinice, smatrali su da to može da se eliminiše jednim istupanjem Slobodana Miloševića, da smo isuviše dozvolili opoziciji, da ne držimo pod kontrolom štampu, radio i televiziju, da ne veruju u političko rešenje ako ne srušimo Tuđmanovu vojsku i vlast.

Mi se s tim nismo mogli saglasiti. Izložili smo objektivnu situaciju u Srbiji, koja se ne može lako preokrenuti jednim govorom. Narod nije tako raspoložen za rat, kao što oni misle, niti ga mi možemo preko noći pokrenuti. Tu činjenicu moraju imati u vidu. Dalje, orijentacija na vojnu opciju treba da ima u vidu da sa druge strane imamo ne samo Hrvatsku, nego Nemačku i verovatno Evropu i SAD. Sa naše strane nije ni SSSR, onesposobljen je, a Gorbačov nije hteo da obeća čak da će staviti veto u Savetu bezbednosti ako budu hteli da uvedu ekonomsku blokadu ili vojne mere. Naše je mišljenje da smo vojno zaštitili teritorije srpskog naroda, da ne treba tuđe da osvajamo, da treba da održavamo ravnotežu na terenu i vodimo političke razgovore. Za nas je bitno da postignemo za srpski narod u Hrvatskoj slobodu i nezavisnost od Hrvata. Nije nam cilj obaranje hrvatske vlasti, niti osvajanje hrvatskih teritorija.

Crnogorci su, izgleda, bar prema njihovom tumačenju, bili šokirani što mi nećemo opštu mobilizaciju nego pregovore.

Druga plenarna sjednica Mirovne konferencije o Jugoslaviji posvećena uspostavljanju dogovora između šest republika. Prijedlog dokumenata o budućem uređenju jugoslovenskih država pročitao je lord Karington, tražeći, bez objašnjenja, izjašnjavanje o tri tačke njihovog prijedloga : - **bezuslovno obustavljanje vatre**; - **hitno deblokiranje svih kasarni i vojnih objekata u Hrvatskoj**; - i **evakuacija blokiranih kasarni i vojnih objekata u najkraćem mogućem roku iz Hrvatske**; s tim da precizni termin utvrdi tripartitna grupa u Zagrebu. Bulatović i Milošević su, između ostalog, za srpski narod u Republici Hrvatskoj tražili dobijanje specijalnog statusa, koji će biti garantovan od strane međunarodne zajednice i biti demilitarizovan. Karington je dr Kostića prekinuo da govori "**u ime Predsjedništva SFRJ**", jer je znao "**da Predsjedništvo kao takvo**" **tada nije postojalo**. Nakon što je "**pojasnio**" da govori "**u ime četiri člana Predsjedništva…**", Karington je dr Kostiću oduzeo riječ, te su Kostići, Jović i Bajramović napustili Konferenciju. Karington je zaključio sjednicu s uvjerenjem da je, ipak, ostvaren neki sporazum i s prijedlogom "**da tražimo od radnih grupa da dalje razrade ono o čemu smo se dogovorili**", najavljujući da će se opet sastati, da urade ono što mogu.[262]

Pet republika je prihvatilo ponuđeni dokument,[263] osim Srbije, koja je jedino bila protiv. Na plenarnoj sjednici Milošević (predsjednik

---

Nikada neću razumeti kako im je naš stav da prihvatimo političke pregovore poslužio kao razlog da prihvate ultimatum EZ. To neće moći nikada da opravdaju.

***

Narod je zbunjen crnogorskim prihvatanjem rasturanja Jugoslavije. Mi ne dramatizujemo događaje nadajući se pozitivnoj evoluciji. Možda će Skupština Crne Gore, ili narod Crne Gore, da poništi takav Bulatovićev stav.

On lično, takođe, javno pokušava da zabašuri…" (B. Jović, nav. dj., str. 400-401).

[262] S. Mesić, nav. dj., str. 286-289.

[263] K. Begić, **BOSNA I HERCEGOVINA OD VANCEOVE MISIJE DO DAYTONSKOG SPORAZUMA (1991. - 1996.)**, Sarajevo 1997, str. 24-26. Riječ je o dokumentu pod nazivom "**Okviri za generalno rješenje jugoslovenske krize**", koji je, nakon što je predhodno potpisano naređenje o hitnom i bezuslovnom prekidu vatre, podijeljen prisutnima na Konferenciji. Po tom je dokumentu prevazilaženje jugoslovenske krize uključivalo sljedeće komponente :

"**a) Suverene i nezavisne republike sa međunarodnim subjektivitetom za one republike koje to žele.**

Srbije) nije prihvatio taj dokument i predložio je dopune načela za generalno rješenje jugoslovenske krize.[264]

Velikosrpsko rukovodstvo je, pored ljutnje na nedovoljno vjernog Bulatovića koji je, za razliku od Miloševića, prihvatio haške dokumente "**i ostavio Srbiju na cedilu, što je izazvalo brojne nedoumice, a iznenadilo je i samu Evropu**", govoreći o haškoj konferenciji, tvrdilo da "**Mirovni Plan EZ-a za Jugoslaviju znači katastrofu i krvoproliće**". Objavljena je Kadijevićeva prijetnja da će vojska "**preduzeti odlučna dejstva svim raspoloživim sredstvima**" protiv Hrvatske i da će, u transformaciji "**iz armije Jugoslavije koja nestaje u armiju Jugoslavije koja nastaje**", smoći snage "**da porazi Hrvatsku**", jer se navodno "**tamošnja vlast koristi obnovljenim, pa i još stravičnije genocidnim metodama od onih iz Drugog svjetskog rata**", oslonjena na Njemačku, koja "**po treći put u ovom vijeku napada našu zemlju**", pri čemu su "**u upotrebi i metode kojima je fašizam nastupao u Drugome svjetskome ratu**".[265]

Odlučna da u ratu protiv Hrvatske porazi "**fašističku Hrvatsku**", JNA je krajem oktobra i kasnije razarala sve što joj je u Hrvatskoj bilo dostupno, uključujući Vukovar i Dubrovnik.[266]

---

b) Slobodna asocijacija republika sa međunarodnim subjektivitetom kako je to predviđeno ovim sporazumom.

c) Sveobuhvatni sporazum uključujući i kontrolne mehanizme za zaštitu prava čovjeka i specijalnog statusa za pojedine grupe i oblasti.

d) Evropsko angažovanje u slučajevima gdje je potrebno.

e) U sklopu globalnog rješenja, priznavanje nezavisnosti onih republika koje to budu željele, u okviru njihovih postojećih granica, osim ukoliko se ne postigne drugojačiji sporazum" (Isto, str. 24).

[264] Isto. S. Mesić, nav. dj., str. 293. Milošević je u naknadnom obrazloženju svog stava naglasio da principi sporazuma za generalno rješenje jugoslovenske krize znače ukidanje Jugoslavije. On se, pored toga, založio za nastavak rada Konferencije i posebno za angažovanje Arbitražne komisije. Ostalih pet republičkih lidera su u načelu prihvatili **Okvir za generalno rješenje krize** (K. Begić, nav. dj., str. 24-26 i 31).

Skupština Srbije je na zatvorenoj sjednici (između 18. i 19. oktobra 1991.), dala podršku Slobodanu Miloševiću i demonstrativno odbila "**haške materijale**" (Isto, str. 26, nap. 2).

[265] S. Mesić, nav. dj., str. 289-290; B. Jović, nav. dj., str. 400.

[266] S. Mesić, nav. dj., str. 290.

Franjo Tuđman i general Kadijević su **19. oktobra**, u skladu sa odlukom Konferencije u Hagu od 18. oktobra 1991, **izdali Naredbe o prekidu vatre na teritoriji Republike Hrvatske** i deblokadi svih kasarni i objekata pod kontrolom JNA na teritoriji Republike Hrvatske.[267] Međutim, i pored toga, rukovodstvo Velikosrpskog pokreta je preduzimalo mjere za osiguranje borbene spremnosti jedinica i povećanje broja oružane žive sile – mobilizacijom vojnih obveznika i jedinica.

Krnje predsjedništvo je, u cilju preduzimanja **odlučne akcije protiv Hrvatske**, 22. oktobra, na prijedlog i pod uticajem vojnog rukovodstva, proglasilo "**hitnu mobilizaciju vojnih obveznika i jedinica, u skladu sa operativnim potrebama JNA**", i to samo "**u delu zemlje koji žele ostati u Jugoslaviji**".[268] Komandant 1. vojne oblasti (general-potpukovnik Života Panić) izdao je, na osnovu Naredbe "Predsjedništva" SFRJ od 4. oktobra 1991. i Naređenja Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, str. pov. br. 2732/1 od 21. oktobra 1991, "**a radi pravovremenog preduzimanja mera obezbeđenja potrebnog stepena borbene gotovosti komandi, štabova i jedinica 1. VO**" /vojne oblasti – prim. S. Č./, 22. oktobra 1991. Naređenje o izvršenju svih potrebnih priprema "**(vojno-stručne, kadrovske, organizacijske i druge) za izvršenje mobilizacije svih ratnih jedinica JNA u zoni odgovornosti**". Pored ostalih mjera, nadležne komande i starješine su bili dužni da **hitno** preduzmu opšte i posebne mjere na organizaciji i pripremi mobilizacije.[269]

---

267 K. Rotim, nav. dj., str. 170-171.

268 S. Mesić, nav. dj., str. 289; K. Rotim, nav. dj., str. 161. To naređenje o mobilizaciji diktirao je Kadijević. On je pri tome oštro napao Evropsku zajednicu i posebno Njemačku, pri čemu je, po ocjeni *Borbe*, "**ton njegovog generala bio izuzetno ratoboran**". On je tada najavio i transformaciju JNA "**u oružanu snagu Jugoslavije kakva će se održati**" (S. Mesić, nav. dj., str. 289).

269 AIIZ, inv. br. 2-2814, Komanda 1. VO, str. pov. br. 12/73-173, 22. oktobar 1991. – Komandama: 4. korpusa i drugima.

Sve komande i starješine su, pored ostalog, bili obavezni da za "**celokupno ljudstvo (po mirnodopskoj i ratnoj formaciji)**" blagovremeno pripreme i obezbijede "**kompletnu vojnu opremu (uključujući i šlemove, zaštitne maske, pionirski alat, prve zavoje i dr.), formacijsko naoružanje i sledujuće količine municije**". Odmah je trebalo "**izvršiti pozivanje na obuku u ratne jedinice AVL** /aktivna vojna lica – prim. S. Č./ **i rezervne vojne starješine raspoređene u te jedinice, radi njihovog obučavanja u izvršavanju**

Momir Bulatović je, nakon povratka iz Haga, gdje je na Konferenciji prihvatio prijedlog lorda Karingtona, uputio ultimatum vojsci, zahtijevajući od generala Kadijevića "**da odmah vrati sa fronta iz Krajine brigadu Crnogoraca, ili će on dati podršku zahtevu naroda da Crnogorci napuste front**". S tim u vezi, Kadijević je 22. oktobra, "**sav zaprepašćen**", zvao Jovića i pročitao mu ultimatum. To, po Joviću, nije bilo "**ništa drugo nego izdaja**".[270]

Vjerovatno pod pritiskom iz inostranstva i, prije svega, najavljenog trećeg haškog zasjedanja, Bulatović je najavio i zatražio povlačenje crnogorskih rezervista i iz okoline Dubrovnika, jer "**Crna Gora nema pretenzija na Dubrovnik**". JNA je, pljačkajući i paleći, 24. oktobra izvela desant na Kupare i probila hrvatske položaje odbrane kod Dupca.[271]

Predsjedništvo Crne Gore je 24. oktobra zatražilo od Kadijevića i njegovog ratnog štaba da se jedinice, popunjene crnogorskim rezervistima, vrate s ratišta u Hrvatskoj. Međutim, Kadijević nije reagovao na to, jer je uz njega bilo krnje (ratno) Predsjedništvo i posebno dr Kostić.[272]

Poslije povratka iz Haga (između 22. i 25. oktobra), kod Slobodana Miloševića je održan sastanak "**Šestorice**", na kome je bio i Momir Bulatović, koji je na Konferenciji u Hagu, 18. oktobra, prihvatio prijedlog

---

mobilizacije i komandovanju jedinicama pri izvršavanju osnovnih borbenih zadataka. Mobilisati sve rezervne vojne starješine nivo – k-ta (komandanta - prim S. Č.) **puka – brigade, bataljona – diviziona, komandire četa – baterija i samostalnih vodova, kao i starešine na ostalim ključnim dužnostima u jedinici za koje nadležne komande ocene da je to neophodno**".

Pozivanje je trebalo izvršiti 23. oktobra 1991, "**a obuku rezervnog sastava izvoditi u trajanju od 12 sati dnevno (sa starešinama i mobilisanim RJ)**".

Mobilizaciju je trebalo izvršiti selektivno, kako bi se izbjegle slabosti koje su do tada bile prisutne u mobilisanju ratnih jedinica.

Tim je naređenjem trebalo preduzeti i "**potrebne mjere pokretanja krivičnog i prekršajnog postupka protiv odgovornih lica zbog neizvršavanja vojne obaveze**" (Isto).

[270] B. Jović, nav. dj., str. 401-402.

[271] S. Mesić, nav.dj., str. 291.

[272] Isto, str. 292.

lorda Karingtona, što je podržao i dr Branko Kostić.[273] Bulatović je i na tom sastanku ostao "**na svome**", te nije nađen "**isti jezik**".[274]

Između Slobodana Miloševića i vojske, prije svega, generala Kadijevića, postojalo je (u posljednjem, ne tako kratkom periodu "**naše drame**," kako to piše Jović u svojim memoarima za 25. oktobar 1991.) latentno nepovjerenje i skoro sukob. Njihov se sukob i nepovjerenje manje osjećao na sastancima "**Šestorice**", a mnogo više kada je jedan od njih bio sam sa Jovićem.[275]

Kadijević je bio veoma neraspoložen što Srbija nije davala dovoljno **rezervista za rat** i što Milošević i Jović ne učine više (politički) protiv dezerterstva. Na svakom je sastanku pokušavao da naglasi kako rat mogu lako dobiti samo ako Milošević i Jović to hoće.[276]

Milošević je, s čim se i Jović slagao, imao ozbiljnu zamjerku vojsci što ih je dovela u takvu situaciju, stalno odlažući akciju. Jović je i podnio ostavku da vojsci dâ prazan prostor za akciju, a ona je i to propustila.[277]

Milošević je malo zazirao od Kadijevića, koji se mnogo trpao u politička pitanja, a vojna nije rješavao. Zato je svaku generalovu inicijativu, koja je imala politički karakter, ignorisao i govorio Joviću: "**Neka on gleda svoja posla. Neka radi ono zašta je zadužen**".[278]

---

[273] B. Jović, nav. dj., str. 400-402.

[274] Isto, str. 402. O tom je sastanku Jović u svojim memoarima zabilježio: "**... Tu je bio i Momir Bulatović. Nismo ga napadali. Pokušavali smo da 'zažmurimo', da ne vidimo ništa. Ali nismo mogli sa različitih stanovništa da nađemo isti jezik. Negde pred kraj susreta, rekao sam da nam je uzalud da nastavljamo rad ako Momir, ne promeni stav. Njegov je odgovor bio da nije problem u Momiru nego u nama. 'Oni neće da ratuju za nas', 'Crnom Gorom oni upravljaju, a ne mi', itd. Nema više ni tolerancije, a kamoli poverenja**" (Isto).

Jović je poslije tog sastanka pozvao Miloševića kući i "**rekao mu da sastanci ovakve vrste nemaju više smisla ako Momir ostane na svome**".

[275] Isto.

[276] Isto. Time je on, tvrdi Jović, Miloševića i Jovića faktički optuživao.

[277] Isto. S tim u vezi, Jović je 25. oktobra 1991. zaključio: "**Teško je sada da joj stalno 'udovoljavamo', a da ona ništa ne radi**".

[278] Isto.

Na posljednjem sastanku "**Šestorice**" kod Miloševića,[279] generali Kadijević i Adžić su ponovo direktno optužili Miloševića i Jovića da Srbe u Hrvatskoj ostavljaju "**na cedilu**". Milošević im je odgovorio da su ih "**pomagali i kapom i šakom**", te da će to "**činiti do kraja**". General Adžić, koji je, po Joviću, istupao slično Kadijeviću, tražio je veći broj rezervista i govorio ako mu ne budu dali "**još rezervista, njemu ništa drugo ne ostaje nego da uzme pušku i da ide s njima da se lično bori**".[280]

Govoreći o tom nepovjerenju između političkog i vojnog rukovodstva, uglavnom između Miloševića i generala Kadijevića, Jović je 25. oktobra 1991. tvrdio da je bilo veliko pitanje "**može li se uspostaviti poverenje**". Tim prije, jer su iz novina saznavali "**koliko nam je gde zarobljeno tenkova i druge opreme. Iz novina saznajemo da je JNA sa Slovenijom zaključila sporazum da tamo ostane tehnika, a da se vojnici vrate samo sa lakim naoružanjem. Počeli su i da rade naopako i da kriju svoje gluposti od rukovodstva**".[281]

Na jednom sastanku kod Miloševića Kadijević se "**toliko iznervirao da je rekao: 'Ako nećete da prihvatite što predlažem, ja ću da raspustim vojsku**", na što mu je Jović oštro odgovorio: "**Možeš samo da podneseš ostavku, a nisi nadležan da raspustiš vojsku**".[282]

Kadijević je 25. oktobra obavijestio Jovića o svom razgovoru sa predstavnicima zapadne Slavonije, koji su mu navodno rekli da se, ako budu "**ostavljeni na cedilu**", neće više tamo boriti, već će sa oružjem direktno doći u Beograd da se obračunaju "**sa onima koji su za to odgovorni**", te da im je on rekao "**da će im se i on priključiti s puškom u ruci**".[283]

---

279 Isto. Za taj sastanak Milošević 25. oktobra 1991. navodi: "**možda će zauvek biti poslednji**".

280 Isto, str. 403. Na takvu je informaciju Jović reagovao rekavši: "**To je zaista bezobrazluk**".

281 Isto.

282 Isto. Navodeći da se Kadijević izvinio, Jović je zaključio: "**... vidi se šta u sebi misli. I šta o sebi misli**".

283 Isto, str. 403.

Jović mu je ("**hladno i bez uzrujavanja**") odgovorio da Srbima u zapadnoj Slavoniji poruči "**da ih ni pod kojim okolnostima nećemo ostaviti na cedilu**".[284] S tim u vezi, Jović je iznio izuzetno značajne podatke o brojnom i nacionalnom sastavu rezervista JNA.[285]

U Hagu je 25. oktobra održano Treće zasjedanje Konferencije o Jugoslaviji. Milošević je, kao i 18. oktobra, odlučan u stavu da s vojskom riješi jugoslovensko pitanje, primjenjujući sva sredstva, uključujući i silu, odbio Karingtonov prijedlog aranžmana o novom uređenju jugoslovenskih zemalja. Karington je bio nezadovoljan postupcima Srbije i JNA ("**Potpisuju se sporazumi o primirju, a Kadijević mobilizira nove snage**"). Navodeći da mu je žao što se nije odazvao pozivu da dođe u Hag, Karington je naveo kako je general uvijek govorio "**da će prihvatiti i poštovati svako dogovoreno političko rješenje**". U vezi s tim, on je naveo kako je iz Kadijevićevih izjava "**i po njegovom djelovanju jasno da se svrstao uz jednu stranu**". Stoga je posebno naglasio da su neodržive "**tvrdnje generala Kadijevića da djeluje po ovlaštenjima onih koji su ugrabili savezno Predsjedništvo 3. listopada, a što je međunarodna zajednica osudila…**".[286]

Četiri člana krnjeg Predsjedništva (Borisav Jović, dr Branko Kostić, Jugoslav Kostić i Sejdo Bajramović) vodili su 27. oktobra razgovor u Štabu Vrhovne komande, gdje je bilo najmanje dvadeset generala i oko šest "**ogromnih karti Jugoslavije sa rasporedom snaga, taktičkim zamislima**". Pri tome je šest generala referisalo o stanju na frontu, planovima, taktici, regrutima, povlačenju vojske iz Slovenije, kadrovskim promjenama, mobilizaciji i dr. Rasprava je trajala četiri sata (od 12-16).[287]

---

[284] Isto.

[285] Isto. O tome Jović u svojim memoarima piše: "**Od 200.000 vojnika koliko danas** /tj. krajem oktobra – prim. S. Č./ **ima JNA 70% su Srbi. Od 100.000 rezervista 75% su Srbi. Ko drži te frontove po celoj Hrvatskoj ako to ne čine Srbi?**

Pre 10 dana tražio je 30.000 rezervista da završi rat za 15 dana (6 brigada, od čega 3 brigade iz Srbije, dve iz Bosne i jednu iz Crne Gore). Pola od toga je već dobio.

Danas /tj. 25. oktobra – prim. S. Č./ **traži** /general Kadijević – prim. S. Č./ **250.000! Kako to, kad se na ratištu ništa bitno nije promenilo?**" (Isto).

[286] S. Mesić, nav. dj., str. 293.

[287] B. Jović, nav. dj., str. 404. S tim u vezi, Jović piše: "**Nije im bilo ni prijatno ni lako. Naučili su godinama da nemaju tutora i da im se sve usvaja kako oni kažu, a sada je to malo teže**".

Generali su opet tražili **dopunsku mobilizaciju od 250.000 ljudi**.[288] Jović je iznio svoje ocjene da je vojska napravila "**teške greške, prvo zato što je redosled izvlačenja bio pogrešan (prvo pokretna imovina i sl. a na kraju teško naoružanje!), a drugo zato što nisu ništa učinili da se Hrvatska ne dokopa tog naoružanja u vozovima**". Na to su neki generali počeli da se brane, ali ih je Kadijević ućutkivao i priznao da je bilo grešaka.[289]

U vezi sa pitanjem mobilizacije dogovoreno je da se (u ponedjeljak) obave razgovori u republikama, s obzirom na to da se "**tolika mobilizacija ne može ostvariti bez njihove odluke i podrške**".[290]

Jović je o tom razgovoru istoga dana obavijestio Miloševića i pitao ga da li se slaže da se sljedećeg dana nađu "**s vojskom i Crnogorcima**". Milošević je smatrao da prvo porazgovaraju sami, pa da vide, a Crnogorce "**držati na ledu. Neka sami vide šta će da rade**".[291]

Sljedećeg je dana (28. oktobra) Jović razgovarao sa Miloševićem o stavu Crne Gore na Konferenciji u Hagu, što je za srpsko rukovodstvo bilo od "**prelomnog značaja**", jer je, pored ostalog, dovedena u pitanje cijela njihova politika "**zasnovana na koncepciji da Jugoslavija postoji dok god bar dve republike žele da je očuvaju**". Zbog toga je dogovoreno da još jednom razgovaraju sa Crnogorcima.[292]

---

288 Isto. Navodeći taj zahtjev vojnog rukovodstva, Jović piše :

"**Opet traže dopunsku mobilizaciju od 250.000 ljudi. Sada vojska ima oko 100.000 vojnika aktivnog sastava i regruta, i 100.000 rezervista. Navodno, Hrvati imaju 160.000 mobilisanih i još toliko (160.000) naoružanih...**" (Isto).

289 Isto.

290 Isto. Jović lično nije vjerovao da mogu dobiti takvu podršku, ali je obećao da će im izložiti zahtjeve vojske.

291 Isto, str. 404-405. Taj Miloševićev stav Jović je ocijenio kao "**verovatno pametan potez**", te nastavio kako su Crnogorci njega veoma zabrinuli njihovim ponašanjem. Nikada nije "**mogao ni pomisliti da mogu tako lako da nam okrenu leđa**".

292 Isto, str. 405. O tom razgovoru Jović dalje nastavlja: "**Ako se ne koriguju, izlazimo u javnost sa pravim ocenama šta njihov stav znači, a to bi bilo njihovo rušenje. To nam ostaje kao jedini izlaz. Verujemo da bismo lakše njih srušili nego što bismo izgradili novu valjanu političku platformu za dalju samostalnu akciju. To nam najmanje odgovara, ali drugog izlaza nema**" (Isto).

Ministarsko vijeće Evropske zajednice u Briselu je 28. oktobra donijelo novu deklaraciju o pet republika koje su "**ponovile spremnost da sarađuju, na osnovu nacrta sporazuma**" i o "**jednoj republici koja i dalje pokazuje rezerviranost**". Protiv te republike (Srbije) najavljene su restriktivne mjere. Zemlje Evropske zajednice su, imajući u vidu takvo ponašanje Srbije, kao i JNA, ukazale "**na srbijanski stav na Konferenciji, državni udar četvorice članova saveznog Predsjedništva i njihovu najavu plana, kome je cilj stvaranje velike Srbije**".[293]

Razgovor sa Crnogorcima, u vezi sa njihovim, suprotno Srbiji, prihvatanjem prijedloga lorda Karingtona u Hagu i pozivom o povratku njihovih vojnika sa fronta iz Krajine, vođen je 29. oktobra. Na njemu su učestvovali: Milošević, Jović i Aleksandar Bakočević (član Predsjedništva SR Srbije), te Momir Bulatović, Milo Đukanović, Branko Kostić i Risto Vukčević (predsjednik Skupštine Crne Gore). Generali Kadijević i Adžić nisu bili uključeni, jer su Milošević i Jović to namjerno učinili, kako bi bez njih (sami) rasčistili politička pitanja, s tim što su generale pozvali da im se priključe kasnije (na ručak), gdje će nastaviti razgovore.[294]

Razgovor je započeo Branko Kostić, insistirajući, između ostalog, da se raspravi pitanje "**gde se nalazimo posle stava Crne Gore u Hagu i posle njenog stava prema vojsci**".[295]

Milošević je iznio dva pitanja, od kojih je zavisilo sve: odnos Crne Gore prema vojsci[296] i pregovori u Hagu. Drugo je pitanje, po njemu, bilo **jednostavno**: "**Crnogorci treba da daju amandman na tačku 1. Sporazuma, da ostane tekst da republike koje to žele mogu postati samostalne i suverene države, ali da se doda da republike i narodi koji žele mogu nastaviti da žive u federativnoj državi. Time bi ostvarili potrebnu korekturu u Hagu i u javnosti. Ponovio je više puta da mi ne vršimo pritisak, ali molimo da nam jasno kažu: da ili ne, da bismo se ravnali**".[297]

---

293 S. Mesić, nav. dj., str. 294.

294 B. Jović, nav. dj., str. 405.

295 Isto. Kostić je naveo da moraju znati "**da li imamo državu, Predsedništvo, JNA, ili smo se rasturili**", jer je od toga zavisio njihov rad u Predsjedništvu.

296 Isto. S tim u vezi, naveo je ako Crnogorci "**nastave da napadaju vojsku i da se s njom konfrontiraju, pala je i koncepcija o postojanju Jugoslavije i cela naša politika**".

297 Isto.

Jović je govorio o opasnosti raspada koncepcije koja se zasnivala na tome da Jugoslavija još postoji, što bi, po njemu, nastalo "**ako se Crna Gora ne koriguje...**".[298] Zatim su govorili i Vukčević, Đukanović, Bulatović i Bakočević.[299] Nakon dolaska Kadijevića i Adžića "**uneta je nova dimenzija, koja je još pogoršala stanje**". Naime, "**njih dvojica samo što nisu plakali: ako im ne budemo dali 250.000 rezervista sve će propasti. Vojska će se raspasti, izgubićemo rat....**".[300]

Sastanak je završen "**u potpunoj neizvesnosti**". Postignut je "**nekakav dogovor da se Crnogorci sutra odluče i kažu svoj konačan stav, a da vojska dotle sačeka**".[301]

---

[298] Isto, str. 405-406. To bi, po njemu, dovelo do "**velikih šteta, jer ćemo izgubiti i ono što bismo zasigurno politički dobili na osnovu dosadašnje borbe za prava i položaj srpskog naroda u Hrvatskoj. To bi bila neoprostiva greška. Bez obzira kako će se završiti pregovori u Hagu, neophodno je da ostanemo zajedno. Postavlja se jednostavno pitanje: da li smo zajedno ili nismo? Javnost se ne može držati u zabludi**" (Isto, str. 406).

[299] Isto. O tome Jović piše :

"**Govorili su Risto, Milo i Momir. Svi u istom pravcu: nije problem u njima. Ne treba sumnjati u to da narod Crne Gore želi sa narodom Srbije; to će se i na referendumu pokazati. Oni imaju ogromnu podršku u parlamentu i narodu. Neprihvatljivo je da ih neko naziva izdajnicima. Problem je što Srbija neće da ratuje. Oni su bili za rat, ali ako Srbija neće, onda nema druge nego prihvatiti predloge za mir. Osporavaju da ti predlozi nisu dobri, iako podrazumevaju potpuno rasturanje i likvidaciju Jugoslavije. Smatraju da se mogu poboljšavati, ali u osnovi su prihvatljivi. Napadaju Armiju. Vojska radi šta hoće, ne pita ih gde šalje njihove rezerviste, sada vrši miniranje kasarni u Crnoj Gori!! itd.**

Dugo smo se ubeđivali. Dovoljno jasno smo im stavili do znanja koliko će biti krivi za stanje koje može nastati.

Bakočević im je postavio otvoreno pitanje: imali ste razgovor sa Hrvatima, Italijanima, Austrijancima... možemo li znati šta su vam nudili?

Bulatović je rekao sledeće :

- Nemamo šta da krijemo. Rekli su nam da ćemo biti na ličnoj dobiti, da će naša partija biti tretirana kao demokratska, da ćemo dobiti pare za razvoj Crne Gore, da ćemo dobiti Prevlaku mirnim putem, a da Crna Gora neće trpeti blokadu ako do nje dođe protiv Srbije.

Naravno, rekao je Bulatović, mi nismo prihvatili plan Evropske zajednice (Karingtonov plan) zbog toga, nego iz ličnog ubeđenja" (Isto).

[300] Isto. To je, po Joviću, Crnogorcima "**dobrodošlo da pojačaju napade na nas**".

[301] Isto.

Milošević je 30. oktobra sačinio tekst amandmana koji je Crna Gora trebalo da dostavi Hagu, čija je suština bila u mirnom izlasku ili ostajanju u Jugoslaviji. Nakon cjelodnevnog natezanja sa Bulatovićem ("**ne više o sadržaju, nego o postupku**") Milošević ga "**ubedio**" da pošalje tekst.[302]

Milošević je, u ime Srbije, a kasnije i Crne Gore, sačinio tekst amandmana, koje su Srbija i Crna Gora dostavile komisijama Konferencije o Jugoslaviji u Hagu, čija je suština bila u tome da se u dokument uključi i opcija po kojoj će se budući odnosi između republika zasnivati i na **zajedničkoj državi ravnopravnih republika i jugoslovenskih naroda koji, na osnovu prava na samoopredjeljenje, žele da ostanu u zajedničkoj državi**.[303]

Tim je "amandmanima", pored mogućnosti pravnog i ekonomskog kontinuiteta "**buduće Jugoslavije**", vođa Velikosrpskog pokreta nastojao da, na osnovu prava naroda na samoopredjeljenje u velikosrpskoj opciji, stvori pravni osnov za formiranje "Velike Srbije" pod nazivom Jugoslavija.[304]

Kadijević je 30. oktobra obavijestio Miloševića da sljedećeg dana, prije sjednice Štaba Vrhovne komande, "**ima nameru da donese odluku da svim raspoloživim snagama krene na oslobađanje kasarni u Hrvatskoj i na rušenju gradova**", što, po Miloševiću, nije

---

[302] Isto. O tome Jović piše : "**Slobodan je načinio tekst amandmana koji bi Crna Gora trebalo da pošalje u Hag. Suština je da oni koji hoće da izađu iz Jugoslavije mogu, a oni koji hoće da ostanu u Jugoslaviji takođe mogu. Dakle, nije obavezan raspad. Čitav dan su se natezali Momir i Slobodan, ne više o sadržaju, nego o postupku. Sloba traži da to Momir predloži u Hagu, a Momir hoće da to učini Sloba, a on da se saglasi na konferenciji. Na kraju ga je Sloba 'ubedio'. Bulatović je to na kraju prihvatio i obećao da ga prosledi. Valjda nešto ide nabolje**" (Isto, str. 406-407).

Momir Bulatović je pod intenzivnim pritiskom Slobodana Miloševića, Borisava Jovića, dr Branka Kostića i drugih, promijenio svoj stav i odbio Karingtonov plan. Njemu su zaprijetili i Borisav Jović i dr Branko Kostić: ako ne revidira svoj stav biće smijenjen, a moguće i uhapšen (**ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 84, nap. 165 i 959).

[303] K. Begić, nav. dj., str. 26.

[304] Isto, str. 27.

bilo pametno.[305] Jović je pitao Miloševića da li da Kadijeviću daju "**još malo rezervista**", na šta mu je on odgovorio "**da im mi ne branimo, mobilizacija je u njihovim rukama, odluke imaju, ali mi ne možemo da se isturamo, da agitujemo da se gine za kasarne koje su oni ostavili iza fronta**".[306]

Jović i Milošević su početkom novembra 1991, da bi učvrstili vojna osvajanja u Hrvatskoj, odlučili da podnesu prijedlog da se pozovu snage UN-a u Jugoslaviji. Tada su, **kada je srpski narod na tim teritorijama imao vlast**, po njima, postojali razlozi da od Ujedinjenih nacija zatraže da ih, "**do političkog rešenja jugoslovenske krize**", zaštite svojim mirovnim snagama. O tome su Milošević i Jović najprije razgovarali 2. novembra, kada je Jović iznio ocjenu kako je "**stanje srpsko-hrvatskih sukoba u Krajini došlo u fazu**" kada moraju "**razmišljati o radikalnom potezu. Pretežni deo teritorija na kojima u većini žive Srbi su pod srpskom vlašću. To jedino nije slučaj sa centralnom Slavonijom, ali otuda su Srbi masovno izbegli, pa nema ko da se bori, niti da drži vlast. Hrvatska se sve više naoružava, što vodi u sve veće angažovanje JNA, koja traži sve veću mobilizaciju ovde u Srbiji, a to je potpuno kontraproduktivno za našu politiku**".[307]

S tim se veoma lukavim potezom složio i Milošević, pri čemu je smatrao da treba "**još malo**" razmisliti kako da se to izvede.[308]

---

[305] B. Jović, nav., dj., str. 407. Kadijević je, po Joviću, odgovorio Miloševiću: "**Ti si isti kao Bora Jović**".

Radi podizanja posustalog morala jedinice 1. vojne oblasti je 31. oktobra i 1. novembra 1991, tokom bitke za Vukovar, posjetio načelnik Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, general Blagoje Adžić (D. Marijan, nav. dj., str. 308-309).

[306] Isto. Jović je tada obavijestio Miloševića da je vojno rukovodstvo u Generalštabu "**pitao koliko ima vojske u tim kasarnama, oni su mi odgovorili: 13.000. Naljutili su se kad sam se pred njima zapitao da li je opravdano da mobilišemo 250.000 ljudi, od kojih će bar 10% izginuti za nasilno osvajanje tih kasarni po gradovima? A pitanje je koliko će uopšte uspeti. Rekao sam im otvoreno da mi ne možemo da uspemo u tolikoj mobilizaciji i da može doći do masovnih protesta i političkog poraza ako na tome do kraja insistiramo.**

Njih to nije briga. Misle da je dovoljno da nas dvojica održimo po jedan govor i svi će da idu u rat da ispravljaju njihove greške" (Isto).

[307] Isto.

[308] Isto, str. 408. Pri tome je Milošević, po Joviću, razmišljao "**kako to izvesti, da nas ne odbiju, a postoji opasnost od nerazumevanja i kod Srba u Krajini**". S tim u vezi, Jović je zabilježio: "**Razgovaraćemo još o tome**".

U Hagu je, pod predsjedavanjem lorda Karingtona, 5. novembra 1991. održana Četvrta plenarna sjednica Konferencije o Jugoslaviji.[309] Karington je najprije zatražio saglasnost o Glavi I ("Opšte odredbe"), gdje je u čl. 1, tačka C, u skladu sa "srpskim primjedbama", unesen stav da je, pored **labave asocijacije suverenih republika s međunarodnim identitetom**", uvedena i opcija "**zajednička država ravnopravnih republika od onih republika koje žele ostati u njoj**". Četiri republike su bile saglasne ("**može svako svojim putem, po volji mu**"), a dvije ne (Srbija i Crna Gora).[310]

Karington je predložio i drugi stav, koga su dostavili Milošević i Bulatović (čiji je autor bio Milošević) u okviru njihovih amandmana na raniji haški dokument o suverenim republikama koje mogu formirati zajednički savez. U amandmanu je predloženo da se pravo na formiranje "**zajedničke države**" ne daje samo "**republikama koje to žele**" nego i "**narodima**", te da zajednička država bude "**međunarodni subjekt**" i "**kontinuitet**" postojeće Jugoslavije.[311]

Predsjednici druge četiri republike nisu prihvatili navedeni prijedlog. Naime, rukovodstvo Velikosrpskog pokreta, prije svega, njegov vođa – Milošević, je, uvođenjem **naroda** nastojao kolaboracionističke tvorevine otcijepiti od matičnih država i priključiti Jugoslaviji kao njihovoj zajedničkoj državi. Insistirajući na **kontinuitetu** iskazivali su ambiciju da takva "Jugoslavija, kao zajednička država **republika** i

---

309 S. Mesić, nav. dj., str. 306. Na Konferenciji su prisustvovali: članovi Predsjedništva SFRJ (osim dr Drnovšeka), zatim Marković i Lončar, republički predsjednici (Tuđman, Milošević i Gligorov), predsjednici republičkih predsjedništava (Izetbegović, Kučan i Bulatović) i republički ministri spoljnih poslova (Silajdžić, Samardžić, Šeparović, Meleski, Rupel i Jovanović) - Isto.

310 Isto; K. Begić, nav. dj., str. 27. Tako je Milošević, predsjednik Srbije, po drugi put uskratio svoj potpis na "evropski plan" (K. Begić, nav. dj., str. 31).

311 Isto; K. Rotim, nav. dj., str. 177. Milošević i Bulatović su, da bi prihvatili Glavu I, insistirali da se izvrše sljedeće izmjene :

- prvo, da tačka c, čl. 1 glasi: "**zajednička država ravnopravnih republika i naroda koje žele ostati u Jugoslaviji kao njihovoj zajedničkoj državi**"; i

- drugo, da se unese i tačka g, koja bi glasila: "**U okviru opšteg rešenja, kontinuitet i međunarodni subjektivitet Jugoslavije kao zajedničke države republika koje to žele**" (S. Mesić, nav. dj., str. 306).

nacija", ostane jedini pretendent, ne samo na kontinuitet i sukcesiju međunarodnog identiteta dotadašnje Jugoslavije, već i njen nasljednik.[312]

S obzirom na to da nije postignuta saglasnost o Glavi I nije bilo potrebe raspravljati o cjelini dokumenata, te je Karington zaključio sjednicu, čime je novi haški dogovor o primirju imao sudbinu prethodnih. Umjesto primirja i stišavanja na frontu JNA je ušla u novu antihrvatsku ofanzivu.[313]

Milošević i Jović su od 2. - 9. novembra obavili brojne pripremne aktivnosti za donošenje odluke o njihovom prijedlogu da se pozovu mirovne snage Ujedinjenih nacija, **radi zaštite Srba u Krajini**[314] (razgovor sa Milivojem Maksićem, zamjenikom sekretara za vanjske poslove,[315] sačinili i usaglasili nacrt pisma Savjetu sigurnosti,[316] te upoznali dr Branka Kostića i prof. dr Gavru Perazića (pravni savjetnik B. Kostića).[317]

---

312 S. Mesić, nav. dj., str. 306. Dr Kostiću je još jednom zabranjeno da govori. On se, nakon što su se svi izjasnili u odnosu 4 : 2, dr Kostić se javio za riječ. Lord Karington mu je rekao: "**Ne možete govoriti, gospodine, jer nelegitimno je tijelo koje biste da predstavljate**" (Isto, str. 306-307).

313 Isto, str. 308.

314 Isto, str. 407-411. Milošević se, po Joviću, složio s tim "**radikalnim potezom", "ali smatra da treba još malo da razmislimo kako to izvesti, da nas ne odbiju, a postoji opasnost od nerazumevanja i kod Srba u Krajini**" (Isto, str. 408).

Neuspješna vojna mobilizacija uvjerila je rukovodstvo Velikosrpskog pokreta da je formiranje Republike Srpske Krajine – njihov optimalni cilj u Hrvatskoj. S obzirom na to da je srpski narod na tom području imao vlast, to se rukovodstvo vrlo lukavo opredijelilo da od Ujedinjenih nacija zatraži da UN svojim mirovnim snagama "**do političkog rješenja jugoslovenske krize**" zaštite srpski narod (Isto, str. 407; S. Biserko, nav. dj., str. 226).

315 B. Jović, nav. dj., str. 408. S Maksićem je razgovarao Jović. Pitao ga za mišljenje o ideji da pozovu mirovne snage UN-a da zaštite Srbe u Krajini. Maksić je smatrao "**da to nije realno. Zapad ne priznaje naše četvoročlano predsedništvo i jednostavno naš zahtev neće ni razmatrati. Samo ćemo se obrukati**". Jović se s tim nije složio, mislio je da Maksić pretjeruje i da je previše oprezan.

316 Isto. Prvi nacrt pisma Savjetu sigurnosti napravio je Jović 7. novembra, a onda je otišao kod Miloševića da ga pogledaju, gdje su, "**uz neke manje korekcije**" usaglasili tekst.

317 Isto. Nakon što su usaglasili tekst, Milošević i Jović su 7. oktobra s tim upoznali dr Branka Kostića. On se složio sa idejom i nacrtom pisma i pozvao Gavra Perazića "**da pogleda tekst pisma**" i da im da sugestije. On je u toku istoga dana "**izvršio veoma značajne korekcije teksta**", koji je, po Joviću, tada izgledao "**vrlo ubedljivo**".

Nakon toga, Milošević i Jović su odlučili da krenu dalje. Zakazali su sjednicu krnjeg Predsjedništva SFRJ i iznijeli prijedlog da se pozovu mirovne snage Ujedinjenih nacija, radi "zaštite" Srba u Krajini,[318] odnosno legalizacije osvojene teritorije u Hrvatskoj.

Sjednica Predsjedništva je održana 9. novembra. S navedenim prijedlogom, koji je iznesen na samoj sjednici, nije bio upoznat niko izuzev Miloševića, Jovića i dr Kostića. "**Nije znala ni vojska, ni vlada, ni SSIP, ni rukovodstvo Crne Gore, ni Krajine. Čak nisu bili upoznati ni Jugoslav Kostić i Sejdo Bajramović, članovi Predsjedništva**", u koje su Milošević i Jović imali "**potpuno poverenje**".[319]

Svi su, po Joviću, bili zatečeni i ćutali su, uključujući i JNA i SSIP. Jedino se iz SSIP-a javio Milan Vereš, pomoćnik saveznog sekretara, koji je, iznenađen i zbunjen, predložio "**da malo razmislimo**". Međutim, Jović i dr Kostić su bili kategorični i rekli da su "**o svemu razmislili i da odlaganja ne može biti**".[320]

Poslije rasprave oko proceduralnih pitanja kako i kome da se pošalje prijedlog, usvojen je i tekst pisma o pozivu mirovnih snaga Ujedinjenih nacija, radi "zaštite" Srba u Krajini.[321] Suština tog poziva je bila u tome

---

[318] Isto.

[319] Isto.

[320] Isto. Jović piše da je "**nastala rasprava oko proceduralnih pitanja kome to da šaljemo. Ako pošaljemo Darku Šiloviću, ambasadoru pri OUN, koji je Hrvat, on može to i da 'zadrži' usled opstrukcije, i da ga ne uruči Savetu bezbednosti. Direktno slanje poštom Savetu bezbednosti nije uobičajeno kad tamo imamo ambasadora. Mogli bi oni postupiti isto – baciti ga u koš. Našli smo 'solomonsko' rešenje: da pošaljemo lično predsedniku Saveza bezbednosti, rumunskom ambasadoru pri OUN, a da o tome obavestimo rumunsku vladu, kako bi ona uticala da se taj naš zahtev stavi na dnevni red**" (Isto, str. 408-409).

[321] Isto, str. 409-410. U pismu se navode brojne činjenice koje nikako ne stoje i ukazuje na opasnost i strah od genocida nad srpskim narodom u Hrvatskoj, koji se "**ponovo dešava i preti širim tragičnim posljedicama, ne samo u Jugoslaviji, nego i na Balkanu i Evropi**" (Isto).

"**Mirovne snage UN-a**", stoji u pismu, "**stvorile bi tampon zonu i razdvojile strane u sukobu, sve dok se na miran, pravičan i međunarodno-pravno zasnovan način, uz angažovanje i UN, ne reši jugoslovenska kriza. Time bi se stvorili neophodni uslovi da Predsedništvo SFRJ, kao vrhovni komandant oružanih snaga**

da okupirana područja u Hrvatskoj velikosrpski agresor zadrži pod kontrolom mirovnih snaga Ujedinjenih nacija i legalizuje agresiju.[322]

Savjet sigurnosti je 15. novembra počeo razgovore o ideji upućivanja "**plavih šljemova**" u hrvatsku Krajinu. Pri tome je izbjegavano pominjanje zahtjeva krnjeg, nepriznatog Predsjedništva SFRJ. Formalno su to "**tražile**" Velika Britanija i Francuska.[323] Time su Milošević i Jović, u

---

SFRJ, donese odluku o dezangažovanju JNA u sprečavanju međunacionalnih sukoba na teritoriji Republike Hrvatske.

Prema mišljenju Predsedništva SFRJ, političko rešenje jugoslovenske krize koje treba da obezbedi trajan mir, u sadašnjim okolnostima, pretpostavlja uključivanje mirovnih snaga UN, kao garanta srpskom narodu u Hrvatskoj da neće ponovo doživeti svoju tragičnu sudbinu iz perioda Drugog svetskog rata. Predsedništvo SFRJ je uvereno da bi predloženo angažovanje mirovnih snaga UN dovelo do prekida oružanih sukoba. To bi istovremeno stvorilo i uslove za brže mirno i demokratsko rešavanje jugoslovenske krize koje je sada, i uz angažovanje Evropske zajednice, suočeno sa velikim teškoćama" (Isto, str. 410).

[322] S. Mesić, nav. dj., str. 308-310. O razlozima takvog poziva vidi : S. Mesić, nav. dj., str. 309-310.

[323] B. Jović, nav. dj., str. 411. Na taj je način, po Joviću, "**operacija uspela**". Savjet sigurnosti je, po njemu, našao "**solomonsko**" rješenje. "**Formalno su to 'tražile' V. Britanija i Francuska. Da se Vlasi ne sete'. Ne žele da pominju naše 'krnje' Predsedništvo**" (Isto).

Krnje Predsjedništvo je 31. decembra usvojilo Koncept angažovanja mirovnih snaga UN-a u Jugoslaviji, koji je predložio lični izaslanik generalnog sekretara UN-a Sajrus Vens (Cyrus Vance), po kome je kasnije dobio ime Vensov plan. Na izradi i usaglašavanju tog koncepta sa srpske strane učestvovali su Milošević i Kadijević. Krnje Predsjedništvo je isključeno, jer ga OUN nije priznavala. U svim fazama pregovora, po Joviću, Milošević ga je obavještavao i konsultovao, kao i Kadijević (B. Jović, nav. dj., str. 421).

Jović je 20. januara 1992. razgovarao sa M. Guldingom (Marrack Golding - podsekretar generalnog sekretara UN-a) i obavijestio ga o prihvatanju Vensovog plana od strane (krnjeg) Predsjedništva SFRJ (Isto, str. 422-423).

Gulding se susreo i sa predstavnicima JNA, generalima Adžićem, Mladićem i Vukovićem, koji su izrazili podršku Planu mirovnih operacija UN-a (Isto, str. 423).

Rukovodstvo kolaboracionističke Republike Srpske Krajine je 2. februara 1992. prihvatilo Vensov plan. Cjelokupne aktivnosti oko izrade plana u ime srpske strane vodio je Slobodan Milošević (Detaljnije o tome: B. Jović, nav. dj., str. 430-436). I Franjo Tuđman je prihvatio u potpunosti i bezuslovno koncept i plan generalnog sekretara UN-a koji je definisao uslove i oblasti gdje će biti razmještene snage UN-a (Isto, str. 435).

saradnji sa njihovim zapadnim saveznicima, obmanuli Savjet sigurnosti i cjelokupnu svjetsku javnost.[324]

Velika operacija koju je zamislilo vojno rukovodstvo protiv Hrvatske nije postigla očekivani uspjeh. Kopnene snage JNA u novembru su zaustavljene. Nakon djelimične realizacije zadataka, uključujući i zauzimanje Vukovara (18. novembra 1991.)[325] stvorena je pat pozicija koja je dugoročno bila protiv velikosrpskih interesa. Njene napadne snage našle su se na domak zacrtanih ciljeva, ali bez snage da nastave s njihovom daljom realizacijom. Drugi manji dio snaga koji je trebalo sudjelovati prvoj grupi bio je malobrojan i okružen u hrvatskim gradovima … **JNA se morala zadovoljiti ograničenim uspjehom**,[326]

---

[324] Vijeće sigurnosti je 27. novembra 1991. izglasalo Rezoluciju 721, čime su otvorena vrata za dolazak plavih šljemova (S. Mesić, nav. dj., str. 318).

[325] D. Marijan, nav. dj., str. 308-315. Vukovar su zauzele snage Operativne grupe "Sjever", pod komandom general-majora Andrije Biorčevića i Operativne grupe "Jug", pod komandom pukovnika Mile Mrkšića, uz vazdušnu podršku 1. vazduhoplovnog korpusa, pod komandom Branislava Petrovića. Inače, ta operacija je izvedena pod komandom generala Živote Panića, komandanta 1. vojne oblasti (D. Marijan, nav. dj., str. 308-309).

[326] Isto. Glavnina grupacije kopnene vojske JNA, pretežno oklopno-mehanizovani sastavi u **istočnoj Slavoniji**, imala je, po generalu Kadijeviću, dva zadatka: "**da oslobodi srpske krajeve u istočnoj Slavoniji**" i "**da bude glavna manevarska snaga Vrhovne komande za prodor ka Zagrebu i Varaždinu**". Prvi je zadatak JNA izvršila, s tim što je "**dosta vremena utrošila, prije svega, zato što joj je nedostajala predviđena pješadija koja bi pratila tenkove, a koju je mobilizacijom trebalo dobiti**". Grupacija JNA u istočnoj Slavoniji je "**tzv. bitku za Vukovar**" dobila, "**porazila glavninu hrvatske vojske**", i nakon zauzimanja Vukovara, bila "**spremna da produži dejstva ka zapadu**". Međutim, zbog nedostatka dovoljnih snaga, prodor ka Zagrebu nije pokrenut (V. Kadijević, nav. dj., str. 137. Uspjeh i opasnost prodora te grupacije JNA ka Zagrebu bitno su, po Kadijeviću, uticali "**da Hrvatska prihvati Vensov plan**").

Dejstva JNA u **zapadnoj Slavoniji** na pravcu Gradiška – Pakrac - Virovitica "**početno su postigla dobre rezultate**", čemu je "**znatno doprineo masovni ustanak srpskoga naroda u zapadnoj Slavoniji**". Međutim, ta je grupacija "**samo djelimično izvršila svoj zadatak**". Najvažniji razlog za to je, po Kadijeviću, "**što grupacija zbog neuspješne mobilizacije nije dobila planiranih pet brigada, već samo ekvivalent jedne i po brigade, s tim što su oni koji su stigli na front, u toku borbi ga napuštali...**". Nigdje se neuspjeh mobilizacije "**nije tako negativno odrazio kao na situaciju u zapadnoj Slavoniji...**", tvrdi general Kadijević (Isto, str. 138).

Grupacija JNA na prostoru **Banije**, **Korduna** i **Like** je, uz određene probleme i gubitke (nedostatak snaga) izvršila ipak, "**svoje reducirane zadatke**" (Isto, str. 139).

nadajući se da će **mirovne snage UN-a koje su dolazile na ratna područja osigurati njena teritorijalna osvajanja**. Kompromis je, uz

---

Kninska grupacija je "**sve svoje zadatke izvanredno izvršila**": potpuno je "**oslobodila**" "**sve srpske krajeve u svojoj zoni dejstva, presekla Hrvatsku kod Zadra, deblokirala Sinjski, Drniški i Zadarski garnizon, pomogla Vojno-pomorskoj oblasti u deblokadi Šibenika, zaprijetila Splitu i veoma pomogla situaciji u Lici**" (Isto).

Mostarska grupacija je, usljed nedostatka planom operacije predviđenih snaga, izvršila samo "**ograničeni zadatak**" – "**obezbjeđenje mostarskog aerodroma i osloncem na istočnu Hercegovinu stvaranje operativne osnovice za potencijalna dejstva ka Splitu u sadejstvu sa snagama kninske grupacije i ratne mornarice**" (Isto, str. 139-140).

Trebinjsko-hercegovačka grupacija je "**izmjenjenim planom operacije imala zadatak**" da "oslobodi", odnosno zauzme Prevlaku, "**blokira širi rejon Dubrovnika sa kopna i bude spremna za dejstva ka ušću Neretve**". Za realizaciju tog zadatka, koji je izvršen "**efikasno i brzo**", grupacija je dobila predviđene snage "**zahvaljujući uspješnoj mobilizaciji u istočnoj Hercegovini i Crnoj Gori**" (Isto, str. 140).

Ratna mornarica je "**uspješno izvršila dva glavna zadatka – potpuno efikasno izvršila i obezbjedila pomorsku blokadu Hrvatske i cjelokupnu flotu sačuvala za JNA, odnosno vojsku buduće Jugoslavije**". I ratno vazduhoplovstvo je "**sa najmanje gubitaka izvršilo sve svoje zadatke – podršku snagama KoV, samostalna dejstva, izviđačke zadatke, prevoženje i desantiranje**", kao i "**premještanje svojih jedinica i ustanova**" (Isto, str. 141).

Glavni zadaci modifikovanog plana operacije JNA u Hrvatskoj su izvršeni i to :

" – **svi srpski krajevi u Hrvatskoj, osim jednog dijela u zapadnoj Slavoniji, u uskom sadejstvu sa srpskim ustanicima, su oslobođeni**", odnosno zauzeti (Isto. To je po Kadijeviću, činilo "**oko jedne trećine teritorije bivše Republike Hrvatske**");

" – **kroz borbu je faktički izgrađena buduća vojska Srpske Krajine, koju je JNA opremila odgovarajućim naoružanjem i tehnikom**";

" – **JNA je povukla sve svoje glavne borbene efekte iz Hrvatske i razmjestila ih tako da odgovaraju budućim zadacima. Najveći broj garnizona JNA u Hrvatskoj je deblokiran borbom, a samo manji dio na osnovu Vensovog plana**" (Isto. S tim u vezi, Kadijević navodi da je "**samo manji broj garnizona i skladišta zauzeo neprijatelj. Najveći broj tako izgubljene tehnike onesposobljen je ili uništen naknadnim dejstvima avijacije i na druge načine**" – Isto, str. 141-142);

" – **nanijeti su veliki gubici hrvatskoj vojsci, tako da više nije bila sposobna za bilo kakva ozbiljnija dejstva, uključujući i odbrambena...**" (Isto, str. 142-143. Te Kadijevićeve konstatacije, kao i tvrdnje da je Hrvatska izgubila rat, su naklapanja poraženog generala).

Govoreći o "**rezultatima**" rata u Hrvatskoj, JNA je, po Kadijeviću, "u cjelini, pod uslovima nezabilježenim u istoriji, izvršila prvi dio svoje novoutvrđene zadaće – **da vojnički odbrani pravo srpskog i crnogorskog naroda na zajedničku državu**".

pritisak međunarodne zajednice, riješen sporazumom od **22. novembra 1991. o premještanju preostalih snaga 5. vojne oblasti JNA s područja Hrvatske** i ostavljanje Hrvatskoj oružja Teritorijalne odbrane. Taj proces premještanja je završen **do 30. decembra 1991.**[327]

Lord Karington je 22. novembra 1991. Stjepanu Mesiću poslao "**pitanja koja je podnio Arbitražnoj komisiji**" Roberta Badintera (Robert Badenteur).[328] Bila su to pitanja Srbije upućena 4. novembra Karingtonu, koja su, po njemu, bila "**krupna pravna pitanja**". Karington ih uputio, pored Mesića, i šestorici predsjednika republika, odnosno republičkih predsjedništava, da svoja "**zapažanja pošalju bez odlaganja**".[329]

Sljedećeg su dana (**23. novembra 1991.**) u Ženevi Tuđman i Milošević, te general Kadijević, pred S. Vensom i lordom Karingtonom, **potpisali četrnaesto primirje**, pod utiskom stava posebnog izaslanika Pereza de Kueljara (Javier Perez de Cuellar) da će "**šljemovi doći samo pod uvjetom da se osigura trajno primirje**". Međutim, Miloševićeve vojne snage su krenule u nove osvajačke ofanzive (istočna Slavonija, područje Zadra i dr.). Iako je tražilo plave šljemove, krnje Predsjedništvo nije žurilo sa njihovim dolaskom, jer nisu zauzeli sve što je bilo planirano. Te snage je, po njima, trebalo rasporediti "**samo na interpozicijsku liniju između zaraćenih strana**", čime bi geografski zaokružile veliku Srbiju, s imenom Jugoslavije.[330]

Uoči priznavanja Slovenije i Hrvatske od strane Evropske zajednice i poziva svim republikama da se osamostale Milošević i Jović su

---

Međutim, drugi dio tog zadatka – "**da obezbijedi miran razlaz sa ostalim narodima koji nisu željeli da ostanu u Jugoslaviji**", JNA, po njemu, "**nije mogla izvršiti, jer to i nije zavisilo od nje**" (Isto, str. 144). S tim u vezi, Kadijević tješi sebe lažnom tvrdnjom: "**Kao što se zna rat su nametnuli najprije Slovenci, potom Hrvati i Muslimani po diktatu Nemaca i uz podršku pronemačke politike u Americi, pa je mir ili rat zavisio od njih**" – Isto).

327 Isto, str. 314-315.

328 S. Mesić, nav. dj., str. 314. O Arbitražnoj (Badinterovoj) komisiji vidi : K. Begić, nav. dj., str. 31-44.

329 Isto, str. 314.

330 S. Mesić, nav. dj., str. 315-316.

"**ocjenjivali**" situaciju. Oni su 5. decembra 1991, procjenjujući "**da će uskoro uslediti priznanje Bosne i Hercegovine i Makedonije**", ocjenjivali njihovu poziciju u tim okolnostima.[331]

Srbijansko rukovodstvo je ocijenilo da će, za razliku od Makedonije, s kojom je "**stvar jednostavna**",[332] s Bosnom i Hercegovinom biti "**veoma teško**". Milošević i Jović su, razmatrajući stanje u Bosni i Hercegovini, gdje su, po njima, "**međunacionalni sukobi već počeli**", svjesno polazili od sasvim pogrešnih činjenica, kao što je, primjera radi, ugroženost srpskog stanovništva, koje, za razliku od Bošnjaka i Hrvata, navodno nije formiralo "**svoje paravojne jedinice**".[333] Na taj su način pokušali da "**osmisle**" vojnu taktiku prema Bosni i Hercegovini.

Očekujući međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine, gdje će JNA biti proglašena "**stranom vojskom**", a Srbija i Crna Gora agresorima, te da bi prikrio svoje učešće u agresiji, Milošević je smatrao da treba "**blagovremeno**" **povući iz JNA u Bosni i Hercegovini sve građane Srbije i Crne Gore, a u Bosnu i Hercegovinu prekomandovati iz JNA građane Bosne i Hercegovine, "kako bi u trenutku međunarodnog priznanja izbegli opšti vojni haos šetanjem vojske iz jednog u drugi kraj zemlje"**. To je, po njemu, trebalo da stvori "**i mogućnosti srpskom rukovodstvu u Bosni i Hercegovini i da preuzme komandu nad srpskim delom JNA**".[334]

---

331 B. Jović, nav. dj., str. 420.

332 Isto. U Makedoniji, po Miloševiću i Joviću, "**ne prete međunacionalni sukobi. Srbi nisu ugroženi. Ako Makedonija želi da se otcepi, treba se s njom dogovoriti o povlačenju vojske i podeli vojne imovine**".

333 Isto. Milošević i Jović su "**ocijenili**" kako su "**Muslimani i Hrvati napustili JNA i formirali paravojne jedinice. U JNA su ostali praktično Srbi i Crnogorci, ali iz svih srpskih zemalja. Kada Bosna i Hercegovina bude međunarodno priznata, JNA će biti proglašena stranom vojskom i zahtevaće se njeno povlačenje, što je nemoguće izbeći. U toj situaciji srpsko stanovništvo u BiH, koje nije stvorilo svoje paravojne jedinice, ostaće nezaštićeno i ugroženo**" (Isto).

Raspoloživi izvori, uključujući i dokumenta vojne provenijencije najvišeg stepena povjerljivosti, ne mogu potvrditi navedne "ocjene" vođa Velikosrpskog pokreta, odnosno kategorički ih demantuju.

334 Isto. Navodeći to, Milošević je rekao da "**su to već učinili muslimani i Hrvati**", što je, kada su u pitanju Bošnjaci, izmislio.

Nakon što su se usaglasili o "**vojnoj taktici**" prema Bosni i Hercegovini, Milošević i Jović su pozvali Kadijevića da se priključi razgovoru i dali mu domaći zadatak. Milošević je generalu pojednostavljeno rekao "**da treba da izvrši razmeštaj vojske: sve iz BiH u Bosnu i Hercegovinu i obrnuto**" i objasnio mu da im je to "**strategijski i politički neophodno**".[335] Tako je vođa Velikosrpskog pokreta, "**procjenjujući dalji razvoj događaja**", smatrao da, "**nakon napuštanja Hrvatske**", u Bosni i Hercegovini "**treba imati jake snage JNA**".[336]

Dvadeset dana kasnije (25. decembra) Kadijević je, tvrdi Jović, Miloševića i njega obavijestio da je do tada navodno "**90% vojske dislocirano**", u skladu sa njihovim razgovorom od 5. decembra, čime je tada u Bosni i Hercegovini navodno bilo "**10-15% vojske koja nije iz te Republike**".[337]

---

[335] Isto. Kadijević je tvrdio "**da to nije u skladu sa politikom i praksom JNA i da bi to bilo veoma teško prihvatljivo za vojno rukovodstvo**" i rekao da će "**pogledati i učiniće šta bude mogao**".

Milošević je, tvrdi Jović, po svaku cijenu nastojao da prikrije umiješanost i učešće Srbije i Crne Gore u agresiji i genocidu u Bosni i Hercegovini. S tim u vezi, Jović piše da je Milošević lično predložio, a krnje Predsjedništvo SFRJ prihvatilo i "sprovelo" odluku da se iz Bosne i Hercegovine "**odmah povuku svi građani Srbije i Crne Gore na službi u Jugoslovenskoj narodnoj armiji**" (B. Jović, **KNJIGA O MILOŠEVIĆU**, Beograd 2001, str. 73).

[336] V. Kadijević, nav. dj., str. 147. Sa takvom se procjenom, tvrdi Kadijević (po njemu je to navodno procjena vojnog rukovodstva), složilo i prijedlog usvojilo krnje Predsjedništvo SFRJ. To je, piše on, "**odgovaralo svakoj realnoj političkoj opciji razvoja događaja u Bosni i Hercegovini, kao i potrebi postojanja gotovih i jakih snaga na granici prema Srpskoj Krajini radi garancije da će i Hrvatska poštovati Vensov plan**" (Isto, str. 147-148).

Kasniji "**razvoj događaja je praktično potvrdio ispravnost te procjene i odluke**", piše Kadijević (Isto, str. 148).

[337] Isto, str. 421. O tom Kadijevićevom izvještaju Jović piše : "**Uprkos otporu i dramatizaciji, dislokacija je blagovremeno i bez ikakve buke sprovedena**".

General Kadijević je, poslije sjednice krnjeg Predsjedništva SFRJ, 31. decembra 1991, na kojoj je usvojen Koncept angažovanja mirovnih snaga UN-a u Jugoslaviji (B. Jović, nav. dj., str. 421), u kabinetu Branka Kostića, gdje su sjedili: Jović, Branko i Jugoslav Kostić, Sejdo Bajramović i Kadijević (da popiju po jednu i pozdrave se pred Novu godinu), upoznao prisutne kako je odlučio da, iz zdravstvenih razloga, podnese ostavku, te "**da je to njegova konačna odluka**" i da će iza Nove godine to i pismeno

Navedene Jovićeve tvrdnje su lažne. Raspoloživa originalna dokumenta JNA najvišeg stepena povjerljivosti iz tog perioda, kao i kasnije, to ne mogu potvrditi. Zapravo, potvrđuju suprotno.

Nakon potpisivanja sporazuma o bezuslovnom prekidu vatre u Sarajevu 2. januara 1992. između predstavnika Republike Hrvatske i JNA, osjetno su smanjena borbena djelovanja. Na liniju razdvajanja počeli su stizati i razmještati se dijelovi mirovnih snaga Ujedinjenih nacija,[338] čime je rukovodstvo Velikosrpskog pokreta ostvarilo svoj cilj.[339]

Prestankom ratnih dejstava u Hrvatskoj, završena je i operacija "RAM". Operacija je, uglavnom, završena sporazumnim padom Vukovara. JNA nije porazila Hrvtasku, ali je zauzela jednu trećinu njene državne teritorije i time uramila granice Velike Srbije, povukla

---

potvrditi (Isto, str. 421-422). S tim u vezi, Jović navodi : "**Nismo se mnogo uzbuđivali zbog toga. Niko nije insistirao na tome da se još razmisli. Pitali smo ga o zdravlju, a on nam je odgovorio da 'ima raznih stvari' čije lečenje ne može dalje odlagati**.

Lično sam u nedoumici da li da verujem u zdravstvene razloge, iako nije isključeno da i njih ima. Verujem da ima i drugih razloga koje ne želi da pominje. Uostalom, drama kroz koju prolazimo dovoljan je razlog da svakog pokoleba" (Isto, str. 422).

[338] D. Marijan, nav. dj., str. 314-315. Uporedo sa "**razvojem ratnih dejstava u Hrvatskoj tekli su**", po Kadijeviću, "**i mirovni pregovori koje je radio lični izaslanik generalnog sekretara Ujedinjenih nacija gospodin Sajrus Vens. Modifikovana operacija JNA u Hrvatskoj nalazila se pri završetku kada je prihvaćen i potpisan početni dokument Vensovog mirovnog plana. Tada su praktički prestala ratna dejstva u Hrvatskoj, mada je potpuni mir nastupio nakon sarajevskog dogovora od 2. januara 1992. godine između predstavnika JNA i hrvatske vojske**" (V. Kadijević, nav. dj., str. 142).

Sistem rukovođenja i komandovanja u JNA prilagođavan je od Slovenije, Hrvatske do Bosne i Hercegovine. U uslovima kada Komande 5. Vojne oblasti u Zagrebu i Vojnopomorske oblasti u Splitu nisu bile u mogućnosti da obavljaju funkciju komandovanja, to je preuzimao i provodio Generalštab Oružanih snaga SFRJ. Tako je Generaštab direktno komandovao dijelovima 1. Vojne oblasti, tj. Novosadskim, Tuzlanskim i Banjalučkim korpusom, te posebno privremeno formiranim sastavima OG-1 i 2 koji su učestvovali u agresiji na Hrvatsku (Isto).

[339] Nakon ulaska međunarodnih trupa u Hrvatsku rukovodstvo Velikosrpskog pokreta je ostvarilo svoj cilj – omeđilo je zapadne granice Velike Srbije (formiranjem kolaboracionističke Republike Srpske Krajine i njeno stavljanje pod zaštitu Ujedinjenih nacija) - S. Biserko, nav. dj., str. 226.

glavne borbene efektive iz ostatka Hrvatske i razmjestila ih na granice buduće Jugoslavije, te "odbranila" pravo srpskog i crnogorskog naroda na zajedničku državu. Hrvatska je, u skladu sa Deklaracijom Evropske zajednice iz Brisela, od 17. decembra 1991, proglasila nezavisnost i postala međunarodno priznata država. Rasporedom mirovnih snaga Ujedinjenih nacija na jednoj trećini hrvatske teritorije rukovodstvo Velikosrpskog pokreta je vjerovalo da je osiguralo zadržavanje te teritorije i čitave Bosne i Hercegovine u planiranoj velikosrpskoj državi.

3. **Neuspjeh mobilizacije i njena nadoknada**

Prepolovljena popuna regruta, a zatim prestanak te popune (iz Hrvatske i Slovenije, te djelimično iz Bosne i Hercegovine i Makedonije), dovelo je JNA u Sloveniji i Hrvatskoj u težak položaj. Sistem redovne vojne obaveze u zapadnom dijelu Jugoslavije je prestao da postoji i JNA je počela ostajati bez vojnika.[340]

Borbeni efekti stalnog sastava JNA su postajali sve manji "**zbog osipanja na nacionalnoj osnovi, naročito vojnika na odsluženju vojnog roka**", koje su "**secesionističke**" republike, "**jedna po jedna, prestajale slati u JNA**". Taj se "**ozbiljan problem**" mogao rješavati "**samo pozivanjem u rezervu vojnih obveznika, odnosno mobilizacijom**".[341]

Početkom maja 1991. (od 3.-7. maja) izvršena je djelimična mobilizacija jedinica JNA na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine. Tada su iz sastava 5. korpusa mobilisane dvije jedinice (oko 500 ljudi).[342]

Vojno rukovodstvo se krajem juna 1991. suočilo "**sa nekoliko krupnih problema**", među kojima je i mobilizacija, koji su se, "**u razvoju događaja u Sloveniji i Hrvatskoj**", pokazali "**glavnim limitirajućim faktorom realizacije svih zamisli i planova upotrebe JNA**". S obzirom na mjesta upotrebe jedinica JNA, sve više je sužavan prostor Jugoslavije gdje je bila moguća mobilizacija. "**Potrebe za jedinicama**

---

340 D. Marijan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA...**, str. 305-306 i 318.

341 V. Kadijević, nav. dj., str. 96-97.

342 **ICTY**, Predmet: Br. IT-94-I-T, Dokazni materijal svjedočenja pukovnika JNA O. S., 5. juni 1996, str. 18; Kazivanje pukovnika JNA O. S. dato autoru.

su bile permanentne, a vrijeme zadržavanja pozvanih u rezervu zakonom ograničeno".[343]

U periodu od 29. juna do 10. avgusta 1991. mobilisana je, u skladu sa naređenjima Komande 1. vojne oblasti, a u cilju uključivanja i slanja na front – u agresiji na Republiku Hrvatsku, 216. brdska brigada (viša združena taktička jedinica "R") i 1. četa 6. pješadijskog motorizovanog bataljona (osnovna združena taktička jedinica "R") iz sastava 4. korpusa JNA.[344]

Mobilizacija 216. brdske brigade iz Han Pijeska izvršena je "**neposredno po otpočinjanju oružanog sukoba u Sloveniji između jedinica JNA i snaga TO Slovenije**". Ta brigada je popunjavana oko 72% ljudstva s područja četiri opštine (Rogatica, Sokolac, Olovo i Han Pijesak), u kome je živjelo oko 54% Muslimana i oko 43% Srba. Sa ostalim (oko 28%) brigada je popunjavana iz opština Grada Sarajeva.[345]

Mobilizacija 1. čete 6. pješadijskog motorizovanog bataljona 6. motorizovanog puka iz Doboja izvršena je "**u znatno smirenijim društveno-političkim uslovima**". Popuna Bataljona je vršena samo iz jedne opštine Doboj. Nacionalna struktura je bila sljedeća: oko 42% Muslimani, oko 38% Srbi, oko 16% Hrvati i 4% Ostalih.[346]

---

[343] V. Kadijević, nav, dj., str. 119.

[344] AIIZ, inv. br. 7-503, Komanda 4. korpusa, Str. pov. broj 09/31-127, 21. avgust 1991. – Komanda 1. vojne oblasti.

[345] Isto. Nacionalna struktura rezervnog sastava brigade odgovarala je nacionalnoj strukturi stanovništva. Mobilizacija brigade je, po ocjeni Komande 4. korpusa, vršena "**u uslovima pojačanog delovanja stranaka na vlasti (SDA i SDS), koje su nastojale da maksimalno bojkotuju aktivnosti na mobilizaciji i to je tako rađeno da se ne dođe u sukob sa zakonom. Pozivarska služba je relativno dobro funkcionisala, pozivi uručivani, ali vojnim obveznicima je savetovano da se ne odazivaju**". U prilog toj tvrdnji išla je činjenica da je bio veliki broj uručenih poziva, a vojni obveznici se nisu javili (Isto).

Organizacijsko-formacijske promjene, koje su tada praktično bile pri kraju, djelimično su uticale na tok mobilizacije, što se odnosilo na "**presaopštavanje ratnog rasporeda jednom broju v/o** /vojnih obveznika – prim. S. Č./ **i jedan broj (oko 400 v/o) nije bio zadužen sa ličnom opremom** (Isto).

[346] Isto. Nacionalna struktura sastava bataljona odgovarala je nacionalnoj strukturi stanovništva.

U 216. brigadi mobilizacija je vršena bez ograničenja, osim što nisu izdavana minsko-eksplozivna sredstva. U 1. četi 6. pješadijskog motorizovanog bataljona mobilisano je samo ljudstvo. Naoružavanje i oprema izdavani su samo u cilju izvođenja obuke.[347]

Odziv vojnih obveznika bio je sljedeći :

a) **u 216. brdskoj brigadi** (od vremena početka mobilizacije za 24 sata se odazvalo) :

- oficira	154	ili 78%
- mlađih oficira	53	ili 40%
- vojnika	1.079	ili 33%
ukupno:	1.286	ili 36%
- motornih vozila	108	ili 56%
- tovarnih grla	26	ili 22%

Nakon isteka trajanja mobilizacije odazvalo se još :

- oficira	38	ili 20%
- mlađih oficira	59	ili 46%
- vojnika	954	ili 31%

ukupno: 1.051 vojni obveznik.[348]

Ukupan odziv vojnih obveznika 216. brdskoj brigadi – nakon svih urgencija i intervencija bio je :

---

[347] Isto. U toku mobilizacije ispoljene su brojne slabosti u funkcionisanju pozivarskog sistema, rukovođenju i komandovanju, organizaciji prihvata i formiranju jedinica u uslovima kada je odziv vojnih obveznika bio veoma nizak, "**pa se nije mogla formirati nijedna formacijska uža jedinica, uručivanjem poziva i dr.**".

[348] Isto. Motorna vozila i tovarna grla bila su otpuštena i Komanda nije urgirala za naknadno pozivanje i privođenje.

- oficira ..... 192 ili 97%
- mlađih oficira ..... 112 ili 84%
- vojnika ..... 2.033 ili 63%

ukupno: 2.337 ili 65%

b) **u 1. četi 6. pješadijskog motorizovanog bataljona** (od vremena početka mobilizacije za 24 sata se odazvalo) :

- oficira ..... 27 ili 84%
- mlađih oficira ..... 15 ili 80%
- vojnika ..... 431 ili 65%

ukupno: 473 ili 66%.

Nakon isteka trajanja mobilizacije javilo se još :

- oficira 3
- mlađih oficira 1
- vojnika 77

Ukupan odziv vojnih obveznika bio je :

- oficira ..... 30 ili 91%
- mlađih oficira ..... 16 ili 84%
- vojnika ..... 508 ili 76%

ukupno: 544 ili 77%.[349]

[349] Isto. Motorna vozila nisu pozivana.

Jedan broj obveznika se nije odazvao :

a) **U 216. brdskoj brigadi**:

- oficira	5	ili 3%
- mlađih oficira	22	ili 16%
- vojnika	1.218	ili 37%
- motornih vozila	86	ili 44%
- davalaca tovarnih grla .....….	96	ili 78%.[350]

b) **U 1. četi 6. pješadijskog motorizovanog bataljona**

- oficira	2
- mlađih oficira	3
- vojnika	162.[351]

Mobilizacija 216. brdske brigade i 1. čete 6. pješadijskog motorizovanog bataljona nije bila uspješna. U samom toku mobilizacije dezertiralo je 447 vojnih obveznika, zbog čega su protiv svih pokrenute prijave.

U 216. brdskoj brigadi sa vojne vježbe, zbog neodgovarajućih kvaliteta i godina starosti, vraćeno je – skinuto sa ratnog rasporeda 17 rezervnih oficira i 63 rezervna vojnika.

U 1. četi 6. pješadijskog motorizovanog bataljona u toku mobilizacije i sa vojne vježbe oslobođeno je 26 vojnih obveznika (po osnovu bolesti 15, zaposlenosti u Sloveniji i Hrvatskoj, te da ne bi izgubili posao 7, smrti u porodici 2 i ženidbe 2).[352]

---

350 Isto.

351 Isto.

352 Isto.

Slab odziv vojnih obveznika, posebno u početnom periodu mobilizacije, u potpunosti je narušio planirani sistem borbenog osiguranja mobilizacije, počev od obezbjeđenja materijalnih sredstava u toku iznošenja na mobilizacijsko zborište, njihovog obezbjeđenja na mobilizacijsko zborište do obezbjeđenja jedinica i samog mobilizacijskog zborišta. Planirana saradnja i sadejstvo sa organima i jedinicama društveno-političkih zajednica, utvrđena planom koordinacije zadataka i obaveza, u mobilizaciji je dovedena u pitanje zbog niza neprihvatljivih ponašanja, a od strane pojedinih organa i onemogućavanja mobilizacije, čime je, pored ostalog, bila narušena i cjelovitost sistema borbenog osiguranja mobilizacije. Slab odziv, destruktivno djelovanje pojedinih organa vlasti i stranačkih lidera su kod odazvanog ljudstva stvorili osjećaj rasula i nesigurnosti, što je i kod njih izazvalo neprihvatljiva reagovanja i ponašanja, izazivajući kod izvršilaca mobilizacije neodlučnost pri izdavanju oružja i materijalnih sredstava vojnih obveznika zbog sumnje u mogućnost međusobnih sukoba i bjekstva iz jedninice sa oružjem. Zbog neuspostavljenog sistema borbenog osiguranja utvrđenog planom mobilizacije, kao i zbog konkretnih nepovoljnih okolnosti koje ranije nikada nisu ispoljene niti su bile očekivane, došlo je do nekontrolisanog kretanja ljudstva kroz rejone mobilizacijskog zborišta. Kod većeg dijela vojnih obveznika ispoljen je neadekvatan odnos prema izvršavanju dužnosti organa unutrašnje službe i službe obezbjeđenja, koji se ogledao kroz otvoreno odbijanje ili neprihvatanje dužnosti, napuštanje dužnosti ili čak napuštanje dužnosti i odlazak iz jedinice.[353]

---

[353] Isto, AIIZ, inv. br. 2-2809, Izjava načelnika Štaba 216. brdske brigade potpukovnika JNA Asima Džambasovića.

Sistem rukovođenja i komandovanja u 216. brdskoj brigadi, bio je, po ocjeni načelnika Štaba te jedinice, potpukovnika Asima Džambasovića, narušen, što se, po njemu, naročito ogledalo "**kroz :**

1. Slab odziv v/o /vojnih obveznika – prim. S. Č./ **i Srba i Bošnjaka.**

2. Izražena nedisciplina, kako pojedinaca, tako i grupa, pa i čitavih jedinica.

3. Odbijanje poslušnosti po naređenju da se jedinica dislocira u širi rejon Banja Luke (Zalužani). Od cijele brigade po ratnoj formaciji samo jedinica ekvivalenta bataljona je 'sakupljena' i prebačena u rejon Zalužani kod B. Luke.

Obrazloženje :

- Vjerovatni cilj pretpostavljene komande je bio da se jedinica drži u rejonu B. Luke u pripravnosti, a odatle sukcesivno uključuje i šalje na otvorena ratišta u RH.

Djelimičnu mobilizaciju rezervista, koju je 30. juna 1991. u Bosni i Hercegovini počela 1. vojna oblast, naišla je na političke otpore. Predsjedništvo Bosne i Hercegovine je 2. jula donijelo Odluku o neupućivanju regruta u jedinice i ustanove JNA izvan teritorije Republike Bosne i Hercegovine,[354] pozivajući se na ustavnu odredbu po kojoj samo Predsjedništvo SFRJ može narediti mobilizaciju.[355]

Djelimična mobilizacija je početkom jula 1991. naišla na otpor. Valjevski rezervisti nisu stigli dalje od Šapca, gdje je cio oklopno-mehanizovani bataljon stao. U Crnoj Gori je odziv na mobilizaciju bio

---

- Obzirom na narušeni formacijski sastav i sistem RiK /rukovođenje i komandovanje – prim. S. Č./ **jedinica nije nigdje slata, a poslije 20 dana obuke ostatak je vraćen u matičnu jedinicu u Han Pijesak.**

- Mobilisani Bošnjaci 2. bb sa područja Olova odbili su kao cjelina poslušnost i niko nije išao u B. Luku.

- Mobilisani Bošnjaci iz ostalih jedinica koji su bili u B. Luci vraćeni su poslije desetak dana od strane stranačkih vođa i roditelja.

- Demobilizacija izvršena krajem jula 1991. godine.

4. Pojava nošenja oznaka sa nacionalističkim predznacima na uniformi.

5. Pjevanje nacionalističkih pjesama i drugih uvredljivih sadržaja pred licima nesrpske nacionalnosti" (Isto).

[354] O. Backović – M. Vasić – A. Vasović, nav. dj., str. 353-355; AIIZ, inv. br. 2-1372, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Br. 694-1, Beograd, 29. juli 1991. – Predsjedniku Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine.

Na takvu odluku Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine oštro je reagovao general-armije Veljko Kadijević, savezni sekretar za narodnu odbranu, tako što je 29. jula 1991. uputio pismo predsjedniku Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine. Takvom se odlukom, po Kadijeviću, "**najdirektnije**" uticalo "**na popunu JNA vojnicima**", i ometalo "**izvršenje njenih zadataka na teritoriji SFRJ**". To je, po njemu, bio "**opasan korak koji JNA ne može tolerisati, jer se na taj način Predsedništvo BiH neovlašćeno meša u poslove koji nisu u njegovoj nadležnosti**" (Isto).

"**Zbog teških posledica**" koje je izazvalo takvo ponašanje "**nadležnim organima JNA naređeno je da odmah i energično preduzimaju sve mere protiv onih koji ometaju ili onemogućavju uredno vršenje vojne obaveze**". Stoga je general Kadijević insistirao "**da se odmah povuče Odluka o neupućivanju regruta u jedinice i ustanove JNA izvan teritorije Republike Bosne i Hercegovine i obezbedi da se svi poslovi vojne obaveze na teritoriji Bosne i Hercegovine vrše uredno i u skladu sa saveznim zakonima i drugim saveznim propisima**" (Isto).

[355] O. Backović – M. Vasić – A. Vasović, nav. dj., str. 355.

”**neočekivano mršav**”. Iz jedinica su odlazili Crnogorci, Albanci i Muslimani.[356]

Vojno rukovodstvo je početkom jula 1991. (6. juli) izvršilo mobilizaciju jednog dijela jedinica 5. (Banjalučkog), 12. (Novosadskog) i 2. korpusa (u Crnoj Gori), a u 52. korpusu na Kosovu demobilizaciju ratnih jedinica, čija je popunjenost podignuta na nivo od 100%.[357]

Naređenjem 1. VO, a u saglasnosti komandanta TO SR Bosne i Hercegovine, 9. jula 1991. izvršena je mobilizacija jednog broja sastava TO opština: Banjaluka, Prijedor, Bosanska Gradiška, Bosanski Novi, Laktaši, Srbac, Mrkonjić Grad, Sanski Most, Šipovo i 2 partizanske brigade TO. Odziv za tu mobilizacijsku provjeru, kako vojnih obveznika, tako i rezervnih starješina, bio je 73%. Mobilizacija je uspješno izvršena, pri čemu je najbolji odziv bio TO opštine Srbac (100%), a najslabiji TO opštine Šipovo (41%), gdje mobilizacija praktično nije ni sprovedena.[358]

---

356 Isto, str. 356-357.

357 D. Marijan, nav. dj., str. 302-303. Davor Marijan tvrdi da je ”**rat u Sloveniji bio izgovor**” za mobilizaciju i demobilizaciju navedenih jedinica.

358 AIIZ, inv. br. 2-2452. U javnosti je bilo dosta različitih tumačenja i reagovanja zbog te nenajavljene mobilizacijske uzbune. U većini slučajeva javile su se oštre reakcije vojnih obveznika bošnjačke i hrvatske nacionalnosti: zašto je izvršena mobilizacija, ko je naredio, u koga će pucati, zašto je podijeljena bojeva municija, koliko će to trajati, mobilizacija je nelegalna, itd. Tako je, na primjer, nakon završene mobilizacije u 2. partizanskoj brigadi TO, pred odlazak na logorsku prostoriju došlo “**do izuzetno mučne situacije – do podjele sastava po nacionalnoj osnovi.**

Padale su teške uvrede, optužbe, provokacije, bacanje oružja, dovođenje djece i žena koji su plakali i tsl. /i tome slično – prim. S. Č./ **Oko 50 pripadnika tog sastava odbilo je da krene ka logorskoj prostoriji. Posebno u negativnom smislu isticao se rezervni kapetan Zlatko Halilović koji je sa još nekim starješinama nagovarao v/o** /vojne obveznike – prim. S. Č./ **izviđačkog voda da odbiju poslušnost. Zbog toga je protiv 42 pripadnika TO pokrenut krivični postupak odgovornosti, dok je za organizatore (1 oficir, 1 ml. oficir i 2 vojnika) određen pritvor u istražnom vojnom sudu u Sarajevu. Rezervni vodnik Boris Bunišić je pobjegao u Njemačku.**

Dosta teška situacija bila je i u Prijedoru, gdje predsjednik SO i drugi lideri SDA nisu dozvoljavali izvršenje mobilizacije, koji nisu htjeli dati ni dinara za ishranu ljudstva, te je zbog toga jedinica otpuštena. Predsjednik SO je tom prilikom uputio niz uvreda na račun ‘neposlušnog’ OpŠTO i rekao da isti više ne postoji i da plate neće primiti.

Ilegalni Štab Vrhovne komande je u prvoj polovini jula 1991, i nakon napada na Sloveniju, više puta izdavao naređenja o mobilizaciji jedinica. U Srbiji i nekim drugim republikama intezivirana je mobilizacija rezervista. U mobilizaciju u Bosni i Hercegovini su uključene i jedinice teritorijalne odbrane. Na taj je način od 29. juna – 7. jula mobilisano 17 ratnih jedinica u cjelini i 5 djelimično.[359]

Ipak, najteža situacija bila je u opštini Šipovo. Naime, tamo su sprovedene dvije mobilizacije, jedna legalna i vojnička, a druga stranačka i civilna. Mobilizacija civila kao što se navodi otpočela je znatno ranije i bez naređenja. Od strane organa vlasti, među stanovništvom je stvorena ratna psihoza. Na vanrednoj Skupštini opštine proglašeno je vanredno stanje i potreba odbrane nekih jedinica JNA na Kupresu. Štab TO bio je izolovan i potpuno isključen iz mobilizacije. Ekipe za izuzimanje oružja, municije i vozila bile su stranački, a ne oni koji su regulisani mobilizacijskim planom. U ekipi je bio i predsjednik IO SO-e, dok je predsjednik SO i SDS praktično rukovodio sa svim aktivnostima. Po dolasku naoružanja, već se skupilo 200-300 civila. Naoružanje za TO istovareno je u pregradni magacin, a 'višak' u drugi dio magacina. Rukovaocu MTS je pod prijetnjom naređeno da otpočne sa podjelom oružja po unaprijed pripremljenim spiskovima. Prozivku je izvršio bivši komandant odreda TO, rez. kapetan Gvozden Neđo. Pošto se ocijenilo 'viška' naoružanja neće biti dovoljno obijen je i i drugi dio magacina te je nastupio pravi haos i otimačina.

U toj opštoj gužvi oko 20 cijevi i 1 sanduk ručnih bombi je ukraden, dok je ostalo (576 cijevi) izdato po reversu. Redovni sastavi TO su na taj način ostali bez formacijskog naoružanja i otpušteni su kućama. Srećom, izuzev ručnih bombi (1 sanduk) MES (8 t.) su vraćena u skladište JNA, tako je spriječena moguća katastrofa jer su eksplozivna sredstva nezaštićena stajala nekoliko sati na suncu u kamionima.

Podijeljeno naoružanje i veće količine municije civili su nosili kroz grad, a bilo je i pojedinačnih pucanja i provokacija, koje su se ponavljale svaku noć. To je uznemirilo građane i unijelo strah u njihove domove.

Uz maksimalno angažovanje starješina OkŠTO /Okružni Štab Teritorijalne odbrane – prim. S. Č./, **organa vlasti, SNO** /Sekretarijat za narodnu odbranu – prim. S. Č./ **i OpŠTO** /Opštinski Štab Teritorijalne odbrane – prim. S. Č./ **Šipovo, kao i razumjevanju ljudi kojima je podijeljeno oružje do 21. jula 1991. vraćeno je 403 ili 77% cijevi i oko 50% municije. Očekuje se da će i ostalo oružje biti vraćeno**" (Isto).

[359] S. Mesić, nav. dj., str. 54 i 98-99. Neposredno uoči sjednice Predsjedništva SFRJ, 12. jula 1991, Mesić je dobio pismo od ambasadora SAD, Vorena Zimermana, kome je Vlada Amerike naložila da predsjedniku Predsjedništva prenese "**ozbiljnu zabrinutost Sjedinjenih Država u odnosu na tekuću mobilizaciju JNA. Određeni aspekti ove mobilizacije su posebno zabrinjavajući i mogu pripomoći da se u Washingtonu stvori dojam da bi se mogla planirati vojna akcija u Hrvatskoj.**

Vojno rukovodstvo je tada ubrzano prikupljalo "živu silu" po Srbiji, po selima Vojvodine, zatim Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, pri čemu su se pojavljivali brojni dezerteri, koji su bježali iz vojske, jer nisu željeli ratovati.[360]

Bulatović je u Crnoj Gori obilazio mobilisane jedinice, govoreći im kako oni idu da brane Crnu Goru i dijelove naroda koji žele ostati u Jugoslaviji,[361] ustvari kako treba da osvajaju tuđe teritorije.

Nakon donošenja odluke o povlačenju JNA iz Slovenije mobilizacija je nastavljena, kao i bježanje iz vojske. Sredinom jula u Pančevu su demonstrirali rezervisti pušteni na odmor.[362]

Pojedini komandanti ratnih jedinica JNA su od početka avgusta 1991. na području Bosne i Hercegovine vršili mobilizaciju bez propisane procedure i naredbi nadležnih organa, što je posebno bilo izraženo u Han Pijesku. Šesnaestog avgusta 1991. u Bosanskoj Gradišci je, na zahtjev 5. korpusa, izvršena mobilizacija dijela jedinica teritorijalne

---

Poznato nam je da je JNA prikupila moćne snage – dvije mehanizirane divizije u koje je svrstano približno 20.000 ljudi – na rubu istočne Slavonije, u zapadnoj Vojvodini i sjevernoj Bosni. Postoje izvještaji da JNA koordinira operacije u Vojvodini s jednicama srpske TO. Ovakva akcija, zajedno s uspostavljanjem srpskih rezervnih trupa, popunjavanje praznina ostalih iza dezertera drugih nacionalnosti i izvještaji o zamjeni nesrpskih oficira Srbima u Vojnoj oblasti, upozorava na rastuću srpsku orijentaciju unutar JNA. Ako se uzme u obzir eksplozivna priroda aktualnih srpsko-hrvatskih odnosa u Jugoslaviji, onda ovakav razvoj izaziva ozbiljnu zabrinutost. Suočen s ovakvom situacijom, moram Vam naglasiti da je stajalište moje Vlade: pribjegavanje vojnoj akciji u Hrvatskoj ili ma gdje drugdje u Jugoslaviji, ukoliko bi se koristilo protiv hrvatskih vlasti ili u interesu jedne nacije, bilo bi krajnje opasno i imalo bi katastrofalan učinak, kako na naše bilateralne odnose, tako i na položaj Jugoslavije u međunarodnoj zajednici. Stoga mi je Vlada naložila da ponovo urgiram da sve strane u Jugoslaviji poštuju ustavnu civilnu vlast nad JNA. Stajalište je Sjedinjenih Država da potpuna primjena brijunskog dogovora, uključujući hitan dolazak promatrača EZ, nudi najbolje nade za miroljubivo rješenje jugoslovenske krize. U tom pogledu, zahtijevamo da i civilne i vojne vlasti u Jugoslaviji do kraja surađuje s promatračima iz EZ-a..." (Isto, str. 99).

360 Isto, str. 101.

361 Isto, str. 106.

362 O. Backović – M. Vasić – A. Vasović, nav. dj., str. 357-358.

odbrane (odziv je bio 100%). Istoga je dana mobilisan i cjelokupan sastav ratne milicije na području te opštine.[363]

Početkom septembra 1991. otpočeo je novi talas mobilizacije, praćen novim izbjegavanjem poziva, protestima i pobunama. Odziv rezervista u Srbiji bio je 50%, a u Beogradu svega 15%.[364] U mnogim su mjestima pobune rezervista nastavljene.[365]

Septembra 1991. izvršena je mobilizacija jedinica 5. korpusa i njegovih baza. Sredinom tog mjeseca izvršena je potpuna (opšta) mobilizacija tog korpusa, koji je od ranije bio angažovan u agresiji na Hrvatsku (zapadna Slavonija, Dubica, Jasenovac). Cilj te mobilizacije je bio učešće u agresiji na Hrvatsku (korpus je u prvim danima mobilizacije narastao sa 4.500 na preko 15.000 ljudi).[366]

Nakon toga je, u skladu sa odlukama vojnog rukovodstva i lično generala Adžića, pristupljeno formiranju lakih brigada (sastava od 800-1000 ljudi). Svaka opština sa oko 10.000 stanovnika formirala je

---

[363] AIIZ, inv. br. 2-2819, S/ocijalistička/R/epublika/BiH, OKŠTO/Okružni štab TO/Banja Luka, Str. pov. br. 12/2-64, 18. avgust 1991. - Republičkom štabu TO SR BiH Sarajevo, Izvještaj o borbama u Bosanskoj Gradišci 16.-18. avgusta 1991.

General Uzelac je u B. Luci, navodi Mesić, proglasio opštu mobilizaciju. I Milošević je, po Mesiću, poslije višemjesečnog ilegalnog i prisilnog mobiliziranja, proglasio djelimičnu mobilizaciju, a na protivljenje predsjednika SIV-a nije ni odgovarao (S. Mesić, nav. dj., str. 262).

[364] O. Backović – M. Vasić – A. Vasović, nav. dj., str. 358-360.

[365] Isto, str. 361-365.

[366] **ICTY**, Predmet: Br. IT-94-I-T, Dokazni materijal svjedočenja pukovnika JNA O. S., 5. juni 1996, str. 19; Kazivanje pukovnika JNA O. S. dato autoru; *Oslobođenje*, 30. septembar 1991.; M. Kreso, **ČINJENICE KOJE UKAZUJU NA AGRESIJU NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU OD STRANE SAVEZNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE I NJENIH POMAGAČA** (rukopis), Sarajevo 1993, str. 6. General Uzelac, komandant 5. korpusa JNA, 20. septembra proglasio je opštu mobilizaciju na području Bosanske krajine. Povodom toga Alija Izetbegović, predsjednik Predsjedništva Bosne i Hercegovine, je izjavio da se u pozivu za mobilizaciju generala Uzelca radi o privatnom ratu i da je poziv bez zakonske osnove (*Oslobođenje*, 31. decembar 1991.-1. i 2. januar 1992.).

Bosna i Hercegovina je, u vezi sa agresijom Srbije i Crne Gore na Hrvatsku, odbila slanje regruta u JNA van Bosne i Hercegovine.

po jednu takvu brigadu, a Banja Luka – 4, Prijedor – 2, Sanski Most – 2. Sve su bile pod komandom 5. korpusa.[367]

S obrazloženjem da obezbijedi nesmetan prolaz jedinica Užičkog korpusa u Hercegovinu 216. brigada je 17. septembra 1991, (pravcem: Višegrad - Ustiprača - Goražde - Foča – Gacko – Nevesinje - dolina Neretve) dobila zadatak da ponovo izvrši mobilizaciju. Obezbjeđenje prolaza kroz Ustipraču trajalo je samo dva dana, a jedinica je zadržana (veći dio brigade) na pravcu: selo Stjenice – Rogatica - Mesići, gdje je izviđala teren i pripremala i utvrđivala objekte za vatrena dejstva po naseljima sa većinskim bošnjačkim stanovništvom na području Rogatice. To je bio cilj mobilizacije, a ne obezbjeđenje prolaza jedinica Užičkog korpusa za Hercegovinu.[368] Na taj je način

---

[367] Isto, str. 20-21.

[368] AIIZ, inv. br. 2-2809, Izjava načelnika Štaba 216. brdske brigade potpukovnika JNA Asima Džambasovića. I u toj su mobilizaciji, po potpukovniku Džambasoviću, bili prisutni brojni problemi, kao što su :

" **- krađa municije i oružja iz jedinica;**

- obijanje skladišta ubojnih sredstava;

- tajno naoružavanje Srba preko predstavnika JNA, sa m/v JNA;

- formiranje dobrovoljačkih grupa i voda-čete (do 100 dobrovoljaca) i slanje na ratište u Vukovar (ta aktivnost krajem '91. i početkom '92. godine izvršena je tri puta);

- napuštanje JNA od strane vojnika nesrpske nacionalnosti;

- pojačana saradnja JNA (starješina komandi) sa čelnicima SDS-a;

- veličanje srpstva kroz svečanosti i pojačano nošenje nacionalističkih oznaka na uniformama;

- čitanje vjerske literature i isticanje veličine Srba.

- Jednom u toku dana od strane patrola vojne policije vršeno je izviđanje pravca:

H. Pijesak – Ustiprača → Goražde-Foča
H. Pijesak – Ustiprača → Višegrad

- Pravac: H. Pijesak – Vlasenica - Zvornik nije bilo potrebno izviđati, jer tamo je već bilo dislocirano ljudstvo 3. bb /brdski bataljon – prim. S. Č./ **u rejon s. Milići....**" (Isto).

sprovedena planska aktivnost, strogo pripremljena u tajnosti, sa jasno postavljenim ciljevima.[369]

General Nikola Uzelac (komandant 5. korpusa), je 19. septembra 1991. izdao Naređenje (Str. pov. br. 12-456) za izvršenje mobilizacije 30. partizanske divizije. Tu je mobilizaciju trebalo izvršiti "**pozivanjem dobrovoljaca i dobrovoljnih davalaca materijalnih sredstava i stoke, davanjem proglasa preko sredstava javnog informisanja, sa teritorije skupština opština iz kojih se vrši popuna RJ** /ratne jedinice – prim. S. Č./ **divizije**" (Mrkonjić Grad, Bosanski Petrovac i Titov Drvar).[370]

Ta mobilizacija, zbog neodazivanja vojnih obveznika na poziv za mobilizaciju, napuštanja jedinica i položaja, odbijanja primanja oružja i drugo, nije uspjela.[371]

Nakon što je u ranu jesen 1991. agresija na Hrvatsku poprimila široke razmjere, jedinice JNA su, bez odobrenja legalnih vlasti Bosne i Hercegovine, koristile i njenu teritoriju za vođenje operacija protiv Hrvatske.[372]

Radovan Karadžić je u oktobru 1991. (početkom mjeseca) bio uključen u mobilizaciju regruta iz Doboja za agresiju na Hrvatsku. Narednog je mjeseca ponovo radio na pitanjima vezanim za mobilizaciju.[373]

---

369 Isto. U toj mobilizaciji nije bilo vojnih obveznika Bošnjaka, izuzev pojedinaca oficira i podoficira.

370 AIIZ, inv. br. 2-2577, Komanda 5. korpusa, Str. pov br. 12-456, 19. septembra 1991. – Komandi 30. partizanske divizije. Tim je naređenjem, pored ostalog, bilo predviđeno formiranje jedinica i njihovo obezbjeđivanje naoružanjem, municijom i vojnom opremom, te preduzimanje energičnih mjera "**u cilju sprečavanja vanrednih događaja**" (Isto).

371 AIIZ, inv. br. 2-2579, Komanda 30. partizanske divizije, In. br. 4-1, 6. januara 1992. – Komandi 30. partizanske divizije; Isto, inv. br. 2-2580, Komanda 5. korpusa, Str. pov. br. 1-10, 10. januara 1992. – Komandi 30. partizanske divizije.

372 AIIZ, inv. br. 2-175 i 2-176; *Oslobođenje*, 30. septembar 1991.; M. Kreso, nav. dj., str. 6.

373 **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 810. Rezervni oficiri nesrbi koji se nisu odazvali pozivima za učešće u agresiji u Hrvatskoj primili su pisane naredbe (preko specijalnih kurira) da moraju predati uniforme.

Komandant 1. vojne oblasti general-potpukovnik Života Panić je 22. oktobra 1991, na osnovu Naredbe krnjeg Predsjedništva SFRJ od 4. oktobra 1991. i Naređenja Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, Str. pov. br. 2732/1, od 21. oktobra 1991, "**radi pravovremenog preduzimanja mera za obezbeđenje potrebnog stepena borbene gotovosti komandi, štabova i jedinica 1. VO**" /vojne oblasti – prim. S. Č./, izdao Naređenje, Str. pov. br. 12/73-173, o hitnom ("**odmah**") izvršenju svih potrebnih priprema "(**vojno-stručne, kadrovske, organizacijske, materijalne, bezbedonosne i druge**)" za izvršenje mobilizacije svih ratnih jedinica JNA u zoni odgovornosti Oblasti.[374]

---

[374] AIIZ, inv. br. 2-2814, Komanda 1. VO, Str. pov. br. 12/73-173, 22. oktobar 1991. – Komandi 4. korpusa i drugima. Tako je, pored ostalih, mjera hitno trebalo preduzeti :

"**4.- za celokupno ljudstvo (po mirnodopskoj i ratnoj formaciji) blagovremeno pripremiti i obezbediti kompletnu vojnu opremu (uključujući i šlemove, zaštitne maske, pionirski alat, prve zavoje i dr.), formacijsko naoružanje i sledujuće količine municije. Za sve ono što komande rj** /ratne jedinice – prim. S. Č./ **ne mogu obezbediti odmah, dostavljati zahteve pretpostavljenim komandama, sve do nadležnih organizacijskih jedinica, koje su dužne da nedostajuće nvo** /naoružanje i vojnu opremu – prim. S. Č./ **u što kraćem roku dostave jedinicama.**

5.- U sklopu opštih i posebnih mera na organizaciji i pripremi mobilizacije odmah izvršiti popunu komandnih i drugih ključnih fm u rj aktivnim vojnim licima iz svog sastava (komandanata pukova i brigada, načelnika štabova, pomoćnika komandanata i komandanata bataljona-diviziona), a ako ima mogućnosti, popunu sa avl /aktivna vojna lica – prim. S. Č./ **vršiti i drugim fm iz svog sastava.**

Eventualne potrebe za popunu nedostajućeg kadra za ove dužnosti (navodeći jedinicu, fm, čin, ves i dr.) dostaviti personalnoj upravi SSNO, i to: korpusi za svoje jedinice, k-de vo i RV i PVO za neposredno potčinjene jedinice i organizacijske jedinice SSNO za svoje neposredno potčinjene sastave. Prioritet u popunu imati na borbenim jedinicama.

6.- Personalna uprava SSNO će svojim naredbama neposredno upućivati avl u jedinice na privremen rad u roku od tri meseca. Aktivnim vojnim licima prvenstveno popunjavati komandne dužnosti u "R" sastavima, posebno u jedinicama za borbena dejstva i podršku. Pri raspoređivanju avl u navedene i druge jedinice, ista se mogu postavljati i na formacijsku dužnost za koje je formacijski predviđen niži čin.

7.- Odmah izvršiti pozivanje na obuku u ratne jedinice avl i rezervne vojne starešine raspoređenje u te jedinice, radi njihovog obučavanja u izvršavanju mobilizacije i komandovanju jedinicama pri izvršavanju osnovnih borbenih

Komanda 30. partizanske divizije je u periodu od 11.-16. decembra 1991, na osnovu Naređenja Komande 5. korpusa, Str. pov. br. 12-809, od 10. decembra 1991, vršila mobilizaciju 13. partizanske brigade i tada opremila i poslala na front 100 ljudi u sastav 5. kozaračke brigade.[375]

Iz opštine Šipovo je trebao biti formiran 3. bataljon 13. partizanske brigade. Od 424 vojna obveznika 13. decembra 1991. došlo je 87 ili 20%, od kojih 16 bolesnih. Svi su sljedećeg jutra (tj. 14. decembra) pobjegli kući.[376]

Iz Ključa se od 573 odazvalo 234 ili 40% (uručenih poziva je bilo 269, pri čemu su Bošnjaci i Hrvati odbili da prime pozive –

---

zadataka. Mobilisati sve rezervne vojne starešine nivo k-ta puka-brigade, bataljona-diviziona, komandire četa-baterija i samostalnih vodova, kao i starešine na ostalim ključnim dužnostima u jedinici za koje nadležne komande ocene da je to neophodno" (Isto).

Pozivanje je trebalo izvršiti 23. oktobra 1991. Obuku rezervnog sastava je trebalo izvoditi u trajanju od 12 sati dnevno (sa starješinama i mobilisanim ratnim jedinicama).

Mobilizaciju ratnih jedinica trebalo je vršiti selektivno, **kako bi se izbjegle slabosti koje su do tada bile prisutne u mobilisanju ratnih jedinica**.

Sve rezervne vojne starješine koje nisu bile "**na visini zadatka i koje se ne odazovu pozivu na mobilizaciju**" odmah je trebalo "**zameniti drugim licima iz rezervnog sastava koji po svojim patriotskim, moralnim i drugim kvalitetima mogu uspešno odgovarati obavezama. Prema onima koji se iz neopravdanih razloga ne odazovu pozivu odmah preduzeti zakonske mere odgovornosti, kojih se dosledno pridržavati**".

Protiv odgovornih lica zbog neizvršavanja vojne obaveze predviđeno je preduzimanje potrebnih mjera pokretanja krivičnog i prekršajnog postupka "**i to: protiv vojnih obveznika koji su odbili prijem poziva ili se nisu odazvali na mobilizaciju, protiv dezertera iz vojne jedinice i sa položaja i protiv onih koji deluju destruktivno i šire defetizam u toku mobilizacije i borbe. Protiv lica koja se nizu odazvala pozivu nadležnih vojnoteritorijalnih organa izdaće nalog za njihovo prinudno privođenje shodno čl. 65 zakona o vojnoj obavezi**". U tom je cilju, trebalo "**odmah izvršiti pripremu pravnih organa u okviru komandi vojnih okruga i komandi vojnih jedinica za blagovremeno pokretanje postupka**" (Isto).

[375] AIIZ, inv. br. 2-2583, Komanda 30. partizanske divizije, Str. pov. br. 108-1, 17. januara 1992. – Komandi 5. korpusa.

[376] AIIZ, inv. br. 2-2581, Komanda 30. partizanske divizije, In. br. 52-1, 10. januara 1992. – 1. partizanskoj brigadi.

252).[377] Navedeni vojni obveznici su 18. decembra trebali da idu na obuku u Rakovačke bare, nakon čega je trebalo ići na front. Međutim, dva dana ranije (16. decembra) cio je sastav na Sitnici (oko 182 čovjeka) odbio da ide na zadatak.[378]

Vojni odsjek Titov Drvar je, na zahtjev Komande 30. partizanske divizije, radi izvršenja pripreme za sprovođenje mobilizacije u 1. partizanskoj brigadi, 27. decembra 1991. pozvao sve oficire Komande 19. partizanske brigade na pripremu za obuku 6. januara 1992. Od pozvanih ukupno 31 iz Titovog Drvara odazvalo se 20 starješina ili 64,5%, iz Glamoča se od 23 odazvalo 15 ili 65,2%, iz Bosanskog Grahova od pozvanih 5 odazvao se samo 1 starješina ili 20%. Od ukupno pozvanih 59 starješina odazvalo se 36 ili 61%. Od neodazvanih su po nacionalnoj strukturi: 1 Hrvat, 4 Bošnjaka i 18 Srba.[379]

Za vrijeme mobilizacije 13. partizanske brigade (trebalo je da se formira u Bosanskom Petrovcu od opština Šipovo, Ključ i Mrkonjić Grad) upućeno je 63% poziva od ukupnog broja planiranih, a odziv je od toga bio oko 50% ili 34% od ukupnog broja. Ta mobilizacija (3. bataljona te brigade) "zbog uticaja različitih faktora", nije uspjela.[380]

---

[377] Isto.

[378] Isto.

[379] AIIZ, inv. br. 2-2582, Komanda 30. partizanske divizije, Pov. br. 53-1, 10. januara 1991. – Komandi 30. partizanske divizije, pomoćniku načelnika Štaba za ONP.

[380] AIIZ, inv. br. 2-2584, Komanda 30. partizanske divizije, Str. pov. br. 151-1, 28. januara 1992.; Isto, inv. br. 2-2587, Komanda 30. partizanske divizije, In. br. 158-1, 30. januara 1992.; Isto, inv. br. 2-2591, Komanda 30. partizanske divizije, Pov. br. 182-1, 3. februara 1992. – Komandi, pomoćniku načelnika Štaba za PPP; Isto, inv. br. 2-2592, Komanda 30. partizanske divizije, SP Br. 241-1, 13. februara 1992. – Komandi 1. partizanske brigade.

Mobilizacija nije uspjela zbog slabog odziva s područja tri opštine – Mrkonjić Grad, Šipovo i Ključ - svega 487 ili 32,7%, a na front je upućeno iz cijele brigade 102 čovjeka (AIIZ, inv. br. 2-2593, Komanda 30. partizanske divizije, SP Br. 264-1, 18. februara 1992. – Komandi 5. korpusa).

U periodu od 23. septembra 1991. – 2. februara 1992. potpukovnik Ljubiša Marković bio je na privremenom radu u 30. partizanskoj diviziji (garnizon Mrkonjić Grad), gdje je vršio dužnost komandanta 13. partizanske brigade (AIIZ, inv. br. 2-2589, Vojna pošta br. 3326, Inv. br. 173, 1. februar 1992, Mrkonjić Grad, POTVRDA).

Veliki broj Srbijanaca i Crnogoraca je odbio da učestvuje u osvajačkom ratu velikosrpskog režima. Srbi iz Srbije nisu pokazivali zadovoljavajuću spremnost "**da se angažuju u borbama u Hrvatskoj**." Oni su, kao i vojvođanski rezervisti, pružili veliki otpor odlasku u vojsku. Brojne brigade su od druge polovine 1991. odbijale "**da idu u borbu**". To je dovelo do mobilizacijske krize.[381]

"**Osipanje srpskih rezervnih jedinica**" i "**bežanje sa fronta**" odvijalo se svuda. Iz Lozničke brigade je pobjeglo 400 ljudi. Jedna elitna jedinica Gardijske divizije je "**doživela rasulo**". Druga mehanizovana brigada (Valjevci) kompletno je pobjegla. Popuna rezervistima "**nije uspela**".[382]

Komanda 30. partizanske divizije je 13. februara 1992. izdala Naređenje za ponovno izvršenje mobilizacije 13. partizanske brigade, "u cilju formiranja i dovođenja u potpunu borbenu gotovost". Tim je naređenjem trebalo produžiti sa mobilizacijom cjelokupne RJ 14. i 15, 21. i 22, te 28. i 29. februara 1992.[383]

2. bataljon 13. partizanske brigade formiran je u Rakovačkim barama i mobilizacija je sprovedena 13. i 14. februara 1992. (".. bez ikakvih problema"). Pozvano je 546, a odazvalo se 228 ili 41,7% (uručenih poziva je bilo 265. Od toga broja odziv je bio 86%). Nije se odazvao nijedan pripadnik bošnjačke i hrvatske nacionalnosti.[384]

Sedamnaestog februara 1992. godine 405. pozadinska baza (Knin) je mobilisala 605 ljudi, a 993. (Banja Luka) 1.456.[385]

---

381 B. Jović, nav. dj., str. 388 i 394; O. Backović – M. Vasić – A. Vasović, nav. dj., str. 353-355.

382 B. Jović, nav. dj., str. 388-390.

383 AIIZ, inv. br. 2-2592, Komanda 30. partizanske divizije, SP Br. 241-1, 13. februara 1992. – Komandi 1. partizanske brigade; Isto, inv. br. 2-2593, Komanda 30. partizanske divizije, SP br. 264-1, 18. februara 1992. – Komandi 5. korpusa.

384 AIIZ, inv. br. 2-2593, Komanda 30. partizanske brigade, SP Br. 264-1, 18. februar 1992. – Komandi 5. korpusa.

385 AIIZ, inv. br. 2-1965, Komanda 2. vojne oblasti /17. februara 1992./, PREGLED PODATAKA O RAZMJEŠTAJU I KAPACITETIMA POZADINSKIH JEDINICA I USTANOVA 2. VOJNE OBLASTI.

Mobilizacija Komande 13. partizanske brigade sa pristapskim i samostalnim jedinicama brigade izvršena je u vremenu od 22.-23. februara 1992. Pozvano je 370 ljudi (oficira 27, mlađih oficira 15 i vojnih obveznika 328). Pored toga, SO Ključ je preko razreza pozvala još 147 vojnih obveznika, kao dopunu za 2. partizanski bataljon. Ukupno je uručeno 292, a neuručeno 225 poziva. Odazvalo se 189 ljudi raznih kategorija, što je predstavljalo 36,5%. Formirane su sljedeće jedinice: komanda brigade, komanda stana (kurirsko odjeljenje), vod veze (dva odjeljenja), minobacačka četa 120 mm, mješoviti protivoklopni vod (jedno odjeljenje bestrzajnih topova) i jedno odjeljenje protivoklopnih lansirnih oruđa (9 K 11), laki artiljerijski raketni vod PVO (jedno odjeljenje protivavionskih topova 20/1), pionirski vod (jedno odjeljenje pionira) i pozadinska četa (nepotpuno kuharsko odjeljenje), dio sanitetskog voda (odjeljenje medicinske pomoći i dio odjeljenja za evakuaciju).[386]

Mobilizacija 13. partizanske brigade izvršena je u tri dijela :

- 2. partizanski bataljon 14. i 15. februara;

- Komanda brigade sa pristapskim i samostalnim jedinicama 22. februara i

- 1. i 3. partizanski bataljon 2. i 3. marta 1992. [387]

Tokom mobilizacije pozvano je 1.740 ljudi, od čega 96 rezervna oficira, 66 rezervnih mlađih oficira i 1.578 vojnih obveznika.[388]

Komanda 13. partizanske brigade se pristapskim jedinicama se sredinom marta 1992. iz rejona Vlašića prebacila u rejon sela Baraći.

---

386 Isto, inv. br. 2-2594, Komanda 30. partizanske divizije, Pov. br. 316-2, 26. februara 1992. – Komandi 5. korpusa. Komanda 30. partizanske brigade sa pristapskim jedinicama je početkom marta 1992. bila smještena u hotelu Babanovac na Vlašiću (Isto, inv. br. 2-2596, Komanda 30. partizanske divizije, SP Br. 402-1, 7. marta 1992. – Komandi 5. korpusa).

387 Isto, inv. br. 2-2598, Komanda 30. partizanske divizije, SP Br. 420-1, 10. marta 1992. – Komandi, ONO.

388 Isto. U nacionalnoj strukturi su preovladavali Srbi. Od ostalih odazvalo se 6 Bošnjaka (među kojima 2 oficira) i 1 Hrvat. U jedinici je ostalo 5 Bošnjaka (1 rezervni oficir).

Bataljoni su bili razmješteni na sljedeći način: 1. u rejonu Roduša, 2. u selu Lanište i 3. u selu Todorići.[389]

2. bataljon 13. partizanske brigade bio je razmješten u rejon Lanište. Veći broj vojnika i starješina nalazio se na gađanju na poligonu *Manjača*, na čelu sa komandantom bataljona, gdje je vršeno gađanje sa MB 82 i 60 mm, ručnim bacačima, bestrzajnim topovima 82 mm i *Osom*.[390]

General Blagoje Adžić je 25. marta 1992, u svojstvu zastupnika saveznog sekretara za narodnu odbranu, na sastanku u vezi sa informacijom Komande 2. vojne oblasti o stanju u Bosni i Hercegovini, postavio, pored ostalih, zadatak izvođenja mobilizacije srpskog stanovništva. S tim u vezi, on je tada izdao i sljedeći zadatak "**Planirati i obezbediti mobilizaciju na prostorima gde je većinsko stanovništvo srpsko**" a "**na ostalim prostorima visok stepen b/g** (borbene gotovosti – prim. S. Č.) **za jedinice JNA**". Pri tome je general Adžić utvrdio i rok za realizaciju tog zadatka (10. april), kao i njegove nosioce (zamjenik načelnika Generalštaba za kopnenu vojsku i III uprava Generalštaba, u saradnji sa komandama 2. i 4. vojne oblasti.[391]

Komanda 5. korpusa je 12. maja 1992, na osnovu Naređenja 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 12-81-433, od 11. maja 1992, "radi zaštite srpskog naroda i poštenih pripadnika drugih naroda u SR BiH, kao i radi učvršćivanja operativno-taktičkog položaja jedinica 5. korpusa", izdala Naređenje o mobilizaciji ratnih jedinica. U sastav svih ratnih jedinica organizacijskog sastava 5. korpusa trebalo je uključiti "naoružani srpski narod, jedinice TO koje su do sada formirane i dobrovoljačke

---

389 Isto, inv. br. 2-2602, Komanda 5. korpusa, Op. pov. br. 33-39, 16. marta 1992. – Komandi 30. partizanske divizije.

390 Isto. Brojno stanje 2. bataljona 1. aprila 1992. iznosilo je 224 čovjeka. Tada su se na području Laništa razmještale dvije nove jedinice (inžinjerijski puk i PO puk), koje su zaposjele neke objekte (Isto, inv. br. 2-2617, Komanda 30. partizanske divizije, Pov. br. 605-1, 1. aprila 1992. – Komandi, Elaborat.

391 AIIZ, inv. br. 2-769, i 2-1238, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, načelnik GŠ OS /Generalštaba Oružanih snaga/ SFRJ, general-pukovnik Blagoje Adžić, ZABELEŠKA sa sastanka zastupnika saveznog sekretara za narodnu odbranu u vezi Informacije Komande 2. VO /vojne oblasti/ o stanju u BiH i predloga za izmeštanje jedinica JNA i RMR /ratne materijalne rezerve/ - Izvod.

jedinice", čije je ljudstvo trebalo uključiti u formacijske jedinice i obezbijediti jedinstveno rukovođenje i komandovanje tim sastavima. Mobilisane jedinice je trebalo što prije organizacijski učvrstiti, obučiti, naoružati i pripremiti za borbu.[392]

Mobilizacije, dezerterstva i organizovana sabotaža su, "**u kritičnim periodima izvođenja ratnih operacija**", po Kadijeviću, predstavljali "**veći problem nego stvarna vrednost neprijateljske vojske**".[393]

Mobilizacija je, "**otvaranjem novih kriznih žarišta, posebno u Hrvatskoj**" "**postala ključni limitirajući faktor realizacije svih planova JNA**". Neuspjeh mobilizacije i dezerterstva (nedostatak žive sile) zahtijevali su "**modifikovanje zadataka i ideje manevra završne operacije JNA u Hrvatskoj**". Ta jedinstvena operacija koju je vojno rukovodstvo pripremalo, a "čiji je cilj bio da riješi sve zadatke koje je JNA imala u Hrvatskoj i istovremeno omogući dalju nesmetanu i potpunu realizaciju plana dislokacije JNA iz Slovenije", nije u potpunosti realizovana "samo iz jednog razloga – neuspjela mobilizacija i dezerterstva već mobilisanih vojnih obveznika".[394]

Mobilizacija "**u srpskim dijelovima**" Bosne i Hercegovine je, zahvaljujući manevrima i pokretima JNA preko Bosne i Hercegovine prilikom izvođenja agresije na Republiku Hrvatsku, bila "**vrlo uspješna**".[395]

JNA je od sredine 1991. bila katastrofalno slabo popunjena, jer se više nisu odazivali ni vojni obveznici iz Srbije, čime se redovnom mobilizacijom jedinice nisu mogle popunjavati iz te republike. Izlaz u mobilizaciju rezervista pretrpio je neuspjeh. Zbog toga je rukovodstvo Velikosrpskog pokreta slab odziv rezervista u JNA i pojavu dezerterstva nastojalo nadoknaditi prijemom dobrovoljaca. U tom je cilju usvojen jedan

---

[392] AIIZ, inv. br. 2-2653, Komanda 5. korpusa, Op. str. pov. br 434-4, 12 maja 1992. – Komandi 30. partizanske divizije.

[393] V. Kadijević, nav. dj., str. 165.

[394] Isto, str. 96-97, 119, 121-122, 125 i 133-142; I. Radaković, nav. dj. str. 71.

[395] V. Kadijević, nav. dj., str. 147. S tim u vezi, general Kadijević piše: "**Na taj način smo, bar donekle, ublažili probleme u JNA, izazvane neuspjehom mobilizacije u drugim dijelovima zemlje**" (Isto). Crnogorci i Hercegovci su, po njemu, bili **odlični**, a "**Bosanci i Krajišnici osrednji**" (B. Jović, nav. dj., str. 394).

broj dokumenata o prijemu i uključivanju dobrovoljaca i dobrovoljačkih jedinica JNA. To su: **Dekret Vlade Srbije o registrovanju dobrovoljaca u TO** (14. avgust 1991.); **Uputstvo o prijemu dobrovoljaca u JNA** (13. septembar 1991.) i **Naređenje br. 73** krnjeg Predsjedništva SFRJ **o uključivanju dobrovoljaca u Oružane snage SFRJ za vrijeme neposredne ratne opasnosti** (10. decembar 1991.).[396]

Savezni sekretar za narodnu odbranu (general Veljko Kadijević) je 13. septembra 1991. donio **Upustvo o prijemu dobrovoljaca u JNA**, koje je stupilo "na snagu danom potpisivanja". Tim je dokumentom regulisan prijem dobrovoljaca u jedinice i ustanove JNA, utvrđen pojam dobrovoljac,[397] način prijema i raspored,[398] upis

---

396 **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-52-T, paragrafi 317-320; AIIZ, inv. br. 2-2280, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, III Uprava, pov. br. 2391-1, 13. septembra 1991, UPUTSTVO O PRIJEMU DOBROVOLJACA U JUGOSLOVENSKU NARODNU ARMIJU.

397 AIIZ, inv. br. 2-2280, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, III Uprava, pov. br. 2391-1, 13. septembar 1991, **Uputstvo o prijemu dobrovoljaca u Jugoslovensku Narodnu Armiju**; Isto, inv. br. 5352, Zapisnik, Dopuna izjave Đ. Đ. Pod pojmom dobrovoljac, u smislu tog upustva, podrazumijevano je "**lice koje podnese pismeni zahtev da bude primljeno u jedinicu – ustanovu JNA, ako je sposobno da obavlja odgovarajuću vojnu službu**".

Dobrovoljac je moglo biti "**lice (muškarac iz bilo kojeg kraja SFRJ, pod uslovom da nije mlađe od 18 i starije od 60 godina života. Lice iz stava 1. ove tačke mlađe od 27 godina života koje nije služilo vojni rok upućuje se na služenje vojnog roka ako je sposobno za vojnu službu**" (Isto).

398 Isto. Komande i starješine jedinica i ustanova JNA dobrovoljce iz tačke 2. tog upustva prihvatale su i raspoređivale u svoje jedinice – ustanove po mirnodopskoj ili ratnoj formaciji, zavisno od stepena popunjenosti, stanja u zoni odgovornosti i zadataka jedinice – ustanove.

Lica iz rezervnog sastava – dobrovoljci koji su imali ratni raspored u dotičnoj jedinici raspoređivani su na dužnosti i formacijska mjesta koja su im određivana prilikom formiranja ratne jedinice. Dobrovoljci koji su imali ratni raspored u drugim ratnim jedinicama, kada je to situacija dozvoljavala, upućivani su u matične ratne jedinice, a kada to nije bilo moguće, raspoređivani su na upražnjene dužnosti, odnosno formacijska mjesta u okviru svoje jedinice po mirnodopskoj ili ratnoj formaciji, zavisno od njihove vojnoevidencione specijalnosti.

Lica iz rezervnog sastava koja nisu imala ratni raspored u JNA, kao i lica iz tačke 2. Upustva koja nisu imala vojnu obavezu, komande i starješine jedinica i ustanova

u JNA,[399] način i postupak prijema na dužnosti i formacijska mjesta "za koja su osposobljeni",[400] organizacija, način i vrijeme trajanja vojnostručne obuke, doobuke ili preobuke,[401] prava i dužnosti,[402] odluka o prijemu u jedinice JNA,[403] prestanak vojne službe[404] i način

---

JNA su prihvatali i raspoređivali na upražnjena formacijska mjesta mirnodopske ili ratne formacije svojih jedinica, zavisno od njihove vojnoevidencione specijalnosti, odnosno od njihove stručne spreme, znanja i vještina stečenih u građanstvu (Isto).

399 Isto. Upis dobrovoljaca u JNA vršile su jedinice JNA na osnovu prijave koju su dobrovoljci popunjavali u jedinicama. Obrazac prijave propisan je tim Upustvom i činio je njegov sastavni deo. Podnešena prijava je bila neopoziva (Isto).

400 Isto. Dobrovoljci su primani na dužnosti i formacijska mjesta za koja su bili osposobljeni, a ako to nije bilo moguće, raspoređivani su na upražnjena formacijska mjesta uz prethodno najnužnije osposobljavanje za izvršavanje poslova i dužnosti dotičnog formacijskog mjesta.

Dobrovoljci su primani pošto je prethodno utvrđen njihov identitet i ostali potrebni podaci od interesa za Jugoslovensku narodnu armiju. Identitet je utvrđivan na osnovu lične karte, podataka u prijavi, jediničnog kartona, vojne knjižice, preko nadležnih organa društveno-političkih zajednica gde je to bilo moguće i dr. Na osnovu utvrđenog identiteta ustrojavani su odgovarajući vojnoevidencioni dokumenti za svakog dobrovoljca koji je priman u jedinicu.

U postupku prijema u jedinice Jugoslovenske narodne armije utvrđivana je zdravstvena sposobnost dobrovoljaca za dužnost iz tačke 5. tog Upustva. Zdravstvenu sposobnost, kad god je to bilo moguće, utvrđivala je najbliža vojna zdravstvena ustanova, a kada to nije bilo moguće zdravstvenu sposobnost je utvrđivao trupni ljekar na osnovu pregleda i po potrebi konsultovanja specijaliste vojne ili civilne zdravstvene ustanove.

Bezbjedonosna provjera u postupku primanja i praćenja dobrovoljaca vršena je po propisima službe bezbjednosti (Isto).

401 Isto. Sa dobrovoljcima je organizovana vojnostručna obuka, doobuka ili preobuka, radi osposobljavanja za određene dužnosti u jedinici – ustanovi. Način i vrijeme trajanja obučavanja zavisilo je od ranije stečenih znanja dobrovoljaca. Obuka se, načelno, organizovala uz rad u osnovnoj jedinici – ustanovi (Isto).

402 Isto. Dobrovoljci su u pogledu prava i dužnosti izjednačavani sa vojnim licima, odnosno vojnim obveznicima i za vrijeme vojne službe pripadala im je odgovarajuća naknada predviđena zakonskim propisima (Isto).

403 Isto. Odluku o prijemu dobrovoljaca u jedinice JNA donosio je starješina jedinice i ustanove ranga brigade, puka i samostalnog bataljona i njima ravnih jedinica. Izvještaj o prijemu dobrovoljaca redovno je dostavljan pretpostavljenoj komandi (Isto).

404 Isto. Dobrovoljcu je mogla "prestati vojna služba ako prestane potreba za njegovim angažovanjem u jedinici i na njegov zahtev: u slučaju opravdanih zakonskih

obraćanja "za sva nejasna pitanja".[405]

Prilikom upisa u JNA svaki dobrovoljac je svojeručno potpisivao Prijavu, kojom je izjavljivao da će "**odgovorno i disciplinovano izvršavati postavljene zadatke**" i da će se "**pridržavati postojećih saveznih zakona i drugih akata i naređenja koja regulišu odnose i život i rad u Jugoslovenskoj narodnoj armiji**".[406]

SSNO je na osnovu navedenog uputstva o prijemu dobrovoljaca u Jugoslovensku narodnu armiju regulisao i pravo na novčane naknade dobrovoljaca.[407]

---

razloga predviđenih čl. 32. i 33. Zakona o vojnoj obavezi, ili ako je u jedinici proveo maksimalno propisano vreme predviđeno članom 52. citiranog zakona" (Isto).

[405] Isto. "Za sva nejasna pitanja" predviđeno je obraćanje pretpostavljenim komandama i nadležnim organizacijskim jedinicama Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu (Isto). **Sve dobrovoljačke jedinice su bile pod jedinstvenom komandom JNA, odnosno bile su u jedinstvenom sistemu rukovođenja i komandovanja JNA** (AIIZ, inv. br. 7-50, PRIJAVA ZA UPIS DOBROVOLJACA U JUGOSLOVENSKU NARODNU ARMIJU; Isto, inv. br. 7-49, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, III Uprava, pov. br. 2382-2, 24. septembar 1991. – Komandi Vojnograđevinske ustanove Hadžići.

[406] AIIZ, inv. br. 7-50, PRIJAVA ZA UPIS DOBROVOLJACA U JUGOSLOVENSKU NARODNU ARMIJU.

[407] AIIZ, inv. br. 7-49 i 2-2813, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, III uprava, pov. br. 2382-2, 24. septembar 1991. – Komandi Vojnograđevinske ustanove Hadžići. Dobrovoljci primljeni u JNA su, odredbama člana 119. Zakona o opštenarodnoj odbrani ("Službeni list SFRJ"), broj 21/82 i 35/91, u pogledu prava i dužnosti bili izjednačeni sa vojnim obveznicima. Za vrijeme vršenja vojne službe dobrovoljcima iz tačke 1. Uputstva pripadale su novčane naknade utvrđene Uputstvom o načinu isplaćivanja naknade vojnim obveznicima pozvanim radi vršenja vojne obaveze u Jugoslovenskoj narodnoj armiji (*Službeni vojni list*, broj 20/86, 24/89 i 16/91). Kod isplata naknada dobrovoljcima trebalo se pridržavati tada važećih propisa: "Uputstvo navedeno u tačci 2. ovog objašnjenja, odluka SIV-a o određivanju visine novčane naknade regrutima i licima u rezervnom sastavu koji nisu u radnom odnosu za vreme vršenja vojne obaveze (*Službeni vojni list*, broj 10/81) i Pravilnik o naknadi putnih i drugih troškova u JNA (*Službeni vojni list*, broj 13/91)".

Objašnjenja u vezi sa dnevnicama neposredno je davala Personalna uprava SSNO-a, pošto se radilo o primjeni Pravilnika o naknadi putnih i drugih troškova u JNA, koji je bio u nadležnosti te uprave (Isto).

Navedenim je dokumentima legalizovano učešće dobrovoljaca (grupa i pojedinaca), odnosno oružanih jedinica, iz Srbije i Crne Gore u borbenim operacijama u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, pod jedinstvenom komandom JNA.[408]

JNA je, u osvajačkim ratovima, u cilju formiranja Velike Srbije, pod svoju komandu stavila i **dobrovoljce**, uključujući ih u ratne jedinice JNA, koji su učestvovali u agresiji i drugim oblicima zločina u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Tako su jedinice JNA na teritoriji Bosne i Hercegovine popunjavane i sa dobrovoljcima i dobrovoljačkim grupama "**iz reda srpskog naroda**". [409]

---

[408] **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragaf 321.

[409] AIIZ, inv. br. 7-50, **Prijava za upis dobrovoljaca u Jugoslovensku Narodnu Armiju**; Isto, inv. br. 7-49 i 2-2813, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, III Uprava, pov. br. 2382-2, 24. septembar 1991. – Komandi Vojnograđevisnke ustanove Hadžići; ; D. Marijan, nav. dj., str. 307-308; B. Mamula, nav. dj., str. 229; AIIZ, inv. br. 5352, Zapisnik, Dopuna izjave Đ. Đ.

JNA je, prihvatajući učešće i saradnju tzv. dobrovoljaca u ostvarenju postavljenog cilja, službeno legalizovala i tzv. TO "**SAO Krajine**", koja je, kako piše D. Marijan, "**postala njen borbeni dio**" (D. Marijan, nav. dj., str. 307-308). Tzv. dobrovoljci su, po I. Radakoviću, u suštini bili "**udarna šaka nacifašizma**" (I. Radaković, nav. dj., str. 221).

General Blagoje Adžić je i na sastanku "**Šestorice**" (Slobodan Milošević, Borisav Jović, dr Branko Kostić, Momir Bulatović i generali Veljko Kadijević i Blagoje Adžić) 28. septembra 1991. zahtijevao, pored ostalog, "**popunu jedinica dobrovoljcima**" (B. Jović, nav. dj., str. 391).

V

KONSTITUISANJE VELIKOSRPSKE PETE KOLONE U BOSNI I HERCEGOVINI

1. **Petokolonaška aktivnost i organizovana destrukcija vlasti u Bosni i Hercegovini**

Osnovni cilj Velikosrpskog pokreta postavljen Memorandumom SANU i definisan zahtjevom već afirmisanog "vožda" da "**svi Srbi žive u jednoj državi**" u datim okolnostima, početkom devedesetih godina XX stoljeća, bilo je moguće ostvariti isključivo nasilnom izmjenom granica postojećih suverenih republika.

Primjena političkog nasilja krajem osamdesetih godina dala je samo djelimične rezultate. Birokratskom antirevolucijom i događanjem naroda (oktobra i novembra 1988.) samo su ukinute autonomije pokrajina Kosova i Vojvodine. Izvoz birokratske antirevolucije završen je januara 1989. trećim "događanjem naroda" u Podgorici. Uzaludnim pokušajem izvoza birokratske antirevolucije u Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu tokom 1989. okončani su očajničkim nastojanjem da se 1. decembra 1989. u Ljubljani održi "**miting istine**", a onda i pokušajem da se isforsirani XIV (Vanredni) kongres SKJ (januara 1990.) nastavi bez slovenačke delegacije.[1]

Od marta 1989. Velikosrpski pokret počeo je primjenu i oružanog nasilja, prije svega, u suzbijanju albanskih štrajkova i demonstracija u odbrani autonomije na Kosovu. U tom okviru ubijeno je nekoliko desetina Albanaca i pohapšeno više stotina njihovih intelektualaca.[2]

---

[1] V. Žarković, **SAVEZ KOMUNISTA U VRTLOGU KRIZE**, u: RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. - 1999, Zbornik saopštenja i diskusije sa Okruglog stola, Beograd, 7.- 9. novembar 2001, Beograd 2002, str. 28-34; N. Major, **RASPAD DRUGE JUGOSLAVIJE**, u: RATOVI U JUGOSLAVIJI ..., str. 43-47.

[2] N. Major, nav. dj., str. 44.

Već u toku 1988. bilo je sasvim očigledno da je rukovodstvo SK Srbije "**u cjelosti prihvatilo velikosrpske nacionalističke stavove o odnosima u Jugoslaviji i prihvatilo se uloge izvršioca velikosrpskog nacionalističkog projekta preuređenja SFRJ, radi rješenja 'srpskog pitanja'**".[3] Te se godine, po odlasku u penziju admirala Mamule, vojno rukovodstvo, na čelu sa novim ministrom odbrane (generalom Veljkom Kadijevićem), definitivno priklonilo Miloševićevoj velikosrpskoj politici rješenja jugoslovenske krize. Jedan od bitnih integrativnih faktora (Oružane snage – JNA) stavljen je u službu njene dezintegracije. Po razbijanju SKJ (januara 1990.), kao glavnog integrativnog faktora zajedničke države, i izbora Borisava Jovića u Predsjedništvo SFRJ 15. maja 1989, u kome je odmah preuzeo funkciju podpredsjednika, a uskoro i predsjednika *Savjeta za zaštitu ustavnog poretka*, rukovodstvo Velikosrpskog pokreta (Milošević, Jović, Kadijević, Gračanin), shvatajući nemogućnost srpske dominacije u njoj, napušta ideju preuređenja SFRJ. To je rezultiralo odlukom o formiranju Socijalističke partije Srbije, a onda i prijedlogom da se Hrvatska i Slovenija "silom" istjeraju iz Jugoslavije.[4]

Radikalan zaokret u praktičnoj politici Velikosrpskog pokreta u proljeće 1990. obilježili su još i nezakonito razoružavanje Teritorijalne odbrane nesrpskih republika; formiranje posebnih motorizovanih sastava u regionima Zagreba, Knina, Banja Luke i Hercegovine u funkciji suzbijanja "unutrašnjeg" neprijatelja ("**kao na Kosovu**"); donekle je uvažen suverenitet i ostalih republika, pa su u rasprave o sudbini Jugoslavije uključeni i njihovi predsjednici; maja 1990. u Kninu je formirana Srpska zajednica opština, a juna 1990. u Srbu je održan Srpski sabor, poslije čega je 17. avgusta 1990. inscenirana pobuna u Kninu i okolini.

Intezivna destrukcija vlasti Bosne i Hercegovine počela je još 1990, odmah po formiranju petokolonaške **Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine** (12. juli 1990.), zapravo u toku njene predizborne kampanje i priprema za višestranačke izbore. U toku priprema tih izbora obrazovano je više petokolonaških organizacija. Najpogodnije uslove za djelovanje imala je Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine, oformljena na sugestiju i angažovanje vodećih ličnosti Srpske akademije nauka i umetnosti (Dobrica Ćosić, Matija Bećković,

---

[3] V. Žarković, nav. dj., str. 28-34.

[4] B. Jović, **POSLEDNJI DANI SFRJ**, drugo izdanje, Kragujevac 1996, str. 160-161.

Milorad Ekmečić) i po uzoru na predhodno formiranu petokolonašku Srpsku demokratsku stranku u Hrvatskoj (na čijem čelu se nalazio psihijatar i akademik Jovan Rašković), sa osnovnom namjerom da bude matica Velikosrpskog pokreta u Bosni i Hercegovini. Stranku je obrazovalo jezgro nezadovoljnika tzv. disidenata – velikosrpski orijentisanih književnika (Đogo, Lubarda, Nogo) i na njeno čelo dovelo pjesnika – psihijatra Radovana Karadžića i Momčila Krajišnika, koji su neposredno prije toga izvođeni na sud zbog privrednog kriminala. Memorandumske ideje SANU i Miloševićeve države u kojoj će živjeti svi Srbi bile su osnova političke prakse Stranke.[5]

Uz značajnu podršku Miloševićeve **Socijalističke partije Srbije**, pobjednika na prijevremenim jednostranačkim izborima 1989, te beogradskih elektronskih i štampanih medija, Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine je na izborima novembra 1990. za Skupštinu SR Bosne i Hercegovine dobila 72 ili 30% mandata.

---

[5] Sredinom 1990, na području Bosne i Hercegovine je, "**zbog nacionalne polarizacije i homogenizacije na nacionalnoj osnovi**" zapažena aktivnost Srpske demokratske stranke i dr Jovana Raškovića iz Knina (ARHIV INSTITUTA ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA U SARAJEVU – u daljem tekstu: AIIZ-, inv. br. 2-2421, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Pov. Broj 04/154-7, 6. avgust 1990, Sarajevo, Informacija o značajnim činiocima i manifestacijama za MPS u TO SR BiH u julu 1990. godine).

Na osnivačkoj skupštini SDS-a u Banjaluci (avgusta 1990.), koja je održana pred oko 15.000 ljudi, prisustvovali su i Jovan Rašković, Jovan Opačić, Radovan Karadžić i Dušan Zelenbaba. U svom obraćanju prisutnim građanima Rašković je optužio predsjednika SIV-a (Antu Markovića), zbog formiranja Saveza reformskih snaga Jugoslavije (SRSJ) i razbijanja srpskog izbornog tijela. Posebno je bio agresivan Dušan Zelenbaba koji je govorio o "**već objavljenom ratu ustaša i formiranju srpskog Dinarskog korpusa**" (AIIZ, inv. br. 2-2425, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Pov. Broj 04/154-8, 4. septembar 1990, Sarajevo, Informacija o značajnijim činiocima i manifestacijama za MPS i b/g TO SR BiH u avgustu 1990. godine).

Vođa Srpske demokratske stranke u Hrvatskoj, Jovan Rašković, napisao je septembra 1990, Otvoreno pismo Slobodanu Miloševiću, u kome je pozdravio srbijanskog predsjednika kao "**najvažniju ličnost u modernoj historiji srpskog naroda**", i "**fizičkog zaštitnika**" Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine u njenoj borbi za "**zaokruživanjem srpskog nacionalnog entiteta**" (**MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUD ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU**, Predmet: Br. IT-02-54-T, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, u daljem tekstu: **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T), Hag 31. maj 2002, paragraf 8).

Značajan broj mandata i druge dvije stranke (SDA = 86 ili 35,8% mandata, HDZ = 44 ili 48,35% mandata)[6] omogućio je da se od njih [i sa SDA i HDZ] obrazuje vladajuća koalicija, čime je već eksponirana petokolonaška stranka ušla u vlast. To je - pokazale su to naredne godine – bilo **tragično za multinacionalnu Bosnu i Hercegovinu**.

Osnovni, suštinski cilj Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine je, u skladu sa srpskim velikodržavnim projektom, od njenog početka bilo **formiranje srpske države i ujedinjenje svih Srba** ("**srpsko jedinstvo**"), u čiju su se realizaciju oko Slobodana Miloševića okupili i srpski nacionalistički lideri, uključujući i Radovana Karadžića. U ostvarenju tog zločinačkog projekta Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine je prijetila da će ga postići i nasilnim putem (vojnim sredstvima), za šta se svestrano prepremila. Tako je Radovan Karadžić, polazeći od ocjene da su **Srbi u Bosni i Hercegovini sve svoje nade vezali za njihovu maticu-zemlju Srbiju i da nikada neće dozvoliti da ih državna granica dijeli od Srbije**, u prvoj polovini novembra 1990. upozorio da su bosanski Srbi pripremljeni za rat i da "**nisu više bespomoćni, već veoma moćni i ujedinjeni**".[7] U tom su cilju, potom kao rezultat smišljene političke odluke, izvršeni brojni zločini, uključujući i genocid nad Bošnjacima.[8]

---

[6] S. Arnautović, **IZBOR U BOSNI I HERCEGOVINI '90. - ANALIZA IZBORNOG PROCESA**, Sarajevo 1996, str. 108.

[7] **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragrafi 8, 12, 16, 38 i 199; *NIN*, 9. novembar 1990, str. 10-13, Intervju Radovana Karadžića, SRBI IZVAN BOSANSKOG LONCA. Za Karadžića to nije bio samo "**građanski rat**", već navodno i "**rat između etničkih grupa i rat između religija**" (Isto, paragraf 12). Time je nastojao da prikrije svoju zločinačku politku i praksu.

[8] Isto, paragraf 195. Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine je, u postizanju zločinačkih ciljeva, "**politički probudila i homogenizirala srpski narod**" (**ICTY**, paragrafi 13 i 14). Srpskim kolaboracionistima u Bosni i Hercegovini je, po Radovanu Karadžiću, palo u dužnost da zaustave "**viševekovno nazadovanje srpskog nacionalnog pitanja. Sve što su naši preci propustili da učine ili dovrše – moramo da dovršimo mi, u ovoj tragičnoj i mučeničkoj, ali slavnoj generaciji**". Oni, po Karadžiću, nisu "**branili**" "**samo sebe**", već navodno "**celo srpstvo i celo pravoslavlje**" (AIIZ, inv. br. 2-140, Glavni štab Oružanih snaga Vojske Republike Srpske, Sektor za moral, vjerske i pravne poslove, Int. br. 10/24-291, 7. novembar 1994, Poruka predsednika Republike Srpske).

Radovan Karadžić je na konferenciji za štampu, održanoj poslije sastanka sa Miloševićem, koji je krajem februara 1991. posjetio sjedište Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine u Sarajevu i susreo se sa rukovodstvom te stranke, izjavio: "**Sasvim je prirodno za Srbe da žive u jednoj državi**".[9]

Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine predvođena je Radovanom Karadžićem, Momčilom Krajišnikom, Biljanom Plavišić i Nikolom Koljevićem (oni su sačinjavali kolektivno rukovodstvo te stranke). Karadžić je bio predsjednik Partije. Krajišnik je bio njegov najbliži saradnik i jedan od kreatora partijske politike. Plavšić i Koljević (profesori Univerziteta u Sarajevu) su bili i članovi kolektivnog Predsjedništva Bosne i Hercegovine, slijedeći partijsku disciplinu i poslušnost, te velikosrpsku nacionalističku politiku i praksu.[10]

Radovan Karadžić je svoju rukovodeću ulogu vršio isključivo kroz svoju poziciju šefa SDS-a (do proljeća 1992.). Njegov primat u rukovodstvu srpskih kolaboracionista u Bosni i Hecegovini bio je učvršćen njegovim bliskim odnosima sa Slobodanom Miloševićem, koji je, u svojstvu predsjednika druge države, predstavljao i interese Srba u Bosni i Hercegovini i imao redovne kontakte sa Karadžićem. U određivanju partijske politike i izradi odluka Karadžić je, izvršavajući namjere, ciljeve, zadatke i volju rukovodstva Velikosrpskog pokreta i lično Slobodana Miloševića, djelovao blisko i konstantno sarađivao sa drugim rukovodećim kadrovima SDS-a.[11]

Između Slobodana Miloševića i rukovodstva "Republike Srpske Bosne i Hercegovine", posebno Radovana Karadžića, postojala je dobro razrađena taktika i o njihovim nastupima pred međunarodnim faktorima. Cilj je bio dokazati da se radi o političkom i vojnom rukovodstvu dvije različite države, a ne o jednoj (Savezna Republika Jugoslavija) i njenoj kolaboracionisitičkoj tvorevini ("Republika Srpska Bosna i Hercegovina"),

---

[9] Isto, paragraf 39.

[10] Isto, paragrafi 36-37 i 196.

[11] Isto, paragrafi 39 i 196. Krajem februara 1991. (tri dana poslije Miloševićeve posjete središtu SDS-a Bosne i Hercegovine) srpski petokolonaši, pa kolaboracionisti, na čelu sa Karadžićem, ovlastili su vođu Velikosrpskog pokreta da predstavlja interese Srba u Bosni i Hercegovini (Isto, paragraf 39).

pri čemu je to kolaboracionističko rukovodstvo predstavljalo navodno samostalan politički i vojni faktor. Postojale su dobro razrađene "**kombinacije**", kako da se to međunarodnim faktorima predstavi. Milošević, vođa Velikosrpskog pokreta, je "**radio po svome**", a vrtio glavom "**kako ne zna kako će rukovodstvo Republike Srpske postupiti**".[12] Dakle, Milošević je nastupao potpuno samostalno, a njegovi kolaboracionisti iz Bosne i Hercegovine bili su navodno "**nepredvidljivi ludi Srbi**".[13]

Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine, formirana u julu 1990, brzo je, u skladu sa usvojenim programom i sa punim osloncem na partijske veoma koordinirane opštinske i mjesne organizacije, uspostavila efektnu komunikaciju i komandnu strukturu. Novembra 1990. informacije iz najudaljenijih sela stizale su do Glavnog odbora SDS-a u Sarajevu za dva sata, i ako je trebalo u Miloševićev kabinet

---

[12] AIIZ, inv. br. 2-2889, Savezna Republika Jugoslavija, Vrhovni savet odbrane, DT Broj 12-4, 26. avgust 1995, Beograd, ZABELEŠKA sa sastanka predstavnika najvišeg političkog i vojnog rukovodstva Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srpske održanog 25. avgusta 1995. godina u rezidencijalnom objektu Vojske Jugoslavije u Dobanovcima, str. 8-9.

Na tom je sastanku, povodom rasprave o ponuđenom mirovnom rješenju Kontakt grupe, Karadžić predložio Miloševiću "**- da on radi po svome, a da 'vrti glavom kako ne zna kako će rukovodstvo Republike Srpske postupiti'**". Na to ga Milošević "**upozorio da nema više vremena za takve 'kombinacije'**". Karadžić mu je uzvratio: "**Mi onda možemo da se dogovaramo za brzi mir, ali da naš neprijatelj to ne zna; da ne učinimo kakvu taktičku grešku**" (Isto).

[13] Isto. U raspravi oko mirovnog rješenja Kontakt grupe između političkog i vojnog rukovodstva Savezne Republike Jugoslavije i "Republike Srpske Bosne i Hercegovine" na pomenutom sastanku u Dobanovcima Karadžić je "**preporučio**" "**da je bolje da se jugoslovenska strana, prvenstveno predsednik Milošević, 'bori kao i do sada', a da oni i dalje ostanu 'nepredvidljivi ludi Srbi'**". Na to je Milošević sljedećim riječima podsjetio Karadžića: "**Tako smo prošle godine razgovarali…, i nakon našeg odbijanja plana, izgubio se deo teritorije i palo mnogo žrtava**". Karadžić je zatim upitao: "**A istorija**", na što je Milošević uzvratio da "**nama treba živ narod, a ne istorija**" (Isto, str. 9).

U nastavku diskusije Karadžić je, pored ostalog, predložio: "**Neka Slobodan Milošević ide i neka pritiska Srbe iz Republike Srpske, kao i do sada, ali je dobro da i mi očuvamo status pregovaračke strane**". Prema Karadžićevom mišljenju **lakše je bilo i Miloševiću** "**da kaže kako donekle može uticati, ali moramo i njih (Srbe iz Republike Srpske) čuti**" (Isto, str. 14-15).

za kraće vrijeme. Partijska infrastruktura, kreirana u 1990. - 1991, uključivala je tehničke i organizacione kapacitete za komandovanje, kontrolu i komunikacije od najvišeg vrha u Partiji do najnižih redova. Članovi SDS-a su bili obavezni da provode i poštuju partijsku politiku i odluke partijskih organa.[14]

Organizacija i funkcionisanje "**bezbjedonosnog sistema**" SDS-a je bio izričita tajna i organizovano hijerarhijski. Razvijeni su kodovi za komunikaciju preko javnih telefonskih linija (broj 1. za specifične ličnosti: Karadžić je bio "01", Krajišnik "02", Koljević "03" i Plavišić "04"). U avgustu 1991. Karadžić je izdao naređenje svim opštinskim i regionalnim odborima SDS-a u Bosni i Hercegovini da će u cilju zaštite tajnosti komunikacija u potpisima, pisanim izvještajima, naređenjima i drugim dokumentima doći do promjena, te da "**SDS lideri u Bosni i Hercegovini trebaju početi upotrebljavati tajne identifikacijske brojeve**". Tako je rukovodstvo SDS-a Bosne i Hercegovine septembra 1991. ustanovilo posebnu zavjereničku osnovnu komandu, kontrolu, komunikacije i obavještajni sistem.[15]

Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine je istovremeno vodila aktivnosti na **dva kolosjeka**: prvo, **deklarativno** je podržavala toleranciju, demokratski dijalog i zaštitu srpskih interesa unutar Bosne i Hercegovine i zaštitu Republike u Jugoslaviji kroz mirovne pregovore, ističući, kao i vođa Velikosrpskog pokreta, njihove ciljeve kao navodno očuvanje Jugoslavije (u stvarnosti su preduzimali akcije da je što prije sahrane), i drugo, **tajno** je i zavjerenički po nalogu centra Velikosrpskog pokreta iznutra potkopavala jedinstvo Republike Bosne i Hercegovine i vršila destrukciju Države, u saradnji sa institucijama u Beogradu i Srbima u Republici Hrvatskoj, kao i pripreme za formiranje "srpske Bosne i Hercegovine" i zločine u Bosni i Hercegovini.[16]

---

[14] *NIN* (Beograd), 9. novembar 1990, str. 10; **ICTY**, Predmet : Br. IT-02-54-T, paragrafi 37 i 197. "**Bilo šta izvan usvojene politike**" je, po Karadžiću, bila izdaja (Isto, paragraf 37, nap. 391). S tim u vezi, Krajišnik je tvrdio kako su "**izdajnici i otpadnici najteži protivnici. Mi bi voljeli da pošaljemo sljedeću poruku onima koji su posrnuli ili su neutralni, slabi ili dezorjentisani i oni koji se ne osjećaju kao izdajnici: danas vi još imate vremena, sutra će biti prekasno**" (Isto, paragraf 197).

[15] Isto, paragraf 198.

[16] Isto, paragrafi 15 i 199.

U drugoj polovini 1990. bilo je više pojava "**grubog narušavanja ustavnog poretka i teritorijalnog integriteta Republike Bosne i Hercegovine i ugrožavanja lične i imovinske sigurnosti njenih građana**". S tim u vezi, Ustavni sud Bosne i Hercegovine je, prateći "**pojave o ostvarivanju ustavnosti i zakonitosti**", 6. novembra 1990. uputio "Obavještenje" Skupštini SR Bosne i Hercegovine, u kome je ukazano na te pojave. Međutim, i nakon toga proces destrukcije ustavnog poretka je, "**nizom protivustavnih i nezakonitih radnji i akata**", nastavljen.[17]

Srpski nacionalistički režim u Beogradu je, preko rukovodstva petokolonaške organizacije - Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, intezivno radio i na destrukciji Bosne i Hercegovine, odnosno na pripremama za zločine u Bosni i Hercegovini, formirajući, najprije, **paradržavne srpske organe vlasti**. Prvi takav paradržavni organ formiran je u Banja Luci 13. oktobra 1990. na **Svesrpskom saboru Bosne i Hercegovine**, pod nazivom "**Srpsko nacionalno vijeće Bosne i Hercegovine**", a onda i mreža takvih regionalnih vijeća, iz čije fizionomije je jasno proizilazila namjera razbijanja jedinstva Bosne i Hercegovine. Jezgro Srpskog nacionalnog vijeća Bosne i Hercegovine sačinjavali su vodeći ljudi SDS-a, ali su u njemu bili zastupljene i druge "**srpske stranke**", "**nestranačke ličnosti**" i neka "**srpska društva**" (*Prosvjeta*).[18]

---

[17] I. Dautbašić, **AGRESORSKO FORMIRANJE KOLABORACIONISTIČKIH TVOREVINA I DJELOVANJE USTAVNOG SUDA BOSNE I HERCEGOVINE NA NJIHOVOM UKIDANJU**, u: AGRESIJA NA BOSNU I BORBA ZA NJEN OPSTANAK 1992. - 1995. GODINE, Sarajevo 1996, nav. dj., str. 184.

[18] *Javnost*, 19. oktobar 1990, str. 1 i 10. novembar 1990, str. 2; AIIZ, str. 2-2436; *NIN*, 9. novembar 1990, str. 11, Intervju Radovana Karadžića, SRBI IZVAN BOSANSKOG LONCA.

U Odluci o formiranju se navodi da će "Srpsko nacionalno vijeće Bosne i Hercegovine" raditi na "obezbjeđivanju i učvršćivanju građanske i nacionalne ravnopravnosti i slobode građana srpske nacionalnosti i srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u cjelini" i "voditi i druge nacionalne poslove srpskog naroda u Bosni i Hercegovini" (Isto).

Osnovni zadatak "Srpskog nacionalnog vijeća" trebalo je "da bude briga o sadašnjem i budućem življenju srpskog naroda" na području Bosne i Hercegovine (Javnost, 27. oktobar 1990, str. 3).

Samozvano Srpsko nacionalno vijeće Bosne i Hercegovine je bilo "**odgovorno samo srpskom narodu u Bosni i Hercegovini, njegovim saborima i velikim skupštinama**", te ga je mogao "**raspustiti samo srpski narod**". Prvi predsjednik Radovan Karadžić, iskazujući "**zabrinutost**" za položaj Srba u Bosni i Hercegovini, iznio je prave razloge za formiranje "**Srpskog nacionalnog vijeća**" – da "**Srbi u Bosni i Hercegovini neće odustati od svojih zahtjeva da žive u istoj državi u kojoj je i njihova matica Srbija**", te "**zato mi danas formiramo svoje Srpsko nacionalno vijeće, čime svoju sudbinu uzimamo u svoje ruke...**".[19]

Na osnivačkom saboru u Banja Luci "Srpsko nacionalno vijeće Bosne i Hercegovine" je donijelo i svoju "**prvu odluku**", u kojoj je ukazano na suštinu promjene "**državnog karaktera Bosne i Hercegovine**", po kojoj se "**državni položaj srpskog naroda u Bosni i Hercegovini ne može promijeniti nikakvim skupštinskim odlukama, već isključivo nacionalnim referendumom**", odnosno "**na referendumu srpskog naroda**".[20]

Formiranje i djelovanje posebnog srpskog državno-političkog organa u Bosni i Hercegovini – "**Srpskog nacionalnog vijeća**" bilo je "**suprotno Ustavu SR Bosne i Hercegovine, pravnom poretku i ukupnom društvenom i političkom uređenju**". Riječ je o neustavnom

---

"Srpsko nacionalno vijeće" je formirano od dijela Glavnog odbora SDS Bosne i Hercegovine, dijela Političkog savjeta SDS Bosne i Hercegovine, predstavnika Srpskog prosvjetnog i kulturnog društva "*Prosvjeta*", predstavnika drugih stranaka, te "uglednih vanstranačkih ličnosti". Savjet za međustranačku saradnju pri SDS Bosne i Hercegovine dao je, takođe, glas za formiranje "Srpskog nacionalnog vijeća", naglašavajući da je riječ o "demokratskom pravu srpskog naroda", i "jedinom obliku odbrane suverenih prava srpskog naroda u Bosni i Hercegovini" u kome bi bile "okupljene sve političke stranke koje zastupaju interese srpskog naroda u Bosni i Hercegovini" (*Javnost*, 27. oktobar 1990, str. 2, Tekst Vojislava Maksimovića "IZNUĐENA ODLUKA SRPSKOG NARODA", *Javnost*, 27. oktobar 1990, str. 3).

Na "**Svesrpskom saboru**" u Banja Luci učestvovale su "**sve političke organizacije srpskog naroda iz cele Jugoslavije**" (Isto). Međutim, na njemu je, obmane radi formirano samo Srpsko nacionalno vijeće Bosne i Hercegovine.

19 Isto, 19. oktobar 1990, str. 1.

20 Isto. Tu "Prvu odluku Srpskog nacionalnog vijeća Bosne i Hercegovine" potpisao je Radovan Karadžić, u svojstvu predsjednika tog vijeća.

tijelu "**sa nelegalnim i nelegitimnim pretenzijama za zastupanje svih pripadnika srpskog naroda u Bosni i Hercegovini i osporavanje Skupštini SR Bosne i Hercegovine da ostvaruje postepeno i u cjelini svoje ustavne funkcije**".[21] Očigledno da je riječ o dirigovanoj pobuni kao i u Kninu.

Krajem 1990. formirana su, u skladu sa "Odlukom" "**Svesrpskog sabora Bosne i Hercegovine**" u Banja Luci, i regionalna srpska nacionalna vijeća. Tako je u drugoj polovini oktobra 1990., na prvom saboru srpskog naroda Hercegovine u Trebinju, u prisustvu "**oko šest hiljada Srba iz Hercegovine i susedne Crne Gore**", formirano "**Srpsko nacionalno vijeće za Hercegovinu**", u koje su izabrani predstavnici svih srpskih političkih stranaka koje "**djeluju na ovom području: SDS, SPO i SNO, kao i sestrinska stranka iz Crne Gore, Narodna stranka**". Na tom su skupu govorili Božidar Vučurović, predsjednik Regionalnog odbra SDS-a Bosne i Hercegovine za Hercegovinu, Radovan Karadžić, prof. dr. Budimir Košutić, prof. dr Nikola Koljević, prof. dr Novak Kilibarda, Vladimir Srebrov i drugi. Vučurović je, u skladu sa svojim shvatanjima o nemogućnošću zajedničkog života, naglasio potrebu samoorganizovanja srpskog

---

[21] I. Dautbašić, nav. dj., str. 184. Srpsko nacionalno vijeće je, po ocjeni Republičkog štaba Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine, od 18. oktobra 1990, konstituisano da bude "paralelna vlast uz legitimnu vlast Skupštine Bosne i Hercegovine, to je negiranje ustavnog poretka Bosne i Hercegovine i Jugoslavije. To vodi ka formiranju nacionalnih vijeća i drugih naroda, razgrađivanju suvereniteta i integriteta Bosne i Hercegovine, vodi u nove međunarodne sukobe i još veće konflikte u Bosni i Hercegovini". To je "udar na Republiku i želja da se utiče na odgađanje izbora, što se ne smije dopustiti". Formiranje Srpskog nacionalnog vijeća je "najteži udarac Bosni i Hercegovini kao suverenog društva, to treba povezivati i shvatiti u najužoj korelaciji sa nacionalnim vijećem u Kninu". Tim se "činom neki lideri i ostala rukovodeća gospoda nacionalnih partija boje izbora, te se zagovaraju nacionalni ratovi sviju protiv svih, a zapravo nikome nije do demokratije nego do izazivanja vanrednog stanja i produbljivanja ustavne krize". Formiranje tog vijeća se "može čak tretirati kao državni udar, kao pokušaj otcjepljenja ...", što "vodi ka razaranju Bosne i Hercegovine i njenoj konfederaciji, ono onemogućava sve demokratske procese u vlastitom narodu i sve dogovore između naroda a posebno onemogućava funkcionisanje zvaničnih ustavnih organa vlasti" (AIIZ, 2-2431, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Pov. Broj: 04/164-10, 18. oktobar 1990. – Okružnom štabu Teritorijalne odbrane Tuzla).

naroda. Karadžić je, govoreći o značaju formiranja "Srpskog nacionalnog vijeća", čime su uzeli "**sudbinu u svoje ruke**", iznio lažnu ocjenu o tome da su "**ustavni izborni zakoni skrojeni tako da idu na štetu srpskog naroda, tako da nakon izbora sasvim unište srpski narod**". S tim u vezi, on je naglasio da "**Ustav nije ustavan, a Srpsko nacionalno vijeće je ustavno**". Prof. Košutić je negirao mogućnost prihvatanja "**šest država u kojima bi srpski narod bio manjina**", jer, kako je rekao, on nikada nije smatrao da "**između srpskog naroda posle 1918. postoje granice**". Dr Kilibarda je dokazivao kako su Crnogorci Srbi, možda "**ponajpoznatiji Srbi**".[22]

Do prve polovine novembra 1990. formirana su i "srpska nacionalna vijeća" Bosanske krajine u Banja Luci, stare Hercegovine u Foči i Ozrena u Bosanskom Petrovom Selu.[23]

"Srpsko nacionalno vijeće Bosne i Hercegovine", "**kao legitimni predstavnik dijela srpskog naroda u Jugoslaviji**, **a koji živi na teritoriji SR BiH**", donijelo je 8. novembra 1990. "**Deklaraciju o položaju srpskog naroda u SR Bosni i Hercegovini**". Tim je dokumentom, između ostalog, nedvosmisleno stavljeno do znanja da "**za srpski narod nije prihvatljiva Bosna i Hercegovina kao samostalna država**", koja bi egzistirala "**sama ili u konfederativnoj zajednici sa drugim državama, niti bilo koja druga forma državnog organizovanja kojom bi on bio odvojen od cjeline srpskog naroda ili bio sveden na status nacionalne manjine**". Umjesto toga, cilj je srpskog naroda bio "**da sačuva svoje jedinstvo sa srpskim narodom kao cjelinom**", što je u suštini drugim riječima značilo – projektovano formiranje srpske države. U realizaciji tog cilja usvojen je stav da će Srpsko nacionalno vijeće "**o suštinskim pitanjima samobitnosti srpskog naroda u Bosni i Hercegovini**", "**organizovati referendum srpskog naroda u Bosni i Hercegovini**". Na taj su način nekoliko mjeseci nakon formiranja i uoči izbora Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine i druge petokolonaške organizacije javno obznanili svoje ciljeve.[24]

---

[22] *Javnost*, 27. oktobar 1990, str. 3.

[23] Isto, 27. oktobar 1990, str. 3 i 10. novembar 1990, str. 2.

[24] Isto, 10. novembar 1990, str. 12 i 17. novembar 1990, str. 2. Deklaracija je objavljena u *Javnosti*, listu Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine (br. 5, 17. novembar 1990, str. 2). Radovan Karadžić je svojim potpisom, stajao iza tog dokumenta.

Način realizacije tog cilja – formiranje srpske države, bio je u skladu sa Miloševićevom tvrdnjom, koju je tri mjeseca prije toga obznanio. Naime, on je 10. avgusta 1990. u Kuparima gdje se rukovodstvo Velikosrpskog pokreta odmaralo i koristilo priliku "**za širu razmenu mišljenja**" (prilikom izleta na ostrvo Mljet), pored ostalog, izjavio: "**da bi se referendumom mogao rešiti problem Srba iz Bosne pored Drine, ...**".[25]

U **Poruci** srpskom narodu, iz prve polovine novembra 1990, Radovan Karadžić je, polazeći od ocjene da je Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine "**jedini pravi zaštitnik interesa srpskog naroda u BiH**", iznio stav Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine po kome "**srpski narod na referendumu treba da odluči u kakvoj zemlji želi da živi**", odbacujući pri tome mogućnost konfederacije ili samostalne Bosne i Hercegovine.[26] Ukazujući na značaj demokratije za "**sudbinu srpskog naroda**", Karadžić se Srbima obratio i sa lažnom ocjenom kako se "**srpski narod nalazi pred opasnošću da bude odvojen od svoje matice Srbije i smješten, kao nacionalna manjina, u nekoj novoj NDH ili ND BiH**". Stoga je poručio da je SDS "**jedina stranka koja štiti srpski narod od odvajanja od Srbije**",[27] što je značilo promjenu granica suverenih država, pri istovremenom rušenju zajedničke države.

Od prve polovine 1991, po instrukcijama aspiranata na bosanskohercegovački prostor, u Bosni i Hercegovini je pojačan, uz izuzetnu napetost, opću konfrotaciju i neizvjesnost, pa i otvorena neprijateljstva prema Državi, proces napada na ustavno-pravni sistem i teritorijalno jedinstvo Bosne i Hercegovine (samovoljno preuzimanje

---

[25] B. Jović, nav. dj., str. 176.

[26] *Javnost*, 10. novembar 1990, str. 1. "**Izjašnjavanje**" srpskog naroda na "**referendumu**" o tome "**u kakvoj zemlji želi da živi**", po Karadžiću je "**to glavno pitanje i to je dovoljan razlog da svaki Srbin i Srpkinja glasaju za svoju srpsku stranku. Sve drugo može donijeti dramatične obrte, ropstvo srpskog naroda i građanski rat kao ishod drame i nesporazuma**".

Glasajući za Srpsku demokratsku stranku, Karadžić je ocijenio da Srbi glasaju "**za vlast srpskog naroda, za sigurnost i cjelovitost srpskog naroda i njegove države**" (Isto).

[27] Isto.

i vršenje državnih kompetencija, formiranje paralelenih i konkurentskih organa vlasti, "nacionalna teritorijalizacija" i druge pojave izazvane neustavnim i protuzakonitim aktima). Nosioci tog projekta bile su Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine i Hrvatska demokratska zajednica za Bosnu i Hercegovinu, odnosno one političke stranke koje su, u okviru institucija sistema (Skupština, Predsjedništvo, Vlada, itd), u najvećem dijelu participirale u raspravi kod iznalaženja odgovarajućeg ustavno-pravnog uređenja Bosne i Hercegovine i potvrde njenog višestoljetnog identiteta. U suštini je bilo riječi o otvaranju rasprave o regionalizaciji – nacionalnoj teritorijalizaciji, odnosno o politizaciji tog problema, prikrivajući pri tome političke ciljeve "**ekonomskim nužnostima**".[28]

Radeći na definiranju "**srpskih oblasti**", autori etničke (jednonacionalne) regionalizacije su manipulirali i netačno interpretirali pokazatelje dotadašnjeg ekonomskog razvoja pojedinih dijelova Bosne i Hercegovine. Tako je regionalizacija imala političku pozadinu, odnosno bila je sredstvo za ultimativno oduzimanje teritorija i preuzimanje vlasti na "srpskim" područjima.[29]

Srpska demokratska stranka i Srpsko nacionalno vijeće Bosne i Hercegovine su, nastojeći da zaokruže velikosrpski projekat - **formiranje srpske države** ("**svi Srbi u jednoj državi**"), donijeli više neustavnih akata. Tako je, po uzoru na Srbe u Kninu, kada je maja 1990. formirana zajednica srpskih opština,[30] u proljeće 1991, odnosno

---

[28] I. Dautbašić, nav. dj., str. 184; K. Begić, **BOSNA I HERCEGOVINA OD VANCEOVE MISIJE DO DAYTONSKOG SPORAZUMA**, Sarajevo 1997, str. 55, *Javnost*, 20. april 1991, str. 1.

SDS Bosne i Hercegovine i HDZ za Bosnu i Hercegovinu su, kako piše Prof. dr Kasim Begić, "**zadržale status – 'vladajućih stranaka' i učešća sa SDA (Stranka demokratske akcije) i opozicionim strankama u institucinalnom djelovanju i razrješenju problema, uključujući i rad na novom ustavu, a istovremeno koristeći vaninstitucionalne forme flagrantno kršile važeći ustavno-pravni sistem BiH**". Stoga je u toj činjenici "**hipokrizija, ma koliko bila primjerena politici, dostigla svoje neslućene razmjere**", s pravom zaključuje prof. Begić (K. Begić, nav. dj., str. 55).

[29] K. Begić, nav. dj., str. 56-58; *Javnost*, 20. april 1991, str. 3 i 5, te 4. maj 1991, str. 11; **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 39 i 233-234.

[30] L. Silber - A. Litl, **SMRT JUGOSLAVIJE**, Beograd 1996, str. 105-111.

11. aprila 1991, postignut "**Dogovor o udruživanju u Zajednicu opština Bosanske krajine**". Taj "**dogovor**" o formiranju regionalne zajednice opština Bosanske krajine prihvatile su Skupštine opština Bosanska Dubica, Glamoč, Banja Luka, Mrkonjić Grad, Bosanska Gradiška i dr.[31] Nakon toga, formirane su zajednice opština istočne pa stare Hercegovine i dr.[32]

Skupština Bosne i Hercegovine je sredinom aprila 1991. razmatrala formiranje "Zajednica opština Bosanske krajine" i, s tim u vezi, uputila preporuke bosansko-krajiškim opštinama da se suzdrže od dalje regionalizacije.[33] Međutim, ta preporuka nosiocima regionalizacije nije ništa značila.

Vlada Bosne i Hercegovine je "**izrazila bojazan da će prestrojavanje opština na etničkom principu dovesti do zaoštravanja međunacionalnih odnosa**". Jedan broj članova Vlade iz reda Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine javno se izjasnio za odluku opština Bosanske krajine i istočne Hercegovine kao ispravnu iz "**ekonomskih**" razloga.[34]

Stranka demokratske akcije je u odluci o regionalizaciji opština u Bosni i Hercegovini vidjela formiranje etnički čistih područja, razbijanje Bosne i Hercegovine i pokušaj realizacije zamisli o formiranju Velike Srbije i sl. To je i bio povod te je ta stranka u Banjaluci i Trebinju organizovala protestne skupove, ukazujući na moguće štetne i nesagledive posljedice koje mogu nastati takvom vrstom podjela.[35]

Konstituirajuća sjednica "**Skupštine Zajednice opština Bosanske Krajine**" je, uz prisustvo "**blizu sto poslanika, delegiranih ispred četrnaest bosanskohercegovačkih opština (iz svake po sedam) koje su ranije donijele Odluku o prisajedinjenju u novu regiju ovog dijela Republike**",

---

[31] I. Dautbašić, nav. dj., str. 185; Kasim Begić, nav. dj., str. 57-58.

[32] *Javnost*, 14. septembar 1991, str. 3.

[33] Isto, 20. april 1991, str. 1 i 4. maj 1991, str. 5.

[34] AIIZ, inv. br. 2-2445, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Pov. br. 04/143-6, 8. maj 1991, Sarajevo, Informacija o značajnim činiocima i manifestacijama na moral i b/g /borbena gotovost / TO SR BiH za APRIL 1991. god.

[35] Isto.

održana 25. aprila 1991. u Čelincu. Četiri dana kasnije (29. aprila) novoformiranoj zajednici opština dali su saglasnost o pristupanju Zajednici i predstavnici osam drugih opština, izuzev u Bosanskom Novom, "**gdje je prilikom glasanja presudila suzdržanost opozicije**".[36]

Na sastanku Regionalnog odbora SDS-a Stara Hercegovina u Foči, održanom 19. aprila 1991, na kome su, pored predstavnika vlasti i naroda opština Kalinovika, Foče, Goražda, Čajniča, Višegrada i Rudog, prisustvovali i predsjednik Narodne stranke Crne Gore (prof. dr Novak Kilibarda) i predsjednik Kluba poslanika Crne Gore (dr Mitar Čvorović), bilo je "dosta govora **oko regionalizacije Istočne i Stare Hercegovine**, **te Glasinca SO-e Sokolačke regije u zajednicu opština Hercegovina**". U ZAJEDNIČKOM SAOPŠTENJU, koga su u Foči 20. aprila 1991. potpisali predsjednik Regionalnog odbora SDS-a Stara Hercegovina, s jedne, i predsjednik Narodne stranke Crne Gore, Novak Kilibarda, s druge strane, navedeno je kako se većina tih opština "**naslanjaju i graniče sa Crnom Gorom, pa je sasvim normalno i potrebno razgovarati sa predstavnicima vlasti i naroda Narodne stranke Crne Gore**". Pri tom je "**najveći akcenat dat na kulturnom i duhovnom jedinstvu ovog naroda**". Tim prije, jer je "**istorijska sudbina, bolje reći nepravda, pocijepala ovaj narod, jednog porijekla, jedne vjere**". Stoga je usvojena "**zajednička ocjena svih učesnika**" tog fočanskog skupa "**da je ovo istorijski trenutak da se demokratskim sredstvima izborimo za svekoliko jedinstvo srpskog naroda**".[37]

Skupština opštine Pale je, na osnovu "**odluke**" Opštinskog odbora Srpske demokratske stranke Pale, od 29. aprila 1991, i polazeći od ocjene da se "**udruživanje opštine Pale u zajednicu Grada Sarajeva pokazalo kao ekonomski neopravdano**", 8. maja 1991. donijela "**Odluku**" o izdvajanju Opštine Pale iz Zajednice opština Sarajeva.[38]

---

[36] *Javnost*, 4. maj 1991, str. 5. Za predsjednika Zajednice opština Banja Luka izabran je Vojo Kuprešanin, a za potpredsjednike Radoslav Brđanin i Dragan Knežević (Isto).

[37] AIIZ, inv. br. 3-1082/3, Regionalni odbor SDS – Stara Hercegovina – Foča, Foča, 20. april 1991, ZAJEDNIČKO SAOPŠTENJE.

[38] I. Dautbašić, nav. dj., str. 185-186; *Javnost*, 4. maj 1991, str. 2.

Istoga dana je, na inicijativu Regionalnog odbora SDS-a, na sjednici Skupština opština Sokolac, Pale i Han-Pijeska, odlučeno da se "**izvrši povezivanje tih triju opština u Zajednicu opština Romanija**".[39]

I srpsko stanovništvo mjesnih zajednica Hreša i Bulozi (područje sarajevske opštine Stari Grad), je, zbog navodne "**nemogućnosti da ostvare osnovna građanska prava**," septembra 1991. odlučilo da se pripoje "**SAO Romaniji**".[40] Takvu odluku je tada donijelo i "**srpsko stanovništvo olovske opštine**".[41]

Regionalni odbor Srpske demokratske stranke za Staru Hercegovinu (regija "Stara Hercegovina" obuhvatala je opštine: Kalinovik, Foča, Goražde, Rudo, Čajniče i Višegrad), u Foči je 3. maja 1991. ponovo razmotrio **pitanje regionalizacije sa opštinama Istočne Hercegovine**. S tim u vezi, jednoglasno je zaključeno "**da se još više intenzivira rad na ovom vitalnom pitanju ...**". Dostavljajući tu ocjenu Srpskoj demokratskoj stranci Bosne i Hercegovine, u Zajedničkom saopštenju Regionalnog odbora SDS Stara Hercegovina se naglašava kako ih "**na ovom putu nikakve odluke bosansko-hercegovačkog Parlamenta ili Vlade neće onemogućiti**".[42]

U Trebinju je 27. maja 1991. konstituisana "**Skupština zajednice opština Istočne i Stare Hercegovine**". "**Odluku o udruživanju u Zajednicu**" donijele su opštine: Trebinje, Gacko, Bileća, Nevesinje, Ljubinje, Kalinovik, Čajniče i Rudo. "**Skupštini**" su prisustvovali "**poslanici**" svih osam opština. Za "**predsjednika**" "**Zajednice**" izabran je Božidar Vučurović iz Trebinja, a za "**potpredsjednika**" Milorad

---

39 *Javnost*, 11. maj 1991, str. 3.

40 Isto, 28. septembar 1991, str. 2. Obrazloženje navedene odluke je zaista obična laž, kao što je i konstatacija da "**....7.500 stanovnika srpske nacionalnosti u sarajevskoj opštini Stari grad još uvijek nema svoje predstavnike u vlasti**" (Isto).

41 Isto. S tim u vezi, Glavni odbor SDS Olova je ocijenio da je u toj opštini "znatno porasla uznemirenost među srpskim narodom", optuživši rukovodstvo lokalne SDA da za to snosi odgovornost. Pored toga, navodi se kako je "broj Muslimana u Olovu vještački povećan sjedinjenjem mjesnih zajednica Kaljine i Knežine koje su pripadale opštini Sokolac" (Isto).

42 AIIZ, inv. br. 3-1082/6, Regionalni odbor SDS Stara Hercegovina - Foča, Foča, 3. maj 1991, ZAJEDNIČKO SAOPŠTENJE.

Vujović iz Bileće i Duško Kornjača iz Čajniča. Pri tome je Trebinje određeno i kao administrativno središte "**Zajednice**". Usvojen je i "**Statut**" i druga akta "**Zajednice**", a "**dat je predlog i opštinama Stolac, Nikšić i Dubrovnik da se i one priključe ovoj regiji**".[43]

Takvu fizionomiju "**SAO istočne Hercegovine**" imao je i Miloševićev ministar Mihalj Kertes, s tim što ju je on vidio u sastavu srpske zemlje Crna Gora. Očiglednost namjere za razbijanje Bosne i Hercegovine vidljiva je i iz pomenutih istovremenih aktivnosti u Bosanskoj krajini, koja je trebalo da se ujedini sa već proglašenom takozvanom Kninskom krajinom u federalnu jedinicu te Jugoslavije, kao i činjenice da se u osnovi priznaju zaključci dogovora Tuđmana i Miloševića iz Karađorđeva i Tikveša, marta i aprila 1991. Nedovršenost tih dogovora uslovljavalo je i nepominjanje sudbine ostalih dijelova Bosne, za koje je Tuđman mislio da mogu biti podijeljeni na bazi srpske ili hrvatske većine u opštinama.[43a]

"**Srpski narod**" Bosanske krajine je, "**uoči Vidovdana**" (28. juna 1991.) u Bosanskom Grahovu donio odluku o "**ujedinjenju razdijeljenog naroda Krajine**", koja će, pored Srbije i Crne Gore, **"činiti federalnu jedinicu**", što je "**istorijska odluka Krajišnika da formiraju svoju državnu teritoriju**".[44]

Radovan Karadžić je avgusta 1991. uveo tajni sistem veza između Glavnog odbora SDS-a i mjesnih odbora, te sa Republikom Srbijom. Takva tajna procedura veza proglašena je obaveznom za slanje izvještaja i naredbi.[45]

---

[43] *Javnost*, 1. juni 1991, str. 4.

[43a] Dvije petokolonaške stranke (Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine i Hrvatska demokratska zajednica za Bosnu i Hercegovinu) razrađivale su te dogovore na terenu i to obilježavale formiranjem "SAO OBLASTI" i "HRVATSKIH ZAJEDNICA". Za to je, pored ostalog, očigledna potvrda Begićeva karta iz januara 1992, po kojoj je tada samo još pet opština i urbani dio grada Sarajeva ostalo nepodijeljeno između njih (K. Begić, nav. dj., između strane 68. i 69.).

[44] Isto, 14. septembar 1991, str. 4.

[45] **ICTY**, Predmet: Br. IT-01-51-1, paragraf 59; *Dani*, specijalni prilog, 7. decembar 2001, str. 9.

Razgovori o Martićevom hapšenju i njegovom oslobađanju, početkom septembra 1991,[46] otkrili su, pored ostalog, strategiju nastojanja rukovodstva SDS-a Bosne i Hercegovine da destruira vlast i podijeli zajedničku državu, kroz proces "**regionalizacije**" i podjelu policijskih snaga – navodno kao rezultat muslimanskih provokacija. Taj je incident sa Martićem bio važan za Karadžića, koji je u razgovoru sa Milanom Babićem objavio svoje **namjere** da "**završi**" sa Muslimanima i u više prilika pominjao "**blokadu**" Sarajeva, kao mogući rezultat tog incidenta.[47]

"**Blokadu**" Sarajeva Karadžić je septembra 1991. ponovo pominjao. On je tada u telefonskom razgovoru informisao svoga vođu Slobodana Miloševića da je "**Romanija spremna na blokadu Sarajeva**", gdje "**niko neće biti u stanju da napusti Sarajevo**, **biće to katastrofa**".[48] Time je Karadžić, još jednom, najavio ciljeve zločinačkog karaktera, što je od 1992. - 1995. bila politika i praksa velikosrpskog agresora i njegovih kolaboracionista.

Radovan Karadžić je izvršavao naredbe, instrukcije i druge smjernice koje je dobijao od vođe Velikosrpskog pokreta, Slobodana Miloševića.

---

[46] Isto, paragraf 32. Milan Martić (ministar za unutrašnje poslove "SAO Krajina" i kasnije šef policije "Republike Srpska Krajina") i dvojica oficira JNA su 8. septembra 1991. uhapšeni u Otoci kod Bosanske Krupe od strane policije Bosne i Hercegovine. Milošević, Milan Babić, Karadžić i drugi reagovali su na Martićevo hapšenje i radili na njegovom oslobađanju. Naime, u reakcije na to hapšenje i nastojanja za njegovim oslobađanjem bio je uključen "**najviši ešalon**" :

a) srbijansko vođstvo u Beogradu, uključujući Miloševića i njegove saradnike, kao što je Jovica Stanišić;

b) vojno rukovodstvo (generali Adžić, Kadijević i Vasiljević, te pukovnik Ratko Mladić);

c) rukovodstvo SDS-a Bosne i Hercegovine, na čelu sa Karadžićem i Krajišnikom, te njihovim bliskim saradnicima, kao što je Koljević (Isto, paragraf 31 i nap. 52-60, te paragraf 785); i

d) Alija Delimustafić, ministar unutrašnjih poslova SR Bosne i Hercegovine (*Slobodna Bosna*, br. 174, 14. februar 2002, str. 38).

[47] Isto. Epizoda sa Martićem, takođe, otkriva dimenzije raspona po kome je Slobodan Milošević ostvario svoju ulogu, aktivno pomažući zločinačke aktivnosti hrvatskih i bosanskih Srba, kroz njegov uticaj na JNA, bosanske Srbe i vođstvo hrvatskih Srba (Isto).

[48] **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 689, nap. 1388.

Tako je, na primjer, Milošević sredinom 1991. Karadžiću izdao naredbu o **realizaciji** neposrednih vojnih priprema za izvođenje oružane agresije protiv Bosne i Hercegovine.[49] To je jedan od krunskih dokaza i o podređenosti Karadžića Miloševiću.

U drugoj polovini 1991. rukovodstvo SDS-a Bosne i Hercegovine ponovo je aktueliziralo razbijanje Bosne i Hercegovine putem regionalnog organizovanja, odnosno organizacije zajednica opština, naglašavajući činjenicu da "**ekonomski aspekti regionalnog razvojnog koncepta imaju potvrdu širom savremene Evrope i njene težnje ka 'novom svjetskom poretku**".[50] Na Konferenciji za novinare u SDS-u Bosne i Hercegovine Radovan Karadžić je sredinom septembra 1991. netačno izjavio kako "**sama regionalizacija više nije sporna stvar, ali se trebamo dogovoriti o tehničkim pojedinostima; kakve će biti i kolike regije, odnosno koje će biti njihove kompetencije u odnosu na republičke i savezne vlasti....**".[51] Dr Miodrag Simović, potpredsjednik Vlade SR Bosne i Hercegovine, je krajem septembra i početkom oktobra 1991. objavio dva opširna teksta o "**udruživanju opština u zajednice**", sa ciljem da opravda "**ekonomski aspekt**" regionalizacije koju je SDS Bosne i Hercegovine uporno zagovarala.[52]

Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine je, na osnovu svog Statuta i "**odluke i zaključaka donijetih na savjetovanju opštinskih, regionalnih i republičkih organa Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine**", održanom 7. septembra 1991. na Palama, 9. septembra 1991. donijela Odluku o imenovanju *Štaba za regionalizaciju*. Cilj toga štaba je bio da prati "**sprovođenja Odluke o proglašenju autonomnih regija kao neodvojivih dijelova savezne države federativne Jugoslavije i sastavnih dijelova federalne jedinice**

---

[49] Vidi : str. 399, nap. 184 i str. 578-581.

[50] *Javnost*, 27. juli 1991, str. 4, tekst "**MOGUĆNOSTI REGIONALNOG ORGANIZOVANJA JUGOSLAVIJE**". Kao autori teksta potpisani su: članovi Predsjedništva SR Bosne i Hercegovine, prof. dr Nikola Koljević i prof. dr Biljana Plavšić, te predsjednik SDS-a Bosne i Hercegovine, Radovan Karadžić, i prof. dr Vojislav Maksimović, predsjednik Kluba srpskih poslanika.

[51] Isto, 21. septembar 1991, str. 3.

[52] Isto, 28. septembar 1991, str. 4. i 5. oktobar 1991, str. 4.

Bosne i Hercegovine, kao i izdvajanje naseljenih mjesta iz jedne opštine i uključivanje u sastav druge opštine".[53]

Predsjednik Regionalnog odbora SDS za Bosansku krajinu, dr Radoslav Vukić, je u Lušci Palanci, 9. septembra 1991, prilikom svečane skupštine povodom proslave formiranja SDS-a za Sanski Most, u svom govoru, između ostalog, konkretizujući **namjeru** destrukcije zemlje i posebno Bosne i Hercegovine, poručio da će Srbi "**osnovati svoju državu u okviru Srbije ili kao posebnu federalnu jedinicu, sastavljenu od Kninske i Bosanske krajine**".[54]

Karadžić je 12. oktobra 1991. u telefonskom razgovoru, sa Gojkom Đogom (beogradskim književnikom i profesorom), iznio **genocidne namjere** prema Muslimanima, tvrdeći da će **nestati** ("**oni će nestati,**

---

[53] AIIZ, inv. br. 3-915, Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine, Predsjednik, Broj: 542-011-1/91, Sarajevo, 9. septembar 1991. – Odluka o imenovanju Štaba za regionalizaciju.

Zadatak Štaba za regionalizaciju je bio "**da sagleda interes srpskog naroda u okviru Bosne i Hercegovine i jugoslovenske zajednice, a imajući u vidu njegov ekonomski, razvojni, etnički, istorijski, sociološki, geografski i svaki drugi interes, te da pripremi odgovarajuće podloge koje će da posluže za iznalaženje najadekvatnijih rješenja i ostvarenje najširih interesa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini**".

Štab je pružao "**stručnu i svaku drugu pomoć u razradi ideja i vođenju akcija koje se odnose na pitanja regionalizacije Bosne i Hercegovine i uspostavljanje odgovarajućih odnosa u okviru Jugoslavije**" (Isto, Izvršni odbor Srpske demokratske stranke BiH).

U Štab za regionalizaciju su imenovana sljedeća lica: Nenad Jovanović, Vojin Lale, Draško Vuleta, Dragan Marković, Mile Dmičić, Vidoje Ijačić, Ljubisav Terzić, Aleksa Milojević, Dragan Doknić i Jovo Miskin. Taj je organ angažovao i druga stručna lica i institucije, i posebno kadar sa terena, a o svim pitanjima koja su bila bitna obavljao je konsultacije sa organima i rukovodstvom Srpske demokratske stranke. S tim u vezi, Izvršni odbor SDS-a BiH je ocijenio kako je potrebno u tom "**izuzetno značajnom poslu, ostvariti neophodnu disciplinu, saradnju i koordinaciju u okviru Srpske demokratske stranke BiH ...**" (Isto).

Koljević i Plavšić su 7. septembra 1991. formalno zatražili od Slobodana Miloševića da ih predstavlja na Konferenciji u Hagu. Milošević je instruirao Krajišnika (preko Karadžića) da bi trebao putovati u inostranstvo da predstavlja interese bosanskih Srba u Evropskom parlamentu u Strasburu (**ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 54).

[54] *Javnost*, 14. septembar 1991, str. 2.

taj narod će nestati sa površine zemlje..."). Obrazlažući te zločinačke namjere prema Muslimanima ("**... oni će nestati...**"), naveo je "**da ima 20.000 naoružanih Srba oko Sarajeva**", a "**tri-četiri stotine hiljada naoružanh Srba u Bosni i Hercegovini**", "**plus ima jedna Armija i oružje i sve**". Sarajevo je, po Karadžiću, trebalo biti "**crni kotao, gdje će 300.000 Muslimana umrijeti...**".[55]

Karadžić je, u skladu sa navedenim zločinačkim namjerama, politikom i praksom, u razgovoru sa Momčilom Krajišnikom 13. oktobra 1991. izjavio da će "**u samo par dana Sarajevo nestati i biće 500.000 mrtvih, u jednom mjesecu Muslimani će biti uništeni u Bosni i Hercegovini.....**".[56]

Karadžićeve genocidne namjere i osnovni cilj "*srpsko jedinstvo*" trebalo je, između ostalog, provesti regionalizacijom "*srpskih prostora*" u Bosni i Hercegovini, oslonjenom na Miloševićev projekat Velike Srbije, odnosno "*Saveza srpskih zemalja*".

Cilj **Projekta o regionalizaciji** bio je formiranje **"srpske" Bosne i Hercegovine**. To je otvoreno potvrđeno 7. novembra 1991, na Petoj sjednici Izvršnog odbora, kada je, pored ostalog, razmatrana "**informacija oko regionalizacije**". Zaključeno je da "**ranija Komisija**" za organe Stranke pripremi "**okvir organizacije regija, kako bi se cjelovitije sagledala njihova organizacija i način funkcionisanja vlasti (Skupština, Vlada i dr.)**". Pri tome je zauzet stav da "**treba omogućiti da se poštuje princip da regijom bude obuhvaćeno i zaokruženo nacionalno i teritorijalno bogatstvo**" i ukazano da je **cilj** "**imati srpsku Bosnu i Hercegovinu...**".[57] Polazeći od tih "**opredjeljenja**", zaključeno je da za narednu sjednicu Izvršnog odbora treba pripremiti sve materijale koji su do tada rađeni "(**Osnovni materijal o**

---

[55] **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 53, 61 i 200, nap. 400. Tom je prilikom Karadžić rekao i sljedeće: "**Broj Srba će biti reduciran, a Hrvati će biti jedini koji će profitirati, pošto će oni sačuvati njihove opštine**" (Isto).

[56] Isto, paragraf 688. Te genocidne namjere prema Bošnjacima Radovan Karadžić je ponovio i u razgovoru sa Momčilom Mandićem (*Dani*, 14. februar 2003, str. 43).

[57] Raniji, još neprevaziđeni, trendovi su išli na formiranje "Srpske krajine" (spajanjem Bosanske i Kninske), te priključenja istočnih dijelova Bosne i Hercegovine Srbiji, odnosno Crnoj Gori.

demografsko-ekonomskoj analizi regionalnog razvoja, kao i njegov aneks)" i dostaviti ih članovima tog odbora.[58]

Sprovodeći nacionalnu (etničku-srpsku) neustavnu regionalizaciju, "zajednice opština" su tokom septembra, oktobra i novembra 1991. transformirane u "**srpske autonomne oblasti**" (SAO), odnosno male državice.[59]

U Trebinju je 12. septembra 1991, na sjednici "**Skupštine zajednice opština istočne i stare Hercegovine**" donesena "**odluka**" o proglašenju "**Srpske autonomne oblasti Hercegovina**", u čiji su sastav ušle opštine: Trebinje, Bileća, Gacko, Nevesinje, Kalinovik, Ljubinje, Rudo i Čajniče. U "**odluci**" se navodi da je "**SAO Hercegovina**" "**neodvojivi dio savezne države federalne Jugoslavije i sastavni dio federalne jedinice Bosne i Hercegovine**".[60]

Po tom modelu najveći dio Bosne i Hercegovine (izuzev zapadne Hercegovine) je u kratkom periodu "**saoiziran**". Pored "**političke volje**" rukovodstva SDS Bosne i Hercegovine i "**želje srpskog naroda da**

---

[58] AIIZ, Fond SDS, inv. br. 240/1, Zapisnik sa Pete sjednice Izvršnog odbora Srpske demokratske stranke, održane 7. novembra 1991.

Zanimljivo je istaći podatak da je na sjednici Političkog savjeta SDS-a, od 15. oktobra 1991, Milivoje Tutnjević, pored ostalog, izjavio kako "**regije moraju biti spremne da izvrše blokadu robno-novčanih puteva prema Sarajevu**" (AIIZ, Fond SDS, Inv. br. 110, Zabilješke sa sjednice Savjeta Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, održane 15. oktobra 1991.).

[59] L. Silber - A. Litl, nav. d., str. 241.

[60] *Javnost*, 14. septembar 1991, str. 3. I srpski narod sa područja Foče se, "**na osnovu izražene želje, pripojio SAO Hercegovina**"(AIIZ, inv. br. 3-1082/11, Srpska demokratska stranka, Opštinski odbor SDS-a Foča, Br. 143/91, 17. oktobar 1991, POZIV; Isto, inv. br. 3-1082/12, Srpska demokratska stranka BiH, Opštinski odbor SDS-a Foča, Odbornici iz redova SDS-a i SPO SO Foča, Privremeni odbor dijela Stare Hercegovine, Br. 146/91, Foča, 18. oktobar 1991, ODLUKA).

Stranka demokratske akcije je u septembru 1991. optužila SDS Bosne i Hercegovine za kršenje sporazuma o koaliciji, proglašavanjem "srpskih autonomnih oblasti". S tim u vezi, u Saopštenju SDA se navodi kako je "stvaranje srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini onemogućilo funkcionisanje republičke Vlade, a u isto vrijeme, predstavljalo napad na zajedničku vlast u Bosni i Hercegovini". SDA je, pored ostalog, insistirala na tome da se srpsko rukovodstvo odrekne formiranja "autonomnih oblasti" i "spontano" postavljenih barikada (L. Silber - A. Litl, nav. dj., str. 241), ali to nije imalo nikakav efekat.

živi u federativnoj Jugoslaviji i u Bosni i Hercegovini koja je federalni dio Jugoslavije", za realizaciju tog projekta, postojala je i "**naučna osnova**", pod autorstvom i mentorstvom Beograda.[61]

Autonomna regija Bosanska krajina transformirana je 16. septembra 1991. u "**SAO krajinu**", odnosno *Autonomnu Regiju krajina*. U oktobru je, sa sjedištem u Sarajevu, proglašena *SAO Romanija*. Početkom novembra 1991. formirane su *SAO Sjeverna Bosna* i *SAO Birač*.[62]

U svim "**SAO**" izabrani su odbornici u "**skupštinama**", usvojeni "**statuti**", konstituirane "**vlade**", usvojeni "**programi rada**", itd. Tako su na sjednici "**Skupštine srpske autonomne oblasti Romanija**", održanoj 22. oktobra 1991. na Sokocu, "**prihvaćene odluke zbora građana mjesnih zajednica i naseljenih mjesta sa područja opština Rogatice, Olova, Starog Grada i Trnova o priključenju SAO Romaniji**", konstituisana "**vlada SAO Romanije**" i usvojen "**privremeni statut**", kojim je ta oblast definirana "**kao demokratska i autonomna jedinica u sastavu srpske Bosne i Hercegovine i Federativne**

---

61 K. Begić, nav. dj., str. 58; Javnost, 21. septembar 1991, str. 5. Republički zavod za društveno planiranje Bosne i Hercegovine je septembra 1991, u tajnom elaboratu regionalizacije Bosne i Hercegovine "DEMOGRAFSKO - EKONOMSKA ANALIZA REGIONALNOG RAZVOJA, ALOKACIJE PRIRODNIH I DRUGIH RESURSA U REPUBLICI - I UTICAJ TIH FAKTORA NA REGIONALIZACIJU I POLOŽAJ POJEDINIH NARODA - POSEBNO SRPSKOG", mimo programa Vlade SR BiH, uradio "naučnu" i "stručnu" osnovu za saoizaciju Bosne i Hercegovine (K. Begić, nav. dj., str. 58, nap. 3.).

62 *Javnost*, 21. septembar 1991, str. 5; 28. septembar 1991, str. 4; 26. oktobar 1991, str. 2; 9. novembar 1991, str. 2 i 25. januar 1992, str. 2; K. Begić, nav. dj., str. 59; L. Silber - A. Litl, nav. dj., str 241.

U sastav "Autonomne regije Birač", formirane "voljom srpskog naroda", ušla su područja opština Šekovići i Vlasenica i dijelovi opština: Bratunac, Zvornik, Srebrenica, Kalesija, Kladanj i Živinice, te "naseljena mjesta, okruzi i područja koja se, u skladu sa ovom odlukom, naknadno priključe". "Autonomna regija Birač" je proglašena kao "demokratska autonomna jedinica suverenih građana i naroda i neodvojivi dio federativne Jugoslavije kao savezne države koju sačinjavaju republike Srbija, Crna Gora i druge federalne jedinice koje izraze slobodnu volju da ostanu u ovoj saveznoj državi".

Konstituirajuću sjednicu je otvorio i njom predsjedavao Momčilo Vlačić, predsjednik SDS Šekovići. Tom su prilikom usvojeni "osnovni normativni akti": odluka, statut i poslovnik o radu "Autonomne regije Birač", te izabrani: predsjednik, potpredsjednik, sekretar i mandatar "vlade" (Mr Milenko Stanić) – *Javnost*, 25. januar 1992, str. 2.

Jugoslavije".[63] Na zasjedanju Skupštine "***SAO Hercegovine***", 21. oktobra 1991, izabran je mandatar prve "**vlade**", koji je bio zadužen da, prije "**plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini**", zakazanog za 10. novembar, predloži "**sastav svog kabineta i izloži osnovne programe 'vlade'**". Tada je odlučeno da se formira radio-televizija Hercegovine. U cilju realizacije tog "**izuzetno značajnog projekta**" zaključeno je da se zatraži pomoć RTV Srbije. "**Skupština**" je "**izrazila javni protest Komandi oružanih snaga zbog oklijevanja u preduzimanju ozbiljnih vojnih operacija na frontu. Armiji se zamjera na sporom čišćenju svojih redova od plaćenih izdajnika, petokolonaša, kolebljivaca i lažnih mirotvoraca. Apeluje se na oficirski kadar da vodi računa o tradicionalnom značenju oficirske i vojničke časti u našem narodu**". Upozorene su komande oružanih snaga da su "**primirja odnijela previše života naših vojnika i građana, i da se o miru može govoriti i pregovarati tek onda kad se neprijatelj vojnički potpuno i trajno porazi**".[64]

Ovi "**javni protesti**", "**zamjerke**" i "**upozorenja**" **komandama oružanih snaga** na zasjedanju "*SAO Hercegovine*", 21. oktobra 1991, jasno govore da se ta oblast i država, u čijem je sastavu, nalazi u ratu.

"Srpske autonomne oblasti" u početku su "**izgledale smešno. ...Kružili su vicevi o SAO; međutim, sve brojniji kontrolni punktovi sa naoružanim Srbima jasno su davali do znanja da se Srbi uopšte ne šale**".[65]

---

[63] *Javnost*, 26. oktobar 1991, str. 2. Prva sjednica "vlade" "SAO Romanija" održana je 23. decembra 1991. u hotelu Bistrica na Jahorini, na kojoj su "**podržani stavovi Srpske skupštine Bosne i Hercegovine o proglašenju Srpske Bosne**". Istovremeno je ta "vlada" čestitala i podržala "**proglašavanje Srpske Republike Krajine sa sjedištem u Kninu**". U saopštenju za javnost sa te sjednice izraženo je "**uvjerenje da je priznavanje nezavisne BiH smrtni udarac za njenu državnost – sa trenutnim ili odloženim djelovanjem**" (*Javnost*, 28. decembar 1991, str. 2).

[64] Isto, 26. oktobar 1991, str. 2 i 9. novembar 1991, str. 2; K. Begić, nav. dj., str. 59; L. Silber – A. Litl, nav. dj., str. 241. "Skupštinu" je "prigodnim govorom, retrospektivnim hodom istorijskim stazama značenja Hercegovine u istoriji i duhovnosti cjelokupnog srpskog naroda, i pregledom aktuelnih događaja u srpskim zemljama i krajinama", pozdravio "istaknuti srpski predstavnik, predsjednik Kluba srpskih poslanika u Skupštini BiH prof. dr Vojislav Maksimović" (*Javnost*, 26. oktobar 1991, str. 2).

[65] L. Silber – A. Litl, nav. dj., str. 241. S tim u vezi, Silber i Litl pišu da je "Ideja o proglašavanju, na primer, Romanije, planinskog predela izvanredne lepote istočno od Sarajeva, za srpsku autonomnu oblast ili mikro državicu, delovala apsurdno" (Isto).

Da su se u Bosni i Hercegovini mogli događati takvi apsurdi, dok istovremeno postoji Predsjdništvo, Skupština i Vlada SR Bosne i Hercegovine, posljedica je vrlo guste okupacije zemlje, a posebno definitivnog završetka pučeva na nivou SFRJ, ali i nesrećne koalicije vladajućih stranaka u Bosni i Hercegovini, koja nije bila neminovnost višestranačkih izbora. Time je Jugoslavija praktično prestala postojati. Sve to je pospješila i neaktivnost Savjeta sigurnosti Ujedinjenih nacija, te "kilave" mjere mirovnog procesa i međunarodne zajednice i posebno sporost rada Haške konferencije o Jugoslaviji.

Za uvlačenje u petokolonašku aktivnost što većeg broja građana srpske nacionalnosti trebala su i značajna finansijska sredstva. Svesrpski sabori, velike skupštine, masovni zborovi i mitinzi, savjetovanja, sastanci odbora i komisija, ekspertnih timova, štabova i putovanja, smještaj stranih gostiju i intezivna propaganda odnosili su mnogo novaca, a dio troškova padao je i na teret budžetskih sredstava opština i Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. Već u jesen 1991. "srpske autonomne oblasti" su obustavile uplate poreza i drugih davanja prema Republici. Uzme li se u obzir ukupna površina tim oblastima zahvaćenih opština postaje jasno kako je to snažan udar bio na finansijski opstanak Republike.

"**Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini**" je, polazeći od sumnjivih rezultata izjašnjavanja na *Plebiscitu srpskog naroda*, održanom 9. i 10. novembra 1991, na svojoj drugoj sjednici od 21. novembra 1991, verifikovala sve dotadašnje odluke o formiranju kolaboracionističkih srpskih organa vlasti – "odluke o proglašenju Srpske autonomne regije i autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini".[66]

Tom su "odlukom" verifikovane sljedeće "srpske autonomne regije i oblasti" :

1. *Autonomna regija Krajina*;[67]

---

66 AIIZ inv. br. 3 - 491/5, Odluka o verifikaciji proglašenih srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini; *Javnost*, 7. decembar 1991, str. 10; S. Čekić, **AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991. - 1993**, Sarajevo 1994, str. 275-276.

67 Isto. *Autonomnu regiju Krajina* sačinjavale su sljedeće opštine: "Banja Luka, Bosanski Petrovac, Čelinac, Glamoč, Ključ, Kotor Varoš, Kupres, Laktaši, Mrkonjić Grad, Prijedor, Prnjavor, Sanski Most, Skender Vakuf, Srbac, Šipovo, Titov Drvar i Srpska opština Bosanska Krupa, kao i dijelovi opština sa ove regije sa većinskim srpskim narodom, sa sjedištem u Banja Luci" (Isto).

2. *Srpska autonomna oblast Hercegovina*;[68]

3. *Srpska autonomna oblast Romanijsko-birčanska*;[69]

4. *Srpska autonomna oblast Semberija*;[70]

5. *Srpska autonomna oblast Sjeverna Bosna*.[71]

Krajem novembra 1991. formirana je *Srpska autonomna oblast Semberija i Majevica*, u čiji sastav su, pored Bijeljine, Ugljevika i Lopara, od 26. novembra ušla "**i srpska naseljena mjesta koja gravitiraju ovoj autonomnoj oblasti, a pripadaju opštinama Brčko, Tuzla, Kalesija, Zvornik i Srebrenik**". Tada je izabran i predsjednik "vlade" *SAO Semberije i Majevice* (inženjer Đorđe Arsenović). Usvojen je i "**prijedlog Odluke o obustavljanju davanja poreza i dijela drugih obaveza prema Republici**".[72]

U Šekovićima je 8. januara 1992. konstituirana *Autonomna regija Birač*, "kao sastavni dio Srpske Republike Bosne i Hercegovine, a samim time i Jugoslavije". U njen sastav su, "poštujući volju naroda izrečenu demokratskim putem", ušle opštine Šekovići i Vlasenica sa cjelokupnom teritorijom i dijelovi opština Kalesija, Živinice, Kladanj, Zvornik, Olovo, Bratunac i Srebrenica. Za predsjednika "regije" izabran je Milorad Vukajlović, a za mandatara "vlade" imenovan je Mr Milenko Stanić.[73]

---

68 Isto. *SAO Hercegovinu* su sačinjavale opštine: "Bileća, Čajniče, Gacko, Kalinovik, Ljubinje, Nevesinje, Rudo, Trebinje i Foča, kao i dijelovi drugih opština sa ove regije sa većinskim srpskim narodom, sa sjedištem u Trebinju" (Isto).

69 Isto. "*SAO Romanijsko-birčanska*" sačinjavale su opštine: "**Han Pijesak, Pale, Sokolac, Vlasenica, Olovo i Šekovići, kao i dijelovi opštine Rogatica i drugih opština sa ove regije sa većinskim srpskim narodom, sa sjedištem u Sarajevu**" (Isto).

70 Isto. *SAO Semberiju* sačinjavale su opštine: "Bijeljina, Lopare i Ugljevik, kao i dijelovi opština sa ove regije sa većinskim srpskim narodom, sa sjedištem u Ugljeviku" (Isto).

71 Isto. *SAO Sjevernu Bosnu*, sa sjedištem u Doboju, sačinjavali su "**dijelovi opština sa većinskim srpskim narodom i to: Teslić, Doboj, Tešanj, Derventa, Bosanski Brod, Odžak, Bosanski Šamac, Modriča, Gradačac, Gračanica, Lukavac, Srebrenik, Živinice, Banovići, Zavidovići, Maglaj i Orašje**" (Isto).

72 Javnost, 14. decembar 1991, str. 2.

73 Isto, 18. januar 1992, str. 2.

"**Srpske autonomne oblasti**" su, već u januaru 1992. obuhvatale 62,94% (ili 32.222 km^2) državne teritorije,[74] a 13. marta 1992. Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine je, na osnovu toga, podnijela i "**zvaničnu ponudu**" o podjeli Bosne i Hercegovine (61,06% prema 38,4% ili 32.260 km^2 prema 18.862 km^2).[75]

Formiranjem "srpskih autonomnih oblasti" praktično je i završeno teritorijalno zaokruživanje prioritetnih pretenzija o srpskim teritorijama. Državno-pravnim osamostaljenjem "srpskih oblasti i zemalja", odnosno proglašavanjem "SAO", flagrantno je prekršen ustavno-pravni sistem Bosne i Hercegovine i izvršena potpuna destrukcija sistema podjele nadležnosti. Samoproglašene "srpske oblasti" preotele su ovlaštenja koja su bila u isključivoj nadležnosti Republike, pa i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (odbrana, mobilizacija, poreski sistem i dr.), i prigrabile one koje su, po Ustavu, u nadležnosti opština.[76]

Organi vlasti srpskih paradržavnih tvorevina u 1991. **nisu priznavali legalnu vlast Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine** u Sarajevu. Vojnom i političkom rukovodstvu Srbije čak su se obraćali i za pružanje neposredne pomoći, posebno za dodjelu materijalno-tehničkih sredstava, uključujući i helikoptere. Legalni organi vlasti Bosne i Hercegovine ni na ostatku Republike, bez saglasnosti okupacionog komandanta Druge vojne oblasti JNA, nisu mogli preduzeti bilo kakvu državnu mjeru.[77]

Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine je 14. oktobra srušila "**krhki konsenzus koji je kako-tako održavao funkcionisanje podijeljenog Parlamenta. U toku burne sjednice, koja je trajala cijelu noć, delegati Srpske demokratske stranke su s prezirom odbacili prijedlog Stranke demokratske akcije i Hrvatske demokratske**

---

[74] K. Begić, nav. dj., str. 68-69. Tada su "hrvatske zajednice" obuhvatale 20,88% (ili 10.689 km^2) državne teritorije. Područja koja nisu bila obuhvaćena "saoizacijom" i "haoizacijom" obuhvatala su 3,52% (ili 1.818 km^2) državne teritorije.

[75] Isto, mapa 3 (između str. 100-101).

[76] K. Begić, nav. dj., str. 59.

[77] S. Čekić, nav. dj., str. 28-31; Isti, **AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991. - 1995,** u : RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. - 1999, Zbornik saopštenja i diskusije sa Okruglog stola, Beograd 7. - 9. novembar 2001, Beograd 2002, str. 312-312.

zajednice o suverenitetu Republike i položaju Bosne u Jugoslaviji".[78] Naime, u noći između 14. i 15. oktobra 1991. Radovan Karadžić je, na sjednici Skupštine SR Bosne i Hercegovine, na kojoj je razmatrano pitanje budućnosti Republike, "**objavio smrtnu kaznu muslimanskom narodu**", javno zaprijetivši da Muslimani mogu nestati: "**.... Ovo je put na koji vi hoćete da izvedete Bosnu i Hercegovinu ista ona autostrada pakla i stradanja kojom su pošli Slovenija i Hrvatska. Nemojte da mislite da nećete odvesti Bosnu i Hercegovinu u pakao, a muslimanski narod možda u nestanak, jer muslimanski narod ne može da se odbrani ako bude rat ovdje...**".[79]

Radovan Karadžić je navedenu izjavu kasnije pojasnio, tvrdeći da su "**Muslimani najviše ugroženi. Oni su najviše ugroženi ne samo u fizičkom smislu, i ja nisam mislio da bi oni mogli nestati samo fizički; to je takođe početak kraja njihovog postojanja kao nacije**".[80]

Navodeći da je "**dosadašnja politika stranke rađena za mirnodopsko uslove**", Velibor Ostojić je, na sjednici Savjeta Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, od 15. oktobra 1991, za budući rad predložio opstrukciju rada Skupštine Bosne i Hercegovine, medijski rat i formiranje paralelnih organa vlasti (i na nivou Republike), koji bi se, prije svega, ogledali u formiranju tzv. srpskog parlamenta.[81]

I pored nepovoljnog toka događaja na frontu u Hrvatskoj i na Haškoj konferenciji, Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine je ubrzano zaoštravala situaciju i u Bosni i Hercegovini. Očekujući ishod Haške konferencije, vlasti Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine nisu ozbiljno reagovale. Radovan Karadžić je 18. oktobra 1991, "na osnovu statutarnih ovlaštenja", naredio "**uvođenje vanrednog stanja**" u Srpskoj demokratskoj stranci. Vanredno stanje je bilo obavezujuće za sve

---

[78] L. Silber - A. Litl, nav. dj., str. 241.

[79] S. Čekić, **AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991. - 1993**, Sarajevo 1994, str. 269; L. Silber – A. Litl, nav. dj., str. 241-242; N. Cigar, **GENOCID U BOSNI - POLITIKA "ETNIČKOG ČIŠĆENJA"**, Sarajevo 1998, str. 47-48.

[80] N. Cigar, nav. dj., str. 47-48.

[81] AIIZ, inv. br. 3-110, Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine, Savjet stranke, 15. oktobar 1991. godine, ZABILJEŠKE.

njene organe, članstvo i funkcionere u vlasti. Svi opštinski odbori su bili dužni da svakodnevno zasjedaju i organizuju dežurstvo u toku 24 časa.[82]

Poslanici Kluba Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine i Srpskog pokreta obnove ("**srpski poslanici, kao legalno izabrani i politički legitimni predstavnici neotuđivog suvereniteta srpskog naroda u Bosni i Hercegovini**") donijeli su 18. oktobra 1991. Odluku o sprovođenju plebiscita srpskog naroda. Tom je odlukom utvrđeno vrijeme sprovođenja "plebiscita" (10. novembar 1991.), "**na kome će se srpski narod izjasniti o ostajanju u zajedničkoj državi sa Srbijom, Crnom Gorom, SAO Krajinom, SAO Slavonijom, Baranjom i Zapadnim Sremom, i drugim koji se za taj ostanak izjasne**", i imenovana Komisija.[83]

Struktura buduće "zajedničke države" već sama po sebi jasno ukazuje na namjere Velikosrpskog pokreta i državnog rukovodstva Srbije, te njihovih kolaboracionista, da se prvo uništi postojeća zajednička država (SFRJ), kako bi mogli formirati planirane srpske federalne jedinice (između ostalih *SAO Krajina*, *SAO Slavonija, Baranja i zapadni Srem* i naravno *Srpska Bosna i Hercegovina*).

U **Telegramu** Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine upućenom Slobodanu Miloševiću, 20. oktobra 1991, izražena je zahvalnost vođi Velikosrpskog pokreta "**zbog čuvanja srpskog naroda u celini**", s uvjerenjem da će, zahvaljujući njemu i svim političkim snagama u Srbiji, ostvariti svoje ciljeve – **srpsko političko i državno jedinstvo**.[84]

---

[82] Isto, inv. br. 3-1051/3, Telegram Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, 18. oktobar 1991; Isto, inv. br. 3-1051/8, SDS Bosne i Hercegovine, Opštinski odbor SDS Novi Travnik, 19. oktobar 1992. – Glavnom odboru SDS Bosne i Hercegovine; **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 200, nap. 402.

Opštinski odbor SDS Novi Travnik je 19. oktobra 1991. obavijestio Glavni odbor SDS BiH da su, postupajući po navedenom telegramu Radovana Karadžića, "uveli vanredno stanje", pri čemu su organizovali dežurstvo "non-stop 24 sata" (AIIZ, Fond SDS, inv. br. 3-1051/8).

[83] Isto, inv. br. 3-353/17, Odluka o sprovođenju plebiscita srpskog naroda, Sarajevo, 18. oktobar 1991. Tom je odlukom, koja je stupila "**na snagu danom donošenja**", imenovana Komisija za sprovođenje plebiscita u sljedećem sastavu: Petko Čančar (predsjednik), Rajko Kasagić (član), Goran Zekić (član), Miloš Savić (zamjenik), Ljubo Bosiljčić (zamjenik), Vidoje Ijačić (zamjenik) i Stojan Dragović (sekretar).

[84] Isto, inv. br. 3 - 921, Telegram Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine - Slobodanu Miloševiću, 20. oktobar 1991. U tom se telegramu, pored ostalog, navodi:

Četiri dana kasnije (24. oktobra) Karadžić je u razgovoru između Miloševića i njega izjavio da su srpski kolaboracionisti, na čelu sa njim, pripremili sve u cilju zauzimanja teritorija, na kojima će "**osnovati punu vlast**". Te su aktivnosti bile u skladu sa njihovim zločinačkim namjerama - "**borba za životni prostor**", što je bio njihov cilj.[85]

U planiranju i pripremanju zločina u Bosni i Hercegovini rukovodstvo petokolonaške Srpske demokratske stranke je učestvovalo i kroz izradu, usvajanje i potpisivanje brojnih dokumenata (odluke, deklaracije, upustva, poslovnici, preporuke i sl.). Na taj način je, uporedo sa "**saoizacijom**", uslijedilo konstituiranje okupacionih i kolaboracionističkih organa na nivou Države, prije svega, "**srpskog parlamenta**" – "**Skupštine srpskog naroda**". Naime, poslanici Kluba Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine i Srpskog pokreta obnove u Skupštini Bosne i Hercegovine su, na konstituirajućoj sjednici, 24. oktobra 1991, donijeli "**Odluku o osnivanju Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini**", kao "**najviši predstavnički i zakonodavni organ srpskog naroda u Bosni i Hercegovini**".[86]

"**U ovom istorijskom trenutku, kada je srpski narod ponovo izložen ucenama i ultimatumima, izražavam Vam, u ime Srba u Bosni i Hercegovini, zahvalnost zbog čuvanja srpskog naroda u celini.**

Ucene i ultimatume dobijali smo i u težim prilikama, pa ih nismo prihvatali i izlazili smo kao pobednici. Ovoga puta, Srbi u Bosni i Hercegovini i Srbi u bivšoj Hrvatskoj, odlučili su da odbrane svoj opstanak i doprinesu definitivnom ostvarenju srpskog političkog i državnog jedinstva.

Vaše držanje, kao i držanje svih političkih snaga u Srbiji, **uveravaju nas da ćemo ostvariti**, **svoj**, **na ustavu**, **pravu i pravdi**, **zasnovan cilj**" (Isto).

[85] **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 48 i 57-58. Tada je Karadžić naveo kako **ne postoji način da oni** (tj., po njemu, Srbi) **u Bosni i Hercegovini žive sa Bošnjacima**, da će "**osnovati punu vlast nad srpskim teritorijama u Bosni i Hercegovini i nijedan od njegovih (tj. Izetbegovićevih) pravnika neće pomoliti nos tamo**", te da Izetbegović "**neće moći da iskaže svoju moć. On neće imati kontrolu nad 65% njegove teritorije**" (Isto).

[86] *Javnost*, 26. oktobar 1991, str. 1; S. Čekić, nav. dj., str. 270-272. "Skupštinu srpskog naroda" su na kraju prvog zasjedanja pozdravili "ugledni gosti". Stanko Cvijan, ministar u Vladi Srbije, za odnose sa Srbima izvan Srbije, pozdravio je "poslanike" u "ime rukovodstva Republike Srbije i u svoje ime", ukazujući na "buđenje srpskog naroda i izvan Republike Srbije", te na "prednost" srpskog naroda ("to što smo najmasovniji narod u Jugoslaviji i što imamo činjenice na svojoj strani"). Dr Dragan Kalinić, tzv.

U "odluci" se, pored ostalog, navodi da će "srpski predstavnici" nastaviti rad u vijećima i radnim tijelima Skupštine SR Bosne i Hercegovine u koje su birani, osim u slučajevima kada se ocijeni da akta skupštinskih vijeća koja se razmatraju i usvajaju ugrožavaju ravnopravnost i nacionalni interes srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.

Za predsjednika "skupštine" izabran je Mr Momčilo Krajišnik, "koji će tako ubuduće obavljati funkciju prvog čovjeka srpskog parlamenta", a za potpredsjednike Milovan Milanović i Branko Simić, te Miloš Savić za sekretara.[87]

Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini je na navedenoj sjednici, navodno "**sprovodeći volju svog naroda**", ustvari po nalogu ili u saglasnosti sa "**Srpskom koordinacijom**", pod predsjedavanjem Momčila Krajišnika, donijela "i prve značajne zaključke" :

---

nezavisni narodni poslanik je, polazeći od ocjene da je "ovo trenutak kada se stvara istorija i kada je nemoguće biti mimo svog naroda i sudbine koja ga čeka", pristupio "Skupštini srpskog naroda".

Formiranje *Skupštine srpskog naroda* za dr Nikolu Koljevića je "**istorijski dan**" i "**istorijski trenutak**", jer oni koji su "**radili na tome**" znaju "**iz koliko je ruku i glava trebalo da izađe i posla i misli**" da bi "**dočekali ovaj istorijski trenutak ...**".

Iznoseći lažnu tezu po kojoj "za rasturanje Jugoslavije" stoji "velikogermanski ekspanzionizam i domaći fašizam", Radovan Karadžić je, između ostalog, naglasio kako Srbi znaju svoj cilj – "hoćemo da sačuvamo državu koja će nam omogućiti političko i državno jedinstvo srpskog naroda ...".

Srpska skupština je dobila i podršku Srpske pravoslavne crkve. Protojerej Lazar Vasiljević je, u ime mitropolita dabro–bosanskog, Vladislava, i u ime "**sveg sveštenstva parohije Dabro-bosanske, i u svoje ime**" "**srdačno**" pozdravio "**delegate**" i prenio im poruku da je "**Srpska pravoslavna crkva u ovim teškim i sudbonosnim danima po srpski narod sa vama i uz vas**".

Naglasivši da su za "**strategiju razbijanja Jugoslavije**", čiji je "**Haška konferencija završni dio**", krivi "**neprijatelji srpskog naroda**", Dr Dragan Đokanović, predsjednik Stranke federalista, se založio za "**očuvanje otadžbine**", te naveo da *Skupština srpskog naroda* treba da osigura nacionalni suverenitet srpskog naroda u Bosni i Hercegovini za sva vremena".

Nezakonito konstituisanje srpske "**nacionalne skupštine**" u Bosni i Hercegovini je, po ocjeni *Udruženja Srba iz Bosne i Hercegovine u Srbiji*, bio "**legitiman odgovor istorijskom iskušenju**" (*Javnost*, 26. oktobar 1991, str. 4).

[87] Isto.

- "**Odluku o ostajanju srpskog naroda Bosne i Hercegovine u zajedničkoj državi Jugoslaviji**", koja negira pravo Republike Bosne i Hercegovine na nezavisnost i utvrđuje granice buduće srpske države, što ukazuje na ciljeve srpskog naroda - formiranje "Velike Srbije". U "odluci" se, između ostalog, izražava "volja" bosanskohercegovačkih Srba "da i dalje namjeravaju da žive u zajedničkoj državi Jugoslaviji sa Srbijom, Crnom Gorom, SAO Krajina, SAO Slavonija, Baranja i Zapadni Srem, te drugima koji se za taj ostanak izjasne".[88] Zaključeno je da će ta "odluka" "stupiti na snagu, nakon provedenog plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, koji će se održati 9. i 10. novembra ove godine".[89]

- "**Odluku o davanju ovlaštenja za predstavljanje i zaštitu interesa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini**", kojom se "uređuju ovlašćenja za predstavljanje i zaštitu srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u organima Federacije, odnosima sa drugim državama i međunarodnim organizacijama i institucijama",[90] a "uskraćuje se pravo predstavljanja srpskog naroda" svim dotadašnjim nosiocima funkcija u Republici i Federaciji. Time je i ova "odluka" potvrdila srpske ciljeve u Bosni i Hercegovini. Tom "odlukom" je trebalo onemogućiti proces odlučivanja u legalnim organima Bosne i Hercegovine.[91]

---

[88] AIIZ, inv. br. 3 - 453, Odluka o ostajanju Srpskog naroda Bosne i Hercegovine u zajedničkoj državi Jugoslaviji, *Javnost*, 26. oktobar 1991, str. 4.

[89] Isto.

[90] **Odluka o davanju ovlašćenja za predstavljanje i zaštitu interesa Srpskog naroda u Bosni i Hercegovini**; *Javnost*, 26. oktobar 1991, str. 4; *Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, br. 1, Sarajevo, 15. januar 1992.

"Za predstavljanje i zaštitu interesa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini" ovlašteni su sljedeći rukovodioci SDS-a Bosne i Hercegovine :

1. Dr Nikola Koljević, za učešće u radu Mirovne konferencije o Jugoslaviji u Hagu;

2. Dr Biljana Plavišić, za kontakte sa predstavnicima drugih država, međunarodnih organizacija i institucija;

3. Dr Milutin Najdanović, za Skupštinu SFRJ;

4. Dr Radovan Karadžić, za Predsjedništvo SFRJ;

5. Dr Miodrag Simović, za Savezno izvršno vijeće.

[91] Isto.

- "**Odluku o raspisivanju i provođenju plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini**".

U "odluci" su istaknuti i ciljevi raspisivanja "na teritoriji Bosne i Hercegovine plebiscita srpskog naroda" ("radi potvrđivanja Odluke Skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine o svom ostajanju u zajedničkoj državi Jugoslaviji sa Srbijom, Crnom Gorom, SAO Krajina, SAO Slavonija, Baranja i Zapadni Srem, te drugima koji se za taj ostanak izjasne"), utvrđeno je pitanje na koje će se srpski narod izjasniti, zatim vrijeme i način organiziranja, te objavljivanje rezultata plebiscita.[92]

- "Odluku o imenovanju Glavne komisije za provođenje plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini". Komisija je bila dužna da "Skupštini srpskog naroda u Bosni i Hercegovini" podnese izvještaj o utvrđivanju rezultata glasanja.[93]

- "**Odluku o statusu funkcionera, rukovodećih radnika i drugih radnika u republičkim državnim organima**". Iako su formirali ilegalnu "skupštinu" i započeli rad u njenim "organima", funkcioneri, rukovodeći radnici i drugi radnici srpske nacionalnosti u republičkim državnim organima su, po toj "odluci", nastavili "sa vršenjem poslova i zadataka na koje su izabrani, imenovani, postavljeni ili raspoređeni", ostvarujući "svoja prava, obaveze i odgovornosti iz radnog odnosa u organu ili službi u kojoj vrše funkciju, odnosno poslove i zadatke, u skladu sa zakonom, drugim propisima i opštim aktima".[94]

Iz dokumenata koje je usvojila "Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini" vidljive su činjenice koje potvrđuju postojanje namjera za destrukciju i uništavanje Republike Bosne i Hercegovine,

---

[92] AIIZ, inv. br. 3-490/13, Odluka o raspisivanju i provođenju plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini; *Javnost*, 26. oktobar 1991, str. 4.

[93] AIIZ, inv. br. 3-490/14, Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 24. oktobar 1991, Odluka o imenovanju Glavne komisije za provođenje plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini; *Javnost*, 26. oktobar 1991, str. 4.

Komisija je brojala 7 članova: predsjednik (Petko Čančar) i njegov zamjenik (Miloš Savić), dva člana (Rajko Kasagić i Goran Zekić), sa zamjenicima (Ljubo Bosiljčić i Vidoje Ijačić) i sekretar (Stojan Dragović).

[94] *Javnost*, 26. oktobar 1991, str. 4, Odluka o statusu funkcionera, rukovodećih radnika i drugih radnika u republičkim državnim organima.

što je istovremeno predstavljalo političke i druge pripreme srpskih kolaboracionista iz Bosne i Hercegovine za sve druge oblike zločina, uključujući i genocid. Tako se u "**Deklaraciji skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini**", koja je usvojena 24. oktobra 1991, a koju je potpisao Momčilo Krajišnik, predsjednik pomenute "skupštine", polazi od lažne ocjene, po kojoj su "**ugrožena prava i bitni interesi srpskog naroda u Bosni i Hercegovini**" i da već "**dugo traje zavjera da se srpski narod**, **kao konstitutivni narod u Bosni i Hercegovini**, **svede na nacionalnu manjinu**".[95]

U "Deklaraciji" se, između ostalog, navodi kako su **"legitimni predstavnici srpskog naroda u Skupštini Bosne i Hercegovine, uz punu saglasnost ostalih predstavnika srpskog naroda u autonomnim oblastima, u drugim skupštinama i političkim forumima, formirali Skupštinu srpskog naroda u Bosni i Hercegovini", koja je "najviši predstavnik naroda, njen legitimni predstavnik u zemlji i van nje, pa samo njeni predstavnici i zastupnici mogu predstavljati srpski narod u Bosni i Hercegovini, u zemlji i inostranstvu**".

U "**Deklaraciji**" se, takođe, izražava "volja" srpskog naroda da svi Srbi žive u jednoj državi: "**Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini svečano izjavljuje da srpski narod ima istorijska prava i stvarne interese da živi u jednoj saveznoj državi sa ostalim dijelovima srpskog naroda i sa drugim narodima koji to žele**", te da "**ta prava i te interese ne može niko uskratiti srpskom narodu**".

"Srpski parlament u Bosni i Hercegovini" je pozvao, navodi se dalje u "Deklaraciji", "**sve narodne skupštine u drugim dijelovima srpskog naroda, kao i skupštine drugih naroda koji hoće da žive u zajedničkoj saveznoj državi, da podrže prava i interese srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Na taj način daće dostojan odgovor onima koji nastoje da negiraju legitimne interese srpskog naroda i drugih naroda koji žele da razvijaju zajedničku modernu saveznu državu**".

Na kraju tog "dokumenta" navedeno je kako su "**predstavnici srpskog naroda sa ove istorijske prve sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, ubijeđeni da će srpski narod u svakoj**

---

95 *Javnost*, 26. oktobar 1991, str. 1, Deklaracija Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.

situaciji odgovoriti svim snagama na sve izazove i da će pokazati sve pune stvaralačke potencijale".[96]

Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini je po načinu svog konstituisanja i faktički predstavljala najviši kolaboracionistički organ vlasti. Njeno konstituiranje je Zakonodavna komisija Skupštine SR Bosne i Hercegovine ocijenila **nelegitimnim činom**, "jer po Ustavu SR Bosne i Hercegovine, izbornim zakonima i Poslovnikom Skupštine, zastupnici u Skupštini SR Bosne i Hercegovine nisu legitimni predstavnici naroda, nego predstavnici građana-birača izborne jedinice u kojoj su ih građani, a ne narodi, birali, pa time i nemaju mandat da predstavljaju i zastupaju samo jedan od naroda iz te izborne jedinice ...". Takođe je ocijenjeno kako je tvrdnja da je Amandman 60. na Ustav SR Bosne i Hercegovine u suprotnosti sa Ustavom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, koji je Momčilo Krajišnik, iznoseći razloge za formiranje "Skupštine srpskog naroda', iznio u uvodnom izlaganju, proizvoljna, jer je "on osnovan uz pravilnu primjenu čl. 3. Ustava Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije".[97]

U Banja Luci je, neposredno nakon održavanja konstituirajuće sjednice *Skupštine srpskog naroda*, 26. oktobra 1991. na glavnom banjalučkom trgu, održan masovni miting na kome je data podrška odluci tog "parlamenta" o sprovođenju plebiscita "za ostanak u Jugoslaviji". Moto tog skupa je bio: "**Za Jugoslaviju, ma kolika bila, ma kako se**

---

[96] Isto, str. 4. *Skupština srpskog naroda* je na svom prvom zasjedanju "**Braći Crnogorcima**" uputila "**bratske pozdrave i apele za jedinstvo i solidarnost**", podsjećajući ih na pokret "**oslobođenja svekolikog srpstva**". U njima se ponovo iznosi lažna teza o velikogermanskim apetitima za izvođenje "**završnog udara u Jugoslaviji**", radi osvajanja "**crnogorske obale i pravoslavno slovenstvo otjera sa Mediterana, a Crna Gora gurne u plićak istorije i crnogorsko sveštenstvo nestane**".

Polazeći od ocjene da "**domaće snage razaranja vrše udar na političko i duhovno jedinstvo našeg naroda**", navodi se da se "**mi ne smijemo razdvojiti i dijeliti, jer bismo bili osakaćeni i oslijepljeni. Narodu trebaju oba oka, trebaju mu i ime i prezime, da se ne bi izgubio među tolikim narodima ...**".

Navodeći da "niti ima crnogorstva bez srpstva, niti srpstva bez crnogorstva", ukazuje se na činjenicu da se ne smije popustiti "slabijima od nas", jer "ako sada popustimo nismo se trebali ni rađati". Apel se završava konstatacijom: "Braćo Crnogorci, pobijedićemo!" (Isto).

[97] K. Begić, nav. dj., str. 61.

zvala, ali da u njoj žive svi Srbi". Među brojnim parolama posebno je dominirala "**Srbi u jednoj državi**". Suština mitinga svedena je na sljedeću poruku Radovana Karadžića: "**Mi dobro znamo naše ciljeve - naša sloboda u našoj državi**".[98]

Glavna komisija za sprovođenje plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini je, "**u cilju pravilnog sprovođenja plebiscita o izjašnjavanju srpskog naroda u Bosni i Hercegovini i ostajanju u zajedničkoj državi sa Srbijom, Crnom Gorom, SAO Krajinom, SAO Slavonijom, Baranjom i Zapadnim Sremom i ostalim koji se zato izjasne i utvrđivanja rezultata plebiscita, koji će se održati 9. i 10. novembra 1991.**", 28. oktobra 1991. donijela **UPUTSTVO o provođenju plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, koji će se održati dana 9. i 10. novembra 1991. godine**. Tim su dokumentom utvrđeni organi za provođenje plebiscita (Glavna komisija, opštinske komisije i glasački odbor), njihovi poslovi i zadaci, način imenovanja opštinskih komisija, sastav glasačkog odbora, zatim izjašnjavanje građana (vrijeme, način glasanja), utvrđivanje rezultata izjašnjavanja i dr.[99]

---

[98] *Javnost*, 9. novembar 1991, str. 2.

Na mitingu su, pored Karadžića, političkog vođe srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, govorili: Predrag Radić, gradonačelnik Banja Luke; Radoslav Vukić, predsjednik Regionalnog odbora Srpske demokratske stranke *Autonomne regije Bosanske krajine*; Vojo Kuprešanin, predsjednik Skupštine *Autonomne regije Bosanska krajina*; Božidar Vučurović, predsjednik Skupštine *SAO Hercegovina*; Velibor Ostojić, ministar za informacije Vlade BiH; Radoslav Brđanin, potpredsjednik Skupštine *Autonomne regije Bosanska krajina*; Dragan Đokanović, predsjednik Stranke federalista; Nenad Stevandić, čelnik Sokolske krajiške oblasti, i dr Nikola Koljević, član Predsjedništva BiH (Isto).

[99] AIIZ, inv. br. 3-353/3, Komisija za sprovođenje plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, UPUSTVO o provođenju plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, koji će se održati dana 9. i 10. novembra 1991. godine.

Glavna komisija za sprovođenje plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini je uradila i Dopunu Uputstva o provođenju plebiscita, koja se odnosila "**na učesnike plebiscita koji žive izvan Bosne i Hercegovine**". Tim je dokumentom utvrđeno mjesto izjašnjavanja pripadnika "**srpskog naroda, koji borave izvan teritorije Bosne i Hercegovine**" ("**... tamo gdje se nalaze**"), način glasanja, formiranje komisija i imenovanje glasačkih odbora i utvrđivanje i iskazivanje rezultata plebiscita (Isto, Dopuna Upustva o provođenju plebiscita).

Rukovodstvo Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine je izgradilo aparat državne administracije, upućujući svoje kadrove da počnu sa preuzimanjem kontrole nad "**srpskim**" teritorijama. Karadžić je **26. oktobra 1991.** svim srpskim predsjednicima opština naredio da **preuzmu vlast** "**U JAVNIM PREDUZEĆIMA, POŠTI, SDK-a, BANCI, SUDSTVU I OBAVEZNO SREDSTVA INFORMISANJA**" (velika slova u originalu – prim. S. Č.). On je preuzimanje vlasti od opštinskih vođa tražio "**kompletno i energično**", što je značilo objavu osvajačkog rata.[100]

---

[100] AIIZ, Fond SDS, inv. br. 3-1171, NAREDBA SRPSKE DEMOKRATSKE STRANKE /BOSNE I HERCEGOVINE/, 26. oktobar 1991.; **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 50. Navedena naredba je objelodanjena na sastanku svih predsjednika opština 26. oktobra 1991. (u 15 časova) u Banja Luci, pod rukovodstvom Radovana Karadžića, a u potpunosti prihvaćena na sjednici "Predsjedništva Autonomne Regije Krajina" i "Vlade Autonomne Regije Krajina" u Čelincu 29. oktobra iste godine pod rukovodstvom Radoslava Brđanina, potpredsjednika "Skupštine Autonomne Regije" (AIIZ, Fond SDS, inv. br. 3-1171).

Radovan Karadžić je od predsjednikâ opštinâ tražio da budu "**spremni osnovati vlast na vašim teritorijama; u opštinama, regionima, mjesnim zajednicama ... I nakon plebiscita i za vrijeme plebiscita važno je da vi dođete do vlasti gdje je god to moguće... Ako bacite pogled na kartu, mi imamo ogromnu teritoriju u BiH, ogromnu teritoriju**" (ICTY, Predmet : Br. IT-02-54-T, paragraf 50).

Tom je naredbom, pored ostalog, **na radio stanicama**, poslije preuzimanja vlasti u sredstvima informisanja, trebalo "**PROGLASITI RATNU ŠEMU PROGRAMA**" i uputiti "**ZAHTJEV RADIO BANJA LUCI DA SE ODMAH EMITUJE JEDAN SAT PROGRAMA O RATNIM ZBIVANJIMA IZ HRVATSKE**" (velika slova u originalu – prim. S. Č.). Takođe, "**U SVAKOJ OPŠTINI SAZVATI SVE DIREKTORE I DOGOVORITI SE O NAČINU SNABDIJEVANJA STANOVNIŠTVA OD ENERGIJE DO ROBE ŠIROKE POTROŠNJE**.

8. **STAVITI MORATORIJ NA IZDAVANJE GRAĐEVINSKIH DOZVOLA, PRODAJU PLACEVA, IZBOR DIREKTORA, TAMO GDJE SE ZLOUPOTREBLJAVA ODSUSTVO REZERVISTA, TAKOĐE OBUSTAVITI PROMJENU VLASNIŠTVA PREDUZEĆA, ITD.**

9. **STROGO SE ZABRANJUJE ZAPOŠLJAVANJE LICA IZ PODRUČJA RATA, A KOJI SU SPOSOBNI ZA ISTI, A AKO IMA VEĆ ZAPOSLENIH ODMAH IH OTPUSTITI I VRATITI NA FRONT....**

11. **NAPRAVITI SPISAK VIŠKA ROBE, KAO I MANJKA I O ISTOM OBAVIJESTITI SDS SARAJEVO - GOSP. ILIĆA**" (velika slova u originalu – prim. S. Č.) - AIIZ, Fond SDS, inv. br. 400-0.

Neposredno nakon prvog zasjedanja "srpskog parlamenta" kolaboracionisti SDS-a preduzeli su mjere u realizaciji usvojenih "odluka", odnosno "konkretno prelaženje na djela". U tom su cilju, pored određenih aktivnosti, organizirali (nelegalno i nelegitimno) "plebiscit srpskog naroda".[101]

"Plebiscit" je, u skladu sa Miloševićevim instrukcijama i stavovima *Srpskog nacionalnog vijeća Bosne i Hercegovine*, od 10. avgusta i 8. novembra 1990,[102] te odlukom Kluba poslanika Srpske demokratske

---

[101] Ustavno - pravni sistem Bosne i Hercegovine, kao i tadašnji Ustav SFRJ, po ocjeni Prof. dr Kasima Begića, uopšte nisu poznavali pojam plebiscita, a pogotovo plebiscita nacije ili bilo kakvog drugačijeg etničkog izjašnjavanja, odnosno "izražavanja volje" pripadnika jednog naroda na ovaj način". U vezi s tim, on navodi da su, prema Ustavu Bosne i Hercegovine, građani nosioci vlasti koju ostvaruju putem predstavnika u skupštinama društveno - političkih zajednica, referendumom, na zborovima i drugim oblicima ličnog izjašnjavanja (K. Begić, nav. dj., str. 62).

U Bosni i Hercegovini je početkom novembra 1991, piše Kasim Begić, "**zabilježeno: da je u Prijedoru povratak rezervista popraćen pucnjavom u narod; 'rezervisti' premlaćuju, šenluče i šamaraju u Gackom; paraliza sistema vlasti u Mostaru; spaljeno Ravno i okolna sela; mostovi na Savi minirani; eksplozije u Nevesinju 'nesrpskih objekata'; u Banjoj Luci proglašena 'opšta mobilizacija'; Donji Vakuf se dijeli na dvije obale Vrbasa; po prvi put 'rezervisti' pucali Sarajevom; vanredna sjednica SO Ilijaš odgodila istupanje iz Sarajeva; Muslimani napuštaju Trebinje; Narodni front Jugoslavije za BiH na sjednici predsjedništva Vijeća izabrao rukovodstvo; razmjena zarobljenika u režiji MUP-a BiH u Bosanskom Šamcu; pripremanje za 'plebiscit srpskog naroda'...**" (K. Begić. nav. dj., str. 29, nap. 4).

[102] B. Jović, nav. dj., str. 178; *Javnost*, 10. novembar 1990, str. 12 i 17. novembar 1990, str. 2.

Rukovodstvo Velikosrpskog pokreta je, u skladu sa velikosrpskim projektom o formiranju jedinstvene srpske države, 1990. zagovoralo i varijantu (iako nezakonitu) održavanja referenduma za Srbe u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Borisav Jović i Veljko Kadijević su 27. juna 1990, te Jović i Slobodan Milošević sljedećeg dana, razrađujući akciju o "**izbacivanju**" Slovenije i Hrvatske iz Jugoslavije, razmatrali i pitanje referenduma za Srbe u Hrvatskoj. Po Miloševiću je najprije trebalo izvršiti "**odsecanje**" Hrvatske, tako što će opštine koje su formirale zajednicu srpskih opština "**ostati s naše strane, s tim da se tu kasnije narod referendumom izjasni da li hoće da ostane ili izađe**" (B. Jović, nav. dj., str. 160-161).

Borisav Jović je 10. avgusta 1990, za vrijeme odmora na Mljetu sa Slobodanom Miloševićem, generalom Veljkom Kadijevićem i Radmilom Bogdanovićem, u vezi sa projektom "**da Srbija i Crna Gora stvore jednu državu**", ukazao na činjenicu **da će**

stranke i Srpskog pokreta obnove, od 18. oktobra 1991, o "sprovođenju plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini", koju je verifikovala i "Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini" na svom prvom zasjedanju 24. oktobra,[103] održan 9. i 10. novembra 1991, sa plavim glasačkim listićima "za građane srpske nacionalnosti" i žutim za ostale narode i narodnosti. Međutim, nije se radilo samo o razlici u bojama listića, nego i o pitanju, odnosno u kombinaciji elemenata "etničke i konstitucionalne" prirode. Za prve potencijalne birače "volja naroda" se testirala na tome "da li ste saglasni sa odlukom Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, od 24. oktobra 1991. godine, **da srpski narod ostane u zajedničkoj državi Jugoslaviji sa Srbijom**, **Crnom Gorom**, **SAO Krajina**, **SAO Slavonija**, **Baranja i zapadni Srem**, **te drugima koji se za ostanak izjasne**". Za drugi dio "glasačkog tijela" pitanje je bilo "da li se izjašnjavate da Bosna i Hercegovina kao ravnopravna republika ostane ...".[104]

Za građane srpske nacionalnosti štampano je preko milion i po glasačkih listića (plave boje), na kojima su se, pored postavljenog pitanja, nalazila i dva alternativna odgovora (ZA i PROTIV), od kojih je jedan trebalo obavezno zaokružiti. Posebno je štampano oko 500 hiljada žutih glasačkih listića za "one pripadnike drugih nacionalnosti koji takođe izraze želju da izađu na plebiscit", s tim što je njihovo izjašnjavanje bilo posebno evidentirano i nije ulazilo u konačne rezultate na "srpskom plebiscitu".[105]

Glavna komisija za provođenje plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini je, na sjednici održanoj 11. novembra 1991. u Sarajevu, razmotrila izvještaje opštinskih komisija za provođenje plebiscita i rezultatima provedenog plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, održanog 9. i 10. novembra 1991. godine na teritoriji Bosne i Hercegovine, i utvrdila sljedeće :

---

se građani iz pograničnih dijelova Bosne i Hercegovine i iz "srpskih krajina" izjasniti "gde žele da žive". Milošević je mislio da će referendumom "**rešiti problem Srba iz Bosne pored Drine**" (Isto, str. 176).

[103] Javnost, 9. novembar 1991, str. 6.

[104] Isto, str. 1; K. Begić, nav. dj.; str. 61-62. Ta kombinacija pitanja propraćena je uz jaku medijsku i propagandnu podršku. O tome vidi : K. Begić, nav. dj., str. 62, nap. 6.

[105] *Javnost*, 9. novembar 1991, str. 1-2.

"**da je na teritoriji BiH u glasačke spiskove bilo upisano ukupno 1,064.157 građana srpske nacionalnosti**;

da se na osnovu lične karte izjasnilo 251.394 građanina srpske nacionalnosti, koji nisu bili upisani u glasačke spiskove;

da se na teritoriji BiH ukupno izjasnilo 1.162.032 građanina srpske nacionalnosti, i to :

Glasalo 1.161.146 ZA, glasalo 398 PROTIV i 488 NEVAŽEĆIH

da se na teritoriji BiH ukupno izjasnilo 49.342 građanina koji nisu srpske nacionalnosti, i to :

Glasalo 48.895 ZA, Glasalo 397 PROTIV i 50 NEVAŽEĆIH".[106]

Na "plebiscitu" je od 1,064.157 (ukupno upisanih glasača Srba) u Bosni i Hercegovini, "glasalo" 1.161.146 Srba i 48.895 ostalih, pri čemu je ostvarena "pobjeda" od 105%. Više od 50% upisanih građana srpske nacionalnosti izjasnili su se za "ostanak u zajedničkoj državi Jugoslaviji, skupa sa Republikom Srbijom, Republikom Crnom Gorom, SAO Krajinom, SAO Slavonijom, Baranjom i zapadnim 'Sremom', odnosno sa 'Velikom Srbijom'".[107]

Cifra od 251.394 građana srpske nacionalnosti koji nisu bili upisani u glasačke spiskove vrlo je problematična i govori o manipulaciji "plebiscitom" u cjelini. Nemoguće je da četvrtina Srba nije bila upisana. To znači da se u tim slučajevima glasalo duplo ili višestruko i da su rezultati uštimavani. Još problematičniji je bio broj onih koji su glasali protiv i bili nevažeći. Nigdje nije bilo cifre birača koji nisu izašli na glasanje, a bili su upisani u spisak. **Njihov broj nikako nije bio beznačajan**.

---

[106] AIIZ, inv. br. 3-356/3, ZAPISNIK Glavne komisije za provođenje plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, 11. novembar 1991; Isto, inv. br. 3-356/6, IZVJEŠTAJ o rezultatima plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, provedenog 9. i 10. novembra 1991. godine, Broj: 30-05/91, Sarajevo, 11. novembar 1991.; *Javnost*, 16. novembar 1991, str. 1 i 4, i 7. decembar 1991, str. 10.

Zapisnik Glavne komisije za provođenje plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini i Izvještaj o rezultatima plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini svojeručno su potpisali: Petko Čančar (predsjednik), Miloš Savić i Vidoje Ijačić (članovi) i Stojan Dragović (sekretar).

[107] Isto.

"Plebiscit srpskog naroda' je značio flagrantno kršenje ustavnopravnog sistema Bosne i Hercegovine, kako po donošenju odluke, tako i po potencijalnom "glasačkom tjelu" i formi. S obzirom na to da "odluku" o raspisivanju "srpskog plebiscita" nije donijela Skupština Bosne i Hercegovine i da nije riječ o republičkom referendumu, Vlada Bosne i Hercegovine je, na sjednici od 5. novembra 1991, zaključila da "odluka o raspisivanju tog plebiscita ne obavezuje državne republičke organe, kao ni općinske organe, da neposredno rade na provođenju plebiscita".[108]

Rukovodstvo petokolonaške SDS Bosne i Hercegovine je, u vrijeme održavanja i zbrajanja "rezultata plebiscita", kao i nekih događanja koji su "koindicirali" sa "izjašnjavanjem srpskog naroda", pripremalo stratešku "kapitalizaciju plebiscita" na unutrašnjem i međunarodnom planu. Na unutrašnjem su vršene pripreme za proglašavanje "srpske republike Bosne i Hercegovine", a na međunarodnom planu pokušaji uključivanja u međunarodne mirovne razgovore kao "zasebne strane".[109]

"Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini" je, na drugom zasjedanju, održanom 21. novembra 1991, donijela "**Odluku o usvajanju Izvještaja o provođenju plebiscita srpakog naroda u Bosni i Hercegovini**", kojom je usvojen Izvještaj Glavne komisije za provođenje plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini o rezultatima plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, provedenog 9. i 10. novembra 1991. Na taj način je utvrđeno "**da je Odluka o ostajanju srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u zajedničkoj državi Jugoslaviji, koju je donijela Skupština srpskog naroda na sjednici od 24. oktobra 1991. godine, potvrđena na održanom plebiscitu srpskog naroda dana 9. i 10. novembra 1991. godine i da je ista stupila na snagu**".[110]

Očigledno da je i "plebiscit" bio osnova i izgovor Velikosrpskog pokreta i Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine u postizanju glavnog cilja - formiranje "Srpske Republike Bosne i Hercegovine", kao dijela nepostojeće "Savezne države Jugoslavije".

---

[108] K. Begić, nav. dj., str. 62.

[109] Isto, str. 63.

[110] AIIZ, inv. br. 3-491/4, Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, ODLUKA o usvajanju Izvještaja o provođenju plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, Broj: 38-02/91, Sarajevo, 21. novembar 1991; *Javnost*, 23. novembar 1991, str. 7 i 7. decembar 1991, str. 10.

"Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini" je, "na osnovu izražene volje srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, putem plebiscita provedenog 9. i 10. novembra 1991. godine i Zaključaka Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, usvojenih 24. oktobra 1991. godine", 21. novembra 1991. donijela "**Odluku o teritorijama opština, mjesnih zajednica i naseljenih mjesta u Bosni i Hercegovini koja se smatraju teritorijom savezne države Jugoslavije**". Tom su "odlukom" na dijelu područja SR Bosne i Hercegovine utvrđene granice druge države - buduće "zajedničke države Jugoslavije": djelovi teritorije Bosne i Hercegovine ("područja opština, mjesnih zajednica, kao i naseljenih mjesta") u kojima je 9. i 10. novembra 1991. godine proveden "plebiscit", "zajedno sa teritorijama Republike Srbije, Republike Crne Gore, SAO Krajine i SAO Slavonije, Baranje i zapadnog Srema" čineći "jezgro zajedničke države Jugoslavije".[111] To je, ustvari, bio pokušaj legalizacije protivustavnih postupaka i stvarne okupacione vlasti druge države – "**zajedničke države**".

Polazeći od ocjene kako je srpski narod "**ugrožen**" i da "**zajednički dalji život nije moguć**", SDS Bosne i Hercegovine je pokrenula i postupak o konstituisanju opština srpskog naroda i "podjeli zajedničke imovine".[112]

"Srpski narod opštine Olovo" se, na "plebiscitu" od 9. i 10. novembra 1991, "neposredno izjasnio i o osnivanju opštine srpskog naroda u sastavu SAO Romanija". Tako je "Skupština srpskog naroda Olovo", na sjednici održanoj 18. novembra 1991, donijela "Odluku o osnivanju Opštine srpskog naroda Olovo". Tom "odlukom" utvrđene su i granice "srpske opštine Olovo".[113]

Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini je 11. decembra 1991. donijela **Preporuku o osnivanju skupština opština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini**. U tom je dokumentu, koji je atak na teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine, "preporučeno" klubovima odbornika Srpske demokratske stranke u skupštinama opština u Bosni

---

[111] AIIZ, inv. br. 3-491/9, Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, Broj: 36-02/91, Sarajevo, 21. novembar 1991. - Odluka o teritorijama opština, mjesnih zajednica i naseljenih mjesta u Bosni i Hercegovini koja se smatraju teritorijom savezne države Jugoslavije; *Javnost*, 7. decembar 1991, str. 10.

[112] Isto.

[113] Isto, 7. decembar 1991, str. 2, Odluka o osnivanju Opštine srpskog naroda Olovo.

i Hercegovini, "u kojima se preglasavanjem nameću odluke protivne interesima srpskog naroda da **donesu odluke o osnivanju skupština opština srpskog naroda**". Pri tome je utvrđen način formiranja "skupštine opštine srpskog naroda" (sačinjavali bi je "odbornici Srpske demokratske stranke i drugi odbornici srpske nacionalnosti koji daju izjave o pristupanju skupštini". Odbornicima "skupština opština srpskog naroda" je preporučeno da nastave rad u skupštinama opština i njihovim radnim tijelima, osim ako je u suprotnosti sa zahtjevima očuvanja ravnopravnosti i interesima srpskog naroda".[114]

Na osnovu odredaba tog dokumenta formirane su tzv. srpske opštine u Bosni i Hercegovini, što je predstavljalo cijepanje i ugrožavanje svake od datih opština, a time i teritorijalnog integriteta zemlje u cjelini. To se može pokazati i na primjeru formiranja srpskih skupština opština Zvornik, Ilidža i Livno.

Sprovodeći dosljedno programsku orjentaciju Velikosrpskog pokreta i stranke, rukovodstvo Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine je otpočelo sa procesom proglašavanja "**srpskih opština**" u Bosni i Hercegovini. Na taj korak "**obavezao**" ih je, između ostalog, i "**plebiscit srpskog naroda**", da "**tamo gdje žive Srbi**" formiraju "**srpske opštine**".[115]

U Zvorniku je, uz "prisustvo brojnih zvanica sa obe obale Drine" i predstavnika Srpske pravoslavne crkve, 27. decembra 1991. proglašena *Srpska opština Zvornik*, koja će "**u prvo vrijeme, dok ne zaživi Država srpskog naroda u BiH, djelovati politički**". Za "predsjednika" je izabran Jovo Mijatović. U svojoj "besjedi", on je, između ostalog, rekao da "**barijera među braćom Srbima - Drina neće biti Berlinski zid**", naglašavajući da će biti uspostavljene trajne veze "**među braćom Srbima**" koji žive na obalama Drine.[116]

Čelnici Srpske demokratske stranke su, u prisustvu svih odbornika, predsjednika mjesnih odbora i predstavnika Srpske pravoslavne crkve,

---

[114] AIIZ, inv. br. 3-453, Preporuka o osnivanju skupština opština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, *Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, br. 1, Sarajevo, 15. januar 1992, str. 9.

[115] *Javnost*, 11. januar 1992, str. 2 i 15. februar 1992, str. 2.

[116] *Javnost*, 4. januar 1992, str. 9.

3. januara 1992. proglasili formiranje *srpske skupštine opštine Ilidža*. Pri tome je izabran i "predsjednik" *Srpske skupštine Ilidža*. Naime, "na osnovu člana 265. Ustava SR Bosne i Hercegovine i volje srpskog naroda na području opština Ilidža, izražene na plebiscitu, održanom dana 9. i 10. novembra 1991. godine, a u skladu sa datim Upustvom Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine (Glavni odbor, broj: 079, od 19. 12. 1991), Skupština srpskog naroda Ilidža, na sjednici održanoj dana 03. 01. 1992. godine, donijela je odluku o proglašenju *srpske skupštine opštine Ilidža*".[117]

Srpska skupština opštine Ilidža je bila "najviši organ vlasti srpskog naroda na području opštine Ilidža", koju su "sačinjavali odbornici Srpske demokratske stranke Ilidža i predsjednici mjesnih odbora SDS Ilidža, drugi odbornici srpske nacionalnosti skupštine opštine Ilidža potpisivanjem izjave o pristupanju ovoj skupštini". U svom daljem radu "skupština će osnovati svoje izvršne organe vlasti i potrebna radna tijela". Ona će priznavati "savezne propise, kao i Republičke i opštinske propise koji nisu u suprotnosti sa saveznim propisima i interesima srpskog naroda". Do donošenja privremenog poslovnika "skupština srpskog naroda opštine Ilidža" obavljala je poslove u skladu sa odlukom skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine i datih uputstava SDS Bosne i Hercegovine".[118]

Na toj sjednici na Ilidži "**našlo se još nekoliko važnih pitanja**", među kojima i "**regulisanje statusa pripadnika dobrovoljačkih jedinica koje u ratu učestvuju na strani JNA**". S tim u vezi, jednoglasno je usvojen prijedlog o "**priznavanju statusa borca svim dobrovoljcima, kao i da se obezbijedi zakonska zaštita**". Takođe je usvojen zaključak po kome "**SDS energično zahtijeva da se srpskim mladićima omogući nesmetan odlazak u JNA**".[119]

Interesantno je ukazati i na prijedlog "**o zaštiti srpskih teritorija u opštini Ilidža**". Naime, zbog "**nekontrolisanog doseljavanja Sandžaklija na ovu teritoriju potekla je inicijativa da se izvrši preispitivanje**

---

[117] AIIZ, inv. br. 3-1088/7, Srpska skupština Opštine Ilidža, Broj: 6/92, Ilidža, 3. januar 1992. godine, Odluka o proglašenju srpske skupštine opštine Ilidža. Vidi : *Javnost*, 11. januar 1992, str. 2.

[118] Isto.

[119] Isto.

posebno - Urbanističkog plana grada, sa posebnim osvrtom na Ilidžu - sve to uz puno uvažavanje interesa srpskog naroda".[120]

U Zavidovićima je 9. januara 1922. konstituisana *Srpska opština*, izabran "predsjednik", te "predsjednik" Izvršnog odbora i donesena odluka "da će na teritoriji Srpske opštine Zavidovići važiti savezni zakoni i republički propisi ukoliko nisu u suprotnosti sa saveznim".[121]

Nakon donošenja "Odluke o proglašenju srpskih skupština opština", uslijedilo je donošenje odluka o utvrđivanju njihovih granica, što je pokazano na primjeru tzv. srpske opštine Livno.

Skupština srpskog naroda u opštini Livno je, "na osnovu Odluke o osnivanju Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, od 24. oktobra 1991. godine i slobodno izražene volje srpskog naroda na plebiscitu od 9. i 10. novembra 1991.", na sjednici od 10. januara 1992, donijela "Odluku o utvrđivanju granica srpske opštine Livno" ("na etničkim teritorijama i naseljima u kojima žive Srbi"). "Linija razgraničenja sa teritorijom dotadašnje opštine Livno nalazi se na lokalitetu Barjak u selu Čelebić sa sjeverne strane Livanjskog polja i seoskog groblja u Donjim Rujanima na južnoj strani Livanjskog polja". Ukupna površina *srpske opštine Livno*, koja "gravitira Bosanskom Grahovu, iznosi 84 km^2, u 10 naseljenih sela živi 1.380 stanovnika. Preostali dio od 2.400 živi u Livnu i Gubinu".[122]

Interesantna je sadržina popratnog pisma, koje je, uz "Odluku o utvrđivanju granica srpske opštine Livno", upućeno Momčilu Krajišniku. U njemu se, pored ostalog, ističe :

"**Ustvari što se tiče karte možemo vas obavijestiti da smo prošle nedjelje granice usaglasili sa stručnjacima u Sarajevu. Riječ je, naime, o teritoriji dvije mjesne zajednice Čelebić i Gubin, koje gravitiraju opštini Bosansko Grahovo, u kojima živi isključivo srpsko stanovništvo...**".[123]

---

120 *Javnost*, 11. januar 1992, str. 2.

121 *Javnost*, 18. januar 1992, str. 2.

122 AIIZ, inv. br. 3-1229, Odluka o utvrđivanju granica srpske opštine Livno.

123 AIIZ, inv. br. 3-1230, Pismo Opštinskog odbora SDS Livno - Skupštini srpskog naroda Bosne i Hercegovine - na ruke Predsjednika Momčila Krajišnika. Konstatacija da u Čelebiću i Gubinu živi "isključivo srpsko stanovništvo" nije tačna, jer se odnosila

Konstatacije iz pomenute odluke ukazuju da su petokolonaši organizovano i planski radili na razbljanju tadašnjih multietničkih opština, što se moglo jedino ostvariti genocidom, tj. ubijanjem, klanjem, si1ovanjem, protjerivanjem stanovništva i sl, a sve u cilju formiranja "etnički čistih srpskih područja".

Skupština srpskog naroda opštine Maglaj proglašena je 16. januara 1992, "koja će biti sastavni dio *Autonomne oblasti sjeverna Bosna*". Među prisutnima bili su i predstavnici Srpske pravoslavne crkve. Za "predsjednika" je izabran Boško Pejić.[124]

Osmog februara 1992. formirana je "još jedna srpska opština" - Bugojno, izabran prvi "predsjednik" i donesena "još jedna značajna odluka za Srbe u Bugojnu" - pripojena je *Regiji Bosanske krajine*.[125] Sedam dana kasnije Srpska demokratska stranka proglasila je "srpsku opštinu" Donji Vakuf.[126]

Na taj su način srpski kolaboracionisti faktički uzurpirali vlast u određenom broju opština i u osloncu na prisustvo jakih snaga JNA, koja je, povećanjem gustine posjedanja, izvršila tihu okupaciju značajnog dijela Bosne i Hercegovine i prema prilikama i potrebama sprovodila vlast "Federativne Jugoslavije", čiji je tada (od 3. oktobra 1991.) vrhovni organ Kostićevo krnje Predsjedništvo. Tako je oko jedne treć ine državne teritorije Bosne i Hercegovine postalo sastavni dio druge države.

---

samo na Gubin. U Čelebiću je, prema popisu stanovništva od 1991, živjelo 316 Hrvata i 131 Srbin, a u Gubinu 361 Srbin (NACIONALNI SASTAV STANOVNIŠTVA, Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991, *Statistički bilten*, br. 234, Državni zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1993, str. 70-71).

124 *Javnost*, 25. januar 1992, str. 2.

125 *Javnost*, 15. februar 1992, str. 2. Sjednicom je predsjedavao predsjednik OO SDS-a Borislav Pejičić. Srpsku skupštinu Bugojno je sačinjavalo devet od jedanaest odbornika u Skupštini opštine Bugojno, te predsjednici svih mjesnih odbora i članovi Opštinskog odbora SDS Bugojno.

Za predsjednika Srpske skupštine tajnim glasanjem je izabran Nikola Mišić, potpredsjednik u SO Bugojno. "**Na kraju je donesena još jedna značajna odluka za Srbe u Bugojnu**" – Srpska opština Bugojno je pripojena regiji Bosanske krajine (*Javnost*, 15. februar 1992, str. 2).

126 AIIZ, inv. br. 3-1099-15, Odluka o osnivanju srpske Opštine Donji Vakuf, 15. februar 1992.; Isto, inv. br. 6-511, Izjava A. S. Opštini Donji Vakuf je, nakon okupacije, promijenjen naziv - u "Srbobran".

2. **Krizni štabovi srpskog naroda - organi okupacione vlasti**

Velikosrpski i Velikohrvatski pokret od samog su početka predviđali formiranje etnički čistih država. To je podrazumijevalo pomjeranje ili uništenje višemilionskog stanovništva koje je, posebno na prostorima centralnih republika SFRJ (Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srbije), stoljećima živjelo izmiješano. Najveći broj tog stanovništva bili su Bošnjaci, treći narod po broju u SFRJ. Kao takvi bili su najveća prepreka formiranju jedne ili druge velike države. Često se isticalo, da nisu imali "**rezervne države**". Zbog toga su prema njima, i pored raznih oblika "pomjeranja", planirane najrazličitije genocidne radnje.

Dvomilionski narod Bošnjaka uz to je predstavljao **apsolutnu većinu stanovništva u Bosni i Hercegovini** ili je bio na toj granici.[127] Bez njihovog prostiranja na Bosnu i Hercegovinu, djelimično ili u cjelini, ni jedna ni druga "velika država" nije bila moguća. Nakon što se oko toga, to jest o ukupnoj podjeli Bosne i Hercegovine u proljeće 1991. nisu mogli dogovoriti,[128] u ljeto iste godine rasplamsala se - predhodne godine planirana - operacija RAM (operacija za istjerivanje Hrvatske iz Jugoslavije i uramljivanje Platformom Socijalističke partije

---

[127] M. Filipović, **BOSNA I HERCEGOVINA, najvažnije geografske, demografske, historijske, kulturne i političke činjenice**, Sarajevo 1997, str. 34-45.

[128] Po dogovorima u Karađorđevu marta i Tikvešu aprila 1991. Hrvatska je trebala da zauzme 13 bosansko-hercegovačkih srezova, određenih granicama Banovine Hrvatske, te prekounske opštine, velikom većinom naseljenim Bošnjacima. Ostatak bi pripao Srbiji i Crnoj Gori ili bi, po Tuđmanovim prijedlozima, bio podijeljen po principu srpske ili hrvatske većine.

Srbije, Beogradskom inicijativom i Žabljačkim ustavom definisane savezne države, koja bi naslijedila imidž i imovinu SFRJ).[129]

U ljeto 1991, iz više razloga, operacija RAM je počela jenjavati,[130] 18. jula po odluci Predsjedništva SFRJ počelo je povlačenje JNA iz Slovenije, čime se ova republika defakto osamostalila. To je dovelo do internacionalizacije sukoba i Evropska zajednica je za 7. septembar zakazala Konferenciju o Jugoslaviji. Do kraja godine zaključeno je još nekoliko prekida vatre (10. i 18. oktobra, 22. novembra 1991, kao i 2. januara 1992.), umiješale su se i UN, čije su mirovne snage trebale da preuzmu osiguranje okupiranih teritorija Republike Hrvatske, a Arbitražna komisija Haške konferencije donijela je više "presuda", između ostalog i onu od **20. novembra da je proces disolucije završen i da SFRJ više ne postoji**. Legalnim vlastima Bosne i Hercegovine to je nalagalo da sačekaju njihova rješenja. Na snovu poziva Briselske deklaracije (Evropske zajednice) o Jugoslaviji od 17. decembra 1991. **Bosna i Hercegovina je zatražila međunarodno priznanje koje bi uslijedilo nakon provedbe zahtijevanog referenduma građana**.[131]

Konačnim uspostavljanjem bezuslovnog prekida vatre između JNA i Republike Hrvatske 22. novembra 1991. u Igalu, odnosno sa njegovim potpisivanjem 2. januara 1992. u Sarajevu, te najavljenim priznanjem Slovenije i Hrvatske i posebno usvajanjem **Plana mirovnih operacija UN-a**, izgledalo je da se time kriza u Jugoslaviji bliži svom kraju.

Najzaslužnijim za konačno uspostavljanje stvarnog prekida vatre između JNA i Republike Hrvatske u Sarajevu 2. januara 1992. smatrao se specijalni izaslanik generalnog sekretara UN-a i autor pomenutog plana, Sajrus Vens. On je upravo tog dana i tim povodom (poslije sastanka sa predsjednikom Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine,

---

[129] M. Kreso, **AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU – AMBIJENT POČINJENOG GENOCIDA**, u : GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI 1991. - 1995, Zbronik radova Međunarodnog kongresa za dokumentaciju genocida, održanog u Bonu od 31. avgusta do 4. septembra 1995. godine, Sarajevo 1997, str. 43-70.

[130] Iako je Baranja lako zauzeta, a izlaskom JNA na more kod Slanog i u Ravnim Kotarima, Hrvatska je presječena na tri dijela, JNA je na drugim pravcima, posebno kod Karlovca i Vukovara, zaustavljena.

[131] K. Begić, nav. dj., str. 31-54.

Alijom Izetbegovićem) izjavio da "**vjeruje da do proširenja sukoba na Bosnu i Hercegovinu neće doći**".[132]

Nažalost, majstori mimikrije i prikrivanja zločina, svo su to vrijeme, posebno od početka operacije RAM, preduzimali vrlo intezivnu destrukciju legalne vlasti u Bosni i Hercegovini, uključujući njenu tihu okupaciju i izgradnju razgranatog petokolonaškog, a onda i kolaboracionističkog aparata vlasti, paralelnog onom legalnom, gdje je – dok to bude moguće – osiguravano primanje plata. Postupak je detaljno razrađen blagovremeno pripremljenim **Uputstvom**, koje je ovdje potpunije analizirano. Upustvo je pripisano Glavnom odboru SDS-a Bosne i Hercegovine, ali se odnosilo na organe srpskog naroda u cjelini i očigledno nije specifično samo za Bosnu i Hercegovinu.

Glavni odbor SDS-a Bosne i Hercegovine je, opstruirajući rad u legalnim bosansko-hercegovačkim organima vlasti i radeći na destrukciji Bosne i Hercegovine, i praktičnim pripremama za uspostavljanje i preuzimanje de facto vlasti na najnižem (opštinskom) nivou, 19. decembra 1991, donio **Upustvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima** (u daljem tekstu: "UPUTSTVO..."),[133] U tom su "strogo povjerljivom" dokumentu

---

[132] Isto, str. 17.

[133] AIIZ, inv. br. 3-1172, Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine, Glavni odbor, **UPUSTVO O ORGANIZOVANJU I DJELOVANJU ORGANA SRPSKOG NARODA U BOSNI I HERCEGOVINI U VANREDNIM OKOLNOSTIMA**, Sarajevo, 19. decembar 1991 godine. Taj "**strogo povjerljivi**" dokument je 19. decembra 1991. podijeljen učesnicima sastanka u Sarajevu, kojim je predsjedavao Radovan Karadžić, a kome su, pored ostalih, prisustvovali i poslanici *Skupštine srpskog naroda*, kao i predsjednici opštinskih odbora Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine. Sadržaj tog dokumenta učesnicima skupa je objasnio Radovan Karadžić (**ICTY**, Predmet : Br. IT-02-61, TUŽILAC PROTIV MIROSLAVA DERONJIĆA - u daljem tekstu : **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-61, paragraf 10).

"UPUTSTVO..." je rađeno u vrijeme kada je Bosna i Hercegovina već bila okupirana (ta okupacija tada nije bila efektivna na čitavoj teritoriji).

Navedeno uputstvo je teško moglo biti izrađeno bez stručne pomoći i saradnje sa Beogradom. Najvjerovatnije ga nisu radili organi Bosne i Hercegovine, nego strane države, koja je izvršila tihu okupaciju Bosne i Hercegovine, te organ koji piše ili prepisuje to uputstvo nije organ Bosne i Hercegovine nego kolaboracionistički organ velikosrpskog agresora.

Na osnovu tog uputstva očigledno je da, pored ostalog, postoji serija sličnih uputstava za razne nivoe (kao, na primjer, za "srpske autonomne oblasti" i dr.), a vjerovatno i hronološki ranije nastale varijante, prije 19. decembra 1991.

detaljno razrađeni zadaci, formiranje i funkcionisanje "**kriznih štabova srpskog naroda**", sazivanje i proglašavanje skupština srpskog naroda u opštinama, sprovođenje pripremnih radnji za formiranje opštinskih državnih organa, pripremanje preuzimanja kadrova, objekata i opreme Centra službi bezbjednosti, mobilizacija svih snaga milicije "**iz reda pripadnika srpskog naroda i, u saradnji sa komandama i štabovima JNA, vršiti njihovo postepeno prepotčinjavanje**", obezbjeđivanje sprovođenja naređenja za mobilizaciju rezervnih sastava JNA i jedinica teritorijalne odbrane, popunjavanje ratnih jedinica po razrezima JNA i dr.[134]

"**Zadaci, mjere i druge aktivnosti**" iz pomenutog "UPUTSTVA..." "**sprovode se na čitavoj teritoriji SR BiH, odnosno u svim opštinama na čijem području živi srpski narod**".

Upustvom su predviđene dvije varijante "**organizovanja i djelovanja srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima**" :

1) varijanta A: opštine u kojima srpski narod predstavlja većinu; i

2) varijanta B: opštine u kojima srpski narod nije u većini.

Prema varijanti A (prvi stepen) date su smjernice za preuzimanje vlasti u opštinama u kojima je srpski narod bio u većini (37 opština: 31 sa apsolutnom i 6 sa relativnom većinom). Za ostvarenje takvog cilja opštinski odbori SDS dobili zadatak da odmah formiraju "**krizni štab srpskog naroda u opštini**". S tim u vezi, razrađen je način formiranja tog ilegalnog, prelaznog organa u uspostavljanju okupacione vlasti. U njegov sastav ulazili su svi članovi sekretarijata opštinskog odbora SDS-a, nosioci funkcija u opštini (kandidati SDS-a sljedećih organa: predsjednik skupštine opštine ili predsjednik izvršnog odbora opštine; načelnik stanice javne bezbjednosti ili komandir stanice milicije; komandant ili načelnik opštinskog štaba teritorijalne odbrane; sekretar opštinskog sekretarijata narodne odbrane ili drugi rukovodni radnik iz tog sekretarijata koji je kandidat SDS-a), poslanici u *Skupštini srpskog naroda BiH* i članovi Glavnog odbora SDS BiH sa područja opštine. U praksi je u sastav "kriznih štabova srpskog naroda" obavezno ulazio predstavnik JNA, uključujući i komandante korpusa, brigada i drugih jedinica, koji je imao ključnu ulogu u donošenju odluka.

134 Isto.

Komandant opštinskog *kriznog štaba srpskog naroda* bio je predsjednik Skupštine opštine ili predsjednik Izvršnog odbora opštine.

Očigledno je da je riječ o ilegalnom organu, koji nije imao uporište ni u jednom legalnom normativno-pravnom dokumentu. Istovremeno, to je bio stranački, odnosno jednostranački i jednonacionalni organ, koji je negacija izbornih rezultata i legalno izabranih i konstituisanih organa, te priprema i početni korak za formiranje srpskih paradržavnih organa u Bosni i Hercegovini. U "UPUTSTVU..." (varijanta A – prvi stepen) je razrađena tehnologija formiranja srpskih paravojnih organa na nivou opštine (tačke 4. i 5.). Vezano za tehnologiju, takođe, se navodi da je potrebno "sazvati" i proglasiti *Skupštinu srpskog naroda u opštini koju sačinjavaju odbornici iz reda srpskog naroda u skupštini opštine* (tačka 4.).

"UPUTSTVO..." nalaže da se ide i dalje od ovoga, te preporučuje da je potrebno "izvršiti" pripremanje za formiranje opštinskih državnih organa (izvršnog odbora, organa uprave, suda za prekršaje, stanica javne bezbjednosti i dr.) i pripremiti prijedloge kadrova za vršenje funkcija i poslova u tim organima (tačka 5.).

Formiranje etnički čistih organa odnosilo se i na oblast sigurnosti. U tom pogledu, po "UPUTSTVU..." je bilo potrebno "**pripremiti preuzimanje kadrova, objekata i opreme centra službi bezbjednosti i njihovo priključivanje novoformiranom organu za unutrašnje poslove u sjedištu centra**".

Objekti od vitalnog značaja u opštinama su bili do tada fizički obezbijeđeni od strane legalnih organa i kadrova. Međutim, kao "bezbolan" način njihovog preuzimanja od strane Srba bilo je "**potrebno pojačati organizaciju vršenja fizičkog obezbjeđenja objekata, od vitalnog značaja u opštini**" (tačka 6.).

Da se zaista radi o planiranju i pripremanju otvorenog oružanog sukoba govori i dio "UPUTSTVA..." (tačka 7.) o tome da je neophodno "**uspostaviti kontrolu i izvršiti provjeru stanja postojećih robnih rezervi i pristupiti kompletiranju i zanavljanju opštinskih robnih rezervi najdeficitarnijim proizvodima, sirovinama i repromaterijalom**".

Ratni potencijal je u "UPUTSTVU..." posebno apostrofiran, pri čemu je preporučeno da se izvrši "**procjena potrebnog broja pripadnika**

aktivnog i rezervnog sastava milicije, jedinica TO, jedinica civilne zaštite i, u skladu s tim, izvršiti njihovu popunu i preduzeti sve druge potrebne radnje za njihovo aktiviranje u skladu sa razvojem situacije" (tačka 9.). Iz takve formulacije može se izvući nekoliko zaključaka, koje je kasnije praksa potvrdila. Prije svega, riječ je o vojnim pripremama za učešće u agresiji, kao peta kolona velikosrpskog agresora, koje su bile masovne i sveobuhvatne, kako sa stanovišta obuhvata pojedinih struktura, tako i broja pripadnika. To je bio začetak formiranja oružanih formacija, etnički čistih, tj. srpskih, koje su, izvršile najveći broj zločina, uključujući i genocid nad Bošnjacima. Tome treba dodati i činjenicu da "**naredbu o aktiviranju sastava donosi krizni štab u opštini**", koji je već označen kao nelegalni, etnički čisti organ.

Iako je to "UPUTSTVO..." potpuno ilegalan i nelegitiman akt, ono svojim odredbama ukida ili suspenzira pojedina ljudska prava, kao što je pravo na godišnji odmor i slobodu kretanja, što se ponovo posmatra sa etničkog aspekta. Naime, po "UPUTSTVU...", "**potrebno je obavijestiti kadrove srpskog naroda da u narednom periodu ne koriste godišnje odmore, da ne putuju u inostranstvo odnosno da ne napuštaju mjesto stalnog boravka**" (tačka 11.).

Na osnovu navedenog, a posebno iz onoga što slijedi, a što je sadržina tačke 11. "UPUTSTVA...", očigledno je da je JNA glavni oslonac srpske opcije u Bosni i Hercegovini i da se na nju računalo u svim prilikama. Zbog toga je, kao jedan od zadataka označeno stvaranje uslova za "**popunu ratnih jedinica po razrezima JNA, kako ljudstvom, tako i materijalnim sredstvima i stokom iz popisa...**".

U toj se tački navode i ostale suštinske stvari koje su bitne za vojne pripreme srpskih snaga za učešće u agresiji. Prije svega, u "UPUTSTVU..." se insistira na "**zaštiti meterijalnih dobara od značaja za odbranu ili otpor, kao i za život i rad stanovništva**", te "**obezbjeđenje kontinuiteta proizvodnje i usluga od vitalnog značaja za odbranu, otpor i život srpskog naroda**".

Varijanta A, koju je trebalo primijeniti u cjelosti u opštinama u kojima je srpski narod predstavljao većinu stanovništva, data je i u "**drugom stepenu**", što je činilo na izvjestan način konkretizaciju onoga što je dato u "**prvom stepenu**". U tom je stepenu trebalo "**sazvati sjednicu srpske skupštine opštine i obrazovati izvršni**

odbor opštine, osnovati opštinske državne organe, izabrati, odnosno imenovati funkcionere i postaviti rukovodeće radnike" (tačka 1.), što je dalji korak u odnosu na prvi stepen.

Saradnja sa komandama i štabovima JNA je otvoreno iznesena, pri čemu je naznačena potreba "**mobilisanja svih snaga milicije, iz reda pripadnika srpskog naroda i u saradnji sa komandama i štabovima JNA vršiti njihovo postepeno pretpotčinjavanje**" (tačka 2.). Uz to, je naglašeno da se "**putem nadležnih organa obezbijedi sprovođenje naređenja za mobilizaciju rezervnih sastava JNA i jedinica teritorijalne odbrane**" (tačka 3.).

"UPUTSTVO..." nalaže zustavljanje normalnih tokova novca u Bosni i Hercegovini. Tako je trebalo "**zadužiti filijale i expoziture SDK da onemoguće fizički odliv gotovog novca i hartije od vrijednosti iz trezora u njihovoj nadležnosti u bankama, poštama i drugim finansijskim organizacijama, kao i da ažuriraju praćenje platnog prometa na području svog djelovanja**" (tačka 4.).

U domenu sigurnosti, u **drugom stepenu**, vršena je dalja konkretizacija zadataka iz **prvog stepena**. U tom kontekstu naloženo je "**vršenje neprekidnog fizičkog obezbjeđenja svih vitalnih objekata, saobraćajnih komunikacija i veza, i proizvodnih kapaciteta**" (tačka 5.), te "**preuzimanje kadrova, objekata i opreme centra službe bezbjednosti i staviti ih u funkciju novoformiranog organa za unutrašnje poslove u sjedištu centra**" (tačka 6.).

Osvajačke pripreme su iskazane i u odnosu prema robnim rezervama, što je u još oštrijoj formi prezentirano. Naložena je potreba "**sprečavanja nekontrolisane isporuke prehrambenih i drugih deficitarnih proizvoda i sirovina**", ubrzanja realizacije ugovorenih nabavki takvih roba i stavljanje pod kontrolu tekuće zalihe roba i preduzimanja priprema za organizovanu disperziju tih roba "**na ugrožena područja, vodeći računa o strogoj primjeni utvrđenih prioriteta u snabdijevanju**" (tačka 7.).

Na kraju tog dijela "UPUTSTVA..." naglašeno je: "**u preduzimanju svih ovih mjera voditi računa da se obezbijedi poštovanje nacionalnih i drugih prava pripadnika svih naroda i njihovo kasnije angažovanje u organima vlasti koje će osnovati skupštinu srpskog naroda u opštini**" (tačka 8.). Očigledno je da se radi o

svojevrsnoj kontradikciji i cinizmu o zastupljenosti "**ostalih**" kadrova u srpskim organima, koji bi im morali biti toliko odani i lojalni da bi izgubili svaki identitet.

U "UPUTSTVU..." je prezentirana i varijanta B, u dva stepena, koju je trebalo realizovati djelimično, u opštinama u kojima srpski narod nije bio u većini. Srpska demokratska stranka je, po "UPUTSTVU...", trebalo da, u "**svakodnevnom zasjedanju**", "**sa stalnim dežurstvima**", formira *krizni štab srpskog naroda u opštini*, u koji ulaze između ostalog "**svi članovi sekretarijata opštinskog odbora SDS**" i "**nosioci funkcija u opštini kandidati SDS**", "**poslanici u Skupštini srpskog naroda BiH**", itd.

Prezentirano nedvosmisleno ukazuje da se radi o formiranju etnički čistih paradržavnih organa, čak i u sredinama gdje su Srbi bili u manjini, što je, ustvari, bio povod za dalje etničke konfrontacije i tenzije. Istovremeno, najavaljene su nelegalne i neustavne promjene granica opština uz pripajanje pojedinih organa organima u opštinama, gdje su Srbi u većini. Tako se, između ostalog, nalaže da se ima "**pripremiti preuzimanje kadrova i određene opreme centra službi bezbjednosti i njihovo priključivanje stanici javne bezbjednosti u opštini, odnosno mjestu u kojoj se formira stanica milicije**" (tačka 5 - Varijanta B, Prvi stepen).

Po tom modelu pripajanja predviđeno je da se i drugi organi priključuju mjestima sa srpskom većinom.

"UPUTSTVO..." sadrži niz odredbi koje se odnose na mjesne zajednice i naseljena mjesta sa većinskim srpskim stanovništvom, u kojima je bilo neophodno uspostaviti poseban režim. Tako se, pored ostalog, nalaže da je potrebno "**u mjesnim zajednicama ili naseljenim mjestima sa većinskim srpskim stanovništvom formirati tajna skladišta i depoe u koje smještati živežne namirnice i druge deficitarne proizvode, sirovine i repromaterijale koje treba maksimalno izvlačiti putem tajnih kanala iz skladišta robnih rezervi svih nivoa, kao i iz skladišta u okviru prometnih organizacija**". Organizaciju i nadzor nad tim poslovima isključivo je trebalo da vrši "krizni štab" (tačka 6.).

I u realizaciji ove, kao i drugih aktivnosti, primjenjivane su određene mjere konspirativnosti, što je kod pripadnika drugih naroda izazvalo opravdano podozrenje i strah. U tom se pogledu, pored **formiranja**

tajnih skladišta i depoa, govori i o potrebi uspostavljanja tajnih postupaka "**prenošenja i prijema naređenja za primjenu zadataka, mjera i drugih aktivnosti iz ovog Uputstva**", koje je trebalo utvrditi naknadno.

"UPUTSTVO..." je dokument koji sa više aspekata rasvjetljava mjesto i ulogu petokolonaške Srpske demokratske stranke u planiranju i pripremanju zločina. Sve to je vršeno tajno, što se vidi iz oznake na ovom dokumentu – "**Strogo povjerljivo**".

Nesporno je da je i tom prilikom iskazan osnovni cilj Velikosrpskog pokreta – formiranje čistih etničkih srpskih teritorija, što je bilo negiranje multietničke prirode Bosne i Hercegovine. Sve odredbe tog dokumenta odnosile su se samo na Srbe. To je isključivalo ostale narode, izuzev ukoliko bi izrazili pisanu lojalnost tom zločinačkom velikosrpskom konceptu.

Brojne odredbe "UPUTSTVA..." su atak na legalne organe i puno negiranje njihove ustavne i zakonske funkcije. Uz već postojeće legalno izabrane i konstituisane organe formirani su novi, jednonacionalni, nelegalnog sastava i paralelni postojećim, sa prefiksom - srpski. Takvi su bili, na primjer, izvršni odbor, organi uprave, sud za prekršaje, stanice javne sigurnosti, itd. U svemu tome posebno je bila značajna nezakonita uloga *kriznog štaba srpskog naroda*, koji je sa svojim kompetencijama bio iznad legalnih opštinskih organa.

Uloga JNA je tim dokumentom jasno iskazana, posebno imajući u vidu njeno učešće u zločinima, posebno u agresiji. Od 3. oktobra 1991, izvršenjem puča u Predsjedništvu SFRJ, preuzeta je Vrhovna komanda Oružanih snaga, čiji štab je i do tada komandovao JNA. Njena oružana sila stavila se na raspolaganje Velikosrpskom pokretu, zajedno sa njim izvršila je sve pripreme za agresiju, počev od planiranja, mobilizacije i obuke ljudstva, naoružavanja, pa do neposrednog učešća u oružanoj agresiji i svim drugim oblicima zločina, uključujući i genocid nad Bošnjacima.

Očigledno je da su pripreme za zločine, kako se može vidjeti iz "UPUTSTVA...", bile višestruke i sveobuhvatne. Odnosile su se na informativnu, ekonomsku, političku, pravnu i vojnu sferu.[135]

---

135 Isto.

Istoga dana kada je usvojeno "UPUTSTVO...", tj. 19. decembra 1991, Momčilo Krajišnik, predsjednik tzv. Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, u **Telegramu** "Vladi Srpske autonomne oblasti Krajina", poslat sa "Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini", iskreno je podržao zahtjeve i ciljeve "**cijelog srpskog naroda**" (svih Srba) – **formiranje države srpskog naroda**. S tim u vezi, on je, pored ostalog, naglasio :

"**U ovom teškom vremenu, nažalost, nisam u mogućnostima da budem s Vama na mjestu gdje se verifikuje istorijsko pravo srpskog naroda da živi u jednoj državi, pa Vas molim da poslanicima i narodu Srpske Krajine prenesete moje najsrdačnije čestitke i iskrene želje za dobrobit našeg naroda.**

Vaša borba za slobodu i vaši zahtjevi su zahtjevi cijelog srpskog naroda i svi se svode na ostvarenje osnovnog prava da ne dozvolimo da nas sila, bilo od koga dolazila, podjeli u više država i pretvori u narod bez budućnosti.

Svi Srbi se bore za isti cilj i pod istom zastavom i svi smo uvjereni u konačnu pobedu...".[136]

Radovan Karadžić je i 27. marta 1992, na 14. sjednici *Skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine*, instruisao delegate da formiraju "**krizne štabove**". Tada im je, pored ostalog, rekao da "**nađu jedan broj rezervnih oficira za svoje štabove i da registruju sve one koji raspolažu sa naoružanjem... Oni se trebaju organizovati u jedinicama Teritorijalne odbrane, a ako je JNA tamo, oni moraju biti stavljeni pod njenu komandu**".[137]

Opštinski odbori SDS-a su, u saglasnosti odozgo, nakon dobijanja navedenih instrukcija, djelujući brzo, formirali *krizne štabove srpskog naroda*. Krizni štabovi su, nakon Karadžićevog naređenja za njihovo aktiviranje, preuzeli političku vlast u opštinama i *počeli funkcionisati javno, kao opštinske vlade kolaboracionističke tvorevine Republike Srpske*. Ti su organi, osiguravali koordinaciju između partije (SDS-a),

---

136 Isto, inv. br. 3 - 491/13, Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 19. decembar 1991. – Vladi Srpske autonomne oblasti Krajina Knin.

137 **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 384.

"vlade" i JNA na opštinskom nivou i predstavljali ključni mehanizam preko koga je uspostavljena i održavana kontrola na određenom području.[138]

Kao najviši organi u funkciji okupacione vlasti na zauzetom području *krizni štabovi srpskog naroda* su, u uslovima okupacije izvršene od strane jedinica JNA :

- **donosili odluke i naredbe o** :

- formiranju "srpskih opština";

- uspostavljanju i preuzimanju vlasti i kontrole nad opštinama;

- proglašavanju vanrednog stanja u opštinama;

- formiranju "privremene vlade ... srpskih opština";

- uvođenju policijskog časa na području "srpskih opština";

- opštoj mobilizaciji;

- formiranju štabova, komandi i jedinica srpske TO i preuzimanju poslova odbrane i angažovanju TO na području "srpskih opština";

- izdavali instrukcije o funkcionisanju opštinskih organa;

- održavali neposredne kontakte i saradnju sa komandama, jedinicama i ustanovama JNA, koja je "kriznim štabovima srpskog naroda" osiguravala preuzimanje vlasti;

- održavali kontakte i saradnju sa Republikom Srbijom i njenim organima, posebno Službom državne bezbjednosti;

- učestvovali (sa JNA i Teritorijalnom odbranom) u izvođenju napada na gradove, naselja i sela;

- organizovano obučavali srpske "dobrovoljce" i promovirali lokalne paravojne komandante;

- izdavali ultimatume, uglavnom, bošnjačkom stanovništvu o predaji oružja i imovine, te razoružavali Bošnjake;

- zatvarali ugostiteljske objekte;

---

[138] Isto, paragrafi 218, 237-257, 412, 624, 634, 640, 719, 776, 783, 812, 819-821, 835 i dr.; AIIZ, inv. br. 2-521 i 2-571; **ICTY**, Predmet : Br. IT-02-61, paragraf 15.

- izdavali naredbe o odvođenju nesrpskog stanovništva na prisilni rad;

- planirali i pripremali zločine;

- izdavali naredbe za izvršenje zločina, uključujući i genocid nad Bošnjacima;

- koordinirali napadima na bošnjačka sela;

- učestvovali u progonu i vojnim operacijama protiv Bošnjaka i uništavanju njihovih sela;

- formirali i kontrolisali koncentracione logore i dr.[139]

Komanda 2. vojne oblasti (Rezervno komandno mjesto) je početkom aprila 1992. "neprekidno" ostvarivala "**kontakt i koordinaciju sa Kriznim štabom Pale**".[140] *Krizni štab Trnova* uspostavio je saradnju sa jedinicama JNA i radio na planiranju i pripremanju zločina. Taj je organ 22. maja proglasio mobilizaciju.[141] *Krizni štab* "srpske opštine" *Foče*, pod

---

[139] **ICTY**, Predmet : Br. IT-02-54-T, paragrafi 384, 412, 607, 615-616, 624, 634, 639, 648, 653, 709-710, 713, 725, 729, 760, 819-821, 828-831, 835, 850-851 i dr.; **ICTY**, Predmet : Br. IT-02-61, paragraf 10-15 i 15-44; AIIZ, inv. br. 3-1226, SAO Semberija i Majevica, Srpska opština Zvornik, Krizni štab, Zvornik, 8. aprila 1991, Odluka o uvođenju policijskog časa na području Srpske opštine Zvornik; Isto, inv. br. 3-1227, SAO Semberija i Majevica, Srpska opština Zvornik, Krizni štab, Broj : 01-1/92, Zvornik, 10. aprila 1992, Odluka o formiranju privremene vlade Srpske opštine Zvornik; Isto, inv. br. 3-1228, SAO Semberija i Majevica, Srpska opština Zvornik, Krizni štab, Broj : 02-1/92, Zvornik 8. aprila 1992, Naredba o opštoj mobilizaciji; Isto, inv. br. 3-1223, Republika Srpskog naroda BiH, Srpska opština Bratunac, Krizni štab, Broj : 01-I-92, Odluka o proglašenju vanrednog stanja zbog neposredne ratne opasnosti na području Srpske opštine Bratunac; Isto, inv. br. 3-1224, Srpska opština Bratunac, Krizni štab, Broj : 01-6-92, 13. aprila 1992, Naredba o formiranju štabova, komandi i jedinica TO; Isto, inv. br. 3-1225, Republika Srpskog naroda BiH, Srpska opština Bratunac, Krizni štab, Broj : 01-09-92, Bratunac, 19. aprila 1992, Odluka o razoružanju građana koji posjeduju oružje na području opštine Bratunac.

[140] AIIZ, inv. br. 2-1672, RKM /Rezervno komandno mjesto/ 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 09/1580-1, 6. april 1992. – Komandi 2. vojne oblasti, Operativni centar, Redovni operativni izvještaj.

[141] **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 713. Predsjednik "kriznog štaba" Trnova je, na sastanku održanom 29. aprila 1992, izjavio da je postignut dogovor sa JNA o učešću njenih jedinica u "**čišćenju**" Opštine i da je "**Armija već spremna da čisti situaciju u Trnovu**" (**ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 386, nap. 781).

vođstvom Miroslava Stanića, organizovao je obučavanje naoružanih srpskih dobrovoljaca i promovirao lokalne vojne komandante, zatim je sa JNA bio uključen u pripremu i izvođenju napada na Foču, raspoređivao u saradnji sa JNA zatočenike KPD za prisilni rad i vršio druge oblike zločina.[142] *Krizni štab Čajniča*, sa Duškom Kornjačom na čelu, formiran je krajem marta ili početkom aprila 1992.[143] SDS je u martu 1992. formirao *Krizni štab za Rogaticu*, na čelu sa Rajkom Kušićem, bliskim saradnikom Radovana Karadžića.[144] *Krizni štab SDS-a Višegrad* je instaliran od JNA kao civilna vlast u Opštini. Biljana Plavšić se 16. aprila 1992. sastala sa predsjednikom tog štaba Branom Savovićem, u hotelu Višegrad, gdje je bilo sjedište JNA.[145] Tokom osvajanja *Vlasenice* (21. aprila 1992.) od strane JNA, specijalnih

---

142 Isto, paragrafi 722-723 i 725.

"Krizni štab srpske opštine Foča" sačinjavali su: Miroslav Stanić, Stanojević (ime nije poznato), Josip Miličić, Radojica Mlađenović, Dragoljub Kunarac, Vojislav Maksimović, Velibor Ostojić, Petko Čančar, Čedo Zelović i dr Radovan Mandić. Stanić je bio predsjednik tog paradržavnog organa, a Stanojević njegov zamjenik, Miličić predsjednik opštine, a Mlađenović predsjednik Izvršnog odbora (AIIZ, inv. br. 2-571; ICTY, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragrafi 722-723).

Članove "kriznog štaba" u Čohodar mahali sačinjavali su: Vlado Avram (predsjednik), Goran Mitrašinović (njegov zamjenik) i Dragan Stojanović (član). Marinko Pljevaljčić, Božo Dostić, Dojčilo Davidović i Ostoja Ostojić su činili "štab" za područje Aladže; Miloš i Radenko Vladičić u naselju Podmusala; Novak Drakula, Risto Vučetić i Pero Ivanović za naselje Ćerezluk, a za područje Brusno – Slatina Boro Ivanović. Ilija Čančar, Matija i Drago Skakavac i Rade Đurović bili su članovi "kriznog štaba" za područje Jabuke, te Savo za područje Brda - Kozja Luka.

U sastav "kriznog štaba" za područje Broda na Drini ušli su: Nenad Kalajdžić (nastavnik), Stamen Rungelov, Ilija Ćalasan, Miodrag Pjević i Vojo Kalajdžić.

Predsjednik kriznog "štaba" za područje od Broda na Drini do Tjentišta bio je Jovan Vuković, a njegov zamjenik Nenad Vuković.

Rade Elez je bio predsjednik "kriznog štaba" za područje Međurječja, a Ljubo Kovačević, Dule (inženjer rudarstva iz Zavidovića), Vukan Perišić (geometar), Mile Savić i, prema neprovjerenim podacima, Danko Davidović - članovi (Isto).

Predsjednik "kriznog štaba" "srpske opštine Konjic" bio je Vaso Vujičić, a članovi: Jovo Kuljanin, Radovan Gligorijević, Vukašin Mrkonjić, Radoslav Kuljanin, Janko Glogovac, Žara Mrkajić i Velimir Miljanić, zvani Žika (AIIZ, inv. br. 2-521).

143 Isto, paragraf 719.

144 Isto, paragraf 640.

145 Isto, paragraf 648.

jedinica MUP-a Srbije i srpskih oružanih formacija (Arkanovi *Tigrovi* i dr.) *Krizni štab* je preuzeo kontrolu u Opštini.[146] Početkom 1992. SDS je formirao *Krizni štab za Bratunac*, koga je potvrdio Karadžić. Do 12. aprila "krizni štab" je proglasio vanredno stanje i uspostavio vlast u Opštini, donosio sve odluke, naredbe, zaključke i druga akta na području Opštine i u vezi sa poslovima odbrane, formiranju i upotrebi Teritorijalne odbrane i milicije, zatim o razoružavanju građana, tražio pomoć od Srbije, odakle je početkom aprila 1992. stigao Novosadski korpus, koji je sredinom tog mjeseca zauzeo Bratunac, u sadejstvu sa drugim srpskim naoružanim formacijama (*Beli orlovi* i Arkanove jedinice i dr.).[147]

Krizni štab Srpske opštine Zvornik je od 5./6. aprila 1992. funkcionisao u industrijskoj zoni u Karakaju.[148]

Početkom maja 1992, u saradnji sa JNA i Srbijom (i obratno), *Krizni štab SDS-a Brčko* je preuzeo potpunu kontrolu nad Opštinom i izdao ultimatum nesrpskom stanovništvu da preda oružje.[149]

Predsjednik *Kriznog štaba srpske opštine Bosanski Šamac* je uspostavio saradnju sa jedinicom JNA, lociranoj u Pelagićevu (TG-17) i "odgovornom" za Brčko, Orašje, Gradačac, Modriču i Gračanicu. Blagoje Simić, predsjednik tog štaba, je sredinom aprila 1992. potpukovniku

---

146 Isto, paragraf 652-653.

147 Isto, paragrafi 412 i 624; AIIZ, inv. br. 3-1223, Republika Srpskog naroda BiH, Srpska opština Bratunac, Krizni štab, Broj : 01-I-92, /Bratunac, 12. aprila 1992./, Odluka o proglašenju vanrednog stanja zbog neposredne ratne opasnosti na području Srpske opštine Bratunac; Isto, inv. br. 3-1224, Republika Srpskog naroda BiH, Srpska opština Bratunac, Krizni štab, Broj : 01-6-92, Bratunac, 13. aprila 1992, Naredba o formiranju štabova, komandi i jedinica TO; Isto, inv. br. 3-1225, Republika Srpskog naroda BiH, Srpska opština Bratunac, Krizni štab, Broj : 01-09-92, Bratunac, 19. aprila 1992, Odluka o razoružavanju građana koji posjeduju oružje na području opštine Bratunac. "Krizni štab" Bratunca sačinjavali su : Miroslav Deronjić (predsjednik), oficir JNA (kapetan Reljić), Raša Milošević (komandant Teritorijalne odbrane, iz Kravice) i pripadnik Državne bezbjednosti Srbije (**ICTY**, Predmet : Br. IT-02-61, paragrafi 11 i 28).

148 AIIZ, inv. br. 2-2877, Republika Srpskog Naroda Bosne i Hercegovine, Ministarstvo za unutrašnje poslove, Centar službi bezbjednosti Bijeljina Stanica javne bezbjednosti Zvornik, **INFORMACIJA o stanju u Stanici javne bezbjednosti Zvornik**.

149 **ICTY**, Predmet: IT-02-61, paragraf 634.

Stevanu Nikoliću, komandantu Taktičke grupe 17, između ostalog, rekao da je "krizni štab" Bosanskog Šamca odlučio "**da je vrijeme za vođenje operacije preuzimanja grada**".[150]

"Krizni štab" Bosanskog Šamca je 15. maja 1992. izdao naređenje o hapšenju Bošnjaka i Hrvata, nakon čega su nad njima izvršeni brojni zločini.[151] Taj je organ u vrijeme napada i zauzimanja Bosanskog Šamca od MUP-a Srbije tražio pomoć i u živoj sili. U tom je cilju delegacija "kriznog štaba", na čelu sa Zarićem, otputovala u Beograd, gdje su u Komandi RV i PVO u Zemunu, vođeni razgovori o imenovanju Dragana Đorđevića (Crni), šefa specijalnih jedinica Državne bezbednosti Srbije, za komandanta Druge posavske brigade. Nakon razgovora sa Frenkijem Simatovićem, podrška je dobijena - Đorđević je sa svojim ljudima stigao u Bosanski Šamac.[152]

SDS *Doboja* je do aprila 1992. tajno formirao *Krizni štab* u tom gradu.[153] *Krizni štab Šipova* formiran je početkom 1992, na čelu sa Draganom Đukićem, predsjednikom SDS-a.[154] *Srpski krizni štab Ključa* tajno je formiran 23. decembra 1991. On je 1. maja 1992. izdao instrukcije o funkcionisanju opštinskih organa u ratnim uslovima.[155] Sedam dana kasnije, u preuzimanju "kompletne vlasti" u Ključu učestvovale su snage JNA. "Krizni štab" je "štitio" jedan streljački vod.[156] JNA je "u zoni opštine Ključ" početkom juna 1992. formirala "Komandu odbrane Ključa", u čijem se sastavu, pored najviših starješina JNA, nalazilo i nekoliko lica iz "Kriznog štaba".[157]

---

150 Isto, paragraf 607.

151 Isto, paragraf 616.

152 Isto, paragrafi 117 i 615.

153 Isto, paragraf 812.

154 Isto, paragraf 900.

155 Isto, paragrafi 819-821.

156 AIIZ, inv. br. 2-2388, Komanda 30. partd /partizanske divizije – prim. S. Č./, Str. pov. br. 174-124, 7. maj 1992. – Komandi 1. partbr /partizanske brigade – prim. S. Č./ za upotrebu dela jedinica; Isto, inv. br. 2-1044, Komanda 1. partizanske brigade, Str. pov. br I-451/92, 14. maj 1992, SASTANAK sa predsjednicima opština u zoni odgovornosti divizije.

157 AIIZ, inv. br. 2-2548, Komanda 30. partizanske divizije, SP, br. 939-1, 31. maj 1992. – Komandi 1. krajiškog korpusa.

SDS Kotor Varoši je krajem januara 1992. formirao *Krizni štab*, koji je **uspostavio neposredne odnose** sa JNA. Pukovnik Peulić prisustvovao je sastancima "kriznog štaba" i naglašavao potrebu za saradnju između JNA, specijalnih jedinica i policije. "Krizni štab" je 12. juna 1992. naredio policijski sat u cijeloj opštini, zatvaranje svih ugostiteljskih objekata i razoružavanje nesrba.[158] I pored toga što je "**bio svjestan logora**", taj je organ pored ostalog, izdavao naredbe o odvođenju nesrpskog stanovništva na prisilni rad. Pored toga, "krizni štab" je bio nosilac masovnog egzodusa nesrba iz Kotor Varoši.[159]

Krizni štab Autonomne Regije Krajina Banja Luka, čiji je član bio i general Momir Talić, komandant 5. korpusa JNA, je 14. maja 1992. naredio razoružavanje lica koja su "ilegalno" posjedovala oružje, te izdao Odluku da samo Srbi mogu držati određene poslove.[160] Na sastanku kod generala Talića 18. maja 1992. *Krizni štab Autonomne regije Krajina* je uputio zahtjev da se otvori jedan koridor prema Srbiji – za transport iz pravca Banja Luke prema Srbiji i obrnuto. Koridor je bio bitan za snabdijevanje jedinica "Vojske Republike Srpske", a koga je koristila i 993. pozadinska baza za dovoz materijala, naoružanja i opreme iz Srbije i Crne Gore (put iz zapadne Bosne prema Srbiji). Taj su zahtjev podržale sve starješine.[161]

---

158 **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragrafi 828-829.

159 Isto, paragrafi 830-831.

160 Isto, paragraf 760. General Momir Talić je u svojstvu komandanta 5. korpusa (od kraja februara 1992.), prihvativši velikosrpsku politiku i praksu, aktivno radio na formiranju, opremanju i obučavanju srpskih oružanih formacija; obilazio jedinice i govorio im o ugroženosti srpskog naroda; održavao redovne sastanke sa SDS-om na području Banja Luke; naredio je formiranje logora na vojnom poligonu Manjača, u kome su, uglavnom, Bošnjaci dovođeni i ubijani; kao član "kriznog štaba" "Autonomne Regije Krajina" planirao je i naređivao uništavanje vjerskih objekata, te naređivao prisilno deportovanje nesrpskog stanovništva i oduzimanje njihove pokretne i nepokretne imovine i dr. (AIIZ, inv. br. 2-2550; **ICTY**, Predmet: Br. IT-94-I-T, Dokazni matrijal svjedočenja pukovnika JNA O. S., 5. juni 1996, str. 5).

161 **ICTY**, Predmet: Br. IT-94-1T, Dokazni materijal svjedočenja pukovnika JNA O. S., 5. juni 1996, str. 27.

"Politički predstavnici" sedam opština Bosanske krajine (Bihać, Bosanski Petrovac, Bosanska Krupa, Sanski Most, Prijedor, Bosanski Novi i Ključ), 7. juna 1992. usvojili su na sastanku u Sanskom Mostu, više zaključaka. Među njima je i "**probijanje**

Opštinski krizni štab Bosanske Gradiške počeo je funkcionisati krajem 1991. ili početkom 1992.[162] Članovi *Kriznog štaba Bosanske Krupe* izabrani su 24. decembra 1991, na čelu sa Gojkom Kličkovićem. Jedinice JNA, raspoređene u Bosanskoj Krupi (6. brigada 10. partizanske divizije), pomogle su SDS-u u preuzimanju vlasti.[163]

Krizni štab Sanskog Mosta je preuzeo vlast u gradu i 7. maja 1992. proglasio ratno stanje. I pukovnik Basara, komandant 6. partizanske brigade, bio je član tog organa.[164] Taj je "krizni štab" davao logističku podršku 6. partizanskoj brigadi i sarađivao u razoružavanju stanovništva. Krajem maja 1992. objavio je politiku prisilnog iseljavanja nesrpskog stanovništva Sanskog Mosta i 2. juna izdao Odredbu o dodjeli mehanizacije i ljudi za masovno sahranjivanje ubijenih Bošnjaka u Vrhpolju i Hrustovu. Dva dana kasnije (4. juna) "krizni štab" je donio Odluku o deportaciji Bošnjaka i Hrvata u koncentracioni logor Manjaču.[165]

Srpski krizni štab Prijedora je formiran 7. januara 1992, kada je proglašena Skupština srpskog naroda Opštine Prijedor.[166] Taj je organ 1992. formirao koncentracione logore u Trnopolju, Keratermu i Omarskoj (Krizni štab je 27. maja 1992. naredio da svi zatočenici iz Keraterma budu prebačeni u logor Omarska).[167]

Krizni štab Bratunca, na čelu sa predsjednikom Miroslavom Deronjićem, je u periodu od kraja aprila do početka maja 1992. ovlastio Teritorijalnu odbranu i policijske snage da **razoružaju Bošnjake sela Glogova**. Nakon što su te snage, u sadejstvu sa JNA, izvršile postavljeni

---

kopnenog puta za Saveznu Republiku Jugoslaviju". Taj je zaključak, kao i drugi, upućen *Kriznom štabu Autonomne Regije Krajina*, rukovodstvu "Srpske Republike Bosne i Hercegovine" i 1. krajiškom korpusu (u Banja Luci) – AIIZ, inv. br. 2-2546, ZAKLJUČCI sa sastanka SUBREGIJE (politički predstavnici sljedećih opština: Bihać, Bosanski Petrovac, Srpska Krupa, Sanski Most, Prijedor, Bosanski Novi i Ključ).

162 **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 776.

163 Isto, paragraf 386, nap. 781 i 783.

164 Isto, paragrafi 881-882.

165 Isto, paragrafi 883-888, 890 i 998.

166 Isto, paragraf 835.

167 Isto, paragrafi 850-851.

zadatak, Deronjić je 8. maja 1992, na sjednici Kriznog štaba, najavio **napad na Glogovu** i "**operaciju trajnog uklanjanja**" Bošnjaka, te izjavio da će, ako "**operacija u Glogovi dobro prođe**", biti nastavljena "**u gradu Bratuncu i mjesnim zajednicama Voljavica i Suha**". Taj genocidni plan o zatiranju Bošnjaka Glogove i opštine Bratunac usvojio je, "**nakon uvodne riječi Miroslava Deronjića i diskusije**", bratunački *Krizni štab*.[168]

Bratunački **krizni štab** je, poslije usvajanja plana za napad na Glogovu, vodio raspravu i o spaljivanju tog sela, pri čemu je kapetan JNA Reljić obavijestio Krizni štab da će učestvovati u toj operaciji.[169]

Miroslav Deronjić je, u cilju formiranja "**srpskih teritorija**", naredio da se izvrši napad na Glogovu, zatim je učestvovao, koordinirao i nadzirao izvođenje te združene operacije (snage JNA, srpske Teritorijalne odbrane i policije Bratunca, te "dobrovoljci" iz Srbije).[170]

U vojnoj operaciji protiv Glogove 9. maja 1992. ubijeno je 65 nenaoružanih bošnjačkih civila, prisilno raseljeno preostalo (cjelokupno) stanovništvo i spaljen veliki broj kuća, pri čemu je zapaljena i uništena i džamija.[171]

Deronjić je sljedećeg dana otputovao na Pale, gdje je političko i vojno rukovodstvo kolaboracionističke tvorevine Republike Srpske (Karadžića, Mladića i dr.), te predsjednike "**kriznih štabova**", upoznao sa tim zločinom i drugim događajima u opštini Bratunac. Nakon što je podnio svoj izvještaj prisutni u sali za konferencije su mu aplaudirali, a Velibor Ostojić prokomentarisao : "**sad možemo Bratunac obojiti u plavo**". On je pri tome imao u vidu mape koje su se nalazile na zidu iza njih, a na kojima su "**srpske teritorije**" bile označene plavom bojom.[172]

Krizni štab Srpske opštine Vogošća je 16. maja 1992. donio **Naredbu "za 'čišćenje' Svraka i drugih područja**", odnosno vršenje

---

168 **ICTY**, Predmet : Br. IT-02-61, paragrafi 28-29.

169 Isto, paragafi 30-35.

170 Isto, paragrafi, 30-36.

171 Isto, paragrafi 36-44.

172 Isto, paragrafi 44-46.

genocida nad Bošnjacima.[173] *Krizni štab Srpske opštine Foča* formirao je i prijeki sud, u čiji sastav su ušli : Vojislav Maksimović, Velibor Ostojić, Rajko Bojat (predsjednik, advokat iz Foče), Lela Milić (sudija bivši savjetnik u Skupštini Bosne i Hercegovine) i Slobo Starović (automehaničar iz Automoto društva Foča). Taj sud je mnoge Bošnjake osudio na kaznu smrti strijeljanjem.[174]

"Krizni štabovi" su, pored ostalog, obezbjeđivali regrute, snabdijevanje, materijalnu i moralnu podršku vojnim jedinicama, naoružavali i organizovali Srbe u oružane formacije, pružali im logističku i finansijsku podršku,[175] omogućavali formiranje srpskih policijskih

---

[173] AIIZ, inv. br. 2-1264, ZAKLJUČCI sa sastanka Kriznog štaba Srpske opštine Vogošća, održanog 16. maja 1992. Tom je naredbom Milan Borovčanin, policajac, određen za realizaciju "**čišćenja**", tj. izvršenja genocida. Za postizanje tog cilja trebalo je, pored Borovčanina, "**obezbjediti još jednog čovjeka**" (Isto).

[174] Isto, inv. br. 2-571.

[175] **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragrafi 241-252. Tako je, u organizaciji Jovana Tintora, komandanta "kriznog štaba" "Srpske opštine Vogošća" i predsjednika Opštinskog odbora Srpske demokratske stranke i člana Ratnog predsjedništva te "srpske" opštine, oružje iz kasarni JNA dijeljeno "ugroženom" srpskom narodu. Cisterne goriva iz **kasarni JNA** u **Semizovcu** i **Misoči** odlaze u "srpske" krajeve. Dio profita od njegove prodaje slijevao se u džepove Jovana Tintora, koji je tako dobivenim novcem kupovao povjerenje lidera **SDS-a**. (E. Muračević, **UBIJENE I NESTALE ŽRTVE ZLOČINA U VOGOŠĆI 1992. - 1995,** Sarajevo 2001, str. 32-33).

Krizni štab *Srpske opštine Vogošća*, na čelu sa komandantom Jovanom Tintorom, donio je sredinom maja 1992. više naredbi. Naredbom od 14. maja 1992. godine o preuzimanju **"garnizona u Semizovcu sa svim svojim materijalnim sredstvima i opremom"** i Naredbom od 16. maja 1992. "**o preuzimanju Kasarne u Semizovcu"** izričito je navedeno da se oboje **"stavlja pod komandu Kriznog štaba Srpske opštine Vogošća, koji je pod jedinstvenom komandom Oružanih snaga Srpske Republike Bosne i Hercegovine**" (AIIZ, inv. br. 3-1187, Srpska Republika Bosna i Hercegovina, Srpska opština Vogošća – Krizni štab, Broj: 117/92, Vogošća, 14. maj 1992. – Komandi garnizona u Semizovcu; AIIZ, inv. br. 2-1264, ZAKLJUČCI SA SASTANKA Kriznog štaba Srpske opštine Vogošća, održanog 16. maja 1992.). Time su oživotvorene riječi lidera **Radovana Karadžića** iz novembra 1991. da "**Srbi nemaju potrebe ni za kakvom stranačkom vojskom, Armija je tu. Slučajno se naši i njihovi ciljevi stopostotno poklapaju**" (**BILTEN** Državne komisije za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima na području Republike Bosne i Hercegovine, br. 7, Sarajevo februar 1994, str. 7).

snaga u opštinama, uključujući i protjerivanje ne-Srba iz policije, itd. Obavezno vojno prisustvo u "kriznim štabovima srpskog naroda" osiguravalo je hijerarhiju okupacione vlasti.[176]

U skladu sa formiranjem etnički čistih srpskih teritorija, "krizni štabovi" su preduzimali i druge zločinačke aktivnosti, kao što su: odlučivali o prekidu dotoka pitke vode u grad Sarajevo; evakuaciju srpskog stanovništva iz naseljenih mjesta pred srpske vojne napade; formiranje, kontrola i pristup zatvorskim centrima i konclogorima; izdavali naređenja za hapšenje lica i čitavih kategorija ljudi; razmjenjivali zatvorenike i logoraše iz takvih mjesta; naređivali otpuštanje zatočenika i zatvorenika iz logora i zatvora; kontrolu lokalnih radio-stanica i drugih medija, koje su koristili za emitiranje njihovih naređenja i odluka i dr.[177]

Protjerivanje i deportacija, uglavnom Bošnjaka, bila je, pored otpuštanja nesrpskog stanovništva s posla, kontrole slobode kretanja, formiranja sudova i imenovanja sudija, kontinuirana aktivnost "kriznih štabova". Tako je, primjera radi, "Krizni štab" Ključa "**razriješio pitanje u vezi sa organizovanim odlaskom Muslimana, kao i sa suštinskim pitanjem statusa Muslimana**". U Bosanskoj Krupi je "*Ratno predsjedništvo*" sugerisalo dvije opcije za eliminaciju Bošnjaka: ili da organizira njihovu deportaciju sa tog prostora ili će to biti ostvareno vojnim sredstvima.[178]

---

176 Isto. Komandanti JNA ili njihovi predstavnici su, uglavnom, bili članovi "kriznog štaba" i prisustvovali su njihovim sjednicama. Pojedini članovi "kriznog štaba" bili su i u ličnom kontaktu sa generalom Mladićem (Isto, paragraf 251).

177 Isto, paragraf 253. Tako je, primjera radi, **Slavko Jovanović**, u ime **Jovana Tintora**, predsjednika Kriznog štaba "Srpske opštine Vogošća", naredbom br. E 12/92, od 2. maja 1992, Željki Beganović naložio da se pansion "Kon tiki" u Vogošći "**stavi na raspolaganje**" srpskoj policiji, "**radi saslušanja privedenih i pritvorenih lica**". Tu naredbu je "**odmah sproveo Branko Vlačo i Stanica javne bezbjednosti Srpske opštine Vogošća**" (AIIZ, inv. br. 3-1189, Srpska Skupština opštine Vogošća, **Krizni štab, Br. 12/92**, Vogošća, 2. maj 1992, NAREDBA).

178 Isto, paragrafi 254-256. Komandant 30. partizanske divizije (pukovnik Stanislav Galić) izdao je 31. maja 1992. Naređenje o formiranju Komande odbrane Ključa, u čiji su sastav ušla 2-3 člana Kriznog štaba (AIIZ, inv. br. 2631, Komanda 30. partizanske divizije, Sp Br. 939-1, 31 maj 1992.).

Takođe, "krizni štabovi" su organizovali protjerivanje Bošnjaka i formiranjem "komiteta za emigraciju", "putničkih agencija" i "agencija za razmjenu". Pri tome su utvrđivali kriterije odlaska, uključujući plaćanje usluga i potpisivanje formulara da Bošnjaci odlaze "dobrovoljno". U tom su cilju organizovali konvoje, autobuse i policijske pratnje. Pored toga, "krizni štabovi" su organizovali i nadgledali selekciju i raspodjelu, odnosno pljačku, nesrpske imovine, te učestvovali u njenom otimanju.[179]

"Krizni štabovi" su, **Odlukom o obrazovanju ratnih predsjedništva u opštinama za vrijeme neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja**, koju je 31. maja 1992. donijelo "Predsjedništvo Srpske Republike Bosne i Hercegovine", preimenovani u "**ratna predsjedništva**".[180] Ta su

---

[179] Isto, paragrafi 256-257. Komandant "Kriznog štaba" "Srpske opštine Vogošća", Jovan Tintor, je odgovoran i za pljačku i devastiranje UNIS-ovih tvornica u Vogošći, prije svega za otuđivanje vozila i rezervnih dijelova iz **Tvornice automobila Sarajevo**. Vanrednim popisom automobila, obavljenim u vremenu od 22. - 28. aprila 1992. (od martovskih barikada Tvornica je bila u rukama srpskih zločinaca) na parking placevima TAS-a konstatovano je sljedeće stanje automobila: na lageru se nalazio **1.924** golfa i Kedija za YU tržište, **28** konsignacionih automobila (strana roba) za YU tržište, **18** registrovanih automobila (Audi, Pasat) Folksvagenovih ugovornih radnika na radu u TAS-u, **30** registrovanih automobila u voznom parku TAS-a, **10** golfova A 3 ("O" serija) i oko **2.200** automobila u dijelovima (AIIZ, inv. br. 3-1196, Tvornica automobila Sarajevo – Izvršnom odboru SO Vogošća, Izvještaj o radu TAS-a u periodu od aprila do avgusta 1992, Vogošća, 25. avgust 1992.). Sva ta vozila su u roku od tri mjeseca opljačkana, što je potvrdilo i "Ratno povjereništvo" "Srpske opštine Vogošća", aktom br. **03-140/92**, od **3. avgusta 1992**, koje je obavještavajući Komandu Blažujske brigade da im se dodijele dva golfa i jedan Kedi, te "**da na lageru u tvornici TAS već više od jednog mjeseca nema automobila, jer su, uglavnom, bespravno otuđeni, pa vam ne možemo udovoljiti zahtjevu**" (AIIZ, inv. br. 3-1195, Srpska Republika Bosna i Hercegovina, Srpska opština Vogošća – Ratno povjereništvo, Broj: 03-140/92, Vogošća, 3. avgust 1992. – Komandi Blažujske brigade).

[180] AIIZ, inv. br. 3-1189, Odluka o obrazovanju ratnih predsjedništava ..., Pr. Broj: 03-512, Sarajevo, 31. maj 1992. Tom je odlukom utvrđeno da "**krizni štabovi u opštinama Srpske Republike Bosne i Hercegovine**", danom konstituisanja "**ratnog predsjedništva**" (tj. sredinom juna 1992. – "**Ratna predsjedništva konstituisaće se u roku od 15 dana od dana stupanja na snagu ove odluke**"), "**prestaju sa radom**" (Isto). Tu je odluku, ocijenivši da su "krizni štabovi" odigrali svoju ulogu, svojeručno potpisao Radovan Karadžić, predsjednik "Predsjedništva Srpske Republike Bosne i Hercegovine" (Isto).

tijela sačinjavali: republički povjerenik i, "**po pravilu**", predsjednik skupštine opštine ili njegov zamjenik (odnosno potpredsjednik) i predsjednik Izvršnog odbora ili njegov zamjenik (odnosno potpredsjednik) ili građanin iz reda poslanika, odnosno odbornika.[181]

"Ratna predsjedništva" su formirana "**u opštinama Srpske Republike Bosne i Hercegovine u kojima nisu u mogućnosti da vrše vlast skupština i izvršni organ**". "Ratno predsjedništvo" je organizovalo, koordiniralo i usklađivalo aktivnosti "**za odbranu srpskog naroda i uspostavljanju legalnih organa vlasti opštine**"; vršilo "**sve funkcije skupštine i izvršnog organa dok se ne steknu mogućnosti da se ti organi sastanu i rade**"; obezbjeđivalo "**uslove za rad vojnih organa i jedinica u odbrani srpskog naroda**"; te vršilo "**i druge poslove državnih organa ako oni nisu u mogućnosti da se sastanu**".[182]

I "ratna predsjedništva" su, osiguravajući uslove za rad vojnih organa i jedinica u "**odbrani**" i "**oslobodilačkoj**" borbi srpskog naroda na opštinskom nivou, te koordinirajući i provodeći politiku i mjere koje su utvrđivali i donosili politički i vojni organi kolaboracionističke Srpske Republike Bosne i Hercegovine, a kopirajući organe Trećeg Rajha, donosila rasističke zaključke, odluke i naredbe o izvršenju zločina nad Bošnjacima.[183] U tome su posebnu ulogu imali "republički

---

[181] Isto. "**Predsjedništvo Srpske Republike Bosne i Hercegovine**" je, "**za pružanje stručne i druge pomoći**", imenovalo "**republičkog povjerenika**". On je imao široka ovlaštenja ("**... ima pravo i dužnost da preduzima sve mjere u vezi sa popunom, organizovanjem i radom ratnog predsjedništava i da obezbjeđuje stalnu koordinaciju i provođenje politike i mjera koje utvrđuju i donose republički državni organi i Glavni štab vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine**". "**Republički povjerenik**" se mogao "**ovlastitii i za područje više određenih opština u skladu sa organizacijom vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine**" (Isto).

[182] Isto.

[183] *Ratno predsjedništvo* opštine Čelinac je 23. jula 1992. usvojilo "**zaključak o statusu nesrpskog stanovništva**", po kome su građanima iz te kategorije bila zabranjena osnovna ljudska prava. Nesrpsko stanovništvo se, po tom zaključku, moralo "**pridržavati slijedećih pravila :**

- nije dozvoljeno kretati se po gradu između 16,00 i 6,00 sati;

- nije dozvoljeno zadržavanje na ulicama, u restoranima ili na drugim javnim mjestima;

povjerenici". U dopisu "**Ratnom Predsjedništvu**" "**Srpske RBiH**", 24. juna 1992, *povjerenik Srpske opštine Vogošća* **dr Nikola Poplašen, je, između ostalog, predložio da se zatvor u Vogošći odmah pretvori "u odelenje kazneno-popravne ustanove Butmir ili na Palama**".[184] Odlukom *Ratnog povjereništva Srpske opštine Vogošća*, br. 03-99/92, od 15. jula 1992, koju je, takođe, potpisao "republički povjerenik" dr Nikola Poplašen, Salko Halač je oslobođen "**u toku dana izolacije dok traju radovi na vodoinstalaciji u Pretisu**", radi snabdjevanja vodom naselja Vogošća, a po izvršenom zadatku trebalo je "**produžiti sa dosadašnjim tretmanom**".[185] I naredbe o "**puštanju**

- nije dozvoljeno kupati se u rijekama Vrbanja i Jošavka niti pecati ribu i uopšte loviti;

- nije dozvoljeno bez predhodnog odobrenja za to putovati u druge gradove;

- nije dozvoljeno posjedovanje vatrenog oružja, nezavisno od toga da li posjeduje odgovarajuću dozvolu;

- nije dozvoljeno voziti motorna vozila;

- nije dozvoljeno zadržavanje u grupama većim od tri čovjeka;

- nije dozvoljeno bez odobrenja saobraćati sa građanima koji nisu građani Čelinca, to znači da njihova eventualna posjeta mora biti najavljena;

- nije dozvoljeno nositi vojnu, policijsku ili šumarsku uniformu;

- nije dozvoljena prodaja zemljišnog posjeda, niti zamjena stana bez specijalne dozvole opštinskih organa" (. . . **ETNIČKO ČIŠĆENJE – GENOCID ZA VELIKU SRBIJU**, Dokumentacija Društva za ugrožene narode /priredio Tilman Zülch, Sarajevo 1996, str. 83-84 i 88-89; B. Macić, **ZLOČINI PROTIV MIRA**, Sarajevo 2001, str. 376-378). Cilj tih "**jasno**" definisanih prava i obaveza bila je borba za teritorije, tj. formiranje etnički čistih (srpskih) područja.

Opštinski sekretarijat za urbanizam, imovinsko-pravne, stambeno-komunalne poslove i katastar nekretnina Opštine Vogošća je, na osnovu Odluke **Ratnog štaba**, 7. jula 1992. donio Rješenje, po kome se "**Ministarstvu za pravdu, za potrebe odjeljenja Zatvora Srpske opštine Vogošća, daje na upotrebu kuća PLANJE ALMASA i Miralema I – Semizovac** (AIIZ, inv. br. 3-1193, Srpska Republika Bosna i Hercegovina, Srpska opština Vogošća, Opštinski sekretarijat za urbanizam, imovinsko-pravne, stambeno-komunalne poslove i katastar nekretnina, Broj: 06-1-340/92, Vogošća, 8. juli 1992, RJEŠENJE).

[184] AIIZ, inv. br. 3-1192, Srpska opština Vogošća, dr Nikola Poplašen, republički povjerenik – Srpskoj Republici BiH – Ratnom Predsjedništvu – Pale, 24. juni 1992.

[185] AIIZ, inv. br. 3-1194, Srpska Republika Bosna i Hercegovina, Srpska opština Vogošća – **Ratno povjereništvo**, Broj: 03-99/92, Vogošća, 15. juli 1992, ODLUKA.

na slobodu" pojedinih "**zatvorenika muslimanske nacionalnosti**", koje je lično potpisivao dr Nikola Poplašen,[186] govore o zločinačkoj aktivnosti organa kolaboracionističke Republike Srpske.

[186] AIIZ, inv. br. 3-1198, Republika Srpska, Srpska opština Vogošća – **Ratno povjereništvo**, Broj: 03-164/92, Vogošća, 6. novembar 1992, NAREDBA; Isto, inv. br. 3-1199, Republika Srpska, Srpska opština Vogošća – Ratno povjereništvo, Broj: 03-163/92, Vogošća, 6. novembar 1992, NAREDBA; Isto, inv. br. 3-1200, Republika Srpska, Srpska opština Vogošća – Ratno povjereništvo, Broj: 03-165/92, Vogošća, 6. novembar 1992.

3. **Velikosrpski strateški ciljevi u Bosni i Hercegovini**

U opštoj jugoslovenskoj krizi, suverena Bosna i Hercegovina i njeni organi vlasti su u svim razgovorima o preuređenju ili razdruživanju zajedničke države zastupali stav o njenom opstanku, bez obzira na formu (federacija ili konfederacija), pristajući i na asimetrične varijante. Po izvršenom puču u Predsjedništvu SFRJ Skupština Bosne i Hercegovine je 14. oktobra usvojila **Memorandum (Pismo o namjerama)** i **Platformu o položaju Bosne i Hercegovine i budućem ustrojstvu jugoslovenske zajednice**.[187] Zbog specifičnosti svog multinacionalnog sastava, uslov svoga opstanka u takvoj zajednici vidjela je samo u slučaju da u njoj ostanu i Srbija i Hrvatska, a u njihovom međusobnom sukobu proglasila se neutralnom. U uslovima tihe okupacije i pokrenute Haške konferencije (od 8. oktobra u naporima udružena sa specijalnim izaslanikom generalnog sekretara Ujedinjenih nacija S. Vensa), čitavih 100 dana čekao se rezultat te konferencije i stav Evropske zajednice.

Za razliku od njih, po nalozima svojih poslodavaca iz Beograda i Zagreba, dva od tri koaliciona partnera vlasti, ne napuštajući svoje pozicije u njoj intenzivirale su svoju petokolonašku aktivnost i destrukciju Bosne i Hercegovine na svim nivoima.

Briselskom **Deklaracijom o Jugoslaviji** od 17. decembra 1991, na osnovu preporuka Badinterove (Robert Badenteur) **Arbitražne komisije** od 7. decembra,[188] **konstatovana je disolucija (raspad)**

---

[187] K. Begić, nav. dj., str. 41-42 i 71-72; O. Ibrahimagić, **POLITIČKI SISTEM BOSNE I HERCEGOVINE**, knj. 1, udžbenik sa hrestomatijom, Sarajevo 1999, str. 243-246.

[188] Nakon što je "**proučila memorandume i dokumente primljene od republika Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske, Makedonije, Slovenije i Srbije i**

SFRJ i republike pozvane da se **do 23. decembra 1991. izjasne o nezavisnosti**, sa obećanjem da će ih priznati 15. januara 1992. Bosna i Hercegovina je blagovremeno podnijela **Prijavu** i odgovorila na **Upitnik** Arbitražne komisije, a do tog vremena bio je pripremljen i radni tekst Nacrta Ustava Republike Bosne i Hercegovine.[189]

Tek tog dana (15. januara 1992.) objavljen je (novi) Izvještaj Badinterove Arbitražne komisije, u kome je konstituisanje Bosne i Hercegovine kao suverene i nezavisne države uslovljeno još jedino referendumom njenih građana, pošto su ostali uslovi iz decembarske Deklaracije Evropske zajednice bili ispunjeni.[190]

Na osnovu toga Skupština Bosne i Hercegovine je 26. januara 1992. donijela Odluku o raspisivanju referenduma o budućem statusu Republike. Referendum je zakazan i održan 29. februara i 1. marta 1992.

Tako je pod međunarodnom kontrolom, u uslovima praktične okupacije zemlje, postignute povećanjem gustine posjedanja JNA i ilegalno naoružanih srpskih oružanih formacija, odbijanja opština u kojima je "saoizacija" bila dovršena da učestvuju u pripremama i organizaciji referenduma, te pokušaja redefinisanja referendumskog pitanja za nezavisnost Bosne i Hercegovine od strane Hrvatske

---

predsjednika kolektivnog Predsjedništva SFRJ", Arbitražna komisija je 7. decembra 1991. donijela jasan stav o statusu SFRJ :

"- **Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija je u procesu disolucije**;

- **Na republikama je da razriješe probleme u nasljeđivanju države koji se u tom procesu mogu pojaviti, pridržavajući se načela i pravila međunarodnog prava, posebice u pogledu poštivanja ljudskih prava, prava naroda i manjina**;

- **One republike koje to žele mogu formirati novu asocijaciju u kojoj bi postojale demokratske institucije po njihovu izboru**" (K. Begić, nav. dj., str. 33; S. Mesić, **KAKO JE SRUŠENA JUGOSLAVIJA - POLITIČKI MEMOARI**, Zagreb 1994, str. 315).

Četveročlano Predsjedništvo SFRJ je 9. decembra 1991. u pismu predsjedniku Konferencije o Jugoslaviji ocijenilo da je mišljenje Arbitražne komisije neprihvatljivo. Detaljnije o tome vidi : K. Begić, nav. dj., str. 34.

Badinterova komisija, verifikovana od strane Evropske zajednice, je **utvrdila da je SFRJ prestala da postoji disolucijom (raspadom), a ne secesijom (otcjepljenjem) pojedinih država** (K. Begić, nav. dj., str. 35-38).

189 K. Begić, nav. dj., str. 38-53.

190 Isto.

demokratske zajednice za Bosnu i Hercegovinu (tzv. livanjsko pitanje) i drugih organizovanih oblika destrukcije Bosne i Hercegovine, izvršen značajan pritisak na birače. Na referendum se od 3,253.847 upisanih birača, uprkos opstrukciji i pritisku Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine i uspostavljenih nelegalnih organa Republike Srpske Bosne i Hercegovine u značajnom broju opština, **odazvalo** 2,073.568 ili 64,31 odsto ukupnog biračkog tijela. **Pozitivan odgovor** na referendumsko pitanje (suverenitet i nezavisnost) dalo je 2,061.932 ili **63,95 odsto** od potencijalnog broja glasača, odnosno 99,44 odsto od broja glasača koji su pristupili referendumskom izjašnjavanju (protiv referendumskog pitanja je bilo svega 6.037 birača ili 0,19 odsto glasačkog tijela Bosne i Hercegovine.[191]

---

[191] K. Begić, nav. dj., str. 71-79; S. Čekić, nav. dj., str. 312 - 313. Za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu glasalo je 63,95 odsto građana Bosne i Hercegovine. To je bila velika politička pobjeda i dodatni legitimitet pred međunarodnom zajednicom za traženo i očekivano priznanje Bosne i Hercegovine kao samostalne države. Srpska demokratska stranka je zabranila Srbima da izađu na referendum. U pritisak na birače uključila se i JNA. Glavni odbor Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine izdao je i dijelio "PROGLAS SRPSKOM NARODU BOSNE I HERCEGOVINE", pod nazivom "**IMALI SMO SVOJ PLEBISCIT**". Tim su proglasom pozvani "**svi Srbi Bosne i Hercegovine**" da ne učestvuju u pripremi i sprovođenju referenduma, jer se Srbi "**na predstojećem tzv. referendumu nemaju o čemu izjašnjavati**", pošto je to navodno "**izjašnjavanje drugih naroda**". Proglas je završen riječima: "**REFERENDUM? NE, HVALA!**" (AIIZ, inv. br. 3-354/9, PROGLAS SRPSKOM NARODU BOSNE I HERCEGOVINE – IMALI SMO SVOJ PLEBISCIT").

U drugom proglasu pod nazivom "**ŠTA ZNAČI ŽIVJETI U SUVERENOJ BOSNI?**" iznesene su monstruozne laži o tome kako bi "**glasanjem na referendumu građani Srbi izgubili sadašnji status državotvornog i ravnopravnog naroda u Bosni i Hercegovini i postali nacionalna manjina u islamskoj državi**." Taj "**tzv. referendum je samo sredstvo kojim se želi postići krajnji cilj: ISLAMSKA DRŽAVA, čiji se demokratski principi najbolje očituju u 'Islamskoj deklaraciji' gospodina Alije Izetbegovića**" (AIIZ, inv. br. 3-488, ŠTA ZNAČI ŽIVJETI U SUVERENOJ BOSNI?). Očigledno je da bi i Gebels mogao pozavidjeti pomenutoj propagandi nacističkog karaktera.

Članovi Srpske demokratske stranke su na putevima dopremanja glasačkih kutija do centara za glasanje i prebrojavanje glasačkih listića postavljali prepreke, a avioni JNA istovremeno, bacali letke u kojima su birači pozivani na bojkot referenduma. Komandant 2. vojne oblasti, general Kukanjac, tim povodom je obmanuo javnost izjavom: "Poznati referendum u režiji Alije Izetbegovića, završen je l. marta 1992. godine. On je izazvao spontane reakcije Srba, koji su iz straha od napada Muslimana u noći 1. i 2. marta podigli barikade na ulicama Sarajeva". Tada su, u Sarajevu, prema

Nakon Referenduma i dužih konsultacija sa saveznicima Evropska zajednica je 6. aprila 1992. priznala nezavisnost i suverenitet Republike Bosne i Hercegovine, a sutradan su to učinile i Sjedinjene Američke Države. **Bosna i Hercegovina je time međunarodno priznata i stekla potpunu državnu suverenost i međunarodno-pravni subjektivitet**.[192]

Ignorišući rezultate Haške konferencije o Jugoslaviji u uslovima tihe okupacije Bosne i Hercegovine, izgrađeni nelegalni aparat još neproglašene Savezne Republike Jugoslavije, koji je u početku imao pet "srpskih autonomnih oblasti", sa tridesetak opština, koje su imale srpsku većinu i u kojima je SDS preuzela vlast, uporno je radio na formiranju "**Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine**" i širenju njenog prostora na što veći broj srpskih naselja u opštinama sa nesrpskom većinom, kako bi se u razgovorima sa Tuđmanom o podjeli Bosne i Hercegovine osigurala bolja pozicija.

To se, između ostalog, ogledalo i u odbijanju priprema Briselskom deklaracijom EZ, od 17. decembra 1991. naloženog referenduma građana, kao i u izgradnji paralelnih veza nelegalnih organa *Skupštine srpskog naroda BiH*, a onda i *Srpske Republike Bosne i Hercegovine*, sa organima buduće Savezne Republike Jugoslavije. Zvanično je proglašena tek 27. aprila 1992, kada su propale sve mogućnosti da se na osnovu tobožnjeg prava srpskog naroda na otcjepljenje od Hrvatske i Bosne i Hercegovine njena vlast proširi na gotovo čitavu Bosnu i Hercegovinu.

Rukovodstvo Velikosrpskog pokreta je, u cilju da preduhitri Briselskom deklaracijom od 17. decembra 1991. naloženi referednum,

---

Kukanjcu, Srbi postavili dvanaest, a Muslimani dvije barikade, te da je njegova komanda navodno "uspjela da spriječi oružani sukob" (Z. Suljević, nav. dj., str. 66-67).

U nekim su mjestima zabilježeni incidenti (kao na primjer, u Bosanskom Brodu, gdje je "vježba TO" onemogućila pristup biračima na dva glasačka mjesta; u Remontnom zavodu u Hadžićima su na radni dan za pet hiljada radnika dijeljeni leci sa porukom da se ne odazovu referendumu; u Gornjoj Bijeloj, kod Konjica, podmetnuta je bomba na glasačko mjesto); blokirani putevi i željezničke pruge (kao u dobojskom regionu), prekinute autobuske linije (iz Foče za Sarajevo), podmetnute eksplozije (u Čajniču); u Sarajevu je u organizaciji JNA, Srpska demokratska stranka postavila barikade, čime je glavni grad bio blokiran; u nekim mjestima, zbog opstrukcije lokalnih organa vlasti i onemogućavanja rada izbornih komisija koje je imenovala Republička izborna komisija, uopšte nije bilo izjašnjavanja građana na referendumu (u Bosanskom Grahovu i Drvaru – u Drvaru su uhapšeni članovi komisije) i dr. (K. Begić, nav. dj., str. 77-78, nap 10).

192 Isto, str. 71-79.

svojim petokolonaškim ispostavama u Bosni i Hercegovini naredilo da do srpske nove 1992. godine proklamuju federalnu jedinicu u sastavu "**savezne države Jugoslavije**". Stoga je *Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, na svom Trećem zasjedanju, održanom 21. decembra 1991, donijela "**Odluku da se pristupi formiranju Republike Srpske Bosne i Hercegovine**", kao "**federalne jedinice u sastavu savezne države Jugoslavije**". Usvojen je stav da će se *Republika srpske Bosne i Hercegovine* "**formirati**" u skladu sa rezultatima plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, najkasnije do srpske nove 1992. godine. Sve aktivnosti na formiranju srpske paradržave predviđeno je da sprovedu *organi Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*.[193]

Na tom zasjedanju "**srpska skupština**" je imenovala i "**ministarski savjet**", odnosno "**vladu**". Za "**predsjednika**" "**vlade**" izabran je Dr Miodrag Simović, potpredsjednik Vlade SR Bosne i Hercegovine. Takođe je izabran i koordinator "**vlada svih srpskih autonomnih oblasti**".[194]

---

[193] AIIZ, inv. br. 3-493/6, Odluka da se pristupi formiranju Republike srpske Bosne i Hercegovine; *Javnost*, 28. decembar 1991, str. 4; *Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, br. 1, Sarajevo, 15. januar 1992, str. 9.

Kada je Prof. dr Vojislav Maksimović "**saopštio odluku da započnu pripreme za formiranje Srpske Republike Bosne i Hercegovine, svi poslanici su ustali, te burnim aplauzom pozdravili najavu ovog istorijskog čina. Ova republika bi trebalo da obuhvati gotovo sva područja na kojima se srpski narod plebiscitom izjasnio za opstanak u zajedničkoj državi, a imala bi status federalne jedinice u budućoj Jugoslaviji. Odlučeno je takođe da će srpska Bosna i Hercegovina biti zvanično proglašena najkasnije do sredine januara 1992, tačnije do simboličnog prazničkog dana - srpske Nove godine**" (Isto).

U toku zasjedanja "Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini", koje su direktno prenosile televizije Beograd i Novi Sad, "stigli su mnogobrojni telegrami podrške prijatelja iz raznih krajeva", povodom proglašenja "osamostaljenja srpskog naroda u Bosni i Hercegovini i njegovog priključenja srpskom narodu u okviru Srbije". Detaljnije o tome vidi *Javnost*, 28. decembar 1991, str. 4.

[194] *Javnost*, 28. decembar 1991, str. 4. Za članove "vlade" izabrani su: Ranko Nikolić, Vitomir Žepinić, Ljubisav Terzić, Momčilo Pejić, Milivoje Nadaždin, Branko Đerić, Mićo Stanišić, Božidar Antić, David Balaban, Velibor Ostojić, Vladimir Zrelec, Sava Đeklić, Ljubomir Zuković, Tatjana Starović – Medan, Stevo Borozan, Nedeljko Lajić, Milorad Skoko, Jovan Čizmović, te svi predsjednici "vlada" "srpskih autonomnih oblasti" u Bosni i Hercegovini (Isto).

Na istom zasjedanju je donesena "**druga, ništa manje značajna odluka, koja je takođe digla sve prisutne na noge**", jeste priznavanje iste takve srpske paradržavne tvorevine – *Republike Srpske Krajine*, koja je u Hrvatskoj formirana, genocidnim radnjama i drugim zločinima, kao "federalnu jedinicu Jugoslavije".[195]

Usvajanjem "**odluke**" o započinjanju priprema za formiranje "**srpske republike Bosne i Hercegovine**", donesena je odluka o pristajanju na formiranje "**zajedničke države srpskog naroda**", odnosno "**Velike Srbije**". Tim prije, jer je, prema ocjeni Izvršnog odbora Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, od 19. februara 1992, "**mjesto Republike srpskog naroda BiH u zajedničkoj državi srpskog naroda ...**".[196]

Na Petom zasjedanju, održanom 9. januara 1992, *Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini* je usvojila "**Deklaraciju o proglašenju Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine**" kao posljednji akt u pripremi za formiranje *Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine* kao federalne jedinice susjedne države. Tim nelegalnim aktom, koji je stupio na snagu odmah, istog dana - 9. januara, je "**na područjima srpskih autonomnih regija i oblasti i drugih srpskih etničkih cjelina u Bosni**

---

[195] AIIZ, inv. br. 3-493/6, Odluka da se pristupi formiranju Republike srpske Bosne i Hercegovine; *Javnost*, 28. decembar 1991, str. 4.

Skupština SAO Krajine je, "**na dan Svetog Nikole**", 19. decembra 1991, u svojstvu Ustavotvorne skupštine, proglasila "**novu republiku na jugoslovenskom prostoru - Srpsku Krajinu**". Tom prilikom je usvojen "**ustav**" i izabran prvi "**predsjednik**" te "**republike**".

"**Srpska krajina**" je zauzimala područje od 12.000 kvadratnih kilometara, sa oko 300.000 stanovnika u 17 opština (Benkovac, Dvor na Uni, Donji Lapac, Glina, Gračac, Knin, Korenica, Karlovac, Okučani, Petrinja, Pakrac, Vojnić, Vrgin Most, Slunj, Sisak - Caprag i Obrovac. Granice "**Srpske krajine**" protezale su se od Kupe do Jadranskog mora.

"Srpska krajina" je "definisana kao nacionalna država srpskog naroda i država svih građana koji u njoj žive". U čl. 123. njenog "ustava" stajalo je da će ta "nova država" "graditi čvrste državne veze sve u cilju stvaranja zajedničke države srpskog naroda".

I "velika narodna skupština SAO Slavonija, Baranja i Zapadni Srem", je 19. decembra 1991, u Belom Manastiru, donijela odluku da bude u sastavu "republike - Srpska krajina", sa glavnim gradom Kninom (Javnost, 21. decembar 1991, str. 12).

[196] AIIZ, inv. br. 3-292, Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine, Izvršni odbor, Broj: 490-02/92, Sarajevo, 19. februar 1992. godine – Opštinskim odborima SDS BiH, Regionalnim odborima SDS BiH, Predmet: Dostava u vezi referenduma: ZAKLJUČCI Skupštine Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine, na sjednici od 26. januara 1992.

i Hercegovini" proglašena "**Srpska republika Bosna i Hercegovina**", "**kao federalna jedinica u sastavu savezne države Jugoslavije**".[197] Tako je ta kolaboracionistička tvorevina formirana kao federalna jedinica zajedničke države srpskog naroda, koja je postojala od 3. oktobra 1991.

Na osnovu Deklaracije o proglašenju *Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine*, *Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, pod predsjedavanjem Momčila Krajišnika, je na sjednici, održanoj 28. februara 1992, tj, neposredno uoči referenduma za nezavisnu i suverenu Bosnu i Hercegovinu, donijela "**Odluku o proglašenju Ustava Srpske Republike Bosne i Hercegovine**".[198] Pored toga, taj nelegalni organ

---

[197] *Javnost*, 11. januar 1992, str. 1.

Od početka januara 1992. SDS je neprestano vršila blokadu, naročito opštinskih i upravnih organa. Ta je aktivnost bila posebno izražena kod SDS Foče, što je rezultiralo njihovim napuštanjem opštinske Skupštine. Naime, odbornici SDS-a Foča su na sastanku, održanom 8. januara 1992, "**jednoglasno odlučili da ne prisustvuju sedmoj, redovnoj sjednici Skupštine opštine Foča, zakazanoj za 9. 01. 1992.**". U vezi sa tim, oni su naveli šest "razloga", među kojima i očekivanje "**konačne i konkretne odluke Skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine**", koja je usljedila 9. januara, donošenjem Deklaracije o proglašenju kolaboracionističke Republike srpskog naroda (AIIZ, inv. br. 3-1082/13, Srpska demokratska stranka BiH, Opštinski odbor SDS-a Foča, Br. 167/92, Foča, 9. januara 1992, Zaključci sa sjednice Kluba odbornika SDS-a Foča; AIIZ, inv. br. 2-2235, Transkript razgovora V. V. sa Đ. M.).

Na kraju zasjedanja donesena je "**još jedna simbolična, ali izuzetno važna odluka. Aliji Izetbegoviću i Harisu Silajdžiću je definitivno oduzeto pravo da dalje predstavljaju srpski narod i odlučuju u njegovo ime na raznim međunarodnim konferencijama i sastancima, a o tome će telegramom biti obavješteni generalni sekretar Ujedinjenih nacija Butros Gali i lord Karington**" (Isto).

Na tom je zasjedanju govorio i Radovan Karadžić, čije je izlaganje, "prema očekivanju, najviše pažnje privuklo". On je "u nadahnutom govoru", između ostalog, naglasio kako "nema toga ko će da uvede 'nezavisnu' bosanskohercegovačku državu dalje od sarajevske Kozje ćuprije" (Isto).

[198] *Službeni glasnik Srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, broj 3, 16. mart 1992, str. 2-26; **Ustav Republike Srpske i amandmani**, Sarajevo, februara 1995, str. 22.

Formiranje *Srpske Republike Bosne i Hercegovine* je, po ocjeni SDS Bosne i Hercegovine, "**istorijska odluka srpskog naroda**". Na konferenciji za štampu u SDS, sredinom januara 1992, prisutnim novinarima je izdato saopštenje u kome je, između ostalog, stajalo: "**Srpska skupština je donela istorijsku odluku kojom je proglasila Srpsku Republiku Bosnu i Hercegovinu. Ovim istorijskim činom srpski narod je izrazio rešenost i odlučnost da živi u saveznoj državi Jugoslaviji...**

je tog istog dana donio više zakona o formiranju svih važnih tijela kolaboracionističke Republike Srpske: Zakon o Vladi, Zakon o državnoj upravi, Zakon o narodnoj odbrani, Zakon o unutrašnjim poslovima, Zakon o javnom informisanju, Zakon o narodnoj banci, Zakon o službi za platni promet i finansijsku kontrolu, Zakon o javnim prihodima i javnim rashodima i Odluku o osnivanju "Radio-televizije srpskog naroda Bosne i Hercegovine".[199] Kasnije su donesena i druga brojna zakonska akta, te istovremeno imenovan i aparat državne administracije.[200]

Donošenjem "Deklaracije o proglašenju Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine" i "Odluke o proglašenju Ustava srpske Republike Bosne i Hercegovine" konstituisana je srpska kolaboracionistička država u Bosni i Hercegovini, kao federalna jedinica "**u sastavu savezne države Jugoslavije**".

Teritoriju "Srpske Republike Bosne i Hercegovine" su, po Ustavu, koji je proglašen 28. februara 1992, činila "**područja autonomnih oblasti, opština i drugih srpskih etničkih cjelina, uključujući i područja na kojima je nad srpskim narodom u drugom svjetskom ratu izvršen zločin genocida**" (čl. 2) i nalazila se "**u sastavu savezne države Jugoslavije**" (čl. 3.).[201]

Ne samo da je proglašenje *Srpske Republike Bosne i Hercegovine* nelegitimno i nezakonito, nego je i teritorija do te mjere nedefinisana da se može tumačiti i tako da obuhvati čitavu teritoriju Bosne i Hercegovine, na kojoj ta "Skupština" nije imala vlast. Tim prije, što je to učinjeno radi maskiranja invazije strane, susjedne države.

Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini je pružila podršku JNA na provođenju mobilizacije srpskog naroda, radi učešća u jedinicama

---

BiH je sastavni deo Jugoslavije i kao takva ona egzistira u svesti našeg naroda i, prema tome, sasvim je logično i normalno da Hrvati u BiH budu most prema Hrvatskoj, a Srbi prema Srbiji. Klasične granice između republika za Srbe su neprihvatljive...." (*Javnost*, 18. januar 1992, str. 3).

199 *Službeni glasnik Srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, broj 4, 23. mart 1992, str. 53-116.

200 **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 49, 50, 54 i 230. Očigledno da je sve bilo pripremljeno i razrađeno van Bosne i Hercegovine.

201 **USTAV SRPSKE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE**, *Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, br. 3. Sarajevo, 16. mart 1992, str. 17.

pod komandom JNA za izvođenje agresije i drugih oblika zločina u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. U tom su cilju, na sjednici od 21. novembra 1991, usvojeni sljedeći zaključci :

- "**daje se puna podrška Jugoslovenskoj armiji u odbrani zajedničke države Jugoslavije** (I).

- **daje se puna podrška Jugoslovenskoj armiji na provođenju mobilizacije srpskog naroda u Bosni i Hercegovini radi popune vojnih formacija** (II).

- **poziva se srpski narod i ostali narodi koji žele da očuvaju Jugoslaviju da se obavezno odazivaju na vojne pozive** (III)".[202]

"**Srpska skupština**' je 11. decembra 1991. uputila "**Zahtjev Jugoslovenskoj narodnoj armiji**", u kome je traženo "**da svim sredstvima koja joj stoje na raspolaganju brani teritorije Bosne i Hercegovine, kao sastavne dijelove države Jugoslavije, na kojima je proveden plebiscit srpskog naroda i drugih građana za ostanak u zajedničkoj državi Jugoslaviji**".[203]

Proces normativnog i faktičkog formiranja "**Republike srpskog naroda**" istovremeno je praćen i aktivnostima, koje su imale za cilj da se takva zajednica i vojno zaštiti, zbog čega je "**Skupština srpskog naroda**", na sjednici održanoj 11. decembra 1991, donijela "**Preporuku Oružanim snagama SFRJ o očuvanju teritorijalne cjelokupnosti Jugoslavije**", koju je potpisao Momčilo Krajišnik.[204] Ustvari, tim se

---

[202] AIIZ, inv. br. 3-453, Zaključci; *Javnost*, 7. decembar 1991, str. 10; *Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, br. 1, Sarajevo, 15. januar 1992, str. 9.

[203] AIIZ, inv. br. 3-492/4, Zahtijev Jugoslovenskoj narodnoj armiji, Sarajevo, 11. decembar 1991.

[204] AIIZ, inv. br. 3-492/3, Preporuke oružanim snagama o očuvanju teritorijalne cjelokupnosti Jugoslavije. U Preporuci se, pored ostalog, ističe sljedeće :

1. "**Skupština srpskog naroda daje bezrezervnu podršku Jugoslovenskoj narodnoj armiji i njenim nastojanjima da sačuva teritorijalnu cjelokupnost Jugoslavije unutar granica i sa narodima koji žele u njoj ostati, o čemu se srpski narod Bosne i Hercegovine jasno izrazio na pelebiscitu održanom 9. i 10. novembra 1991. godine.**

2. **Polazeći od ustavne uloge JNA, Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini s pravom očekuje i poziva JNA da, u slučaju ugroženosti srpskih**

dokumentom otvoreno traži "**teritorijalna cjelovitost Jugoslavije**" u nekim drugim granicama, a što je samo potvrda rasturanja Jugoslavije, za što je naređenje za to dobijeno iz Beograda.

Početkom 1992. (između 9. januara i 19. februara) paradržavni organi kolaboracionističke *Republike Srpske Bosne i Hercegovine*, među njima i *Skupština Republike Srpske*, uputili su "**Zahtjev načelniku Generalštaba OS SFRJ, komandantima II i IV vojne oblasti** ("Strogo povjerljivo, državna tajna - samo za ličnu upotrebu"), u kome su od JNA tražili :

"1. **Ustupanje na korištenje oružja i municije: automatske puške, mitraljezi, pištolji, snajperi, te ručni bacači i BST** – bestrzajni topovi – prim. S. Č. **(gdje ih ne posjeduje TO), odgovarajuće vrste i količine municije.**

2. **Ustupanje na korištenje transportnih sredstava: terenska vozila (gdje se ne mogu obezbijediti iz popisa), oklopni transporteri i po jedan helikopter (samo za oblasne centre javne bezbjednosti). Transportna sredstva prije izlaska iz skladišta, odnosno iz jedinice treba prefarbati u plavu boju i staviti natpis 'milicija'**.

3. **Ustupanje na korištenje ostalih sredstava: radio-uređaji većeg dometa za održavanje veza (oblast-oblast, oblast-Vlada, Vlada-savezni organi, naročito nam je potrebna pomoć u organizaciji veza i izradi i korištenju dokumenata za zaštitu tajnosti veza), topografske karte srpskih teritorlja (1:100.000 ili 1:50.000), plave (vazduhoplovne) uniforme koje bi se uz odgovarajuće oznake koristile za rezervnu miliciju**".[205]

Organi vlasti kolaboracionističke "Republike Srpske" su u navedenom zahtjevu od JNA tražili i podršku u preuzimanju kontrole nad "**srpskim teritorijama u BiH koje ostaju u sastavu Jugoslavije**"; dovođenje određenih jedinica na pozicije sa kojima se može pružiti efikasna pomoć u zaštiti rubnih područja "**srpskih teritorija**"; spremnost za veoma brzo pružanje pomoći kod uspostavljanja kontrole teritorije;

---

teritorija u Bosni i Hercegovini i srpskog naroda, kao i drugih naroda koji žive na tim teritorijama u Bosni i Hercegovini, od bilo kog i sa bilo koje strane, pruži svu potrebnu zaštitu u odbrani ljudskih života i njihove imovine" (Isto).

[205] AIIZ, inv. br. 3-1175.

hitno stavljanje pod kontrolu i obezbjeđenje saveznih i republičkih robnih rezervi i objekata namjenske industrije do konačnog diobenog bilansa.[206]

Djelujući kroz *Skupštinu srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, rukovodstvo Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine je intenzivno radilo i na razbijanju informativnog prostora Republike Bosne i Hercegovine. Takva konstatacija može se, između ostalog, ilustrirati i činjenicom da je "**nakon izlaganja Velibora Ostojića, ministra za informacije**", *Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, na sjednici održanoj 21. novembra 1991, donijela zaključke kojima je predloženo Klubu srpskih poslanika u Skupštini SR Bosne i Hercegovine za "**podjelu imovine u zajedničkim glasilima i stvaranje posebnih radio i TV kanala**". Iz "**dijela imovine u zajedničkim glasilima stvara se osnov za otvaranje srpske radio-televizije u Bosni i Hercegovini, koja će o svom narodu informisati objektivno, istinito i pravedno**", stoji u navedenoj odluci.[207]

Rukovodstvo Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine je svojim brojnim istupima podsticalo na **nacionalnu mržnju i netrpeljivost, na agresivni rat, razbijanje Republike Bosne i Hercegovine, odnosno secesionizam, te otvoreno i jasno iznosilo osvajačke i genocidne namjere prema Bosni i Hercegovini i Bošnjacima, o čemu postoje brojne činjenice**. U uvodnom izlaganju na 2. sjednici *Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, održanoj 21. novembra 1991. godine, Momčilo Krajišnik je, u svojstvu predsjednika "**Skupštine**", između ostalog, rekao :

"**Nalazimo se, u to sam uvjeren, u prelomnom vremenu za srpski narod u Bosni i Hercegovini što se njegovog bitisanja tiče, pa usudio bih se reći – i daleko dalje i daleko šire od toga kada je u pitanju srpski narod u cjelini. Te činjenice, izgleda, nismo podjednako svi svjesni, pa nam je ovo što radimo sve obično i svakodnevno. Onima koji nisu svjesni svoje uloge, a i djela koje stvaraju, ne treba prigovoriti, nego ih treba na to podsjećati. Zbog toga, gospodo i vas podsjećam: vi ste tvorci nove istorije srpskog**

---

206 Isto.

207 AIIZ, inv. br. 3-491/12, ZAKLJUČCI Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, sa sjednice od 21. novembra 1991.

naroda (podvukao M. K.), **ali ne samo srpske istorije, nego istorije pripadnika svih naroda koji žive u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji, a kojima je stalo do očuvanja države.**

Srbi se teško pale, a još teže gase.

Normalno je gospodo poslanici, a to je u tradiciji srpske demokratije, ako smo stvorili skupštinu srpskog naroda u BiH onda smo morali biti svjesni - a bili smo - da ćemo sa Skupštinom srpskog naroda u Bosni i Hercegovini dobiti i vlastitu opoziciju u istom domu.

Dužni smo da osmislimo funkciju regija i autonomnih oblasti s ciljem da sačuvamo jedinstvo srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Zato ne bismo smjeli dozvoliti da regije postanu posebne cjeline odvojene od ostalog srpskog naroda. Suština je u tome, gospodo poslanici vi to znate, a ja ovom prilikom samo naglašavam - da srpski narod ne treba - već mora - tome nas je naučila prošlost ili istorijsko pamćenje, ako je to bolje kazano - biti organizovan u državno-pravnom smislu u jednu cjelinu, u jednu zajedničku državu i sa svim drugim narodima koji žele da zajednički gradimo sretniju budućnost. Da bi izrazili svoj interes i našu volju, najbolji je način da to uradimo kroz Ustav. (...).

Mislim da bi morali uskoro naimenovati manadatara vlade srpskog naroda u Bosni i Hercegovini da bi se mogle provoditi odluke ove Skupštine. Takođe, neophodno je jasno definisati na koji će se način volja srpskog naroda u Bosni i Hercegovini izražavati u Predsjedništvu Bosne i Hercegovine.

Gospodo, o svemu što budemo raspravljali u institucionalnom postupku, a tiče se nacionalnih interesa srpskog naroda, ako budemo preglasani - volja srpskog naroda biće iskazana kroz odluke Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.

Moramo poručiti svim narodima u Bosni i Hercegovini da želimo da se sačuva cjelovita Bosna i Hercegovina u Jugoslaviji, jer samo u cjelovitoj Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji svi su Srbi, a i ostali narodi u jednoj državi. Ukoliko neko želi da odvoji BiH od Jugoslavije, mora imati na umu da će imati sav srpski narod protiv sebe, protiv naroda se ne može boriti, niti ostvarivati secesija. Ne isplati se počinjati posao sa unaprijed poznatim negativnim rezultatom.

(...) Gospodo, da parafraziram našu bivšu braću Slovence - razdružimo se pa da se udružimo. Ako se u miru razdružimo, imamo šansu nekad u budućnosti da se udružimo. (...).

Najteži protivnici su izdajnici i otpadnici. Svima onima koji su kolebljivci, neutralni, slabi i zaluđeni, - a ne osjećaju se izdajnicima, poručujemo: imate vremena danas, a sutra će biti kasno.

Uključite se da stvaramo zajedničku državu, bićete ponosni da niste državorazgraditelji, nego državotvorci".[208]

Iza nacionalističke velikosrpske politike stajali su politički interesi – teritorijalna ekspanzija. Momčilo Krajišnik je to veoma jasno potvrdio, upućujući otvoren poziv za formiranje Velike Srbije: "**Srpski cilj je veoma jednostavan: Mi smo naslijedili istorijsku ulogu ispunjenja zadataka koje su prethodne generacije nepotpuno obavile, a taj zadatak je da zaokružimo naše etničke prostore**".[209]

Otvoreno iznoseći genocidne namjere prema Bošnjacima, Božidar Vučurović je krajem 1991. prijetio : "**Obavještavam srpski narod da ćemo mi ispraviti nepravdu u vezi sa granicama koje je Josip Broz povukao svojim prljavim prstima. On je srpsku zemlju dao jeftino Hrvatima i Muslimanima. Muslimani su samo beznačajna manjina i moraju se pokoravati srpskoj većini. Mi nećemo odustati već ćemo ih goniti, ako treba, sve do samog Zagreba**".[210]

Borisav Jović je, na poziv Dobrice Ćosića uoči samita u Sarajevu, 20. februara 1991. primio i razgovarao sa Radovanom Karadžićem, koji mu je "**objasnio**" situaciju u Bosni i Hercegovini.[211] Naime, Karadžić, koji je četiri mjeseca prije prijetio uništenjem Muslimana, je tom

---

[208] AIIZ, inv. br. 3-492/2, Uvodno izlaganje Momčila Krajišnika, na 2. sjednici Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, 21. novembar 1991.

[209] N. Cigar, nav. dj., str. 82.

[210] Isto, str. 56-57.

[211] B. Jović, nav. dj., str. 274-275. S tim u vezi, Jović piše kako mu je Karadžić "**objasnio**" da je "**Izetbegović dosta nesiguran, ne voli ni Srbe ni Hrvate, ali se od Srba više plaši, jer su brojnija nacija ne samo u Bosni, nego sa stanovišta kome da se priključe Muslimani u slučaju raspada zemlje**" (Isto).

prilikom iznio "**jasnu**" ocjenu "**da Bosna i Hercegovina ne može opstati ukoliko se raspadne Jugoslavija, da ne može opstati sama 'kao država' niti se može cela priključiti Hrvatskoj. Jedina bi joj nada u slučaju raspada zemlje bila da se priključi Srbiji i Crnoj Gori i da zajedno formiraju novu Jugoslaviju. Srbi u Bosni i Hercegovini treba da igraju na tu kartu, ako mogu da privuku Muslimane**".[212]

Karadžić je tada otvoreno iznio stav da će Srbi, "**u slučaju opasnosti za nepovoljne odluke**", "**napustiti Skupštinu Republike i paralisati je**". Iznoseći lažnu ocjenu kako je "**srpski narod u Bosni potpuno nenaoružan**", te da se "**pribojava pokolja i građanskog rata**", on se kod Jovića interesovao "**da li bi ih Armija zaštitila**", na što je dobio potvrdan odgovor.[213] Karadžić je molio Jovića da se, "**u slučaju mobilizacije, ako dođe do teškog stanja, u vojsku pozivaju i naoružavaju Srbi, pre svega, jer su mnogo pouzdaniji od ostalih**".[214]

Na sjednici Skupštine Bosne i Hercegovine, koja je održana 25. januara 1992, Karadžić je izjavio da su Srbi u Bosni i Hercegovini porobljeni i ustvrdio da "**su svi neboderi u Sarajevu izgrađeni na srpskoj zemlji**". I srpski poslanici su na toj sjednici govorili kako je i zgrada Skupštine izgrađena na srpskom groblju. Pored toga, neki su poslanici upadali u riječ, govoreći da je "čisti mazohizam zadržavanje Brozovih granica".[215]

Antiislamska kampanja i retorika je na pravi način odslikavala velikosrpske genocidne namjere i planove. Karadžić je prije referenduma građana za nezavisnost Republike, otvoreno iznio, da je njegov cilj – uspostavljanje Velike Srbije. On je, u jednom intervjuu, objavljenom u januaru 1992, na pitanje šta je srpska strategija, izjavio: "**Nema više povlačenja. Boričemo se**" sve "**dok ne postignemo Karađorđev cilj – ujedinjenje svih Srba i dok ne dovršimo borbu**". S tim u vezi, Karadžić je istoga mjeseca izjavio : "**Nema povratka na jedinstvenu**

---

212 Isto.

213 Isto.

214 Isto.

215 N. Cigar, nav. dj., str. 57.

BiH. Došlo je vrijeme da se srpski narod organizuje kao cjelina, ne gledajući na administrativne (postojeće) granice".[216]

Obraćajući se domaćoj javnosti, Karadžić je težio da svojoj politici da religiozno opravdanje, pripisujući srpske uspjehe činjenici da "**da je Bog nama pomogao. On se okrenuo nama upravo onako kako smo se mi okrenuli njemu, nakon toliko godina u kojima smo pravili greške**".[217]

Često je ponavljao da "**srpska država nema nikakve potrebe da u svojim granicama drži neprijatelje. Srpska država treba biti dom srpske nacije**". Za Karadžića je to bila borba protiv "**azijskog mraka**".[218]

Radovan Karadžić je kod prosječnog Srbina stvarao osjećaj da se on ne bori samo za svoju vlastitu naciju, već i za dobro čitavog Zapada. On je uvjeravao svoju domaću javnost da su Srbi "**branili Evropu od islama još prije 600 godina …. Mi ponovo branimo Evropu od Njemačke i od islamskog fundamentalizma**".[219]

Sredinom februara 1992, suočavajući se sa referendumom o nezavisnoj i suverenoj Bosni i Hercegovini i mogućnošću njenog međunarodnog priznanja, Radovan Karadžić je otvoreno izjavio da su srpski kolaboracionisti "**sačinili odlične pripreme ... Srbi su razvili razuman program za punu kontrolu nad teritorijama gdje oni**

---

[216] Isto, str. 52-53. O ujedinjenju svih Srba Radovan Karadžić je početkom novembra 1994. govorio i u poruci "**Vojnicima i starješinama Republike Srpske**". On je tada na početku svog govora naglasio: "**Pala nam je dužnost da zaustavimo nazadovanje Srpskog nacionalnog pitanja. Sve što su naši preci propustili da učine ili dovrše moramo da dovršimo mi u ovoj tragičnoj i mučeničkoj, ali slavnoj srpskoj generaciji**". Za postizanje velikosrpskih ciljeva, po Karadžiću, je trebalo upotrijebiti "**sva sredstva i sve snage**", jer tada navodno nisu imali "**drugog izlaza**". Zbog toga je svoju poruku završio sljedećim riječima: "**Zato napred, odlučno, čvrsto, hrabro, vešto, hitro, mudro, lukavo i sve onako kako zahteva situacija**" (AIIZ, inv. br. 2-2854, Glavni štab Vojske Republike Srpske – Sektor za moral, vjerske i pravne poslove, Inv. br. 10/24-291, 7. novembar 1994, PORUKA PREDSEDNIKA RS /REPUBLIKE SRPSKE/.

[217] Isto, str. 87.

[218] Isto, str. 84.

[219] Isto.

čine etničku većinu".[220] Ustvari, zločinačke namjere rukovodstva petokolonaške Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine bile su mnogo šire i uključivale su i teritorije u kojima su Srbi bili u manjini. Stoga je preuzimanje potpune "**kontrole**" u opštinama bio prioritet djelovanja tog rukovodstva u februaru i martu 1992, o čemu je Karadžić izadavao naredbe.[221]

Na **sastanku tzv. Kluba srpskih poslanika**, koji je održan u "Holidej inu", u Sarajevu, 28. februara 1992, Momčilo Krajišnik je, između ostalog, rekao da "**srpski narod mora imati svoju državu. I ovo mi danas možemo nazvati republikom. Danas, sutra, kako je Aleksa Buha rekao, to mora biti Savez srpskih država i ubuduće ta teorija mora biti sve prisutnija.**

Mi započeti posao ne možemo ostaviti na pola".[222]

U Sarajevu je 28. marta 1992. u Kongresnoj dvorani hotela "Holidej in" održan Kongres srpskih intelektualaca u Bosni i Hercegovini na temu "**JUGOSLOVENSKA KRIZA I SRPSKO PITANJE**". Na Kongresu je prisustvovalo oko pet stotina učesnika i gostiju ("**najugledniji srpski intelktualci**", "**srpska intelektualna elita**"), "**ljudi raznih intelektualnih uvjerenja i mišljenja**" ("**... različitih profesija i političkih uvjerenja...**"), mnoga "**ugledna imena srpske duhovnosti iz svih krajeva zemlje gdje živi srpski narod**". Kongresu su prisustvovali i predstavnici Srpske pravoslavne crkve, zatim predstavnici Srpske akademije nauka, Matice srpske i predstavnici Udruženja Srba iz Bosne i Hercegovine i iz svih krajeva Jugoslavije.[223]

---

[220] **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 202.

[221] Isto, paragraf 203.

[222] AIIZ, inv. br. 3-855, Stenografske bilješke sa sastanka Kluba srpskih poslanika, održanog u Holidej inu, Sarajevo, 28. februar 1992.

[223] AIIZ, inv. br. 3-351/23, Kongres srpskih intelektualaca u Bosni i Hercegovini – svim sredstvima informisanja u javnim glasilima, SAOPŠTENJE.

Organizatori Kongresa bili su Politički savjet Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine i Srpsko prosvjetno – kulturno društvo *Prosvjeta* (AIIZ, inv. br. 3-351/7).

Inicijativni odbor za organizovanje kongresa intelektualaca srpskog naroda u Bosni i Hercegovini je, "polazeći od opštih i aktuelnih kretanja, posebno u Evropi i

Kongres srpskih intelektualaca u Bosni i Hercegovini otvorio je akademik Slavko Leovac. Skup je pozdravio akademik Pavle Ivić, predsjednik Srpskog narodnog sabora, i "**predao etničke karte koje su izrađene kada je stvoren Srpski sabor**".[224]

Jugoslaviji koja, gledano u cjelini, ugrožavaju vitalne interese srpskog naroda, te potrebe da se na naučnim i trajnim osnovama definišu i zaštite ti interesi u ovom, za srpski narod istorijskom i presudnom trenutku", donio Odluku o organizovanju Kongresa intelektualaca srpskog naroda u Bosni i Hercegovini (AIIZ, inv. br. 3-351/12, Kongres srpskih intelektualca u Bosni i Hercegovini, Inicijativni odbor za organizovanje Kongresa intelektualaca srpskog naroda u Bosni i Hercegovini).

Predsjednik Organizacionog odbora bio je Milivoje Unković (AIIZ, inv. br. 3-351/4 i 6).

Na Kongresu je razmatrano pitanje "**JUGOSLOVENSKA KRIZA I SRPSKO PITANJE**". U okviru toga bile su prisutne četiri teme: "**Srpsko pitanje i današnja jugoslovenska kriza", Srpski narod i ustavno organizovanje Bosne i Hercegovine"; "Duhovni život i kulturno stvaralaštvo srpskog naroda**" i "**Društveni razvoj i mogućnost ekonomskog prosperiteta srpskog naroda**". U pozivu za učešće u radu Kongresa naznačena su imena govornika: akademici Milorad Ekmečić, Ljubomir Tadić i Radovan Vučković, te prof. dr Vojislav Maksimović, prof. dr Gašo Mijanović, prof. dr Aleksa Buha, prof. dr Aleksa Milojević, prof. dr Branko Đerić, prof. dr Nikola Poplašen, prof. dr Mile Nenadić, prof. dr Milan Miljević, prof. dr Rajko Igić i prof. dr Radomir Bulatović, kao i književnici Gojko Đogo i Miroslav Toholj (AIIZ, inv. br. 3-351/10, Poziv za učešće u radu Kongresa srpskih intelektualaca u Bosni i Hercegovini).

Na Kongresu srpskih intelektualaca u Sarajevu učestvovali su brojni gosti iz Srbije, Crne Gore, Kosova, Bosne i Hercegovine među kojima i sveštenstvo (očekivani broj učesnika je bio oko 600 osoba). Ukupne troškove 51 gosta snosila je Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine. Među njima su bili akademici Matija Bećković, Pavle Ivić, Boško Petrović, Ljubomir Tadić i Miloš Macura, zatim prof. dr Vladimir Glišin, prof. dr Jovan Deretić, prof. dr Mirko Zurovac, prim. dr Bogdan Jamedžija, Rajko Petrov Nogo, dr Nikola B. Popović, prof. dr Kosta Pušara, prof. dr Darko Tanasković, Radomir Smiljanić, Brana Crnčević, Zdravko Šotra i dr. (AIIZ, inv. br. 3-351/1, Spisak gostiju čije ukupne troškove snosi Stranka /SDS BiH/; Isto, inv. br. 3-351/2, Spisak putnika na relaciji Beograd - Sarajevo i obratno 27. i 29. marta 1992.; Isto, inv. br. 3-351/7, Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine, Broj: 648-06/92, Sarajevo 23. mart 1992. – SJB Centar Sarajevo Marijin Dvor, Isto, inv. br. 3-351/8, Udruženje Srba iz Bosne i Hercegovine u Srbiji, Beograd 23. mart 1992, SPISAK UČESNIKA KONGRESA SRPSKIH INTELEKTUALACA U SARAJEVU IZ BEOGRADA – Glavnom odboru Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine).

[224] Isto; M. Tomanić, **SRPSKA CRKVA U RATU I RATOVI U NJOJ**, Beograd 2001, str. 100, 126 i 191.

U pismu Kongresu srpskih intelektualaca u Sarajevu, Dobrica Ćosić je poručio da "**mi Srbi, Muslimani i Hrvati, uvažavanjem istorijskih iskustava i sadašnjeg stanja među nama, moramo se što pre razdeliti i razgraničiti, da bi smo otklonili da se mrzimo i ubijamo, da sutra možemo sa što manje prepreka da se ujedinimo u svemu što nam je obostrano razumno i korisno**". Tim prije, jer su "**Srbi raspadom Jugoslavije primorani da pronađu državno-političku formu rešenja nacionalnog pitanja**". S tim u vezi, on je rješenje vidio u "**federaciji srpskih zemalja**". U tu federaciju je, po njemu, trebalo da uđu, ne samo "**svi Srbi**", nego i "**sve srpske etničke oblasti**". Pošto je jedan broj Srba morao da ostane van granica te srpske federacije, Dobrica Ćosić je još ranije (jula 1991.) predložio rješenje i za taj problem – "**planska preseljenja i razmena stanovništva**". Bio je "svestan" da je to "**najteže, najbolnije, ali je i to bolje od života u mržnji i međusobnom ubijanju**".[225]

"**Prigodne referate i teme**" saopštili su, između ostalih, akademici Milorad Ekmečić, Ljubo Tadić, Radovan Vučković, književnici Gojko Đogo i Miroslav Toholj, profesori Aleksa Milojević, Nikola Poplašen, Rajko Igić, Gašo Mijanović, Vojislav Maksimović, Mile Nenadić, Branko Đerić i drugi.[226]

---

[225] M. Tomanić, nav. dj., str. 100-101.

[226] AIIZ, inv. br. 3-351/4, 6, 7, 12 i 23. Jedan broj pozvanih "uglednih imena srpske duhovnosti" je, usljed nemogućnosti da prisustvuje Kongresu, organizatorima uputio želje za uspješan rad. Tako je princ Tomislav Karađorđević 27. marta 1992. Srpskoj demokratskoj stranci, Bosne i Hercegovine, na ime akademika Slavka Leovca, uputio želje za uspješan rad Kongresa :

"**Poštovani gospodine Leovac,**

Zahvaljujem se na Vašem ljubaznom pozivu da prisustvujem prvom "Kongresu srpskih intelektualaca", 28. marta 1992. godine u Sarajevu.

Želim da istaknem moju stalnu brigu o svim pitanjima koja se tiču interesa duhovne, fizičke i istorijske zaštite i prava srpskoga naroda, posebno u budućnosti.

Ujedinjenje svih Srba takođe je zadatak svih srpskih intelektualaca čija se reč mora uvažavati kod onih u čijim je rukama ovoga trenutka odgovornost za sudbinu srpskoga naroda.

Molim Vas da prenesete moj apel srpskim intelektualcima i srpskom narodu za slogu i jedinstvo u interesu odbrane svega onoga što je dostignuto kroz našu istoriju, naš nacionalni identitet, slobodu, slobodu misli, reči i dela.

Učesnici su "**bez ikakvih predrasuda**" govorili o srpskom pitanju i jugoslovenskoj krizi, "**o srpskom narodu i ustavnom organizovanju Bosne i Hercegovine, o duhovnom životu i kulturnom stvaralaštvu srpskog naroda i njegovom društvenom razvoju i ekonomskom prosperitetu**".[227]

Nakon rasprave učesnici Kongresa su usvojili Deklaraciju, kojom su domaću i svjetsku javnost obavijestili o ocjenama i stavovima do kojih su tokom rada došli. Ocjenjujući da se "**srpski narod u Bosni i Hercegovini, kao i na prostorima jugoslovenske države nalazi na istorijskoj raskrsnici**", te da je "**dramatizacijom neriješenih nacionalnih i socijalnih odnosa i neprincipijelnom politikom evropskih moćnika veliki dio srpskog naroda doveden u situaciju da se mora boriti za goli opstanak**", usvojen je pogrešan stav po kome se "**politikom secesije i brutalnim razbijanjem Jugoslavije u niz državica za srpski narod izvan Srbije otvara nacionalno pitanje drastičnije nego 1914. i 1941. godine**", jer "**praktično jedna trećina našeg naroda, ostajući bez svoje države, ulazi u tragičnu epohu mučnog života šikanirane nacionalne manjine**". Navodno ne osporavajući "**pravo drugih naroda da samostalno formulišu svoje nacionalne interese i da se opredijele o političkom i državnom obliku u kome žele dalje da žive**", srpski intelektualci su zaključili da je "**nedopustivo da drugi narodi i njihovi politički predstavnici nameću**

Moja je obaveza da ponovo budem u Bosni, razgovaram sa našim ljudima i čujem reč naroda.

Ja sam se vratio u moju otadžbinu i ovu obavezu ću ispuniti tako što ću uvek i dalje biti tamo u srpskim zemljama gde to bude potrebno.

Primite moje želje za uspešan rad Kongresa, uz izvinjenje što Vam još ne mogu potvrditi moj dolazak" (AIIZ, inv. br. 3-351/20, Nj. K. V. Princ Tomislav Karađorđević, Oplenac, Topola, 27. mart 1992. – Srpskoj demokratskoj stranci Bosne i Hercegovine, ademik Slavko Leovac).

Bratislava Buba Morina je Kongresu srpskih intelektualaca u Sarajevu 27. marta 1992. uputila telegram sljedeće sadržine: "**Dragi moji zemljaci. Ponovo se posle 50 godina vrši genocid nad našim narodom. Kopaju se novi grobovi i kite se novim crnim maramama. Zato danas učinite sve u stvaranju plana za zaštitu svakog života, svakog kućnog praga, kako bi očuvali naše dostojanstvo i svoje poreklo**" (AIIZ, inv. br. 3-350, Telegram Bratislave Bube Morina – Organizatoru Kongresa srpskih intelektualaca Sarajevo, Beograd 27. mart 1992.).

[227] Isto.

srpskom narodu političko i pravno rješenje koje za njega nije prihvatljivo". Smatrali su "**da je nužno i jedino prihvatljivo da se krvoproliće čiji smo svjedoci, ekonomski ponor i pravni haos na jugoslovenskom prostoru prevaziđu mirnim putem kroz dogovore i rješenja koji će zadovoljiti bitne interese svih naroda**.[228]

Zalažući se za "**mirni put**", srpski intelektualci su ocijenili "**da nije realno dovoditi u pitanje osnovne interese srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u smislu zatvaranja mogućnosti njihovog ekonomskog, kulturnog, duhovnog i političkog povezivanja sa drugim dijelovima srpskog naroda na jugoslovenskom prostoru**". Oni nisu podržali nezavisnu i suverenu Bosnu i Hercegovinu. S tim u vezi, usvojili su stav, po kome "**politički predstavnici srpskog naroda koji bi učestvovali u sankcionisanju nezavisne i suverene Bosne i Hercegovine, na način kojim bi Srbi u Bosni i Hercegovini bili odsječeni i izolovani u bosanskohercegovačkom državnom organizmu, ne bi imali podršku srpskog naroda**".[229]

Srpski intelektualci u Bosni i Hercegovini su zahtijevali "**od političkog i državnog vođstva srpskog naroda na svim jugoslovenskim**

---

[228] AIIZ, inv. br. 3-351/15, DEKLARACIJA usvojena na Kongresu srpskih intelektualaca u Bosni i Hercegovini u Sarajevu, 28. mart 1992. godine.

[229] Isto. Maliciozan je stav onih koji su se izborili i prihvatili fašistički projekat, a to su srpski intelektualci, da "**apeluju na sve druge narode, posebno na njihove intelektualce i duhovne poslenike, da učestvuju u razobličavanju zabluda i predrasuda o pojedinim narodima i da aktivno doprinose zaustavljanju procesa satanizacije njihovih političkih i duhovnih predstavnika. Uvjereni smo da je samo na taj način moguće postići mir i izgrađivati političke i državne forme koje će obezbijediti svestran prosperitet svih naroda, svakog građanina i pojedinca**". Još je nemoralniji stav po kome je "**najviši skup srpskih intelektualaca**", dakle, srpska intelektualna elita, uvjerena da "**zadatak obnove kulturnog, umjetničkog, naučnog i ukupnog duhovnog života srpskog naroda predstavlja najpreči zadatak posebno svih intelektualnih stvaralaca. Bez upornog i skladnog rada u pravcu obnove nauke i kulture u svim njenim nacionalnim i univerzalnim dimenzijama teško je zamisliti značajniji napredak u privredi i ukupnoj ekonomiji. Svoje društvo i privredu srpski narod, kao i do sada, neće i ne može razvijati bez bliskosti i čvrstih veza s drugim narodima u Evropi, posebno na Balkanu. Ali integracija i povezanost jačaju i bogate u onoj mjeri u kojoj se obezbjeđuju autonoman i autentičan razvoj i afirmacija svake nacionalne kulture i državne organizacije**" (Isto).

područjima da u procesu rješavanja jugoslovenske krize kroz pregovore obezbijede povezanost srpskog naroda u cjelini".[230]

Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini je, u skladu sa naredbama rukovodstva Velikosrpskog pokreta i sporazumom o razgraničenju teritorija između Radovana Karadžića i Mate Bobana (u Gracu, krajem aprila, odnosno 6. maja 1992.),[231] 12. maja 1992, na 16. zasjedanju u Banja Luci, a na prijedlog Radovana Karadžića, donijela **Odluku o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini**. Tada je taj kolaboracionistički organ otvoreno objavio velikosrpske planove o zauzimanju Bosne i Hercegovine. Naime, riječ je o šest "**strateških ciljeva**" fašističkog karaktera :

"**1. Državno razgraničenje od druge dve nacionalne zajednice.**

2. Koridor između Semberije i Krajine.

3. Uspostavljanje koridora u dolini reke Drine, odnosno eliminisanje reke Drine kao granice između srpskih država.

4. Uspostavljanje granice na rekama Uni i Neretvi.

5. Podjela granica Sarajeva na srpsku i muslimansku i uspostavljanje u svakom od delova efikasne državne vlasti.

6. Izlazak Republike Srpske na more".[232]

---

230 Isto. Takav je stav u suštini značio prihvatanje fašističkog projekta – formiranje Velike Srbije.

M. Tomanić navodi kako su srpski intelektualci u Sarajevu usvojili (Deklaracijom) zaključak da je jedino rješenje za Bosnu "**trodelna zajednica u kojoj će Srbi suvereno stati na svoje međe**" (M. Tomanić, nav. dj., str. 100-101).

231 O tome vidi: str. 945-947 ovog rada.

232 *Službeni glasnik Republike Srpske*, Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, 26. novembar 1993. Tako su Radovan Karadžić i Momčilo Krajišnik prenijeli i usvojili zadatke koje su dobili od Slobodana Miloševića, da bi izgledalo da ih je donijela "Skupština srpskog naroda". Srpski kolaboracionisti u Bosni i Hercegovini nisu predstavljali samostalan politički niti vojni faktor – oni nisu bili nikakav samostalan subjekt, već su izvršavali naređenja rukovodstva Velikosrpskog pokreta, posebno Miloševića.

General Ratko Mladić je bio "**u potpunosti svjestan**" da je riječ o **genocidu**. On je u toku navedene sjednice "**Skupštine srpskog naroda**" na sljedeći način prokomentarisao prvi "**strateški cilj**" ("odvajanje srpskog naroda od dvije druge nacionalne zajednice"): "**Ljudi i narodi nisu zalog niti su ključevi koje možeš držati u jednom džepu i koje možeš prebacivati ovdje i tamo. To je nešto jednostavno reći, ali teško ostvariti.... mi ne možemo čistiti, niti mi možemo sijati kroz sito, tako da samo Srbi ostanu ili da Srbi prođu kroz njega, a ostali da odu... Ja ne znam kako će gospodin Krajišnik i gospodin Karadžić objasniti ovo svijetu.** ***Ljudi, to bi bio genocid***".[233]

"**U potpunosti svjestan**" ciljeva takvog zločinačkog plana, general Mladić je zahtijevao da ga treba držati u tajnosti. Stoga je na toj zatvorenoj sjednici "Skupštine srpskog naroda" izjavio: "**Nemojmo samo imati na umu šta da radimo, nego da mislimo temeljito o tome, da budemo** ***oprezni i da znamo kad ćemo šutiti. Ne. Stvar koju mi činimo treba zaštititi kao najdublju tajnu*****. Kako će naši predstavnici to predstaviti u medijima za vrijeme političkih razgovora i predgovora, šta će oni govoriti, i oni treba da prezentiraju naše ciljeve na način koji će zvučati apelativno na uši onih koje mi želimo pridobiti za našu stranu, bez štete po naš srpski narod**".[234]

Navedeni "strateški ciljevi" su dva dana kasnije (14. maja) razmatrani na sastanku "sa predstavnicima opština" u zoni odgovornosti 30. partizanske divizije.[235] Predsjednik Skupštine opštine Mrkonjić Grad

---

[233] **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragrafi 63 i 401-405.

[234] Isto, paragraf 403. "**Potpuno svjestan**" ciljeva tog genocidnog plana Mladić je tada rekao: "**Naš je zajednički neprijatelj, neovisno da li se radi o Muslimanskim ili Hrvatskim hordama. To je naš jedinstveni neprijatelj. Šta je važno sada, ili baciti oboje njih napolje, upotrebom političkih i drugih poteza ili organizovati nas i neke od njih otjerati vojnom silom, a mi ćemo biti u stanju rukovati na neki način sa preostalim**" (**ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 404).

[235] AIIZ, inv. br. 2-1044, Komanda 1. partizanske brigade, Str. pov. br. I-45/92, 14. maj 1992, SASTANAK sa predstavnicimsa opština u zoni odgovornosti divizije.

Dnevni red tog sastanka je bio sljedeći :

"**1. Sagledavanje stanja u opštinama na vojno političkom planu;**

2. Funkcionisanje vlasti i odnos do transformacije JNA;

3. Poruke sa skupa iz Banja Luke od 12. maja 1992. godine o OS Srpske krajine i vojske Srpske Republike BiH;

(Milan Malidža) iznio je zaključke sa sastanka održanog 12. maja u Banja Luci. S tim u vezi, on je naveo sljedeće :

"**1. Mora biti državno razdvajanje 3 nacionalne zajednice;**

2. Krajina se mora spojiti sa Srbijom desnom obalom Save i to u pojasu od 25-30 km;

3. stvaranje koridora dolinom rijeke Drine tako da srpski narod kontroliše i levu i desnu obalu Drine;

4. uspostavljanje granica od rijeke Une do rijeke Neretve;

5. navedeno je da Sarajevo mora biti podijeljeno ili sravnjeno sa zemljom;

6. da se ispita mogućnost izlaza Srpske republike Bosne i Hercegovine na more".[236]

Na kraju sastanka pukovnik Stanislav Galić, komandant 30. partizanske divizije, predložio je, pored ostalog, "**da se sprovedu zaključci sa sastanka u Banja Luci, ali da je iste potrebno dostaviti u k-de** (komande – prim. S. Č.) **jedinica i opština**.[237]

Očigledno da je riječ o "**strateškim ciljevima**" koje je bilo moguće realizovati samo uz upotrebu sile. Cilj je bio formiranje velikosrpske države, čime je postojala **namjera da se izvrši genocid**. Za praktičnu realizaciju tih genocidnih aktivnosti izvršen je u drugoj polovini 1991. i operativni raspored snaga i sredstava.

---

4. Razmatranje i predlozi dalje saradnje sa jedinicama JNA na planu obezbjeđenja teritorije i tretmana boraca (starešina jedinica) na prostoru Srpske krajine" (Isto).

Navedenom sastanku su prisustvovali: pukovnik Stanislav Galić (komandant 30. partizanske divizije), pukovnik Branko Basara (komandant 6. partizanske brigade), potpukovnik Stevan Koković (načelnik štaba 30. partizanske divizije), major Boško Lukić (komandant štaba Teritorijalne odbrane Ključ), šest predsjednika "srpskih" opština: Jovo Banjac (Ključ), Radoslav Đukić (Šipovo), Milan Malidža (Mrkonjić Grad), Dragan Miličić (Jajce), Nikola Zagorac (Donji Vakuf) i Nikola Mišić (Bugojno), te Rajko Kalabić (poslanik u "Srpskoj Krajini") – Isto.

236 Isto.

237 Isto.

Odgovornost za realizaciju navedenih ciljeva fašističkog karaktera pala je na vojno rukovodstvo kolaboracionističke Srpske Republike Bosne i Hercegovine i lično generala Mladića, koje je te ciljeve pretvorilo u operativne planove "Vojske Srpske Republike BiH". Ti ratni strateški ciljevi srpskog naroda, "**koji su brzo definisani i postavljeni pred Glavni štab armije, komande i jedinice, služili su kao opšta vodilja**", na osnovu koje je vojno rukovodstvo planiralo operacije. Za njihovu realizaciju bile su potrebne **snage**, a "**za formiranje države i armije**" – "**čitav narod i njegova snaga**".[238]

General Ratko Mladić je Odlukom od 16. juna 1992. naredio da se istraje na osnovnim **strateškim ratnim interesima srpskog naroda**, donesenim 12. maja. Ti su ciljevi naglašavani i u instrukcijama Glavnog štaba *Vojske Srpske Republike BiH*, zatim u borbenim izvještajima i instrukcijama korpusa i drugih jedinica, u razgovorima na brojnim sastancima i izvještajima, te objašnjavani i među vojnicima do najnižeg nivoa.[239]

U postizanju navedenih "**strateških ciljeva**" srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, kao i "**povezanosti srpskih teritorija sa majkom Srbijom**",[240] velikosrpski agresor i njegovi kolaboracionisti izvršili su brojne zločine, uključujući i genocid nad Bošnjacima.

Izlaz na more ("**delta Neretve**") je za rukovodstvo kolaboracionističke Republike Srpske bio jedan od "**strateških ciljeva**". Na tome je Radovan Karadžić insistirao i na sastanku predstavnika najvišeg političkog i vojnog rukovodstva Savezne Republike Jugoslavije i "Republike Srpske", održanom 25. avgusta 1995. u rezidencijalnom objektu Vojske Jugoslavije u Dobanovcima.[241] Tada je Karadžić, pored ostalog, rekao

---

238 **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragrafi 63 i 401-405 i 425-427.

239 Isto, paragraf 64.

240 Isto.

241 AIIZ, inv. br. 2-2889, Savezna Republika Jugoslavija, Vrhovni savet odbrane, DT Broj 12-4, 26. avgust 1995, Beograd, ZABELEŠKA sa sastanka predstavnika najvišeg političkog i vojnog rukovodstva Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srpske, održanog 25. avgusta 1995. godine u rezidencijalnom objektu Vojske Jugoslavije u Dobanovcima, str. 8. Na tom su se sastanku, u skladu sa zaključkom usvojenim na 42. sjednici Vrhovnog savjeta odbrane, održanoj 23. avgusta 1995, u reprezentativnom objektu Vojske Jugoslavije *Dobanovci*, sastali najviši državni, politički i vojni rukovodioci Savezne Republike Jugoslavije i "Republike Srpske". Sastanak je održan 25. avgusta

"**da oni (Srbi iz Republike Srpske) 'moraju ostati tvrdi', kao i do sada kako bi izvukli izlaz na more (delta Neretve)**".[242]

Nakon što je na tom sastanku od dr Radoja Kontića, predsjednika Vlade Savezne Republike Jugoslavije, čuo informaciju **o nemogućnosti pružanja pomoći "Republici Srpskoj**",[243] Karadžić je upitao Miloševića : "**Znači li to, predsedniče, da ne idem na Neretvu i istočnu Slavoniju?**" Milošević je "**uzvratio da to što predlaže Karadžić – jeste ratna opcija**", na šta je Karadžić upitao : "**Znači li to da se odričemo teritorije Republike Srpske Krajine i šireg izlaza na more?**"[244]

Karadžić je na narednom sastanku u Dobanovcima ukazivao i na značaj drugih "**strateških ciljeva**" srpskog naroda. S tim u vezi, on je, podred ostalog, naglasio : "**Mi se zato moramo boriti za širi koridor**

1995. i njegov radni dio trajao je od 14,00 do 20,00 časova sa polučasovnom pauzom za odvojene konsultacije predstavnika "Republike Srpske".

Sa jugoslovenske strane na sastanku su bili predsjednik SR Jugoslavije **Zoran Lilić**; predsjednike Srbije **Slobodan Milošević**; predsjednik Republike Crne Gore **Momir Bulatović**; predsjednik Savezne vlade dr **Radoje Kontić**; načelnik Generalštaba Vojske Jugoslavije general-pukovnik **Momčilo Perišić**; savezni ministar za odbranu **Pavle Bulatović** i načelnik Vojnog kabineta predsjednika SR Jugoslavije general-major dr **Slavoljub Šušić**.

Delegaciju "Republike Srpske" sačinjavali su predsjednik dr **Radovan Karadžić**; predsjednik "Skupštine" dr **Momčilo Krajišnik**; potpredsjednik "Republike Srpske" prof. dr **Nikola Koljević**; predsjednik "Vlade" **Dušan Kozić**; ministar inostranih poslova prof. dr **Aleksa Buha**; komandant *Glavnog štaba Vojske Republike Srpske* general-pukovnik **Ratko Mladić**; pomoćnik komandanta *GŠ VRS* za bezbjednost general-potpukovnik **Zdravko Tolimir**; pomoćnik komandanta za pozadinu general-potpukovnik **Đorđe Đukić** i pomoćnik komandanta *GŠ VRS* za moral, informisanje, pravne poslove i vjerska pitanja general-potpukovnik **Milan Gvero**.

Sastanku su prisustvovali i patrijarh Srpske pravoslavne crkve **Pavle** i vladika **Irinej Bulović** (Isto, str. 1).

242 Isto.

243 Isto, str. 8. Predsjednik Savezne vlade dr Radoje Kontić je "**upoznao prisutne da je ekonomska situacija u Saveznoj Republici Jugoslaviji sve teža i da nećemo moći da pomažemo Republiku Srpsku kao što smo do skoro mogli**" (Isto). Predsjednik Savezne Republike Jugoslavije i predsjednik Vrhovnog savjeta odbrane, Zoran Lilić je, pored ostalog, upozorio "**da su naši vojnički resursi praktično iscrpljeni, a neki skoro pri kraju**" (Isto, str. 11.).

244 Isto, str. 8-9.

/Brčko – prim. S. Č./ **i što kompaktniju teritoriju, i to za definitivna, a ne privremena rešenja u okviru zamišljene Unije BiH**".[245]

Političko i vojno rukovodstvo kolaboracionističke Srpske Republike Bosne i Hercegovine je, na sastanku Vrhovnog savjeta odbrane Savezne Republike Jugoslavije, 29. avgusta 1995,[246] od Slobodana Miloševića, predsjednika Republike Srbije, tražilo "**da izloži prioritete koje će zastupati na konferenciji sa predstavnicima Kontakt-grupe o pitanju bivše Bosne i Hercegovine, što im je udovoljeno**". Milošević je "**na posebnom papiru ispisao da su to : (1) što širi severni koridor (posebno kod Brčkog), (2) kompaktnost teritorije, (3) što više gradova i (4) izlaz na more**".[247] Na insistiranje Karadžića "**lista prioriteta**" je dopunjena "**sa još tri tačke: (5) prostor između Grmeča i Kozare, (6) Dolina Neretve i (7) Srpsko Sarajevo**".[248]

---

245 Isto, str. 9.

246 AIIZ, inv. br. 2-2890, Savezna Republika Jugoslavija, Vrhovni savet odbrane, DT Broj 12-5, 30. avgust 1995, Beograd, ZABELEŠKA sa sastanka predstavnika najvišeg političkog i vojnog rukovodstva Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srpske, održanog 29. avgusta 1995. godine u rezidencijalnom objektu Vojske Jugoslavije u Dobanovcima. Na tom su sastanku, prema dogovoru rukovodstva Savezne Republike Jugoslavije i "Republike Srpske", postignutom na zajedničkom sastanku, održanom 25. avgusta 1995. u reprezentativnom objektu Vojske Jugoslavije *Dobanovci*, sa jugoslovenske strane bili: predsjednik SR Jugoslavije **Zoran Lilić**; predsjednik Republike Srbije **Slobodan Milošević**; predsjednik Republike Crne Gore **Momir Bulatović**; predsjednik Savezne vlade dr **Radoje Kontić**; načelnik Generalštaba Vojske Jugoslavije general-pukovnik **Momčilo Perišić**; savezni ministar za odbranu **Pavle Bulatović**, i načelnik Vojnog kabineta predsednika SR Jugoslavije general-major dr **Slavoljub Šušić**.

Delegaciju "Republike Srpske" sačinjavali su predsjednik dr **Radovan Karadžić**; potpredsjednici dr **Nikola Koljević** i dr **Biljana Plavšić**; predsjednik Skupštine mr **Momčilo Krajišnik**; predsjednik Vlade RS **Dušan Kozić**; ministar inostranih poslova dr **Aleksa Buha**; komandant *Glavnog štaba VRS* general-pukovnik **Ratko Mladić**; pomoćnik komandanta *Glavnog štaba VRS* za bezbjednost general-potpukovnik **Zdravko Tolimir**; pomoćnik komandanta *Glavnog štaba VRS* za moral, informisanje, pravne poslove i vjerska pitanja general-potpukovnik **Milan Gvero** i pomoćnik komandanta *Glavnog štaba VRS* za pozadinu general-potpukovnik **Đorđe Đukić**.

Sastanku su prisustvovali i patrijarh Srpske pravoslavne crkve **Pavle** i Vladika **Irinej Bulović**.

247 Isto, str. 16.

248 Isto.

VI

NEPOSREDNE PRIPREME ZA AGRESIJU

1. **Naoružavanje pete kolone**

Prihvatajući velikosrpsku nacionalističku politiku "**zaokruženja srpskih zemalja**", odnosno "**izlaska na srpske etničke prostore**", i velikodržavni koncept rješavanja srpskog nacionalnog pitanja, komande, jedinice i ustanove JNA su, po naređenju Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu i Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, kao i najviših političkih i državnih organa Srbije i Crne Gore, i lično vožda Velikosrpskog pokreta Slobodana Miloševića, u cilju izvođenja agresije na Bosnu i Hercegovinu, planski i organizovano naoružavale srpski narod, odnosno Srbe u Bosni i Hercegovini. O ulozi JNA u naoružavanju, prije svega, članova i simpatizera Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, a zatim srpskih paradržavnih opštinskih štabova i jedinica Teritorijalne odbrane, oružanih jedinica rezervnog i aktivnog sastava milicije, te drugih srpskih "dobrovoljačkih" formacija, kao oblik vojnih mjera da se, još 1991. ostvarena, tiha okupacija Bosne i Hercegovine učini efektivnijom, a ostvarena agresija na nju uspješnijom, govore brojni podaci, posebno dokumenti vojne provenijencije visokog stepena povjerljivosti.

Raspoloživi podaci pokazuju da je JNA od 1991. intenzivirala davno započete aktivnosti na naoružavanju srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Značajno je u vezi s tim ukazati na činjenicu da je najviše vojno rukovodstvo SFRJ, u najužoj vezi sa vojnim, političkim i intelektualnim vođstvom Srbije i lično Slobodanom Miloševićem, rukovodilo i davalo smjernice za naoružavanje Srba u Bosni i Hercegovini. **Ekipe visokih oficira JNA, na čelu sa načelnikom Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, ažurirale su ratne planove, napravile ratne rasporede i zaduženja, razradile strategiju, planove mobilizacije srpskog stanovništva, plansku podjelu i stacioniranje oružja, municije, vojne opreme, hrane i dr, te učinile sve da pojačaju borbenu gotovost jedinica**.[1]

---

[1] **ARHIV INSTITUTA ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA U SARAJEVU** (u daljem tekstu: AIIZ,), inv. br. 2-

U skladu sa navedenim aktivnostima i direktivama vojnog rukovodstva SFRJ, kao i vojnog i političkog vođstva Srbije, Glavni odbor SDS-a Bosne i Hercegovine je sredinom 1991. donio naredbu da se pristupi organizovanom naoružavanju srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, odnosno "**nabavljanju naoružanja za sve vojne obveznike srpske nacionalnosti**". Tako je Glavni odbor SDS-a sprovodeći naredbe iz Beograda, zauzeo stav da se naoružavanje srpskog naroda izvrši preko JNA, te je zaključeno da s Armijom treba uspostaviti kontakt i saradnju.[2]

Navedena odluka bila je u skladu sa vojno-obavještajnim i ratnim planovima za pripremu i izvođenje oružane agresije na Bosnu i Hercegovinu i Republiku Hrvatsku (pod tajnim šiframa "RAM", "DRINA" i "KUPA"). Radovan Karadžić (kao saradnik KOS-a JNA, pri čemu je, pored ostalog, bio u redovnim konsultacijama i sa generalima)[3] i petokolonaško rukovodstvo SDS Bosne i Hercegovine su sredinom 1991. od Slobodana Miloševića (predsjednika Srbije) dobili posebne instrukcije **o organizovanju neposrednih priprema**

113, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2525, 30. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar i drugima; N. Duraković, **PROKLETSTVO MUSLIMANA**, Sarajevo 1993, str. 279; Slobodna Bosna (nedjeljna informativno-politička revija) br. 3, Sarajevo 14. novembar 1991, str. 6; **MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUD ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU**, Predmet: br. IT-02-54-T, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA (u daljem tekstu: **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T), Hag, 31. maj 2002.

[2] AIIZ, inv. br. 2-794.

[3] **DNEVNI IZVJEŠTAJ O AGRESIJI I TERORIZMU PROTIV REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE**, Ured za informisanje Vlade Republike Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: **Dnevni izvještaj**), br. 65, 28. juni 1992.; *Vreme* (Beograd), 30. septembar 1991, str. 5.

Raspoloživi podaci do kojih je Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine došlo potvrđuje njegova ranija operativna saznanja o pripremama oružane agresije na Bosnu i Hercegovinu i Hrvatsku. Naime, riječ je o vojno-obavještajnim planovima pod šifrom "RAM", "UNA" i "KUPA", te podacima da su Radovan Karadžić, Biljana Plavšić i Božidar Vučurović, kao i druga lica iz rukovodstva SDS-a, bili saradnici Kontraobavještajne službe JNA i djelovali kao članovi agenture najvišeg ranga, izvršavajući zadatke agresorskog centra iz Beograda. Radovan Karadžić je označen kao vrhunski saradnik KOS-a (Isto). Detaljnije o tome vidi: AIIZ, 2-535, **Uloga KOS-a u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu** (Informacija Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine).

za otvorenu agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Tom je prilikom Karadžiću naređeno sljedeće :

1. da, u cilju otpočinjanja akcije "RAM", osigura apsolutnu mobilizaciju srpskog stanovništva u Bosni i Hercegovini, prioritetno na području Bosanske krajine i Kupreške visoravni;

2. da se za sat vremena nakon njihovog kontakta javi generalu Nikoli Uzelcu, komandantu Banjalučkog korpusa, koji ima zadatak da sve mobilisano srpsko stanovništvo naoruža ("u udaljenije krajeve oružje će doturiti helikopterima"); i

3. da se u Banjoj Luci organizuje "spontani miting srpskog naroda", koji je "izuzetno važan zbog međunarodne javnosti".[4]

Nakon što je dobio navedene instrukcije Karadžić je telefaksom uputio posebnu "**Naredbu svim opštinskim odborima Srpske demokratske stranke u Bosni i Hercegovini**" sljedeće sadržine :

1. da se odmah mobiliše rezervni sastav milicije u opštinama gdje SDS ima većinsku vlast;

---

[4] Isto; *Oslobođenje* (bosanskohercegovački nezavisni dnevnik), 28. juni 1992, str. 5; Vidi : nap. 7 na str. 581, zatim str. 399 i 495 ovog rada.

Za Slobodana Miloševića je "**spontani**" miting Srba za "**podršku Jugoslaviji**" bio od velike važnosti. Time je on, prije svega, želio da međunarodnoj javnosti pokaže srpsko "**raspoloženje**" za Jugoslaviju i na taj način prikrije istinu o tome ko je stvarni naredbodavac oružane agresije u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Slični scenarij Milošević je imao jula 1991. i za organizaciju mitinga "**za Jugoslaviju**" u Sarajevu, gdje je, imajući u vidu značaj međunarodnog aspekta, iz centra Jugoslavije, tj. Sarajeva, tražena podrška "**za Jugoslaviju**" (AIIZ, inv. br. 2-1007, Razgovor između Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića – 9. juli 1991.).

I vojno rukovodstvo je februara 1991, u cilju "rješavanja" krize u zemlji, pored ostalog, predlagalo organiziranje mitinga "**Za Jugoslaviju**" u Sarajevu, kojim je Bosnu i Hercegovinu trebalo "**dići na noge**" (B. Jović, **POSLEDNJI DANI SFRJ**, drugo izdanje, Kragujevac 1996, str. 350).

"**Antiratni miting za Jugoslaviju, jedinstvenu JNA, za mir**", održan je (uz parole "**Ko ne prihvata JNA nije za Jugoslaviju**"; "**Adžiću i Kadijeviću mi smo uz vas**"; "**JNA garant mira**") u Sarajevu 3. septembra 1991, ali bez planiranih efekata (*Javnost*, 7. septembar 1991, str. 1 i 5.).

2. da se odmah mobilišu ilegalno formirane jedinice teritorijalaca SDS i da se stave pod komandu JNA; i

3. da se odmah mobilišu srpski dobrovoljci i stave pod komandu JNA.[5]

Kako bi osigurao realizaciju navedenih naredbi Karadžić je u Banjoj Luci ostvario nekoliko značajnih kontakata sa čelnim ljudima SDS-a Bosanske krajine, kao što je, na primjer, dr Radovan Vukić, predsjednik Regionalnog odbora SDS-a na tom području, kao i sa rukovodstvom SDS-a na Kupreškoj visoravni. U tim razgovorima Karadžić je izdao naredbu da se svo srpsko stanovništvo "**digne na noge**", jer "**ima sve pod jednom komandom da bude**", pri čemu je svim Srbima koji se ne odazovu mobilizaciji i ne stave pod komandu SDS-a zaprijetio strijeljanjem. Ukoliko ni tada ne bi postupili po tom naređenju, trebalo je javno reći "**da ne rade u ime SDS-a, a da rade protiv interesa srpskog naroda**", a zatim izvrši njihovo strijeljanje, kao i odmazda i denuncijacija njihovih porodica.[6]

Neposredne vojne pripreme za zločine nisu ostale nezapažene. Tako je na zatvorenoj sjednici Vlade SFRJ (18. septembra 1991), na kojoj je vođena rasprava o političko-bezbjednosnoj situaciji u Jugoslaviji, ukazano na mobilizaciju i naoružavanje srpskog naroda u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Predsjednik Vlade, Ante Marković, tom je prilikom prezentirao podatke o kontaktima i naredbama Slobodana Miloševića Radovanu Karadžiću, "**gdje Slobodan Milošević daje naloge Karadžiću da Karadžić stupi u kontakt sa Uzelcem i kaže – po dogovoru na najvišem vojnom vrhu – da se preda oružje i naoruža Teritorijalna odbrana Bosanske krajine i da se u cilju realizacije plana RAM" to iskoristi**. Pri tome je Milošević obavijestio Karadžića da je i Momir Bulatović (predsjednik Crne Gore) "**spreman da gine za Bosnu**".

---

[5] Isto; AIIZ, Fond SDS, inv. br. 1166. U pomenutoj Naredbi je, pored navedenog, stajalo i sljedeće :

"**Zamoliti komandu JNA da na teritoriji ostavi dio teritorijalaca i dobrovoljaca, radi očuvanja mira i pod komandom JNA. Operativni dio neka ide tamo gdje kaže JNA**".

[6] Isto.

Marković je tada, pored ostalog, konstatovao da je **"u toku rata u Hrvatskoj došlo do napuštanja neutralne pozicije Jugoslovenske armije" i da JNA nije samo "prelazila svoja ovlašćenja, nego se involvirala u građanski rat"** držeći stranu Srbiji.[7]

Na pomenutoj sjednici Saveznog izvršnog vijeća oštro su reagovali predstavnici Bosne i Hercegovine - Sabrija Pojskić (član SIV-a) i Mustafa Čengić (sekretar za informisanje SIV-a). Pojskić je tada ukazao i na postojanje određenih indicija kako je naoružanje Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine već, pod firmom vojnih vježbi, dato pojedinim opštinama sa većinskim srpskim stanovništvom.[8]

Glavni odbor SDS-a Bosne i Hercegovine je, u skladu sa naredbama SDS-a, odnosno Radovana Karadžića, a razmatrajući "**trenutno stanje na frontu**", na sjednici od 21. novembra 1991, dao preporuku *Skupštini srpskog naroda u Bosni i Hercegovini* da "**donese odluku o podršci**

---

[7] Izjava Sabrije Pojskića data autoru; *Vreme*, 23. septembar 1991, str. 7 i 9, te 30. septembar 1991, str. 4-5; S, Mesić, **KAKO JE SRUŠENA JUGOSLAVIJA : politički memoari**, Zagreb 1994, str. 236; S Đukić, **ON, ONA I MI**, Beograd 1997, str. 252-253. Na toj sjednici SIV-a pročitan je sljedeći snimak razgovora između Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića :

"**Milošević: ..... Obrati se Uzelcu, on će ti sve reći. Tamo gde imaš problema, javi se meni.**

Karadžić: Imam problema sa Kupresom. Tamo je deo Srba prilično neposlušan.

Milošević: Ne brini, lako ćemo za to. Samo se ti javi Uzelcu.

(.....)

Milošević: Sve ćeš imati, ne brini. Najjači smo...

Milošević: Nemoj da brineš. Dok je Armije, niko nam ništa ne može.

(.....)

Milošević: Ne brini za Hercegovinu. Momir je poručio ljudima: 'Ko nije spreman da gine za Bosnu, nek istupi pet koraka napred'. Niko nije istupio.

Karadžić: Dobro je to... A šta je sa onim bombardovanjem kod...

Milošević: Danas nije zgodno za avijaciju, zaseda Evropska zajednica" (Isto).

[8] Izjava Sabrije Pojskića data autoru. Na toj sjednici Saveznog izvršnog vijeća je, prema izjavi Sabrije Pojskića, jasno razobličeno naoružavanje srpskog stanovništva od JNA.

opšte mobilizacije" i zauzme stav o "**teritorijalnoj odbrani koja treba preći u aktivnu formaciju JNA**".[9]

U Bosni i Hercegovini je od 1991. otkriveno više slučajeva ilegalnih transporta oružja i municije za naoružavanje srpskog naroda od strane JNA. Tako su radnici Ministarstva unutrašnjih poslova Republike 24. maja 1991. u mjestu Deleuši na putu Nikšić - Bileća zaustavili kamion u kojem je bilo 80 automata ruske proizvodnje M-41 i 16. 000 metaka za to oružje.[10] To oružje i municiju su, kao lično naoružanje, koristili pripadnici četničkog odreda "**Karađorđe**" iz Nevesinja.[11] Na putu Visoko - Kiseljak (u selu Podgorani) 27. oktobra 1991.

---

[9] AIIZ, Fond SDS, inv. br. 74, Zapisnik sa sjednice Glavnog odbora Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, održane 21. novembar 1991.

[10] AIIZ, inv. br. 2-551, **Informacija Ministarstva unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine o nekim pojavama i događajima koji su posebno uticali na usložnjavanje bezbjednosne situacije u Republici, 11. juni 1991.**; AIIZ, inv. br. 2-2448; Isto, inv. br. 2-2823, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Str. pov. br. 02/11-8, Sarajevo, 24. maj 1991. – SSNO – GŠ OS SFRJ – Operativni centar Beograd. U teretnom vozilu je bio i Dušan Kozić, poslanik SDS-a u Skupštini SR Bosne i Hercegovine. Vozilom je upravljao Milutin Popović (vlasnik vozila) iz Ljubinja.

Kamion s oružjem i municijom upućen je za Mostar. Međutim, Srbi su, postavljanjem barikada, onemogućili transport za Mostar, te je vozilo vraćeno ponovo u Bileću. Na insistiranje komandanta kasarne vozilo je "**iz bezbjednosnih razloga**" smješteno u krug kasarne JNA. Vojno-istražni organi nisu dozvolili civilnim organima da izvrše uviđaj, a da će "**oni obaviti potrebne istražne radnje, jer se radi o vozilu sa oružjem u krugu kasarne**", što je, prema njihovom obrazloženju, u nadležnosti vojnih pravosudnih organa.

Zanimljivo je istaći da su se Srbi iz istočne Hercegovine protivili vođenju bilo kakvog postupka protiv lica koja su dovedena u vezu sa ilegalnim transportom oružja, izražavajući pri tome nepovjerenje u zakonitost i objektivnost legalnih organa za vođenje postupka i zahtijevajući da se postupak vodi u Nikšiću (AIIZ, inv. br. 2-551 i 2-2448, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, Pov. Broj: 04/143-8, 6. juni 1991, Sarajevo, Informacija o značajnim činjenicama i manifestacijama na moral i b/g /borbena gotovost/ TO SR BiH za MAJ 1991. godine).

U transport oružja na području Bileće bio je umiješan i predsjednik Skupštine opštine Bileća, jer je u pratnji ispred navedenog vozila sa oružjem "**zatečeno vozilo predsjednika SO-e Bileća**" (AIIZ, inv. br. 2-2823).

[11] AIIZ, inv. br. 2-551; *Borba*, 11. juni 1991, str. 1-5; *Oslobođenje*, 1. oktobar 1993.

zaustavljeno je vozilo u kojem je pronađeno oružje i municija sa potvrdom Opštinskog odbora Srpske demokratske stranke Visoko.[12] U Višegradu, Ustiprači, Goraždu, Doboju, Modriči i drugim mjestima su otkriveni transporti sa većim količinama naoružanja JNA u iste svrhe.[13]

Radnici Stanice javne bezbjednosti sarajevske opštine Stari Grad su 21. novembra 1991. kod Stare bističke stanice zaustavili tri kamiona s prikolicama u kojima je prevožen vojni materijal na relaciji Bar - Kalinovik. U njima je bilo 75 tona raketa (u svakom po 25 tona) za potrebe JNA. Certifikat o ispravnosti vozila glasio je da vozači *Rumijatransa* iz Bara prevoze banane i južno voće, a ne opasne materije-rakete.[14]

---

[12] AIIZ, inv. br. 2-549/1-12; *Oslobođenje*, 25. februar 1992.

Radnici Stanice javne bezbjednosti Visoko su 27. oktobra 1991, na regionalnom putu Visoko - Kiseljak (u selu Podgorani), zaustavili vozača putničkog vozila marke "Golf" (reg. br. SA 328-286) Srpka Đukića iz Ilijaša. Prilikom kontrole vozača i vozila pronađene su dvije automatske puške M-70 A kalibra 7, 62 mm, tri ručne bombe i 350 metaka.

Navedeno oružje i municija bilo je vojnog porijekla. Naime, Zdravko Mirić i Blagoje Šakota su u Vojnoj pošti 2651 Visoko dobili i zadužili spomenuto oružje i municiju kao lično naoružanje. Mirić je svoju pušku (M-70 A, kalibra 7,62 mm, br. 99436), 150 metaka i 3 ručne bombe (M-75) dao Vasi Đukiću, dok je Šakota svoju pušku (M-70 A kalibra 7,62 mm, br. 99776) i 150 bojevih metaka dao Srpku Đukiću (Isto).

[13] AIIZ, inv. br. 2-2445; Isto, inv. br. 2-2458; *Slobodna Bosna*, br. 3, 14. novembar 1991, str. 6. Na jednoj od sjednica Saveznog izvršnog vijeća Sabrija Pojskić je insistirao da Savezni sekretarijat za narodnu odbranu informiše Saveznu vladu odakle je došlo to naoružanje. Kasnije je dobivena informacija da je to naoružanje namijenjeno za vojni garnizon u Visokom (Izjava Sabrije Pojskića data autoru).

Nakon što su aktivnosti oko naoružavanja i opremanja srpskog stanovništva u Bosni i Hercegovini od JNA otkriveni, odmah su zataškani "**uz infantilna objašnjenja JNA i neshvatljivu inertnost bosanskohercegovačke vlasti**" (*Slobodna Bosna*, br. 3, 14. novembar 1991, str. 6).

[14] AIIZ, inv. br. 2-536, Vojni sud u Sarajevu, Kr. br. 99/91, od 26. novembra 1991. -Ministarstvu unutrašnjih poslova Bosne i Hercegovine Sarajevo; *Oslobođenje*, 1. februar 1992. Prevoznik je bio *Rumijatrans* iz Bara, a vozači: Mujo Šukurica (iz Bijelog Polja), Zoran Vukmanović (iz Bukovika) i Hajrudin Sejdović (iz Bara).

Istražni sudija Vojnog suda u Sarajevu (kapetan prve klase Borislav Jamina), 25. novembra 1991. u krugu Specijalnog odreda milicije Ministarstva unutrašnjih poslova Bosne i Hercegovine u Krteljima, izvršio je uviđaj šlepera i njihovog tereta u prikolicama.

Drugom polovinom februara 1992. Vojna policija JNA iz kasarni u Lukavici je, prilikom jedne kontrole vojnih vozila u Han Derventi (oko 23 sata), zaustavila četiri šlepera i dva "FAP-a" koji su bili puni oružja iz Titova Užica, ali bez ikakve pratnje, putnih naloga i specifikacije "robe".[15]

Uoči agresije na Bosnu i Hercegovinu Savezni sekretarijat za narodnu odbranu i Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove su, u cilju što boljeg naoružavanja Srba, sredinom 1991. iz Libana uvezli ogromne količine naoružanja i opreme. Tada je u luku Bar "prispjelo" sedam brodova sa 15.000 tona naoružanja i vojne opreme. Taj arsenal mogao je, prema nekim procjenama opskrbiti armiju od 100.000 vojnika.[16] Povodom toga su na jednoj od sjednica SIV-a Sabrija Pojskić i Mustafa Čengić vodili oštru polemiku sa admiralom Brovetom (pomoćnikom saveznog sekretara za narodnu odbranu). Isprovociran njihovom diskusijom Brovet je priznao da su to morali uraditi, jer se, po njemu, iz Hrvatske naoružavao hrvatski narod ("**HDZ je naoružan**"), te je, navodno zbog toga, trebalo naoružati i SDS, odnosno srpski narod. Pojskić mu je tada postavio pitanje - **otkuda vojnom rukovodstvu pravo da naoružava srpski narod** i pitao šta je sa njegovim narodom, tj. Bošnjacima. Međutim, nije dobio odgovor.[17]

Poslije tzv. plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini (9. i 10. novembra 1991.) SDS Bosne i Hercegovine je, uz svesrdnu pomoć JNA, pojačala aktivnosti oko naoružavanja srpskog stanovništva.[18]

Tom prilikom je utvrđeno da se "**na šleperima nalazi vojni materijal u sanducima koji su blombirani**". S obzirom na to da je riječ o "**sredstvima JNA**", u skladu sa osnovnim čl. 211 ZKP, istražni sudija je 26. novembra uputio dopis Ministarstvu unutrašnjih poslova Bosne i Hercegovine sa napomenom: "**dužni ste vozače šlepera, šlepere sa teretom, kao i dokumentaciju oduzetu od vozača odmah predati Vojnom sudu u Sarajevu**" (Isto).

Jedan broj granata iz Bara je dovezen i u Foču (**Dnevni izvještaj**, br. 70, 3. juli 1992.).

15 AIIZ, inv. br. 3-311.

16 *Oslobođenje*, 27. februar 1992. Pošiljalac navedenog "tereta" je bio sa Kipra, a "tovar" je ukrcan u Bejrutu.

17 Izjave Sabrije Pojskića i Mustafe Čengića date autoru.

18 **Dnevni izvještaj**, br. 72, 5. juli 1992.

Na drumovima Bosne i Hercegovine je krajem februara 1992. u raznim vozilima otkriveno ilegalno naoružanje u sljedećim količinama: 6 automata, 96 pušaka automatskih, poluautomatskih i "običnih", 2 pištolja, 2 bombe, 50 metaka, 1 nož i 1 suzavac.[19] Prilikom odlaska dijela vojnih rezervista iz sarajevske regije u Ustikolinu, početkom 1992, otkriveno je da prevoze i naoružanje. Pripadnici Ministarstva unutrašnjih poslova Bosne i Hercegovine su iz saobraćaja izdvajali vozila sa neurednom dokumentacijom u kojima je prevoženo oružje. Međutim, nakon intervencija visokih oficira JNA vozila su najčešće nastavljala put prema Hercegovini ili Podrinju.[20] Milicioneri Stanice javne bezbjednosti Stari Grad (Sarajevo) su 24. marta 1992. na kontrolnom mjestu kod Vijećnice u okviru redovne kontrole zaustavili automobil u kome su pronašli sljedeće količine oružja: automat marke "hekler", 3 okvira za taj automat, 325 metaka kalibra 9 mm, prigušivač za "hekler", pištolj sa dva okvira i jednu mini radiostanicu sa rezervnom baterijom. Automobilom je upravljao Radomir Kojić sa Pala, koji se predstavio kao komandant specijalne jedinice *Srpske autonomne oblasti Romanija*.[21]

Neposredno uoči agresije na Bosnu i Hercegovinu JNA je masovno naoružavala srpsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini. Organizacija i realizacija tog zadatka povjerena je, uglavnom, operativcima Kontraobavještajne službe JNA i većem broju oficira JNA (koji su bili saradnici te službe), uglavnom srpske nacionalnosti.[22]

Savezni sekretarijat za narodu odbranu organizovao je, podržavao i odobravao izuzimanje naoružanja, kako pješadijskog, tako i artiljerijskog,

---

19 *Oslobođenje*, 25. februar 1992.

20 **Dnevni izvještaj**, br. 111, 13. avgust 1992.; *Press-centar Armije Bosne i Hercegovine*, br. 102-02/115, 23. oktobar 1992.

21 **AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU IZ DANA U DAN, DOKUMENTI O AGRESIJI NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU** (u daljem tekstu : **Agresija...**), Ured za informisanje Vlade Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1993, str. 15; *Oslobođenje*, 26. mart 1992, str. 10.

22 AIIZ, inv. br. 2-535, **Uloga KOS-a u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu** (Informacija Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine), str. 4. Bilo je i pojedinačnih slučajeva angažovanja i lica muslimanske nacionalnosti, koja su ranije bila angažovana kao saradnici KOS-a JNA (Isto).

zatim municije i opreme od JNA i TO Bosne i Hercegovine za naoružavanje i opremu srpskih oružanih formacija. Oficiri JNA su naoružavali Srbe na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine, dijeleći im oružje, municiju i druga materijalno-tehnička sredstva u mnogim kasarnama JNA. Tako su, na primjer, kasarne *Slaviša Vajner Čiča* i *Slobodan Princip Seljo* (smještene u sarajevskom naselju Lukavica), zatim *Viktor Bubanj*, kao i mnoge druge, odigrale značajnu ulogu u naoružavanju srpskog stanovništva. Naime, u pomenute kasarne svakodnevno su od početka septembra 1991. dolazili "nepoznati ljudi koji su, uglavnom, nosili tašne na kojima su bili amblemi SDS-a".[23] Među njima bili su pratioci (Blagojević, Kovačević, Ilić i Batinić) i šef kabineta Radovana Karadžića koje su oficiri JNA, a posebno major Trivić, naoružavali (mecima raznih kalibara, bombama, "zoljama" i dr.). Zastavnik Nedeljko

---

[23] AIIZ, inv. br. 2-785; **POSEBNO IZDANJE O AGRESIJI I TERORIZMU PROTIV REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE**, Ured za informisanje Vlade Republike Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: **Posebno izdanje**), br. 2, 28. april 1992.

Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine je otvoreno djelovala u kasarnama JNA, posebno u Lukavici. Tako su novembra 1991. u Komandu 2. vojne oblasti dolazili ljudi iz rukovodstva SDS-a. To je posebno intenzivirano uoči agresorskog napada na Sarajevo, kada su zločinci iz SDS-a sve češće odlazili na dogovore kod generala Kukanjca. Nakon zločinačkog napada na Sarajevo general Kukanjac se u motelu na Koranu i hotelu *Pošta* na Jahorini često sastajao sa zločincem Karadžićem i drugim čelnicima SDS-a. Tom prilikom su se dogovarali o izvođenju ofanzivnih akcija u cilju uništavanja Sarajeva, te o drugim zločinima, uglavnom nad civilnim stanovništvom. Početkom aprila 1992. zločinac Karadžić je predložio (radiovezom) Kukanjcu da bombarduje zgradu Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine i Poštu, što je general Kukanjac i naredio. Prilikom rastanka sa zločincima iz rukovodstva SDS-a general Kukanjac je govorio "**u redu je**", "**ne sekirajte se**", "**sredićemo to**" i sl. (AIIZ, inv. br. 3-317 i 374).

Srpska demokratska stranka je početkom 1992. pojačala pritiske na starješine i vojnike koji nisu bili srpske nacionalnosti. Tako je, u prvoj polovini aprila 1992, SDS posebno vršila pritisak na pojedine starješine 5. korpusa nesrpske nacionalnosti, poručujući im preko lista *Glas* da idu iz korpusa ili će ih oni otjerati. Jedinice 2. vojne oblasti 18. aprila 1992 napustilo je: 19 oficira, 5 mlađih oficira i 4 građanska lica. Radilo se "**o licima pretežno muslimanske nacionalnosti**" (AIIZ, inv. br. 2-91, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni tim, Str. pov. br. 10/36-2082, 08. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar, i drugima; Isto, inv. br. 2-102, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2321, 18. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar i drugima).

Lizdek i stariji vodnik Vlastimir Plazinić, u dogovoru sa pukovnikom Milisavom Gagovićem i drugim oficirima JNA, tokom decembra 1991./januara 1992. najprije privatnim automobilima, a zatim kamionima, odvozili su pješadijsko i artiljerijsko naoružanje na Pale. Oni su početkom februara 1992. sa dva TAM-a išli u Pančevo i dovozili snajperske puške, noćne nišane i druga specijalna sredstva.[24]

Komanda 2. vojne oblasti u Sarajevu je, imajući u vidu činjenicu da su "**rukovodstvo srpskog naroda i Srbi u cjelini spremni za rat**", kao i "**opciju da će uskoro Bosna i Hercegovina biti priznata kao država**", u toku sprovođenja referenduma za samostalnu, nezavisnu i suverenu državu Bosnu i Hercegovinu (u noći između 29. februara i 1. marta 1992.) organizovali barikade. Naime, uoči i prilikom postavljanja barikada u Sarajevu (29. februar - 2. mart), koje je, u saradnji sa Srpskom demokratskom strankom Bosne i Hercegovine, neposredno organizovala i koordinirala JNA (uglavnom visoki oficiri KOS-a),[25] iz kasarne u Lukavici su, uz odobrenje i znanje Komande 2. vojne oblasti, u vremenu od 1. do 4. marta iznesene ogromne količine naoružanja, municije, opreme, hrane, sanitetskog i drugog materijala i sredstava, te podijeljene srpskom stanovništvu Tilave, Vojkovića, Ilidže, Vraca, Lukavice i nekih drugih sarajevskih naselja. U toku 2. marta u kasarnama se okupilo oko 1.500 građana srpske nacionalnosti iz pomenutih krajeva, sa stotinjak putničkih i teretnih vozila, tražeći da im JNA podijeli oružje koje im je već od sredine 1991. obećala. Na zatvorenom sastanku između predstavnika vojnih vlasti i predstavnika okupljenog srpskog naroda[26] dogovoreno

---

[24] Isto.

[25] AIIZ, inv. br. 2-75, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 908-1, 20. mart 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ ("na ličnost NGŠ"); Isto, inv. br. 2-535, Uloga KOS-a u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu; Isto, inv. br. 2-785; *Slobodna Bosna*, br. 20, 12. mart 1992, str. 4; **Dnevni izvještaj**, br. 2, 26. april 1992. i br. 93, 26. juli 1992.

Jedinica Vojne policije iz kasarne JNA u Lukavici je 1. marta 1992. od kapetana Radojčeva (komandira čete Vojne policije) dobila naređenje da blokira Sarajevo (AIIZ, inv. br. 3-311).

[26] Isto. Ispred vojnih vlasti sa okupljenim Srbima razgovarali su sljedeći oficiri JNA: pukovnik Radomir Milekić, Nenad Baćanović i potpukovnici Risto Aleksić i Đuro Gvozdenović. Razgovorima se u jednom momentu pridružio i komandant 2. vojne oblasti, generalpukovnik Milutin Kukanjac. Zanimljivo je istaći da tim razgovorima nije

je da se oružje ne dijeli u krugu kasarne, niti pojedinačno, već da će biti raspodijeljeno naknadno, kad se masa građana raziđe. Nakon što su se građani razišli otpočelo je utovaranje oružja i vojne opreme u tridesetak kamiona i privatnih automobila. Tom prilikom je iz vojnih magacina izdato: 142 puškomitraljeza, 8 mitraljeza, 1.250 automatskih pušaka, 272.000 metaka svih vrsta i kalibara (obični i svjetleći), 3.000 bombi "kašikara" i kamion ručnih bacača. U dijeljenju oružja i municije pripadnicima srpske nacionalnosti u Lukavici učestvovao je, između ostalih, i generalpukovnik Milutin Kukanjac.[27]

Komanda lakog artiljerijskog diviziona protiv-vazdušne odbrane 46. pozadinskog obezbjeđenja je 2. marta 1992, na osnovu ličnog odobrenja generala Kukanjca, a "**na osnovu ukazane potrebe i trenutne situacije u gradu Sarajevu**", Štabu teritorijalne odbrane Novo Sarajevo izdala 250 automatskih pušaka 7,62 mm i 60.000 metaka. Pored navedenog naoružanja i municije koja je odvezena iz Lukavice, tada su potpukovnik Đuro Gvozdenović i stariji vodnik Radmilo Kovačević za potrebe srpskih "**dobrovoljaca**" iz vojnog magacina izdali i 100 tona hrane, kao i velike količine zavojnog i drugog sanitetskog materijala.[28]

Grupi srpskih "dobrovoljaca" (oko 500 Srba) su, na osnovu naređenja i uz lično prisustvo generala Kukanjca, 28. marta 1992. u jednoj od kasarni JNA u Lukavici podijeljene vojne uniforme, automatske puške sa po 150 metaka, zatim po jedna zelena i po jedna crna ručna bomba, kao i suhi obrok.[29]

---

prisustvovao komandant kasarne *Slaviša Vajner-Čiča*, pukovnik Enver Hadžihasanović, koji se nalazio u kasarni, jer je, prema kazivanju nekih očevidaca, bio praktično blokiran, kao i svi drugi oficiri muslimanske, hrvatske, albanske i makedonske nacionalnosti (Isto).

[27] Isto; *Slobodna Bosna*, br. 21, 19. mart 1992, str. 4.

[28] AIIZ, inv. br. 2-228, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 16/28-3, 02. mart 1992. – Komandi lad PVO/46. pOb /lakog artiljerijskog diviziona protivvazdušne odbrane 46. pozadinskog obezbjeđenja/; *Slobodna Bosna*, br. 20, 12. mart 1992, str. 4 i 6.

Navedene puške i municiju su predali u krugu kasarne *Slobodan Princip-Seljo* u Lukavici. Milovan Aleksić je, u ime Štaba TO Novo Sarajevo, potpisao da je primio to oružje i municiju.

[29] AIIZ, inv. br. 3-317. Napuštajući kasarnu tom prilikom general Kukanjac je tim Srbima rekao: "**Držite se momci, što god vam treba dođite**".

U kasarni *Slobodan Princip Seljo* JNA je 4., 14. i 19. aprila 1992, po naređenju generala Kukanjca, Srbima dijelila oružje. Tako je 4. aprila u kasarnu došlo 500 Srba kojima su podijeljeni: po automatska puška i 150 metaka, dvije ručne bombe i uniforma (na kapama je umjesto petokrake bila oznaka "jugoslavenske" vojske). Deset dana kasnije u pomenutoj kasarni JNA je naoružala 1. 500 Srba. Pored toga, oficiri JNA su 19. aprila u Osnovnoj školi u Tilavi naoružavali srpsko stanovništvo sa područja Sarajeva.[30]

I druge sarajevske kasarne su, pored kasarne *Slobodan Princip Seljo* u Lukavici, bile uključene u akciju podjele naoružanja, municije, teretnih vozila, sanitetskog materijala i hrane srpskom stanovništvu. U tim aktivnostima učestvovali su najodgovorniji oficiri JNA. To posebno potvrđuje primjer sarajevske kasarne *Viktor Bubanj*. Tako je pješadijsko naoružanje jedinica JNA koje su se krajem 1991. i početkom 1992. povukle iz Hrvatske (uglavnom iz Zagreba) neposredno je uoči i na samom početku agresije na Bosnu i Hercegovinu dijeljeno Srbima Lukavice, Kasindola, Vojkovića, Tilave i drugih sarajevskih naselja. To oružje je preko SDS-a slato u pojedine mjesne zajednice i dijeljeno Srbima. U njegovoj podjeli i distribuiranju, naročito od 1. do 3. marta 1992, isticali su se najodgovorniji oficiri KOS-a i Vojne policije. Među njima posebno su bili aktivni pukovnik Đuro Gvozdenović, major Janko Trivić, kapetani prve klase Radoslav Vojvodić i Momir Tomčić (komandant bataljona Vojne policije), zatim stariji vodnik Radmilo Kovačević, vodnik Mile Jovanović, te zastavnik Lizdek i drugi. Potpukovnik Gvozdenović i kapetan Vojvodić otvoreno su djelili oružje, municiju i hranu srpskom narodu. Oni su starije vodnike Dušana Polića i Batu Matašina, pod prijetnjom oružjem, natjerali da otvaraju magacine i tovare oružje i municiju na kamione. Navedeni oficiri su rukovodili i postavljanjem martovskih barikada iz dva štaba: na Vrbanji mostu i pored pansiona *Osmice* na Trebeviću. Osim njih i druga vojna lica iz kasarne *Viktor Bubanj* bila su uključena u događaje od 1. do 3. marta 1992. Među njima bio je i penzionisani funkcioner KOS-a, nekadašnji vojni javni tužilac, pukovnik u penziji Budimir Đorđić. Zajedno sa Živkom Sokićem, upravnikom zatvora u kasarni *Viktor Bubanj*, Đorđić je imao zadatak da koordinira rad sa istaknutim ljudima iz MUP-a srpske nacionalnosti (Žepinić, Mandić i dr.). Poručnik

[30] AIIZ, inv. br. 2-539; Isto, inv. br. 3-354.

Perko Alimpić, vojni policajac i komandir Protivterorističkog voda, neposredno je obezbjeđivao i vršio doturanje oružja Srbima.[31]

Starješine JNA su bili aktivni i na nekim barikadama, kao što je bio slučaj, ilustracije radi, sa barikadom na Vracama, na kojoj su bili jedan aktivni poručnik i jedan aktivni vodnik u uniformi i sa obilježjima JNA. Takođe su lično razvozili oružje, municiju i hranu zločincima, među kojima su se posebno istakli major Trivić, kapetan Radislav Vojvodić, stariji vodnik Lizdek i vodnik Mile Jovanović, a održavali su i stalne kontakte između organizatora barikada i visokih oficira sa Komandom 2. vojne oblasti i kasarnama u Lukavici i Švrakinom Selu.[32]

Major Pero Despotović je naoružavao oružane formacije SDS-a na Ilidži. U tom poslu je tijesno sarađivao i sa Ljubom Bosiljčićem, poslanikom

---

[31] AIIZ, inv. br. 3-334, 374 i 375; Isto, inv. br. 2-785; **Dnevni izvještaj**, br. 93, 26. juli 1992.

Navedeni i drugi oficiri JNA su organizovali i rukovodili postavljanjem martovskih barikada u Sarajevu. U tim aktivnostima najaktivniju ulogu igrali su major Tomčić i zastavnik Lizdek. "**One noći kad su prvi put postavljene barikade u Sarajevu civilni telefon kod Tomčića je stalno zvonio i uglavnom su tražili Tomčića ili Lizdeka sa pitanjem: 'Hoćemo li i mi šta raditi sada', itd. Tomčića je zvao, na primjer, Neđo Slaviša iz Dobrinje i rekao mu kako u njegovoj ulici ima jedna barikada, 'a pošto poznam ljude mogu li im reći da to sklone', Lizdek je uhvatio slušalicu od Tomčića i rekao mu: 'Ja je postavljam, a ti je sklanjaš'**" (AIIZ, inv. br. 2-785).

Veoma često su se kod majora Tomčića sastajali penzionisani pukovnik Budimir Đorđić, zatim pukovnik Belošević, dok je telefonom često kontaktirao i pukovnik Simokovski. Pukovnik Đorđić je često kontaktirao i lično išao kod generala Adžića (kao primjera radi, početkom marta 1992.). S tim u vezi, on je majoru Triviću i kapetanu Tomčiću prenio kako je, prilikom boravka u Beogradu, generalu Adžiću rekao da "**hranu ne daje ovim švercerima sa Sokoca i iz Han Pijeska, jer to oni preprodaju, već da se to dovozi u kasarne ili preko Vojne ustanove *Romanija***" (Isto).

Poručnik Alimpić je, po naređenju majora Trivića, prilikom prvog agresorskog napada na Sarajevo rukovodio vatrom po Sarajevu, sa rejona Zlatišta i "**sa sobom imao 18 četnika sa Pala i nekoliko redovnih vojnika**". Prije njega, odnosno prvu noć napada na Sarajevo, vatrom po Sarajevu (sa Zlatišta) rukovodio je vodnik Jovica Bubalo. Drugu noć ga je lično pozvao general Đurđevac i rekao mu da smanji vatru. S obzirom da Bublalo to nije učinio, general Đurđevac je pozvao majora Tomčića i rekao mu "**da smijeni onog četnika gore**" (Isto).

[32] *Slobodna Bosna*, br. 20, 12. mart 1992, str. 6; Isto, br. 21, 19. mart 1992; AIIZ, inv. br. 2-785; Isto, inv. br. 2-538, 540, 545 i 547; N. Duraković, nav. dj., str. 282.

SDS-a u Skupštini Bosne i Hercegovine. Vojna pošta 9785 Blažuj je uz potvrde izdavala Srbima pješadijsko naoružanje i municiju, koje je svaki "**vojni obveznik**" bio "**obavezan poneti sa sobom na poziv jedinice**".

Jugoslovenska narodna armija je u svim sarajevskim kasarnama, a posebno u Rajlovcu, 5. aprila 1992. dijelila oružje penzionisanim vojnim i građanskim licima na službi u JNA. Sljedećeg dana JNA je u Sarajevu dijelila oružje građanima srpske nacionalnosti. U sarajevskom naselju Park (ul. Moše Pijade 15 i 17) pripadnici JNA su 17. aprila 1992. iz jednog vojnog kamiona Srbima dijelili oružje. JNA je i za potrebe srpskih fašista na području Pofalića, Dobrinje i drugih sarajevskih naselja osigurala naoružanje i municiju.[33]

Naoružavanje Srba na području opština Novo Sarajevo i Novi Grad (mjesne zajednice: *Omer Maslić*, *Blagoje Parović*", *Avdo Hodžić*, *Kumrovec*, *Čengić Vila*, *Otoka*, *Alipašino Polje*, *Ivo Lola Ribar*, *Buća Potok*, *Dobrinja* i dr.) vršeno je iz kasarni JNA. Tako je, na primjer, snabdijevanje oružjem srpskih oružanih formacija na području Buća Potoka vršeno iz kasarne *Viktor Bubanj*. Na tim poslovima su bili angažovani oficiri iz Vojne policije 4. korpusa JNA: kapetan Momir Tomčić, Boro Milković i drugi.[34]

Za naoružavanje Srba na području Mjesne zajednice *Otoka* bio je zadužen zastavnik Nedeljko Lizdek, takođe iz pomenute vojne jedinice. Zahvaljujući njemu Slaviša Stojisavljević i Jovica Bradonjić su iz navedene kasarne iznijeli šest "zolja", jednu "osu" i ručni bacač sa dva sanduka granata. Aleksandar Stamenković je, zajedno sa Duškom Stojisavljevićem, Zdravkom Todorovićem i drugima, preko

---

[33] Press-centar Armije Bosne i Hercegovine, br. 102-02/15, 23. oktobar 1992.; Agresija, str. 19 i 21; BILTEN MINISTARSTVA ZA NARODNU ODBRANU REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE (u daljem tekstu: Bilten MNO), br. 13, 15. april 1992.; Isto, br. 21, 18. april 1992.; AIIZ, inv. br. 2-540; Dnevni izvještaj, br. 20, 14. maj 1992. i br. 21, 15. maj 1992.

[34] AIIZ, inv. br. 3-316 i 319. Podjelu oružja građanima srpske nacionalnosti u Buća Potoku organizovala je JNA. Tako je, ilustracije radi, Milenko Glogovac sa jednim od poručnika JNA dijelio oružje Srbima u tom naselju. Oni su početkom aprila 1992. vojnim tamićem (sa ceradom) došli pred kuću Dimše Odžakovića (Ul. Adema Buća) i Srbima dijelili automatske i poluautomatske puške sa municijom. Dimša Odžaković je dobio automatsku pušku i 5 okvira municije, a njegov brat automatsku pušku (Isto).

JNA dobavljao naoružanje i dijelio ga Srbima na području navedenih mjesnih zajednica.[35]

Masovno i organizovano dijeljenje oružja i municije srpskom stanovništvu je intenzivirano krajem februara i početkom marta 1992. Nabavku i podjelu oružja licima srpske nacionalnosti za područje Drinske i Orlovačke ulice (Novo Sarajevo) organizovao je Momo Garić (radio je na poslovima regrutacije u Sekretarijatu za narodnu odbranu Novo Sarajevo, a nakon agresije na Bosnu i Hercegovinu imenovan je za komandanta srpskih snaga za Novo Sarajevo). Oružje je dobijao iz kasarne "Maršal Tito", a uoči martovskih barikada 1992. mnogim Srbima je podijelio po jednu automatsku pušku sa 150 metaka. U pojedinim garažama na Grbavici bilo je smješteno teško oruđe, uglavnom, topovi i haubice sa po nekoliko sanduka municije.[36] Pripadnike srpskih oružanih formacija na području sarajevskih mjesnih zajednica *Omer Maslić* i *Blagoje Parović* naoružavao je i Goran Smiljanić iz Sarajeva.[37]

Oružana srpska formacija na lokaciji Kromolj i Slatina bila je naoružana sa 3 teška mitraljeza, 10 puškomitraljeza, 23 puške, 10 "zolja", 4 ručna bacača, 6 sanduka municije i većom količinom ručnih bombi. Ta jedinica je sve navedeno naoružanje dobila od JNA.[38]

Uporedo sa formiranjem srpskih oružanih formacija na Alipašinom Polju tekle su i aktivnosti oko nabavke naoružanja. Koordinator tih aktivnosti bio je Mišo Mijatović. U tim poslovima najčešće su mu pomagali Mile Babić i Boro Ivanišević. Mijatović je često odlazio u kasarnu *Viktor Bubanj*, gdje se sa pripadnicima JNA dogovarao oko isporuke naoružanja i municije. Rezultat tih aktivnosti bilo je iznošenje pušaka i drugih vrsta naoružanja iz te kasarne, kao što su: 86 automatskih

---

[35] AIIZ, inv. br. 2-538; Isto, inv. br. 3-342. Srpsko stanovništvo u Novom Sarajevu i šire naoružavao je iz skladišta JNA i izvjesni Delivoje, aktivno vojno lice.

[36] AIIZ, inv. br. 3-2592. Izjava Borislava Heraka; *Prva linija* (list Armije Republike Bosne i Hercegovine), br. 2, 1. februar 1993. str. 3. Oružje i municiju su dobila, između ostalog i sljedeća lica srpske nacionalnosti: Veljko Ilić, Ranko Bogićević, braća Vaso i Slobodan Vasković, zatim Radomir Drašković, Miloš i Duško Tešović (otac i sin) i drugi.

[37] AIIZ, inv. br. 2-796.

[38] AIIZ, inv. br. 2-795. Ta jedinica je od početka aprila 1992. dejstvovala protiv civilnog stanovništva u Sarajevu i pripadnika Armije Republike Bosne i Hercegovine. U naoružavanju i ratnim dejstvima te jedinice učestvovao je i Jovo Ninković (iz Sarajeva).

pušaka, jedan broj minobacača od 60 i 82 mm, "zolja", ručnih bacača, bombi i veće količine municije od 7,62 mm, te kame (veliki noževi) i dr. Za te potrebe najčešće je korišten manji kamion Bore Ivaniševića.[39]

Srpsko stanovništvo u sarajevskoj ulici Adema Buće naoružavali su pripadnik JNA Milenko Glogovac, zatim radnik RO *Zrak* Dimša Odžaković, te radnik saobraćajne milicije Kojo Vukičević. U distribuciji oružja, municije i eksplozivnih sredstava su, pored njih, učestvovali Mito i Jovan Mijovčić, Jovo Močević i Ranko Cicović, stanovnici sa tog područja, koji su, kao aktivisti SDS-a, oružje nabavljali iz skladišta JNA, zatim organizovali sastanke sa stanovnicima srpske nacionalnosti sa tog područja i upućivali ih na obuku u Vojkoviće.[40]

Naoružavanje i opremanje srpskih zločinaca u Sarajevu vršio je i Sretko Jeremić, direktor Fabrike specijalnih vozila *FAMOS*. On je 29. aprila 1992. došao u krug fabrike, dovezavši tri vozila sa opremom i naoružanjem za 150 pripadnika srpske teritorijalne odbrane. "**Odmah je izvršeno oblačenje 150 srpskih terorista i podijeljeno im je naoružanje. Uniforme su na sebi imale četnička obilježja**".[41]

Mićo Krstović (autoprevoznik iz Pofalića) posredstvom JNA iz Lukavice organizovao je nabavku i podjelu oružja i municije Srbima na području sarajevskog naselja Pofalići. Uoči i poslije martovskih barikada u Sarajevu 1992. Krstović je Srbima podijelio preko 300 automatskih i poluautomatskih pušaka, uključujući i snajperske, nekoliko puškomitraljeza M-53, M-48, minobacače od 60 i 80 mm, bombe i tromblone, zatim automate sa po 150 metaka, više sanduka municije i "**veliku gomilu vojničkih uniformi**". Tako je, primjera radi, Siniši Milivojeviću, Marku Kuzmanu, Zoranu Čvori, braći Tešanović, Gojku i Marku Sikirašu i drugima, dao po jednu poluautomatsku pušku sa 50 metaka, te po jednu bombu.[42]

---

[39] AIIZ, inv. br. 3-326. Veće količine iznesenog naoružanja su uskladištili na Mojmilu kod Đorđa Mlađena, Miodraga Beata, Mirka i Nemanje Zirojevića, dok je manji dio, uglavnom, bombe, Dabić smjestio u podrum svoje zgrade. Rajko Cerovina je za svoje odjeljenje zadužio 4 automata sa po dvije kutije municije (150 metaka po pušci).

[40] **Dnevni izvještaj**, br. 87, 20. juli 1992.

[41] **Agresija...**, str. 33.

[42] AIIZ, inv. br. 3-261, 262 i 320.

Dosta oružja i municije od JNA dobilo je i srpsko stanovništvo na području Mjesne zajednice *Koševsko Brdo*. U podjeli tog naoružanja naročito su se istakli učiteljica Mirjana Mimović i Vlado Medić.[43]

Nabavku naoružanja za Srbe Kromolja organizovao je Slavko Petrović, predsjednik SDS-a za to područje, kao i Močevići sa Crepoljskog. Primjera radi, 10. marta 1992. iz magacina JNA u Kromolj su dovezene poluautomatske puške, puškomitraljezi 7,62 i 7,9 mm i dr.[44]

Naoružavanje Srba u Sarajevu organizovao je i Bogdan Bošković, penzionisani pukovnik JNA, koji se, zajedno sa Miletom Stojanovićem i drugim srpskim fašistima, istakao u zločinima nad zatočenim Bošnjacima u Rajlovcu.[45]

Jugoslovenska narodna armija je iz kasarni u Butilama, Rajlovcu i Hadžićima naoružavala Srbe i na području Dobroševića, Ahatovića, Bojnika, Dogloda, Stupa, Rajlovca i drugih mjesta. Naime, JNA je vojnim kamionima dovlačila sanduke pune oružja i municije po navedenim srpskim selima i dijelila ih Srbima. U te aktivnosti bio je uključen i komandant kasarne u Rajlovcu, pukovnik Miletić. Pored toga, za naoružavanje srpskog stanovništva u pomenutim selima su bili angažovani i mnogi Srbi, među kojima su se posebno isticali: Momo, Mile, Nebojša i Zdravko Tintor, Maksim i Darko Milićević (otac i sin), Neđo Vujičić, Marinko Simeunović, Dragan i Pero Koprivica, Nikola Stanišić, Stevo Gogić i drugi.[46]

---

[43] AIIZ, inv. br. 3-385. Učiteljica Mimović (ul. Vojislava Kecmanovića Đede) je, primjera radi, početkom aprila 1992. pozvala Milenka Ćeklića (Vojvode Putnika 14 a) i dala mu automatsku pušku sa dva okvira municije (njen suprug Bogdan Mimović, Crnogorac iz sela Murino, opština Plav, bio je zaposlen u PTT).

Na jednom sastanku SDS-a u Mjesnoj zajednici *Koševsko Brdo*, kojem je prisustvovao i predsjednik Skupštine opštine Centar, dr Radomir Bulatović, na zahtjev da se oružje podijeli odgovoreno je da će se to učiniti "**kada bude masovniji odziv lica srpske nacionalnosti sa područja Koševskog Brda**".

Srbi iz Mjesne zajednice *Koševsko Brdo* su, pored naoružanja, raspolagali i sa drugom opremom. Tako je, na primjer, Nebojša Savić imao radiostanicu.

[44] AIIZ, inv. br. 3-335 i 385.

[45] Isto; **Dnevni izvještaj**, br. 61, 24. juni 1992.

[46] AIIZ, inv. br. 2-538 i 545; Isto, inv. br. 3-2906; Isto, inv. br. 3-2831; Isto, inv. br. 3-342; **Dnevni izvještaj**, br. 86, 19. juli 1992; *Bilten MNO*, br. 13, 15. april 1992.

Oficiri JNA naoružavali su pripadnike srpskih oružanih formacija i u kasarni u Nedžarićima. U tim aktivnostima su učestvovali komandant kasarne potpukovnik Miodrag Stanić, zatim njegov zamjenik potpukovnik Blagoje Tomić, stariji vodnik Srđan Trifunović, kapetan prve klase Branko Milošević i Jovan Đogo (potpukovnik Stanić i Tomić bili su Srbijanci, a ostali oficiri iz Kalinovika). Oružje iz kasarne dijeljeno je građanima srpske nacionalnosti u Sarajevu, uz obrazloženje da se "**Srbi moraju organizovati i braniti od Muslimana, jer će u Sarajevu biti kao u Vukovaru**".[47]

U distribuciji oružja iz kasarne *Viktor Bubanj* učestvovao je i Ranko Cicović, vlasnik ugostiteljskog objekta u Buća Potoku, koji je tvrdio da raspolaže četom od 100 ljudi, a pomagao mu je i Branko Miočević. Stanovništvu srpske nacionalnosti sugerirano je da, u slučaju da više nisu u mogućnosti braniti svoje naselje, pobjegnu u Lukavicu, "**gdje će biti bezbjedni, jer je tamo vojska**". Prilikom iseljavanja aktivnog vojnog sastava iz te kasarne 3. aprila 1992. Stanić je objekat predao srpskim oružanim formacijama, kojima se priključio i kapetan Jovan Đogo.[48]

I Uroš Rakanović je, zajedno sa Zoranom Bartulom, Obrenom Balaćem i Rankom Miladinom, u cilju planiranja, pripremanja i izvođenja agresije na Bosnu i Hercegovinu, iz kasarne u Nedžarićima naoružavao Srbe. Sa navedenim licima on je organizovao prebacivanje naoružanja iz te kasarne i na Pale. Određene količine naoružanja (kamion oružja i municije), prebacio je u kuću Ranka Mlađena na Mojmilo, gdje su ga smjestili-sakrili u rov. "**Tokom otpočete agresije i ratnih dejstava koje je izvodio agresor artiljerijskom vatrom iz kasarne Nedžarići po naselju Alipašino Polje, telefonom je svom sinu Veljku, koji se nalazio u kasarni Nedžarići, javljao položaj i korekciju vatre po civilnim objektima, pri čemu je više lica smrtno stradalo i teško ranjeno ....**".[49] Veće količine oružja iz kasarne u Nedžarićima između 2 i 3. marta 1992. (prva noć barikada) podijeljene su građanima srpske nacionalnosti. U početku je oružje

---

[47] **Dnevni izvještaj**, br. 89, 22. juli 1992.; *Slobodna Bosna*, br. 21, 19. mart 1992, str. 4.

[48] Isto.

[49] AIIZ, inv. br. 2-797.

dijeljeno "**dobrovoljcima**", a kasnije ("**kako je tenzija rasla**") i mještanima. Primjenjujući najprljavije metode specijalnog rata, komandant kasarne (potpukovnik Miodrag Stanić), pustio je glasine da se Muslimani spremaju napasti kasarnu, te, zbog toga, i treba oružje podijeliti "dobrovoljcima". Za samo nekoliko trenutaka podijeljen je kamion savremenog naoružanja, a kada je ponestalo oružja, dovezen je i drugi kamion pun oružja iz kasarne u Lukavici (puške "papovke" i M-48). Masovna podjela oružja iz njihovih magacina omogućila je civilima srpske nacionalnosti da bez ikakvog reda uzimaju oružje, "**naročito kada su sanduci municije i oružja preko kasarnske žice bacani među civile, kao pred izgladnjele životinje, krvavo meso**".[50]

U mnogim srpskim kućama i stanovima u Sarajevu je pronađeno oružje i veće količine municije i eksplozivnog materijala. Tako je u podrumskim prostorijama kuće Radomira Eleka u ulici Slobodana Vukovića pronađena automatska puška M-70 i za nju 270 metaka. U porodičnoj kući Radmila Radana iz Sarajeva pronađena je automatska puška, sa 2 okvira, 165 metaka, 1 ručna bomba, kolt nepoznate marke i torbica za municiju. Prilikom pretresa stana Gojka Kneževića (Trg Rade Končara 20) pronađena je automatska puška sa dva okvira municije. U stanu Rajka Ninkovića (Ivana Krndelja 14/3) pronađena je jedna automatska i jedna poluautomatska puška, tri ručne bombe i velike količine municije. U ulici Adema Buća 51 u porodičnoj kući Jukića pronađene su sljedeće količine naoružanja i vojne opreme (vlasništvo Mirka Simića): 7 pušaka M-48; 2 puške (ruske) 7,62 mm; automat M-56 sa okvirima; municija 7,62 mm (za rusku pušku) u raspakovanom sanduku - 600 komada; 4 optička nišana; 1 ručna bomba (kašikara); 1 ručna bomba; 50 metaka 9 mm (dugi); 261 metak 7,9 mm; 32 metka 7,62 mm; 1 vojnički opasač;1 vojnička bluza;1 zaštitna maska i vojnički ranac.[51]

Velike količine oružja i municije JNA je iz vojnih kasarni u Lukavici odvezla na Pale, u Han Pijesak, Kalinovik, Ustikolinu i druga mjesta.

---

[50] *Slobodna Bosna*, br. 21, 19. mart 1992, str. 4.

[51] AIIZ, inv. br. 2-537 i 542; Isto, inv. br. 3-342 i 356; *Bilten MNO*, br. 39, 27. april 1992.; **Dnevni izvještaj**, br. 4, 28. april 1992. Rajko Ninković je navedeno naoružanje dobio od Dušana Forcana koji je, polazeći od ocjene da je srpski narod navodno ugrožen i da ga treba naoružavati, Srbima na području Novog Sarajeva dijelio oružje.

Za vojna pitanja na području Novog Sarajeva bio je zadužen Milutin Forcan.

Oružje i municija na Palama istovarani su u hangar kasarne na Koranu, blizu izvora Miljacke, i u drugi magacin u Jahorinskom potoku. Vojni hangari su ukopani u zemlju i po njima je zasađena borova šuma.[52]

Na području Pala, gdje se nalazilo sjedište SDS-a, pored velikog broja oružanih formacija, bila je velika koncentracija naoružanja i opreme. Tako se u Renovici nalazilo 17 podzemnih skladišta JNA sa velikim količinama oružja i municije koje su srpski fašisti kamionima dopremali na položaje oko Sarajeva. Srpskoj jedinici sa Pala, pod komandom Desimira Petrovića i Rajka Kovačevića, JNA je, između ostalog, stavila na raspolaganje i vojne transportere. U magacinu te jedinice, koji je bio smješten na lokalitetu Korana (iza *Famosa*), nalazilo se naoružanje, vojna oprema i druga materijalno-tehnička sredstva koje je JNA dopremala helikopterima. Braća Kovačević, Miloš Vukadin, Nebojša Lizdek, Slaviša Golijanin i drugi nabavljali su i dijelili oružje Srbima na Palama.[53]

Sa Pala je, takođe, 28. marta 1992. na područje sela Odžak i Površnica transportovano 30 tona oružja i municije koje je podijeljeno po srpskim selima na području Goražde.[54]

Naoružavanjem srpskog stanovništva u Han Pijesku rukovodili su oficiri JNA Dragomir Milošević, Milan Beronja i Rvović, te Miloš Pajić (predsjednik SDS-a), i drugi. Dragomir Milošević je, u svojstvu komandanta garnizona u Han Pijesku, bio uključen u naoružavanju oružanih formacija SDS-a na širem području Romanije. Kad je oružje počelo "nestajati" kapetan Rvović je, s tim u vezi, obustavljao istražne radnje, koje je preduzimao stariji vodnik Vlado Topalović.[55] Milan

---

[52] AIIZ, inv. br. 3-311; Isto, inv. br. 2-785. Otpremnice-naloge o otpremanju za oružje potpisivao je kapetan Čolovejić (?). Na nalozima i otpremnicama za prevoz oružja, uglavnom pušaka i municije, nikada nije upisana tačna količina, već je na nalogu samo pisalo "veća količina".

[53] **Dnevni izvještaj**, br. 74, 7. juli 1992, br. 75, 8. juli 1992. i br. 77, 10. juli 1992.; *Slobodna Bosna*, br. 4, 21. septembar 1991, str. 3; AIIZ, inv. br. 2-538.

[54] **Agresija...**, str. 17; *Oslobođenje*, 31. maj 1992.

[55] **Dnevni izvještaj**, br. 2, 26. april 1992. i br. 127, 29. avgust 1992.; AIIZ, inv. br. 2-785. Oficir Milošević se od septembra 1990. nalazio "**pod komandom**" Rajka Dukića iz Milića, predsjednika Izvršnog odbora SDS-a Bosne i Hercegovine.

Beronja (komandant 3. brdskog bataljona 216. brdske brigade) je Srbima u Han Pijesku dijelio (u prvoj polovini marta 1992.), zajedno sa komandantom Teritorijalne odbrane Sokolac (Slobodanom Batinićem), oružje i opremu.[56]

Srpske oružane formacije na Sokocu su bile dobro naoružane. Njihova oprema je poticala iz magacina Ministarstva unutrašnjih poslova Bosne i Hercegovine koji je bio lociran u istom mjestu.[57]

Srpsko stanovništvo na području Čajniča u toku 1991. naoružavao je, preko JNA, ljekar Duško Kornjača (od novembarskih izbora 1990. predsjednik SO Čajniče), "vojvoda" i "ministar" u tzv. vladi *SAO Hercegovina*. Pripremajući se za agresiju na Bosnu i Hercegovinu on je, pored organizovanog naoružavanja Srba, organizovao vojne vježbe, sprovodio mobilizaciju i ukopavao artiljerijska oruđa u okolnim selima i na cijelom području opštine Čajniče.[58]

U periodu od oktobra 1991. do marta 1992. pukovnik Sreten Stošić, komandant 11. partizanske divizije 17. korpusa JNA je, preko potpukovnika Veljka Bosanca, komandanta garnizona u Doboju, i potpukovnika Ožegovića (iz Beograda), srpskim "dobrovoljcima" na području dobojske regije (po

---

[56] AIIZ, inv. br. 2-2809, Izjava načelnika Štaba 216. brdske brigade potpukovnika JNA Asima Džambasovića.

[57] *Slobodna Bosna*, br. 4, 21. novembar 1991, str. 3.

[58] AIIZ, inv. br. 2-792 i 798. Duško Kornjača je, tokom 1990. i 1991, u svojstvu predsjednika SDS-a Opštine Čajniče, na javnim istupima i kroz štampu i druge masovne medije raspirivao međunacionalnu netrpeljivost, što je naročito došlo do izražaja na praznik Srpske pravoslavne crkve Malu Gospojinu u Čajniču 21. septembra 1990, kada je u prisustvu pripadnika SDS-a iz Sarajeva Vojislava Maksimovića i drugih, putem razglasa prijetio Muslimanima krvavom Drinom i pokoljima iz Drugog svjetskog rata.

Od kraja aprila 1992. Kornjača je organizator i učesnik mnogih zločina nad Bošnjacima na području Čajniča (Isto).

Miloš Kornjača (iz Staronića, Čajniče) je tokom 1991. naoružavao Srbe i organizovao zločine nad Bošnjacima. I Drago Pejović (iz Staronića) je naoružavao Srbe i organizovao klanja i nasilna protjerivanja Bošnjaka, paljenje njihovih sela i pljačku imovine.

Duško Pejović, "poslanik" u samozvanoj *Skupštini Republike Srpske*, tokom 1991. i 1992. naoružavao je Srbe i planirao zločine nad Bošnjacima. Pored toga, on je, na području jugoistočne Bosne dovodio fašiste iz Srbije i Crne Gore koji su vršili zločine nad Bošnjacima (Isto).

srpskim selima u opštinama: Teslić, Doboj, Maglaj, Gračanica, Modriča, Odžak, Derventa i Bosanski Brod) podijelio oko 5.000 automatskih pušaka 7,62 mm, znatan broj ručnih bacača M-57, "zolja", "osa", puškomitraljeza, ručnih bacača M-75-42, MB 120 mm sa tri borbena kompleta municije.[59]

Komadant 6. pješadijskog puka, potpukovnik Ćazim Hadžić, u istom periodu je srpskim "dobrovoljačkim" odredima na području Doboja, Gračanice, Maglaja i Tešnja (sa težištem na planini Ozren) podijelio oko 3. 000 automatskih pušaka, kao i sva ostala ubojna sredstva brigade.[60]

Naoružavanjem Srba na području dobojskog garnizona bavili su se i major Milovan Stanković i potporučnik Ilić. Oni su, u skladu sa naredbom i neposrednim dogovorom sa generalom Đurđevcem, za potrebe "srpskih dobrovoljačkih odreda" na Ozrenu i podozrenskim selima, iz dobojskog garnizona tokom 1991. iznijeli 3.000 do 4.000 komada automatskog pješadijskog naoružanja, kao i oruđa za podršku (minobacače, haubice, protivavionske mitraljeze i topove).[61]

Brojne srpske formacije na području sjeverne Bosne kompletnim naoružanjem do minobacača je naoružao general Savo Janković, komandant 17. korpusa JNA. Naoružanjem koje je pripadalo 454. mješovitoj protiv-oklopnoj artiljerijskoj brigadi iz Dervente potpukovnik Stevan

---

[59] AIIZ, inv. br. 2-784 i 2-2458; ICTY, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 811. Srpski zločinci su, koristeći navedeno naoružanje koje im je podijelila JNA, istovremeno potpomognuti jedinicama JNA, rušili Bosanski Brod, Derventu, Doboj, Bosanski Šamac, Modriču i druga mjesta. Pukovnik Stošić je uzeo bataljon tenkova iz 6. pješadijskog puka od potpukovnika Ćazima Hadžića, komandanta te jedinice.

Interesantno je istaći da je pukovnik Stošić izdao naredbu za pokret tenkova iz Doboja u Bosanski Brod, čime je aktiviran vojni plan *DRINA*. Ta naredba je objavljena u *Slobodnoj Bosni* (br. 22, 26. mart 1992, str. 5). Tako je javnost bila u prilici da vidi fotokopiju njegove naredbe, sa jasnim pečatom 11. partizanske divizije.

[60] Isto. Tim naoružanjem srpski zločinci su srušili bošnjačka i hrvatska sela oko Doboja i na taj način pokrenuli prema Tešnju i Žepču oko 20.000 civila – Bošnjaka i Hrvata u izbjeglištvo.

[61] Isto; **Dnevni izvještaj**, br. 79, 12. juli 1992. Pod rukovodstvom majora Stankovića, komandanta grada Doboja, na području dobojske opštine formirano je više koncentracionih logora.

Major Stanković je komandovao i akcijama zločinačkih napada na naselja: Prisade, Makljenovac, Čaršija, Plane, Orašje, Ševarlije, Pridjel i druga.

Nikolić je naoružao brojne Srbe. Zastavnik prve klase Slobodan Krstekanić dijelio je oružje, municiju i vojnu opremu u srpskim selima oko Dervente. Potpukovnik Radovan Tašić, komandant oklopne brigade u Tuzli, naoružao je srpske "teritorijalce", dok je tenkovima rušio nezaštićene gradove i sela, ubijao i ranjavao civilno stanovništvo. Srpska sela oko Bijeljine naoružao je potpukovnik Miličić, komandant 38. partizanske divizije iz magacina divizije u Bijeljini.[62]

General Vojislav Đurđevac (komandant 4. korpusa JNA) je, u saradnji sa pukovnikom Milisavom Gagovićem i Ratkom Đukanovićem, potpukovnikom Radislavom Cvetkovićem, majorom Dragojlom Stošićem i drugima naoružao srpsko stanovništvo na području Sarajeva i Romanije, obezbijedio Srbima municiju, obučio ih i snabdio hranom i vojnom opremom.[63]

Oficiri JNA iz Srbije (Valjevo) naoružavali su Srbe na području Bratunca. U selu Kravici je napravljen heliodrom na koji su slijetali helikopteri JNA puni oružja.[64]

Naoružavanje Srba na području Foče je, prema raspoloživim podacima, posebno aktuelizirano tokom 1990. Iz tog perioda sačuvan je spisak od 35 Srba (sadrži lična imena, imena očeva i prezimena, godinu rođenja, vrstu i broj oružja sa godinom proizvodnje), koji su 6. jula 1990. dobili razne vrste oružja.[65] Pored svih vrsta pušaka (M-48, automatske i poluautomatske) Srbi su dobili i puškomitraljeze M-53, zatim puškomitraljeze "šarac" i minobacače od 60 mm. Interesantno je istaći da su tada i tri Srpkinje dobile oružje.[66]

---

62 AIIZ, inv. br. 2- 784; **Dnevni izvještaj**, br. 78, 11. juli 1992. JNA je, uz pomoć navedenih jedinica, napala Bosanski Brod, Odžak, Bosanski Šamac, Brčko, Kalesiju, Zvornik, Sapnu i druga mjesta.

63 Isto.

64 *Slobodna Bosna*, br. 3, 14. novembar 1991, str. 6.

65 AIIZ, inv. br. 2-746. To oružje je vjerovatno dobijeno od JNA iako se u pomenutom dokumentu to ne navodi.

66 Isto. To su sljedeće Srpkinje: Skakavac (Milana) Vesna, rođena 1975. (dobila je pušku M-48, br. 55290); Kovač (Save) Anđelka, rođena 1926. (dobila je pušku M-48, br. 12805) i Simović (Milorada) Stoja, rođena 1956. (dobila je pušku M-48, br. 62818).

Komandant kasarne JNA Slavko Timotijević (rodom iz Titova Užica) je uoči srpsko-crnogorske agresije na Bosnu i Hercegovinu naoružavao srpsko stanovništvo na području fočanskih sela Zakmur, Đeđevo, Trbušće, Kuta i dr. Pored toga, on je u maju 1992. rukovodio i napadom na bošnjačko stanovništvo sela Đeđeva, kada su srpski fašisti ubili trinaest Bošnjaka i silovali više žena.[67]

Glavni organizatori naoružavanja (nabavka i distribucija) članova SDS-a i srpskog stanovništva na području Foče, pored starješina JNA, bili su: Novica Tripković (dugogodišnji zatvorenik osuđen zbog silovanja i ubistva, bio na ratištu u Vukovaru), Momo Kovač (penzioner Kazneno-popravnog doma Foča), Stojan Blagojević, zvani "vojvoda" (bio je zaposlen u Robnoj kući Foča), Vaso Pljevaljčić zvani "Disciplina" (penzioner Kazneno-popravnog doma Foča i komandant četničkog *Brčanskog odreda*), Vlatko Pljevaljčić (medicinski tehničar u Regionalnom medicinskom centru u Foči), Boro Ivanović (direktor Osnovne škole u Godijenu), Dragan Milenković (predstavnik *Navipa* u Foči), Slaviša Stanković (radnik u Zavodu za urbanizam) i mnogi drugi. Vlatko Pljevaljčić je učestvovao i u opremanju bolnice u selu Bare za potrebe oružanih formacija SDS-a. Boro Ivanović je naoružao četničku jedinicu u Godijenu i uključio je u zločinački napad na Foču. Glavni organizator naoružavanja srpskih oružanih jedinica artiljerijskim oruđima je bio Savo Blagojević (član Opštinskog odbora i četnički komandant u selu Budanj, poznat iz afere 1992, koje je dovezao iz Bara u Foču).[68]

U februaru 1992. intenzivirana je podjela oružja i municije srpskom stanovništvu na području Foče. Tada su, pored ostalih, oružje (puške-automatske i M-48) i određene količine municije (po dvije kutije metaka) dobili: Rajko i Vukaš in Milutinović, zatim Lazar i Željko Milutinović (otac i sin), Željko Elez, Petar Popović i drugi.[69] Podjelu oružja i municije Srbima na području Miljevine organizovali su Zeko, Ljubiša i Novo Miletić iz Miljevine (Ljubiša je radio na RTV Bosne i

---

67 AIIZ, inv. br. 3-3352.

68 **Dnevni izvještaj**, br. 42, 5. juni 1992. i br. 70, 3. juli 1992.

69 AIIZ, inv. br. 3-261.

Hercegovine). Oružje i municiju su dobijali iz kasarni JNA u Foči[70] i Ustikolini. Zeko Miletić je, takođe, u vezi sa nabavkom naoružanja, kontaktirao sa Veliborom Ostojićem i Vojislavom Maksimovićem.[71]

Pripremajući se za agresiju na Bosnu i Hercegovinu, JNA je veće količine oružja i municije podijelila srpskom stanovništvu na području Ustikoline. Oružje i municija iz kasarne u Ustikolini šleperima je odvoženo u okolna srpska sela (Žešće, Dragočava, Jošanica, Tulovići, Vranjevci, Previla, Ligate, Cvilin i druga) i dijeljeno Srbima. Isporuku oružja i municije iz pomenute kasarne JNA izdavao je kapetan Golubović.[72]

Organizatori naoružavanja srpskog stanovništva u Ustikolini i široj okolini bili su: Simo Mojević (direktor Osnovne škole u Ustikolini), i Petar Mihajlović, sa sinom Radisavom. U tim poslovima aktivno su im, po naređenju Vojislava Maksimovića, Velibora Ostojića i Petka Čančara, pomagali i Pero Mitrović, Mladen Janković, braća Momo i Diko Marić, zatim Ćiro Dubovina, zvani "vojvoda", Savo Bilanac (predstavnik *Prokupca* iz Srbije, koji je, umjesto pića i hrane iz Srbije, u svoju prodavnicu dovlačio oružje), zatim Radoje Zorić, Vučko i Savo Blagojević, Čedo Fuštar i dr. Oni su, po nalogu V. Maksimovića i posredstvom rezervnog oficira JNA Marinka Bilanca i komandanta kasarne u Ustikolini, izvršili distribuciju oružja i municije u navedena i druga srpska sela.[73]

Znatne količine naoružanja Srbi su locirali na okolna brda oko Ustikoline i to iznad sela: Žešća, Ligata, Tulovića, bivše željezničke stanice, na Cvilinskom polju, u kućama Danila Ivanovića, Vojislava Maksimovića i njegovog brata Milosava, te Gavrana i Manjka Timare. Pred kuću Manjka Timare jedne prilike je istovareno dvije tone oružja. Na taj način su sve srpske kuće na području Ustikoline bile dobro naoružane.[74]

---

[70] AIIZ, inv. br. 3-3352. Objekti JNA (magacini, skladišta i dr.) su se nalazili iznad sela Zakmur (na brdu Kmur).

[71] AIIZ, inv. br. 3-261.

[72] **Dnevni izvještaj**, br. 63, 26. juni 1992.; AIIZ, inv. br. 3-309. JNA je, osim oružja i municije, Srbima isporučila i velike količine nafte, benzina, te hrane, posebno konzervirane.

[73] Isto.

[74] AIIZ, inv. br. 3-309.

Jaka vojna utvrđenja sa teškom artiljerijom na području Foče nalazila su se na brdu Kmur iznad Broda na Drini, kao i na Gornjim i Donjim Brdima iznad bivše željezničke stanice, zatim na Tjentištu, u Avdagića luci, na putu Foča - Miljevina, kao i u selu Susješno, iznad Foče. Agresorske formacije su, također, uskladištile dosta oružja, municije i vozila u pilani na Brodu, a veće količine teškog naoružanja bile su smještene u magacinima u Ustikolini.[75]

Organizovano naoružavanje srpskog stanovništva na području Vogošće vršeno je od sredine 1991. Podjela oružja Srbima je naročito intenzivirana za vrijeme i nakon postavljanja martovskih barikada (1992), koje su zajednički organizovali pripadnici JNA i SDS-a. Pod rukovodstvom oficira JNA i Jovana Tintora, Jovana i Mirka Jovanovića, Ilije Crnogorca, Jasmina Hete i drugih, organizovan je prevoz oružja i municije iz kasarne u Semizovcu i njegova podjela po okolnim srpskim selima. Jovan Tintor je i iz luke Bar dobavljao oružje, koje je u početku prodavao, a kasnije dijelio članovima SDS-a i drugim Srbima na području Vogošće, Ilijaša, Srednjeg i Olova. U tim poslovima pomagao mu je i Nikola Šimpraga sa sinom.[76]

Za vrijeme martovskih barikada Ilija Crnogorac, jedan od organizatora zločinačkog napada na Svrake, i Jasmin Heto, razvozili su oružje iz kasarne u Semizovcu na punktove u Malešićima i na vogošćansku petlju.[77] Jedan od organizatora podjele oružja Srbima u Svrakama bio je Savo Ćetković.[78] Oficir JNA (pilot) Duško Ćetković (star oko 30 godina) uoči agresije na Bosnu i Hercegovinu često je helikopterom

---

75 Dnevni izvještaj, br. 82, 15. juli 1992.

76 Isto, br. 69, 2. juli 1992.; AIIZ, inv. br. 3-385 i 1004.

77 AIIZ, inv. br. 3-1004. Penzioner Ilija Crnogorac (iz Semizovca, star oko 55 godina, honorarno radio kod Jasmina Hete u Servisu za opravku motornih pila) je uzeo aktivnog učešća u zločinima u Bosni i Hercegovini.

Jasmin (Muhameda) Heto (iz Semizovca, star oko 35 godina, vlasnik Servisa za opravku motornih pila) je u toku martovskih barikada svojim autom razvozio oružje Srbima. Po izbijanju agresije na Bosnu i Hercegovinu priključio se agresorskim jedinicama.

78 Isto. Savo Ćetković (iz Svraka-Semizovac, star oko 50 godina) se od početka agresije na Bosnu i Hercegovinu aktivno uključio u srpske jedinice, nalazeći se na položajima u Semizovcu.

dovozio naoružanje za srpsko stanovništvo i, s tim u vezi, u više navrata spuštao helikopter na stadion u Svrakama.[79]

Naoružavanje Srba na području Ilijaša organizovali su, u saradnji sa Ratkom Adžićem, oficiri JNA: pukovnik Jovan Bartula (komandant kasarne u Visokom) i potpukovnik Mihajlo Tucović (komandant kasarne u Ilijašu - Misoča i Semizovcu) i član SDS-a. Oni su naoružavali članove SDS-a i srpsko stanovništvo u Ilijašu. Iz vojne kasarne u Misoči i drugih obližnjih kasarni JNA ilijaškim Srbima su obezbijedili 2.800 automatskih pušaka, više desetina minobacača, tri višecijevna bacača raketa i dr., kao i odgovarajuću municiju i mine. Oružane formacije SDS-a na području Ilijaša naoružane su, takođe, oružjem i opremom iz vojnih magacina u Rajlovcu. I u Krivajevićima je, u nekoliko navrata, dijeljeno oružje pristalicama SDS-a.[80]

Sva lica srpske nacionalnosti (mlađe starosne dobi) iz sela Gornja i Donja Bioča (ilijaška opština) bila su dobro naoružana automatskim i poluautomatskim oružjem, dok su puškama M-48 i automatskim oružjem-ruskim dobošarima, bila naoružana starija lica. Na području tih sela pod oružjem je bilo oko 150 ljudi. Pješadijsko naoružanje i municiju Srbi su dobili od starješina JNA iz vojne kasarne u Misoči, za što su bili zaduženi Duško Pustivuk i Rade Vrlješ. Prijevoz naoružanja iz kasarne do Gornje i Donje Bioče izvršen je vojnim kamionima. Srbi su, pored pješadijskog, od JNA dobili i artiljerijsko naoružanje, koje su zatim rasporedili na lokalitetu pomenutih sela. Tako su tri topa, među kojima je i jedna haubica, bila postavljena iznad G. Bioče i okrenuta u pravcu Visokog. Iznad tih topova, na udaljenosti od 50 metara bila su postavljena dva minobacača 120 mm i tri od 62 mm. Na obroncima Paljeva bio je postavljen jedan višecijevni bacač raketa, koji je bio okrenut u pravcu opštine Visoko (njegovi poslužioci bili su iz Malešića).[81]

Četnička četa u Nišićima je bila dobro naoružana automatima i ručnim bacačima.[82]

---

79 Isto.

80 **Dnevni izvještaj**, br. 6, 30. april 1992, br. 23, 17. maj 1992. i br. 33, 27. maj 1992.; **Agresija...**, str. 22; *Slobodna Bosna*, br. 4, 21. novembar 1991, str. 3. Na taj su način pomenuti oficiri oružjem JNA naoružavali srpski narod.

81 AIIZ, inv. br. 3-2592, Izjava Branislava Heraka.

82 *Slobodna Bosna*, br. 4, 21. novembar 1991, str. 3.

Predsjednik Opštinskog SDS-a Pero Subotić je organizovao naoružanje Srba na području Breze. Kod njega je pronađen plan akcije, spiskovi lica srpske nacionalnosti kojima je SDS podijelila naoružanje, kao i konkretni zadaci kojima su bili zaduženi, uključujući i vršenje zločina nad Bošnjacima. Kod Ratka Eleza u selu Smrekovice, između ostalog, pronađeno je i teško naoružanje, uključujući i bestrzajni top.[83]

Naoružavanje Srba na visočkom području izvršeno je pod komandom, a uz saglasnost i pomoć oficira JNA, iz vojne kasarne u Visokom. Tim aktivnostima rukovodili su komandant visočke kasarne pukovnik Jovan Bartula i Vitomir Krsmanović, građansko lice na službi u JNA i član SDS-a. Između pukovnika Bartule iz visočkog garnizona i čelnika Opštinskog SDS-a Visoko postojala je veoma tijesna saradnja, posebno od sredine septembra 1991. Ta saradnja se odvijala u okviru sljedećih aktivnosti :

- organizovanje kurirske službe za mobilizaciju oružanih srpskih jedinica;

- podjela oružja i radiouređaja srpskom stanovništvu;[84]

- ulazak civila-Srba sa vozilima u kasarnu (najčešće u toku noći), radi uzimanja goriva i maziva iz vojnih skladišta;

- sačinjavanja spiskova "dobrovoljaca" sa okolnih područja od kojih je pravljena pozivarska služba;

- obilazaka kasarni od strane Opštinske delegacije SDS-a Visoko;

- obučavanje "dobrovoljaca" u rukovanju naoružanjem;

- maltretiranju nesrpskih vojnika i oficira, posebno Bošnjaka i Albanaca, "srbizacija" visočke kasarne i dr.[85]

---

[83] **Dnevni izvještaj**, br. 61, 24. juni 1992.

[84] *Slobodna Bosna*, br. 22, 26. mart 1992, str. 5; **Dnevni izvještaj**, br. 72, 5. juli 1992. i br. 85, 18. juli 1992.; AIIZ, inv. br. 2-549/4 i 549/5. Potpukovnik Bartula je rezervnom kapetanu Mladenu Čebiću poklonio automatski pištolj "škorpion" sa 150 metaka.

[85] Isto. Među glavnim scenaristima "srbizacije" visočke kasarne bili su :

- generalmajor Vojislav Đurđevac (komandant 4. korpusa);

- pukovnik Ratko Đukanović (načelnik artiljerije 4. korpusa, inače visočki zet);

- potpukovnik Zoran Simović (organ bezbjednosti u 4. korpusu), sa svojim glavnim pomoćnicima: potporučnikom Kičem, kapetanom Mladenom Čebićem i Simom Savićem (građansko lice u JNA - upravnik restorana);

Pripadnici SDS-a Visoko su u oktobru 1991. od strane JNA, po naređenju komandanta garnizona (pukovnika Bartule), a pod kontrolom zastavnika Ilije Damjanovića i posredstvom Vite Krsmanovića, dobili veće količine oružja i radiouređaje RUP-3. Oružje, koje je odvoženo vojnim kamionima, dijeljeno je članovima i simpatizerima SDS-a i pripadnicima oružanih jedinica po srpskim selima: Kalotići, Vilenjak, Paljike, Gornja i Donja Zimča, Muhašinovići, Biskupići, Pučišće, Kondžila i dr. Tako je, primjera radi, Zdravko Mirić (iz sela Čekrčići - Visoko), nakon što se "stavio na raspolaganje JNA" kao "dobrovoljac", u visočkoj kasarni (Vojna pošta 2651) dobio automatsku pušku M-70 7,62 mm, 150 metaka, 3 ručne defanzivne bombe M-70 A i komplet zvani "RAP". Blagoje Šakota (iz sela Gorani - Visoko) je, takođe, dobio automatsku pušku M-70 A 7, 62 mm, 150 metaka i 5 okvira sa torbicom. Pored poluautomatskog i automatskog oružja, puškomitraljeza i bombi, Srbima su dijeljeni i snajperi, a u Biskupićima su postavljeni i minobacači, kao i artiljerijsko naoružanje. Pukovnik Bartula je cijevi ukopanih topova okrenuo prema Visokom. Dostupni izvori pokazuju da su srpske oružane formacije, na području Visokog, raspolagale: pištoljima 7,62 mm, automatskim i poluautomatskim puškama, mitraljezima, puškomitraljezima, ručnim bacačima, maljutkama, ručnim raketnim bacačima, tromblonskim minama, ručnim odbrambenim bombama, ručnim bacačima raketa, "osama" i "zoljama", kao i mecima raznih kalibara. Čelnici SDS-a su, takođe, organizovali i sistem veza, a radio uređaje su smjestili u srpskim kućama, dok su šifrirane poruke stizale iz Čekrčića.[86]

- potpukovnik Jovan Bartula (komandant visočkog garnizona) sa saradnicima: Stevanom Harambašićem, koji je zamjenjivao legalnog zamjenika kapetana prve motorizovane brigade Hajrudina Hasanovića, kapetanom I klase Miloradom Gorančićem i zastavnicima Ilijom i Spasom Damjanovićem (*Slobodna Bosna*, br. 22, 26. mart 1992, str. 5).

Navedeni oficiri su vršili maltretiranja nesrpskih oficira i vojnika, posebno Hrvata i Bošnjaka (Isto).

[86] Isto; *Slobodna Bosna*, br. 20, 12. mart 1992.; *Oslobođenje*, 25. februar 1992.; AIIZ, inv. br. 2-549/5, Ministarstvo za unutrašnje poslove, Centar službi bezbjednosti Sarajevo, Stanica javne bezbjednosti Visoko, br. 17-23/02-375/91, 27. 10. 1991, Zapisnik. Zdravko Mirić se u prvoj polovini oktobra 1991, po odluci Opštinskog odbora SDS-a Visoko, "stavio" na raspolaganje JNA kao "dobrovoljac-rezervista", na osnovu čega je u Vojnoj pošti 2651, Visoko, zadužio automatsku pušku M-70 A, kalibra 7, 62 mm, 150 metaka, 3 ručne defanzivne bombe M-75, serijski br. 8822 i komplet zvani "rap". Uz oružje je dobio i potvrdu, gdje je navedena vrsta naoružanja, te naznaka ratne jedinice u kojoj je bio raspoređen (na potvrdi je stajao pečat vojne pošte, a u potpisu Vitomir Krsmanović, kao lice koje je predalo oružje, dobiveno direktno iz garnizona u Visokom

U akciju naoružavanja srpskog stanovništva na području Visokog bila su uključena i sljedeća lica: Mladen Čebić, rezervni kapetan, Rajko (Rajo) Krsmanović, Zdravko Mišić, Blagoje Šakota, Momir Krajišnik, Dragomir Kapor, Ratko Adžić, Dalibor Šiforija, Oliver Dabić i drugi. Oni su organizovali i deponovanje hrane za potrebe srpskih oružanih jedinica.[87]

Određene grupe vojnih i civilnih lica iz zeničkog garnizona JNA i grada su u prvoj polovini 1992. naoružavale srpsko stanovništvo na području Zenice. U noći 14./15. februara 1992. u naselju Bare na području Mjesne zajednice Drivuša (kod Zenice) iz teretnog vozila istovareno je naoružanje i dijeljeno stanovnicima srpske nacionalnosti.[88] Krajem februara 1992. u selu Kovanići (kod Topčić Polja), nedaleko od Zenice, vojna i civilna lica iz zeničkog garnizona vršila su podjelu oružja srpskom stanovništvu. Takođe, sredinom marta 1992. JNA je u okolini Zenice dijelila oružje pripadnicima srpske nacionalnosti.[89]

Organizatori ilegalnog naoružavanja pripadnika SDS-a na zeničkom području bili su Slobodanka Hrvaćanin, član Političkog savjeta SDS-a Bosne i Hercegovine, te Radovan Glogovac, Boško Jeftić i Zarija Šarčević, članovi užeg rukovodstva SDS-a Zenice. U tome su im pomagali i predstavnici JNA iz zeničkog garnizona-pukovnik Tomislav Šipčić, major Trivić, te Krsto Lakićević, građansko lice na službi u JNA i drugi.[90]

- AIIZ, inv. br. 2-549/4, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovne, Centar službi bezbjednosti, Stanica javne bezbjednosti Visoko, br. 17-23/02-5-5-374/91, 27. oktobra 1991, Zapisnik).

87 Isto; AIIZ, inv. br. 2-785. U Visokom su 1. augusta 1992. podnijete krivične prijave protiv 23 Srbina zbog osnovane sumnje da su od maja 1991. do juna 1992, kao članovi SDS-a, lažno prikazivali prilike u Republici Bosni i Hercegovini i naoružavali Srbe oružjem JNA – **Agresija...**, str. 15 (II).

88 **Agresija...**, str. 6. Istražni organi su pronašli 3 prazna limena sanduka i dio drvenog sanduka za municiju, kao i prazne kartonske kutije za municiju, te četke za čišćenje oružja i metke kalibra 7,62 mm.

89 Isto, str. 7 i 12.

90 AIIZ, inv. br. 2-785; **Dnevni izvještaj**, br. 64, 27. juni 1992. i br. 106, 8. avgust 1992. Određenu količinu oružja u Zenici pokrao je, odnosno prodao major Đorđe Petrović, koji je zatim pobjegao za Sloveniju. Major Trivić je sedam dana radio na otkrivanju krivca, da bi na kraju priveo četiri Srbina (rezervne oficire), koji su bili na straži u Kaoniku. Zločinac Karadžić je insistirao da Trivić prekine istragu. U vezi sa tim, potpukovnik Jadranko Jandrić je privedenim Srbima rekao: "**Što ste bezobrazni, mi vam podijelili oružje, a vi sad švercujete**" (Isto).

Istovremeno, prilikom evakuacije ljudstva i opreme iz pojedinih kasarni, JNA je iz vojnih kolona dijelila oružje stanovnicima srpske nacionalnosti. Tako su, na primjer, pripadnici JNA dok su povlačili jedinice iz kasarne *Josip Jovanović* iz Zenice (18. maja 1992.), na putu za Kakanj, iz jednog broja vozila dijelili oružje srpskom stanovništvu. Istog je dana, iz kolone vozila JNA iz kasarne u Zenici, koja se preko Visokog, Ilijaša i Srednjeg uputila prema Palama, u selu Dobrinja kod Visokog dijeljeno oružje stanovništvu srpske nacionalnosti.[91]

Srpsko stanovništvo na području Hadžića i šire masovno je naoružavano iz Tehničko-remontnog zavoda (TRZ) u Hadžićima. Među glavnim organizatorima naoružavanja posebno su se istakli: potpukovnik Arizanović, Momčilo Stanimirović, rezervni oficir JNA i šef obezbjeđenja u Zavodu i ujedno predsjednik Opštinskog odbora SDS-a, zatim Ratko Radić, Mišo Tomaš, Neđo Banduka, zvani Pededa, Obren Krstić, Rade Veselinović i drugi. Članovi i aktivisti SDS-a, a posebno pripadnici rezervnog sastava JNA, su iz TRZ izvukli ogromne količine naoružanja, tehnike, municije i vojne opreme. Primjera radi, tokom aprila 1992. u pravcu Kalinovika upućena su dva vojna transporta. Prvi je brojao preko 30 kamiona koji su vukli topove i haubice od 105 i 155 mm, nekoliko "praga" i prevozili drugo oruđe i oružje. U drugom konvoju iz Zavoda je odvučeno oko 20 topova. Pored toga, jedan broj oklopnih vozila odvučen je na Ilidžu.[92] Iz kasarne Žunovnica konvojima su izvlačeni naoružanje, municija i vojna oprema i na taj način naoružani Srbi.[93]

---

[91] **Agresija...**, str. 43; **Dnevni izvještaj**, br. 25, 19. maj 1992. i br. 26, 20. maj 1992.

[92] AIIZ, inv. br. 3-235, 494 i 3335. Jedan broj oklopnih vozila sa posadama iz TRZ u Hadžićima je u aprilu 1992. upućivan i na Ilidžu, kao pojačanje srpskim zločincima koji su napadali područje Sarajeva, ubijali civilno stanovništvo i rušili stambene, privredne, vjerske i druge objekte. Tako je u više navrata tamo odlazio i Momčilo Stanimirović, u svojstvu komandanta jedinice. Posadu jednog oklopnog transportera su sačinjavali: Branko Krneta-nišandžija, Nenad Grbić - vozač i Predrag Grbić - pomoćnik mitraljesca. Posadu drugog oklopnog transportera su sačinjavali: Radmilo Bijelica-nišandžija, Dragan Tot - pomoćnik mitraljesca i izvjesni Rašo - vozač (radio u auto pogonu). Posade "praga" sačinjavali su: Boro Samouković, zvani "Ico", Slaviša Devedlaka, Nikica Subotić, Milorad Žerajić, Nebojša Banduka, Milan Aćimović i drugi. Vozači tenkova su bili: Radmilo Samardžija i Predrag Lavicki. Komandir tenkovske jedinice bio je Svetozar Elčić.

[93] AIIZ, inv. br. 3-3335.

Za naoružavanje srpskog naroda u dolini Neretve bio je zadužen Branko Simić iz Žitomislića kod Mostara.[94]

Srpsko stanovništvo, prije svega, pripadnike SDS-a u Bradini, Brđanima, Donjem Selu, Borcima, Čelebićima, Ostrošcu i Konjicu, naoružavali su Strahinja-Strajo Živak, Dragan Vujičić, Tihomir Glavaš, Đorđe Jovanović i drugi. Oni su vršili nabavku oružja, municije i vojne opreme, a organizovali su njihovo dopremanje iz vojnih skladišta sa područja Nevesinja, Mostara i Hadžića. Naoružavanjem Srba oni su se, a posebno Živak, bavili tokom cijele 1991. i posebno intenzivno u prvoj polovini 1992. godine.[95]

U funkciji člana Izvršnog odbora SDS-a Konjic (od oktobra 1990.) Strajo Živak[96] je, sprovodeći zadatke dobivene od Glavnog odbora Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine i njenog predsjednika Karadžića, koji su se odnosili na organizovano naoružavanje srpskog naroda,[97] od juna 1991. do aprila 1992. učestvovao u naoružavanju srpskog naroda. Tako je juna 1991. Živak obezbijedio veće količine pješadijskog naoružanja vojnog porijekla koje je, nakon što ga je dovezao iz Nevesinja, podijelio Srbima na području Bradine. Tom prilikom, osim pušaka M-48, on je dovezao i dva ručna minobacača, tri PM-53, te jedan engleski puškomitraljez.[98]

---

[94] AIIZ, inv. br. 2-794.

[95] AIIZ, inv. br. 2-521-522, i 794.

[96] Isto. Strahinja Živak (sin Đorđa i majke Bosiljke Zelenović), rođen je 1932. u selu Brđan (SO Konjic), gdje je bio i nastanjen, Srbin, državljanin Bosne i Hercegovine, penzioner, otac dvoje djece.

[97] AIIZ, inv. br. 2-794. Izvršni odbor SDS-a Skupštine opštine Konjic, upoznao je sa navedenim stavom Glavnog odbora Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, Đuro Kuljanin, predsjednik Opštinskog odbora SDS-a i predložio da se stupi u kontakt sa majorom Rankom Kuljaninom koji je radio na mjestu šefa osiguranja Unisovih tvornica. Tako je ostvaren kontakt sa spomenutim majorom i sredinom 1991. postignut dogovor da se nabavka naoružanja izvrši preko Branka Simića, koji je živio u Žitomislićima (kod Mostara). Odmah nakon toga Živak se sa Vukašinom Mrkajićem, predsjednikom Mjesnog odbora SDS-a Bradina, Desimirom Mrkajićem, Damjanom Đorđićem i Milošem Kuljaninom uputio u Mostar.

[98] AIIZ, inv. br. 2-521 i 522.

Strajo Živak je lično pravio spiskove Srba kojima je dijelio oružje. Prilikom preuzimanja oružja svaki Srbin je morao sa sobom ponijeti jutanu vreću i platiti 300 dinara. Oružje je dijelio u kasnim noćnim satima i svakom pojedincu je prilikom preuzimanja oružja, naložio da nikom ne smije govoriti o dobivenom oružju i da ga sakriva na podesnom mjestu do momenta kada se za to "**ukaže potreba**". Živak je govorio da se oružje dijeli zbog ostvarivanja ciljeva SDS-a, dok je često isticao da se "**samo oružjem može obezbijediti da svi Srbi žive u jednoj državi**".[99]

Pored naoružavanja Živak je, od JNA iz Nevesinja ili Bileće, lično osigurao i radiostanicu ANG-9, u cilju održavanja veza sa srpskim oružanim jedinicama na Borcima, kao i drugim mjestima u Bosni i Hercegovini.[100]

Septembra 1991. Živak je iz Nevesinja u Konjic dopremio 100 pušaka, 3 automata i oko 12.000 metaka. To naoružanje je prvo smjestio u svojoj kući u selu Brđani i, nakon što mu je Komisija SDS-a za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu dostavila raspored raspodjele naoružanja po mjesnim odborima u pisanoj formi, to oružje podijelio po mjesnim odborima. Oktobra 1991. iz sela Žegulje (kod Ljubinja) Živak je teretnim automobilom *Zastava* dovezao u Bradinu (u kuću Petra Gligorovića) 100 poluautomatskih i 50 automatskih pušaka, te za svaku automatsku pušku po 50 metaka, odnosno 100 za poluautomatsku. To oružje i municiju, on je ponovo po spisku dijelio mjesnim odborima SDS-a.[101]

Tokom novembra 1991. Živak je više puta dovozio naoružanje i dijelio ga Srbima. Iz sela Žegulje on je odvezao i smjestio u kuću Milovana

---

[99] AIIZ, inv. br. 2-521. Juna 1991. Živak je podijelio oružje sljedećim Srbima: Živak Danilu; Živak (Obren) Čedi i Mirku; Živak (Danilo) Neni i Boži; Dragović (Savo) Jovi; Živak (Milan) Marinku; Dragović (Jovo) Ljubi; Zelenović (Rade) Todoru; Zelenović (Simo) Zdravku; Draganić (Petar) Milanu; Draganić (Boško) Rajku; Živak (Mirko) Draganu; Gligorević (Jovo) Srđanu; Gligorević (Rade) Radenku; Šiniković (Jovo) Sretku; Stojanović (Marko) Viti i Draganić (Boško) Neđi.

[100] Isto. Pored navedene radiostanice u Bradini je postojala još jedna radiostanica veličine oko 20x40 cm koju je sa sobom donio Sretko Živak iz Džepa. Putem te stanice Rajko Đorđić i Sretko Živak su uspostavili vezu sa Jovom Jovanovićem i Rajkom Mićevićem na Borcima, interesujući se za situaciju na Borcima, pitajući da li pristiže JNA.

[101] AIIZ, inv. br. 2-794.

Ćećeza u Donjem Selu 300 pušaka M-48, 100 poluautomatskih i 50 automatskih, zatim 10 ručnih bacača, te po 100 metaka za svaku pušku M-48, 100 metaka za svaku poluautomatsku, odnosno 150 metaka za automatsku, četiri granate za svaki ručni bacač, kao i 3.000 metaka za protivavionski mitraljez. To oružje je kasnije podijelio pripadnicima srpske nacionalnosti (po mjesnim odborima SDS-a) koji su ušli u sastav oružanih agresorskih formacija. Živak je ponovo u istom mjesecu osigurao veće količine naoružanja i municije za Bradinu. Tako je iz Mostara, sa nepoznatim autoprevoznikom, na čijem FAP-u je bila istaknuta oznaka "JNA", kako bi na taj način izbjegli kontrolu milicije, za selo Brđane dovezao: 4 automatske, 15 poluautomatskih i 30 pušaka M-48, kao i veće količine municije.[102]

Naoružavanjem Srba na području Bradine bavio se i Dragan Vujičić iz Hadžića. Posredstvom Žare Mrkajića, a u dogovoru sa Ratkom Radićem iz Hadžića, vlasnikom kafića "AS", Vujičić je dovezao sljedeće količine oružja: 20 automatskih i 30 poluautomatskih pušaka i oko 5.000 metaka. To oružje Radić je preuzeo iz Vojnog magacina u Krupi kod Zovika, lagerovao ga u svoju garažu u Hadžićima, gdje su ga zatim preuzeli Nenad i Damjan Gligorijević, Vukašin Mrkajić i Dragan Vujičić iz Bradine. U Bradinu su, posredstvom Radića, dopremljene sljedeće količine oružja: 30 poluautomatskih i 20 pušaka M-48, pet do šest sanduka municije, dva minobacača, tri puškomitraljeza i 40 mina za puškomitraljeze.[103]

Kao i mnogi drugi Srbi, i Tihomir Glavaš (komandir stanice milicije u Hadžićima), naoružavao je srpsko stanovništvo. Veće količine

---

[102] Isto; AIIZ, inv. br. 2-522. Navedeno naoružanje Živak je istovario u garažu Zdravka Zelenovića, bez njegove saglasnosti. Za podjelu tog oružja on je sačinio spisak "**kojeg je dao Zelenović Zoranu, a isti je posredstvom djece obavijestio ljude sa spiska o vremenu i načinu primanja oružja**". Prilikom preuzimanja oružja svaki pojedinac je morao platiti 500 dinara. U toj raspodjeli oružje su dobili sljedeći Srbi: Zelenović (Zdravko) Slavko; Zelenović (Đorđe) Zoran; Dragović (Obren) Radomir; Živak (Danilo) Božo; Gligorević (Branko) Momčilo; Živak (Anđelko) Mile; Draganić (Neđo) Marko; Draganić (Dimitrije) Mirko; Draganić (Petko) Milo; Šaran (Dušan) Drago i Slavko; Živak (Milovan) Marinko i Mirko; Draganić (Boro) Novica; Zelenović (Zdravko) Ranko; Živak (Živko) Gordan i Draganić (Milan) Ratko (Isto).

[103] AIIZ, inv. br. 2-521. Tada je Radić navedena lica odvezao u Zovik kod Drage Lubure, koji im je omogućio utovar oružja u nekom objektu u Zoviku.

oružja (50 automatskih pušaka sa municijom) vojnim transporterom iz Hadžića, Glavaš je dovezao u Bradinu. Naoružavanjem Srba na području Bradine bavili su se i neki Kilibarda iz Puhova - Konjica sa svojim putničkim vozilom, zatim autoprevoznik sa Boraka sa FAP-om 16-12 plave boje, kao i Risto sa Boraka (bio je zaposlen u tvornici *Elplin* kao vozač). Dovezeno oružje u Bradinu su preuzimali komandiri vodova i zaduživali pripadnike srpskih oružanih formacija.[104]

Pored pješadijskog oružja u Bradinu su dopremljena i dva minobacača kalibra 82 mm, (koja su nabavljena u Raštelici) sa 80 granata, jedan minobacač 60 mm, jedan protivavionski mitraljez, tri puškomitraljeza M-53, dva puškomitraljeza M-72, četiri ručna bacača sa šesnaest granata i više ručnih bombi, zatim snajper sa puškom, automati *Hekler-Koh* i dr.[105]

Očigledno je da su srpske oružane formacije u Bradini bile veoma dobro naoružane. Sve to naoružanje Srbi su dobili od JNA. U Bradini je ukupno bilo naoružano 188 lica.[106] Međutim, u "vrijeme borbenih dejstava" u Bradini je bilo ukupno oko 300 naoružanih Srba, dok ih je u selu Brđani, prema nekim podacima, bilo oko 120.[107]

Raspoloživi podaci pokazuju da je naoružanje transportovano u Bradinu, kako za Srbe u Bradini, tako i za srpsko stanovništvo u Donjem Selu, Konjicu, Brđanima, Bjelovčinu i Ostrožcu. U Bradini su ga preuzimali aktivisti SDS-a iz tih mjesta i tako naoružavali srpsko stanovništvo.[108]

---

104 Isto.

105 Isto. Utvrđeno je da je oružje u Bradini lagerovano u kući Gojka Mrkajića, a municija u magacinu prodavnice *Oaza*.

106 AIIZ, inv. br. 2-521. Od ukupnog broja naoružanih Srba u Bradini 18 ih je došlo sa područja Tarčina i Raštelice. Ta lica su u Bradinu došla deset dana prije početka borbenih djelovanja srpskih zločinaca. Četvorica su se smjestila privatno, a dvanaest u *Šip-ovim* barakama. Za njih je Rajko Đorđić u tim barakama organizovao ishranu, a te poslove povjerio je Žari Mrkajiću. Od 18 lica iz navedenih mjesta posebno ističemo sljedeća: Dragan Krstić, Žarko Kulaš, Darko Kulaš, Velimir Mijatović, Siniša Ćurić, Dragan Travar i Boris Travar.

107 Isto.

108 Isto.

Aprila 1991. srpski zločinci su, pripremajući se za agresiju i realizaciju nacističke ideje "svi Srbi u jednoj državi", iz magacina društvenog preduzeća *Šip* Konjic, ukrali dvije tone eksploziva, koji se nalazio na lokalitetu šumskog radilišta kod Bradine, zatim jedan sanduk inicijalnih kapisli, kao i 4-5 paketa štapina.[109]

Na području opštine Konjic aprila 1992. JNA je srpskom stanovništvu doturala oružje, uključujući i tešku artiljeriju.[110]

Oficiri JNA iz kasarne u Donjem Vakufu i rukovodstvo SDS-a naoružali su cjelokupno sposobno srpsko stanovništvo i mobilisali ga. Tom prilikom "**ukopano je artiljerijsko naoružanje, postavljena su mitraljeska gnijezda i straže**".[111]

Naoružavanje srpskog stanovništva na području Bugojna sinhronizovano je odvijano od sredine 1991. u saradnji između SDS-a i oficira JNA. Članovi SDS-a sa tog područja su, uz pomoć i posredstvom oficira JNA, dobijali oružje sa područja Banja Luke, Šipova i Travnika. Njegova distribucija je vršena po već unaprijed formiranim srpskim oružanim jedinicama. U naoružavanju srpskog stanovništva na području Bugojna posebno su bili aktivni: Boro Pejičić, Vlado Bilanović, Nikola Mišić, Miodrag Poleksić, Nikola Kisin, Vlado Zubić, Novo Stanišić, Janko Kašić, Rajko Stojić, Simica Kašić, Krstan Radić, Ilija Đelmo, Momčilo Duvnjak, Čedo Bučić, Boro Milinković, Milan Bašić, Stevo Zelen, Ilija Ikić, kao i bivši milicioneri Stanice javne bezbjednosti Bugojno: Grujo Svitlica, Đuro Đurić, Čedo Martić i Anđelko Pavlović, koji su prije toga bili na specijalnoj obuci na Manjači. Oni su od JNA obezbjedili oko 1.500 komada raznog automatskog oružja sa pripadajućom municijom, zatim određene količine teškog naoružanja, kao i radiostanice i ostalu opremu. Drugom polovinom 1991. u tvornici *Slavko Rodić* u Bugojnu je ilegalno proizvedeno 540 bojevih bombi.

---

109 AIIZ, inv. br. 2-521. U krađi su učestvovali: Velibor Mrkajić, Damjan Đorđić, Vaso i Dragan Vujičić, Dragan Mrkajić, Zdravko Žuža, Radoslav Kuljanin i Branko Gligorijević.

Eksploziv je, nakon krađe, smješten u podrum kuće Dragana Đorđića, a zatim dio prevezen u kuću Velibora Mrkajića (Isto).

110 **Dnevni izvještaj**, br. 6, 30. april 1992.

111 **Agresija...**, str. 22 (II).

Pored toga, bojevi upaljači za granate su izneseni iz te fabrike, bez oznake proizvođača i serijskog broja.[112]

Ubrzano naoružavanje srpskog stanovništva na području Bosanske krajine organizovano je sredinom 1991. Tako je, primjera radi, u ljeto 1991. JNA u Šipovu dijelila oružje Srbima. Istovremeno je Opštinsko i stranačko rukovodstvo SDS-a Šipovo sredinom 1991, poslije "**puča na legalne organe TO-a i provale u magacine sa oružjem i municijom**", podijelilo oružje i municiju samo Srbima, "**među njima i ekstremima, pijanicama, maloumnicima, četnicima, čarapašima**".[113]

5. korpus JNA je naoružavao Srbe (vlastitim naoružanjem, zatim naoružanjem Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine, kao i onim koje je izmješteno iz Slovenije i Hrvatske). 993. pozadinska baza dnevno je dobijala po 43 vagona vojne opreme iz Slovenije i Hrvatske.[114] Taj je korpus naoružavao i srpsku Teritorijalnu odbranu Prnjavor.[115] General Milan Uzelac je komandantu 993. pozadinske baze izdao naređenje da naoruža Teritorijalnu odbranu Šipovo, Mrkonjić Grad i Jajce, nakon čega je pukovnik Osman Selak izvršio naređenje (izdao je naoružanje).[116]

Pod komandom pukovnika Branka Basare, nakon što je 6. aprila 1992. raspoređena u Sanskom Mostu, 6. pješadijska brigada je naoružavala Srbe. To su radili kroz mobilizaciju. Pored toga, naoružali su i po jedan bataljon u Kotor Varoši i Ključu, te su "**dosta pomogli u naoružavanju MUP-a Banja Luka**".[117]

---

[112] **Dnevni izvještaj**, br. 111, 13. avgust 1992.; *Slobodna Bosna*, br. 1, 31. oktobar 1991, str. 8.

[113] *Slobodna Bosna*, br. 21, 19. mart 1992, str. 8 i br. 22, 26. mart 1992, str. 4; *Oslobođenje*, 25. mart 1993, str. 5. Srpski zločinci su od tada pa do 23. marta 1992. ispalili na hiljade i hiljade metaka, zastrašujući miran svijet i ubijajući pojedine Bošnjake. "**Šenlučili su noćima, tromblonskim minama bombardovali muslimanske kuće po Šipovu, Turbe Đerzelez Alije u Gerzovu, barikadama smjenjivali šipovačko rukovodstvo...**" i dr.

[114] *Slobodna Bosna*, 19. juni 2003, str. 19.

[115] **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 869.

[116] **ICTY**, Predmet: Br. IT-94-I-T, Dokazni materijal svjedočenja pukovnika JNA O. S., 4. juni 1996, str. 16, (u daljem tekstu: **ICTY**, Predmet: Br. IT-94-I-T).

[117] AIIZ, inv. br. 2-2550, str. 9-10. Ta je brigada sa pet bataljona učestvovala "u čišćenju prostora oko Ljubije, Briševa i Kozarca", zatim "u čišćenju šuma između

Na području Bosanske Krupe JNA je krajem 1991. i početkom 1992. naoružavala srpsko stanovništvo. Tu su aktivnost organizovali Mile Štrbac, Željko Tabaković, Mirko Orelj, Dragan Damjanović, Mitar Ciganovnić, Mile Vojinović, Branko Miljević, Duško Zmijanac, Ilija Ivanišević, Nikola Tatalović, Stanko Obradović i Rade Mazalov. Od druge polovine 1991. kao članovi Predsjedništva SDS-a Bosanske Krupe i članovi tzv. Glavnog ratnog štaba, preko JNA naoružavali su srpski narod. Milan Štrbac je obavljao i funkciju komandanta tzv. srpske vojske za Bosansku Krupu.[118]

Akcijom naoružavanja Srba na području Bihaća rukovodio je, u saradnji sa JNA, Dragan Gaćeša iz Bosanskog Petrovca (profesor ONO) i drugi.[119]

Naoružavanje i obučavanje srpskog stanovništva na području Brčkog organizovali su oficiri JNA iz brčanskog garnizona: Pavle Milinković (potpukovnik, komandant Garnizona, Momčilo Petrović (kapetan, pomoćnik komandanta za bezbjednost), Predrag Manojlović, Stevan Nikolić, Miodrag Kostić, Dragomir Todorović, Slobodan Milenković, Milorad Jovović, Radoje Bekčić, Marko Subotin, Dušan Subotić, Milovan Adamović, Momir Cvetković. Kao aktivna vojna lica, a odobravajući četničku ideologiju, u periodu od avgusta 1991. do marta 1992. veće količine oružja, municije i vojne opreme podijelili su pripadnicima SDS-a, posebno u Brčkom i okolnim selima. Pored toga, oni su planirali i organizirali izmještanje jedinica JNA u srpska sela Pelagićevo, Žabari, Obudovac, Ražljevo, Potočari i D. Brezik, ali i izvođenje agresorskih borbenih dejstava srpskih oružanih formacija i

---

Grmuše i Grabeža", te "na ratištima" u Bosanskom Brodu, Jajcu, Gradačcu, Bratuncu, Doboju i u Vogošći (AIIZ, inv. br. 2-2550, str. 9-10).

118 **Dnevni izvještaj**, br. 110, 12. avgust 1992. i 114/115, 17. avgust 1992. Milan Štrbac je 21. aprila 1992. sa svojim zločincima izvršio oružani napad na Bosansku Krupu, u cilju zauzimanja tog područja i istrebljenja Bošnjaka na desnoj obali Une.

119 **Dnevni izvještaj**, br. 149/150, 21. septembar 1992. Pored toga, on je pripadnicima tzv. srpske stanice bezbjednosti u Bosanskom Petrovcu izdavao naredbe da vrše zločine nad Bošnjacima u kojima je i sam učestvovao. On je, inače, jedan od organizatora koncentracionih logora Kozila i Kamenice. Gaćeša je, takođe, neposredno odgovoran za likvidaciju bošnjačkog stanovništva, pljačke i uništavanje njihove imovine i rušenja islamskih vjerskih objekata.

zločine nad civilima bošnjačke i hrvatske nacionalnosti, radi formiranja etnički čiste tzv. "srpske opštine Brčko".[120]

Branislav Filipović (zvani "Šumar") imao je ovlaštenje od JNA da za srpsku Teritorijalnu odbranu Brčko iz Beograda obezbjeđuje tešku municiju.[121]

JNA je intenzivno naoružavala Srbe i na području Tuzle. U tim aktivnostima posebno se isticao pukovnik Mile Dubajić, komandant kasarne "Husinska buna". On je dijelio naoružanje Srbima u Požarnici, Kovačevom Selu, Marićima, Crnom Blatu, Ugljeviku i drugim mjestima.[122]

Rukovodstvo Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine je, u najužoj saradnji sa pojedinim komandantima JNA, organizovalo naoružavanje "**pouzdanih**" članova te političke partije čak i u toku 1990. i 1991. Utvrđeno je da su sljedeći oficiri JNA primali zadatke od centrale SDS-a: generalmajor Milenko Anđelić, general Ratko Milićević, pukovnici Pero Simović, Jadranko Jandrić i Slavoljub Belošević, potpukovnik Trajković, te major Milivoje Lončarević.[123]

Interesantno je ukazati i na intenzivno djelovanje jednog broja aktivnih oficira JNA, posebno iz Kontraobavještajnog odsjeka Odjeljenja bezbjednosti 2. vojne oblasti. Svoju ofanzivnu aktivnost, u skladu sa instrukcijama najvišeg vojnog rukovodstva SFRJ, tokom 1991. i početkom 1992. uglavnom su usmjerili na Ministarstvo unutrašnjih poslova Bosne i Hercegovine. Njihovo djelovanje je bilo usmjereno, prije svega, na stvaranje iskrivljene slike o stanju u Republici Bosni i Hercegovini, zatim na određene probleme u funkcionisanju Ministarstva unutrašnjih poslova i organizovanje paravojnih formacija i dr., što je

---

[120] **Dnevni izvještaj**, br. 85, 18. juli 1992.; S. Čekić, **VOJNE PRIPREME ZA ZLOČINE U BRČKOM**, u: J. Kadrić, BRČKO - GENOCID I SVJEDOČENJA, Sarajevo 1998, str. 12; J. Kadrić, nav. dj., str. 27. I rezervni major Milisav Milutinović je bio uključen u naoružavanje Srba. Potpukovnik Milinković, kapetan Petrović i major Milutinović odigrali su ključnu ulogu u naoružavanju srpskog stanovništa na području Brčkog (J. Kadrić, nav. dj., str. 27).

[121] **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 639.

[122] *Oslobođenje*, 20. juli 1993, str. 4.

[123] **Posebno izdanje**, br. 2, 28. april 1992.

imalo znatnog uticaja i na formiranje odnosa i nastupa JNA prema zvaničnim organima vlasti u Republici. Naime, u skladu sa instrukcijama rukovodstva SDS-a, pojedini operativci i inspektori Službe državne bezbjednosti i Ministarstva unutrašnjih poslova Bosne i Hercegovine srpske nacionalnosti su dozirali informacije i podatke koje su dostavljali organima bezbjednosti JNA, kao na primjer "**MUP ne radi ništa protiv muslimanskih ekstremista**", "**protiv HOS-a i hrvatskih ekstremista**", kako "**službe MUP-a isključivo drže pod nadzorom srpski narod i naoružavanje Srba**", da "**kontrolišu JNA**" i "**rade protiv komandnog kadra i starješina JNA**" i sl. Na taj način pripreman je sukob između MUP-a, organa vlasti u Republici Bosni i Hercegovini i JNA i pored ostalog, vršena destrukcija Bosne i Hercegovine. U kontekstu tako koncipiranih informacija komande vojnih oblasti JNA, te Generalštab Oružanih snaga SFRJ i SSNO, formirali su svoje procjene situacije i na osnovu njih usmjerili svoju aktivnost na planiranje, pripremanje i vođenje agresije na Bosnu i Hercegovinu.[124]

---

[124] Isto. Brojna dokumenta vojne provenijencije to nedvosmisleno potvrđuju. Tako, ilustracije radi, general Kukanjac u **Zaključcima iz procjene stanja na prostoru Bosne i Hercegovine u zoni odgovornosti 2. vojne oblasti**, koje je 20. marta 1992. poslao Generalštabu Oružanih snaga SFRJ, ukazuje, između ostalog, kako "**pouzdani podaci**", kao i "**istupi čelnika MUP-a BiH na televiziji**" potvrđuju činjenicu da su se "**narodi ove Republike dobro naoružali na stranačkoj osnovi**", iznoseći pri tom podatke da su "**Muslimani naoružali oko 60.000, Hrvati oko 35.000 i Srbi oko 20.000 ljudi**" (AIIZ, inv. br. 2-75, 2-169 i 772).

U dokumentu Komande 2. vojne oblasti pod nazivom "**Bezbjednosna situacija u Bosni i Hercegovini**" govori se i o paravojnim formacijama i njihovom stavu i odnosu prema JNA. Polazeći pri tom od lažne ocjene da je "**rukovodstvo BiH, paralelno sa vođenjem pregovora pod okriljem EZ o mirnom razrješavanju problema u Bosni i Hercegovini, intenzivno radilo na vojnom organizovanju stranačkih vojski (SDA i HDZ)**", general Kukanjac ističe kako je "**taj proces priveden kraju što potvrđuju i brojne oružane akcije ovih snaga prema JNA i srpskom stanovništvu**". Od osnovnih ciljeva i "**dejstva paravojnih formacija na prostoru BiH**", koje je tom prilikom, između ostalih, naveo general Kukanjac, ovom prilikom izdvajamo: 1. "**Napadom na objekte i pripadnike JNA nanositi joj gubitke i izazvati je na intervenciju da bi se posle toga osudila za napad na demokratske snage i da želi očuvati komunistički sistem u zemlji**" i 2. "**Genocidom nad srpskim narodom izvršiti pritisak za masovnijim iseljavanjem u Srbiju i na taj način stvarati što veći čist etnički prostor koga će staviti pod svoju kontrolu (od strane snaga SDA i HDZ) i time stvoriti povoljne uslove u slučaju teritorijalnog razgraničenja**" (AIIZ, inv. br. 2-771).

Pojedini rukovodioci SDS-a "**na svim nivoima**", u cilju izvođenja agresije na Bosnu i Hercegovinu, raznim su kanalima dobijali oružje i od Republike Srbije (Ministarstva unutrašnjih poslova i Ministarstva odbrane Republike Srbije). Vođe i brojni članovi SDS-a održavali su stalne kontakte sa Saveznim sekretarijatom za narodnu odbranu, rukovodstvom Srbije, vlastima i drugim strukturama u Srbiji. Nelegalni kontakti, mimo legalnih organa Bosne i Hercegovine, bili su redovna pojava. U njima je bila **jasno izražena subordinacija organa susjedne republike**. Ilustracije

---

Za realizaciju navedenih ciljeva, po generalu Kukanjcu na "**teritoriji BiH su organizovane, naoružane i zadejstvovale respektivne paravojne formacije na stranačko-nacionalnoj osnovi (SDA, HDZ i HOS)**", koje su, prema procjeni JNA, brojale oko 100.000 ljudi (SDA oko 50.000, HDZ oko 35.000 i HOS oko 15.000). Međutim, u tom dokumentu, pored toga što ne dokumentuje navedene cifre, general Kukanjac se ni jednom jedinom riječju ne osvrće na formiranje srpskih oružanih formacija. Interesantno je ukazati na ocjenu generala Kukanjca o mjestu, ulozi i položaju JNA u Bosni i Hercegovini. Naime, general konstatuje da je JNA "**stabilizator mira**" na prostoru Bosne i Hercegovine i da je do priznanja nezavisnosti Bosne i Hercegovine (od strane EZ i SAD) ona "**kao faktor mira svojim neposrednim prisustvom u kriznim područjima Bosanskog Broda, Kupresa, Mostara, Sarajeva, Bijeljine, sprečavala proširenje međunacionalnih oružanih sukoba**". Međutim, uloga JNA na navodnom sprečavanju "**međunacionalnih oružanih sukoba i genocidu nad srpskim stanovništvom u BiH**" se, po ocjeni Komande 2. vojne oblasti, "**ne uklapa u politiku ekstremnih snaga SDA i HDZ za dominacijom nad srpskim narodom**". S tim u vezi, navodi se da "**paravojne formacije SDA i HDZ**", pored "**oružanih napada na pripadnike JNA i srpsko stanovništvo**", učestvuju i u oružanim napadima i na objekte i jedinice JNA, "**koje su angažovane u sprečavanju međunacionalnih sukoba i genocida nad srpskim narodom (Bosanski Brod, Kupres, Mostar)**". U tom kontekstu, dalje se navodi da je "**izvršen masakr nad srpskim stanovništvom u okolini Bosanskog Broda i Kupresa**". Na kraju tog dokumenta se ocjenjuje kako je priznavanjem nezavisnosti Bosne i Hercegovine od EZ i SAD "**neposredno doprinijelo stvaranju opšteg haosa, međunacionalnih sukoba i širenju oružane borbe na tom prostoru**", te je JNA na taj način navodno "**dovedena u nepovoljan položaj**". Takođe se konstatuje da je "**najviše rukovodstvo BiH (SDA i HDZ) na čelu sa Alijom Izetbegovićem svojim postupcima i otvorenim pozivom na mobilizaciju, obmanjivanjem javnosti, širenjem neistina i panike neposredno doprinelo sadašnjem stanju u Republici**" (Isto).

Očigledno je da su Komanda 2. vojne oblasti i druge komande i jedinice JNA, kao i najviši vojni vrh SFRJ, uporno širili dezinformacije o događajima u Bosni i Hercegovini, te mjestu i ulozi JNA u ovoj republici, a posebno o ulozi najviših predstavnika vlasti iz redova bošnjačkog i hrvatskog naroda, naročito Alije Izetbegovića. Istina je sasvim drugačija od one koja je plasirana putem JNA, o čemu svjedoče brojna dokumenta.

radi, početkom septembra 1991. Velibor Ostojić u Vladi Republike Srbije, sa predsjednikom dr Radomanom Božovićem, zatim sa ministrom za informisanje i ministrom za veze sa Srbima, te sa podsekretarom Ministarstva unutrašnjih poslova i "telefonom sa ministrom za unutrašnje poslove", postigao je sporazum o nabavci **vojne opreme, radio-stanica, predajnika, te studijske i reporterske radio i TV opreme**.[125]

Radovan Karadžić je u više navrata slao vojne delegacije ministru odbrane u Vladi Republike Srbije, general-pukovniku Tomislavu Simoviću. Prilikom prijema jedne takve delegacije, koju je predvodio major Dragan Gvozdenović (Gvozden), ovaj je, kako piše šef kabineta tog ministra, Dobrila Gajić - Glišić, izjavio da je **do 20. novembra 1991. izvršeno 80 procenata svih priprema za uspješno vođenje oružane borbe protiv Republike Bosne i Hercegovine**.[126]

Održavani su stalni kontakti između Komande 2. vojne oblasti i najužeg rukovodstva Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine.[127] Saradnja između SDS-a i komandi, jedinica i ustanova JNA održavana je i na nižem komandnom nivou. Primjera radi, predsjednik "Srpske opštine Kalesija" 23. marta 1992. je konstatovao : "**Političke i strateške odluke se usaglašavaju sa Komandom korpusa** /riječ je o 17. korpusu

---

[125] AIIZ, inv. br. 3-1174, Informacija Velibora Ostojića – Radovanu Karadžića ("povjerljivo") , mart 1992.; **ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 791.

[126] D. Gajić-Glišić, **SRPSKA VOJSKA**, Beograd 1992, str. 260-264; M. Bojić, **OSVRT NA POLOŽAJ MUSLIMANA – BOŠNJAKA U JUGOSLAVIJI**, u: **STVARANJE I RAZARANJE JUGOSLAVIJE**, Zbornik radova sa Okruglog stola Stvaranje i razbijanje avnojevske Jugoslavije, održanog u Beogradu 5.-7. decembra 1995, Beograd 1996, str. 274.

[127] AIIZ, inv. br. 2-75, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 908-1, 20. mart 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ ("na ličnost NGŠ"); Isto, inv. br. 2-76, *Vlada SAO Romanije*, Str. pov. br. 10-9/92, 10. februar 1992. - Pomoćniku saveznog sekretara za narodnu odbranu za pozadinu i drugima; Isto, inv. br. 2-77, *Vlada SAO Romanije*, Str. pov. br. 10-8/92, 10. februar 1992. - Predsjedniku Vlade Republike Srbije (na ruke dr Radomanu Božoviću).

Oficir JNA Predrag Bukurica (iz Ilijaša), službovao je do 1991. u Zadru, a zatim prekomandovan u Sarajevo, sredinom maja 1991. je otišao za Beograd, odakle je za potrebe SSNO održavao veze i kontakte sa rukovodstvom SDS-a na području Pala i Ilijaša, zbog čega je više puta boravio na Palama i u Ilijašu (AIIZ, inv. br. 2-541).

JNA - prim. S. Č./ **i 4. oklopne brigade**".[128] U Komandu 216. brdske brigade u Han Pijesku svakodnevno su dolazili predstavnici SDS-a sa područja opštine Han Pijesak, Sokolac, Olovo, Kladanj, Vlasenica, Zvornik, Rogatica i dr., gdje su uz prisustvo i saglasnost komandanta Dragomira Miloševića i komandanta 4. korpusa generala Vojislava Đurđevca održavani stalni sastanci i dogovori.[129] To naravno nije bio izuzetak, nego sistem međusobnih komunikacija na nižim nivoima.

Zaplijenjeni materijali SDS-a pokazuju da su najodgovornija lica u vrhu te stranke još u junu 1991. dobila oružje od JNA. Naime, riječ je o licima koja su se u to vrijeme nalazila na najistaknutijim rukovodnim funkcijama SDS-a (idejni osnivači, članovi Političkog savjeta i Glavnog republičkog odbora, kao i kadrovi SDS-a u Vladi i Skupštini Bosne i Hercegovine). Na prvom mjestu nalazio se Radovan Karadžić sa poklonjenim *heklerom* sa prigušivačem br. 93421 i 200 metaka. Vojislav Maksimović, predsjednik Kluba poslanika SDS-a u Skupštini Republike Bosne i Hercegovine i profesor Sarajevskog univerziteta, dužio je automatski pištolj marke *škorpion* br. 24705 i 100 metaka cal. 7,65 mm; Aleksa Buha, profesor Sarajevskog univerziteta *škorpion* br. 24578 i 100 metaka 7,65 mm; Petko Čančar, predsjednik Vijeća opština Skupštine Republike Bosne i Hercegovine *škorpion* br. 23722 i 100 metaka cal. 7,65 mm; Momčilo Pejić, ministar za finansije u Vladi Republike Bosne i Hercegovine, bio je zadužen *škorpionom* br. 23517 i 100 metaka cal. 7,65 mm); Komnen Pijevac, pomoćnik ministra za informacije u Vladi Republike Bosne i Hercegovine, dužio je *škorpion* br. 24536 i 100 metaka cal. 7,65 mm; Ljubomir Zuković, zamjenik ministra za obrazovanje u Vladi Republike Bosne i Hercegovine, *škorpion* br. 24538 i 100 metaka cal. 7,65 mm; Tatjana Starović, zamjenik ministra za zdravstvo Republike Bosne i Hercegovine, *škorpion* br. 24033 i 100 metaka cal. 7,65 mm; Miloš Savić, zamjenik generalnog sekretara Skupštine, *škorpion* br. 24818 i 100 metaka cal. 7,65 mm; Slavko Leovac, doktor nauka, profesor Sarajevskog univerziteta, *škorpion* br. 24693 i 200 metaka cal. 7,65 mm; Milorad Ekmečić, akademik i profesor Sarajevskog univerziteta, *škorpion* br. 24889 i

---

[128] AIIZ, Fond SDS, inv. br. 1023/11, Predsjednik *Srpske opštine Kalesija*, 23. mart 1992. - Ministru Veliboru Ostojiću.

[129] AIIZ, inv. br. 2-2809, Izjava načelnika Štraba 216. brdske brigade potpukovnika JNA Asima Džambasovića.

100 metaka cal. 7,65 mm; Božidar Antić, ministar u Vladi Republike Bosne i Hercegovine, *škorpion* br. 24826 i 100 metaka cal. 7,65 mm; Risto Đogo, urednik Radio Sarajeva, *škorpion* br. 24803 i 100 metaka cal. 7,65 mm; Todor Dutina, književnik, *škorpion* br. 24361 i 100 metaka cal. 7,65 mm; Danilo Dursum, direktor hotela *Holiday Inn*, *škorpion* br. 25841 i 90 metaka cal. 7,65 mm; Miroslav Toholj, književnik, *škorpion* br. 23812 i 100 metaka cal. 7,65 mm; Milivoje Unković, akademski slikar, *škorpion* br. 24582 i 100 metaka cal. 7,65 mm; Milivoje Tutnjević, (ul. Muhameda Džudže 20), *škorpion* br. 24311 i 100 metaka cal. 7,65 mm i Mirko Carić (ul. Pavla Goranina 2), *škorpion* br. 25841 i 100 metaka cal. 7,65 mm.[130]

U pomenutoj dokumentaciji evidentirana su i tri lica pod oznakom "xy", "xz" i "zy", koje su organi Ministarstva unutrašnjih poslova Bosne i Hercegovine, preko svojih službi, dešifrovali i utvrdili da je riječ o Biljani Plavšić, Nikoli Koljeviću i Momčilu Krajišniku (broj *škorpiona* kod Plavšićke je 24879, Koljevića 24661 i Krajišnika 24801).[131]

Brojni su podaci koji govore o učešću čelnih ljudi SDS-a u naoružavanju srpskog stanovništva. Tako su poslanici Skupštine Kozić i Simić vodili konvoj oružjem kroz istočnu Hercegovinu. Branko Simić je bio jedan od ključnih ljudi "**prijemnog centra JNA naoružanja**". U jednoj turi od JNA je dobio : 54 minobacača 82 mm, preko 600 automatskih pušaka, pištolja, bombi i drugo.[132]

Paradržavni organi srpskih autonomnih oblasti iz Bosne i Hercegovine u funkciji okupiranih organa neposredno su kontaktirali sa načelnikom Generalštaba Oružanih snaga SFRJ i obraćali se Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, Komandi 2. vojne oblasti, Ministarstvu odbrane Republike Srbije, Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srbije, Ministarstvu zdravlja Republike Srbije, Ministarstvu za veze sa Srbima izvan Srbije, Crvenom krstu Jugoslavije, Udruženju Srba iz Bosne i Hercegovine, Matici iseljenika i predsjedniku Vlade Republike Srbije "(**na ruke dr. Radomanu Božoviću**)", tražeći naoružanje i opremu. Raspoloživi podaci nedvosmisleno potvrđuju da su Generalštab Oružanih snaga SFRJ (JNA) i Vlada Republike Srbije (MUP Srbije)

130 *Oslobođenje*, 25. februar 1993.

131 Isto.

132 *Oslobođenje*, 1. oktobar 1993.

formirali, naoružali, opremili i obučili srpske oružane jedinice u Bosni i Hercegovini.[133]

JNA je cjelokupne rezerve naoružanja, municije i opreme jedinica i štabova Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine, te naoružanja, municije i pogonskog goriva JNA koje su čuvane u skladištima JNA, ustupila i podijelila Srbima. **Samo u skladištima 2. vojne oblasti nalazile su se rezerve naoružanja i dva borbena kompleta municije za jedinice i štabove Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine i naoružanja, municije i pogonskog goriva JNA u sljedećim količinama** :

a) za Teritorijalnu odbranu: 78.400 cijevi naoružanja i 1.500 tona municije; i

b) za JNA: 30.000 komada lakog pješadijskog naoružanja, 40 tona municije i minskoeksplozivnih sredstava i oko 25 tona pogonskog goriva.[134]

JNA je **do 20. marta 1992. srpskim "dobrovoljačkim jedinicama" "na prostoru BiH u zoni odgovornosti 2. VO"** /2. vojne oblasti - prim. S. Č./ **podijelila 51.900 komada naoružanja (75%), a SDS 17.298 komada (ili 25%)**. Istovremeno **JNA je do 20. marta 1992. podijelila oko 6.000 komada pješadijskog naoružanja koje je pripadalo Teritorijalnoj odbrani Bosne i Hercegovine za naoružavanje srpskog naroda. Do tada je u Sarajevu podijeljeno 300 automatskih pušaka "pouzdanim" penzionisanim oficirima, a za "tri do četiri dana biće naoružano još sto ljudi"**. Ta lica će, prema ocjeni komandanta 2. vojne oblasti, "**braniti-štititi stambene blokove, zgrade, ulaze i posebno štititi porodice AVL** /aktivnih vojnih lica - prim. S. Č./ **u radnom vremenu i u situacijama kada AVL izlaze sa jedinicama na logorovanje, borbene zadatke i drugo**".[135]

---

[133] AIIZ, inv. br. 2-76, *Vlada SAO Romanije*, Str. pov. br. 10-9/92, 10. februar 1992. - Pomoćniku Saveznog sekretara za narodnu odbranu i drugima; Isto, inv. br. 2-77, *Vlada SAO Romanije*, Str. pov. br. 10-8/92, 10. februar 1992. - Predsjedniku Vlade Republike Srbije "(na ruke dr Radomanu Božoviću)".

[134] AIIZ, inv. br. 2-75, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 908-1, 20. mart 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - ("na ličnost NGŠ").

[135] Isto. "**Pouzdani**" penzionisani oficiri JNA bili su maksimalno uključeni u vojno planiranje, pripremanje i izvođenje agresije na Bosnu i Hercegovinu. O tome

Srpsko-crnogorski agresor je i bolničke kapacitete koristio kao skladišta naoružanja. Najeklatantniji primjer je zloupotreba Vojne bolnice u Sarajevu. Ta je bolnica u drugoj polovini 1991. "**postala naoružani logor**". U nju je dovoženo i lagerovano oružje. Tako je, prema izjavi jednog ljekara koji je radio kao psihijatar u sarajevskoj Vojnoj bolnici, samo "**na jednom mjestu bilo spremljeno 150 AK-47 i 250 ručnih granata**".[136]

Nakon referenduma građana Bosne i Hercegovine za samostalnu, nezavisnu i suverenu državu (29. februara - 1. marta 1992.) ljekari srpske nacionalnosti u toj zdravstvenoj ustanovi u Sarajevu, odvojili su se od svojih nesrpskih kolega i podijeljeno im je oružje. Tako su, na primjer, kapetan Mladen Pušković (stomatolog), potpukovnik Vladimir Vujaklija (viši rendgenski tehničar) i poručnik Milorad Otović (organ bezbjednosti u bolnici) dobili snajperske puške.[137]

Prema podacima vojnoobavještajnih analiza u Beogradu opremom JNA naoružano je **50.400 ljudi (Srba)**, odnosno pune četiri divizije, sa **200 tenkova, 150 oklopnih transportera, 400 teških topova, 800 minobacača i bestrzajnih topova**. Republika Srbija je dodatno opremila još oko **42.000 ljudi**, odnosno tri samostalne divizije. U tom kontingentu

---

postoji dosta podataka. Ilustracije radi ukazujemo na činjenicu da je Slobodan Krivokapić, penzionisani oficir JNA, vlasnik *Konobe* u ul. Marka Marulića (stalno nastanjen u ul. Marjana Baruna br. 2.) u Sarajevu, prije izbijanja agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu raspolagao planovima za okupaciju Kupresa i Livna i njihovo pripajanje *SAO Krajini*. Krivokapić je znao i za izvjesni "**gruntovni uložak**", dokument, koji se nalazio u Komandi 2. vojne oblasti, a koji se odnosio na "**vraćanje 70 % teritorije R BiH Srbiji**" (**Dnevni izvještaj**, br. 114/115, 17. avgust 1992.).

General Milutin Kukanjac je u naređenju od 4. aprila 1992, između ostalog, naredio animiranje penzionisanih vojnih lica i građanskih lica "**za spremnost u odbrani stambenih objekata**" (AIIZ, inv. br. 2-2804, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. broj 09/80-23, 4. april 1992. – Komandi Vojno-građevinske direkcije).

Tim je naređenjem, pored ostalog, borbena gotovost komandi, jedinica i ustanova 2. vojne oblasti podignuta "**na najviši nivo**". Od posebne je važnosti i "**vrlo bitno**" bilo da se do dvadeset časova istoga dana (tj. 4. aprila) obezbijedi i potpuna borbena gotovost "**izdvojenih objekata i njihova zaštita**" (Isto).

136 ∴ **RATNI ZLOČINI U BOSNI I HERCEGOVINI**, Izvještaji Amnesty Internationala i Helsinki Watcha, Antiratna kampanja Hrvatska, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Zagreb, Biblioteka Dokumenti, br. 2, Zagreb 1993, str. 107.

137 Isto.

je, na primjer, isporučeno: 1.017 mitraljeza kalibra 7,62 mm, 216 mitraljeza 12,7 mm, 162 bestrzajna topa, 441 minobacač, 54 topa kalibra 76 i 100 mm, 36 haubica od 122 mm, 54 višecijevna raketna bacača od 128 i 262 mm, 90 protivavionskih topova (PAT) od 20, 30, 40 i 57 mm, 96 srednjih tenkova, 30 samohotki i 18 oklopnih vozila.[138]

Na teritoriji Bosne i Hercegovine je do 20. marta 1992. u komandama, jedinicama i ustanovama 2. i 4. vojne oblasti i kolaboracionističkim formacijama tzv. srpskih autonomnih oblasti, uglavnom, završena mobilizacija, naoružavanje i opremanje "vojnih obveznika" srpske nacionalnosti.[139]

Predsjedništvo Bosne i Hercegovine je, nakon genocida izvršenog u Bijeljini nad Bošnjacima, početkom aprila 1992. uputilo zahtjev JNA da vrati naoružanje jedinica i štabova Teritorijalne odbrane. S tom odlukom je Komanda 2. vojne oblasti upoznala cjelokupni starješinski sastav i predočila im da se to naoružanje i oprema bez pisanog odobrenja komandanta 2. vojne oblasti ne smije izdati. Međutim, **JNA je odbila vraćanje naoružanja i opreme legalne Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine**.[140]

Sve to potvrđuje da je svo naoružanje, municija, oprema, materijalno-tehnička, intendantska i druga sredstva kojim su raspolagale srpske oružane formacije poticale iz arsenala JNA, sekvestrirane imovine

---

138 *Prva linija*, br. 6, 23. maj 1993, str. 13.

139 M. Kreso, **ČINJENICE KOJE UKAZUJU NA AGRESIJU NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU OD STRANE SAVEZNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE I NJENIH POMAGAČA** (rukopis), Sarajevo 1993, str. 6.

140 **Agresija...**, str. 19; AIIZ, inv. br. 2-88, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-1940, 02. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ-Operativni centar; Isto, inv. br. 2-118, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-1986, 04. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - Sektor pozadine; Isto, inv. br. 2-85, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2000, 05. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar; Isto, inv. br. 2-124 Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2126, 10. april 1992. - Operativni centar Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - za Sektor pozadine.

Rukovodstvo Skupštine opštine Bihać je 6. aprila 1992. donijelo odluku da JNA, u roku od deset dana vrati oružje jedinicama i Štabu teritorijalne odbrane. Međutim, JNA je to odbila. Stranka demokratske akcije je 9. aprila uputila zahtjev da se iz skladišta u Ustikolini izda oružje za jedinice TO. I taj je zahtjev odbijen (Isto).

Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine, kao i Teritorijalne odbrane i Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije.

"**Od početka borbenih dejstava**", formirane srpske jedinice Teritorijalne odbrane, neposredno ili preko svojih štabova obraćale su se direktno SSNO-u radi popune sa sredstvima naoružanja i vojne opreme iz rezervi JNA. Opremanje tih jedinica je, "**u vrijeme kada su postojali uslovi**", vršeno neposredno dodjelom sredstava naoružanja i vojne opreme od strane taktičkih nosilaca (rodova i službi SSNO-a) preko 608. tehničko-snabdjevačke baze SSNO-a i komandi vojnih oblasti. Međutim, zbog velikog broja zahtjeva i teškoća da se to pitanje dalje rješava na nivou SSNO-a, načelnik Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, general-pukovnik Blagoje Adžić, izdao je 30. decembra 1991, Pov. br. 2268-1, **Naređenje ("VOJNA TAJNA POVERLJIVO") o opremanju (načinu popune) jedinica srpske teritorijalne odbrane sa sredstvima naoružanja i vojne opreme (iz rezervi JNA)**.[141]

Popunu jedinica srpske Teritorijalne odbrane naoružanjem i vojnom opremom trebalo je "**vršiti na sljedeći način : Komande - štabovi TO zahteve za popunu svojih jedinica sa sredstvima NVO** /naoružanje i vojna oprema - prim. S. Č./ **dostavljaće ubuduće komandi jedinice JNA u čijoj zoni odgovornosti se nalaze"**. Zahtjeve za popunu trebalo je dostavljati SSNO-u preko nadležnih organa TO, **"a za jedinice angažovane u sastavima JNA preko jedinica i komandi JNA.**

2. - Nadležni organi SSNO, analiziraće primljene zahteve i u skladu sa procenjenim potrebama i mogućnostima davaće saglasnost na vrstu NVO i jedinicu koja će odobreno NVO predati TO.

3. - Komanda 608. TSB /tehničko-snabdjevačke baze – prim. S. Č./ **SSNO, će nakon odobrenja taktičkih nosilaca (rodova i službi SSNO), pripremati rešenja za ustupanje sredstava NVO jedinicama TO.**

Prilikom donošenja rešenja o ustupanju sredstava NVO ili predaji na drugi način, voditi računa o stvarnim potrebama, nameni i obučenosti sastava jedinica TO za upotrebu dodeljenih sredstava.

---

141 AIIZ, inv. br. 2-2821, Tehnička uprava SSNO, Pov. br. 2268-1, 30. decembar 1991. – Komandi 5. VO. To je naređenje dostavljeno "**svim komandama - štabovima TO i JNA do nivoa brigade**" (Isto).

4. - Komanda 608. TSB SSNO je obavezna da izveštava taktičke nosioce (rodove i službe SSNO) o realizaciji donetih rešenja o ustupanju sredstava NVO jedinicama TO.

5. - Materijalno zaduženje komandi - štabova jedinica TO sa dodeljenim sredstvima NVO iz rezervi JNA, izvršiti u duhu postojećih propisa o materijalnom knjigovodstvu i evidenciji u JNA.

6. - Snabdevanje angažovanih jedinica TO borbenim potrebama, po osnovi utroška, vršiti organizovano preko jedinica – ustanova na koje su oslonjeni po šemi pozadinskog obezbeđenja. Postupak je u svemu isti kao i za sve jedinice ojačanja".[141a]

General Milutin Kukanjac (komandant 2. vojne oblasti) je, na osnovu navedenog naređenja načelnika Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, 9. januara 1992. izdao slično naređenje **o načinu opremanja jedinica Srpske teritorijalne odbrane sa sredstvima naoružanja i vojne opreme iz rezervi JNA**. To je naređenje u cjelosti glasilo:

"**1. - Popunu jedinica TO NVO vršiti isključivo u skladu s važećim propisima. Komande i štabovi TO zahteve za popunu svojih jedinica sa sredstvima NVO dostavljaće komandi jedinica JNA u čijoj zoni odgovornosti se nalaze.**

Zahteve za popunu dostavljati SSNO preko nadležnih organa TO, a za jedinice angažovane u sastavima jedinica JNA preko komandi Korpusa Komandi 2. VO.

2. - Komanda 2. VO analiziraće primljene zahteve, ceniti njihovu opravdanost i prosleđivati SSNO, radi dobijanja saglasnosti i rešenja za ustupanje sredstava NVO i ostalih neborbenih sredstava jedinicama TO.

Komande - štabovi TO u svojim zahtevima moraju voditi računa o stvarnim potrebama, nameni i obučenosti svojih sastava za upotrebu dodeljenih sredstava.

141a Isto. Zanimljivo je istaći kako general Blagoje Adžić u obrazloženju donošenja tog naređenja ukazuje na poštivanje propisa i sprječavanje eventualnih zloupotreba ("**... da bi se i dalje poštovali propisi i na taj način sprečile eventualne zloupotrebe**"; "**... isključivo u skladu sa važećim propisima**"). Očigledno je "zaboravio" da su upravo njegovo naređenje i druge aktivnosti s tim u vezi zločinačkog karaktera, a ne, kako on tvrdi, poštivanje propisa i sprječavanje eventualnih zloupotreba.

3. - Komanda 608. TSB SSNO, će nakon odobrenja taktičkih nosilaca (rodova i službi SSNO), pripremati rešenja za ustupanje sredstava NVO jedinicama TO.

4. – Komande korpusa i pozadinskih baza su obavezne da izveštavaju taktičke nosioce ove komande o realizaciji donetih rešenja o ustupanju sredstava NVO jedinicama TO.

5. - Materijalno zaduženje komandi - štabova jedinica TO sa dodeljenim sredstvima NVO iz rezervi JNA, vršiti u duhu postojećih propisa o materijalnom knjigovodstvu i evidenciji u JNA.

6. - Snabdevanje angažovanih jedinica TO borbenim potrebama, po osnovi utroška, vršiti organizovano preko jedinica - ustanova na koje su oslonjene po šemi pozadinskog obezbeđenja. Postupak je u svemu isti kao i za sve jedinice ojačanja".[142]

Jugoslovenska narodna armija je, u skladu sa naređenjem Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, posebno od 30. decembra 1991, naređenjem generala Kukanjca od 9. januara 1992. i instrukcijama Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu (naročito od 21. februara i 20. aprila 1992.), **naoružavala i opremala srpske oružane jedinice teritorijalne odbrane i milicije, kao i druge srpske oružane jedinice, kako u Bosni i Hercegovini, tako i u Hrvatskoj. Na taj način JNA je naoružala, opremila, popunila i obučila srpsko stanovništvo u rukovanju i gađanju pješadijskim i artiljerijskim naoružanjem, što potvrđuju brojna dokumenta**.[143]

Paradržavni srpski *Opštinski štab Teritorijalne odbrane Bosanski Petrovac*, kao "**jedina vojna jedinica na teritoriji**" te opštine je, "**s obzirom na političko-bezbjednosnu situaciju u Jugoslaviji**", a posebno dislociranje jedinica JNA iz Hrvatske na to područje, krajem

---

[142] AIIZ, inv. br. 2-2815, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. broj 31/103-6-1, 9. januara 1992. – Na ličnost komandanta.

I general Milutin Kukanjac, kao i njegov pretpostavljeni (general Blagoje Adžić), govori o "**poštivanju**" propisa i "**sprečavanju**" eventualnih zloupotreba. Očigledno je slijedio svoga komandanta u zločinačkim namjerama i djelovanju.

[143] AIIZ, inv. br. 2-195, 196, 198 i drugi.

1991. razmatrao organizacijsko-formacijske popune na formiranju vojnih jedinica i donio zaključak da se obrati JNA, radi obezbjeđenja materijalnih sredstava. Komandant tog štaba, rezervni kapetan I klase Obrad Vržina, 13. decembra 1991. je, s tim u vezi, uputio zahtjev Str. pov. br. 06/190-1 Vojnoj pošti 1754 Bosanski Petrovac i Komandi 530. pozadinske baze za dodjelu pješadijskog i artiljerijskog naoružanja, municije i odjeće za vojnike.[144]

Nakon što je dobila navedeni zahtjev Komanda 530. pozadinske baze je, "**sagledavajući zadatke koje imaju novoformirane jedinice OpŠTO** /opštinski štab teritorijalne odbrane - prim. S. Č./ **B. Petrovac**" i "**procjenom političko-bezbjednosne situacije u širem okruženju zone odgovornosti 530. PoB**" /pozadinske baze – prim. S. Č./, došla do zaključka da su isti u "**funkciji kontrole teritorije, upravnih i rokadnih komunikacija, zaštite objekata od posebnog značaja i sadejstva sa jedinicama JNA u eventualnom izvođenju b/d** /borbenih dejstava - prim. S. Č./ **na ovim prostorima**". Imajući u vidu da su organizacijsko formacijske pripreme na formiranju navedenih jedinica *Opštinskog štaba teritorijalne odbrane B. Petrovac* "**već**

---

144 AIIZ, inv. br. 2-175, Opštinski štab teritorijalne odbrane Bosanski Petrovac, Str. pov. br. 06/190-1, 13. decembar 1991. - Vojnoj pošti 1754 Bosanski Petrovac; Isto, inv. br. 2-176, Komanda 530. pozadinske baze, Str. pov. br. 25-1, 3. januar 1992. - Komandi 5. Vojne oblasti. Tom prilikom tražena su sljedeća materijalno-tehnička sredstva :

1. pištolj 7, 62 mm	40 komada
2. automatski pištolj 7, 65 mm	15 komada
3. automatska puška 7, 62 mm	130 komada
4. puškomitraljez 7, 62 mm (7, 9 mm)	60 komada
5. minobacač 60 mm	12 komada
6. minobacač 82 mm	10 komada
7. minobacač 120 mm	3 komada
8. bestrzajni top 82 mm	6 komada
9. ručni bacač raketa 90 mm	20 komada
10. ručni bacač M-57	40 komada
11. ručni bacač raketa 64 mm ("zolja")	200 komada
12. ručna-odbrambena bomba	400 komada
13. busola lakog tipa	3 komada
14. borbeni kompleti municije za pješadijsko naoružanje	2 komada
15. komplet odjeće za vojnike	1200 komada (Isto).

uspešno sprovedene", zastupnik komandanta 530. pozadinske baze, pukovnik Milorad Škondrić, ocijenio je da bi "**popunom sa traženim MS** /materijalna sredstva - prim. S. Č./ **dobili dodatne snage na izvršavanju navedenih značajnih zadataka za JNA**", te je Komandi 5. vojne oblasti predložio da se navedeni zahtjev u "**što je moguće kraćem roku pozitivno riješi**". Pri tome je posebno napomenuo da se "**sa teritorije SO** /Skupštine opštine - prim. S. Č./ **B. Petrovac i do sada već uspješno vršilo mobiliziranje v/o** /vojni obveznici - prim. S. Č./ **i dobrovoljaca, koji su se vrlo aktivno uključili i potrudili u izvršenju zadataka jedinica 5. K i 9. K** /K – korpus - prim. S. Č./ **i 200. VB** /vazduhoplovna baza – prim. S. Č./, **što potvrđuje da se radi o stanovništvu čvrsto motivisanom na zaštiti zajedničke domovine i koje je vrlo pozitivno opredeljeno prema JNA u cjelini**".[145]

Komanda 2. vojne oblasti, odnosno zastupnik načelnika Tehničke službe pukovnik Gradimir Petrović, 8. januara 1992. Komandi 530. pozadinske baze izdao je naredbu, Pov. br. 32/198-5, da za potrebe tzv. Opštinskog štaba Teritorijalne odbrane Bosanski Petrovac izda sljedeće vrste i količine municije :

a) **iz skladišta municije Bihać** :

- metak 7,62 mm za pištolj	2.100 komada
- metak 7,65 mm obično zrno	1.500 komada
- metak 7,62 mm, probojno-zapaljivo zrno za automatsku pušku	3.780 komada
- metak 7,62 mm, obično zrno za automatsku pušku	27.720 komada
- metak 7,62 mm, obilježavajuće zrno za automatsku pušku	7.560 komada

b) **iz skladišta municije Donji Lapac** :

- mina trenutna za minobacač 60 mm	1.440 komada

145 AIIZ, inv. br. 2-176, Komanda 530. pozadinske baze, Str. pov. br. 25-1, 03. januar 1992. – Komandi 5. vojne oblasti.

c) **iz skladišta municije Bosanski Novi** :

- mina trenutna za minobacač 82 mm	1.200 komada
- mina kumulativna za ručni bacač M-57	320 komada
- bomba ručna M-75	420 komada.[146]

Za popunu 6. ličke divizije Komanda 5. vojne oblasti je 2. januara 1992. (Pov. br. 32/205-3) od Komande 608. Tehničko snabdjevačke baze SSNO-a hitno tražila sljedeće naoružanje :

- automatska puška 7,62 mm M-70 B1	100 komada
- automatska puška 7,62 mm M-70 AB2	300 komada
- poluautomatska puška 7,9 mm, snajper, M-76	100 komada
- minobacač 60 mm M-57	40 komada
- minobacač 82 mm M-69 A	16 komada.[147]

Predsjednik Skupštine opštine Sanski Most i zamjenik komandanta TO Sanski Most, Nedeljko Rašula i Sveto Mrđa, dostavili su januara 1992. JNA "**Specifikaciju potreba naoružanja, opreme i MTS za organizaciju odbrane srpskog naroda područja Skupštine opštine Sanski Most**". Za popunu jedinica Tertorijalne odbrane tražili su sljedeće vrste i količinu oružja i materijalno-tehničkih sredstava :

1. minobacač – 82 mm	2 komada
2. minobacač – 120 mm	4 komada
3. minobacač – 60 mm	16 komada
4. BOT -	4 komada
5. LPAT – 20 mm	4 komada
6. TOP, Haubica-105 mm-155 mm	2 komada
7. BOV	2 komada

---

[146] AIIZ, inv. br. 2-177, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 32/198-5, 08. januar 1992. – Komandi 530. pozadinske baze i OpŠTO Bosanski Petrovac.

[147] AIIZ, inv. br. 2-222, Komanda 5. vojne oblasti, Pov. br. 32/205-3, 02. 01. 1992. - Komandi 608. TSB SSNO i drugima.

Navedena sredstva je, po ocjeni pukovnika Gradimira Petrovića, zastupnika načelnika Tehničke službe Komande 5. Vojne oblasti, trebalo "**isporučiti**" 530. pozadinskoj bazi, "**koja će izvršiti distribuciju do krajnjih primaoca**".

8. tenk	2 komada
9. snajper puške – 7,9 mm (2 sa priključkom za noćno gađanje)	80 komada
10. PM M-84	10 komada
11. MES, PP-PR, MI	300-400 komada
12. eksploziv	2000 kilograma
13. AP	800 komada
14. PAP	300 komada
15. LRL-128mm	4 komada
16. signalni pištolj	20 komada
17. ZOLJA	900 komada
18. inicijalne kapsule	300 komada
19. dvogledi IC za noćno osmatranje	3 komada
20. pasivni nišan (4 za AP, 5 za snajper)	9 komada
21. sredstva veze	
- RU 12	10 komada
- RU 3	6 komada
22. poljska kuhinja komplet	2 komada
23. prigušivači:	
- za snajperske puške	15 komada
- za automatske puške	5 komada
24. busole ručne	50 komada
25. vozilo veze	1 komad
26. OSA	9 komada
27. komplet uniforme maskirne	120 komada
28. SDO (suhi dnevni obrok)	5.000-7.000 komada
29. municija	10 borbena kompleta.[148]

[148] AIIZ, inv. br. 2-2820, Skupština opštine Sanski Most – Komandi JNA Beograd, **Specifikacija potreba naoružanja, opreme i MTS za organizaciju odbrane srpskog naroda područja Skupštine opštine Sanski Most**.

Taj je zahtjev Komanda 530. pozadinske baze 28. januara 1992. dostavila Komandi 2. vojne obalsti, u skladu sa njenim naređenjem, pov. br. 31/103-6-1, od 9. januara 1992.[149]

Nakon što je dobio zahtjev, general-major Ratko Milićević (pomoćnik komandanta za pozadinu 2. vojne oblasti), 10. februara 1992. proslijedio ga SSNO – Tehničkoj upravi, u skladu sa naređenjem načelnika GŠ OS SFRJ, pov. br. 2268-1, od 30. decembra 1991, "**sa molbom da se sa I i III Uprava GŠ OS** /Generalštab Oružanih snaga – prim. S. Č./ **i drugim nadležnim organima razmotri opravdanost zahteva i donese odgovarajuća odluka**". Iako je naveo da je Komandi 2. vojne oblasti zahtjev dostavljen "**mimo organa TO zbog 'nepoverenja' potpisnika zahteva prema postavljenim organima u TO**" i da se "**u zahtevu ne navodi da li postoji formacija jedinice za koju se traži naoružanje i oprema**", jer se "**iz priložene specifikacije ne može zaključiti o kakvoj se jedinici radi**", general Milićević je konstatovao da "**ukoliko postoji određena formacija jedinica TO ili se procjenjuje da bi ista mogla biti formirana mišljenja smo da bi trebalo dodeliti pripadajuće naoružanje i opremu u skladu sa mogućnostima**".[150]

Generalmajor Dušan Koturović, načelnik Vojne pošte 4509 u Beogradu, je, "**na osnovu nastalih potreba**", 7. februara 1992. Vojnoj pošti 9808 u Pančevu izdao naredbu Pov. br. 11/9 da za potrebe 3. odreda Teritorijalne odbrane u sastavu 10. partizanske divizije, čije se

---

Taj je zahtjev obrazložen na sljedeći način :

"**S obzirom, da nismo u mogućnosti da bilo šta uradimo preko komandanta TO u Sanskom Mostu koji je muslimanske nacionalnosti i na to mjesto postavljen od strane SDA u Sanskom Mostu, a njihov zajednički rad u proteklih godinu dana se odnosio na javno djelovanje na rušenju JNA i Jugoslavije kao zajedničke države ravnopravnih naroda i narodnosti. Želimo da se samoorganizujemo i osposobimo za odbranu Sanskog Mosta i naroda koji želi da ostane u Jugoslaviji. Pri tom se stavljamo direktno pod komandu JNA. Nadamo se da ćete nam u ovom teškom trenutku pružiti neophodnu pomoć i da ćemo zajednički odbraniti našu domovinu**" (Isto).

149 AIIZ, inv. br. 2-2822, Komanda 530. pozadinske baze, Pov. br. 188-2, 28. januar 1992. – Komandi 2. vojne oblasti.

150 AIIZ, inv. br. 2-2822, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 31/103-6/2, 10. februara 1992. – SSNO – Tehnička uprava.

komandno mjesto nalazilo u selu Živaja (opština Kostajnica, Hrvatska), izda nalog za preraspodjelu sljedećih sredstava :

1. protiv oklopni top 76 mm M-42
   sa 3 borbena kompleta municije — 6 komada
2. samohodno oružje 76 mm M-18
   sa 3 borbena kompleta municije — 6 komada.[151]

Komanda 2. vojne oblasti je, na osnovu naređenja Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, Uprave artiljerije (Pov. br. 11-9 od 7. februara 1992.) komandama 993., 530. i 405. pozadinske baze i Komandi 5. korpusa 22. februara 1992. izdala naređenje (Pov. br. 32/148-60) da se, za popunu 3. odreda Teritorijalne odbrane 10. partizanske divizije 5. korpusa JNA, izdaju sljedeće vrste i količine municije :

a) **iz 1. skladišta municije *Krčmarice* - Banja Luka**

- metak 76 mm, trenutno-fugasni za SO M18 — 161 komada
- metak 76 mm, pancirni za SO M18 — 180 komada
- metak 76 mm, potkalibarno za SO M18 — 36 komada

b) **iz 2. skladišta municije Mrkonjić Grad**

- metak 12,7 mm, pancirno zapaljivo i pancirno zapaljivo obilježavajuće zrno za *Browing* — 4.400 komada
- bomba ručna M-75 — 150 komada
- metak 76 mm, trenutno fugasni za top M-42 — 450 komada
- metak 76 mm, kumulativni sa rotirajućim zrnom za top M-42 — 450 komada

c) **iz 3. skladišta municije Bihać**

- metak 76 mm, potkalibarno za SO M18 — 144 komada

---

[151] AIIZ, inv. br. 2-224, Vojna pošta 4509 Beograd, Pov. br. 11-9, 07. januar 1992. - Vojnoj pošti 9808 Pančevo. Navedena sredstva je trebalo izuzeti iz 2. vojne oblasti.

d) **iz 2. skladišta municije Golubić**

- metak 76 mm, trenutno fugasni za SO M18 290 komada.[152]

Takozvana *Srpska stanica javne bezbjednosti Bosanski Petrovac* se, 6. februara 1992. obratila JNA, odnosno Vojnoj pošti 1754 Bosanski Petrovac i Komandi 530. pozadinske baze, i zatražila "pozajmicu" borbenih sredstava i opreme radi opremanja "**rezervnog i aktivnog sastava milicije**". Tom prilikom su tražena sljedeća borbena sredstva i oprema :

- snajperske puške, sa određenim brojem borbenih kompleta municije 50 komada
- "zolja" 250 komada
- "osa" 150 komada
- čizme za teren 240 pari
- pulovera 250 komada
- rukavice i dr.[153]

Polazeći od ocjene da se "**rezervni i aktivni sastav milicije kroz svoju obuku nije obučavao oko rukovanja sa ovim borbenim sredstvima**", Ljubomir Kerkez, načelnik navedene paradržavne stanice javne bezbjednosti je od Komande 530. pozadinske baze tražio i pomoć "**oko realizacije obuke u rukovanju i gađanju sa ovim sredstvima u rezervnim stanicama milicije**".[154]

Paradržavni *Srpski okružni štab teritorijalne odbrane Bihać* se, 18. februara 1992. (Str. pov. br. 06/1-1/92) obratio Komandi 450. pozadinske

---

[152] AIIZ, inv. br. 2-225 i 2-227, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 32/198-60, 22. februar 1992. - komandama 993, 530. i 405. pozadinske baze i Komandi 5. korpusa.

[153] AIIZ, inv. br. 2-234, Ministarstvo za unutrašnje poslove, Centar službi bezbjednosti Bihać, *srpska Stanica javne bezbjednosti Bosanski Petrovac*, Str. pov. br. 01-06/92, 06. februar 1992. - Vojnoj pošti 1754 Bosanski Petrovac. Isto, inv. br. 2-223, Komanda 530. pozadinske baze, Str. pov. br. 267-2, 17. februar 1992. - Komandi 2. vojne oblasti.

[154] Isto.

baze za popunu sa 2.000 komada pješadijskog naoružanja, dva borbena kompleta municije i 850 kompleta vojne opreme (odjeće i obuće) u cilju formiranja "**jedinice od srpskog naroda**".[155]

Nakon što je dobila navedene zahtjeve tzv. *Stanice javne bezbjednosti Bosanski Petrovac* i *srpskog Okružnog štaba teritorijalne odbrane Bihać*, Komanda 2. vojne oblasti se, u skladu sa naređenjem načelnika Generalštaba Oružanih snaga SFRJ (Pov. br. 2268-1) od 30. decembra 1991, 3. marta 1992. (Pov. br. 32/205-16) ("Vojna tajna-Poverljivo") obratila Tehničkoj upravi Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, sa zahtjevom da se odobri popuna tih jedinica naoružanjem i opremom.[156]

Vojna pošta 5027 Sarajevo je, na osnovu zahtjeva Vojne pošte 4022 iz Banja Luke, (Pov. br. 18/4-35) od 26. marta 1992. da joj se za "**kvalitetniju popunu jedinica i opremanje dobrovoljaca**" hitno obezbijedi 2.000 komada automatskih pušaka 7,62 mm, 30. marta odobrila izdavanje 986 komada automatskih pušaka 7,62 mm. Interesantno je istaći da je pomenuta jedinica u Banjoj Luci tada raspolagala sa 17.571 komada automatskih pušaka navedenog kalibra, a da je po formaciji "**sljeduje 21.901 komad**".[157]

Popuna paradržavnih srpskih jedinica i štabova teritorijalne odbrane, kao i organa i jedinica milicije, sa materijalno-tehničkim i intendantskim sredstvima (pješadijsko i artiljerijsko naoružanje, tenkovi, municija, minsko-eksplozivna sredstva, sredstva veze, intendantska tehnika za rad u

---

[155] AIIZ, inv. br. 2-232, /Srpski/ Okružni štab TO Bihać, Str. pov. br. 06/1-1/92, 18. februar 1992. - Komandi 405. pozadinske baze. Komanda 405. pozadinske baze je navedeni zahtjev "**ovog štaba TO Bihać**" dostavila Komandi 2. vojne oblasti na ličnost generalmajora Ratka Milićevića, jer je ta "**jedinica nadležna za rešavanje po zahtevu**", sa molbom da se taj zahtjev razmotri u duhu naređenja načelnika Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - br. 2268-1, od 30. decembra 1991. i naređenja Komande 2. vojne oblasti br. 31/103-6-1, od 09. januara 1992. (AIIZ, inv. br. 2-231, Komanda 405. pozadinske baze, Str. pov. br. 200-2, 18. februar 1992. - Komandi 2. vojne oblasti).

[156] AIIZ, inv. br. 2-230, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 32/205-16, 03. mart 1992. - Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu - Tehničkoj upravi.

[157] AIIZ, inv. br. 2-236, Vojna pošta 4022, Pov. br. 18/4-35, 26. mart 1992. Banja Luka - Vojnoj pošti 5027 Sarajevo; Isto, inv. br. 2-235, Vojna pošta 5027 Sarajevo, Pov. br. 32/205-24, 30. mart 1992. - vojnim poštama 5290 i 4022 Banja Luka.

poljskim uslovima, oprema) i materijalnim rezervama neposredno je vršena od Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu i njegovih komandi, jedinica i ustanova. Tim aktivnostima je lično komandovao načelnik Generalštaba Oružanih snaga SFRJ generalpukovnik Blagoje Adžić. Tako je 13. marta 1992. u Komandi 6. operativne grupe (Štab u Plitvičkim Jezerima) održan sastanak između predstavnika Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, 2. vojne oblasti, komandi korpusa i predstavnika *Ministarstva unutrašnjih poslova* i paradržavnog *Glavnog štaba teritorijalne odbrane Republike Srpska Krajina*, kojim je rukovodio zamjenik načelnika Generalštaba Oružanih snaga SFRJ. Na tom su sastanku, "**u vezi sa popunom sa MTS i MR** /materijalno - tehnička sredstva i materijalne rezerve - prim. S. Č./ **jedinica i štabova TO, kao i organa i jedinica milicije**" zauzeti sljedeći stavovi :

1) paradržavni organi i jedinice milicije "**će dobiti 20.000 kompleta obuće i 100 terenskih m/v**" /motornih vozila - prim. S. Č./. Za ostala sredstva "**MUP je imao obavezu da dostavi zahtjeve za popunu**" (prioritet u popuni je dat srpskim jedinicama milicije, teritorijalne odbrane i pješadijskim odredima);

2) komande korpusa su obavezne da, iz svojih sredstava, izvrše popunu po formaciji jedinica i štabova TO i milicije ispravnim naoružanjem i opremom. "**Za nedostajuća sredstva obratiće se Komandi 2. VO, koja zahteve koje ne može rešiti dostavlja nadležnim organima SSNO**"; i

3) popuna korpusa "**nedostajućim i opravka neispravnih MTS**", kao i popuna "**nedostajućih rezervi, biće izvršena nakon predislokacije**".[158]

Generalpukovnik Milutin Kukanjac je sa navedenim zaključcima 7. aprila 1992. (Str. pov. br. 31/101-230) upoznao komande 9, 10. i 5. korpusa, napominjući da su dužni postupiti "**po zaključcima koji su doneti na pomenutom sastanku**". Pored toga, on je posebno naglasio

---

158 AIIZ, inv. br. 2-127, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2201, 13. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - za Sektor pozadine (pozadinski izvještaj - OP 54); Isto, inv. br. 2-134, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2383, 20. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - za Sektor pozadine (pozadinski izvještaj - OP 61).

da komande pomenutih korpusa popunu sredstava treba da vrše prema formaciji, s tim da "**za sva sredstva koja se traže preko formacije**" traže odobrenje za popunu. General Kukanjac je komandante pomenutih korpusa upoznao i sa činjenicom da je Komanda 2. vojne oblasti naknadno primila formacije pozadinskih baza operativnih zona i pozadinskih baza *Glavnog štaba teritorijalne odbrane i milicije Republike Srpka Krajina* za popunu ratnim materijalnim rezervama. Pri tome je napomenuo da je "**određen broj i vrsta vozila iz AF** /armijski fond – prim. S. Č./ **kojima se popunjavaju jedinice i štabovi TO**".[159]

Za potrebe paradržavnog *Štaba teritorijalne odbrane 3. operativne zone za Baniju i Kordun* sa prištapskim jedinicama prostorne strukture opštinskih štabova teritorijalne odbrane kolaboracionističke *Srpske Autonomne Oblasti Krajina* (zahtjev broj 405-1, od 13. marta 1992.) su, u skladu sa navedenim dogovorom u Sekretarijatu za narodnu odbranu, odobrena sljedeća materijalno-tehnička i intendantska materijalna sredstva :

- pištolj 7,62 mm	50 komada
- pištolj 7,65 mm ("škorpion")	40 komada
- poluautomatska puška 7,62 mm	500 komada
- automatska puška 7,62 mm	300 komada
- puška M-48 7,9 mm	400 komada
- puškomitraljez 7,9 mm	50 komada
- puškomitraljez 7,62 mm	300 komada
- puška snajper	30 komada
- puškomitraljez 84 mm	9 komada
- "zolja"	500 komada
- "osa"	50 komada
- strijela 2-M	40 komada
- protivavionski top 20/1	40 komada
- protivavionski top 20/3	40 komada
- ROB M-75	1.500 komada

[159] AIIZ, inv. br. 2-183, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 31/101-230, 07. april 1992. - Komandi 9. korpusa.

- zaštitna maska	3.000 komada
- metak 7,62 mm za TT	4.200 komada
- metak 7,65 mm za škorpion	12.000 komada
- metak 7,62 mm za poluautomatsku i automatsku pušku i puškomitraljez	435.000 komada
- metak 7,9 mm za pušku M-48	60.000 komada
- metak 7,9 mm za snajper	9.000 komada
- tromblon trenutni	1.000 komada
- tromblon kumulativni	1.000 komada
- dvogled sa infracrvenim uređajem	19 komada
- snajperski infracrveni uređaj	18 komada
- centrala telefonska TICI-10	9 komada
- kalemovi telefonske žice	50 komada
- radio-uređaj RTU-100	10 komada
- dvogled artiljerijski	30 komada
- busola artiljerijska	40 komada
- akumulator 180 A/Č 12 V	2 komada
- akumulator 130 A/Č 24 V	2 komada
- alat mehaničara veze	9 komada
- baterija 4,5 V	200 komada
- baterija 1,5 V	100 komada
- ispravljač za punjenje akumulatora	9 komada.[160]

Komanda 2. vojne oblasti je, na osnovu naređenja Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu (DT br. 892-1 od 27. februara 1992.) 1. aprila 1992. izdala naređenje (Pov. br. 14/20-38) načelniku Pozadinske službe 2. vojne oblasti da *Teritorijalnoj odbrani tzv. zapadne Slavonije*, u vezi sa njenim organizacijsko-formacijskim promjenama i potrebama

---

160 AIIZ, inv. br. 2-239, *Srpska Autonomna Oblast Krajina, Štab TO III operativne zone Banije i Korduna*, br. 405-1, 23. mart 1992, Vojnić - 530. pozadinskoj bazi Bosanski Petrovac; Isto, inv. br. 2-237, Komanda 530. pozadinske baze, Str. pov. br. 863-3, 31. mart 1992. - Komandi 2. vojne oblasti.

popune, iz sastava jedinica 5. korpusa i 993. pozadinske baze izvrši pripreme i predaju, po sljedećem spisku :

- protivavionski top-PAT 20/1mm, M-75 (10 iz sastava jedinica 5. korpusa i 6 iz 993. pozadinske baze) 16 komada
- lansirni mehanizam "S-2 M" (iz sastava jedinica 5. korpusa) 12 komada
- planšeta 60 x 60 1 primjerak.[161]

Za potrebe tzv. *Zonskog štaba Teritorijalne odbrane zapadna Slavonija*, a na osnovu akta Vojne pošte 4509 Beograd (Pov. br. 173-2), od 27. marta 1992. i telegrama Vojne pošte 9808 Pančevo (Pov. br. 11-200/1), od 7. aprila 1992. dostavljena su sljedeća sredstva :

- protivoklopni lansirni komplet 9k-11 24 komada
- artiljerijski durbin 8 komada
- artiljerijska busola 16 komada
- artiljerijski termometar 6 komada
- artiljerijski logaritam iz Vojne pošte 9802 Visoko 16 komada.[162]

Savezni sekretarijat za narodnu odbranu je početkom 1992. donio odluku da se materijalno-tehnička sredstva za potrebe tzv. *Zonskog štaba teritorijalne odbrane zapadna Slavonija* ustupaju "**bez naknade**". U skladu sa tom odlukom i na osnovu odobrenja Uprave pješadije (Pov. br. 289-2), od 26. marta 1992, zatim na osnovu telegrama Komande 608. Tehničke snabdjevačke baze SSNO (Pov. br. 1194-2), od 8. aprila 1992, te na osnovu "**hitne potrebe na terenu**" i zahtjeva tzv. *Zonskog štaba teritorijalne odbrane zapadne Slavonije*, Komanda 2. vojne oblasti je 10. aprila 1992. Komandi 5. korpusa izdala naredbu (Pov. br. 32/205-28) da se toj paradržavnoj tvorevini iz 5. korpusa izdaju sljedeća materijalno-tehnička sredstva (naoružanje i oprema) :

- poluautomatski pištolj 383 komada

---

161 AIIZ, inv. br. 2-178, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 14/20-38, 01. april 1992. - načelniku Pozadinske službe 2. vojne oblasti.

162 AIIZ, inv. br. 2-184, Vojna pošta 9808, Pov. br. 11-200/1, 07. april 1992. Sarajevo, - Komandi 2. vojne oblasti.

- automatski pištolj 78 komada
- poluautomatska puška 7,9 mm snajper 135 komada
- torbica za nošenje tromblonske mine 324 komada
- ručni dvogled 589 komada
- ručna busola 393 komada
- kurvimetar 102 komada
- poljski periskop 5 komada
- univerzalna, kožna, jednodijelna fišeklija 3.839 komada
- signalni pištolj 103 komada
- mitraljez 109 komada
- minobacač 60 mm 36 komada
- minobacač 82 mm 24 komada
- bestrzajni top 46 komada
- poluautomatska puška 327 komada
- puškomitraljez 116 komada.[163]

Komanda 2. vojne oblasti je, na osnovu zahtjeva Komande 10. korpusa (Str. pov. br 20/40-2009), od 5. aprila 1992, u prvoj polovini aprila 1992. za popunu jedinica tzv. *Operativne zone Kordun* odobrila sljedeća tehničko-materijalna sredstva (municiju i minsko-eksplozivna sredstva) :

- metak za pištolj 7,62 mm obično zrno 6.300 komada
- metak za pištolj 7,65 mm obično zrno 4.000 komada
- metak za pušku 7,9 mm snajper obično zrno 19.800 komada
- metak pancirno zrno 10.800 komada
- metak obilježavajuće zrno za automatsku i poluautomatsku pušku, puškomitraljez i mitraljez 7,62 mm 380.800 komada

[163] AIIZ, inv. br. 2-186, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 32/205-28, 10. april 1992. - Komandi 5. korpusa.

- metak pancirno zrno	175.840 komada
- metak za mitraljez 12,7 mm “browing”, pancirno zrno	9.600 komada
- metak za ručni bacač M-57, kumulativna mina	872 komada
- metak za tromblon puščani, kumulativna mina	2.352 komada
- metak za bestrzajni top 82 mm, trenutno kumulativno zapaljivo zrno	2.232 komada
- ručna odbrambena bomba M-75	15.360 komada
- protiv-oklopna bomba	1.170 komada
- metak 26 mm signalni (svih boja)	8.500 komada
- trenutna laka mina za minobacač 120 mm	172 komada
- trenutna teška mina	3.360 komada
- raketa 9m-14m (za lični komplet 9-m11)	3.044 komada
- raketa 9m-32m (za lični komplet “Strela 2-m”)	198 komada
- trenutna fugasna granata za top 100 mm na tenku T-55	1.486 komada
- pancirni obilježavajući	894 komada
- kumulativni	820 komada
- pancirni zapaljivi metak za protivavionski mitraljez 12,7 mm na tenku T-55	7.488 komada
- metak za mitraljez 7,62 mm obično zrno	172.800 komada
- metak za mitraljez 7,62 mm obilježavajuće zrno	49.680 komada
- metak za mitraljez 7,62 pancirno zapaljivo zrno	24.840 komada

- pješadijska nagazna mina 7.950 komada
- upaljač specijalni mehanički 30 komada
- upaljač specijalni hemijski 30 komada
- upaljač specijalni električni 15 komada
- upaljač specijalni vremenski 15 komada.[164]

Uprava inžinjerije je, na osnovu zahtjeva tzv. Gavnog štaba Tritorijalne odbrane samozvane *Republike Srpska Krajina* (Pov. br. 220/92. od 24. marta 1992.) 6. aprila 1992. za potrebe navedene paradržavne tvorevine dostavila spisak minsko-eksplozivnih sredstava, koje je trebalo "**ešalonirati i čuvati kao rezervu**" :

- trotil eksploziv 10.000 kilograma
- plastični eksploziv 5.000 kilograma
- protiv-pješadijska mina usporavajućeg dejstva 30.000 komada
- protiv-avionska mina 3.000 komada
- mina rasprskavajuća usporenog dejstva 1.500 komada
- sporogoreći štapin 3.000 metara
- detonirajući štapin 30.000 metara
- detonatorska kapisla br. 3 3.000 komada
- detonatorska električna kapisla 3.000 komada.[165]

Vojna pošta 5027 Sarajevo je, na osnovu zahtjeva Vojne pošte 4022 Banja Luka (Pov. br. 18/4-37 od 1. aprila 1992) 8. aprila 1992. (Pov. br 32/205-28) navedenoj vojnoj pošti izdala sljedeća materijalno -tehnička sredstva :

- automatski pištolj 7,65 mm M-61 40 komada
- poluautomatska puška 7,9 mm, snajper M-76 166 komada
- automatska puška 7,62 mm, M-70AB2 111 komada

---

[164] AIIZ, inv. br. 2-181, Komanda 10. korpusa, Str. pov. br. 20/40-2009, 05. april 1992. - Komandi 2. vojne oblasti (Tehnička služba).

[165] AIIZ, inv. br. 2-182.

- puškomitraljez 7,62 M-72B1 214 komada
- mitraljez 7,9 mm 344 komada
- pištolj M-52 za mitraljez 7,9 mm 12 komada
- ručni bacač raketa 90 mm M-79 22 komada
- minobacač 60 mm M-57 26 komada
- minobacač 82 mm M-69 32 komada
- bestrzajni top 82 mm M-60A1 2 komada
- šljem M 59/85 164 komada
- izviđački dvogled 7x40 90 komada
- artiljerijska busola PAB-ZAT 16 komada
- pult 9S415 24 komada.[166]

Komanda 2. vojne oblasti je 5. korpusu, na osnovu zahtjeva njegove komande (Pov. br. 18/4-37 od 1. aprila 1992.) 13. aprila 1992. (Pov. br. 32/205-28) izdala sljedeća tehničko-materijalna sredstva :

- automatski pištolj 7,65 mm 44 komada
- signalni pištolj 26 mm 103 komada
- minobacač 60 mm 22 komada
- bestrzajni top 82 mm 26 komada
- univerzalna, kožna, jednodijelna fišeklija 4.340 komada
- izviđački dvogled 6x30 262 komada
- poljski periskop 16 komada.[167]

Srpska opština Bosanska Krupa se u drugoj polovini aprila 1992. obratila Komandi 530. pozadinske baze i 10. korpusu "**za pomoć u formiranju jedinica TO i njihovo obezbeđenje intendantskim i tehničkim MS (prvenstveno naoružanje i municija)**". Pomoćnik komandanta za pozadinu Komande 10. korpusa, pukovnik Grujo Borić je, "**imajući u vidu naređenje Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu**

---

166 AIIZ, inv. br. 2-189, Vojna pošta 5027 Sarajevo, Pov. br. 32/205-28, 08. april 1992. - Vojnoj pošti 8248 Knin i Vojnoj pošti 4022 Banja Luka.

167 AIIZ, inv. br. 2-192, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 32/205-28, 13. april 1992. - Komandi 5. korpusa i Komandi 744. pozadinske baze.

(Str. pov. br. 359-1) od 21. februara 1992. godine, kao i trenutnu političku situaciju na teritoriji ove opštine", obavještavajući Komandu 2. vojne oblasti, u telegramu (Str. pov. br. 19/81-442) od 23. aprila 1992. iznio mišljenje "**da im treba odobriti određena MS koje bi izdala 530. PoB**" /pozadinska baza - prim. S. Č./. Generalpukovnik Milutin Kukanjac je, "**imajući u vidu hitnost realizacije zadatka na formiranju jedinica**" *TO srpske opštine Bosanska Krupa*, a u skladu sa naređenjem Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu (Str. pov. br. 359-1 od 21. 02. 1992.), 24. aprila 1992. (Str. pov. br. 31/103-40-1) naredio Komandi 10. korpusa i Komandi 530. pozadinske baze da iz "**viškova u jedinicama 10. korpusa i raspoloživih rezervi u 530. PoB**" izdaju naoružanje, municiju i opremu za *novoformirane jedinice TO SO* /teritorijalne odbrane Skupštine opštine - prim. S. Č./ *Bosanska Krupa*. Tom prilikom general Kukanjac je posebno naglasio da "**nedostajuća sredstva**" telegramom traže od Tehničke uprave Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, sa "**pozivom na Naređenje Načelnika GŠ OS** /Generalštab Oružanih snaga - prim. S. Č./ **SFRJ (Pov. broj 2268-1 od 30. 12. 1991. godine) i moju saglasnost**".[168]

Usmjeravajući posebnu aktivnost na dezintegraciju Ministarstva unutrašnjih poslova Bosne i Hercegovine,[169] JNA je, u skladu sa

---

[168] AIIZ, inv. br. 2-195, Komanda 10. korpusa, Str. pov. br. 19/31-442, 23. april 1992. - Komandi 2. vojne oblasti. Isto, inv. br. 2-196, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 31/103-40-1, 24. april 1992. - Komandi 10. korpusa i Komandi 530. pozadinske baze (na ličnost komandanta).

[169] Značajno mjesto u pripremi agresije na Republiku Bosnu i Hercegovini pripadalo je Kontraobavještajnoj službi JNA (KOS) i Saveznom sekretarijatu za unutrašnje poslove (SSUP). Neophodno je pri tom imati u vidu odnos KOS-a i SSUP-a prema Ministarstvu unutrašnjih poslova Bosne i Hercegovine. Naime, Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine je, kao ključna KOS-ova poluga, odmah nakon formiranja, kontinuirano pratila stanje u Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine, počev od stanica javne bezbjednosti po opštinama, pa sve do rukovodstva Službe državne bezbjednosti i Kolegija ministra. U tom kontekstu treba istaći da su sve relevantne informacije o stanju u svim organizacionim jedinicama MUP-a, redovno prosljeđivane kabinetu predsjednika SDS-a i ministru SSUP-a. Takođe, jedan broj kadrova zaposlenih u Ministarstvu unutrašnjih poslova i centrima službi bezbjednosti redovno je prisustvovao sjednicama najviših organa SDS-a, te održavao permanentne kontakte sa članovima Glavnog odbora SDS-a Bosne i Hercegovine. Insistiranjem na određenim kadrovskim rješenjima (u centrima službi bezbjednosti u Banjaluci, Bihaću, Doboju i Tuzli, "**osigurati da načelnici centara**

Naređenjem načelnika Generalštaba Oružanih snaga SFRJ (Pov. br. 2268) od 30. decembra 1991. i odlukama *Skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine* o formiranju *Srpskog ministarstva unutrašnjih poslova* od 1991. i Izvršnog odbora Srpske demokratske stranke (br. 702/02/92) od 3. aprila 1992.[170] iz svojih materijalnih rezervi naoružala i opremila *Ministarstvo unutrašnjih poslova srpske Bosne i Hercegovine*. Naime, *Centar službi bezbjednosti Banja Luka* paradržavnog Ministarstva za unutrašnje poslove kolaboracionističke *Srpske Republike Bosne i Hercegovine* se 23. aprila 1992. (Str. pov. br. 11.) obratio Komandi 2. vojne oblasti, sa zahtjevom da im, u okviru svoje nadležnosti, "**za potrebe odreda milicije za specijalne namene, koji se formira pri**" *Centru službi bezbednosti Banja Luka*, ustupi na korištenje sljedeća materijalno-tehnička sredstva :

Helikopteri :

- Gazela	4 komada
- Transportni MI-8	2 komada

---

budu Srbi odani SDS-u, a u drugim centrima da Srbi zauzmu mjesta načelnika Sektora javne bezbjednosti") SDS je anticipirala i zone ratnih djelovanja u Bosni i Hercegovini-sjeverna Bosna (glavni koridor za vezu između zapadnih granica imaginarne "Velike Srbije" i Jugoslavije).

U Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine, prema instrukcijama Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, u periodu od oktobra 1991. do januara 1992, u cilju ovladavanja MUP-om Bosne i Hercegovine ili njegovim neutralisanjem kao značajnog odbrambenog faktora u Bosni i Hercegovini, boravila je i "**ekspertna grupa**" SSUP-a (sastavljena od inspektora Službe državne i Službe javne bezbjednosti SSUP-a). Uloga članova te grupe bila je, uglavnom, obavještajnog karaktera. Njihov osnovni zadatak je bio prikupljanje podatka o radu, kadrovskoj i materijalnoj opremljenosti i osposobljenosti Službe državne bezbjednosti MUP-a Republike Bosne i Hercegovine, zatim onih koji su se odnosili na stanice javne bezbjednosti širom Bosne i Hercegovine, pokazujući pri tome posebni interes za rezervni i aktivni sastav milicije, njihovu popunu, opremljenost, naoružanje i slično.

Treba posebno ukazati na činjenicu da je spomenuta "ekspertna grupa" stigla u Bosnu i Hercegovinu na poziv tadašnjeg ministra unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine Alije Delimustafića. On je, kao i njegov zamjenik Vitomir Žepinić, te jedan broj rukovodnih kadrova u MUP-u Bosne i Hercegovine i njegovim organizacionim jedinicama, kao i značajan broj rukovodnog kadra srpske nacionalnosti u miliciji, bio aktivni saradnik KOS-a (AIIZ, inv. br. 2-551).

[170] AIIZ, Fond SDS, inv. br. 490/1-16.

Oklopna vozila :

- Izviđačko oklopno vozilo BRDM-2	1 komad
- Oklopni transporter (sa BsT)	3 komada
- BOV	3 komada

Terenska teretna vozila :

- Terensko vozilo “Pizgauer”	6 komada
- Terensko vozilo “Puch”	2 komada
- Terensko vozilo TAM-110	2 komada

Naoružanje :

- Pištolj, cal. 7,62 ili 9 mm	157 komada
- Automatska puška 7,62 mm sa preklopnim kundakom ili automat 9 mm “Hekler koh”	157 komada
- Puško-mitraljez 7,62 mm	7 komada
- Mitraljez 7,62 mm	3 komada
- Snajperska PAP 7,9 mm	20 komada
- Signalni pištolj	22 komada
- Hemijska puška 38 mm	6 komada
- Hemijski pištolj 38 mm	6 komada

Municija, minsko-eksplozivna i hemijska sredstva :

- Municija (za pištolj, AP, Pi, M, CP PAM, BsT) po 3 b/k prema vrstama oružja	
- Ručna bomba odbrambena	468 komada
- Hemijski metak 38 mm	200 komada
- Hemijska ručna bomba	312 komada
- Hemijski sprej	107 komada
- Ručna dimna bomba neutralna	225 komada
- Plastični eksploziv	10 kilograma
- Rudarski eksploziv	150 kilograma

- Eksploziv TNT	40 kilograma
- Kapisla br. 8	200 komada
- Električni detonator	150 komada
- Sporogoreći štapin	100 metara
- Detonirajući štapin	100 metara

Sredstva veze :

- UKT radio-stanica-finska	1 komad
- UKT radio-stanica-mobilna	15 komada
- UKT radio-stanica	33 komada
- Repetitor mobilni	1 komad

Sredstva za osvjetljenje i razglas :

- Agregat 5 kw	1 komad
- Akumulatorska lampa	3 komada
- Elekt. oprema za osvet. sa priključkom	1 komad
- Megafon za automobil	1 komad
- Megafon ručni	3 komada

Instrumenti :

- Dvogled	21 komad
- IC dvogled	4 komada
- IC snajper za pušku	5 komada
- Dvogled za otkrivanje instrumenata sa IC zračenjem	5 komada
- Busola ručna	21 komad
- Kurvimetar	9 komada

Zaštitna i specijalna oprema :

- Maska zaštitna M-1	157 komada
- Šljem JNA	157 komada

- Prsluk zaštitni (pancir)	157 komada
- Mreža maskirna za šljem	157 komada
- Oprema za ronioce	9 kompleta
- Azbestno odijelo	3 kompleta
- Alpinistička oprema	10 kompleta
- Palica gumena	124 komada
- Palica električna	30 komada
- Šljem sa vizirom	30 komada
- Lisice	124 komada
- Tablica “Stop”	28 komada

Alati :

- Komplet minerskog alata	1 komad
- Komplet za razminiranje	1 komad
- Komplet alata radio-mehaničara	1 komad
- Komplet krim. tehničara	1 komad
- Videokamera sa 10 kaseta	1 komad
- Aparat za autogeno varenje leđni	1 komad
- Mašina za električno paljenje mina, ručna	1 komad

Intendantska oprema :

- Uniforma maskirna	157 komada
- Kombinezon maskirni ili plavi	150 komada
- Transportna vreća	157 komada
- Borbeni ranac	157 komada
- Vreća za spavanje	157 komada
- Oficirska torbica	22 komada
- Baterijska lampa	70 komada
- Pištaljka	19 komada
- Kuhinja vozeća 150 litara	1 komplet
- Kuhinja prenosna 25 litara	3 kompleta

- Oprema i pribor za pripremu hrane	3 kompleta
- Oprema radna za kuvare	3 komplet
- Rezervoar za vodu (gumir. - plastični) 500 l	1 komad
- Sud za vodu (gumir. - plastični) 20 litara	6 komada
- Šator "Kozara" za 22 osobe	3 komada
- Šator "Sutjeska" za 14 osoba	3 komada
- Sto poljski	1 komad
- Stolica poljska	12 komada
- Aluminijski kontejner za pakovanje (800 x 600 x 400 mm)	7 komada
- Sportska oprema (trenerke, gaćice, majice, patike, kimono)	157 komada

Sanitetska sredstva :

- Prvi zavoj individualni	157 komada
- lpd	157 komada
- Komplet bolničara	5 komada
- Komplet ljekara	1 komad
- Nosila za ranjenike	2 komada.[171]

General Milutin Kukanjac je navedeni zahtjev, u skladu sa naređenjem načelnika Generalštaba Oružanih snaga SFRJ (Pov. br. 2268-1 od 30. decembra 1991.) 24. aprila 1992. (Str. pov. br. 31/103-41) dostavio Tehničkoj upravi SSNO, sa naznakom "**VRLO HITNO**". Pri tome je iznio svoje mišljenje da bi "**zahtevu trebalo udovoljiti prvenstveno za ona sredstva koja se ne mogu naći na tržištu i u količini koja može obezbediti najnužnije potrebe**".[172] Dva dana

[171] AIIZ, inv. br. 2-197, "Srpska Republika Bosna i Hercegovina - Ministarstvo za unutrašnje poslove Sarajevo - Centar službi bezbednosti Banja Luka", Str. pov. br. 11, 23. april 1992. - Komandi 2. vojne oblasti (na ličnost komandanta).

[172] AIIZ, inv. br. 2-198, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 31/103-41, 24. april 1992. - Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu - Tehnička uprava.

kasnije (26. aprila) Komanda 2. vojne oblasti je izdala nalog 993. pozadinskoj bazi da za potrebe *Centra službi bezbjednosti u Banjoj Luci* izda navedena materijalna sredstva.[173]

Komanda 30. partizanske divizije opremala je pojedine jedinice srpske milicije sa pancirima.[174]

I 30. i 39. partizanska divizija, zatim 13. partizanska brigada, koja se nalazila u sastavu 11. borbene grupe na Kupresu, kao i 30. pješadijska divizija, popunjavane su iz 2. vojne oblasti. Takođe je i 6. lička udarna divizija, po naređenju pomoćnika SSNO-a za pozadinu (Str. pov. br. 683-59) od 20. oktobra 1991. popunjavana tehničko-materijalnim sredstvima iz 2. vojne oblasti, odnosno Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu.[175]

JNA je, na osnovu rješenja Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu (Str. pov. br. 352-1) od 20. aprila 1992, preko 2. vojne oblasti direktno iz Srbije naoružavala, opremala i popunjavala jedinice teritorijalne odbrane i milicije *Republike Srpska Krajina*. Tako je Komanda 608. tehničko snabdjevačke baze Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu (Str. pov. br 1472-9) i (Str. pov. br. 1472-11) od 23. aprila

---

[173] AIIZ, inv. br. 2-139, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2500, 26. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - za Sektor pozadine (pozadinski izvještaj - OP 66).

Navedena materijalno-tehnička sredstva su obezbijeđena, što potvrđuje izjava Stojana Župljanina u *Glasu srpskom*, 29. aprila 1992, da "**Centar službi bezbjednosti sada ima oružje i opremu, od automatskih pušaka, oklopnih borbenih sredstava, čak protivavionskih oruđa i helikoptera**" (**ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragraf 593-598).

Srpski MUP BiH je dobijao opremu, naoružanje i druga materijalno-tehnička sredstva i od Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije i Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove (**ICTY**, Predmet: Br. IT-02-54-T, paragrafi 262 i 270).

[174] AIIZ, inv. br. 2-2584, Komanda 30. partizanske divizije, Str. pov. br. 151-1, 28. januara 1992.

[175] AIIZ, inv. br. 2-199, Komanda 5. korpusa, Pov. br. 16/4-32/1, 25. april 1992. - Komandi 2. vojne oblasti, Komandi 5. korpusa - na znanje i Komandi 30. partizanska divizije - na znanje; Isto, inv. br. 2-200, Komanda 993. pozadinske baze, Pov. br. 1676-2/1, 25. april 1992. - Komandi 2. vojne oblasti, Komandi 30. partizanske divizije - na znanje; Isto, inv. br. 2-201, Komanda 993. pozadinske baze, Pov. br. 1676-1/1, 25. april 1992. - Komandi 2. vojne oblasti i Komandi 30. partizanske divizije - na znanje.

telegramima tražila od Komande 2. vojne oblasti da, "**u cilju popune municijom**" *MUP* /Ministarstvo unutrašnjih poslova - prim. S. Č./ *Republike Srpska Krajina*, paradržavnim stanicama *ministarstva unutrašnjih poslova* Vojnić i Benkovac "**bez naknade**" izdaju municiju. U skladu sa navedenim potraživanjima i naredbama Komande 2. vojne oblasti (Str. pov. br 32/198-13 i Pov. br. 32/198-137 od 25. aprila 1992.) iz 1. skladišta municije Bosanski Novi je za potrebe paradržavnih stanica "**ministarstva unutrašnjih poslova**" Vojnić, Benkovac i Korenica izdata sljedeća količina municije :

- metak 7,62 mm obično zrno za pištolj po 4.200 komada
- metak 7,65 mm za automatski pištolj po 24.000 komada
- metak 7,62 mm obično zrno za automatsku pušku po 750.400 komada
- metak 7,62 mm obilježavajući za automatsku pušku po 224.000 komada
- metak 7,62 mm pancirno-zapaljivo zrno za automatsku pušku po 112.000 komada
- metak 7,9 mm snajperski po 36.000 komada
- signalni metak 26 mm po 6.650 komada
- kumulativna mina za ručni bacač M-57 po 576 komada.[176]

Na osnovu navedenog rješenja Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu od 20. aprila i odluke Komande 2. vojne oblasti (Str. pov. br. 32/198-138) od 25. aprila 1992. iz skladišta municije Golubić je, za potrebe paradržavne stanice *Ministarstva unutrašnjih poslova*

[176] AIIZ, inv. br. 2-203, Komanda 608. TSB SSNO, Str. pov. br. 1472-11, 23. april 1992. - Komandi 2. vojne oblasti i na znanje upravi *MUP-a republike srpska krajina* i *MUP-a Benkovac*; Isto, inv. br. 2-202, Komanda 608. TSB SSNO, Str. pov. br. 1472-9, 23. april 1992. - Komandi 2. vojne oblasti i na znanje upravi *MUP-a republike srpska krajina* i *MUP-a Vojnić*; Isto, inv. br. 2-208, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 32/198-134, 25. april 1992. - Komandi 405. pozadinske baze, *MUP-u republike srpska Krajina* i *stanici MUP-a Korenica*; Isto, inv. br. 2-206, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 32/198-138, 25. april 1992. - Komandi 405. pozadinske baze, *MUP-u republike srpska Krajina* i *stanici MUP-a Benkovac*; Isto, inv. br. 2-136, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2441, 23. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - za Sektor pozadine (pozadinski izvještaj OP 64).

Benkovac "**bez naknade**", izdata ista količina municije, kao i za navedene stanice "Ministarstva unutrašnjih poslova".[177]

Iz jedinica 10, 9. i 5. korpusa i skladišta ratnih materijalnih rezervi komandi 405. i 530. pozadinske baze i 2. vojne oblasti izdato je u potrebnim količinama naoružanje, municija i oprema koju su imali u rezervi za popunu paradržavnih stanica *Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpska Krajina*. Takođe, Komanda 2. vojne oblasti je regulisala i predaju naoružanja i opreme koju "**borci TO i JNA nose sa sobom u jedinice milicije**". Formacijska sredstva ("**nedostajuća sredstva**") u opremanju jedinica koja 2. vojna oblast nije mogla popuniti iz raspoloživih sredstava popunjavana su od strane nadležnih uprava i na osnovu rješenja i uputstava Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu.[178]

Za potrebe paradržavne stanice *Ministarstva unutrašnjih poslova* Okučani, iz 1. skladišta municije Bosanski Novi je, na osnovu navedenog rješenja Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu i naredbe Komande 2. vojne oblasti (Str. pov. br. 32/198-137) od 25. aprila 1992. takođe "bez naknade", izdata sljedeća količina municije :

- metak 7,62 mm obično zrno za pištolj	4.200 komada
- metak 7,65 mm obično zrno	4.000 komada
- metak 7,62 mm obično zrno za automatsku pušku	705.600 komada
- metak 7,62 mm pancirno-zapaljivo zrno za automatsku pušku	281.000 komada
- metak 7,62 mm pancirno-zapaljivo zrno za automatsku pušku	100.800 komada
- metak 7,65 mm obično zrno (standardno)	48.000 komada
- metak 7,62 mm obilježavajuće zrno (standardno)	3.200 komada
- metak 7,62 mm pancirno-zapaljivo zrno (standardno)	8.000 komada

---

177 Isto.

178 AIIZ, inv. br. 2-205, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 32/198-138/1, 25. april 1992. - Komandi 405. i 530. pozadinske baze.

- metak 7,9 snajperski 3.600 komada
- ručna bomba M-75 6.650 komada
- metak 26 mm signalni 500 komada
- dimna kutija 96 komada.[179]

Na osnovu navedenog rješenja Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu i naredbe Komande 2. vojne oblasti (Str. pov. br. 32/198-135) od 25. aprila 1992. iz skladišta municije Bosanski Novi je za potrebe paradržavne stanice *ministarstva unutrašnjih poslova* Petrinja "**bez naknade**" izdata sljedeća municija :

- metak 7,62 mm obično zrno za pištolj 4.200 komada
- metak 7,65 mm obično zrno 8.000 komada
- metak 7,62 mm obično zrno za automatsku pušku 728.000 komada
- metak 7,62 mm obilježavajuće zrno za automatsku pušku 212.800 komada
- metak 7,62 mm pancirno-zapaljivo zrno za automatsku pušku 106.400 komada
- metak 7,62 mm obično zrno (standardno) 50.400 komada
- metak 7,62 mm obilježavajuće zrno (standardno) 17.600 komada
- metak 7,62 mm pancirno-zapaljivo (standarno) 8.000 komada
- metak 7,9 snajperski 3.600 komada
- metak 7,9 mm univerzalno zrno 72.000 komada
- metak 12,7 mm pancirno-zapaljivo ili pancirno-zapaljivo obilježavajuće zrno za *browing* 25.400 komada
- mina kumulativna za ručni bacač M-57 128 komada
- metak 82 mm kumulativni za bestrzajni top 48 komada

---

[179] AIIZ, inv. br. 2-209, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 32/198-137, 25. april 1992. - Komandi 530. pozadinske baze, *MUP-u republike srpska Krajina i stanici MUP-a Okučani*.

- metak 82 mm raketizirano kumulativno zrno za bestrzajni top 72 komada
- ručna bomba M-75 7.350 komada
- metak 26 mm signalni 500 komada
- dimna kutija 288 komada.[180]

U skladu sa navedenim rješenjem Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu i odlukom Komande 2. vojne oblasti (Str. pov. br. 32/198-133) od 25. aprila 1992. iz skladišta municije Golubić je, za potrebe paradržavne stanice *Ministarstva unutrašnjih poslova* Knin takođe "**bez naknade**" izdata sljedeća municija :

- metak 7,62 mm za pištolj 4.200 komada
- metak 7,65 mm 16.000 komada
- metak 7,62 mm obično zrno za automatsku pušku 722.800 komada
- metak 7,62 mm obilježavajuće zrno za automatsku pušku 224.000 komada
- metak 7,62 mm pancirno-zapaljivo zrno za automatsku pušku 112.000 komada
- metak 7,62 mm obično zrno (standardno) 50.400 komada
- metak 7,62 mm obilježavajuće zrno (standardno) 17.600 komada
- metak 7,62 mm pancirno-zapaljivo zrno (standardno) 8.000 komada
- metak 7,9 snajperski 4.500 komada
- ručna bomba M-75 7.350 komada
- metak 26 mm signalni 500 komada
- dimna kutija 144 komada
- kumulativna mina za ručni bacač M-57 208 komada
- metak 76 mm trenutno fugasni za top M-42 100 komada

---

[180] AIIZ, inv. br. 2-211, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 32/198-135, 25. april 1992. - Komandi 530. pozadinske baze, *MUP-u republike srpska Krajina i stanici MUP-a Petrinja*.

- metak 76 mm kumulativni rotirajući za top M-4 2100 komada
- metak 25 mm trenutno zapaljivi 9.600 komada
- metak 20 mm trenutno-zapaljivi o bilježavajući 5.000 komada
- metak 20 mm pancirno-zapaljivi 6.400 komada
- metak 40 mm trenutno obilježavajuće zrno za top M-1 400 komada
- metak 40 mm protiv-oklopni za M-1 160 komada.[181]

Pomoćnik načelnika Tehničke službe Komande 2. vojne oblasti, pukovnik Gradimir Petrović je, na osnovu naloga Komande 608. Tehničko snabdjevačke brigade SSNO (Str. pov. br. 1472-3), Rješenja SSNO o davanju bez naknade (Str. pov. br. 352-1 od 20. aprila 1992.) i odluke taktičkih nosilaca te komande (aktima Str. pov. br. 32/205-30/1, Str. pov. br. 32/205-30/3 i Str. pov. br. 32/205-30/2 26. aprila 1992.) naredio komandama 9, 5. i 10. korpusa da iz njihovih rezervi hitno narede izdavanje sljedećeg naoružanja u paradržavne jedinice *MUP-a Republike Srpska Krajina* :

- pištolj 7,62 mm *Brigadi milicije Knin* 11 komada
- stanici *MUP-a Knin* 63 komada
- *stanici milicije Korenica, Vojnić i Benkovac* po 60 komada
- *stanici milicije Okučani i Petrinja* po 62 komada
- oklopni transporter M 60 za *Brigadu milicije Knin* iz 221. motorizovane brigade 10 komada.[182]

Komanda 2. vojne oblasti je svojim aktom Pov. br. 32/198-100/1 od 26. aprila 1992. naredila Komandi 10. korpusa i Komandi 530.

---

[181] AIIZ, inv. br. 2-213, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 32/198-133, 25. april 1992. - Komandi 405. pozadinske baze, *MUP-u republike srpska Krajina i stanici MUP-a Knin*.

[182] AIIZ, inv. br. 2-215, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 32/205-30/1, 26. april 1992. - Komandi 9. korpusa; Isto, inv. br. 2-216, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 32/205-30/3, 26. april 1992. - Komandi 5. korpusa. Isto, inv. br. 2-217, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 32/205-30/2, 26. april 1992. - Komandi 10. korpusa.

pozadinske baze da za potrebe popune jedinica tzv. Štaba teritorijalne odbrane operativne zone Kordun iz njihovih skladišta municije izdaju sljedeće vrste i količine naoružanja :

- metak 7,62 mm obično zrno za pištolj	6.300 komada
- metak 7,65 mm obično zrno	4.000 komada
- metak 7,62 mm obično zrno za automatsku pušku	380.000 komada
- metak 7,62 mm obično zrno (standardno)	175.840 komada
- metak 7,62 mm obilježavajuće zrno (standardno)	49.000 komada
- metak 7,62 mm pancirno-zapaljivo zrno (standardno)	24.840 komada
- metak 7,9 mm snajperski	30.600 komada
- metak 12,7 mm za *browing*	9.600 komada
- metak 12,7 mm za DŠK mitraljez	7.488 komada
- kumulativno zrno za ručni bacač M-57	827 komada
- kumulativna nadkalibarna mina	2.352 komada
- metak 82 mm za bestrzajni top	2.232 komada
- ručna bomba M-75	15.360 komada
- bomba protiv-oklopna	1.170 komada
- signalni metak 26 mm	8.500 komada
- ručni bacač raketa 64 mm M-80 *zolja*	136 komada
- mina 120 mm trenutno-fugasna	3.532 komada
- metak 100 mm trenutno-fugasni za T-55	1.486 komada
- pancirni obilježavajući metak 100 mm za T-55	984 komada
- raketa 9M-14M	3.044 komada
- raketa 9M-32M	198 komada.[183]

Paradržavni *Zonski štab Teritorijalne odbrane Kordun Republike Srpska Krajina* je 25. aprila 1992. dopisom Pov. br. 256, od komandi

[183] AIIZ, inv. br. 2-219, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 32/198-100/1, 26. april 1992. - Komandi 530. pozadinske baze i Komandi 10. korpusa.

10. korpusa, 2. vojne oblasti i 993. pozadinske baze tražio popunu "**nedostajućim TMS**" za naoružavanje Brigade milicije. Tom prilikom su tražena sljedeće količine materijalno-tehničkih sredstava :

- poluautomatski pištolj 7,62 mm	426 komada
- pištolj automatski 7,65 mm	92 komada
- snajperska puška	11 komada
- automatska puška 7,62 mm	3.900 komada
- ručni bacač M-57	116 komada
- mitraljez 7,62 mm M-84 ili 7,9 M-53	93 komada
- bestrzajni top 82 mm	7 komada
- protiv-oklopni lansirni komplet 9-K-11	32 komada
- minobacač 120 mm	10 komada
- top 76 mm M-42 (zis)	12 komada
- haubica 105 mm M2a-1 ili M 56	18 komada
- protivavionski top 20/1 mm	24 komada
- protivavionski top 20/3 mm	10 komada
- lansirni mehanizmi S-2 m	13 komada.[184]

Komanda 2. vojne oblasti je Komandi 5. korpusa tokom marta i aprila 1992. raspodijelila znatne količine naoružanja iz komande 405. i 744. pozadinske baze. Tako je, ilustracije radi, telegramom Komande 2. vojne oblasti (Pov. br. 32/205-24) od 30. marta 1992. Komandi 5. korpusa raspoređeno 986 komada automatskih pušaka 7, 62 mm iz 993. pozadinske baze. Navedenim rasporedima Komanda 2. vojne oblasti je Komandi 5. korpusa dodijelila preko 90% naoružanja koje je pomenuti korpus tražio za popunu 30. partizanske divizije i tzv. *Štab teritorijalne odbrane zapadna Slavonija*, čime je Komanda 2. vojne oblasti upotrijebila "**celokupne rezerve naoružanja 2. VO**".[185]

---

184 AIIZ, inv. br. 2-221, Tzv. *Republika Srpska Krajina, zonski štab TO Kordun*, Pov. br. 256, 25. april 1992. - Komandi 10. korpusa, Komandi 2. vojne oblasti i Komandi 993. pozadinske baze Banja Luka.

185 AIIZ, inv. br. 2-235, Vojna pošta 5027, Sarajevo, Pov. br. 32/205-24, 30. mart 1992. - Vojnoj pošti 5290 i 4022 Banja Luka; Isto, inv. br. 2-220, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 32/205-28/1, 27. april 1992, Komandi 5. korpusa.

Očigledno da su Generalštab Oružanih snaga SFRJ i Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, pripremajući agresiju na Bosnu i Hercegovinu, naoružali srpsko stanovništvo i Srbima dali ogromne količine oružja, municije i vojne opreme. Išlo se dotle da su čak i srpske žene imale oružje, što je, primjera radi, slučaj na području Kalinovika.[186] Nedvosmisleno je dokazano da su komande, jedinice i ustanove JNA materijalno (sve do teškog naoružanja i oklopnih transportera), organizaciono i kadrovski opremile pripadnike srpskih kolaboracionističkih oružanih formacija na području Bosne i Hercegovine, a koji su, zajedno sa fašistima iz Srbije i Crne Gore, te "**srpskih krajina**" u Republici Hrvatskoj, izvodili agresiju na Bosnu i Hercegovinu i vršili masovne zločine, uključujući i genocid nad Bošnjacima, o čemu postoji brojna dokumentacija.

[186] AIIZ, inv. br. 3-2828.

2. **Objedinjavanje komandovanja na okupiranim teritorijama**

Državnim udarom u Predsjedništvu SFRJ (3. oktobar 1991.), srpsko-hrvatskim sporazumima u Ženevi (10. i 23. novembar 1991.) i njihovim efektuiranjem u Sarajevu (2. januara 1992.), te Vensovim mirovnim planom[187] definitivno je razbijena SFRJ (konstatovano 17. decembra 1991. Briselskom deklaracijom Evropske zajednice o Jugoslaviji) i time faktički označeno nepostojanje njenih Oružanih snaga.

Ignorisanje nezavršenog procesa osamostaljivanja Bosne i Hercegovine od strane Vensa i njegovo prihvatanje potpisa **predstavnika Republike Bosne i Hercegovine koji su sarađivali sa nelegalnim Predsjedništvom SFRJ**, te izjava o tome da "**vjeruje da do proširenja sukoba na Bosnu i Hercegovinu neće doći**", uslovilo je da su za Bosnu i Hercegovinu, Odlukom Savjeta sigurnosti od 22. februara 1992,

---

187 K. Begić, **BOSNA I HERCEGOVINA OD VANCEOVE MISIJE DO DAYTONSKOG SPORAZUMA (1991. - 1996.)**, Sarajevo 1997, str. 15-17; *Narodna armija*, 4. januar 1992, str. 4, OBRAZOVANE ČETIRI VOJNE OBLASTI. **Sporazum o primjeni bezuslovnog prekida vatre između JNA i Republike Hrvatske** potpisan je 2. januara 1992. u Sarajevu. Uz specijalnog izaslanika generalnog sekretara Ujedinjenih nacija Sajrusa Vensa, potpis na dokument o prekidu vatre stavili su : general Andrija Rašeta (u ime JNA) i ministar odbrane Gojko Šušak (u ime Republike Hrvatske) – Isto.

Srpska strana je Vensov plan prihvatila 2. februara 1992. na maratonskom sastanku u Beogradu. Potpisali su ga: predstavnici organa SFRJ, JNA, republika Srbije i Crne Gore, zatim "**predstavnici Republike Bosne i Hercegovine koji sarađuju sa** /krnjim – prim. S. Č./ **Predsjedništvom SFRJ**", te predstavnici Slavonije, Baranje i zapadnog Srema, i predstavnici *Skupštine Srpske Krajine*, a 10. februara i *Skupština Republike Srpska Krajina* (Kasim Begić, nav. dj., str. 18-19).

predviđeni samo posmatrači, "**a da dolazak plavih šljemova nije još ni u fazi razmišljanja**".[188] Vens je time spriječio blagovremeno raspoređivanje plavih šljemova u Bosni i Hercegovini i time omogućio premještanja i preostalih jedinica JNA na njenu teritoriju, čime je još više pojačana gustina okupacije Bosne i Hercegovine.

U tom se okviru odvijala i reorganizacija oružanih snaga, kasnije proglašene Savezne Republike Jugoslavije. Ta je reorganizacija počela 2. januara 1992. i završena juna iste godine. Zapravo se odvijala u dvije faze: **prva** - ukidanje 5. vojne oblasti, odnosno njeno preimenovanje u 2. vojnu oblast i premještanje Komande u Sarajevo, i **druga** – formalnim raščlanjivanjem oružanih snaga Savezne Republike Jugoslavije u "tri" srpske vojske, pri čemu je 2. vojna oblast praktično preimenovana u "Vojsku Srpske Republike BiH".

Prva faza je, u vezi sa postignutim sporazumom sa Hrvatskom od 2. januara 1992, obuhvatila preimenovanje 5. vojne oblasti JNA i premještanje dijela jedinica iz Hrvatske u Bosnu, a njene komande iz Zagreba u Sarajevo. U Podgorici je formirana 4. vojna oblast i pod njenu komandu stavljena Hercegovina do Neretve i gornje Podrinje. Premještanjem 13. korpusa JNA iz Rijeke u Bileću, ove dvije oblasti stavljenu su pod njegovu komandu. Vojno-pomorska oblast iz Splita premještena je u Kumbor i preimenovana u **Ratnu mornaricu**, a njena nadležnost svedena do ušća Neretve u Jadran. Od Bosne i Hercegovine u zonu njene odgovornosti ušle su opštine Neum i Trebinje. U skladu sa tim, premještene su i jedinice i ustanove SSNO-a, te komande RV i PVO, zajedno sa odgovarajućim remontnim zavodima, skladištima i ratnim rezervama.

Druga faza reorganizacije izvedena je u vezi sa rezultatima, od međunarodne zajednice diktiranog Referenduma (29. februar i 1. mart 1992.), ostvarene nezavisnosti Republike Bosne i Hercegovine (6. mart 1992.) i priznavanjem te nezavisnosti (6. april iste godine) od međunarodne zajednice, napuštanja UNPA (United Nations Protected Aeria) zona u Hrvatskoj od strane Jugoslovenske narodne armije, te formalnim proglašenjem Savezne Republike Jugoslavije (27. aprila 1992.).

Vojno rukovodstvo je, znajući da je JNA već pola godine bila vojska Srbije, izjavljivalo da se "**vojska iz Bosne i Hercegovine neće**

[188] Isto, str. 17-21.

povući za 5 do 7 godina"[189] i brižljivo pripremalo način kako da to ostvari. Rješenje je nađeno u tome da se, zbog međunarodne zajednice, pošto okupaciju Bosne i Hercegovine učini potpuno efektivnom, **formalno** izvrši njeno povlačenje u granice Srbije i Crne Gore i to proglasi Saveznom Republikom Jugoslavijom, isključivim nasljednikom SFRJ u svakom pogledu. U nemogućnosti da istovremeno vodi oružanu borbu na dva fronta (u Bosni i Hercegovini i Makedoniji) na brzinu je dogovoreno povlačenje JNA iz Makedonije pod uslovima koje je ta republika tražila (3. vojna oblast je u martu napustila Makedoniju i Komandu iz Skoplja premjestila u Niš), a da se oružane snage na teritoriji Hrvatske i Bosne i Hercegovine organizuju tobože kao samostalne vojske (2. vojna oblast i dijelovi 4. i 1.). Faktički bi 2. vojna oblast sa potčinjenim 13. korpusom u Hercegovini i gornjem Podrinju bila preimenovana u *Vojsku Srpske Republike BiH*, a njeni dijelovi u Hrvatskoj (objedinjeni sa jedinicama u Baranji, istočnom Sremu i istočnoj Slavoniji) osamostalili u *Vojsku Republike Srpske Krajine*.

Međunarodna zajednica je trebalo da se zadovolji povlačenjem desetak hiljada "**građana Srbije i Crne Gore**", bez naoružanja, opreme i zaliha. Rukovođenje i komandovanje tim "vojskama" sa cjelokupnom kadrovskom i logističkom podrškom ostalo bi u rukama Generalštaba Oružanih snaga, preimenovanih u Vojsku Jugoslavije, koja bi to ostvarivala preko dobro osmišljenog i kamufliranog "**30. kadrovskog centra Generalštaba Vojske SRJ**".

Poslije poraza i povlačenja JNA iz Slovenije i većeg dijela Hrvatske na ostale dijelove Jugoslavije, posebno u Bosni i Hercegovini, vojno rukovodstvo je, u skladu sa odlukom "krnjeg" Predsjedništva SFRJ "**o dogradnji organizacije oružanih snaga Jugoslavije**" **od 30. decembra 1991, izdalo saglasnost za izradu reorganizacije i transformacije JNA u oružane snage nove, Savezne Republike Jugoslavije**. Dotadašnje tri kopnene vojne oblasti (vojišta) i Vojno-pomorska oblast su raspuštene i rasformirane, a formirane **četiri nove vojne oblasti** kao grupacije strategijskog nivoa, čije su komande bile odgovorne za pripremu, organizaciju i usklađivanje borbene upotrebe JNA na području većeg dijela Jugoslavije :

1. vojna oblast sa sjedištem u Beogradu (komandant general Života Panić). U svom sastavu je imala četiri korpusa, jednu diviziju i

[189] B. Jović, nav. dj., str. 448.

Komandu odbrane grada : **1. korpus** sa sjedištem u Beogradu; **12. korpus** sa sjedištem u Novom Sadu; **17. korpus** sa sjedištem u Tuzli i **24. korpus** sa sjedištem u Kragujevcu; zatim **Gardijsku diviziju** i **Komandu odbrane grada** sa sjedištem u Beogradu. Ta je vojna oblast obuhvatala cijelu Vojvodinu, sjeverni dio Srbije do orijentacione linije Kragujevac – Užice (uključujući Kragujevac, a isključujući Užice) i sjevero-istočni dio Bosne i Hercegovine.[190]

2. vojna oblast sa sjedištem u Sarajevu (komandant general Milutin Kukanjac). U svom sastavu je imala četiri korpusa: **4. korpus** sa sjedištem u Sarajevu; **5. korpus** sa sjedištem u Banja Luci; **9. korpus** sa sjedištem u Kninu i **10. korpus** sa sjedištem u Bihaću. Ta je oblast obuhvatala zapadni, sjeverni i centralni dio Bosne i Hercegovine do linije Foča-Kalinovik-Mostar (prostor Bosne i Hercegovine bez dijela Hercegovine), te Kninsku krajinu, Liku, Kordun, Baniju i zapadnu Slavoniju.[191]

3. vojna oblast sa sjedištem u Skoplju – komandant general Nikola Uzelac (u martu 1992. sjedište je premješteno u Niš). U njen su sastav ulazila četiri korpusa: **22. korpus** sa sjedištem u Nišu; **52. korpus** sa sjedištem u Prištini; **41. korpus** sa sjedištem u Bitolju (Bitola) i **42. korpus** sa sjedištem u Kumanovu. Nakon povlačenja snaga JNA iz Makedonije (marta 1992.)[192] jedinice 41. korpusa su dislocirane u Zaječar, Knjaževac i Paraćin, a glavni dio snaga 42. korpusa je razmješten

---

[190] D. Domazet, **ULOGA JNA KAO IMPERIJALNE SILE U BOSANSKO-HERCEGOVAČKOM RATU**, **Hrvatski vojnik**, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, februar 1988, str. 11-12, nap. 15; AIIZ, inv. br. 2-2563, Radna zabilješka pukovnika JNA O. S., 1. januar 1992, str. 21; *Narodna armija*, 4. januar 1992, str. 4, OBRAZOVANE ČETIRI VOJNE OBLASTI.

[191] D. Domazet, nav. dj., str. 12, nap. 17; I. Radaković, **BESMISLENA YU RATOVANJA**, Beograd 1997, str. 126; AIIZ, inv. br. 2-2563, Radna zabilješka pukovnika JNA O. S., 1. januar 1992, str. 21; **ICTY**, Predmet: Br. IT-94-I-T, Dokazni materijal svjedočenja pukovnika JNA O. S., 5. juni 1996, str. 73; *Narodna armija*, 4. januar 1992, str. 4, OBRAZOVANE ČETIRI VOJNE OBLASTI.

[192] Isto. Početkom marta 1992. vršilac dužnosti SSNO-a (general Blagoje Adžić) i predsjednik Republike Makedonije Kiro Gligorov, postigli su dogovor između JNA i Republike Makedonije "**o privremenoj predislokaciji JNA sa teritorije R Makedonije**" (AIIZ, inv. br. 2-2599, Komanda 30. partizanske divizije, Pov. br. 423 – 2, 11. mart 1992. – 19. partizanskoj brigadi).

u Leskovac, a manji dio u Valjevo, od čije je glavnine formiran **20. korpus** JNA, sa sjedištem u Leskovcu (jedan broj tih jedinica je direktno predislociran na područje Bosne i Hercegovine). Ta je vojna oblast u početku obuhvatala jugoistočni dio Srbije, Makedoniju i Kosovo, a od marta 1992. - južni dio Srbije i Kosovo.[193]

4. vojna oblast u Titogradu (današnja Podgorica – komandant general Pavle Strugar). U njen su sastav ulazila tri korpusa: **2. korpus** sa sjedištem u Titogradu; **13. korpus** sa sjedištem u Mostaru (kasnije

---

Taj dogovor je postignut na osnovu Odluke krnjeg Predsjedništva SFRJ, sa sjednice 14. februara 1992. Tada je taj organ, "**u skladu sa svojim ustavnim ovlašćenjima**", donio zaključak o "**privremenom predislociranju JNA sa teritorije Republike Makedonije**". Dostavljajući navedeni zaključak svojim komandama, jedinicama i ustanovama 20. februara 1992, Pov. br. 25/142 - 332, Komanda 2. vojne oblasti je iznijela sljedeću konstataciju: "**Na taj korak Predsjedništvo se odlučilo imajući u vidu da je Republika Makedonija, suprotno ustavno-pravnom sistemu SFRJ, prestala da finansira potrebe JNA i upućuje regrute i vojne obveznike u JNA, da je donela akte o stvaranju samostalne države, kao i da se u postupku svog međunarodnog priznavanja faktički ponaša kao suverena država. Radi izbegavanja mogućih sukoba i rešavanja nastalih problema na miran način, Predsedništvo SFRJ je donelo takav zaključak.**

U prethodnim informacijama ukazivano je da je rukovodstvo R. Makedonije donelo niz jednostranih političkih odluka i pravnih akata. Njihova sadržina objektivno implicira neminovan sukob, ukoliko bi jedinice i ustanove JNA i dalje ostale na teritoriji R. Makedonije.

Polazeći od rezultata plebiscita, Sobranje R. Makedonije je 17. septembra 1991. godine donelo Deklaraciju kojom se dotadašnja republika konstituiše kao suverena i samostalna država Makedonija.

Na zakonodavnom planu, Sobranje je na sednici od 17. novembra 1991. godine usvojilo ustav R. Makedonije i ustavni zakon, kojim su učinjene radikalne izmene u oblasti narodne odbrane i vojne obaveze, tako što se ustanovljavaju posebne oružane snage R. Makedonije. JNA kao savezna institucija, ne spominje se ni u jednoj odredbi, čime je došla u položaj strane sile na teritoriji te republike. Nakon toga 22. januara 1992. godine Sobranje je donelo ustavni zakon kojim je utvrđeno da R. Makedonija neće učestvovati u radu saveznih organa, što znači ni u Predsedništvu SFRJ, kao kolektivnom vrhovnom komandantu" (AIIZ, inv. br. 2-510, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 25/142-332, 20. februar 1992.- Štabnom sektoru).

[193] D. Domazet, nav. dj., str. 12, nap. 16; AIIZ, inv. br. 2-2563, Radna zabilješka pukovnika JNA O. S., 1. januar 1992, str. 21; Kazivanje generala JNA Ibrahima Alibegovića dato autoru; *Narodna armija*, 4. januar 1992, str. 4, OBRAZOVANE ČETIRI VOJNE OBLASTI.

Bileći); **37. korpus** sa sjedištem u Užicu i **Operativna grupa "Trebinje-Bileća"** sa sjedištem u Bileći. Ta je vojna oblast obuhvatala jugoistočni dio Bosne i istočnu Hercegovinu, cijelu Crnu Goru i jugozapadni dio Srbije, uključujući i Sandžak.[194]

5. Ratna mornarica, sa sjedištem u Kumboru, na čelu sa admiralom Milom Kandićem (iz Konjica).

6. Ratno vazduhoplovstvo i protiv-vazdušna odbrana (RV i PVO), sa komandom u Beogradu – Zemun i komandantom – generalom Zvonkom Jurjevićem, sastava : **divizija RV i PVO** (Zemun, komandant general Božidar Stevanović, Srbin); **3. vazduhoplovni korpus** (Niš, komandant general Marko Kulić, Hrvat) i **5. vazduhoplovni korpus** (Zagreb - Bihać, komandant general Miloš Bajić, Srbin).[195]

U okviru vojnih oblasti zadržana je dotadašnja struktura, koja se temeljila na korpusima različite jačine i sastava, kao grupacijama operativnog nivoa, razmještenim na pravcima planirane upotrebe. Pored toga, pod komandama vojnih oblasti bile su 1-2 mješovite artiljerijske brigade, mješovita protivoklopna brigada, inžinjerijska brigada, zaštitni motorizovani puk (za osiguranje komandi vojnih oblasti, sastavljen od bataljona vojne policije, diverzantskog odreda i motorizovanog bataljona),

---

[194] D. Domazet, nav. dj., str. 12, nap. 18; AIIZ, inv. br. 2-2563, Radna zabilješka pukovnika JNA O. S., 1. januar 1992, str. 21; *Narodna armija*, 4. januar 1992, str. 4, OBRAZOVANE ČETIRI VOJNE OBLASTI.

[195] AIIZ, inv. br. 2-2563, Radna zabilješka pukovnika O. S., 1. januar 1992, str. 21; *Narodna armija*, 4. januar 1992, str. 4, OBRAZOVANE ČETIRI VOJNE OBLASTI; Kazivanja generala JNA Ibrahima Alibegovića i brigadira Armije Republike Bosne i Hercegovine Izudina Hrustića.

Odlukom krnjeg Predsjedništva SFRJ o prestanku aktivne vojne službe tridesetorici generala i admirala, od 25. februara 1992, general Jurjević je penzionisan, a za komandanta RV i PVO je postavljen general Božidar Stevanović. Tom je odlukom za zamjenika načelnika Generalštaba za RV i PVO postavljen general Dmitar Trbojević; za komandanta Centra visokih vojnih škola RV i PVO Živan Mirčetić; za načelnika Štaba Komande RV i PVO general Ljubomir Bajić, te za pomoćnika komandanta RV i PVO za moralno vaspitanje pukovnik Radomir Sekulić (AIIZ, inv. br. 7-52, SAOPŠTENJE ZA JAVNOST /KRNJEG/ PREDSJEDNIŠTVA SFRJ; Isto, inv. br. 7-51, Komanda 2. Vojne oblasti, Pov. br. 1/813-4, 29. april 1992. – Vojnograđevinskoj direkciji /na ličnost komandanta/).

zatim puk veze, puk ABHO i više logističkih baza (a u 1. i 3. vojnoj oblasti bila je po jedna samostalna oklopna ili mehanizovana brigada).[196]

Teritorija Bosne i Hercegovine je tom novom reorganizacijom podijeljena između tri vojne oblasti: 1, 2. i 4. : istočni dio Bosne istočno od rijeke Bosne bio je u sastavu **1. vojne oblasti**, južni dio je bio podređen **4. vojnoj oblasti**, a centralni i zapadni dio ušao je u nadležnost **2. vojne oblasti**.[197]

Osnovni cilj navedene reorganizacije JNA i podjele teritorije Bosne i Hercegovine između tri vojne oblasti, a posebno formiranje 2. vojne oblasti, je bio ostvarenje zacrtanog cilja o zadržavanju cjelovite teritorije Bosne i Hercegovine u sastavu nove (SR) Jugoslavije i sprječavanju njenog osamostaljenja, shodno odlukama Arbitražne komisije i Evropske Zajednice, pod velikosrpskom dominacijom, odnosno **okupacija Bosne i Hercegovine**. Zbog toga je istočni dio Bosne i Hercegovine (istočno od rijeke Bosne) dodijeljen 1. vojnoj oblasti; južni dio 4. vojnoj oblasti, a centralni i zapadni dio 2. vojnoj oblasti.[198] Te su dvije vojne oblasti (**2.** i **4.**), prema kontraadmiralu Domazetu, kao prvi strategijski ešalon u okupaciji Bosne i Hercegovine, imale ulogu pacifikacije neefektivno okupiranog dijela po modelu iz agresije na Republiku Hrvatsku, zatim povezivanja "srpskih autonomnih oblasti", izvršenja zločina i demonstriranja vojne moći na južni dio Hrvatske, te podrške kolaboracionističkim srpskim snagama na okupiranom dijelu Hrvatske. Druge su dvije vojne oblasti (**1.** i **3.**), kao drugi strategijski ešalon, imale rezervnu ulogu, radi ojačanja snaga 2. i 4. vojne oblasti i sa istoka bile nosilac udara na Bosnu i Hercegovinu.[199]

---

[196] D. Domazet, nav. dj., str. 11-12.

[197] Isto.

[198] Isto. U "**nastojanju da 'prikrije' političku odluku srpsko-crnogorskih vladajućih političkih oligarhija i njihovih sljedbenika u Bosni i Hercegovini o oblikovanju ostatka Jugoslovenske zajednice u posebnu oktroiranu državu, JNA je pristupila vlastitoj reorganizaciji po šemi koja treba da označi državu u nastajanju, tj. da pokrije one 'republike' koje žele da žive u ('krnjoj') Jugoslaviji**" (S. Arnautović, **KAKO SE BRANILA BOSNA : vojno-politički eseji i komentari**, Sarajevo 1997, str. 5).

[199] D. Domazet, nav. dj., str. 13. Linija razdvajanja vojnih oblasti imala je, po Domazetu, za cilj da, pored ostalog, pokaže "**da je Beograd želio ne samo riješiti**

Rukovodstvo Velikosrpskog pokreta je formiranjem 2. vojne oblasti, pored ostalog, imalo za cilj : - da ponovo uspostavi narušeni sistem rukovođenja i komandovanja JNA; - da poveže sve "srpske" teritorije u jednu geografsku cjelinu i stavi ih pod zaštitu JNA; - da organizuje, naoruža(va), obuči i opremi srpsko stanovništvo za osvajačke ciljeve (zauzimanje Bosne i Hercegovine i istrebljenje Bošnjaka); - da prisili (demonstracijom i primjenom sile) Bošnjake, posebno njihove političke strukture i organe vlasti da prihvate nametnute okupacione uslove i onemoguće ih za organizaciju i pružanje otpora i dr.

Komandnu strukturu oficirskog kadra takve reorganizovane JNA činili su 92,6% Srbi, 7% Crnogorci i 0,4% "ostali".[200]

Sistem rukovođenja i komandovanja svim snagama je bio takav da su sve vojne oblasti bile podređne Generalštabu Oružanih snaga SFRJ u Beogradu, koji je koordinirao "izradu odbrambenih planova", sa zajedničkim ciljem – "zaštita vanjskh granica i njihovo uvezivanje u sistem Jugoslavije".[201]

Srbija je, ulaskom područja istočne Bosne u nadležnost 1. vojne oblasti, teritorijalno prešla na zapadnu obalu Drine,[202] a Crna Gora, ulaskom područja istočne Hercegovine i gornjeg Podrinja u nadležnost 4. vojne oblasti, teritorijalno došla na Neretvu.

U periodu tihe okupacije Bosne i Hercegovine SSNO, Generalštab Oružanih snaga SFRJ (III uprava) je 17. januara 1992, osam dana nakon formiranja kolaboracionističke *Republike Srpske Bosne i Hercegovine*, te "**zbog izmena u organizaciji vojnoteritorijalnih organa**", a u cilju, prije svega, lakšeg sprovođenja neustavne mobilizacije, komandama, jedinicama i ustanovama JNA dostavio novi **Pregled vojno-teritorijalne podjele,** "**s kojim se stavlja van snage ranije dostavljeni pregled**".

---

pitanje Bosne i Hercegovine, nego neizravno osigurati oduzimanje okupiranih područja u Hrvatskoj jer 'prirodno' geostrategijski 2. i 4. VO izlaze na more, a crta razdvajanja je Vrlika – rt Dalmatinska ploča (slika 5.)" – Isto.

200 Isto, nav. dj., str. 12.

201 Isto.

202 Isto, str. 13.

Po toj su podjeli ponovo formirani vojni okruzi i odsjeci, koji su ukinuti krajem 1987.[203] Tako je na području Bosne i Hercegovine formirano pet vojnih okruga (Sarajevo, Tuzla, Banja Luka, Mostar i Trebinje) i 13 vojnih odsjeka (Sarajevo Grad, Sarajevo, Zenica, Travnik, Tuzla, Bijeljina, Brčko, Doboj, Mostar, Banja Luka, Prijedor, Bihać i Titov Drvar).[204]

Tim su dokumentom **45 opština** ispisane velikim slovima,[205] što znači da je Velikosrpski pokret ovladao vojnoteritorijalnim organima u tim opštinama (u 36 opština Srbi su bili u većini). Službena prepiska u vezi sa služenjem vojnog roka, služenja u rezervnom sastavu i u vezi sa drugim pitanjima vojne obaveze obavljana je sa vojnoteritorijalnim organima ispisanim velikim slovima, gdje su imali "povjerljive" kadrove.

2. vojna oblast (zapadno vojište) je formirana 10. januara 1992. (od 6 časova), uglavnom, od rasformirane 5. vojne oblasti (sjeverozapadno vojište), i februara 1992. od dijela jedinica 1. vojne oblasti, sljedećeg sastava :

- Komanda (u Sarajevu, komandant general Milutin Kukanjac, Srbin)

- 4. korpus (u Sarajevu, komandant general Vojislav Đurđevac, Crnogorac)

- 5. korpus (u Banja Luci, komandant general Vladimir Vuković, Srbin)

---

203 B. Mamula, **SLUČAJ JUGOSLAVIJA**, Podgorica 2000, str. 68-69.

204 AIIZ, inv. br. 2-2807, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 12/125-30, 25. januar 1992. - OOPP 2. vojne oblasti, PREGLED VOJNO-TERITORIJALNE PODELE. Na području 2. vojne oblasti nalazilo se **6 vojnih okruga** (Sarajevo, Tuzla, Banja Luka, Mostar, Trebinje i Knin) i **17 vojnih odsjeka** (Sarajevo Grad, Sarajevo, Zenica, Travnik, Tuzla, Bijeljina, Brčko, Doboj, Mostar, Banja Luka, Prijedor, Bihać, Titov Drvar, Knin, Petrinja, Karlovac i Titova Korenica) – Isto.

205 Isto. To su bile sljedeće opštine: Novo Sarajevo, Hadžići, Pale, Han Pijesak, Sokolac, Rudo, Čajniče, Kalinovik, Donji Vakuf, Kupres, Tuzla, Šekovići, Bijeljina, Ugljevik, Lopare, Zvornik, Brčko, Gračanica, Bosanski Šamac, Doboj, Teslić, Derventa, Trebinje, Bileća, Ljubinje, Gacko, Nevesinje, Banja Luka, Šipovo, Mrkonjić Grad, Skender Vakuf, Kotor Varoš, Čelinac, Prnjavor, Laktaši, Srbac, Bosanska Gradiška, Sanski Most, Bosanski Novi, Bosanska Dubica, Titov Drvar, Glamoč, Bosansko Grahovo, Ključ i Bosanski Petrovac.

- 9. korpus (u Kninu, komandant general Ratko Mladić, Srbin)

- 10. korpus (u Bihaću, komandant Špiro Niković, Crnogorac)

- 17. korpus (u Tuzli, komandant general Savo Janković, Crnogorac)

- 65. zaštitni motorizovani puk "B" u Kiseljaku

- 580. mješovita artiljerijska brigada "A" u Doboju

- 389. raketna artiljerijska brigada "A" Banja Luka

- Odjeljenje za mjerenje početne brzine artiljerijskog zrna (u miru i ratu) uz komandu Armije

- Centar za podvodnu obuku (u miru i ratu)

- 240. samostalni srednji raketni puk protiv-vazdušne odbrane "A" (u Sarajevu)

- 340. inžinjerijski puk "R" Koran kod Pala

- 367. puk veze "A" u Sarajevu

- 593. puk ABHO "R" u Kiseljaku

- 741. dopunski puk "R" u Sarajevu

- 820. Nastavni centar "R" u Banja Luci

- 140. obavještajni podcentar 15. obavještajnog centra (u miru i ratu) u Sarajevu

- Kontraobaveštajna grupa (u miru i ratu) u Sarajevu

- 521. remontni bataljon "R" Remontni zavod Hadžići

- 37. Sanitetski odred "R" u Sarajevu

- 42. Zavod za preventivnu medicinsku zaštitu (u miru) u Sarajevu

- Viša vojnolekarska komisija Sarajevo (u miru)

- Vojna bolnica Sarajevo (u miru)

- Vojnomedicinski centar Sarajevo (u miru)

- Vojnomedicinski centar Banja Luka (u miru)

- 563. automobilski bataljon “B” Sarajevo

- Vojna delegacija pri ŽTP Sarajevo (u miru i ratu)

- Vojna delegacija pri ŽTP Knin (u ratu)

- Vojna ustanova *Romanija* (u miru i ratu)

- Vojno građevinska direkcija Sarajevo (u miru i ratu)

- Vojna ustanova za održavanje stambenog fonda JNA (u miru) u Sarajevu

- Vojnoračunovodstveni centar Sarajevo (u miru)

- Vojnoknjigovodstveni centri Sarajevo, Banja Luka, Tuzla, Knin i Bihać (u miru)

- Centar za automatizovanu obradu podataka (u miru)

- 405. pozadinska (logistička) baza “B” u Kninu

- 530. pozadinska baza “B” u Bosanskom Petrovcu

- 744. pozadinska baza “B” u Sarajevu

- 904. pozadinska baza “B” u Tuzli

- 993. pozadinska baza “B” u Banja Luci

- Kulturno-zabavni ansambl (u ratu)

- Vojni orkestar I varijante (u miru i ratu) u Sarajevu

- Vojni sud (Viši vojni sud II varijante) (mir-rat) u Sarajevu

- Vojni sud I stepena I varijante (u ratu) u Sarajevu

- Vojni sud u Banja Luci (u miru)

- Vojno tužilaštvo (u miru), Više vojno tužilaštvo II varijante (u ratu) u Sarajevu

- Vojno tužilaštvo u Banja Luci (u miru)

- Vojno tužilaštvo I varijante (u ratu)

- Vojni zatvor za izdržavanje pritvora Sarajevo (u miru)

- Komanda vojnog okruga Sarajevo (u miru i ratu)

- Komanda vojnog okruga Tuzla (u miru i ratu)

- Komanda vojnog okruga Banja Luka (u miru i ratu)

- Komanda vojnog okruga Mostar (u miru i ratu)

- Komanda vojnog okruga Knin (u miru i ratu)

- 77. smučarski poligon (u miru) Jahorina

- 185. poligon Slunj (u miru) za artiljerijska i tenkovska gađanja

- Poligon *Neretva* Kalinovik (u miru) za artiljerijska gađanja

- Domovi JNA - Sarajevo, Bijeljina, Travnik, Čapljina (u miru i ratu)

- Garnizonske biblioteke: - Sarajevo, Bijeljina, Travnik, Čapljina i Kiseljak (u miru)

- 55. logor ratnih zarobljenika (vojnika i podoficira - u ratu)

- 71. logor ratnih zarobljenika (oficira - u ratu)

- Sabirno-prodajni centar Sarajevo (u miru).[206]

---

[206] AIIZ, inv. br. 2-2816, Komanda 2. vojne oblasti, DT br. 12/82-16, 10. mart 1992. (NARODNA ODBRANA DRŽAVNA TAJNA), Organizacijsko-formacijske promjene; Isto, inv. br., 2-2580, Komanda 5. korpusa, Str. pov. br. 1-10, 10. januar 1992. – Komandi 30. pd /partizanske divizije/; Isto, inv. br. 2-2563, Radna zabilješka pukovnika JNA O. S., 1. januar 1992, str. 31; *Narodna armija*, 4. januar 1992, str. 4, OBRAZOVANE ČETIRI VOJNE OBLASTI; F. Hećo, **ULOGA JUGOSLOVENSKE NARODNE ARMIJE U AGRESIJI NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU** (rukopis magistarskog rada), Fakultet političkih nauka, Sarajevo 2000, str. 80, napomena 164.

Klasifikacija jedinica JNA zavisno od stepena mirnodopske popune :

- "A" klasifikacije bile su jedinice popunjene 90-100% ljudstvom i 100% naoružanjem i opremom;

- "B" klasifikacije bile su jedinice popunjene 30-50% ljudstvom i 100% naoružanjem i opremom;

- "R" klasifikacije bile su jedinice popunjene sa kompletnim ljudstvom iz rezervnog sastava i 100% naoružanjem i opremom (Kazivanje brigadira Muharema Nadžaka dato autoru. O tome vidi : D. Marijan, **JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA U AGRESIJI NA REPUBLIKU HRVATSKU 1990. - 1992. GODINE**, str. 293, nap. 19).

Preformiranje i **preimenovanje** (u miru i ratu) Komande 5. vojne oblasti (sjeverozapadnog vojišta) u Komandu 2. vojne oblasti (zapadnog vojišta) izvršeno je, u skladu sa Naređenjem Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, br. DT 263-1, od 20. januara 1992. o dogradnji organizacijsko-mobilizacijske strukture JNA, po formaciji broj 340.336, sljedećeg sastava :

- Komanda;

- Vod veze u Vazduhoplovnoj isturenoj komandnoj grupi (u miru, a odjeljenje veze Vazduhoplovne isturene komandne grupe u ratu);

- Računska analitička stanica ABHO (u ratu);

- Filmska ekipa (u ratu);

- Vod za protiv požarnu djelatnost (u ratu).[207]

Komanda 5. vojne oblasti je iz garnizona Zagreb premještena u garnizon Sarajevo **2. januara 1992.** Mobilizacijsko mjesto je bilo Sarajevo. Rukovodilac Plana mobilizacije bila je Komanda 2. vojne oblasti. Matični broj u miru je bio 0701, a u ratu 6146. Ostali elementi mobilizacijskog razvoja su bili bez promjene.[208]

Rasformiran je i ukinut mobilizacijski razvoj 5. vojne oblasti sa sljedećim komandama i jedinicama :

- Komanda 32. korpusa (u miru i ratu)

- Komanda 6. ličke divizije "R" i brisana mirnodopska VP 8401 Korenica

- Komanda 28. partizanske divizije "R" (u miru i ratu)

- Komanda 33. partizanske divizije "R" (u miru i ratu) – rasformirana je nakon premještanja.

Sredstvima je popunjena 30. partizanska divizija "R" u Banja Luci

---

[207] AIIZ, inv. br. 2-2816, Komanda 2. vojne oblasti, DT br. 12/82-16, 10. mart (NARODNA ODBRANA DRŽAVNA TAJNA), Organizacijsko-formacijske promjene.

[208] Isto.

- Komanda 43. partizanske divizije (u miru i ratu) - rasformirana je poslije premještanja.

Sredstvima je popunjena 47. partizanska divizija "R"

- 1. partizanska brigada "R" - 28. partizanska divizija (u miru i ratu)

- 3. partizanska brigada "R" - 43. partizanska divizija (u miru i ratu)

- 4. partizanska brigada "R" - 43. partizanska divizija (u miru i ratu)

- 5. partizanska brigada "R" - 33. partizanska divizija (u miru i ratu)

- 6. partizanska brigada "R" - 33. partizanska divizija (u miru i ratu)

- 21. partizanska brigada "R" - 28. partizanska divizija (u miru i ratu)

- 36. partizanska brigada "R" - 43. partizanska divizija (u miru i ratu)

- 6. brdska brigada "B" (u miru i ratu)

- 73. motorizovana brigada "R" (u miru i ratu)

- 236. motorizovana brigada "R" (u miru i ratu)

- 228. motorizovana brigada "A" (u miru i ratu). Ljudstvo je ugrađeno u 37. motorizovanu brigadu "A", sa sjedištem u Raškoj

- 288. mješovita protivoklopna artiljerijska brigada "A" (u miru i ratu)

- 471. mješoviti protivoklopni artiljerijski puk "R" (u miru i ratu)

- 32. mehanizovana brigada "A" (u miru i ratu)

- 140. mehanizovana brigada "A" (u miru i ratu). Ljudstvo i materijalno-tehnička sredstva su ugrađeni u 49. mehanizovanu brigadu i 14. pješadijsku motorizovanu brigadu u Zenici i Lukavici

- 265. mehanizovana brigada "A" (u miru i ratu)

- 513. inžinjerijska brigada "B" (u miru i ratu)

- 841. dopunski puk "R" (u miru i ratu)

- 32. mješoviti artiljerijski puk "R" (u miru i ratu)

- 411. mješoviti protivoklopni artiljerijski puk "R" (u miru i ratu)

- 306. laki avio puk protiv-vazdušne odbrane “A” (u miru i ratu). Ljudstvom i materijalnim sredstvima je popunjen 17. laki avio puk protiv-vazdušne odbrane u Tuzli

- 313. 1aki aviopuk protivvazdušne odbrane “R” (u miru i ratu)

- 32. inžinjerijski puk “R” (u miru i ratu)

- 127. inžinjerijski puk “R” (u ratu i miru)

- 258. inžinjerijski puk “R” (u ratu i miru)

- 91. inžinjerijski bataljon (OG-6)

- 94. inžinjerijski bataljon (OG-7)

- 6. minobacački bataljon (u ratu)

- 33. minobacački bataljon (u ratu)

- 43. minobacački bataljon (u ratu)

- 28. minobacački bataljon (u ratu)

- 32. bataljon vojne policije “A” (u miru i ratu)

- 32. dopunski bataljon (u ratu)

- 540. pontonirski bataljon “R” (u miru i ratu)

- 671. pontonirski bataljon “R” (u miru i ratu)

- 32. bataljon veze “A” (u miru i ratu)

- 32. sanitetski bataljon “R” (u miru i ratu)

- 32. automobilski bataljon “R” (u miru i ratu)

- 42. granični bataljon “A” (u miru i ratu)

- 43. granični bataljon “A” (u miru i ratu)

- 6. tovarna četa (u ratu) - tovarna četa sa konjima

- 28. tovarna četa (u ratu) - tovarna četa sa konjima

- 33. tovarna četa (u ratu) - tovarna četa sa konjima

- 43. tovarna četa (u ratu) - tovarna četa sa konjima

- 151., 152., 153., 154., 155., 156. i. 157. posadna protiv-oklopna artiljerijska baterija (u ratu)

- 12., 17., 35., 56. i 74. pontonirska četa (u ratu)

- 894. eskadrila za izviđanje i vezu "B" (u miru i ratu). Ljudstvom i materijalnim sredstvima je popunjen 111. helikopterski puk 2. korpusa RV i PVO

- 15. sanitetski odred "R" (u miru i ratu)

- 315. Centar za elektronsko izviđanje i osmatranje "A" (u miru i ratu)

- 653. Nastavni centar "R" (u miru i ratu)

- 243. automobilski nastavni centar (u miru)

- Nastavni centar "Svetice" (u miru)

- 639. pozadinska baza "B" (u miru i ratu)

- 944. pozadinska baza "B" (u miru i ratu)

- 970. pozadinska baza "R" (u miru i ratu)

- Sabirno-prodajni centar Zagreb (u miru)

- Vojna bolnica Zagreb (u miru)

- 20. zavod za preventivnu medicinsku zaštitu (u miru)

- Viša vojnoljekarska komisija (u miru)

- Vojna ustanova "CZ" (u miru i ratu)

- Vojni sud I stepena, II varijante 32. korpusa (u ratu)

- Vojno tužilaštvo II varijante, 32. korpusa (u ratu)

- Vojnograđevinska direkcija Zagreb (u miru i ratu)

- Vojna ustanova za održavanje stambenog fonda u JNA (u miru)

- Vojna ustanova za upravljanje stambenim fondom u JNA Zagreb (u miru)

- Vojna direkcija pri ŽTP Zagreb (u miru i ratu)

- Vojna direkcija pri ŽTP Doboj (u ratu)

- Vojno-knjigovodstveni centar Zagreb (u miru)

- Vojno-knjigovodstveni centar Karlovac (u miru)

- Stalno automatizovano strelište "Vrapčanski potok", "Bosna", "Kovačevo", "Crna Gora" i "Jamadol" (u miru)

- Strelište "Slavonska Požega" - (u miru)

- Poligon "Žurkovo" (u miru)

- Vježbalište "Bjelasica" (u miru)

- Protivoklopno vježbalište "Dabrovica" (u miru)

- Strelište i vježbalište "Gakovo" (u miru)

- Kontraobaveštajna grupa 32. korpusa (u miru)

- Vojni orkestar II varijante 32. korpusa (u ratu)

- Domovi JNA: Zagreb, Rijeka, Karlovac, Varaždin, Jastrebarsko, Ilirska Bistrica, Bjelovar, Slavonska Požega, Virovitica, Dugo Selo, Gospić, Delnice, Križevci, Ogulin, Koprivnica i Čakovec (u miru i ratu)

- Garnizonske biblioteke: Zagreb, Rijeka, Varaždin, Karlovac, Dugo Selo, Delnice, Gospić, Jastrebarsko, Ilirska Bistrica, Bjelovar, Koprivnica, Čakovec, Križevci, Slavonska Požega, Virovitica, Ogulin, Samobor (u miru).[209]

2. vojna oblast je formirana da osigura rukovođenje i komandovanje jedinicama, ustanovama i komandama JNA na području Bosne i Hercegovine i okupiranih dijelova Republike Hrvatske, u cilju efektivnije okupacije Bosne i Hercegovine i držanja pod okupacijom jedne trećine Republike Hrvatske. Njeno je formiranje pokazalo nastojanje

[209] Isto. Navedene su komande i jedinice 5. vojne oblasti rasformirane i ukinut njihov mobilizacijski razvoj Naredbom general-pukovnika Milutina Kukanjca, komandanta 2. vojne oblasti, DT br. 12/82-16, od 10. marta 1992. Tom su naredbom stavljeni "van snage" pečati, štambilji, formacije i ostala dokumenta mobilizacijskog razvoja za navedene komande, jedinice i ustanove koje su rasformirane, "koji su pali u ruke neovlašćenim licima ili su zarobljeni" (Isto).

Velikosrpskog pokreta da formira etnički čistu srpsku državu, izlazeći na zapadne granice Velike Srbije (realizacija plana RAM).

Zona odgovornosti 2. vojne oblasti pokrivala je, uglavnom, teritoriju Bosne i Hercegovine (91 opština) i istočne dijelove centralne Republike Hrvatske (15 opština - do linije Karlobag - Karlovac - Virovitica, bez Baranje, istočne Slavonije i zapadnog Srema). Područje (sjevero)istočne Bosne (zona odgovornosti 17. korpusa, sa sjedištem u Tuzli) bilo je do februara 1992. u sastavu 1. vojne oblasti. Jugoistočna Bosna i istočna Hercegovina (18 opština) je bila pod komandom 4. vojne oblasti, što je bila namjera da to područje "pripadne" Crnoj Gori.

Generalštab Oružanih snaga SFRJ je, radi što efikasnijeg funkcionisanja jedinstvenog sistema rukovođenja i komandovanja i objedinjavanja svih planiranih operacija na teritoriji Bosne i Hercegovine, početkom februara 1992. prepotčinio kompletni sastav 17. korpusa iz 1. vojne oblasti pod komandu 2. vojne oblasti.[210]

Za komandanta 2. vojne oblasti postavljen je general-pukovnik Milutin Kukanjac, (Srbijanac, došao je iz Skoplja), dobar poznavalac bosansko-hercegovačkih prilika, sa dužim službovanjem u Bosni i Hercegovini, a za načelnika Štaba general Dobrašin Praščević (Crnogorac, prije toga bio je u Zagrebu). Za generala Milutina Kukanjca, koji je, pored ostalog, odobravao tzv. srpski plebiscit iz novembra 1991, "**od početka su Muslimani i Hrvati i njihovo vođstvo**", bili "**pravi, definisani neprijatelji**".[211]

---

[210] F. Hećo, nav. dj., str. 78.

[211] F. Hećo, nav. dj., str. 80; Z. Suljević, **POLITIČKO-VOJNA SITUACIJA UOČI AGRESIJE NA BOSNU I HERCEGOVINU** (rukopis), str. 81-82; TV SRNA, Emisija *MOJ GOST – MOJA ISTINA*, autora Riste Đoge, 12. juli 1994. General Milutin Kukanjac je do 31. decembra 1991. obavljao dužnost komandanta 3. vojne oblasti, sa sjedištem u Skoplju. Uoči Nove 1992. godine u Beogradu mu je saopšteno da je imenovan za komandanta Vojne oblasti, sa sjedištem u Sarajevu. Riječ je o 2. vojnoj oblasti koju je trebalo formirati.

General Milutin Kukanjac je novu dužnost preuzeo 3. januara 1992. S obzirom na to da je i ranije preko dvadeset godina bio na službi u Bosni i Hercegovini, dobro je poznavao sredinu i mentalitet. Za vrijeme Olimpijade je bio u najužem rukovodstvu sa Brankom Mikulićem, Antom Sučićem, Ahmedom Karabegovićem i drugima (*Slobodna Bosna*, 20. februar 1998.; TV *SRNA*, Emisija *MOJ GOST – MOJA ISTINA*, autora Riste Đoge, 12. juli 1994.

Vojska kojom je general Kukanjac komandovao je bila "**srpsko-crnogorski deo JNA**". Ta je vojska "**prvi put u istoriji zaokružila srpske zemlje, zajedno sa srpskim narodom**" i zauzela jednu trećinu Republike Hrvatske i veću polovinu Bosne i Hercegovine, uključujući i "**srpski deo Sarajeva**".[212]

General Milutin Kukanjac je 20. januara 1992, sa svojim kolegijem starješina, u Sarajevu održao, na njegovo traženje, sastanak sa članovima Predsjedništva Bosne i Hercegovine (u zgradi Predsjedništva).[213] Međutim, nije jasno po kom osnovu je taj sastanak organizovao, ni sa kojim ciljem. Kao komandant 2. vojne oblasti nije imao nikakve ustavne ni zakonske ovlasti da takav sastanak saziva.

2. vojna oblast je 17. februara ukupno raspolagala sa **85.097 ljudi** (stalni sastav: 20.270, i rezervni sastav: 64.827), od čega je Komanda brojala 104 čovjeka. To su, uglavnom, bili Srbi i Crnogorci. Samostalne jedinice stalnog sastava te vojne oblasti su imale 1.891 čovjeka, a rezervni sastav 2.498, što je ukupno iznosilo 4.389. Pozadinske

---

General Milutin Kukanjac je, kako on tvrdi, bio komandant 2. vojne oblasti koja je "**obuhvtala 90 odsto Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku Krajinu, bez istočnog dela Slavonije**" (TV *SRNA*, Emisija *MOJ GOST – MOJA ISTINA*, autora Riste Đoge, 12. juli 1994.).

General Milutin Kukanjac se u jednom naređenju od 9. januara 1992. potpisuje u svojstvu komandanta 2. vojne oblasti. U tom se dokumentu u lijevom gornjem dijelu nalazi memorandum te vojne oblasti ("**KOMANDA 2. VOJNE OBLASTI...**"), a u donjem desnom dijelu, gdje piše M.P. nalazi se pečat okruglog oblika sa grbom SFRJ i natpisom: "**KOMANDA 5. VOJNE OBLASTI**" (AIIZ, inv. br. 2-2815, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. broj 31/103-6-1, 9. januar 1992. – Na ličnost komandanta). To upućuje na zaključak da Komanda 2. vojne oblasti tada još uvijek nije imala vlastiti pečat, jer je njena formacijska izgradnja bila u toku.

212 TV *SRNA*, Emisija *MOJ GOST – MOJA ISTINA*, autora Riste Đoge, 12. juli 1994.

213 *Slobodna Bosna*, 20. februar 1998, Intervju Milutina Kukanjca. Tom je sastanku prisustvovao i Bogić Bogićević (član Predsjedništva SFRJ iz Bosne i Hercegovine). Ejup Ganić i Stjepan Kljuić (članovi Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine) su generala Kukanjca, po njegovom kazivanju, najviše iritirali postavljanjem pitanja zašto je on određen i upućen na dužnost komandanta 2. vojne oblasti kada je rodom iz druge republike, zatim šta će JNA u Bosni i slično. "**Naravno, Biljana Plavšić i Nikola Koljević**" su, po Kukanjcu, "**bili za to da armija bude u Bosni, ali ostali van**" (Isto).

jedinice stalnog sastava su brojale 2.339 ljudi, a rezervni sastav 2.460, odnosno 4.799 ukupno.[214]

Brojno-stanje ljudstva je po korpusima iznosilo :

- **4. korpus**: 5.100 (1.905 stalni sastav i 3.196 rezervni sastav);

- **5. korpus**: 18.873 (3.097 stalni sastav i 15.776 rezervni sastav);

- **9. korpus**: 17.525 (3.252 stalni sastav i 14.273 rezervni sastav);

- **10. korpus**: 25.086 (5.203 stalni sastav i 19.883 rezervni sastav);[215]

- **17. korpus**: 9.221 (2.479 stalni sastav i 6.472 rezervni sastav).[216]

Sastav komandi, jedinica i ustanova JNA u Bosni i Hercegovini je od druge polovine 1991. i početkom 1992, usljed vojno-političke situacije, bio veoma promjenljiv i različit. Jedan broj jedinica je predislociran, preformiran ili preimenovan. Stoga je teško utvrditi njihov sastav i broj ljudstva. U Bosni i Hercegovini je, formiranjem 2. vojne oblasti i povlačenjem dijela jedinica iz Slovenije i Hrvatske, bilo brojno ljudstvo i ogromne količine tehnike.

---

214 AIIZ, inv. br. 7-69, PREGLED BROJNOG STANJA 2. VOJNE OBLASTI NA DAN 17. 02. 1992. GODINE ("VOJNA TAJNA STROGO POVJERLJIVO"); TV SRNA, Emisija *MOJ GOST – MOJA ISTINA*, autora Riste Đoge, 12. juli 1994.

U pozadinskim bazama je 17. februara 1992. bilo 3.062 čovjeka (193 oficira, 280 mlađa oficira, 652 građanska lica i 1.937 vojnih obveznika). U **744.** pozadinskoj bazi je bilo 1.390 ljudi (78 oficira, 110 mlađa oficira, 298 građanska lica i 904 vojna obveznika); u **405.** – 381 čovjek (18 oficira, 37 mlađa oficira, 48 građanska lica i 278 vojna obveznika); u **530.** – 415 (32 oficira, 48 mlađa oficira, 63 građanska lica i 272 vojna obveznika); u **904.** – 315 (27 oficira, 37 mlađa oficira, 80 građanska lica i 171 vojni obveznik); u **993.** – 561 (38 oficira, 48 mlađa oficira, 163 građanska lica i 312 vojna obveznika) – AIIZ, inv. br. 2-1965, PREGLED PODATAKA O RAZMJEŠTAJU I KAPACITETIMA POZADINSKIH JEDINICA I USTANOVA 2. VOJNE OBLASTI.

215 Isto. U sastavu 10. korpusa nalazile su se tri operativne grupe (OG) i "**ostale jedinice**" :

- OG-6 : 4.854 (594 stalni i 4.260 rezervni sastav);

- OG-7 : 11. 476 (1.812 stalni i 9.664 rezervni sastav);

- OG-8 : 8.452 (2.498 stalni i 5.954 rezervni sastav);

- Ostale jedinice : 304 (299 stalni sastav i 5 rezervni sastav).

216 Isto.

Organizacijsko-formacijska struktura i raspored 2. vojne oblasti (komande, jedinice i ustanove 2. vojne oblasti, SSNO-a i RV i PVO na teritoriji 2. vojne oblasti) **17. februara 1992.** su bili sljedeći :

- Komanda 2. vojne oblasti (Sarajevo, komandant general-pukovnik Milutin Kukanjac)

I. **korpusi (pet)** :

- **4. korpus** (Sarajevo, komandant general-major Vojislav Đurđevac):
  - Komanda sa pristapskim jedinicama (Sarajevo);
  - 4. bataljon veze "A" (Sarajevo);
  - 288. (4.) bataljon vojne policije "A" (Sarajevo);
  - 49. mehanizovana brigada "A" (Lukavica);
  - 6. pješadijska motorizovana brigada "R" (Doboj);
  - 216. brdska brigada "R" (Han Pijesak);
  - 346. laki artiljerijski puk protiv-vazdušne odbrane "A" (Lukavica);
  - 4. mješoviti artiljerijski puk "R" (Kiseljak);
  - 4. mješoviti protiv-oklopni artiljerijski puk "R" (Visoko);
  - 76. motorizovi puk "R" (Visoko);
  - 4. mješoviti artiljerijski puk "R" (Koran);
  - 4. automobilski bataljon "R" (Koran);
  - 4. sanitetski bataljon "R" (Koran);
  - 120. laka pješadijska brigada (Zenica);
  - 253. motorizovana brigada;
  - 140. mehanizovana brigada;
  - 14. pješadijska motorizovana brigada;
  - 14. mješoviti protiv-oklopni artiljerijski puk;
  - 340. inžinjerijski puk "R" (Sarajevo);

- 4. inžinjerijski bataljon "R" (Sarajevo);
- 4. dopunski bataljon "R" (Sarajevo);
- 652. motorizovani puk "B" (Kiseljak).[217]

- **5. korpus** (Banja Luka, komandant general-major Vladimir Vuković, te od kraja marta 1992. general Momir Talić):
  - Komanda sa prištapskim jedinicama (Banja Luka)
  - 5. bataljon veze "A" (Banja Luka)
  - 5. bataljon vojne policije "A" (Banja Luka)
  - 329. oklopna brigada "A" (Banja Luka)
  - 343. motorizovana brigada "R" (Prijedor)
  - 16. pješadijska motorizovana brigada "R" (Banja Luka)
  - 5. laki artiljerijski puk protiv-vazdušne odbrane "A" (Banja Luka)
  - 5. mješoviti artiljerijski puk "R" (Banja Luka)
  - 5. mješoviti protiv-oklopni artiljerijski puk "R" (Banja Luka)
  - 5. mješovita protiv-oklopna artiljerijska brigada "R" (Banja Luka)
  - 293. inžinjerijski puk "R" (Banja Luka)
  - 10. partizanska divizija "R" (Banja Luka)
  - 30. partizanska divizija "R" (Mrkonjić Grad)
  - 19. partizanska brigada "R" (Mrkonjić Grad)
  - 5. dopunski bataljon "R" (Banja Luka)

---

[217] Isto; AIIZ, inv. br. 7-67, PREGLED ORGANIZACIJSKO-FORMACIJSKE STRUKTURE 2. VOJNE OBLASTI; Isto, inv. br. 7-227, JEDINICE 2. VOJNE OBLASTI, SSNO I RV I PVO NA TERITORIJI 2. VOJNE OBLASTI.

- 293. inžinjerijski puk “R” (Banja Luka);
- 188. pontonirski bataljon “R” (Banja Luka);
- 5. automobilski bataljon “R” (Banja Luka);
- 5. sanitetski bataljon “R” (Banja Luka);
- 5. pješadijska brigada;
- 6. partizanska pješadijska brigada;
- 11. partizanska pješadijska brigada;
- 122. laka pješadijska brigada (Skender Vakuf);
- 134. laka brigada;
- 2. laka pješadijska brigada.[218]

- **9. korpus** (Knin, komandant general-major Ratko Mladić):
  - Komanda sa pristapskim jedinicama (Knin);
  - 70. bataljon veze “A” (Knin);
  - 9. bataljon vojne policije “A” (Knin);
  - 221. motorizovana brigada “A” (Knin);
  - 160. motorizovana brigada “R” (Benkovac);
  - 271. laki artiljerijski puk protiv-vazdušne odbrane (Benkovac);
  - 594. inžinjerijski puk “B” (Knin);
  - 9. mješoviti artiljerijski puk “R” (Knin);
  - 557. mješoviti protiv-oklopni i artiljerijski puk “R” (Benkovac);

[218] Isto. U Skender Vakufu je (marta 1992.) bila razmještena 122. laka pješadijska brigada, koja je na zaposjednutim objektima brojala 487 vojnih obveznika (AIIZ, inv. br. 2-2611, Komanda 30. partizanske divizije, pov. br. 533–1, 25. marta 1992. – Komandi).

- 569. dopunski bataljon “R”(Knin);
- 9. automobilski bataljon “R” (Knin);
- 98. sanitetski bataljon “R” (Knin);
- 1. motorizovana brigada (Sveti Rok);
- 11. motorizovana brigada (Drvar);
- 2. brigada Teritorijalne odbrane;
- 3. brigada Teritorijalne odbrane ;
- 1. partizanska brigada “R” (Drvar);
- 1. motorizovana brigada “R” (Gračac).[219]

- **10. korpus** (Bihać, komandant general-major Špiro Niković):
  - Komanda sa prištapskim jedinicama (Bihać);
  - 10. bataljon veze “B”;
  - 10. bataljon vojne policije “A”;

- **6. operativna grupa - OG-6 (Lika, Plitvička jezera)**:
  - 1. laka pješadijska brigada “R” (Karlovac);
  - 2. laka pješadijska brigada “R” (Titova Korenica);
  - 4. laka pješadijska brigada “R” (Udbina);
  - 11. laka pješadijska brigada “R” (Bosanski Novi);
  - 145. laka pješadijska Plaška brigada “R” (Plaški);

- **7. operativna grupa - OG-7 (Banija)**:
  - 622. motorizovana brigada “R” (Petrinja);

[219] Isto.

- 592. motorizovana brigada;
- 1. motorizovana brigada Teritorijalne odbrane;
- 7. motorizovana brigada Teritorijalne odbrane;
- 11. motorizovana brigada Teritorijalne odbrane;
- 17. motorizovana brigada Teritorijalne odbrane;

- **8. operativna grupa - OG-8 (Kordun, Petrova Gora)**:
  - 9. motorizovana brigada;
  - 2. motorizovana brigada Teritorijalne odbrane;
  - 3. motorizovana brigada Teritorijalne odbrane;
  - 4. motorizovana brigada Teritorijalne odbrane;
  - 306. laki artiljerijski puk protiv-vazdušne odbrane (Bihać);
  - 10. automobilski bataljon "R";
  - 10. sanitetski bataljon "R";
  - 10. dopunski bataljon "B";
  - 185. poligon (Slunj);
  - 13. partizanska brigada (Bosanski Petrovac);
  - 8. pješadijska motorozovana brigada "A";
  - 41. laki artiljerijski puk PVO "B";
  - 10. inžinjerijski bataljon "A";
  - 257. motorizovana brigada "R";
  - 6. mješoviti artiljerijski puk "B";
  - 6. mješoviti protiv-oklopni artiljerijski puk "B".[220]

[220] Isto.

- **17. korpus** (Tuzla, komandant general-major Savo Janković):
  - Komanda sa pristapskim jedinicama (Tuzla);
  - 17. bataljon veze "A" (Tuzla);
  - 17. bataljon vojne policije "A" (Tuzla-Dubrave);
  - 4. oklopna brigada "A" (Tuzla);
  - 92. motorizovana brigada "R" (Tuzla);
  - 327. motorizovana brigada "R" (Derventa);
  - 18. partizanska brigada "R" (Derventa);
  - 129. laka pješadijska brigada "R" (Derventa);
  - 395. motorizovana brigada "R" (Brčko);
  - 22. partizanska brigada "R" (Brčko);
  - 17. laki artiljerijski puk protiv-vazdušne odbrane "A" (Tuzla);
  - 454. mješoviti protiv-oklopni artiljerijski puk "R" (Tuzla);
  - 497. inžinjerijski puk "R" (Tuzla);
  - 11. partizanska divizija "R" (Doboj);
  - 36. partizanska divizija "R" (Bijeljina);
  - 17. mješoviti artiljerijski puk "A" (Bijeljina);
  - 17. partizanska brigada "R" (Bijeljina);
  - 17. laka pješadijska brigada "R" (Bijeljina);
  - 670. pontonirski bataljon "A" (Bijeljina);
  - 17. automobilski bataljon "R" (Tuzla);
  - 336. motorizovana brigada "A" (Tuzla);
  - 192. laka pješadijska brigada "R" (Tuzla);
  - 17. sanitetski bataljon "R" (Tuzla);

- 17. dopunski bataljon "R" (Tuzla).[221]

II. **samostalne jedinice – ustanove**

a) **vojišne** :

- 580. mješovita artiljerijska brigada "A" (Vojnić, pukovnik Svetozar Marjanović);
- 389. raketna artiljerijska brigada "A" (Banja Luka, pukovnik Tomislav Obradov);
- 367. puk veze "A" (Sarajevo, pukovnik Miletić);
- 240. samostalni srednji raketni puk protiv-vazdušne odbrane "A" (Sarajevo, pukovnik Nenad Baćanović);
- 65. zaštitni motorizovani puk "R" (Kiseljak, potpukovnik Milan Šuput);
- 593. puk ABHO "R" (Bihać, potpukovnik Velizar Rabrenović);
- 741. Dopunski puk "R" (Travnik, potpukovnik Mladen Kolev);
- 820. Nastavni centar "R" (Banja Luka);
- Poligon "Neretva" (Kalinovik, potpukovnik Rade Pavlović);
- 77. smučarski poligon (Jahorina, stariji vodnik I klase Stevo Dejanović);
- 461. mješovita protivoklopna artiljerijska brigada.[222]

b) **pozadinske** :

- 405. pozadinska baza (Knin, pukovnik Tomo Jakovljević);

221 Isto.

222 Isto.

- 530. pozadinska baza (Bosanski Petrovac, pukovnik Milan Škondrić);
- 744. pozadinska baza (Sarajevo, pukovnik Dušan Kovačević);
- 904. pozadinska baza (Tuzla, potpukovnik Alojz Hruševar);
- 993. pozadinska baza (Banja Luka, pukovnik Osman Selak);
- 521. remontni bataljon (Hadžići, potpukovnik Ratko Savić);
- 37. sanitetski odred (Sarajevo, potpukovnik Radovan Dobraš);
- 42. zavod za preventivnu medicinsku zaštitu (Sarajevo, pukovnik Jovan Milošević);
- 563. automobilski bataljon (Sarajevo, major Sarić);
- 262. Tehnički nastavni centar (Travnik, potpukovnik Zoran Jovanović);
- Tehničko-remontni zavod (Hadžići, pukovnik Dragoslav Jovanović);
- Tehničko-remontni zavod (Travnik, potpukovnik Vid Jazbinski);
- Vojna bolnica (Sarajevo, pukovnik Tomislav Taušan);
- Vojno-medicinski centar (Sarajevo);
- Visoka vojno ljekarska komisija (Sarajevo, pukovnik Esad Gičević);
- Vojna direkcija pri ŽTP (Sarajevo, potpukovnik Petar Obradović);
- Vojno-građevinska direkcija (Sarajevo, potpukovnik Mirko Simović);
- Vojna ustanova Vojno-stambenog fonda (Sarajevo, potpukovnik Safet Tihić);
- Vojno-građevinska ustanova "Karlo Batko" (Hadžići, potpukovnik Pero Vujić);
- Vojna ustanova "Romanija" (Sarajevo).[223]

[223] Isto.

c) **ostale** :

- Komanda vojnog okruga Sarajevo (pukovnik Obrad Popović);
- Komanda vojnog okruga Tuzla;
- Komanda vojnog okruga Mostar (pukovnik Džemal Sijerčić);
- Komanda vojnog okruga Trebinje;
- Komanda vojnog okruga Banja Luka;
- Komanda vojnog okruga Knin;
- Komanda vojnog okruga Petrinja;
- Vojni sud Sarajevo;
- Vojni sud Banja Luka;
- Vojno tužilaštvo Sarajevo;
- Vojno tužilaštvo Banja Luka;
- Vojni zatvor Sarajevo.[224]
- Vojni odsjek Sarajevo Grad (opštine : Novi Grad, Novo Sarajevo, Stari Grad, Centar, Hadžići, Ilidža, Ilijaš, Pale, Trnovo i Vogošća);
- Vojni odsjek Sarajevo (opštine : Olovo, Han Pijesak, Sokolac, Rogatica, Višegrad, Goražde, Rudo, Čajniče, Foča i Kalinovik);
- Vojni odsjek Zenica (opštine : Zenica, Žepče, Zavidovići, Kakanj, Vareš, Kreševo, Breza, Visoko, Kiseljak i Fojnica);
- Vojni odsjek Travnik (opštine : Busovača, Gornji Vakuf, Travnik, Donji Vakuf, Novi Travnik, Vitez, Bugojno i Kupres);
- Vojni odsjek Tuzla (opštine : Tuzla, Lukavac, Kalesija, Banovići, Živinice, Šekovići, Kladanj, Bratunac, Vlasenica i Srebrenica);

---

224 Isto; AIIZ, inv. br. 2-2807, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 12/125-30, 25. januar 1992. – OOPP 2. Vojne oblasti, PREGLED VOJNOTERITORIJALNE PODELE.

- Vojni odsjek Bijeljina (opštine : Bijeljina, Ugljevik, Lopare i Zvornik);

- Vojni odsjek Brčko (opštine : Brčko, Gradačac, Orašje, Gračanica, Srebrenik i Bosanski Šamac);

- Vojni odsjek Doboj (opštine : Doboj, Maglaj, Tešanj, Teslić, Odžak, Modriča, Derventa i Bosanski Brod);

- Vojni odsjek Mostar (opštine : Mostar, Neum, Čapljina, Čitluk, Metković, Livno, Ljubinje, Lištica, Grude, Posušje, Tomislavgrad, Prozor, Jablanica i Konjic);

- Vojni odsjek Banja Luka (opštine : Banja Luka, Šipovo, Mrkonjić Grad, Jajce, Skender Vakuf, Kotor Varoš, Čelinac, Prnjavor, Laktaši, Srbac i Bosanska Gradiška);

- Vojni odsjek Prijedor (opštine : Prijedor, Sanski Most, Bosanski Novi, i Bosanska Dubica);

- Vojni odsjek Titov Drvar (opštine : Titov Drvar, Glamoč, Bosansko Grahovo, Ključ i Bosanski Petrovac);

- Vojni odsjek Bihać (opštine : Bihać, Bosanska Krupa, Cazin i Velika Kladuša);

- Vojni odsjek Petrinja (opštine : Petrinja, Glina, Dvor, Kostajnica, Novska i Sisak);

- Vojni odsjek Knin (opštine : Knin, Drniš, Benkovac i Obrovac);

- Vojni odsjek Karlovac (opštine : Karlovac, Vrgin Most, Vojnić, Slunj, Duga Resa i Ozalj);

- Vojni odsjek Titova Korenica (opštine : Korenica, Plaški, Donji Lapac, Gračac, Gospić - Teslingrad, i Otočac - Vrhovine).[225]

- Centar vojnih škola kopnene vojske Sarajevo;

- Muzička srednja vojna škola Sarajevo;

- Intendantsko-finansijski nastavni školski centar Sarajevo;

---

225 Isto.

- Škola i kursevi Veterinarske službe Sarajevo;
- 2. korpus Ratnog vazduhoplovstva i protiv-vazdušne odbrane Sarajevo;
- 5. korpus ratnog vazduhoplovstva i protiv-vazdušne odbrane Bihać;
- 130. vazduhoplovni bataljon Rajlovac;
- Školski centar Ratnog vazduhoplovstva i protiv-vazdušne odbrane Rajlovac;
- Vazduhoplovni zavod "Rajlovac" Rajlovac;
- Vojno-računski centar Banja Luka;
- Vojno-knjigovodstveni centar Banja Luka;
- 2. bataljon 398. brigade veze Sarajevo;
- 2. bataljon 235. puka stacionarne veze Sarajevo.[226]
- Centar za obuku vozača borbenih vozila (Banja Luka – Zalužani);
- Školski centar za oklopne i mehanizovane jedinice (Banja Luka).[227]

Iz organizacijskog sastava 2. vojne oblasti izašle su, Naredbom generala Kukanjca, (DT broj 12/82-16) komandanta te oblasti, od 10. marta 1992, sljedeće komande, jedinice i ustanove iz rasformirane 5. vojne oblasti: komande, jedinice i ustanove 13, 14. i 31. korpusa, osim onih jedinica koje su po toj naredbi predislocirane, preformirane ili preimenovane, a ušle su u sastav 2. vojne oblasti.[228]

---

226 Isto; I. Radaković, nav. dj., str. 126.

227 AIIZ, inv. br. 7-227, JEDINICE 2. VOJNE OBLASTI, SSNO I RV I PV NA TERITORIJI 2. VOJNE OBLASTI; **ICTY**, Predmet: Br. IT-94-I-T, Dokazni materijal svjedočenja pukovnika JNA O. S., 4. juni 1996, str. 2-3.

228 AIIZ, inv. br. 2-2816, Komanda 2. vojne oblasti, DT br. 12/82-16, 10. mart 1992, (NARODNA ODBRANA DRŽAVNA TAJNA), Organizacijsko-formacijske promjene.

Kontraobavještajna grupa Komande 5. vojne oblasti premještena je iz garnizona Zagreb u garnizon Sarajevo i preimenovana u Kontraobavještajnu grupu 2. vojne oblasti.[229]

Iz garnizona Zagreb 140. obavještajni podcentar 15. obavještajnog centra je premješten u :

- Upravu centra u garnizon Sarajevo (mobilizacijsko mjesto Sarajevo);
- 1. obavještajni podcentar iz garnizona Varaždin u garnizon Bihać (mobilizacijsko mjesto Bihać);
- 2. obavještajni podcentar iz garnizona Zagreb u garnizon Banja Luka (mobilizacijsko mjesto Banja Luka);
- 3. obavještajni podcentar je rasformiran, a ljudstvo i materijalna sredstva su ugrađeni u Obavještajni centar SSNO-a.[230]
- 4. inžinjerijski puk "R" iz sastava 4. korpusa preimenovan je u 340. inžinjerijski puk "R" (sa inžinjerijskim bataljonom "A" u miru), formiran po formaciji 317.349 i ušao je u sastav 2. vojne oblasti.[231]

---

229 Isto.

230 Isto. Ostali elementi mobilizacijskog razvoja ostali su bez promjene.

231 Isto. Ostali elementi mobilizacijskog razvoja ostali su bez promjene.

Formiranje, preformiranje, rasformiranje, predislokaciju, mobilizacijske i ostale promene kod komandi, jedinica i ustanova 2. vojne oblasti trebalo je završiti do kraja aprila 1992. a izveštaj o realizaciji Naredbe dostaviti toj komandi, "za svaku jedinicu posebno, nakon njenog preformiranja ili drugih predviđenih promena, a najkasnije do određenog roka". (Isto).

Kontraobaveštajnim grupama, vojnim sudovima, vojnim tužilaštvima, kulturno-zabavnom ansamblu i vojnim orkestrima određeni su brojni nazivi i ratne vojne pošte komandi i ustanova pri kojima su formirane i istovremeno su te komande za njih bili rukovaoci planova mobilizacije (Isto).

Materijalna sredstva za preformiranje po novim formacijama, te iz rasformiranih jedinica i ustanova (sem zarobljena) rasporedili taktički nosioci i organi pozadine Komande 2. vojne oblasti. Ostvarena je evidencija zarobljenih i ostavljenih TMS "radi prikaza u diobenoj bilansi" (Isto).

Na teritoriji Bosne i Hercegovine su, pored 2. vojne oblasti, bile stacionirane i sljedeće komande, jedinice i ustanove JNA :

- **13. (Riječki, pa Bilećki) korpus** (u Hercegovini – Bileća, komandant general Momčilo Perišić, Srbin iz Srbije) – iako je bio u sastavu 4. vojne oblasti on je bio potčinjen Komandi 2. vojne oblasti;
- **dijelovi 2. (Podgoričkog - Titogradskog) korpusa** (Druga operativna grupa) u istočnoj Hercegovini;
- **dijelovi 37. (Užičkog) korpusa** (u istočnoj Bosni i istočnoj Hercegovini);
- **dijelovi 20. (Valjevskog) korpusa** (u istočnoj Bosni); i
- **dijelovi 12. (Novosadskog) korpusa** (u sjeveroistočnoj Bosni).[232]

Sve komandne dužnosti u 2. vojnoj oblasti planski su dodijeljene starješinama isključivo srpske i crnogorske nacionalnosti. Nakon "čišćenja" starješina i vojničkog sastava na nacionalnoj i političkoj osnovi, početkom 1992. u komandama i jedinicama 2. vojne oblasti u najvećem broju su ostale starješine i vojnici srpske i crnogorske nacionalnosti, koje su prihvatile srpsku velikodržavnu ideologiju i politiku.[233] Takvo je

---

[232] AIIZ, inv. br. 2-793, /Informacija Generalštaba Armije Republike Bosne i Hercegovine/, **Efektivi agresorskih snaga na ratištu Bosne i Hercegovine**; Izjava načelnika Štaba 216. brdske brigade potpukovnika JNA Asima Džambasovića data autoru; I. Radaković, nav. dj., str 127; D. Domazet, nav. dj., str. 14, nap. 21; F. Hećo, nav. dj., str. 75, nap. 159; Z. Suljević, nav. dj., str. 86 i 91-92. U sastav tih korpusa ušle su i snage JNA iz Mostara (10. motorizovana/mehanizovana brigada i druge), Čapljine i Metkovića (Z. Suljević, nav. dj., str. 91-92).

Istočni dio Bosne i Hercegovine, pod teritorijalnom nadležnošću 1. vojne oblasti, bio je stavljen pod ingerenciju dva korpusa JNA (**Užički** i **Valjevski**). Ta su dva korpusa početkom 1992. sve mostovne prelaze na Drini posjeli oklopno-mehanizovanim jedinicama (Isto, str. 86).

[233] F. Hećo, nav. dj., str 80. **Struktura komandnog kadra 2. vojne oblasti**: **komandant 2. vojne oblasti** general-pukovnik Milutin (Boška) Kukanjac, Srbin. Na tu je dužnost došao iz 3. vojne oblasti (Skoplje), gdje je bio od avgusta 1991. do januara 1992. Prijevremeno je unapređen u čin general-potpukovnika Ukazom br. 1/76, Predsjedništva SFRJ od 22. decembra 1990. Vanredno je unapređen u čin general-pukovnika Ukazom br. 1/70. "krnjeg" Predsjedništva SFRJ od 22. decembra 1991. Na dužnost komandanta ostao je do 8. maja 1992, kada je Odlukom "krnjeg" Predsjedništva SFRJ smijenjen sa

dužnosti i penzionisan; **načelnik štaba** general-potpukovnik Dobrašin (Radovana) Praščević, Crnogorac. Na tu je dužnost došao iz komande 5. vojne oblasti (Zagreb) nakon njenog preimenovanja u 2. vojnu oblast. Prijevremeno je unaprijeđen u čin generala-potpukovnika Ukazom br. 1/66, Predsjedništva SFRJ, od 22. decembra 1989.; **pomoćnik komandanta za politički rad** general-major Milan (Živojina) Aksentijević, Srbin. Na tu je dužnost došao iz 5. vojne oblasti nakon njenog preimenovanja u 2. vojnu oblast. Vanredno je unapređen u čin general-majora Ukazom broj 623-1, Načelnika Štaba Vrhovne komande OS SFRJ, od 29. juna 1991. Penzionisan je 8. maja 1992.; **komandant 4. korpusa** (Sarajevo) general-major Vojislav (Milivoja) Đurđevac, Srbin. Unaprijeđen je u čin general-majora Ukazom br. 1/66, Predsjedništva SFRJ, od 22. decembra 1989. Na dužnosti komandanta 4. korpusa ostao je do 8. maja 1992, kada je penzionisan; **komandant 5. korpusa** (Banja Luka) general-pukovnik Nikola (Marka) Uzelac, Srbin. Unaprijeđen je u čin general-potpukovnika Ukazom br. 1/66, Predsjedništva SFRJ, od 22. decembra 1989. Vanredno je unaprijeđen u čin general-pukovnika Ukazom br. 1/64, Predsjedništva SFRJ, od 28. novembra 1991. Od januara 1992. bio je komandant 3. vojne oblasti u Skoplju. U januaru 1992. za komandanta 5. korpusa imenovan je general-potpukovnik Vladimir (Branka) Vuković, Srbin. Unaprijeđen je u čin general-majora Ukazom 1/66, Predsjedništva SFRJ od 22. decembra 1989. Vanredno je unaprijeđen u čin general-potpukovnika Ukazom br. 1/64, "krnjeg" Predsjedništva SFRJ, od 28. novembra 1991. Poginuo je 1993. u udesu vojnog helikoptera u Srbiji; **načelnik štaba 5. korpusa** general-major Momir Talić, Srbin, Valjevo, Srbija; **komandant 9. korpusa** (Knin) general-major Savo Kovačević, Crnogorac; **načelnik štaba** i kasnije **komandant 9. korpusa** general-major Ratko (Neđe) Mladić, Srbin, rođen 12. marta 1943, selo Božinovići, Kalinovik, Bosna i Hercegovina. Unaprijeđen je u čin general-majora Ukazom br. 1/49, "krnjeg" Predsjedništva SFRJ od 4. oktobra 1991. Za načelnika štaba 2. vojne oblasti postavljen je 25. aprila 1992. – Ukazom "krnjeg" Predsjedništva SFRJ. Za komandanta *Glavnog Štaba Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine* imenovan je 12. maja 1992.; **komandant 10. korpusa** (Bihać) general-potpukovnik Špiro (Nike) Niković, Crnogorac. Unaprijeđen je u čin general-majora Ukazom br. 1/66, Predsjedništva SFRJ, od 22. decembra 1989. Vanredno je unaprijeđen u čin general-potpukovnika Ukazom br. 1/64 "krnjeg" Predsjedništva SFRJ od 28. novembra 1991. Penzionisan je 8. maja 1992.; **načelnik štaba 10. korpusa**, pukovnik Grujo Borić, Srbin; **komandant 17. korpusa** (Tuzla) general-potpukovnik Savo Janković, Crnogorac. Penzionisan je 8. maja 1992, a njegovu dužnost je preuzeo general-major Milan Nedeljković, Srbin; **komandant 5. vazduhoplovnog korpusa** (Bihać) pukovnik Branko Šovagović, a kasnije general Miloš Bajić, itd. (Isto, str. 80, nap. 164; AIIZ, inv. br. 2-1045, Komanda 30. partizanske divizije, SP, br. 865-2, 16. maj 1992. – Komandi 1. partizanske brigade; Isto, inv. br. 5348, Zapisnik Đ. Đ.; Kazivanja brigadira Armije Republike Bosne i Hercegovine Izudina Hrustića; D. Domazet, nav. dj., str. 14; **ICTY**, Predmet : Br. IT-94-1T, Dokazni materijal svjedočenja pukovnika JNA O. S., 5. juni 1995, str. 5).

pripremanjem agresije i učestvovali u zločinima u Bosni i Hercegovini.[234]

---

[234] Isto, str. 81. **Komandna struktura vojnog rukovodstva Oružanih snaga SFRJ: savezni sekretar za narodnu odbranu**, ujedno i načelnik Štaba Vrhovne komande Oružanih snaga SFRJ general armije Veljko (Dušana) Kadijević, "Jugosloven", Imotski, Hrvatska. Unaprijeđen je u čin generala armije Ukazom br. 1/70, Predsjedništva SFRJ od 22. decembra 1989. Šestog januara 1992. povukao se sa dužnosti saveznog sekretara navodno iz zdravstvenih razloga (zdravstveno stanje je "presudno" uticalo na njegovu odluku). Odlukom "krnjeg" Predsjedništva SFRJ od 25. februara 1992. prestala mu je aktivna vojna služba; **načelnik Generalštaba Oružanih snaga SFRJ** general-pukovnik Blagoje (Mila) Adžić, Srbin. Vanredno je unaprijeđen u čin general-pukovnika Ukazom Predsjedništva SFRJ, od 22. decembra 1989. Od 6. januara do 8. maja 1992. bio je zastupnik saveznog sekretara za narodnu odbranu, kada je podnio ostavku na tu dužnost; **komandant 1. vojne oblasti** general-pukovnik Aleksandar (Stevana) Spirkovski, Makedonac. Prijevremeno je unaprijeđen u čin general-pukovnika Ukazom br. 1/66, Predsjedništva SFRJ od 22. decembra 1989. Od septembra 1991. na dužnosti ga zamjenjuje general-pukovnik Života (Gruje) Panić, Srbin, koji je vanredno unaprijeđen u čin general-pukovnika Ukazom br. 1/64, "krnjeg" Predsjedništva SFRJ, od 28. novembra 1991.; **komandant 4. vojne oblasti** Pavle (Andrije) Strugar, Srbin, Peć, Srbija. Prijevremeno je unaprijeđen u čin general-potpukovnika Ukazom br. 1/66, Predsjedništva SFRJ od 22. decembra 1989. Varedno je unaprijeđen u čin general-pukovnika Ukazom br. 1/64, "krnjeg" Predsjedništva SFRJ, od 28. novembra 1991.; **komandant 13. korpusa** (Mostar-Bileća): general-major Momčilo (Srećka) Perišić, Srbin, Gornji Milanovac, Srbija. Vanredno je unaprijeđen u čin general-majora Ukazom br. 1/60, "krnjeg" Predsjedništva SFRJ, od 19. novembra 1991. Nakon deklarativnog povlačenja JNA iz Bosne i Hercegovine, imenovan je na dužnosti komandanta 3. Armije Vojske SR Jugoslavije. Godinu dana kasnije u 48. godini je postao najmlađi Načelnik Generalštaba Vojske SR Jugoslavije. Na toj je dužnosti ostao do 1998, kada ga je Slobodan Milošević smijenio; **komandant 3. vojne oblasti** general-pukovnik Života (Velisava) Avramović, Srbin. Varedno je unaprijeđen u čin general-pukovnika Ukazom br. 1/66, Predsjedništva SFRJ, od 22. decembra 1989. Tu je dužnost obavljao do 1. jula 1991, kada je imenovan na dužnost komandanta 5. vojne oblasti. Na dužnosti ga zamjenjuje pukovnik Tomislav (Miloša) Simović, Srbin. U čin general-pukovnika unaprijeđen je Ukazom br. 1/70 "krnjeg" Predsjedništva SFRJ, od 22. decembra 1991.

I najviši oficiri bezbjednosti SSNO-a su, pored navedenih najviših generala i komandanata vojnih oblasti, odigrali veliku ulogu u planiranju i pripremanju zločina, kao što su: general-potpukovnik Marko (Krste) Negovanović, Srbin. Na dužnosti načelnika Uprave bezbjednosti bio je od 15. maja 1989. do 15. maja 1991. Penzionisan je 8. maja 1992. Na toj ga dužnosti zamijenio general-major Alkesandar (Predraga) Vasiljević, Srbin. Unaprijeđen je u čin general-majora Ukazom Predsjedništva SFRJ, od 22. decembra 1990. Penzionisan je 8. maja 1992. Nakon njegovog penzionisanja na

Ukazom br. 2/50 krnjeg Predsjedništva SFRJ, od 25. aprila 1992, na dužnost načelnika Štaba (ujedno zamjenika komandanta) 2. vojne oblasti, postavljen je general-potpukovnik Ratko Mladić (on je zaključno sa 9. majem 1992. izvršio prijem dužnosti).[235]

Navedenim ukazom "krnjeg" Predsjedništva SFRJ na dužnosti u Komandi 2. vojne oblasti postavljene su i primile dužnost i sljedeće starješine :

- pomoćnik komandanta za moralni rad i pravne poslove – general-major Milan Gvero;
- pomoćnik komandanta za pozadinu - general-major Đorđe Đukić;
- pomoćnik komandanta za organizacijsko-mobilizacijske i personalne poslove - pukovnik Mićo Grubor;
- načelnik organa bezbjednosti Zdravko Tolimir.[236]

General Ratko Mladić je 10. maja 1992. preuzeo komandu nad 2. vojnom oblašću.[237]

---

toj ga dužnosti zamijenio general Nedeljko Bošković, koji je aktivno učestvovao u akciji izmještanja komandi i jedinica JNA iz Slovenije (Isto, str. 81, napomena 166; V. Kadijević, **MOJE VIĐENJE RASPADA VOJSKA BEZ DRŽAVE**, Beograd 1993, str. 5-6 i 155; AIIZ, inv. br. 7-52, SAOPŠTENJE ZA JAVNOST /KRNJEG/ PREDSJEDNIŠTVA SFRJ; Isto, inv. br. 7-51, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 1/813-4, 29. april 1992. – Vojnograđevinskoj direkciji (na ličnost komandanta).

235 AIIZ, inv. br. 2-1045, Komanda 30. partizanske divizije, SP, br. 865-2, 16. maj 1992. – Komandi 1. partizanske brigade; Isto, inv. br. 5348, Zapisnik Đ. Đ.

236 Isto. Ta je odluka tada saopštena navedenim oficirima u Predsjedništvu SFRJ, gdje su bili prisutni i: Jugoslav Kostić, Sejdo Bajramović, te nekoliko oficira iz SSNO. Tada je rečeno da će Ukazom biti postavljeni na te dužnosti u Komandi 2. vojne oblasti (AIIZ, inv. br. 5348, Zapisnik Đ. Đ.).

237 Isto.

3. **Zauzimanje polaznih pozicija**

Sprovodeći prikrivenu i pripremajući se za otvorenu agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu, Generalštab Oružanih sanga SFRJ je posebnu pažnju usmjerio i na predislokaciju komandi i jedinica JNA, materijalno-tehničkih sredstva i ratnih materijalnih rezervi na "**bezbedne**" prostore i lokacije. To je rukovodstvo u drugoj polovini 1990. i prvoj polovini 1991. na teritoriji Bosne i Hercegovine u tajnosti izvršilo predislokaciju tri najjača i najpokretljivija **oklopna bataljona JNA**, sa cjelokupnim starješinskim sastavom i borbenom tehnikom :

- **Oklopni bataljon 327. motorizovane brigade** iz Dervente predislociran je u Banja Luku;
- **Oklopni bataljon 395. motorizovane brigade** iz Brčkog predislociran je u Mostar; i
- **Oklopni bataljon** iz garnizona Novi Sad predislociran je u Lukavicu (Sarajevo).[238]

Komande, jedinice i ustanove **14. (Ljubljanskog)** korpusa (komandant general-major Jovan Pavlov) su, nakon odluke Predsjedništva SFRJ o dislokaciji JNA sa teritorije Slovenije u Bosnu i Hercegovinu, Srbiju i Crnu Goru (18. jula 1991.), otpočele sa predislokacijom "**na prostor Republike Bosne i Hercegovine**". U prvoj polovini avgusta 1991. tekao je, u skladu sa tom odlukom, proces "**teritorijalnog prestrojavanja JNA**". JNA se iz Slovenije "**dislocira u Bosnu i Srbiju**", uglavnom, u Bosnu i Hercegovinu :

---

238 Z. Suljević, nav. dj., str. 71.

- Prištapske jedinice **14. korpusa** u Doboj;
- dijelovi 1. tenkovske brigade sa Lakim artiljerijskim divizionom PVO u Banja Luku;
- dijelovi Planinske brigade u Pljevlja;
- motorizovana brigada iz Postojne u Mrkonjić Grad, Doboj i Derventu;
- Štab **31. korpusa** u Tuzlu;
- Mješovita protivoklopna artiljerijska brigada iz Ptuja u Erdut; te
- 195. motorizovana brigada iz Maribora u Valjevo.[239]

Dvadesetog i dvadeset prvog avgusta 1991. jedan broj jedinica 14. proleterske motorizovane brigade **14. korpusa** predislociran je u Zenicu. Prvi motorizovani bataljon te brigade je 20. oktobra 1991. predislociran u kasarnu *Husinska buna* u Tuzli (u sastav 92. motorizovane brigade 17. korpusa).[240]

---

[239] S. Mesić, nav. dj., str. 123-124; V. Kadijević, nav. dj., str. 121; B. Jović, nav. dj., str. 366 i 370; I. Radaković, nav. dj., str. 67, 71 i 76; D. Domazet, nav. dj., str. 11, nap. 14; AIIZ, inv. br. 2-2589, Vojna pošta 3326, inv, br. 173, 1. februar 1992, Mrkonjić Grad, POTVRDA; Z. Suljević, nav. dj., str. 80; Izjava generala JNA Ibrahima Alibegovića data autoru.

Kapetan I klase Vlado Lazarević je, na osnovu Odluke Predsjedništva SFRJ, predislociran iz Slovenije (Postojna) zajedno sa jedinicom u garnizon Mrkonjić Grad (V. P. 3326 Mrkonjić Grad) – (AIIZ inv. br. 2-2589, Vojna pošta 3326, inv. br. 173, 1. februara 1992, Mrkonjić Grad, POTVRDA).

[240] V. Karavelić, **POLITIČKO–VOJNE PRIPREME AGRESIJE NA BOSNU I HERCEGOVINU I NJENO IZVOĐENJE NA PROSTORU SJEVEROISTOČNE BOSNE** (rukopis magistarskog rada), Sarajevo 2002, str. 82.

Komandant 1. motorizovanog bataljona (u kasarni *Boris Kidrič* u Šentvidu, u Ljubljani), kapetan Vahid Karavelić izvršio je predoslociranje svog motorizovanog "A" bataljona i većeg broja manjih jedinica 14. proleterske motorizovane brigade, zajedno sa njenim komandantom, iz Ljubljane u Zenicu. Predislokacija je izvršena 20. i 21. avgusta 1991. Komandant 14. proleterske motorizovane brigade bio je pukovnik Tomislav Šipčić, koji je početkom agresije na Bosnu i Hercegovinu bio komandant Sarajevsko–romanijskog korpusa *Vojske Republike Srpske Bosne i Hercegovine*. Prvog dana predislokacije u kasarnu Zenica pristigla je kolona od 250 vojnih motornih vozila sa ljudstvom i velikom količinom materijalno-tehničkih sredstava, pod komandom

Komandant 5. korpusa (general Nikola Uzelac) izdao je 3. septembra 1991, na osnovu Naređenja Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, Prve uprave, Str. pov. br. 43-1, od 29. jula 1991, i Komande 1. Vojne oblasti, Str. pov. br. 4-28, od 15. avgusta 1991, "**u vezi ubrzanog premeštanja jedinica iz 5. VO u zonu odgovornosti 5. korpusa, shodno Pravilniku o nadležnosti Komande 5. korpusa u miru u cilju formiranja i smještaja jedinica**", Naređenje, str. pov. br. 15-163, o formiranju i popuni premještenih jedinica u zoni 5. korpusa. Tim je naređenjem utvrđeno formiranje 30. partizanske divizije u miru i ratu, sljedećeg sastava: Komandu sa pristapskim jedinicama, tri partizanske brigade (1, 13. i 19.), 30. minobacački bataljon 120 mm i 30. tovarna četa.[241]

Karavelića. Drugog dana predislokacije u kasarnu Zenica pristigla je druga kolona upola manja od predhodne, na čelu sa komandantom brigade pukovnikom Tomislavom Šipčićem. U narednih sedam dana na željezničku stanicu Zenica pristiglo je 13 željezničkih kompozicija sa oruđima, oružjem, municijom i drugim materijalno-tehničkim sredstvima. Svo naoružanje, municiju i materijalno-tehnička sredstva komandant 1. motorizovanog bataljona je prevezao u skladište JNA na Kaoniku (u blizini Busovače). Dva mjeseca kasnije 20. oktobra 1991, po naređenju komandanta 4. korpusa JNA, izvršeno je gašenje 14. proleterske motorizovane brigade, a 1. motorizovani bataljon na čelu sa komandantom Karavelićem je predislociran iz Zenice u kasarnu *Husinska buna* u Tuzlu - u sastav 92. motorizovane brigade 17. korpusa. Komandant 92. motorizovne brigade u Tuzli bio je potpukovnik Mile Dubajić. Razlog zbog čega je taj bataljon predislociran iz Zenice u Tuzlu bio je taj što je potpukovnik Dubajić jedan takav bataljon iz svoje brigade, upravo u to vrijeme poslao i potčinio snagama JNA koje su napadale na Vukovar. Pošto se zanemarljiv broj pripadnika tog bataljona vratio sa Vukovara, bilo je potrebno novim bataljonom popunititi upražnjeno mjesto tog bataljona u sastavu 92. motorizovane brigade. Prvobitna zamisao potpukovnika Dubajića bila je da se i taj bataljon iz Ljubljane popuni, a zatim uputi u napad na Vukovar. Međutim, u praksi se to nije dogodilo. Navedeni bataljon je i dalje ostao u sastavu 92. motorizovane brigade, a tokom novembra i decembra 1991. iz njega je dezertirao veći broj vojnika i oficira nesrpske nacionalnosti, među kojima i komandant Vahid Karavelić (20. decembra 1991.) - (Isto, str. 82, nap. 144).

[241] AIIZ, inv. br. 2-2643, Komanda 5. korpusa, Str. pov. br. 15-163, 3. septembra 1991. – Komandi 30. partizanske divizije "R". Ta je partizanska divizija bila stacionirana na prostoru Mrkonjić Grada (Komanda 30. partizanske divizije bila je u gradu) – (AIIZ, inv. br. 2-2584, Komanda 30. partizanske divizije, Str. pov. br. 151-1, 28. januar 1992.).

Na osnovu akta SSNO GŠ OS SFRJ, III Uprave str. pov. br. 92–3. od 14. januara 1992, regulisano je da se 1. i 19. partizanska brigada formiraju sa prostora opština Sanski Most, Ključ, Prijedor i Mrkonjić Grad (AIIZ, inv. br. 2-2583, Komanda 30. partizanske divizije, str. pov. br. 108-1. 17. januar 1992. – Komandi 5. korpusa).

Komanda 5. korpusa je, po odobrenju Vrhovne komande, izvršila mobilizaciju određenih jedinica i premještanje nekih jedinica sa Slavonskog fronta, te, pored ostalog, i zaposjela položaje od Skender Vakufa preko Vlašića - Maslovara - Motajice - Mrkonjić Grada, Jajca, Sanskog Mosta do Kupresa. Takvim razmještanjem snaga 5. korpus je, između ostalog, "**... onemogućio upad paravojnih formacija i oružanih snaga Hrvatske na teritoriju Krajine**".[242]

Početkom decembra 1991. veći dio **13. (Riječkog) korpusa**, koji je brodovima prebačen u crnogorsku luku Bar, je razmješten u istočnu Hercegovinu, sa komandom u Bileći. Od tih je snaga formirana Operativna grupa *Trebinje-Bileća*.[243]

Jedinice **10. (Zagrebačkog) korpusa** izvučene su, nakon Slunja, na prostor Bihaća, i time preimenovane u **Bihaćki korpus**. Manji dio snaga 10. korpusa je u toku novembra i decembra 1991. ušao u sastav 17. korpusa (u Tuzli).[244]

9. (Kninski) korpus je posljednji napustio područje Hrvatske i bio je razmješten na području zapadne Bosne (Bosansko Grahovo, Glamoč, Livno i Kupres).[245]

---

[242] AIIZ, inv. br. 2-2619, Komanda 5. korpusa, Op. broj 321-1, 3. april 1992. – Komandi, Elaborat.

5. korpus JNA je od avgusta 1991. učestvovao u agresiji na Republike Hrvatsku, preko Save (na području zapadne Slavonije, gdje je zauzeo "srpske" teritorije na tom dijelu Hrvatske (imao je front armije).

5. korpus je krajem januara 1992. bio dobro popunjen ("**nema sile koja bi u ovom trenutku mogla da protera 5. korpus na desnu obalu Save**") – AIIZ, inv. br. 2-2587, Komanda 30. partizanske divizije, inv. br. 158-1, 30. januar 1992.; Isto, inv. br. 2-2619, Komanda 5. korpusa, Op. broj 321-1, 2. april 1992. – Komandi, Elaborat.

Dio snaga 5. korpusa je i početkom aprila 1992. bio na slavonskom frontu, gdje su i dalje držali osvojene položaje - do dolaska plavih šljemova (oko 20. aprila 1992.), čime su stvarali uslove za bezbjedonosno predislociranje korpusa iz zapadne Slavonije (AIIZ, inv. br. 2-2619, Komanda 5. korpusa, Op. broj 321-1, 2. aprila 1992. – Komandi, Elaborat).

[243] AIIZ, inv. br. 2-5325; D. Domazet, nav. dj., str. 14; Z. Suljević, nav. dj., str. 80; I. Radaković, nav. dj., str. 126.

[244] D. Domazet, nav. dj., str. 11; Z. Suljević, nav. dj., str. 80; I. Radaković, nav. dj., str. 126.

[245] Isto.

164. haubički divizion – 122 mm iz Makedonije je 11. januara 1992, po naredbi generala Adžića (načelnika Generalštaba Oružanih snaga SFRJ), maršovao pravcem: Ohrid - Kičevo – Tetovo - Kosovska Mitrovica – Kraljevo - Požega - Bajina Bašta – Zvornik – Tuzla – Doboj - Banja Luka, gdje je ušao u sastav 5. korpusa JNA.[246]

Iz Hrvatske je u Bihać i Banja Luku prebačen **5. korpus RV i PVO**.[247]

Krajem 1991. i početkom 1992. pristizale su mnoge druge jedinice u zonu odgovornosti 17. korpusa. U januaru 1992. stigla je 4. oklopna brigada iz Jastrebarskog, koja je raspoređena na i oko aerodroma Dubrave - Živinice. U sastavu te brigade bilo je 60 tenkova, 30 oklopnih transportera, veliki broj vojnika, kao i naoružanja i vojna oprema. Komandant Vojnog aerodroma Dubrave bio je potpukovnik Bogdan Milovanović (Čiča). Na taj aerodrom stiglo je ljudstvo, kao i veći dio PVO naoružanja i vojne opreme iz vazduhoplovnih baza sa teritorije Republike Slovenije i Republike Hrvatske. Paralelno sa tim predislokacijama

---

246 AIIZ, inv. br. 2-1235, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, Prva uprava, Operativni centar, Str. pov. br. 9-1, 11. januara 1992. – Na ličnost komandanta ili načelnika štaba: komandi 1. VO /vojne oblasti – prim. S. Č./, 17. i 5. k. /korpus – prim. S. Č./, Komandi 2. VO (na znanje).

General Blagoje Adžić je 11. januara, s tim u vezi, obavijestio ("**Vojna tajna, strogo povjerljivo, šifrovano**") komandante ili načelnike štabova 1. (17. i 5. korpus) i 2. vojne oblasti, sa naznakom "**uručiti odmah**". U tom cilju Komanda 1. vojne oblasti je bila dužna da izvrši "**prihvat u garnizonu Požega** :

1. - 164. had – 122 mm iz garnizona Ohrid maršuje pravcem: Ohrid – Kičevo – Tetovo - Kosovska Mitrovica – Kraljevo – Požega - Bajina Bašta – Zvornik – Tuzla – Doboj - Banja Luka, gdje ulazi u sastav 5. korpusa. U tom cilju komanda 1. vo /vojne oblasti – prim. S. Č./ **izvršiće prihvat u garnizonu Požega;**

11. 01. 1992. godine oko 19.00 časova i organizovati prenoćište i ishranu za 76 ljudi. u 20.00 stigli u Požegu, a u 06.00 kreću prema Zvorniku;

2. – Komanda 17. k /korpusa – primj. S. Č./ **obavestiće MUP BIH o prolasku kolone i izvršiti prihvat diviziona u rejonu Zvornik dana 12. 01. 1992. godine oko 12.00 časova. Od Zvornika do Banja Luke obezbediti pratnju saobraćajne vojne policije.**

3. – Prihvat kolone izvršiće komanda 5. k u garnizonu Banja Luka 12. 01. 1992. godine oko 21.00 časova" (Isto).

247 I. Radaković, nav. dj., str. 126.

izvršeno je predislociranje i 17. mješovite protivoklopne artiljerijske brigade - 17. korpusa iz Đakova u rejon Pelagićevo, zatim 17. mješovitog artiljerijskog puka - 17. korpusa iz Vinkovaca u rejon Bijeljine. Iz Slovenije (Kranja, Celja i Maribora) u Travnik su dovedeni artiljerijski i inžinjerijski puk, a u Mrkonjić Grad i jedna motorizovana brigada.[248]

Od 12. mješovitog artiljerijskog puka iz Vinkovaca i 14. mješovitog artiljerijskog puka iz Ribnice formiran je 17. mješoviti artiljerijski puk 17. korpusa. Dio jedinica iz kasarne Brčko koje su učestvovale u borbenim dejstvima u istočnoj Slavoniji po povlačenju su zaposjele položaje na liniji Bosanski Šamac – Orašje po dubini selo Pelagićevo. To su, uglavnom, bili oklopno–mehanizovani sastavi 395. motorizovane brigade. Jedinice u kasarni *Husinska buna* u Tuzli (dio 92. motorizovane brigade i druge jedinice koje nisu učestvovale u borbenim dejstvima u istočnoj Slavoniji), bile su angažovane na obezbjeđenju aerodroma Dubrave, kao i na posjedanju položaja na Ilinčici, Konjuhu i Javorniku, u cilju držanja tih objekata i dejstvo iz unutrašnjeg dijela teritorije, sadejstvujući drugim agresorskim snagama na području sjeveroistočne Bosne. Na aerodromu Dubrave nalazila se jedinica borbenih aviona i helikoptera, a u njihovoj neposrednoj zaštiti oklopna brigada sa 60 tenkova koja je stigla početkom 1992. iz Jastrebarskog (4. oklopna brigada). Iz garnizona Derventa u garnizon Tuzla predislociran je 454. mješoviti protivoklopni artiljerijski puk, a iz Vinkovaca 17. laki artiljerijski puk protiv-vazdušne odbrane. Iz Doboja 6. motorizovana brigada i 9. partizanska brigada, dijelom snaga su uzele učešće u borbenim dejstvima u istočnoj Slavoniji, dok je regrutni sastav bio u kasarni, a dobrovoljačke jedinice i jedinice SDS-a na planinama Ozren, Mali krnjin i Trebava. Iz Dervente 327. motorizovana brigada i 19. partizanska brigada su dijelom snaga učestvovale u borbenim dejstvima u istočnoj Slavoniji, a dio jedinica na položajima planine Vučijak i na položajima na desnoj obali rijeke Save. U Derventu je iz Tuzle predislocirana novoformirana 129. laka pješadijska brigada, a 670. pontonirski bataljon izvučen je iz Slavonskog Broda na desnu obalu rijeke Save, sjeverno od Dervente.[249]

---

[248] Z. Suljević, nav. dj., str. 90-91; V. Karavelić, nav. dj., str. 84; Izjava generala JNA Ibrahima Alibegovića data autoru.

[249] Z. Suljević, nav. dj., str. 89-90; V. Karavelić, nav. dj., str. 89.

Komandant 2. vojne oblasti predislocirao je 336. motorizovanu brigadu (ranija 4. oklopna brigada) iz Tuzle u garnizon Bijeljine. Iz te 4. oklopne brigade iz Jastrebarskog sa aerodroma Dubrave jedna tenkovska četa je u martu 1992. predislocirana u rejon Zvornika.[250]

Aktivnosti razmještaja jedinica JNA i materijalno-tehničkih sredstava na novim lokacijama početkom januara 1992. vodio je Generalštab Oružanih snaga SFRJ. U tom su cilju ekipe Generalštaba Oružanih snaga SFRJ i Komande 2. vojne oblasti izviđale rejone i objekte koji su se mogli koristiti za (raz)smještaj ljudi, materijalno-tehničkih i ubojnih sredstava. Tako je Komisija SSNO-a i 2. Vojne oblasti (u sastavu: general-major Đorđe Đukić, načelnik Tehničke uprave SSNO-a, sa pet starješina iz Sektora pozadine i 1. Uprave Generalštaba, i pukovnik Nikola Šego, sa tri predstavnika pozadinskih službi 2. vojne oblasti, (određena Naredbom Načelnika Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, pov. br. 1673-74/91, od 7. januara 1992. i Naredbom komandanta 2. Vojne oblasti, str. pov. broj 261-1, od 7. januara 1992.), izvršila izviđanje rejona i objekata na području opština: Bosanski Petrovac, Drvar, Bosansko Grahovo, Glamoč, Mrkonjić Grad, Ključ i dio opštine Bihać. Ekipa

---

[250] AIIZ, inv. br. 2-2693, Komanda 17. korpusa, Pov. br. 27/43-9, 13. april 1992. – Komandi 2. vojne oblasti; H. Efendić, **KO JE BRANIO BOSNU**, Sarajevo 1998, str. 54; V. Karavelić, nav. dj., str. 90. Početkom aprila 1992. godine 336. motorizovana brigada (3.000 ljudi) je bila locirana na širem rejonu Zvornika (s. Šekovići i s. Tišće).

Kod te brigade se tada pojavio problem pozadinskog obezbjeđenja. Komanda 17. korpusa je 13. aprila ponovo urgirala kod Komande 2. vojne oblasti da se hitno riješi njeno dalje pozadinsko obezbjeđenje. S tim u vezi, pukovnik Nikola Denčić (pomoćnik komandanta za pozadinu) je predložio da kompletno pozadinsko obezbjeđenje te brigade preuzme Komanda pozadinskog obezbjeđenja Novi Sad.

Komanda 2. vojne oblasti je od SSNO-a tražila da se brigada prihvati na pozadinsko obezbjeđenje kod pozadinskih baza Novi Sad ili Kragujevac (Isto).

Pukovnik Denčić je 13. aprila od Komande 2. vojne oblasti tražio hitno doturanje:

- pogonsko gorivo d-2 30 tona
- pogonsko gorivo mb-86 10 tona
- motorno ulje ds-50 1 tona
- hipoidno ulje hip-90 0,5 tona
- skladišni artikli hrane za 3.000 ljudi za 30 dana (mjesto dotura selo Šekovići) – AIIZ, inv. br. 2-2693, Komanda 17. korpusa, pov. br. 27/43-9, 13. aprila 1992. – Komandi 2. vojne oblasti.

SSNO-a donijela je tada sljedeću radnu verziju prijedloga razmještaja komandi i jedinica i to :

a) **Bosansko Grahovo**:

- Komanda (9.) Korpusa sa prištabskim jedinicama;
- 9. bataljon veze "A";
- 9. mješoviti artiljerijski puk "A";
- 70. bataljon veze "R";
- 9. auto bataljon "R";
- 569. dopunski bataljon "R";
- 98. sanitetski bataljon "R";
- 271. laki artiljerijski raketni puk "A" (bez jednog diviziona);
- Mehanizovani bataljon i Oklopni bataljon iz 221. motorizovane brigade;
    - **Ukupno** 1.595 ljudi, 723 neborbena vozila, 78 artiljerijskih oruđa i 50 borbenih vozila.

b) **Glamoč**:

- 221. motorizovana brigada "A";
    - **Ukupno** 1250 ljudi, 170 neborbenih vozila i 40 borbenih vozila.

c) **Bosanski Petrovac**:

- 180. motorizovana brigada "A" (bez oklopnog i motorizovanog bataljona - Motorizovani bataljon - Oštrelj, a Oklopni Kulen Vakuf);
- 405. pozadinska baza "B";
    - **Ukupno** 2.030 ljudi, 350 neborbenih vozila i 30 borbenih vozila.

d) **Ključ**:

- 557. mješoviti protivoklopni artiljerijski puk "R";
- 594. inžinjerijski puk "B";
  - **Ukupno** 283 čoveka, 160 motornih vozila i 36 artiljerijskih oruđa.

e) **Drvar**:

- 11. motorizovana brigada "B" (bez motorizovanog bataljona);
  - **Ukupno** 1300 ljudi i 130 motornih vozila.

f) **Mrkonjić Grad**:

- 1. motorizovana brigada "R";[251]

Ekipa iz Komande 2. vojne oblasti[252] je u periodu od 8.-12. januara 1992, sa ekipom SSNO-a, Generalštaba Oružanih snaga SFRJ,[253] boravila

---

[251] AIIZ, inv. br. 2-2686, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 261-1, 7. januara 1992. – Na ličnost komandanta; Isto, inv. br. 2-2687, IZVJEŠTAJ o izviđanju rejona i objekata za razmještaj ljudi, MTS i ubojnih sredstava 9. korpusa.

[252] AIIZ, inv. br. 2-2688, /Komanda 2. vojne oblasti/, **Izviđanje rejona i objekata za smještaj ljudi i TMS**, - PkPo /pomoćniku komandanta za pozadinu – prim. S. Č./ 2. VO, general-majoru Milićeviću, Izvještaj pukovnika Branka Filipovića, 13. januara 1992. Tu su ekipu sačinjavali: Branko Filipović (pukovnik iz organa Operativno-nastavnih poslova), Gradimir Petrović (pukovnik iz organa Tehničke službe), Milča Kostić (potpukovnik iz organa Intendantske službe), Branko Jungić (major iz organa Veterinarske službe) i Slobodan Nedik (kapetan I klase, iz organa Građevinske službe).

[253] Isto. Ekipu SSNO-a su sačinjavali: Jovan Elimirov (general-major, vođa ekipe, načelnik Saobraćajne uprave), Ilija Mašić (pukovnik iz I Uprave), Milenko Adžić (pukovnik, iz Intendantske uprave), Ratko Kukić (pukovnik, iz Tehničke uprave), Drago Vukosavljević (pukovnik, iz Građevinske uprave) i Radiša Negovanović (pukovnik, iz Sanitetske uprave).

u zoni odgovornosti 5. i 10. korpusa.[254] Cilj tog izviđanja je bilo prikupljanje podataka o broju, vrsti i stanju objekata za smještaj ljudstva i tehničko-materijalnih sredstava, postojećem stanju infrastrukture po pozadinskom obezbjeđenju i potrebama opravke, dogradnje, adaptacije ili izgradnje montažnih objekata za tu namjenu. Težište rada bilo je u zoni odgovornosti 10. korpusa, pri čemu je izvršeno izviđanje sljedećih rejona: Bihać, Bosanski Novi, Bosanska Kostajnica, Bosanska Dubica, Prijedor, Sanski Most, Banja Luka i Bosanska Gradiška.[255]

Mnoge regularne i "dobrovoljačke" jedinice JNA sa materijalno-tehničkim sredstvima iz Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) su dislocirane na teritoriju Bosne i Hercegovine, gdje su pretpočinjene već ranije raspoređenim korpusima, radi izvođenja agresije, vršenja genocida i drugih zločina nad civilnim stanovništvom. Raspoloživa, prije svega, zaplijenjena dokumentacija vojne provencijencije o tome pruža značajne podatke. Tako se u toku marta 1992. u okviru 5. korpusa već nalazio 2. bataljon 46. pješadijske brigade iz sastava 51. patrizanske divizije iz Čačka. U rejonu Zvornik - Kalesija bila je razmještena 336. motorizovana brigada, koja je bila u sastavu 17. korpusa. U rejonu sela Čelopek - Bogutovo Selo - Donja Trnava i Ugljevika bila je razmještena 22. partizanska brigada. Garnizon Bijeljina je 2. aprila iz sastava 336. motorizovane brigade (Zvornik) ojačan sa tri tenka M-84, 1 TZ i dva oklopna

---

254 Isto. U zoni 10. korpusa ispred Komande korpusa u radu su učestvovali pukovnik Grujo Borić (pomoćnik komandanta za pozadinu) i potpukovnik Stanimir Đorđević (iz organa Operativno-nastavnih poslova), a u zoni odgovornosti 5. korpusa general-major Momir Talić (načelnik Štaba 5. korpusa) i potpukovnik Sarić (komandant 329. oklopne brigade).

255 Isto. Pukovnik Filipović je 13. januara podnio izvještaj o navedenom izviđanju rejona i objekata za smještaj ljudi i tehničko-materijalnih sredstava, u kome je, između ostalog, zaključeno :

"**2. – Najveći deo objekata je moguć za useljenje tek nakon obimnijih građevinskih zahvata, a za neke lokacije i nakon adaptacije odnosno izgradnje montažnih objekata.**

3. – Infrastruktura PoOb u najvećem je broju slučajeva dosta skromna.

4. – Zbog konkretnog stanja prostora i objekata predlažem da se zadovolje barem minimalni uslovi postojećih kriterija neophodnih za smeštaj - život ljudi i jedinica.

5. – Poseban problem će biti smeštaj starešina – orijentacija je na hotele, motele i sl. objekte.

6. – Potrebno je obezbediti znatna financijska sredstava za realizaciju ovih zadataka..." (Isto).

transportera M-60, a nakon "očiglednog proširenja međunacionalnog sukoba" izvršeno je ojačanje sa još 3 tenka, 3 oklopna transportera i jednog kamiona sa vojnicima. Iz rejona Kuzmina je, na osnovu naredbe Generalštaba Oružanih snaga SFRJ (Str. pov. br. 629-1 od 04. aprila 1992.), u rejon Bijeljine (kod Janje) 5. aprila iz 1. vojne oblasti (tj. iz Srbije) stigao 2. oklopni bataljon 453. motorizovane brigade. Bataljon je bio prepotčinjen 17. korpusu i "**u gotovosti za izvršenje namenskih zadataka**".

Istog dana je 2. haubički artiljerijski divizion 122 mm 5. mješovitog artiljerijskog puka 5. korpusa posjeo položaje u rejonu Novo Selo kod Kupresa. U Bosanskom Petrovcu (u selu Smoljani) izvršena je mobilizacija jednog motorizovanog bataljona, koji je 5. aprila imao oko 600 ljudi. Obavještavajući Komandu 2. vojne oblasti o mobilizaciji tog bataljona, Komanda 9. korpusa je molila komandanta 2. vojne oblasti da izda naređenje 530. pozadinskoj bazi da tu jedinicu "**preuzme na kompletno pozadinsko obezbjeđenje i da im obezbijedi hranu i prostirku**". U garnizonu Bijeljina 8. aprila 1992. su "**po planu**" stigla dva motorizovana i jedan oklopni bataljon iz jedinica 1. vojne oblasti. Iz Srbije je 9. aprila 1992. "**uspješno izvršen prihvat i upućivanje u rejone razmeštanja jedinica 1. VO** /vojne oblasti - prim. S. Č./ **koje su upućene u sastav 17. K**" /korpusa - prim. S. Č./. Tenkovska brigada iz Bjeljine se u toku noći 13. aprila prebacila na lokaciju Zvornik - Vlasenica.[256]

---

256 AIIZ, inv. br. 2-84, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni centar, Str. pov. br.10/36-1905, 01. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar; Isto, inv. br. 2-85, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2000, 05. april 1992, Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar; Isto, inv. br. 2-88, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-1940, 02. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar; Isto, inv. br. 2-91, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2082, 08. april 1992.- Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar, i drugima; Isto, inv. br. 2-92, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2704, 09. april 1992.- Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar i drugi; Isto, inv. br. 2-125, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2148, 11. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - za Sektor pozadine; Isto, inv. br. 2-145, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 09/997-20, 07. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar i drugi; Isto, inv. br. 2-161, Komanda 9. korpusa-pozadina, Str. pov. br. 12-112, 05. april 1992. - Komandi 2. vojne oblasti-pozadina; Isto, inv. br. 2-179, Komanda 1. vojne oblasti, broj 1614-503 - Komandi 2. vojne oblasti; Isto, inv. br. 2-180, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-1987, 05. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar; *Bilten MNO*, br. 9, 13. april 1992.

Komanda 2. vojne oblasti je 23. marta 1992, na zahtjev Republičkog štaba Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine, od 21. februara 1992, dala saglasnost da četiri minobacača 120 mm predislociraju iz skladišta Opštinskog štaba Teritorijalne odbrane Zenica (pri VP 1132 Zenica) u Vojnu poštu na Koranu u objekat Teritorijalne odbrane.[257]

Komanda 17. korpusa je krajem aprila 1992. sa prištapskim jedinicama izašla u širi rejon Ugljevika; 92. motorizovana brigada je dislocirana na planinu Ozren (Bosansko Petrovo selo); 497. inžinjerijski puk na planinu Majevica (Lopare); 904. pozadinska baza (dio) u selo Vrbak (opština Lukavac); 17. laki artiljerijski puk protiv-vazdušne odbrane u selo Vukosavce (opština Lopare); mehanizovana brigada (ranija 4. oklopna brigada iz Jastrebarskog) je komandu i dio tenkovskih jedinica izvukla u Šekoviće, a 1. oklopni bataljon je dislociran u Bosanski Brod; 395. motorizovana brigada iz Brčkog je dislocirana sa dijelom snaga u selo Obudovac (Pelagićevo), gdje je držala u blokadi dio puta od Pelagićeva do Lončara i nije dozvoljavala saobraćaj tom relacijom. Za komandanta 17. korpusa postavljen je general Nedeljković, umjesto generala Save Jankovića. U kasarni *Husinska buna* u Tuzli nalazilo se 358 ljudi (aktivni i rezervni sastav); u objektu Kozlovac bio je smješten bataljon koji je stigao iz Pirota sa 573 vojna lica, od čega 41 starješina; u Bosanskom Petrovu Selu nalazila se tenkovska četa (tenk T-34) sa 9 starješina i 599 vojnika; u objektu Lužanjak u istom selu haubički artiljerijski divizion iz 92. motorizovane brigade sa 10 rezervnih starješina i 105 rezervnih vojnika; u selu Sižje jedan motorizovani bataljon iste brigade sa 16 rezervnih starješina i 406 rezervna vojnika; u selu Vozuća jedan mehanizovani bataljon sa 16 rezervnih starješina i 578 rezervnih vojnika (komandant bataljona je bio poručnik Ranko Kaurin). Dva bataljona su bila razmještena u selu Stog i Kuliši u opštini Zavidovići. 92. motorizovana brigada je naoružala Dobrovoljački odred *Kraljica* (na Ozrenu), koji je brojao oko 733 vojna lica i bio na logističkom osiguranju kod navedene jedinice. Dejstvo tog odreda, u kome je bilo oko 70 rezervnih starješina, bilo je usmjereno ka Gračanici. U Kovačevom Selu kod Tuzle nalazila se minobacačka jedinica iz Brigade i brojala je oko 40 ljudi. Dio ljudstva se nalazio oko kasarne sa postavljenim minobacačima na položajima i ciljevima usmjerenim

[257] AIIZ, inv. br. 2-1373, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 32/205-22, 23. mart 1992, - Komandi Republičkog štaba Teritorijalne odbrane SR Bosne i Hercegovine.

prema gradu Tuzli. 497. inžinjerijski puk iz kasarne *Husinska buna* bio je razmješten u opštini Lopare, gdje je bilo oko 425 ljudi, od čega 34 starješine (sastav je bio, uglavnom iz rezerve i sa te teritorije). Dio jedinica je bio lociran u Priboju i Požarnici, gdje je imalo oko 384 vojna lica, od čega 24 starješine. Građanska lica koja su radila u komandi 17. korpusa dobila su ultimatum da se odmah jave na posao u Ugljevik, u protivnom će ostati bez posla. Tako je i major Ranko Belojica zaprijetio građanskim licima iz njegove jedinice da će ostati bez posla i napisao im rješenja za prestanak radnog odnosa, jer nisu potpisali lojalnost JNA. 92. motorizovana brigada je naoružala u Lukavcu oko 150, a u Tuzli oko 500 ljudi, koji su nosili uniforme JNA i petokraku, uz to i amblem (grb) grada Tuzle, odnosno Lukavca.[258]

U Skender Vakufu je (marta 1992.) bila razmještena 122. laka pješadijska brigada, koja je na zaposjednutim objektima brojala 487 vojnih obveznika.[259]

Oružane snage SFRJ su krajem 1991, u vezi sa obustavom rata u Hrvatskoj, a naročito početkom 1992, posebnu aktivnost usmjerile na pripremu i dislokaciju materijalno-tehničkih sredstava i ratnih materijalnih rezervi i jedinica JNA "**u bezbednija područja**". Komanda i jedinice 2. vojne oblasti su, s tim u vezi, neposredne upute i pomoć dobijali od Saveznoga sekretarijata za narodnu odbranu i Generalštaba Oružanih snaga SFRJ i lično od njegovog načelnika generalpukovnika Blagoja Adžića.

Iz mnogih skladišta municije, pogonskog goriva, osnovnih, intendantskih i drugih sredstava 2. vojne oblasti izmještene su ogromne količine. Do 17. februara 1992. iz pozadinskih baza 2. vojne oblasti izmještene su sljedeće količine :

- iz 1. tehničkog skladišta Hadžići 2.000 tona municije (kapacitet je bio 8.000 tona);
- iz Odjeljenja 1. tehničkog skladišta municije Krupanjska Rijeka - Pazarić 2.500 tona (kapacitet je bio 4.000 tona);

---

258 Dž. Pašić, **ZEMLJA IZMEĐU ISTOKA I ZAPADA**, Tuzla 1996, str. 226-227; Izjava generala Ibrahima Alibegovića data autoru.

259 AIIZ, inv. br. 2-2611, Komanda 30. partizanske divizije; Pov. br. 533-1, 25. marta 1992. – Komandi.

- iz Odjeljka skladišta municije Konjic 4.200 tona (kapacitet je bio 4.200 tona);
- iz Odjeljka skladišta municije Renovica 500 tona (kapacitet je bio 3.000 tona);
- iz 5. tehničkog skladišta pogonskog goriva Ilijaš 620 m^3 (kapacitet je bio 19.620 m^3);
- iz Odjeljka 5. tehničkog skladišta pogonskog goriva Semizovac 200 m^3 (kapacitet je bio 1.200 m^3);
- iz 7. tehničkog skladišta osnovnih sredstava Visoko 1.600 tona (kapacitet je bio 1.600 tona);
- iz 8. tehničkog skladišta pogonskih sredstava Čelebići – Konjic 16.000 m^3 (kapacitet je bio 16.000 m^3);
- iz 9. tehničkog skladišta pogonskog goriva Novi Travnik 12.000 m^3 (kapacitet je bio 12.000 m^3);
- iz 3. tehničkog skladišta municije Ustikolina – Foča 3.000 tona (kapacitet je bio 11.000 tona);
- iz 10. tehničkog skladišta pogonskih sredstava Ustikolina – Foča 17.000 m^3 (kapacitet je bio 17.000 m^3);
- iz 4. tehničkog skladišta municije Višegrad 2.000 tona (kapacitet je bio 7.000 tona);
- iz Odjeljka 4. tehničkog skladišta municije Rudo 1.600 tona (kapacitet je bio 5.600 tona);
- iz 6. tehničkog skladišta pogonskih sredstava Vardište 2.000 m^3 (kapacitet je bio 17.000 m^3);
- iz 1. tehničkog skladišta municije Drniš - Trbounje - Žitnjić 3.300 tona (kapacitet je bio 3.300 tona);
- iz 2. tehničkog skladišta municije Golubić 270 tona (kapacitet je bio 8.000 tona);
- iz 3. tehničkog skladišta pogonskog goriva Kosovo Polje - Knin 4.300 tona (kapacitet je bio 6.300 tona);
- iz 4. tehničkog skladišta pogonskog goriva Lička Kaldrma 5.900 m^3 (kapacitet je bio 9.000 m^3);
- iz 2. tehničkog skladišta municije Donji Lapac 362 tone (kapacitet je bio 2.700 tona);

- iz 3. tehničkog skladišta municije Vedro Polje 957 tona (kapacitet je bio 3.200 tona);
- iz 3. tehničkog skladišta Bihać - Grabež 830 tona (kapacitet je bio 2.400 tona);
- iz Intendantskog skladišta Orljani 2.392 tone (kapacitet je bio 4.800 tona), odnosno 3.660 kompleta razne intendantske opreme (kuhinja, šatora, odjeće, obuće itd.);
- iz 2. tehničkog skladišta municije Doboj - Gornje Ševarlije 2.491 tona (kapacitet je bio 4.000 tona);
- iz Intendantskog skladišta Doboj – Donje Ševarlije 1.330 tona (kapacitet je bio 9.500 tona ili 9.500 m^2), odnosno 300 kompleta razne robe;
- iz 1. tehničkog skladišta municije Banja Luka - Krčmarice 5.580 tona (kapacitet je bio 11.580 tona);
- iz 2. tehničkog skladišta municije Mrkonjić Grad 2.000 tona (kapacitet je bio 6.300 tona);
- iz Odjeljka 2. tehničkog skladišta municije Donji Vakuf 5.630 tona (kapacitet je bio 5.630 tona – rezerve su evakuisane u Banja Luku);
- iz 3. tehničkog skladišta pogonskog goriva Jajce 5.100 m^3 (kapacitet je bio 7.200 m^3) i dr.[260]

Pitanje dislokacije materijalno-tehničkih sredstava i iseljavanja i premještanja jedinica JNA više puta je bilo predmetom rasprave u najvišim vojnim krugovima SFRJ. Tako je, ilustracije radi, to pitanje otvoreno i na sastanku 25. marta 1992. u vezi sa informacijom 2. vojne oblasti "**o stanju u BiH i predlog za izmeštanje jedinica JNA i RMR**" /ratne materijalne rezerve - prim. S. Č./. Tom je prilikom načelnik I Uprave SSNO-a, generalpotpukovnik Dragoljub Simonović, upoznao zastupnika saveznog sekretara za narodnu odbranu generalpukovnika Blagoja Adžića sa informacijom "**o stanju i mogućnostima jedinica JNA na prostoru BiH, problemima razmeštanja i izvlačenja RMR**

260 AIIZ, inv. br. 2-1965, PREGLED PODATAKA O RAZMJEŠTAJU I KAPACITETIMA POZADINSKIH JEDINICA I USTANOVA 2. VOJNE OBLASTI /17. februara 1992./.

iz skladišta i ugroženih objekata veze, komandovanja i pozadinskog obezbeđenja na prostoru BiH". Nakon što je saslušao informaciju i prijedloge, "**pri razmatranju stanja u Bosni i Hercegovini**", general Adžić je, između ostalog, postavio i sljedeći zadatak: "**Ubrzati izvlačenje RMR, posebno vrednih i savremenih SRT (NVO)** /sredstva ratne tehnike naoružanja i vojne opreme – prim. S. Č./ **uraditi pogodniju varijantu. Trupne rezerve rešavati u sklopu iseljavanja i premeštanja jedinica**".[261]

General Adžić je tada izdao naredbu da se odmah pristupi izradi planova i reguliše "**iseljenje jedinica i imovine JNA iz Zenice, Čapljine i Travnika**". Za "**obezbeđenje iseljenja**" trebalo je predvidjeti "**potrebne snage**".[262]

Zastupnik saveznog sekretara za narodnu odbranu tada je, pored ostalog, postavio i sljedeće zadatke :

- "**Izvršiti sve pripreme za premještanje KM 2. VO** /Komandnog mjesta 2. vojne oblasti – prim. S. Č./ **na objekat *Goljak* Han Pijesak**";

- "**U jedinicama JNA u Nevesinju i Trebinju predvideti po jedan okb** /oklopni bataljon – prim. S. Č./, **a u dolini Neretve duž granice sa zapadnom Hercegovinom imati nekoliko artiljerijskih baterija za podršku**".[263]

---

[261] AIIZ, inv. br. 2-769, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, I uprava, Str. pov. br. 585-2 03. april 1992. - Na ličnost komandanta ili načelnika Štaba i Komande 2. vojne oblasti. S tim u vezi, general Adžić je Komandi 2. vojne oblasti naredio da, u saradnji sa Generalštabom Oružanih snaga i Sektorom pozadine, do 10. aprila napravi "**analizu prostora na karti sa koje će se jasno videti :**

- šta se nalazi na bezbednom prostoru;

- šta se uspešno može braniti, uz odgovarajuća pojačanja, dok se ne stvore uslovi za evakuaciju (tačno prikazati po količinama šta se brani, a šta se mora izvlačiti);

- šta se može pretnjom i upotrebom sile evakuisati stvaranjem koridora izvlačenja (na kartama 1:25.000 za pojedine objekte napraviti detaljne planove), sa varijantom rušenja i uništenja;

- šta se ne može evakuisati i mora uništiti rušenjem - uništenjem (detaljnije planirati šta se može iznenada izvući od najvažnijih SRT i šta se može podeliti stanovništvu na čuvanje)" – Isto.

[262] Isto.

[263] Isto.

Za nosioce navedenih zadataka general Adžić je odredio komande 2. i 4. vojne oblasti da, u saradnji sa Generalštabom Oružanih snaga SFRJ i Sektrom pozadine SSNO-a, te I uprave Generalštaba Oružanih snaga, realizuju postavljene zadatke. Pri tome je precizno utvrdio i rok za njihovu realizaciju: 10. april 1992.[264]

Marta 1992. SSNO je donio odluku o izmještanju materijalnih rezervi SSNO-a (municija, rezervni dijelovi, osnovna sredstva i gorivo) koja su bila razmještena na teritoriji Bosne i Hercegovine. Izvršioci su bile jedinice JNA na teritoriji Bosne i Hercegovine, čime su stvoreni uslovi da se naoružaju pojedinci i organizovane srpske grupe. Tu je naredbu donio general Adžić, dio naredbe koja se odnosila za materijalne rezerve general Vladan Šljivić (pomoćnik Sektora pozadine), a Naredbu za neposrednu realizaciju pukovnik, a zatim general Đorđe Đukić, načelnik Tehničke uprave. U cilju realizacije te odluke, general Đukić je izdao više naredbi: 608. pozadinskoj bazi, koja se nalazila u Pančevu (Srbija), i imala je skladište municije u **Žunovnici** (u Hadžićima), kapaciteta oko 10 hiljada tona, u kojem se, pored municije, nalazila izvjesna količina pušaka 7,9 mm, znatne količine repromaterijala za namjensku industriju, velike količine mina (školske i artiljerijske municije), a bilo je nešto i rezervnih dijelova za inžinjerijska sredstva. Naredbu za izmještanje izdao je general Đukić i skladištu rezervnih dijelova za borbena i neborbena vozila, naoružanje, sredstva veze, akumulatore i gume za skoro sve vrste vozila, koje se nalazilo u **Blažuju**. Skladište osnovnih sredstava, kao i skladištima osnovnih sredstava (pješadijsko i artiljerijsko naoružanje, radionice, razna intedantska oprema, uređaji i veze, razni pribori i inžinjerijska oprema i sl.), koje se nalazilo u **Visokom**.[265]

---

[264] Isto. Komandant 2. vojne oblasti (general Kukanjac) je krajem marta 1992, na osnovu zadataka sa referisanja komandanata vojnih oblasti Saveznom sekretaru za narodnu odbranu, postavio nekoliko zadataka. Među njima je, pored ostalih, bilo i blagovremeno izvlačenje materijalnih sredstava, "gdje je objektivno moguće", na sigurnija mjesta i prostore, "a tamo gdje to nije moguće izvršiti pojačano obezbeđenje sastava na samom objektu". U tom je cilju trebalo angažovati i "jedinice formirane od lokalnog stanovništva (koja je privržena JNA), s tim da ove jedinice moraju biti u sastavu i pod komandom JNA" (AIIZ, inv. br. 2-2616, Komanda 30. partizanske divizije, str. pov. br. 578 – 2, 1. april 1992. – Komandi, Elaborat).

[265] AIIZ, inv. br. 5351, Zapisnik, Dopuna izjave Đ. Đ.; Isto, inv. br. 5352, Zapisnik, Dopuna izjave Đ. Đ.

Za ta tri skladišta general Đukić je ispred Tehničke uprave sačinio plan i naredbu 608. pozadinskoj bazi da shodno planu pristupi razmeštanju na sljedeće lokacije :

- municiju na Koran, u Kremnu kod Užica i skladište u Nikšiću;
- rezervne dijelove u skladište Užička Požega i Pančevo (odnosno selo Kačarevo);
- osnovna sredstva u Kalinovik i Nikšić; i
- nešto manja količina pušaka 7,9 mm njemačke priozvodnje u Pančevo.[266]

Za te potrebe preko saobraćajnih organa bazi je obezbijeđeno oko 100 vozila iz Vojvodine, Beograda i Niša (to su bile, uglavnom, transportne organizacije). Do prestanka kretanja kolona (krajem aprila 1992.) vršena je intenzivna evakuacija skladišta rezervnih dijelova koje je u najvećem dijelu izvučeno (bilo je u prioritetu). Najveći dio skladišta osnovnih sredstava iz Visokog je takođe izvučen.[267]

U zoni odgovornosti 2. vojne oblasti su, pored navedenih, bila i druga skladišta, čija je evakuacija bila predviđena, a što je bilo u obavezi te komande (skladište municije Ustiprača, skladište municije i goriva u okolini Mostara, skladište municije u Donjem Vakufu i goriva u Jajcu), te skladište municije u Rudom iz nadležnosti 1. vojne oblasti. I ta skladišta su u najvećem dijelu izvučena (sredstva iz tih skladišta izvučena su na "**bezbjedan**" prostor koji je bio naseljen većinskim srpskim stanovništvom).[268]

U nadležnosti Tehničke uprave bio je i Tehničko-remontni zavod Hadžići u kojem se nalazilo nekoliko desetina oruđa koja su bila remontovana ili nisu bila uzeta u remont. 2. vojna oblast je dobila zadatak da ta oruđa izvuče na Kalinovik, a odatle jedan dio u Nikšić. I taj zadatak je najvećim dijelom realizovan.[269]

---

266 Isto.

267 AIIZ, inv. br. 5351, Zapisnik, Dopuna izjave Đ. Đ.

268 Isto.

269 Isto.

Mnoga skladišta rezervi naoružanja, municije i pogonskog goriva JNA je tajno dislocirala na druge lokacije, kako bi "**obezbedila sigurnost i njihovu upotrebu od strane JNA**". Tako je skladište municije "**Donji Lapac**" sa 2.350 tona municije predislocirano u rejon Bosanskog Petrovca, gdje je formirano novo skladište. Skladište "**Golubić**" kod Knina predislocirano je u rejon Bosanskog Grahova, gdje je, takođe, formirano novo skladište. Materijalne rezerve (9.930 cijevi i 200 tona municije) od TO iz trupnog skladišta "**Rabić**", kod Dervente, prebačene su dijelom u Banja Luku, a dijelom u rejon sela Ukrinski Lug. Iz skladišta u **Doboju** izmješteno je 5.270 cijevi naoružanja i 140 tona municije u rejon sela Tumare - Tumarsko brdo (10 km sjeveroistočno od Zavidovića). Iz trupnog skladišta "**Krepšić**" kod Brčkog izmješteno je 10.368 cijevi naoružanja i 137 tona municije u novo skladište na prostoru: Lopare - Ugljevik. Iz trupnog skladišta "**Kozlovac**" (Tuzla) prebačeno je 20.000 komada naoružanja i 268 tona municije od TO u novo skladište u rejon Lopare. Iz **Visokog** je, nakon predislokacije 4. mješovitog protivoklopnog artiljerijskog puka "R", izmještena i sva municija za tu jedinicu u selo Mokro, kao i municija iz 4. mješovitog artiljerijskog puka. Ratna materijalna sredstva motorizovanog bataljona iz 46. zaštitnog puka SSNO-a iz skladišta u **Visokom** prebačena su u skladište "Koran". Ratna materijalna sredstva i tehničko-materijalna sredstva 633. lakog artiljerijskog diviziona protivvazdušne odbrane iz 46. zaštitnog puka SSNO-a 346. lakog artiljerijskog puka protivvazdušne odbrane (4. korpus) su prebačena na druge lokacije. Dio rezervi iz skladišta **Butile** kod Sarajeva izmješten je u rejon sela Han Kram na Romaniji (Han Pijesak). Iz skladišta TO u **Konjicu** na prostor Koran - s. Mokro (opština Pale) izmješteno je 5.980 cijevi naoružanja sa 2 borbena kompleta municije od TO. Na Koran je dislocirano i oko 400.000 granata iz **Vitkovića**.[270]

JNA je evakuirala i ogromne količine materijalno-tehničkih sredstava TO i JNA iz skladišta "**Faletići**" i "**Hadžići**" (Ušivak, Igman i Krupanjska Rijeka). Sva materijalno-tehnička sredstva iz garnizona Visoko, Travnik

[270] AIIZ, inv. br. 2-75, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 908-1, 20. mart 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ ("na ličnost NGŠ"); Isto, inv. br. 2-96; Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2200, 13. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar i Komandi 2. vojne oblasti; **Dnevni izvještaj**, br. 72, 5. juli 1992.

i Kiseljak, kao i vojnu industriju iz Novog Travnika, Bugojna, Viteza, Mostara, Kupresa, te regiona Sarajevo, JNA je, također, izmjestila na druge lokacije. Iz fabrike specijalnih vozila u Sarajevu opljačkana je i odvezena sva oprema i naoružanje (kompjuteri, dokumentacija, programi i ostala oprema za proizvodnju vojnih transportera, kao i naoružanje). Aktivirani su garnizoni Han Pijesak i Koran. Osposobljena je napuštena pumpa, koja je "**nekada bila u vojnom vlasništvu, ali je davno napuštena i zapuštena**", kao i rezervoar južno od Han Pijeska za dotur i skladištenje rezervi JNA u gorivu.[271]

Iz 7. tehničkog skladišta 744. pozadinske baze (Visoko) izvršeno je prevoženje šest specijalnih motornih vozila točkaša i jednog gusjeničarskog vozila u 2. tehničko skladište municije (Koran). Dio sanitetskih materijalnih sredstava iz sanitetskog skladišta 744. pozadinske baze (Butile) je u toku 2. i 3. aprila 1992. predislociran u skladište *Vestfalija* na Pale. Iz magacina TO Radne organizacije *Famos* JNA je odvukla protivvazdušno naoružanje TO i dislocirala 6 komada borbenih vozila PM-80A u 49. motorizovanu brigadu 4. korpusa. Iz Sarajevskog preduzeća *Zrak* JNA je oduzela 12 topova i kompletno naoružanje raketnog odjeljenja.[272]

General Milutin Kukanjac je 4. aprila 1992. naredio, pored ostalog, izvlačenje dijela jedinica "**van garnizona, kako bi mogli učestvovati u deblokadi vojnih objekata i za izvršenje drugih zadataka**".[273]

---

271 Isto; AIIZ, inv. br. 2-84, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni centar, Str. pov. br. 10/36-1905, 01. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar; **Agresija...**, Sarajevo 1993, str. 33.

272 AIIZ, inv. br. 2-115, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-1906, 01. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - za sektor pozadine; Isto, inv. br. 2-116, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-1941, 02. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - za Sektor pozadine; Isto, inv. br. 2-117, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-1958, 03. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - za Sektor pozadine; Isto, inv. br. 2-535, **Uloga KOS-a u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu** (Informacija Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine), str. 10.

Potpukovnik Radoslav Andžić, bivši direktor *Zraka*, uz pomoć određenih službi JNA, organizirao je prevoz gotovih proizvoda iz tog preduzeća: snajpera i IC uređaja.

273 AIIZ, inv. br. 2-2804, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. broj 09/80-23, 4. april 1992. – Komandi Vojno-građevinske direkcije.

Dio ljudstva iz Sektora pozadine Komande 2. vojne oblasti 5. aprila 1992. je upućen na rezervno komandno mjesto Pale i u Grupu za praćenje i pomoć u izvršenju zadataka i predislokacije 9. korpusa. Predstavnici 530. i 405. pozadinske baze dogovorili su i planiranu dinamiku izmještanja tehničko-materijalnih sredstava iz 405. pozadinske baze.[274]

Iz intendantskog skladišta 993. pozadinske baze je u toku 12. aprila 1992. izvršeno prevoženje dijela intendantske opreme malih veličinskih brojeva u intendantsko skladište 904. pozadinske baze. Istovremeno je iz 405. pozadinske baze prevezeno 10 kuhinja auto prikolica za potrebe 993. pozadinske baze.[275] Dio veterinarskih materijalnih sredstava 530. pozadinske baze koja se nalazila u Kninu prevežena su u Bosanski Petrovac, "**a prevoženje ostalih VtMS** /veterinarska materijalna sredstva - prim. S. Č./ **na istu lokaciju je u toku**".[276] U toku 15. aprila 1992. izvršena je predislokacija svih sanitetskih i veterinarskih materijalnih sredstava iz sanitetsko-veterinarskog skladišta 405. pozadinske baze u skladište 530. pozadinske baze (Bosanski Petrovac).[277]

Predislokacija jedinica i materijalnih rezervi i opreme sa "**ugroženih**" područja Bosne i Hercegovine na "**sigurnija područja**" i "**sigurne lokacije**" posebno je intenzivirana krajem aprila i početkom maja 1992. Tako je, ilustracije radi, u toku 24, 25, 26. i 27. aprila, te početkom maja, nastavljeno izvlačenje jedinica i materijalnih sredstava iz zgrade Komande 2. vojne oblasti u kasarnu Lukavica (u okviru garnizona Sarajevo), zatim iz skladišta pozadinskih baza Sarajevo, kao i izvlačenje materijalnih sredstava iz skladišta Visoko, Ilijaš i Semizovac.[278] U toku

---

[274] AIIZ, inv. br. 2-119, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-1999, 05. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - Sektor za pozadinu.

[275] AIIZ, inv. br. 2-126, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2181, 12. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - za Sektor pozadine.

[276] Isto.

[277] AIIZ, inv. br. 2-119, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2248, 15. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - za Sektor pozadine.

[278] AIIZ, inv. br. 2-108, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2467, 24. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar i drugima; Isto, inv. br. 2-109, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2489, 25. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar, i drugima; Isto, inv. br. 2-110, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni

25. i 26. aprila 1992. djelimično su izmještena intendanska materijalna sredstva iz intendantskog skladišta 744. pozadinske baze u "**bezbednije rejone**". Iseljavanje kasarne u Kiseljaku je izvršeno 25. aprila, dok se "**završava iseljavanje tehničkog skladišta Osr** /Odjeljenje srednjeg remonta – prim. S. Č./ **744. pozadinske baze Visoko**". Za 26. april "**planirano je izmeštanje pripadnika JNA iz garnizona Busovača i Rajlovac u pratnji Vojne policije (PMEZ) Sarajevo i oficira za vezu iz Grupe za saradnju sa Komandom mirovnih snaga**".[279]

Ljudstvo, naoružanje, kompletne ratne rezerve, kao i perspektivna osnovna sredstva izvučena su iz garnizona Visoko. Takođe, izvučena su materijalna sredstva iz zgrade Komande 2. vojne oblasti i predislocirana u kasarnu Lukavica, te i materijalne rezerve i oprema "**na sigurne lokacije**" iz skladišta pozadinskih baza Sarajevo, Visoko, Ilijaš i Semizovac.[280]

U toku 25. aprila 1992. pet motornih vozila izvršilo je prevoženje intendantskih materijalnih sredstava (logorska i druga oprema i tehnika) iz intendantskog skladišta Butile u 2. tehničko skladište municije Koran.

---

tim, Str. pov. br. 10/36-2501, 26. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar, i drugima; Isto, inv. br. 2-111, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2524, 29. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar, i drugima; Isto, inv. br. 2-112, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2548, 01. maj 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar, i drugima; Isto, inv. br. 2-138, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2488, 25. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - za Sektor pozadine; Isto, inv. br. 2-139, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2500, 26. april 1992. -Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - za Sektor pozadine; Isto, inv. br. 2-141, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2512, 28. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - za Sektor pozadine.

279 Isto. Komande, jedinice i ustanove 2. vojne oblasti su, krajem aprila 1992. godine, težište pozadinskog osiguranja usmjerile na pripremu i izvršenje predislokacije "**dela MR** /materijalne rezerve - prim. S. Č./ **sa ugroženih područja, pripremi i demontaži stabilne opreme u objektima pozadinske infrastrukture koja se može koristiti na novim lokacijama**". Međutim, predislokacija rezervi je, po ocjeni zastupnika pomoćnika komandanta za pozadinu 2. vojne oblasti, pukovnika Dušana Kovačevića "**vrlo složena zbog aktivnog ometanja izvršenja zadataka od aktuelnih vlasti BiH**". Komanda 2. vojne oblasti je o toku predislokacije redovno izvještavala Generalštab Oružanih snaga SFRJ (AIIZ, inv. br. 2-142, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2539, 30. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - za Sektor pozadine).

280 Isto.

U povratku su za Butile i Alipašin Most prevezla artikle hrane koji su isporučeni po ugovorima iz preduzeća iz Srbije. Istoga je dana iz 5. tehničkog skladišta pogonskog goriva Ilijaš upućeno u Han Pijesak sa 6 motornih vozila: 12.960 kg DS - 50, 5.580 kg DS - 30, 560 kg HUL-46, 216 kg HUL-46, 103 komada bačvi od 200 litara i 44 komada kanti od 20 litara. U 7. tehničko skladište osnovnih sredstava utovareno je 18 motornih vozila, od kojih 15 vozila sa tehničko-materijalnim sredstvima za Koran, a tri vozila vojnike i opremu pomoćnog voda koji se premještao u Hadžiće.[281]

Iz 5. tehničkog skladišta pogonskog goriva (Ilijaš) je do 29. aprila 1992. izvršeno predislociranje sljedećih količina pratećih pogonskih sredstava :

- ulje motorno DS-30	prevezeno 31.320 kg	ostaje 51.040 kg
- ulje motorno DS-50	68.335	114.705
- ulje za dvotaktne motore	700	2.100
- ulje hipoidno HIP-90	13.205	0
- ulje za automatske mjenjače	720	360
- ulje ATU-S	0	659
- ulje UKM-30	77	8.717
- ulje UKM-50	3.960	0
- ulje ZUON	1.773	27.287
- solvent SZNM	2.009	40.879
- rastvarač DRNČ	10.912	36.610
- mast MKL-3	700	0
- mast UM-2	1.452	14.730
- ulje HU-EL	0	4.796
- ulje HU-VL	0	3.392
- ulje HU-L	1.076	0
- ulje HU-S	493	1.193
- ulje HU-T	0	857

[281] AIIZ, inv. br. 2-2698, Komanda 744. pozadinske baze, Pov. br. 263-83, 25. april 1992. – Komandi 2. vojne oblasti, Operativni centar.

- tečnost HTA	1.207	3.058
- ulje UKG	1.440	3.747
- antifriz	0	11.440
- mast za hermetizaciju	282	0
	139.652	325.569.[282]

Do 29. aprila iz Intendantskog skladišta Butile su na Koran prevezene sve rezerve vojišta – skladišni artikli hrane, uključujući i 83.000 komada konzerviranih obroka. Na Koran je, pored hrane, prevezeno oko :

- kompleti uniformi M77	3.000 komada
- vojnička ćebad	2.500 komada
- vreće za spavanje	1.900 komada
- kompleti šatora magacinski M70	18 komada
- poljski kreveti	30 komada
- stolovi	30 komada
- stolice poljske	60 komada.[283]

Tridesetog aprila 1992. izvršena je demontaža i premještanje na Koran računara H-6 DPS-75 i računara MH-600 sa cjelokupnom pratećom opremom. Iz intendantskog skladišta (744. pozadinske baze) sa 5 motornih vozila prevezeno je na Koran po 1.000 komada košulja, kaiševa, vojničkih opasača, pribora za jelo, ćebadi i šatorskih krila, te vojničkih čarapa 2.000 komada i cipela sa povišenom sarom 300 pari. Iz ratnih rezervi 744. pozadinske baze prebačeno je u 1. Tehničko skladište municije 2 ACG D-2 sa 13.000 litara, u kasarnu Alipašin Most 1 ACG

[282] AIIZ, inv. br. 2-2702, Komanda 744. pozadinske baze, Pov. br. 67-78, 29. april 1992. – Komandi 2. vojne oblasti. Dvadeset devetog aprila 1992. je bio u toku nastavak predislociranju pratećih pogonskih sredstava.

[283] Isto. Pored 38 komada kuhinja auto prikolica od 250 litara – (stari tip), koje su ranije prevezene, u posljednjih deset dana prevezeno je i 22 komada kuhinja auto prikolica od 200 litara i 17 komada kuhinja auto prikolica od 400 litara novih sa pripadajućim šatorima.

i 4 bačve D-2 sa 7.500 litara i dovučene su 2 pokretne radionice i TAM – 4500 u krug brp.[284]

U toku 30. aprila iz 1. tehničkog skladišta municije prebačeno je 300 tona materijala.[285]

Iz 5. tehničkog skladišta pogonskog goriva u Han Pijesak je u toku navedenog dana prevezeno :

- benzin MB–86 133.302 litara
- benzin D–2 5.968 litara
- ulje za dvotaktni motor UMD-R 700 kilograma
- solvent SZN-M 8.640 kilograma
- ulje HU-S 8.226 kilograma
- antifriz slikolni GA–40 2.760 kilograma.[286]

Istoga dana iz 2. odjeljka 1. tehničkog skladišta municije sa šleperom i 3 motorna vozila preseljeno 25 tona municije za artiljerijsku podršku. U 2. tehničko skladište municije prevezena je artiljerijska municija projektil sa 13 motornih vozila.[287]

U periodu od 23. aprila - 30. maja 1992. izvršena je, prema naređenju Tehničke uprave SSNO, str. pov. br. 443-3, od 23. aprila 1992, predislokacija 825 tona ubojnih sredstava :

- iz odjela 2. tehničkog skladišta municije
  774. pozadinske baze (Renovica) u 2. tehničko skladište municije iste baze (Koran) 25 tona
- iz 1. tehničkog skladišta municije
  744. pozadinske baze (Hadžići) u privremeno skladište municije Kalinovik 350 tona

---

[284] AIIZ, inv. br. 2-2705, Komanda 744. pozadinske baze, Pov. br. 263-88, 30. april 1992. – Komandi 2. vojne oblasti.

[285] Isto.

[286] Isto.

[287] Isto.

- iz 2. tehničkog skladišta municije 904. pozadinske baze (Ševarlije) u 1. tehničko skladište municije 993. pozadinske baze (Krčmarice) 450 tona.[288]

Zaključno sa 30. aprilom 1992. takođe je, pored navedenih količina municije, dislocirano :

a) **pogonsko gorivo** - ukupno 140 tona :

- iz 5. tehničkog skladišta pogonskog goriva 744. pozadinske baze Ilijaš u rejon Han Pijeska dislocirano je MB-86 134 m^3, D-26 m^3 i pratećih sredstava 160 tona;

b) **osnovna sredstva i rezervni dijelovi** :

- iz Tehničkog skladišta osnovnih sredstava i rezervnih dijelova 405. pozadinske baze Golubić predislocirano je u Bosanski Petrovac oko 240 tona osnovnih sredstava i rezervnih dijelova;

c) **intendantska materijalna sredstva**: na sigurne lokacije je evakuisano :

- obrok konzervisani 213.000 komada;
- odjeća M-77 4.500 komada;
- ćebe vojničko 5.000 komada;
- vreće za spavanje 1.900 komada;
- šator magacinski M-70 28 kompleta;
- kuhinja autoprikolica od 200–400 litara 107 komada;
- tekuće rezerve hrane 864 tone;
- brašno pšenično T-850 380 tona;
- rezerve hrane za 2. vojnu oblast 500 tona;
- intendantske radionice obućarsko-krojačke 4 kompleta;

---

[288] AIIZ, inv. br. 2-143, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2549, 01. maj 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - za Sektor pozadine; AIIZ, inv. br. 7-97, PREGLED predislociranih sredstava prema naređenju Tehničke uprave SSNO-a, str. pov. br. 443, od 23. aprila 1992. (stanje 30. aprila 1992. godine); Isto, inv. br. 2-2708, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 31/103-53, 1. maj 1992. – Komandi 608. TSB SSNO–OUP (na znanje).

- pokretna perionica 6 kompleta;
- cisterna za vodu 7 kompleta;
- mesionica mehanizovana 12 komada;
- tekuće rezerve odjeće i obuće 7.800 kompleta.[289]

Iz 5. tehničkog skladišta pogonskog goriva 744. pozadinske baze dislocirane su ogromne količine motornog benzina i drugog goriva. Naime, Komanda 2. vojne oblasti je redovno otpremala vozove sa gorivom u skladišta 530. i 993. pozadinske baze u Banjoj Luci i Kninu. Tako je iz Sarajeva 9. aprila 1992. za Knin upućen poseban vojni voz sa gorivom. Iz 5. tehničkog skladišta pogonskog goriva 744. pozadinske baze 10. aprila 1992. izvršen je dotur 757 m^3 (12 vagona cisterni) dizel goriva D-2 u 4. tehničko skladište pogonskog goriva 405. pozadinske baze (Lička Kaldrma). Iz 3. tehničkog skladišta pogonskog goriva 993. pozadinske baze (Jajce) 11. aprila je raseljeno 50 m^3 goriva D-2 i 20 m^3 MB-86 u Banju Luku.[290]

Iz 5. tehničkog skladišta pogonskog goriva 744. pozadinske baze u Han Pijesak je preseljeno :

- motornog benzina MB-86 133.302 litara
- dizel goriva D-2 5.968 litara
- pratećih potrošnih sredstava 159.978 kilograma.[291]

---

[289] AIIZ, inv. br. 2-2708, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 31/103-53, 1. maja 1992. – Komandi 608. TSB SSNO–OUP (na znanje). Evakuacija sanitetskih i veterinarskih materijalnih sredstava izvršena je "na bezbedne lokacije u okviru 2. VO /vojne oblasti – prim. S. Č./. Predislokacija po naređenju SnU /Sanitetska uprava – prim. S. Č./ i VtU /Veterinarska uprava – prim. S. Č./ još nije započela" (Isto).

[290] AIIZ, inv. br. 2-92, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2704, 09. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ i drugima; Isto, inv. br. 2-93, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2125, 01. april 1992. – Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ i drugima; Isto, inv. br. 2-124, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. 10/36-2126, 10. april 1992. – Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ – za sektor pozadine; Isto, inv. br. 2-125, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2148, 11. april 1992. – Operativnom centru Oružanih snaga SFRJ – za Sektor pozadine.

[291] AIIZ, inv. br. 2-143, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2549, 01. maj 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - za Sektor pozadine;

U sklopu predislokacije intendantskih materijalnih sredstava iz skladišta 904. pozadinske baze *Ševarlije* kod Doboja dio tih sredstava je prevežen u Banju Luku. Intendantska materijalna sredstva iz intendantskog skladišta 744. pozadinske baze (Butile) djelimično su izmještena u "**bezbjedne rejone**".[292]

Materijalne rezerve po sanitetskoj službi u 744. pozadinskoj bazi (devet komada Norma sanitetski komplet -11; tri komada Norma sanitetski komplet - 102 i četiri komada Norma sanitetski komplet – 103) su iz sanitetskog skladišta 744. pozadinske baze (Butile) predislocirane u skladište Koran. Kompletan sanitetski i drugi materijal iz Regionalnog medicinskog centra u Foči je, u organizaciji i po naređenju dr Sekule Stanića (direktora Centra), a uz učešće Sime Stankovića (direktora Radne zajednice Centra), Slavka Đorđevića (medicinskog tehničara) i izvjesnog Smrekića, izvučen i za potrebe SDS-a prebačen u poljsku bolnicu Prevrać kod Foče.[293]

Početkom aprila 1992. iz garnizona Rajlovac JNA je izvukla 50 kamiona oružja i kamion granata za bacače, koji su instalirani u Reljevu, sa cijevima okrenutim u pravcu Butmira, Sokolović Kolonije i Hrasnice. Nakon što je 11. i 12. aprila zaposjela preduzeće *Soko* u Mostaru JNA je šleperima *Kraljevotransa* (iz Kraljeva) odvezla i ukrala svu opremu raketnih jedinica. JNA je to preduzeće 15. aprila u potpunosti opljačkala, a šteta je procijenjena na 15 miliona USA dolara. Takođe, jedinice JNA su 11. aprila obile magacine građevinskog materijala *Velmos* u Mostaru i tom prilikom odvezle cio materijal.[294]

AIIZ, inv. br. 7-97 PREGLED predislociranih sredstava prema naređenju Tehničke uprave SSNO-a, str. pov. br. 443, od 23. aprila 1992. (stanje 30. aprila 1992. godine).

[292] AIIZ, inv. br. 2-138, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2488, 25. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - za Sektor pozadine; Isto, inv. br. 2-116, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-1941, 02. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - za Sektor pozadine; Isto, inv. br. 2-117, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. 10/36-1958, 03. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ; Dnevni izvještaj, br. 16, 10. maj 1992.

[293] AIIZ, inv. br. 2-142, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2539, 30. april 1992. – Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ – za Sektor pozadine; Isto, inv. br. 2-535, **Uloga KOS-a u agresiji na Bosnu i Hercegovinu** (Informacija Ministarstva unutarnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine).

[294] *Bilten MNO*, br. 8, 12. april 1992.; Isto, br. 9, 13. april 1992.; Isto, br. 12, 14. april 1992.; Isto, br. 11, 14. april 1992.; Isto, br. 14, 15. april 1992.

Na području mostarske regije jedinice JNA (vojnici i rezervisti) su 13. aprila hapsili i odvodili civile u nepoznatom pravcu i pljačkali društvenu i privatnu imovinu. Tako su opljačkali veliko vojno skladište hrane, boja i lakova na prostoru *Južnog logora* u Mostaru (sve što nisu opljačkali zapalili su), zatim više putničkih i 2 sanitetska vozila, jedan kamion-hladnjaču punu mesa za potrebe grada, te drugu raznu robu iz mnogih kuća koju su odvozili vojnim kamionima. U Mostaru su rezervisti JNA pokrali Farmu krava i prebacili je u Nevesinje, te je na taj način grad ostao bez mlijeka. Skladišta *Velmosa*, sa većom količinom prehrambenih artikala, u Mostaru blokirana su od jedinica JNA.[295]

U Vogošći su srpske oružane formacije 20. aprila 1992. zauzele tvornicu namjenske opreme *Pretis* i fabriku *TAS* i organizovano otuđile materijalna sredstva iz tih preduzeća. Pri tome su kamione cisterne i druga otuđena prevozna sredstva odvozili u Gornju Jošanicu, pred kuću jednog od vođa SDS-a.[296]

Uoči, za vrijeme i neposredno nakon bosanskohercegovačkog referenduma (kraj februara, zatim od 1. do 4. marta, ali i kasnije) na teritoriji Bosne i Hercegovine su primijećeni veliki pokreti vojnih jedinica. U nedjelju 1. marta, dok su glasačka mjesta još bila otvorena, iz rejona Tuzle u pravcu Bijeljine i Zvornika, prebačena je jedinica sa 35 tenkova i transportera. Istog dana 20 tenkova i 4 transportera zauzeli su položaje u industrijskoj zoni Zvornika. Početkom marta kolona od 80 vojnih vozila je iz Semberije krenula prema Sarajevu preko Doboja. Na mostu koji spaja Zvornik sa Srbijom, u prvoj polovini marta, locirana su dva transportera sa cijevima okrenutim prema Bosni (pored njih bila su i brojna mitraljeska gnijezda). Na brani Hidroelektrane Zvornik bila su smještena tri tenka, a na rubnim dijelovima brane postavljena mitraljeska gnijezda, dok su ispod brane patrolirale vojne patrole. U Sarajevu je u drugoj polovini marta 1992. više puta glavnom gradskom saobraćajnicom i drugim komunikacijama nekoliko sati tekla nepregledna sivomaslinasta kolona kamiona, komora, artiljerijskih oruđa, oklopnih vozila i dr. Tim vojnim konvojima su

295 *Bilten MNO*, br. 4-6, 11. april 1992.; Isto, br. 9, 13. april 1992.; Isto, br. 12, 15. april 1992.; Isto, br. 13, 15. april 1992.

296 *Bilten MNO*, br. 24, 20. april 1992.

prema Romaniji odvezena najskuplja borbena i tehnička sredstva iz kasarne u Lukavici, zatim garnizona Visokog i Kiseljaka.[297]

Jugoslovenska narodna armija je 28. aprila 1992. vršila masovne pokrete i odvozila materijalno-tehnička sredstva iz bihaćke regije prema Bosanskom Petrovcu i Drvaru. Vojnu kasarnu u Ustikolini, u kojoj su muslimanske izbjeglice potražile utočište, pripadnici JNA su istog dana predali srpskim oružanim formacijama. U Vojnu poštu 2439 Hadžići 28. aprila je stigla kolona motornih vozila od 26 praznih šlepera, uglavnom, barske i pljevaljske registracije, u pratnji četiri borbena vozila, dva "pincgauera" i jednog tenka. Od te kolone 12 šlepera je otpremljeno za Tehničko-remontni zavod Hadžići. Istovremeno, za navedenu Vojnu poštu iz pravca Blažuja je došla kolona od još osam šlepera u pratnji tri BOV-a. Tri šlepera su otišla u Vojnu poštu veze na Ušivak. Pretpostavlja se da su ova vozila pristigla radi odvoženja naoružanja i opreme.[298]

Desetak kamiona i oklopnih transportera je 28. aprila otišlo u pravcu *Pretisa*, odakle su se vraćali puni, vjerovatno sa opremom iz fabrike. Istog je dana kroz Rogaticu prošla kolona od 20 kamiona *Ništransa* prema Sarajevu u pratnji jednog oklopnog transportera i vojnog džipa. Iz fabrike specijalnih vozila u Hrasnici JNA je izvukla opremu namjenske proizvodnje. U preduzeću *TAS* čuvarsku službu su obavljali vojnici JNA.[299]

U vojnu kasarnu u Misoči (Ilijaš) 29. aprila je u pratnji sedam borbenih vozila JNA ušlo šest šlepera (vlasništvo "Šumarstva" iz Han Pijeska), kako bi preuzeli (opljačkano) naoružanje TO Ilijaša, Vareša, Breze, Kreševa i Kiseljaka. Iz tog je skladišta 30. aprila izašlo 15 kamiona sa materijalno-tehničkim sredstvima. U Malešićima i Semizovcu čekali su ih kamioni *Sarajevske pivare* da bi to naoružanje dislocirali u Han Pijesak. U Vazduhoplovni zavod *Orao* u Rajlovcu dovezeno je preko 150 motora za transportne avione, kako bi se remontirali, a stigao je i transport od 20 kamiona iz Kraljeva u pratnji

---

297 *Slobodna Bosna*, br. 21, 19. mart 1992, str. 4; Isto, br. 22, 26. mart 1992, str. 8. Obrazloženje vojnih vlasti bilo je da se radi o vojnoj vježbi.

298 *Bilten MNO*, br. 40, 28. april 1992.; Isto, br. 41 i br. 42, 28. april 1992.; **Dnevni izvještaj**, 4, 28. april 1992.

299 Isto; **Dnevni izvještaj**, br. 5, 29. april 1992. i br. 6, 30. april 1992.

vojne policije. Oficiri bezbjednosti VZ *Orao* naručili su izradu i 30 olovaka u koje idu malokalibarski meci, a koje se mogu prepraviti u eksplozivne naprave. Izvršeno je i miniranje Zavoda. JNA je tada užurbano radila na probijanju puta Slatina - Radava u pravcu Mrkovići - Vogošća, što je ukazivalo na namjeru evakuisanja oružja i municije iz tvornice *Pretis*. Istovremeno je JNA vršila dislociranje direkcije Vojno-uslužne ustanove *Romanija* na Jahorinu.[300]

Iz pravca Hadžića ka Ilidži i Lukavici 1. maja 1992. kretala se kolona od 20 do 30 šlepera *Srbijatransa* (iz Niša), u čijoj pratnji je bio jedan tenk. Prema Lukavici i Blažuju iz pravca Pala otišla je kolona od 50 šlepera *Srbijatransa*, dok je iz Ilijaša prema *Pretisu* otišlo 16 kamiona i jedan oklopni transporter. Iz pravca Krupac - Vojkovići - *Famos* kretalo se 50 šlepera i jedan tenk. Iz *Pretisa* je JNA izvlačila municiju kalibra 120 i 122 mm i odvozila u pravcu Semizovca. Na tromeđi opština Teslić, Zenica i Travnik 6. maja 1992, nastavljeno je kretanje vojnih vozila i helikoptera, kojima je vršen prevoz oružja, municije i opreme za potrebe jedinica JNA koje su opkolile Turbe u neposrednoj blizini Travnika.[301]

Dio materijalnih rezervi i vojne industrije JNA je predislocirala sa teritorije Bosne i Hercegovine i izvršila demontažu stabilne opreme u objektima pozadinske infrastrukture koja se morala koristiti na novim lokacijama. Tako je, ilustracije radi, dio rezervi iz skladišta *Ševarlije* izmješten u Srbiju (Loznica). Remontni zavod *Travnik* je predislociran u Srbiju s obzirom da je to jedini zavod u bivšoj SFRJ koji je remontovao sredstva veze. Iz tvornice *Slavko Rodić* u Bugojnu u Valjevo je odvezeno 200 tona eksploziva.[302]

Sanitetska materijalna sredstva iz sanitetskog skladišta 904. pozadinske baze, također, su predislocirana u Srbiju (Gornji Milanovac). Rezerve sanitetskih materijalnih sredstava Savezne direkcije iz skladišta u Foči predislocirane su u skladište Duštvenog preduzeća *Sanitas* u Crnoj Gori (Bijelo Polje). JNA je izvršila i evakuaciju vojnih školskih

---

300 *Bilten MNO*, br. 42, 29. april 1992.; Isto, br. 43, 29. april 1992.

301 Isto; *Bilten MNO*, br. 46, 1. maj 1992.

302 AIIZ, inv. br. 2-75, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 908-1, 20. mart 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ.

centara iz Sarajeva: Srednješkolskog vojnog centra kopnene vojske *General armije Kosta Nađ* i Školskog centra ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane.[303]

Vazduhoplovne baze i skladišta u Sarajevu, Mostaru, Tuzli i Bihaću, sa svim materijalno-tehničkim sredstvima, JNA je dislocirala u Srbiju i Crnu Goru. Vazduhoplovna baza Mostar sa svim materijalno-tehničkim sredstvima, uključujući i sredstva iz skladišta, predislocirana je u Nikšić, a zatim u Podgoricu. Istovremeno, Vazduhoplovna opšta srednja vojna škola, sa svim materijalno-tehničkim sredstvima, je predislocirana u Beograd. Većinu najsavremenijih mašina iz tvornice aviona i helikoptera *Soko* u Mostaru i drugih fabrika JNA je razmontirala i prebacila u Srbiju, s tim što su velike količine ubojnih sredstava i pogonskog goriva prebačene u Banju Luku. Sve vazduhoplove, uključujući i klipne, kao i helikoptere Ministarstva unutrašnjih poslova i avione iz sastava Vazduhoplovnog saveza, velkosrpski agresor je dislocirao sa napuštenih aerodroma, s tim što je najveći broj aviona prebačen u Srbiju i Crnu Goru.[304]

JNA je, takođe, predislocirala 155. raketni puk *VOLHOV* u okolinu Banjaluke.[305]

Jedinice VOJIN /vojno obavještavanje, javljanje i navođenje - prim. S. Č./ JNA je zadržala na Jahorini, Majevici, Plješivici i Kozari, dok je jedan vod lociran u Topoli.[306]

Krajem marta i tokom aprila 1992. komande i jedinice 2. vojne oblasti bile su angažovane na zadacima dogradnje, povećanja i učvršćenja borbene gotovosti, formiranju "dobrovoljačkih" jedinica, obezbjeđenju mobilizacije, izvođenju borbene obuke i vježbi, izvlačenju materijalno-tehničkih sredstava, preformiranju i pripremama za predislokaciju određenih komandi i jedinica JNA na teritoriji Bosne i Hercegovine i pružanju pomoći u formiranju jedinica milicija i teritorijalne odbrane

---

303 AIIZ, inv. br. 2-142, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2539, 30. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - za Sektor pozadine.

304 AIIZ, inv. br. 2-793.

305 Isto.

306 Isto.

Republike Srpska Krajina, zatim na opravci, prilagođavanju i pripremi materijalno-tehničkih sredstava za predaju i potrebe te kolaboracionističke tvorevine. Osnovne smjernice, zadaci i podrška vezana za ta pitanja i njihova realizacija neposredno je pružana od Generalštaba Oružanih snaga SFRJ i Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu. U tom je cilju, pored zadataka koje je 25. marta 1992. postavio zastupnik saveznog sekretara za narodnu odbranu general-pukovnik Blagoje Adžić "**pri razmatranju stanja u Bosni i Hercegovini**",[307] krajem marta 1992. angažovana ekipa od strane Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, na čelu sa general-potpukovnikom Dragoljubom Simonovićem, načelnikom I Uprave SSNO-a, kao i ekipa iz sastava Komande 9. korpusa, na čelu sa generalpukovnikom Dobrašinom Praščevićem.[308]

Dosadašnji raspoloživi podaci nedvosmisleno pokazuju da je najviše vojno rukovodstvo SFRJ bilo aktivno uključeno u planiranje, pripremanje i vođenje agresije na Republiku Bosnu i Hecegovinu. Brojni dokumenti to potvrđuju, kao što su i podaci o boravcima načelnika Generalštaba Oružanih snaga SFRJ (general-pukovnika Blagoja Adžića) i komandanta 1. vojne oblasti (general-pukovnika Živote Panića) na

---

[307] AIIZ, inv. br. 2-144, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-1905-1, 31. mart 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar, Dopuna redovnog izvještaja 10/36-1905; Isto, inv. br. 2-84, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni centar, Str. pov. br. 10/36-1905, 01. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar; Isto, inv. br. 2-133, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2356, 19. april 1992.; Isto, inv. br. 2-769, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, I uprava, Str. pov. br. 585-2, 03. april 1992. - Na ličnost komandanta ili načelnika štaba, te Komandi 2. vojne oblasti; Isto, Komanda 2. vojne oblasti, Pov. br. 31/101-219-5, 13. aprila 1992. – Komandi 5. korpusa i drugima.

Dotur materijalno-tehničkih sredstava i materijalnih rezervi koje su dodijeljivane jedinicama i štabovima Teritorijalne odbrane i organima i jedinicama milicije *Republike Srpske Krajine* vršile su pozadinske baze JNA u skladu sa Šemom pozadinskog obezbjeđenja jedinica i jedinice predavaoci sredstava koje su raspolagale transportnim kapacitetima (AIIZ, inv. br. 2-2692, Komandi 2. vojne oblasti, Pov. br. 31/101-219-5, 13. aprila 1992. – Komandi 2. korpusa i drugima).

[308] Isto. Ekipa Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, na čelu sa generalom Simonovićem, u vremenu od 30. marta do 1. aprila 1992. obišla je 5, 9. i 10. korpus. Nakon tog obilaska Generalštab je sačinio plan realizacije zadataka i 6. aprila ga, pod Str. pov. br. 172, dostavio Komandi 2. vojne oblasti. Međutim, sadržina tog dokumenta nije nam poznata, jer, u dosadašnjoj fazi istraživanja nismo uspjeli doći do njega.

teritoriji Bosne i Hercegovine i nakon njenog međunarodnog priznanja. Tako su generali Adžić i Panić krajem aprila 1992, interesujući se, između ostalog, za borbenu gotovost svojih jedinica boravili na području Republike Bosne i Hercegovine. Tom je prilikom general Adžić, u svojstvu zastupnika SSNO-a, boravio u Banjoj Luci i vodio razgovor sa komandantima 5, 9. i 10. korpusa koji su mu referisali o borbenoj gotovosti jedinica. General Panić je, u svojstvu vršioca dužnosti načelnika Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, tada posjetio Komandu 17. korpusa u Tuzli u cilju sagledavanja ukupne situacije u zoni odgovornosti tog korpusa, koji je bio potčinjen Komandi 1. vojne oblasti, sa sjedištem u Beogradu.[309]

JNA je vršila i dislociranje jedinica vatrene podrške velike moći. Početkom 1992. 4. mješoviti protivoklopni artiljerijski puk "R" iz Visokog je dislociran u selo Mokro kod Pala, te "**u garnizonu Visoko više nema jedinica iz 4. korpusa**". Motorizovani bataljon 46. zaštitnog puka SSNO iz Visokog je u drugoj polovini marta 1992. premješten u Koran kod Pala, kao i njegov 633. laki artiljerijski divizion protivvazdušne odbrane, koji je potčinjen 346. lakom artiljerijskom puku protivvazdušne odbrane (4. korpus).[310]

U 16 sati 13. aprila 1992. pokrenuta je 1. samohodna artiljerijska baterija protivvazdušne odbrane trocijevnih topova od 20 mm 346. lakog artiljerijskog puka protivvazdušne odbrane, "**radi uvođenja u borbu u rejonu Dobrinje**". Iz 216. brdske brigade pokrenuta su dva bataljona i dovezena u rejon sela Hreša i sela Biosko, sjeveroistočno od Sarajeva 10-15 km. Iz sarajevske kasarne JNA *Viktor Bubanj* u Tilavu je izmješten i dio voda za "**protivterorističke dejstva**", dok je

---

309 AIIZ, inv. br. 2-113, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2525, 30. april 1992.- Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar, i drugima.

310 AIIZ, inv. br. 2-75, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 908-1, 20. mart 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - "**na ličnost NGŠ**" /načelniku Generaštaba - prim. S. Č./.

U Visočkoj kasarni neobične aktivnosti su počele 13. marta 1992. sa dekonzervacijom topova i vozila, a koji su, narednih dana, upućeni ka Romaniji. Pored toga, 14. marta "**sve gorivo i mazivo, takođe, se vozi ka Han Pijesku**". Komanda 2. vojne oblasti je davala objašnjenje da je riječ o izvođenju nastavno-borbene obuke "**koja bi trebalo da potraje tri dana**" (*Slobodna Bosna*, br. 22, 26. marta 1992, str. 8).

drugi dio sa odjeljenjem veze prebačen na objekat Zlatišta. Na Mojmilu su 15. aprila 1992. iz jednog autobusa iskrcani vojnici. Dio 1. čete bataljona Vojne policije iz kasarne *Viktor Bubanj* se krajem aprila nalazio kod rezervoara na Mojmilu.[311]

Iz Lukavice i Kiseljaka je, na širem prostoru Sokoca bio razmješten 240. srednji samohodni raketni puk protivvazdušne odbrane. "**Prolazak kroz Sarajevo je delovao vrlo efektno. Puk je izašao na novu lokaciju bez ikakvih problema, jer su pravovremeno preduzete sve mere**". Dio 346. lakog artiljerijskog puka protivvazdušne odbrane je izašao na vatreni položaj u rejonu aerodroma *Butmir* i sela Brus. Iz Tuzle je u garnizon Bijeljina dislocirana 336. motorizovana brigada (bivša 4. oklopna brigada).[312]

Nakon dislokacije jedinica JNA iz Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu ogromne količine borbenih oruđa i tehnike su iz mnogih gradova Hrvatske dislocirane u Bosnu i Hercegovinu, posebno na područje Sarajeva. Samo u Lukavicu je stigla kolona preko 500 vozila sa oružjem i tehnikom, koje je pratila jedna oklopno-mehanizovana brigada.[313]

Krajem 1991. i početkom 1992. JNA je prije napada na Foču zauzela sve bitne strateške tačke, posebno gdje su pretežno živjeli Srbi. Istovremeno je kamionima izvukla teško naoružanje i municiju iz grada i postavila ga na strateški važna mjesta. Najveći dio tog ljudstva ("**u maskirnim uniformama i dobro naoružani**") i "**jako**

---

311 AIIZ, inv. br. 2-109, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2489, 25. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar; Isto, inv. br. 2-96, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-22000, 13. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar; Isto, inv. br. 2-785, Ministarstvo za narodnu odbranu, Štab teritorijalne odbrane, 01. maj 1992.; *Bilten MNO*, br. 13, 15. april 1992.

U sastavu voda za "protivterorističke dejstva" nalazio se i major Krstović. On je odmah po dolasku u Tilavu, zahtijevao da ga njegovi zločinci oslovljavaju sa imenom "Petar I" (AIIZ, inv. br. 2-785).

312 AIIZ, inv. br. 2-75, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 908-1, 20. mart 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - ("na ličnost NGŠ"); *Bilten MNO*, br. 45-46, 1. maj 1992.

313 *Prva linija* (list Armije Republike Bosne i Hercegovine), br. 2, 1. februar 1993, str. 2.

puno naoružanja" JNA je dislocirala na planinu Zabrana i u blizini planinarskog i lovačkog doma gdje su pripadnici SDS-a često održavali sastanke, kojima su, pored Velibora Ostojića, prisustvovali i zločinci Radovan Karadžić i Biljana Plavšić.[314]

Na Palama je bila locirana helikoptersko-desantna jedinica JNA od osam transportnih helikoptera i četiri *Gazele*. "**Po gradu** /Pale – prim. S. Č./ **su na više mjesta ukopani ili zamaskirani tenkovi, topovi, transporteri i mitraljeska gnijezda**", što je zabilježeno i na području Korana. Teška i laka artiljerija bila je razmještena u Ponoru (iznad Prače) i u Podgrabu, te gotovo na cijelom obodu Romanije (od Crvenih stijena do Bogovića, a posebno na lokalitetu Novakove njive i Novakove pećine).[315]

Velikosrpski agresor je na Ilidži krajem aprila 1992. locirao devet tenkova i dva transportera JNA sa cijevima uperenim u pravcu Sokolović-Kolonije i Butmira, naselja sa većinskim bošnjačkim stanovništvom.[316]

Nakon izvršenih priprema za premještanje komandnog mjesta 2. vojne oblasti na objekat *Goljak* u Han Pijesku, koje je 25. marta 1992. naredio zastupnik saveznog sekretara za narodnu odbranu general Adžić,[317] u toku 5. aprila 1992. formirano je rezervno komandno mjesto 2. vojne oblasti u rejonu Pala (u hotelu *Turist*). U poslijepodnevnim satima je istog dana na to komandno mjesto izašao sljedeći sastav :

- iz Komande 2. vojne oblasti dvadeset starješina, na čelu sa načelnikom štaba 2. vojne oblasti;
- iz 367. puka veze šest starješina, dvadeset vojnika i osam motornih vozila veze;

---

314 AIIZ, inv. br. 3-1259.

315 **Dnevni izvještaj**, br. 77, 10. juli 1992.

316 Isto, br. 6, 30. april 1992.

317 AIIZ, inv. br. 2-769, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab Oružanih snaga SFRJ, I uprava, Str. pov. br. 585-2, 03. april 1992. - Na ličnost komandanta ili načelnika Štaba i Komandi 2. Vojne oblasti.

Za nosioca tog zadatka general Blagoje Adžić je zadužio komande 2. i 4. vojne oblasti u saradnji sa I upravom Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, određujući 10. april 1992. kao rok za njegovu realizaciju.

- iz 65. motorizovanog puka 1 odjeljenje Vojne policije (jedno aktivno vojno lice i devet vojnika);

- starješina i pet vojnika za opsluživanje; i

- jedan minibus, tri terenska vozila i jedno putničko motorno vozilo (ukupno: 28 starješina, 34 vojnika i 13 motornih vozila).[318]

JNA je, posebno Komanda 2. vojne oblasti i Komanda 4. korpusa, **izmjestila brojne jedinice, ubojna i druga materijalno-tehnička sredstva** "na sigurne prostore i lokacije".[319]

2. vojna oblast (general Milutin Kukanjac) je mjesecima :

- dislocirala skladišta naoružanja, municije, opreme, minsko-eksplozivnih i drugih sredstava, "na sigurne i za vojsku perspektivne prostore";
- više skladišta, kasarni i garnizona je napušteno, jer nisu postojali "nikakvi uslovi za njihov opstanak (Kiseljak, Visoko, skladište *Stojkovići*, skladište *Čelebić* i dr.)";
- dio Komande je početkom aprila izašao na Istureno komandno mjesto van Sarajeva;
- veći deo komandi 4. i 17. korpusa su takođe izvučeni van garnizona na nova komandna mjesta;
- znatan broj komandi pukova i brigada je izmješten na nove prostore, kao i njihove jedinice, zaključno sa 1. majem 1992.;
- 26. aprila 1992. veći deo Komande sa dijelovima za opsluživanje, napustio je komandu oblasti i izašao na Komandno mjesto van Sarajeva (u Komandi oblasti - 4 zgrade ostao je jedan broj starješina, kao i dijelova jedinica za obezbeđenje zgrada i opsluživanje);
- od 15. aprila 1992. skoro svaki dan su se kretale kolone motornih vozila natovarene materijalno-tehničkim sredstvima iz Komande oblasti;

---

[318] AIIZ, inv. br. 2-85, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2000, 05. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar.

[319] AIIZ, inv. br. 2-2678, Komanda 4. korpusa, Sp. br. 75-1, 7. maja 1992.

- uporedo sa tim, "obavljano je i niz drugih poslova sa osnovnim ciljem da se planski i bezbedno prebacimo na drugi prostor, odnosno da napustimo komandu oblasti u gradu, čija je lokacija u svakom pogledu za nas bila vrlo nepovoljna".[320]

Komande i jedinice 2. vojne oblasti su se početkom aprila 1992, "**usljed složene političko-bezbjednosne situacije u zoni odgovornosti**", nalazile u "**potpunom stepenu borbene gotovosti**". Po naređenju komandanta 2. vojne oblasti 6. aprila 1992. (u 06 sati) u 21 ratnoj jedinici te komande otpočela je mobilizacija. Organizacija rada na Rezervnom komandnom mjestu 2. vojne oblasti je uspostavljena i isto je stavljeno u funkciju, dok je u toku dana praćen tok izvršenja mobilizacije i uspostavljen je kontakt sa Kriznim štabom SDS-a opštine Pale.[321]

Odziv rezervnog sastava u jedinice 2. vojne oblasti u toku 6. aprila 1992. do 18 sati je bio sljedeći :

	pozvano :	odazvalo se :
- oficira	2.161	506 ili 23%;
- mlađih oficira	1.996	491 ili 25%;
- vojnih obveznika	35.264	13.084 ili 37%;

Ukupno pozvano: 38.786 - **odazvalo se** 14.039 ili 36,2%; [322]

Od ukupnog broja pozvanih iz rezervnog sastava - 39.463 na mobilizaciju se 7. aprila do 18 sati odazvalo 17.082 ili 43% i 24 motorna vozila :

---

320 Isto. Veći dio ljudstva i materijalno-tehničkih sredstava je izvučen na nove lokacije.

321 AIIZ, inv. br. 2-119, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-1999, 05. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - Sektor pozadine; Isto, inv. br. 2-120, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2024, 06. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - Sektor pozadine; Isto, inv. br. 2-86, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim Str. pov. br. 10/36-2025, 06. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar.

322 AIIZ, inv. br. 2-86, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br.10/36-2025, 06. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar; Isto, inv. br. 2-90, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2050, 07. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar.

	pozvano:	odazvalo se :
- oficira	2.253	683 ili 30%;
- mlađih oficira	2.112	777 ili 37%;
- vojnih obveznika	35.098	15.622 ili 44%.[323]

Odziv rezervnog sastava u jedinice 2. vojne oblasti u toku 8. aprila 1992. do 18 sati je bio sljedeći:

	pozvano:	odazvalo se :
- oficira	2.152	795 ili 37%;
- mlađih oficira	1.840	1.004 ili 54%;
- rezervnih vojnika	36.436	20.676 ili 57%;
Ukupno pozvano :	40.428 - **odazvalo se**:	22.474 ili 55%. [324]

Iz vojničkog pozadinskog ešalona na mobilizaciju je pozvano 5.112 lica rezervnog sastava. Do 9. aprila (u 6 sati) odazvalo se 790 lica ili 15,4% (pozvano 259 oficira, 543 mlađih oficira i 4.310 vojnika, a odazvalo se 17 ili 6,5% oficira, 56 ili 10,3% mlađih oficira i 717 ili 16,6% vojnika).[325]

U toku mobilizacije u jedinice i ustanove 2. vojne oblasti je do 11. aprila 1992. primljeno 22.474 vojna obveznika, od čega najveći broj u jedinice 17. i 5. korpusa.[326]

---

[323] Isto.

[324] AIIZ, inv. br. 2-91, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2082, 08. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar.

U toku mobilizacije jedinica 2. vojne oblasti bilo je problema, posebno u 38. partizanskoj diviziji 17. korpusa, kao što su "**napuštanje jedinica, negativan uticaj kriznog štaba, pretnje komandantu i NŠ** /načelnik Štaba - prim. S. Č./ **divizije i slično**" (Isto).

[325] AIIZ, inv. br. 2-123, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2105, 09. april 1992. - Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ - za Sektor pozadine.

[326] AIIZ, inv. br. 2-125, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 10/36-2148, 11. april 1992. - Operativnom centru Oružanih snaga SFRJ - za Sektor pozadine.

Nakon proglašenja mobilizacije jedinice 2. vojne oblasti su, nalazeći se u punoj borbenoj gotovosti, jer se "**političko-bezbjednosna situacija u zoni odgovornosti i dalje usložnjava**", pored kontrole i obezbjeđenja "**vitalnih objekata i kasarni, a u zahvatu fronta na preduzimanju mjera pojačanog borbenog obezbjeđenja, snabdjevanju i popuni jedinica hranom, gorivom i MES-om**" /minsko-eksplozivnim sredstvima - prim. S. Č./, formiranju oružanih jedinica srpske *teritorijalne odbrane* i *Ministarstva unutrašnjih poslova Srpske Republike Krajine*, vršile i pripreme za napad.[327]

Raspored snaga JNA, odnosno jedinica 2. vojne oblasti, 7. aprila 1992. je bio sljedeći:

1) **Zona borbenih dejstava Kupres**:[328]

- na pravcu: Doline /kota 1.152/ - selo Stražbenica napadao je 3. bataljon 11. partizanske brigade;

---

[327] AIIZ, inv. br. 2-91, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2082, 08. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar; Isto, inv. br. 2-94, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2150, 11. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar.

[328] U rejonu Kupresa 9. korpus JNA je 8. aprila 1992. preduzeo "**akcije čišćenja grada, pružanje pomoći stanovništvu i pripremi za nastavak planiranja dejstava na Kupreškim vratima i s. Malovanu**" (AIIZ, inv. br. 2-91, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2082, 08. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar).

Na području Kupresa je tokom 1991. boravila jedna jedinica JNA, čije su vojnike "**stanovnici srpskih sela s oduševljenjem prihvatili**". Polazeći od te ocjene, *Udruženje Srba iz Bosne Hercegovine u Srbiji*, sa sjedištem u Beogradu, 17. januara 1992. obratilo se Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, lično načelniku Generalštaba generalpukovniku Blagoju Adžiću, sa zahtjevom za smještanje vojne jedinice na teritoriji opštine Kupres, radi navodnog "**sprečavanja genocida nad Srbima**". S tim u vezi, Gojko Đogo, predsjednik Udruženja, koji je, konsultujući se često sa Radovanom Karadžićem, Nikolom Koljevićem, Dobricom Ćosićem i drugima, propagirao srpsku agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu, tražio je da JNA uspostavi garnizon na teritoriji te opštine, "**tim pre što je Kupres izglasao pripajanje Srpskoj Krajini**". Naime, cilj je bio da jedinice JNA, pod izgovorom zaštite srpskog stanovništva na području opštine Kupres, zauzmu, odnosno zaposjednu Kupreško visoravan, strateški važno mjesto (AIIZ, inv. br. 2-223, *Udruženje Srba iz Bosne i Hercegovine u Srbiji*, Beograd 17. januar 1992. - Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu - Načelniku Generalštaba (generalpukovniku Blagoju Adžiću).

- na pravcu: selo Zlosela - kota 1.120 - Kupreško polje napadala je tenkovska četa sa dobrovoljačkim odredom iz Šipova i Zlosela;
- na pravcu: selo Zlosela /kota 1.156/ - selo Olovo, duž puta napadao je 2. bataljon 13. partizanske brigade;
- četa minobacača u rejonu sela Suhova;
- baterija haubica od 105 mm u rejonu sela Blagaj;
- 2. divizion 5. motorizovanog artiljerijskog puka u rejonu sela Mrđanovci, kota 1.154, crkva kota 1.130 Novo Selo;
- u rejonu Koprivnica - Carev Mlin 1. bataljon 19. brigade 30. partizanske divizije;
- u rejonu: sela D. i G. Vukovsko odred TO *Vukovsko* - u gradu Kupresu veći dio držala je četa TO "*Kupres*" pod kontrolom.

2) **Zona borbenih dejstava Bosanski Brod** :

- Odred TO Bosanski Brod istočni dio Bosanskog Broda - rejon Greda;
- Odred TO *Liješće* u rejonu sela Liješće;
- 1. bataljon 327. motorizovane brigade sa 1. odredom TO u rejonu sela Kobile Gornje sa pokretom kolone na komunikaciji sela Parašlica;
- tenkovska četa 327. motorizovane brigade u rejonu sela Nareci;
- 2. oklopni bataljon 336. motorizovane brigade u rejonu sela Unka;
- 3. bataljon 327. motorizovane brigade u rejonu sela Zborište, selo Bosanski Lužani, sa pokretom kolone na rijeku Ukrina;
- bataljon TO *Prnjavor* i četa TO *Trstenica* u rejonu sela Kalačka, Pavlovo brdo, pokretom kolone duž puta;
- protivoklopno odjeljenje 1. baterije 1. diviziona 17. mješovitog protivoklopnog artiljerijskog puka u rejonu sela Bjelaš;
- baterija višecijevnih bacača raketa 17. mješovitog artiljerijskog puka u rejonu sela Polje /tt.199/;
- baterija haubičkog artiljerijskog diviziona 337. motorizovane brigade u rejonu sela Šekići;

- 4 bataljon 327. motorizovane brigade u rejonu sela Glogovača;
- Komanda 327. motorizovane brigade u Derventi;
- 2. bataljon 497. inžinjerijskog puka u rejonu sela Betnja Mala, sela Polje;
- Komandno mjesto 1. Operativne grupe 17. korpusa u rejonu sela Podnovlje /k.179/ .

3) **Zona borbenih dejstava Bijeljina** :

- u Bijeljini je bila razmještena Komanda 38. partizanske divizije, 17. mješoviti artiljerijski puk, baterija višecijevnog bacača raketa 17. mješovitog artiljerijskog puka i haubička artiljerijska baterija 17. mješovitog artiljerijskog puka;
- u rejonu sela Janja 2. oklopni bataljon 453. motorizovane brigade;
- 1. bataljon 17. partizanske brigade u rejonu Bosanska Rača, Galistok, sela Brodare;
- 2. bataljon 17. partizanske brigade u rejonu sela Gornji Šepak (Zvornik);
- 3. bataljon 17. partizanske brigade u rejonu Trpovačka brda, r. Lukavac, selo Donje Crnjelovo;
- Komandno mjesto u rejonu sela Mala Obarska;
- baterija minobacača 38. partizanske brigade u rejonu sela Lješnica;
- 22. partizanska brigada bila je razmještena:

1. bataljon 22. partizanske brigade u rejon sela Čelopek;

2. bataljon 22. partizanske brigade u selu Bogutovo Selo;

3. bataljon 22. partizanske brigade u selu Donja Trnava;

Komandno mjesto - u selu Ugljevik.

4) **Zona borbenih dejstava Sarajevo** :

- 49. motorizovana brigada raspoređena na punktovima po sljedećem :

rejon Vratnika - vod tenkova;

rejon aerodroma Butmir - ojačan vod tenkova;

rejon Mojmilovo brdo - ojačan vod tenkova;

- 4. mješoviti artiljerijski puk u rejonu Koran;
- 4. mješoviti protivoklopni artiljerijski puk u selu Mokro;
- 346. laki artiljerijski puk protivvazdušne odbrane rejon Trebević;
- 216. brdska brigada u Han Pijesku;
- Istureno komandno mjesto 4. korpusa Zlatište.

Samostalne jedinice 2. vojne oblasti :

- 240. samostalni samohodni raketni puk protivvazdušne odbrane;
- 65. motorizovani puk.[329]

Jedinice Podgoričkog korpusa JNA su 10. aprila 1992. teškim naoružanjem dejstvovale po području Dubrava. JNA je 11. aprila vršila pokrete oklopnih sredstava na relaciji Bileća - Stolac - Neum i na području Podveležja. Istoga je dana JNA stacionirana oko Doboja, izašla je iz garnizona u Tuzli i bila raspoređena na putu prema Gračanici, a sve pod izgovorom da osigurava komunikacije. Istovremeno su jedinice JNA ušle u Modriču i zauzele zgradu Skupštine opštine, Stanicu javne bezbjednosti, radiostanicu i druge važne punktove u gradu. Iz pravca Rogatice je 12. aprila stigla vojna kolona vozila JNA, koja se u Mesićima razdvojila, odakle je dio nastavio put prema Ustiprači i stacionirao se kod mosta prema Goraždu. Dio te kolone je zaustavljen u mjestu Dub, a dio je iz Mesića krenuo prema Jabuci. Istog se dana iz pravca Kalinovika prema Foči kretala jedna četa JNA. U toku noći 13. aprila vojne jedinice, sa nekoliko topova, su zaposjele brdo Oštri rat na sjeveroistočnoj strani Mostara i blokirale južnu zonu grada i terminal *Energopetrola* na lijevoj obali. Oko 17 sati 14. aprila dva aviona JNA (tipa *MIG*) u brišućem letu probili su zvučni zid iznad Sarajeva, što je izazvalo paniku među građanima.[330]

---

329 AIIZ, inv. br. 2-145, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 09/997-20, 07. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar.

330 *Bilten MNO*, br. 3, 10. april 1992.; Isto, br. 4, 11. april 1992.; Isto, br. 5 i 6, 11. april 1992.; Isto, br. 11-12, 14. april 1992.; Isto, br. 13, 15. april 1992.; **Agresija...**, str. 25.

JNA i oružane formacije SDS-a su 17. aprila 1992. artiljerijom i oklopnim jedinicama, opkolile Brčko, u kome se, inače, nalazio jak vojni garnizon, kao i Gradačac koji je bio "**opkoljen na širem prostoru**". Na raskrsnici prema Brčkom bile su stacionirane oklopne jedinice JNA. U Pelagićevu je bila koncentrisana veća jedinica JNA. Kod termoelektrane Ugljevik JNA je locirala artiljerijski divizion i manju tenkovsku jedinicu. Iz pravca Rogatice prema Sarajevu kretala se Gučevska brigada sa 45 vozila, zatim iz Trnova prema Nevesinju vojna kolona sa 34 vozila, te 20 vozila za Kalinovik.[331]

U raznim dijelovima Sarajeva 16. aprila 1992. pojačano je kretanje jedinica JNA, što je izazvalo veliku uznemirenost građana. Tog je dana, primjera radi, JNA izašla na Dobrinju i Mojmilo.[332]

Kroz Vogošću su 18. aprila prema *Pretisu* prošla dva tenka i dvoja borbena kola; iz Banje Luke prema Derventi kretala se veća vojna kolona sastavljena od tenkova i drugih oklopnih vozila, a u Doboju (u gradu i oko njega) bili su stacionirani tenkovi i topovi. U krug tvornice *Pretis* su 19. aprila ušla četiri tenka JNA, a u Bosanskom Šamcu jedna vojna jedinica patrolirala je gradom i razoružavala građane. Jedinice JNA nadzirale su sarajevski aerodrom i obavljale carinske preglede. Vlasenica je tokom noći 22. aprila blokirana oklopnim transporterima i jakim mehanizovanim formacijama JNA. Vlast u gradu je, uz pomoć JNA, preuzela tzv. *Srpska garda*, a Bošnjaci su pozvani da predaju oružje. Iz Ilijaša se 24. aprila prema *Pretisu* kretala kolona od desetak vojnih kamiona, nekoliko borbenih oklopnih vozila, dva džipa i četiri "picgauera" sa prikačenim topovima. Kolona motornih vozila iz Visokog i sela Vratnice 24. aprila 1992. krenula je prema Ilijašu, a zatim, nakon kratkog zadržavanja u selu Ljubniće, nastavila prema Sarajevu putem Zenica - Sarajevo. Istoga je dana sa Pala preko Trebevića prema Sarajevu krenula vojna kolona, u kojoj je bilo i tenkova. U rejonu Borija JNA je ukopavala tenkove i oklopne transportere. U Bratuncu je 25. aprila stacionirana tenkovska jedinica JNA, koja je zajedno sa brojnim oružanim srpskim formacijama, vršila masovne zločine nad Bošnjacima, pljačkajući i kamionima odvozeći njihovu privatnu imovinu u Srbiju. Minobacačima od 82 mm i 120 mm iz naselja Borići JNA je rušila muslimanska sela

331 Isto.

332 *Bilten MNO*, br. 15, 16. april 1992.

Potočari, Pale, Budak, Pećišta i dr. Istoga dana JNA je kod petlje na izlazu iz Vogošće grupisala artiljerijska oruđa, čije su cijevi bile okrenute prema Semizovcu. Vojnike iz Rajlovca, koji su do tada bili na tom mjestu, JNA je zamijenila oružanim srpskim formacijama. Za obezbjeđenje vogošćanske petlje 26. aprila je dovedena jedna četa iz 216. brdske brigade, sa zadatkom da "obezbedi" fabriku *Pretis*. Jedan vojni transporter je 27. aprila iz Sarajeva upućen prema Foči.[333]

Vojna kolona od tri oklopna transportera, jednog tenka i tri kampanjole pune vojnika, 28. aprila pošla je od Kalinovika prema Foči. Na području Livna JNA je ukopavala i dovlačila nova materijalno-tehnička sredstva, teškom artiljerijom je tučen i razaran Tomislavgrad, a na pravcu Bileća - Stolac kretala se duga kolona vojnih vozila. Na širem području Mostara i Neuma 30. aprila su pristizale nove vojne snage JNA. Istog dana kolona vojnih vozila sa prikolicama je prošla kroz sarajevsko naselje Aerodrom. Oružane formacije SDS-a, uz pomoć JNA, koja im je doturala razno oružje i tešku artiljeriju, na području Konjica su zauzele ključne tačke i napadale grad.[334]

U selu Biljevo - Semizovac su 1. maja dovezena tri topa i usmjerena prema Visokom. Iz Banje Luke prema Derventi krenula je kolona od 20 vozila sa dobro naoružanim ljudima, te 15 topova velikog kalibra.[335]

Početkom maja 1992. jedinice JNA su u Mostaru, zajedno sa "šešeljevcima", zaposjele zaobilaznu magistralu iznad Mazoljica, Brankovca i Bjelušina. Tu su stacionirane brojne baterije lakših i težih minobacača, topova, protivavionskih mitraljeza i drugih oružja. Iznad magistrale, na Malom kuku ispod Veleža i u Gostinoj šumi na susjednom brdu Stolac, ukopani su tenkovi i topovi raznih kalibara. Artiljerijska gnijezda nalazila su se i uz Sjeverni logor. Armijske

---

333 Isto, br. 20-21, 18. april 1992.; Isto, br. 22-23, 19. april 1992.; Isto, br. 33, 24. april 1992.; Isto, br. 35 i 36, 25. april 1992.; AIIZ, inv. br. 2-110, Komanda 2. vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. br. 10/36-2501, 26. april 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - Operativni centar i drugima; Dnevni izvještaj, br. 2, 26. april 1992.; **Agresija...**, str. 29-30.

334 Isto, br. 40, 28. april 1992.; Isto, br. 42, 28. april 1992.; Isto, br. 44-45, 30. april 1992.; **Dnevni izvještaj**, br. 5, 29. april 1992. i br. 6, 30. april 1992.

335 *Bilten MNO*, br. 46-47, 1. maj 1992.

baterije sa tenkovima, topovima i višecijevnim raketnim bacačima, stacionirane su u Bišću polju (u južnoj zoni grada). I cijevi JNA sa brda Hum i Brkanovog brda imale su grad (Mostar) na dlanu.[336]

Prvom polovinom maja 1992. na području tuzlanske regije pojačano je kretanje vojnih konvoja na pravcima: Olovo - Kladanj - Vlasenica; Bijeljina - Tuzla - Doboj i Doboj - Tuzla - Bijeljina. Pored toga, na području Dubrava i Kalesije JNA je locirala veći broj tenkova, oklopnih transportera, minobacača i protivavioskih oruđa. Ojačani oklopni bataljon i dvije baterije minobacača bili su locirani na lokalitetu Zeline, Vukane i Osmaci, dok je u okolini Papraće (na graničnom području Kalesija - Šekovići) bila stacionirana oklopna jedinica pukovnika Tačića, koji je 1991. iz Jastrebarskog sa oklopnom jedinicom došao na aerodrom *Dubrave*.[337]

Na aerodromu Sarajevo je u drugoj polovini maja 1992. nastavljeno ukopavanje (inženjerijskim mašinama), gdje su, istovremeno stigli "arkanovci" i "šešeljevci". U više navrata u Lukavici su slijetali helikopteri koji su natovareni odlazili u pravcu Kalinovika.[338]

Krajem maja 1992. mostove na Ilidži (Sarajevo) držali su srpski "rezervisti" iz Valjeva, Aleksandrovca i Aleksinca. U isto vrijeme srpskim ekstremistima iz Vogošće kao pojačanje stiglo je oko 50 Crnogoraca. U sarajevskom naselju Grbavica tada je ubačeno oko 300 specijalaca iz Niša i Novog Sada, koji su izvršili mnoge zločine.[339]

U periodu od septembra 1991. do 25. marta 1992. JNA je u organizaciji Komande 4. korpusa izviđala brda i postepeno zauzimala glavne strateške tačke oko Sarajeva na liniji Lukavica - Vidikovac - Brus - Pale - Borije - Hreša - Mrkovići - Poljine - Vogošća - Žuč - Briješće

---

336 Isto, br. 46-55, 1-6. maj 1992.

337 **Dnevni izvještaj**, br. 15, 9. maj 1992. Desantne jedinice JNA na području Kalesije vršile su brojne zločine i palile sela, dok je stanovništvo bježalo prema Tuzli. Agresor je iz tenkova pogodio nekoliko kuća i džamija, prije nego što su taj napad zaustavili branioci Bosne i Hercegovine.

338 Isto, br. 26, 20. maj 1992.; br. 27, 21. maj 1992.; br. 28, 22. maj 1992.; br. 29, 23. maj 1992.; br. 30, 24. maj 1992.; br. 31, 25. maj 1992. i br. 32, 26. maj 1992.

339 Isto, br. 33, 27. maj 1992. i br. 38, 1. juni 1992.

- Rajlovac - Ilidža. Tom prilikom su visoki oficiri JNA odredili mjesta za postavljanje artiljerijskog oruđa od 12,7 do 155 mm, izgradili rovove, iskopali zaklone, organizirali vatreni sistem, "**tako da u svakom trenutku danju i noću snajperskom i artiljerijskom vatrom mogu pokriti sve vitalne objekte u gradu i mobilizirati i obučavati odano ljudstvo**". Tim akcijama je rukovodio general Vojislav Đurđevac sa sljedećim oficirima: pukovnik Ratko Đukanović, potpukovnici Petar Simović, Radislav Cvetković i Jovan Bartula, major Dragojlo Tošić, zatim penzionirani potpukovnik Tadija Manojlović, te major Janko Trivić, koji je mobilizirao "odano ljudstvo i obučavao ga".[340]

Komandant 4. korpusa sa grupom starješina obezbjeđivao je "**sve sastave u garnizonu Sarajevo i bližoj okolici. Sa starješinama (od komandira odjeljenja do viših oficira) izvršeno je detaljno izviđanje prostora mogućih pravaca i načina dejstava. Nekoliko puta je izvršena provjera veze**".[341]

Ukopavanje vojske na brdima i oko Sarajeva, izlazak dijela 346. lakog artiljerijskog puka protivvazdušne odbrane na vatreni položaj u rejone sarajevskog aerodroma i Brusa, postavljanje topova na Trebeviću i drugim lokacijama, kao i vojni pokreti i pojačan broj vozila 20. marta 1992, izazvali su uznemirenost Sarajlija. U komandi 2. vojne oblasti rečeno je da se radi o "**redovnim aktivnostima JNA**". Početkom aprila na obroncima Sarajeva, zatim na Mokrom, Vučjoj Luci i na Trebeviću stacionirane su ukopane artiljerijske jedinice JNA, **koje su grad i prigradska naselja držale u obruču**. Te jedinice su još prije početka aprila 1992. imale sve koordinate planiranih lokaliteta za napad i važnih objekata u gradu. Još tada je Služba državne bezbjednosti Bosne i Hercegovine raspolagala informacijom da će strateški objekat R SUP-a na Zlatištu (neposredno ispod putne komunikacije na Trebeviću) "**u prvom naletu biti sravnjen sa zemljom**", što se pokazalo tačnim - Zlatište je doslovno uništeno artiljerijom. JNA je u noći 3. aprila (oko 21 sat) na brdu Mojmilo postavila vojne transportere.[342]

---

340 **Agresija...**, str. 51.

341 AIIZ, inv. br. 2-75, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 908-1, 20. mart 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ – "Na ličnost NGŠ".

342 Isto; **Agresija...**, str.18; **Posebno izdanje**, br. 2, 28. april 1992.

Sredinom aprila 1992. na čitavoj teritoriji Bosne i Hercegovine jedinice JNA "**obezbjeđivale**" važnije komunikacije i objekte. Naime, tada su jedinice JNA **blokirale i glavne punktove na izlazu i ulazu u Sarajevo**.[343]

Na osnovu raspoloživih podataka pouzdano se može utvrditi da je opsada Sarajeva, u cilju njegovog zauzimanja, brižljivo pripremana u visokim vojnim krugovima JNA i uz punu saradnju sa SDS-om. O tome nedvosmisleno govore činjenice, a posebno raspored artiljerije oko grada.

Na sjevernoj strani, na potezu Mrkovići - Vogošća agresor je na prvoj liniji opsade postavio ojačani artiljerijski divizion jačine pet baterija (jedna baterija minobacača od 120 milimetara, topovska baterija kalibra 105 i 155 milimetara, topovska baterija od 76 milimetara i baterija višecijevnih bacača raketa od 128 milimetara tipa "Plamen" (prve četiri baterije sastojale su se od po šest, a baterija višecijevnih bacača raketa od četiri oruđa). Pored toga, agresor je po dubini rasporedio 3-5 baterija u širokom zahvatu od Tihovića prema Olovu. Za podršku svim tim baterijama agresor je koristio jednu tenkovsku četu jačine deset tenkova, najčešće T-55, M-84 i T-34.[344]

Na pravcu Rajlovac - Doglodi - Otes - Ilidža agresor je rasporedio gotovo identičan artiljerijski divizion. Vezu između pravca Mrkovići - Vogošća i ovoga obezbjeđivao je Mješoviti artiljerijski divizion sa Paljeva. Na ovom sektoru po dubini bile su razmještene baterije haubica 105 i 155 milimetara na prostorima Šaminog gaja, Vlakova i Ahatovića.

Agresor je na tom području izvršio i veliko koncentriranje oklopnih snaga jačine tenkovskog bataljona i mješovitog oklopno-mehaniziranog bataljona. Na Ilidži su bile smještene dvije baterije haubičkih topova, a glavnina snaga na tom prostoru bila je locirana u Butilama i u rejonu Plandište.[345]

---

[343] AIIZ, inv. br. 2-169, Vojna pošta 5027, Int. br. 25/142-760, Sarajevo, 16. april 1992. - Na ličnost komandanta.

[344] *Prva linija* (list Armije Republike Bosne i Hercegovine), br. 2, 1. februar 1993, str. 2-3.

[345] Isto.

Na pravcu Vraca - spoj Milinkladske i Ozrenske ulice - Čolina Kapa agresor je razmjestio četiri baterije (jedna minobacačka od 120 milimetara, topovska od 76 milimetara i dvije haubičke od 105 i 155 milimetara), zatim bataljonske vatrene grupe sa četiri voda minobacača od 82 milimetra i ojačan topovski vod sa četiri bestrzajna topa. Na spoju između Kasindolske i Milinkladske ulice bile su razmještene dvije baterije samohodnih oruđa kalibra 122 milimetra. Slične baterije su bile ukopane i na Gavrića brdu i poligonu iznad naselja Gornji Kotorac.[346]

Na potezu Borije - Faletići - Gornje Biosko na vatrenim položajima Borija, Zečije Glave, Debelog Brda i Gornjeg i Donjeg Bioskog bile su raspoređene tri baterije (minobacačka od 120 milimetara, haubička od 155 milimetara i topovska od 100 milimetara). Po dubini na području Mokrog bila je smještena Artiljerijsko-raketna brigada protuoklopnih vođenih raketa na vozilima BOV-83 i topovi od 100 mm T-12 (municija te brigade nalazi se u skladištima "Zoimerca"). Za svaku grupu tih oruđa bila je pridodata jedna baterija višecijevnih bacača raketa.[347]

Najsavremenije uređaje za praćenje i navođenje artiljerijskih dejstava agresor je locirao u podzemne objekte na Jahorini, koje su uoči agresije instalirali pripadnici JNA. Ti objekti su sa vanjske strane obezbijeđeni mitraljeskim gnijezdima i topovima.[348]

Velikosrpski agresor je, pored artiljerijskih oruđa, u opsadi Sarajeva angažovao veliki broj oruđa protivvazdušne odbrane. Napad na Sarajevo agresor je, pored ostalog, izveo sa 5.600 artiljerijskih cijevi, 110 tenkova i 180 transportera.

Krajem 1992. i početkom 1993. agresor je na Sarajevo (na frontu ukupne dužine 60 km), okrenuo više od 2.100 cijevi (teških oruđa i oruđa protivvazdušne odbrane). Na kilometar fronta agresor je rasporedio 35 oruđa, a u historiji ratovanja najveća koncentracija artiljerije zabilježena je oko Berlina i iznosila je 25 cijevi sa jedne strane.[349]

---

346 Isto.

347 Isto.

348 Isto.

349 Isto.

Agresor je planski koncentrisao ogromne količine oružja i oruđa kako bi Sarajevo potpuno izolovao od "ostatka" Bosne i Hercegovine i svijeta (fizički, telekomunikacijski, medijski...). Cilj je bio da se glavni grad, sa svim najvažnijim državnim, vladinim, naučnim, obrazovnim, kulturnim, informativnim i ostalim institucijama zauzme i odsječe od svog "tijela" Bosne i Hercegovine i tako unište sva obilježja njene državnosti, a posebno bošnjački narod. Time je agresor nastojao izmijeniti etničku kartu Bosne i Hercegovine, da bi u političkim pregovorima insistirao na priznanju silom nametnutog stanja.[350]

Zanimljivo je istaći da borbeni raspored na artiljerijskim vatrenim položajima agresor nije izvodio na osnovu klasične formacije, već je oruđa rastresito rasporedio, što je omogućavlo da djeluju po svim dijelovima grada i po položajima boraca Armije Republike Bosne i Hercegovine. Raspored je bio izvršen na visinskim kotama, što je omogućavalo neposredna i poluposredna gađanja.[351]

U inženjerijskom smislu artiljerijski vatreni položaji agresora veoma dobro su bili utvrđeni i maskirani. Na pojedinim važnim položajima bile su postavljene i makete topova. Također su bili dobro uređeni i rezervni položaji.[352]

Posade i oruđa na položajima bili su zaštićeni miniranjem terena ispred i bočno od diverzantskih dejstava, dok je zaštita bila dopunjena i dejstvom teškog pješadijskog naoružanja (najčešće teški mitraljezi od 12,7 mm i puškomitraljezi M-84).[353]

U pripremi za opsadu Sarajeva agresor je uspostavio potpunu kontrolu svih vitalnih saobraćajnica, osiguravao komunikacije za dotur municije, zatim uspostavio sistem veza i dr. Snabdijevanje je vršeno, uglavnom, iz Srbije i iz magacina na prostoru Koran - Pale, kao i iz skladišta *PRETIS-a* i kasarni u Lukavici.[354]

---

350 Isto.

351 Isto. Nedostatak tog raspoređivanja je bio u tome, što nije bilo moguće izvesti sasređenu vatru, odnosno, izvršiti artiljerijske udare i zaprečne vatre.

352 Isto.

353 Isto.

354 Isto.

Pješadijske, artiljerijske i oklopno-mehanizovane jedinice JNA su, u sadejstvu sa petokolonaškim oružanim formacijama SDS-a, 6. aprila 1992. zatvorile "**sve prilaze gradu Sarajevu**".[355]

Odmah su napravljene barikade na svim prilazima Sarajevu (Stupska petlja, Ilidža, Krivoglavci, Ilijaš i dr.), koje su organizovali pripadnici JNA i zajedno ih držali sa oružanim grupama SDS-a. Tako se, na primjer, u Krivoglavcima (na auto-putu Zenica - Sarajevo) na barikadi nalazio top sa armijskom posadom i uperenim cijevima na zaustavljene kolone autobusa.[356]

Očigledno da su glavne strateške tačke oko Sarajeva, uoči agresorskog napada na grad, bile pod potpunom kontrolom JNA i brojnih pripadnika srpskih oružanih formacija, koje su komunikacijski bile međusobno dobro povezane, naoružane svim oruđima i oružjem, kao i obezbjeđene drugim materijalno-tehničkim sredstvima.

U vezi sa opsadom Sarajeva interesantno je ukazati i na činjenicu da je sredinom 1992. agresor prema Palama držao pet borbenih linija. Prva je bila na Grbavici i Vracama, gdje su se, uz lokalne srpske fašiste, nalazili i "arkanovci", kao i pripadnici drugih oružanih formacija iz Srbije i Crne Gore. Tu liniju je tada držalo oko dvjesto agresorskih vojnika. Na "Osmicama" je bila druga linija koju su držale srpske formacije iz Vojkovića, zatim sa Pala, kao i grupacije mještana (oko 250 ljudi). Treću borbenu liniju su pokrivali pripadnici Užičkog korpusa, čiji je štab bio smješten u planinarskom domu na Čelini, a raspolagali su sa oko sto tenkova. Četvrta borbena linija je obuhvatala pojas od raskršća za Jahorinu i Sarajevo na Trebeviću prema Jahorini i TV repetitoru na vrhu Trebevića. Oko dvjesto vojnika, uglavnom sa Pala, tu je opsluživalo tešku artiljeriju. Peta linija fronta se odnosila na lokalitete hotela *Jahorina* i vojnih objekata na Ravnoj planini, gdje je ukopana teška artiljerija sa cijevima okrenutim prema Goraždu. U sastavu ove jedinice je bilo oko sto vojnika sa Pala i oko dvjesto iz Srbije. Oko petsto agresorskih vojnika, te petsto mještana držalo je

---

355 **Posebno izdanje**, br. 2, 28. april 1992. Naime, "**tog dana rudari, radnici, domaćice, studenti, učenici i građani iz unutrašnjosti Bosne i Hercegovine krenuli su pred svoju Skupštinu na mirovni miting da protestuju protiv rata. Odmah nakon Karadžićevog naređenja na svim prilazima Sarajevu (Krivoglavci, Stupska petlja, Ilidža, Ilijaš i dr.) napravljene su barikade**" (Isto).

356 Isto.

položaje u Jahorinskom potoku. Agresorski vojnici zaposjeli su kote Varda, Brda i Glatke njive na tromeđi opština Foča-Goražde-Pale. Te su jedinice, takođe, raspolagale artiljerijskim naoružanjem. Četničke formacije su locirane i na Koranskom groblju i Rudom brdu, dok je u Renovici bilo oko tristo agresorskih vojnika (sto mještana, a ostali su bili iz Srbije i Crne Gore). Na Hreši, Gornjem i Donjem Biosku bilo je oko petsto agresorskih vojnika, dok je na Palama bilo oko petsto "belih orlova", čiji je štab bio na Borikama, kao i oko petsto "arkanovaca" koji su bili smješteni u Domu izviđača i hotelu *Turist*. Na Lapišnici je bilo oko dvjesto "specijalaca" Radomira Kojića, dok je oko dvjesto "srpskih policajaca" osiguravalo čitav teritorij Pala.[357]

Značajna činjenica koja ilustruje pripremu agresije na Bosnu i Hercegovinu od najvišeg vojnog i političkog rukovodstva SFRJ (krnje Predsjedništvo SFRJ) i državnog i političkog rukovodstva Srbije, jeste izgradnja ratne bolnice na Sokocu i osiguravanje medicinske i sanitetske opreme i zdravstvenih radnika određenih specijalnosti za njene potrebe. Naime, krajem 1991. na Sokocu je, za potrebe ratne bolnice, izgrađen objekt oko 7.000 m^2 korisnog prostora. Za njeno opremanje je, na osnovu dogovora između načelnika Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, zatim načelnika sanitetske uprave SSNO i komandanta 2. vojne oblasti, angažovana i Vlada Republike Srbije (Ministarstvo odbrane i Ministarstvo zdravlja). Tako se takozvana *Vlada SAO Romanije* i njen ministar odbrane, major Dragomir Krstović, 10. februara 1992, Str. pov. 10-8/92. ("**Vojna tajna. Strogo poverljivo**.") obratila lično predsjedniku Vlade Republike Srbije "(**na ruke dr Radomana Božovića**)", sa zahtjevom da im se "**obezbede 2 (dva) helikoptera koja bi nam služila za prevoz povređenih i obolelih**". Polazeći od procjene da, iako imaju na raspolaganju pilota, tehničku ekipu i heliodrom, ratnu bolnicu neće moći obezbijediti "**neophodnim sanitetskim kadrom, tehničkom opremom i medicinskim aparatima i uređajima**" vrše "**najčešće po vertikali**", a da bi imali što manje gubitaka, kako vojnih obveznika, tako i civilnog stanovništva, major Krstović je molio predsjednika Vlade Republike Srbije da im omogući da dobiju "**ova dva helikoptera**".[358]

---

357 **Dnevni izvještaj**, br. 94, 27. juli 1992.

358 AIIZ, inv. br. 2-77, Takozvana *Vlada SAO Romanije-Ministarstvo odbrane*, Str. pov. br. 10-8/92, 10. februar 1992. - Predsjedniku Vlade Republike Srbije.

Vlada Republike Srbije je navedeni zahtjev pozitivno riješila, te Vojnoj bolnici na Sokocu obezbijedila tražene helikoptere. Naime, raspoloživi podaci potvrđuju da se avgusta 1992. na heliodromu u neposrednoj blizini Vojne bolnice na Romaniji nalazilo 4-5 helikoptera, kojima su obavljani transporti ranjenika, ali i trupa, naoružanja i vojne opreme.[359]

Vlada SAO Romanije se 10. februara 1992. obratila i Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, Komandi 2. vojne oblasti, Ministarstvu odbrane i Ministarstvu zdravlja Republike Srbije i drugima, sa zahtjevom da joj za potrebe ratne bolnice Podromanija -Sokolac "**što hitnije**" obezbijede medicinsku i sanitetsku opremu, dok će "**ljekare, tehničare i ostalo medicinsko osoblje**" obezbijediti "**sa teritorije SAO Romanije i grada Sarajeva**". Pri tome se navodi da su dr Sava Novaković, pomoćnik ministra zdravlja Rebublike Srbije i dr Jelena Radojković, iz Ministarstva odbrane Republike Srbije, koordinatori za obezbjeđenje navedene opreme.[360]

Sredinom marta 1992. "**pri kraju je kompletno formiranje bolnice na Sokocu**". Nosioci tih aktivnosti bili su Vojna bolnica u Sarajevu i Skupština opštine Sokolac. To je, u stvari, bila praktična priprema za dislokaciju Vojne bolnice iz Sarajeva, iz koje je, nakon formiranja Ratne bolnice na Sokocu, nekoliko hirurških ekipa prebačeno na Sokolac i Pale.[361]

S obzirom na to da ratna bolnica na Sokocu nije raspolagala dijelom materijalnih sredstava i stručnim licima, posebno za uzimanje i laboratorijsku obradu krvi, njeno rukovodstvo je neprekidno tražilo od Sarajeva i Beograda da im to obezbijede. Tako je, komandant Vojne pošte 1018 na Sokocu, potpukovnik Radovan Dobraš 7. aprila 1992, prema dogovoru između Sanitetske uprave SSNO i upravnika Vojne bolnice u Sarajevu, pukovnika dr Tomislava Taušana, Sanitetskoj upravi SSNO (pukovniku Miletiću) dostavio "**potrebe u kadru i materijalnim**

---

[359] AIIZ, inv. br. 3-1289/1.

[360] AIIZ, inv. br. 2-76, *Vlada SAO Romanije - Ministarstvo odbrane*, Str. pov. br. 10-9/92, 10. februar 1992. - Pomoćniku Saveznog sekretara za narodnu odbranu za pozadinu i drugima.

[361] AIIZ, inv. br. 2-75, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 908-1, 20. mart 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ - "Na ličnost NGŠ"; Isto, inv. br. 2-494, Telefaks Vojne pošte 1018 Sokolac, br. 35368, od 07. aprila 1992.

sredstvima". U vezi sa potrebama u kadrovima Dobraš je tražio: transfuziologa, medicinskog tehničara (transfuzer), dva anesteziologa, anestetičara, neurohirurga, vaskularnog hirurga, ortopeda, dva opšta hirurga, rentgenologa, RTG tehničara, farmaceuta, farmaceuta za rad sa laboratorijom za proizvodnju parenteralnih rastvora, pet instrumentara, internistu i dva sanitetska oficira za rad u Komandi jedinice. Što se tiče materijalnih sredstava navedeni potpukovnik je tražio: 500 komada sistema za uzimanje krvi; testove za testiranje krvi (po procjeni); RTG filmove, rastvarač i fiksir (po procjeni); 500 doza krvi; ACD rastvor ili neki drugi kozervans za krv; 200 boca hemacola; 200 LGX 24%; 200 Amin steril; 200 Glukosalinae 10%; 500 Longacefa ili Linocefa 2,0; 500 Klindamicyna 0,6; 1.000 Penicilin kristalni a 1.000.000 mg; 20 Halotan; 30 Azotnih oksidul boca a 3kg; 60 kiseonik boca a 3 kg; EKG aparat za snimanje; monitor za praćenje srčane funkcije (minimum 2); respirator (minimum 2); gasovi za respirator (po procjeni); 50 spoljnih fiksatora za gornji i donji ekstremitet i proteze krvnih sudova sa potrebnim šivaćim materijalom (po procjeni vaskularnog hirurga).[362]

Velikosrpski agresor i njegovi kolaboracionisti su posebnu pažnju usmjerili i na korištenje medicinskih ustanova u zločinačke svrhe, te su u tom smislu organizovali njihovu blokadu i otuđivanje opreme, lijekova i sanitetskog materijala. Tako su Vojnu bolnicu u Sarajevu, uz neposrednu pomoć njenog upravnika-pukovnika dr Tomislava Taušana, dugogodišnjeg saradnika Kontraobavještajne službe JNA, koristili za smještaj srpskih zločinaca, odakle su nesmetano pucali po civilima-prolaznicima. Naime, neposredno uoči agresije pukovnik Taušan je u Vojnoj bolnici "**rasporedio**" manju jedinicu od 25 vojnih

---

362 AIIZ, inv. br. 2-495, Telefaks Vojne pošte 1018 Sokolac, br. 011-645-961, 1. aprila 1992.; Isto, inv. br. 2-493, Telefaks Vojne pošte 1018 Sokolac, 7. aprila 1992.; Isto, inv. br. 2-494, Telefaks Vojne pošte 1018, Sokolac, br. 35368, od 07. aprila 1992.

Pukovnik Dobraš je u vezi sa potrebnim kadrovima molio da im "**hitno**" upute "**ljude sljedećih specijalnosti**" :

1. kapetana I klase Dobrijevića za rad sa laboratorijom za proizvodnju parenteralnih rastvora;

2. zastavnika Mraorić Slobodana - medicinskog tehničara transfuzera;

3. Popović Dragana - RTG tehničara;

4. Mirosavljević Dragana - VKV električara I;

5. kapetana Ilić Dragana "**sa svim ključevima**" (Isto).

policajaca-specijalaca, koji su, zajedno sa komandom, dislocirani iz Hrvatske (Zagreba). Njihov neposredni komandant bio je kapetan prve klase Labudović, koji je poginuo prilikom agresorskog napada na Skenderiju, kao i poručnici Obrad Gvozdenović i Kostić. Pored mitraljeskog gnijezda, smještenog na vrhu ove ustanove, iz bolničkih soba i hodnika, djelovali su rafalno pucajući i mnogobrojni snajperisti. Tako su, primjera radi, u noći 4. maja 1992. jedinice specijalaca iz Niša dejstvovale iz zgrade Vojne bolnice, koristeći bolesnike kao živi štit.[363]

Znatan broj ljekara srpske nacionalnosti iz Vojne bolnice u Sarajevu, na čelu sa njenim upravnikom - prim. dr Tomislavom Taušanom, uzeo je aktivnog učešća u pripremi i izvođenju agresije na Bosnu i Hercegovinu. Stavljajući se u službu velikosrpske ideologije, politike i prakse, oni su, između ostalog, pokrali i opljačkali najsavremeniju medicinsku opremu i svu dokumentaciju iz te bolnice, te je sa sobom odnijeli na Sokolac.[364]

Pripadnici JNA 1. maja 1992. u Vojnoj bolnici u Sarajevu "**vrše demontažu skupocjene opreme**". U krugu te zdravstvene ustanove je 10. maja nađen veliki broj savremenog naoružanja.[365]

Interesantno je ukazati na činjenicu da je Vojna bolnica u Sarajevu bila maksimalno angažovana i u agresiji JNA na Republiku Hrvatsku. Ta je ustanova organizovano primala na liječenje vojnike i

---

[363] AIIZ, inv. br. 2-803; Isto, inv. br. 3-326; *Bilten MNO*, br. 51, 06. maj 1992.; **RATNI ZLOČINI U BOSNI I HERCEGOVINI**, Izvještaj Amnesty Internationala i Helsinki Watcha, Antiratna kampanja – Hrvatska - Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Biblioteka Dokumenti, br. 2, Zagreb 1993, str. 107; **Agresija...**, str. 38; AIIZ, inv. br. 2-538; Isto, inv. br. 3-2827.

Prvi i drugi sprat Vojne bolnice u Sarajevu 15. aprila 1992. zaposjela je JNA (*Bilten MNO*, br.13, 15. april 1992.).

[364] Isto; AIIZ, inv. br. 2-535, **Uloga KOS-a u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu** (Informacija Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine) str. 10; AIIZ, inv. br. 2-803. Dr Taušan je 10. maja 1992. iz Vojne bolnice prebačen u Lukavicu, a zatim na Jahorinu u Hotel *Košuta*, gdje ga je dočekao general Đurđevac. Prilikom njihovog susreta Taušan je Đurđevcu rekao "**jebaćemo im mater ustašku i balisku, pokazaćemo mi njima njihovog boga samo nek smo živi i zdravi izašli odande**" (AIIZ, inv. br. 3-317).

[365] **Agresija...**, str. 36 i 41.

starješine JNA koji su bili povrijeđeni u agresiji na Republiku Hrvatsku. Tako su, primjera radi, u periodu od jula do septembra 1991. u Vojnoj bolnici liječena 93 povrijeđena (47 težih i 46 lakših povreda); u oktobru 1991. - 68 (28 težih i 40 lakših povreda), itd. Ista bolnica je u toku 1991. kao i prvih mjeseci 1992., angažovala više ljekara i sanitetskog osoblja u jedinicama JNA, koje su "**angažovane na zadacima**" u Dubrovniku i drugim hrvatskim mjestima. Pored toga, mnoge hirurške ekipe iz Vojne bolnice u Sarajevu nalazile su se "**na privremenom radu**" u Medicinskom centru u Bosanskoj Gradišci i Vojno-medicinskom centru u Banjoj Luci.[366]

Rasprodaja stambenog fonda, kasarni i drugih objekata kojima je raspolagala JNA, posebno način i uslovi prodaje, ukazuju na pripremu agresije na Bosnu i Hercegovinu. Naime, vojni stanovi su se, umjesto dotadašnje otplate na dugoročni kredit, mogli kupiti pod izuzetno povoljnim uslovima ukoliko se otplate do 15. marta 1992. u deviznim sredstvima. Na taj način su pripadnici JNA preko noći postali vlasnici stanova. U vezi sa otkupom svojih stanova JNA je bila u neposrednoj vezi sa pojedinim srpskim kadrovima iz Vlade Bosne i Hercegovine. Tako je kapetan Tomčić, s tim u vezi, više puta kontaktirao i sa potpredsjednikom Vlade Bosne i Hercegovine, dr Miodragom Simovićem, tražeći od njega mišljenje i podršku za otkup vojnih stanova.[367]

Komanda 2. vojne oblasti je početkom 1992. provela akciju za prodaju više vojnih objekata, među kojima i kasarnu "Jajce" i zgradu stare Vojne bolnice u Sarajevu koja se, kao kulturno-historijski spomenik iz 1864, nalazila pod zaštitom države. Prema ocjeni generala Kukanjca bilo je interesanata, "**ali nemaju novac da to odmah plate; moguće su i neke druge igre; mi tražimo kupca na drugim stranama i verovatno ćemo u tome uspeti**", zaključuje komandant 2. vojne oblasti. Polazeći od ocjene da će "**verovatno i deo škola biti izmešten iz Sarajeva**", general Kukanjac je naveo mogućnost prodaje dijela vojnih školskih objekata "**i to što pre**", napominjući da treba računati i na "**blokadu prodaje u nekom trenutku**".[368]

---

366 AIIZ, inv. br. 2-489-492.

367 AIIZ, inv. br. 2-785; M. Kreso, nav. dj., str. 23-24.

368 AIIZ, inv. br. 2-75, Komanda 2. vojne oblasti, Str. pov. br. 908-1, 20. mart 1992. - Generalštabu Oružanih snaga SFRJ – "Na ličnost NGŠ".

Za objekte kasarne *Maršal Tito* JNA je, primjera radi, 60-tih godina od grada Sarajeva tražila 50 milijardi dinara, a istovremeno su objekti Vojno-medicinske akademije slične površine i boljeg kvaliteta, ustupljeni Beogradu za samo 5 milijardi.[369]

[369] M. Kreso, nav. dj., str. 24.

C I P - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

355.013 / .014 (497.6) "1992/1995"

ČEKIĆ, Smail
Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu : planiranje, priprema, izvođenje / Smail Čekić. - Sarajevo : Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2004. - 2 knj. (1328 str.) ; 25 cm

Bibliografija: str. 1139-1169

ISBN 9958-740-25-7

COBISS.BH-ID 13809414

*Na osnovu mišljenja Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, broj: 04-15-4923/04, od 23.11.2004., knjiga "**AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU** - PLANIRANJE, PRIPREMA, IZVOĐENJE -", je proizvod iz člana 18. tačka 10. Zakona o porezu na promet proizvoda i usluga na čiji se promet ne plaća porez na promet proizvoda.*